

Palat.

L. 34

Handwritten text, possibly a date or page number, written vertically.

Handwritten text, possibly a date or page number, written vertically.

48

D

49

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

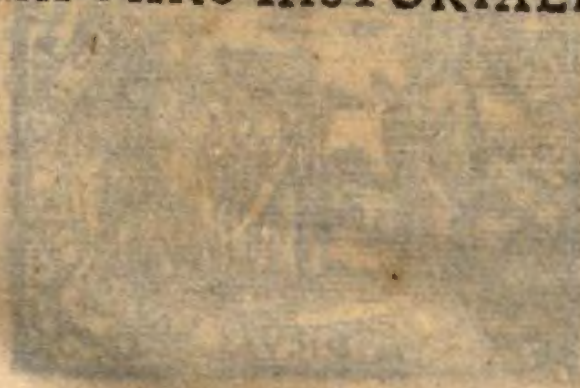
ՀԱՅՈՑ ՍՈՒՐԲ ԷԿԵՂԵՑՈՑՆ

ԸՆԴՈՒՆԻՆԻ ԵՔԷԿԵՂԵՍՈՍ ՀԱՅԿԱՅ

CONCILIATIONIS

ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

PRIMA PARS HISTORIALIS.

Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Anno 1884. 1885.

Super scriptis per...

ՄԻԿԻՆԻԱՆԻ

ՄԵԼԻՍԵՆԻԱՆԻ

ՄԵԼԻՍԵՆԻԱՆԻ

CONCILIATIONIS

ECCLÉSIAE ARMENAE CVM ROMANA

PRIMA PARS HISTORICALIS.

5907-62
ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՍԷ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅՆ

ըստ մեծի սուրբ Եկեղեցւոյն Հոգւոյն .

Շարադրեալ 'ի յերկուս հատորս . 'ի պատմական և վիճաբանական

'ի կարգէ Թեառնոսաց Կղմէս վարդապետէ :

ԼՈՒԱ ջին ՀԱՍՈՐ .

CONCILIATIONIS ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

EX IPSIS ARMENORVM PATRVN, ET DOCTORVM TESTIMONIIS.

In duas Partes, Historialem & Controuersialem diuisa,

PARS PRIMA.

A V T O R E

CLEMENTE GALANO
SVRRENTINO

CLERICO REGVLARI THEOLOGO

Et S. Sedis Apostolicae ad Armenos Missionario.

ROMAE

Typis Sacrae Congregationis de Propaganda Fide. Anno Iubilæi M D C L.

Superiorum permissu.

42
D
12

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

١٠٥٨

1875

[illegible]

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 84

[illegible]

CONCILIATIONS

ECCLÉSIAE ARMENIAE CVM ROMANA

EX IPSIS ARMEŒORVM PATRVM, ET DOCTORVM TESTIMONIIS.

In das Fines, Philosophen & Conventualen dichte,

94 R 3 P 9 2 1 A 9

~~ЭПОГУА~~

CLEMENTE GALANO

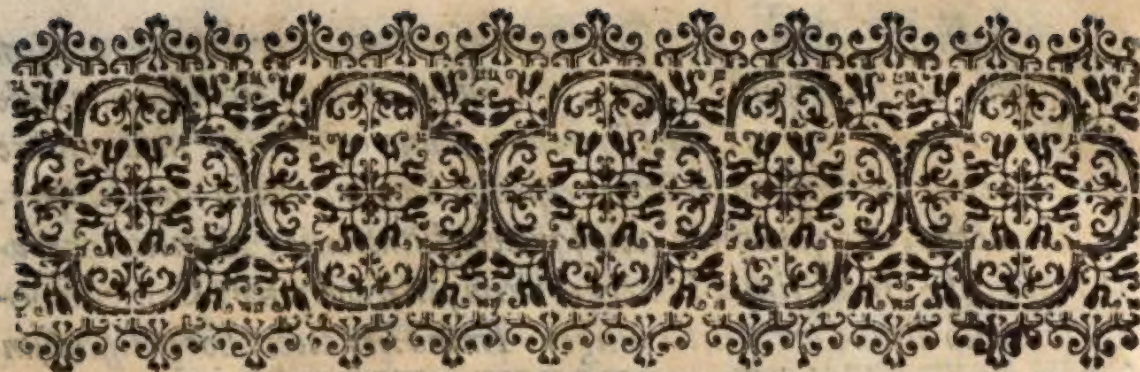
CLERMICO REGVLA RI THEOLOGO

University of Michigan, Dept. of Zoology, Ann Arbor, Mich. 48106

THE SOCIETY OF PROPRIETORS OF THE
ROMAN
ANTIQUARIAN MUSEUM

EMINENTISSIMO, AC REVERENDISSIMO

PRINCIPI

ALOYSIO CAPPONIO

S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO.

*N*ULLA propemodum, hereticæ superstitionis morbo laborans, Christiano iam in Orbe superest Natio, PRINCEPS EMINENTISSIME, quæ suorum errorum commenta ab orthodoxis, sapientiaque pollentibus Viris acriter oppugnata non legat, & suo quidem quolibet idiomate; sentiatque suorummet ab axiomatum iaculis hæreses suas ita penitus profligatas; ut, si nec tali ipsa pharmaco conualescat, id illi & iurè, & meritò obijci possit: Perditio tua ex te. Quocirca quàm satis pro dignitate religioni nostræ consultum, prouisumque sit, illa quoque Romanæ eloquentiæ Principis verba comprobare videntur; qui, ^a Vt religio, ait, propaganda est; sic superstitionis stirpes omnes eiiciendæ. nec documentum hoc Romanus posthabuit olim Senatus; cui quidem suæ religionis tuitio usqueadè cordi fuit, ut ^b primas etiam publicorum Consiliorum partès ipsi dare decreuerit; nullaque quanquam gravior causa, vel quæ celeritatem requireret, Romanorum morem hunc antuerterit. Quod si, ne in eam, quæ Cæcædemonum cultus erat, recens alia hominis ullius obreperet superstitio, tantæ Gentilibus curæ fuit; quidni de sacrosancta nos religione, cuius ^c fides lumen est animæ, ostium vitæ, fundamentum salutis æternæ, meritò sollicitiores fuerimus? Quamobrè æquitatis rationi minimè consentaneum est, inter tot unam solummodo Armeniorum, totum fere per Orientem, ac Septen-

^a Cic. lib. 1. de Divinat.

^b Bapt. Fulg. lib. 1. ex Varr.

^c Chrysost. sup. Symbol.

ptentriorem dissectam, variisque contaminatam erroribus. Nationem
 esse; cuius virosum hæresis vlcus, duodecim ab hinc seculis, iam inde
 à Chalcedonensi Quarto Concilio natum, sine opportuno medicamine
 computrescat: nec ullum hæcenus reperiri Samaritanum, qui, miseri-
 cordia motus, oleo sapientiæ, lenisque consutationis, Armenis chara-
 cteribus cussæ, illud liniat; extergat vino sanæ doctrinæ; Conciliatio-
 nis vinculo aliquo amabiliter alliget. Immo nec decet, hoc potissimum
 tempore, quo splendidissimus PVRPVRATORVM Senatus ut per
 Ministros suos Euangelicos, ita pariter per crebras librorum extera-
 rum linguarum editiones, ad Orbem uniuersum luce veræ religionis il-
 lustrandum incumbit: ac pretiosam Catholicæ fidei gemmam, benignis
 radiorum eius illapsibus ubique Terrarum exortam, in Oriente iam
 colligit Indus, Americanus in Occidente, Aethiops in Meridie, Da-
 nus, Noruergianusque in Aquilone; solum duntaxat Armenium,
 ignorationis suæ tenebris tantoperè offusum, ad speciosam hanc gem-
 mam inueniendam ope, & lucerna simili non iuuari. At enim tanta
 idiomatis Armeni est vel asperitas in prolatione, vel indita naturaliter
 in constructione discrepantia dictionum, vel etiam librorum, quibus
 ad ipsam apprehendendum Latini manuducantur, inopia; ut sanè ar-
 duitati potius rei, quàm horum incuriæ tribuendum sit; si in illorum
 codicibus euoluendis, refellendisque erroribus ex eorummet scriptis,
 Patribus, atque Concilijs debitæ sedulitatis opera minùs hucusque ad-
 hibita fuerit. Quapropter miseranda Gens hæc, huiusmodi auxilio de-
 stituta, in suæ contumaciæ excusationem illud fortassis apud Deum
 adducere posset: Hominem non habeo: me quoque præsertim testem
 adhibere, qui maximam ipsius docilitatem ubique semper expertus sum:
 vix enim ullum offendi Armenium, qui sacris scientijs instructus,
 vel suorum commonefactus errorum, ad Ecclesiæ Catholicæ gremium
 non se confestim receperit. Hac itaque de causa ego ipse nouissime,
 quamuis nec eloquentia huic rei satis accomoda, nec doctrina præditus
 sim; omnem tamen mei muneris partem assequi cupiens, inter ortho-
 doxæ fidei Proceres, qui scriptis suis hæreses oppugnarunt, memet im-
 miscere, & anser tot inter Olores clangere nequaquàm erubui: eò vel
 maxime, quòd maius speravi emolumentum Armenijs ipsis enascitu-
 rum; si, quæ verbo prolata eorum errores faciliùs, euidentiùsque con-
 uincere, Hæreticorum ora obstruere, & animos ad veram fidem;
 Sedisque Apostolicæ obsequium allicere, animaduerti; eadem ipsorum
 quo-

Ioan 9.

21. 22. 23.

24. 25. 26.

27. 28. 29.

quoque posteritati typis expressa demandarem. Quod autem Armeni-
cas lucubrationes hasce, **HEROS AMPLISSIME**, (quales-
cunque tandem sint) **EMINENTIAE TVAE**, Sacrae Con-
gregationis de Prop. Fide Praefecto dignissimo, nuncupare debeam, ac
sacrare; et si multae aliae, nec sanè contemnendae, rationes sunt; (immò
vel una haec mihi satis foret; quòd illas ut ederem, & typis darem, tibi
soli ascribendum est. tu enim à te ipso, ac tua sponte, cùm Opus incœ-
ptum ex insperato quondam omittere coactus eram, singulari in me be-
neficio promeritus es, ut illud nihilominus prosequerer, perficeremque:
quin mihi etiam, ob id adhuc nutanti, & hesitanti, non semel animos
addidisti): attamen alia me ratio, ut id facerem, propriè inuitavit;
atque omnino impulit: quòd magnanimum istud, excelsumque pectus;
ac sublimium, magnarumque rerum curis nunquam non sollicitum,
ingenti adhuc Catholicae religionis propagandae studio, ac Zelo iugiter
flagrare viderim, ac magis magisque incendi; teque ut maximè in om-
nium, quae sub Caelo sunt, Nationum, à recto fidei tramite aberran-
tium, conuersionem ex animo, & totis incumbere viribus; ita potissi-
mum in Armeniorum salutem; cui ut in praesentia quoque prospicias,
noui Collegij extruccionem accuratissimè meditaris. Et quidem innu-
merae penè sint licet, **EMINENTISSIME PRINCEPS**,
eximiae dotes illae, quas in te vel natura, vel ars, vel Numinis gratia
miro quodam, ac speciali modo perfectissimè elaborauit; quaeque stella-
rum instar **EMINENTIAE TVAE** caelum exornantes, eam
Mundo spectabilem reddiderunt, quà prosapia generis; quà litteris,
quà magnanimitate, prudentia, integritate morum, cumulo; & apice
dignitatum, alijsque tum corporis, tum animi ornamentis, quae &
cunctis per se vulgatissima sunt, & in libris etiam, tametsi nunquam
satis, celebratissima: una tamen illa, Zelus inquam Catholicae fidei,
studium reductionis Ouium auiarum, (quae potissimè meum in te ra-
puit cor) reliquas inter, ceu Sol inter sidera, mirandum in modum
emicat, praesulgetque; & te clarissimo lucis splendore cùm in Terris;
tum in Caelis longè gloriosius ornat, collustrat, & complet. Anne
purissimo isto religiose caritatis incendio non ubique splendidior; non
ubique celebrior renides, praedicaris? qui orthodoxae fidei sole amictus,
& Zelotes alter Elias igneo curru vectus, Orbem lustras uniuersum
fama, nomine, nutu; perlustras animo, mentè, consilio; illustras lu-
mine Romanae religionis: quem & de Haeresum, Paganismi, & Gen-
tilismi

tilismi tenebris triumphaturum, insignia generis tui præclari, ac longa Heroum serie inclyti, in quibus pariter à candore nigredo, tenebræ à lumine ablegantur, omine præcedunt fausto. Hinc foecundo tuæ mentis in agro inter cæteras humanarum, diuinarumque rerum scientias haud floret modò, sed maturefcit Geographica illa cognitio; qua singulas Orbis partes, climata, regiones, prouincias, vrbes; montium, fluminumque, & viarum situs; quorumlibet demam populorum mores, ritus, religiones, propensionesque ita in promptu habes, animique in conspectu præsentia; ut de rebus iisdem coram te loqui, nisi consideratè, & cautè, nemo, ne peritissimus quidem audeat quisque. Hinc tibi recta illa pro Apostolico munere perfectè obeundo agibilium ratio, ac prudentia planè admirabilis; qua quicquid gentium, conuersioni bonum, ac vtile; quicquid incongruens, incommodumque sit, acutè dispicis; atque discernis: quicquid pro eadem assequenda Euangelicis Viris deligendum, quicquid fugiendum, accuratè, & prouidè doces: singula quæque, onus istud grauissimum concernentia, prudentissimè ponderas, æquissimè iudicas, sapientissimè ordinas, ac disponis. Hinc tibi summa illa vigilantia, & indefessa sollicitudo; qua Prædicatoribus fidei, ubique Terrarum longè latèque dispersis, atque in Dominica excolenda Vineâ pondus diei, & æstus portantibus, præstis semper es, & paratus ad opem: eorum indigentis, ubi ratio postulet, largus, & munificus: ab iisdem postulata, ac proposita, ubi spes futuri emolumenti affulgeat, pronis auribus excipis, alacri promoues animo: ipsorum incommoda, laboresque epistolis periucundis, ac mir. a verborum suauitate, amorisque notis refertis leuas: aduersitatibus, insectationibusque hæreticorum afflictos, ac depressos paternæ caritatis affectu solaris; ad animos, ad fortitudinem, ad constantiam erigis: cunctis denique, quantumuis remotè distantibus, adhortationibus, consilijs, instructionibus, ope, opibus, opera; &

Vt lucerna pedes, sic hos tua verba gubernant;

Lampas ut extentâ quæ face monstrat iter.

At verò, cum tanta Zelotypiæ vi vigeas, ac iugiter anime ris; quid mirandum est; si, post tot, eaque grauissima, & laboriosa, egregiè obita munera; præsertim Bononiensem diuturnam Legationem, Apostolicæ Cameræ Thesauri Præfecturam, Rauenriatis Archiepiscopatus Insulas; quibus te Ecclesiastica reipublica & prudentissimi Moderatoris, & Administratoris interprimi, & vigilantissimi, stre-

*frenuissimique Pastoris exemplar, & ideam Successu exhibuisti: si,
 post innumera præclarissime mox patrata facinora, quorum meritis im-
 mortalibus & tue amplitudinem purpuræ decorasti, & Ecclesiam tibi
 in perpetuum deuinxisti: si, cum tandem etiam num in maxima alia-
 rum rerum mole operosissimus sis; utpote summæ cuius sagacitati, ac
 singulari agendi, cogitandique solertia noua semper, & grauiora Ro-
 manæ Sedis negotia, quò felices exeant in euentus, concreduntur; in
 orthodoxa insuper totius Orbis religione procuranda uegetior ingiter
 perstas, ac sollicitior? si populorum utilitatis ergò omnes aduersitatis
 impetus in tanto exercendo munere æquanimiter portas? Nil profectò
 mirandum est: dum^a Caritas in totum se extendit Orbem: dum^b Re-
 ligio fatigationem non sentit: dum in to^c Zelus pietatis & suauiter
 ardet, & efficaciter explet. Accipe igitur pari caritatis affectu,
BENIGNISSIME PRINCEPS, priorem hanc mei laboris Par-
 tem, quam **EMINENTIAE TVAE AMPLISSIMAE**
 maxima animi submissione, & reuerentia offero. Tenue quidem, nec
 pro merito munusculum est: cum tamen grato profisciscatur ex animo,
 totque tibi nominibus debitum sit; illud tue in me, meamque Sodalita-
 tem beneuolentiæ, ac meæ erga **EMINENTIAM TVAM** ob-
 seruantiæ, & deuotionis, perpetuum monumentum esse, patieris. In-
 tered, dum Partem posteriorem molior, Deum Opt. Max. assidue præ-
 cari non desinam; ut Catholicæ religionis incremento feliciter, diuque
 uiuas. Romæ IV. Nonas Aprilis, MDCLI.*

^a August.
 in Ioan.
^b Chrys.
 in Matth.
^c Bern. in
 Cant.

EMINENTIAE TVAE

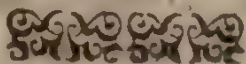
Humillimus seruus

Clemens Galanus Cler. Reg.

AVTOR LECTORI.

OLIM mireris, OPTIME LECTOR, cur, ad Armeniorum errores coarguendos, ab historijs potius, traditionibusque veterum sit ipsorum Patrum, quàm à controuersijs exordium ceperim. Ea enim & eorum Orientalium Schismaticorum, & Armenæ maximè gentis (quippe quorum omnium mens nullius scientiæ præsidio communitur) conditio est; ut, si Latinus ad Fidei veritatem demonstrandam disceptationem cum ipsis aggrediatur, studeant sese vel contentioni subtrahere; vel, cum falsitatis euincuntur, in illud subterducere: Sic à Maioribus nostris edocti sumus: nefas est, terminos antiquos, quos illi posuere, nos transgredi: (germanum eiusmodi deliramentum in Gentiliū mentibus olim etiam insedissee, his Cicero verbis refert: *Omnes religione mouentur; & Deos patrios, quos à Maioribus acceperunt, colendos sibi diligenter, & retinendos arbitrantur*). Siquidem, cum persuasum, atque fixum in animo habeant, Latinos, utpotè Logica facultate, & ingenij acumine gentibus alijs longè præstantes, argumentorum, ac sophismatum vi, fallacijsque rem quantumlibet falsam pro vera ostendere posse, si velint; nullam idcirco esse existimant ignominiae notam, ubi imparibus, ac valentioribus armis ab illis prouocantur, aut ficto non solum sermone, sed etiam vultu lite cedere ante pugnam; aut subterfugere ad Seniorum traditiones. Quamobrè, ne egomet, in disputationis arenam cum iisdem Armenijs præmaturè descendens, in arena ipsa, uti adagium est, seminare; operæ pretium, quin etiam

Cic. 6. ad.
in Ven.

etiam necessarium duxi, Ecclesiasticam eorum historiam, antequam hæreses controuersijs improbarem, præmittere: vt ex ea manifestò inspicatur, & quasi proprijs ipsorum manibus, nedum mentis oculis, contrectandum, palpandumque præbeatur, priscos Armeniæ Patres (si de multis pauci, qui lupi potius, & seductores vocandi sunt, deuantur) haud aliam fidem, doctrinam, religionem genti suæ singulis quibusque temporibus tradidisse, nisi quam Catholica Romana Ecclesia profiteretur. Quæcunque igitur multorum annotationum studio, ac labore ex Armenis codicibus in Oriente excerptam, quæ tum historijs, tum probatorum apud eos Patrum, ac Doctorum testimonijs, tum denique Concilijs inter ipsos celebratis, errores eorum ad hominem conuincere possent, duas in Partes digesta, atque disposita segregavi. Et in Prima quidem continuata Patriarcharum, Regumque Armeniæ series à principio recensetur; cui aliorum quoque præcellentiorum Virorum, Antistitum, ac Principum, qui ibidem omni virtutum genere floruerunt, atque Catholici religionis, & Ecclesiæ Romanæ partes, auctoritatemque admirabili animi constantia contra aduersarios defendendam, tuendamque susceperunt, monumenta interseruntur: Hæreticorum Conciliabula, errores, errorumque causæ, necnon & flagella, diuinitus in Armeniam propter eos immissa, discutiuntur: nonnullorum denique Armenorum Conciliorum acta narrantur, in quibus Armena olim Ecclesia, erroribus suis spontè depositis, vnionem cum Catholica non semel composuisse depræhenditur; quamvis postea temporum varietate, rerumque vicissitudine, ac præcipuè Armeni Principatus iacturâ eandem vnionem iterum, ac sæpius aboleuerit. Quarum sanè rerum ne vestigium quidem in Latino- rum libris, vel leuiter impressum, apparet; nec apud ipsos Armenios, nisi perpauca, eosque duntaxat, qui veteres manuscriptos codices, sepultos licet, & tinearum dentibus abrodendos, asseruant, memoria reperitur. Quædam insuper alia in eadem prima Parte de Colchis, & Orientalibus Iberis adnotanda ipse mihi Armeniæ historiæ contextus exhibuit: ex quibus si occasionem arripui breuiter enarrandi vel meum itinerarium, vel quæ ab alijs nostræ Congregationis Missionarijs, pro conuersione eorundem Populorum ad veram fidem, gesta sunt; scito, vtramque me provinciam non spontè, sed ab ijs, quibus repugnare nefas erat, impositam su-

scepisse; ut ea nimirum, quorum oculatus testis ipse fueram, posteritati testata ipse pariter relinquerem. Secunda verò Pars controversias de singulis fidei dogmatibus, in quibus errant Armenij, ex ipsorummet potissimum libris, Patribus, Concilijsque (ut semper obfignatis, sicut aiunt, tabellis cum eis agatur) orthodoxè resolutas; complectitur: ubi prætereà alia hæretica dogmata, ab Armenis quibusdam Pseudo-doctoribus temerè effutita, ac scriptis etiam in incautum vulgus impiè propagata, passim refelluntur. Ut autem Lucubratio hæc, hæresis Armenæ colubrum oppressura, non lædat pariter Nationem, nec eius animum labefaciat; (solet enim plerumque id scribendi genus, nisi aduersariorum vulnera leniter attrectentur, illa magis magisque exasperare, ac insanabilia prorsus reddere); studui pro viribus, ut in illum acriter inuehi, ita cum hac suaviter, mitissimèque in ea me gerere: nec proinde aptius ipsi nomen inscribere arbitratus sum, quàm *Conciliationis Ecclesie Armenæ cum Romana*: quo scilicet eam videar non culpares quidem, aut carpere; sed nobis potius reconciliare, atque in pristinam concordiam, amicitiamque restituere voluisse. Cæterum ex multis, quæ hoc in Opere oculos offendunt tuos, CANDIDE LECTOR, vnum fortasè erit Latinæ compositionis imperitia. is certè, qui Missionem ab adolescentia coluit; studuitque Linguarum Orientalium, Turcicæ, Ibericæ, Colchicæ, Armenicæque barbariem omnem non ore solum, sed & mente, & animo imbibere; atque illis iamdudum assuetus erat; venia dignus est, si vnà fortè cum inconcinno sermone Latino barbarissimos etiam eructauit. Quapropter non dubito, quin humanitas tua & hoc, & alia, si qua in libro sunt, ut puto esse, vitiosa, habeat excusata. Vale.

Cum Partem primam historiam Conciliationis Ecclesie Armenae cum Romana, ex ipsis Armenorum Patrum, & Doctorum testimonijs concinnatam à R.P.D.Clemente Galano, nostrae Congregationis Theologo, ac Sacrae Congregationis de Prop.Fide Missionario, praecipiente Adm.R.P.D.Ioanne Gonzaga Congregationis nostrae Praeposito Generali, expenderimus; atque optimè nostrae fidei dogmatibus congruere, & bonos mores fouere, animaduertimus; dignam ducimus publica luce: ut in ea Gens Armena Maiorum suorum obsequium erga Romanam Sedem agnoscant, ac imitentur; & quisque Autoris studium perspectum habeat, in eo semper insudantis, ut errantes Oves ad verum Pastorem reducat. In quorum fidem &c. Datum Romae in Aedibus S.Andreae de Valle IV.Kal.Iunij, MDCXLVIII.

D.Zacharias Pasqualigus Clericus Regularis.

D.Stephanus Quaranta Cler.Reg.

D.Ioannes Gonzaga, Congregationis Cler. Regularium
Praepositus Generalis.

Hoc Opus, inscriptum, Conciliationis Ecclesiae Armenae cum Romana Prima Pars Historialis, à R.P.D.Clemente Galano, nostrae Congregationis Theologo, compositum, cum iuxta praefixam assertionem Patrum, quibus id commissimus, approbatum fuerit; ut typis mandetur, quod ad nos spectat, facultatem concedimus. In quorum fidem praesentes literas, manu nostra subscriptas, ac nostrae Congregationis sigillo munitas, damus Romae in Aedibus S.Siluestri Montis Quirinalis V.Nonas Iunij, MDCXLVIII.

D.Ioannes Gonzaga Praepositus Generalis Cler. Regularium.

Loc. ✕ Sigilli.

D.Ioannes Montoya Secretar.

Iuxta Decretum, à Sacra Congregatione de Propaganda Fide die 20. Aprilis emanatum, legi eam partem, quae historialis est, Conciliationis Ecclesiae Armenae cum Romana, ex ipsis Armenorum Patrum, & Doctorum testimonijs à R.P.D.Clemente Galano Cler. Reg., Sacrae Theologiae professore, & S. Sedis Apost. ad Armenos Missionario contextam; in qua, doctis additis notis ad

ad Armenorum historias, perpetuam deducit seriem Regum, & Aristitum, qui in illa gente ad posteriora usque secula floruerunt: vtilemque iudicavi Missionarijs, qui ad numerosissimos illos populos instruendos proficiscuntur. ex ea quippe addiscere poterunt, qualiter primis imbuti sunt Armeni praeceptis Christianis, à quibus primos hauserunt errores; quibusque modis corrigi possint, & eliminari. Nihil porro in hoc Opere occurrit, Christianae fidei, aut bonis moribus aduersum; neque quicquam obstat, quin Sacrae Congregationis typis iuxta supradicti Decreti normam possit euulgari. Datum ad Aram, Caeli die 9. Maij 1648.

Fr. Lucas Vnaddingus.

Codicem, cui titulus, *Conciliatio Ecclesiae Armenae cum Romana*, Autore D. Clemente Galano Cler. Reg., ex commissione Sacrae Congregationis de Propaganda Fide mihi expendendum traditum, accuratè lustraui. Opus profectò luce, ac laude dignum: quippe ex antiquitatis, & obliuionis tenebris tot Ecclesiae Armenae Historias, Concilia, & Vniones cum Romana, hucusque vel latentes, vel etiam oblitteratas, in lucem publicam inuexit: ita ut Armenis ipsis facem praeferat, qua, suorum Seniorum exemplo ad Romani Pastoris Caulam reduces, (ni prorsus caecutiant) veram fidem inueniant, erroresque abstergant: Missionarijs animum addat, quo obduratos proprijs ipsorum armis emolliant, ac lucrentur: Ecclesiae tandem Romanae Primatum, magisterium, & firmitatem mirum in modum ex ipsamet hostium pharetra euincant. Quare in publicam omnium vtilitatem typis illum donari posse, censeo. Inob enim aliquid, aut fidei, aut bonis moribus dissonum, habet. In quorū fidem hæc, propria manu exarata, dedi XV. Kal. Iunij, 1648.

III. D. Augustinus de Bellis, Clericus Regularis.

EX commissione Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, Ego Fr. Gregorius Zuorzorensis Armenus Ordinis Prædicatorum vidi hanc Primam Partem historiam *Conciliationis Ecclesiae Armenae cum Romana*, ab Adm. R.P.D. Clemente Galano editam; in qua reperi, Partem Armenam, pereleganti stylo compositam, optimè correspondere Latinæ; nihique in ea esse, quod Catholicæ fidei, aut bonis moribus aduersetur: immo opus adiudicavi vtilissimum, & Armenorum genti, quo ad orthodoxam fidem alliciantur, apprimè necessarium: in eo quippe Autor ex Armenis libris, & historijs, ac præcipuè Concilijs inter eos celebratis, fidei veritatem perspicuè aperit, & oculis illorum exponit. Quare dignissimum duco, quod iuxta eiusdem Sacrae Con-

Congregationis Decretum in lucem prodeat. In quorum fidem presentes literas propria manu, Latino, & Armeno idioma, scripsi, ac subscripsi Romae in Aedibus S. Clementis die 17. Maij, anno 1648.

Fr. Gregorius Zuorcorensis, Dominicanus Armenus.

Համանաւ սրբոյ Եւրոպոյն, որ քն հաստատութե հաւանայ. Էւ ԼԵՐ
Էրբիգոր Ծործորեցի ազգաւ հայ'ի Լյարբէն քաղաքոյ: Եւնոյ զայս
մարտ անաթոլիոս Լաւորիս, ասիականութե Եկեղեցւոյն Հայոց լինի Հոռո
մայ, Էրբիգորեայ Ի Պատմական ԼԵՐ Էրբէմէն աշտարակ Էրբիգորե: Եւ
բուն զան զգրեցեալն Հայոցն պատմանի գեղեցիկոյն բազում իւր շարան
ցեալ է' հանգիստապետ սարաւիւր Լաւորեցւոյն բարբառ. Էւն Է ոչ գոյ'ի սմա
նին ինչ. որ ընդդիմացի Լյարբէն ինչ հաւանայ: Կամ կենցաղոցս բարոց
Իմն գործ սգաւարտապետ համարեմ. Էւ Հայոց սեւիցս պիտանայոյ. որոյ
յուրիպիտ հաւանոս անորժանալը յետոյ: բանդի իրաւ'ի'ի սմա զերապետ
գործոյն սրբաւորանեալ Էրբէմէն Էրբիգոր, Ի Հայոց գրոց Է պատմագրաց, մա
նաւանդ Ժողովոյն որք'ի մէջ նոցին կառարեցան, զհաւանայ Էրմարտութե պայ
ժառանգէն արտայայտէ, Է յաշտոցին իսկապէս բացատրէ. Եւնոյ յաղապար ան
ժամանարագոյն համարեմ զգրեալ. զի ըստ հրամանի մը Ժողովոյն'ի լոյս գայցէ
աշտ'ի հաւանարմութե ըստիս զսերկայ տոմսակո յատուկ ձեռք Հայոց բար
բառաւ Է Լաւորեցւոյն ծրեցի. Էս իսկ նստագրեցի: ԹՄ Ա Ա Խ Ե. Էմայիս
Իէ. Ի Հոռոմ'ի Էլանս սրբոյն Էրբէմէն:

ԼԵՐ Էրբիգոր Ծործորեցի'ի Լյարբէն քաղաքոյ
Հայկազան Լեւոն:

Imprimatur, si videbitur Reuerendiss. P. Magistro Sacri Palatii
Apostolici.

A. Rinaldus Vicefg.

Imprimatur.

Fr. Raymundus Capisuccus, Magister, & Socius Reuerendiss. Patris
Fr. Vincentij Candidi, Sac. Palatii Apost. Magistri Ord. Præd.

AV-

INDEX

AUCTORIS PROTESTATIO.

CVM Sanctissimus D.N. Urbanus Papa VIII. die 13. Martij, anno 1625. decretum ediderit, idemque confirmauerit die 5. Iulij, anno 1634. quo inhibuit imprimi libros hominum, qui sanctitate, seu martyrij fama celebres è vita migrauerunt, gesta, miracula, vel reuelationes, seu quæcunque beneficia, tanquàm eorum intercessionibus à Deo accepta, continentes, sine recognitione, atque approbatione Ordinarij, & quæ hæctenus sine ea impressa sunt, nullo modo vult censeri approbata: Idem autem Sanctissimus die 5. Iulij, anno 1631. ita explicauerit; vt nimirum non admittantur elogia Sancti, vel Beati absolutè, & quæ cadunt super personam; benè tamen ea, quæ cadunt supra mores, & opinionem, cum protestatione in principio, quòd ijs nulla adsit authoritas ab Ecclesia Romana, sed fides tantum sit penes Autorem. Huic Decreto, eiusque Confirmationi obseruantia, & reuerentia, qua par est, insistendò, profiteor, me haud alio sensu, quicquid in hoc libro refero, vel ab Armenis præsertim Autoribus de nonnullis priscis suis Patribus, Catholicis tamen, relatum adduco, accipere, aut accipi ab vilo velle, quàm quo eas solent, quæ humana duntaxat authoritate, non autem diuina Catholice Romanæ Ecclesiæ, aut Sanctæ Sedis Apostolicæ, nituntur; ijs tantummodò exceptis, quos eadem Sancta Sedes Sanctorum, Beatorum, aut Martyrum Catalogo adscripsit.

INDEX RERVM NOTABILIVM

Quæ in hoc Opere continentur.

A

A Bagarus, Armëniz Rex, literas dat ad Redemptorem. quid in illis. cap. 1. num. 10. pictorem quoque destinat, ut ad se eius deferat effigiem. n. 14. Christus Abagaro quid rescribat. n. 12. mittit illi suam imaginem. n. 14. ac etiam Thaddæum Apostolum, qui eum à morbo curret. n. 15. Abagarus cum Edesseno populo ad fidem conuertitur. ibid. post ipsum quinam fuerint Reges Armeniæ usque ad Tiridatem. n. 16.

Acephalorum hæresis inficit Orientem. cap. 10. n. 6. à Iacobo Syro apud Armenos, & Syros euomitur. n. 8.

Antiocheni Patriarchæ de Armeniorum Archiprælule querela apud Sedem Apostolicam. cap. 25. n. 2.

Aquam vino miscendam in sacris Mysterijs, disertissimè probant Armeni Patres. cap. 28. n. 32. ipsorum tamen Ecclesia Sacrum in mero facit. cap. 30. num. 25.

Ararath, mons in Armenia celeberrimus. cap. 24. n. 13. super illum requieuit Arca Noëmi. ibid. ad eius radicem Laudumie, prima ciuitas, à Noëmo ædificata. n. 14. illum conscendere vni Monacho, qui ex Arca asserem, secum detulit, permissum fuit. n. 15.

Ardasiras, Armeniæ Rex, à Suis calumniam patitur. cap. 7. n. 9. Regno priuatur. n. 10. fuit vltimus Arsacidarum. n. 19.

Aristarces, filius S. Gregorij, primi Armeniæ Patriarchæ, Romam adit cum patre. cap. 2. n. 48. succedit illi in Armeno Patriarchatu. cap. 3. n. 1. sanctitate conspicuus. n. 2. Concilio Nicæno interest. n. 3. à nefario Principe innoce[n]ter occisus. n. 10. in Armena liturgia commemoratur. c. 7. n. 5.

Armenia, multis nominibus clara. cap. 1. n. 1. olim pijsissima, & orthodoxa. c. 8. n. 5. dein Acephalorum hæresi conspurcata. c. 10. n. 8. ac insuper Manichæorum. c. 15. n. 2. vastatur primò à Persis. c. 6. n. 20. secundò ab Hunnis. c. 7. n. 21. tertio à Scenitis. c. 10. n. 24. quartò iterum ab Hunnis. ibid. quinto à Sarracenis. c. 15. n. 2. sexto à Turcis. c. 17. n. 25. septimò à Tartaris. c. 24. n. 13. octauò iterum, ac sæpius à Sarracenis. c. 25. n. 52. & 56. & c. 26. n. 40. & c. 27. n. 39.

Armenij, à Iaphet oriundi. cap. 1. n. 4. ab Apostolis, Barcholomæo, & Thad-

c

dæo

I N D E X.

deo ad Christianam fidem conuerſi plerique. n. 5. & 15. omnes à S. Gregorio, Armeniæ Patriarcha. c. 2. n. 18. & 23 in finitimis Regionibus eandem fidem propagant. n. 26. & 28. Eccleſiam ſuam ab Apoſtolica Sede Patriarchali dignitate præfulſſam fuiſſe, ſtrenuè contra Græcos defendunt. n. 70. celebrant Nicopolitanum Concilium, cui interfuit S. Baſilius. c. 6. n. 26.

Deſciſcentes ad Romanorum iura, experiuntur arma Perſarum. c. 6. n. 4. & ſeq. damnant in Armeno quodam Conuentu hæreſim Neſtorianam. c. 8. n. 5. Chalcedonenſem IV. Synodum Generalem reiſciunt hortatu Dioſcori. c. 9. n. 2. ſectantur Acephalorum hæreſes. c. 10. n. 8. eadem confirmant Theuinenſi Conciliabulo. n. 3. ob id diuina in eos animaduerſio. n. 21. & ſeq. dum ad V. Synodum Generalem oppugnandam iterant Conuenticula, à Deo iterum flagellantur. c. 11. n. 2.

Subijciuntur Perſicæ Ditioni. c. 4. n. 4. vt ad Romanos rurfum deſciſcant, Principes ſuos interimunt. n. 5. in ſua Chærnenſi Synodo conciliantur cum Eccleſia catholica. c. 13. n. 7. inſciuntur Maſichæorum hæreſi. c. 15. n. 2. in Sarracenorum poteſtatem redacti. ibid. iterum ſubduntur Romanis. n. 3. approbant Monophiſitarum, & Monothelytarum hæreſes in Conciliabulo Manſchierteniſi. c. 17. n. 1. ſeruiunt denuò Sarracenis. ibid. & n. 6.

Vt cum Græcis vnionem componant, errores ſuos in Tarſenſi Armeno Concilio deteſtantur. c. 22. n. 24. obedientiam Romano Pontifici ſolenniter exhibent. c. 24. n. 4. Eccleſiæ tamen Romanæ institutiones omnes ſuſcipere nolunt. n. 12. dominantur in eos Tartari. ibid. ſuas iterum hæreſes in Siſenſi Synodo execrati, reconciliantur cum Romana Eccleſia. c. 28. n. 14. initam cum Latinis concordiam confirmant in Adanenſi Concilio. c. 29. n. 11.

Excidium Regni, & Eccleſiæ Armeniorum, Maioribus ſuis diuinitus reuelatum. c. 6. n. 32. & c. 7. n. 14. & c. 14. n. 7. eos à Romanis iugo Infidelium liberandos, vaticinantur Armeni Patres. c. 6. n. 36. eorundem calamitates, Schiſmatis cauſa ſubortæ, recententur, ac deplorantur à Suis. c. 19. n. 28. & 34. & c. 17. n. 21. Armenarum literarum notæ à quonam primùm inuenta. c. 7. n. 11. facta Scriptura ex Græco in Armenum à quonam translata. n. 13.

Armeniorum errores circiter annum Chriſtianum 500. quales. c. 10. n. 2. & 10. cuiusmodi fuerint anno 700. c. 17. n. 7. relati à S. Nicone Armeno ſub annum 863. c. 18. n. 15. à Bellouacenſe circa annum 1230. c. 24. n. 18. à Magiſtro Ioanne Chernaſenſi Armeno poſt annum 1333. cap. 30. n. 23.

Arſacem, Armeniæ Minoris Regem, à tributo abſoluit Conſtantine Magnus Imper. c. 3. n. 13.

Artaces, Rex Maioris Armeniæ. Niersefi, optimo suæ Patriarchæ, infestus. cap. 6. n. 2. Romanis fidelissimus. n. 5. fratricam Constantis Imperatoris uxorem ducit. n. 6. à Iuliano Apostata contumelijs afficitur. n. 7. à Sapore Persarum Rege dolo captus. num. 9. ab eodem excruciatu perimitur. ibidem.

Asciut Pacratides ab Armeno populo Rex Armeniæ salutatur. cap. 18. n. 5. Regnum iampridem collapsum sed integrat. ibid.

B

SS. **B**artholomæus, & Thaddæus, Apostoli, in Armenis Regionibus Christum annunciant. cap. 1. n. 5. eorum illic martyrium. n. 1. & 5. sub quo Tyranno contigerit. n. 17.

B. Bartholomæus Bononiensis, ad Episcopatû Maragacensis Ecclesiæ in Armenia ex Ordine Prædicatorum assumptus. cap. 30. n. 1. eius Apostolatus gratta in reducendis ad Catholicam fidem Armenis. n. 3. & seq. ipsius opera Armenorum Magistrorum Concilium celebratur. n. 8. initurque ab iisdem cum Latinis concordia. n. 10. per plures libros ex Latino in Armenum conuertit. n. 14. sanctè moritur. ibid. eius sepulchrum in Armenia miraculis clarum. n. 15.

S. Basilus visitat Minorem Armeniam. cap. 6. n. 25. in Nicopolitano Armeniorum Concilio Eustathium ab hæresi reuocat. n. 26. ibidem calumnijs circumuentus, scriptis apologeticis se defendit. n. 27.

Bonifacius VIII. Rom. Pont. cum Armeno Principe Sembat dispensat in impedimento Matrimonij. cap. 26. n. 28. ipsius ad eundem epistola. n. 30. in qua Sedis Apostolicæ potestatem demonstrat. ibid. irritam Stephani Arm. Patriarchæ dispensationem declarat. n. 39.

Præstitum Ecclesiæ Romanæ à Sembat Armeniorum Rege per Legatos obsequium laudat. cap. 27. n. 7. eundem hortatur, ut in bello aduersus Infideles strenuè se gerat. n. 9. optatum illi subsidium pollicetur. n. 10.

Gregorio, Arm. Patriarchæ, Apostolicæ S. Sedi obedientiam exhibenti, rescribit. cap. 27. n. 12. eidem committit, ut Armenum populum ad Romanæ fidei professionem adducat. n. 16. Gallorum, & Anglorum Reges, ad ferendam laboranti Armeniæ opem, excitat. n. 17.

C

CAlestinus II. ad Leonem, Regem Armeniæ coronandum, mittit Archiepiscopum Moguntinum. cap. 23. n. 2.

Caghteus, Minoris Armeniæ Rex, Græcorum Imperatori subiectus. c. 19. n. 7.

Cancellarius, Archiepiscopus Armeniæ, Innocentij III. mandatis obsequitur. cap. 23. n. 28. eundem rogat, ut sibi annulum, mitram, & pallium transmittat. ibid.

Chalcedonensis S. Synodus œcum. ab Armeniorum calumnia vindicatur. cap. 8. n. 18. ab iisdem reiecta, suasiōe Dioscori. c. 9. n. 2. illius decretum, de duabus Christi naturis, à Conciliabulo Theuinenſi Armeno reſciſſum. c. 10. n. 3. ſed non impunè. n. 23. & ſeq. recipit illam Charnenſis Armeniorum Conuentus. c. 13. n. 4. Tarſenſiſque. c. 22. n. 30. Siſenſis etiam. c. 28. n. 17. & Adanenſis. c. 29. n. 102.

Chalcedonensis Synodi Definitio. c. 21. n. 199. per ſingula inciſa ſcriptis S. Cyrilli Alex. conſona oſtenditur. n. 211. quibus Sectis ſeſe obijciat. n. 228. quomodò ad eam ſtultè calumniandam Armeni progreſſi ſunt, miratur Nierſes Ghelaienſis, eorundem Doctores, & Patriarcha. n. 238.

Chofroës, Rex Arm. pugnat cum Rege Perſidis Artasira. cap. 1. n. 21. illum verrit in fugam. ibid. occiditur dolo ab Anach, conſanguineo ſuo. n. 23.

Chofroës II. Rex Arm. ſuccedit Tiridati. c. 4. n. 2. citò moritur. ibid.

Chofroës, Perſarum Rex, Juſtini Imperatoris exercitum proſtigat. cap. 11. n. 4. Armeniam rebellem domat. ibid. Juſtini Legatos ſpernit. n. 7. à Tiberio Juſtini ſucceſſore debellatur. n. 8.

S. Chriſtiana Ancilla, Orientalium Iberorum Apoſtola. cap. 2. n. 29. proprium eius nomen, ac genus, Occidentalibus ignotum. n. 30. cognitum ab Iberis, Armeniſque utrumque. n. 31. & 35. vnde, & quomodò ad Iberos captiua peruenerit. n. 36. eius monitu cur ab iſdem miſſa legatio ad Conſtantinum Imperatorem, & Tiridatem Regem Armeniæ. n. 37.

Chriſtus Abagari, Armeniorum Regis, litteras accipit. cap. 1. n. 10. eidem reſcribit. n. 12. ſuamque mittit imaginem. n. 14. ac Thaddæum Apoſtolum, ut illum, morbo afflictaſ, ſanet. n. 15.

Chriſtus apparet Diuo Gregorio; Armeniorum Patriarchæ. c. 14. n. 6. Templum ipſi ſacrum, ac ſumptuoſiſſimum, excitat Tiridates Rex in Armenia. n. 5. inibi hætenus Armeni Patriarchæ Sedes. ibid.

Chriſti Natiuitatem, Baptiſmum, & Epiphaniam vno ſimul die celebrant Armeni. c. 10. n. 44. huius erroris emendationem non ſemel aggreſſi, nunquàm ad exitum perduxere. n. 45. in Adanenſi Conuentu rem expendunt diligentiffimè. c. 29. n. 50. & ſeq. comperiuntque eundem abuſum in Orientali olim Eccleſia. n. 51. à Hieroſolymitanis hac de re conſultum Iulium I. Papam. n. 58. & quàm exacto iudicio harum feſtiuitatum tempora examinanda curauerit ille Romæ. n. 61. laudat Armenus idem Conuentus vetuſtum Eccleſiæ Romanæ ritum in illarum celebratione. c. 29. n. 51. & 64. quem & fatetur in Orientales nonnullas Eccleſias ipſius Iulij tempore introductum. n. 66. magiſque dilatatum iuſſu Anaſtaſij Papæ. n. 73.

Chri.

Christo naturam vnā, ex duabus inconfusē compositam, ascribunt Armeni. in scitiz error, c. 19. n. 22. conuincitur eruditissimē à Theoriano, Græcorum Theologo. c. 21. n. 32. & seq. eiusdem cum Armenis hac de re disceptatio. n. 12. duplex etiam Christi voluntas iisdem ab eodem demonstratur. n. 143, ac duplex operatio. n. 154.

Clemens IV. Haytonem, Armeniæ Regem, per literas hortatur; vt Equitibus Hospitalarijs contra Sarracenos opem ferat in Syria. cap. 25. n. 47. eundem Regem, Sarracenorum armis oppressum, solatur. n. 56, commendat eius obsequium erga Sedem Apostolicam. n. 58. illi auxilium pollicetur. ibid. ad id ferendum excitat Christianos Principes, Orientales, & Occidentales. n. 60.

Clerici Regulares, ad Iberos Orientales Missionarij. cap. 12. n. 3. col. 2. incommoda, & pericula ipsorum in itinere, quanta. n. 26. col. 2. & n. 162. col. 2. quantique in termino labores. n. 131. col. 2. ad barbaras illas gentes qualem sibi aditum patefecerint. n. 30. col. 2. & n. 59. col. 2. fructus, ex Catholice fidei prædicatione ab iisdem relatus, primū in Iberorum Cardeliensi Prouincia. n. 136. col. 2. & n. 159. col. 2. deinde in Gurielensi. n. 147. col. 2. Progrediuntur in Colchidem. cap. 13. n. 138. col. 2. eius gentis beneuolentiam captant. n. 139. col. 2. ipsorum prædicationis primordia ibi qualia. n. 141. col. 2. Templum donatur eis à Rege. n. 142. col. 2. eorum ditioni nonnullæ subduntur Colchorum familiae. ibid. Clerum, ac Populum ad verum baptismum suscipiendum inducunt. n. 144. col. 2. introducuntque in familias aliquas ritum Latinum. n. 145. col. 2.

Penetrant in Indias Orientales. cap. 12. n. 59. col. 2. in Vrbe Goa domicilium constabiliunt. n. 61. col. 1. ibidem doctrina, & prædicatione præfulgent. n. 63. col. 1. extirpant ex Goensi Prouincia abusum non administrandi omnibus Fidelibus Eucharistiam, nec in Paschate, nec in mortis articulo. n. 64. col. 2. & infra. multos ibi Gentiles ad Christianam Religionem perducunt. n. 73. col. 2. ipsorum Ordinis Institutum quā maximē Indis acceptum. n. 75. col. 2. Prouehuntur in Idololatrarum Regna Idalcā, & Golcondā. cap. 12. n. 64. col. 1. in illis Euangelium Christi disseminant. ibid. quanto animi ardore, quo zelo, quā Apostolicæ vitæ instituto. n. 78. col. 2. & seq. apud Golcondæ Regem, ac Populum apprimē gratiosi. ibid. complures ibi Gentiles, Paganos, & Apostatas ad Christum conuertunt. ibid. Templum inter hos excitant titulo Sanctæ Crucis Teatinorum. n. 79. col. 2. profectus in illo vberissimi. n. 84. col. 1.

Addicuntur Constantinopoli Armeniorum conuersioni. cap. 12. n. 23. col. 2. quānam ad hanc suscipiendam prouinciam data illis occasio. ibid. quomodo ad eam se insinuent. n. 184. col. 1. quali euentu. n. 188. col. 1. & seq.

Colchidis Regio describitur. cap. 12. n. 113. col. 2. Incolarum mores. n. 86. col. 1.

col. 1. & n. 120. col. 2. erroresque . n. 86. col. 1. Colchorum Principis condicio . n. 122. col. 2. potentia . n. 128. col. 1. vita ratio . n. 124. col. 2. occupatio quotidiana . n. 127. col. 1. quomodo ille se gerat in populi causis dijudicandis ibid. in veneratione sylvestri . n. 129. col. 2. in bello . n. 91. col. 2.

Concilium Nicopolitanum Armenum, in quo S. Basilii adfuit . cap. 6. num. 26.

Concilium; communiter dictum Armenum; celebratur anno salutis 433. cap. 8. num. 5. damnat Theodori Mopluesteni, & Diodoti Tarlensis, hæreticorum, scripta . ibid. quam ob causam coactum fuerit . n. 6. Legatos mittit ad Proclum, Constantinopolitanum Episcopum . n. 9. Procli ad eandem Synodum epistola . n. 12.

Conciliabulum Theuinense Armenum; cogitur paulo post annum Domini 500. iussu Regis Persarum; & quare . cap. 16. n. 2. & 4. festiuitates Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini vno die celebrandas decernit . n. 2. & 44. confirmat in Trilagio appendicem, *qui crucifixus es pro nobis* . n. 2. & 47. definit in Christo vnā naturā . n. 3. separat Armeniam ab vniuersali Ecclesia . ibid.

Concilium Charnense Armenum indicitur ad Armenicum schisma tollendum ab Herachio Imperatore, & Iselere Armeniorum Patriarcha; circa annum Christianum 622. cap. 13. n. 6. interlunt illi omnes Episcopi, ac Primates Armeniæ . n. 7. abrogat Conciliabuli Theuinensis decreta . n. 9. suscipit aquæ communionem in sacris Mysterijs, & Concilium Chalcedonense . ibid. in pristinum restituit concordiam inter Armeniam, & Catholicam Ecclesiam . ibid. à subsequentibus Synodis, alijsque magni nominis Viris Armenis, laudibus commendatur . n. 12.

Conciliabulum Manaschierrense Armenum cogitur iussu Homaris, Sarracenorum Ducis, circiter annum Christi 680. cap. 17. n. 1. aduersatur Sextæ Synodo Generali . n. 8. confirmat Monophysitarum, & Monothelytarum hæreses . n. 1. & 7. ab alijs Concilijs, & Patribus Armenis reiectum . c. 22. n. 11. & c. 18. n. 4. & 8. & c. 27. n. 60.

Concilium Tarsense Armenum, indicitur ab Armeniæ Rege Leone, & Gregorio Patriarcha, anno Redemptionis 1177. cap. 21. n. 24. aggreditur vniōnē Ecclesiæ Armeniæ cum Græca . n. 1. damnat Eutychem, & Seuerum, hæreticos . n. 25. effatur illud S. Cyrilli, *vna est natura Verbi incarnati*, explicat orthodoxè . n. 29. approbat confessionem duarum naturarum in Christo . n. 31. duplicis quoque voluntatis, & operationis . n. 32.

Quid decernat de Trilagij Appendice . cap. 22. n. 34. de festiuitatibus Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini . n. 40. de sacra Vnctione . n. 44. de aqua vino miscenda in diuino sacrificio . n. 46.

Tollit abusum psallendi extra fores Ecclesiæ . cap. 22. n. 47. suscipit sacram Synodum Chalcedonensem . n. 50. postulat à Græcis, vt in azimis sacrificent.

I N D E X.

n. 45. & 62. ut alios quosdam abusus deponant. n. 62. ut Armenus Patriarcha Ecclesiae Antiochenae praeficiatur. n. 51. & 64.

Concilium Sisenle Armenum, à Leone III. Armeniae Rege indictum anno Domini 1307. cap. 28. n. 1. celebratur in Cilicia, ut Armenam Ecclesiam, cum Romana componat. n. 5. illius autor, ac tuator, Gregorius Patriarcha, qui ante eius celebrationem moritur. c. 27. n. 96.

Acta eiusdem Concilij. c. 28. n. 14. catholica dogmata, à praedicto Gregorio suis Armenis ad finem vnionis proposita. n. 16. Armeni Patres, qui Synodo interfuerunt. n. 23. Armenique Principes, qui vnà cum suo Rege eidem astiterunt. n. 28.

Approbat eadem Synodus confessionem duarum naturarum, voluntatum, & operationum in vna Christi persona. c. 28. n. 30. recipit priores septem Synodos Generales. n. 17. statuit, ut Armena Ecclesia in celebratione festorum, & ieiuniorum obseruantia, cum Vniuersali concorder. n. 30. ut aquam vino miscet in sacris Mysterijs; cuius rei necessitatem ex Concilijs, SS. Patribus, & Scripturis sacris demonstrat. n. 32. & seq. profitetur Apostolicae Romanae Sedis Primatum. n. 43. decernit concordiam cum Romana Ecclesia. n. 51. Patrum subscriptiones. n. 55.

Concilium Adanenle Armenum, à Constantino Patriarcha, & Oseino Armeniae Rege conuocatur post annum salutis 1314. cap. 29. n. 3. Illius historia. n. 5. & acta. n. 1. examinat denuò Concilij Sisenfis decretum de vnione cum Latinis coeunda. n. 14. & seq. Armenos haereticos, qui vnionem illam dissoluere nitebantur, damnat. n. 94. idem decretum confirmat. n. 102. Armeni Patres, qui hanc Synodum celebrarunt. n. 98. Cetera vide in verbo, *Christi Natiuitatem*.

Concilium Chernacense Armenum, cogitur industria B. Bartholomaei Dominicaniani anno Domini 1330. cap. 30. n. 8. profitetur catholicam fidem. n. 10. Romano Pontifici obedientiam praestat. ibid. à quibus Patribus celebratum fuerit. n. 35. Armeniae genti quam proficuum. n. 37. vnio cum Romana Ecclesia, ab hoc Concilio edita, in Nasciuanensi Armeniorum Prouincia haecenus perdurat. n. 48.

Constans, Princeps Armenus, filiam Regis Armeniae rapit. cap. 25. n. 14. in uxorem Haytoni filio suo inuitam tradit. n. 15. & cum ea etiam Regnum. ibid. Armenos Proceres sexaginta duos dolo interfecit. ibid.

Constantinus Magnus Imper. Sapor Persarum Regi commendat Christianos Armenos. cap. 2. n. 28. Episcopum destinat ad nouam Iberorum Ecclesiam confirmandam. n. 37. S. Gregorium Episcopum, ac Tiridatem Regem Armeniae, ad Urbem accedentes, humanissime tractat. n. 40. & seq. cum iisdem amicitiae foedus, ruptum antea à Maximino, confirmat. n. 94. & 58. à Gregorio benedictionem flexis genibus petit. n. 53. eundem accersit ad Nicenam

IX N D E X.

cenam Synodum. c. 3. n. 10. Tiridati de felici eiusdem Synodi successu per
literas gratulatur. c. 2. n. 40. Arsacem Minoris Armeniæ Regem à tributo ab-
soluit. c. 3. n. 13.

Constantianus, Cæsariensis Episcopus, in Siseni Armeniorum Concilio in-
teruenit. cap. 28. n. 33. ad Armenam Ecclesiam cum Romana conciliandam
inibi conspirat. n. 55. ab eodem Concilio inauguratur Armeniæ Patriarcha.
n. 4. ut Armeni in Catholica fide suscepta persistant, celebrat Concilium Ada-
mense. c. 29. n. 11.

Cyriacus, Armeniorum Patriarcha, orthodoxam fidem amplectitur. cap.
12. n. 185. col. 2. eiusdem fidei professionem mittit ad Urbanum VIII. Rom.
Pont. cui & obedientiam exhibet. n. 187. col. 3. pro sua Ecclesia reformanda
postulat ab eodem Clericorum Regularium opem. n. 23. col. 2. & n. 192. col. 1.
ad unionem cum Romana Ecclesia. Suos, dum moritur, adhortatur. n. 196.
col. 2.

D

Dioscorus, Alexandriae hæreticus Patriarcha, Armenios monet, ut S. Sy-
nodum Chalcedonensem rejiciant. cap. 9. n. 2. ab iisdem Martyr accla-
matur. c. 10. n. 10.

Diranus, Rex Armeniæ, Hesyrium Patriarcham suum interficit. cap. 5. n. 3.
cæcus effectus, sibi mortem consciscit. n. 4.

Dominicanus Ordo quos progressus fecerit in Armenia. cap. 30. n. 1. & seq.
pro prædicatione, & confessione fidei multum & sudoris, & sanguinis inibi
profudit. n. 54. ex illo plurimi ad Ecclesias Armeniorum regendas assumpti
Episcopi. n. 18. series Dominicanorum Episcoporum Nascivanensis Eccle-
siæ. n. 62.

E

Eugenius III. legationem accipit ab Armeno Patriarcha. cap. 20. n. 6. ut
Ecclesiasticas controuersias, quæ inter Armenos, & Græcos exorta
fuerant, dirimat, iudex ab eodem eligitur. n. 7. Armenos Legatos Missa-
rum solennijs adhibet. n. 8. dum Sacrificium peragit, super caput ipsius
splendida lux, & duæ columbæ ab iisdem prodigiosè videntur. n. 9.

F

Fratrum Vnitorum Congregatio inter Armenos instituitur. cap. 30. n. 1.
quali habitu, & Regula. quem ad finem. ibid. nixa olim in patrocini.

ac disciplina Fratrum Prædicatorum . n. 43. in Oriente , ac Septentrione propagatur . n. 46. floruit egregijs viris . n. 47. postea intra fines Nalcivanensis Prouinciæ coarctata . n. 48. aggregatur , transformaturque in Ordinem Dominicanum . n. 49.

Georgiani . vide in verbo , Iberi .

G S. Germanus , Constantinopolis Patriarcha , Armenios per epistolam monet , vt sacram Synodum Chalcedonensem suscipiant ; & duas in Christo naturas confiteantur . c. 9. n. 10. laudatur eius epistola in Concilio Tarlensi Armeno . c. 22. n. 34. idem Germanus in Armeno Mænologio Sancti nomine celebratur . e. 9. n. 12.

Græci Armenis infensissimi . cap. 2. n. 7. & c. 18. n. 23. illorum Patriarchæ electionem impediunt . c. 19. n. 2. & 7. eisdem reprehendunt , quod in azimis Sacrum faciant . n. 33. & c. 22. n. 49. conditiones , à Græcis Armenis propositæ ad finem vnionis . c. 22. n. 24.

S. Gregorius , primus Armeniæ Patriarcha , Parthorum Regum stirpe natus . cap. 1. n. 11. educatur in Christiana fide . n. 22. eius acta , à Metaphraste descripta . c. 2. n. 15. sub Tiridate Rege pro Christo discruciat . n. 16. in puteo , quod iniectus fuit semimortuus , annos latuit quatuordecim . ibid. inde erutus , Tiridatem è porcina ad humanam figuram reuocat . n. 17. eundem cum Armeno populo ad Christum conuertit . n. 18.

Gregorius iniatur Armeniorum Episcopus . c. 2. n. 17. eisdem in Euphrate , diuersis visis prodigijs , baptizat . n. 24. Idolorum templa euertit . n. 6. & Sacerdotes , & Monachos , & Episcopos instituit . n. 43. Ecclesias , sacrarumque literarum gymnasia extruit . ibid. Christianam religionem per Orientem , ac Septentrionem propagat . ibid. apparet illi Christus Dominus . c. 14. n. 6. reuelaturque futurus Armeniorum defectus in Christiana fide . n. 7. & seq.

Gregorius Romam accedit ad S. Siluestrum Papam visendum . c. 2. n. 43. & seq. cum eodem perpetuæ vnionis fœdus init . n. 57. à Siluestro Patriarchali dignitate , alijsque priuilegijs locupletatur . n. 66.

Gregorius Aristarcem , filium suum , Episcopum consecrat . c. 3. n. 5. eundem in Patriarchali Sede coadiutorem adhibens , in Eremum secedit . ibid. à Constantino ad Nicænam Synodum accersitur . n. 10. mittit ad eandem Synodum vice sui Aristarcem . n. 3. & seq. vitâ fungitur in eremo . c. 2. n. 74. eius cadauer , à Pastoribus inuentum , sepelitur . n. 75. vbi ipsius nunc colatur reliquie . n. 76. & seq.

Gregorius , prædicti S. Gregorij nepos , destinatur Albanensium Ecclesiæ Patriarcha . c. 5. n. 1. martyrio coronatum illum fuisse , Armeni tradunt . ibid. in Armena liturgia iugis eius memoria . c. 7. n. 5.

I N D E X.

S. Gregorius Magnus, Pont. Rom. ab ipsis colitur Armenis, cap. 11. n. 9. ritus conferendi Ordines, ab eo traditus, ab iisdem recipitur. n. 11. eius tamen monitum de Chalcedonenſi Synodo veneranda poſthabetur. n. 12.

Gregorius Narechenſis, Armeniorum Episcopus, catholicus, cap. 18. n. 4. Suorum hæreſes, & Conciliabula verbis, ſcriptisque oppugnat. ibid. Eccleſiæ Romanæ obediens. n. 5. edidit diuinarum precum Opusculum. n. 7. in Armena liturgia commemoratur. ibid. ſummis quoque laudibus à Tarſenſi Concilio celebratur. c. 22. n. 14.

Gregorius Patriarcha, cognomento *Vecaiaſer*, Armenis Principibus ortus. cap. 19. n. 9. vitam ducit eremiticam, n. 11. ſuſcipit Patriarchalem adminiſtrationem inuitus. n. 3. & 12. proficiſcitur Conſtantinopolim. ad Imperatorem Alexium, vt Armenam Eccleſiam cum Catholica conciliet. n. 8. ſacras hiftorias ex Græco, & Syriaco in Armenum conuertit. n. 3. legationem mittit Gregorio VII. Rom. Pont. n. 12. eiſdem Summi Pontificis ad illum epiſtola; in qua errores Armeniorum damnandi, referuntur. n. 14.

Gregorius Papa VII. vide in verbo mox præcedente, *Gregorius Patriarcha*.

Gregorius, frater Nierſeſis Ghelaienſis, Arm. Patriarcha, Apoſtolice S. Sedis deuotus. cap. 20. n. 3. Legatos ad illam deſtinat, vt de controuerſijs inter Græcos, & Armenos iudicet. n. 6. iſdem Legati ex prodigio viſo ad obedientiam Romanæ Sedis magis accenduntur, n. 8.

Gregorius, Armenus Episcopus, Romanæ fidei ſe profeſſorem promulgat. cap. 21. n. 71. & 73.

Gregorius, Arm. Patriarcha, cognomento *Degà*, ad vniendam Eccleſiam ſuam cum Græca, Tarſenſe Concilium celebrat. cap. 22. n. 1.

Gregorius, Arm. Patriarcha, nepos Nierſeſis Ghelaienſis, ſcribit Innocentio III. cap. 23. n. 3. & 19. proſitetur Eccleſiæ Romanæ Primatum. n. 3. & 22. illi tam pro ſe, quam pro ſua Eccleſia obedientiam pollicetur. n. 7. & 24. eidem Innocentio gratias agit; quòd eius Prædeceſſor Cæleſtinus III. Archiepiſcopum Moguntinum ad Leonem Regem Armeniæ coronandum miſerit. n. 5. & 23.

Gregorius IX. Pont. Rom. Episcopis Apamienſi, & Manceſtano committit, vt Armeniorum Archiprælulem ad Antiocheni Patriarchæ obedientiam inducant. cap. 25. n. 3. ad petitionem Leonis Regis laudabiles quædam Armeniorum conſuetudines ratas facit. n. 6. peccatorum veniam Armenis, in bello contra Sarracenos morientibus, elargitur. n. 7.

Gregorius Siſenſis, Arm. Patriarcha, catholicus, cap. 27. n. 1. Apoſtolice S. Sedis per Legatos obedientiam præſtat. n. 11. ſatetur, eandem Sedem diſpenſandi ſupra ſus abſolutam poteſtatem habere. cap. 26. num. 34. vt Populum ſuum, & Clerum Romana fide imbuat, committitur illi à Bonifacio VIII. c. 27. n. 16.

I N D I E X.

lat. n. 34. Sarracénorum exercitum, qui Armeniam deuastabat, ad internicionem eadit. n. 40. pacem cum iisdem componit. n. 42.

Hayton, & vi susceptum regularis vitæ institutum prosequatur. Leoni filio Regni gubernationem committit. c. 27. n. 47. ad vniendam Armeniam Ecclesiam cum Romana, & Gregorio Arm. Patriarcha literis excitatur. n. 50. Armenorum Episcoporum Concilium à Leone hac de causa conuocandum curat. n. 56. vnà cum filio eidem Concilio præsidet. c. 28. n. 23. Synodi decretum de Armenis abiurandis erroribus, constitutionibusque Ecclesiæ Romanæ suscipiendis, subscribit. n. 54. Hayton, & Leo dolo pacis interficiuntur à Tartaro. c. 29. n. 1. & 6.

Haytonus, Armenus historicus, Regia stirpe natus. cap. 25. n. 20. militiam contra Sarracenos exercet. c. 27. n. 43. ascitus Ordini Præmonstratensium. n. 44. in Clementis Papæ V. gratiam componit historiam rerum Orientalium.

Heraclius Imperator proficiscitur in Armeniam. cap. 13. n. 5. comperit Armenos sub schismate erroribus multis implicitos. n. 6. rogatus à Iesere, illorum Patriarcha, Episcopos, ac Principes Armeniæ aduocat ad Concilium. n. 7. eosdem ad concordiam cum Ecclesia catholica inducit. n. 10.

Helychius, nepos S. Gregorij Armeniorum Episcopi, inauguratur Armeniæ Patriarcha. cap. 5. n. 3. à Dirano Rege pro Christi fide tuenda vicà priuatur. ibid. in Armena liturgia eius commemoratio. c. 7. n. 5.

I

Iberi Orientales, vulgò Georgiani, à quōdam conuersi ad Christum. cap. 2. n. 21. & 35. ab Armenis in suscepta fide confirmantur. n. 37. Iberarum literarum quis autor. c. 7. n. 11. Iberi respuunt Armeniorum errores. c. 10. n. 2. ab iisdem separati, Græcis adhærent. c. 12. n. 1. ipsorum in Armenos odium. n. 3. col. 1. ad Iberos fide catholica instruendos, mittuntur Clerici Regulares. n. 3. col. 2. Iberorum errores, ac ritus. cap. 12. n. 33. col. 2. statusque politicus. n. 45. col. 1. Regnum, ac bella in eo nouissimè gesta. n. 87. col. 2. & seq. ipsorum Regio à Tarraris deuastata. c. 24. n. 13.

Ieser, Armeniæ Patriarcha, catholicus. cap. 13. n. 2, Heraclij Imperatoris ope Concilium celebrat. n. 7. vnit Armeniam Ecclesiam cum Catholica. n. 8.

Innocentius II. Papa rescribit Gregorio, Armeniorum Patriarchæ. cap. 20. n. 4.

Innocentius III. Archiepiscopo Cancellario Armeniæ per literas iniungit, ut in Armenos ad Romanæ Sedis obsequium adducendos incumbat. cap. 23. num. 26. laudat piam eius voluntatem erga Sedem Apostolicam. num. 29. eidem

I N D E X.

- eidem pallium, quod petierat, transmittit. num. 30.
 Rescribit Gregorio, Armeno Patriarchæ. c. 33. n. 9. eidem Primatum Apo-
 stolicæ Sedis ex Scripturis sacris demonstrat. n. 10. illi gratulatur, quod in
 Catholica fide, & Romana Sedis obedientia perseveret. n. 15. & 25.
 Ad Innocentium Leonis Regis Armeniæ legationes frequentes. c. 43. n. 32.
 ipsius ad eundem Regem epistola. n. 32. 48. & seq.
 Lætur Innocentius, quod Leo pie se gerat erga Romanam Ecclesiam. c. 23.
 n. 43. quod Regni diadema de manibus Archiepiscopi Mogununi in honorem
 eiusdem Ecclesiæ religiose receperit. n. 44. pollicetur illi subsidium contra
 Sarracenos. n. 44. transmittitque vexillum B. Petri, quo contra Crucis inimi-
 cos utatur. n. 49.
 Innocentius concedit Leoni, in Regno eius privilegium. c. 23. n. 34. susci-
 pit appellationem ipsius. n. 55. præcipit illi, ut damna, Templarijs illata, re-
 sarciat. n. 57. certior fit à Leone, & Ioanne Patriarcha, Armenam Ecclesiam
 ad Apostolicæ Sedis obedientiam iam esse inductam. c. 24. n. 3. & 7.
 Ioannes, Armeniæ Patriarcha, scribit Innocentio Papæ III. cap. 24. n. 7.
 vna cum Clero obedientiam illi exhibet per manus Domini Petri, Presbyteri
 Cardinalis. n. 9. pallium, ab eodem Innocentio sibi missum, solenniter acci-
 pit. ibid. promittit, singulis quinque annis se Apostolicam Sedem per Nun-
 cios visitaturum. ibid. Concilia etiam cismarinis adfuturum. ibid. institutio-
 nes Romanæ Ecclesiæ ex parte recipit, omnes verò suorum Episcoporum ab-
 assensu se suscepturum, pollicetur. n. 10.
 Ioannes Syrus Episcopus Armenos redarguit, quod in confessione duarum
 Christi naturarum Romanis assentiantur. cap. 21. n. 118. contendit, Quater-
 nionem in Deo pro Trinitate astrui, si duplex in Christo natura credatur.
 n. 120. à Theoriano Græco præsentibus Armenis convincitur. n. 126. pudore
 suffusus abscedit. n. 142.
 Ioannes Ozniensis, Armeniæ Patriarcha, hæreticus, & hypocrita. cap. 17.
 n. 4. conuocat Armenorum Conciliabulum, Sarracenorum auxilio. n. 7. Mo-
 nophysitarum, & Monothelytarum hæreses in sua natione confirmat. ibid.
 tollit aquæ admistionem à diuino sacrificio. n. 9. alios abusus in Armenam Ec-
 clesiam introducit. ibid.
 Ioannes, Arm. Patriarcha, orthodoxus. cap. 9. n. 2. & seq.
 Ioannes Chernacensis, Magister Armenus, quàm cupidus salutis suæ gen-
 tis. cap. 30. n. 6. fidei veritate imbuitur à B. Bartholomæo Dominicano. n. 7.
 eius suasionem celebratur Catholica Synodus in Armenia. n. 8. nonnullæque
 Armeniorum Prouinciæ ad obedientiam Romanæ Ecclesiæ reducuntur. n. 10.
 & 36. fundat Ordinem Vnitorum sub Constitutionibus Fratrum Prædicato-
 rum. n. 12. ipsius ad Fratres Vnitos epistola. n. 17.
 Ioseph Patriarcha, Leontius, alijque Armeni penè innumerabiles, pro
 Chri-

IN IDI XI

Christianæ fidei confessione obtruncantur. cap. 8. n. 2. Isac, septimus Armenia Patriarcha, celebrat famâ sanctitatis. cap. 9. n. 18 & 5. concordia Ecclesiarum studiosissimus. n. 6. calumpniam patitur apud Regem Persarum. n. 9. throno depellitur in exilium. n. 1. & 10. discipulos multos instituit. n. 12. prophetia spiritus clarus. n. 13. & 18. variator exilium Regni, & Ecclesiæ Armeniorum. n. 14. & seq. in Armena liturgia commemoratus. n. 5.

Isac Toropporanus, Arm. Patriarcha, ducitur à Sarracenis captivus. c. 131 n. 1. in Catholica fide constantissimus. n. 8. eius mortem fuisse miraculis illustratam; Armeniorum fama est. n. 9. venerat apud ipsius reliquias Mahometes, Sarracenorum Dux. ibid.

Iustinianus Imperator pellit ex Armenia Sarracenos. cap. 19. n. 3. Manichæos inibi commorantes incendit. n. 4.

Leo, Princeps Armenia, petit Romanæ Curiæ legibus subijci. cap. 157 n. 12. ad eum, Regem Armenia coronandum, mittitur à Celestino III. Archiepiscopus Moguntinus. n. 13. & c. 13. n. 2. Rex inauguratus, dat Ecclesiæ Romanæ oppida nonnulla in dotem. c. 157. n. 13. ipsius ad Innocentium III. litteræ. c. 13. n. 33 & 50. & c. 24. n. 3. egregium eius studium erga veram religionem, & Sedem Apostolicam. c. 23. n. 34. & 51. Postulat ab Innocentio contra Sarracenos auxilium. c. 23. n. 37. utque Regnum suum nulli Ecclesiæ Latinæ, præter Romanam Ecclesiam, subijci ce-
neatur. n. 52. ad eundem pro Rupino nepote de sententiâ Concilij Antiocheni appellat. n. 56.

Leo II., Armenia Rex, paternum sceptrum capeffit. cap. 25. n. 68. Turciz Regnum, à Tartaris sibi oblatum, renunciat. n. 70. Abagam, & Argonem, Tartarorum Reges, ad bellum contra Sarracenos instigat. n. 72. & 87. Leonis Regnum cladibus afflictum à Sarracenis. n. 76. Leo cum suo, & Tartarorum exercitu profligat Aegypti Sultanum. n. 79. magnamque exercitus sui iacturam in reditu patitur. n. 83.

Leo III., Armenia Rex, virtutibus ornatus. cap. 27. n. 45. patre adhuc superstiti, suscipit Regni gubernacula. n. 47. ut reuocet Armenam Ecclesiam ad concordiam cum Romana; Concilium indicit. c. 28. n. 1. eidem Concilio assistit.

assistit vnâ cum Armenis Proceribus. n. 23. illius decretum de vnione cum Latinis coëunda subscribit. n. 34. Leo per insidias interficitur. c. 29. n. 1.

Magister Armenus, hareses Suorum deplorat. cap. 17. n. 12.

Macharius Armenus, sanctitate conspicuus. c. 18. n. 29. electione Cleri, & Populi inauguratur Antiochiæ Patriarcha. n. 30. multa edic miracula. ibid. abdicat se Patriarchatu. n. 31. peregrinatur Hierosolymam; ubi aliquot Infideles ad Christum conuertit. ibid. migrat in Occidentem. n. 32. piè moritur. ibid.

Magisterij dignitas apud Armenios qualis. cap. 28. n. 82. ab iisdem antefertur Episcopatu. n. 9. quàm immeritò. n. 10.

Manichæorum hæresis in Armenia. cap. 25. n. 2. & seq.

Martyres, qui S. Gregorij Patriarchæ martyrium in Armenia præcesserunt. cap. 2. n. 3. & seq.

Millesimus Armeniorum incipit ab anno Christi 557. cap. 1. n. 1.

Moniales Ordinis S. Benedicti, caput D. Gregorij Armeniorum Patriarchæ, & Martyris, in vrbe Neapolitana religiosissimè seruant. cap. 2. n. 78. ipsarum Templum peruetustum, eidem Martyri sacrum, quare dictum, *Santo Lioguora*. ibid. Armenos peregrinos benignissimè tractant. n. 79. earum pietas, & humanitas, etiam in Armenia celebrat. ibid.

Moyse, Magister Armenus, hareses Suorum deplorat. cap. 17. n. 12.

Nicolaus IV. Pont. Rôm. legationem accipit ab Argonè, Tartarico Rege. cap. 25. n. 88.

Nicolaus IV. Pont. Rôm. legationem accipit ab Argonè, Tartarico Rege. cap. 25. n. 88. in Ecclesiæ Romanæ communionem admittit Hayronem, Regem Armeniæ. c. 26. n. 3. ipse ad eundem Regem epistola. n. 5. & professio Catholice fidei. n. 11. Mariam, Reginæ Armeniæ sororem, per litteras hortatur, vt in confessione eiusdem fidei perseueret. n. 25. hoc idem iniungit Torosio, Regis germano, alijsque Armenis Primatibus. n. 26. Hayronis Legatos, contra Sarracenos auxilia deposcentes, Philippo Galliarum Regi commendat. n. 41. Romanam Classem in Armeniæ subsidium destinat. n. 44. Fideles omnes ad succurrendum Armeno Regi literis excitat Apostolicis. n. 45.

S. Nicon Armenus Monasticam vitam colit. cap. 18. n. 1. gentem suam ab erroribus purgat. n. 13. multa miracula in Creta Insula, & per vniuersam Græciam operatur. n. 14. omnes Armeniorum sui temporis errores recenset. n. 15.

Nierseus Magnus, Sextus Armeniæ Patriarcha, vir eximie virtutis. cap. 6. n. 1.

per.

IX NISI DI EXI

perditissimos mores Arsacis, & Pabæ, Armenorum Regum, acriter reprehendit. n. 2. ab Arsace in exilium pulsus. ibid. Concilio Constantinopolitano primo interfuisse, traditur ab Armenis historicis. n. 30. prædicit excidium Regni, & Sacerdotij Armeniorum, propter defectionem à vera fide. n. 32. & seq. eosdem ab Infidelium iugo liberandos opera Romanorum, prænunciat. n. 36. sacræ ipsius preces, Armenis in bello periclitantibus profecturæ. n. 14. veneno interficitur à Pabæ Rege. n. 15. mortem illius viciscitur Theodosius Imperator. n. 6. ab Armena Ecclesia colitur vt Prophetæ. n. 37.

Nierles Ascdarachenſis, Armeniæ Patriarcha, hæreticus. cap. 10. n. 3. separat Armenam ab vniuerſali Ecclesia. ibid. Conciliabulo Theuinenſi hæreſes Monophſitarum, & Theopſcitarum confirmat. n. 4. eius tempeſtate Scenitz barbari primùm, ac deinde Hunni Armeniam populantur. n. 23.

Nierles Ghelaienſis, Eccleſiæ Armenæ Doctor, & Patriarcha; Catholice fidei, & Eccleſiarum concordie ſtudioſus. cap. 2. nonnulla edit opuscula & carmine, & ſoluta oratione. n. 4. omnia, in Armenios cælitus immiſſa; flagella elegis verſibus enumerat, ac deplorat. c. 10. n. 28. eius commemoratio in liturgia, & menologio Armeno celebrata. c. 21. n. 3.

Nierles ex ſcriptis S. Cyrilli Alexandrini vnā in Chriſto naturam, ex duabus inconfuſe compoſitam, inconfuſatè deducit. c. 21. n. 4. & 158. hoc ipſum, profiteſtur in epistoſa ad Manuelem Imperatorem. n. 5. de hoc, aliſque Armenis erroribus monetur ab eodem Imperatore per Theorianum Theologum. n. 12. Theoriani cum Nierſeſe diſputatio de Chriſti naturis. ibid. cedit Nierſes Theoriano, vniuſque naturæ ſigmentum agnoſcit. n. 114. ſe antea deceptum, fatetur. n. 159.

Theoriani cum Nierſeſe colloquia de Chriſti duplici voluntate, & operatione. cap. 21. n. 157. de temporis ſpatio, quo Chriſtus in Utero Virginis habitauit, n. 161. de feſtiuitatibus Dominicis celebrandis. n. 166. de Theopſcitarum, Appendice, à Triſagio remouenda. n. 172. de Sacra Vnctione. n. 187. de Eccleſiaſtica Pſalmodia. n. 192.

Examinat Nierſes cum Theoriano definitionem Chalcedonenſis Concilij. c. 21. n. 199. illam ſcriptis Diui Cyrilli Alexandrini conſonam deprehendit. n. 212. eandem approbat; miraturque, quomodo ſui Maiores ad eam calumniandam progreſſi ſint. n. 238. detegit Theoriano alios Patriarchas, Prædeceſſores ſuos; Catholicos. n. 249. pollicetur, ſe quamprimùm, ad Armenicū ſchiſma, erroresque tollendos, Episcopos ſuos ad Concilium vocaturum. n. 44.

Nierſes reſcribit ad Manuelem Imperatorem. c. 21. n. 250. eundem obſecrat, vt gentem Armenam, tandiū execrationi ſubiectam, abſolu. iubeat, ac benedici. ibid. dum cogitat de Synodo cogenda, moritur. n. 2. & 254.

Nierles Lampronenſis, Armenus Episcopus, genere, doctrina, & religio-

tie clarus, cap. 22. n. 3. in Armeno Mænologio inter Sanctos relatus: n. 4. vt componat Armenam Ecclesiam cum Catholica; promouet celebrationem Tarlensis Concilij. num. 3. ipsius ad eandem Synodum Oratio: n. 6. in qua Patres Armenos ad detestandum schisma, & Catholicam fidem amplectendam hortatur. ibid. orthodoxos Armeniæ Præsules memorat, ac laudibus extollit: n. 13. in suæ Nationis hæreticos, & Conciliabula inuehitur, n. 9. & 16. Catholicam Ecclesiam ab illorum calumnijs vindicat: n. 11. celebrat eiusdem Ecclesiæ prærogatiuas. n. 18. Suorum miseras deplorat. ibid. quis exitus illius Concilij. Vide in verbo, *Concilium Tarsense*.

Ordinis Sacramentum quibus verbis, ac ritu ab Armenis Episcopis conferatur. cap. 11. n. 19. & seq.

Oscinus, Rex Armeniæ, Nepoti in Regno succedit. cap. 29. n. 1. egregium eius studium erga veram fidem, & Romanam Ecclesiam, n. 1. & 9. ne inita Armeniorum cum Latinis concordia dissoluatur, concilium indicit: n. 3. eidem Conuentui cum Armenis Proceribus astat: n. 101. illius decretum, pro sui animi sententia editum, subscribit. n. 106.

Paba, Rex Armeniæ, ab insidijs Persarum ereptus, cap. 6. n. 19. fugit ad Valentem Imperatorem. ibid. per Terentium Ducem reducit in Armeniam. ibid. delitescens, Persarum insectationes deuitat. n. 20. tutus redditur Imperatoris auxilio. n. 21. deficit à Romanis ad Persas. n. 22. Valentis iussu per insidias obtruncatur. n. 24.

Papchen, Arm. Patriarcha, conciliat Ecclesiam suam cum Græca. c. 9. n. 6.

Petrus, Presbyter Cardinalis, legatur in Syriam. cap. 24. n. 1. committitur illi reformatio pacis inter Comitem Tripolitanum, & Nepotem Leonis, Regis Armeniæ. ibid. à Leone honorificenter susceptus. n. 3. per manus ipsius Armenus Patriarcha obedientiam præstat Ecclesiæ Romanæ. n. 5. & 9.

Petrus, Sappirij Episcopus, propugnat vnâ naturam in Christo, cap. 21. n. 72. à Theoriano Græco erroris conuincitur. ibid.

S. **R**ipfimes, Virgo Romana, Diocletiani Imperatoris nuptias respuit. cap. 2. n. 14. eiusdem persecutionem deuitans, fugit in Armeniam. ibid. eius amore capitur Rex Armeniæ Tiridates. n. 15. pro castitate, & fide

Chri-

IX N D E X.

Christi ruenda, sub eodem Rege martyrio coronatur. ibid. Templum illi G-
crum, ab ipso Tiridate constructum, inibi adhuc extat. c. 14. n. 4.

S

Sapor, Persarum Rex, tentat Arsacem Armeniz Regem, vt à Romanis
ad Persas desciscat; sed frustra. cap. 6. n. 5. Gentem Armenam exagitat,
n. 9. eundem Arsacem, dolo captum, interimit. n. 10. innumerabiles Arme-
nos pro fidei confessione obtruncat. n. 12. Cylaci, & Artabani committit Ar-
meniam. n. 18. eandem prædatione deuastat. n. 20. Arsacis vxorem, capti-
uam ducit. n. 21. manus conferit cum Paba, Arsacis filio. n. 14. eundem in sui
amicitiam pellicit. n. 22.

Sarraceni diripiunt Armeniam. cap. 15. n. 12. subiiciuntque ditipni suæ. n. 3.
ex eorum manibus illam eripit Iustinianus Imperator. ibid. in ea iterum do-
minantur. cap. 17. n. 1. & 6. potiuntur Persico Regno. c. 19. n. 4. illorum Sul-
tani potentia, ac superbia. c. 25. n. 17. in Romanum tamen Pontificem obser-
uantia. n. 18.

Profligantur sæpè à Tartaris, & Armenis. c. 25. n. 20. 35. 38. 78. & c. 27.
n. 22. ipsorum de Tartaris victoria in Palæstina. c. 25. n. 45. subacta Syria,
populantur Minorem Armeniam. n. 52. & 76. & c. 26. n. 40. illorum exerci-
tus ab Armenijs trucidatus. c. 27. n. 41. cum Armeno Rege fœdus componunt.
num. 42.

Sedes Armeni Patriarchatus ex Vrbe Vagarosciabat Maioris Armeniz trans-
fertur primò Sebastiam Cappadociæ. c. 19. n. 4. deinde Sisidem Ciliciæ. ibid.
postremò scissa, à duplici Patriarcha in Cilicia, & Armenia occupatur. n. 5. &
c. 30. n. 26.

Sembat, Princeps Armenus, cum consanguinea matrimonium illicitum,
contrahit. cap. 26. n. 28. rogat Bonifacium Papam, vt prolem ex eo susce-
ptam, ac suscipiendam, legitimam nuntiet. n. 36. impetrat dispensationem.
num. 40.

Sembat Rex dolo surripit Haytoni germano Regnum Armenum. cap. 27.
n. 3. Tactatam ducit vxorem. n. 4. erga Sedem Apostolicam pius. n. 5. petit à
Bonifacio Papa contra Sarracenos auxilium. n. 6. Bonifacij ad ipsum epistola.
n. 7. Sembat priuat oculis Haytonem. n. 18. à Constante, tertio fratre, carceri
mancipatur. ibid. Constantinopolim mittitur sub custodia. n. 19.

Seuerus, Acephalorum princeps. cap. 10. n. 7. cur ab Armenis reijciatur.
n. 11. quæstio inter ipsum, & Iulianum de Christi corpore corruptibili, & in-
corruptibili. n. 12. eadem apud Armenios adhuc irresoluta. n. 14. quomodo
soluatur à Damasceno. n. 16.

S. Siluester Papa B. Gregorium, Armeniz Episcopum, Romam ad se ve-
nien-

nientem , perhumaniter excipit . cap. 2. n. 43. & seq. cum eodem , vniuersa-
que Armena gente perpetuum vnionis foedus ferit . n. 57. eundem benedi-
cit , & Armeniæ Patriarcham instituit , n. 66. priuilegiisque locupletat .
num. 67.

Simeon Armenus , vir sanctus . cap. 18. n. 33. anachoreticam vitam exer-
cet in Palæstina . ibid. visitaturus Sanctorum reliquias , Romam contendit .
ibid. illic hæresis ignominia infamatur . n. 35. detecta calumnia , honorifice
tractatur à Romano Pontifice . n. 38. & seq. moritur clarus miraculis . n. 44.

Soffridus , & Petrus , Presbyteri Cardinales , in subsidium Terræ sanctæ ab
Apostolica Sede legati . cap. 23. n. 31. Pallium Archiepiscopo Cancellario Ar-
menia , à Summo Pontifice missum , deferunt . ibid.

Stephanus , Arm. Patriarcha , contumaciæ reus . cap. 26. n. 27. potestatem
sibi arrogat dispensandi in impedimento Matrimonij . n. 35. eius dispensatio ir-
rita deciaratur à Romano Pontifice . n. 39. ducitur captiuus à Sarracenis . n. 41.
moritur sub iugo seruitutis , ibid.

Stephanus , Armeniorum Episcopus , hæreticus . cap. 9. n. 18. erronea eius
epistola ad confirmandum in Christo vnam naturam . ibid. in Tarfensi Arme-
no Concilio reprobata . n. 23. & c. 22. n. 11.

T.

Tartari Georgiam , & Maiorem Armeniam occupant . cap. 24. n. 13. Re-
gnum quoque Turciæ . c. 25. n. 23. cum Rege Minoris Armeniæ fo-
derantur contra Sarracenos . n. 29.

Mango , Tartarorum Imperator , suscipit Christianam Religionem horratu
Regis Armeniæ . c. 25. n. 30. cum sua familia ab Armeno Episcopo baptiza-
tur . n. 34. mittit Haloonem fratrem suum ad Terram sanctam liberandam .
ibid. Regnum Persarum in suam redigit potestatem . n. 35.

Tartari cum Armenis Syriam inuadunt . c. 25. n. 37. in Palæstina superantur
à Sarracenis . n. 45. amissum Turciæ Regnum recuperant . n. 69. donoque
offerunt Regi Armeno . n. 70.

Abaghæ , Tartarorum Regis , ad Lugdunense Concilium literæ , de coniun-
gendis cum Christianis Principibus aduersus Sarracenos armis . c. 25. n. 74.
idem Rex , Armeniorum auxilio fultus , in Syria Sarracenos debellat . n. 78.
veneno moritur . n. 85.

Argon , Tartarorum Rex , Christianorum studiosissimus . c. 25. n. 86. Hono-
rium IV. , & Francorum , ac Siciliæ Reges ad bellum in Sarracenos hortatur .
n. 88. Nicolao IV. erga Christianam religionem se benè affectum exhibet per
Oratores . ibid.

Cassanus , Rex Tartarorum , iunctus cum Armeno Rege , exercitum Sarrace-

I N D E X.

porum profligat. c. 27. n. 22. Syria Regnum recuperat. n. 27. quàm egregiè indolis vir. n. 32. vxorem ducit. filiam Regis Armeniæ. n. 34. per eandem ad Christianam fidem perducitur. n. 37.

Thaddæus Apostolus à morbo curat Abagarum, Regem Armenum. cap. 1. num. 15. eundem cum Edesseno populo imbuat Christiana religione. ibid.

Theopascitarum appendix in Trisagio. cap. 10. n. 46. fuscipitur ab Armenis. n. 47. quid statuerit de illa Tarfente Armeniorum Concilium. n. 49. rationes ad eam euertendam adductæ. n. 53. & c. 21. n. 172.

Theoriani Græci cum Nersese Armeniorum Patriarcha disputatio. Vide in verbo, *Nierses Ghelaicæsis*.

Tigris, & Euphrates, Armeniæ flumina, quonam modo ex Paradiso nasci dicantur. cap. 1. n. 3.

Tiridates, Rex Armeniæ, ab Artasira Persa in bello captus. cap. 1. n. 23. Regnum suum recuperat auxilio Romanorum. ibid. S. Gregorium pro Christi fide durissimis tormentis excruciat. c. 2. n. 16. Sanctam Ripsimem, ac socias Martyrio interimit. n. 17. in pœnam sui sceleris afficitur forma porcina. ibid. humanæ figuræ restituitur intercessione Gregorij. n. 18. ab eodem conuertitur ad Christum. ibid.

Tiridates rogat Leontium, Cæsareæ Archiepiscopum, ut Gregorium, Armeniæ Episcopum instituat. cap. 2. n. 19. pro viribus incumbit ad veram propagandam religionem. num. 22. comparatur Constantino Magno. num. 39.

Tiridates, ieiunio, & orationi addictus. c. 2. n. 39. tres sacras Basilicas suis quidem manibus extruit. c. 14. n. 3. Romam adit, ad S. Siluestrum Papam, & Constantinum Imperatorem vilendum. c. 2. n. 42. ipsius iter, & ingressus in Urbem. n. 47. eisdem cum Constantino colloquia. n. 51. & fœdera perpetuæ vnionis. n. 54. & 58.

Trullanæ Synodi Canones aduersus Armeniorum errores. cap. 17. n. 11. & seq.

V

47. n. 1

Vahanus, Armeniæ Patriarcha, catholicus. cap. 18. n. 5. pro defensione Chicedonensis Concilij à gente sua exagitatus. ibid. Ecclesiæ Romanæ obsequens. ibid. ad conciliandos Armenios cum Catholicis nauiter incumbit. n. 8. colaudatur ob id à Concilio Tarfensi Armeno. c. 22. n. 54.

Varanus Dux, locique milites Armeni 1036. pro Christiana fide, Ecclesiæque tuendis in prælio ab Infidelibus trucidantur. c. 8. n. 4.

Varianes, filius S. Gregorij, tertius Armeniæ Patriarcha. cap. 4. num. 1.

I N D E X.

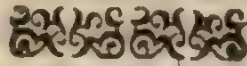
in Armena liturgia commemoratus. cap. 7. num. 4.

Vrbanus Papa VIII. ad fidem Catholicam Iberis Orientalibus prædican-
dam destinat Clericos Regulares. cap. 12. n. 3. col. 2. eius ad Principes Ibero-
rum epistolæ, n. 6. & seq. summæ ipsi curæ Schismaticorum conuersio. n. 19.
col. 1. quàm tenerè reduces illos amplexaretur. n. 21. col. 2. quibus lætitiæ no-
tis. n. 23. col. 2. quid ei rescribat Theimuraz, Rex Iberorum. n. 49. col. 1. ad
Euangelium Golcundensibus Idololatriæ annunciandum eisdem mittit Cleri-
cos Regulares. n. 59. col. 2. eisdem Armenijs, sacris litteris, & Romanæ fidei
veritate imbuendis, addicit.

Յ Ա Կ Կ

Գ Ր Ո Յ Կ Ա Յ Ս Ո Յ Ի Կ

ԳԼ Թ ԹԻՆ Դ Ա Բարբա Թագաւորին հայոց Թագաւոր առ անն մեր յն քն .
Եւ Թագաւոր յի քն առ արգար :

ԹԻՆ ԴԳ Առաքել քն առ արգար զգառառական իւր . և ևս զառաքել
ընալն Թագաւոր . զի բժշկեացէ զհիւանդութիւնսն :

ԳԼ Թ ԹԻՆ ԴԵ Առգար ընդ եղեւացոց ժողովրդեանն ընդունեն զհաւ
տան քն :

ԹԻՆ ԴԶ ԹԵ Ելեն Թագաւորը հայոց 'ի ժամանակէն արգարտ
մինչև առ արգարտ արգարտ :

ԳԼ ԴԲ ԹԻՆ ԴԷ Առառն հայրապետութե հայոց 'ի վաղարշապատ բա
ղարէն եղև փոխեալ 'ի գաւառն հայրապետականաց 'ի բաղարն
սեբաստիան . և յանդի 'ի գաւառն կիլիկիացոց 'ի բաղարն
սըսայ :

ԹԻՆ ԴԸ Իսկ այժմ 'ի սիս և 'ի վաղարշապատ բաժանեալ 'սասին եր
կու հաժարեցին 'ի վր'սորս :

ԳԼ ԴԹ ԹԻՆ ԴԸ Առառն զառաքելոց գրէ զԹագաւոր մեղադրութե և գան
կառնից զկեանքն հայոց առ սք ամսն հռոմայ :

ԳԼ ԴԺ ԹԻՆ ԴԹ Առառն 'ի յաղգէն բաղառառունեաց լինի Թագաւոր հայոց . և զի
խափանեալ 'ի վաղենջուց զԹագաւորութիւն կրկին 'սորոգէ :

ԳԼ ԴԻ ԹԻՆ ԴԻ Առառն զառաքելոց զԹագաւորութի 'ԹԵ որով բանիւ և սրտիս
արարողութե լինի առ հայս :

ԳԼ ԴԴ ԹԻՆ ԴԴ Առառն 'լեռն հայոց որոյ վր հանգեալ տապանակնսն յոյի
ԹԻՆ ԴԵ Առ փապարս 'սորին շինեաց 'սոյ զառաքելն բաղարն կոչեցեալ
լաւդարման :

ԹԻՆ ԴԶ Ել 'ի վր 'սորս ոմն արքայ , որ զփայտ մի տապանակին եբեր
'ի վայր :

ԳԼ ԴԸ ԹԻՆ ԴԸ Առառն Թագաւոր փոքրին հայոց . արձակեցաւ 'ի մեծ հոստան
տիանոս հայսրէն 'ի պարտաւորութե տալոյ զհարկս հռոմայ
յեցոցն :

ԳԼ ԴԹ ԹԻՆ ԴԹ Առառն Թագաւոր մեծին հայոց . հալածէ զմեծ ներսէս կեանքն :

ԹԻՆ ԴԺ Հռոմայեցոցն լինի հաւատարման :

ԹԻՆ ԴԻ Առառն զառաքել ընդ հարսին կոստանտինայ կայսեր Լէօթոն :

Քի՛ն Թի Զարգար զեւր զբանցեաց և ընկեաց . առ ի բերել
զարմաթի հայոց Թի Բի

Զարգար զեւր զբանցեաց և ընկեաց . առ ի բերել
զարմաթի հայոց Թի Բի

ԴԺ Թի Բի Է Զ ազիկ արքայն հայոց՝ եղևալ ընդ տերս-Թի կայսերն
յուսաց :

ԴԺ Թի Բի Է Զ Երեմիասն սբ հայրապետն Կոստանդնուպոլսի : ԹգԹոլ
յարդորե զհայս . առ ի խոստովանել զերկոս բնութի ի բն . և
քարանձախ զԹողոմէ քաղկեդոնի :

ԴԺ Թի Բի Է Զ Թադմորտին եղև քովարանեալ ի տաճարն ժողովոյն հայոց
ԴԺ Թի Բի Է Զայր առնելն քիչապակ նոյն սբ յի գերմանոսի ի յաջակաւ ուր
եւրեանց :

ԴԺ Թի Բի Է Զ լիւսնոր եպիսկոպոսական հայոց մայրաքաղաքն սբ
այ լիւսն Թաւադ Երանանայ Թեմաքն Երեսն պապիկ :

Թի՛ն Թի Է Զ Խնդրե ի նման զհայրապետական վերաբերուն . զմասա
նին : և քի՛ն Թի .

ԴԺ Թի Բի Է Զ Երեզոր սբ լուսաւորելն հայոց ընկեալ ի պարձե Թգբայր
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

ԴԺ Թի Բի Է Զարչարեալ ի յարքայն արքանայ զն անաւան ըն .
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

ԴԺ Թի Բի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

ԴԺ Թի Բի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

ԴԺ Թի Բի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :
Թի՛ն Թի Է Զ Երեմիասն Կոստանդնուպոլսի և մանչեալ :

Քիչ էլ Թ-է ուր տեղի գտն այժմ մատուներ արքազան մարմնայ նորին :

Թիւ 52 և Բանաւ առաջ ամենապատգ Գլուխն .

Ի՞նչ է թիւը — Գրեգորիոս . Թուան սէյ լուսաւորչին . առաքել կ'օգնէ
յաշխարհն աղուանից :

Բիւժէն = Կառարկայաւ նստանալու Բիւժէն :

ԴՐՔԻԳՐՈՐ. հռոմայ սք հայրապետն. արտառւի ևս ՚ի յեկեղեցոյն հայոց:

Բի՛ւ Ժա Հոյբ ընդունէն զկարգ առաքի՛նաց աւանդեալ 'ի նմանէ :

(Թիւ ԺԲ Էտ. ոչ առանու զխրատուն նորին յաղագրս ընդունելոյ զժողովն բարդ
կէդոնի :

ԴՆ ԴԸ ԹԻՆ Դ Կ ԹԻԳՐՆԱՐԵԿԱՅԻ. ՈՂՂԱՓԱՆ. ԵՎԴՆՆ ԿԱՅՈՅ.

ԲԻ Դ. Գրով և անդեր լսանալէ միջոտութեց և չարափողովոցն
ազգին իւրեան :

ՔԷ Է Հնազանդ. եղև եկեղեցոյն հռամայ :

ԲԻ Է Հարակարգեաց գրիրս ինչ անային աղօթից :

ԲԻՆ Է Տեղատարի՛ն և՛ Կապարագին հայոց:

զի իբ Թիւ Ժդ Գովաբանի ի Ժողովոյս աստուծոյ :

ՏՆԻՐ ԲԵՆԻՔ ԷԼ-ԲԻԿՈՐ ՎԿՐԱՍԵՐԱՆ. Ի Հայոց Իշխանաց զարմէ ծննալ:

Թիւ Ժա Հետեւի կրօնաւորութեան ԹԵ յանապատի :

ԹԻՒ Ք. Ե. ԴԲ ԲԱՆԱԴԱՌԵԱԼՆԱԾԻ ԴԱԹՈՒՆ ՀԱՅՐԱՎԵՆՈՒԹՅՆ ՀԱՅՈՑ.

Քե՛ն Ը Կոմսի ի կոտանտնո-պօլիս զի արասցէ զմեքանո-Քի ընդ
 Եղզափառ Լկէղէցւոյ :

Թիւ 7 Թարգմանե զճառս սրբոց 'ի յունաց'ի հայրս :

Քիչ Ժբ աշխարհ զհրեշտակս և զԹուղթ հպատակութե առ տէր
գրեգորիոս պապն :

ՔԷԷ Դ. Թ-ու ըբ պատասխանատու ըԷ գրեգորիոսի պապին առ Նո՛ւ :

ԴԼ Դ ՔԻՆ Գ Էջ-ոսկորիս կթան հայոց, և նշխար տն ներսնսն կլայնցոյն,
նշն հնազանդ սք աթոռոյն հքոմայ:

Թի՛ն զ աշուղտե աս. այն զհրեշտակս իւր :

ԹԷ՛ Ը Նոյն հրեշտակքն՝ զմ սբանչելագործութե ինչ, զոր տեսանեն
 ՚ի մեծն հառմ, բորբոքին սիրով հնազանդութե առ սբ արքան
 առաքելական։

Դ՛ Իս ԲԻ՛Հ Ես և Ե՛ն Գ՛րբդոր . հայոց ևսկն . խոստովանե համարձակապէս
 զազգափառ . հա՛ւտան հա՛մայեցւոց :

ՔԼԻԲ ՔԵՐԱՆ Է **ԳՐԻԳՈՐԻԱ**. ԿԹԻՍՆ ՀԱՅՏԵՂ, ԵՐ ՄԱԿՅԱՆՈՒԱՆԻ ԱՇԽԱՅ . առանձն
զմողովն տալոսնի վր միաբանութե հայտը ընդ նկեղէցոյն
յուսնաց :

ԴՆ Իդ ԹԻՆ Դ և ԺԹ Գրիգոր. հայոց կԺԱ. եղբոր սրգի անհերքելի կլայեցոյն.
բոլ գԹու-գԹ առ ԹննօղէնԹխտ սլապն.

ՅԻՆ Դ Ա ԻԲ Խոստովանե շրկեղեցին հոսմայ՝ հրամանահան լինել ի վր

այլոց եկեղեցեաց .

Թիւ Է և Իդ Լճառուցանէ նմա զհնազանդութի ի կողմանէ բոլոր Լկեղե-
ցոյն իւրեան :

Դ Ի Ե Թիւ Դ Էրեզորիոս պապն հրամայէ եպիսկոպոս ապաւինայ և ման
ջեստայ . ածել զկիժան հայոց առ ի հնազանդութի Պատրիար
գին անտիրայ .

Թիւ Զ Ի ինդրոյ արքային լւոնի հաստատ առնէ զոմանս Կովկ
սովորութիւն հայոց :

Թիւ Է Շնորհէ զԹաղութի մեղացն հայոց որք մեռանէին ի պատե-
րազմ ընդ դէման հաւատից :

Դ Ի Ե Թիւ Զ Էրեզոր ի սրտոյ կիժան հայոց և սիրող ուղղափառութե .
Թիւ Ժա Ի ի ձեռն հրեշտակաց ցուցանէ զհնազանդութի առ սբ ա-
թոռն հռոմայ :

Դ Ի Զ Թիւ Ը Լուստովանէ զիշխանութի նորին աթոռոյն ի վր մարգկաթն
օրինաց :

Դ Ի Ե Թիւ Ժգ Էռնի ֆաշիոս պապն յանձն առնէ նմա . ուսուցանել հայոց
զուղղափառ հաւատա :

Դ Ի Ե Թիւ Ժւ Լոյն կիժան գրիգոր յորդորէ զԹագաւ որն հեծում . հոգալ վն
միաբանութե հայոց ընդ Լկեղեցոյն հռոմայ :

Թիւ Ծ Էրեզ զԹաղութառնոյն Թգն . որով ի ձեռն վկայութեց օրոց
հարցն յանդիմանէ մոլորութեցն հայոց ոմանց :

Թիւ Ծա Լոյն Թուղթն եղև ընդուսեալ ի ժողովոյն սրտոյ :

Դ Ի Թ Թիւ Ժգ Էա և ս հաստատեցաւ ի յատանոյ ժողովոյն :

Դ

Դ Ի Թ Թիւ Է Դ Էոսկորոս . հերձուածող պատրիարգ աղիքսանդրու .
զգուշացուցանէ զհայս . ոչ ընդունել ղբաղկեդոնի սբ
ժողովն :

Դ Ի Թ Թիւ Է Դ Էոսկորոս . հերձուածող պատրիարգ աղիքսանդրու .
զգուշացուցանէ զհայս . ոչ ընդունել ղբաղկեդոնի սբ
ժողովն :

Դ Ի Ժ Թիւ Է Դ Էր . կիժան հայոց . ուղղափառ :

Թիւ Ը Է Լիւստուցանէ զհայս ընդ կաթողիկէ Լկեղեցոյն :

Դ Ի Թ Թիւ Զ Էա կենիոս պապն սիրով ընկալաւ զհրեշտակս կիժան
հայոց :

Թիւ Է Լոյն պապն ընդունեալ եղև դատաւար ի կիժան . զի հատցե
ղգձիւս ոմանս ի մեջ հայոց և յունաց :

Թիւ Ը Էա տեսանել հրեշտակացն հայոց զհանդիսի պատարագն
իւրեան :

Թիւ Թ

2

27

Քերական աբ ալփաբետի :

ԴՆ ԴԵ ԹԻՆ Է ԷԶԴԱՆԷ ԴԳԵՐԻԳՐԻՐՈՍ ԱԿԱՄԻՆ. ԶԻ ՀԱՍՏԱՍՏՈՒ ՄԵՐԱՆՈՅԷ ԴՐՈՎԱՆԱ ՄԵ
 ԳԼԵՐԻ ՄԱՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅՐԵՅ:

ԹԻՇ Է ԷԱ զի շնորհեսցէ զԹողո-ԹԻ մեղացն հայոց այնոցիկ. որք մշ
աւանթն 'ծ պատեբաղմ ընդ դէմ տառնկաց :

Թե՛ Դ Լեւոն արքայն փոխի՝ ի կենացս :

[illegible]

Բիւ Կ Ը կամի ըսդորել ՚ի Թաթարաց զԹիբու-Թին Թուրքա-
նայ :

Թիւ ԴԲ և ՆԵ Յորդորե զԹորոս Բաթարաց զԱւագան և զԱրկոն առ ՚Ն
պատերազմ ընդ դէմ առաւիաց:

Թե՛ էդ լեռնի Բլբլ-Բլն ասպարասակի՝ ի տառնկաց։

Քե՛ն Դժ Լեոն ընդ զօրքն հայոց և Բաժարաց յաղժէ զսուլթանն
Եգիպտոսի :

Քիչ էր Օսթրն հայոց՝ ի պառնալն՝ ի յետս զմեծ ֆաաւ կրկն:

ՏԼԻՆ ՔԷՆԵ **ԱԼԵՍԿԱ**։ Առաջին հայտը. բազում շնորհօք զարդա-
րեալ։

Քիչ Խեղ՝ Բազմաթիւսց դեռ ևս հայրն իւր կենդանի էր :

ԴԷ ԵՐ ԹԻՆ ԵՂՆԵՆ ԿԻՆԵՆ ԿԱՅՈՒՆ ԵՄ ԿԱՄԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՄ ԵՂՆԵՆ
 ԵՄ ԿԱՄԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Քիչ էր Լաստի ի նոյն ժողովը հանդերձ ամ իշխանօքն հայոց:

ՔԻՆ Եզ Չեռնաբրէ և կնքէ զսահմանսոքնս Ժողովոյն . որ յղէս արա-
քեայ միաբանութեն :

In

71 = ԹԻՆ **Խ** ասորով արքայն հայոց պատահազմ առնէ ընդ արտա-
 յերի պարսից արքային . և յաղթէ զնա :

Քե՛ իբ Ապրիլսու՛ն՝ ի ձեռն հնարից՝ ի յւշնակ ազգահցեն իւրմէ:

ԴԷ ԲԻՆ Բ Լստորով էրկրորդ. հայոց արքայն. ԹԿրէյնա արդ-ատայ.
և շոտով վաղճանի:

ԴՆ Ժ ԹԻՆ Դ Խորհրդ ԹԳՐԵՆ պարսից յազԹԷ զգօրս կայսերն յոստանստի
 ԹԻՆ Դ Սաղգն հայոց ապոստամբեալ ՚ի պարսից՝ կրկին Էդմալ ընդ
 իշխանութիւն իւրով :

ԹԻՎ Է ԱՂԻՆԱԴԱՐՏԷԷ ԳԻՐԵՆՏԱԿԱՆՈՅՆ յՈՒՍԱՔԻՆՈՍԻ:

Թի՛ւ Ե՝ Յաղթեալ էլէ՛ն 'ն տիբերիոս կայսրէն. որ հետեւեցաւ առ
յուստինոս :

ԿԼ Բ ԹԻՆ ԾԳ Լոստանտինոս կայսր ծուկն անկեալ առաջի սրբոյն գրեգորի լուսաւորչին . խնդրէ 'ի նմանէ զօրհնութի .

ԿԼ Դ ԹԻՆ Ժ Էշուարէ և կոչէ զնոյն գրեգոր գալ 'ի նիկիոյ սԷ ժողովն .

ԿԼ Բ ԹԻՆ Խ Լոստանտինոս և արքատ ծրեալ զԹոզմոս առ միմեանս . և ուրախ լինին զս հասարակեալ ուղղափառութեն 'ի ժողովոյն յեկեղեցւոյն .

ԿԼ Դ ԹԻՆ ԺԳ Լոստանտինոս կայսր աղաւե զԷշուարի արքայն փոքրին հայաց 'ի տալոյ զհարկս հասովմայեցոցն :

ԿԼ ԽԵ ԹԻՆ ԽԳ Լոստանտին . Էպիսոս կեսարու . մտանէ 'ի սրբոյ ժողովն հայոց :

ԹԻՆ ԾԵ Էշուար հագայ զս միաբանութե հայոց ընդ եկեղեցոյն հառվմայ .

ԹԻՆ Դ Ընտրութե սորին ժողովոյն լինի կԹս հայոց .

ԿԼ ԽԹ ԹԻՆ ԺԿ Էշուար զժողովն տաանոյ զս հասարակելոյ զնոյն միաբանութիւն .

Յ

ԿԼ Խ ԹԻՆ Խ Է աշտանեաց աշխարհն՝ բազում շնորհօք զարգարեալ .

ԿԼ Ը ԹԻՆ Ե 'ի կանուխ ժամանակին լցեալ ուղղափառութե .

ԿԼ Ժ ԹԻՆ Ը Իսկ յետոյ ըստ մասին ինչ էղև . աղծացեալ միաբնակաց և և ԿԼ ԺԵ ԹԻՆ Բ մանկեցւոցն մօրորութեք .

ԿԼ Դ ԹԻՆ Խ Էշուարակեցաւ նախ 'ի պարսից .

ԿԼ Ե ԹԻՆ ԽԵ Էրկորդ . 'ի հնաւ .

ԿԼ Ժ ԹԻՆ ԽԳ Էրրորդ . 'ի բարբարոսաց շենհաւացոց :

ԿԼ Ժ ԹԻՆ ԽԴ Զորրորդ . միւս անգամ 'ի հնաւ .

ԿԼ ԺԵ ԹԻՆ Բ Հնգերորդ . 'ի տաճկաց :

ԿԼ ԺԶ ԹԻՆ ԽԵ Էլեցերորդ . 'ի Թուրքաց :

ԿԼ ԽԴ ԹԻՆ ԺԳ Էսթուերորդ . 'ի Թաթարաց .

ԿԼ ԽԵ ԹԻՆ ԾԵ ԷԾԴ Մութերորդ . գարնեալ և բազում անգամ 'ի տաճկաց .

և ԿԼ ԽԴ ԹԻՆ Խ

և ԿԼ ԽԵ ԹԻՆ ԾԹ

ԿԼ Խ ԹԻՆ Դ Հայք 'ի յաբեթայ ծնեալք .

ԹԻՆ Ե և ԺԵ 'ի սրբոց առաքելոցն բարթողիմէոսէ և Թագեոսէ լուսաւորչեցան բազումք 'ի նոցանէ բրնաստեական հաւատով .

ԿԼ Բ ԹԻՆ ԺԵ և ԽԴ Իսկ ամենեքեան 'ի սրբոյն գրեգորէ լուսաւորչին .

ԹԻՆ ԽԴ և ԽԵ ԼԳարած ևն զնոյն հաւատն 'ի մերձաւոր գաւառսն .

ԹԻՆ Դ Իւրեանց եկեղեցին է՝ պատրիարքական . հրամանաւ սրբոյն Լեզբեստրոսի պապին .

ԿԼ Դ ԹԻՆ ԽԴ Էշուար ժողով 'ի նիկիոյ ընդ իւրաքի յորում Եր և սիւքն վառիկոսս

- Խ Դ ԹԻՆ Դ Հայր եղևալ զինքնանս ընդ տէրութեմ Եսայի մայեցոց, բռնա
 ընտել զպատիւն ի պարսկական զօրաց :
 Խ Ե ԹԻՆ Ե Ի ժողով ընդ պատապարտեն զնետարական մարտութիւն :
 Խ Թ ԹԻՆ Բ Բմանք ի նոցանէ յարգորութեմ մարտեցուցիչ գետակորսի մեր
 ժեցին զտիեզերական սք ժողովն քաղկեդոնի :
 Խ Ժ ԹԻՆ Ե Ընդորոնցին զմարտութիւն միաբնակաց :
 ԹԻՆ Դ Հաստատեցին զնոյն մարտութիւն ի չարաժողովն դիմայ :
 ԹԻՆ Խ Ընդայսորիկ հասեալ ի զր իւրեանց պատուհասայ :
 Խ Ժա ԹԻՆ Բ Ըմնս հակառակին հինգերորդ տիեզերական սք ժողովոյն,
 դարձեալ պատուհասեցան :
 Խ Ժա ԹԻՆ Դ Հայր անկանին ի ներքոյ տէրութեմ պարսից :
 ԹԻՆ Ե Ըսկանանեն զնախարարս իւրեանց զի կորսացին անցանել առ
 տէրութի հռովմայեցոց :
 Խ Ժգ ԹԻՆ Ե Ընտնեն զկարնոյ ժողովն, յորում միաբանին ընդ կաթուղիկէ
 սք եկեղեցոյն :
 Խ Ժե ԹԻՆ Բ Ի մէջ սմանց իւրեանց մասնէ մարտութիւն մանիկեցոց :
 Խ Ժե ԹԻՆ Բ Ընկանին ընդ լուծով տաճկաց :
 ԹԻՆ Դ Բարձեալ հազանդին հռովմայեցոց տէրութեմ :
 Խ Ժե ԹԻՆ Խ Բմանք հայոց հաստատեն զհերձուած ողորութիւն միաբնակաց
 և միականաց ի չարաժողովն մանազկերտայ :
 ԹԻՆ Խ Ե Ը առայէն միւս անգամ տէրութեմ տաճկաց :
 Խ ԻԲ ԹԻՆ ԻԳ Հայր՝ դաւանելով զուղղափառ հաւատս ի ժողովն տարա
 նի, միաբանին ընդ յունաց :
 Խ ԻԳ ԹԻՆ Դ Ըստաւցանեն հանգիստպէս զհազանդութի սք բահանա
 յապետին հռովմայ :
 ԹԻՆ ԺԲ Բն կամելով ընդունել զամ կացութեանս հռովմական սք
 եկեղեցոյն, անկանին ընդ ծառայութեմ Բաթարաց :
 Խ ԻԵ ԹԻՆ ԺԳ Բն ողուն զմարտութիւն ի սքոյ ժողովն, և միաբանին ընդ
 եկեղեցոյն հասայ :
 Խ ԻԶ ԹԻՆ Ժա Ըմնս անգամ հաստատեն զնոյն միաբանութիւն ի ժողովն
 տաճկոյ :
 Խ Լ ԹԻՆ ԼԵ Ըս ևս կրկին հաստատուանեն զնոյն ի բռնայ ժողովն :
 Խ Լ ԹԻՆ ԼԲ Հայոց նախկին սք հարբն մարգարեանան զհանգերձեալ ան
 և Խ Լ ԹԻՆ ԺԳ կործնութեմ Եսայի և բահանայութեմ արգին իւրեանց :
 և Խ Լ ԺԳ ԹԻՆ Ե
 Խ Լ ԹԻՆ ԼԶ Ըս գուշակեն, Բէ փրկութի նոյն աղգին լինելոց է՝ օգնակա
 նութեմ հռովմայեցոյն :
 Խ Լ ԹԻՆ ԻԵ Ե ԼԴ Ըս դարձեալ՝ ողբալով Բաթարեն զամ Բշտառութիւն հան
 և Խ Լ ԺԵ ԹԻՆ ԻԲ գիպեալս հայոց զպ պատճառի բաժանման ի կաթուղիկէ
 եկեղեցոյն :

47 Է. Քիչ Ժա: Յուշանի. Առ յուսմէ հնարեցաւ ամիսս քրոնիկ հայոց:

Թիւ. ԴԿ Է. յոմակ (Ճարգմանեցաւ ամառունչ գիրքն իւրեանց :

47 ԴՐԻՒՄ Ա.Բ. ԵԱԹԷ ՈՐԱԲԻՍԻ ԻՆԶ ԷԼԻՆ ՄՈՂՈՐԱԸ ԹԻՐՆ ԿԱՅՈՅ ՈՒՄԱՆՅ Ի յԱՄԻ ԾՆՆՆ
ԴԷԱՆ ՓՐԻՆԻՆ 2

7/ Դե Բիւ Է Էւ Բե հրպիտիք էին 'ի յամին. 5.

դի Յը Թիո՛ Յե Էա հրապիսի 'ի յամին, ալ է գ :

գլ իմ Թիւ Ժը Էս որպիսի ի յարմեն. և մի յ.

91 1 Քիչ Իդ Էս. սրպիսի իյամին. և 7 4.

[illegible]

Թիւ Իւ Էջնայ առ Կայսրն Թաթարաց Վանկո խան Կոչեցեալ :

Բի. Իգ Ըմնասարհորդէն զնա զօրապետքն Թաթարաց .

Թիւ իղ ւշծե գլաանն շահագո ադ յընդուհել զԼԹն խնդիրս իւրեան:

Քիւ՛ղ և լի՛ք խորատիւ արքային՝, էթմոյ խառն մահագո՛լիսի քրիստոնեայ
և մկրտի:

42 ին Թիւ լա Հեկոմ'արդարեւ հայոց : Վաւաճող'կայսրն Թաթարաց միա-
բանին ընդ միմեանս , և խորհէն զաւ'երուսն տառկաց :

Թիւ ԸԲ ՀԵՐՈՒՄ. Ե. հարառփոխ եղբայրներս կոյսերն ած են ընդ. Ելիսա
նու-ԹԲ Թաթարաց զԹագաւորութիւն պարսից:

Թիւ, Եւ ՀԼԹով չգիտ. եւ դաստիարակ Թանգում որպէս Թիւ հւ.բ.

ԳԼ ԻԵ. ԹԻՒ ԼԵ ՀԵԹՈՒՄ ԵՐԲԱՅԻՆ ՀԱՅՈՐԴ . Ե՛ ԿՈՒԼԱՈՒՄ ԵՐԲԱՅԻՆ ԹԱԹԱՐԱՅ .
 ՄԻԱՄ ԴՐԵՆ ԿԿՕՐԹ ԻՐՐԵԱՆՍԵՅ Դ ՄԻԱՌԻՆ :

Բիւ լը Եւանդէն ի պատերազմ լի գլխաւորապէս. և առնում զիմ
աշխարհս ասորոյ :

Բն Ժ ՀԵՐՈՏ միաբանի ընդ եկեղեցոյն հռոմայ :

ԲՈՒՆ ԾԳ - 7 հոգի օգնական լատինացւոցն, որք էին ի յասորեստան .

ԲԻՆ ԾԵ Հնազանդի հրահանաց արարելովան սբ. Եսայիայի :

ԴԼ ԻՆ ԲԻՆ ԾԲ ՀԱԹՈՅ ԲԴՐՈՒ ԲԻՆ ՄԱՍԿԱՄԱԿԻՒՒ ԽԱՆԴԿԱԿԱՆ ԳՈՐԱԶ :

Ընդ ծոց ի յերկուց քորեցի նորին միմե սպանաւ. և միտն գերիզ
րեցաւ:

Բիւժ Ժ Զեօմ. յիսթարեւոյ եղև Բղթոյ ի կղեմէս պատուէն .

Թե՛ հէ՛ արեւմտեան զորքերն փախանո՛ւն ընդ Լուստանին տաճկաց. զի աղաատելոց զրէ՛նս որդի ի՛ր ի՛ գերեմարուծենէ՛ նոցին :

Բիւ Կը ւշնակ ամիս լի. ոսկի զարաջնորդ ու Թի Խաղաւորու Թեանն և
Խոջ լինի կրօնաւորս

ԴԼ ԴԶ ԹԻՆ Դ   ՀԵԹՈՒՄ ԵՐԿՐՈՒ. արքայն Հոյոց, առաքել զՀրեշտակս իւր
 առ Եփեղայոս պապին :

Եւ իսկ ինչ որ խոստովանեցաք ի մեզ
նկէղեցոյն:

Գրեց Սեբեդեոս Բ. Երեմիայի ընկալաւ հայրական սերով զհեթոմ Ի Եդեսիա
 Գրեց Սեբեդեոս Բ. Երեմիայի ընկալաւ հայրական սերով զհեթոմ Ի Եդեսիա

Վրոյս Եւ Լաւ առաքել առ Դան՝ զդարմանութի մաշտօնաւ համա
 լայնութեամբ և շուրջով ի բոլոր կողմերէն ի սպասումս իմացաւորս

Թի՛շ Եւ Նիւթով վշտացուցեալ 'ի տաճկական զօրացն . խնդրէ զօգ
նորԹի 'ի Նիկողայոսէ պապէն :

69; 114

Քեզ քանի որ Ծառապարհորդէ զբոյրս իւր մինչև ՚ի կոստանտնուպօլիս .
յաղագս հարսնացեալ գոլոյ ընդ որդոյն շէտրոնիկեայ կայսերն
յուշացոյց .

Թիւ 4 Միւշգեա հեթոմ առնէր զճանապարհս. Արմբատ եղբայր
նորին ափշաակէ զԹաւգ. և զԹ. Դրոս. Թիւորան.

Բիւ 7 Հեթոմ գնաց ՚ի կեպրոս, և միւս անգամ ՚ի կոստանտնուպօլիս, և առ Բաթարս, զի քանկաւս ահապէ զԷջօրն իւրմէ:

Քիւ իւ Արմաւա ըմբռնէ եւ հաւաքողոցանէ յաշտոյ զհէ(Ժոմ).

ԹԻՆԺ ԷՏ սբառնելապէս շորհէ վերստին զաշու տեսութի ԿԵԹ
մոյ և զԹագաւորութիւնս :

ԳԼ ԻԷ ԹԻՒ ԴԵ ԶԼԹՈՎ արքայն հայոցյանն առնել լեռնի որդոյ իւրում զառաջնորդու ԹԻ ԹԻՒ ԲԵՆ . զի անհոգս կարասցէ հետեւի կրօնատորու ԹԵՆ իւրեան :

ԹԵ՛ Ը Թ-ու-ղԹ գրեպորեկ Թ-սին հայոց առ հեթում. որով աղաչե զնա
գումարել զԹողով վնճաբանութե հայոց ընդ եկեղեցոյն
հոռոմայ:

Յ ԹՎ ՌԻՆ ԾԳ ՀԵԿՈՒՄ Ե ԼԵՈՆ ՆՈՆՆԵ ՂԵՂՈՂ ՎՅ ՄԱՍԿԵԼՂ ՄԻԱԲԱՆՈՒՔԼԻՆ Ե

74 եւ Թիւ 74 է յերկուսին արդայլն լինին ներկայ ի ժողովն :

Թիւ Եդ Ատորաբուն և Կսրէն զառնանս ժողովոյն յղկարարեալ
միաբանութեն :

Կ և **Ք** ընդհանուր **Հայոց** - ցեղի ալ և **Թ** գործածելով զարմէ :

գլխի Թիւ Խոյ Լուսին լիսն զհրաւճ ար. և զհրաւճ ընդ գլխի տաճկաց.

Քիչ Դո՛ւ Տեսայ լիսի կրօնաւ. ար՛ի կարգէ՛ պիտեմօտարաւելչւոյ՝

Թիւ Իա Գրէ զպատմութի կողմանն տրեւելան Ի Խնդրոյ, Կղեմէս
պատգմե հինգերորդի :

Պէ՛տե՛ք Թե՛ն Զե՛րակի կայսր դնայ ի յաշխարհս հայոց :

Բիւ զ Կրտանէ զհոյս բաժանեալս ի կաթուղիէ Եկեղեցոյն .

ԲԻ Ի խնդրոյ կէսին եզրի կոչէ ի ժողով զմահ եպիստեմաւ և զիշ
խանա հայոց :

Քիչ Դիմոյն յողովն հաստատն ուղղափառ հաւան. և միտքս
սուքի ազգին հայոցն

ԴԼ ԲԻՆ Ժ Զափոսիմէս . սք կոյսն . փախեալ 'ի բաղաբէն հոգմայ 'ի
 հալածմանէ գէոկղէտեանոսի . քնայ առ հայս .
 ԲԻՆ Ժ ԷԼԵՐԱՓԻՍԻ մարտիրոսութի 'ի ներքոյ արքային ԱՄԵՐԱՄԱՅ .
 ԴԼ Ժ ԲԻՆ Դ Գոյ 'ի հայս տաճարնորին . շինեալ 'ի նոյն ԱՄԵՐԱՄԱՅ .

և

ԴԼ ԺԸ ԲԻՆ ԻԹ Մ ահար . ազգաւ հայ լցեալ սրբութի .
 ԲԻՆ Լ Ընտրութի ամենեցուն ձեռնադրի պատրիարքն առ
 տեղայ .
 ԲԻՆ Լ ԷԶԱՆԷ զբազում սրանչելիս :
 ԲԻՆ Լ ԷԶՐԱԺԱՐԻ 'ի պատրիարկութենէն :
 ԲԻՆ Լ ԷԶՆԱՅ ՈՒՍԱՄԱՆՈՐ 'նախ 'ի յերուսաղէմ . և յետոյ 'ի քրանկո
 տան :
 ԲԻՆ Լ ԷՓՈՒՅ ԱԵ ԻՄԺ 'ի յաշխարհն քլանդրիայ .
 ԴԼ Ժ ԲԻՆ Դ Ամարտիրոսաց բազմութի ԹՎԱԳՐԻ . որք նահատակեցան
 'ի յաշխարհն հայոց 'նախ քան զժամանակս սրբոյս գրիգորի
 լուսաւորչին :
 ԴԼ ԺԷ ԲԻՆ ԻԲ Անգսես . բերթողն հայոց սղբոյ դաւանալէս զմոլորութի
 և զիշտս հայոստանեաց աշխարհին :

Տ

ԴԼ Ժ ԲԻՆ Է Տ աղբ ասորի սերմանէ զմոլորութիս միաբնակացն 'ի մեջ
 ասորոց և հայոց :
 ԴԼ ԻԴ ԲԻՆ Է Տոհաննէս . կԹԱՆ հայոց . գրե ԹՈՒՂԹ հպատակութե և
 սիրոյ առ ԽՆՈՋԷՆԹԻՍՍ պապն :
 ԲԻՆ Ը Ամառուցանէ նմին հանդիսապէս զհնազանդութի 'ի ձեռս ան
 Պեարոսի կարգինալին և հրեշտակի նոյն պապուն :
 ԲԻՆ Ը ՄԵՐՄԷԱՆՈՐԱԲԷ և պատուով առնու զհայրապետական
 զերարկուն . զոր առաքեալ էր նմա ԽՆՈՋԷՆԹԻՍՍ :
 ԲԻՆ Ը Խոստանայ առաքել զհրեշտակս իւր առ սք աթոռն հոռվմայ
 յիւրաքանչիւր հինգ ամի :
 ԴԼ ԽԵ ԲԻՆ ՃԺԸ Տոհաննէս եպիսկոպոս . կշտամբէ զկԹԱՆ հայոց Լեւր
 սէս կրսեցին . զի հաւանեալէր հոռվմայեցոցն . խոստովալ
 ներով 'ի քն զերկու բնութի :
 ԲԻՆ ՃԻ Տիմարաբար ասէ . լինել չորրորդութի փոխանակ երրորդու
 ԹԵՆ . ԵԹԷ քն ունէր զերկու բնութի :
 ԲԻՆ ՃԻԴ Տաղթեալ եղև 'ի ԱՄԵՐԻԱՆԷ իմաստասիրէն յունաց :
 ԲԻՆ ՃԻԲ Տամօթ արարեալ կանգնի . և քնայ 'ի ԱՄԵՐԱՄԱՐԱՆՈՒԹԵՆԷՆ :

ԴԼ ԺԶ

Յ Ը Ե Լ

ԴԼ ԺԵ ԹԻՆ Դ Տոհան օձնցի . հերձուածող , եկեղծուէր :
 ԹԻՆ Է Աճանէ 'ի հայս չարածողով ձեռնաւորութե աստիաց .
 ԹԻՆ Է Հստատե զմոլորութիս միաբնակաց ե միակամացն .
 ԹԻՆ Թ Լրանսնիւ սահմանէ . ոչ արկանել ջոռ 'ի սէ խորհուրդն .
 ԹԻՆ Թ Մուծանէ յեկեղեցիս հայոց զայլ բազում չար սովորութիս :
 ԴԼ Թ ԹԻՆ Բ Տոհաննէս մանդակունի . հայոց կթա . ուղղափառ :
 ԴԼ Լ ԹԻՆ Դ Տոհաննէս բռնացի : զրդպա հայոց ցանկացող փրկութե
 ազգին իւրեան :
 ԹԻՆ Է Բուսաւ զուղղափառութիւն հաւատոյ աշակերտութեամբ
 երանելոյն Բարձուղիմասի , որ 'ի կարգէն եղբարց բարոզա
 յաց :
 ԹԻՆ Ը Տորպարութե նորին լինի ժողով 'ի հայս բազում ուղղափառ
 զրդպաաց :
 ԹԻՆ Դ Ե ԼԳ Հրամանաւ նոյն ժողովոյն ամանք գաւառք հայոց միաբանէ
 ցան ընդ եկեղեցոյն հառովմայ :
 ԹԻՆ ԴԲ Տոհաննէս զրդպա հաստատէ 'ի հայս զկարգ ինչ եղբարց
 միաբանողաց :
 ԹԻՆ ԺԵ Առբերի Թուղթս նորա առ նոյն եղբարս :
 ԴԼ Է ԹԻՆ Է Տոյնք են Թշնամիք հայոց :
 Ե ԴԼ ԴԲ ԹԻՆ ԻԵ Եւափանէն զձեռնադրութի կթասն հայոց :
 ԴԼ ԴԲ ԹԻՆ ԻԴ Լրտամբէն զհայս զն պատարագելոյ բաղարն հացին :
 Ե ԴԼ ԻԲ ԹԻՆ ԻԵ Խնդիրք յաւնաց 'ի հայոց առ 'ի պետս միաբանութե :
 ԴԼ ԻԲ ԹԻՆ ԻԴ Խնդիրք կթա . զեռնդ . ե բազում հայք անհամարք չար
 չարեցան յանհաւատոց զն խոստովանութեւն բի :
 ԴԼ Է ԹԻՆ Դ Տոսիկ . Թոս սրբոյն Էրրիգորի լուսաւորչին , լինի կթա
 հայոց :
 ԹԻՆ Դ Ալազանի 'ի ձեռն ԱԴԻրանայ արքային հայոց :
 ԴԼ ԺԵ ԹԻՆ Դ Տուստիանոս կայսր վարեաց զաւանկիս 'ի յաշխարհէն հա
 յոց :
 ԹԻՆ Դ Եւ ետ այրել զամ մանկեցիսն . որք էին անդ :
 ԴԼ Դ ԹԻՆ Թ Երսէս . զեցերորդ կթան հայոց . այր առաքելի . յաղ
 դէ սրբոյն Էրրիգորի լուսաւորչին :
 ԹԻՆ Բ Լրտամբէ ոստակատէս զչարագործութիս աշխ
 բանցն հայոց . աշխատայ ե Պարսոյ :
 ԹԻՆ Բ Աշխարեցաւ 'ի նոյն աշխատի :
 ԹԻՆ ԼԲ

Թի՛ն ԼԷ Լուսնայրու շակի զանգու՛ն Թաղա՛ւորութե՛ն և հայրապետութե՛ն հայոց զս Թաղա՛ւորութե՛ն անանց յաղղափառ հա՛ւաւաւոյ :

Թի՛ն ԺԳ Զօրութե՛ն աղօթից նորին՝ հայր յաղթօղբ լինին ՚ի պատեփաղմ :

Թի՛ն ԺԵ Լուսնա՛ւ ՚ի Պապայարբայէն :

Թի՛ն ԺԶ Լիթե՛մ ինդիւր եղև արեան նորա մի՛ծն Թ-էսդոս հայոց :

ԳԼ Ժ Թի՛ն Գ Լեւրեւ աշտարակեցի . հերձուածող կԹս . բաժանէ զհեղեցին հայոց ՚ի յայլոց սղղափառաց :

Թի՛ն Գ Զաստատե՛ի գգնայ ժողովն զմոլորութիւն միաբնակաց , և անաշարհարաց :

Թի՛ն ԴԳ ՚ի ժամանակս նորին՝ աշտարակն հայոց երկիցս ասպատակեցա՛ւ յանհա՛ւաւեց :

ԳԼ ԴԵ Թի՛ն Ե Լեւրեւ եղայեցի . զրդպտ հայոց , և կԹս . սղղափառութե՛ն և միաբանութե՛ն սիրող :

Թի՛ն Դ Զբաղորմ շարագրութիւն և երգս շարահարգեաց :

ԳԼ Ժ Թի՛ն ԴԵ Պատմե՛ողբալով զամ պատուհասս . սրբ անկան ՚ի զԵ՛ աղգինս իւրեան :

ԳԼ ԴԵ Թի՛ն Դ Լեւրեւ հարձե՛ր յառաջ . Թէ ո՛չ փաս եր ասել զԵ՛ մի բնութե՛ն և Թի՛ն ԴԴԵ Թի՛ն :

Թի՛ն Ե Եւ սոյնակս գրեաց ՚ի դա՛ւանութիւն առ հայոց մանուէլ :

Թի՛ն ԺԲ Բայց յետոյ ՚ի զԵ՛ պար երի և այլոց մոլորութեց գգութեանցն . յեալ եղև ՚ի Լայսրեւն ՚ի ձեռն ԼՈՐԻԱՆԷ Խմաստասիրին յունաց :

Թի՛ն ԺԲ ԼՈՐԻԱՆԷ և Լեւրեւս արամարանութի յԵ՛ս բնութեցն շրտաւոր :

Թի՛ն ԴԴԴ Լիւրեւս Լեւրեւս ընդ ԼՈՐԻԱՆԷ : և Խանաչէ զմոլորութի միոյ բնութե՛ն :

Թի՛ն ԴԴԵ Եւ զինքս յառաջ խաբեալ խոստովանէ :

ԳԼ ԴԵ Թի՛ն ԴԴԵ Լեւրեւս և ԼՈՐԻԱՆԷ միաբանին ևս ՚ի դա՛ւանութի երկուց կամաց և ներգործութեցն ըն :

Թի՛ն ԴԴԶ Դանաչէն . Թէ բն եկաց ՚ի յորովայնի սք կուսին ո՛չ առաւել բան զինն ամիս :

Թի՛ն ԴԴԷ Թ-է ո՛չ պարս եր ասել զԴ՛սուդ և զմիւրութի ըն ՚ի միութե՛ն անուր :

Թի՛ն ԴԴԸ Թ-է երեք սրբատացութիւն ասելի է՝ առանց խաչեցարին :

Թի՛ն ԴԴԹ Թ-է սք մեռնն հարկաւորապէս ՚ի ձիւոյ ձիւնեաց լինի :

Թի՛ն ԴԴԺ Թ-է անպարզա՛մ եր սաղմաստելն բա՛հանայից արտաբոյ գրանն եկեղեցւոյ :

ԳԼ ԴԵ Թի՛ն ԴԴԺ Լեւրեւս բնէ զսահմանս քաղկեդոնի ժողովոյն :

Թի՛ն ԴԴԺ Եւ դատմէ զայն գոլ համաձայն բանիցն սրբոյն Լիւրդի :

Թի՛ն ԴԴԺ

- ԹԻՆ ԽԲ Տանն ասնէ ԹԳՐԻՆ ցրանցիայ զհրեշտակս արքայն հայոց .
որ խնդրէին զօգնութի զօրաց :
- ԹԻՆ ԽԳ Էձաքէ նաւագ զհռոմեական զօրսն 'ի օգնութի նոյն ար
քայն :
- ԹԻՆ ԽԺ Էձաքելական ԹԳԹՈՂ արաչէ զամ հաւատացեալս, զի օժան
դակութի լիցին հայոց ընդ գեմ տառնաց :
- ԹԻՆ ԽԳ ԹԻՆ ԽԳ Լեկն . աղբաւ հայ , սԲ իջնաւոր :
- ԹԻՆ ԽԴ քարոզութի իւրով աղառն զաղքն հայոց 'ի բազում մոլ
որս ծառայութեան : Եւ շատն անոնք զարեւելան :
- ԹԻՆ ԽԵ Էձան զօրանցելիս յորդս 'ի Լյբիտէն կղզին . և ընդ ամ աշ
խարհս յառնաց :
- ԹԻՆ ԽԶ ԹԳՊԱՐԵ զամ մարտութիւն . զոր ունէին հայք տմանք 'ի ծա
մանակս իւրեան :
- ԹԻՆ ԽԷ ԹԻՆ ԽԷ Լուսն . սԲ կոյն . զրաց լուսաւորել :
- ԹԻՆ ԽԸ Էձգ և անուսն նորա՝ անծանօթ է՝ արեւմտեան կողմանն :
- ԹԻՆ ԽԹ և ԽԸ Խոյ հայոց և զրաց ծանօթեալ :
- ԹԻՆ ԽԺ ԹԵՆ Ուստի և զհարց հասեալ առ վերս :
- ԹԻՆ ԽԺ Տորգարութի նորին վերս առաքնս զհրեշտակս առ մեծն Լյոս
տանախանոս կայսր , և առ Արքայաւ արքայն հայոց :

Շ

- ԹԻՆ ԽԺ ԹԻՆ ԽԺ Է ապուհ . արքայն պարսից , խնդրէ 'ի ԹԳՐԻՆ հայոց
Էձրչակայ . զի լիցի ապրտամբ 'ի հռոմայեցոց . և
հնազանդ պարսից :
- ԹԻՆ ԽԺ Տոյժ հալածէ զաղքն հայոց :
- ԹԻՆ ԽԺ Ըմբռնէ և սպանէ զնոյն Էձրչակ :
- ԹԻՆ ԽԺ Լուսն արի մաշէ զհայս անհամարս զն անուանն բն :
- ԹԻՆ ԽԺ Էձսպատակէ զաշխարհս հայտատանեաց :
- ԹԻՆ ԽԺ Դէրիվարէ զամուսինն արքայն Էձրչակայ :
- ԹԻՆ ԽԺ Էձան պատերազմ ընդ Պապայ որդոյն Էձրչակայ :
- ԹԻՆ ԽԺ քարէ հետրեւ զնոյն Պապ 'ի բարեկամութիւն իւր :

Պ

- ԹԻՆ ԽԺ ԹԻՆ ԽԺ ԹԻՆ ԽԺ Է ապ . արքայն հայոց . աղառն 'ի հալածմանն պարսից .
և փախչի առ կայսրն զաղքն :
- ԹԻՆ ԽԺ Դաւանայ 'ի հայս . անապարհորդեալ 'ի Արեւելս իւր
սէ զարաւարէն :
- ԹԻՆ ԽԺ Ըժառնէ զնոյն 'ի մեղ անտառից զն Թաւշեայ 'ի պարսկա
կան

am 17-18-19

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1000 N. EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60630

2011.11.15
RECEIVED

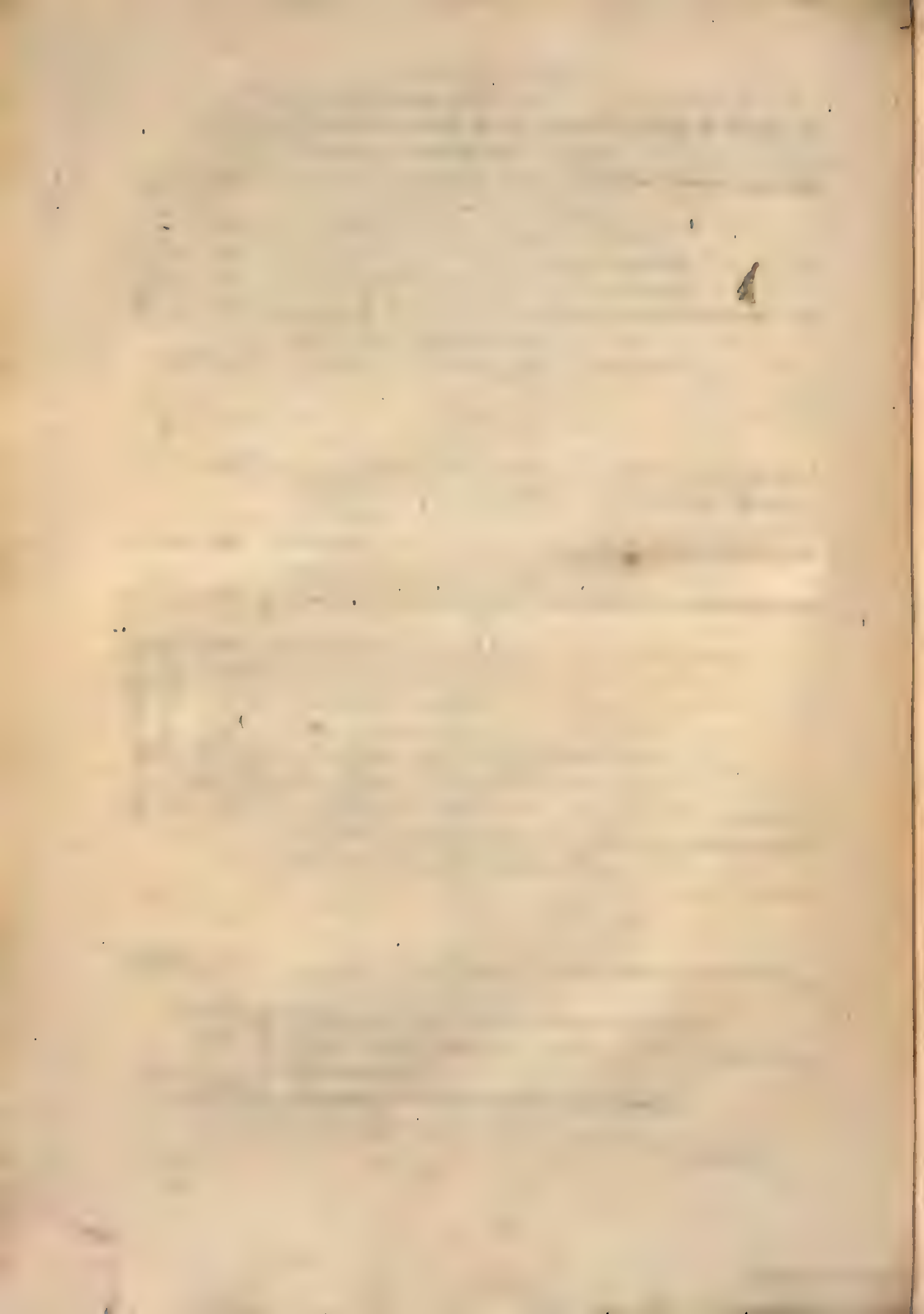
FROM THE
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1000 N. EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60630

2011.11.15
RECEIVED

FROM THE
LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO

ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Հայոց սբ եկեղեցւոյն ընդ մեծի սբ եկեղեցւոյն Հռովմայ . ըստ
վկայութեց սբ հարցն , և վարդապետացն հայոց :

ԱՐԻԱՋԻՆ ՀԱՄՈՐ .

ՈՐ Է՛ ՊԱՄԱՆԱԳ ՐԱԿԱՆ .

Տորոմ յայտնապէս ցորցանի ՚ի մեծն պատմութեց . եթե եկեղեցին հայոց՝
մինչ և ՚ի սկզբանէ լինելութեն իւրոյ , եղև միաբանեալ
ընդ մեծի սուրբ եկեղեցւոյն Հռովմայ :

CONCILIATIO

ECCLESIAE ARMENAE CVM ROMANA

Ex ipsis Armenorum Patrum , & Doctorum
TESTIMONIIS.

PRIMA PARS HISTORIALIS.

In qua totus Ecclesiae Armenae Status à primæua vsque eius
Institutione exponitur ,

Et cum Romana Concors Ecclesià deprehenditur .

ԱՐԻԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ .

P R A E F A T I O .

Եւ զիմարդ քրիշտ իմ անյարմարս՝
կարող լինիցի երբեք պատմա-
դրել ըստ պատշաճի զմեծ-ամեծ յիշե-
լիսն . որք ՚ի վաղ ժամանակէն անտի
պատահեցան յեկեղեցին հայոց : եւ
զիմարդ մեք անհնապէս յանձն առցուք
ճառել զանցեալ ծածկապոյն խորհու-
րդս աշխատեալ ազգի . երբ մինչ և ցա-
յժմ ոչ կարաց քահանայ պատմիչ որ ըզ-
բառն հարել ՚ի սոյնպիսի օտար պատ-
մագրութիւնքայ տակաջ յորտացեալ
՚ի յօդականութիւն սրբոյ ԱԾԺած-
նին

Vanam , peregrinorum
vetustissimam hanc se-
cretorum Memoriam ,
adeò nobis abstrusam , vt
Latinis à nemine ad hæc vique tem-
pora reuelari potuerit, quæ mox de-
texerit, Narratio detexetur ? aut cui-
nam memetipsum inferam labyrin-
tho , vbi à tanto audaciæ monstro
penè deuoratus , apud omnes etiam
fama deturpandus sim ? Audebo
porrò libenter ; dum Armenus qui-
dam

dam Historicus, porrigens, quod ipse neuit, Seriei filum omnium sibi præcedentium Armenorū Patriarcharum, haud aliter ac Ariadna fabulosa Theleo, ad inextricabilem illam Armeniorum veritatem impuniùs explorandā, plurimum mihi præstabit auxiliij. Hoc itaque filo duce, meisque intuspet, ex alijs Armeniorū, & Latinorum historijs depromptis, Annotationibus intertextis; & propositam texere Narrationē, & memet à tricis explicare studebo. Sed æquis ille fuerit Historicus; qualis liber ipsius; quonam modo ad manus venerit; vbi tandem alias Armeniorum historias potuerim perlustrare? vt nostra solū scriptura indubitata apud omnes fidem astruat, paucis expediam. Inter Armenios siquidem, propemodū vbiq̃ue Terrarum in Oriente, & Septentrione dispersos, duodecim iugiter annos diuersatus sum, eorumque libros euolui in Syria apud Arabes; in Minori & Maiori Armenia; in Iberia apud Georgianos; in Ponto apud Colchos, cum nigro bis trajecto Gurgite, in Scythia apud Getas; in Ionia apud Smyrnenles; in Thracia Constantinopoli; atque demum hic Romæ, vbi, Sacra Congregatione de Fide Propaganda mandante, in sacram Theologiā Armenis discipulis proprio ipsorum idiomate explicandam incumbo. Byzantia igitur in Vrbe, antiquissimi Codicis miscellanei, in quo præfata Patriarcharū Series annotabatur, dono potitus fui, quodā nostro Discipulo,

nomi-

նին . յօժարապէս անորժեցորէ հա
մարձակել և ի յայտանհուն ծովս մտա
նել մանաւանդ զի զմեզ առաջնորդե
ռնն հայ պատմիչ . որ գրեալ էր ի վա
ղոց զշարադրութիւն ամ հայրապետ
ապոստոլոսի . ուստի մեր ի ձեռն պատ
մագրութիւն սորա . և ևս ի ձեռն առ
նութեւ եղեալ լուսանց և մեկնու
թեց մերոց , զոր ծայրաքաղ արարաբ
յայլոց պատմութեան հայոց և քրտն
կաց փորձեցորէ զգործս զայս հաստ
ցանել ի կատարումն զայս վասն հա
ւատարմացուցանել ընթերցողաց զի
մարտութիւն ծառիս մերոց . և թէ ի
մեջ զի գրեալ եղև որտաւ թի ինչ ի
գիրքս . ապա այսորիկ պարտեմք ծա
նուցանել նոցա . Եթէ յորժամ տու
րեցաք ի սրբազան հոգիմայ պապէն
Դրբանտ ութերորդէ բարոզել ալ
լոց ազգաց զուղղափառ հաւատն քի
շրջեցաք պատշաճաբար զարեւելեան
աշխարհիւ . բարոզելով զուղղափառու
թիւն , ուսուցանելով զաշակերտս . կար
դաղով զձառս այլազգ բնասողից , և
արախս ասե Պօղոս , ընդ ամենայնի
ամենայն լինելով վս ապրեցորցանել
զոմանս . և ևս պատմել բնակեցաք ի
մեջ հայոց ազգի ամայնովն ի բազում
տեղիս , ի յաշխարհն հայաստանեաց .
և ասորոց . և վրաց . և պոնտացոց .
և Թաթարաց . և իսմիւռնացոց . և
ևս ի յարեայանիստ քաղաքն կոստան
դնուպօլսի . և Եբրեւ ընթերցաք
զգիրքսն նոցա . աւսաք , եթէ ամսա
խահարսն հայոց , մանաւանդ որ սրբա
գոյնք և իմաստնագոյնք , եղեն միա
բանեալք ընդ կաթողիկէ և առաքե
լական Էկեղեցոյն . և գտնանցին
զուղղափառ հաւատն սրբոյ Էկեղեց
ոյն հոգիմայ , բաց ի սահմանոց ոմանց

որ անապատք և կեղծաւորք գործ,
առաւելաբար սիրեցին զիսառ իւրե-
անց. և զիսառ իւրեանց և զբաժանումն.
քան զսէր և զսիրտ-Թի եկեղեցոյս քի.
և Բանասցին. չար. ազատագործ իւրորդ
աւերել զեկեղեցին իւրեանց. և գրող
և անգիր սերմանել զորոմն մորորո-
ԹԵՅ ի մէջ բնական և գերապանակ ազ-
գին հայոց. որք պարզամիտ գործ, ոչ
կարացին ի միջոյ որոմնոյն չարափառ-
ացն ախոյրիկ՝ ընդրել զբարի ցորենի,
շերմանեալ ի մէջ իւրեանց յայնքան որ
հարապետաց, և առաքելաշնորհ զար-
գապետաց. որք Ժողկեցան յաշխարհս
հայոց յիւրաքանչիւր ժամանակի ԼԷ՞
որոյ մեր հարկաւոր համարեցաք. առ
առհանել ի պատմագրութեան հայոց
գործն չհանդիպեցաւ յեկեղեցին իւր-
եանց ի սկզբանէ անտի. Թէ չար, կամ
Թէ բարի. և առաջաբերել զայն ի գիրքս
առաջի աչաց իւրոց. զի գիտացան մեր
ձեռն զչարն, և ընդրել զբարի. այլ և ոչ
գրեցաք. զչարագործութեան հայրապե-
տացն նոցն զոր և ընթերցաք ի գիրքս
իւրեանց հայ գրող. և փոխեցաք աստ
այնպէս իսկ, որպէս և էրն ի բնութան
օրինակի. որ է՝ այս.

nomine Khacciatum, qui post meam
annuam disciplinā pro Armena Na-
tione eiusdē Urbis Patriarcha creatus
fuerat, largiēte. Nomen Auctoris ibi
silentio præteritum; Scriptoris, est
Domnus Marucha Sacerdos Arme-
nus, qui in Scythiæ Chersoneso in Ec-
clesia S. Michaelis Archangeli Theo-
dosiæ Ciuitatis, quæ nunc appellatur
Cassâ, illū trāscripserat anno Domi-
ni 1366. De huius quidem historię
veritate nemini prorsus dubitandum
est: ab ea Armeniorum dissentit nul-
lus; eandem ipsemet in cæteris eorū
Codicibus non semel periculo com-
probaui. de vno illo duntaxat non-
nihil ambigēdi locus relinquitur pe-
nes me, fateor: Papchen Patriarcha,
qui in Menologio Armeno Sancti
Germani Constantinopolis Patriar-
chæ contēporaneus asseritur, in hac
Serie cum suo non congruit anno.
Sed fieri potuit, vt conijcimus, quod
alter fuerit, præter eum in Serie ex-
plicitè positū, Papchen Patriarcha,
qui sub alio forsā nomine, circa tem-
pora ipsi Germano respondentia, in

eadem collocatus sit. In eo igitur libro subsequēs Patriarcharum Ordo, Arme-
nicè tantūm, & summatim conscriptus, sed hic præterea in Latinū fidelissimè
translatus, ac insuper copiosis Annotationibus nostris amplificatus, recensetur.

S E R I E S
P A T R I A R C H A R V M
A R M E N I A E

Auctoris Annotationibus illustrata.

Incipit Armena Historia.

Incipit Caput I.

Apostoli
Barthol.
& Thad.
fidem præ
dicant Ar-
menijs.

Post gloriosā D.N. Iesu Christi in
Cælū Ascensionē, beatissimī Apo-
stoli, accepto Spiritu sancto, universas
Mundi plagas inter se, ductis sortibus,
partiuntur. Sancti verò Apostoli Bar-
tholomeus, & Thaddeus in Arme-
nas Regionēs, quæ illis sortitione obti-
gerant, proficiscuntur: ibique à Sana-
trugho Armeniorum Rege necati, mar-
tyrium compleverunt.

A N N O T A T I O.

Gen. c. 8.

Inter illustres totius Asiæ Regio-
nes clarissima multis nominibus
existimata iurè fuit Armenia: Mon-
tium sublimitate, ac speciali præroga-
tiva; quippè post Diluviū super illos
Arcā Noe quicuisse, divina testatur
Scriptura, dicens; *Requievitque Arca*
in mense septimo, vigesimo septimo die mē-
sis, super Montes Armenia; hoc est, ut
ipsi Armenij traditione accipiunt, su-
per montē Ararath, aliorum omniū
famosissimum, quem illi vocant alio
nomine Masis: Eruptione fluminū,
quibus copiosè alluitur, & fecunda-
datur, eorum præsertim, iuxta Bedā,
& Dionysium Carchusianum, quæ
sacræ literæ, ex Paradiso primò na-
sci, confirmant, Tigri videlicet, Eu-

Beda, &
Dion. in
Gen. c. 2.

32

2 A

phra-

ՀԱՐԱՂ-ԲՈՒԹ-ԻՆ-Ն
ՀԱՏՐԱՊԵՍԱՅ
ՀԱՏՐԱՅ.

Ըստ մեկնութեւն լիբրարիոսի

Ըստ մեկնութեւն լիբրարիոսի

Լիկիզէն առնուի բնաբան Պատմա-

Թիւն Հայոց.

Դ-լու-իւ. ա.

Արդ զկնի համբարձման ԼԳԻԿԱՆ
մեծայրի ըի յերկինս. և ընդունելոյ
զհոգին սուրբ Երանելի և զապե-
լոցն. զինպիսի բաժանեցին. զոր
խարհս ամենայն. և և հաս զինպի
սուրբ և զապելոցն բարձուղիմէ-
տի և Թ-ապետի երթալ յաշխարհս
հայոց. և հասարեցան անդ ի Լեւոն
արկոյ և զբայն հայոց.

ԼԵԼԻԿԱՆ-ԲՈՒՆ

Լիբրարիոսի.

Սխարհս հայաստանեաց զս
յառու-ի շարհաց իւրեան հա-
մարեցաւ արժանաբայն լինել և պա-
ծաւարդս. բան զամաշխարհս սուի
ակաճ կողմանն. Լեւոն զս բարձու-ԹԷ
և պատուականութեւն զերանցն իւր
բանցն առեւ անձաւն զիւրն արա-
բսոց. և ԹԷ առաքանակն Լոյսի հան
Լիբրարիոսի ի զի լիբրարիոսի հայաստանեաց.
յի. ի զի հաշակաւոր արարաւտեան
լիբրին. զոր և հայր կոչեն Լեւոն.
Երկրորդ զս առաքաւորս լինելոյ
զբազում մեծամեծ պետից. մանաւ-
անդ որք ելանեն ի դրախտէն անտի.
և կրչին ԼԳԻԿԱՆ, և Եփրատէս. ըստ
որում և գրեցին Պետոս բահանայն, և
Դ-իննէսիս զերԹոսացին ի մեկնու-
թիւն տարածոց. և մի զարմացի որ
ընդ այն զոր ստին Լիբրարիոսի այստ
քիկ.

prædicavit; faciliè à Ponto in Mesopotamiam; Armeniam ipsam, quæ in medio sita est, cum traiecit; (quod Armenij contendunt) credi potest. Præterea liquidò constat, verumque Apostolum circa Regionès illas martyrium lubijisse; sed postquam Bartholomæus Polymium quendam Armeniæ Regulum ad fidem convertit, ut communiter omnes: & Thaddæus Regem Babilonis; ut Diuus Antoninus & alij. Quomodo autem sub Sanatrugho, qui Armeniorum Rex nominetur, ista potuerint contingere, in dubium vocari posse videtur; cum nos, Bartholomæum iussu potius Aftyagis, fratris Polymij Regis, capite mulctatum legamus.

որ հայոց Թագաւոր Կոչուցի զն զի քաւակաց պատմութիւն ասեն. Թէ Բարթողիմէոս չարչարեցաւ յԷւսեփակէ յեղբօրէ արքային Պողոսիոսի. և ոչ ասեն, ի Լիւսիարիոյ.

At verò, tum ut hoc fiat perspicuum, tum quia in eiusdem historiae processu nonnulli Armeniæ Reges memorantur: hæud equidem dubito, me latinis Lectoribus gratum non minùs facturum, si vnà cum Armenorum Patriarcharum Serie, & Regum etiam successiōnem, ex tempore Domini Nostri IESV Christi inchoandam, quæ adhuc illis ignota est, breuiter exposuero. Quod profectò faciliè mihi promitto ex ijs, quæ in alijs Armenorum Scriptorum Codicibus, ac præcipuè in historico Carmine Nierfesis Ghelaiensis, sexagesimi tertij Patriarchæ, legi. Antequàm igitur deceniamus ad Regem Tiridatem,

Diui

հարա քային Կոչին մեծ քն հարկաւորէ յեւայ. Էւ. Էթէ. Զաւարեան է աս զոր պատմե Երանելին զԱղ. սիննոս ի հայտար. Ե. ի Խաւեն. 7. ի Կլաւ. ԴԹ. Թէ որ ասարեալն Թագէոս բարոզեաց. 6 զմիայն ի Լիւսարեան. այլ ևս ի Պոստոս. Թերեւս դիւրին էր հաւատալ որ ի Պոստոսի երթարդ աշարեալն ի Լիւսարեան, անցեալ էջէ ևս լնդ բոյոր հայտարանն, որ հայ ի մէջս. Էւ. զԱլ յայտ Է. աս. ամենեւեան. Թէ երկուքն աշարեալն շուրջ զհայոց աշխարհօրն կա. անորեցան մարտիրոսութիւն. Էւ. այս. Եղև յեւ որոյ բարձուղիմեոս դարձայց. 7 ի հաւատն զի զհայոց իշխանն զպօղի միոս. և Թագէոս զԹագաւորն բարե. լացայ. Իսկ՝ ասարեալաւ Թի լինի. Թէ զիւրդ Կահանայեալ Թին իւրեանց հանդիպեցաւ. Կեկերոյ Լիւսիարիոյ, Բարթողիմէոս չարչարեցաւ զն զի քաւակաց պատմութիւն ասեն. Թէ Բարթողիմէոս չարչարեցաւ յԷւսեփակէ յեղբօրէ արքային Պողոսիոսի. և ոչ ասեն, ի Լիւսիարիոյ.

Բայց զն լուծման զայդ պիտի ասարեալաւ Թի. Եւ զոր յայտմեանէ հաւանիւցէ Է մեզ յիշատակել երբեմն զայլ Թագաւորն հայտատմանց. անկա պատրիկ պատշաճաւ որ համարեմք. Ծանոցանել ասա լուսնաց. 7 ոչ միայն զհայտարարեացն հայոց. զարարարութիւնն. այլ ևս զհեանութիւնն Էւ. աշարայից հայտատմանց. որ արեւելցին սկսեալ ի զի ժամանակէն անոսի մինչ և ի սուրբ. լնոս որոմ գրեն ևս զայն այս պատմիչն հայոց, և մանաւանդ Էթեր Լեւոնէ. Կրայեցին ի Կախեանց զի պատմութիւնն իւր. Իսկ՝ ասարեալ քան զհայտման աս. աշարայ Էթրոստ, որ ժամանակակից էր արքայ Էթրոսի լուսնարցին. Կախեալ 7 պարտ

Nierfes Ghel. Ar. in h. histori. Carmine de Regibus Armeniæ.

Գրորիոս է՛ մեզ պատմել զԹագաւորն Թ. Գրորիոս

9. Patriarchæ contemporaneum, de quibus plura in Annotatione lequenti: mox recedendi sunt hîc Reges Antecessores.

Եւ արդ՝ ի հաւատացելոց ի բն հայոց Թագաւորացն աշտարակ եղև աշխատ. Լուսնելով զիւր ամուսն ի բաղաբն եղեսկայ, զոր ինքն շինեալ էր ի միջագետ. և զփրկչական սքանչելագործութեցն լուսն լսելով. որեաց զբղձական նամակ առ տէրն մեր յն բն. յորմէ և զայլ նամակ պատասխանատուութե ինքն էառ. զոր երկու նամակս Եւսեբիոս յունաց պատմիչն ի գիրքն. ամ. ի գրուէ. Դք. Թագաւոր մանեաց ի յատորոց բարբառէ ի յոյս. Եւ այժմ ի հայոց Թագաւորն Թ. Գրորիոսն այլ ին այսպիսի.

աշխատ արշամայ իշխան աշխարհի 9. առ յն փրկիչ և բարեբար, որ երևան եցաւ յաշխարհի յեմալ ցւոյ. Բղձոյն.

Լուսնալ եմ վասն բն. և վասն բժշկութեանց, որ ինքն ի ձեռք բոյ առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս տոս, առաքու հաւաց տեսանել. և հաղաց գնալ. և զբորտոս սրբիլ. և զայսս պիղծ հանես. և որք միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութեք, բժշկեն դու. և զմեռեալս յարուցանես. և իբրև լուսն վն բո զայս ամ. եդի ի մտն իմում մի յերկուց աստի. համ Թէ դու ամ. իցես, և իջեալ յերկնից գործես զայդ. համ որդի ամ, և զայդ առնես. աշխատ վն այսորեկ գրեցի ես զայս ասքեղ. աղաջել զքեզ, զի աշխատ լինիցես. և նկեսցես առ ես. և բժշկեսցես զհիւանդութիս զոր ունիմ ես. նա և լուսն. զի հրեայքն Թ. Գրորիոսն

Diui Gregorij, primi Armeniorum

9. Patriarchæ contemporaneum, de quibus plura in Annotatione lequenti: mox recedendi sunt hîc Reges Antecessores.

Primus itaque Armeniorû Rex, qui in Iesum Christû crediderit, fuit Abagarus. is etenim residens in Ciuitate, quam ipsemet construxerat, Edessæ superioris Syriæ, seu Mesopotamiæ, quæ tunc ad Armeniam pertinebat: eorumque, quæ facta erant à Iesu. famâ permotus, ad illum fertur scripsisse epistolam: quam Eusebius Pamphili è Syriaca lingua in Græcam transtulit, simul cû altera, quam ad eundem Dñs Iesus Christus eidem Tabellario dedit: vtraque verò, latino idiomatici donata, sic se habet.

Euseb. hist. lib. 1. c. 13.

Abagarus Princeps Edessæ Saluatori
propitio, qui in Consinijs Hieru-
salem in carne apparuit,
Salutem.

Abagarus
Rex Ar-
meniorû
scribit ad
Iesû Chri-
stum.

Insignes illas virtutes, & curationes, quæ abs te sine medicamentis, & sine herbis factæ sunt, auditione accepi. Cæcos enim, ut fama est, videre efficis; Claudos ambulare; & Leprosos mundas: Spiritus iracundos, & Demones eiicis; eos etiam, qui diutiùs morbis pressi sũt, sanas; Mortuos denique ad vitâ reuocas. Quæ quidam cum de te audiuisse, de duobus hisce alterû verum esse cogitabã; te aut Deû esse, & è Cœli fastigio delapsum; aut Dei filiû saltem, qui ista tã stupenda edas miracula. Quapropter hæc ad te scripsi, magnoperè precatus, ut laborem ad me accededi suscipere, huncq; quo crucior, morbû curare,

curare, non graueris. Etenim audio, Iudæos tibi obstrepere maleuolè, & velle libenter aliquo magno malo afficere. Est mihi Ciuitas, perexigua quidem, sed ornata sanè, & illustris, quæ vtriusque nostrum rerum necessaria- rum suppeditabit satis.

Iesus Chri-
stus relcri-
bit Abaga-
ro Rege
Amp.

Rescripta Iesu ad Abagarum Princi-
pem, per Ananiam curso-
rem missa.

Abagare, beatus es, qui cum non vi-
deris me, in me tamen credidisti; de
me enim scriptis proditum est; eos, qui
me viderunt, in me nō credere; vt hi,
qui me nō viderunt, credant, & vitā
consequantur. Quod scribis ad me,
te velle, vt ad te veniā: eas res, cuius
gratia sum missus, debeo hīc necessa-
riō obire: quas cum plenè perfecero,
ad eum recipi, qui me misit, quō si-
mul ac assumptus fuero, aliquē ex di-
scipulis meis mittam ad te, qui mor-
bo, quo tantoperè torqueris, faciat
medicinam; & vitam tibi, tuique
impertiat.] Hactenus epistola:

Fuit insuper ab ipso Christo, post
prædictam epistolam, sui ipsius ima-
go ad Abagarum missa; vt grauif-
simi testantur Auctores: ac præ-
alijs Ioannes Damascenus, his ver-
bis: Historie quoque proditum est,
cum Abagarus Edessæ Rex eo nomi-
ne Pictorem misisset, vt Domini ima-
ginem exprimeret; neque id Pictor ob
splendorem ex ipsius vultu manan-
tem consequi potuisset: Dominum
ipsum diuina suæ, ac vniuersæ faciei
pallium amouisse; imaginemque suam
ei impressisse: sicque illud ad Abagarū,
vt ipsius cupiditati satisfacere, mi-
sisset.

Damascenus,
de fi-
de ortho.
lib. 4. c. 17.

Christus
mittit ad
Abagarū
imaginem
suam.

12 զբեղ. Բայց բարաբ մի փորձեմ եւ գե-
ղեցիկ է՝ իմ. եւ բաւական է մեզ եր-
կացուցան.]

Պատասխանի Թղթոյն աղբարու-
ղոր առաքեաց նմա յն ի ձեռն
աշխարհայ.

Էրանի է բեղ աղբար. որ հաւա-
տացեր յիս. Իբրեւ ոչ ետեսեալ զիս.
զի գրեալ է զան իմ այսպէս. զի որք
տեսանէն, ոչ հաւատացին յիս. եւ
որք ոչ տեսանէն, նորա հաւատա-
ցին, եւ կեցցին. Իսկ զան այն, զի
գրեցեր դու առ իս. գալ ինչ առ բեղ-
արժան է ինչ, կատարել առաջնա-
գիտն որոյ առաքեաց իս. եւ Իբրեւ կա-
տարեցից դաշն. ապա համբարնայց
առ այն որ առաքեաց զիս. եւ յորժամ
համբարնայց. առաքեցից զմի աշակեր-
տաց աստի իմոց. զի զգաւս բոյ բռնկե-
ցէ, եւ կեանս բեղ, եւ որոց ընդ բեղ եւ,
չնորհեցէ.] Ահիւս եւ յառաջանալին.

Էւ գարնեալ յիս զերոյ գրեալ
Թղթոյն ԱՄԷՐՈՒ մեր յն ըս առաքեաց
աղբարու զկենդանագրականութի
փրկչական պատկերին իւրոյ. որպէս
դրէ սքն Տոգաննէս գամակացին ի
գիրքն. 7 յիս հաւատոյ. ի գլուխ. Դէ.
տեսելով այսպէս. Ըստ իս պատմու-
թիւն. Էթէ Թագաւորն եղեսիոյ աղբ-
ար առաքեաց զպատկերահան առ-
քն. զի զծարձոյ զտերական պատ-
կերն նորին. իսկ անհետքն գործ այն
պիտի գործն զան պայծառութե մե-
ծի. զոր փայլատակէր երեսն բի. իւրն
տէրն մեր եւ ի զի անային եւ կենս-
բար երեսնայն իւր զկառաւն որոյ զերայ
ապաւ.

Դ 4
13

Դ 4
14

այսպէս որեւց զիմանկերն եւր. և յու-
ղարկեաց զնա առ շաքար զն լիւցալ
ներոյ զգանկութի տրախտարաւ :] զայս
ասէ Դամասկոսցին . և զնոյս գրէ ևս
Նիկէփորոս պատմիչն ի գիւրջն : Բ. Դ
գլուխ . Է .

Այսպէս յիւս բարասուն ամաց ի թի
ծնդդեմէ . որպէս աւանդէ եւս Եփեսոս
ի վերոյգրեալ տեղի . քնաց ի բաղաբն
եղեւոյս առ շաքար մի ոմն յաշակէր
ասցին թի Թադէոս անուն . զոր Թե-
պեաւոյս Եւսեբիոս ասէ գողզմի . Կթ .
աշակերտացն : տակաւն յիւս բաւալ
նայս ի մեկնութե քործոց անաբերոյ .
և սբն զերծեման ի մեկնութի իմանէր
մի աւանաբարման ի գլուխ : Դ. հաւ-
աստի առնեն : զնա գող շաքարեալն
Թադէոս ի իսկ զիսորդ և եղէ : այն
Թադէոս բոյկեաց զԹադաւորն աշ-
գար ի հիւանդութեմն . զոր և գաւ-
նայս ի հաւաստն թի ընդ անեղեւացի
ժողովոյւնն : որպէս և խոստացեալ
էր նմա ըն , ասերով ի Թադէոս . Թե , յիւս
համբարմանն իմոյ անաբերոյ առ բեղ
զմի ոմն յաշակերտացն իմոյ , որ բժշ-
կեցէ զհիւանդութեմն իւր :

Այսպէս երկրորդ Թադաւորն հայոց
յիւս աշգարուն եղև ոմն որդի նորն
անանուն . որ յանդգնելով զիւրմն բա-
րի հորն իւրեան , հալածեաց անդոր
մաքար զիւս անաբերալն թի աւանդ և
ստատկեցաւ ըստ արժանի ի բարկու-
թեմնն այ . Երրորդն եղև Լյանա-
արուն , որդի բուն աշգարուն : արդ-
պատմեն հայքն , եթէ հրամանաւ առ
քնաշարժարեցան սբ անաբերալն բար-
Թադիստն և Թադէոս և մեր պատ-
միչն ոչ բացանային ի նոցանէ . Թե
պէտ ասեն : Թե բարԹադիստն սպա-
նաւ ի համապալս բաւալայից հրա-
ւար թ . Եւսեբիոս

15 fuisse . Hæc Damascenus ; & similia
quoque Nicephorus .

Nicepho.
hitt. lib. 2.
cap. 7.

15 Anno autem quadragesimo à
Christi Natali , ut idem Eusebius
auctor est , Thaddæus , vnus ex Iesu
Christi discipulis (quem Beda , &
D. Hieronymus , non ex septuaginta
duorum discipulorum , ut innuere
videtur Eusebius , sed ex duodenario
Apostolorum numero fuisse , tra-
dunt) Edessam Syriæ profectus , Aba-
garum Regem Armeniæ , morbo
afflictatum , curauit ; eumque simul
cum toto Edessenno populo ad fidem
perduxit ; id quod eidem Regi Do-
minus Iesus per epistolam promisc.

Euseb. loc.
cit. in fine

Beda, in
retracto.
in acta
Apostola
Hieron.
in Matth.
cap. 10.

16 rat , dicens : Postquam receptus fuero
ad eum , qui misit me , aliquem ex di-
scipulis meis mittam ad te , &c. Hæc
autem singula , quæ de Abagaro di-
ximus , eodem modo refert præfa-
tus Nierfes Armenus in Carmine su-
pra citato .

Secundus Armeniæ Rex post
Abagarum fuit filius quidam eius
anonimus , qui Christianam Patris
Religionem aspernatus , fideles atro-
citer insectatus est , ac miserè vitam
compleuit . Tertius fuit Sanatru-
ghus , filius sororis Abagari ; cuius
imperio sanctos Apostolos Bartho-
lomæum , & Thaddæum in Regio-
nibus illis interfectos fuisse , narrant
Armenij : à quibus tamen minimè
discrepant historici nostri , quamuis
Bartholomæum , iubente Astyage ,
Regis Polymij fratre , ab idolatris
sacerdotibus regi traditum , asserant .
nam Polymius , & Astyages qua-
rundam Armeniarum Prouinciæ

B esse

esse Reguli potuerunt sub imperio Sanatrughi, totius Armeniæ Regis. & quidem, quod Astyages, frater Polymij Regis, Rex quoque fuerit, affirmat Martyrologiū Romanum: ac vtrò, singularium tantum Provinciarum Regulos eos fuisse, colligimus ex Abdia Babylonio, alijsque grauibz Auctoribus.

Quartus fuit Ieruant, ex Arsacis Parthorum Regis stirpe progenitus, sicut & ceteri successores Reges Armeniæ, qui propterea Arsacidæ ab Armenijs vocati sunt. Quintus Ardalces, fortis ac bellicosus, qui ipsum Ieruant interficiens, vi Regnum Armenum occuparat. Sextus Ardaustes. Septimus Diranus, frater Ardaustis. Octavius Tigranes, frater eiusdem. Nonus Valarsus, filius Tigranis, qui victor obiit in bello contra Paslaenses. Decimus tandem fuit Chosroës*, filius Valarsi, pater autem illius Tiridatis, qui primum Armeniæ Patriarcham, Diuum, Admirandumque Gregorium ob Christi fidem tormentis subiecit penè innumeris, quamvis postea eiusdem Martyris prædicatione, & miraculis eandem amplexatus sit fidem: ac denique frater Artabanis, qui Persarum tunc imperium, quod iam pridem ad Parthos transierat, obtinebat.

Hic itaque potentissimus Armeniæ Rex Chosroës (vt referunt Armenij, & diffusè narrat Metaphrastes in actibus eiusdem S. Gregorij) cum intellexisset, quod Artasiras Persa,

մանաւ շատեալէս, եղբոր Պողոսէ
սոս Թագաւորին հայոց: քանզի էս
կարծեմ, որ Պողոսէն և շատեալէս
եղեն միայն իշխանք ոմանց գաւառաց
հայաստանեաց: Ի ներքոյ տէրութե
Լանաարկոյ, որ էր Թագաւոր ընթ
հանուք հայաստանեաց: Իսկ զի նոյն
շատեալէս, որ ի հռովմեական յայտ
մաւորքն իյօգոստոսի. ին. անուանի
Թագաւոր. ի յայլ մեր պատմութիւն
կողմ միայն իշխան միոյ գաւառին հա
յոց:

Չորրորդն է Էրուանդ, յարշա
կանոյ զարմէ ծնեալ, որպիսիք էին ևս
այլ հեռեւեալ աշխարհ հայաստանե
աց, որքայոր աղագաւ հաւէցան արշա
կանիք: Հինգերորդն աշտաշէն. որ
գերուանդն սպանելով յետորաւ Թա
գաւորեաց, նա յայտ կարօղ և մշտ
յաղթ էղէ ի պատերազմի: Էլեցե
րորդն էր աշտաւաղդ, Էրմեքերորդն
ԼՄիրան, եղբայր աշտաւաղդայ: Բա
թերորդն ԼՄիգրան, եղբայրն ը
րին: Իսեքերորդն Էլաղարշ, որդի ԼՄի
գրանայ, որ պատերազմեալ ընդ գեմ
բասլային զօրացն, և յաղթօղ եղեալ,
անդ բաջալէն զաղանկեցաւ: Էլսոս
ԼՄանեքերորդն եղև Խոսրով ի պարթ
և աղդէ, որ որդի էր Էլաղարշայ. և
եղբայր աշտաւանայ արքային պարսից.
Նա և հայր մեծին ԼՄիգրանայ: զայն
ԼՄիգրան ասեմ, որ նախ կուտալատ
Թագաւոր գոլով ևս չարչարել զտան
չելագործ խոտաղանջն ըն, և առաջին
պատերազմ հայոց զմբն Էրեբոն լու
սաւորէն Թեպեալեայ լուսաւորեալ
ի ձեռն աղօթից և սքանչելեացն սորին
եղև քնաներ և բարեպաշտ Թագաւոր
Էլարի: այս մեծահզօր արքայս հա
յոց Խոսրով. ըստ որում ասեմ Էլե
ճ

Martyrol.
Rom. 25.
Aug.

Abdias Ba
byl. & alij
Auctores
apud Ri
badin. in
vita Barth.

* Alio no.
mine dict.
tur Cusaro
a Metaphr.
aste.

Metaphr.
apud Suriu
tom. 5. 30.
Septemb.

որոցմանակ ապառիկն յանկարգաւ
 արեւելք, եւեւ աշտարակն ունիւրմիւ
 պիտի պահանջէր. ինչ զիշխարսն իւրեան
 զաշխարհման թագաւոր պարսկց. և
 յաշխարհերով զամենեւնորս, անցաւ
 ցեանք. եւ զպարսկահայն թագաւորոյ
 Թին ի պարսկեացն ապառիկն
 որոտի իւրն խաւարով զամենեւնով զորս
 բազում հայոց, վրաց, և աղուանից.
 եւ ի պատեհալով ընդ դէմ նոյն աշ
 տարի. պահանջեալ զվրէժ արեան
 եղբորն իւրեան. և և մարտերով բա
 ճուրմեալ մեծաւ. յարգմեաց զգոհն
 պարսից. փախուցեալ զարտաշին միւս
 և և հեղձորիկս. բայց յետ այսորիկ ուն
 աշխարհ պարսկեաց, ազգակիցն խաւար
 զոր, և հայր որդին. Էրեգորի յայն
 ժամ երեկապի, ցանկութեւ խաւար
 ցեւոյ նմա պարսկեացն զերդումն երեան
 աշտարակի, խողովողել զթագաւորն
 խաւարով. զմ որդի ի միւս անգամ. եւ յա
 նին խաւարով աշտարակ. բազմօր ի դէմ
 պարսից, սպանեաց զնա մահաւոր. Թէ
 իտեկ՝ զանակայ ցանկութեւն իմ. ու
 նայնացոյց. զմ զի պարով ի փախուսեան,
 կալեալ եղև. ի զմ միւս կարմուռնի գե
 տի ի զորացն հայոց. և ընկեղմեաց
 ի գեանեան մահ պղծն իւր սպանանել
 ցաւ, բաշխեկուց որդեաց նորին. որոց
 միւնն էր երեկապի Էրեգորիս, որ աւա
 րեալ ի կենսաբեաց. անդ անուցեալ եղև
 յամապաշտ կնոջէ քրիստոնէական կրօ
 նիւր. աշտարակ միւս գեաւայտիկ լինելն.
 փութացաւ. աշտարակն մտանել պարս
 կահայն զորս ի խողովեալ հայտաւանն.
 և որդորի աւերեաց զնա մահ. տանել
 լով զամաւա և զգերիս բազումն. ընդ
 որս եգիպտ զմահուին ԼԵՐԳԱՄ, որդի
 խաւարով. զոր ոչ կամեցաւ կործանել,
 այլ արքայեաց զնա յաշխարհն հոռոյ

Ժա

մոց

64 interfecto fratre eius Artabane, Per-
 21 sacum sibi imperium usurpauerat,
 valido coacto exercitu ex Arinenis,
 Albanis, Iberis; ac præterea ex
 Hunnis, ipsum aggressus est Arta-
 siram; ac tanto quidem impetu,
 ut exercitus Persico prostrato, il-
 lum verterit in fugam. Post hæc
 autem Anac quidam Parthus, &
 Chosroæ genere propinquus, qui
 pater erat diui Gregorij, tunc in-
 fantis, propter iusiurandum, quod
 dederat Artasiræ, & donorum ab
 eo sibi promissorum cupiditate in-
 census, consanguineum suum Chos-
 65 roën Regem, dum hic secundò
 22 aciem itruit, & educit aduersus Per-
 sas, proditione decedit. Verùm cu-
 piditatem eius fortuna irritam fe-
 cit: nam statim fugitiuus in medio
 quodam ponte à Satrapis Armenio-
 rum interceptus, submergitur in
 fluuium, ac tota eius generatio cru-
 cidatur præter duos filios, quorum
 alter erat infantulus Gregorius; qui
 diuinitus clam seruatus, arque Cæ-
 saream asportatus, à pia quadam
 66 Muliere in Christiana fide educatus
 23 fuit. Dum hæc interim ageban-
 tur, irruit Artasiras Persa cum suo
 exercitu in concubatos Armenos;
 & magna acta præda, inuentum
 inter Captiuos Tiridatem, Chosroæ
 Regis interfecti filium, propter ce-
 neram adhuc ætatem perimere
 noluit, misit tamen in exilium in
 Græcorum Regionem quandam,
 Romano subiectam Imperio: tem-
 pore verò posteriori idem Tirida-
 tes, strenuissimus Romanorum Mi-

Anac, Pa-
 ter Diui
 Gregorij,
 Primi Ar-
 meniorum
 Episcopi.

Chosroës,
 Pater Tiri-
 datis, Re-
 gis Arme-
 niæ.

les effectus, Armenum iterum Re-
gnum illorum auxilio acquisivim. Et
hæc quidem satis de Regibus Ar-
menis vsque ad Tiridatem: reliqua
suis examinabimus locis: H
D. D. H. j. u. l. u. a. d. u. m. D. F. u. n. g. b. a. r. t. h. o. l. o. m. a. i. & t. h. a. d. d. e. i. c. a. t. h. e. d. r. a. m. s. u. c. c. e. s. s. i. t. s. t. r. e. n. u. i. s. s. i. m. u. s. & g. l. o. r. i. o. s. i. s. s. i. m. u. s. m. a. r. t. y. r. s. a. n. c. t. u. s. G. r. e. g. o. r. i. u. s. q. u. i. r. e. x. i. t. A. r. m. e. n. i. a. m. E. c. c. l. e. s. i. a. m. a. b. a. q. u. a. d. q. u. i. n. t. a. d. e. c. i. m. o. & s. q. u. e. a. d. q. u. a. d. r. a. g. e. s. i. m. u. m. s. e. x. t. u. m. R. e. g. u. i. T. i. r. i. d. a. t. i. s. q. u. a. n. d. o. i. n. V. i. a. c. e. n. t. i. u. m. R. e. g. i. o. n. e. m. d. e. m. i. g. r. a. v. i. t. & v. i. x. i. t. q. u. e. i. n. S. e. d. e. P. a. t. r. i. a. r. c. h. a. l. i. a. n. n. o. s. t. r. i. g. i. n. t. a.

PROSEQVITVR

Armena Historia.

Caput II.

I.

D Vcentis sexaginta sex annis
elapsis, in sanctorum Aposto-
lorum Bartholomæi, & Thaddæi ca-
thedram successit strenuissimus & glori-
osissimus martyr sanctus Gregorius;
qui rexit Armenam Ecclesiam ab æqua
quintodecimo. usque ad quadrages-
imum sextum Regni Tiridatis; quan-
do in V. i. a. c. e. n. t. i. u. m. R. e. g. i. o. n. e. m. d. e. m. i. g. r. a. v. i. t. & v. i. x. i. t. q. u. e. i. n. S. e. d. e. P. a. t. r. i. a. r. c. h. a. l. i. a. n. n. o. s. t. r. i. g. i. n. t. a.

S. Grego-
rius sedet
Primus Pa-
triarcha
in Armena
Cathedra.

ANNOTATIO.

Q Vis vnquam pro dignitate
narrate posset, quanto Tol-
lus Armenica Sanctorum marty-
rum sanguine irrigata fuerit, se-
mine fecundata, floribus purpu-
rata, priusquam fructum suum be-
nedictissimum, magnum inquam,
Gregorium, martyrem inclytum, &
gloriosissimum Patriarcham Mun-
do procrearet, ad caeleste mitteret
promptuarium, ac per eum vniuer-
sam etiam Armeniorum gentem ad
fidei Christianæ maturitatem per-
duceret. Legantur Historiæ, An-

nales,

124 H D. D. H. j. u. l. u. a. d. u. m. D. F. u. n. g. b. a. r. t. h. o. l. o. m. a. i. & t. h. a. d. d. e. i. c. a. t. h. e. d. r. a. m. s. u. c. c. e. s. s. i. t. s. t. r. e. n. u. i. s. s. i. m. u. s. & g. l. o. r. i. o. s. i. s. s. i. m. u. s. m. a. r. t. y. r. s. a. n. c. t. u. s. G. r. e. g. o. r. i. u. s. q. u. i. r. e. x. i. t. A. r. m. e. n. i. a. m. E. c. c. l. e. s. i. a. m. a. b. a. q. u. a. d. q. u. i. n. t. a. d. e. c. i. m. o. & s. q. u. e. a. d. q. u. a. d. r. a. g. e. s. i. m. u. m. s. e. x. t. u. m. R. e. g. u. i. T. i. r. i. d. a. t. i. s. q. u. a. n. d. o. i. n. V. i. a. c. e. n. t. i. u. m. R. e. g. i. o. n. e. m. d. e. m. i. g. r. a. v. i. t. & v. i. x. i. t. q. u. e. i. n. S. e. d. e. P. a. t. r. i. a. r. c. h. a. l. i. a. n. n. o. s. t. r. i. g. i. n. t. a.

124 H D. D. H. j. u. l. u. a. d. u. m. D. F. u. n. g. b. a. r. t. h. o. l. o. m. a. i. & t. h. a. d. d. e. i. c. a. t. h. e. d. r. a. m. s. u. c. c. e. s. s. i. t. s. t. r. e. n. u. i. s. s. i. m. u. s. & g. l. o. r. i. o. s. i. s. s. i. m. u. s. m. a. r. t. y. r. s. a. n. c. t. u. s. G. r. e. g. o. r. i. u. s. q. u. i. r. e. x. i. t. A. r. m. e. n. i. a. m. E. c. c. l. e. s. i. a. m. a. b. a. q. u. a. d. q. u. i. n. t. a. d. e. c. i. m. o. & s. q. u. e. a. d. q. u. a. d. r. a. g. e. s. i. m. u. m. s. e. x. t. u. m. R. e. g. u. i. T. i. r. i. d. a. t. i. s. q. u. a. n. d. o. i. n. V. i. a. c. e. n. t. i. u. m. R. e. g. i. o. n. e. m. d. e. m. i. g. r. a. v. i. t. & v. i. x. i. t. q. u. e. i. n. S. e. d. e. P. a. t. r. i. a. r. c. h. a. l. i. a. n. n. o. s. t. r. i. g. i. n. t. a.

124 H D. D. H. j. u. l. u. a. d. u. m. D. F. u. n. g. b. a. r. t. h. o. l. o. m. a. i. & t. h. a. d. d. e. i. c. a. t. h. e. d. r. a. m. s. u. c. c. e. s. s. i. t. s. t. r. e. n. u. i. s. s. i. m. u. s. & g. l. o. r. i. o. s. i. s. s. i. m. u. s. m. a. r. t. y. r. s. a. n. c. t. u. s. G. r. e. g. o. r. i. u. s. q. u. i. r. e. x. i. t. A. r. m. e. n. i. a. m. E. c. c. l. e. s. i. a. m. a. b. a. q. u. a. d. q. u. i. n. t. a. d. e. c. i. m. o. & s. q. u. e. a. d. q. u. a. d. r. a. g. e. s. i. m. u. m. s. e. x. t. u. m. R. e. g. u. i. T. i. r. i. d. a. t. i. s. q. u. a. n. d. o. i. n. V. i. a. c. e. n. t. i. u. m. R. e. g. i. o. n. e. m. d. e. m. i. g. r. a. v. i. t. & v. i. x. i. t. q. u. e. i. n. S. e. d. e. P. a. t. r. i. a. r. c. h. a. l. i. a. n. n. o. s. t. r. i. g. i. n. t. a.

& mox infra locuturi sumus) iam ingressus esset fines Armenie, nunciatur ei, relictum esse quoddam Templum Herculis, situm super flumen Euphratem; & in eo esse Aram, in qua Demonibus, & Herculi fiebant sacra: cum ergo ad hoc Templum venisset, sola oratione, (neque enim ei quisquam Latinas admonuit manus) qui in eo erant, demonibus, machinis omnibus, & spectris depugnantibus adversus eversionem, ab ipsis evertit fundamentis; & alterum excitat Domino, quod ei ex adverso, responderet, in eoque deponit reliquias precursoris Baptiste, & Martyris Athenogenis. Hæ autem reliquie in hodiernum usque diem maxima ibi cum reuerentia asseruatur, frequentique Armenorum Peregrinorum concursu, & deuotione coluntur.

Sebaste quoque passi sunt Carterius, Seyriacus, Tobia, Eudoxius, Agapius, alijque martyres loci, sub Licinio Imperatore. Ibidem Eustratius, Auxentius, Eugenius, Mardarius, & Orestes sub Agricola Præsidente pro fide Christi necati sunt: quorum reliquias colligens S. Blasius, eiusdem Ciuitatis Episcopus, honorificè sepeliuit. verum non multo post, idem Blasius, iubente eodem Præsidente, post diutinam cætionem, atque in ligno suspensionem, vbi ferreis pectinibus carnes eius disruptæ sunt, post teterrimum carcerem, & in lacum demersionem, vnde saluus exiuit, vna cum duobus pueris, capite truncatus est. ipso autem adhuc animâ agēte, septem mulieres,

գործածածորից Գործածած ի կենարեւայ քաղաքին ի սրբոյն Աղլանդիէ. և եկաւ ա ի սահմանս Եւփրատ. լուսն երեւի ի զն. գէտնն և փրատայ Գործածածոր մի. յորում զոգէին կուցն. զնորոյ և կեալ արն ի տաճարն այն. և արարեալ միայն զորոթոս. զարդարակի բալկեյում. և անկաւ շինուածն տաճարն առանց ոչինչ արծոյ մարդկայն ձեռայ. Թեպէտ և Երեւոք որ ի նմա, ընդ զայր զինէին ի գէմ աւերածն այնքիկ. Եւ յետոյ շինեաց քնն զայլ տաճար գէմածդիման առաջնոյն. և իդ ի նմա զնշխարհն սրբոյ Լյարապետն, և սրբոյ զկայն և թանապնէն] և զգայսպիսի նք նշխարքս մինչ և ցայս օր գտանին ի նոյն տաճարն սրբոյ կարապետն. և անդ պատուելալ լինին բազմաթիւ խառն քրայ:

Եւ գործեալ ի նոյն քաղաքին Լիկաւտիոյ նք Աղլայքն ըն Լյարապետն. Լյտիրիակոս. Լիոգրիթ. Եւ գործեալ և զգայիս. և այլք բազումք. չարչարեցան զն անուանն ըն ի լիկեանսն Թորի. Լուսն և անդ կուտայրեցան բարի խոստովանութի ըն Եւստրատիոս Օգմեդիոս. Եւ գործեալ նէոս. և մարգարիտ. և Օգրէստէն. ի ներքոյ և զրիկողաւսնի դատաւորի զորոց նք մարմինս բարձեալ սրբոյն էպիսկոպոսն Ալլաւ. եւ ի պատուական տապանի. Եւ զկնի այսորիկ և զն չարչարուածն սրբոյն Ալլաւայ. բանդի խոստովանելով նա զհաւատն յի ըն. և անդիմանելով կուցն. հրոմարեաց և զրիկողաւսն դահնայն. Բորոք հարկանել զնա յերկար և սաստիկ յոյժ. և արկանել ի բանդ. և կախել զնա զփայտէ. և երկաթի բերքով ջերել զմարմինն նորա. և ապա կապէ

ցին և ընկեցին զնա՝ ի խորս լճին յորակ
 և Երն ել առողջ . զի սրայ և հաստն
 զգաւստական . գլուխն նորա . և ևս
 զգլուխն երկուց մանկանց ընդ նմին .
 Եւ նախքան զայն՝ նահատակեցին ևս
 զԷմն կանայս . որք առնային զիմա
 արեանն որ հոսէր ի մարմնոյ սրբոյս
 Էլլատայ . և այս եղև յաւուրս լիկի
 տնոսի Թորին . յորժամ դատաւորն
 Էլքրեկոզաւոս ետ չարչարել զաւ
 նուանն զի զբաղուս հաւատացեալս
 ի մէջ այնք դատաւորն . և մանաւանդ
 զբաւաստն մեծահաշակ զինաւորսն
 զայնոսիկ . որք զաւստովանութեն զի
 Էդեալք ի մէջ սառուցեալ լին . կատա
 րեցան ի մայրաքաղաքն Լեբաստիոյ .

Եւ դարձեալ ի նոյն աշխարհս փո
 քին հայոց եղև նահատակութիւն որքոց
 զկայիցն Դիմէստիոսի . Եւսիլիանո
 սի . և Լեբաստիանոսի . Եւ ի բա
 ղաքն Եփեսոսի . որ ի մէջ նոյն աշ
 խարհն . Տանգարիոս և Պէլագիոս
 յետ բազում տանջանաց կրելոց առին
 զպատկս փառաց . Եւ ի նմին բաղաքի
 Դիմետրիոս . Լեւոնիկ . և Դանիէլ
 յոյժ չարչարեցան զաւնուանն զի , ի
 ներքոյ լիկիանոսի կայսեր , և Լիսի
 ալի դատաւորի . և ապա եղեալք ի
 մէջ հրոյ՝ կատարեցան նահատակու
 թիւն ևս բաղաքն Լեւոստիայ փոյ
 լածակեաց արեամբ և զկարանութիւն
 Էմն եղբարց սբ զկայիցն զի , Օլբէն
 տիոսի . Հերոյսի . փարնակիոսի փիբ
 միանոսի . փիբմոսի . Լիբակոսի . և
 Դուքիանոսի զինաւորաց . որք զա
 դատաւորն զի ի Լեւոստիանոսի
 կայսրի մերկացան ի զինաւորական
 դուռ . և ապա եղեալք ի զստաղանտ
 զի՝ ցաւօք և զլսօք տառապեալք ,
 հանգեան ի տէր . Եւ դարձեալ ի

liceres , quæ guttas sanguinis eius de
 fluentes colligebant , deprehensæ
 quod essent Christianæ , post diuer
 sa tormentorum genera gladio per
 cussæ sunt tempore Licinij ; quo
 idem Præses Agricolaus , eidem
 præfectus Prouinciæ , complures san
 ctos Martyres necauit ; & inter alios ,
 quadraginta illos insignes milites Se
 bastenos : qui post vincula , & car
 ceres , in stagno rigenti sub dio
 pernoctare iussi sunt , ac demùm
 crurifragio martyrium consumma
 runt .

In eadem quoque minòri Arme
 nia contigit natalis sanctorum mar
 tyrum Dionysij , Aemiliani , & Se
 bastiani . Item Nicopoli , ciuitate
 eiusdem Prouinciæ , Ianuarius , &
 Pelagia , in equuleo vngulis , & re
 starum fragmentis diebus quatuor
 cruciati , præmia meruerunt æter
 na . Ibidem Leontius , Mauritius ,
 Daniel , alijque socij sub Licinio
 Imperatore , & Lysia Præside variè
 pro Christo excruciiati , tandem in
 ignem coniecti , cursum martyrij
 confecerunt . Satalis etiam Ciuitas
 illustrata est confessione , & sanguine
 sanctorum Martyrum septem fra
 trum , Orentij , Heròis , Pharnacij ,
 Firmini , Firmi , Cyriaci , & Lon
 gini militum ; qui à Maximiano Im
 peratore , eo quod Christiani essent ,
 cingulo militari priuari sunt , atque
 diuersis in locis doloribus , & ærum
 nis afflicti , quicuerunt in Domino .
 Militinæ itidem , Armeniæ minoris
 Vrbe , coronati sunt sub Lysia Præ
 side Hiero , Nicander , Hefychius ,
 alij-

alijque triginta. Ibidem Eudoxius, Zeno, & Macharius, vna cum alijs mille, centum, & quatuor milibus, abijcientes militiæ cingulum, pro Christi fide necati sunt. Melitæ quoque nobiles milites Polyuctus, Victor, & Donatus hac eadem persecutione martyrium impleverunt. Ibidem similiter Hermogenes, Caius, Expeditus, Aristonicus, Rufus, & Galata, vna eademque die martyrij palmam adepti sunt. Ecquis tandem recensere singulos posset?

Cum autem interea tanta sanctorum Christi martyrum clade minor Armenia, Romano subiecta Imperio, vexaretur: Rex quoque Tiridates, qui maiori tunc præsidebat Armeniæ, à Diocletiano concitatus, illic in Fidelibus exagitandis supra modum desæviebat. Etenim sanguine Gregorij, quem gravissimis antea tormentis excruciatuerat, non dum exaturatus: sed crudelioribus cædibus inhians, in novos semper martyres suam experiebatur sævitiam. Inter alia verò immanis feritatis eius facinora illud præcipuè memoratur à Metaphraste: Virgo quædam Romana, genere illustris, ac præ alijs formosissima, nomine Ripsimes, vt Diocletiani Imperatoris nuptias, ac etiam persecutionem deuitaret, vnà cum socijs Virginibus triginta tribus, Christo dicatis, Romà fugiens, in Armenas se conrulerat Regiones: quam cum ibi pet-
spiceret Tiridates, statim ita illos pulchritudine captus fuit, vt præ ni-

Metaphr.
apud Su-
rium, lbc.
cit. c. 17.

ԺԲ բաղաբն և ևնդիտնայ նոյն աշխարհին,
ԺԷ չարչարեցան ի ներքոյ իսկայնի դա-
12 տաւորի Հերոն. Լեկանդր. Տարսիկ.
և երեսորն այլ քի վերաբերեալ անդ ևս՝
Եւդոքսիոս, Վիկտոր, և Կաիոս հոն
դերձ հաղարհարեալ և չորս զմեան սրբ-
որք մերժեալ զգնաւ Երուսաղիմ. դատին .
սպանանեցան զս անուանն ընդ ևս դար
նեալ՝ ի նսին բաղաբն և ևնդիտնայ
սպանեցան մարտիրոսութիւն Գործնա-
տաւ. Լիւծորոս, և Էքսպետոս այլ
ևս ի միտմ ալ տաւ քնոյն սպան
տան. անդ. Հերմոգենես, Էրայոս, Եոս
պեդիոս. Էրիստանիկոս, Իտուփոս,
և Էքադատոս. Էլքո՞նդ որ կարող լի
ԺԳ ներ Թաւել զամենեանսն .

Բայց մինչ դեռ փորքին հայոց աշ-
խարհն որ մնայր ընդ տերութիւն հռոմ
մայեցոց. կրէր զայդպիսի բռնաւոր
հալածութիւն, մեծահոգ Էլքայոս
Լորդուս, որ տիրէր ի վերին աշխարհն
հայոց մեծաց. շարժեալ և ինքն ի Բէ-
ռիղէ տրանսսէ Կայսրէ. յայժ. բոքբոքէր
բարկութիւն ի չարչարել զհաւատա-
ցեալն ընդ բանդի վեռ ոչ գորով յաշ-
քեալ աղաճութիւն իսրեան ի նեոն
տանջանացն սրբոյն Էրեգորի լուսաւ
որչին. զոր չարչարեալ էր յառաջ անդ
ղորմաբար. հանապաղ զմտաւ ամէք
զնոր հալածութիւն ի զո այլոց մարտի-
ԺԴ րոսաց. Իւստի փախչելով ի մեծէն
հռոմէաց ի բարկութենէն Բէռիղէ
տրանսսէ ոմն Էրայոս հաւատացեալ,
յայժ. քեղեցիկ, և թաղուական աղբէ.
որոյ անդուն ԻԴ իսկանէ. հանդերձ է-
րեալ և երեք ընկերակից կուսամբք
քնացեալ էր յաշխարհն հայոց. զամս
որոյ տեսեալ զնա Թաւաւորն Լորդուս,
յայժ. բոքբոքեցաւ ի սէր քեղեցկութիւն
ԻԴ իսկանէ. և շանդի ոչ կարէր ի
ԺԶ ձեռն

ձեռն աղաչանաց անել զնոսն ի հաւ
պաշտոն թի . և ի հասարակ վազա
շում . անփմանն իւրոյ . եւս չարչարել
զնոսն բազում տանջանք . և ապա
եւս տալանանել զամենեւեմէն . էւս մա
նաւ . անդ . որդւոցոյն չարչարելն . զոր
կոյնն էր այանն . որ եր խրատել երա
նելոյն ԴԴ-ի փոխելի և այլոց սուրբ հու
տանայն . և հաստատել զնոսն ի հոմ
բերել զտանջանք քաջութեամբ մինչ
և ի մահ :

Վերջ եկեացորդ անձն ի Քառն որոյ
լուսաւորչին էր բերորն զնորոյ զի
տելի է . և Թէ յաւանց պատմիքն Մեդայ
գրատուէն յաճախապէս և մանրամաս
նաբար գրել զվարդն բովանդակի միւրոյն
էր բերորն . բայց մեք աստեանկ զիւր մի
միայն ի չարչարանայն իւրեան հա
մառ. ասալ անցորդ բռնելն . էւս արդ
յեւս երկոտաւան ազգի տանջանաց .
զորս հրամանաւ արքային ԱՄրդա
տայ կրեալ էր քաջութեմ մեծաւ սքան
չելագործ զկայն քի սքի էր բերոր .
ապա կիսամեռ . արարեալ արկին զնոս
ի խոր վիրապն , որ լցեալ էր օձիւ քիւ
նաւորօք . և անդ նեղութեմ պաշարեալ
և Թողեալ յամենեցուն իբրեւ զմեռել
ալ . կենդանի մնաց սքանչելապէս ամս
չորեքասան , զի մի ոմս այրի կին՝ առե
ալ զազդուսն ի հոգոյն սրբոյ , յամենոր
գնայր ի ծածուկ , և կտոր մի հաց ար
կաներ՝ սմա՛ ի գութն . Իսկ՝ յետ այն
քան ամացն . քանզի Թորն ԱՄրդատ
այդորմաբար եւս չարչարել զվկայու
հի սք կուսանս հոռիփսիմանման , ընկա
լաւ յայ զարատիժ ամբարշտութեմ ի
բեան . և փոխեցաւ ի կերպարանս խո
զի . Դրոյ աղաքաւ . ԱՄրդատայ բոյր
խտարով Թաւա՛ն ծանել . յերկնից էր
աղապարեալմբ . պատուելեաց հանել
ԺԷ ի խոր

13 15 16 17
mio amore ad infaniam quoque de
ueniret . Cumque nec illa , nec so
cia , aut blanditijs , aut minis ad eius
vota , atque ad Idolis immolandum
adduci vnquam potuissent ; post di
rissimos cruciatus , pro castitate , &
Christi fide tuenda , omnes eo iu
bente necatae sunt . inter quas . Gaia
na , aliarum Monitrix , celebrior
praedicatur , quae duabus sibi socijs
Virginibus adiunctis , supplicia su
biens acerbiora , mirificum Christia
nae fidei specimen edidit .
- At verò , vt ad magnum redeamus
Gregorium , omnia quidē illius acta
diffusè describuntur à Metaphraste :
quod autem ad Martyrium , eiusque
Pontificatum spectat , hìc breuiter
percurreremus . Post multa tandem , &
diuersa tormentorum genera , pro
Christi fide iussu Tiridatis Regis stre
nuè tolerata , in putrefactū puteum ,
serpentibusque , & vermibus scatē
tem , Gregorius semiuuius iniicitur .
ibi quatuordecim iugiter annos affli
ctatione obsessus . atq; vt mortuus de
relictus , quadam modò vidua , diuini
tus inspirata , quotidie frustum panis
in eum immittēre , viuus superna ser
uatur virtute : quousque , cum Rex Ti
ridates , eo quòd Beatam Ripsimem
Virginem , eiusque Socias crudeli af
fecisset martyrio , formam porcinae
in pœnam sui sceleris induisset , Cu
saroducta Tiridatis Soror , in somnis
admonita , Gregorium , qui iamdiu
mortuus credebatur , de lacu educi
iubet , vt Fratris incolumitati prospic
eret . quod vbi factum est , Rex sub
porcina figura ad Gregorij sacrolan

Metaphr.
apud Sur.
tom. 5. die
30. Sept.

Tiridates
Rex Arm.
formā por
cinam re
cipit .

Si pedes prouoluit, lux priori for-
mae precibus Martyris restituitur.
Christianam fidem cum omni Ar-
meno Populo recipit, ipsumque Gre-
gorium, in Regia maioris Armenie
Urbe Vagarciabat, Armeniorum
præficiendum Ecclesie curat. Fuit
autem Gregorius iunior Episcopus
Armenie à Leōtio Cæsarea Archie-
piscopo, quamobrem adducitur in
isdem actibus epistola, qua Rex Ti-
ridates Leontium rogauit, ut Grego-
rium, quem ad ipsum honorifico
præstantissimorum, magnorum-
que Virorum comitatu Cæsaream
usque miserat, Episcopum consecra-
ret: ea igitur est huiusmodi.

Profundæ tenebræ, cum alio-
rum peccatorum, cum impietatis
maximè nos diu operuerunt. Hinc
factum est, ut nec ad veritatem ad-
spicere, nec communem omnium
Opificem potuerimus olim intelli-
gere. Cum enim & alium nobis
Solem in terram, magnum misisset
Gregorium, & sanctas ostendisset
virgines, ut per ipsas nos quoque
agnosceremus illius bonitatem, &
humanitatem; eos immanissimè
præ furore puniimus; & ipsæ qui-
dem miserabiliter (proh dolor) à
nobis interfectæ fuerunt: hic autem,
Dei inuicta confirmatus virtute, sa-
uitiæ nostræ, & insidijs semper su-
pertuit. Verum ne sic quidem abyf-
sus illius miserationum, & infinitum
pelagus clementiæ nos despexit
percutientes: sed huius diuini Grego-
rij doctrina, & precibus, & glorio-
satum illarum Virginum, & marty-

rum

18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Idem
cap. 33.

Epist. Tiri-
datis Re-
gis ad Leō-
tium Episc.

18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Idem

Idem

որոնք իմ զօրացեալ, միայն կենդանի
 մնաց արամառութեցեալ հաւարեց մերոց
 եւ արդ' ոչ թե զկորեալս զմեզ նոյնպէս
 անուեա արար խորք դժուր էջն մար
 քաւորութեն նորայլ աղօթիւք եւ վար
 քաւորութիւն սոյն անկնիւ Գրիգը
 րիս. եւ բարեխօսութիւն փառաւորեալ
 ոք կուտանացն եւ մարտիրոսացն 'ի
 քայ փոխեաց զԹանձրադոյն խաւարն
 յաւազ հոգոյս մերոյ. եւ եւած զմեզ 'ի
 լոյս շնորհառութե, եւ 'ի ոք հաւատ,
 եւ ծանաչումս նորաւ շնորհեալս
 Գրիգորիոս եղև մեզ պատմաւ ախ
 չափ բարեաց, եւ առաջնորդ փրկու
 թեն մերոյ. սէս յորեւ եւ մեք ընտրե
 ցաք զնա զվարդաւորեալ եւ զհոգիւ մնա
 ցեալ կենաց եւ առաքիւնութիւն. եւ ոչ
 թե մեք միայն, այլ եւ անայն անեղ
 սոյնպէս հաստատեաց 'ի վերաւս
 զնոց եւ առաքեցաք զդաւ ամ. ձեր
 Լորդութիւն. զի 'ի ձեռանէ եւ լեզուէ
 ձերմէ ձեռնադրեցի հայրաւորեալ. եւ
 զաղփաղակի դարձցի առ մեզ. որ եմք
 հոանսորին.] զայս գրեաց Լորդաւոր
 առ սէն Ղևոնդիոս :

Իսկ' այնչափ մեծ էր սերն բարե
 պաշտութիւն սիրան Լորդաւորայ ար
 քայն մինչ զի եւ կամեցաւ ընթահանու
 հրամանաւ պատուիրել ամ հաւառն
 դեղոյն իւրոց հրաժարել 'ի կապալ
 առութենէ. եւ ընդունել զհաւատն քի
 որպէս եւ գրե պատմիչն Լուծմիկոս 'ի
 ք. դիրքն պատմութեն իւրոյ. 'ի գը
 լուին. Է. ասելով. Թէ հայոց արքայն
 Լորդաւոր զն զարմանաւ որ անյլեանն
 որ երեւեալ էր 'ի տանն նորա. ոչ թե
 միայն ընկալեալ էր ինքն զկրօնն քրիս
 տանէից, այլ եւ հրով արտաքս հրա
 մայեալ էր ամ ժողովրդոց, որք ընդ
 իրանութենոքն ընդունել զհաւատն
 Թ. թի.]

հմ
 21

հԷ
 22

հԿ
 23

rum intercessionibus crassam illam
 caliginem abstulit à nostris animar
 oculis, & ad lucem veritatis addu
 xit, illiusque agnitionem, & fi
 dem. Eum ergo, qui fuit nobis
 Author tot bonorum, nostræque
 salutis Dux certus, & dispensator,
 doctorem, & pastorem reliquæ vi
 tæ, & virtutis non nos solum ele
 gimus, sed diuina quoque visio
 talem sententiam è superis obsigna
 uit: per quam ipsum quoque an
 nuentem ad vestram misimus San
 ctitatem; vt ab eius manu & lin
 gua ipse consecratur in Pontifica
 tu, & citò nobis, qui grex eius
 sumus, reddatur. Hæc Tiridates
 Leontio.

Et quidem tantus erat in pecto
 re Tiridatis Regis feruor pietatis,
 vt subiectum sibi populum ad Chri
 stianam amplexandam Religionem,
 non solum exemplo sui allicere,
 verum & edicto quoque non de
 stiterit efficaciter trahere. Fertur,
 ait Sozomenus, Tiridatem, qui
 tum huic Genti præerat, admira
 bili quadam visione, qua circa il
 lus ades fortè apparuerat, non mo
 dò ad Christianam Religionem vo
 catum esse, verum etiam edicto
 omnibus subiectis imperasse, vt fi
 dei Christianæ se addicerent. Vnde
 curmatim ad Euphratem conflue
 bant Armenij, vbi Gregorius,
 postquam, Cæsarea reuersus, in
 gressusque fines Armeniæ, plusquam
 centum & decem millia hominum
 ipsi baptizauerat, aliam quoque
 innumerabilem penè multitudi
 nem,

S. Ripsi
 mes, alia
 que 33.
 Virgines,
 iussu Tri
 datis in
 tyrio tra
 dice.

Sozomen.
 lib. 2. c. 7.

nem, diuersis visis prodigijs, baptismo regenerauit, filiosque lucis effecit. quoniam, vt scribit Metaphrastes, Illi quidem baptizabantur in Euphrate, eius autem retinebatur fluentum, & videbatur columna lucis, tanquam super basin, posita super aquas, ipsos solis radios, quod ad splendoris attinet rationem, longo intervallo superans: simul autem cum ea, Crux quoque oriebatur in capite; & erat id quidem rursus mirabile; toto autem illo die cernebatur oculis eorum, qui fuerant baptizati: ipsius autem multitudinis plenus, & perfectus numerus erat quindecim myriades *. Cum septem verò dies Pontifex esset simul cum eis versatus, & aliam multitudinem baptizasset innumera- bilem, si autem credendum est fa- ma, quæ in vulgus manauit, qua- dringentas myriades *; octauo die il- linc recedens, & Ecclesias edifica- uit per vniuersam Armeniam, & Sacerdotes in eis constituit.

Quapropter breuissimo temporis intervallo Armenia vniuersa ex Idolorum cultu ad Christi fidem conuersa, Catholicam veritatem non tantum discipula, Gregorio doctore, didicerat; sed & magistra Persidem, aliasque finitimas Regiones edocebat: *Postea verò, subdit Sozomenus, ad vicinas Gentes eadem peruasit Religio, & ad multos vagata est. quoad Persas spectat, ex illis initio Christianos factos arbitror nonnullos, qui propter consuetudinem, quam habebant cum*

Osdro.

ԲԻ 24 թիւ] Էւջատուտու եղև . Թև անհամար
 եր Թիւն հայոց որք երեւոյն մկրտել ՚ի
 գիտն եփրատայ : քանզի նախ յարմար
 սքն էր րիգոր գարձաւ ՚ի կեդարեայ .
 և իմուտ ՚ի սահմանս հայոց . մկրտե
 ցան անդ ՚ի նմանէ ալ ելի բան զ. Ա. Բ. Բ.
 մարգիկք . Էւ յետոյ հասեալ ՚ի հայապ
 տունն մկրտեաց ՚ի մեջ գետին եփրա
 տայ զանթիւ բաղմուծի հայոց ընդ
 յողով զարմանալի հրաշքք . ասելով
 Էկեալաք բառաւսն ՚ի գիւղն զարուս
 տայն էր րիգորի . ՚ի գլխին . լե. ալ
 յայլ . խակ ՚ի մկրտելն նոցա ՚ի մեջ
 եփրատայ . մնաց հոստոմն գետին . և ՚ի
 վր ըտեցն երևեալ սինն ինչ պայծառ
 լուսոյ որ և պայծառութեն իւրով գե
 րազանցեր զձառապայթս արեգական .
 և խաչ եղծալ ՚ի վր նորա . և այնպիսի
 հրաշալիքն երևեցան աչաց մկրտելոցն
 ՚ի թորք աւուրն ախմիկ . և Թիւն նո
 ցա որ մկրտեցան յայնմ աւուր , եղև .
 Զ. Ծ . Բ . Ե . ՚ի յայլ Եւթն աւուրս հեա
 և եալս նոյն սք հայրապետն էր րիգոր
 մկրտեաց զանհամար բաղմուծի . և
 համբաւեն գոլ զԹիւն նոցա չորիցս ան
 դամ հազար հազարաց . Եւ ապա ՚ի յու
 Թերորդ աւուրն գնացեալ յանտիշը
 նեաց զբազում կկեղեցիս ընդ ամ ալ
 խարհն հայոց . և կացոյց ՚ի նոստում զբա
 հանայս :]

26 Եւ որոյ յետ տակաւ ինչ աւարաց
 բռնանդակ աշխարհն հայոց եղև կա-
 տարելապէս լուսաւորեալ օղորդաբա-
 ճմարտութիւն։ Էւ այնու հետև հա-
 յքն բարոզօղջ եղեալ սբ հաւատոյ՝
 սկսան սերմանել զնոյն հաւատան ՚ի մեզ
 այլոց մերձաւոր գաւառաց. և մտնաւ
 անդ ՚ի մեզ պարսից։ ըստ որում ճառե-
 նոյն Ածոմմենոս. ասելով այսպէս.
 Իսկ ապա մտեալ էր նոյն հաւատան ՚ի

下

Trans

Metaph.
ibid. c. 39

• Hoc est :
centū quin-
quaginta
milia.

• Hoc est:
quatuor
nulla mil-
lium.

Soxomen.
lib. 2. c. 7.

յայտագրս մերձակայն . և մանավանդ
 'ի յաշխարհս պարսկոյ . յորոցն ոմանք
 և զէն բռնամտնայք . զի Էկեալք 'ի սոգն
 քո . Թէ և 'ի բարբառս ըսդ հայոց . ուս
 նէնս փորձու Թէ առարկուն Թէն տն
 այնն արանցն , որք 'ի մեջ 'սոցա .] Եւ
 արարէալ Եւսեբիոս պատմիչն յաւանգ
 'ի խառնումս զարուստ մեծին Լիստան
 դիանոսի . 'ի դերքն . Դ . 'ի քրուին . Եւ
 բերէ զԹուղթն . զոր գրեաց Լիստան
 դիանոս Թոր տա . Հապուհ արքայն
 պարսկոյ . և 'ի մեջ Թղթոյն այսորեկ
 դատնի և ս զհայտ Թիմիստաղոս արեւ
 լի Թէն հաւանայ . զոր արարին հայք
 'ի մեջ պարսկոյն բանդի . գրէ անդ . Լիս
 տանդ իմնոս 'իսկ արաւաւ և զբայս պար
 սկոյ , այսպ . Յորժամ ևս լուայ . Եւ
 այդպիսի գերապայծաւ փողով բռն
 տանէից . զորոցն 'ի զերայ սիւնայ և ի
 փիլ . զարուսեալ և զիստիստայն հոգին
 ողջաբերէ պարսկոյ . որչափ համարեա
 դու . Թէ լցեալ եղև սիրտս իմ ինդու
 Թէ . ապա բանդի ունեալայդ իշխու
 նու Թիմանն առնէս զնոսի բան հաւ
 անարմու Թէ . և դիւս 'ի ձեռնս գաւ
 ծու Թէդ մեծին ընկալին դոստ . որ
 պէս և զայն և բարեւերու Թէդ բուսի
 և յլ և ս ունիւք 'ի պատմագրու Թէդ
 հայոց . Եւ Ե 'ի մանանակս այստեկ
 հայք հաստատեցին 'ի սուրբ հաւան
 թի զըս Թիմանն ազգն զբաց . որպէս
 29 մակաւ իկ մի յնտարոյն մտաւրց եմբ
 և լի որոյ նախ պարտ և մեզ զիսեւ զա
 յն . որ ածախապէս պատմէն 'ի գիտն
 իւրեանց Ի Դոս . ցիսոս . Եւ իստանէս
 Ի Եւրոպիայ . Եւ Եւսեբիոս . և այլ
 պատմիչք յաւանգ և գրանկայ . Ի Թէ
 բողանակ աշխարհէ զրոյ ընկալաւ
 զիստան թի 'ի Թէ կոռն ու մեծն . որ
 համեալ անդ 'ի հեռուստ . և դերի եղև
 ար

66
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365

stancini. quamvis à nemine prius prædictorum Auctorum, nec huius nomen mulieris, nec genus, nec unde, aut quomodo ad Iberos pervenisset captiva, traditum repertur. quare Baronius in Annotationibus ad Martyrologium Romanum die 15. Decembris, quo eius ibi commemoratio celebratur sub nomine Christianæ Ancillæ; *Ecquod nomen, inquit, eius incognitum haberetur, non proprio, sed appellativo potius nomine Christiana Ancilla dicta videtur.*

Nos ergo memoriz nunc prodamus, quæ de sancta ista femina & Græcos, & Latinos hætenus latuere. In primis nomen istius apud Iberos & Colchos, qui eam tanquam suarum Regionum Apostolam recognoscunt, summoque reuerentur honore; est sancta Nino: cui rei testimonio sumus, tum ego metipse, qui apud illos quadriennio degi, tum reliqui Clerici Regulares, qui soli ex Apostolicæ sanctæ Sedis mandato iamdiu in Regionibus illis munus Euangelicæ prædicationis exercent, & cum vberissima quidem fructuum perceptione: nam præter alia Animarum lucra, innumera; de quibus haud huius est loci differere; iam populos illos, qui antehac superstitionis quadam ablutione, absque debita Sacramenti forma super Pueros adhibita, pro baptismo utebantur, ad verum baptismi ritum, & formam suscipiendum, Dei beneficio, induxerunt: in quo præclaro facinore

maxi-

ալ զայս ի յաւուրս մեծի Լյուստան
դիւանսի կայսեր. Կենդանի մեծ անց
մեծ աւ. Զիստ-Թի, և առաքելութեամբ զայ
սուր. և ինքեան ի ձեռն նորա բարեւոյ
սրանց իրէ, և բժշկութեամբ հիւանդաց
Թեաքեա. ոչոք ի նախասացեալ պատմ
լացն յայտ առնէ. ի գիրքն իւր. Թէ զինչ
էր անուան սրբոյ կոնստանտինոս. Կոմ
Թե զինչ էր ազգն նորա. Կամ զնորդ, և
առաւի եհապեթի ի ձեռն զայս. Զի
սրոյ հաղմայ սբ եկեղեցին առնելով
զիշատակն նորա ի քեկոսեմբեր. Զե
կոչէ զնա. սբ աղախին բխատմեայ
սրոյ զի Բարսեղոս ի լուծմանս պաշտ
ուարքն առ. Թէ զս զի իսկականաւ
նուանորա անմահութե. Եղև. սակաւ
մարդկ կոչեցաւ մահանաւմբ բրիտոն
նեայ ողախին.]
Եւ զայս յառաջագոյն անբաստման
զորինչ յազագոս այսր իրանու. Զի կոնստ
անին. ցայժմ ոչ գիտացին յոյժ. և ոչ
լատինացիք. Զի սրոյ նախ և առաջին
առնմբ. Եւ Թէ անուան սրբա ի յաշխարհ
զայս կոչի ձմեռաւ Լեփոս. որ Թարգմա
նի. սբ Լեփոս. զոր և հայք կոչն բար
բառով իւրեանց. սուրբ Լուսնէ. եւ
զիրքն անսաչէն զնա իբրեւ զուսումն
րիչ ազգին իւրեանց. և միշտ յիշատայ
32 Կին և օրհնութանն զնա ի մեծ կկկզ
ցեացն իւր. զորոյ իբի զկայ եմբ. ոչ Թէ
ևս միայն, որ բնակէցի յանակաշխարհին
ամս չորս. այլ ևս բարեւոյն իր կոնստան
տինոս. և ի կարգե Թեաքեա
այս. որք ի վաղուց առաքեցան ի նոյն
աշխարհն յառաքելական սբ աթոռոյն
հաղմայ. զի հարստաւելոյ զանեմառա
ժողովորդս զանոսն ի յաղղախա
հաւատն քի. և ի բարե գործել. և ըն
Թանալ զինի հետեց սրբուհայ լուսաւ
նոցին իւրեանց Լուսնեայ. եւ զիրքն
Թէ
զնոր

Baron. in
Annot. ad
Martyrol.
die 15. De
cemb.

Clerici Re
gulares à
supersticio
sa ablutio
ne ad verū
baptisma
reuocant
Populos I.
berorum.

քննարկելով զմեզնս սերով և ուսման՝
 Կարգիւն, ապա երեսուցեց իրարման Թե
 Կատարեալ ըստ պատշաճութան ինչ
 Թայ և անժամի. գորով յառաջ խափա-
 նեալ այս սէ խորհուրդս ՚ի մեջ նոցա
 զի անդիտու Թեւ իւրեանց: Եւստի
 արեւ աշտորիկ զապ Թգրն. Եւ այնքան
 քննելով զի ցուցանել սեր և պատիւ ու
 անբերական: սէ. Թեոսան հաղմայ,
 անաբեալ էր ՚ի մեծն հաղմ զսերելին
 գործակեց և զհետեւրակեցն մեր ՚ի տեր,
 դպաստի յովսէփ, զայս ծերունի անա-
 բերանսն, և անմեղապարհան, որ էր
 յոյժ ընդ ունելի Թագաւորին և ժողո-
 վորեանն այնպիսեա. մինչ դեռ սա դատ
 նայր ՚ի քաղաքէն հաղմայ. և չգէտ
 ուր նոյն Թգրն Եւստեան. եղև հա-
 շեալ յանձնաւանից ՚ի կատարանա-
 ւորիս զի պատճառին հաղմայ. եւ
 յեա բազում շարժարանաց կրեւոյն ՚ի
 նմանէ համբերութ. մեծաւ, կապեալ
 եղև շղթայիւր և արկեալ ՚ի բանդ. և
 մինչ կայր ՚ի բանդին պաշարեալ զբառ
 և. աստապանոց. անայնուայ դամ-
 նամարտի հոգին իւր ան ան:

Իսկ Գառնալով մեք յառաջնապա-
 շեալ բանն յաղագրութեանդ յնմանեաց,
 տեսցուք, թե զինչ պատահն հայր զնմա-
 նն: Լիս եղև յանն նորո՛ւ կոյս սին յաղ-
 գէն քառնեաց, և մի՛ ի սրբոց Ե-իփ
 սինեանց կուսանացն. զորոց առաջար-
 ի՛ զԷրոյ, թե փաբեալք ի հաղմայ բա-
 ղաբէն զս մեծի հալածմանն: Ե-եռի
 զեփնանսի, գնացեալ էին յաշխարհն
 հայոց՝ իսկ՝ յորժամ եղեն իսկեալ և-
 նահապատակեալ ի ԼԵՐԳԱՍՏԱՅ աբբայն
 հայոց, օքն նստեն՝ առեալ ընդ իւր
 զաղ ընկերակից կոյս, մտնել կոչեցե-
 ալ. փախեալք քաղաքաբար ի ձեռացն
 ԼԵՐԳԱՍՏԱՅ, և գնաց հանդերձ զԼԵՐԳ-
 ԵՐ

maximè omnium ; & summo po-
sico studio elaboravit Reu. Pater for-
dicis record. D. Ioseph Iudices Me-
diolanensis, (si licet pro amantissi-
mo in Christo Commilitone meo,
& iugi, dulcique sodalitis mihi con-
iunctissimo, digressionem produ-
cere longiusculè) vir planè Aposto-
licus, vità innocentissimus, & in-
proximorum salute procuranda,
quamvis sexagenarius, nunquam
non indefessus ; qui tandem, exple-
ta Colchorum Regis ad Innocentiũ
PP. X. legatione quadam, in reditu
ad eundem Regem, & suæ Missio-
nis officia, Constantinopoli accusa-
tus apud Turcas à Iudæis, quòd Se-
dis Apostolicæ Missionarius esset,
qualis & postea, litteris Pontificijs
interceptis, palàm iam innotuerat,
atque calumnià, quòd pueros aliquot
Turcicos olim baptizasset, obiecta,
conclusus fuit in carcerem : ubi inter
molestissima catenarum vincula, &
varias afflictationes, inuicta patien-
tia toleratas, meruit ab hinc triennio
emeritus Christi miles extremum
effundere spiritum.

26
 35. Sed, ut ad id redeamus, unde digressi sumus: de proprio sanctæ illius Fœminæ nomine, quod erat Nino, ab Iberis iam eruditi, accipiamus cætera ab Armenijs, qui eandem, Nunc, suo idiomate vocant. Fuit hæc, inquiunt illi *, Romana Virgo, Deo sacra, quæ vnâ cum sancta Ripsime, alijsque Virginibus socijs (de quibus supra loquuti sumus) Româ, fugiens Diocletiani persecutionem, in Armenas appulerat Regionem.

D. Ioseph
Iudices
Cler. Reg.
quod Apo-
stolicū ob-
iret mun-
in vinculis
animam ef-
flavit apud
Turcas.

* In Acti-
bus S. Chri-
stianæ An-
cillæ, apud
Armen. in
Codice di.
Cto Barma-
thino.

giones sibi à Rege Tiridate reliquis Virginibus comprehensus, atque martyrio traditis; Nunc; adiuncta sibi socia Virgine altera; Mane nomine, clam è manibus Regis sese præripuit, & ad Iberos, Armenis conterminos, inde confugit. Hic facta ultro captiua, atque in captiuitate, ieiunio admirabili, orationi, studio pudicitiae, alijsque dedita virtutibus, Iberorum gentem, ijs editis miraculis, quæ supracitati referunt Auctores; ad Christianam fidem conuertit. Quibus præclarissimè gestis; auditoque nouo tum Imperatoris Romanorum Constantini, tum Tiridatis Armeniorum Regis, ac totius eius Populi ad eandem fidem accessu; missa est ab Iberis, submonente captiua, ad utrumque Regem legatio, qua & confœderationem cum eis, & Episcopum vnà cum sancto Clero sibi dari poposcerunt. Hinc ergo factum est, vt ad instruendam, & confirmandam Ecclesiam Iberorum, non modò Constantinus virum miserit (vt loquitur Theodoretus) fide, intelligentia, & moribus ornatissimum cum dignitate Pontificali; verùm etiam ex Armenia (vt ipsi testantur Armenij) Episcopus Gregorius, annuente sibi Rege Tiridate, Sacerdotes quosdam Armenos destinarit.

Præfulsit itaque in Oriente eximia Regis Tiridatis pietas, & Religio Christiana operà Diui Gregorij, ijsdem omnino temporibus, quibus in Occidente industrià sancti Siluestri pijsissimus Imperator Constanti-

nus

նեաւ ի յաշխարհս և ի թաղս քաղց՝ եղ
 12 և ալ անդ գերեւ. և ի գերութեն Կարգ
 36 հանապաղ ի պահս, և յաղօթս. մե
 նաւանդ ամբիժ պահելով զաղախ
 հաւթն իւր. և ամենով զբաղում
 սբանչելիս. քարանոց ի հաւատան քի
 զԹղթն. և զամ ժողովուրդս զաղց
 և զկնի աղտոցն ի բրեւ. ըստն և ի թր
 զնոր քարանձաւս ի նոյն սբ հաւատան
 մեծն Լոստանդիանոսի Կայսերն
 հառվմայեցաց, և արքայն հայոց
 ԼՍրդատայ: հաւանելով իրաւաւ
 նրոյն և տանայ, առաքելցն զհեղատի
 ոմանս առ երկորն և զբայն. որով
 մատուցանելով նոցա զհաւանց սբ և
 զմիաբանութիւն. խնդրեցն ի նոցան
 15 զԵպիսկոպոսս և զբաւանայս տալ
 37 հաստատումն. և կեղեցոյն իւրեանց
 Բեւոսի եղև. ուր գրեաց Թէոդորե
 անս ի գիրքն. ան ի գլուխն. Իգ. Թէ
 Կայսրն Լոստանդիանոս յղեաց ի յաշ
 խարհս զթաց զհաղարպեա մի յոյժ ի
 մասսորսն. և առաքելն. նա ևս. ուր
 անն հայր. սբն Էդրիգոր լուսաւո
 րիչ, և արքայն ԼՍրդատ և առաք
 ցին ի նոյն աշխարհս զբաւանայս զ
 մանս առ ի հաստատել զեկեղեցին.
 զրաց:

Բեւոսն ապա պայծառացաւ յար
 և ելա առաքելաշնորհ բարեպաշտու
 16 Թեւոն քնատէր Թադաւորն ԼՍրդա
 38 տայ միջնորդութեամբ երանելոյն Էդրի
 գորի, ի նմին ժամանակի. յորում
 նաւապաղ Կայսրն Լոստանդիանոս
 ի ձեռն ամենասբ հայրապետն Լեղ
 բեսորոսի հոգնայր հանգուեալ Զա
 նիւ ամեցուցանել յարևմուտս զկր
 ժան բրիտանիական. և աւերել զկա
 պաշտութիւն. ըստ որում և նոյն Լեղ
 քաղաքապետ սրտամե ի գլուխն. լի
 ինքն
 այս

այսպիսի բանի՝ ւշրդ՝ և ինչ Լյուս
տան դիմանա . և Արդաւան իբրեւ
դերկու լուսափայլ աստեղս . որոց
մինն զարե մոռտս , և միւսն զար
և ելս լուսաւորէին շնորհազարդ
ճառագայթիւք պռաքինութե . և
եղեալ եր Արդաւան յոյժ բարբա
բեալ ջերմեանդ սիրովն այ . և
զմանաւոր աբեղայի նման . զի ան
խոնձ էր ՚ի պահս : և հանապազու
տաբաժնի յարթս : ապա յայնմ
ոք սինհոդոսն Նիկիոյ՝ երկոքն ւշր
ջայքս պատուեցին զմիմեանս նամա
կօք : և յորդարեցին օգնութիւն : նա
և ուրախակիցք եղեն միմեանց վս
միաբանութեան ՚ի հաւատն իշմա
րեալ :]

Առաւել ևս Երկեփորոս պատմիչն
 'ի գերբն . Ը . 'ի գլուխն . ԼԵ . եթե նքն
 Էրբիգորիոս ընդ արքային հայոց .
 ԱՄրդատայ դնացին առ մեծն Լյոս
 տանդիանոս Թգր . և ոչ ծանուցանէ
 մեզ զբաղաքն . յորում երջանիկ հե-
 ղինաւին այնպիկ հանդիպեցան մի-
 մեանց . Էրոն ոմանք , առէ , որք
 աւանդեն . եթե Էրբիգորիոս ընդ
 ԱՄրդատայ եկեալ էին առ մեծն
 Լյոստան զիանոս կայսր . և Ամ
 լուելով 'ի նոցանէ զայն չափ անկար
 ծակի հրաշան և քանչեւագործու-
 թիւնն : յոյժ ուրախ եղև . և
 պառքեաց զնոյն Էրբիգորիոս , ձեռ
 նադրեալ Էպիսկոպոս ում հացաստա-
 շեաց , 'ի յաշտաբէն հայոց .] և ըրդ
 'ի բանիցս յայսցանէ իմանամք , և
 Թե միմեանց հանդիպու-մն մեծ ար-
 անցն այնոցիկ՝ պատահեցաւ 'ի մեր
 նաւոր ժամանակս հրաշափմութիս դար
 նմանն , ԱՄրդատայ , և ընդունելու-
 թեն հաւատայ յաշտաբէն հայոց . զի

ն

դի

129
130
40
131
41
132
42
133
43
134
44
135
45
136
46
137
47
138
48
139
49
140
50

nus pari quidem studio ad eandem
 propagandam Religionem , & Ido-
 latriam destruendam incumberebat .
 quod ibidē prosequitur Metaphra-
 stes his verbis : *Erant autem Constan-*
tinus, & Tiridates tanquam lucide
stella, alter quidem Occidentem, Con-
stantinus scilicet, alter autem Orientem
lustrantes, honestèque & suauiter re-
splendentes, euaseratque Tiridates iam
in pietate seruentissimus, & nulli iei-
unijs cedens; & oratione, ne Monachis
quidem, qui se his exercent in Mona-
sterijs . in hac ergo sacra synodo, nem-
pe Nicæna, & alter alterum inuenerunt
Reges; & cum alio honore se inuicem
affecerunt, tum etiam per litteras col-
latati sunt sententiæ communionē in
vera pietate .

Refert Nicephorus, quod S. Gregorius vnà cum Tiridate eundē Imperatorem Constantinum Magnum adierit, nec explicat locum, vbi tantorum Heroum occurſus euenerit. Sunt, inquit, qui Gregorium vnà cum Tiridate ad Imperatorem Magnum Constantinum veniſſe tradunt; eumque, tam miranda, & inopinata audientem, magnoperè letatum eſſe, & Gregorium ipſum, totius eius Regionis Episcopum ordinatum; edmiſſiſſe. Ex his quidem verbis colligi aliqua ex parte videtur, talem congreſſum, contigisse ſub primis annis Conuerſionis mirabiliſſimæ Tiridatis, & fidei propagationis in Armenia per S. Gregorium: quippe ea miranda, & inopinata vbi primùm ab ipſis acceperat Conſtentinus, magnoperè gaudiſus erat, vt pote de re noua;

Metaphr.
loc. cit.
cap. 39.

Nicephor.
lib.8.c.35.
in fine.

D Gre.

Baronj
tom. 3.
an. 311.

Gravina
Relat. &c.
par. 1, c. 8.

Gregoriumque recens Episcopum
ordinatum in eius denuò Regionem
remiserat. Occurrerant autem illa,
iuxta Baronium, anno Domini 311.
quando Constantinus adhuc Romæ
vsque ad annum 324. Sedem obti-
nebat. Quare Vener-Pater Gravina
Dominicanus in libello, italico ser-
mone composito, cuius inscriptio
est, *Brevis Relatio de statu Religionis
S. Dominici in Prouincia Armenia,*
congressum illum Romæ accidisse
narrat verbis hisce: Cum Tiridates,
hunc videndi inuictissimum Casarem,
cupidine flagraret, ac de cælestibus
beneficijs inuicem gratulandi, nec non
Vrbis sacra loca visendi: congregans
Principes suos, aliosque Magnates
Orientis, vnà cum Gregorio, eiusque
filio Aroftare, Romam aduenit. Vbi,
postquàm à S. Siluestro, & Magno
Constantino suscepti fuere honoribus
amplissimis, insolita quidem iucundi-
tate simul omnes cumulati sunt. Hi
namque de Constantini mutatione la-
tabantur; illi verò de Tiridatis con-
uersione, tum gratias, fauoresque di-
uinos inter se mutuò communicantes,
summam Dei Maiestatem collauda-
bant, quæ tot diuersa Nationum gene-
ra in vnum ouile, & sub vnicum
Pastorem, Christi Vicarium in terris,
coegisset.

Գրգորիոսն և Արօստարիոսն միմեանց զամ շնորհս և զհրաշագործութիւնն անձայնս: և փառաւորեցին զբարեբարն ան. որ ժողովեալ էր զայնքան զանազան ազգս ի մի հօտ. և ի ներքոյ միոյ հովուի. որ է փոխանորդս ի ի վր երկրիս:] զայս գրէ Լրագրիւնս:

Hæc tradit Gravina, quamuis in-
ferius probabilem quoque asserat
opinionem Baronij; qui de festiuo

Baron. ibi-
dem.

Գրգորիոսն և Արօստարիոսն միմեանց զամ շնորհս և զհրաշագործութիւնն անձայնս: և փառաւորեցին զբարեբարն ան. որ ժողովեալ էր զայնքան զանազան ազգս ի մի հօտ. և ի ներքոյ միոյ հովուի. որ է փոխանորդս ի ի վր երկրիս:] զայս գրէ Լրագրիւնս:

ԽԴ

44

Դեռի սուտ համարեմք զկարծիս
նոցա. որք ոչ գիտելով զտեղի, յորում
հանդիպեցան միմեանց Թագաւորքս
Ին

այսոցն. զմտաւ անկն եթն այս եղև
յարեւելոյ. յնեւալք 'ի բանն Եւսեբիո
սն. որ 'ի գործն. Դ. վարուց Լյուստան
դիմանալ գրեաց. Թե յորժամսոյն Լյու
յոսն գնաց յարեւելոյ. եկին առ նա՛ առ
արեւալ հրեշտակք յմեծագոյն երկրի.]
բանի 'ի զժ ԼԵՂԵԱՍԱՅ և ԷՔՐԻԿՐ
րիտի 'իչ լու՛ յարմարէր անուան այս
առարեւալ հրեշտակի. զի դարձ մինս գո
լով Թագաւոր. և միւսն պատրիարք.
նչ առարեւալ էին յայլմի. Եւս. առաւ
եւ հաւատարմի լինի այս մերայացեալ
'ի հայոց աւանդութեան. զի սորաւ և
ընթեանուն 'ի պատմագրութիւնս
անց. եթն արքայն ԼԵՂԵԱՍԱՅ և սբն
ԷՔՐԻԿՐ լուսաւորիչ գնացին 'ի մեծն
հռովմաւեանէլ զարեւայալ Թագաւ
որն զԼյուստանդիանոս. և զսրբազան
հայրապետն Լեւոնապետ. ընդ որո և
զԹուղթն դաշանց հաստատեցինն մի
մեանց սակս միաբանութե երկուց ալ
դաշն. ԼԼն որոյ 'ի Խաւքիսիս հայոց.
'ի մի. Խաւք. որ յԳԵ Լյուստանդիանո
սի Թագաւորի. յետ որոյ պատմեալ եղև
անդ. զոր ինչ գործ արարեալ էր Լյու
ստանդիանոս 'ի հռովմ արքայանիսն
բաղարին վասն հաստատութե Իշխա
րեա հաւատարմի ըն ըստիս Եւսեբիո
բանքս այսոցն :

Տայն ժամանակի լուս եղև այսչեւ
կրն հայոց 'ի դռուն Թագաւորութե
արշակունեաց առ ԼԵՂԵԱՍԱՅ արքայ հա
յոց մեծաց. որ իբրև լուաւ զայս բա
ղամ գովութիւն ամենամեծ մատու
ցանէր. ինդութե և ուրախութե գո
հանայր զմանտ. որ ընդ ամ երկեր զիւր
նք անունն փառաւոր արար. և զոր
իբրև լուաւ զայս մեծ արքայն հայոց
ԼԵՂԵԱՍԱՅ. խորհուրդ առնայր վասն Խա
նապարհացն այսոցն. հանդերձէր. հաւ
նեմն

մեր.

eorundem congressu differens, & ali
quantulum dubius de loco, sic tandem
coniectans ait: Sed hac puto accidisse,
cū Constantinus abijt in Orientem, quā
do ad eū ē remotissimis Orbis partibus,
vt tradit Eusebius, legationes venerūt.
Ex aduentu scilicet plurimorū Lega
torū ab extremis Mundi partibus ad
Constantinū, dum hic erat in Orien
te, accessum etiam conijcit eorum,
qui profectō non legati fuissent, sed
potius legantes. Verū enim verō
mihi solūm videtur, (nolo namque in
hanc ferendā sententiam me interre)
hac de re, adeō nobis dubia, standum
esse Armeniorū historijs, & traditio
ni. Porro autē eō pro certo, & explo
rato ubiq; diuulgat Armeni traditio,
Regē Tiridatē vnā cum S. Gregorio
Romā vsque processisse ad Impera
torem Constantinū, & S. Siluestrum
Papam visēdum, & cū ipsis perpetua
vnionis fœdera feriendā; vt qui hoc
apud Armenios negaret, penē ha
reticus haberetur. Et hoc ipsum
mihi sanē magis confirmatur ex ijs,
quæ legi in antiquissimo, & immen
to volumine Armeno manuscripto,
Romæ in Ecclesia S. Mariæ Aegyptia
cæ, Armeniorū xenodochio, reserua
to, cuius titulus est, Giarrentir, hoc est,
liber narrationū: vbi postquā Constā
tini magnalia, in fidei Christianæ pro
pagationē ab ipso Romæ perpetrata,
narrantur; hæc præterea sequuntur:
Horum autem omnium fama in
Armenas peruasit Regiones, immō
ad Regalem vsque Arlacidarū aulā,
atque ad ipsum Armeniorum Regē
Tiridatem peruenit; qui res vbi tales

Euseb. lib.
4. in vita
Constant.

Giarrentir
Armenum,
narratio
ne 140.

Arlacida
cognomi
nati sunt
Reges Ar
menia, &
ab Arlace
Parthou
Rege suc
cunt omni

med

D 2

au.

auditionē accepit, vehementer læta-
tus, maximas primū omnipotentī
Deo, quod sanctissimum nomen suū
per omnes Mundi plagas reddidisset
gloriosum; & obiulit laudes, & gra-
tias retulit, tum certo intra se Romā
proficiscendi capto consilio, delibe-
rauit, itineris sibi comites adiungere
Magnum Archiepiscopum Grego-
rium, eius filium Aristarcem, Alpi-
num Episcopum, aliosque quatuor
sui Templi Archipresbiteros, Prima-
tes nuncupatos; quorum Primus pro
Scirachensi Prouincia præsidebat,
Secundus pro Syriaca, Tertius pro
Albanensi, & Quartus pro Malshur-
tensi. Præterea suæ quoque viæ so-
cios adhibere voluit Principem An-
chieghdan, Principem Mochorum,
Principem Rescduuorum, Principē
Siunienſiū, Principē Domus Magh-
surenſis, nec non Sciahabum Sciaha-
biuanensem, & Præfectum Præto-
rium, eumque qui Regiæ Maiestati
imponendæ, deponendæue coronæ
gratiā assistebat, atque electos alios
Procures, & gentem penè dixerim,
innumeram. Cum his ergo Rex Ti-
ridates ex hac periculultri Prouincia,
& Vrbe Vagariciabat Romā versus
discessit: cumque feliciter Græcorū
fines, aliasque plures pertransiret Re-
giones, multū per singulas sibi præ-
stitum Ciuitates honorem, & oble-
quium aucuparus fuit: quippe diuersi
Principes, obuiam illi venientes ter-
rā, marique eum comitabantur:
quouſque tandem viā omnes in Ita-
liam peruenientes, Latinorum oras,
ipsamque Regiam Romanorum. Vr-
bem

Tiridates
Rex Arme-
niæ, vna
cū S. Gre-
gorio, &
suis Prin-
cipibus,
Romam
proficisci-
tur.

մեծ անսոյր ընդ եւրոպեոս արքեպիս-
կոսոսն Երեմիոսն . և զնորսն որ
48 զին Երեստակէս . և զմեծ եպիսկո-
սոսն Էջղեմիոս : և ի զինոս արքեպիս-
կոսմանն զչորսին գահերէցն իւրոյ
առաջին . որ բոլելն մեծ կնէին . զառ-
աջին զտահմանակալ ի նոյն շիրակն
կոսմանէ . երկրորդ զտահմանակալն
յաւարեւանս կոսմանէ . երրորդն յա-
ղուածտան . կոսմանէն . չորրորդն ի
մազբա-Թայ կոսմանէն . զմեծ իշխանն
անկեղտան . և զԹագապետնայեա .
և սպարապետն մեծ . և զիշխանն մը
կայ . և զիշխանն արշաւանեաց . և զիշ-
խանն սեւեռաց և զիշխանն մարիգու-
Թեան տանն . և զշահապա շահապե-
49 լանն . և զիշխանն ասպարապետու-
Թէ . և այլ բազում մեծօք . և ընտե-
րեղեք քորու հանգերէ . խաղաք գնայր
յայտ սրտանան զանաւ ի վաղար
շապատ բաղաբէ . անցանել ի սահ-
մանս յունաց . և քանց ասներ զբա-
ղում օժիւանօք մեծաւ ուրախութե .
և բազում պատիւս և հպատակու-
Թիւ գտեալ ըստ բաղաբաց դիպելոց .
և իշխանաց պատահելոց, Խանապար
հորդ էին ընդ ծով և ընդ ցամաք
փութով . մինչ և հասանէին յաշ-
խարհն խաղացւոց ; յերկին գաղ-
մատացւոց , ի Թագաւորական բա-
ճարն հռովմեացւոց . զորմէ խելոյն
50 սխառմեալ արբունի պաղատանն . զոր
իբրեւ յորաւ անասէր Թագաւորն
Կոստանդնուսն պատուական և
Թոռոյն . և հայրապետն մեծ ար-
քեպիսկոսոսն աշխարհամուտ գրանէ,
որում անունն եր Էսիզքեստրոս . մե-
ծաւ փութով պատիւ արարեալ
ընդ առաջ ելանէին . և ժողեաց
հանգիստ շնորհելով ժամանակս ինչ
իւր

անդէս 'ի անկերական քաղաքին .
 շարժ. զարմացեալ անասնէր կայսրն
 Լյուսանդիանոս . հարցանելով զսր
 քայն ԼԵՐԱՍԱՆ . Թէ զիւրդ . և որ
 պէս եղին ան . քեզ սքանչելիքն այ .
 իմի . նա պատմեաց առաջի Լյուսանին
 զիւր . արարեալն այ առ նա բարեբա
 րաւ թիւն . և պատուհասն , որ եղև
 'ի կերպարանս խորի , ոչ անօթ հա
 մարէր պատմել . և զհամբերութի
 նա հաստակեալ զկայիցն բազումք .
 և որինչ ցործ-ք ցործեցան . և զմար
 տյաղծութի սրբոյն հռիփսիմեայ իւ
 րոյ տ-ժոյն բնական զորութիւն . Լիւ
 սրոյ անդէսիս յանդիման կացուցա
 նէր զարեալն ընդ իւր զմէն Է-րե
 ցորիտ . այն ան այր է' , ասէ , յոնց
 նեան ծանեաց մեք զհարգասիրութիւն
 այ . և զնորին ժուժկալութի չար
 չարանաց . և 'ի զիրարցն ամի հարե
 ատան . և զիւր սքանչելիքն նովաւ
 պատմեր . Լիւ սրոյ զարմացեալ Լյու
 սրն Լյուսանդիանոս , խնայեցեալ
 ցեալ զանձն , անկանէր առաջի սրբո
 յն Է-րեցորի . զի օրհնեցի 'ի նա
 նէ . և բազում վայելուչ մեծարու
 նօք պատիւ արարեալ նմա . որպէս
 խոստովանող էի , ըստ արժանաւոր
 րութի նորա . Լիւսպէս և արքային
 ԼԵՐԱՍԱՆԱՅ որպէս եղբոր սիրելոյ սեր
 ցուցեալ մեծաւ ուրախութիւն . մա
 նաւանդ զի անածանութեւ Լիւ
 րա . եւ դնէին դաշինս ընդ միմեանս
 միջնորդաւ հաւատոցն որ 'ի տէր յո
 բն . զի հաւատարիմ կացցե սերն 'ի
 մեզ Թագաւորութեցն . և այլ .] մինչ
 և յոստ հայաց ճառընտիրն .

Martyr commendabatur, dignitate, & merito, honorificè, liberalissimèque tractauit. Similia quoque erga Regem Tiridatem, non lecus ac in fratrem suum charissimum, illa maximè de causa, quòd veri Dei cognitionem accepe-

իմ

Էւ

rar,

berem ingressi sunt. Quorū quidē ad-
 uentum ubi primū audiuerē pijs-
 mus Imperator Constantinus, & Pō-
 tiffex Maximus, ianua totius Mundi
 Archiepiscopus, cui nomē erat Silue-
 ster, obuiā citò progressi, magnū illis
 honorem impertuerūt; ac postquam
 eos in eadē vniuersali Vrbe dies ali-
 quot quiescere, & ab itinerū incōmo-
 dis recreari, permiserunt, pijs-
 simus Imperator Constantinus, Regis Tiri-
 datis factū demiratus, sic ipsū inter-
 rogauit: Quānā fuere quālo, aut qua-
 lia planè, quaecunq; apud te miracula
 facta sunt? cui ille omnia à Deo sibi
 collata beneficia ex ordine enarrauit;
 nec cēlitus immisū flagellū porcinę,
 ab ipsomet acceptæ, figuræ proferre
 palā erubuit; nec strenuam sanctarū
 Martyrum tacuit patientiā, neq; bea-
 ta Ripsimis, quam ex immani ipsius
 violētia, & feritate victoriā illa re-
 portauerat: sed omnia, quacūque ac-
 ciderāt, retulit adamussim. ac sacro-
 sanctum præcipuè constituens corā
 Imperatore Gregoriū, isthic, ait, vir
 ille est, per quē diuina nobis clemen-
 tia innotuit; & postea distinctè narra-
 re cepit, quāta ille patiētia cruciatus,
 ac diutinā quindecim annorū mace-
 rationē in puteo sustinuerat, & om-
 nia, quæ per eum ediderat Deus, mi-
 racula. Quamobrē magna obstupe-
 factus admiratione Cōstantinus, fle-
 xis ante Gregorium genibus, benedi-
 ctionē ab ipso humiliter expetebat; il-
 lūque exinde pro ea, qua tātus Christi

Occurrit
 sibi Con-
 stantinus,
 & Tirida-
 res, S. Silue-
 ster, & S.
 Gregor.

Cōstātin
 Imper. be-
 nedictio-
 nem petiit
 à S. Greg.
 Armeniæ
 Episcopo,

Լրասանդիանոսի . և սրբոյ հայրապետին Լեղբևարոսի . և ԼՄրդատայ հայոց արքայի . և սրբոյն Էդրիզորի լուսաւորչին . և Թարքմանեայ եղև . ի քաանկ բարբառ . ի մեծն հռովմ յամի ամ . ա. շ . դ . դ . ի մարտի . ի Թ . ի խնդրոյ պատուական ամ Լևոնարդոսի , սեղանեայ եպիսկոպոսի .]
 Օայս ասէ Լրազինա . և ոչ քրէ Թեզինչ բան ընդունէր այնպիսի Թուղթն դաշանց . զի Թերեա ոչ կարաց գտանել զԹարքմանու Թիննորա . Բեռտի և մեք կրկին անգամ Թարքմանեցաւ զնա . և բանզի է՝ յոյժ երկարապատում . ի բոց կալով յերկարութենէն . եգաւ աստ մի այն զսկիզբն նորա , և զմասունս ոմանս պաշտաւագոյնս . յորում յայտնապէս էր և ի զխաւորութեն սբ ամբողջոյն հռովմայ ի զբ ամ եկեղեցեացն աշխարհի .

Թուղթն սիրոյ . և միաբանութե մեծի Լրացերն Լրասանդիանոսի , և Պապուն Լեղբևարոսի . եւ ԼՄրդատայ հայոց արքայի , և սրբոյն Էդրիզորի հայոց լուսաւորչին .

Կամօք և կարողութե համագոյս սբ Էրրորդութեն , հօրն անհաւան . և միածնի սրբոյն նորա ամ մերոյ և փրկչին յի բի . և կենդանարար և աղատել սուրբ հոգոյն . և յո մեր կասկեայսերական , աստուծով հաստատուն և անփոխադրական . սրբապետեցաւ հղօր ինքնակալ հրամանաւ մշտայաղթ Լրացերն Լրասանդիանոսի մեծի . և բոցատափառ . Թագաւորաց Թագաւորի տեղեկատարած և աշխարհաժաւալ և անխոնարհելի իշխանութե հռովմայեցւոյ . որ զօրութե շխարհաւ ամ տիրակէ տեղեկեաց . ի ծա

լա

պայ

37
56
38
57
 tia Urbis Episcopi , translatum fuit anno salutis 3596. die 29. Maij . Cuiusmodi autem illud exemplar fuerit : Grauius non refert , quia fortassis eius offendere translationem nequiuisset . At quoniam prolixum admodum est , eius duntaxat initium , & partes aliquas , quae ad rem nostram facere magis videntur , & in quibus nimium elucet contra ipsos Armenae Nationis Haereticos Pontificis Romani Primatus , ita prorsus nos hic , sicut ex historijs Armenis extraximus , altera emissis denuò translatione , mox exponamus .

Authographum amoris , & concordiae Fœdus inter Magnum Imperatorem Constantinum , sanctumque Siluestrum Papam , & Tiridatem Regem Armeniae , duumque Gregorium , Armeniorum illuminatorem .

Cœcordiæ
fœdus Ro-
mæ initū
inter Latī-
nos , & Ar-
menios .

Voluntate, atque Potentiā consubstantialis sanctæ Trinitatis, Patris incomprehensibilis , & vni-geniti Filij eius, Domini, ac Redemptoris Nostri Iesu Christi, & uiuificatoris, ac liberatoris Spiritus sancti, nostrum hoc Cæsareum, in Deo firmum, atque immutabile Testamentum litterarum monumentis relictum est potenti, ac independenti mandato nostro semper Victoris, & gloria Augusti, Constantini Magni, Regis Regum, atque Romanorum œcumenici, quocunque ter-
rarum

rarum Orbis extenti, & insuperabilis Principatus Imperatoris; qui potentia veri Dei, & gloriolæ Crucis Christi virtute, à finibus vasti Oceani vsque ad Solis ortū Victores, vniuerso dominamur in Orbe: nec non iussu nostro Maximi Romanorum Pótificis Siluestri, Petri, & Pauli Principum Apostolorum Successoris; qui clauibus Regni Cælorum super omnes Christianorum Nationes ab Occasu ad Ortum ligandi, atque soluendi in Cælo, & in Terra potestatem habemus, vniuersæque Christi Ecclesiæ præsidemus. His igitur tabulis testatū apud omnes relinquimus, quòd à Spiritu sãcto vocati, magnus Armeniorum Rex Ioannes, qui & Tiridates, atque viuus Christi martyr, ac strenuus Confessor, Dominus Gregorius, Orientalium, & Septentri-
 narium illuminator, nostri in Christo Fratres dilectissimi, præcipuique sublimis huius nostri Principatus Amici, & fidelissimi Duces, consiliorum nostrorum participes, ad nos huc peruenerunt, visendi studio Urbem hanc Occidentis, & Oriētis Dominatricem, sanctorumque Principum Apostolorum Hæredem, illorum præterea Successorem, venerabilem Papam, atq; gloriosum Christianæ recēns fidei dicatum Imperatorem, Magnamque potentissimam Imperatricem Helenā. Qua de causa toto hoc nostro in Deo confirmato Imperio exultante, summaque per falso latitia, obuiam tantis Viris nobilissimo processimus comitatu: atque vltro citroque consalutati, & debito

Pontifex
 Romanus
 præsidere
 dicitur
 vniuersæ
 Ecclesiæ
 Christianæ.

S. Gregorius, & Tiridates Roma aduē, ad Papam visendum.

58 քաց ԲԴկհանոսի ահագին ծովու
 մինչ և յերս յարևու, յաղթող զօ-
 59 րութի պարծանաց խաչիս քի. և մ-
 և այսպէս ստորագրեցաւ հրովար-
 տաբար հրամանաւ մեծի Պապուս
 հառվայեցոյց Լիզբենաբոսի, ա-
 թուապի գլխաւորաց և զապրեցոյց
 Պետրոսի և Պողոսի որ երկնաւոր
 բանալեօք ունիմք զիշխանութիւն ի
 յարևմտից մինչ և յերս յարևու ի վր-
 ամ ազգաց և ազանց քաղաքանից.
 Կապող և արկակող ի յերկինս և յեր-
 կրի. և հրամանահան հզօր յընդհա-
 նուր եկեղեցիս քի. Բուսի ի հրաւ-
 իրմանէ հոգոյն սրբոյ հասին առ մեզ
 հզօրք հայոց՝ մեծն Տոհմանէս, որ
 և ԼՄրդատաւս, և զբայ հայոց. և
 60 Կենդանի զկայն քի և մեծ խոստոյ-
 զանօղն տէր Էրեմիա լուսաւորիչն
 ամ յարևելից և հիւսուսոյ. սիրելի
 էղբարք մեր ի քօ. և բուն բարեկամք
 բարձրագահ իշխանութեան մերոյ. և
 հաւատարեմ հզօրապէտք խորին խոր
 հոգոց մերոյ, ժամանեցին ի տեսու-
 Թի տեղաւոր տէրութեանս տանն ազ-
 և մտեան և արևելեան, ժառանգ
 սրբոյ և զիշխանաց և զապրեցոյց.
 և փոխանորդի սոցա պատուեալ Պա-
 պիս. և պէրճապսակ Լրացներսն ող-
 ընկայ ի հաւատարեմ. և մեծի Բրշխոյ
 յիս Հեղինէի հզօր Թագուհոյս. և լի
 61 որոյ հրճակեալ բերկրեցաւ ամահաս-
 տաւ Թագաւորութիւն մեր. և մե-
 ծահանդէս հանդերձօք եղաք ընդ
 առաջ այրարատեան Թագաւորու-
 Թէն և ազգանազան գնտին. և պա-
 տուեալք ի միմեանց՝ երկրպագութի
 մատուցաք անմահ և զբային մերոյ
 յի քի. և ողջունեալք զմիմեանս
 դարձաք ի զհայարանս սք և զապրե-
 ցին.

յոյն . և երկրորդացն ածառն և ք
 նշխարաց սոցա . փառաւորելով զք
 զպատկեցն Լորբոյ .] Եւ քարանձ
 յետ այլոց բանից հետեւն այսպէս .
 Իսկ Կամսէն այ , և միջնորդութե
 ան Էջմածնին , և սբ Էջմարեղոս ,
 և Կամ Լորբոյ . Երկուքն Էջմարեղոս .
 և երկուքն Հայրապետս , և երկու
 քն ազգս՝ հաղմայեցիք և հայրս
 միաբան և միախորհուրդ . համա
 շունչ եղբայրք քրեցաք միմեանց . և
 եւթոս և քաջիս հաստատեցաք
 յաւ իմանական ի միջի մերոս առաջի
 փառաց փայտեայ նշանիս քի . յարեա
 կան շատիկացիք , և անյողթելի
 Թորոմացիք . և յազագս հաւա
 քարմուծէ հաստատուն և անձնե
 լի զԼեւոնիս մերոյ՝ զհաւաքին և զան
 քին անապական արեւնն յի քի ի մե
 լանս խառնեալ . քրեցաք քրեքս մի
 մեանց արեւմտեան և արեւելեան աղ
 քքս . որք հաւատա և սեր և միաբա
 շութի պարտիմք միմեանց , սրտէս
 և եղբայրացիոյս մերոյ քի այ . Քոզմէ
 լով ի վր միմեանց մահուչափ . և
 մեռանելով ի վր միմեանց յոժա
 իութի . սիրելեացս միմեանց սիրելի
 լինելով . և Թշաւմեանց Թշաւմի . եւ
 երկուց ազգացս ոչ որ իշխե սուրբաբ
 շել ի միմեանց . և որք յանդգնե
 սուրբնոցս մացեն ի սիրտս իւրեանց .
 և աղեղունք նոցա փշրեցին ի բա
 զուկս իւրեանց . Եւ այս եւթոս
 դրութիս հաստատուն կացցէ ի մեջ
 երկուց ազգացս մինչ և ի հետ կա
 տարած ի աշխարհիս . իսկ որք վեր
 ջացին յայսմ վճռէս . որոշեալք լի
 ցին ի բրիտանական հաւատոց . և
 անէծա զկայէնն , և յուրային . և
 զտիրապան ըստմայեցին ժառանգեա

bito nos ipsos honore inuicem pro
 sequuti, adorationem obtulimus no
 stro immortal Regi Iesu Christo .
 mox verò Ecclesiam sanctorum Apo
 stolorum ingressi , sacras ipsorum
 reliquias venerati sumus , Christum
 sanctorum suorum glorificatorem
 benedicentes. *Tum post alia perplura,*
hæc sequuntur: Voluntate autem diui
 na, mediantibus Deigenitrice, sanctis
 Apostolis, & omnibus Sanctis, Nos
 strenuissimi Latini, & insuperabiles
 Turcomanni, videlicet vterque Rex,
 vterque Pontifex, & vtraque Roma
 norum, & Armeniorum Natio, in fra
 ternam vñionem, concordiamque
 vnanimiter coniurauimus : hoc ami
 citiæ vorum, ac fœdus inter nos tem
 piternum corâ gloriolo crucis Chri
 sti vexillo firmavimus ; atque in fidē
 eiusdem fœderis nostri firmi, & in
 delebilis, hanc vtriusque occidenta
 lis, & orientalis Nationis Fraternita
 tem tremendo, ac pretiosissimo Iesu
 Christi sanguine conscripsimus; qua
 tenus fidem, amorem, & concordā
 ita nobis ipsis inuicem debeamus,
 que madmodum & illi, qui frater no
 ster effectus est, Christo Deo; alteru
 tros defendentes vsque ad mortem,
 & super alterutros libentissimè mo
 rientes; alterutrorum amicorum exi
 stentes amici, & inimicorum inimi
 ci: nullique ex duabus hisce Natio
 nibus audeant enlem aduersus alte
 rutrum stringere : quique hoc vio
 labunt, gladius eorum intret in cor
 da ipsorum, & arcus eorum confrin
 gatur . Hoc autem fœdus, inter has
 duas initum Nationes, firmum vsque

Vnio ini
 ta stabili
 tur Reli
 gione

Execratio.
ni subijci-
tur quicū-
que istum
Concordat
litteris vio-
laueit.

Papa, to-
tus Mun-
di Pontifex
vocatur,

Silvester
Papa bene-
dixit Gre-
gorium E-
piscopū,
quem
de Arme-
niæ confe-
crat Patri-
archam.

Faculta-
tes, Patri-
archis Ar-
meniae a
Silvestro
Papa con-
cessa.

ad seculi consummationem perma-
neat. quicumque verò ab illo se sub-
traxerit, à Christiana sit sancta fide
discissus, Cainique, Iudæ, & Christi-
cidarum Sacerdotum maledictio-
nem incurrat; dicant Angeli, & Ho-
mines, fiat, fiat. *Deinde hæc iterum
habet:* Nos autem Silvester, supremus
Romæ, & totius Mundi Pontifex,
postquam vidimus, quòd ornatissi-
mus filius noster Còstantinus Impe-
rator coronatum Armeniæ Regem
Tridatem, totamque Armeniorum
Gentem; & Regionem pro viribus
suis magnificauit, summisque affe-
cit honoribus; & ipsi pariter animo
lubentissimo inclinamur ad hono-
rem strenui Confessoris Iesu Christi,
& Coepiscopi nostri Gregorij ampli-
ficandum. *Et post alia subdit:* Vnde
ipsum in nomine sanctissimæ Tri-
nitatis benediximus, imponentes ca-
piti eius venerando dexteram Diui
Petri Apostoli, & sacrum linteum
Iesu Christi; atque constituimus eū,
vnàque cum illo suos etiam Successo-
res, summum Armeniorum omnium
Patriarcham. volumusque, vt in po-
sterum Pontifex Armeniæ ordinet
Patriarcham Georgianorum; & po-
testatem habeat alios instituendi Epi-
scopos super illos Armenios, qui in-
ter alias Christianorum Nationes vbi-
que dispersi reperiuntur. Tum quòd
Albanensium Regio sub peculiaris
Patriarchæ obedientiam redigatur,
qui ex Albanensi Rege promotus, ab
eodem Armeniorum Pontifice con-
secratur. Præterea quādo tres Patriar-
chæ, nimirum Alexandrinus, An-
tio-

45 ցեն Իստանցեն հրեշտակք և մարդեկք,
եղիցի, եղիցի. } Էւ տապա՛ն Ի միջի
63 Թղթոյն դարձեալ տակ. Իսկ Ի հան-
գչիլ հրամանաց հզորի մերոյ. եւ մար-
շապուխտ պառապապս հոգմայ և եկեղ-
բեսարոս, և մամ աշխարհի. յորժոռի
տեսի զարդու զաւակս իմ զկոստան-
դիանոս կայսր. որ յամ զորութենե
իւրմէ զօրացոյց և պատուեաց զպսո-
կաւորն հայոց մեծաց զտրդաւոր. եւ
միաւաւորեաց զազգն հայոց և զաշ-
խարհս. սմին նման և նոյն հանգա-
նակ քառայամ տարաւի և եւ յօժա-
րեցայ Ի պատուել զմեծ խոստովա-
նողքն, զպահակեց իմ զԴրեկո-
րիոս. } Էւ յետ առիւնուց տակ. Էւ
66 որոյ օրհնեցաք զսմ ահաւոր ահա-
մաւք երբորդութեն, զմեկույ Ի զե-
րայ արժանաւոր գլխոյ զամս որբոյն
Պետրոսի, և զվարչամակս թիւ և տ-
րարաք զսմ Պատրիարք հայոց մեծաց
զմեքն և զսմ աւանաւաւանքն որ-
բոս հնքն պարտիւ եղիցին, առնելով ձեռ-
նադրութիւն. և հայոց հայրապետն
ձեռնադրեցէ կաթողիկոսն վրաց աշ-
խարհին. և ուր ինչն հայ ազգսմե-
ալք Ի յնդհանոր աշխարհս Ի մեջ
այլալեզու բնասունէց. իշխանութի
ունիցի հայոց Պատրիարքն ձեռնա-
դրել նոցա կաթողիկոս. Էւ ևս աշ-
խարհս աղաւանից եղիցի ընդ իշխա-
նութիւն հայրապետի. և առաջարկու-
մբ աղաւանից Թագաւորին հայրա-
պետն հայոց ձեռնադրեցէ նոցա կա-
թողիկոս. Էւ պատրիարքոսն և
թեքէրոսաղեմայ, սնտիօքայ, և ա-
ղեքանդեբայ. յորժամ պատրիարք
ձեռնադրեն. կամօք և ընտրութիւն հա-
յոց հայրապետին լինիցի. և որք նոր
նոցին յաթոռ պատրիարքութե
զրաւ

դրաւանս-Թի հաւատոյն իւրեանց, 46
 զոր պարտ էր մեզ ծանուցանել զայն. 68
 հայոց հայրապետին ծանուցել. զիս
 կարգեցաք մեզ գլխաւորեալսն, և հրա-
 մանաւանս ի վերայ աստեան միջնորդ-
 աշխարհիդ.] Եւ ապա ի վերջն Թղթո-
 յն այսպէս ասէնոյն սքն Էւեղբեմորոս
 Էջմ որոյ և յետ մեր վէհագոյն հրա-
 մանացս. հայոց հայրապետին կայ
 Իշխանութի. զոր ինչ կամեացի ըստ
 առաքելական կանոնացն, կապել և
 արձակել յերկինս և յերկրի. օրհնե-
 ալք ի հայոց հայրապետէն, օրհնեալ
 եղիցին ի բնէ, և ի սրբոց աշտաքե-
 լոցն, և յամ սրբոց, և ի մեծ. և Է-
 բանորդ-բեալքն ի նմանէ. ի նմին կայ 47
 ցին մինչ և զղջացին.] մինչ և յառա- 69
 ասէ Թղթոյն գաշանց.

Աշտի զօրութիւն այսպիսի Թղթոյն,
 հայքն զի հաստատութի պատրիար-
 քական ամբողջ իւրեանց՝ հզօրացան
 պատասխանել ընդ դէմ յաւանց հա-
 կառակողացնոյն ամբողջն. և առել,
 որ Թեպէտ ամբողջ իւրեանց ոչ եղև
 հաստատեալ անմիջապէս ի սրբոց
 աշտաքեցն. սակայն իրաւաբար
 համարելի է՝ պատրիարքական զի առ-
 եալ Իշխանութի ի սրբոյն Էւեղբեմ-
 օրոսէ պապէն հառվմայ. զի սա ձեռ-
 նադրեաց պատրիարք զառաջին ա-
 Թառակայն հայոց զսքն Էջմորդ ըս-
 տաւորին, նախ ձեռնադրեալ եպիս-
 կոպոս ի սրբոյն Եղեանդի. և Էստու-
 նան և աշտաքաժառանգիցն նորին
 Իշխանութի ձեռնադրելոյ զայլ հայ-
 րապետս ի մեջ հայոց. որպէս և նորո-
 տրաբն հետեւաբար ի դիպուկ ժա-
 մանակի. նա և ձեռնադրել զաղո-
 տնից պատրիարքն. որպէս և առան-
 հայոց հայրապետն մինչ և յառաջ-
 Է

tiochenus, & Hierosolymitanus no-
 uum Patriarcham iniciabunt, id fiat
 voluntate, & concursu Pontificis Ar-
 menia; fideique professionem, quā
 nouiter electus Patriarcha nobis si-
 gnificare deberet, Pontifici Armeni-
 orum significet; illum etenim in
 Asia media Regione illa nostrū Vi-
 carium instituiamus. *Post alia tandem*
his concludit idē S. Silvester : Quamo-
 brem ex hoc sublimi nostro manda-
 to potestas Pontifici Armeniorum
 tribuitur ligandi, atque soluendi in
 Cælo, & in Terra quemcunque iuxta
 Canones Apostolicos ipse voluerit.
 ab eodem igitur Armeniorum Pon-
 tifice benedicti, sint etiam à Christo
 Domino, à sanctis Apostolis, cæte-
 risque Sanctis, & à Nobis ipsis bene-
 dicti : atque ab illo excommunicati,
 in eadem retineatur excommunica-
 tione, quousque ad pœnitentiam cō-
 uertantur.] Hactenus Armenicum
 diploma.

Virtute cuius sæpè contra Græcos
 acriter contenderunt Armenij, quòd
 Ecclesiæ suæ Cathedra, & si ab Apo-
 stolis non immediatè fundata, omni
 tamen iure existimanda fuerit Patri-
 archalis : eo quòd S. Gregorius pri-
 mus fundator illius, qui à Leōtio or-
 dinatus fuerat Episcopus, à Diuo po-
 steà Papa Siluestro cōsecratus sit Pa-
 triarcha, atque priuilegijs amplissi-
 mis locupletatus. quibus sanè priui-
 legijs vti nō omiserunt Armenij ad-
 huc post schisma : nam summus eo-
 rū Patriarcha plures sub se Armenos
 Episcopos in alijs passim Regionibus
 frequenter instituit. cū adhæc vsque

Idem papa
 vicem suā
 delegat Ar-
 meno Pa-
 triarchæ.

Armeni Pa-
 triarchæ
 adhuc
 post schis-
 ma vtitur
 facultati-
 bus, à Pa-
 pa sibi cō-
 cessis.

tempora Albanensium Patriarcham initiare solitus est; ac olim Patriarcha Giorgianorum, quo tempore hi cum Armenijs vniti fuerant, etiam ordinabat.

Nec prater ea mirum videatur; (supposita totius praedicti Armeni diplomatis veritate) quod S. Siluester vicaria Sedis Apostolicae Praefecturam in Asiatica Regione Armeno Patriarchae committere voluerit; dū Gregorius Papa I. Ioannem Episcopum, suum quoque Vicarium constituit in Illyrico; & Hormisda * Papa Epiphano Episcopo Constantino- politano vicem suam delegauit; similiter & alij Romani Pontifices suū Vicarium in Oriēte habere consueuerunt. (Quis ergo Armeniorum negare vnquam poterit Pontificis Romani Primatum, ac supremam eius Authoritatem in vniuersam Ecclesiam? vtpote quae sibi metipsis vel in suis codicibus adeo manifestè innotescit, & à qua proprii ipsorum Patriarchae auctoritatem emanasse, sponte sua fatentur.)

Tandem strenuissimus Martyr, & seruus Dei Gregorius, postquam, tot persecutionibus, & cruciatibus, pro fide Christi constantissimè toleratis, Armenios vniuersos, & Albanenses praedicatione, & prodigijs ab Idolatria ad verā amplexandam Religionem adduxerat; quibus & Episcopos dederat, & Sacerdotes, & Monachos: postquam, apertis vbique sacrarum litterarum gymnasijs, multisque extructis Ecclesijs, ac Monasterijs, Persis, Assyrijs, Hunnis, &

Medis

հոր • և ևս ձեռնադրել զպատրիարքն զրայ. զոր և նա ձեռնադրեաց երբեմն, յորժամ հայր միաբանեալ էին ընդ Ալբանիսն •

Եւ գարնեալ մի Թուլոցի զորմա նարի բան, եթե ընթեռնուածք, որ սքն Աեղբեստրոս հաստատեաց զսքն Էդրիգոր լուսաւորիչն՝ փոխանորդ իւր ի զր առիական միջնորդ կողմանն քանդի ևս գիտեմք. Թե սքն Էդրիգոր քոս հռովմայ հայրապետն կայոց զլիափոխան իւր ի զր Էդուալմատաց ւոյ աշխարհին զորմանէն նպիսկոսն • նա և Հորմիսդա պապն հռովմայ արար երեսփոխան իւր ի զր յուսաց զեպիսկոպոսն կոստանդնուպոլսի զեպիսկան • նմա և այլք հռովմայ հոռապետք սոջոր էին ունիլ յարեւելս զլիափոխանն իւրեանց աշխարհից հայոց վարդապետայն • որ ոչ ընդունիցի զնախադատութիւն սքն և կեղեցւոյն հռովմայ ի զր ամ եկեղեցի աջն ընդ ևն • և ոչ անաշիցի զհռովմայ սքն հայրապետն զոլ հրամանաւան իշխող ամբիստանէից • և զլուսն ամ հայրապետաց. ուն և իւրեանց զիրքն խոստովանին • զն որոյ եթե կոյր սնն գտեալ որմանայր զզլուսնոր իշխանութիւնն հայրապետն հռովմայ, և զհայոց ևս հայրապետն իշխանութիւնն նա ուրախայր • զի սորա իշխանութիւն ի նմանե ուն ի զիսոյ իլուսն և ելանէ •

Իսկ քանազան նահատանն ընդ սքն հայրապետն Էդրիգոր, յետ կրկնի զն անուանն ըն զայսքան չարչարանս մեծաւ քաջութիւն, և յետ ամեկնի քաջութիւն և սքանչելեօք ի կռապաշտութեան ամ ի հաւատն իշխարիս զընթեմնուր աղփս հայոց և աղուանից • որոց և ամբողջ էր զեպիսկոպոսն

Epist. Gregor. Pap. I. lib. 4. Epist. 8.

* Tom. 1. Epist. de uict. 77.

S. Gregorius Episc. Arm. migrat e vita in cremo.

անստ, և զգահանայս ի զերծաւորս :
 շինելով ըստ ամ կողմանս զեկեղեցիս ,
 և զգահարայս , և զգարատանս աս . ի
 ուստմս ամայնս գրոցեալ և սյետ մո-
 ծանելոյ զուղիղ հաւատն թի ի մեջ այ-
 լոց մերձաւոր աղբայ . 30 . ի մեջ պար-
 սից , ասորց , հնայ , և ամատայնոց .
 ապա կամելով յետ . 7 . ամի աստիցս
 դուքէ հրատարել զինքն յամբոխման
 մարդկան . և հանգիլ ի քաղցրութե
 աղօթից և լուութե . գնաց բնակել ի
 հեռաւորագոյն լեռնս հայաստա-
 նեայ . ուր և երկարածամ պահօր , չք
 նուութե , և ծերութե տկարացեալ . և
 հասեալ ի ծայրս ասորեայ կենաց . լի
 ամայնս շտրտօր և բարե քործողք . ան
 գեաւ . ի տէր ի զի լեռնն Լեւոնայ :
 Եւսի՝ գրեալ գտանի զերագոխումս
 նորին ի ժամագիրքն հայոց եղբարցն ,
 որք ի կարգէ բարոզողաց , այսպիսի բա-
 նիւք . և յսուհեաւ լուսաւորին մեր
 աքն Էրիզր . անտես լեալ ի մարդկա-
 նէ մեծամեծ չգնութե բնակէր ի դա-
 ղանեայ լեռնն ի գեւոյ միով զբազում
 ամս . և եղև զերօրիտումս նորա աս-
 քն անգեալի ի մարդկանէ , այլ յետ ժա-
 մանակաց իսկ հովիւք գտին զմարմին
 նորա , և Թաղեցին ի նմին տեղով . իսկ
 յաւուրս Օրմանի կայսերն յայտնեցաւ
 չգնաւորի միով ի տեղեանն . և ասե .
 Եկեալ հանցես զիս աստի . և ասեալ
 Թաղեցես ի Թորգան . և արար այն
 տէն . զոր լուսալ Լյալսերն յաւայ .
 և ասանել զնշխարս ի կոստանդնու-
 պօլիս , և մասն իսկ Թողալ ի տեղ-
 ոջն և յայտն գրեցաւ ի ժամագիրքն
 Քահուէ հայոց . և զոր ի սէ նշխարս ,
 որք Թողեալ եղև ի Թորգան . գտին
 զերկաւնաւնս արքոյն . որոց մինս գո-
 ւալմ . ի զարարապատ քաղաքին ի
 15

47
 74
 Medis ad Christianam fidem adi-
 tum patefecerat : postquam denique
 Armenam , ab ipsomet institutam ,
 Ecclesiam annos 30 . sanctissimè gu-
 bernauerat : ut spiritum suum silen-
 tio , & cælestis contemplationis dul-
 cedine opportunius in solitudine re-
 crearet , in secretiores Armeniæ
 montes secessit , vbi arctioris vitæ
 instituto , assiduo ieiunio , senioque
 confectus , obdormiuit in Domino
 supra montem Siepuh .

48
 75
 Eius obitus in Armeniorum Fra-
 trum Ordinis Prædicatorum Bre-
 uiario his describitur verbis : *Beatus*
illuminator noster Gregorius , ab hu-
manis oculis occultatus , asperam
Eremitarum vitam per multos iam
duxerat annos in recessu cuiusdam
montis Daghaniensis Provincia ; cui-
us transitus ad Christum sciri à Ne-
mine potuit : nisi quod Pastores non-
nulli post aliquod tempus casu Cor-
pus eius inuementes , ibidem sepelie-
runt . Verùm tempore Zenonis Impe-
ratoris apparuit Sanctus in somnis
cuidam Eremitæ , eumque monuit ,
ut inde corpus ipsius abducens , in
propinqua Cuitate Tuordan sepeliret ,
quemadmodum & ille continuo fecit .
 49
 76
Sed postea , cum Gregorum rescuisset
hoc Imperator , iussit illud transferri
ex eo loco Constantinopolim , quadam
solummodo parte ibidem relictâ .
 Hæc in Armeno Breuiario . In hac
 verò sacrarum Reliquiarum apud
 Armenios relictâ parte puto vtrum-
 que fuisse lacertum , qui nunc auro ,
 gemmisque pretiosis ornatus , pluris
 est apud eos , quàm omnes omnium
 diui-

S. Grego-
 rij cada-
 uer casu in
 uenitur, &
 sepelitur à
 Pastori-
 bus .

diuitiarum thesauri; & alter in Maioris Armeniæ Ciuitate Vagarsciabat, in Ecclesia Patriarchali, olim sede eiusdem Gregorij, alter verò Siside in Cilicia, in Templo item Patriarchali sanctæ Sophiæ, magna collitur Armeniorum frequentia, & deuotione.

eiusdē sacra reliquie primò Constantino--polum, deinde in Italia trāsferruntur.

Sed ex Reliquijs, primò delatis Constantinopolim, indeque postea in Italiam, Brachium, in Ecclesia Cathedrali Neritonensi depositum, multis claret miraculis, præsertim in impetrandis à Domino pluuijs Ciuibus, qui propterea eundem Martyrem sibi patronum elegerunt: Caput verò sacrosanctum cum catenis, & fragmentis virgarum, quibus vir Dei pro Christo ligatus, & cæsus fuerat, religiosissimè asseruatur Neapoli in illustri quodam Cœnobio Monialium S. Benedicti, in quo Templum est antiquitate conspicuum, sacro eiusdem beatissimi Patriarchæ nomini consecratum, vulgo dictum, *santo Lighuor*, nomen corruptum, ex Armeno vocabulo, Crichuor, quod interpretatur Gregorius. Huc solent interdum ad sui Patriarchæ Caput venerandum, ex magna

Caput S. Gregorij asseruatur Neapoli in Cœnobio Monialium S. Benedicti, quarum Pietas per vniuersam Armeniā celebra-

Meminit huius Diui Gregorij, Magnæ Armeniæ Episcopi, præter alia, Martyrologiū Romanū die 30.

Se.

46 պատրիարքական էկեղեցին էջմիածնի յորում կայր յառաջ ամսոս նոյն Էդրի գորի . և միւսն ՚ի սբն Լոսիկայ ՚ի մեծ էկեղեցին մայրաքաղաքին Լիզնայ : որ լոզ երկոքէանն պատեալ ոսկեաւ և արծաթով, և պատուեալ ՚ի հայոց մեծաւ պատուով :

47 Էջլ ՚ի նշխարացն, որք նախ բերեալ էղնն ՚ի կոստանդնուպօլիս . և ապա անտի էղնն տարեալ ՚ի քանակա տանն ՚ի յաշխարհն իսաղացոց . մի բազում կայ ՚ի մեծ էկեղեցին Նեքիտոնացոց . և առնէ զբազում սբան չէլիս . մանաւանդ ՚ի շնորհել զանձրեքաղաքացոցն ՚ի ժամանակս յորում Ե.

48 49 զսորոյ նորա ընտրեցին զսբն Էդրի գորի եբրե զինամօղն բաղաբին իւրէ անց . իսկ պատուական զլուսն սբբն, հանդերձ զղղթայիւք, և զբրբօք, որով կապեցին և հարկին զնա . կան պահեալք կրօնաւորապէս ՚ի մայրաքաղաքն Նապօլիս ՚ի վկայաբանն սբբոյն Էդրիգորի . որ է ՚ի վանս ոմանց ազնուական կուսանաց . ուստի սբբակրօն կուսանքն այնորիկ յոյժ պաշտեն և պատուասիրեն զսբն Էդրի գոր . նա և սցոյցանեն սէր և պատիւ հայոց ուխտաւորաց . որք հասանին անդ տեսանել զսբբազան զլուսն սբբոյ նախաւորն իւրեանց և լուսաւորէին Էդրիգորի :

50 51 Էջլ հռովմայեցոց այսմաւորքն առնէ զիշատակն սբբոյն Էդրիգորի ՚ի Լիկաոնիքերի . Լ. օրն . եւ ՚ի նմին տաւորն

EX AR MEN A

Historia:

Caput III.

II.

Aristarces
intercedit
Gregorio
in facili-
tatu Ar.

Domnus Aristarces, filius eius-
dem sancti Gregorij, Sedis an-
nos 7. Hic à nefario quodam Princi-
pe, quem divino zelo redarguerat, in-
terfectus est.

ANNOTATIO.

* Nomen
hujus cor-
ruptum in
Latinis li-
bris repe-
ritur Aro-
stanes, vel
Aristaus.

Sur. tom.
5. die 20.
sept. c. 38.

Aristarcem *, sub nomine
Arostanes, fuisse D. Gregorij
filium, ejque in Armona Cathedra
immediate succedisse, legimus etiã
in vita ejusdem S. Gregorij apud Su-
mianum; ubi hæc insuper de illo ha-
bentur: Arostanes autem vitam so-
litariam, & cui cum nullo intercedit
congressio; ab ipso lacte, & adhuc
planè infans elegit: nam & unica in-
dutus tunica dicebatur versari in so-
litudine, cum algore, & calore docer-
rans, & solis veses oleribus: noctur-
nas autem stationes, & vigiliis, &
diurnas preces, & cum divinis
scripturis familiaritatem ab incun-
tate ei coaluisse.

Baron. c. 3.
an 355.

Eundem Baronius Magnum ap-
pellat, & Nicæno Concilio interfuis-
se tradit, & gloriantur quidem Ar-
menij. Porro si Gregorius obiit,
ut omnes Historici Armeni faten-
tur, multò post Nicænum Conciliũ:
qui potuit ejus Successor Arostanes
ad Synodum illam accedere? Hac
forgasse difficultate victus Nicepho-
rus,

Niceph.
lib 8. c. 14.

ՀԵՐԵՆԻ

Հայոց Պատմութեան

Գլուխ Գ.

Տեր Բ-բառակէս . որդի սրբոյն
Գ-րեգորի լուսաւորչին . անս-
1 Է . Լիւս ազատեալ յիշխանս որմանէ զի
յանդիմանելոյ ի նմանէ .

ԱՆԿՆՈՒԹԻՒՆ

Հարգապետն .

Ի պատմագրութիւնս Լուսինոյ . որ
Է . Գրեգորի պատմութեան . ի հին
գիտորդ հասարակութեան և ստորագ-
1 րէ Երեմիայի . որդի եր սրբոյն
Գ-րեգորի . և յիս անոր անմիջա-
յեզմանեալ յանձնած Հայոց . զի անոր
ի գործունեութեան Բ-բառակէսն աջ
պէս գրեալ եղև . Լիւս Բ-բառակէս
միտք և ի մանկութեան իւրոյն ընտրե-
2 ալ հինալ ի Քրիստոս . Երեմիայի . ընտ-
զի միտք արեմիւն զգեցեալ բնակէր յա-
նապատի , ընդ պաշտօն և աստուծոյ
Բ-բառակէսն զմիտք . և անոր ընտ-
Քառս ուսուցիչ . և անոր հանապաղ ի աստուծոյ
և ի գիտելի կայր յաղօթեալ , և ի պահանջ
և յանձնեալ գործ ընտրեցեալ .

Եւ և բարոնիս պատմութեան ի յին
գորդ հասարակութեան Բ-բառակէսն
յոյժ գործ զմիտք Բ-բառակէս . և ան
ուսանէ զիս զմեծն Բ-բառակէս . ա-
յնելով . Բ-բառակէս մի եղև յերեց հարիւր
տասն . և ուր սէ հարցն նիկիոյ ժողո-
4 վոյն .] Իսկ Երեմիայի Գ-րեգոր լու-
սաւորչին փոխեցաւ յաստի հինացս
յեւ նիկիոյ ժողովոյն , որպէս և ասեալ
հայր . զիմորդ կարէր նորա հետեւողն
Եւ և

Ընթացակէս կ՛ըսէ զնալ ի նոյն ժո-
ղովն : Ասկա որոյ ի յառարկմանէս յա-
յսմանէ յաղթեալ յառաջ պատմիչն
Նիկիեփորոս ասաց ի գիրքն . Ե . ի պո-
ւին . Ժդ . եթէ ոչ տէր Բ-ըստակէս :
այլ ինքն Լուսաւ որին զնաց ի յայն
սրբազան ժողովն : Բայց սուս է ամեն
նեկն այսպիսի կարծիքս . եւ յերաւ ի
մերժեալ ի մեծէն բարոնիստէ : Թէ
պիտէ և պատմանն տալերեալ ի սմա-
նէ յաղագս ոչ գնալոյն Է-րեգորի ի
ժողովն ոչ և ոչ իցէ հաւանական : Ղի
գրէ այսպէ . Ստատ ասէ Նիկիեփորոս .
Թէ սքն Է-րեգոր Լուսաւ որին զնաց
ի ժողովն Նիկիոյ : զի զի սա զաղա-
նեալ էր առաջ բան զայն ժողովն : Ե
քանզի եթէ ըստ ասացելոյն նոյն բա-
րոնիստ յայտարեք սքն Է-րեգորիտ
ձեռնադրեալ եղիւ եպիս յամի տն :
Եթա եւ կեցեալ էր յաթոն հայրա-
պետութեան . Ե . ըստ անմարտութե
հայոց : ուրեմն արդեօք ոչ կարէր գոյ
մեռեալ առաջ բան զժողովն Նիկիոյ . որ
գոմարեցաւ յամի տն : Եթէ իսկ
Բ-ըստի ճշմարիտ պատման , զի
որոյ սքն Է-րեգորիտ ոչ գնաց ի ժո-
ղովն , այլ տէր Բ-ըստակէն . Է . այն
զոր բերն հայոց պատմիչն : քանզի
ասեն սորա . Թէ սքն հայրապետն Է-րե-
գորիտ քարշեալ ի ցանկութենէ աղօ-
թից և լուսութե , հրաժարեալ էր զինքն
յամբոսմանէ մարդկան . եւ գնացեալ
ի բարձրագոյն լիբնս հայաստանեաց .
և հանդէսով սնդ . ի բաղդութի մի-
ակեցութե : հայտնեալ էր յաթոն
իւր իբրեւ զգործակաւորոսն իւրեան
զտէր Բ-ըստակէն . զոր և ի դիպակ
ժամանակի առաջեաց ի ժողովն Նի-
կիոյ : Եւ զայն և ս հասարակ էկտաւ
գրաստէս պատմիչն ի ասան զարուհ
գնալու .

7
4

Ե
5

7
6

rus, asserit, Gregorium ipsum, &
non eius filium Arostanem, sacro il-
li Coetu praesto fuisse. Sed fallum
omnino est; & tunc agrefertur a
Baronio; qui tamen eam affert ra-
tionem, quæ quidem Armenijs ar-
ridere nequaquam potest; inquit
enim: *Manifesti erroris arguor Ni-
cephorus, cum ait, interfuisse Nice-
na Synodo huius; hoc est Arostanis,
Predecessorem Gregorium, quem lon-
gè ante constat esse defunctum.* Nam,
si idem Gregorius in Armeno vixit
Patriarchatu annos 30. ut legimus in
omnibus Armenis scripturis, sed esto,
solum 20. vel etiam 15. saltem an-
nos in eo vixerit; sique, ut ipse re-
fert Baronius, iniciatus fuit Episcopus
Armeniae anno Domini 311:
certè defunctus esse non poterat ante
Nicænum, quod anno Salutis 325
celebratum est.

Cessat verò omnis difficultatis oc-
casio, si Armeniae traditionis ratio
habeatur; aiunt enim, S. Gregorium,
diuinæ contemplationis, & silentij
amore illectum, ad altissimos Ar-
meniae montes secessisse; utque ibi
optata potiretur solitudine; Arosta-
nem Episcopum consecrasset, & in
sede Patriarchatus Coadiutorem ad-
hibuisse, quem postea ad Nicænam
synodum opportuno misisse tem-
pore. Id quod & Metaphrastes hi-
lice verbis insinuat: *Rex Tiridates
sacrosanctum per Nuncios obsecrat
Gregorium, simul cum Populo, ut sui
veluti quandam imaginem, & exem-
plar archetypum, Arostanem eis relin-
queret, & cum in Sedem prouheret,*

Baron. in
Annotat.
Martyrol.
dic 30. Se-
ptemb. &
in Anna.
an. 325.

Idem. c. 3.
an. 311.

Metaphr.
apud Sur.
loc. cit.
cap. 38.

Et ei Pontificalem traderes reſtorem, ille autem non leuiter, & temere hoc facit; ſed quoniam ſciebat, omnem virtutem plantatam in anima illius; eio ſacras illi manus imponit: cumque curam conſecraſſet, & tunc ſum circumcirca Regionem cum eo obuiſſet; in eam, quam iam olim parturierat, reuertitur ſolitudinem. Et inferius addit: Acceſſit etiam, ad Nicænum nempe Concilium, Armenia Episcopuſ Aroſtanes; cum Imperator Conſtantiuſ cum acceſſiſſet; qui ipſe quique ſunt patr. ſacri Gaiuſ; & cum, quæ comuni ſententia fuerant ſcripta, dogmata accepiſſet, reuerſuſ eſt in ſuam Ciuitatem, iucundiſſimè, & iubilantiſſimè uſuſ à ſuis poſt peregrinationem; reliquiſque Regem Tarridatem; & omnem Armeniarum Regionem gaudio impleuit propter dogmatum conſenſionem.

Quibus in verbis diligenter aduertendum eſt, quòd, & ſi referat Metaphraſtes, Aroſtanem, qui ad Nicænam, iam venerat ſynodum, ab Imperatore acceſſurum veniſſe; & quòd antea, tunc præbuit Aliquitibus inferendi, viuum tunc non fuiſſe Gregorium; alioquin ipſe, & non eius fuiſſet ſiliuſ acceſſituſ; id tamen non eſt intelligendum perſonaliter, ac nominatim; ſed illo loquendi mōto uſuſ eſt Metaphraſtes, eo quòd ex acceſſu Conſtanti, quo Armenia Patriarcham ad ſynodum aduocabat, Aroſtaneſ, qui tunc vicem illuſ gerebat, de tacto acceſſerit. quòd autem nominatim non Aroſtaneſ quidem, ſed Gregoriuſ

սրբոյ լուսնւործն, ի գրուին իւր
սկիւղ ան. Հայոց Թգրն Արդատ ընդ
Ժողովոյ եւնն իւրոյ՝ առաքելով զհրեշ
տակաւ առ սրբազան Էրեբոսիոս, աշ
ղաշեցին զան. որպէս զի զմեծակեց
պատկեմն իւր զան. Էրեբոսիոս
կազուցանէր նոցա հայրապետ ի տե
զի իւրեան. Իսկ զհաւելով Էրեբոս
Թե ան առաքելու թիւ առմատացե
ալ էր ի հոգին նորոյ զազկաղակի ձեռ
նագրեաց զան և յետ շրջկոյ ընդ նմին
զբոլոր աշխարհիւ նայնուիկ. դարձաւ
յսնապատն իւր ցանկաղի. Էր յետ
ասկուռոց դարձեալ առ. Էկն և ու
նիկեոյ սբ Ժողովն Եպիսկոպոսն հայոց
հաւանեաց տեր Էրեբոսիոս. կոչեցե
ալ անոյ ի Էրեստանդ իսնուս կայրե
որ և ինքն Էղե ման մեծաւոր
գրաւն աշխարհ. և յետ քորունելոյ
զբան հաւատոյ, որպէս հաստատե
ալ լիւնէր հաւանութեամբ մեծեցան
գարացաւ ի բարոյն իւրեւ ուրախ
Թե և յօժար կամօք քննայեալ Էղե յե
րոցն յետ պանտախա Թե. և յեւ
կոր Թե մեծաւ լոցոց զիտան բարե
պաշտ Թգրն Արդատայ. և զան աշ
խարհս հայոց. զս հաւաքալոյս Թե
հաւաքոն. Իսկ անոյ գրաւն իւր
Իսկ անոյ գրաւն իւր. զի զն պնդ
զոր ստաց Լեւապարպաւեա. Թե Էր
սրապէս կոչեցեալ Էղե ի նիկեոյ ժո
ղովն ի Էրեստանդ իսնուս կայրե
կարծեցին ոմանք. Թե զս պարպա
ճառիս ոչ էր յայնժամ կեանքն սբ
Էրեբոս. զի Էր և կեանքն էր. ապա
նքն և ոչ տեր սրապէս կոչեցեալ
Էր. Բայ մեծ ընթեռնութեամբ ի պատ
մութիւն հայոց. Էր և նքն Էրեբոս
րիտ կոչեցեալ Էղե ի Էրեստե պալ ի
ժողովն ոմն Թե պետ և նոյ առաքեալս

Իսկ անոյ գրաւն իւր. զի զն պնդ
զոր ստաց Լեւապարպաւեա. Թե Էր
սրապէս կոչեցեալ Էղե ի նիկեոյ ժո
ղովն ի Էրեստանդ իսնուս կայրե
կարծեցին ոմանք. Թե զս պարպա
ճառիս ոչ էր յայնժամ կեանքն սբ
Էրեբոս. զի Էր և կեանքն էր. ապա
նքն և ոչ տեր սրապէս կոչեցեալ
Էր. Բայ մեծ ընթեռնութեամբ ի պատ
մութիւն հայոց. Էր և նքն Էրեբոս
րիտ կոչեցեալ Էղե ի Էրեստե պալ ի
ժողովն ոմն Թե պետ և նոյ առաքեալս

Ibidem,
cap. 39.

Aristarces
Arm. Pa-
triarcha
interfuit
Nicæno
Concilio.

անդ զտերև ըստական փոխանորդ իւր
եւ մանաւանդ գրե զայս հայոց կթմն
Ներսէս կղայեցի , ասելով ի վիպա
սանսութիւն իւր . Թէ ի նկեայ ժողով
դարձեալ . Էրեգորիտն կոչեցեալ .
յորում երթալ ոչ անսաջեալ . միտաւ
ել գլով զատուեալ . զարիստական
փոխան յլեալ . որ իւր որդի համանմա
նեալ .] Եւստի վսայսորիկ լեւտա
գրաստէս ասաց . Թէ Երստական եկն
ի ժողով ի կայսրէ կոչեցեալ . ոչ Թե
խքն կոչեցաւ իսկ . այլ զի իսքն եկեալ
էր փոխանակ կոչեցեալ Էրեգորիտսն .

Է՛ւ պա՛յ յաղբաքս կատարմանս մեծ ին
 ՄԻ՛ ըստակէնի . որ սարմաւ յիշխանե
 ու մեմնէ զՅ յանդիմանելոյ ի նմանէ .
 այտպէս ճառէ հայրն Լորագլխոս ի յառ
 աջին մտնն պատմագրու ԹԷն իւրոյ .
 ի գլոխն . Ը . ԼՄԷր ՄԻ՛ ըստակէս որ
 դին ԼԴ՛ բիգորի վաղճանեցաւ քաջու
 ԹԷ . և կատարեաց զպանտընտու Թին
 զենցաղոյս . քանզի ող զրէ Լյօծումն
 նոս կրեաց վն ըի զբաղում չարչարանս
 ի ներքոյ Տուրխանտսի սւրացօղ Թգրին
 և ապա հնարին հաշէալ ի Շապհոյ
 տրբային պարսից . փոխեցաւ յաստի
 զենացս . Եւ շոյ աղպետի բանքս ոչ
 կարեն գոյ ճշմարիտ . զի կատարովմ
 ՄԻ՛ ըստակէսն եղև երկունս տնս և ս
 առաւ էլ , առաջ քան զԹագաւորու
 Թին Տուրխանտսի . և ճշմարտին ար
 դեօք ոչ Թե ի վերայ ՄԻ՛ ըստակէս կ՛
 սին . ալ ի վերայ Է՛ւ ըլծակայ սրբօղին
 հայոց մեծաց . զորմէ պատմն Լյօծո
 մենոս ի գիւրն զ՛ . ի պլոխն . և . Թե
 ի ներքոյ Տուրխանտսի կրեայ զհալոյ
 ծու մե մեծ վն մեծու մեծ քիւս կանխալ
 ի պարսիկ Շապհոյ . մեծաւ ի մեզ
 բաղում չարչարանաց . Եւ որոյ մեզ
 կարծեմք չէ ի մեծ պատմողական հայրն

1-20 fig

514

io ipse fuerit à Cōstantino vocatus, traditū communiter ab Armenis scriptoribus, & præcipue ab eorum Patriarcha Ghelariensi, cuius verba sunt hæc : *Ad Nicænum Concilium Gregorius vocatus fuit, ad quod tamen ipse, ne amplius afficeretur honoribus, accedere recusavit ; misit autem loco suū filium suum Aristarcem.*

Cæterum, quod attinet ad obitum Arostanis, aliàs Aristarcis, à nectario quodam Principe, quem diuino ille zelo redarguerat, interfecti, ut suprà in Armeniæ historia dictum est; sic etiam memorat Pater Graulina: Deinde Arostanes, S. Gregorij filius, glorioso etiam sine cursu peregrinationis huius vitæ confecit. nam, ut narrat Sozomenus, sub Iuliano Apostata multa passus pro Christo, & à Sapore Rege Persarum per insidias captus, inclita mortè interijt. Sed non video, quomodò hæc verè dici possint de Arostone Armeniæ Episcopo, (de quo fatur ibi Graulina) cuius obitus annos circiter triginta Imperium Iuliani præcessit: nec Sozomenum inuenio, nisi talia solùm de Arlatio Armeniæ Rege, locutum esse. quare indubitanter puto, R. Patrè Graulinam (pace dixerim tanti Doctoris) per æquiocationem nominis ea de Episcopo Arostone, seu Aristarce dixisse, quæ dicenda erant de Arface, seu Arlatio, Armeniæ maioris Rege, qui vixit tempore Iuliani: præsertim cum ipse de obitu Arostanis eadem viurpauerit verba, quæ Baronius in historia Tindaris, & Gregorij protulit de obitu eiusdem Arlacis, in-

Nierles
Gleichen.
Arm. Parr.
in histori-
co Comu-
ne de Re-
gibus A.

Grau. in 2
l. o. sup. 2.
cic. par. 1
cáp. 8.

Sozom.
lib. 8, c. 1.

Baren. t. 3.
an. 511.

ԲԷ.] Եւրդի Լիւթանէս գորդ ամուսնացեալ ծնաւ զԵրեմ. որդիս. զՏոսիկս, և զԷրեղորես. զորոցն առաջոյք յետոյ և ձեռնադրեցաւ ի բանայ մինչ դեռ Կենդանի էր սբն Էրեղորս հայր նորս ապա յետ փոխմաննսն Էրեղորս և Եղբօս Եւստակիոսի նստաւ յաթոննսն և Եղև յոյժ խոհեմ, սուրբ, և առաքինի հոգիւ. ի սորին աւարտ զաղծանեցաւ բարեպաշտ արքայն ԼՏրդատ. զկնի որոյ Թադաւորեաց խնայող որդիսն. զամբարեշտ Թգր, և անմանն բարի հոգի իւրեան, որ և յետ առիաւ ինչ մեռեալ ԼԹող ի յաթոնն իւր Ժառանգ զԼԹիւսն որդիս. և ինչ ցարժաւ յառաջսն Եւստակիոսի.

atque duobus ex ea liberis procreatis, videlicet Hefychio, & Gregorio, de quibus infra, Presbiter ordinatus fuit, viuentibus eius Patre Gregorio, & Fratre Arostane: post quorum mortem Patriarchatu obituit, atque in eo regendo maximum prudentiæ, sanctitatis, & innocentia speciemem dedit. Hoc tempore, defuncto Rege Tiridate, præficitur Armeno Regno: filius eius Chosroës II. improbus sanè Rex, qui, relicto Regni, ac suæ iniquitatis hærede Dirano filio, citò vitam finiuit.

Chosroës II. Rex Armeniæ.

EX ARMENA

Historia.

Caput III. DE DIRANO REGE.

Էրեմ. Է.

Տ Եր Տոսիկ, և ԼՏեր Էրեղորիս. Թոռուք որոյն Էրեղորի. ամս. զ. Չաւ բրածեմ արքայն ԼՏիւսն յաղագս ոչ Թողոյ մուծանել զպատկերս կոռյ յեկեղեցի. և զախճանի ի ձեռացնորս. իսկ սուրբն Էրեղորիս՝ առաքեալ կաթողիկոս կողմանն աղուանից. անդ կատարեցաւ նախատակաւ Թ.

IV. **D** Omnus Hefychius, & Dominus Gregorius, nepotes S. Gregorij, annos 6.. Hefychius cum Idolorum simulacra in Ecclesia permittere noluisset, fuit à Dirano Rege in exilium pulsus, ac demum iussu eiusdem interemptus. Beatus verò Gregorius, missus Patriarcha in Albanensem Provinciam, ibi martyrio pariter coronatus est.

Diranus Rex Armeniæ.

մեկնութիւն

Լարդապետին:

ANNOTATIO.

Աղուանեցիքն՝ են աղբ մի հայոց. որ բնակէ ի հիւսուսային կողմն մեծին հայաստանեաց, մօտ կասբիս կան ծովուն. Լոցն, ըստ պատմութեան.

A Lbanenses, Populi sunt in ea parte maioris Armeniæ, quæ ad Calpium vergit. His Bartholomæus Apostolus, teste Baronio, antea

Baron. an. 44.

ՔԱ ին

ԲԷ

ՅԷ

ՅԷ prx.

prædicauerat; ad quos iam Dominus Gregorius, peculiaris Patriarcha, ex Armenia primò destinatur: (id quod Armenijs traditur præcepisse S. Siluester Papa, cuius verba in fœdere vnionis supra relato extant) qui quidem Patriarcha in Albania vique ad huc in Successoribus durat, ac etiam Armenus est. Helychius autem supremus totius Armeniæ Patriarcha constitutus, postquam sedit annos sex in Cathedra S. Gregorij, cuius successio hic solùm describitur, ab impio Rege Dirano, eo quòd Idola quadam confregisset, in exilio vità priuatur. ipse porrò Diranus non multò post debita suæ impietati animaduersione plexus est: nam cæcus effectus, imparièter, ac miserabiliter sibi mortem consciuit; eique successit Arfaces eius filius, de quo iam supra fecimus mentionem.

Helychius
Patriarcha
iussu Dirani
Regis
occisus.

Arfaces
Rex Armeniæ.

Թէր Քարոնիսի Բնակ Քարողեաց
ղաւնաբանն որ Էջնաբանն Քար
Թուղիսէն, և ասան Էլէրոյդեալ
Էլ ընդորինն առաքեալ էղև անդ յա
տուկ նշանորհարք զորո արուգ Գաւ
բաւն Թե հրամայեաց հայոցն որքա
ղան պատն Լեղբեսարոս Ի Թուղթն
դաշնաց և Եւսոյն պատրիարքն Գաւ
անդ Ի յաԹառածառանդն իւր մինչ
և Ի Ժամանակս այս Բայց տեք
Տոսիկն եղեալ կԹա ամ հայոց,
յեռ նստէր ամս վեց յաԹառն որքոյ
Լուսաւորքն և նախ արժորեալ, և
յեռոյ ապանեալ էղև յանորհ արքա
յէն ԼՄիրանայ, վն խորատակելոյ զկոպ
պատկերս ոմանս Էլ Լուսաւորքն չարա
չար Էջբայն պահանջեալ յայ զվրէժ
անորհնուԹն իւրոյ և Էղեալ յա
չանց կոր, յուսաւորատուԹ Ինքն զինքն
ըսպան և յաԹառն նորա նստու Էջ
չակ որդի իւրեան.

ՀԵՄԵՐԻ

Հայաց Դատարան-Թիւնն .

၄-၂၀-၆၀. ၇.

Ե Եւ փառներէն , ոչ պահում
Տ ալ ալ ոմն ի գաւառն Արա-
 բունց ի գեղէն աշտիշտապ ամս Եւ
Դ Արեւելահոսա որդի Էլիսակնէն ,
 Բառն Զանգան Բառն որդոյն Դրե-
 դորն ամս Եւ Էլիսակնիկն ի ձեռ-
 անէ արքային Պապայ յաղագայսն ի
 ամսն ի ամսն Դեղ մահաւ արքա-
 յեայ ամս Եւ Էլիսակնիկն

ԱՆԿԱՌԻԹ-ԻՐԱՆ

Lycopodium obscurum

յո է՝ մեծն Ներսէս . ցեղե
 ալ ՚ի զարմէ սրբոյ Լուսաւոր
 ջին . և մեծն իսաւորաբար կոչեցեալ զն
 զի լրութիւն շնորհաց մեծարեալ եղ
 և յայտն . և ծաղկեցաւ ՚ի մեջ աշխարհին
 հայոց առաքելութիւն . մեծաւ . Լուս
 ստանալեօք և ստատեալ յաշխարհ
 նեաց չարագործութիւնք և լոյսաւոր
 և զօրաց հայոց արքայից . Եւստիւն
 յն և լոյսին՝ գալով երբեմն սաստօղ բա
 նիւն կշտամբեալ ՚ի նմանէ զն հեղմանն
 անսպառ արեանն ի ներայ , զոր ինքն
 սպանեալ էր արքայեաց զհայրապետն
 Ներսէս ՚ի կղզին մի յորում համբաւ են
 Թեոփիլի . իսկ ինքն սրան չեղաբար
 թերեալ էր նմա ձուկն ՚ի կերակուր . և
 ՚ի ծարաւ առ ձկնոյն . բզկեալ էր նոր
 ծառակ զուրմ առ ՚ի շիջութիւն զծա
 բաւն նորա . իսկ յետոյ զանս պոռ
 բիկ՝ արքայն և լոյսն պատու հասեալ
 եղև յայտն արքանին . զի կալեալ ՚ի

grade 105

三

EX AR MEN A

Historia.

Caput V I.

D Omnis Parmiersch, non qui-
dem Bablau, sed alius qui-
dam ex Oppido Asedischiad Prouincie
Darunensis, annos 5.

Domnus Nierses, filius Atheno- VI.
genis, & nepos Hefychij, nepotis
S. Gregorij, annos 34. His Paba
Regis iniquitati aduersatus, ab eo
dem veneno interfectus, oppellje.

ANNOTATIO.

Nierles , primus huius nominis Patriarcha , è genere Diui Gregorij, cognomento Magnus, & reapse probitate, ac virtutum omnium præstantia Maximus in Armenia suo tempore fuit; perditissimos mores tum Arsacis Regis Armeniæ, tum Pabæ, Arsacis filij & Successoris, ad vitæ vique profusionem acriter reprehendit. quocirca cum idem Arsaces inter alia perpetrata facinora innoxium Chenielem quendam interfecisset, ac proinde grauter à sacrosancto Patriarcha Nierlele obiurgaretur, eundem Antistitem in quandam Insulam relegauit; in qua ipsas, ferunt, vndas seruo Dei pisces pro cibo mirabiliter obtulisse, atque ex arida tellure recenter erupisse aquam, ad eius sitim restinguendam. Sed de ipso Arsace iustum Dei iudicium debitum supplicium lumpsit; nam:

Nierles
Magnus
sanctissi-
mus Patri
archa

Idē ab Ar-
face proij-
ciunt in
castrum.

captus à Sapore Persarum Rege, & multa passus, miserrimam mortem obiuit. & hæc dixerim ex Armenis historijs.

Verum enimvero, etsi de Arsace Rege suo improba, quantum ad mores attinet, referunt Armenij: illum tamen Latini scriptores maximeperè laudant, cum quòd Christianæ Religionis gratia sub Iuliano Apostata, & Sapore Rege Persarum durissima passus sit; tum etiam quòd Romanis semper fidelissimus fuerit; adeoque societate coniunctus, ut Constantius Imperator coniugem ei copulare voluerit Olympiada, sponsam fratris sui Constantis; quod Ammianus, sic loquutus, enarrat: Constantius in Cappadocia degens, accitum Arsacem Armenia Regem, summaque liberalitate susceptum, premonebat; & hortabatur, ut nobis amicus esse perseveraret, & fidus; & audiebat enim; sapientem cum tentatum à Rege Persarum fallacijs, & minis; & dolis, ut, Romanorum societate privabitur, suis rationibus iungetur; qui crebro adiurans; animam prius posse amittere, quam sententiam; muneratus cum Comitibus, quos duxerat, rediit ad Regnum; nihil ausus temerare postea promissorum; obligatus gratiarum multiplici nexu Constantio; inter quas illud potius excellebat, quòd Olympiada Ablabij filiam, preficere quondam Prætorio, ei copulaverat coniugem, sponsam fratris sui Constantis.

Arsaces
Rex Arme-
niæ, Ro-
manorum
amicus si-
delissimus

Ammia-
nus, lib.
30.

Idem Rex
Armenia,
fratrem
Constantij
Imper. ac-
cepit con-
iugem.

Հասկոյ արքայէն պարսից . և յոյժ
չարչարեալ . մեռաւ . Եւ իւրապէս
մահուամբ . ևս զայս պատկեր
մոռեցն հայոց .

Բայց Թեպէս հայոց պատմիչքն
պարսաւանօք շարաւածին զարքայէն
իւրեանց շարաւած . յազարս անհրաժ-
գործոցն նորին . ահայն պատմիչքն
գրանկոյ յոյժ գործարանին զոյժ շար-
աւածին զի պատմաւորն հաւատարմ . բան
զի յազարս անուանն քի կրեալ էր զհա-
լածութեան մեծ . և զչարչարանս յորմէ
ի ներքոյ Տուրքանոսի որ քաջորէր զքե-
ն . շարաւած անհրաժեշտ արքային պար-
սից . և սա աւել զի յոյժ էղև հաւատար-
մարիմ և սիրելի բարեկամ հաւաքմայեց
այ մինչ զի Լյուսիանոսի հայր ամուս-
նացուցէր զի զհայր ընդ Օղեմսիայայ,
որ յառաջ հարսնացեալ էր ընդ Լյուս-
անոսիայ, եղբորն նոյն Լյուսանոսի ինքն
նոյն և որման շարաւածս ի գիրքն . Եւ
այսպիսի բանիք Լյուսանոսի հայր
անարեայ և հոգեայ առ իւրե իւրի
կարգաւորեալ զարքայ հայոց շարաւած
և ընկալեալ զսա մեծաւ պատուով .
յորդորեայ մուր հաստատ ի բարեկա-
մութի հաւաքմայեցոյ . բանի զաւանդ
էր . Թէ պարսից Թորն բարաւանդաւ
փորձեալ էր ի ձեռն իւրեկն Թեց և
սպառնալեայ բարչի զսա առ իւր մի
աբարութիւն և առ ի հրաշարի ի բա-
րեկամութեան հարկայեցոյ . Եւս
շարաւ պատմաւորանեաց երեւմաւ
Թե առաւել կամէր անել զբարեկամ
անձինս իւրոյ . բան Թե փոփոխել զսա
աջապոյն զիտաւ որորմէն զգն . որոյ
պարզեալ առաւել ի հայրենի գործաւ
հարկերն քոք իւրուք ի Թորաւ որոյ

Թիւ . ոչ յանդիմեալ աշուհեալ պակաս լինել ի խնամանցն . զի բարեւ հաւաք-
մայեց հաւաքեալ էր ընդ Լյուսանոսի . մահաւ անդ զի Լիւս ամուսնացու-
ցուց զսոր հայր կապեալ էր ընդ Լյուսանոսի .

յնայ էր զնա ընդ Օղիմպիայայ, որ էր դուռնը մեծ ի անարարական աշխարհայ,
և եղևայ էր հարան Լյուսանդիայ եղբորն իւրոյ:]

Իսկ արդ որպէս արքայն աշխարհայ
ընկալեալ էր զբարեւոյն արարեւս և բաշ
ընկալաւ թիւն ի Լյուսանդիոսէ հայս
րէ: արարեւս և յետոյ անարգեալ եղև
և հարած եալ ի Տոլիմասէ աւարաց
դէն, որ հետեւեցաւ Թորոս Թէն Լյու
սանդիոսէ: քառ արուս գրեւ Էթոն
մեծոյ, ստեղծ ի գիրքն Գ. ի գլուխն.
Եւ արարեւս Տոլիմասս արեալ զԹու
ղթ ան. աշխարհ հայոց Թոր; և բաշ
ընկալան հոռվանեցաց. զի հետեւեալ
զորոր եւ բաշ և եկեացեալ օգնութիւն
իւրեան: և ի Թուղթն այսմիկ ոչ ամա
նեցաւ հարարաւ Թէ փառաւորել և
բարձրացուցանել զանձն իւր. ամենով
որ զիւրն յոյժ յարմար ի կառավարան
Թորոս Թէ և բարեկամ անոցն իւրոցն
և բաշտման անարեւոյ և արարաւ
անօր չարահասէր ի զի Եսէն աշխա
րայ: և քանզի լուեալ էր զնա որ բրի
տանեաց. զի անեցուցանել զարարաւ
անա ի զի արքն. բուն և հար անբար
արաւ անու. Թէ մեծ ան խօսել զհայնոյ
ութիւն յարգն ի գէն քի: և արեալ ան
աշխարհ. զի եթե ոչ կատարէր զհար
մանս իւր. ան արարեալ ի յնքեան
ոչ ինկնոյ էր օգնական անա:] Էթն
և ցար Էթոն անկնս:

Աշխարհայ անարարան ան և աշ
խարհայ. որ եղև խաբէս Թէ կալեալ և
չարչարեալ ի պարսիկ Շապուհ. այս
պէս անա և անարարն ի գիրքն. իե.
աշխարհ երաջեալ Շապուհ արքայն
պարսից. որ ի սկզբանէ Թագաւորաւ
Թէն իւրեան զիւրն ի յարչաւորութիւն
անարգեալ էր. յետ սասանիմանն որ
բացող Տոլիմասսի. և յետ արարա
ղութիւն ամալել ի Թագաւորութիւն, երև
աւ իւր եցաւ

Ac verò quantum honoris, & be
neficij apud Constantium Imperato
rem assecutus Arsaces fuerat, tantun
dem postea despectus, & vexationis
illatum ei fuit à Iuliano. Apostata,
successore Constantij, si Sozome
no credimus: Porro, ait ille, litte
ras ad Arsacem Regem Armenie, &
Romanorum socium scripsit Iulianus,
ut in hac expeditione subsidio sibi
veniret; quibus quidem in litteris de
se extra modum gloriosè predicare,
se ut valde ad imperium gerendum
idoneum insolenter extollere, & ut
amicum illis, quos ipse pro Dijs ha
buit, arroganter efferre, ipsi denique
Arsaci verbis admodum contumeliosis
minitari, non veritus est; & quoniam
eum Christianum esse acceperat; quò
suam in eum auget contumeliam,
etiam nefandas in Christum blasphe
mias loqui, cum superba quadam ia
ctatione contendit: cui etiam signifi
cavit, Deum, quem coleret, nequa
quam eum defensurum, si imperata
negligeret. Hæc Sozomenus.

De milerando autem eiusdem
Arsacis obitu, qui dolo pacis captus
à Sapore, extrema pati coactus fuit,
hæc alia prolequitur Ammianus:
Rex vero Persidis longævus ille Sa
por, & ab ipsis imperitandi exordijs
dulcedini rapinarum addictus, post
Imperatoris Iuliani excessum, & pu
denda pacis iecta fœdera, cum suis
paulisper nobis visus amicus, calcata
fide sub Ioviniano pactorum, iniecta
bat Armeniæ manum, ut eam, ve: ut

Sozom.
lib. 6. c. 1.

Idem Rex
Arsaces
Christia
nitatis cau
sâ vexatur
à Iuliano
Apostata.

Ammia
nus, lib.
27.

մահն զոր սպանանկեցէ, ասնիցէ հա-
տարոմն արեանն . մեռան հազարք
հազարաց . և դեռ սկիզբն էր .] Եւ-
բանիցս այսոցիկ համաձայնին և ա-
սացեալն Լյաւիոդորի . որ ՚ի պատմու-
թիւնիւր ՚ի գիրքն . ք . ՚ի գլուխն . ք . այս
պէս ասէ . ւաղդ . ՚ի հեռուեալ ամի . ՚ի
յաւելին յորում լինէր յիշատակ չար
չարանացն ըն , և սպասիւր ամին յա-
րութե , ել ընդ ամ երկիր պարսկից ա-
նողորմ հրաման Շապուր արքայի . որ
դատաւարաւոր ՚ի մահ զամոք . որ դաւ-
անէր զհաւան ըն . յորում ժամանա-
կի անթիւ բազմութի բրիտանից
սրով սպանանեցան .]

Իսկ յետ ւաղդակայ արքային հա-
յոց հեռուեցաւ Պապ սրբիւնարաւ . որ
և ինքն ըստ նմանութե հօրն եղև
զաւթար Թագ . և ըստ որում գրե-
Լեբուէս կայեցին ՚ի նախնեաց զիտա-
մանութիւն իւր . մինչ դեռ այս Պապս
արքայ պահանջեալ զգրէժ հօրն իւրն
ան , խալմ ասնէր ընդ . Շապուհն
մերձ ՚ի Լուպատ լեռին . մեծ և սր հայ
բապեան Լեբուէս ել ՚ի զ՚նոյն լեռին ,
որպէս միւս ւաղդակ , աղաչել զան զս-
յաղթութե հայոց . և մինչ ՚ի վերկոյս
տարած եալ ոսնէր զձեռն . զօրքն հա-
յոց յաղթօղբ լինէին . և յորժամ խոնար
հեր զոտա ՚ի վարկոյս . զօրանային
զօրքն պարսկից . իսկ ապա զս զի նոյն
Պապս օր ըստ օրէ յաւելանայր ՚ի չա-
րութիւն . և սչ կարէր համբերել զհայ
բապան խրատան հովապետին իւրոյ .
խորհեցաւ սպանել զնա . որքանի և
մահու դէն արբուցեալ նմին . և հան
՚ի կենացս արտի զօրբաղան . կաթար
զիկան Լեբուէս . և զարչկով յայտն
որբապեղծ հայրապապութենէն .
զորոյ մահն յորժամ լուաւ մեծն Թե-

ծա

որոս

^Ժ¹³ duntaxat homines occidendo, se finem
ultra sanguinem effundendi factu-
rum; verumtamen millium millibus
iam mortem attulerat, & adhuc in
principio erat. Quibus etiam verbis
concordant illa, quæ Cassiodorus ex
Sozomeno refert in historia tripar-
tita, dicens: Sequenti verò anno, die
quo passionis Christi memoria celebra-
batur, & expectabatur Resurrectio-
nis festiuitas, crudelissima Saporis
præceptio per omnem Persarum cucur-
rit terram; morte condemnans eos, qui
se profiterentur esse Christianos. quo
tempore fertur ultra numerum mul-
titudinem Christianorum gladio ceci-
disse.

^Ժ¹⁴

Successit autem Arlaci Regi Pa-
ba filius eius, Rex itidem flagitiosus;
qui (vt ea hic memorem, quæ Ar-
menis historijs * prodita sunt) cum
structo agmine ad mortem Patris
vilescendam, manus confereret cum
eodem Sapore Rege Persarum, obi-
uiam illi veniente cum exercitu pro-
pe Nebath montem Armeniæ; di-
lectus Dei famulus, Nierles Patriar-
cha, eundem tunc dicitur conscen-
disse montem, Deum pro Armenio-
rum victoria precaturus: vbi dum
Moyſis instar manus suas modò in-
altum eleuaret, modò deorsum in-
flecteret; sic & varius erat euentus
belli, modò scilicet pro Armenijs,
modò pro Persis. Porro denique
cum idem Rex Paba prauior in dies
efficeretur, nec posset crebras sacri
Prætulis Nierlesis obiurgationes
a quo animo ferre, ipsum Pastorem
suum, vita innocentissimum, vene-

Cassiod.
in Trip.
lib. 3. c. 2.Paba
Rex Arme-
niæ.* Nierles
Ghelaen-
sis, in Car-
mine de
Regibus
Armeniz.Nierles
Moyſis
Arm Patri-
archa, in-
ter-

no necavit, nequaquam horrens, nefando tædari scelere parricidam, Cuius deinde necem moleste accipiens Imperator Theodosius, illam crudeliter eiusdem sacrilegi Regis internicione vindicavit: tradiditque Regnum Armenum Ardauasti, viro ex illustri quoque Arfacidarum, genere strenuissimo; qui tamen, cum nec Theodosij voluntati responderet, adhuc interficitur, ac duo filij Pabæ, nimirum Arfaces, et Vaghafaces, alter quidem Græcorum, alter verò Persarum patrocinio fulci, Reges constituuntur Armeniæ. His viro successit Chosroës III. quem comprehendentes Persæ Regno priuant, inque locum eius sufficiunt Verramum, et post hunc, Saporem quendam Persam; cui tandem successit Ardalciras, qui vltimus fuit Arfacidarum, vt infra dicitur.

At verò Ammianus de Paba filio Arfacis, quem ipse Param, corrupto vocabulo, nuncupat, verba faciens, in eo discrepat ab Armenis Historicis, quòd cum isti Pabæ necem ex mandato Theodosij senioris accidisse dicant; ipse tamen iussu Valentis, qui Theodosium in Orientis Imperio immediatè præcesserat, eam illi asserit fuisse allatam; et hoc sanè modo. Sapor Rex Persarum, Arface Armeniæ Rege capto, sublatroque de medio, Cylaci Ipadoni, et Artabani, quos olim sulceperat perfugas, committit Armeniam; ipsidemque mandaratur, vt Artogeraffam, arcem validissimam, quæ thelauros, et uxorem cum filio Arfacis tuebatur,

Ardauas,
Rex
Armeniæ.

Arfaces,
& Vaghafaces,
Armeniæ Re-
ges.

Chosroës
III Verra-
mus, & Sa-
por, Arme-
niæ Re-
ges.

Ardalci-
ras, Rex
Arm. vlti-
mus ex Ar-
facidarum
progenie.

Ammian,
lib. 27.

որոս կայսր, յոյժ տրամցաւ. և ինդրեալ զբէժարեան ծառային աջ, ևս սպանել զանկրաւ Թագաւորն, և նստոյց յաթոռն նորա զԱրաւաւադր. որ էր այր զօրեղ, և յոյժ գովաբանեալ զԾրախաւով. ցեղեալ և ինքն ի զարմէ Արշակունեաց: Բայց՝ զՍանաբար զարեւոյ, նա ևս ի զերջն պատժեցաւ մահուամբ ի Թեոդոսի. և երկու որդիքն Պապայ՝ Արշակ, և Աղաթըշակ նստան յաթոռ Թորոթին հայոց, որոց մինն հնազանդ եղև յունացն, և միւսն սարսիցն: Եւ զինքն սոցայ եղև Թագաւոր հայոց ի նորոզ, որ և զնա պարսկի բմբունկով ընկէ ցին յաթոռոյն, և ի տեղի նորա կայցոցին զԱռամշապուհ: Նա և յետորա Թագաւորեաց ի զհայոց պարսկի Շապուհ: և ապա ի զերջն նստաւ ի նոյն աթոռն Արաւաշիր, որ եղև յետին Թոր հայոց ի ցեղէ Արշակունեաց: զորմէ և յետոյ ճառեացուք. Բայց՝ Ամմիանոս պատմիչն ի գիրքն իմ. խօսելով յղիս Պապայ առբայի, որդւոյն Արշակայ, բացառայն և պատմութեցն հայոց ըստ այսմ, զոր հայքն ասեն. Թէ նոյն Պապն սպանեալ եղև հրամանաւ մեծին Թեոդոսի բանդի տէ ինքն, Էթէ սպանեալ եղև հրամանաւ կայսերն Աղաթնաթայ, որ նստաւ անմիջապէս առաջ բան զԹեոդոսն: և պատմէ զսպանուին նորին գոյ այսպէս: Շապուհ արքայն պարսից՝ կայեալ զԹորն հայոց Արշակ, և բարձեալ զնայ ի միջոյ անձնեաց զաշխարհն հայոց Լիդակեայ ներքինոյ, և Արաւունայ: զորս և ինքն ընկալեալ էր ետրեմն բարեկրօթք մեծաւ, յորժամ կային առնա՝ փախստականք: Նա ևս հրամայեաց

ևաց նոցա գնալ և աւերել զամուր
 քաղաքն զԱրթուրեան : որ որպէս
 զհաման , և զամուսինս ըստ որդոցն
 19 շարակաց : Եւ ստի գնացեալ Օրա-
 տեաքն այնորիկ , և պաշարելով զքա-
 ղաքն . Թող ետուն զի փախել կարեցէ
 Պապն զաղտաբար : որոյ ելեալ յա-
 մուր քաղաքէն անտի . և հասեալ առ
 կայսրն Աղաղեմ . ընկալեալ եղև ի
 նմանէ սիրով . և հրամանաւ նորին
 մասց ի Լեւոնեաւորիս . գտեալ անդ
 բազում հալածակութի և պատիւ :
 20 շարակելով իբրեւ լուսն Լիւրակէս և շար-
 տեանն զայնպիսի մեծ բարեկրու-
 քի կայսրն Աղաղեմեայ . առաքե-
 լին առ նա զհրեշտակս . և խորհե-
 լին ի նմանէ օգնութի զօրաց , և ըստ
 նմին հառառաւել ինքեանց զՊապն
 իբրեւ Թագաւոր : զի որոյ բերեալ եղև
 նոյն Պապն ի հայս ի Արեւնտիս
 զօրաւարէ , իսկ առանց Թագաւորա-
 կան նշանի , և առանց օգնութե զօ-
 րաց , զի սի կարծեցին պարտիկ , Թե
 կայսրն ուխտադրուծ լինէր առաջ
 գոյն դաշանց և միաբանութի : Բայց
 յորմամ լուր եղև այս առ պարտից ար-
 բայն Շապուհ . սա յորմ բարեբաւ
 բարկութի . եկեալ հանդերձ զօրօք
 բազմօք . առպատակէր զամաշխարհս
 հայոց : որոյ գալստեամբն ահաբեկե-
 ալ Պապն ըստ Լիւրակեայ և շարտե-
 անայ . և ոչ տեսեալ ինքեանց զօգնու-
 քի յորմեքէ : փախեալս յոման բարձ-
 րագոյն լերինս . որ և ծածկելով զին
 քեանս ի միջ խորոց անտառից ամիս
 հինկ , ազատեցան ի ձեռաց արքային
 Շապուհ : իսկ սա պաշարելով ամ
 զօրութի զօրացն զքաղաքն Արթու-
 րեան . յետ զանազան պատերազմի
 էստ զնա և սղակաց . և տարեալ յան-
 ծի

tur , inuaderent , excinderentque .
 Hinc Para , seu Paba , conscijs Du-
 cibz illis , ac dissimulantibus , clam
 19 è Munimento digressus , ad Valen-
 tem fugit Imperatorem . illum
 Valens benignè susceptum apud
 Neocæsaream morari præcepit , libe-
 rali victu curandum , & cultu ; qua
 quidem humanitate Cylaces , & Ar-
 tabanes illecti , missis Oratoribus ,
 à Valente auxilium , eundemque
 Param Regem sibi tribui poposce-
 runt . Sed pro tempore adiuventis
 negatis , per Terentium Ducem Pa-
 ra reducitur in Armeniam , interim
 20 Gentem illam rectorus sine vllis
 insignibus , ne Imperator à Persis
 fracti fœderis argueretur , & pacis .
 Hoc comperto textu gestorum , Sa-
 por , ultra hominem efferatus , Ar-
 menias aperta prædatione vastabat ;
 cuius aduentu territus Para , itidem-
 que Cylaces , & Artabanes , nulla
 circumspèctantes auxilia , celsorum
 montium petiuere secessus ; vbi per
 sylvarum profunda , & flexuosos col-
 les mensibus quinque delitescentes ,
 Regis multiformes lulere conatus .
 qui cum omni pondere multitudinis
 Artogerassam circumseptam , &
 21 post varios certaminum calus , lassatis
 defensoribus , patefactam , in-
 cendit : Arlacis vxorem erutam
 inde cum thesauris abduxit . Quam
 obrem ad eas Regiones Arintheus
 cum exercitu mittitur Comes ab
 Imperatore , suppècias laturus Ar-
 menijs , si eos exagitare procinctu
 gemino tentauerint Persæ . inter quæ
 Sapor immensum quantum astutus ,
 & cum

Sapor, Per-
 sarū Rex ,
 depopula-
 tur Arme-
 nias .

& cum sibi conduceret, humilis, aut elatus, societatis futuræ specie Param, vt incuriosum sui, per latentes Nuncios increpat, quod Maiestatis Regiæ velamento Cylaci seruiret, & Artabani; quos ille præceps blanditiarum illecebris interfecit, capitaque cæsorū ad Saporē, vt ei morigerus, misit.

Has igitur ob causas diuersis Paracriminibus apud Valentem exonoratur à multis; inter quos & Terentius Dux per assiduas litteras Cylacis necem replicabat, & Artabanis. addens, eundem Param, ad superbos actus elatum; nimis esse in subiectos immanem: vnde propediem alterum Armeniæ Regem suadebat esse mittendum, ne odio Paræ Nario illa, Romanis opportuna, deficeret ad iura Perlarum, eam rapere vi, vel metu, vel adulatione flagrantium. Hinc in illum inexplicabile auctum Cælaris odium; & doli struebantur in dies, vt per vim ei vel clam vita adimeretur, agentique tunc in Armenia Traiano, & rem militarem curanti, id secretis committitur scriptis; qui illecebrosus Regem infidijs ambiens, & modò serenæ mentis Valentis indices litteras tradens, modò ipse sese eius conuiuijs ingerens, ad vltimum composita fraude ad prandium verècundiùs inuitauit: qui nihil aduersum metuens, venit, concessoque honoratione discubuit loco. cumque apponerentur exquisitæ cupediæ, & ædes pulsu neruorum, & articulado, flatili-

que

տի զգանձնն ան, և զամուսննն շարժապարհաւ ի յաշխարհն իւրեանս: Բաւաի վս այսորեկ առաքեալ եղև անդ ի Լյաւոնքն զօրագրութիւն շարժապարհաւ զորաց բազմութիւն, առ ի յայտն զօգնութիւն, յարժակաւորեկն քաղաքն միւս անգամ ասպատակել զաշխարհս նոցան: Իսկ Շապուհն իսաբերայ, որ երբեմն հապարա երևիւր, և երբեմն խոնարհ, ըստ որում ընկեր իւրեան օգուտ կեղծաւորութիւն բարեկամութիւն առաքեաց խրատել զՊարսն ի գաղանձն. ասելով. Թէ յոյժ անպատեհ էր արքունական մեծութիւնն նոցն, հետադանդել Լիզակեայ և շարժապարհաւ զորաց խրատն նա ընդունելով. վաղվաղակի ետ սպանանել զերկոսինն և յղևաց զպրութիւնն իւրեանց առ Շապուհն:

Եւ արդ սակա այդպիսի սրտառանգ և Բերեստիոս, և այլք բազմութիւն զԹուղթս մեղադրանաց և գանկատից զարգայէն Պարսայ առ կայսրն լլաղէստ. ասելով. Թէ սա յոյժ հարաւապեալ եղև. և անօգորմութիւն մեծաւ վարե ընդ հետադանդեալն իւր. վս որոյ պարտ է կացուցանել ի վր հայտն զայլ որ Թագաւորն զի մի գոյցե վասն ատելութե Պարսոյս հրաժարեցին հայքս ի հաղթանայեցոցդ. և դնացին ի միաբանութիւն պարսից:

Ոսր երբև Լյաւոնքն լուաւ զայս լի եղև բարկութիւն և ծածռակ գրով հրամայեաց և Բաւայանսի սպորապետի սպանանել զշարժապարհայն: Բաւաի նա զմտաւ անեալ զխորհուրդն, և հանապազորդ հասրիւք խնդրէր զտեղեւապանմանն այսորեկ, առան ի միտմաւոր հրաւիրեաց զայն Պարսն գալ ի պատիւ իւր: Իսկ նա զի զիտելով ծի

Ex codē
Armenia-
no, lib.
30.

1. Բաբելոնի Թեմայի Թեմայի Եպիսկոպոս
 2. Երկնայի և Բարեկամի Ի սրբաշնորհ
 3. Բաբելոնի տեղից և Երկնայի տեղից
 4. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 5. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 6. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 7. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 8. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 9. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 10. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 11. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 12. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 13. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 14. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 15. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 16. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 17. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 18. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 19. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 20. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 21. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 22. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 23. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 24. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 25. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 26. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 27. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 28. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 29. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 30. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 31. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 32. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 33. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 34. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 35. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 36. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 37. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 38. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 39. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 40. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 41. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 42. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 43. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 44. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 45. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 46. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 47. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 48. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 49. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 50. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 51. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 52. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 53. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 54. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 55. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 56. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 57. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 58. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 59. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 60. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 61. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 62. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 63. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 64. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 65. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 66. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 67. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 68. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 69. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 70. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 71. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 72. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 73. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 74. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 75. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 76. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 77. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 78. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 79. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 80. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 81. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 82. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 83. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 84. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 85. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 86. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 87. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 88. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 89. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 90. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 91. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 92. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 93. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 94. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 95. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 96. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 97. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 98. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 99. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի
 100. Երկնայի և Բարեկամի տեղից և Երկնայի

que tonitu resulerent, iam vino in-
 calefcente. Barbarus quidam gla-
 dium districtum intentas accedit, Pa-
 ram confossurus, ne exilire posset,
 etiam tum praepeditum. quo viso
 Regulus, expedito dolo adurgens,
 ut vitam omni ratione defenderet,
 perforato pectore deformis procu-
 buit victima. ictibus multiplicatis
 foede concisa. Et haec de Rege Para-
 seu Paba, filio Arfacis, dicta suffi-
 ciant; quae nos ex prolixo Ammiani
 contextu summatim extraximus.

Hoc eodem tempore S. Basilus
 Caesariensis Episcopus minorem vi-
 sitavit Armeniam, ut in Ecclesijs il-
 lis, Pastoribus destitutis, crearet Epi-
 scopos, Sacerdotes consecraret, con-
 firmaret in orthodoxa fide Catholi-
 cos; Haereticos tandem, ad rectum
 eiusdem fidei tramitem adductos, Apo-
 stolicæ conciliaret Ecclesiae. quocir-
 ca in Nicopolitano, ab Armenis Epi-
 scopis celebrato, Concilio Eustathiū
 Episcopum Sebastenum ab haeresi
 reuocauit: cumque illum, fidem
 Catholicam profitentem, ac subscri-
 bentem, in communionem recepisset,
 apud Theodotum Nicopolitanæ
 Ciuitatis Episcopum, atque apud
 alios etiam grauius offendit, in su-
 spicionem adductus, quod cum hæ-
 retico consensisset. quamobrem idē
 postea Basilus opus habuit, apolo-
 geticam, in qua totam hanc narrac-
 tionem, pro se epistolam scribere
 ad Terentium Comitem, qui iisdem
 temporibus, ut supra diximus, una
 cum Arintheo in Armenia ad Per-
 sas cohibendos in assiduo stabat pro-
 cinctu.

S. Basilus
 visitat mi-
 norem Ar-
 meniam.

S. Basil. e-
 pist. 6. ad
 Terent. in
 addit.

ւարդ՝ ճեղեցի Թագաւորութիւն
 ձեր երբեք զիեղին . և ջրուեսցին սաւ
 մանք ձեր 'ի ձեռք օտար Թշուառաց .
 և մասնեսցիք 'ի քերութի , 'ի սող , և
 'ի սուր . և մի պահասեցի լուծ . ծառ
 արու. Թէ 'ի պարանոցէ ձերմէ : զայ
 խարհն ձեր , և զգլխատակ ձեր ասա
 ջի ձեր օտարք կերեցին . և 'ի խարխա
 փել . տեղայ Թագեցոյք դուք . և ա
 խորգեցոյք երբեք զձուր հեղեալ . և 'ի
 լարել աղէղան տկարացոյք :] Էւ
 դարձեալ ասէ . Բարձի Թագաւորու
 Թի ձերս ընդ նմին և բաճանայութիւն .
 և անտեղուցիք շրջեցոյք յաշխարհի որ
 պէս հաս , յարու. ոչ իցէ հոգիւ : Էւ
 փոխանակ զի ոչ լուար դու թն . մի
 լուիցէ բեզ ան յաւաւր . նեղութեան
 քո : որպէս ոչ ողորմեցար ասաւապե
 ալ Եւանջալիստի . աշխարհիս 'հա
 յոյ , 'ի հեռանալն իմաւ 'ի յոնս . և
 որպէս բարձիք զիրաւունս յաշխար
 հէս հոյոց : Բարձի Թագաւորութի
 յաղգեք . ւարչախնայաց , և լիցին ըստ
 ծէ

32 *Destruetur Regnum vestrum*
quemadmodum Israelis, & dissipabuntur confinia vestra per manus exterorum inimicorum; trademini in captiuitatem, in famem, in gladium, nec deficiet iugum seruitutis à collo vestro. Regionem vestram, & labores vestros, deuorabunt coram vobis Alienigenæ, & sicut disperguntur frondes, dispergemini: neglecti eritis sicut aqua effusa, & ab intensione arcus infirmabimini.] *Et iterum postea:* Auferetur Regnum vestrum, & Sacerdotium; atque sine Domino vestro circuibitis super Terram, sicut Grex absque Pastore. Pro eo quòd tu non audisti me, nec te exaudiet Deus in die tribulationis tuæ, sicut tu non misertus fuisti afflictæ Regionis Armeniæ, sine Duce relictæ in discessione mea ad Græcos, & sicut abstulisti iustificationes à Regione Armeniorum; sic auferetur Regnum à tua Arlaci-

H darum

Vaticinii
Necropolis
Magna,
Armen. Pa-
triarchus .
apud Ar-
menicum
Giarren-
tin. Abide
aetibus
iplius.

Armenios
Regno, &
Sacerdo-
tio tot
priuados
long. an-
te predict
tus.

որ և ասիցեն . Թե ասի զանցեալս .
որ ոչ հասնի 'ի ժամանակս այս բարի .
և 'ի հանդիսս այս մեծ :] մինչ և յս
սր մեծն Ներսէս :

Արդ զն այսորիկ հայր հանա
պազ խնդիր պահանջէ 'ի քանկացն .
ասելով . Թե երբ դայցեն հոռմայե
ցին մա 'ի փրկութի ազգիս և աշխար
հիս մերոյ : Էն արդ 'եկեղեցին հա
յոց առնելով զյիշատակ զմեծին Ներ
սէսի . այսպէս երգէ . Եր զծածկեալ
խորհուրդ . ապազայից ժամանակայ
յայտնեցեր սրբոյն Ներսէսի . սորին
աղաչանք խնամեա 'ի մեզ քն . և
այլ :

canit : * *Protege nos Christe, precibus sancti Niersesis, cui occulta temporis fu-
turi secreta revelasti. &c.*

37 quampluribus annis : & expellen-
tur Infideles, & cadet sub iugum ser-
uitutis Romanorum . & diceretur illa
die : *Væ mortuis, qui ad hæc scelicia
tempora , & requiem hanc ma-
gnam non peruenere .*] Hactenus
Nierles Patriarcha .

Hinc quotidie solent Armenij,
duro infidelium iugo depressi , à
nobis Italis preces expetere , di-
centes : *Ecquando venient Romani,
ad redimendum nostrum locum , &
Gentem ?* Huius autem Patriarchæ
diem commemorationis Armena
celebrans Ecclesia , sic inter alia

* In Arme-
norum
Breviario.

EX ARMENA

Historia.

Caput V l l.

vii.

D Omnis Isaac, ex progenie Al-
piani, Harchensis Episcopi;
annos 4.

VIII.

Domnus Zauen, frater ipsius;
annos 4-

IX.

Domnus Asburaches, frater eo-
rundem; annos 5.

X.

Domnus sanctus Isaac, filius magni Niersehis, nepotis Hesyehij, nepotis sancti Gregorij; annos 51. Petierunt ab isto Armeniorum Primates, ut in maleuolentissimis obtreptionibus, quibus suo Regi Ardasira apud Regem Persarum officere volebant, secum ipsis conspiraret; cumque ille renuisset, ex eorum throno, & Patriarcham; & Regem ipsum deturbarunt, inque Ardanasensem Prouinciam propulere. Tum in sede Patriarchali Suormach virum ambitiosum, falsumque Sacerdotem constituunt, Regisque Persarum patrocinio firmant. Hisce temporibus, dum nonnulli in Asia festiuitates dominice Natiuitatis, atque Baptismatis unico simul die, nempe sexto Ianuarij celebrare solerent; omnes alie Regionibus, iuxta magnae Ecclesie Romanarum, festum Natiuitatis 25. Decembris, & Baptismatis 6. Ianuarij. peragere, concordissimè statuerunt. idque, Ioanne Chrysostomo adhuc superflue, per omnes Ecclesias diuulgarunt. Scriptum deinde fuit etiam diuo Isaac,

Isaac Ar-
meniorum
sanctissi-
mus Patri-
archa.

**Ecclesiæ
Romane
ritus in ce
lebratione
festorum,
proponi
tur exem
plū, quod
imitari de
beant om
nes Eccle
siæ.**

ՀԵՄԵՒՆ

Հայոց Պատմութիւնն .

S

Տ Էր Լեւոնակ, զաւակ Նիկիթայ Է
Կոստի Կարբայ, Կարիսկոպոսի Ե
այմս. Դ.

ԼԱԷՐ ՕՊԵՐԱՆԵ ԵՆԴՈՐՈՒՄՆԵՐ ԵՆԴՈՐՈՒՄՆԵՐ

ԱՐԷՐ ԱՉԱՊՈՒՐԱՆԷՆ, ԼՂԲԱՅՐ ՆՈՒ ԲՆԱՆԳ ԿԱՄՈՒ. Ե.

ԱՂԷր աք Սահակ սորէնեան պալ Ժ
հաւ. որդի մեծին Լեւոսեան, Թոռին
յուսկանն, Թոռին սրբոյն Գրիգոր
բի. ամս. Ծաւ. Էջռ. սոս Էկեալ Լա
խարարէն հայոց, խնդրէին միաբա
նել ՚ի չարախօսութի Թգրէն իւրեանց:

1 Էրտաշրի առ պարսից Էրբայնոր սը
 2 միաբանեալ նոցա ընկեցին յաթո-
 3 յն զկաթուղիկոսն և զԲգբն, աքս-
 4 րելով զնոսա՝ յարտառալ քաւանն :
 5 և զտն Լորմակ փառամով, և սուտ
 6 անուն քաւանայ կացսցին 'ի տեղի
 7 իւր, 'ի նոյն պարսից Էրբայն հաս
 8 տառեալ : իսկ՝ յայնմ ժամանակի 'ի
 9 կողմն Էջիոյ, զոր ունաք սովորեալ
 10 տօնէին զտօն ծնընդեան և զմկրտու-
 11 Թէն 'ի միսւմ աւուր 'ի յաւիտարի 'ի
 12 վեցն. միաբանեալք ընդ միմեանս ա-
 13 մենայն տիեղերք, ըստ հռովմայ մեծ-
 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30
 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50
 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70
 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90
 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110
 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130
 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150
 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170
 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190
 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210
 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230
 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250
 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270
 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290
 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310
 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330
 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350
 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370
 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390
 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410
 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430
 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450
 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470
 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490
 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510
 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530
 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550
 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570
 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590
 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610
 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630
 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650
 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670
 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690
 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710
 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730
 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750
 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770
 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790
 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810
 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830
 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850
 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870
 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890
 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907

XIII

vi

համաձայնութիւն ինքնիկէ եկե-
ղեցւոյն . իսկ նա աքսորեալ գո-
լով յարտաւաղ քաւառին . անկա-
րանայր զիքն չէր

ԱՆԵԼԻՆՈՒԹԻՒՆ

Ալարդ-ապետին .

Սահակ՝ եղև որդի մեծին Ներ-
սեսի . որպէնեալ բարի վարիւ-
ն . զի եւ երթեալ վարդ-սրբակրօն
հօրն իւրոյ . եղև առ ամենեւեան յոյժ
ընդունելի մանաւանդ վասն անախ
սրբութեան և խմատութեանն ի-
րեան . վասն որոյ նշատեալ յաթոս-
պատրիարքութե . և առաքելաշնորհ
խոհեմութե հոգեւապետեաց զիւ
յոց եկեղեցին յերկար ժամանակ . որ-
տի ծեցացեալ ի սրբութե . և մար-
դարեական հոգով լրացեալ ի մեջ չար
չարանայն աքսորոյն փոխեցաւ առ-
ւած . և ի նոյն աւուր յորում ծնեալ
էր յաշխարս ստուերիս մահու . ի նմին
ծնաւ անմահ ի վերին աշխարհս կեն
դանեաց . յիշո՛մս սք հայրապետին
Ասահայ այնչափ պատուեալ եղև
յառգին հայոց . և նշգի հանապուղ ի
մեջ սք պատարագին իւրեանց յիշա-
տակեն զնա . որպէս զմեծն ներսես , և
զայլ չորսնախնապոյն հայրապետն
որ են ի ցեղէ սրբոյն Էրեզորի լուս-
աւորին .

Տիշատակի ևս սրբազան կաթու-
ղիկան Ասահակ ի պատմութեան
աշտանոյ սք ժողովոյն , որ արարեալ
եղև ի հայոց հարցն հրամանաւ Օշոյ
արքային իւրեանց , զի միաբանութե
եկեղեցւոյն հայոց ընդ առաքելական
աքսորութեան հոգեմայ յամի տն . Ե . Թ .
որպէս յաւանդ . ի վերջն հաստրիս այ
կա սորիկ

ut & ipse similiter faciens , cum ca-
tholica Ecclesia conformaretur ; cum-
que hic in Ardanasensi tunc Provincia
exularet , exitum res habere non potuit .

ANNOTATIO.

I Saac Patriarcha , huius nominis
secundus , ex magno Nierlese ,
ac eius legitima coniuge , quam
hic habuit antequam Sacerdos , &
Armenia Patriarcha initiaretur ,
progenitus fuit . vir postea fere quin-
quagenarius effectus , & eximie vir-
tutis laude conspicuus , Armenia pre-
sicitur Ecclesiae , quam diu san-
ctissime gubernavit . tandem senio
confectus , odore sanctitatis , &
spiritu prophetiae clarus , inter affli-
ctationes exilij , eodem quo natus
erat die , ab hominibus demigrauit .
usque adeo apud Armenos in hono-
re habitus fuit , ut ipsius , sicuti
etiam magni Nierlesis , & aliorum
quatuor priorum Patriarcharum , a
sanguine diui Gregorij descenden-
tium , in sua semper liturgia me-
moriā celebrent .

In actibus Concilij Adanensis ;
quod ad vniendum Armenam
Ecclesiam cum Romana . , ab Ar-
menis Episcopis in Cilicia celebra-
tum fuit anno Domini , 1309 . ut
in calce huius primae Partis latè vi-
debitur ; similiter legimus ; quod
idem Isaac Patriarcha , & si veller ,
Armenam Ecclesiam conformari
cum alijs Christianorum Ecclesijs ,
celebrando Natiuitatem Domini
die 25. Decembris ; & non , uti illa
so-

Conciliū
Adanense
Armenū .

solebat; 6. Ianuarij, simul cum Baptismo eiusdem: nequiuic tamen sui causa exilij ad exitum rem perducere. propria illius Concilij verba damus:

Postquam, ait, dominicæ tempus Natiuitatis cunctis isto examine innotuerat; dirigitur hac de re vniuersale mandatum ex alma Vrbe Roma in Ecclesiam Constantinopolitanam, & ad Ioannem Patriarcham Hierosolymorum, & ad Flavianum Antiochiæ Patriarcham. omnesque, sanctæ Romanæ Ecclesiæ adhærentes, vnanimiter decreuerunt, vt eiusdem Natiuitatis festiuitas 25. Decembris solemniter in vniuersâ celebraretur Ecclesia, festumque Baptismatis 6. Ianuarij; eratque tunc temporis Ecclesiæ Romanorum Patriarcha, Anastasius. Scripserunt autem, ex Vrbe Byzantia, sicut ad alias Ecclesias, sic & ad magnum Isaac epistolam, vt vel ipse cum tota Ecclesia conueneret. Hic interim, cum noluisset in perniciem Armeni Regis Ardasciræ vnâ cum Armeniorum Primatibus conspirare, eumque apud Regem Persarum falsis impetere calumnijs, fuerat ab iisdem Magnatibus, ac præsertim ab ambitioso quodam calumniatore, falloque sacerdote, Suormach nuncupato apud ipsum Persarum Regem de fallo hoc crimine accusatus: Rex noster Ardasciras, inquiunt, & Isaac Patriarcha, cum Græcorum Imperatore fœderati, rebellionem à tuo cœptare Dominio machinantur.

Vide quâ-
tum in-
alia Or-
bis Ecce-
siæ impe-
ratoris m-
etiam ha-
bitum le-
gis Roma-
næ.

Anastasius
PP. I.

Sarrapæ
Armenio-
rum i. e. e-
suum, &
Patriarcha
calumnia-
tur apud
Regem Per-
sarum.

տորիկ . եւ . առի . անդ . նմանապէս . թէ
կամեցաւ . այս . որ . հայրապետ . տնկել
զանոն . ծնընդեան . ե . զմիկառու . Թէ . ան
բաժանաբար . ի . ցայլ . ե . յայլ . աւանդ ,
ըստ . որում . հանդիպին . իսկ , ե . նշ . ի
մի . շփոթ . ապ . ե . դնել . ի . համաձայ-
նութիւն . յայլ . եկեղեցեացն . քի . բայց . ոչ
կարաց . զի . գողոյն . նքատեալ . բնութե
ւշտանու . ժողովոյն . են . այսորիկ .

Ի . Երբե . այսպիսի . բնութե . Թէ . ուսմալ
ծպնեան . զժամանակ . ծնընդեան . ան .
յայնժամ . հրաման . արձակեալ . ի . մեծ . են
հռովմայ . ի . կաստանդան . պողիս . ե . աք-
յոհան . պատրիարքն . եմք . ե . առ . փրաբեա-
նոս . պատրիարքն . տնդիորայ . ե . առե-
նեքեանն . հաւանեցան . եկեղեցոյն . հռով-
մայ . ե . բողոքից . համաձայնութե . հայ-
տատեցին . լծնդ . հանու . եկեղեցի . այսպ
ի . դեկլմբեր . Դէ . կատարիլ . զան
ծնընդ . անն . ե . զմիկառու . Թէ . յուն-
արի . Դ . ե . եր . ի . ժամանակին . այնիկ
պատրիարքն . եկեղեցոյն . հռովմայեց-
ոյ . ւշտատանոսի . Երբեցին . ե . առ .
մեծն . Լեւոնի . Թուղթ . արդեա . ե . առ .
այլ . եկեղեցիս . քալ . ի . համաձայնութե .
ընդ . հանրական . եկեղեցոյն . իսկ . ան
զի . զի . ոչ . միաբանեցաւ . ընդ . նախա-
ջարմն . հայոց . ե . ոչ . չարախօսեաց . յան
քո . մն . Թագաւորն . ւշտաշի . առ .
Թագաւորն . պարսից . մանաւանդ . ի
չարամբատե . տ . մեծն . փառասմալ . ե .
առ . տ . անուն . բաժանայի . Լեւոնի . կը-
չեցելոյ . պնասպոյն . ամբաստանեալ
էղե . առ . տրքոյն . պարսից . ե . առեկն .
եթէ . Թագաւորն . ւշտաշի , ե . կա-
Թուղիկոնն . Լեւոնի . դաշինն . սեխոց
սենեկով . առ . Լրայսն . յունայ . ապրս
աամբութի . խորհին . ի . տերութենդ .
բունմե . որոյ . հաւատացեալ . արքայն
պարսից . ընկենու . յաթոռոյն . զԹու-
կէ
գաւ

գաւորն , եւ զոր կաթողիկոսն : եւ զկոչեցեալն Ատանակ կայսր յոնէ յաթուհի , որոյ նազգի մասնութն : Էւ որոյ ի հասանել հրովարտակին՝ նորա արարեալս պոլով յարատեւող գաւառին . ոչ դարձաւ որոտաւիտնի սրբոյն առ Թագաւորն Էջիգղէտ , եւ առ պատրիարքն Տոհմոսն : Եւ այսպիսի պատճառաւ մնաց համաձայնութի հայատաւանաց Էջեղեցոյ ընդ մեծ եկեղեցոյն հոռոմաց , եւ այլ եւս բրիտանիցն , ի տօնախմբութի աւերուեալսն տօնիցն այսպիսի կարգով որովք :] մինչ եւ ցաւա՛ հայոց բնակութեւն որք զովն :

Եւ որք ի յայն աւառս Ատանակայ , բնակեր եւս յայնարն հայոց մեծ միջնակորն : Եւ հռչակաւ որ վարդապետ մեծաբանութեւն յայն իմաստուն , խելամուտ , եւ համաբերչ որ գեղեցկայարմար հնարին հասեղծ զանպ գրոցն հայոց եւ վրաց : Եւ առաջինն եթող հեռեւորացն իւրոց զբարեբառութի զայսմեծ : որ յոյնքան անցեալ ժամանակս ոչ պոյր շորհեալ նախնեացն : Էւն , եւ Էւս հակ կաթողիկոսն ուսուցին զաշակերտս ուսման . զոր եւ տալեցին յաթենացոց բազան ուսանել զյուսաց բարբառ , եւ զայլ մակարութիւն . զորոց վարժութիւն ընկարն մանաւանդ երեք մեծսեպ բերթոյ , Էրանիթ , փիլիսոփայ , եւ Էմովբրե : Եւ նորա յետոյ Թարգմանեցին զյուսաց գիրքս յոլովս ի հայն : Եւ մանաւանդ զմեծաշունչս հին եւ նոր կտակարանացն : Եւ սքանչելապետ փարձամացոցին հակասեալսն ծաղկոյր եւ զարդիւք զլեզուն հայոց . առ

կգ

նեղով

10 tur . quibus fidem adhibens Persa , & Regem , & Patriarcham ex eorum throno deiecerat : ipsumque Suormach , tanquam in mercedem proditionis , Patriarchali remunerauerat dignitate : Ea propter , dum in aduentu generalis illius mandati Rex Ardasiras , & Isaac Patriarcha in Ardauasensi Prouincia exularent , nullum ex eodem beato Isaac responsum ad Archadium Imperatorem , ac diuum Ioannem Chrysostomum , Constantinopolis Patriarcham , redire potuit : vnde & illa consequenter Ecclesiæ Armenicæ cum Magna Romanorum , alijsque Christianorum Ecclesijs conformatio in festis Dominicis celebrandis ad exitum tunc perduciquiuit .] Hucusque acta Concilij Adanensis Armeni .

Hac eadem tempestate floruit etiam in Armenia celebrer quidam Heremita ; dictus Mestrobis , vir planè eruditissimus , & ingenio perspicax ; qui cum Armenarum , tum Iberarum quoque literarum characteres accuratissimè Primus expressit ; ac Posteris singulare hoc beneficium , quo tot transactis sæculis eorum Maiores expertes fuerant , dereliquit . Is igitur , & Isaac Patriarcha , plures in Armenia erudierunt Discipulos ; quos & Athenas ad Græcam linguam , aliasque facultates adipiscendas miserunt . inter eos autem maximè omnium profecerunt tres , videlicet Moyles , cognominatus Grammaticus , David Philosophus , & Mampræus :

qui

Ex histori-
co Carmi-
ne Nieric-
sis Gnel.de
Regibus
Armenicæ.
an.490.

Armenia-
rū , & Ibe-
rarum li-
terarum
Inuentor ,

Interpre-
tes Arme-
ni sacram
Scripturā,
aliosque li-
bros ex
Græco in
suum con-
uertunt
idiotam.

qui postea plerosque libros, ac præ-
sertim Bibliorum veteris, & noui Te-
stamenti, ex Græco idiomate in Ar-
menum transferendo, suam ipsorum
linguam mirum in modum locuple-
tarunt, atque imitæ Græcæ, vocibus
compositis affluentem, efflorescen-
temque reddiderunt: adeo ut, quas
nostra adhuc latina desiderans, ex
Græca lingua voces usurpat, & his
quoque omnibus de proprio sumptis
Armena nunc scateat.

Extat præterea eiusdem. Isaac Pa-
triarchæ liber quidam reuelationū,
in Armeniæ historiæ codice insertus:
in quo præcipuè legitur, quod dum
hic Dei Famulus exularet, pœniten-
tia ducti Primates Armeniæ, vene-
runt ad ipsum, ut erroris sui veniam
peterent: quibus ille visionem quan-
dam, diuinitus sibi reuelatam, ape-
ruit; quam & Angelus explanans, si-
mile quid, quod antea de Regni, &
Ecclesiæ Armeniorum ruinis Nie-
les Magnus prædixerat, his ei ver-
bis vaticinatus fuerat:

Throni visio, quæ tibi apparuit,
similis fluctui maris glaciati, signifi-
cat fluctus agitationum Regionis Ar-
menicæ. Nam absconditum illud
sub nigro, & denso velo, ostendit
flagellum, quod subitura est Regio
tota. Vestis autem Pontificia ex pur-
pura, & globus, quæ posita supra
discum vidisti, altera Sacerdotium;
alter verò indicat Regnum. At quia
nemo erat, qui vestem indueretur;
nec qui globum manu gestaret; au-
di rectè: silebit iam iam Regnum
à progenie Arlacidarum, & Patriar-
chatus

In lib. Re-
uel. Isaac
Patriarch.
Arm.

Regni, &
Ecclesiæ
Armeno-
rū, Euerio
futura.
Isaac Pa-
triarchæ
diuinitus
reuelatur.

Եւրոյ զմեզ յոյժ Կեղեցեալս և առ-
աւարտ ի բարեկալ բաւեց ըստ նմոյ
նուր Եւ յոյնաց լեզուին և
Եւ զարմեալ Կայ Ի մեջ Խառն
արեւ Կայոց գիւրն արեւունց արդոյ
Հայրապետին Ըլաճակոց և յորում
գրեալ է Եւ միջնակայր արարեալ
այս Ժամայս քի Եւ խառնարդն Կայ
ոց զղջեալք Եկին ար Կո և առ
ղերական ձայնիւ խորեցիկն Ի նմոյ
նէ զԹողութի մեղաց և չարախոս
առ Եւցն ի արեւոյ և և յայնժամ
Խնն պատմեացնոցն զհրաշարի տե-
սիկն, յուցեալ նմոյ Ի հրեշտակեա-
լ և մարգարեացաւ Թեւոտեղոց Էրն
յաԹոռ արքայն Էր Երգորի մոլորեալ
բաճանայրապետ ամաւր, որ ոչ ըստ
Կանոնի օր Ժողովոյն Եւ Կարոյն
առաջարդէին զեկեղեցիկն Կայոց
որոյ և առաջն նախագուշակեալ էր
մեզն Եւերսէս Խոյ ամաց հրեշ-
տակն Ըլաճակայ ամոյ
Եւ զի երեւցաւ քեզ Ժողովոյն
սառնքնման տեսիլ ամաւոյն Եւ զա-
նակեալ ցուցանէ զԺաման արեւոյ
Ժուր Եւ աշխարհիս Կայոց Եւ քանդի-
զԹխարոյն Թանձր Կառնոյն Ժամ-
Կոմ Եւ զորեալք բերէ զԺանձրամա-
Ժագոյն որ ունեւոց է զաշխարհս ան-
մեայն և զի զի տեսիլք զաղճան Եւ
Եւ նախարան բեհեղեայ և զգուշան
զոր տեսանէր Ի զի սկրտեղիկն Եւ զա-
նակէ մինն զբաճանայրութիւն Խոյ միւսն
զԺագաւ արութիւն Եւ զի աչոք ուն
էր արեւալ զիւրեալ զնախարան և
ոչոք այն էր, որ զգուշան տեսնէ Ի
ձեռն Եւ Եւ սառնապետ Եւ լուս-
ցի մերձ քեզ մերձ Թագաւ արութի-
յազդէն արշակունեաց և բաճա-
նայրապետութի Ի ցեղեկ արժանաւոր
Եւ զի Եւ Եւ Եւ

Կա՛ննայապետեմ արքայն Էրեբունի
 եւ մայրաքաղաքն հաստատեալն , որ
 քաղաքն բեղ. գրեալ ի սկզբանն կարգս
 ասկեղէն գրով զնոն արդարաւ թեան
 արանց արքայ . եղաց բեղ շնորհ հա
 րայն արքայ , որ ի զաւակէ քանկալի
 արքայն Էրեբունի յաջորդեցին արժա
 նայ զաթուռ քահանայապետութե .
 նորա արդի բնակիչ , ե. գրեալ ասկե
 լանի գրով ի գաղութի կենաց . եւ
 զի երեւցաւ ի միջի կողմն մաքաղա
 քն , հետի յսկէգիւր կարգացն , կարգ
 ինչ խնամարեալք , ե. ջնջակիւր . գի
 տեա՛ն , զի իստեղաց նո քահանայա
 պետք ոմանք յաթուռ արքայն Էրե
 րայն . որ ոչ ըստ կանոնի սբ ժողովոյն :
 Եւ ինչ ընկն ձեռնարկալք յեր
 կանաւոր պատիւն . այլ ըստ փառաց
 աշխարհիս ձկանի . ի պատիւն յանգ
 րաթի . որք նո արեւածաւորք , բան
 Թե Թեմաւորք . ե. զո զի առաւ Ե քա
 հանայութիւն , ե. խոտան ըստ հաւա
 յեց բարձելոյն , ջնջակիւր նարա՛ն . ի
 գաղութնէ երկնից բարութեցն : եւ
 ապաց նո զհամար ի դատաւանան զե
 հեսն . այրման յիշտ անձանցն իւրե
 անց . ե. զժողովրդոյն կորստեան :]
 Չայտպիսի Թշուառական անդամն
 հայոց եկեղեցոյն , արտաստաց ե. ող
 բոց արժանի , յայտնեաց հրեշտակն
 արքայ հոգն Լեւհանայ . յորոյ յիշատա
 ցի հայք այսպէս աղաթն ի շարա
 փանն : Եւ զհանդերձեալ խորհուրդ
 քո տէր ասկեղեմալ արքայն Լեւհա
 կայ . Թանուցեր . յիշատակի սրբայ
 րեկալ զամաղացս աղաչան :]

[Եւ ի ապա յետ փոխմանն Լեւհա
 կայ . զաղջաղակի սկսան ըստ զերդ
 րեալ մարգարեաւ Թեքն . զո զի նոքն
 Լեւհակ էլն . յետն կաթողիկոս ի
 Երեւան

Եւ յերկ

16
 chatus à genre digni Patriarchæ ,
 Sancti Gregorij ; per membranam
 verò quadrilateram , quæ tibi osten
 sa est , habentem in primo ordine
 scriptam literis aureis manum iusti
 tiæ virorum sanctorum , significat
 tibi Spiritus sancti gratia , eos , qui
 orti ex genere dilecti sancti Grego
 rij , dignè Patriarchatus Sedem rexe
 runt , filios electos esse , aureisque li
 teris scriptos in libro vitæ . quoniam
 verò tibi apparuit in medio mem
 branæ , longè ab aurearum litera
 rum ordine , confusa quædam , & de
 leta scriptura : scito , in Cathedrâ
 sancti Gregorij nonnullos fessuros
 17
 esse Patriarchas , qui haudquaquam
 iuxta canones sacrosancti Concilij
 Trecentorum decem & octo initiati
 sunt honore cœlesti ; sed ob Mundi
 huius gloriam ad illam sese audacter
 euexorunt dignitatem , argenti ama
 tores , & non Dei ; & quia falsum est
 ipsorum Sacardotium , & Dei placito
 odibile , deleti sunt à libro bono
 rum cœlestium , rationem reddituri
 Gehennæ incendijs de seipsis , & Po
 pulorum perdicione .] Hæc ab An
 gelo acceperat perillustris Isaac ; in
 cuius commemorationem Armena
 18
 quotannis sic decantat Ecclesia : Do
 mine , qui tua futura mysteria sancto
 Isaac revelatione significasti , suscipe
 nostras commemorationem eius cele
 brantium preces ; &c.

Hoc itaque sanctissimo Patriar
 cha defuncto , cœperunt statim præ
 fata impleri vaticinia ; nam idem
 Isaac , postremus ex genere diui
 Gregorij Patriarcha fuit , cui mox
 Suor-

Pseudopa
 triarchæ
 in Armena
 Cathedra
 prædica
 tur fessuri
 vna cū se
 ctatoribus
 populis
 Gehennæ
 incendijs
 puniendi.

ՀԵՄԻՆԻ

Հայոց Պատմութեան

Գլուխ Բ

Uռուսակ, յաւուրս մեծին Աւսակայ, առ մի և յետ սորա կառարմանն այլ ևս ամս վեց

Էւրեք օր Յովսէփ, յաշակերտութենէ սրբոյն Աւսակայ, ամս Բ. Աւսակայ չարչարեցան յապաքս թի յաշակերտէ ընդ սրբոյն Ղեւոնդեանցն

Էւրեք Գլուխ Բ. Աւսակայ, յորմուսը գեղջիկ յաշակերտութենէ սրբոյն Աւսակայ, ամս Բ. Աւսակայ չարչարեցան յապաքս թի յաշակերտէ ընդ սրբոյն Ղեւոնդեանցն

ԱՆԵԼՆՈՒԹԻՒՆ

Աւարդապետին

Յովսէփ կաթողիկոս և Ղեւոնդ, և Բաղդամ այլ օր վկայք թի. զորոց յիշատակն առնէ և կեղեցին հայոց յամեն ատարազ, չարչարեցան ի ներքոյ աշակերտի Թադաւորին պարսից ի հալածումն, որ նախ սկսեալ էր յաշակերտ հայոց և պարսից ընդ գէմ շրիտանէից ի նոյն աշակերտէ, և յետոյ հաստատեալ եղև նոյն հարս՝ Ժուսն ի Պարստանէ որդոյն աշակերտին, և ևս ի հետևողէն սորա, որպէս գրէ Պարսնիտ, և Լիւբեղաբեղայն. Թեպէտ սրբոյն զհետացն զատարակ անւանան զերայգրեալ մարտիրոսացն և զնոյն ևս գրէ Թեոդորեոսն կէ

EX ARMENA

Historia

Caput. K I I I

SVormach, qui sedie, adhuc viuentie magno Isaac, annum unū, & sex alios post obitum illius.

Domnus sanctus Ioseph, discipulus Beati Miesrobs, annos 22. Hic sub Isdegerde Persarum Rege, una cum sanctis Leontio, & socijs eius, pro Christo fide passus est.

Domnus Chyut Varantanus ex Opido Iotmuds, discipulus sancti Isaac, annos 15, qui stabilivit Sedem Patriarchatus in Civitate Theain post martyrium sanctorum Vartaniz, & sociorum.

ANNOTATIO.

Ioseph Patriarcha cum Leontio, aliisque penè innumeris Martyribus, quorum Ecclesia Armena annum commemorationis diem festum agit, passus est sub Isdegerde Persarum rege, in persecutione coapta in Perside, & Armenia contra Christianos ab eodem Isdegerde, continuata verò à Bararane, eiusque Successore. lege Baronium, & Cyrillum monachum; licet peculiariorum horum Martyrum nomina ab ipsis non memorentur: ac denique Theodoretum, cuius verba sunt hæc: Mortuo quidem Isdegerde, post Patrem

I 2 defun-

XI.

XII

Martyres in Armenia passi.

XIII.

Baron. c. 5. an. 10. Cyril. monach. in vita S. Eucym. apud Metaphr. die 10 Janu. Theodor. lib. 5. c. 39.

defunctum Bararanes filius una cum Regno & iam bellum suscepit adversus pietatem & atque ipse moriens ambo quoque filio sub reliquit. genera autem suppliciorum, & exquisiciones paenarum, quibus ipsos excruciauerunt, non facile poterunt oratione exponi.

Præterea Vartanus, alijque milites Armeni 1036. durante eadem persecutione, in qua exercitus Persicus omnes Christianorum Ecclesias in Armenia devastabat, cum ipsos pro Christiana religione tuenda adversus exercitus totius furorem fortiter, constanterque obiecerunt, melius existimantes mori in bello, quam videre mala Gentis suæ, & Sanctorum, crudelissimè omnes simul cum ipso Vartano, eorum duce, cruciati fuere: qui ab Armena Ecclesia quotannis speciali quoque memoria recoluntur.

Sub hæc tempora, anno nimirum Salutis 435. ut notat Cardinalis Baronius, quatuor annis post sacram Synodum Ephesinam, celebratum fuit in Armenia Concilium, communiter dictum Armenum; in quo Episcopi illi, orthodoxæ fidei tunc zelo flagrantés, damnauerunt scripta Theodori Mopsuesteni, & Diodori Tarsensis, à quibus hæresis suæ venenum Nestorius hauserat. Causa verò; cur Armeni Episcopi talem Synodum celebrassent, ut scribit Liberatus diaconus, ea est: Postquam ex publico Theodosij Imperatoris edicto, omnia sacrilegi Nestorij scripta, à Synodo Ephesina damnata, igne fuerant absorpta; Nesto-

ի պատմութիւնս իւր, ի Եփեսոս գերան և ի Լիւթրոս քաղաքս անելով այսպէս. Տես զաղանելոյ և զկեբեռի որդի նորա Պարսանն ժառանգեաց զԹորոս որդի և զպատեբազմս որդի ի գէմ բրիտանի իցնաւ և ի զաղանելն իտաւ Լիւթոս զէրկոսնն որդւոյ իւրում իսկ՝ անհա մար և անհաւանելի և անհաւանելի նայ և պատժոցն, որով չարչարեցին զհաւատացեալսն: 3

Եւսմանայէս և ի սոցն հաղած Եւսմանայեցան նախատակաւ Բէ Զարգանն ընդ ա. և յ. ընկերակցա զքննաւորաց քանդի յորժամ զորքս պարտեց և կեալ ընդ գէմ հայոց՝ աւելեկն զամսք և կեղեցիմն հայաստանեաց. սորա իլեալ բաջտակն ընդ գէմ նոցա զամս փրկութե և կեղեցեացն իւրեանց. լաւ ապոյն համարելով մեռանիլ ի պատեբազմի անդ քան Բէ տեսանել զչարս աղգի իւրեանց և սրբոց. և սրբաբարդիմամբարեղով զամս անսոման ըն. ամենեքեանն սուրբութեան մաշեցան յանօրինաց անտի աւան և հայր զդոս և սյիշատակեն յաղծոս իւրեանց: 4

Եւ զորք քրիստոսման և իւր բարոնիոս ի Եփեսոս հաւանդն. և Բէ ի ժամանակս այստակ յ. յամս ան. և Ե. երբդի. յետ չորս ամս անցանելոյ երբորդ տեղէրական ոք ժողովոյն Էփեսոսի. ամ եղիսկոսմանքն հայաստանեաց աբարին. զժողով ինչ ի յաշխարհս հայոց. և նորովիք դատարարեցին զքրիստոս մարտութեցն Լիւթոսի մօպոստացոյն. և Լիւթոսի անբանացն օրն յորոցն Լեւոստոս արտաւանեալ եր զչար աղանդոս հերձուածոցն իւրեան. և Էրեբրատոս սարկաւոցն ի Եփեսոս գիւղ և իս գոցն իւրոց. տեղերէ զպատմանս անեղոյ քան ժողովն. որ է այս. Տես 45 որոյ

Baron. to.
5. an. 435.

Concilium
Orthodoxum in Ar
menia ce
lebratum.

Lib. diacon.
Brennar.
cap. 10.

Ժողով հրահանաւ փորքին Թեոփոսի
 կոստանայեցին զամբիւսն պղծոյն
 Լեւոնորի . որք դատապարտեալ էին
 յէփեսոսի աբ ժողովոյն . աւետալ զայս
 Լեւոնորականացն . հանին յարտաքս զմ
 լորական քրեանսն . Թեոփոսի մօպսս
 տացոյն , և Դիոփոսի տարտնացոյն .
 յորացն աւետալ էր Լեւոնոր . և Թարք
 մանեցին զնսսա՝ ի բարբառն . առարայ .
 հայոց . և պարսից և սրպէս զի ընդո-
 նէի լիցին առ ամենեւեան . քրեցին
 Խաբէտ-Թէ՛ ի զի նոցա այսպէս . դ-
 քաւ ևս քիբք երկուց բնութեցն ի մի
 անձն զի . ընդ . դէմ Եւանջիոսի . և
 Էւաղիստի . յիսկ՝ երբև Էւաղ
 միտս եպիսկոս մեղիակնայ , և Դաբու-
 զա եպիսկոս եղեակոյ՝ Խոնաշեցին զայդ
 պիսի Խաբէտ-Թէ՛ Լեւոնորականացն .
 փռութիւն ծրեցին նստակա առ եպիսկո-
 սնս հայոց . ծանուցանելով նոցա . զի
 մի ընդոնեցն զայն գիտն Թեո-
 փոսի մօպսստացոյն . զի զի ի ներքոյ
 ազգափառ առաջաբանին՝ եղեալ էին
 անդ մօպսսութիւն Լեւոնորի . որ բա-
 ժանէր զմի անձն զի ի յերկուս անձնսս
 Թեակա և եպիսկոս կիլիկեցոց մեղա-
 դէին նոյն Էւաղիստի , և Դաբու-
 զայ . աւելով Թեոփոսի քրեցին առ հա-
 յո այդպէս . սչ Թե՛ ի սիրոյ . այլ զմ նա-
 խանձոյ և հակառակութե . Դաբու-
 յղքս այդպիսի պաշտօնական ժողովե-
 ցան ի հայո առ եպիսկոսն . և յեա
 բաղմօրեայ բնութե՝ գտին զգրե-
 անսն Թեոփոսի , լի մօպսսութե . զի
 որոյ դատապարտեցին զնսսա .

Եւ զկնի այսորիկ՝ նոյն եպիսկոսն
 հայոց յղեցին հրշապիս ի կոստանա
 նստաբոլիս առ Պրոկոլոս պատրիարքն յո-
 նաց . ըստ որում ծառէ նոյն լիբերա-
 տոս այսպէս . Էւաղեցին զերկուքս
 ԿԹ հա

Nestorians fontem ipsum aperue-
 runt , vnde illa primitus deriua-
 runt : scilicet hæreticos Theodori
 Mopsuesteni , & Diodori Tarsensis
 libros vbique legendos exposuere ;
 & quò latius sparsi , sine vlla su-
 spicione susciperentur , eorundem
 volumina in Syrorum , Armeno-
 rum , atque etiam Persarum lin-
 guam transferenda curarunt sub hoc
 catholico titulo , *Liber duarum na-
 turarum in vna Christi Persona ad-
 uersus Eunomium , & Apollinarem* .
 Sed vbi callidam hanc Nestoriano-
 rum fraudem perspicaci animo præ-
 sensere Acacius Melitenus in Ar-
 menia Episcopus , & Rabula Epi-
 scopus Edessenus , illico per litte-
 ras cæteros Armenos Episcopos mo-
 nuerunt , ne Theodori Mopsueste-
 ni librum , tanquam hæreticum ,
 & auctorem dogmatis Nestorians ,
 susciperent ; quamuis ab Episcopis
 Ciliciæ ipse Rabula , & Acacius
 accusarentur , quòd hoc non ex
 charitate , sed ex contentione , &
 æmulatione fecissent : Hac igitur
 ex causa conuenientes simul Epi-
 scopi in Armenia , cum post accu-
 ratum examen Mopsuesteni scripta ,
 à tramite orthodoxæ fidei aberran-
 tia inuenissent , eadem damnaue-
 runt .

Nestoria-
 noru altu-
 cia .

Verùm , ne ipsi soli ea damnasse
 viderentur , sed vniuersa quoque
 Ecclesia Orientalis id ageret , lega-
 tionem dirigunt ad Proclum Con-
 stantinopolitanum Episcopum , de
 qua hæc prosequitur idem Libera-
 tus : Miserunt duos Presbiteros ,
 Leon-

Episcopi
Armenie
gatosmit
tunt ad Pro
clum Ep
iscop. Co
stant.

Leontium, & Aberium ad Proclum Constantinopolitanum Episcopum, secundum morem, cum libellis suis, & vno volumine Theodori Mospuestensis, scire volentes, vtrum doctrina Theodori, an Rabulae, & Acacii, vera esse probaretur? itaque Proclus, accipiens Armeniae Episcoporum libellos, & illud Theodori volumen, diligentius vtraque examinans, totum Armenijs scripsit, & destinavit, in quo posuit, ad interimendum Nestorianorum versutias, qui duas in Christo inducunt Personas, vnum de Trinitate incarnatum, quem & direxit Joanni Antiocheno per Theodorum diaconum, continentem subter capitula ab hæreticis prolata; expectans ab eo pro communi fide seruanda, vt cum suo Concilio eundem totum susciperent, & subscriberent. Ioannes autem, & qui cum eo erant congregari Episcopi, legentes totum, & eiusdem laudantes compositionem, subscripserunt in eo, & Proclo transmissērunt.] Hoc totum Liberatus.

S. Proclie
pist. ad Ar
menios. in
tom. Cō
cū. in fine.

Extat ipsa Procli Epistola ad Armenios, quæ incipit: Non mediocriter, fratres, confundit animum nostrum, & maxore validissimo sauciavit rumor nouellorum erroris rixaniorum; &c. Vbi postquam duas Christi naturas in vna solummodo Verbi diuini Persona, atque in vno filio vnitās, disertissime demonstrauit ex Armeniorum eius temporis sententia, illam hoc sine claudit: Hæc vestræ Charitati direximus, vestris

հոնայս. Եր. զԴիւանանս, և զԷրե
րոս, առ Պրոկղ եպիսկոս կոստանանու
այօսի. որով և յորդեցիս զԹորգոս ի
րեանց. և զմի գիրս Թէոդորի մօսպո
ստայոյն. խնդրելով գիտել ՚ի նմանէ.
մի Թէ՛ ճշմարիտ էր Թէոդորի վար
դապետութիւն, կամ Թէ վարդապե
տութիւն Էլիակիանի և Դաբուզայ
իւնի. Պրոկղ առեալ զԹորգոս հա
յոց եպիսկոսն. և զգիրսն Թէոդորի.
և քննադրելիութիւն. գրեաց ցիրք մի
առ հայս. որով՝ զման ամաչեցուցաւ
նկոյ զխաբէութիւն Էսեստրականացի.
եղոյց. և Թէ մի անձն ժրորագութիւն
մարմնացեալ էր. և ևս առաքեաց առ
Յովաննէս եպիսկոս անտիոքայ ՚ի ձեռն
Թէոդորոսայ սարկաւազի զոյն գիրսն
իւր. որ ընդամենի խօսեալ ՚ի վերջն
զմարտութիւն հերձուածողայն այնու
ցիկ. և խնդրեաց ՚ի նմանէ. զի ընդ
Ժողովոյն իւրեան ընդունեցէ ևս առ
բազմեցէ զոյն գիրսն զմաստատո
րէ ուղղափառ հաւատայն Լեւիտ.
որչ Յովաննէս. և որք ընդ նմա էին
Ժողովեալ եպիսկոս, ընթերցեալ զգիրս
Պրոկղին, յոյժ գովեցին զարարութե
ութիւն նորա. և ստորագրելով զնա,
գարձեալ առաքեցին առ Պրոկղն.]
Չպիտի գրէ լիբերաւորս.
և զմի միւս և ցայս. որ զմանի գիրք
այս. զոր առաքեաց Պրոկղ առ հա
յոս. յայտն ակիղէն և այսպէս. Ելլ ապա
նղբարք. խառնեաց զման ակեր, և
արամութե մեծ առ խոցեաց շուրմնաբ
որոմոյն մարտութեց. և այլ.] Եւ
նորա ցուցանէ ամախապէս և իմա
ստութե. Թէ որպէս երկու բնութիւն
քի միացան անշփոթապէս ՚ի մի անձն
բանիւն, և ՚ի մի որդի եւս ՚ի վերջ պրոցն
խօսի այսպիսի բանիւք. և առաքեցաւ
զգիրսն

զգևաքս զայս անկէ զհայրաւորիկէն . և եր-
շարժեալք ի Թղթոցն ձերոց, զոր գրե-
ալ էր առ մեզ . զի Ժանուարիոյ մեզ
էթե մանալ էին ի մեջ աշխարհիդ . ձե-
րոյ չարաչար մարդիկը սմանք . աղան-
դաւոր բանից արտաբերողք . որք զա-
նայն մողորակսն գրողք , և առար-
կութիւն սուս գիտութիւն , ապականել
զպարզ և զմաքուր գեղեցկութիւն ուղ-
ղափառ հաւատոյս Դատի և Ես միւս
անգամ խրատեմ զանկէ բանիւ սրբոյն
Պօղոսի . Թե զգոյշ լիտուք . մի որ եղե-
որ զանկէ կողորդողիցէ Խորասրմաութիւն ,
և անպիտան խաբէութիւն , որ ըստ աղան-
դաւոր մարդիկսն աւանդութեւ . և ոչ
ըստ յի բնի բանից զայլ հիմն ուղիղ
հաւատոյ ոչ որ կարե դնել , բան զի
դեան . որ է յս բնութեւ արդ հաւատա-
ւորսն կացելք ի մի հոգիս և միով շնչով
հաւատալովք ի հաւատոս աւետար-
քանիս և մի եւ իբ զարհուրեցիք ի հա-
կառակորդ արարանսն . այլ արարեցէք զա-
ւանդութիւն . զոր առիթ խորաց հարցն
որք ի ժողովոսիկոյ յայտարարին զի
մարտութիւն ազգայնսն . հաւատոյն
և ի սրբոց վարդապետացն և վասիկէ ;
և Էդրիզոսէ , և յայտոցն , որք միտադ
հաւոր էին ըստ հոգիս . և որոց անու-
անքն են գրեալ ի գործութիւն կե-
նաց .]

Այսպիսի Թուղթս մեծին ժե-
րոկից առ հայն , Թեւեթոս գրեալ
եղև ուղղափառ զի յանդիմանելոյ մե-
լորութեան Թեոփորի մարտաւանդոյն ,
և Լեւոնտի : սակոյն յոյժ խորհեաց
զմիտան բազմաց , մանաւանդ զանաւ-
արացն հայոց ; զի ոչ անկեց Պրոկի ի
նմա զիջումն ինչն Թեոփորի : բայց
ինքն լիբերատոս տրամեմ . Թե զինչ
արարին զանաւորքն այնորիկ ըստ գրեմ
հաւ

vestris permori libellis , quos ad nos
misistis ; significantes , pestiferos
quosdam homines , ac verborum
portenta proferentes , in vestram
Regionem irruisse , studentes per-
uersis scriptis , & oppositionibus falsi
nominis scientiæ , simplicem ac pu-
ram rectæ fidei speciem peruertere . Sed ego vos iterum beati Pauli
verbis admoneo * : videre , ne quis
vos decipiat per philosophiam , &
inanem fallaciam secundum tradi-
tionem nugacium hominum , &
non secundum Christum * . funda-
mentum enim aliud piæ fidei ne-
mo potest ponere , præter id quod
positum est , quod est Christus
IESVS . * stete igitur in vno spi-
ritu , vnanimes collaborantes fidei
Euangelij , & in nullo terreamini
ab Aduerlarijs ; sed custodite tra-
ditiones , quas accepistis à sanctis ,
ac beatis Patribus ; qui apud Ni-
cæam rectam fidem ediderunt ; &
à sanctis , ac beatis viris ; Basilio ;
& Gregorio , & reliquis ; qui cum
illis eadem sentierunt , quorum no-
mina sunt in libro viæ .]

Quæ quidem Procli epistola ad
Armenios , quamvis catholica com-
perta esset , quòd Theodori Mopluce-
steni , atque Nestorij errores dam-
naret , multorum tamen commouit
animos , præteritum Monachorum
Armenie ; eo quòd nulla in eade
ipso Theodoro à Proclo mentio
facta esset . quid autem ijdem Mo-
nachi aduersus Theodori scripta
egerint ; Liberatus vbi supra nar-
rat ; quem tamen caute legendum
esse ,

* Coloss. 2.

* 1. Cor. 3.

* Philip. 1.

Lib. Breu.
cap. 10.

Baron. t. 3.
An. 435.

esse, Baronius admonet: utpote qui ex aliquo Nestoriano eam videtur mutuatus historiam, quod in pluribus demonstratur. Et primò, dum refert, eosdem Armenos Monachos, insectantes Theodori Mopsuesteni scripta, fuisse Apollinaristas. Secundò, quòd eiusdem Theodori scripta edicto Theodosij Imperatoris probata fuerint. Tertiò, quòd scriptis Cyrilli Alexandrini ipse Theodorus laudatus sit. Quarta denique, quòd eadem scripta, epistolis Ioannis Antiocheni fuerint quoque laudibus celebrata: quin etiam (quod est omnium pessimum) ait, Concilium Chalcedonense, in relatione Synodica ad Marcianum, suscepisse, & confirmasse prædictas Ioannis Antiocheni epistolas, quibus Theodorum laudabat.

Hæretici
Concilii
Chalcedo-
nensis ca-
lumniatur.

Verùm sicuti, in detegendo, ac refellendo tres priores calumnias, haudquaquam immorari debemus, cum & ipsis adhuc Armenijs earum falsitas satis perspicua sit: ita planè, quartam mendacij manifesti convincere, operæ pretium ducimus; eà quippe validè nunc armantur eorundem Armeniorum hæretici, ut sacram Synodum Chalcedonensem ad illud crimen adducant, quo vel Nestorianæ impietatis argui possit: dum sacrosanctos eiusdem Synodi Patres non alio ipsi nomine, quam Nestorianos, appellant. Videamus ergo, quomodo epistolas à Ioanne datas, & ut Liberatus ait, laudibus Theodori refert, Concilium Chalcedonense,

rece-

գրոցն Թեոդորի. Թեպէտք եւ բարե-
նիւնն զգուշացուցանէ զմեզ զի Կոյ-
րացի զպատմութիւն զայն. զի Լե-
բերատորն եւա զնա ՚ի Լեւոնտարեա-
նէ ք. մեմնէ. եւ ընդունի ՚ի ներքե-
զտաւութիւն յորդս. նախ զի առե-
ն Թե զանաւորքն հայոց, որք հայա-
ծէին զգրեանսն Թեոդորի մօպսու-
ստացոյն, էին ապօղինարաւանք. եւ
կրորդ առե. Թե նոյն գրեանքն Թեո-
դորի հաստատեալ էզն. հրահանում
Թեոդորի կայսերն. երրորդ առե.
Թե սքն Լիւբեղ աղերսանարացին զո-
վաբանեալ եւ զնոյն Թեոդոր եւ
չորրորդ առե. Թե Տոմանէս կաթնի-
ւանաբայ գովեալ եր եւ զնոյն զիրն
Թեոդորի ՚ի Թուղթս իւրեան. եւ
առաւել. որ է՝ աւբարքաւաղոյն բուն
զայլս մամաւ. Թե սքալան ժողովն բազ-
կեղեղոնի ՚ի Թուղթն առ Լեւոնտարե-
կայսրն ընդունեալ եւ զանպիսի Թուղ-
թս Տոմանէսին. որ էին ՚ի գովաւոր-
նութի Թեոդորի.

Իսկ՝ աբդ. անպատշաճ է մեզ յա-
մել այժմ, զի յանդիմանելոյ երեց
առաջագոյն աւբարտանիցն. բանդե-
նացաւ սքաւութիւն յոյժ յայտնի եղև
իւրեանցն հայոց. աշխ. ցուցուց
միսին. Թե որչափ մեծ է սքաւութիւն
չորրորդ աւբարտանին, որ յաղաք-
բազկեղեղոնէ սք ժողովոյն. Եւ ընդ
ապա՝ տեսցուց. Թե զնոյն ժողովն
բազկեղեղոնի ընկալեալ եւ զԹուղթն
Տոմանէսի անախրայ կաթնի, գով-
ալ ՚ի գովաւանութի Թեոդորի մօպ-
սուստացոյն, ըստ որում եւ չարախօսի-
հրահանած օրք անմաք. աշխ. բանդե-
բազկեղեղոնի սք ժողովոյն ՚ի Թուղթն
առ Լեւոնտարե. զորաց յեղեայ Լե-
բերատորն. եւ այսորիկ. աշխ. Թե.

Եւ

մեզա

Tom 2.
Concil. in
principio
3. partis
Concilij
Chalc.

մեղադրանաց արժանի համարեն . 19
բացադրել զբանս հաւանայ որ եկե
ղեցւոյն ի ձեռն նամակաց . ապա իմ
որ կարէր մեղադրել նախ և առաջին
զամենաորէն Լիւբրեղ . որ նամակօր
մերոյք յայտնի արար արեւելքացն
զհաւատալն իւր : այլ ևս կարէր ի
նոյն պարսաւանս արկանել զմեծն
Պրոկղ . որ գրեաց զԹուղթ առ հայս
քն յարմարութե հաւանայ : ևս և
դմա լծորդակից լինէր մեղադրանաց
ամենիմաստն Տոգաննէս եպիսկոսն
անտարայ : որ մերժելով զարդարս հեր
ձաւածորացն , և յայտնելով զուղղա
փառ հաւատաւ առաքելոսն վարդապետ
պետաւթ : առաջեաց զխառնակման .
Թին իւր , որ էր համալայն իմ ապրին
արեւելից , առ երանելին Պրոկղ : և առ
այն , որ ի նմին ժամանակի կամարեաց
րէր զառաջորդութիւն անկեղեցաց :]
Այն Թե որպէս ի բանս այդոսի բաղ
կեպոսի ժողովոյն՝ ոչինչ յիշուան լինի .
զԹեոդորէ մօլաստացւոյն , այլ մի
այն բերին օրինակ զերես եպիսկոպոս
նոս զայնոսիկ , որպէս մեծ վարդապետ
Եւ ոչ կարեն ասել հերձուցածօրն .
Թե երբ այն ժողովն ընդունեաց զԹ
ւղթն Տոգաննու . ապա այնու էր
և ի , Թե հաւանեալ էր գովասանու
թէն Թեոդորի : քանզի յայտնի եղև
ամենեցուն , եթէ Տոգաննէս անտիղ
բացին ի Թուղթն իւրեան գրեալ էր
ամենայնիւ զհաւատաւ ուղղափառ . և
զոչինչ մոլորութի ի վարդապետու
թէն Թեոդորի խառնեաց էր ի մեջն
ցա : մինչդի և ինքն Պրոկղ . և սքն
Լիւբրեղ աղբարանորացին . և ևս բա
րեպաշտ կայսրն Թեոդոս ընդունեալ
էին զայնոսիկ Թուղթն : Իսկ առ
այն զոր ասեն . յիշարդարութե Թե

recepit , & confirmauerit ? Hæc
sunt verba ipsa Concilij , in relatio
ne ad Marcianum , à Liberato citata :
Si enim per epistolas Ecclesie dogma
ta declarari pro unaquaque questio
ne , dignum culpa iudicant : ipsum in
primis beatissimum Cyrillum quilibet
poterit denotare , qui litteris suis
Orientalibus , quod sentiebat , expref
sit . nec non & magnum Proclum
huic vituperationi subyciet , qui eis
dem Orientalibus volumen ad Arme
nios pro fidei congruentia destinauit .
huic autem consociabitur ad culpam
& sapientissimus Ioannes Antioche
nus Episcopus , qui Hereticorum ma
ledicta repellens , & Apostolica doctri
na religiosissimum dogma declarans ,
socius Orientis confessionem , velut
ex uno ore , sanctissimo Proclo , & ei ,
qui per idem tempus Mundi regebat
gubernacula , destinauit . Quibus qui
dem in verbis nulla Theodori Mo
pluesteni fit mentio , sed isti tantum ,
tanquam magni nominis Episcopi
in exemplum adducuntur .

Nec est , quod dicere possint ,
cum probauerit Synodus Ioannis
Antiocheni epistolas , quasi idem
hoc esse , ac si consensisset laudibus
Theodori , eiusque scripta probaf
set . nam liquido constar , rectam
in omnibus fidem dictis epistolis
exhibuisse Ioannem , nec repudio
lum quid ex falla Theodori doctri
na illis admiscuisse : adeo vt non
potuerint eadem epistolæ à Proclo ,
atque à Cyrillo , & ipso Theodosio
Imperatore non recipi . Quod verò
ad laudem attinet Theodori ; non

Concilij
Chalc. à
calumnia
vindica
tur .

EX

K

eum

Lib. ibi-
dem.

cum laudauit Ioannes, præsertim
ut erroris auctorem; sed putans,
illum calumniam passum, dum sub
eius nomine errores circumferren-
tur, tantummodò excusauit, non
esse Theodori, quæ nomine Theo-
dori diuulgabantur: ut ex ipsis Li-
berati verbis manifestè colligitur.
ait enim: *Nihilominus & Proclus*
per Mennam diaconum suum ipsi Ioan-
ni referibens, cuius essent illa, quæ
Theodori dicebantur, quasiuit; qui,
pro eius excusatione, ignorare se di-
xit. Nec sanè mirum, quòd Ioan-
nes Antiochenus, ea scripta non
esse Theodori, putaret; dum de-
fensores ipsius Theodori ita hoc
ipsum seriò suadere contendebant,
ut prudenter Proclus in epistola ad
Armenios eadem scripta refellens,
nullam penitus de Theodoro habue-
rit mentionem, ut supra dictum
est. cum verò detectum postea fuit,
ea esse Theodori scripta, vnà cum
iplo auctore damnata prorsus fue-
runt ab omnibus Catholicis.

յորժամ յետոյ յայտնի եղև ամենեւին. Թէ գիրքն այնքանի էին Թէոդորին. յայնժամ
դատաւարտեալ եղև հերձուածօղն յամ ուղղափառաց:

Թէոդորի. պատասխանեմք, Թէ
Տողաննէն ոչ գողեաց զնա, և ոչ
յիշատակեաց որպէս զպատճառ մոր
բուժեցն: ոչ միայն լսելով, Թէ
գրեանքն մորբուժեցն այնոցիկ ոչ
էին Թէոդորի, որպէս համբաւէին.
և կարծելով, Թէ նա ամբաստանե-
ալ էր ի Բշնամեացն իւրոց. միայն
պատճառեաց զնա սահառիկ մի: Եւ
այսոյս լինի և ո՛ր բանիցն նոյն լի-
բրատութիւն, որ յետոյ այսպէս ասէ.
Էմակայն Պրոկղ'ի ձեռն տարիաւ
զին իւրեան ամենայն դարձեալ գե-
աց առ Տողաննէն, և Էմարց զնա.
Թէ ո՞րոյ մարդոյ էին գրեանքն այն-
ոցիկ. զոր ասէին գող Թէոդորի: Իսկ նա
պատճառելով զայն Թէոդորի. և ա-
պատասխանի. ասելով, Թէ ոչ գիտեմ
սուրբ ինչ:] Եւրդ' մի զարմացի ոք.
և Թէ Տողաննէն կարծէր, զգիրքն այն
ոչ գող Թէոդորին, զի բարեկամն նա-
յն Թէոդորին՝ այնչափ հաստատաւ Թէ
ասէին նոյնպէս, մինչ զի և ինքն պրոկղ'
գրելով առ հայո, և յանդիմանելով
մորբուժեց. գրեցն այնոցիկ. ոչ կա-
մեցաւ յիշատակել զԹէոդորն. իսկ

ՀԵՄԼԵՒԻ

Հայոց Պատմութեան :

Գլուխ Բ. Պատմութիւն

EX AR MEN A

Historia :

Caput IX.

Տէր Յովնան մանդակունի յա
զատ աստեւ, ամս. Ժբ. Լեւոնաթ
գիւտ արար հայաստանեայ ժամա
կարգութեցն, սքանչելապէս յարա
րեալ բարոյս, և աղօթս, և երգս
հոգեորսի փառս աջ. և զպէր աս
ղօթութեանցն պատարագամատոյց :

Եւ Լուիս բարգէն 'ի վանանդայ, որ
է կարս, յութմոզ գեղջե. ամս. Ե.

ԱՆԼԻՆՈՒԹԻՒՆ

Կարգապետին :

Յովնան մանդակունի եղև բազ
մ հոգիւ, և իմաստութիւն մեծաւ
զարդարեալ. ուստի և հոշեցեալ էր
յամենեցուն իմաստաստէր : Լեւ զկա
յութիւն հարցն սրբոց հաստատեայ
զասացեալն երկուց բնութեցն թի
որայ ստեղծ միյառաջագոյն սահմա
նեալ էր 'ի բազկեգոնի սբ Ժողովոյն.
որոմ սկզբանէն հակառակել հայր
մանսն մոլորեցուցեալք 'ի յայտնեա
հերձուածողաց. և մանաւանդ 'ի
Եղեմակորստէ պատարագքէն աղերսան
դրեայ. որ գրով նշանէալ 'ի նոյն սբ
Ժողովոյն այսպէս Թուղթ գրեայ առ
հայս : Երանի է՝ ձեզ հայր, որ ոչ եկիք
'ի յայտպիսի Ժողովս. Թէ զորքան հեր
ձուածողութիւն հոստատեցին աստ :
Բայց սբ հայրն Յովնան լաւ գիտե
լով զխաբէութի գործս. և Թէ ինչ
րեալ էր սահմանին այնք արքայան, ժա
նգէ

1 **D** Omnis Ioannes Mantacunen
1 sis, nobilis genere; annos 12.
Hic primus sacras Ecclesie Armena
preces; & liturgiam miro ordine di
sposuit, ac amplavit; ediditque ad
Dei gloriam Conciones; Orationes,
Cantica spiritualia, & precipue illud,
quod incipit, Domine Deus omnipotens.

XIV.

Domus Papchen V anantanus, ex
Oppido Iotmuds; annos 5.

XV.

ANNOTATIO:

1 **I** Oannes Mantacunensis fuit vir
2 in sua Natione sapientia prædi
3 tus singulari, propter quam & Phi
losophi cognomen acceperat. Sa
cræ Synodi Chalcedonensis decre
tum de duabus Christi naturis, sub
id ferè temporis editum (cui Ali
qui ex Armenia aduertari incipie
bant, hortatu quorundam hæretico
rum, ac præsertim Dioscori Ale
xandriæ Patriarchæ, quem in ea
dem Synodo damnatum, hæc ver
ba ad Armenios scripsisse, mihi rela
tum fuit Constantinopoli à Cyriaco,
Armeniorum Patriarcha catholico,
alijsque grauib. viris, qui eadem
in Armenis libris legerunt: O vos
fælices, & beati, dum Chalcedonensi
Concilio, ubi plures hæreses stabiliæ
sunt; minimè interfuisistis; Arme
nus

Ioannes
Mantac.
Arm. Pa
triarcha,
duarum
Christi na
turarum
propugna
tor acerti
mus.

Nierles
Lampronensis
in oratione ad Pa-
tres Concilij
Tarsensis

nus hic Patriarcha sanctorum testimonij comprobavit; suæque Ecclesie amplexandum proposuit: ut testatur Nierles Lampronensis, Armeniorum Episcopus, in oratione, habita ad Patres Concilij Tarsensis Armeni, de quo plura inferius suo loco. in ea namque sic legitur: In hoc quænam nobis est materia contradictionis? idem enim est, Deum & hominem asserere Christum, ac dicere duas naturas. Et paulò post legitur: Sed quare dicunt; nemo ad hodiernum usque diem hoc nobis manifestavit? cum præcipue multi ex nostris antiquis Patribus, sanctorum imitatores facti, id ipsum dixerint; sed cum mores hominum ad oppugnandum totum id, quod veritatem præ se ferebat, tunc promississent; declinantes à pace, verba ad inimicitiam provocantia dilexerunt. Verum si non sic: ubi relinquemus verba Ioannis Philosophi, & Patriarchæ, qui hoc ad nos, sanctorum Patrum testimonij traditum, admandavit? ubi leseris Patriarchæ, suæque Concilij assensum? ubi concordiam Papcheni cum Ecclesia magna Græcorum? Sic ille; qui postquam de Ioanne Mantacunenſi Patriarcha habuit mentionem, plures alios illustres Armeniæ viros subiicit, cum Ecclesia Catholica adhuc post schisma concordēs, de quibus singulis, ut ordinatim procedamus, alibi suscipietur à nobis oratio.

Sed quisnam iste fuerit Papchen Patriarcha, qui cum Græcorum Ecclesia concordiam composuisse dicitur, nequaquam invenire potuimus. enim

Papchen
Arm Patri-
archa con-
cordatur Ec-
clesiæ græ-
cæ, tunc
cum Lati-
na con-
cordi.

4 զորոյն զսերկուց միաւորեալ բնութեց
ի մի անձնաւորութիւն ընդ յորիկ զայն
չմարտութիւն զկայսութե Կարցն
աւանդեալ եկեղեցոյն իրեան: որոյ
զկայ է մեզ չարհայի Լեւոնէս լամ-
բրոնացին. որ ի յաւանդեալ խօսքն
առաջի տարածոյ ժողովոյն այսպէս
տեսցաւ: Եւ այս քննեալ իմեզ իմեզ
կառարութե: զի նոյն է, զի մարդ
տաւ զքեզ եւ երկու բնութիւն: Եւ
դարձեալ յետ սահմանոց առեւ: Եւ յի
ընդ էր նախ: Եւ որ զայս մինչ եւ ջայս
որ յայնտեալ: Եւ այլ մանաւանդ թէ
բազումք ասացին ի մերոց առաջնոց,
որոց էղեալ հետեւօք: Եւ զայն բարբ
մարդկան հակառակաւոր գողով այնմիկ
որ չմարտութիւն էր ջատագով եւ խա-
ղաղութե անհամեմեմ, եւ զառ թշու-
մութե մարդիկ զբանս սերկեցին: Եւ զայն
թէ ոչ. ուր դիցուք զբանս Յովնանու-
նիստատարին եւ հայրապետին, որ
զայս առ մեզ զկայսութե Կարցն որոց
ստուգեալ: Եւ զի ի հայրապետին եւ
զիւր ժողովոյն զհաւանութիւն: Եւ բար-
բեմ հայրապետին զհամաձայնութե
առ մեծ եկեղեցին հոռոմոց: Եւ այլ: Եւ
ջայս առ Լեւոնէս լամբրոնացին, որ
յետիջման Յովնանու մանաւանդոց,
բերե զբազում այլ նախահարմ հա-
յոց. որք միաբանեալ էին ընդ կա-
ղաղիկե Կարցն եկեղեցոյն: Եւ մեզ
կարող առնեցեմք զիշատակն ի տե-
ղեա իրեանց:

7
6

Եւ որ ոչ հարացար ստուգել. Թի
նիկք էր աղապիտ բարբեմ հայրա-
պետ, որ առնէր զհամաձայնութե առ
մեծ եկեղեցին հոռոմոց: Բայց ի յայս
չարագորութիւն հայրապետացն հա-
յոց ոչ ընթերցուեմք, որ զայլ միւս
բարբեմ անուն կաթողիկոս. բայց
հիմա միայն

verò

միայն ի միտքէ, որ յիշատակեալ եղև
 ի վերայ հետևողն յաշխնսն : Իսկ
 այն աւեր Բաբգէնն ո՛չ է՝ այս, զորմէ
 այժմ յիշեաց Լամբրոնացին : Եւսկ
 զի զի ոչոք հաճախեալ հայոց, ի
 սրբոյն Եղբորդէ մինչ և ցէեւրոսե
 աշտարակեցին, եղև բացաձայն ի յըն
 Թահաւր եկեղեցւոյն, որպէս զի ալ
 առջ լինէր գալ ի համաձայնութիւն
 ընդ նման երկրորդ զի նոյն Լամբրո
 նացին դէռ զհամաձայնութիւն Բաբ
 գէնն զինն միաբանութիւն եղրի, և
 ո՛չ առաջ : Եւ երրորդ զի առեւ այս
 մաւաւրքն հայոց ի յաշխն : Ի. և Գ.
 Եթե հիման Բաբգէն, որ ունէր զհա
 մաձայնութի ընդ եկեղեցւոյն յաշխն,
 եղև ժամանակակից ընդ սրբոյն Եղբ
 րմանոսի, որ նստաւ յաթոսն Լյոս
 տանանուպոլսի յամի ամ. 5. Ժ. Գ. յետ
 երկու հարիւր ամաց ի ժամանակէն
 առաջնոյ Բաբգէնն : զի սրայ յաղագս
 շուծման աարակոստութիւն այսորիկ,
 առեւ ի ամենեւին, զմի յերկուցս առ
 առի գոլ ձշմարիտ : Իմ. կամ Թե պատ
 միջն շարապրութիւն այսորիկ ո՛չ եղև
 ալ է՝ ստաց զվերոգրեալ Բաբգէնն ի
 տեղի իւրեան : Կամ Թե բաց ի յառ
 աջնոյ Բաբգէնն եղև ալ միւս հիմ
 քաբգէն անուս, որ ի ներքոյ այդ ա
 նուան եղեալ իցէ ի շարապրութիւն ի
 ժամանակս Եղբրմանոսին : Բայց՝ զի
 արդ. և իցէ. տեսցուք այժմ. Թե զինչ
 պատմէ այսմաւաւրքն հայոց յաղագս
 համաձայնութի Բաբգէնոյն ընդ եկե
 ղեցւոյն յաշխն : սորա նո բանքն
 նորա :

Լամբրոնոս սիւնեաց եպիսկոպոսն
 գնաց ի յոյսս. և երբեք անդի գիրս. Գ.
 զի ձշմարիտ հաւատաց. և պատրի
 աքն կոստանտնուպոլսի օրն Եղբր

verò non nisi vnum tantummodò in
 præsentì Patriarcharū Serie legimus
 extitisse Papchenem, iam nuper re-
 censitum post antedictum Ioannem:
 sed hunc, illum non esse, satis explo-
 ratum habemus; primò, quia nullum
 Armeniorum Patriarcham, vsque
 ad Nierlesem Alcedarachēsem, Patri-
 archam hæreticum, ab Ecclesia Græ-
 ca, vel Latina discordem fuisse : vt
 concordiam cum iisdem inire opus
 haberet, ex ipsius Armenæ historiæ
 contextu infra constabit. secundò,
 quia ista Papchenis concordia post,
 & non ante concordiam Ieseris Pa-
 triarchæ suprà memorata est ab Epi-
 scopo Lampronensi. tertio tandem
 (quæ quidem est omnium potissima
 ratio) Mænologium Armenum, Pap-
 chenìs Patriarchæ, qui cum Græcis
 vnionē coiuit, mentionē faciens, con-
 temporaneum eum fuisse affirmat
 S. Germani Patriarchæ Græcorū, qui
 creatus fuit Episcopus Constantino-
 polis anno salutis 714. * post duo ferè
 sæcula à rēpore, in quo hæc contigisse
 narramus. Aut ergo Papchen, qui
 ab historico nostro post Ioannē in se-
 rie collocatur, procul à suo loco aber-
 rat: aut (quod fortasse probabilius) al-
 terū extitisse Papchenē, asserendū est,
 qui cū Græcis concordia cōstituerit,
 & sub alio nomine hac in serie posi-
 tus, temporibus Germani respon-
 deat. Sed quisquis ille fuerit, quæ
 in Armeno Mænologio de eius con-
 cordia referantur, audiamus:

Stephanus Siuntiensis Episcopus
 (Sic ibi habetur) ad Græcos profe-
 ctus, attulit inde secum tres libros,
 qui

Mænol.
 arm. d. c.
 24. Iulij.

* Baron.
 tom. 8. an.
 714.

S. Germanus Episc. Constantinopolis Armenios ad Concilium Chalcedonense accipiendum adhortatur.

qui fidei veritatem explicabant . porro sanctus Germanus , Constantinopolis Patriarcha , epistolam Armenijs destinavit , per quam ita eos monebat : quare vos non asseritis duas naturas in Christo , nec recipitis Concilium Chalcedonense ? hac quidem scripsit , & per Stephanum misit ad Armenios . ut verò peruenit Stephanus ad Papchenem Armeniorum Patriarcham , ostendit ei Germani litteras , quibus lectis , precepit ipsi Stephano Dominus Papchen , ut responderet litteris Germani ; & scripsit vir eruditissimus , Stephanus , compositione , ac ordine quidem peregregio , plurimas sacrarum scripturarum , & sanctorum Patrum sententias in confirmationem adducens . quæ omnia ubi legerunt Gregorum sapientes , consentientes scriptis , nimium laudauerunt veram , ac rectam Armeniorum fidem , heresisque immunem . Hæc in Mænologio .

In quibus tria præcipuè notanda sunt , sed duo pro certo habenda : vnum est , Germanum Constantinopolis Patriarcham ab ipsis adhuc Armenijs , quos ille , ut Chalcedonense Concilium suscipere , duasque in Christo crederent naturas , hortabatur , sanctum appellari ; (qualem revera fuisse, Ecclesiæ Latinæ, & Græcæ testimonio confirmatur.) quin etiam illi memoriam eius , quam in eodem agunt Mænologio die 12. Maij, hisce præconijs illustrant: Cum fuisset , inquiunt , sanctus Doctor Germanus vita sanctimoniam celebris , omni que sapientia decoratus , nec non

Ի մանաւ գրեաց Թուղթ ի հայո . Թե ընդէն ոչ ասեր զքս յատկաբար երկու բնութի . և ոչ ընդունիլ զժողովի բաղկեպանի . զայս գրեաց . և ի ձեռն Ատեփանոսի առաքեաց ի հայո . և Եկեալ Ատեփանոս առ կաթողիկոսն Բաբգէն . եղաց նմա զԹուղթն Էրեբանոսի . և ևնմա հրամայեաց տեր Բաբգէն , որչէ պատասխանի Թղթոյն Էրեբանոսի . և գրեաց հանձարէն Ատեփանոս յոյժ գեղեցիկ շարիւ , և կարգաւ . և զկայտ Թբ ամայնս դրոյ , և սբ հարցն պաւտոս Թբ . զոր ընթերցան իմաստունքն յունաց . և յոյժ գովեցին հաւատոս Թբ զհաւատս հայոց Աշտուրիս և ուղիղ առանձ հերձուածոց .] մինչ և ջառա պատմաւորքն .

Եւ ի բանս պարտիկ նախ Է՛ մեզ զգորշանալի . Թե յունաց պատրիարքն Էրեբանոս , որ անձնեաց հայոց առ նաչել ի քս զերկու բնութի , և բնորոնել զժողովի բաղկեպանի . ոչ Թե միայն պատասխալ եղև . որպէս տուրք ի յունաց և ի շառխապոյ . այլ և սխմեանց հայոց . որք և անեն զյիշ շատակն նորա ի նոյն պատմաւորսն ի մայիսի . Ժբ . տակով անդ պայտոս Աուրբ վարդապետն Էրեբանոս զո յոյժ և ամասեր Խնոզական զբույն . որ եր ամենիմաստ , և հանաքեղ . խնորհ հոգեով , և սբ սրտիւ . խաղաղաբար , և հանդարտ , ողորմած , և ամասեր . հիւսնկալ , և ազատաւեմար . վասն որոյ և ամայնս ընդբութիւն , և կամօք ամ եպիսկոպոսաց , և զկայտ Թբ ամ հայր . պետաց , չորից ամուսկալացն . եղին զԷրեբանոս յամուսն պատրիարքութե կոստանանուպոլսի . և եղև քով հը

Idem S. Germanus ab Ecclesia Armena suscipitur.

Mænolog. At die 12. Maij.

հաղիմ է, և անբնական զարդանալու
 ճշմարտութեան ուղղափառ հաւա-
 րոյ:] և շատեալ այսմաւորքն: Եւ
 ասի և մեք յոյժ զարմանալիք. Թե
 զնէր հայք՝ ի կարդալ զբանս զալ
 զոսիկ ի յայտնաւորքն իւրեանց,
 ինչ յանձն առնուն խնցել զեբրանն
 ամանց հերձաւածողաց, որք իշխեն
 յորդորել զստանալ ի մերեկ զմի
 զոյն բաղկեղոնի, և զպաւսնութի
 երկուց բնութեցն ինչ, ընդ գեմ բա-
 թի խրատոց երանելոյն Էփեսոս
 նոսի:

Երկրորդ՝ զգորշանալի է՝ զի հայք
 նախկնորոյն ժամանակն, և մի
 նաւանդ բաբգէն կիմն, յոմարտ-
 ալէս հաւանեցան Թղթոյն Էփեսոս
 նոսի. որ գրեալ էր նոցայ. Թե ընդ
 էր ոչ ասեք ինչ զալ յառեալբար երկու
 բնութիւն, և ոչ ընդորմեք զմարմն
 բաղկեպոնի. զի զի պատուէին զսա-
 իբբէն մէ և բազ հաղիմ պաւսնութե
 զարդանալու ճշմարտութե ուղղա-
 փառ հաւաւորոյ: Եւ և զի մեծ վար-
 դապետն Լեւոնէս լամբրոնացին, որ
 է՝ այր Եմ հաւատարմութե արժա-
 նի, ասէ. Թե զի այսորիկ եղև հա-
 մանայնութի բաբգէնի հայրապետ
 ասն առ մեծ եկեղեցին յաւանդ: և ո
 և մանաւանդ, զի յոյսք յոյժ. գո-
 ղեցին զԹոռ-զԹոն պատասխանոյ բաբ-
 գէնոյն առ Էփեսոսնոս. և ընդոր-
 մեցին զպաւսնութիւն հաւաւորոյ, որ
 գրեալ էր ի նմա. զի մարդ էր, և
 համանայն ընդ կաթողիկէ մէ եկե-
 ղեցոյն. զի որոյ յոյսք ոչ կարէին ար-
 դեալ ասանել այսպէս. Էթէ ի մեզ
 Թղթոյն այսորիկ գտեալ էին զմար-
 յութիւն մեզ գրեալ ի գեմ բաղկե-
 դոնի մէ ժողովոյն, կամ Թե. զի
 հիմ

humilis spiritu, purus corde, pacificus,
 mansuetus, misericors, pius, hospita-
 lis, & amator pauperum; diuina ele-
 ctione, communique Episcoporum, &
 Patriarcharum consensu; creatus fuit
 Constantinopolis Patriarcha; euasitque
 strenuus pastor, ac veritatis fidei or-
 thodoxæ magister, Christo ipse consimi-
 lis. Quamobrem magnoperè mira-
 ri non desino, quòd, hæc omnia in
 tuo Mænologio legētes Armenij, il-
 lorum hæreticorum, qui ipsos ad sa-
 cram Synodū Chalcedonensem reiij-
 ciendam, & duas Christi naturas de-
 moliendas, cōtra tanti Doctoris mo-
 nita, impijssimè hætenus incitare,
 præsumunt, non retūdant audaciam,
 pestilentia ora non obstruant:

Alterum est: eius temporis Arme-
 nios, ac præ alijs Papchenē ipsū Patri-
 archā, proculdubio à consilio non re-
 cessisse Germani, scribentis; *Quare*
vos nō asseritis duas naturas in Chri-
sto, nec receptis Concilium Chalcedo-
nense? Tum quia illum vti sanctum,
& fidei orthodoxæ præceptorem re-
uerebantur; tum quia præfatus Nier-
les Armenus, Episcopus Lampronē-
sis, auctor grauiissimus, & omni fide
dignus, Concordiā Papchenis Patriar-
chæ cum Ecclesia magna Græcorum in-
de fuisse consequutam, affirmat; tum
denique, quia Græci quammaximè
laudauerūt epistolam, ipsi Germano
à Papchene rescriptam; & fidei Ar-
menæ professionem, quæ ibi declara-
batur, rectam, fideique Catholicæ cō-
sentaneam tunc fuisse, asseruerunt.
 quod planè haudquaquā facere po-
 tuissent, si aliquid virulentum, præfer-
 tim

Armenios
 epistolæ
 orthodo-
 xæ: Germa-
 ni assensu
 te, offen-
 ditur.

tim aduersus Chalcedonense Concilium, aut duas Christi naturas, in illa pronunciatum epistola reperissent.

Ex veritate autem horum duorum, falsitatem illius tertij, quod fraudulenta hæreticorum calliditas finxit, & Armeno inseruit Mænologio, manifestè colligimus: hoc est, mendaciter subiungi, hanc eandem, à Græcorum sapientibus collaudatam epistolam, eam fuisse, quam Stephanus Siuniensis, Armeniorum Episcopus, scripsit ad Græcos, plenam omni blasphemia, & scditate errorum. circūfertur enim hæc ipsa inter Armenios sub hoc titulo: *Epistola Stephani Siuniensis Episcopi, & Philosophi, re-scripta Germano Constantinopolis Patriarchæ*; eamque ipse legi insertam in Armenico Giarentir: in qua hæreticus, sanctorum Patrum auctoritates deprauans, ac diuinarum oracula scripturarum peruertens, sacrosanctam Synodum Chalcedonensem primū oppugnat; mox vnam in Christo naturam, voluntatem, & operationem stultissimè prædicat; quo tandem modo, per conuersionem naturæ humanæ in diuinam, vnius portentosæ naturæ monstrum illud emerferit, explicare conatus, in has sacrilegas, & à quibus vel ipsi abhorre profitentur Armenij, erumpit ineptias.

Incarnatio, ait, totius sanctæ Trinitatis fuit opus; Pater enim voluit, Spiritus sanctus obumbravit, Filius autem, velut ignis, materiam in vase coagmentauit, seu tanquam coagulum lactis sibi corpus in utero Virginis

Armeno-
rum hære-
ticorum
fraus ape-
ritur.

Stephanus
Arm. Epi-
scopus hæ-
reticus.

Giarentir
Arm. narr.
31.

Ex episto-
la Stephe-
ni Siuni-
ensis
relicta.

դէմ երկուց բնութեանց զի .
16 Եւ զստուտ հետեւի . Գողցանիս
սրբառութիւն զայն որ խաբէութիւն գրե-
ցին ոմանք 'ի մեզ այսմաւորացն հա-
յոց ամելով անդ . եթէ Թուղթն պա-
տասխանաւորութեւն առ Էջերմանոս,
որ հղեւ միջնորդ խաղաղութիւն, և յոյժ
գողցեալ 'ի յունաց, հղեւ այն Թու-
ղթն, որ գրեցաւ 'ի Ատեփանոսե-
սիանեաց եպիսկոպոսի, զի մեծամեծ-
հայհոյութիւնք, և մարտութիւնք ե-
մեք ընթերցաք զնաւ եղեալ 'ի ճառքս
տիրն հայոց 'ի ճառաւմն լիս, որ սկսի
այսպէս . Թուղթն Ատեփանոսի սի-
նեաց եպիսկոպոսի և իմաստասիրի,
ՋԷ զոր գրեաց պատասխան Թղթոյն
17 Էջերմանոսի պատրիարքին Լիոս
սանդուպոլիս .] Էւ 'ի մեզ նորին
անգէտ իմաստասերն՝ այլայլելով
զգիպութիւն որբոց հարցն, և մեկնե-
լով Թիւրապէս զստացեալս անային
որոցն, ուստի ցանկեւ աղանդով, մի գող
բնութիւն, կամք, և ներգործութիւն
անձութեւ մարմնոյն զի . և բազում
յիմարեալ առարկութիւնք դիմամարտի
ընդ դէմ ամենաբնականոյն բաղկե-
րանի . և ապա 'ի վերջն ցուցանելով,
Թէ զհարգ շինութեւն մարմնոյ բնութե-
ան փոխեցաւ 'ի բնութիւն անձու-
թեւ, հայհոյեւ այսպիսի բանեւքս, յո-
րոց և նայն աղքատ հայոց գարշի, և
18 զարհուրի: և ասեւ այսպէս . Եւ զմեզ
Հասարակաց որբոյ երբորդութեւն
եղև ներգործութիւն ' զի հայր կու-
մեցաւ . հոգին աբ հաղանեցաւ . որ
դին որպէս հաւք միացուցիչն Թոյ 'ի
բուն, և կամ որպէս մահաբոյ ինչ
կաթին, յորովայնի կուսին մաւնոյ
իւր մարմին 'ի ճշմարեւտ արեւն . և ոչ
քան ինքեան ինչ եմբակացեալ մաք
մին.

մին . այլ անձայն շարունակութեւն շար
 ժեցեալ մարմինն 'ի գոյ մարմինն . և
 բնութիւնն անկերպացաւ . բնութիւնն
 մարմնոյն եղև բնութիւնն ալ . զի նոյ
 ղաւ էառ սկիզբն գոյ բնութիւնն . յա
 պականացուէն սկսեալ . և զան ալ
 նորեկ անապական ասի մարմինն . զի
 որպէս արեգակն ընդ միջաբար հան
 դեռ ընթացեալ յանապականութիւն
 յղութեւն , 'ի բաց փակուցեալ զխաւ
 ար ապականութեւն . 'ի սբ արգանդէն
 ըմբռնեալ զնա լուսոյն անապականու
 րէն . եւ առեալ եղև այն , որինչ
 առաջին է բնութիւնն . նոյնպէս և կամբ
 առեալին , և որ ինչ զհետ երթալ
 բնութեւն . իբրև իստապայծ քրապի
 արեգականն հասեալ պայծառութեւն ,
 առանց 'ի բաց բարձելոյ , նչ ուրեք
 մնայ յիւր անձնաւորութիւն . այլ հոգ
 բազումին յաղթեալ , յինչն փոխաբ
 կեալ զաղօտապանին զլոյսն . և ոչինչ
 ընտրութիւն , կամ միջոց , կամ տե
 րութիւն իստապայծայն մնայ . այսպէս
 ոչ մարմնական բնութեւն , կամ կամայ ,
 կամ ներգործութեւն թիւ մնայ 'ի մար
 մնացեալ ալ բանին . բանի բոլորն
 անձայն , և կամբ , և ներգործութեւն
 ասի . զի մնայ երրորդութիւնն
 պարզ , և անզանապան , և անխառն 'ի
 նիւթականացս .] Ահնչ և ցատակն
 ինչապարութիւնն , և մոլորութիւնն
 Առեփանոսի սինեցալոյն . որք գառա
 պարտեցան 'ի չորրորդ , և 'ի հինգե
 րորդ , և 'ի վեցերորդ տիեզերական
 սբ ժողովն , և մեք 'ի յերկրորդ հատորն
 միջամտողն յանդիմանիցեմք նոցա .
 և զոր 'ի հետաջիւր աստ ընթերցող . զի
 Թեպէտ հայոց եկեղեցին գովաբանէ
 զաղանդոյն Առեփանոս . սակայն ոչ
 նոյնպէս ասէ զմի բնութիւն 'ի բնութեան
 ճա

nis ex vero sanguine condensavit. por
 ro corpus illud haud erat secundum se
 subsistens quidquam; sed per divinam
 assumptionem promotum fuit ad esse
 corporis, propria licet natura informis;
 quia natura corporis facta est natura
 Dei; per hunc enim cepit illud habere
 naturam. quamobrem, licet ex corru
 ptibili initium sumpserit, dicitur ta
 men incorruptibile corpus: quippe, so
 lis instar, ad intemeratam veniens
 conceptionem, procul fugavit tenebras
 corruptionis, atque ex utero purissimo
 lucem incorruptibilitatis accepit. Sic
 igitur quod assumptum fuit, factum
 est totum id, quod erat assumptis na
 tura; similiter & voluntas rei as
 sumptæ, & quicquid illius rei natu
 ram consequabatur. quemadmodum
 lux candele, accedens ad splendorem
 solis, absque eo quod auferatur, non
 remanet in suo supposito; sed splendor
 intensior vincens, in se ita conuertit
 lucem debiliorem, ut nulla superfit
 utriusque lucis distinctio, aut diffe
 rentia: ad hunc prorsus modum nullus
 in Dei Verbo incarnato humanæ natu
 ra, aut voluntatis, aut operationis
 numerus mansit; sed quicquid in eo
 est, & voluntas, & operatio, to
 cum divinum dicitur: quoniam sim
 plex, & indifferens persistit Trini
 tas, & emersa à materialibus. Ha
 ctenus peruersa Siuniensis delira
 menta; quæ iam in quarta, quinta, &
 sexta vniuersali Synodo damnata sūt,
 & à nobis in secūda Parte distinctis
 simè refellentur. Scias interim Le
 ctor, Armeniorum Ecclesiam, quam
 uis Stephanum hūc hæreticum, lan

Naturam
 humanam
 cōuertam
 in diui
 nam fabu
 latur Siu
 niensis.

4. Synod.
 act. 5.
 5. Synod.
 can. 2.
 6. Synod.
 act. 4. &
 17.

L Etum

հայ, սակայն ի սիրոյն բազմութե
 նե ազեա եղելոց, որոնք հայոյն,
 ան աւաբեան, է սէր, խնդութե,
 և խաղաղութե բաց ոչ նոցայն, որ
 է հեռ, նախանձ, բարկութե, և
 հակառակութե. որ զրէ մեզ հրաժա
 րել ի բազմութեէ ազգաց շինող
 նեկց ի սիրոյ. և որոշել յօրինացն
 ցա եկեղեցւոյ. և ի միաբանութե
 նե, և ի հաղորդութե, ուր յանդ
 րութե օրինադրեն. ողբացել զմեզ
 երեմիա, կամ այլ որ, երբեք զան,
 ցաւակեց մարգարէ. զիջնորդ խա
 ղաղութեան բն, հինա ատելութե, և
 հակառակութե առաք. զիտրոյ ոչ
 նմք արտառուաց արժանի. զգլուխն
 անդեան սրնոյս միութե, բաժան
 ման խարոց արկին ի մեջ մեր մար
 ցարէքն յիմարեալք. էւ զիտրոյ ոչ
 լացցեն զմեզ իշմարտութեան աշա
 կերաք զի ոչ եկեղեցիք չի է ի ծագս
 աշխարհի. որ ոչ զքն ան և մարգ
 դաւանի. և եթէ այսպէս է. ապա
 ընդ էր այսքան հակառակութեա ի
 մեջ մեր բանցեալք. քանզի մեր է
 հակառակութի ընդ դէմ այլ ազգաց,
 ի կարծիս, Թէ զքն յերկուց բնու
 Թէց անձառաջար միացեալ խոստ
 վանել. զյաւակութի անուանց բնու
 Թէցն, և զգոյութիս որոշեն, և
 զեութիս ոչ Թէ միացեալք, այլ բա
 ժանեալ խոստովանին և բաժանդակն,
 Թէ ի զմայ ժողովն, Թէ ի մանազ
 կերտի. Թէ ի Լիւնեցոյն Թո
 ղթն. Թէ ի Շիրակացոյն, ԼԼԼ
 բոնացոյն, կամ Թէ յայլ ումեք առ
 այսպիսի դաւանութի մարտնչին ընդ
 բաժանմամբ ան և մարգ դաւանողն
 և այս Լեւստորի է կարծիք. և ոչ
 Թէ մեծի աջ եկեղեցւոյն, և տիեզե
 37 27

prouocant: qui licet ex sapientibus,
 charitatis tamen dulcedine insipidi
 sunt. fructus spiritus, ait Apostolus,
 est charitas, gaudium, & pax; non
 autem illorum, quorum est ichisma,
 inuidia, ira, & cōtradictio; quæ nobis
 præscribunt, vt separemur in charita
 te à multitudine aliarū Christianarū
 Nationum à cōcordia, communica
 tione, & legibus Ecclesiarum illarū
 proh diuinæ legis neglectio. Desceat
 nos Ieremia, aut alius; ei similis,
 queribundus Propheta. Christum
 pacis mediatorem, fomitem odij, &
 contradictionis accepimus. Ecquo
 modò non digni lacrimis sumus?
 caput anguli parietis vnionis; fatui
 Prophetæ instrumentum diuisionis
 in medio nostrum fecere. Ecquo
 modò non desceant nos veritatis di
 scipuli? quæ enim in finibus Orbis
 Ecclesia Christi est, quæ Christum
 dominum, Deum & hominem non
 confiteatur? Quòd si res ita se habet;
 quare igitur tanta in medio nostri
 exorta est contradictio? qui bellum
 aduersus alias gerimus Nationes;
 opinantes, quòd illæ, Christum ex
 duabus naturis ineffabiliter vnitum
 confitendo, substantias, ac proprie
 tates diuidant naturarum, & essen
 tias, non quasi vnitas, sed potius di
 uisas confiteantur: & hoc totum
 contendimus* siue in Theuinenſi
 Concilio, siue in Manalchierſenſi,
 siue in Siunienſis Doctoris epistola,
 siue in Scirachenſis, siue in Dara
 nenſis, siue tandem in qualibet alia;
 vbi circa talem materiam pugna
 committitur aduersus eos, qui Chri
 stum

Armenio
 rum cæte
 ras deplo
 ratur

* Addu
 cuncur Cō
 cilabula,
 & episto
 la Armen
 hæretico
 rum.

ANNO TATIO.

F
3

ՄԵԼԷՆՈՒԹԻՈՆ

Հարգապետին :

Nierfes
Ascdara-
chenfisAr
menioru
primus Pa
triarcha
schylmati
cus, & im
rectus.

Nierfes Ascdarachensis, pri-
mus Patriarcha fuit, qui lan-
ctam Synodum Chalcedonensem
detestatus, inter Armenam, & Vni-
uersalem Ecclesiam apertum schis-
ma molitus sit. etenim post annum
Christianu 500. Conciliabulo The-
uinenfi decem Episcoporum in Ar-
menia conuocato, iussu infidelis Per-
siarum Regis, qui Christianorum di-
uisionem, ad Armeniam sibi omni-
modè subiijciendam, vehementer
exoptabat, vnam in Christo naturā,
pleraque eidem sacrae Synodo Chal-
cedonensi repugnantes constitutio-
nes stabiliuit: manseruntque in hoc
Schismate sex alij successores Patri-
archae vsque ad Ieserem Parrasna-
chientensem exclusiue. Huius Con-
ciliabuli mentionem faciens Grego-
rius Sisenfis, Armeniorum Patriar-
cha, in epistola ad Haytonem Regē
Armeniae, sic ait: Interroga denique
Cænobitas istos; quid narret Albanen-
sis historicus? id planè, quod vni-
uerso notum est Orienti; decem nimi-
rum Episcopos in Theuinenfi Concilio
permutasse totam penè legem, quae à
Diuo vsque Gregorio in nobis inuola-
ta persisterat: vnam quippe naturam
in Christo constituerunt, & Trisagium
illud, sanctus Deus, &c. quod sa-
crum* Concilium erga sanctissimam
Trinitatem decantandum, decreuerat,
superaddentes, qui crucifixus es pro
nobis, erga Filium direxerunt. Haec
ad Haytonem Gregorius.

Gregor.
Sisenfis
Epistola
ad Hayto-
nem Regē
Arm.Albania,
Prouincia
maioris
Armeniae.* Concil.
Chalced.
in fine pri-
maz actio-
nis.7
47
5

Երեսն աշտարակեցին հայոց
Լյաթուղիկոսն ի իրաւն որ
տաւաղագոյն բաժանեաց զէկեղեցին
հայոց ի յընդհանրական եկեղեցոյն
այլոց ուղղութեամբ քրիստոսեկցին: Բայն
զիստ զիսեթ զին փրկչին: 2. ի բնական
դէին արար ժողով տաւն Եպիսկոպոս
նոց, հրամանաւ անարեւն աշխարհի
պարսից. որ յոյժ սիրելի բաժանումն
քրիստոսեկց զն հաստատութեւն առ
ման Թագաւորութեւն իւրեան: Եւ ի
նմին անհամարեաց հաւատաւ ի բն մի
բնութիւն: Եւ զայլ բազմաւ նոր կանոնս
հաստատեաց, որք հակառակք էին
կանոնաց սրբազան մեծ ժողովոյն բազ
մեկոսեւ: Եւ հայոցն ի նոյն բաժան
նորմն զից այլ հետեւող կաթուղիկոս
սուրբ մինչ և ի յԵզրփառաղապակեց
տեցին: 3. Եւ իւր Եփեսոսի ի սրտոյ
կաթուն հայոց յիշումն անուն զգլխոյ
ժողովոյն ի Թագուն, զոր գրեաց յառ
հետմա Թագուն. Եւ ասէ այսպէս
Հայոց ի վարսեպ. Թեոփոս կուսանեւ
դիտել զոր ցուցանեմք ի ժողովն: Եւ
կուսանեւ աղանձեց պատմիչն ի հոս և
յամեն արեւելք: Թէ և պարսից Թա-
գաւորին հրամանաւ տաւն Եպիսկոպոս
նոց ի դէին փոխեցին: զարեւել օրեմբ
եկեղեցի Եր ի սբ Եփեսոսե ի վեր: Եւ
գրեւ զմեկ բնութիւն: Եւ զոր անուն զոր
ժողովն ի սբ Երրորդութիւն Երսասնա
նեալ: Եւ գրեւ զիստեցարն ի գեմս
որդար: 4. զայս գրեալ էր յառ. Հետմա
հայոց Թագաւորն Եփեսոսի կաթու
ղիկոսն:

Per-

27

11

Բուստի 'ի Ժամանակս այդոսիկ
մտեալ էր 'ի մեջ հայոց չար աշխարհ
Եւսեբեայ, և Բէռնարդին յղիւ
միայ բնութեն, և Բեպեմ 'ի սրբա
ղան Ժողովն բաղկեղոսի' սբ հարբն գա
տաարարեալ էին զնոս, և հատեալ էին
զգլուխս ահաւոր և զարհուրելի գա
ղանիս. սակայն յետ սառաակման հեր
ձուածողացն այնոցիկ դարձեալ բու
սան 'ի նմանէ գլուխք յոլովք, հակառ
ակք միմեանց, և միայն միաբանեալք
առ 'ի յանդիմանել Ժողովոյն բաղկե
ղոսի, և բարձրացուցանել գովասա
նոր զարհամարելի չար յիշատակ Բե
ռնարդին. և և առաջին քննաբոյս
դուռին եղև պիղծն Լեւեռոս Եպիս
կոսիս, յորմէ և անուանեցան
Լեւեռոսականքն. Լաւ յետ ապակա
նելոյ մուրտութեք զաշխարհս իրեան.
գորով հալածեալ 'ի մեծէն Յուստի
նոսէ կայսրէ. փախեալ 'ի բաղաբն ազ
էքանաբեայ, և անգ Եհան 'ի չար սրտե
անտի զմահաբեր Թիւնն Եւր. և մոր
բեցոյց զբնութհանուր աշխարհս եգիպ
տոսի. և գարձեալ ելին 'ի գմանէ այլ
աղանգաւոր գլուխք. որպէս գրէ Տե
փաննէս գամասկացին 'ի գիրսն որ յղիւ
հերձուածողաց. 39. Յուստինոսն
յորմէ անուանեցան յուստինոսականքն.
և Լյայանոսն, յորմէ կայանոսականքն.
և Թէոփոսիան, յորմէ Թէոփոսա
կանքն. և Բերտանիոս, յորմէ բերտ
նիոսականքն, և ամբարիշտն Յակովբ
ասորին, յորմէ յակովբեքն. և ամառ
բաւ մուրեքոցն զաշխարհս յորովս ար
և ելեան հաղմանն. զի տակ Էփէփիզ
քոսն 'ի. 27. աներթ գիրսն. և 'ի. 56.
գլուխն. և Թե Թիւնալիցն Յակովբ
ընգ հետեւողացն իւրոց՝ փախեալ զմ
լորտութիւն իրեանց 'ի մեջ աշտոյց, և
ձե

Peruaserat itaque in Armeniam
temporibus istis nefandissima Ace
phalorum hæresis, bellua inquam il
la sine capite; quæ pluribus tamen
in Oriente prodierat armata capiti
bus, inter se quidem pugnantibus,
sed in suscipiendis sacrilegi Diolcori
partibus post infœlicem eius interi
tum, atque in Chalcedonenſi sacra
Synodo oppugnanda, iniquissimè
fœderatis, nec solum inferiorem
Syriam, Aegyptumque exiciali, pe
stiferoque plurimarum hæresum fla
tu iam illa corruperat per Seuerum,
Antiochenum Episcopum, homi
nem execrabilem, caput immanis
huius Hydræ primarium, ex quo de
nominati sunt Seueriani; qui post
quam Antiochiæ in Religionem im
piè debaccatus fuerat, infectatus à
Iustino Imperatore, ut inficeret pari
morbo Aegyptios, fugerat Alexan
driam: verum etiam alia plurima,
ex hoc pullulancia, capita proferens
monstrum illud horribile, * nempe
Iulianum, ex quo Iulianistæ, Gaia
num, ex quo Gaianitæ, Theodosium,
ex quo Theodosiani, Berlanium, ex
quo Berlaniani, ac denique aliorum
omnium pessimum, Iacobum Sy
rum, ex quo Iacobitæ, maximam
Orientis partem sordidiorum erro
rum fæce conspurcauerat. Turpis
enim Iacobus *, ejusque Sectarij,
mortiferum impietatis suæ venenū
apud Armenios euomentes, & Sy
ros superiores, illud eorum animis
virus infixerant, Chalcedonenſe Cō
cilium fuisse Nestorianorum Con
uentum, ab eoque destrui quæcūque
SS. Pa.

Acephalo
rum Mo
nophysita
rum hære
sis in Ar
meniam in
troducta
est.

* Ex Libe
ra: o in
Breviar.
cap: 9.

* Vide
Eutym in
Panopl.
parte 2.
tit. 16. &
17. & 10.
Damaſc.
lib. de hæ
res.

* Niceph
lib. 18.
cap. 52.

SS. Patres, præsertim Cyrillus Alexā-
drius, contra Nestorianam hære-
sim conscripserunt, & in tertio vni-
uersali Concilio, Ephesino videlicet,
decreuissent. quibus, alijsque huius-
modi dolosis artibus, calumnijs, at-
que mēdacijs perditissimi Imposto-
res illi incautos Armeniorum, Syro-
rumque Populos adeò dementaue-
rant; vt plures obsequium se præsta-
re Deo putarent, si aduersus fidem
catholicam fortes, immobilesque
consisterent, eamque vitæ quoque
dispendio oppugnarent. Hinc Ar-
menij vniuersi, tum ipsius Iacobi,
cū postea* Euchanij cuiusdam Mada-
cunis falsis dogmatibus eruditi, Dio-
scorum, Eutychis collegam, vt mar-
tyrem acclamare cœperunt, male-
dictis verò insectari Synodum Chal-
cedonensem, quæ illum damnauerat;
mox præterea, cum omnibus Ace-
phalis monophysitis concordēs, vnā
in Christo naturam ex duabus factā
esse post vnionem, prædicare; cum
Theodosianis Theopalcitis, passibi-
lem filij Diuinitatem asserere; atque
cum Iulianistis, & Gaianistis Aph-
thardocitis, corpus Christi omnino
incorruptibile, naturæque legibus
minimè obnoxium fuisse, fateri, qua-

mobrem* laudantes Seuerū quoad
cætera, in eo autem quòd Christi
corpus corruptibile dixerit, ipsum
reprobarunt.

Զայոց. Եստուհնոյն հաւատալ. Թէ
սբ սիւնհոյոսն բաղկեղանի եղևալ էր
Ժողովարան ինչ Նեստորականայն.
Ե. Թէ աւերեալ էր զոր ինչ ոսկեման
հաստատեալ էին սբ հարքն Երրորդ
Ժողովոյն Եփեսոսի. Ե. զորինչ Ժողովոյն
պետութի գրեալ էր սբն Էփեսոսեաց
էքսանարացին ընդ դէմ աղանդոցն
Նեստորի. Ե. որոց ի ձեռն այդպիսի
սի խաբէութեց, Ե. աւբաստանից, Ե.
սջտութեցն՝ այնչափ մոլորեցողին
զԺողովորդան հայոց և ասորոց. մինչ
զի բաղումք էին ի նոյնսնէ որք համա-
րէին մատուցանել այ զպատարագս.
Ե. Թէ բաղապէս զինէին ընդ դէմ ուղ-
ղափառ հաւատայն, և ընդ դէմ բաղ-
կեղանի Ժողովոյն մինչ և ի մահ. Բու-
սոսի և հայր աւ հաւատացին զարա-
խօսութեցն նոյն և մանաւանդ բա-
նից սջտութեցն Եսկանէոսի ուրու-
մանդակոսոյ որ, ըստ որում գրէ Ես-
տիմիոսն, խաբեաց զնոսա. Ե. այնու-
հետեւ սկսան ընդունել և գովաբանել
զԷփեսոսկորոսն. և ի բաց մերժել նոյն
վիւր զԺողովն բաղկեղանի, որ դատա-
պարտեալ էր զնա. Ե. ապա միաբանե-
լով ընդ միաբնակ Տակովբականացն,
սկսան բարոյնել. Ե. Թէ Երկու կատարե-
ալ բնութիւնքն զի դարձեալ էին մի
բնութի յետ միաւորութեն. և ընդ
յնմ աշարժար. Թէ հոգատականացն՝ չորք
չարեալ ասէին զորոյն յնմ այն բնու-
թիւն. և ընդ անապականական Տու-
լիանոսականացն՝ ասէին, Թէ մարդ-
կութիւնքն ի եղևալ էր ամենևն անա-
պական, և ևս մերկացեալ ի բնական կրեցն
այնոցիկ զոր ունի բնութիւն մեր առ-
անց մեղաց. զսորոյ գովելով զԼեւերոսն
ըստ մնացեալ աղանդութեցն. մերժե-
ին զնա միայն զայնորիկ, զի ասացեալ էր,
Թէ մարդկութիւնքն ի ապականելի էր
Իբրեւ զմերս բաց ի մեղաց.

Eutym. in
panopl.
part. 2. tit.
20.

* Vide Ca-
taog. hæ-
reticorū,
apud Ar-
menios
manucrip-
tum.

Enim.

Ե

Ե. Լաւո

Լեւոն որոյ գիտելի է՝ զի ի Ժամա-
նակս աղբոսիկ եղև զինաբանութիւն
իւն ի բաղաբնւ աշխարհաւորեայ ի
մեջ Լեւեւորոսն, և Յովնանոսն յղբոս
աղբախանութիւն: որ և պատմեալ եղև
ի Լեւեւորոսն սարկաւագի ի, Թ. Ժ.
անկերդ գլուխ գրոցն իւրեան այսոյ:
Բնւ աբելայ եհարց զԼեւեւորոսն: Թէ
զիւորդ պարտ էր ասել, զմարմինն թի
գող ապականելի, կամ Թէ անապա-
կան: Իսկ նա ևս պատասխանի: և
ասաց. Թէ սբ հարցն ասացին զնա՝ գող
ապականելի: և ի բնւ աղբախանորդ
ցիւր տմանք լուսն զայս: զնացին աս
Յովնանոսն, որ նստէր յայտնմանդ-
աջ. և հարցին զնա. Թէ զինչ ասեա
իւրն ի զնոյն իրեն: Իսկ նա պատաս-
խանեաց. Թէ սբ հարցն ասացին գող
անապական: զսորոյ կամելով երկու
բեանն հաստատել զբանսն իւրեանց:
և Թեպեա մինչ և ցոյս օրն էին զիս
բանեալք. սակայն գրեցին զգիրս ըստ
դէմ միմեանց: և ունելով երկուբան
չիւսն զբազում հետեւօղբ, բաժանե-
ցին զայն եկեղեցին: և մի մասն անու-
անցաւ ապականապաշտ. Իսկ միւսն
որդաւ անէր զանապականութիւն,
կոչեցաւ առաջօրապաշտ: բայց ԼԵՒ
մովեռոսն եպիսկոպոս բաղաբնւ հեաւ
կցաւ ասացելոյն Լեւեւորոսի:] մինչ
և ցոյս ասէ Լեւեւորոսն:

Եւ արդեօք Թեպեա ասացախո-
սութիւն այս ոչ ունի զօրութի իւն.
սակայն մինչ և ցոյս օր բանադատե
զհայն ունաւ, մանաւանդ սբ հետե-
ին ուղղափառութե. զի ոչ գիտեն. Թէ
զինչ ասեցին յերկուց անստի: բանզի
երբեմն երկուցին ասել զմարմինն թի
ապականելի: զս զի գրեալ եղև ի սուր
մասն. Թէ ոչ ասացին սբբոյ բաժանե-

Enimvero celebris eo tempore fue-
rat quaestio illa, Alexandriae inter
Seuerum, & Iulianum, tametsi ini-
impietate etiam tum cōcordes, exor-
ta de corruptibili, & incorruptibili:
quam Liberatus enarrans, hæc ait:
Requisiuit quidam Monachus Seue-
rum, quid oporteret dicere, corpus
Domini Nostri IESV Christi cor-
ruptibile, an incorruptibile? ille re-
spondit, sanctos Patres corruptibile
illud dixisse. Hæc audientes quidam
Alexandrinorum, cum requisissent Iu-
lianum, in alio loco sedentem, quid
ipse diceret de eadem quaestione? ille
dixit, sanctos Patres contraria di-
cere. Horum itaque singuli statuere
proprium responsum volentes, scri-
pserunt libros aduersus alterutrum:
qui venientes in multitudine Ciuita-
tis, Ecclesiam illam diuiserunt; &
alios quidem fecerunt Corrupticolas
appellari; verum incorruptibilitatis
assertores, Phantasiastas. Timo-
theus vero, Episcopus Alexan-
driæ, magis sententiam Seueri se-
quutus est.

Et sanè quaestio ista, nullius licet
ponderis, inter eos tamē Armenios,
qui catholicæ fidei adhærere student,
adhuc videtur irresoluta; utpote
qui æquè timēt asserere, Christi cor-
pus fuisse corruptibile, cum scriptum
sit, non dabis sanctum tuum videre
corruptionem, quare adhuc post mor-
tem persistit incorruptum: ac fuisse
incorruptibile; cum famem, sitim,
cruciatum, & ipsam quoque verissi-
mam mortem, illud iam perpeffum,
fateantur. adeoque in ea hinc inde

Libe. in
Breviar.
cap. 19.

Dissentio
inter Se-
uerum, &
Iulianum.

Phil. 13.

hæsitantes, implicitosque, eos sæpe-
numerò reperire, expertus sum ego
iple; ut multis rationibus vix posue-
rim, expulsa perplexitate, ipsorum in-
tellectum in sani dogmatis certitu-
dine confirmare. Non grauabor id-
circo, ad solatium eorundem, S. Ioan-
nis Damasceni germanam huius rei
solutionem obiter huc afferre: nam
grauiores alia quæstiones opportu-
norem à nobis discussionis locum
postulant in secunda Parte.

Corruptionis nomen, inquit Da-
mascenus, duplicem habet significa-
tionem. Significat enim humanas
has affectiones, famem, sitim, labo-
rem, clauorum ictus, mortem, seu
animæ à corpore leuentionem, &
alia eiuldem generis: qua quidem signi-
ficatione corpus Domini dicimus
corruptibile; hæc enim omnia spon-
tè suscepit. Significat etiam corru-
ptio perfectam corporis in elemēta,
ex quibus compositum est, dissolu-
tionem, & interitum. hanc Domi-
ni corpus non est expertum; ut ait
Propheta David: Quoniam non re-
linques animam meam in inferno,
nec dabis sanctum tuum videre cor-
ruptionem. Priore significatione di-
cere Christi Corpus ante resurrectionem
incorruptibile, ut stulti homi-
nes, Iulianus, Gaianusque sentiunt;
impium est. Nam si est incorrupti-
bile, non est eiuldem essentia, qua
nos sumus, & opinione, non verita-
te facta sunt, quæ narrat Euangelium,
nempe famem, sitim, clauos, late-
ris vulnus, & mortem; quæ si opi-
nionem facta sunt, fictio & simulatio
est

Damasc.
apud Eu-
genium pa-
pam p. 2.
tit. 10.

Christi
corpus
corrupti-
bile fuisse,
quo sensu
intelligen-
dum sit.

15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

ճշմարտապէս, այլ առաջօր քործեալ էր զորինչ առեաւ իւրաքանչիւր. քիչ քիչ քիչ քիչ, և ծարաւին. և բեւեռաց և խոցի կողմանն. և զմահութենէն և թե սորա առաջօր էին. ապա խորհուրդ մարդկային փրկութեն սրբազնէն և կեղծաւորութիւն. և ոչ ճշմարտութիւն, այլ կարծեօր բանն եղեալ էր մարդ. և ոչ ճշմարտապէս, այլ կարծեօր փրկեալ էաք. իսկ քիչացն ընտրէն այսպիսեաց, և ի փրկութենէն զրկեացն. Բայց ըստ յետագոյն նշանակութեն և մեր ևս խոստովանեմք զմարմինն քի անապական, և զերծեալ ի կորուստենէ. ապա և սբ հարբն աւանդեցին մեզ. Թեպէտ և յետ յարութեն ևս ըստ առաջարկոյն նշանակութեն ասեմք զմարմինն քի անկեանքն անապական բանդի տէրն մեր ի ձեռն մարմնոյն իւրոյ շնորհեաց մարմնոյն մերում յարութիւն, և յետ սորա զանապականութիւն. զի զի և ինքն եղև մեզ առաջին պատգարութիւն, և անապականութիւն, և անշարժարելութիւն. զի որպէս առեաւ առաքեալն Պողոս. պարտ է ապականութեն այսմիկ զպէսորդ զանապականութիւն.] Այսպէս էր անապական.

Եւ արդ. Թեպէտ ի յաւաքս չարափառ աշտարակեցոյն օրհնեալ աղբն հայոց անկաւ ի վերոյգրեալ հերձուածողութենն. սակայն յետոյ ի յաւաքս ուղղափառ կթօնն եզրի միւս անգամ կանկնեցան հայք ի նոցանէ. քանզի ի ժողովն կարոյ արարին զմիաբանութիւն ընդ կաթողիկէ եկեղեցոյն. և նորովեցին զչարածողովն Երջայ. և այսպէս ըստ առաքեալութեան, կամ Թե չարութիւն կաթողիկոսացն իւրեանց՝ բազում անգամ բաժանեցան, և միաբանեցան. ըստ որում և յետոյ պատմելոյ եմք ի գիպուկ տէրի և ժամայնակի:

est humanæ salutis mysterium; & opinione; non veritate factus est homo; & opinione; non veritate; servati sumus. Sed abeant; qui hæc dicunt; & salute spoliuntur. Altera verò corruptionis significatione Domini corpus incorruptibile; & ab interitu liberum; confitemur; quemadmodum divini nobis Patres tradiderunt. quanquam post resurrectionem priore cessante significatione Domini corpus incorruptibile; dicimus. Dominus enim per corpus proprium nostrò etiam corpori resurrectionem; & post hæc incorruptionem; largitus est: ipse resurrectionis; & incorruptionis; & impassibilitatis primitiæ nobis factus: oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem; ut divus ait Apostolus.] Hucusque Damascenus.

Et hæc quidem tunc temporis erant hæreses Armenorum; qui eandem vñ cum prædicto Theuensi Conciliabulo haud multò post in sua Charnensi Synodo destituti; ad pristinam unionem cum Ecclesia Catholica rediere; quamvis deinde in his; & peiores errores iterum relabi; iterumque resipiscere; frequenter consueverint; ut suo loco; & tempore dicendum occurret.

24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

lata fuerat, & obrepere coeperat in
 Armeniam hæresis Acephalorum;
 cum, ejusdem ferè temporibus,
 Anastasio I. Orientis Imperium
 obtinente, Scenite barbari, inquit
 Nicephorus, incursionem in Mesopo-
 tamiam fecerunt; Armeniam quo-
 que, & utramque Phœniciam po-
 pulari sunt. Sed & anno salutis 515.
 eodem Anastasio Imperante, Hun-
 ni, ut testatur Marcellinus, Arme-
 niam ipsam iterum affligentes; &
 Cappadociam, cuius Ecclesiæ Me-
 tropolitanus Episcopus erat Soteri-
 cus Cæsariensis; Eutychianorum
 Princeps, devastantes; usque ad
 Lychaoniam pervenerunt. Nec
 pro scelere tanto soli Armeni, at-
 que Cappadoces, meritis poenas
 tunc luere supplicij; sed donec il-
 li, refert Cedrenus, per Hunnos
 affligerentur, Alexandrinis, qui
 eorum instar oblatrare contra ean-
 dem sacram Synodum minimè de-
 sistebant, hæc iidem mala divini-
 tûs accidisse: Eodem anno, ait,
 Alexandria viri plurimi, itemque
 mulieres; & pueri, graviter à de-
 monibus, verberati, assidue latria-
 bant; in somnis autem cuidam ter-
 ribilis quidam apparuit, dicens, Ci-
 vibus hæc ob damnationes, in Chal-
 cedonensi Concilio editas, acci-
 dere.

Similia quoque tradit Anastasius;
 qui insuper addit, hæc non sine
 fructu contigisse; siquidem eodem
 tempore Monachos hæreticos, re-
 cantantes palinodiam, scripsisse
 quatuor libellos contestationis, quo-
 rum

Scenit.
 Gens v. g.
 in Arabia
 detesta.
 Vide I. n.
 lib. 6. c. 18.
 & lib. 5.
 cap. 11.
 Niceph.
 lib. 16.
 cap. 35.

Marcell.
 in Chro-
 nico apud
 Baron. t. 6
 an. 515.

Cedrenus
 III. Annal.

Anastasius
 bibliothec-
 arius in
 Chroni-
 co.

54
 55

rum duos Anastasio Imperatori ,
tertium Præfæctis Prouinciæ , quar-
tum verò Ioanni Episcopo Hiero-
solumorum obtulere ; contestati ,
se Chalcedonensem sanctam Syno-
dum amplexari , detestari verò Se-
uerum cum suis Sectarijs , & in-
promptu habere , mortem oppete-
re pro fide Catholica . Sed & Illy-
rici Episcopos , subdit ; misisse
Romam Catholicæ fidei confessor-
nem ad Romanum Pontificem .

At quid alia ego in Armenios
caelitus immissa flagella propter exi-
nabile schisma , & Concilij Chalec-
donensis damnationem , pluribus
nunc attexere nitar ? dum hoc me
labore leuauit Nierles Ghelaiensis
Armenus , sexagesimus tertius Pa-
triarcha , atque in ipsorum liturgia
inter sanctos quoque commemora-
tus ; qui ea omnia , singulisque
illata temporibus , in suo elegia-
co Carmine enumerauit , amaro
que deplorauit animo , versibus
hisce :

Hæc nobis mala primi Patres nostri
præfagientes uaticinati sunt :
Diuinam scilicet indignationē , quæ sub
inde exorsa , ad hæc usq. tēpora durat .
Nam statim Persarū Reges Armenis
domibus dominati fuere ,
Quique pauci manserant Principes ,
munitis in montibus conclusi .
Ecclesie nostræ igne consumptæ sunt ; iu-
uenes earum in luctu dissipatæ :
Decor ornamenti sui deperijt , ut abscondi-
tū illud* sub nigro velo significabat .
Tandē post multos annos imminuta sūt
mala , Armeni spiritum resumpserunt ;

Cum

պատգարհի ժամանակն աղէքսանաբեկոյ
որք էին հերձուածօղբայնժամ եղեալ
27 ուղղափառք : գրեցին չորս Թագաւոր ,
յորում զկայեցին ըսգուանելայնտեհեա
և զժողովն բաղկեղծեմե . սերժել զլմե
և երան ընդ համախոհն շարին , և պատ
բաւա լինել առ ի մեռանիլ զն իշմարեա
հաւատայն : ի չորեք Թղթայն՝ առաջ
ընցին զերկուս . առ կայսրն շահաւա
սիտ . և զերրորդն առ Վերսիացի . առ
այնք զաւաւսն , և զչորրորդն առ Յո
հանէս , եպիսկոպոս : Եւ ի նմանմե
մահակի , առանցն պատմիչն , Էպիսկո
պոս զմարտակիւն աշխարհին առաջել
ցին զյաւանտութիւն ուղղափառ հաւա
տայ առ Պարսն հապիւսայ :

28 Եւ արք. գինչ տակաւն ին աշխարհա
յուք երկարել զբանս մեք ի զերայ պե
տաւ հասիցն հայկազեան ազգի զն ոչ
կամելոյ ըսգուանել զչորրորդ տեղերա
կան սբ Լիւնդոպոսն բաղկեղծեմե երբ
իւրեանց կաթողիկոսն Էդեսն կրայն
զին պատասխաւոր աշտը յիշեցուցաւ
նէ իւրն զտաւաւսն , մի քան միովն ,
և ի զիպասանութիւն իւր առե այս
պէս :

Օայս տեսութիւնք զաշակեալ :
հարցն մերոյ նախասացեալ :
Ըզբարկու Թին քնտի սկսեալ ,
և մինչ առ մեզ ոչ կատարեալ :
Բանդի պարսեց յայնժամ տեղեալ :
29 տանըս հայոց Թագաւորեալ :
Լիւիտն իշխանք ինչ ամբացեալ :
յամուք տեղիս ըմբանցեալ :
Էկեղեցիք հրկիւր եղեալ :
մանկունք շարս ողբովք ցրուեալ :
Պայծառ զարգուցն խրճանցեալ :
կաւալն Թախն շահանակեալ :
Իսկ յետ ամաց այն ինչ անցեալ ,
ժամանակացն երկարեալ :
27 փոքր

Nierles
Ghel. in
elegiaco
Carmine,
n. 540. de-
plorat Ar-
meniorum
calamita-
tes.

* Innuir
visionem,
Iaac Pa-
triarchæ
diuinitus
reuelatâ ,
ut iupe-
nus dictu
est.

փոքր ինչ չմեծն աղօթարհայ
 հայոց ողբել չարն աշխարհ
 Բարբառաւ ձեռն թագաւ արեւ
 և մանաւ ինչ հայոց տիրեալ
 Պարսկեայ մէջաց մեք զարթոցեալ
 զհարաւ տիրե ազգին շարժեալ
 Մոռց լինի մեք մեք տիրեալ
 Կոյր և կուրաց առաջնորդեալ
 Լաւն լարարսից աթոռն աշխարհ
 արեւելից տիրապետեալ զարեւ
 աշխարհ ի մեք հաւք արեւ զաւեալ
 և զընթանաւ արեւ զաւեալ
 Եւ յետ արցունայ մեք ելեալ
 յանապատէ մեք հեռացեալ
 Լքանից արեւն հաւաքաւեալ
 մուրէլոյն արեւն ելեալ
 Հանախ ազգին Թորք անուանեալ
 ի բաւն և չորս գեղ որդեալ
 Օղջանոս և ի արեւից արեւալ
 Թե և կրօնից հաւաքաւեալ
 Եւ ընդ աշխարհն արարեալ
 Ծագաւ յայտնին հանաւոց տիրեալ
 Չարեւոյն մեք զարթոցեալ
 զոր երեսնեկ յապաղաց ծածկեալ
 Էլ ի յապաղեալ ապա կեալ
 և աշխարհն զաւեալ մանաւեալ
 Չե՛ ի համար Թե՛ ինչ անեալ
 անապատ արեւիցն զոր հեղեալ
 Լքան ծառային արեւն տիրեալ
 և կամ յայտնին արեւն զաւեալ
 Լքան զգրոյն յաւաքաւեալ
 որք ընդ ձեռնաք արեւն տիրեալ
 Մոռց արեւն աղօթարհայ
 արեւն տիրեալ արեւն հաւաքեալ
 Թորք զգրոյն մեք արեւեալ
 զհոգաց կորուստն արեւն ելեալ
 ի հաւաքաւեալ արեւն զաւեալ
 կամ չար արեւն արեւն տիրեալ
 աշխարհ արեւն տիրեալ
 զաւեալ մեք արեւն տիրեալ

Cum Regem habuerunt Pacratidem,
 qui in una Armenia Parte domi-
 nabatur.

Sed iterum scelera nostra emerferunt,
 ac Gentem Meridionalem concita-
 runt.

Surrexit cum suis erroribus Mabome-
 res, cecus, et dux cecorum factus:
 Qui primum Persarum occupans Impe-
 rium, Orientales subegit;

Deinde tanquam vorax ignis in no-
 stram perniciem exarsit.

Post hac e remotis, desertisque locis
 alia egressa est Natio:

Gens, inquam, Turcarum, eiusdem
 seductoris sectam sequuta.

Hec in viginti quatuor diuisa sobo-
 les,

Saracenorum, quorum Religionem pro-
 fitebatur, potita est Imperio:

Mox diffusa per Orbem, quicquid ci-
 tra mare fuit, sue subiecit ditioni.

Atque ossa nostra, à priori Gente illà
 pressa, et exhausta,

Veluti Draco vorauit, quasi Leo con-
 trivit: A iugumque fuerunt, innocens

quorum sanguis effusus est;

Quisque seruituti addictus, aut vendi-
 tione dati sunt mancipio:

Vel quorum opes direpte in potestatem
 peruenere raponum:

Vel qui omnino depauperati, ferreis ue-
 catenis obstricti sunt.

Omittam, quod malum peius, anima-
 rum inde iacturam consequutam,

Quae aut à fide descuerunt, aut pra-
 uis operibus inquinatae sunt.

Ob nostra sanè crimina hac fuimus
 clade afflictati,

* Armenij
 à fide de-
 sciuisse di-
 cuntur.

Quae

Quae à sancto usque Isaac suborta,
non dum nobis sine clausa est
Quoniam de Terra, ubi nati sumus,
eiekti, & Patria nostra propulsati,
In Oris peregrinamur alienis, omnium
rerum nostrarum obliti.

Regionem nostram Exteri deuorant in
conspectu oculorum nostrorum.

Ab insana diu examur Gente, nec dum
tamen à peccatis origimur.

Sedes Pontificia, ex qua lux orieba-
tur, iam offunditur tenebris:

Procul ab ea facti sunt Rectores, per
extraneas Regiones errantes.

Gens, quae Regali prius gloriabatur
corona, nunc plebeijs postponitur.

Qui pluribus dominabantur Prouin-
cijs, panē ab esuriētibus queritāt. &c.]

Hæc Patriarcha Ghelaiensis Ar-
menus. Atque post illum, & qui-
dem nostram magis ad rem, eisdem
Armeniorum miserādas calamitates,
fructus hæresis amarissimos, incon-
solabiliter iterum deplorauit sanctis-
simus Episcopus, Nierles Lampro-
nensis, Oscini Principis Armenio-
rum filius, & ipse quoque in eorum
Manologio celebratus; qui in ora-
tione ad Patres Armenos Tarsensis
Concilij, postquam catholicos Ar-
menia Patres recensuit, summisque
laudibus celebrauit, sermonem con-
uertens ad hæreticos, hæc alia pro-
sequutus est:

At quod alij rursus fuerint, qui
aduersum hos contenderunt: & ipse
quidem scio, & verborum eorū vir-
tutem agnosco; nec sum ignarus.
quapropter & illos deprehendo, siue
sanctos dicant, siue doctos, in cha-
ritatis

Ի Լաւանայ սրբոյ սեպեալ զոր
մինչ և առ մեզ եղև զմարեալ զոր
33 Ի յաշխարհէ Ժննդեան եղեալ զոր
Ի հայրենեաց տարաւորեալ զոր
Տերկեր օտար պաշտօնացեալ զոր
մինչ զի ըզմերն մոռցեալ զոր
Ուշխարհն մեր օտար կերեալ զոր
մեզ առաջի աչաց տեսեալ զոր
աշխարհ ազգաւ զկեցեացեալ զոր
բայց Ի մեղացոյն քարենալ զոր
Լաւին աթոռ որ յայտարարեալ զոր
այն Ի միջի կայ խառնալ զոր
աշխարհ զոր հեռացեալ զոր
առաջ աշխարհիկ շրջապալ զոր
ԼՈՒՆՈՐ որ Թագի փառաւորեալ զոր
անարժանից ստորեւ եղեալ զոր

34 Երբ աշխարհաց բարեաց տեսեալ զոր
Ի բաղեւոյ հաց մոռացեալ զոր
Ուշխարհ առաջ տեր Լեւոն և կայ
յեցին և զկիւս սորա զոր հարաւի վար
դասեան Լեւոն լամբրոնացին բա-
լով ցարապին աղբիւսի դասապետ
յիշատակէ զորն Թարգման Բիւսհա-
յոց, և զանգուն Թարգման Բիւս
և եկեղեցւոյն իւրեանց զոր եղեալ զոր
պատմաւի Տերաւանց ոյսմեաց սուս
վարդապետաց բաւին ի յառեանս
խօսքն իւր որ առաջի տարածն ժողո-
վոյն նախ յիշէ և գովաբանէ զան սբ
հարսն և զոր զգաւոր զարգապետան
35 հայապետեանց և տարաւորեալ զոր
ներով զբանն իւր Ի զոր Երեմիայի
վարդապետաց պարտեալ զոր
աշխարհ և նմաւ զարմեալ զոր
սոցա ընդ դէմ զինքեան զիւրեմ և իւր
զնսսաւ և առաջի և զբանից զոր
Բիւս և զան տեսեալ իւրեանց և զար-
մեմ զնսսաւ Բիւս և առաջապետն կամ
Բիւս իմաստունն տեսեալ զոր Ի սիրոյն
օրէնս զգաւոր Բիւս զոր ընդ սրբոց
զար

Patriarcha
leni Arme-
niorū Se-
dem tene-
bris ottu-
sam esse
post ichi-
ma, ait
Ghelaien-
sis, Arm.
Patriar-
cha.

Manol.
Arm. die
17. Iulij.
Nierles
Lampro-
nensis, in
oratione
ad Patres
Armenos
Tarsensis
Concilij.

զարկանէին իւրեանս յանցանս զմեզ
 Թի. եկեղեցւոյ թի մասսի. խորհրդով
 քակակել. առաւել. և յանդգնաբար ի
 խոյն մեղացան և որոյն ներեացէ ան աղօ
 Թի. քի. ձեր քի. մեծ. և այս մասսիս յան
 ցանաց սխալման. և մի յեկեղեցի զա
 ճնշուցանել զայս չար աստի. ճարա
 իւր. որոյ պատուի ոչ այլ ինչ տեսա
 ներք, բայց միայն զանաբարութի անու
 րան թի. որովք տեսանէմք այժմ զբա
 րդուն զարեւալ. և ողբամ արտասու
 ք. զի յաւաւել սովորութենն բնու
 Թի եղեալ իւրեանց առ ազգս բնաւ
 ներք և եկեղեցւոյն նոցա ասելու Թի.
 և զսխալ չարութիւնս Թի. հայհոյ
 ու Թի. չար յաւաւանօքն յապեցուցա
 նկող. թի համարին լինել զեւթ խորհր
 օվ Թի. առաւել. և նա Թի. և հաւ
 առայ բանս լինել հաւանական խո
 տովանութի յայլ աղբաց. ոչ համին ի
 սէրն խոնարհիլ. այլ բռնուն հարկա
 նեն զայլ կարծեաց. ասելով. Թի.
 նոցա զմերս ասեն ասն. զի այսօրիկ և
 ի մեզ ասեացին. Թի. և ի նմանե
 րանց արար. բանաւորիւն. և աս բեղ
 միայն ներգործի. մանաւանդ զի դու
 ի նմանե, և ոչ նա ի բն հաւատա
 դու զնա, և իչ Թի. նա զբեղ անկո
 նեաց ի սկզբանէ. դու ձի. Թի. զա
 բնի պատուաստեցար յանգուն քոյ
 ի բարե ձի. Թի. և զի զժողովոյն յի
 շատանեցից. ոչ Թի. դու. զնա. ալ նա
 արմատ գորով երբեմն զբեղ կրէր, ու
 ներով ի վեր. և զի այժմ ոչ եւր այս
 օրէն. տկարացաւ. և նա առ օրէն
 սիրոյ. ասեալ. զայսօրիկ, նի. Թի. Եւ
 դարձեալ յետ ասկաւորաց ասել. ի
 բայ փոխեցաւ ի սրանց զչար քանն
 որ բղկեաց մեզ զանազան չարչարանս
 եւ ոչ եւ նոցա. ոչ կարե Թի. և
 զի

ritatis tamen lege, veritate minimè
 decoratos: qui haud sibi alcripsere
 pro culpa; Ecclesiae Christi unitatē
 animo peruerso destruere; unde & in
 hoc ipsum sese meserunt impuden
 ter. quibus parcat Deus veltis ora
 tionibus secundum hanc magnam
 peccatorum partem, & errorum; nec
 amplius pessimum huius illuinei ma
 lum augescere sinat; cuius non alium
 inspicimus fructum, nisi solum no
 minis Christi contemptum; & quo
 plures iam inquinatos intueor, & la
 crymis ingemisco; quia ex frequen
 tiori usu natura ipsorum odium facta
 est aduersus alias Christianorū Gen
 tes, & Ecclesias. quapropter prauū
 inimicitiae fomitem iniquis blasphe
 miarum verbis exaturantes; Chri
 sto fieri videntur exigentia vindictae.
 O miseriae calamitatem. quin & si ac
 ceptabilem articulorum fidei confes
 sionem ab alijs audiant; nolunt ta
 men in charitate humiliari; sed po
 tius ad alias versi opiniones, si illi, in
 quiunt, nostra odio habent, idcir
 co & à nobis ipsi quoque odio ha
 beantur. Et quidem ab illis fortasse
 sese abduxit Tentator, & apud vos
 solummodò struit dolos, maximè,
 quia vos ab illis, non illi à vobis scis
 si sunt; vos illos, non illi vos ab ini
 tio dimisere: atque, vt Apostoli ver
 bis utar, vos oleaster syluestris con
 tra naturam excisi estis à bona oliua.
 non enim vos illos, sed illi potius,
 radix cum sint, vos olim portabant
 sufferendo; ac nunc, cum non simus
 tales, quales antea, infirmati sunt &
 illi ad legem amoris, hæc pro mate

Armenorū
 heretico
 rum perti
 nacia; &
 odium in
 Catholi
 cos.

ria accipientes. *Et inferius item.* Reijcite procul à cordibus prauum thesaurum, qui nobis diuersas peperit calamitates. Sed quas? Ecquilmā eas valeat recensere? Hinc cœpimus esse sine Rege, sine Principatu, miserè sub Gentilium redacti dominiū. Constitutiones nostræ, sub schismate existentes, prauæ radicis germina peiora esse cœperūt. Populi nostri, insipientes, Principes, locij, turū; Ecclesiæ, speluncæ, atque alienigenarū tabernæ; aliaque permulta, quæ quidē percurrere verbis, menteque recolecte, difficile admodum est. *Es post alia demum.* Præterea & alijs causis; quandoquidem illi Christianæ fidei, & constitutionum Ecclesiasticarum, ipsorumque Apostolorū fundamentum, ac principium præferunt, idque throno imperturbabili; nos autē quodcunque habemus, ab illis mutuatum accepimus. ij sapientiæ culmen adepti sunt, atque à Paulo Apostolo irrigati, florere: sacri etiam libri, qui apud nos, ipsorum sunt, & scripta, Patrum eorum. illis thronū Regni, fidei Christianæ robur, & columnam, Christus largitus est: Apostolo attestante, quod cum ipsorum Principatus occiderit, Christi Regnum sempiternum dominabitur: non dum, inquit, Romanorum auferetur dominiū; non dum adueniet homo iniquitatis, filius perditionis, qui à Domino IESV Christo disperdetur. vides iam, quantum testimonium perhibeat Patriarcharū Apostolus, hæc dicens. non quod ipse inter spiritualia, ac de Christi imperio

Poena Armenijs à Deo infl. Et propter schisma.

Beneficia à Deo collata Catholicis.

Existimo, S. Gregorij Armen. Episc. hic Apostolum appellari.

32 ատաւի նկատել լինել առանց Թագաւորի, և իշխանութե. յայտնեալ եղաւ սարսուղ հեծանաւորաց. տերութե. հարդը մեր ի բաց հաւանալ աղբիւրը չարին արմատոյն սկսան սին տաղարթիւքն լինել. Ժողովոտդ անխմայաւ. իշխանք՝ զողակեցը գողոց. Էկեղեցիք՝ պանդոկը և մարտապահը օտարաց. և այլ բարոյական, դորդ գիտարի բանս Թագաւոր, և ընդ անմին որոտել. Եւ ի վերջն վերստին աւել. Դարձեալ և այլ պատճառաւ, զի հինն, և սկիզբն հաւատաց բնականից, և կարգաց, և նոյն աշխարհիցն նորա են. և զայս ունին անշարժ անժամկէ. և մեք զորոտեմք նիւթ. ի նոցանն ունեմք. մայր աշխարհական խնամառութե. և յետ այսորիկ ի Պողոտե տաղեալ ծաղկեցան. Եւ իրք որ առ մեզ անաշխունք նոցա են սեպհական. և հարց նոցին ասացեալ. նեցուկ և սին հաւատաց բնականից՝ զանոն Թագաւորութե. նոցա ետ բն. ըստ վկայութե. աշխարհի իշխանութեւն որդոտիքն մշտնջենաւոր արքայութե տիրե. Լինչ չե. ասե. բարձրի հառվ մայրաց տերութեւն. ոչ եկեացէ մարդն անօրէնութեան. որդին կորստեան, որ ի անէ յէ բէ սոստակեցին. տեսնեն. Թե որքան վկայ է աշխարհին նախապետութե. զայս ասելով. ոչ Թե զմարմնական իշխանութեւն յարգեմ ի մեզ հոգեւորաց, և բն տերութեւն պարտեւոցս. այլ ցուցանեն իմաստանց. Թե և զմարմնական տերութեւն ընդ կողմորին համոքս այս. ասկս այսորիկ և զհարցս նոցա Էկեղեցի

glo-

չէ

ցւոյ

ցայ զայն իւր թիւնսն անփոփոխ
դիմորթիմունսն ի փառսոյ իսկ
մեզ թե արքան յոսիմայան Թա-
ղաւթոսց զիմակեցաք. կամ որպէս յան
միս իշխանաց տաւրալեցան կարգը
մեզ, եկեղեցւոյ անդուստ ի սկզբս
նի ցեղեակ էք իւրաւունս Թէցն. և
չէ անթ զգրեալսն առ ի պետս ուղ
ղու Թէ. և այլ.]

Չայդպիսի ոսկեաբան խօսք ար
տաբերեաց առաջի տարսնի ժողո-
ղոյն այն երջանկաբառ և ամայնս
սքայրս Լեւոնս լամբրոնացին, փառք
և պարծանք եկեղեցւոյն հայոց. և
դորու Թէ բանեցն արաւ այնչափ շար
ժեպլ և ինչ նոյն փոխհոգոսն առ ի
տէր միաբանութիւն, և յատելութիւն
առաջագոյն բաժանմանն. մինչ զի
յօժարական կամօք և մեծ աւ ինդու-
թէ ընդունեցին զամ ինչ բան ուղղա-
փառ հաւտոյ, մանաւանդ զժողովն
քաղկեդոնի. յի. զչորսորդ տիեզերս
կանսիւնհոգոսն, որպէս և յոյսք ինդրի
ալ էին ի հայոց. բայց յետոյ սուկս զաղ
ձանման կայսերն լմանուէլի՝ ոչ հաս
տատեալ մնաց այն միաբանութիւն.
չստ որոմ և մեք պատմելոյ եմք անա
խապէս ի տեղի իւր.

Եւ դարձեալ պարտ է մեզ այժմ
քննել զայլ մարտական սահմանսն հաս
տատեալ ի չարածողովոյն դիմայ. յա
ղաքս տէրունական տօնիցն, և յաղաքս
խաչէցարին. վասն որոյ գիտելի է. զի
Հովոն փրկսինձեցին քաանկաց և
պիսկոպոսն գրէ ի յ. Է. երրգ գիրսն.
և լմ. գրուին. Թէ եկին առ սք
պապն հոռովայ Եւգենիոս երրորդն
հրեշտակը ոմանք առաքեալ ի հայոց.
և պատմեցին նմա. Թէ յայժամ սո-
ղոր էին հայք ամառխմբել զտօն ծննդ
ղիւ
դեան

gloriantes, secularem magnificiam
principatum; sed ut sapientibus ostē-
dam, quod illi & seculati porripiuntur
throno vna cum spiritali, volunta-
te diuina. quamobrem in Ecclesiæ
ipsoꝝ ordinibus decora est immūta-
bilitas, ac mutationes quidē ad ma-
iorem gloriā Dei. Nos autem quot
Reges insipientes sortiti sumus, aut
quomodo fuerint Ecclesiæ nostræ le-
ges à stultis Principibus consula, iā
in historiā libris eruditi estis. nec
erubescere scripta debemus, ad fi-
nem correctionis. &c.]

Haftenus diuinus ille, perpetuo-
que laudum præconio celebrandus,
Lampronensis, totius Armeniæ de-
cus, & corona. Cuius quidem ver-
bis vniuersa Armeniorum Synodus
illa ad schisma detestandum adeo
permota fuit; vti, vnionis eam Ec-
clesia Catholica perficiendæ deside-
rio, singula rectæ fidei dogmata, à
Manuele, pijllimo Imperatore; sibi
proposita, lubenti, alacrique animo
susceperit, & amplexata fuerit. qua-
nam verò de causa ad perfectum fi-
nem tunc res illa perducta non sit:
vbi hæc omnia maiori fulcientur te-
stimonio, suo loco * dicetur.

Cæterum, quod attinet ad reliquas
illius Pseudoconcilij Theuinensis nu-
gatorias sanctiones, de dominicis fe-
stis celebrandis, stultæque appositæ
Trisagio appendice, & id quodam-
modo discutiendum hîc erit. Otto
Frisingensis Episcopus tradit, ab
Armenis quoque Legatis Euge-
nium III. Romanum Pont. monitū
fuisse, festiuitates Natiuitatis, & Epi-
pha-

* Vide in.
fra in acti-
bus Conc.
Tariensis
circa finē.

Otto Fris.
Episc. lib.
7: cap. 31.

phaniz Domini in Armenia, una simul die, nempe 6. Ianuarij celebrari solere: qui sanè abusus in hodiernum vsque diem ibi firmiter retinetur: nec obstat, quòd in quatuor Armenis Concilijs generalibus eorum Ecclesiam semper aduertisse deprehenderim, se in harum celebratione festiuitatum errare, emendationemque suscipere statuisse: & primò quidem in Concilio Charnensi, secundò in Tarlensi, tertio in Sileusi, quartò demum in Adanensi, ut infra in historijs, actibusque horum Conciliorum videri poterit, trium præsertim postremorum, quorum acta afferentur integra.

Appendicem intuper illam, *Qui crucifixus es pro nobis*, Trisagio primùm superaddidit, teste Nicephoro, Petrus Cnaphæus, & post illum deinde Seuerus, vterque Antiochenus Episcopus, à quibus Theopalcitæ, assertores scilicet passæ diuinitatis, duxerunt originem. vnde ter illud Sanctum Trinitati diuinæ adaptatum, ita deinceps decantare maluerunt: *Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus & immortalis, qui crucifixus es pro nobis, miserere nostri.* Hoc ipsum postea Iacobus Syrus deriuauit in Armenos, ut idem Nicephorus auctor est; ait enim: *Iacobus, Syrus genere, Petri Cnaphai, atque Seueri dogmata apud Syros, & Armenos propagare cepit. additque inferius: Cnaphai Petri Appendicem Tersancto hymno annexam amplectuntur.* Vnde Nicerses iste Aledarachen-

ex Ba-

45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Niceph.
lib. 18.
cap. 51.

Ibidem
cap. 52.

* Cap. 53.

8

Հայր

Հայր զՊատրիարքականացն զերա-
բերութիւն յերեք սրբաւանդութիւն ըն-
կալան.] եւ զայս առաջ, զի Հերոնի-
աշտարակեցին, որ ժամանակակից եր-
կեւերոսին, եւ Տակազբայն, նախ
քան զայլ որ. Զանայեալ եր չարածողը
զմէն եւրով հաստատել ի հայոց զայս
պիսի չար աշխարհ:

Եւ Թեոփիլոսն զերաբերութիւն յե-
տոյ մերմեալ եղև յերեք սրբեմնն ի
հայոց հարցն Լյարնոյ Ժողովոյն. յոր
ժամ անդ միարանկեցան. հայր ընդ կա-
թոլիկէ եկեղեցոյն, որպէս յայտ լի-
նիցի ի յետակայ պատմութիւն Էդրի
հայրապետէն. որ արար զհարնոյ Ժո-
ղովն: Աստուծոյ յետ ժամանակաց ինչ
հայոց եկեղեցին դարձեալ ընկալաւ
զնոյն զերաբերութիւն: Եւ յորժամ
յոյնք խնդրեցին ի հայոց հարցն տար
դանի Ժողովոյն զզերաբերութիւն մերժութիւն
զերաբերութիւն. այնպիսի, ասելով ի
յերոսոբդ գլխադրութիւն: Լյարմիւք, զի
ասիցէր զերեք սրբաւանդութիւն բաց ի
խաչեցելոյն զամեն մեր:] յայնժամ
պատմականի ծառն հայր. Թե ինք
եանքն երգէին զերեք սրբաւանդութիւն
խաչեցարանն՝ եւ ի դեմ բարձր երրորդ
դուրութիւն. այլ միայն ի գեմն անձին որ
դոյ մարմնացելոյ: Եւ խեղական պա-
տմականին եւրեմոց եղև այս:

Փորք է՝ եւ չնչին այս կարծեք դաւ-
թակորութիւն զերաբերութիւն ձեր իմաս-
տութեզ: զի եթէ ասեաք առ քս. սբ
անձ, սբ եւ հօր, սբ եւ անմահ, ողոր
մեան մեզ. պարտ էք դաւթակեղ, իբր
Թէ զչորսն մարդէղութիւն, եւ զամեն
մեր չարչարանացն զլացեալ ամօթ հա-
մարմնէ: [Իսկ՝ ապա Թե պարծանօք
զնոյն դուրանմիւք ըստ խրատայն Պողոս
ոհ. որ ասէ, ալ ինչ բաւ լիցի պարծել.

նա

բայ

ex Baronio conijcere valeo, prædi-
cti Seueri, atque etiam Iacobi tem-
pora attingisse, non dubitandum est,
in sua Natione hoc item malum
Conciliabuli auctoritate primò con-
firmavit.

Eadem deinde additio, quamvis
Patres Armeni Charnensis Concilij,
unionem cum Græcis coeuntes, illà
à Trisagio remouissent, ut patebit
ex actibus Ieseris Patriarchæ *, qui
eiusdem Concilij auctor fuit, iterum
nihilominus processu temporis ab
Armena Ecclesia recepta est; adeò
ut, quando Græci ab Armenis Epi-
scopis Concilij Tarsensis, propter
unionem denuo recollecti, petie-
runt, ut eam è medio Trisagij rursum
auferrent: *ex volumus*, inquiunt *, *ut*
sacrum Trisagium sine additione illa,
qui crucifixus es pro nobis, concina-
tus; Responderint Armeni, seiplos
Ter sanctum illud non quidem erga
sanctissimam Trinitatem, sed in se-
cundam duntaxat Personam filij in-
carnati dirigere. propria autem
ipsorum responsio hæc est.

Vix vllius momenti; & minor
quidem, quàm ut perfectissimæ ve-
stræ sapientiæ scandalum parere
possit, suspicio ista est. quin si in-
Christum diceremus, sanctus Deus;
sanctus fortis, sanctus & immorta-
lis, miserere nobis; scandalum for-
tè sumere, potius conueniret; quasi
humanationis gratiam, & quam
pro nobis ille subiit, passionem eru-
bescentes abiuraremus. verum cum
& hoc confiteamur gloriantes, ut
inquit Paulus, mihi autem absit glo-
riari,

Baron. t. 7
ann. 514
& 535.

* Vide in-
fra in acti-
bus vige-
simi octa-
ui Patriar-
chæ.

* In acti-
bus Con-
cilij Tar-
sensis Ar-
meni. pro-
posit. 3.

Armenij
additione
Trisagio
factum de
seuere.

Ad Gal. 6.

riari, nisi in cruce Domini Nostri
IES V Christi, cur mendaces exi-
stimamur à fratribus? Anne quia
Deum crucifixum asserimus, & non
Christum? sed quæsumus, ne in
hoc offendatis: nam crucem adie-
cisse, sufficit ad illius humanitatem,
quam mente concipimus, explican-
dam, & ad seruandum nos ab omni
passionis Diuinitatis opinione re-
motos. *Et post alia rursum*: Ad
quia exoptamus vel in hoc summa
nostra voluntate Dilectionem ve-
stram edificare, processimus, &
iusto sane modo, ad medendum
in hac parte isti fratrum nostrorum
suspicioni, ita in posterum erga
Christum canentes Trisagium: san-
ctus Deus, sanctus fortis, sanctus &
immortalis, qui incarnatus, & cru-
cifixus es pro nobis, miserere no-
stri, sicque vestre Charitatis opi-
nio dirigi poterit, ne additio illa,
qui crucifixus es, in ipsam videatur
Trinitatem, aut in Christum secun-
dum Diuinitatem acceptum, à no-
bis referri. Huculque Patres Ar-
meni.

Verumenimverò, fratres charis-
simi, estò contueri hoc modo va-
leatis vestram appendicem, abstinere
adhuc ab ea nihilominus debere-
tis; primò, quia Trilagium illud,
*Sanctus, sanctus, sanctus Dominus
Deus Sabaoth*, non modò ante Chri-
sti passionem illaia 6. verùm etiam
post illam Apocalypsis 4. in hono-
rem totius sanctissimæ Trinitatis, &
non solum tantùm filij, sine additio-
ne illa cantatum est, & in æternum.

can-

ԺԷ Բայց միայն ի խաչն առնալն մերայ յի
 րեւ ընդէր առաւ գաղտնիք յեղբարցոյ
 Թերեւս զի ան առեւթխաչեալն և ի
 քաղաքի մէջ և մի առ այս սկարստայր
 զի զմահի յաւելլով բաւ ախտն է՝ մար
 ժասն ապրացոյց առ ի միտս գիտող
 Թեւ և անդամսից յած աշտարակ Թե
 կարծեաց ի և գարնեալ յետ սահաւ
 ոց ասն և էտ զի կարծիք ի վերայ աշ
 տարիկ յովարտմիտ բռնկանալ զսեր
 ձեր ըստրիկէ բռնկել իրաւ ուսմ զար
 կաք և յայտ մասին զկարծիս եղբարցի
 և ասել զերեք սրբեանս անքնայնիմի
 օրինակաւ և քան յսրբեանցոր ջոք
 և անմահ յո մարմնացար և խաչեցար
 ԺԸ զման մեր, ողորմեա մեզ օ զի մի Թոռն
 ցուք երբորդոն Թեւ յայտ զայրի տալ
 զայն կամ զքն ասկ ըստ ան Թեան
 ասել խաչեցեալ բանոյ աղղկացե զսի
 բոյր ձեր կարծիս ի և Լոս Եղև հայոց
 պատասխանմն առ յոսմ

Բայց արդ' ո՞վ հայր, նշխարք սի-
րելիք. Թեպետ և այդպիսի կերպի-
նաբեմք ուզղիլ զխաչեցարդ ձեր. սա-
կայն պարտ էր ձեզ տալիս ին հրաժա-
րիլ ի նմանե Լուսի, զի Լեւորթէքն եւ
դեն զերեք տրբասացու թին զայն իյլեր
կինս առանց խաչեցարին. և առ ի
պատիւն սէ Թէ որդւոյ միայնոյ, այլ
առ երեց անձանցն ամենանք երբորդու-
թեն. անելովք սք, սք, սք, տեր ան-
ջօրսութեց. եւ այսպէս երգեցին ոչ
Թէ միայն նախ քան զչարչարանս քի-
որպէս ի ք. երբդ գրութիւն Տեա-
րիայ. այլ եւս յետ չարչարանաց նորին.
որպէս ի ք. գրութիւն տեսլեանն Տոհման
նոր. զսորայ պարտ է երկրային եկե-
ղեցոյս մերայ ոչ բացաձայնել յերկա-
յին եկեղեցոյն. եւ նոյն իրի զկայ է՝
մազսքն անթանաս, որ ի ներբողեան
ձք

Eandē ad-
dūc nē ad
catholicū
sensū tra-
here stu-
dent.

Idcirco si
non pos-
se, oscen-
ditur.

յղիս Երրորդութեն ասե : Տորժամ
Արքեպիսկոպոսական զանաք , երկու
անգամ ասելով . սբ, սբ, սբ , աւեր ան-
գորութեց . յայնժամ զհայր , և զոր
պիս , և զնորին . սբ փառաւորեն :

Եւս և սբն Տորժանէն դամասկացի
ի յերրորդ գերսն յղիս երեք սրբասա-
ցութե . և ի Բ. երրորդ գլուխն , որն այս
պէս : Եւ զի սչ զորդոս միայնոյ : այլ
զամասք երրորդութենէն ասացեալ
եղև երեք սրբասացութիւն . զկայ են
սբն , և թանաս , և փանի , Գրե-
գոր , և բովանդակ անաշնչեալ դա-
հարցն սրբոց :

Երկրորդ՝ զի սոյնպիսի մասք պետու-
թե երկեալ լինի երեք սրբերգութիւն ի
յնն Դանսոր եկեղեցոյն քի . յորմէ ան
պատշաճ է՝ ձեզ բացաձայնել մասք և
իմացողութե . Երրորդ՝ զի այն զեր-
բերութիւն նախ հնարեցաւ ի հերե-
տիկոսաց զն հաստատելոյ զհերձաւ
ԺուԹի և ճաշարչարացն . սպարաւմե
ցաք ի վերոյ : Չորրորդ՝ զի գործ ասեք
զերեք սրբենին խաչեցարեւն հանդիւն ,
ուչ ի գէմս որդւոյ միայն , այլ և ի գէմս
ամենասք երրորդութեն . որ է՝ մեծ հայ
հայրութի և զայս ասենք ի մեզ պատա-
րագին . յորժամ քահանայն յետ ասելոյ
ի Ժամ ուկ զսբ անձն ընդ խաչեցարեւն ,
անմիջապէս շուտով ասե զաղաչանս
զայս . և ճ սբ , և ի սբն բնակեալ ես ,
և երեք սրբեան ձայնիւ ակոբէք գո-
ղեն զքեզ . և բերաբէք փառաբանեն , և
ան երկնային գորութիւն քեզ երկեր
պառանեն . որ ի չգոյն ի գոյ անձն զան
արարածս . որ արարեք զմարդն ըստ
պատկերի թուս և ըստ նմանութե . և
այլ : Գործ ասե ընկալ ի բերանոյ մեզ
անորաց զերեք սրբեան օրհնութիւն :

Եւս և . սպ ի գէմս երրորդութեն ասե

և

Եւ

cantabitur in triumphanti Ecclesia,
cui Ecclesia militans debet concor-
dare . Huius autem rei testimonium
perhibet sanctus Athanasius ; qui
Cum Seraphini , ait , glorificant tertio
dicentes , sanctus , sanctus , sanctus
Dominus Deus Sabaoth, Patrem , &
Filium , & Spiritum sanctum gloria
afficiunt . Et Damascenus hæc tacuri
Quod non de Filio duntaxat , sed de
sancta Trinitate dictus sit ille ter san-
ctus hymnus , testantur diuini . &
sacer Athanasius , Basilii , Gregorius ,
ac totus diuino numine afflatorum
Patrum chorus .

Secundò , quia hoc eodem sensu
acceptum , concinit etiam sacrum eũ
hymnum vniuersalis Ecclesia , à qua
minimè vobis dissentire licet . Ter-
tiò , quia adiectio illa instituta primò
fuit ab hæreticis viris , vt supra di-
ctum est , & ad hæresim Theopasci-
tarum comprobādā . Quarto , quia
vos ipsi percinitis interdum sacrum
Trisagium cum eadem additione ,
non erga Filium modò , verum &
vniuersam sanctissimam Trinitatē :
quod lanè maximum est inconue-
niens . vt cum Sacerdos inter Missa-
rum solennia , postquam dixit : San-
ctus Deus , sanctus fortis , san-
ctus & immortalis , qui crucifixus es
pro nobis , miserere nostri ; immediatè
prosequitur : Deus sancte , qui in
sanctis habitas , & voce ter sanctus à
Seraphim celebraris , & à Cherubim
glorificaris , atque ab omni celesti vir-
tute adoraris ; qui creaturas omnes ex
non esse ad esse produxisti ; qui crea-
sti hominem ad imaginem , & simili-

tudi .

Athan. in
orato. de
Incarn. &
Trin. cu-
ius titulu
est : qui
maligoe.

Dama-
de Ter sa-
cto hym-
no , lib. 3.
cap. 10.

In Armē-
na Liter-
gia .

tudinem tuam: tu Domine suscipe ex
oro nostro; qui peccatores sumus, ter
sanctum hymnum. &c. Quinto de-
mum, quia idem hymnus sine præ-
fata adiectione nobis diuinitus con-
firmatus fuit eo miraculo, quod Ni-
cephorus fusè describit: atque ante
illum S. Ioannes Damascenus, quem
Armæna Ecclesia præcipuo honore
veneratur, breuiter his retulit verbis.

Cum Plebs Constantinopolitana
ob minas quasdam, Proclo Archie-
piscopatum obtinente, diuinitus in-
tentatas, suppliciter Deo preces adhibe-
ret; puer quidam è Plebe in sublime
raptus fuit, atque Angelis quibulda
magistris, ter sanctum hunc hym-
num didicit: sanctus Deus, sanctus
fortis, sanctus immortalis, miserere
nobis. cumque ad se rediisset, atque
id, quod didicerat, retulisset; mul-
titudo vniuersa hunc hymnum cecit-
nit; atque hoc pacto impèdes pericu-
lum conqueuit. Quin in sancto, &
magno, ac vniuersali quarto Conci-
lio, quod Chalcedone coactum est,
ita cantatus fuisse hic hymnus tradi-
tur: sic enim inter huiusce sancti Cō-
cilij acta refertur. Quamobrem ri-
diculum sanè fuerit, illum, ab An-
gelis proditum, & incumbentium
malorum depulsione confirmatum,
& tot sanctorum Patrum Concilio
comprobatum, ac priùs etiam à Se-
raphim decantatum, ter sanctum
hymnum, vtpote quo tres Deitatis
Personæ declarètur; Cnaphæi stulta,
ac nulla ratione nixa opinione, tan-
quam scilicet ille Seraphim antecel-
lat, obteri, ac (si superis placet) emen-
dari.

Niceph.
lib. 4. c.
46.

Damasc.
loc. cit.

Concil.
Chalc. in
fine pri-
mæ actio-
nis.

Եւ հինգերորդ զի նոյն սրբերգոյն
Թին առանց խաչեցարին աւանդեալ
եղև մեզ ի յերկնից սքանչելաբար: ուղ
գրէ Լիկեփորոս պատմիչն յառաջանալ
ի դժ. աներորդ գերան. և ի. Դ. և. Գ.
էրորդ գրուին. և նախ բան զնա. սքն
Տոհաննէս դամասկացին պատմէ զնա
յն համառօտապէս ի վերայգրեալ տեղ
ւոյն. այսպիսի բանիւք:

Էինչ տակաւին կոստանտնուպօլ
նի ժողովուրդն, որոյ պատրիարքն էր
յայնժամ Պրոկըն, բաղկատարած մա-
տաւցանէր այլ զազաւանս զս խոտո-
րելոյ ի պատուհասէ ումնմնէ. որ ան-
յին սպառնալեօք անկանէր ի վրնո-
ցաւ. ի ժողովուրդէն անախ յանկար
ծակի յօդն վերացաւ ոմն մանուկ. և
ուսմամբ հրեշտակաց ուսաւ զերեք
սրբերգոյն Թին զայս. սք ան, սք և
հզօր. սք և անմահ, ողորմեա մեզ. և
ապա դարձեալ ի վայր, պատմեաց
նոցաւ զորսեալն ի հրեշտակաց: զոր
իբրև լուաւ ամ ժողովուրդն. վաղ
վաղակի երգեցին զնոյն երեք սրբէնին.
և առժամայն դարդարեաց ցառոմն ի
նոցանէ: Էաւ և ի մեծ և տիեզերո-
կան չորրորդ սք ժողովն: որ ի բաղկե-
դոն գորմարեալ սոյնալ երգեալ եղև
այս սրբաբանութիւն. ուղ և ի պատ-
մութիւն նոյն սրբոյ սիրահողոսին ըն
Թեոփոսէ: Եւ նախ զայն յայն
նեալ ի հրեշտակաց. և հաստատեալ
մեզ զերծմամբ ի վերակայ չորեացն:
և այնքան սրբոց հարցն ժողովոյն հա-
տատանալ. և առաւ Ելնախ ի սերո-
բեկցն երգեալ եղև երեք սրբերգոյն
Թին. որով լինին պարզաբանեալ երեք
անձիւք ամ ուրբէն. ծաղրատել ար-
դեօք լինի, որ ի վրնորա եղև այլալ
լուծի և սրբադրութի ըստ յիմար և

Եւ
59

ճգ

անի

tempore Moysis, vigesimi tertij Patriarchæ, incæpit ab anno Christi 331. qui quidem numerus, si Armeniorum addatur Millesimo, efficitur annus Christianus.

Hoc ergo Patriarcha Ecclesiam Armenam regente, dum vniuersalis Ecclesia anno à Christi Natiuitate 333. in V. generali Synodo definitioni Chalcedonenſi ſtabiliendæ, roborandæque dedita eſſet, Armenia in oppoſitum, iteratis Conuenticulis, ad eandem oppugnandam definitionem, atque ad hæreſim Monophyſitarum, & Theopalcitarum firmandam, ſua quoque ſtudia conferebat. Interea non ceſſabat Deus improban eius audaciam meritis poenis retundere, dignaque animaduerſione punire. etenim anno poſteriore 372. eodem forſan in Armena Cathedra perſeuerante Pontifice, illam incolentes Regionem adeò crebris, grauiffimilque afflictabantur anguſtijs, atque moleſtijs à Chofroë Rege Perſarum, vt Legatos milerint ad Juſt num II. Imperatorem; quærentes, ſicut olim erant, Romani Imperij ſubijci ditioni: quod & his verbis narrat Euagrius.

Ex magna Armenia (quæ poſtea Perſamēnia dicta, antea Romanis ſub dita fuerat, à Philippo autem Gordiani ſucceſſore Sapor prodita; minor interim Armenia Romanis, reliqua verò vniuerſa Perſis ſubiecta erant) qui chriſtianam fidem colebant, quoniam à Perſis malè affligebantur, præſertim propter conſuetam ipſorum Religionem, clacul

Ե. և. ա. ամին Թվականութե քրիշին քանզի եմե Թիւս այս զերաբերեալ լիցի ՚ի զժ Թվականն հայոց իմաստը քնալ լինի Թվականութե քրիշին 331. ՚ի ժամանակս հայրապետիս այ տրեկ. մինչ զեւ կածաղիկե սք եկի զէցին առնէր զհինգերորդ. աիեզերա կան ժողովն ՚ի Լոստանանսւսյօղիս ՚ի Թվին քրիշին 333. Ե. և. ք. ամին; զի հաստատելոյ առաւելաբար զկանոնս պրուծին քաղկէդոնի ժողովոյն. յայնժամ հայրապետը քաղ. գեմարին զանայնս նոր չարածողով իրկին հաստատել զմոլորութիւն միաբնակացն եւ անաշարհարացն: Իսկ անայն բար կուծին ոչ դադարէր ՚ի պատեկոյ զչար լրբութիւն իւրեանց զանազան չարչարանսք. քանզի ՚ի հետեւեալ ոչ մին. 3. Ե. և. ք. զի քրիստոնեայքն հայոց մեծաց կրէին զայնչափ զիշատ և նեղութիւն ՚ի խնորհով առջայն պարսից. մինչ զի առաքելցին զհրէշ տակս առ փոքր Յուստինիան կայսրն. և խնդրեցին հաղանդ լինել հռովմայեցոց տէրութենն. որպէս և յառաջ հնազանդ էին նոցա. Եւր ամ պրատ մեալ եղև յեմադրեալն ՚ի Ե. Երրդ. գիրսն պատմութեն իւրոյ. և յ. Ե. երրդ. գլուխն. որ և առե պատեւս. Եւ զիստարին հայոց մեծաց յառաջ հնազանդ էր հռովմայեցոցն իսկ յէտոյ ՚ի փիլիպպոսէ հետեւողէն Էւոր դիմառոսի մասնեալ եղև ՚ի ձեռն արքային Շապուհոյ. զի որոյ միայն աշխարհ փոքրին հայոց մեացեալ էր հնազանդ հռովմայեցոցն. և այլքն ամ կային քաղ. տէրութիւն պարսից. Եւստի քրիստոնեայքն մեծին հայառաւանաց, գոլով յոյժ չարչարեալ ՚ի պարսից, զի քրիստոնեական կրօնիցն իւրեանց, առ

V. Syno.
dus gene
ralis.

Euagr.
hist lib. 5.
cap. 7.

աբեցին ծածկապէս հրեշտակս առ
 հայսն Տոռաթնոս . խնդրելով հնա-
 զանդել հաղմայեցւոց տերութեն .
 զի այնոս հետեւ հարողք իցին ազատա-
 քար . և համարձակապէս պաշտօն տա-
 նել ան . և զորք լուեալ զայս հայսն
 Տոռաթնոս . խոստացաւ նոցա առ-
 նել այնպէս . և սակա այսորիկ ՚ի Թո-
 ղին գաղինս հաստատեաց երգմամբ :
 Եւրեմն ապա հայր յոռապեալ ՚ի նո-
 րա՝ օգնութիւն սպանին զամ իշխանս
 իւրեանց . և անցան ՚ի ներքոյ իշխա-
 նութե հաղմայեցւոցն . նա և սա ծին
 ընդ իւրեանս առ նոյն իշխանութիւն
 զաշխարհս այլոց մերձաւոր ազգացն
 օգնութեւ Լլարդանին , որ էր ՚ի մեջ
 իւրեանց այր գերապայծառ . բոտ ազ-
 նութե , և բազ ըստ հմտութե պա-
 տերազմի . իսկ զայս ամ տեսեալ ար-
 բայս իւստրով , գանկատ առնէր առ
 հայսն Տոռաթնոս : այլ սա մերժեաց
 զնա . ասելով . Թէ այժմ ՚ի զերջն եհաս
 խաղաղութիւն որ ՚ի մեջս մեր . բանզի
 ոչ պարտ է ՚իսկ Թողուլ զբռնատնեայս
 ստրակ իսեալս ՚ի յօգնութիւն այլոց բռն
 տանեից : այսպէս պատասխանեաց .
 բայց ոչ հոգայր զս պատրաստութե
 պատերազմի . այլ միայն յանձն առնոյր
 մտալ ՚ի մեջ զազալոս հեշտութեցն իւ-
 րեան . անգոյթ առնելով զայլ իր ինչ .]
 և յայտն ետադրիս ասէ .

Եւ արդ՝ զս այդպիսի ծաւալութե
 հայսն Տոռաթնոսն՝ ոգի և շունչ
 սաեալ իւստրով . զաղմաղակե եկն ՚ի
 տրառեալս ընդ գէմնորին և յետ աս
 պատակելոյ զբոլոր աշխարհն միջագե-
 տաց . և ըմբռնելոյ զամառ քաղաքս
 դարան . ՚ի յամառն եմուտ ամ զը-
 րօքն իւրեան ՚ի յաշխարհն հայոց . և
 յանախ գնաց ՚ի զի կեսաբեայ կապաղոյ

ձե

կեցւոց

lũm ad Iustinum legationem mise-
 runt , orantes , vt Romanis subijce-
 rentur , vt liberè sine villo impedimẽ-
 to Deum honorare possent . Iustino
 hoc illis promittente , & nonnulla in
 literis hac de re pollicitatione facta ,
 eaque graui iuramento affirmata ,
 Principes suos Armenij interimunt ,
 & passim ad Romanum Imperium
 accedunt ; secumque vicinam cũm
 cognatarum , cum alienarum gen-
 tium Regionem trahunt , operà Var-
 dani vtentes , qui apud eos & gene-
 re , & dignitate , bellicarumque re-
 rum experiencià præcellebat . itaque
 conquerentem ea de re Chosroen
 Iustinus hac ratione reiecit ; pacem ,
 quæ inter ipsos fuerat , terminaram
 esse ; fierique non posse , vt Chri-
 stiani , tempore belli ad Christia-
 nos confugientes , deserantur . &
 hæc quidem respondit ; verũm
 interea ad bellum sese non para-
 bat ; sed consuetis delicijs immer-
 sus , voluptatibus suis omnia postha-
 bebat .] sic Euagrius .

Talis autem Iustini Imperatoris
 ignauia supra modum Chosroæ
 animos excitauit ; qui (vt idem
 latè prosequitur Auctor) prælio
 cum eodem Imperatore derepen-
 te commisso , post deuastationem
 Syriæ , & expugnationem Dare ,
 Armeniam tempore æstiuo inua-
 dit ; indeque iter versus Cæsá-
 ream , primariam Cappadociæ vr-
 bem , sulcipit : adeoque , crebris
 elatus victorijs , insolenter se gere-
 bat aduersus Romanum Imperato-
 rem , vt , cum hic Legatos ad eum

Armenij à
 Persis ad
 Romanos
 delatit.

Ibidem ,
 cap. 14.
 & 15.

Persæ in-
 uadit Ar-
 meniam.

misisset, ne illis quidem adeundi potestatem facere dignaretur, sed eos Caesaream usque sequi iuberet, vbi de eorum legatione se consilium initurum, dicebat. Verum extemplò superbum vicit hominem Tiberius Imperator, Iustini Successor, qui cum primo impetu ita penitus ad perniciem profligavit, & in fugam conuertit, ut etiam mœrore afflictum mori cogeret, ac morientem, veluti sempiternum lux fugæ monumentum, post se legem relinquere, ne Rex Persarum in posterum arma ferret contra Romanos.

At nec silentio prætereundum hic est, (res aliouè miranda) ab ipsis etiam Armenijs, post eorum schisma, & Concilij Chalcedonensis repudium, vti sanctissimum Ecclesiæ Patrem, ac Doctorem suscipi, & in Ecclesijs suis concelebrari Gregorium Magnum Papam; qui tempore Mauritij Imperatoris, successoris supradicti Tiberij, cælesti planè sapientia, & admirabili sanctitate vniuersam simul cum Romana regens Ecclesiam, quatuor Concilijs generalibus, Nicæno, Constantinopolitano, Ephesino, & Chalcedonensi, tanquam quatuor Evangelis, honorem haberi traditur voluisse. Nec Armenios quidem id latere deberet, dum illius acta in suum fuisse idioma translata, ipsorum testatur Mænologium die 17. Iulij, vbi sic habetur: *Nier-ses Lampronensis ex Græco vertit in Armenum historiæ sancti Gregorij*

Tiberius
Imper. su-
gar Chof-
roch Reg.
Pers.

Armeni su-
scipiunt
Gregoriū
Magnum
Papam.

Mænol.
Arm. die
17 Iulij.

կեցւոց և այնչափ հպարտացեալ էր
վս քաղաւմ յաղթուածն իւր. մինչ զի
և ոչ կամէր Թոյլ տալ հրէշտակաց
Տաւաթնոսի՝ մատել առ թոյն. այլ պա-
տուիրեաց հետեւիլ զկնի իւրեան մինչ
և ի կեսարեայ. զի անդ ունին տացե-
բանից նոցա. իսկ՝ ապա կայսրն ԼԴԻ
բերիս, հետեւօղն Տաւաթնոսի յար-
եալ հանդերձ զօրօք բաղմօք ընդ դէմ
հպարտացիոյն իւստոզու. շուտով
յաղթեաց զնա բոլորովն. և փախաց
զնա մինչ և յաշխարհն իւր այնչափ
տոժեմով. մինչ զի ի յոյժ արատաւ-
Թէ ան տի բռնադատեցաւ մեռանիլ. և ի
բռն մերձ էր ի մահ. հաստատեաց զօ-
րէնք ինչ զի մի Թգրոք պարսկց այնու-
հետեւ արացե պատերազմ ընդ դէմ
հռովմայեցոյն:

Էւ արդ՝ ի յաւուրս մաւրիկայ կայ-
սերն. որ հետեւեցաւ առ նախասա-
ցեալ ԼԴԻ բերիսն. հռովմայ հայրա-
պետն սքն էր ի պարիս, լցեալ ի հո-
գոյն սրբոյ անային իմաստաւ Թէ և
մեծամեծ արքաւ Թէ, տաւաթնոսէր
զառաքելական սք ամառն հռովմայ.
և ևս ընդ նմին զընծ հանուր էկեղի-
ցին բն իսկ՝ ի պատմութի վարուցն
սորա ընծ եռնումք. և Թե այս սք հայ
բապետս հրամայեալ էր ամ բրիտանի-
ից պատուել և ընդունել զնախկնա-
յ գոյն չորս տիեզերական ժողովան. ցր.
զժողովն նիկիոյ. կոստանտնուպօլսի.
եփեսոսի. և քաղկեդոնի. և հայր Թե
պետ ընդունին և պատուեն զսք հայ
բապետս զայս. սակայն ոչ ընդունին
զժողովն քաղկեդոնի. որ է՝ յոյժ զար-
մանալի բան. այլ ևս ունին զպատմա-
Թն նորայ. զի ասէ պատմաւորքն իւ-
րեանց ի յուլիսի. Ժէ. ամ. Լեւրոս
լամբրոնացին Թարգմանեաց ի յունաց
մէջ ԺԶ

'ի հայ գիր զպատմութիւն սրբոյն Գրի
 գորի պատուէն հռոմէայեցւոց . և զկա
 'նական գիրս բնեկերտութիւն . որով
 վարին ազգն հռոմէայ .] Եւ դարձեալ
 'ի նոյն սբ Գրիգոր պապէն հայր ընկա
 լան զկարգս աստիճանացն . որպէս զկա
 յեաց Գրիգոր կեսարացին , հայոց վար
 դապետն , և յայժ հակառակորդազ
 կեցանի ժողովոյն . բանդի տա 'ի ժա
 մանակս մեր գրելով զԹուղթ մեղա
 դրանաց առ Էմբուէն կիժմն . և գտն
 կատ ասնելով զմանեկն միաբանեալ
 էր ընդ հռոմէայ սբ եկեղեցւոյն . այսպի
 սրեաց առ նա՛ Թեպետ զգրիգոր պա
 պուն կարդ աստիճանաց ընդունին և
 կեղեցին հայոց . որպէս յայտ է 'ի ձեռ
 նագրութե աստիճանն . զի այնու կար
 դա՛ն ասնութիւն զիշխանութիւն . բայց սա
 կայն 'ի պատարագս , և յայլ ժամակար
 դութիւն ո՛չ վարիմք նորօր .] Էւս
 տոտս յայտնի լինի . Եթե եկեղեցին
 հայոց . ո՛չ ընդունելով զժողովն բաղկե
 դոնի . հակասական բանիւք ինքն ինքե
 ան իւրեան հակառակ գտանի . զի զի
 ընդունի և պատուէ ըստ պարտի , իբ
 բե զսբ վարդապետս եկեղեցւոյ զոքն
 Գրիգոր հռոմէայ հայրապետն , և
 զսբն Գրեմանոս զպատրիարքն կոտ
 տանսնուպօլսի . որպիս և ասացաք 'ի վե
 բոյ . և ո՛չ պահէ զվարդապետութիւն ,
 և զհայրական խրատս նոցին , որ յու
 ղագս ընդունելոյ զսրբազան ժողովն
 բաղկեղոնի . իսկ մեր յառաջագոյն
 ընթանալով . զբազումս զհակասու
 թիւս գտանիցեմք զայսպիսեացս իրոց .
 Էւսմ' զի յայտնապէս երեւցի .
 Եթե 'ի ձեռնագրութե աստիճանն
 համաձայն են հայր ընդ հռոմէայ սբ
 եկեղեցւոյն . և Թեպետ ըստ սահա
 ռւց բանեց ոմանց բացաձայնին 'ի նմա
 թԹ նե .

Ժա gorij Papa Romanorum ; & Regu
 lam Benedicti , apud eosdem Roma
 11 nos observatam . Immo (quod mi
 rabilius est) ritum conferendi Or
 dinis Sacramentum ab eodem se
 sulcepisse Summo Pontifice , ipsi
 adhuc Armeniorum hæretici glo
 riantur , teste Gregorio Cæleriensi ,
 Armeno Doctore , & Concilij Chal
 cedonensis hoste insensissimo ; qui
 arguens per epistolam Moylen , Ar
 meniorum Patriarcham catholicum ,
 quod Ecclesiæ Romanæ conciliatus ,
 eidem per Crucidarum legatum
 obedientiam præstitisset , hæc illi ,
 Ժբ præter alia , scripsit : Quamvis Ar
 12 meniorum Ecclesiæ ritum conferendi
 Ordines à Gregorio Papa suscipiant ,
 ut in nostro Rituali manuum im
 positionis compertum habetur ; quoniam
 eo ritu (scilicet ab iplo nobis tradi
 to) accipimus eorundem Ordinum po
 testatem : in ritibus tamen Missarum ,
 & aliarum Orationum cum Romanis
 minimè concordamus . Hinc ergo per
 spicimus , Armenam Ecclesiã , Chal
 cedonensè Concilium reprobantè ,
 manifestæ contradictionis conuinci ;
 eos enim suscipit Doctores , ac dignè
 vocitat sanctos Patres , Magnum ni
 Ժդ mirũ Gregorium Rom. Pont. & præ
 13 terea , vt superius dictum est , Ger
 manũ Constantinopolis Patriarchã ;
 quorũ tamen doctrinã , consiliũque
 de Chalcedonẽ Synodo recipiẽda ,
 immeritò se proficetur respuere . sed
 huiusmodi discrepantijs , vltcrius proce
 dẽtes , magis magisq. obuolutã , nisi in
 melius corrigetur , eã deprehẽdem .
 Interim vt clariùs innotescat , Ar
 me-

Greg. Cæ
 lariens.
 Arm. in e
 pist. ad
 Moylen .
 Arm. Patri
 archam .

Ecclesia
Armena
conforma-
tur cū La-
tina in ri-
tu confe-
rendi Or-
dines.

menios, in ritu conferendi Ordines, cum Latinis magna saltem ex parte conformari; (qua quidem in re grauiissima, & si non eā, qua deceret, consummatione perfectionis, laudabilius tamen, ac tutius videntur ipsi, quā Græci, se gerere:) præcipuas verborum formulas, rerumque materias, quibus illi in huius administratione Sacramenti vtuntur, huc afferemus. eas enim Constantinopoli, vt Sacre Congregationis de Prop. Fide, id mihi per literas committētis, mandatis obtemperarem, eodem ordine, iisdemque verbis exscripseram ex vetustissimo Rituali Armeno, quo eorum Episcopos in ordinibus conferendis vsos, ipse prius videram in Armena, quæ inibi extat, Ecclesia Patriarchali; atque Romam simul cum sequente miscram translatione, latina.

*Initium Ordinum pro Clericis
faciendis.*

Ritus con-
ferendi Or-
dines, iecū
dum Eccle-
siam Arme-
norum.

Inter Missarum solennia, post orationes nonnullas, & caeremonias, Pontifex Armenus incidit capillos Oblati in quatuor locis ad modum crucis, dicens: *Erige aures, totoque animi conatu intellige. quod modularis ore, fac, vt corde credas; & quæ corde credidisti, eadem opere exhibito; vt in horum capillorum tonsura, à te terrestre desiderium seculi pracidatur. in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. amen.*

Tum post alias preces, & hymnorum cantum, tradit Oblato scopas, dicens: *Accipe potestatem vnu-
dandi Ecclesiam Dei: ac simul mun-*
det

Եւ. և սչ ամենեւն կատարելապէս
ժողովն: ասկայն ըստ այսմ մասին՝
14 Ժարտարագոյն և սատգագոյն ձեռնա-
դրեն նորա. բան թելոյնք: ասկա աշ-
տրիկ եգաք ստա առ. Ի տեսանել՝ զը-
մանս գլխաւոր տեսակս բանից, և
զնիւթս իրաց. որովք վարին հայք Ի
ձեռնադրութիւն աստիճանաց: զոր և
մեք Ի կոստանտնուպոլիս գրեցաք զնո-
սա ըստ նոյն բանից և շարագրութե-
ոս և գտաք գրեալ Ի գիրս ձեռնա-
դրութեան իւրեանց. և տեսաք, զի էպիս-
կոպոսուներն հայոց ըստ բանիցն նոյն
գրոյն ասեւէին զձեռնադրութիւն Ի
պատրիարքական էկեղեցին. որ կոչի
15 Լուսլամանաստար Կ. էկեղեցին սրբո-
յն գեորգի զօրավարին:

*Ակիզքն աստիճանաց զս
Էրզրէկոսաց:*

Ի մեջ սրբոյ պատարագին. յետ
աղօթից սմանց, և արարողութեց.
հայոց եպիսկոպոս տանել զհերս գիտոյ
ընծայելոյն խաչաձև. և ասէ. Բանին
դիր. և տես բարորով սրտիւ. զոր
եղանակեա բերանով. հաւատաս-
ցես սրտիւ. և սրոյ հաւատացեր
սրտիւ. ցոյց զնոյն գործով. զի Ի
հատանել հերացս, հատցի Ի բն
16 երկրաւոր ցանկութիւն աշխարհիս.
յանտն հօր, և որդոյ, և հոգւոյն
սրբոյ ամեն:
Սուշապ յետ այլոց աղօթից և եր-
գոց. Դեւ զաւելն Ի ձեռն նորա.
և ասէ. Էւ իշխանութիւն մաք-
րելոյ զէկեղեցի այ. ընդ նսին մաք-
րի
ընցե

17

De Ordinatione Officiarj.
Primus Ordo.

18

19

De

De Ordinatione Exorcista.
Tertius Ordo.

Post orationes, &c. Pontifex tradit Ordinando librum, in quo scripti sunt exorcismi, dicens: Accipe, & commenda memoria, qua hic scripta sunt, do tibi potestatem imponendi manus super Energumenos, & faciendi, ut venientes ad baptismum, abrenuncient Satanae, cum gratiarum actione glorificabis Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen. &c.

De Ordinatione Acolyti.
Quartus Ordo.

Post orationes, &c. Pontifex tradit Oblato candelabrum cum candela, dicens: Accipe cerosarium cum cereo; & scias, te accendendi luminaria potestatem habere.

Similiter accipit, & tradit ei vrceolum vacuum, dicens: Accipe vrceolum hunc; ad suggerendum vinum calici pro sanguine Christi. &c.

De Ordinatione Subdiaconi.
Quintus Ordo.

Post lectionem Epistolarum Prophetarum, & Apostolorum, nec non Evangeliorum, Pontifex imponens dexteram super caput Oblati, legit orationem, in cuius medio sic prosequitur. Vnde Servus hic tuus, imitator factus sanctorum Apostolorum;

Տիգր ձեռնադրութիւն Էքզորցի
որդին. Էրորդ-կարգ.
20

Եպիսկոս յետ աղօթից ունանց ընթերցման. ապա զգիրսն երգբանէ ցուցման ի ձեռն ընծայելոյն. և առէ. Ընկալ. և անհոգիեալ զգրեալս առա ի միտքոյ. առա՛ ընդ հրամանս քանի զձեռն քո ի զերայ արտաբարայ. և որք քան ի միտքութիւն, և երայ ժամեցորցանի ի Լատուսայի. և քսութիւն փառաւորի զհայր, և զորդի. և զհոգին աբ, այժմ և միշտ, և յաւիտեանս յաւիտեանից. ամեն. Էրայլ.

Տիգր ձեռնադրութիւն Վահրնկալին.
Զորորդ Կարգ.
21

Եպիսկոս յետ աղօթից ունանց ընթերցման քան ի ձեռն ընծայելոյն քառասունակ լապանքին. և առէ. Ընկալ զառնանակ լապանքին. և անհա եղևաւ իտութի լուցանի զլաւն և զկանթեղա ի աբ եկեղեցիս.

Էւ նոյնպէս առաջնակա զբաժկա մանն դասարիւ առէ. և զառնակա մանն զայս ի հեղուլ զգիրս ի սկիհն փոխանակ արեւման ըն. Էրայլ:

Տիգր ձեռնադրութիւն Լիսաւար
Կաւարի. Նիւրերորդ Կարգ.
22

Էր զգիրս ընթերցման ընթերցման ածոց մարգարեից, առաքելաց, և առէ առաքանայն. եպիսկոս քան զալն իւր ի զո զլիս ընծայելոյն. և ընթերցման զաղթն ինչ յարուս և յետ բանից զմանց հետեւի այսոյ. Եւստի ծառայո քո հետեւող եղեալ սրբոյ առաքելոյն.
Ո՞՞՞ փա

փափաքեալ աստիճանիս : զի որոյ աղա
 ջնեք զքեզ բարեբար և բազում ողոր
 մած անշուք աղաջանաց մերոց և նա
 յնա յաղօթս մեր ամենեցուն, և զմա
 այս բոյ, այս անուն, զոր ընտրեցեր և
 կոչեցեր ի սպասաւ որո՞ւմի սրբոյ սե
 ղանոյ բոյ, և յընթերցումս անային
 պատուիրանաց բոյ, սուրբ պահեալ
 զում ի կոչումս, յոր կոչեցաւ, տէր
 հօր և ամենակալ, և արժանի արա՞
 նմ իմաստութի, և խելամուտի
 զանձեղեն բոյ կարգացմանս առնալ ի
 միտ, և առնել : պահեալ զում առանց
 ամօթոյ և արատոյ արժանաւորել ի
 պատշաճ ժամանակի հասանել մեծ ի
 աստիճանի սարկաւազութեանորմանս
 սմա հեղութի, խոսարհութի, պարկեշ
 տութի : փչեալ ի սա զհոգեւոր սբ. ար
 ժանի լինել ի տուէ և ի գիշերի խոր
 հել յանձնայինս : փրկեալ զում ի դատար
 կաբանութենէ : արժանաւորեալ զսա
 րբութի սպասաւորել եկեղեցոյ
 բում սրբոյ աղորմութի և գթութի բն
 բոյ : և բեզ հոր և որդոյ և հոգեւոր
 սրբոյ վայել և փառք, իշխանութի, և
 պատիւ, այժմ և միշտ, և յամեն
 յամենից ամէն :

Եւ ապա կարդալով զայլ աղօթս .
 զբեցորցանեն զընծայեալն կիսասար
 կաւաթական զգեստիւ և յետոյ եպիսկո
 փոս ի ձեռնսնորա զսկիհն մաղղմանով
 և ասէ : Եղևն յոր խորհուրդ կոչեցաք
 քանզի ի վերջին պաշտմանէն յոր էիր
 յառաջ էկիր : յայսմ հետեւ արժնութի
 կացիր ի պաշտօնս զգեստացիր ի ծո
 լութենէ և զհաց առաջաւորութեն,
 զոր կա թաւեղեցւոյ հաց կենաց զգոյշ
 լեր բաւական անել ժողովրդեանս ի
 հաղորդութի, և սչաւելի կամ պա
 կաս : յամանս, յորում զգորբութայն

rum, hunc ordinem concupivit : qua
 propter obsecramus te, benefice, &
 multum misericors Deus, exaudi pre
 ces nostras, & respice ad oratio
 nes omnium nostrum ; & hunc fa
 mulum tuum N: quem elegisti, &
 vocasti ad ministerium tui sacri
 altaris, & ad lectionem diuinorum
 mandatorum tuorum, sanctum in sua
 vocatione custodi, Domine fortis, &
 omnipotens : dignum fac eum, qui cum
 sapientia, & intellectu diuinas le
 ctiones tuas mente percipiat, & ope
 re compleat : serua eum ab ignominia,
 & prauitate, ut ad magnum diaco
 natus Ordinem mereatur tempore con
 gruo peruenire : concede ei mansuetudi
 nem, humilitatem, & modestiam :
 spira in eum sanctum Spiritum tuum,
 ut dignus sit diuinas res medicari
 die, ac nocte : libera eum a vanilo
 quentia ; & presta per misericordiam,
 & pietatem Christi tui, ut Ecclesie
 tue sancte ministret, te enim Patrem,
 cum Filio, & Spiritu tuo sancto, de
 cet gloria, imperium, & honor, nunc,
 & semper, & in secula seculorum .
 Amen .

Tum prolequens alias preces, in
 duit eum vestibibus Subdiaconi . po
 stea tradit illi calicem cum patena,
 dicens : Vide, ad quod mysterium
 vocatus fuisti ; quoniam ab ultimo
 ministerio, in quo eras, ulterius
 promotus es. vigilans esto deinceps in
 ministrando, nec torpescas ignaua : &
 de pane propositionis, quem dedit Chri
 stus Ecclesie panem vite, diligenter
 aduerte, ut tantum adducas in alta
 re, quantum Populo sufficere possit ad

communione, in catino, ubi corporalia lauas, nullum aliud linteamen debet lauari; ipsaque lotionis aqua in baptisterium debet vergi; in quo & catinum ipsum lauabis. His ergo te moneo; ut officium tuum diligentissimè exequens, acceptus inueniaris Deo, & Domino nostro Iesu Christo, quem decet gloria, imperium, & honor, nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen. &c.

(Hic deberet Armenus Pontifex, quod inconsultè prorsus omittit, iuxta ritum Ecclesiæ Romanæ, tradere Ordinando librum Epistolarum, ac dicere: Accipe librum epistolarum, & habe potestatem legendi eas in Ecclesia sancta Dei, tam pro viuis, quàm pro defunctis. in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Amen.)

De Ordinatione Diaconi.
Sextus Ordo.

Post cantum psalmorum, & alias preces, sistunt Subdiaconum ordinandum ante Pontificem, cui Diaconus dicit: Sancte Pater, postulat à te sancta mater Ecclesia, ut ordines nobis N. subdiaconum, quem offerimus ad onus Diaconij. Pontifex interrogat, dicens: Scitis, illum esse dignum, bonis moribus præditum, ex sancto matrimonio natum, & sapientiam, ac sanctitatem habere? Respondet Sacerdos quidam ex circumstantibus: Quantum humana fragilitas nosse

ijum

խաւանս, մի այլ թիւ մերձեցի: և զժողովոյ յարում լուսացեալ, անցնալով աղան մկրտութեն. և զկանքն, յոր զծածկոց սբ եկեղեցւոյն լուսացեալ, անդ լուս: և ին այսորիկ ուսուցանեմ բն զայդ. որպէս զի զգուշութիւն կատարեսցես պարծալ քոյ: և համայն դասնիցես այն ան մերոյ յի բի. որում զայել է փառք, իշխանութի, և պաշտիւն, այժմ և միշտ, և յամեն յամենից. ամեն: Է- այլ:

(Էջոք պարտ էր հարցոյ եպիսկոպոս առ նիւ աստ և ս ըստ սովորութե հռոմ մեական եկեղեցւոյն. իմ. սալ ընծալ յելոյն զգիրս ընթերցուածոցն: և ասել: Ընկալ զգիրս ընթերցուածոցն, և առ իշխանութի ընթերցելոյն, և առ իշխանութի ընթերցելոյն այն զամեն կենդանեաց և ննջեցելոց: յանուն հոր և որդւոյ և հոգւոյ սրբոյ. ամեն:)

Տիգրան մեռնադրութե տեաք Էտար
կաւարի. Էջեցեալք կարգ:

Պէտի կրթման սարճաւոց, և աղօթից ունանց կացութեանն զընծայեալն առաջի եպիսկոպոս. և սարկաւորն ասէ ցեպիսն: Հայր սբ. ինդրէ ի բն մայրս մեր սբ եկեղեցի. զի ձեռնադրեսցես մեզ զայս անուն կիսաատր կաւար. զոր ընծայեմք առ ի սարկաւորս: Է- Եպիսկոպոս հարցանէ: և ասէ: Էջ- իմէք. զի արժանաւոր է: Թե որ պէս է. կամ զիմարդ ունի բաղաւորութի. ի սբ ամուսնութենէ ծնեալ. և որքան ունի իմաստութի և սրբութիւն: արատախանէ անց յառաջիկայ զահմայեցն, և ասէ: Էջ- յեպիսկոպոս մարդկային տկարութեանս մեզ յիսմ:

ՏԺԴ

աւ

ճանաչել . քիտեմք , և վկայ ևմք սորա .
արժանաւոր գորով աւ ի բառնալ
զլոր՝ աստիճանաց , ունելով սրբութի
և անասութի :

Եւ յայնժամ եպիսկոս խաչ հանելով
ի վր ընծայելոյն , առէ շնորհօքն այ
հօր և որդւոյ և հոգոյն սրբոյ . կոչմեք
զայս անուն կրօնաւարկաւ ապա ի սաշ
տօն Թարկաւ ազուԹԷ : զի որոյ աղօ
ղեսցուք զմարդասէրն ան՝ . որպէս զի
պայծառ ապէս փայլեցաւ սրբ զսաւ սրարգ
և օր սրբութի իւրոյ ի ձեռն ան մերոյ
յի բի . որում վայել է փառք , և խանու
Թի , և այլ :

Եւ զիսկ այլոց աղօթից . դնէ զաջն
իւր ի վր գլխոյ նորա . և առէ շնորհ
ան՝ ամենակալ . հայր ան մերոյ յի բի .
բնիկ խնարհեցոյց ծառայս բոց զպա
րանոցս հոգւոյ և մարմնոյ . ձգեալ զա
ներեւոյթ աջ բոց . և օրհնեալ զան , ար
ժանաւոր լինել կոչման նորոտաւ . որո
ԹԷ սրբոյ եկեղեցւոյ . առնուլ զշնորհս
ըստ նմանութի . սիրելեաց բոց որ բաշ
խես առատապէս հաւատացելոց . ըստ
իւրարմանիւր աստիճանի պատուել զբեղ
ճիւղաբխող ան՝ . որում սրարգ և ի արժա
նաւ որել . զի լըբցէ զերկրաւորս . և և
զիցի բարոյզող ամենառատ շնորհաց
բոց , աւետարանիկ իսաղաղութե ի
փառս աթենասի և որորդութե , հօր և
որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ . այժմ և միշտ
և յամենայն ժամս . ամեն :

Եւ դարձեալ . յետ այլոց աղօթից .
դնէ զձեռն իւր ի վր գլխոյ նորա . և
առէ շնորհս և երկնաւոր շնորհ .
որ միշտ խոսու զգէտս սրբոյ աղօտաւ
որութե առաքելական եկեղեցւոյ կո
չեալ զայս անուն ի դարութենէ ի սար
կաւ ազութի սրբոյ եկեղեցւոյ ի սրբոյ
սաւորութի . ըստ զկայութե անձնս

ձԵԷ

իւրոյ

insum dignum esse ad huius onus of
ficij , & sapientiam , ac sanctita
tem habere .

Tunc Pontifex crucem signat
versus illum , dicens : Per gratiam
Dei Patris , & Filij , & Spiritus
sancti , vocamus N. subdiaconum in
Ordinem Diaconij . quapropter depre
catur hominum amatorem Deum ,
ut cum splendore praesulgere faciat
hunc donis sanctitatis sue , per Do
minum nostrum Iesum Christum ,
quem decet gloria , &c.

Et post alias orationes , ponit de
xteram super caput illius , dicens :
Domine Deus omnipotens , Pater Do
mini nostri Iesu Christi ; seruus hic
tuus colla tibi subiecit animæ , &
corporis : extende invisibilem dexte
ram tuam , & benedic eum , ut di
gnus sit , vocari ad ministerium Ec
clesiæ sanctæ , & accipere gratiam ad
similitudinem dilectorum tuorum ; qui
eam affluenter fidelibus tuis iuxta or
dinem uniuscuiusque largiris , ad ser
uiendum tibi Deo vero . Concedatur
huic , dignum fieri , qui terrena de
spiciat , & gratias tuas uberrimas
predicet , & Euangelij pacem , ad
gloriam sanctissimæ Trinitatis , Patris ,
& Filij , & Spiritus sancti , nunc ,
& semper , & in secula seculorum .
amen .

Similiter post alias preces iterum
imponit manus super caput eiusdem ,
dicens : O diuina , & cælestis gra
tia , quæ semper adimplet ministerij
Ecclesiæ Apostolicæ indigentiam , voca
N. subdiaconatu ad officium Diaconij ,
& eiusdem Ecclesiæ sanctæ ministe
rium ,

P 2

rium,

rium, iuxta testificationem sui ipsius, & omnis Populi huius. Ego manus super impono: vos autem omnes orate, ut dignus sit hic, Diaconatus Ordinem, ante hoc sanctum Domini altare, intemeratum custodire.

Tum alijs præmissis precibus, induitur Oblatus vestibis Diaconi; & Pontifex ponens super humerum eius sinistrum stolam, dicit: Accipe puram, & sanctam stolam de manu Domini nostri Iesu Christi; & esto mundus ab omni fraude peccati ante faciem eius, vita tua, & mores tui ita exemplum præbeant fidei Populo huic, ut te illud videant operari, quo peruenire possis ad vitam Christi.

Deinde tradit ei librum. Euangeliorum, dicens: Accipe potestatem legendi sanctum Euangelium in Ecclesia Dei ad aures uiuorum, & commemorationem mortuorum. &c.

De Ordinatione Presbyteri.
Septimus Ordo.

Iisdem expletis caeremonijs, & testificationibus de aptitudine, dignitateque Oblati, quæ suprâ in inceptione ordinationis Diaconi posita sunt; nec non alijs fufis precibus, &c. Pontifex imponit dexteram super caput Ordinandi, dicens: Domine Deus omnipotens, omnium conditor; redemptor, ac uiuificator, humanique generis reparator; qui infinita beneficentia tua gratias, & dona uisibilia, & inuisibilia Ecclesiae tuae sanctae largiris; & nunc deprecamur

16 32 Իւրոյ և ամ ժողովրդեանս: Էս գնեմ զձեռն ի վերայ, դուք ամբն աղօթս արարեք. զի արժանի լիցի սու զաստիճանս սարկաւագու թէ անարատ պաշտել առաջի ան սրբոյ սեղանայս:

Էս ապա, զկնի այլոց աղօթից, զպէտեցանեն զընծայեալն սարկաւագական զգեստիւ, և Եպիսկոս գնե զուրարն ի վր թիկանցնորա, և ասէ: Է՛վ զմաքոր և զսբ ուրարս ի ձեռնաց ան մերոյն ըն, և լեր առք յամ խաբէութեւ մեզաց առաջի երեսացնորա: Կեանք բոյ, և վարք բոյ լիցի օրինակ ժողովրդեանս. որք են սուրբ հաւատով ի բն. որպ զի տեսնեն զբեղ գործ ել զայն. որով կարող լինիցիս հասանել կենացն ըն:

17 33 Էս յետոյ ապա նմա զգիտաւ առաքանացն, և ասէ: Է՛վ իշխանութի ընթեռնուլ զսբ ան խաբանս յեկեղեցի այ, յունկն կենտանեաց, և յիշատակ ննջեցեցոց: Էս այլ:

Տիգրան Զեռնադրութե քահանայի.
Էթնեորդ կարգ:

18 34 Չկնի արարողութեց ոմանց, և բանից վկայութե զս արժանաւ որութե ընծայելոյն, որպ ասացեալ էր ի սկզբան ձեռնադրութե սարկաւագին. այլ և սյետ աղօթից ոմանց. Եպիսկոս գնե զաջն Իւր ի վր գլխոյ նորա, և ասէ: Է՛վ եր ան մանակալ, արարիչ ամենեցուն, փրկիչ և կեցուցիչ և սորոքող ազգի մարդկան, որ անբաւ բարեբարութեք բով շնորհա բաշխես, զերեւելի և զաներեւելի արարելս եկեղեցւոյ բոմ սրբոյն. այժմ ազալեմ զբարեբար մարդասիրութիւն բոյ. ասուր շնորհս ծառայիս արմկեալ անուլ զաստիճան բաշտելու:

հանայրութիւն ձեռն հոգնան , և
 ձեռնադրութեւն , և արժանաւոր լի
 նել ընդանկրութեւն հոգոյդ սրբոյ . և
 ասեալ զպարգևս զերականութեւն
 արժանաւորութեւն . շնորհօք ան մե
 ռոյ , և փրկչին յի բի . որ հրաւիրե
 ալ զամենեւեան 'ի հոգնութեւն որ
 ի-րարանշիւր աստիճանի պաշտել
 զանձ . և գործանելով փառաւորել
 զհայր և զորդի և զսբ հոգին . այժմ
 և միշտ . և յւանս յամենից , ամէն :

Էւ ասպի դարձեալ գնէ զան ի-ր
 'ի զի գլխոյ նորա . ասելով զսոյսակ
 սի զայլ աղօթս : Էւ յետ այսորիկ
 բերէ դուրս 'ի ձախ Թեկանց ըն
 ծայելոյն , և շրջէ զպարսմոցան .
 և ասէ : Է՛ւ զլուծ . ան մերոյ յի բի .
 զի լուծ . նորա բաղար է . և բեռ . նորա
 փորք որի :

Էւ դարձեալ յետ ընթեանելոյ
 զընթեցումս . և զաւետարանս .
 և զկնի այլոց աղօթից և արարողու
 րեց . գնէ զսաղազարան 'ի զի
 գլխոյ նորա . և ասէ : Է՛ւ բեզ սա
 զաղարտ փրկութեւն 'ի ձեռնայ ան մե
 ռոյ յի բի : Էւ և գնէ զգորշամակս
 'ի զի ուսոյն նորա . և ասէ : Է՛ւ
 բեզ զըրաւ արդարութեւն 'ի ձեռնայ
 ան մերոյ յի բի : Էւ ասպի գնէ 'ի զի
 նորա զնափորան . և ասէ : Է՛ւ ի
 մեր յի բի զգեցոցանէ բեզ հանդերձ
 փրկութեւն , և պատմութեան որա
 խութեւն , նորակերտ 'ի վայելչութե
 նորոյ և հոգեւոր կենացս :

Էւ զկնի այսորիկ կապէ զմէջս նո
 րա գօտով . և ասէ : Է՛ւ բեզ իշխա
 նութի 'ի հոգոյն սրբոյ կապելոյ և ար
 ձակելոյ . զոր անին մեր յի բի եւ
 հրաման Է՛ւ աղբիւրս սրբոյ . ասելով .
 զոր մի անգամ կապեցէք յերկրի , եղբից

ՅԻԷ

ՀԱ

35 mur tuam erga homines beneficam cha-
 35 ritatem; concede huic famulo tuo, ut
 ordinem presbiterij per hanc vocatio-
 nem, & manus impositionem suscipiat;
 dignèque Spiritum sanctum tuum, &
 regiminis donum mereatur accipere,
 per gratiam Domini, & Redemptoris
 nostri Iesu Christi; qui vocavit omnes
 vocatione sancta iuxta unumquem-
 que ordinem, ad serviendum Deo, &
 glorificandum cum gratiarum actione
 Patrem, & Filium, & Spiritum san-
 ctum, nunc, & semper, &c.

36 Tum secundo atque tertio iterum
 36 ponit dexteram super caput eius-
 dem, dicens alias similes orationes.
 Post hæc reflectit stolam ab humero
 sinistro illius, & imponit super dexte-
 rum, dicens: Accipe iugum Domini
 nostri Iesu Christi; iugum enim eius
 suave est, & onus eius leue.

37 Deinde, post diuerfas Epistolarum,
 37 & Evangeliorum lectiones, aliasque
 preces, & caeremonias, imponit mi-
 tram incuruam super caput eius, di-
 cens: Accipe guleam salutis de manu
 Domini nostri Iesu Christi. Simili-
 ter & amictum super humeros illius,
 dicens: Accipe thoracem iustitie de
 manu Domini nostri Iesu Christi. Po-
 steà induit illum calulà, dicens: Do-
 minus noster Iesus Christus induit
 te vestimento salutis, & indumento
 letitie, renouatum in decore noua, &
 spiritualis vite.

Præterea ligat eum cingulo, di-
 cens: Accipe potestatem à Spiritu san-
 cto ligandi, atque soluendi; quam &
 Dominus noster Iesus Christus dedit
 sanctis Apostolis, dicens: quodcunque

liga-

ligaueritis super terram, erit ligatum
& in calis; & quodcumque solueritis
super terram, erit solutum & in ce-
lis.

(Pontifex Armenus tradit nunc
Oblato potestatem absoluendi à
peccatis, existimans, illum iam
accepisse sacerdotalem caracte-
rem; sed tutius traderetur hæc
in fine; post collatam potesta-
tem conficiendi corpus, & sangui-
nem Christi, iuxta ritum Eccle-
siæ Romanæ; quæ in ea conferen-
da, præcipit, ut Pontifex ambas
manus imponat super caput nuper
ordinati Presbyteri, dicens: Accipe
Spiritus sanctum, quorum remi-
seris peccata; remittantur eis; &
quorum retinueris, retenta sunt.
His enim verbis Christus, post
resurrectionem à mortuis, eam-
dedit potestatem omnibus; & sin-
gulis Apostolis, quos antea in cœ-
na Sacerdotes instituerat. verba ve-
rò, ab Armenijs hic usurpata, di-
cta fuerunt à Christo ante cœnam,
& duntaxat Petro, ad constituendum
illum caput Ecclesiæ.)

Post hæc; Clero, hymnum ca-
nente, vngit eum Oleo sancto in
manibus; & in fronte; dicens:
Domine Deus noster, qui manus
hæc sanctitate; & benedictione
unxisti; quæcumque ista benedixe-
rint, tu benedic; & quicquid ma-
nus istius consecrauerint in nomine
tuo; tu confirma; & perface-
ut sint roborata per gratiam
Domini nostri Iesu Christi;
quem decet gloria, imperium, &
honor

հայեալ յերկնս. և զոր մի անգամ
արձակեցէ յերկրի, և զիցի արձա-
կեալ յերկնս:

(աշտգ՝ պիտէրի է՝ աստ. զի հայոց
էպիսկոպոսն կարծելով. Թէ ընծայելոյն մինչ
և ցայժմ առեալ իցէ զբահանայական
հիւրն. զի այսորիկ այժմայ և ու նմի
զիշխանութի արձակելոյ ի մեղաց
իսկնա առնու զբահանայական հիւրն
յետոյ, յորժամ ունելով ի ձեռս զբա-
ժակն ընդ իշխարացն, առնու զիշխա-
նութի կատարելոյ զի պատարագս
զն օրոյ պարտէր, ոչ աստ, այլ ի վերջն
առնու զիշխանութի արձակելոյ ի մե-
ղաց. ըստ աւանդութե օրոյ եկե-
ղեցոյն հռոմէաց. որ և ի առաջ զիշխա-
նութիս զայս, հրամայէ էպիսկոպոսն
զերկոսին ձեռս իւր ի վր զիշխոյ ընծա-
յելոյն. և ասել պարտէր. աշտ զհոգին
սք. Եթէ ումէք Թողուցուս զմէզս,
Թողեալ իցի նոցա. և եթէ զուրու-
ռնիցես, կալեալ իցի.] քանզի այս
պիտի բանիւ ըս զին յարութեմ
կայս իշխանութիս միմ աշտաբելոյն.
որք և յառաջ Էղեալ էին բահանայք ի
ընթրիս. իսկ՝ բանքն. որովք վարին
հայք. առացեալ էին ի բէ առաջ բան
զընթրիս, և միայն ցղեարուն, զի
կացուցանելոյ զնա՝ զլուս եկեղե-
ցոյ.)

Էւ դարձեալ մինչ դէռ կղերիկը
սուրբ Էրզն զտաղինչ. էպիսկոպոսն
մեռնաւ զընծայելոյն ի ձեռս, և ի
ճակատս. և ասէ. ԼՄԷր միմ մեր, որ
օծեց սրբութե և օրհնութե զձեռս
զայս. զմի զոր սրբա՝ օրհնեն, օրհնեալ.
և զինչ ձեռք սրբա կիւրեն յանդէրոյ,
հաստատեալ, և կատարեալ. զի իցին
զօրացեալք շնորհօք միմ մերոյ յի բի. ո-
րում վայել է փառք, իշխանութի, և
սք

պատիւն . այժմ . և այլ :

Էւ . ապա դնէ 'ի ձեռսնորա զսկիւն մաղզմանոն ըսդ . դիւււայ և նշխարաց . և . ասէ : Է՛ւ . ընկալ . բանդի տաւր կա ըսդու . Թի շնորհօքս այ կսբէլ և կատարել զոք պատարագս , յանուն տն մե բոյ յի բն , զս կենդանեաց և նաջեցէ ըսդ :

(Է՛ւ . ըսդ ըստ ապոյն էր , ասել աստ , ըստ աւանդութե հառժիւայ սք եկէ ղեցւոյն , այսպէս : Է՛ւ . իշխանութի կատարելոյ զոք պատարագս , և մատուցանել զնա զս կենդանեաց և նաջեցելոց յանուն տեառն . ամէն :)

Էւ . յետոյ եպիսոս խաչակնքէ և օրհնէ զնոր բաժանայն . ասելով . Օրհնութի այ հօր և որդւոյ և հոգոյն սրբոյ իջե 'ի զո բեզ . որ կատարեցաք 'ի կարգս բաժանայութե , ընծայել զաւանդութի մարմնայ և արեանն բն , զս խաղաղութե և Թողութե մեղաց . ամէն : Էւ . 'ի զերջն պատարագն հաղորդէ զնոր բաժանայն մարմնով և արեանն բն : Է՛ւ . յսպէս ձեռնադրեն հայր :

honor , nunc , &c.

Deinde tradit illi calicem cum vino , & patenam superpositam cum hostia , dicens : Accipe , suscipe : accepisti enim potestatem consecrandi , & conficiendi sanctum Sacrificium , in nomine Domini nostri Iesu Christi , tam pro viuis , quam pro defunctis .

(Tutius diceretur , iuxta morem Ecclesie Romanæ ; Accipe potestatem , offerre sacrificium Deo , Missalque celebrare ; tam pro viuis , quam pro defunctis , in nomine Domini . Amen .)

Tandem Pontifex benedicit nouum Presbiterum , dicens : Benedictio Dei Patris , & Filij , & Spiritus sancti , descendat super te ; qui iam perfectus es in Ordine sacerdotali , ad offerendum propositionem corporis , et sanguinis Christi pro pace , et remissione peccatorum . Amen . Et in fine Missæ impertitur nouo Sacerdoti cōmunio Corporis , & Sanguinis Christi .

EX AR MEN A

Historia.

Caput XII.

D Omnis Abraham Ruscdu-
nia. us ex Oppido Aghpata-
ni, annos 23. Tempore istius,
Iberi, & Colchi ab Armenis di-
uisi sunt; atque sacrosanctum Chal-
cedonense Concilium suscipientes,
Gracis adhaeserunt: cuius rei au-
ctor fuit Cyrinus, Iberorum, atque
Colchorum Patriarcha, Catholicus
nuncupatus.

A N N O T A T I O.

Quoniam sub hoc adnotanda,
capite, praeterim circa erro-
res aliarum Nationum, nullo fore
videntur emolumento Armenis Le-
ctoribus; eorum idcirco omitimus
consultò Armenam translationem.

Iberorum ergo, atque Colcho-
rum Populi, qui vulgò Georgiani di-
cuntur, & Mengrellenses, nunc tem-
poris ex Armeniorum, magno qui-
dem numero apud ipsos degentium,
communicatione, ac societate retra-
cti, eisdem deinceps, Gracorum
impulsu, tanto sunt odio prosequuti,
ut veteri proverbio dicere soliti sint:
(quod ego hisce pr. us auribus ab
ipsis acceptum Iberis, postea tradi-
tum quoque reperi à Beluacense in-
spec. hist.) Si quis nostrum spinam

Vincen.
Beluac. in
spec. hist.
t. 4. c. 98.

ՀԵՄԵՆԻ

Հայոց Պատմութիւնն:

Գլուխ ԺԲ.

S էր Աբրահամ Ռուսքու-
նիայի քաղաքացիք. ամս. Իգ-
յանուրս տարւի բաց կացին Վերքի
միաբանութենէն Հայոց. և միաբանե-
ցան ընդ յորեսաց. և ընկալան զամենամբ
ժողովն քաղկեդոնի: և էր կաթուղի
կոսն Վրաց Լիբերոն, որ զբաժանու-
մս արար:

Հետեւեալ մեկնութիւն լինի միայն
Ի վր Վրաց. և ի Հայոց. զմայտորիկ
նէ գրեմք զսոս Հայերէն:

in pede infixam habeat; transiens
ante Armeniorum Ecclesiam, spi-
nam illam sustinere debet, nec se ad
pedem suum, eam euellendi studio,
inclinare; ne per hoc videatur, ante
Armeniorum Ecclesiam, ab omni-
bus Christianis vilipendendam, in-
clinari.

At de statu Christianitatis apud
Iberos, plena, ut inferius videbi-
tur, allata fuit relatio ad Vrb-
num VIII. Rom. Pontificem à Patre
D. Petro Auitabole, Clerico Regula-
ri, regresso ex Iberia, quò paulò ante
ab eodem Pontifice Maximo, ad
Gentes illas fide catholica imbuendas,
erudiendasque, vnà cum aliquibus
socijs legatus fuerat: quod accidit
anno salutis 1626. Quantum enim

Rei.

Reipublicæ Christianæ tunc interesse deberet, eiusque profuisset utilitati expeditio aliqua Missionariorum ad Iberos, certiores facti idem Summus Pontifex, & Sacra Congregatio de Prop. Fide ab illustriss. ac pijsimo Domino Petro de Valle, patritio Romano, (cuius planè admirabiles, ac infrangibilis animi strenuitate susceptas, vniuersum per Orientem vsque ad Indos peregrinationes, aliaque in eis egregiè patrata facinora, necnon eximiam ingenij præstantiam, eruditionem, exterarumque linguarum peritiam, nulla vnquam posteritas conticescet, nec celebrabit satis) diuque animo rem illam voluentes*, tandem aptissimos ad eandem aggrediendam adiudicarunt Clericos Regulares, ac primò præ cæteris dictum Patrem Auitabolem, virum prudentia, probitate, morumque gravitate conspicuum. Hunc ergo, sociorum Præfectum constitutum, vigilantissimus Ecclesiæ Pastor Urbanus ad Iberiæ Principes, his datis litteris, allegauit.

Theimuraz Principi kacheti

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, salutem, & lumen
diuinæ gratiæ.

FOEcunditas Georgianæ Regionis, largo Sylvarum, ac

* Sic testatur illustr. Dom. Petrus de Valle in scripto, quod extat Romæ in Archivo S. Andree de Valle.

4 segetum factu pubescens, inundabitur fontibus æternitatis, si hac ætate fructus progignet Europæ notos, & Romæ salutare. Neque votum hoc sine propinqua optati gaudij spe concipimus in præsentia. Allegamus enim istuc Sacerdotes, scientiarum salutis edoctos, & populorum felicitati seruiantes, eos si istitutò commorari volueris armatos patrociniò Nobilitatis tuæ; si eorum verba, è charitatis fonte manantia, isti populi pronis auribus exceperint; vix dici potest, quantum tibi, istisque Regionibus solatium debebit hæc Ciuitas Sacerdotalis, culta Regum oblequijs, & celebrata domicilijs Nationum: fama Italica inferret Principem Kacheti eorum Procerum concilijs, qui parasse dicuntur viam Domino, & rectas fecisse semitas eius. Quid ais Nobilis vir? leuis ne fructus est eorum beneficiorum, quæ à tua magnanimitate Sacerdotes nostri expectant, plausus Romæ, & laudatio Pontificis? Certè si excellum ingenium oblectat gloria, facilè conijcimus, quanti facturis sis, nomen tuum celebrari in hac arce Christianitatis, & Patria Mundi. At enim ijsdem officijs, quibus Nos demereberis, parabis patrociniò Omnipotentis, qui se in peregrinantibus excipi, & in pauperibus palci profitetur. Eum verò Nos assiduè orabimus, vt tibi cælestes fores patefaciat, & per diuinæ legis semitas ambulanti ostendat Regna triumphantis immortalitatis. Verùm nec populos istos

Sequētes
epistolæ
de prop. fide
sunt ex
Gramm.
tophyla-
cio Sac.
Congreg.
de prop.
Fide.

Sacerdotum nostrorum poenitebit. Non enim sitientes pecuniarum, aut potentiae auidi ex Europa in Asiam commigrant: sed ijs vnum erit votum, & negotium salus Provinciarum, & gloria Principum. O te felicem, si populos tibi subiectos salutaribus eorum doctrinis erudiendos curaueris. Ea enim vis est sapientiae, quam à Christi pectore haulerunt, ut possit homines in Angelos, & terram in cælum conuertere. Audita Romae est fama earum calamitatum, quae dum te diu conflictarunt, dicuntur illustrasse virtutis tuae vim, terroribus indomitae. Scimus, quam constans fuerit Genitricis tuae pietas, quae à Regno maluit exulare, quam à Christo desciscere. Tam laudatae Parentis filius, & tantorum periculorum victor, crederis Sacerdotibus nostris ea auxilia praebiturus, quae videantur esse consilia maternae religionis, & decora fortitudinis, frustra oppugnatae. Ea quidem si praestiteris, felicitati, qua te remunerabitur Deus, plaudet Ecclesia. Nos autem fauentes laudibus noministui, vnà cum Senatu Apostolico, tibi victores exercitus, & propitios Coelites precabimur, ut inter mortalis vitae triumphos progredi possis ad patriam beatitudinis sempiternae. Datum Romae apud S. Mariam Maiorem, sub Annulo Piscatoris, die 4. Julij 1626, Pontificatus nostri anno tertio.

Principi Odisci

URBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, salutem, & lumen
diuinæ gratiae.

IN Caucaſi scopulis decorem Carmeli, & in Phasidos fluctibus fluente Iordanis inuenturos leſperant, qui à Nobis in Georgianam Regionem allegantur, Sacerdotes; ſi eos muniet patrocinium, & conſolabitur humanitas Nobilitatis tuae. Roma verò Patria Nationum, quam tanquam matrem Chriſtianitatis potentiſſimi Reges religioſis tributis venerantur, nomini tuo plauſus Vaticani, & Tiberis ſtudia pollicetur, ſi tanti ſolatiij compotem effici volueris Eccleſiam. Neque poteſt illuſtrius ab Aſiatico Principe ſagitare nunc Europa magnanimitatis documentum, quam beneficentia eos iuuare, qui deliciarum obliui, & contemptores periculorum, Regiones tuas propriae Patriae antetulerunt. Neque enim eos per iter terroribus obſitum iſtuc deducit potentiae, aut pecuniae cupiditas, quam illi aſpernantur, ut Dei gratiam quaerant: ſalus animarum, in qua Romani Pontificatus gloria collocatur, eos noſtro nutui obſequentes iſtuc aduocat. Humanitatem planè, ne dum religionem abieciſſe videbitur, qui obuia charitate iſtic non excipiet eos Sacerdotes, qui in Regna tam remota proficiſcuntur, ut veltreae felicitati famu-

famulentur. Illustre habetur ubi-
 que documentum fidei, & amoris,
 suam utilitatem commodis amico-
 rum posthabere. Quam autem vos
 de Romanæ Ecclesiæ charitate len-
 tentiam feretis, cum eos, quos à
 vobis non solum locorum longin-
 quitas, sed etiam famæ taciturnitas
 disparauit, istuc deductos videbitis
 ob vnam eam causam, vt populis,
 ac Principibus Georgianis conciliet
 patrocinium Dei, & parent thesau-
 ros æternitatis? Itinerum discrimi-
 na, hostium insidiæ, maris procel-
 læ, quæ omnia illi contempserunt,
 vestræ incolumitati consulturi, pe-
 tunt viris tam benemeritis fauorem
 Nobilitatis tuæ, & beneficia Geor-
 gianæ Nationis. Ea tamen Nos
 Apostolicis litteris flagitare volui-
 mus, vt apud te extet luculentum
 hoc Pontificij amoris testimonium;
 Eos benignitas tua dum benignò
 audiet, & beneuolenter excipiet;
 audientur in hoc Mundi Conuentu
 laudes nominis tui. Porro autem
 Deus misericordiarum, qui se eius-
 modi beneficiorum debitorem alli-
 gari vult, illustri aliqua felicitate
 Principatû tuum decorabit. Quod
 ab eo dum Nos postulamus, lumen
 Spiritus sancti præfulgere cupimus
 Nobilitati tuæ; vt maius possis in
 Cælo, quam in terra Imperium
 possidere. Datum Romæ apud S.
 Mariam Maiorem, &c. die 4. Iulij
 1626. Pontificatus nostri anno ter-
 tio.

Principi Gurieli

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, salutem, & lumen
 diuinæ gratiæ.

AVri cupido, quæ priscis tem-
 poribus dicitur, Græciæ li-
 tore ad Phasidis ostia deduxisse Ar-
 giuos Heroes per iter, fabulosis ter-
 roribus oblectum, non aduocat cer-
 tē hoc tempore Sacerdotes Roma-
 næ Ecclesiæ in Georgianas Regio-
 nes. Quamuis enim istuc & agri
 felicitas, & incolarum gloria possit
 peregrinantes abducere, qui tamen
 à Nobis allegantur, ij inter maio-
 res longioris viæ difficultates non
 armantur ferro, non stipantur mi-
 litibus, non petunt thesauros, sed
 vnam sitiunt salutem animarum.
 Eos par est, beneuolenter excipere
 vbicunque humanitas dominatur.
 Quæ Gens enim tam ferrea extra
 anni, solisque vias reperietur, quæ
 eos in hospitali feritate violet, quos
 suæ felicitatis curatores adesse co-
 gnouerit? Quare cum Principatus
 tui decus haberi velle credaris be-
 neficentiæ gloriam, & patrocinium
 innocentiae; haud temerè possumus
 Sacerdotibus nostris polliceri ea of-
 ficia, quibus viris, tuam gloriam
 curaturis, Nobilitatis tuæ humani-
 tas declarabitur. Certè si perfece-
 ris, ne Nos huius spei poeniteat;
 fama tui Principatus Caucaſi scopu-
 los, & Ponti limites prætergressa,
 Romam perueniet, auditura plausus,

Q 2 quos

quos Nationes, in hac Orbis patria commorantes, dare solent principibus, de Apostolica Sede merentibus. Christus Regum arbiter, qui pulchros esse vult pedes euangelizantium pacem, cum se in hospitibus excipi profiteatur, facile est conijcere, quæ præmia paret beneficiæ, ac pietati tuæ. Ei autem dum Roma seruit, colitur tributis Prouinciarum, & obsequijs Regum. Digni tamen sunt Urbis mores, qui vbique filios Ecclesiæ Romanæ commendare possint: hic enim hospicia patefiunt exteris Nationibus, patet aditus ad sacros Principatus peregrinæ virtuti; & cum diuerse Gentes hic commorentur, omnes tamen se tanquam in Patria viuere, testantur in Vrbe parente generis humani. Hanc Urbem demerebitur Nobilitas tua ijs beneficijs, per quæ efficietur, vt Romani Sacerdotes, in Georgiam peruenientes, non se in exilium ablegatos, sed in Patriam missos fateantur. Eos ergo audire poteris testes charitatis nostræ, quæ tibi semper diuinum patrociniū, & populorum beneuolentiam precabitur. Datum Romæ apud S. Petrum, sub Annulo Piscatoris, die 4. Iulij 1626. Pontificatus nostri anno tertio.

Principi Imeretiani

VRBANVS PP. VIII.

Nobilis vir, salutem, & lumen diuinæ gratiæ.

Nomen Nobilitatis tuæ, quod inter Caucaſi iuga, & Caſpij fluuenta colitur obsequijs populorum, ignotum non est Principibus Varicani, & Patri Christianitatis. Quare decreuimus ad te litteras dare cōciliatrices beneuolentiæ, & obſides voluntatis noſtræ. Cupimus enim, illuſtre aliquod beneficium, 14 deberi Nobilitati tuæ ab Vrbe Roma, quæ cum Patria ſit Nationum vniuerſarum, & magiſtra doctri-næ cæleſtis credatur, triumphalia Chriſtianiæ obediētiæ tributa accipit à potentiſſimis Europæ Regibus, qui depoſito diademate Apoſtolicos Romani Pōtificis pedes religioſis oſculis venerantur. Quin & latè domi-nantes in Aſia Reges Perſarum amicitiam noſtram vltro petiuere; & toto diuſos Orbe Iaponios ſolenni legatione ætas noſtra vidit abſentium Dynaſtarum officia Apoſtoli-cæ authoritati pollicentes. Fortitudo noſtra, & laus noſtra Dominus, cuius omnipotentis clementiæ beneficium eſt Romanæ Sedis Principatus. Iis tamen legibus Eccleſiaſticum hoc Imperium gubernatur, vt ſeruiens ſaluti Mundi naufragantis, habeatur patrociniū generis humani. Ex altiſſimo enim Apoſtolicæ Maiestatis ſolio petimus pro-

spectum Terrarum; atque ubicun-
 que homines commorantur, ibi
 Cæli fores patefieri, & Angelorum
 legiones militare cupimus. neque
 inanibus tantùm votis hanc causam
 agimus, qua diuini nominis gloria
 continetur. Ea enim consilia dies,
 noctesque meditamur, quibus, vel
 inuiti fateantur inimici, excubare
 in Romana specula sollicitudinem,
 quæ Nationum etiam remotissimarum
 felicitati prospiciat. Neque
 defunt Sacerdotes, qui ut charitati
 Pontificiæ obsequantur, longinqua
 exilia dulcibus Patrijs anteferant, &
 montium scopulos, marisque pro-
 cellas eluctati, ipsa penetrare non
 timeant antra Draconum, & ad ho-
 minum sæuitiam accedere, coronati
 scuto bonæ voluntatis. Hos autem
 vitæ mortalis prodigos, & tot pe-
 riculorum contemptores, ut alienæ
 salutis famulentur, quæ Gens tam
 barbara vîpiam reperiatur, quæ eos,
 quasi ex alio terrarum Orbe se dela-
 tos, non excipiat hospitio, non
 complectatur charitate? Neque
 enim thelauros quæritant, aut affe-
 ctant imperia; sed triumphum ar-
 bitrantur, parere morte sua felicitatem
 gentibus, & gloriam dominan-
 tibus. Quin immò tanta vis nun-
 quam inerit hostili crudelitati, ut
 odium in eorum animis accendat,
 qui sciunt etiam inimicos diligere,
 & his, qui mortalem vitam adimunt,
 æternos principatus optare. Hanc
 doctrinam profitebuntur, qui à no-
 bis in Georgianas Regiones allega-
 tur in præsentia Religiosi Sacerdos.

26

16 tet. Accepimus; eo esse ingenio
 Nobilitatem tuam, ut potentia istius
 coronam arbitreris possessionem
 gloriæ, & tutelam innocentia. qua-
 re speramus fore, ut Sacerdotes no-
 stri consolari Nos possint testifica-
 tione eorum beneficiorum, quibus
 Romam, & Pontificem demereas.
 fœneraberis Deo misericordiarum,
 qui in thesauris cœlestis opulentia
 præmia sempiterna seruabit Nobili-
 tati tuæ. Quod si magnanimi Prin-
 cipes bella periculosa toties suscepe-
 runt, ut nominis sui gloriam apud
 exteras gentes propagarent; non
 vile præmium Nobilitati tuæ Roma
 beneficiorum memor pollicetur.
 17 Si enim hos Sacerdotes audieris, si
 patrocínio armaueris, si diuini ver-
 bi semina in Georgianos agros spar-
 gi passus fueris, Princeps Imereti,
 & Balsiaciuchi sentiet nomen suum
 esse in benedictione Romæ plauden-
 tis. Porro autem, Parens Regum,
 & Custos Religionis, Pontifex Ro-
 manus, vnà cum Apostolico Sena-
 tu, & Ciuitate Sacerdotali precabi-
 tur Nobilitati tuæ populos obsequen-
 tes, & fauentes Cælitæ; ut tantus
 Princeps diuino lumine fœcunda-
 tus, pariat fructus salutis, & speret
 18 segetem beatitudinis. Datum Ro-
 mæ apud S. Petrum, &c. die 4. Iu-
 lii 1626. Pontificatus nostri anno
 tertio.]

Hactenus ad Iberiæ Principes
 epistolæ Urbani Papæ: in quarum
 verbis quò luculentius emicat eius-
 dem Urbani magnanimitas Pontifi-
 cia, admirabilis planè facundia;

gratia

gratia, & lepor dicendi; quibus interdum beatissimus ille Pater, ut filios deuos ad viam salutis alliceret, uti de industria non intermittebat: eò clariùs ex ijsdem conijcere est, quanta de ouibus amissis, quantumlibet difficilis, ac remotis, in pectore strenuissimi Pastoris, tametsi in reliqua totius Ecclesiæ mole regenda operosissimi, cura inesset, & sollicitudo; quantique duceret ille Iberiacam Missionem; & quàm benè Clericorum Regularium fama, maximè verò studium paupertatis, in eius existimatione audiret.

Ut autem illustrius hìc specimen patefiat flagrantissimi zeli, quo tam bonus Pastor aberrantes Christianorum greges in Ouile Matris Ecclesiæ aduocare, expectare, reducereque alacriter, ac tenerè complexari solitus erat: hæc alia obiter mihi prosequi liceat, aureis certè litteris ad memoriam omnium gentium perpetuam consignanda. Colchidem petierat, Odilci Principem Dadian visendi studio, Metropolitanus Archiepiscopus Trapezuntis, Cyrillus Græcus: cuius quidem aduentum cum nostri illius Residentiæ Patres auribus acceperant, ac præfensissent animo, quantum huius viri nomen, & autoritas apud Græcos haberet ponderis, & Iberos; statim, quibus possent eius meatem, & voluntatem ad catholicam fidem prolektare, ad hæc sua omnia dirigunt consilia. Inuicem frequenter Episcopum, amicè inuitant ad prandium, eius captant

19 beneuolentiam; multa cum illo de fide colloquia faciunt; ad summam, ita rem prosperè ex animi sententia gerunt, ut Græcus Metropolitæ non modò catholicus, & Ecclesiæ Romanæ conciliatus breui apparuerit: sed quoad ibi moratus est, maximo quoque fuerit in ministerio Missionis Nostratibus adiumento. Is itaque, postquam animum suum ad orthodoxam fidem sectandam applicuit; adeundi, alloquendique sanctum Christianorum omnium Patrem, & Antistitem, Urbanum, cuius insignem pietatem ex illorum testimonio iam optimè nouerat; adeò exarsit desiderio; ut qua id assequi valuisset, ab ijsdem Patribus opem sibi porrigi, assiduè, & quàm diligentissimè poterat, postularet.

21 Mihi ergo, Constantinopolitana tunc in Residentia Armeniorum: saluti elaboranti ex præscripto eiusdè Summi Pontificis, ipsorummet Armeniorum hac de re precibus, ac petitionibus inclinati; atque Romam alia interim vrgenti de causa profecturo; omni maiore cura à Præfecto Missionis committitur, ut Cyrillo, è Colchide Constantinopolim venienti, usque Romam, usque ad Urbani Pontificis Maximi pedes comitem me præberem obsequiosissimum. Aduenimus igitur vnà simul terrà marique in Urbem incolumes; ad pedum oscula Beatissimi Patris benignè, humanèque vltro admittimur. At enim ubi virum Græcum, Pontificia ve-

Græcus
Metropo-
lita trahi-
tur ad fidē
catholicā.

ste iudutum; staturā procerum, gravitate spectabilem, ad suos pro-
 uolutum pedescernit Urbanus; qui-
 nam ille foret, me mox interrogat: habitaque boni viri notione, statim iussum stari, ut ovis sua vocem suam audiret, Græco cum sermone alloquitur, me obstupescēte, pariter & inutili, quem illic interpretem affuturum mihi antea persuaseram. Porro haud satis tunc fuit Græco Metropolitæ, in Romano, ac Summo Pontificum Pontifice os admirari, sua secum patria voce loquurum; quem, & iamdudum audierat, linguarum Hebraicæ, Græcæ, & Latinæ florere peritiâ: sed, quod facit magis ad rem, Christianorum quoque, à schismate potissimè redeuntium, piissimum Patrem, ac Pastorem, fideique zelotypum ardentissimum, illum expertus, ac maiorem in modum demiratus est, tunc maximè quidem, cum audita Urbanus humili, officiosaque eius conciliatione cum Apostolica Sede, non insolito tantum perfusus iubilo, ac læticia, cunctis circumcirca genuflexis apparuit; sed etiam lacrymæ præ teneritudine ex oculis eius erumpere visæ sunt non sine maxima nostri omnium admiratione, præsertim Reu. P. D. Caroli de Palma, qui prælens aderat, Missionum nostrarum Procuratoris. memorandum sanè, immò in omni memoria omnino inauditum, paternæ pietatis spectaculum! Papam vidimus super inuentam ovem præ læticia lacrymantem: quasi eiusmo-

865

di signis, si non verbis, illud nobis diceret piissimus Pastor: *Con-
 gratulamini mihi, quia inveni ovem
 meam, quæ perierat.*

Consimilem prætereà animi oblationem, vel eò fortasse vberio-
 rem, quò de maiore fuerat lucro, biennio antè perceperat idem Sanctissimus Dominus Noster Urbanus; cum Cyriacus, pro Armena, Natione Constantinopolitanus Patriarcha, debitam Apostolicæ sanctæ Sedi obedientiam præstitit per epistolam, ad ipsum Papam Constantinopoli datam Excellentiss. ac Illustrissimo Domino Delahaye, Regis Christianissimi ibidem Oratori, ut eam ille mitteret ad Urbanum: in qua & Romanæ fidei professio, ab eodem Patriarcha seorsim propria, manu conscripta, sigilloque munita; & efficax eiusdem petitio pro Clericis Regularibus, quorum industriâ tantum ipse bonum patrarat, eadem in Vrbe stabiliendis ad Armenum populum instruendum in fide Catholica, etiam insertæ fuerant. Quæ quidem epistola, ab Urbano Papa simul cum altera eiusdem Oratoris Galli accepta, eo ipsius animum gaudio cumulavit, ut propterea Beatissimus ille Pontifex, per iucundis, & gratiarum actionibus refertis, ad eundem Patriarcham, & Oratorem rescriptis litteris, non modò gratum se illis dignatus sit exhibere; verum etiam benignitatis suæ gratias ad ipsos quoque diffluere, passus sit, Clericos Regulares. eos quippe dignos reddidit, qui

& Con-

Cyriacus,
 Armenus
 Patriar-
 cha, con-
 ciliatur Ec-
 clesiæ Ro-
 manæ.

& Constantinopoli stabilem in posterum haberent Residentiam; & ab Eminentiss. ac Illustriſſ. Domino Cardinale Antonio Barberino, eius Nepote, quin à tota Purpuratorum sacra Congregatione de fide prosequente acciperent de Cyriaci conuersione gratulationis epistolâ; quæ, ne vel leuiter ab originali dimouetur, italico, quo ibi extat, afferretur idiomate:

Molto Reu. Padre.

LA conuersione di Monsignor Ciriaco, Patriarcha costì de gl' Armeni, alla santa fede Catholica, essendo riconosciuta da questa Sacra Congregatione de prop. fide per frutto del zelo di V. R. inuita questi miei Signori Eminentissimi della Sacra Congregatione medesima, à rallegrarsene, come fanno hora, con lei. E perche sperano, che il trattenerſi ella costì, per instruire nelle sacre lettere la detta Natione, sarà di gran giouamento à quell'anime; glie ne danno con la presente la facoltà, & ordine, che si richiede. Se le mandano in oltre quì aggiunte le lettere per la Residèza di Pera; e ricordandole di salutar in nome dell' Eminenze loro, e mio proprio, Monsignor * Arciuelcouo di Diarbechir, le prego per fine ogni contento. Roma, 31. di Maggio, 1642.

Al piacer di V. R.
Il Cardinal Antonio Barberino.

Francesco Ingoli Secret.

ñte

25 At verò ne, enarrandi gratia, inenarrabile Urbani studium, & vigilantiam in fide catholica propaganda, digressionem longius, ac extra limites protrahamus, reuertamur ad rem nostram Iberam. Illarum itaque Summi Pontificis litterarum officijs Pater Auitabolis communitus, perrexit vnà cum socijs ad Iberos: ad quos tamen peruenire ante non potuit, quàm laborioso duorum ferme annorum confecto itinere. In longum centè sermonem me vocaret, præsertim ad alia properantem, qui cuncta Patribus obuia in tam ardua peragratione incommoda, difficultates, vitæque pericula scire vellet. illud vnum silentio non abscondam, iniuriosam, molestissimamque, quam in Vrbe Constantinopoli passi sunt obicèr infectionem hæreticorum. Obiecta fuit ab his, quin penè iurata, malitiosa apud Turcarum Præsidem in eos calumnia: quòd scilicet à Principibus Christianis in perniciem Imperij Otthomanici missi Serui Dei fuissent illuc exploratores. Hoc audiente, & grauiter, acerbèque nimis ferente Præsidente, confestim in Infantes, nullo aliter iure probato crimine, vt ibi mos est, 27 mortis pronunciatum sententia: è qua porrò speciali Dei prouidentia le mirabili modo ereptos, datis ex eadem Vrbe ad Admodum Reu. Patrem nostrum Præpositum Generalem litteris*, ipsimet indicarunt hisce verbis:

* Afferuantur hæ litteræ in supradicto Archiuo.

Dies

Extat hæc epistola originalis Romæ in Archiuo S. Andreæ de Valle: eius verò exemplar in Tabulario Congregationis de Prop. Fid.

* Ioannes Doct̃or Armenus, septuagenarius, qui eodè anno obliques litteras dederat Clericis Regul. ad eandem Sac. Cong.

Dies secundus Maij, vigilia Inventionis sanctæ Crucis, dictus iam fuerat nobis, quo in iudicio adesse coram Caim Accham, Turcarum Præsides, deberemus, mortis in nos sententiam audituri. Omnes, hoc nuncio, indicibili animi lætitia prægestiuimus; tempus iam aduenisse arbitrari, quo sanctæ nostræ Missionis primitias Deo libaturi essemus. Igitur summo mane Missæ Sacrificio de more peracto, atque sanctæ orationis, & contemplationis dulcedine eo die vberius solito recreati, celebratis etiam cum iubilo hora debita primis Vesperis sacrosanctæ Crucis, accessimus ad Tribunal, adeò in spe læti, quòd illam salutiferæ Crucis solennitatem haud dispari ratione essemus Domino nostro IESV Christo consecraturi, ut vix contineri præ gaudio intra nos ipsos potuissemus. Attamen (sic Deo, aut pro nostra virium infirmitate, aut pro sua maiori gloria, disponente) contra quam pro certo sperabamus, & mirabilij sanè modo, res exitum habuit. Etenim idem Præsides, è furibundo, iraque pleno Iudice, qualem pessima de nobis opinio prius fecerat, visis duntaxat nobis, admodum benignus, atque ad humanitatem propensus apparès, nequeunt; dixit, tam venerandi horum Virorum aspectus, versipellis speculatorum animi esse nota. Quamobrem pro eo quòd patibulo nos suspenderet, uti antea & sibi in animum induxerat, & lata quoque sententià promulgarat; libertate do-

28 natos paucis, ac mitissimis verbis à se dimisit, cum ea tamen præceptione, ut eadem, qua veneramus, naui eò regressuri essemus, vnde fueramus digressi.] Hæc ad suum Præpositum Generalem D. Petrus Auitabolis, D. Iacobus de Stephano, & D. Ioannes Philomìa: quæ postea, ita prorsus, uti suprà narrantur, accidisse, à catholicis quoque Viris Constantinopolitanis ego ipse accepi.

Eam igitur ob causam præfati Sacerdotes, pedem retrorsum non leui cordis sui mærore referentes, Constantinopoli Siciliam coguntur repetere. verùm reflexo itinere, 29 haudquaquam inflectunt animi magnitudinem, nec ab incepto desistunt: sed maiori firmati constantia, sua in vno Deo ponentes præsidia, ut ad Iberos se conferrent incolumes, aliud percontant iter, vniuersamque strenuè circumeunt, & Syriam, & Persidem, & Armeniã. Cardeliū denique, & Cachetum, primò sibi obuias Iberiæ Prouincias, vbi Theimuraz Rex dominabatur, post innumeras difficultates, prosperè sub diuinis ingrediuntur auspicijs. Adeunt illicò Regem, 30 cui post debita obsequioz salutationis officia, & litteras offerunt Pontificias.

Profectò exprimere satis non possem, quibus ille gratulationis, & beneuolentiæ signis eos exceperit, & amplexatus fuerit. liberalis pro loci tenuitate multis eos donauit munusculis; Ecclesiam Goride, prima-

ria Cardelij Ciuitate, iam erectam, vltro largitus est; situm quoque domus adificandæ prope Ecclesiam assignauit. Quibus denique feliciter gestis, ac non multo dilapso tempore, Pater Auitabolis, tum vt suorum Collegarum numerum adaugeret, tum vt acceptum ab eodem Theimuraz Rege legationis responsum ad Summum Pontificem Urbanum perferret, relictis ibi socijs, reuertitur Romam; atque hanc ipsi sanctissimo Patri relationem de statu Iberorum, vnâ cum subsequente eiusdem Regis ad illum epistola, exhibet:

Beatissimo Patri

VRBANO VIII. PONT. MAX.

Post humillima pedum oscula,

Hæc de Statu Christianitatis in Iberia, Prouincia Regis Theimuraz, refert D. Petrus Auitabolis Cler.

Reg. illi Missioni à Sac. Cong.

de Prop. Fide præfectus:

Beatissime Pater.

Biennium ferè Goride commoratus apud Iberos, iam ad pedes Sanctitatis vestræ prouoluo, litteras Theimuraz Principis Iberiæ traditurus, testes sui erga Sanctitatem vestram, pro paterno in eum amore, deuinctissimi animi. Vt ego illas ferrem, Principis vota fuerunt, arbitrati decentius fore, me litterarum Sanctitatis vestræ ad

31 ipsum olim latorem, esse nunc & suarum: cui non obsecundari, nefas iudicauit, hoc potissimum tempore, quando in eius animū conciliandū, & erga Sedem Apostolicam flectendum, quantiquanti sumus, incumbimus. Et sanè, vt reor, profundiore etiam Dei consilio id decretum fuit; vt ipsemet, huic Missioni præfectus, tametsi indignissimus, possem & effundere cor meum ante pedes Sanctitatis vestræ; & ouium, tibi Patri vigilantissimo conceditarum, laniatus immanes enarrare; & tenebras, inter quas
32 Gens illa cæcutiens aberrat, edicere; & comploratum catholicæ fidei casum, quo maiore valeam animi cruciatu referre; haud dubius, à mei voce, non clamantis, sed gementis, commouenda superliminaria cardinalium Apostolicæ Cathedræ; & commotis visceribus super contritione filiarum populi tui opportunè prouidendum; quò & lupi arceri, & tenebræ dispelli, & deiecta erigi queant. Itaque non dedignetur Sanctitas vestra aurem mihi præbere.

Errores Georgianorum circa fidei Articulos, Sacramenta, Precepta, & bonos mores.

33 **N**egant, Spiritum sanctū à Filio procedere.

2 Purgatorium esse quidem asseuerant, non tamen per ignem; sed tantum animas cruciari in loco quodam obscuro, & inæstimationis.

3 Negant Iudicium particulare animarum Christianorum, siue iustorum, siue iniustorum. Vnde decedente aliquo, dicunt, per manus Angeli sui custodis deferri illius animam ante Christum, & si quidem iustus omnino fuerit, mitti in locum quendam lætitiæ, vbi viridaria, & pulchra sunt palatia, si impius, in locum tetræ, & oblicuræ demitti; si verò in pœnitentia ex hac vita decedat, per aliquod tempus mitti ad locum illum horroris, & postmodum ad lætitiæ locum transmitti: quibus in locis eorum animas, dicunt, vsque in diem Iudicij detineri, sistendas tunc post Resurrectionem ante Iudicem, æternæ beatitudinis, aut damnationis sententias accepturas.

4 Visionem Dei ante corporum resurrectionem animabus non concedunt, vt ex præcedenti patet errore.

5 Infideles tantum in particulari Iudicio, asserunt, iudicari, quando moriuntur; & nequaquam iudicandos in generali; pro quo adducunt illud Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus est.*

6 Inferorum pœnas non faciunt æternas; nam si Christianus decedat in peccato mortali, & sine pœnitentia, si pro eo oretur, poterit, inquiunt, à pœna liberari ante vniuersale Iudicium: vnde contemptus pœnitentiæ oritur, & cæterorum operum bonorum.

7 Fidei Confessionem, quæ ore fit ad salutem, adhuc in re grauissi-

34 ma, negant, esse necessariam, urgente graui metu.

8 Festos dies licet multos agnoscant; ab opere tamen seruili in illis non feriantur, etiam si Natiuitatis Domini dies sit.

9 Baptismi Sacramentum hoc modo conferunt: Primùm Sacerdos multas super Infantem baptizandum legit preces; quas inter & formulam verborum Baptismo necessariam, perinde ac si vna esset ex dictis precibus, Græco ritu prolata, & tunc sine Infantis ablutione, legendo percurrit. Tum, expleta, 35 lectione, exiit vestibibus Infans; qui tandem, tempore notabili à formæ prolatione excursus, non quidem ab ipso Sacerdote, sed à Susceptore sine alia prolatione formæ totus diligenter abluatur.

10 De Baptismi Sacramento recipiendo non sunt valdè solliciti; ignorant enim illud esse ianuam aliorum Sacramentorum: Paucis ante nostrum aduentum diebus accidit, Episcopum quendam ex primoribus compertum fuisse nequaquam baptizatum: cui cum Baptisma contulissent, Ordines tamen minime reiteratò contulerunt.

36 11 Rebaptizant reconciliarios fidei Christianæ ab errore apostasiæ.

12 Existimant, Baptismi Ministrum esse solum Sacerdotem, etiam in articulo mortis: vnde imminente periculo obitus Infantis, si absit Sacerdos, nemo illum baptizat: in quo casu, dicunt multi, sufficere salutem Infantis Baptismum matri suæ collatum.

13 Pueris, dum baptizantur, conferunt Confirmationis, & Eucharistiæ Sacramentum.

14 Peccata primùm confitentur, cum vxores sunt ducturi; & tunc Confessionis integritatem paruiducunt: nam exacto lubrico adolescentiæ statu, quatuor se verbis expediunt. Iterum confitentur extremo vitæ tempore, eodem etiam verborum compendio.

15 Si Sacerdos in carnis peccatū vel secretissimè labatur, Confessarius in sacramentali Confessione priuat eum facultate celebrandi: ex quo pessima inoleuit consuetudo; vt Sacerdos, in eiusmodi peccatum lapsus, minimè illud confiteatur, eoque maculatus non cessat vsque ad mortem celebrare.

16 Pueris morientibus Eucharistiam præbent; asserentes, Christi esse præceptum, dicentis Ioan. 6. *Qui non manducat meam carnem, non habet vitam æternam.* Adulti verò rarissimè in vita eandem Eucharistiam recipiunt; & multi ob incuriam ne in morte quidem.

17 Ecclesiastici omnes, immò & Sacerdotes, & Episcopi, ad bellum ire coguntur à Principe; iidemque, ab inimicorum cæde reuertentes, Missam celebrant sine vlla dispensatione ab irregularitate.

18 Sentiant, vno die vnicam tantum Missam in vno altari, vel in vna Ecclesia posse celebrari. Nec Episcopi, nec Sacerdotes omnibus diebus festiuis celebrant; neque aliter celebrationi intersunt; vnde

37 sapissimè ijs diebus populus totus sacrificio Missæ priuatur.

19 In Missæ celebratione sordidissimis vasis, & vestibus vtuntur; conlecrantque in calice ligneo. Itē cum Eucharistiam ad infirmos deferunt, maxima id faciunt irreuerentia, sine comitatu, & luminibus. Cum Missa celebratur, seculares, & præcipuè mulieres, extra fores Ecclesiæ manent, risui vacantes, & vaniloquio: nec aliter se habent, Ecclesiam ingreysi, vbi assistunt immodestissimè.

20 Aliquibus diebus festiuis multi Sacerdotes, Missæ sacrificio adstantes, communicant, sed Eucharistiam ab Episcopo celebrante recipiunt in proprijs manibus, quam ipsimet proprio apponunt ori.

21 Ecclesiastici circa diuini officij recitationem in eo sunt errore, vt non omnes illud recitent; sed vnus tantum, vel duo, alijs multis audientibus; & qui recitat, vt plurimum non est Sacerdos: quin etiam adstantes, ad ea, quæ dicuntur, minimè attendunt, sed alijs vacant negocijs.

22 Omnes, quamuis adultæ sint ætatis, maxima rudimentorum fidei tenentur ignorance; quomobrem nec Orationem Dominicam, nec Salutationem Angelicam, fidei Symbolum, præcepta Dei, & Ecclesiæ, peccata vitanda, & quæ ad salutem sunt necessaria, sciunt. Parentes enim in educandis religiosè filijs nullam prorsus curam ponunt.

23 Si de vxore liberos non recipiant, de Sacerdotum licentia dant illi libellum repudij, atque aliam ducunt. Idem similiter faciunt, si rixola sit, aut in adulterio eam deprehenderint.

24 Dum quis in agonia mortis positus est, ita ut de illius salute desperetur; accelerant eius mortem; primò in tali situ corpus illius collocando, unde citius moriatur; secundò, vicina magis morte, os eius, oculosque simul claudendo, ne valeat respirare: quippe malum esse, dicunt, moribundum diutius animam agendo cruciari: id munus à Sacerdotibus ut plurimum exercetur.

25 Ieiunantes vnica comestione minimè sunt contenti; sed vel pluries comedunt; vel, si vna solum vice; tota die usque ad vesperam comessantur.

26 Vinum ita immoderatè bibunt, ut omnes temperantiæ terminos longissimè prætergrediantur, præcipuè diebus festiuis, in quibus magno afficiuntur pudore, si non turpissimè inebrientur. Hinc singulæ iporum actiones omni prorsus ordine debito destitutæ sunt, & ex quotidiana inebriatione quasi semper vlu rationis carent. Bibentes eo affectu Deum inuocant, talesque gestus corporis agunt, ut quædam adorationis species vino ab illis adhiberi videatur.

27 Augurijs, & superstitionibus perditissimè dediti sunt: Carnem manducantes, ossa respiciunt, ex

40 quorum inspectu propriam felicitatem, aut infelicitatem augurantur. Animalium voces curiosissimè obseruant. Somnijs maximam adhibent fidem. Super mortuos abominabili luctu lugent. Nocte, quæ Resurrectionis diem antecedit, manducant in Ecclesia, sed solæ mulieres.

28 Nullum apud eos veritatis vestigium inuenitur; quin & iuramentis horribilibus mendacia ipsa confirmant, etiamsi euidentissimè de illa falsitate se sciant posse conuinci; nec, si conuicti fuerint, pudore villo afficiuntur: quare si vel Nobilissimus audiet, mentiris; haud illud sibi atcribit iniuriam; sicut neque, si dictum sibi fuerit, esse stultum, aut huiusmodi alia contumelia.

29 Latrocinij crimine omnes impensè tenentur, à quo absoluuntur à Confessario sine proposito restitutionis taciendæ.

30 Miracula remansisse apud nos, negant; & si quæ à nobis illis referuntur, siue antiqua, siue recentiora, siue per defunctos patrata, siue per viuos; mentiri nos dicunt: cuius perfidiæ ratio ea est, quòd apud ipsos iam cessarunt. Ut autem coniectare possumus, hæc cessatio ibi contigit tempore Concilij Florentini; quando fœdus vnionis, in eodem initum Concilio inter Occidentalem, & Orientalem Ecclesiam, à Græcis, quibus Ecclesia subditur Iberorum, violatum fuit. nam cum in eorum Ecclesia Patriarchali asseruaretur vnica spina coronæ Sal-

uato.

uatoris in quadam subterranea fenestella, unde olim liquor ad languorum sanitatem iugiter emanabat: petentibus nobis, quot anni effluxissent, ex quo liquor ille salutaris emanare cessauerat; respondit Patriarcha: *anni circiter ducenti*. Unde liquet, ex quo diximus tempore, Dei beneficium à Schismaticis ablatum.

31 De Pontificis auctoritate sentiunt, illum in iure duntaxat positivo dispensare posse; sed in re leui, secus verò in graui.

32 Quaecunque nos Catholici facimus præter eorum consuetudinē, siue in ieiuniorum obseruatione, siue in festorum celebratione, siue in modo orandi; asserunt esse errores. Hæreticorum tamen nomen adhuc nobis non apposuerunt.

33 Cum tam peruersè à vera fide aberrauerint; superbè tamen sentiunt de seipsis; ita ut in omnium ore ista passim verba reperiantur: Si Christiana fides in toto Orbe periret; apud nos vera Christianitas, pura, & intacta denuò inueniretur.

De Statu politico Georgianorum.

1 **I**N regimine politico Iberiæ, Principes Ecclesiasticam libertatem nihili faciunt. Sacerdotibus enim, veluti mancipijs, ad placita sua vtuntur. Episcopos paruipendunt, huc illucque eos secum pertrahentes; & si quid erroris commiserint, ipsi in eos animad-

43 uertunt; nec supremo Iberiæ Patriarchæ, qui Catholicus nuncupatur, obediunt, aut eius mandata exequuntur: quare primum locum in spiritualibus non Patriarcha quidem; sed Princeps obtinet. Et quod Princeps de omnibus Episcopis, & Sacerdotibus facit, hoc ipsum & Nobiliores alij in sua quisque dirione de iisdem faciunt.

2 In electione supremi Patriarchæ Princeps cum omnibus Episcopis suffragium habet, ad cuius nuntum cuncti respiciunt.

3 In iudicando, & puniendo, tyrannico iure vtuntur. Iudices apud eos nulli sunt, qui causas cognoscant, & examinent: testes non recipiuntur: legum decreta non habent. Quod Princeps iubet in tota Provincia, aut Dominus quisque in sua dirione, illud exequendum, siue iustum, siue iniustum; statque proratione voluntas.

4 Subditos tam graui iugo seruitutis premunt, ut non solum eorum bonis, puta gregibus, armentis, domibus, &c. nulla eis soluta mercede, ad beneplacitum suum vtantur; sed etiam personis, eas sibi ad inuicem vendendo, & (quod detestabilius est, & nunquam satis deplorarum) ipsi etiam Infidelibus. Quod Princeps in sua, idem alij Nobiliores in eorum ditionibus perpetrant.

5 Potentiores quacunque iter faciunt, cogunt Oppidanos ad alimenta sibi, & equis ministranda absque vlla mercede.

6 Licitum est cuique de hoste

vindictam sumere: vnde fit, vt semper à fortiore, & validiore stet victoria. Si lætus apud Principem pro illata iniuria non insulat, Princeps neque ex officio in reum inquit. Porro vindicta sic sumitur, vt, si lætus inimici Personam offendere nequeat, bona illius aggrediatur: hinc vastantur prædia; præciduntur arbores, maximè vites; incenduntur domus; ac passim interfecti boves, atque sues inimici, in publicis epulis amicis, & consanguineis apponuntur.

7 Eò ignorantia deuenerunt, vt nulla sit apud eos scientia addiscendæ, docendæue forma, aut modus, ne apud ipsos quidem Episcopos. Liberalium quoque artium seculares penitus ignari sunt: feruiliū verò vix pauca vestigia seruant.

8 Quod spectat ad mutua fœdera, omnes Georgiani Principes inter se nec amicitia fœdere coniuncti, nec inimicitia odio disiuncti sunt. Si quis eorum bello urgente prematur, profectò ab alijs frustra subsidium expectare potest. Rex noster Theimuraz cum Turcis inimicitias gerit; cum Persis verò non sponte, sed coactus, & in metu positus, pacem iniit. Sed & Persarum Rex per suos modò legatos filiam eiusdem Theimuraz sibi in vxorem sponderi petijt.

Hæc sunt, Beatissime Pater, zizania, quæ in medio tritici puræ fidei Georgianorum, sub sancto Siluestro Papa seminari, inimicus homo, Diabolus, superseminauit: qui

46 vinam postea abiisset; esset enim damnum non adeò irreparabile: atamen perstat adhuc per satellites suos, Caloceros nempe illos, à Pseudopatriarcha Constantinopolitano illuc missos, & post aduentum nostrum conduplicatos; qui nomen catholicæ fidei Romanæ auerlati, gignunt, nutriunt, fouent illius odium in singulorum pectoribus; mendacia pro sua malitia fabricantes falsissima, & blasphemias in hanc sanctam Sedem palam, & vbiq; ore sceleratissimo non cessantes effutire. Respice, Beatissime Pater, de hac Sede Sanctitatis tuæ, & cogita de nobis: impertita nobis benedictione tua, illumina vultum tuum super nos, & Commilitones adiunge, per quos, adiutore Christo, effrons inimicorum audacia reprimatur; ablatoque opprobrio ex Israel, victricis catholicæ fidei iugo colla subdantur eorum, qui Christi sanguine sunt redempti. Multam enim, ac maximam nobis indidere spiritualium frugum spem, non pauca bonæ indolis, quam in Rege animaduertimus, indicia, bonaque, ac pia eius Populi ad rectam fidem percipiendam inclinatio; prout latè expositum est in supplici libello, sacra Congregationi de Propag. Fide porrecto. Sic rogo ad pedes Sanctitatis vestræ humillime prostratus, hac die 27. Martij, anno à Christi Natiuitate 1651. Ego D. Petrus Auitabolis Clericus Regularis.

48 Item, vbi est electio eius, impertita sup. & vbi est b. a. & vbi est Do.

Domino Nostro

VRBANO VIII. PONT. MAX.

Theimuraz Kan, Rex Iberorū.

Extāt hæc
& subse-
quentes e.
pistolæ in
Tabulario
Sacrae Cō-
greg. de
Prop. Fid.

EXcelsis Sāctitatis vestrae bene-
dictionibus, ac precibus, &c.
Accepimus ad Nos huc perlatas
Beatitudinis vestrae litteras à RR.
PP. D. Petro, & D. Iacobo, Clericis
Regularibus; qui tandem ad præ-
scriptum suæ viæ terminum tunc
temporis aduenerunt, quo sanè op-
portunius eos præstolari minimè
poteramus. Hos igitur Patres, quo-
rum aduentu plurimum duximus
gratiæ, ac fauoris Nobis exhibitum,
de pari referenda gratia cogitantes,
in osculo sanctæ charitatis excep-
imus, & super caput nostrum exalta-
uimus: nullum enim officij genus,
aut studij prætermisimus, quod ad
ipsorum utilitatem spectaret: opti-
mum eis locum assignauimus, &
Ecclesiam, ubi commodè habitan-
tes, possint diu, noctuque oratio-
nibus in atrio, ac ostio Templi Dei
vacare: omnibus quoque subditis
nostris, illud Nos maximè velle,
patefecimus; dictos Patres ita in Dei
seruitiū iuxta sacros Religionis suæ
ritus, & consuetudines constanter,
ac tutò incumbere, vt nemo pro-
sus audeat molestiam eis vllam, aut
damnum asserre: immò quò Deum
pro Nobis precari commodius va-
leant, vniuersos eis interuire, obse-
qui, atque fauorabiles esse, manda-
uimus. Ad ea yerò, quæ Nobis

49 Sanctitas vestra, Pater noster Beatif-
simus, scripto inunxit, vt nimirum
vnà cum populis nostris eorundem
Patrum verba pronis exciperemus
auribus, ac fortes, immobilesque
in Christiana fide, & via Domini
recta consisteremus: maximas qui-
dem Omnipotenti Deo Nos gratias
iugiter persolvere, respondemus,
quòd veræ fidei, Christianæque Re-
ligionis ardor, & studium, ex prisco
illo Constantini Magni Imperatoris
æuo ad hæc vsque tempora, adeò
tenaciter insint in animis nostris, vt
diuino beneficio ipsis quoque peni-
tūs impressa præcordijs videantur.
10 Licet enim verum sit, Regnum hoc
nostrum, donec in tyrannica Perla-
rum manu fuit ab anno Salutis 1614
vsque ad mox præteritum 1628.
omnino vastatum, atque ad vlti-
mam propè perniciem fuisse perdu-
ctum: attamen in confessione fidei
Christianæ non stabile modò persti-
it semper, & inconcussum; verum
& pro nostra virili parte sollicito etia
excubauimus animo, ne vel hæresis
quidem vlla in ipsum potuisset obre-
pere: sed & spe maxima nitimur,
fore vt ope diuina ad nouissimum
51 vsque diem Iudicij in eadem vera
fide integrum pariter perseueret, &
incorruptum; maximè verò, cum
iam in præsentia, Dei gratia, & San-
ctitatis vestrae, Patris nostri beatissi-
mi, precibus, pacifico eius perfrua-
mur possessu. Hanc planè vnā ob
causam, zelum, inquam, & amorem
Christianitatis, nostra olim Geni-
trix ad Regiam Perlarum Aulam
pro-

properaræ; studio impetrandi, vt
 quilibet è gente nostra Ibera sub
 Persarum ditione à Christiana Fi-
 de descuiſſet; impunè poſſet, ac
 ruto ad propriam Patriam, & priſti-
 nam religionem reuerti. verùm e-
 nimuerò è conerario factum eſt:
 quandoquidem impius ille Rex,
 cum nequiuiffet eius conſtantiam à
 caſtitate, & Chriſti fide tuenda ab-
 ducere; primùm in carcerem eam
 trudi, iuſſit; mox tum ille, tum eius
 perfida gens, aduerſus eam, & Nos
 obſtinato animo duriores, crudeli-
 reſque præ ſe ferentes; diſſimilis
 eam tormentis; quoad moreretur,
 exeruciarunt. Et iam annus recur-
 rit, ex quo reliquæ corporis eius à
 Reu. Patre Ambroſio Ordinis S. Au-
 guſtini huc ad nos delatæ fuerunt ab
 Vrbe Spahan. pro quo beneficio
 eundem Patrem remunerauimus &
 rure, vnde viſitare poſſit; & loco
 ad Eccleſiam ſibi conſtruendam
 opportuno; vbi, ceu in veſtibu-
 lo Aulæ cæleſtis, aſſiduè preces fun-
 dat pro Nobis. Cæterùm quod ad
 præſentis ſtatus noſtri rem attinet:
 miſeranda huius Regionis vaſtatio,
 ædificiorumque cum ligneorum,
 cum lapideorum ruinæ, iam oculis
 eorundem Patrum Clericorum Re-
 gularium expoſitæ ſunt; qui de om-
 nibus veſtram certiore facient San-
 ctitatem. Porro autem lacrymabilis
 ſuper omnia Eccleſiarum populatio
 fuit; quæ non ſolùm argenteis; &
 pretioſioribus vaſis, omnique pror-
 ſus ſupelleſtiti; ſed ipſis adhuc ſacris
 Iconibus expoliatæ fuerunt. quoci-
 52

ta enixè veſtram rogamus Beatitu-
 dinem, vt prædictos Patres ſaltem
 de rebus, miniſterio Eccleſiæ ſuæ
 neceſſarijs, iubeat prouideri; vt ad
 ſinem optatæ vnionis, & charitatis
 aſſequendum, facilioreis aperiat
 via. Demum, ſi quæ alia veſtræ
 Sanctitati præſtare officia in hac po-
 terimus regione; Nobis, illa cirò pro-
 viribus, vti veſtra in Nos beneficia
 poſtulant, exequenda curaturis, im-
 perare non dedignetur. Datum in
 Iberia, die 5 Ianuarij, 1629.]

Hanc igitur Iberi Regis epiſto-
 lam, atque alteram Zachariæ Ibe-
 rorum Patriarchæ eiudem tenoris,
 cum ſupraſcripta relatione de ſtatu
 illius Provinciæ, offerens Pater Aul-
 tabolis Urbano Summo Pontifici;
 illud obtinuit, vt Iberiaca Miſſio lex
 alijs tunc Sacerdotibus augeretur;
 quibus & ſolertiſſimus Paſtor, ne,
 quod poſſet Iberorum prodeſſe ſa-
 lutis, officium vllum omitteretur,
 diſas alias dedit ad eundem Regem,
 & ad Patriarcham beneuolentiæ
 conciliatrices epiſtolas. ex autem
 ſunt huiusmodi.

*Theimuraz, Iberiæ Regi,
 Urbanus Papa VIII.*

Loc. cit.

Illuſtris, ao Potentiſſime Rex,
 ſalutem, & lumen diuinæ gratiæ.
 Nauigat mediterraneos fluctus, per-
 ambulat varias Europæ Prouincias
 fama, nuncia meritorum; quæ cum
 in Aſiaticâ Iberiâ fuerit illuſtrum
 victoriarum ſpectaculo, Romani
 Pontificis curas laudibus Iberi Re-

S. 538 gis.

gis consolatur. Planè videtur Maie-
 stas tua nouum principatum cir-
 cumuallare propugnaculis Cæli, &
 munire legionibus Angelorum; dum in istis Regionibus excubare gaudet Sacerdotes, è Vaticano Tabernaculo prodeuntes. Religio enim, quam ipsi docent, tutela Regum est, & salus Populorum. ea si in tuis Prouincijs omnino dominabitur, videbis istic exarmari furorem, seditiones meditantem; & con-
 quiescere pacem, de vitijs triumphaturam. Tam salutaria consilia deferri ad Maiestatem tuam è thesauris Regni cælestis, nuper declarauit dilectus filius, Testinus Sacerdos, Petrus Auitabolis, qui tuas litteras reddidit. Benedicat sceptris principatus tui, & adstet gladijs regalium legionum dextera Omnipotentis, quæ fecit virtutem cum Magno illo Constantino, quem lux religionis autorem agnoscit Iberia. Is enim dum Sacerdotes coluit, profligauit hostes; & verum victoriæ omen, contueri potuit in nubibus Cæli coruscantem Crucem, quam in Romani Pontificis diademate Ecclesia veneratur. Quando illa dies affulserit, dies salutis, & lætitiæ; qua, Maiestatem tuam, Constantini imitatione erudiam, complecti poterimus accedentem per Regios Egatos ad pedes Apostolicos, Regum osculis nobiles, & ambulantes in semita diuinæ legis? Quando te potentissimi Christianæ Reipublicæ Reges fratrem in Ecclesia poterunt appellare? Profliga tandem omnia

825

impedimenta. post questum vi-
 55 stricibus armis in Iberia Regnum, fiat Theatrum religionis tuæ Vaticanum Sanctuarium; vbi inter Romæ plausus audiat exoptata legatio, persoluens piæ obedientiæ tributum Beato Petro, perducenti Reges ad triumphale imperium beatitudinis sempiternæ. Speramus, fore, vt Pontificia vota optatos ad exitus perducatur Omnipotens; cui accuratissimis orationibus te, ac Regnum tuum semper commendamus. Interea istuc redire volumus eundem Sacerdotem Petrum Auitabilem; cui Euangelicæ charitatis zelus, & patrocinijs tui spes, incommoda videri non patitur itinera, tot naturæ, atque iniquitatis periculis obsessa. &c.
 Datum Romæ apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die 21. Iunij, 1631. anno Pontificatus nostri octauo.

Zachariæ, totius Iberiæ Metropolitæ, Urbanus PP VIII.

57 Venerabilis Frater, salutem, &c.
 Exorietur Christus, Sol iustitiæ, in cordibus istorum populorum. Consolamini Concilia iustorum: en apparent flores diuinæ gratiæ in Asiana Iberia. Speramus, fore vt istic quamprimùm maturescant fructus suaves gutturi nostro; atque adeò digni, qui conuiujs Angelorum inferantur. Audiuius, ex remotis istis Prouincijs redeuntem, dilectum filium, Theatinum Sacerdotem, Petrum Auitabilem; nec sine eximio Apostolicæ charitatis gau-

826 adio

dio audiuius. testatus enim est lu-
 culentissimè, quibus beneficijs per
 manus Regis, & Metropolitæ decla-
 retur istæ milericordia Omnipoten-
 tis Sacerdotibus Romanæ Ecclesiæ;
 ad vos proficiscentibus. Deum, qui
 dispersiones Israël congregat, ora-
 mus; ut tandem perficiens, quod
 operari cœpit in vobis, Principes;
 ac populos Iberiæ deducere velit ad
 hunc montem sanctum Vaticanum;
 eum enim elegit Dominus habitatio-
 nem sibi; ut in hoc Sanctuario reli-
 gionis patefaciant Pontificiæ clau-
 sores Regni cælestis nationibus cre-
 dentibus. Intercæ dum tantum ex
 isto Regno solatium Roma, natio-
 num parens, expectat; perfruitur fa-
 ma noministui plausu Italiæ. Porro
 autem Senatus Apostolicus; corona-
 tus purpura Regum, & ex vniuersis
 Catholicæ Ecclesiæ Regnis selectus,
 gaudius est non mediocriter; ubi ac-
 cepit, patefactum esse in Iberia tem-
 plum, curante Authoritate tua, Sacer-
 dotibus nostris. Ibi certè non modò
 commorabuntur virtutes; à Cælo
 petitiæ, & saluti Terrarum seruientes;
 sed etiam excubabit oratio; Regno-
 rum custos; quæ legiones Angelo-
 rum deuocare studebit ex arcibus
 æternitatis: ut eodem tempore, ac
 duplici victoria de vitijs triumphet
 tis, & hostibus. Volumus, eundem
 Petrum ad vos redire tellem Ponti-
 ficæ sollicitudinis, & beneuolentiæ.
 dignus planè est, quem omni offi-
 ciorum genere colat natio Ibera, cu-
 ius saluti ut seruiat, Patriam, ac Pro-
 pinquos obliuiscitur. ex eo cogno-

812

98 lites, cur optatos pictores, & medi-
 eos; tam periculosi itineris comites
 secum non deducat. Et autem non
 modò fidem haberi; sed etiam om-
 nem, qua polles, opem cupimus ad-
 iungi. &c. Datum Romæ apud S. Pe-
 trum sub Annulo Piscatoris die 21
 Iunij, 1631. anno Pontificatus no-
 stri octauo.

99 **H**As secum deferens Pater Auita-
 bolis commendatitias literas;
 nouumque, ad suæ missionis aciem
 roborandam, acerrimorum Com-
 miliconum subsidium; iterum se
 transtulit in Georgianas Prouincias.
 Vbi postquàm incredibili animi for-
 titudine ad barbaras illas gentes ad-
 ium sibi, suisque sodalibus patefecit;
 & nostratium Residencia nonnullas,
 alijs passim superuenientibus socijs,
 in Iberia fundauit, & Colchidæ;
 missus denuò fuit ab eodem Urbano
 ductor aliorum collegarum ad Euan-
 gelium Golsupdensibus Idololatri
 annuncianum in Indijs Orientali-
 bus; cui deinde alij plures suæ Con-
 gregationis Operarij, ex letha ire-
 rum submissi, adiuncti sunt. ibique
 iam sexagenarius animarum illarum
 saluti vnà cum illis iugiter adlaborat
 felici, copiosoque prouentu. Huius
 viri laudem, minimè opus est, hic
 celebrandam suscipere; dum eius
 præciara indo'es tam feruenti ani-
 marum zelo excitata iamdiu fuit ad
 perperuas, ob fidem Catholicam
 disseminandam, peragrationes; ut
 proinde omnium, maximè Orien-
 talium ore, summo gradu celebra-
 tissima sit.

S 2 Nu.

Plurima verò eius, ac primorum sociorum messis, apud easdem Indias tum in Golcundæ, tum in Goæ Regno collecta (vt de hac non nihil etiam præloquamur) grauissimis multorum virorum, & Antistitum testimonijs constat. quippè, cum ex eodem Goæ Regno, Ditione Lusitanorum, omnes fuissent Itali abiegari, vt nihilominus Clerici Regulares, orti licet ex Italia, suæ ibidem Religionis fundamenta iacere possent, (vti sub diuinis postea auspicijs impetrarunt; quos tunc primò habuerunt illic progressus, planè admirabiles, publicis, & authenticis literis prodidere Illustriss. Dominus Alphonsus Mendes, Aethiopiæ Patriarcha; Illustriss. Dominus Fr. Franciscus de Martyribus, Goæ Archiepiscopus, ac Indiarum Orientalium Primas; Reuerendissimus Dominus Dominicus Rebellus, Inquisitori omnes Curiones Parochiarum Urbis Goæ; alijque per plures; quorum satis sit nunc, ne multùm à proposito diuertamus, tres tantummodò ad illos innuendos testationes * proferre: primam facit Illustrissimus Dominus Franciscus Antonius Frascellius, Myrensis Archiepiscopus; secundam Superiores earum; quæ in Vrbe Goa nunc extant, Religionum; tertiam Vicarij Goæ, aliarumque, illi magis adiacentium, Insularum. Et prima quidem eo ipso, quo exarata fuit, idiomate; posteriores verò, in Latinum è Lusitano ad verbum conuersæ, adducuntur.

* Afferuntur apud Clericos Regulares earum, autem exemplar in Tabul. Sac. Cõg. de Prop. Fide.

61 Testificatio Myrensis Archiepiscopi.

Fater Franciscus Antonius de Sancto Felice, Dei, & Apostolica Sedis gratià Archiepiscopus Myrensis; & Administrator Ecclesiarum Iaponiæ, & Chinæ, seu Imperij Synarum, & vniuersis, & singulis, has præsentēs nostras literas lecturis, visuris, aut quomodolibet inspecturis, fidem facimus, & testamur; qualiter RR. Patres, D. Petrus Auitabolis, D. Franciscus Mancus, D. Antonius Ardizonus, Sacræ Religionis Clericorum Regularium Sacerdotes professi; & Andreas Lypomanus Georgianus, eiusdem Religionis Conuersus; qui Nobiscum ex Italia cum mandatis Sacræ Congregationis de Prop. Fide ad has Orientales Indias accesserunt; omnes, & singuli respectiue, verbo, & exemplo, opere, & doctrina, tanquàm verè Apostolici Missionarij, præfulserunt. Nam Andreas Lypomanus Conuersus, in simplicium cœtu puritatem custodiens, & à temeraria obseruationis mandatorum Dei, & Regulæ suæ non aberrans; secundo circiter, postquàm in hanc appulimus Ciuitatem, anno, haud exiguo obedientiæ, patientiæ, multarumque virtutum exemplo dato, siue relicto desiderio, in hac eadem Ciuitate Goæ diem clausit extremum: Pater D. Franciscus Mancus, non multis, postquàm huc peruenimus, transactis hebdomadibus, conuer-

uersionis infidelium, ac animarum salutis amore feruens, ad Regna prius Idaicam, deinde Golgondam migravit; ibique Apostolicam paupertatem custodiens, Christianarumque virtutum, ac diuinarum rerum cognitione resplendens, tam indefessa sollicitudine Christi Domini Euangelium disseminauit, ut non paucos Infideles conuerterit; Apostatas ad Ecclesiam Catholicam gremium reuocauerit, ac Fideles confirmauerit: ut faciente, ac succumbente corpore, pijs confectus laboribus, post sex circiter annos ex hac vita migrarit. Pater D. Antonius Ardizonus, qui plusquam septem annis continuus in hac Ciuitate commoratus est, nedum religiosam perfectionem, Christianarumque virtutum exercitio; verum etiam insigni emicuit sapientia, & eruditione. nam in publicis disputationibus (quibus ut plurimum interfuimus) magnam perspicaciam, & ingenij acumen, ac in priuatis consultationibus doctrinae maturitatem ostendit, & in publicis concionibus, quas frequenter habuit, tanta effudit eloquentiam, eruditione, conceptum, verborumque affluentia, & (quod rarum est) in peregrino idiomate; ut communi omnium plausu magna audiratur marium populi ad eum audiendum concurrerint. Resplenduit praeter ceteris magno salutis animarum zelo: nam cum cerneret, maiorem naturalium istarum partium fidelium multitudinem, vel vti nouiter ad fidem conuersam, vel ob paupertatem, &

rusticanam vitam, vel ob seruitutem, non ita perfecte Christianis praeceptis imbutam; partim assumpto incapacitatis praetextu, partim laboris effugiendi causa, ad sanctissimi Eucharistiae sacramenti communionem à Parochis non admitti; nec in extremis laborantibus Infirmis idem Sacramentum per modum viatici ministrari, nec administrandum censeri; nefas ducens, tot Christi Domini sanguine redemptarum animarum salutem despicere, vel potius non ita aestimari, aut ita diligenter curari; tanto spiritus serore crebris praedicationibus, disputationibus, ac priuatis admonitionibus eosdem Parochos, eorumque defensores conuicit, excitauit, & animauit, ut nedum iidem pauperes, ac infimae plebis fideles diligentius instrui coeperint; verum etiam indiscriminatim ad eiusdem sanctissimi Eucharistiae Sacramenti communionem admitti, ac eis sacrum Viaticum ministrari. Qua diligentia factum est, ut in Insulis tantum Goae, & adiacentibus ferme centum millia fidelium nunc communicent, qui prius sacra, & diuina non reficiebantur Synaxi; nec pauci Neophyti, adhuc Gentilium superstitione infecti, purgati sint. Illustrissimi denique, ac Reuerendissimi huius Ciuitatis Archiepiscopi, Indiarumque istarum Primatis tutela, ac patrocinio fretus, multisque superatis contradictionibus; ne sanctum hoc opus negligeretur à Parochis, illud publico eiusdem Illustrissimi Domini Archiepiscopi

Primatis præcepto, ac sanctione firmavit. Et non alijs longè distantibus diuina hæc resectio denegatur; idem Pater pijs literis, ac efficaciaci quadam, super hoc à se habita, concione transmissa, idem fieri in alijs Ciuitatibus, ac Terris, in istis Indijs Curia Lusitanæ subiectis, ab earum Præsulibus, ac Parochis efflagitauit, eisdemque non sine fructu persuasit: multaque alia feruentis spiritus sui edidit documenta. Paret tandem D. Petrus Auitabolis, præscriptorum Missionariorum ductor, ac suæ Religionis in istis Indijs Missionum Præfectus, sicut præfuit iurisdictione; ita etiam præmiciuit spiritus seruire, mansuetudine, humilitate, caritate, vitæ austeritate, ac denique religiola perfectione; ita ut meriti ab omnibus, tanquam viua Euangelij norma æstimeretur, & teneretur. Hæc partim, seu potius plurimum experientia propria nouimus, propter intrinsecam cum dictis Patribus familiaritatem; partim publicæ tamæ voce; partim aliorum testimonio accepimus; ac proinde, prout supra scripta sunt, etiam iureiurando affirmamus. In quorum fidem has præsentibus fieri fecimus, propria manu subscripsimus, ac solito sigillo signauimus: Goæ die decimo Ianuarij, anno millesimo sexcentesimo quadragesimo octauo.

Fr. Franciscus Antonius, Archiepiscopus
Myrensis

67

Testificatio Superiorum

Regularium.

68

Nos infra scripti Superiores Pro-
uinciarum, & Custodiarum
Indiæ Orientalis notum facimus, ac
pro certo affirmamus omnibus, has
præsentibus inspecturis, qualiter Clerici
Regulares, Teatini nuncupati, qui
iam multis ab hinc annis transmigrarunt
in Indiam, rebus in ea magni
Dei seruitij operati sunt. Etenim,
præter alia multa, quæ vnus ipsorum
in Regno Golcondæ, suæ Missionis
loco, patrauit; vbi (prout sumus
certiores facti) benignè admodum,
ac peramanter ab illo Rege, quin à
roto Regno exceptus; atque ob suam
vitæ probitatem, exemplum, & pau-
pertatem, magno semper, quoad il-
lam sanctè finiuit, in honore, & opi-
nionem habitus; quamplures Gentiles
ad Catholicam fidem conuertit; A-
postatas ad eandem perduxit, ac re-
uocauit; Christianis etiam, in partes
illas appellentibus, opitulatus est;
eosque per iter veræ salutis deduxit;
ceteri, qui in hac Vrbe Goa nunc
resident, spirituale horum Fidelium
bonum, animarumque saluationem
communi omnium satisfactione, &
plausu promouerunt, ac promouent;
suaque prædicatione vberem in ea
fructum, in auctu maximè, & fre-
quentia Sacrae Communionis, edide-
runt: satagentes, ut omnes, ex Pro-
uincijs hisce oriundi, Fideles saltem
in Palchate, & mortis periculo, iux-
ta præceptum Domini nostri Iesu

Chri.

Christi, & Sanctæ Matris Ecclesiæ, communicarent. Cumque optimis excellant moribus, atque institutum adeò sanctum, & extremæ paupertatis profiteantur; ut nec possint, tam in communi, quàm in particulari bona stabilia, aut prouentus ullos prætextu quolibet possidere; neque eleemosynas ad suis subueniendum necessitatibus postulare, sed vi Regulæ obstringantur sub diuina omnino prouidentia viuere ijs eleemosynis, quas Fideles, prouidentia eiusdem instinctu permoti, & sua sponte ipsis largiri voluerint: sunt proindè vniuerso populo huic, qui eos diligit, & in hac Ciuitate retinere exoptat, maximoperè grati, acceptique. quam etiam ob causam nos insuper eos amamus, ac magni ducimus: utque in hac perampla Domini vinea exercenda cooperatores, ac socios habeamus; in hac Vrbe residere nobiscum, ac Foundationem, & Ecclesiam obtinere, percupimus. Quapropter omnia, quæcunque in illos super hac re conferentur, officia, & auxilia, optimo quidem iure collata, atque in Dei gloriam, & honorem, animarumque profectus celsura esse, adiudicamus. Quòd autem omnia suprascripta vera sint, iuramus in verbo Sacerdotis, & has præsentis subscribimus. Goæ viij. Kalendas Nouembris, 1647. sub sigillo nostri Officij.

Fr. Petrus de S. Ioanne, Vicarius Generalis S. Dominici.

Fr. M.^o de Spiritu sancto, Vicecommissarius Generalis S. Francisci.

870

Fr. Martinus de S. Ioanne, Vicarius Provincialis Patrum Matris Dei.

Fr. Gonzalus de Conceptione, Minister Provincialis Observantia.

M.^o de Mendoza, Prouincialis Societatis Iesu.

Fr. Stephanus de Iesu, Vistor Generalis Carmelitarum discalceatorum Orientis.

Fr. Ioannes de Rosa, Prior huius Conuentus S. Augustini.

Testificatio Vicariorum.

Idem facimus Nos infra scripti Vicarij Goæ, aliarumque illi magis adiacentium Insularum; qualiter postquàm accesserunt in Indiam Clerici Regulares Tearini, suo sancto zelo, doctrina, & virtute magnum in ea Deo Domino nostro obsequium præstitere, ac præstant in conuersione, & saluatione animarum, in quibus multa sanè cum sollicitudine seipsum exercent: ac præ alijs R. Pater D. Antonius Ardizonus, qui cum perspexisset, in Prouincijs huic ex vetusto, quique semper in eis inualuerat, more ad sacram Eucharistia Communionem non omnes Naturales, sed eos tantummodò, qui magis sufficientes viderentur, & capaces, admitti; morientes ut plurimum, nunquàm diuinissimo hoc cibo resectos; maximè pauperes, seruos, mancipia, & qui genere viles à nobis æstimabantur, cuiusmodi sunt gentes illæ, quæ vulgò dicuntur Sudri, Curumbini, Saleiri, Mainati, & Farasi, qui sanctissimo hoc

hoc Sacramento indigni, & incapaces ducebantur. quod eū, ut diximus, prædictus Pater perspiceret; efficere conatus est, rem profectò, nunquam prius tentatam; ut nimirum omnes, quotquot ad annos prudentiæ peruenissent, sine ulla exceptione personarum, cuiuscunque generis essent, & conditionis, communicarent, præsertim in Paschate, & mortis periculo, iuxta præceptum Domini nostri Iesu Christi, & Sanctæ Matris Ecclesiæ; ac etiam, ut iidem omnes, iuxta suam quilibet capacitatem, ad id efficiendum instruerentur; & idem augustissimum Eucharistiæ Sacramentum Infirmis per modum Viatici ministraretur; atque in ipsorum ædes, & tuguria, quantumlibet vi'ia, & angusta, deferretur. Quocirca plurimas, hac in re sibi oblatas, difficultates, & contradictiones, diuersis habitis dissertationibus, concionibusque, superauit: eo sermone potissimum, quem in Ecclesiâ Gor. Cathedrali habuit die solennitatis Corporis Christi coram Illustrissimo, ac Reuerendissimo Domino Fr. Francisco de Martyribus, Archiepiscopo Primate; qui, ut Annites zelo diuino flagrans, firumque Quam saluti studiosissimus, operam quoque suam illi præstitit pluribus edictis, ac mandatis, quæ per omnem suæ Diocesis locum promulgauit; præcipiens, ut adeò sanctum, tantæque obligationis documentum ad effectum perduceretur; ut iam in præsentia sit, magna quidem huius Christianitatis fausta-

73. tione, & incremento; quæ proinde notabiliter ad morum, vitæque frugem meliorem euasit, euaditque. siquidem complures generaliter confessi sunt; multæque Confessiones, irritè prius factas, refecerunt. quodque maiorem attulit gratulationem, fuit conuersio multorum Christianorum; qui occultè erant idololatæ, sed hanc ob causam ad Catholicam Fidem conuersi sunt. Efficere præterea magno conatus est zelo, ac spiritu, & conatur prædictus Pater; ut in cunctis harum Insularum Parochijs sanctissimum Eucharistiæ 74. Sacramentum, quod non, nisi in paucis quibusdam, asseruabatur, reponeretur; ut maiori cum facilitate succurri posset infirmis, nec ullus Christianus ex eo, quod in sua Parochiali Ecclesiâ hoc idem Sacramentum asseruatum non habeat, sine sanctissimo Viatico decessurus sit. Quapropter cum isti Religiosi magna sint emolumento spirituali Prouincijs hæc, ac institutum adeò extremæ paupertatis profiteantur; ut 75. sub diuina viuente prouidentia, nec bona stabilia possideant, nec ullos exigant proventus, nec tandem querant elemosynas; est proinde sacra ista Religio huic Orientali apprimè necessaria: facilliter enim homines hii videntes Religiosos à bonis temporalibus alienos, à Gentilitate, ac Paganismo retrahuntur. Quod autem omnia supralcripta vera sint, iuramus in verbo Sacerdotis, & has præsentibus subleuimus de mandato Illustrissimi, ac Reuerendissimi Do-

mini Archiepiscopi Primatis, nostri Antistitis, nobis à prædictis Patri- 76 bus Teatinis exhibito. Goæ Kalendis Nouembris anni 1647.

Pater Antonius de Norogna, Vicarius Guadalupe.

Pater Stephanus de Gama, Vicarius S. Laurentij.

Pater Martinus de Mello, Vicarius S. Blasij.

Pater Gonzalus Martis, Vicarius S. Ioannis Baptiste.

Pater Franciscus Serraus, Vicarius Nostra Domina de Aiuda de Ribandar.

Pater Philippus de Sylua, Vicarius S. Ioannis de Sabagù.

Pater Dominicus de Sylua, Vicarius Domina de Pinate.

Pater Antonius de Pigno, Vicarius S. Annae.

Pater Cosmas Damianus, Vicarius S. Andree Goasentoris.

Pater Didicus Antonius, Vicarius S. Simeonis.

Pater Antonius de Tenes, Vicarius Domina de Conceptione de Pangim.

Pater Franciscus de Braganza, Vicarius Nostra Domina Gratiarum de Choro.

Hucusque testimoniorum literæ, quæ cum in enarrandis Patris D. Francisci Manchi progressibus, apud Golcundenses Idololatrias habitis, parcissimæ sint; ad illos etiam paulò prolixiùs referendos, alij oculati testes à nobis producendi sunt. At enim plurima huius serui Dei, egregiè facta, facinora ignorantur: quip-

pè à solo, ac nulli, qui ea indicare, potuisset, iuncto sodali, patrata fuerunt in Golcundæ Regno, tam remoto, & à Fidelium frequentia alieno; ut adhuc eius ad Cælum transitus non, nisi octo circiter post menses, Goam ad Nostratium aures peruenire potuerit. Pauca porrò ex ijs, quorum notitia habita hætenus est, scripturis * authenticis affirmata, atque iurata fuerunt ab ijs Christianis, qui eodem in Regno sæpè versati sunt: ut ex infrascriptis perspicitur.

77 Die 20. Nouembris, anni 1645. resdecim viri Lusitani, incolæ Pro- uinciæ S. Thomæ Apostoli in India; videlicet Antonius de Siquera, Michaël Dies, Baltassar Pereira, &c. (qui cunctorum desiderat nomina, adeat Tabularium Sacræ Congregationis de Prop. Fide) Hi omnes, à Regno Golcundæ reuersi, in authographo, à seipsis subscripto in Canarà, sequentia verba in sacris Euangelij deierant:

78 R. Pater D. Franciscus Mancus Teatinus tantum probatissimæ vitæ exemplum in Regno Golcundæ, vel Mahometanis, vel Idololatriis, vel Nostratibus ad imitandum proposuit; ut reuerentia, utique optimo ipsi congruat illud, quo et uocatur, nomen Apostolici viri. Nāquā enim à negotijs sui suscepti oneris vacat; magnum Paganorum, atque Gentilium munus ad sanctam Christi fidem perducens, multosque eisdem fidei reconcilians Apostatas. admirabili præterea caritate, nostrorum Christianorum animis a mutuis inimi-

* Afferuntur apud Cler. Reg. earum autem exemplar in Tabul. Sacræ Congr. de Prop. Fide

citium diffidijs ad pacem, & concordiam reuocandis operam dari; cuius quidem muneris obeundi præcipua a Deo gratia donatus videtur. Hanc autem ob causam, atque ob eximiam suæ vitæ integritatem, cum in Fidelium, tum in Paganorum, & Gentilium corda tantum habet imperium; ut, quicquid postulet, magni etiam momenti rem, facile assequatur a singulis. Illud porro, quod in hoc religioso viro potissimum admirati sumus, extrema fuit pauperies, ac miseranda, quam suffert, inopia; cum tamen multarum, sibi oblatas, pecuniarum elemosynas renunciauerit. Hinc sæpè egrotantem visimus, omni, qua iuari posset, famulorum ope priuatum; immò & ipso, in quo iaceret, cubili carentem, nec proinde istiusmodi conqueritur incommoda, nec subsidium petit ab aliquo; valdè diuitem esse, inquit, qui voluntarius pauper est. Deprehendimus insuper in hoc Religioso maximam caritatem, & zelum animarum: presenti anno, ut Christianis opem ferret, è Golumda vsque in Gergelim ter iter confecit ferè menstruum; semel verò ea solum de causa, ut adulteræ cuiusdam mulieris, eiusque matris, ac maritij, adulterio illius consentientium, mortem impediret: quod ipse totum, magno adhibito studio, prudentia, ac labore, optatum ad finem perduxit. illi tamen ea in re beneficium præstitit; quæ postea, ut liberè amasio pristino potiretur, Dei seruum, cuius frequentes increpationes pæquo ferre animo non valebat, infecta est igne, quo intempesta nocte, ventisque perflantibus, in tugurio, ubi Pater iacebat, paleis

congesto, tam improvisum excitauit incendium; ut vix è voracibus flammis, cum iactura rerum suarum eripi ille potuerit semiuustus. Cum verò deinde rea femina veneno illum interficere minimè potuisset, veneficijs diuexare conata est. Rogatus fuit a Præsidente Provinciæ Biblipatam, ut duos hortos dono acciperet; ubi Ecclesiam cum domo sibi edificaret: quibus Pater acceptis, Templum nunc extruit titulo Sanctæ Crucis Teatinorum; eamque ibi Crucem deposuit, quæ hoc eodem anno coram Paganis, Gentilibus, ac Fidelibus Lusitanis, in Chouchim habitantibus, magnam sanguinis copiam effundere visa est. &c.

Præterea die 16. Aprilis, sequentis anni 1646. Manuel Antunes Aueirensis, Ioannes de Moraes, qui nupserat in Coulam, uterque Lusitanus; & Georgius de Iacobo Armenus, qui uxorem duxerat in Vrbe Goa; in Curia eiusdem Urbis primaria per actus authenticos, & iureiurando, quæ sequuntur, deposuere:

81 R. Pater D. Franciscus Mancus Teatinus, vir moribus, vita, exemplo præstantissimus; ac plurimum pollens virtute, zelo, & auctoritate; magnæ integritatis famâ celebratur, magnique penditur a Rege, & populo Golumdensi. Cumque ab eodem sibi Rege Gentiles ad Christianam fidem conuertendi facultas data esset; nimium in Infidelium, Apostatarum, & Christianorum salute procuranda profecit; multosque a proposito desiscendi a recta fide retraxit. Arctissimam profitens paupertatem, nihil pro se acquirit; sed egenis,

pauperibus, viatoribus, atque è nau-
fragio illuc appulsis, suã eos in domum
excipiens, quicquid possidet, elargitur,
verus inopum pater, & desertorum.
A mundanis rebus multum est alienus;
nihil proprijs de commodis sollicitus; no-
luit, studio paupertatis, magnam pecu-
nię summam, quę ab Armeno quodam
moribundo ei relinquebatur, accipere;
solummodò ad muneris sui partes per-
fectissimè assequendas, ad unam sci-
licet animarum salutem, sua omnia
confert studia. Vnde diu noctuque Ec-
clesię sacramenta administrans; seruo-
re, zeloque admirabili concionans;
Templum quoddam summa omnium ob-
lectatione edificans, verum presert
Apostolicum virum.

Denique anno 1647. (postquàm
tantus vir ex hac mortali vita deces-
serat) die 17. Iulij, Antonius Cyrne
de Sylva, patricius Lusitanus, chiro-
grapho suo, iurato in sanctis Evan-
gelij, Goz id, quod sequitur, affir-
mauit:

Viris ego comitatus decem, & se-
ptem, iter ex Vrbe Goa in Belgicę Re-
gnum terrã suscepam; ut huc, du-
ctam a me illic, asportarem uxorem.
Transiens autem per Regnum Golcon-
dę, comperi, Patrem D. Franciscum
Alancum sibi iam extruxisse Ecclesiam,
in qua liberè Sacrum diebus singulis fa-
ciebat. Perspexi interim, eundem
Patrem maximos ibi progressus saluti
animarum habere: conferebat enim
Pœnitentię sacramentum Christianis
tum manifestis, tum occultis, & Ar-
menis, Georgianis, ac Moghorrensi-
bus; quorum etiam liberos baptizabat.

85

multos præterea ritus erroneos corri-
ge-
bat illorum, quos ad agnitionem Chri-
stianę fidei, atque ad Ecclesię Romanę
statuta custodienda inducebat. Cete-
rum usque adeò habebatur virtute ca-
stitatis excellere, ut appellaretur vul-
gò Pater castratus. quocirca explora-
tum mihi fuit, illum a Pagana per
mulieres, ad eius castitatem labefa-
ctandam immissas, non semel proba-
tum esse; qui postea, ut purissimi viri
virtus pro merito commendaretur, fa-
ctum promulgarunt ubique. Nunci-
etiam, illum propter animarum con-
versionem solutum longè latèque peregri-
nari; plurimum apud Regem, Optima-
tesque illius Regni valere; cunctis, il-
luc proficiscentibus, in rebus quoque
temporalibus nimium profuisse, &c.

Hæc, atque alia, quæ breuitatis
gratia omittuntur, testimonia de
virtutibus Patris nostri D. Francisci,
eiulque in Infidelibus conuertiendis
progressionibus, transmissa fuerunt
Romam cum proluxa relatione ge-
storum eiuldem Patris à D. Petro A-
uitabole Missionis Præfecto. Vnde
peritissimus Doctor Hieronymus
Fabri, Sacrę Congregationis de
Prop. Fide Minister, typis dedit per-
eruditam suam Opellam, cuius titu-
lus est, MISSIONARIO APO-
STOLICO, in qua Patris D. Franci-
sei vita accuratè describitur.

84 Nuncium obitus eius, qui conti-
git circa finem anni 1646., Goam
pertulit è Regionibus, Golcundenfi
Regno finitimis, epistola, ad Pa-
trem nostrum D. Antonium Ardi-
zonum data die 12. Martij, 1647.

T 2 342 R.

à R. Patre Christophoro de Gouea, è Societate Iesu, Collegij Ciuitatis S. Thomæ Rectore, qui hæc alia in ea subdit: Audiui prætereà, eundem Patrem D. Franciscum fel. mem. nullius momenti rem domi reliquisse, post mortem: quare omnes ex maxima eius paupertate, ac religione multum ceperant virtutis documentum, fertur etiam super floream humi stratam fuisse solitus decubare; ac villam quandam, à domino eius sibi oblatam, renunciassè; magnam denique sanctitatis famam, & odorem apud omnes reliquisse. &c.] Hactenus dicta sufficiant de Indica Clericorum Regularium Missione; quæ cum maiores hoc anno ex nouis Operarijs vires relumpserit, fructum deinceps creditur, ope diuina, vberiore iatura.

VT autem in Iberiam, & Colchidem, è quibus cum Patre Auitabole digressi fueramus in Indiam, iterum reuertamur: relatis iam Iberorum erroribus, de Colchorum religione dicendum nunc superest. Et quidem istis etiam, qui sunt cum Iberis, vt loci vicinitate, ita fide, ac religione coniuncti, iidem prorsus suprà relati illorum mores, errores, & abusus ascribendi sunt; quin & eò peiores, quò Colchi, syluosos colles, & tantus vsquequaque horribiles, sparsim more ferarum, inhabitantes sine vlla, non modò Vrbi, sed ne Pagi quidem, aut Vici frequentia; magis præcipites, efferaioresque populi sunt; maiorique inscitia, & superstitione tenentur.

86

Quamobrè eorum in rebus sacris incuria eousque peruenerat; vt vel ipsam verborum, Baptismo necessariam, formulam ignorarent; sicut à Notratis summo adhibito studio compertum fuit. Hinc Baptismatis sacramentum eodem ipsi ritu, quo Iberi, ceterò conferentes; à prolatione tamen eius formulæ (quæ adhuc inter hos, vt superius dictum est, intempestiuè, & non ab ablutione quidem, proferebatur) non solum penitus abstinere ad hæc vsque tempora consueuerant; verum etiam, quò solenniùs Optimatibus sacramentum illud ministrareretur, vino interdum, & non aqua, fiebat absolutio.

Talis igitur in Iberia erat, & Colchide status Christianitatis; cum ad spirituales Prouinciarum illarum vineas excolendas missi fuere Clerici Regulares. Iam verò, antequàm de horum incommodis, laboribusque, & fructu quoque, ex earum hucusque cultura percepto, differamus; haud ab re ducimus, aliquam de iisdem Regionibus, ipsarumque Principibus, præmittere narrationem.

De Iberorum Orientalium Regno, & bellis in eo nouissime gestis.

PRotendebat antiquitus terminos suos sub vnus moderamine Regis Iberiacum Imperium, ab Oriente vsque Ecbatana, Mediæ maioris

me.

metropolim, quam vocitant hodiè
Tauris; ab Occidente, Meridieque
vsque Trapezuntim, & Arzerum;
ab Aquilone demum ad populos
Abasgos. lapsu verò temporum in-
quinque duntaxat Prouincias inter
Euxinum, & Calpium mare se con-
traxerat: quarum quatuor ipsam
Iberia Regionem constituunt; quin-
ta est Colchis, moribus, lingua,
Callique temperie ab illis disceretur,
et si finitima Regio.

Has ergo Prouincias annosus qui-
dam Rex Iberorum, dum adhuc vi-
ueret, totidem filiis suis partitus est,
singulas singulorum subiiciens im-
perio. quæ prima erat, & caput Ibe-
riaci Regni, Imeretum, siue alio
nomine Bassaciuch ab accolis di-
ctam; vbi Regia in munitissima vr-
be Cotatis posita erat; primogenito
vnâ cum titulo Regis attribuit: Car-
delium autem, Kachetum, Gurie-
lem, & Colchidem reliquis quatuor;
quos & maiori natu filio esse voluit
vestigales. Patre ab humanis erepto,
fratres minores, pendentes aliquan-
do maiori tributum, inficiantur in
posterum; ab eoque immunes fiunt,
& Principes supremi: sui quoque
iuris perstiterunt ad nostra vsque tem-
pora successores.

Ab hinc porrò sex supra viginti
circiter annos, præpotens Rex ille
Persidis Sciahabàs, nescio quo per-
citus odio; nisi fortè, quod nullus
Iberus tributo sibi soluendo esse vel-
let obnoxius; Cardelij, Kachetique
Prouincias, ditioni suæ conterminas,
populatus est, ponitusque vastauit;

innumeros ferè Iberos, cum viros,
tum mulieres, inde in Persidem ca-
ptiuos abducens. Oppressit mœroris
ictu acerbissimus casus Theimara-
tium, veriusque Prouinciæ Princi-
pem Christianum; qui, vt placatum
redderet Persam, & captiuorum ad
restitutionem alliceret; matrem
suam ad ipsum allegauit oratricem;
eximie pulchritudinis, pietatisque,
& magnanimitatis heroinam. Hanc
vt primùm vidit oculus, statim arsit
cor Sciahabasi: amore ebrius, im-
pietate plenus, nil intentatum reli-
quit; vt castissimam ad impudicitia,
Christianam ad apostasie flagitium

89 traheret, non illecebras vniuersas;
non minas, spondet Regni coronam,
supplicia, & mortem intentat: ad
extremum in fide, & castitate con-
stantissimam expertus; actus in ra-
biem, læuissimis illam vrget tor-
mentis vsque ad extremi spiritus pro-
fusionem.

Tristi nuncio de crudelissimo ge-
nitricis interitu accepto Theimara-
tius, præ nimia doloris acerbitate
penè disruptus est; vtque illum quo-
modolibet vindicaret; ac deinceps
tutius redderet ab incursione Persa-
rum Dominium suum; id planè ma-
chinatus fuit incautus, quod postea
citra spem in maiorem suimet perni-
ciem cessit. Dominabatur in Pro-
uincia Gangiæ, media inter Persi-
dem, & Iberiam, cultor Mahome-
ticæ superstitionis, Daut Kan, sub-
ditus Regi Persarum; qui maleuo-
lorum inuidia; & improbis artibus
ex eiuidem Regis gratia, beneuolen-

tiâque non nihil exciderat. Cum hoc finicimo Principe firmissimo iunctus 91
foedere Iberus, non cessat eundem ad rebellionem in Sciahabâs Regem per assiduam instigationem impellere, quousque sit voti compos; ratus quidem uterque, coniunctis vnâ simul viribus suis, posse longè dissito, etsi potentissimo hosti resistere. Exarsuat irâ, viciscendæque ardore iniuriæ, hæc audiens, Persa Tyrannus: quamcitissimè potest, Rostuanum, Iberum genere, sed apostatam, florentissimo instructum exercitu centum millium Persarum equitum, ad foederatos, rebellesque Principes debellandos immittit; ut, qui ex Iberorum Primatum sanguine pariter oriundus erat; alterius Iberi Ducis, si eum deuincere posset, sibi iura, ac Principatum acquireret.

Validissimi huius terror exercitus vniuersam funditus tremore conculsit Iberiam; quæ proinde putabat, sub Persicæ tyrannidis iugum se totam tunc temporis ruituram: Præ cæteris autem animo consternati, ingentique metu perterriti sunt Theimaratus, & Daur Kan; qui nunquam arbitrati fuerant, se tot, tantique viribus inuadendos: quare hic, arrepta fuga, perrexerit ad Turcas, relicta Gangia in manu Persarum; ille verò, Iberus inquam, sese in Kachetum recipiens, inter asperrimorum prærupta montium communiuit; deserens Cardelij Prouinciâ hostilibus armis expositam. Hanc Rostuanus, direpta, vastataque Kacheti planitie, proprio mancipauit dominio, castris

duobus exceptis, quæ sibi, suoque præsidio iussit Persa muniri, ne nouus Princeps desiscere valeret vnquam à Persis. Cæterum Theimaratus, ut vnus saltem Kachetenſis Prouinciæ pacificè posset ditione potiri; filiâ suâ, specie, gratiâque venusta, in uxorem Persarum Regi donata, vœtigalem se in posterum pollicetur: quibus permulcta munere, & obsequio, tandem ira potentissimi Regis sedata est.

Dum hæc interim initio agebantur, in cæteris Iberiæ Prouincijs noui exortantur tumultus inter Principes Christianos; nouique belli offertur occasio. Tractabat gubernacula Colchidos Dadianus Princeps, ita cautè, providèque; ac tanta quidem vel in subiectos, vel in extraneos beneuolentia, & liberalitate, ut propterea ad sui dilectionem, & obseruantiam exterorum quoque Optimatum corda pelliceret. Hinc laudem suam præ Iberis Principibus vndique celebratam conspiciens, ad superbos actus ultra modum efferebatur: & 92
quod peius, perinde ac si præesset æqualibus, præscripta sibi cum finitimis Regulis iura transgrediebatur, & contemnebat in dies. Subijt ergo acerbissimum odium vicinorum, tum Georgij Regis Imereti; tum Simonis Principis Gurielis, cui vxor erat ipsius Dadiani germana; tum denique Abalgorum Ducis: qui omnes solertissimam eius sagacitatem, ac simul potentiam formidantes; animi liuorem simulatione regebant. Conceptam maleuolentiam

casus, qui sequitur enarrandus, ad-
auxit.

In suspicionem adducitur apud
virum coniux Dadiani, filia Ducis
Abasgorum; quod, fide thalami
violata, habuisset rem cum Visiro
(hoc nomine Colchiaco Principi
gratiosissimus omnium aulicus nun-
cupari solet). Et quidem ea res,
quæ manifesta omnibus erat, quam-
vis nullam in Colchide turpitudinis
notam pro more inureret; apud
Principem tamen, quod secundis
perpulchra, atque illustris adolescen-
tula nuptijs animum intenderet,
vxoꝝisque in dilectione frigeret, ma-
lè multum audiuit; quapropter ha-
bita ut turpissima, illum irritauit ad
vltionem. Vlciscitur ergo Barbarus
supplicio non mortis, sed morte;
quidem ipsa crudeliori; amputat
adultera Principi nalam, aures, &
linguam; moxque, renunciato re-
pudio, illam remittit ad patrem,
quem ob id sibi facit infensorem.
Dein agens mitius cum adultero
(quo sanè ingeniosior, ac solertior
nullus è Satrapis); apprehensum non
mutilat, non capite punit; neque,
ne huius artes seditionem in populo
concitarent, apud se in vinculis deti-
ninet; sed in Gurielem sub tuta mis-
sum custodia, Simoni Kan leuiro
suo, quem sibi putat amicum, con-
credit; enixè rogans, illum ne sine-
ret euagari.

Annuat Dadiani votis amicus si-
cilitius hilari, sed simulata fronte:
acceptum porro Captiuum adhibet
crebrò in lecretis consilijs; qui, ut

94 suæ prospiceret incolumitati, occa-
sione reperta pro animi sententia,
non parcat insolentia Dadiani diser-
tis, plenisque vocibus oblatrare.
Ergone subdetur, ait, Iberia Col-
chidis? Ecquid ò Principes Iberi præ-
stolamini vltèrius spectaturi? En-
iam cernitis elatum animo hominem
in dies singulos magis magisque iura
vestra proterere, plusque sibi assu-
mere, quàm ratio vlla ferat. En-
iam obsequio, famà, viribus perpe-
tim, vberimèque lucrefcit dede-
95 cori, decrementoque vestro. quidni
è Colchiaca, humilique valle ere-
ctus, dum permittitis vltro, corona-
tam ceruicem attollat nouus Rex,
nouus Imperator; ut excelsa, indom-
miraque hætenus, vestri Caucasi
iuga iugo subdat, ac domet? quidni,
dum succumbitis vltro, ad lummum
Iberia totius Imperium superbus a-
spiret? an tum valebitis, cum tan-
dem potentia exaggeratus cunctis
erit pertimescendus, obistere? pro-
fectò inueterato, corroboratoque
morbo frustra, dum serò, parabitur
96 medicina.

His, & similibus ab industrio, na-
uoque Captiuo exacerbat, & inci-
tatur magis in Colchum odium Ibe-
ri Ducis Simonis; qui cum pariter
impius, & cruentus admodum esset
(ut citius enim regnare potuisset,
suum ipsum iugulauerat patrem);
solicite sciscitatus fuit ab hospite:
quænam foret via dolis aptior? qui-
busue communis, ac latens hostis
tentandus insidijs; ut posset vità pri-
uari? His etiam sine cunctatione sug-
gestis.

gestis, mittit clanculū nuncios ad Abalgum, atque ad Imereti Regem Georgium, quos factos de re, commodoque publico certiores, facile ad suam trahit sententiam. Itaque, de Dadiano per insidias obtruncando tres isti coniurantes; vel, si forte his patefactis alienum à voluntate, exitum res haberet; de eodem tribus vndique exercitibus statim, & vno tempore circumuadendo deliberant: vtcunque demum, ipsum prorsus è medio tollere, ac Iosephum eius fratrem, eidem conspirantem sceleri, in locum demortui Principis subrogare.

Ergo reperitur, ac mittitur, qui eadem causè committere sciat; &, si nequeat, coniuratione tentatam, fidus celet, sicarius veterator. Detinebatur hoc tempore Dadianus festiuis nuptiarum solennijs implicatus: etenim prima repudiata coniuge, uxorem patruī sui Lipardiani, cuius iamdiu amore flagrarat, nuper vi raptam, superstire adhuc, & inuito viro, sibi matrimonio copulauerat: quod quidem ob scelus idem Lipardianus, dolore vehementer oppressus, propediēm vitā excesserat. Iamque extructum erat opaca inrer nemora Colchidis, ad nuptiarum, cōuiuia æstate celebranda, aurasque molliiter, ac delicatè captandas accommodum, triclinium amplum, & cancellatum. Cuius intra repagula dum Princeps in pleno cōuiuio recumbens, & incumbens tergo cancellis, epulationibus, ac potationibus, canticis, & symphonijs cum innumera

97 leuorum, & conuiuorum turba oblectaretur; aduenit extrā occultus, & abtequo defiliit grassator: tum ad latus triclinij posticum lento accedens pede, arreptam iecit lanceam, per cancellos, fixitque, vi quanta poterat, in dorso Reguli: mox inequum citò resiliens, vitam suam, celeri fugæ mandauit. Exanimata seruorum pars fuso, ac semineci accurrit domino: altera pars interrita, velocissimis rapitur equis persequens homicidam; quem tamen assequi minimè potest.

98 Dum interea coniurati Principes, læti non magis de patrato facinore, quàm de non prodito coniurationis arcano; Dadiani mortem auidissimè expectabant: ille manibus periti chirurgi lethale vulnus committens; nil aliud magis diu noctuque animo sollicito reuoluebat, quàm coniecturas, quibus posset prædiuinari, à quonam ictus ventilet. Et iam rerum omnium, non relatu quidem; sed suo, vt dicitur, Marte gnarus; machinari sceleris auctorem, patronosque singulos mira, qua pollebat, ingenij perspicacitate cognouerat: prudens tamen celat silentio, ac nescire se simulat, quæ non poterant, opportuno nisi tempore, vindicari; vnius solummodò rei tunc habita ratione, nimirum salutis recuperandæ.

99 Bimestri ergo dubitare anceps suspenditur sauciati Principis vita: deinde habetur incolumis: tandem pristinis perfectè viribus restituitur. Iam valens, ac vegetus, iubet, hominis quiusdam, qui criminis con-

scius

sciùs coniecturà iudicabatur, ampu-
rari dextram, oculosque exuri, ra- 100
rus, hac solùm pœna se cunctis per-
suasurum, de inflicto vulnere vltum
satis: quippè mos erat in Regione,
non plecti capite, nisi vel Ecclesiæ
direptorem, vel cuius vita Principis,
aut Principatus immineret exitio.
Hoc factò, interiectoque non mo-
dici temporis intervallo, missis in
Gurielem Oratoribus, maximas Si-
moni gratias & agere, & habere se
fingit; quòd concreditum ipsi Visi-
rum tandiù in sui gratiam custodil-
set: at nunc, ut velit eum ad se remit-
tere, petit. Contrà verò Captivus, 101
animo sibi malum venturum præla-
gente, multùm anxius, rogat Simo-
nem, ipse ne mitratur: certè scio, in-
quit, ad capitale me suppliciù accer-
siri. At ille, quid times? respondit:
haud enim nostræ patuerunt insidiæ:
cæterùm si quando tutus adhuc om-
nino non eris; ab omni quidem pe-
riculo securum te mea redditura est
commendatio.

Itaque Dadianus redditum sibi
Visirum, & officiosè etiam commen-
datum, teneri sub custodia iussit, de-
bitas molitori tanti sceleris, citò pœ-
nas persoluturum. Deinde, nulla in-
terposita mora, Colchos vniuersos,
qui nossent armà tractare, maximè
verò Procures, intra diem conuocat,
& parat ad bellum. instructum ag-
men triginta millium armatorum,
quorum pars maior equites, suspen-
sum animo tenet, primamque se-
quentis diei differt ad lucem. Nul-
lam sanè magis virtutem in hoc Du-

ce laudauerim; quàm celeritatem,
& occultationem secreti. Nocte in-
terim intempesta, exercitu quiete
composito, fragor ingens, horribi-
lis instar conitru, improvisò auditur;
quo vndique Colchicæ valles, & Ibe-
ri procul reboant montes. excitæ
somno surgunt illicò exterritæ copię;
arque ex consuetudine loci consciz
infausti signi, quisnam è Dynastis
sit iussu Principis neci datus, inter-
rogant: siquidem mos obtinuerat;
ut, cum aliquis è Primoribus, causa
perurgente, fuisset morte, aut graui
pœna mulcandus; (solebat enim hoc
rarò contingere:) ne qua populi se-
ditio, re ante exitum euulgata, con-
sanguineorum fontis, amicorumue
industrià oriretur; occultè, atque
inopinatò id noctu executionem ha-
beret: tum, ut supplicium horrifero
signo, & quo conterriti reliqui fra-
narentur in posterum, in tota statim
promulgaretur Prouincia, bellicum
prægrande tormentum, quod vnum,
& hunc solùm ad finem media con-
seruatur in Colchide, bombum hor-
rendum emitteret. Dum igitur mul-
tudo nouitati rei curiosas intendit
aures; ecce Præco, clangore tubæ
præmissò, è tabernaculo Dadiani
proclamat: *Discite vniuersi fide in-*
corrupta morem gerere Principi. Isopho
Dadiani germano, in vitam fratris,
ut Regno scelere potiretur, cum Simone
Kan Gurielis coniurato, oculi iam effossi
sunt. Item huiusce Regni Visirus, cubi-
lis dominici violator, conscitæque con-
iurationis molitor, ne amplius eiusmodi
struere posset insidias, vivus intra
V. tor.

tormentum immissus, cuncta cum humo
per aërem dispersa interijt. En idcirco
bellum indicitur Gurieli; manè prope-
randum ad pugnam.

Hæc ille palàm pronuncians, sup-
pressit silentio crimen aliorum con-
iuratorum; ne aduersus vnum Da-
dianum, qui eos imparatos, ac sin-
gulos inuadere cupiebat, varij simul
hostes promulgatione prouocaren-
tur. Infremuit in nefarios prodito-
res, audito Pracone, Colchorum
exercitus vniuersus; qui, dato equi-
tatis Ducis, exactisque iure sup-
plicijs plausu, ad iustas quoque pœ-
nas armis à Simone capiendas sese
inuicem excitauit. Oriente vix lu-
ce, impiger Regulus iter quadridui
fulcipit, aciem gressu festino in Gu-
riel'em deducturus. ac Phasidis qui-
dem per flumen (Rion incolæ vo-
cant) quod Iberiam, atque Colchi-
dem interfuit, agmine traiecto, in-
cipit vndique Regionem vastare.
Iamque sparsi rumores, ijque con-
stantes, ad Vzorghet Regiam Simo-
nis peruenerant; qui coacta properè
manu militum, quantacunque po-
tuerat in ea imminenti periculo
rum anxietate, & temporis angustia
celeriter adunari, venit obuiam ini-
mico.

Collatis iam signis, vtrinque læ-
uissimum incitatur certamen; quippe
vtraque pars, non minùs ob nimiam
festinationem, quàm propter odium
intestinum, ad pugnam concitata
spiritu erat. Itaque alij etiam crebro
telorum iactu acriter in hostes dese-
niebant; iactaque sibi tela clypeis, &

corporis motu vitabant. cominus a-
lij lanceis, mucronibusque, & tortis
congredebantur machæris. fufum
est pari Marte hinc inde non modi-
cum sanguinis; & victoria tanè diu
anceps, tandem videbatur flecti pau-
xilùm. potius ad Dadianum.
Quamobrem Patriarcha Iberiæ Ma-
lachias, frater Simonis, qui proger-
mando dimicabat primæ, atque om-
nium strenuissimæ dux aciei, siue
spe erectus regnandi loco fratris, siue
deiectus animo ob excedentes
Colchorum vires, acturum in Simo-
nem pro Dadiano vertit arma suæ
cohortis: similiter, eius exemplum
sequuti, duces nonnulli fecere. Hinc
cedente Colchis, ac fugata parte re-
liqua exercitus Iberorum, armis vn-
dique hostilibus circumsepitur, atque
capitur Simon.

Victoriam igitur consequutus Col-
chorum exercitus, ad fugientes stre-
nuè insequendos, trucidandosque
iam irruebat; sed cohibitus fuit à Du-
ce, cui quidem visa est, post captum
hostem, in infantes, & Christianæ
religionis cultores non esse ampliùs
adhibenda sæuitia. Hæc indulgentis
animi magnitudine; pietateque ille-
cti vniuersi Gurielenles Primates, de-
bitum victori obsequium præstituri,
adeunt illicò Dadianum; qui cun-
ctos honorificentia magna exceptos,
& comitate, his alloquitur verbis:
Non ego, nobilissimi Viri, ad Re-
gionem euertendam; aut occupan-
dam; non ad excindendos beneuo-
los, & amicos; sed vnum tantum-
modò ad proditorem Principem de-

bellandum, huc veni. Profectò inul-
ta mihi non relinquenda erat graui-
sima hominis fraudulentæ offensio;
qui, nulla vnquam laceratus iniuria,
quantùm me lælerit immerentem,
planè iam nostis. Cæterùm haud qua-
quàm par erat, vt magnificentia ve-
stræ præset, fidelissimoque tor, ac
tantorum Procerum obsequio potire-
tur, qui non leuiri tantùm capiti ini-
quus, ac scedifragus tetendit nuper
insidias; verùm etiam immoderata,
olim ambitione, ac citò regnandi a-
uiditate exesus, moræque impatiens,
æquo pati animo maluit, sacrilegas
manus in sanguine genitoris scedare
impieus parricida. Hæc factus, addu-
cto in conspectum infelici Simoni
ignis iussit laminis oculos exicari,
atque obsecratum è Regno detrudi;
qui vectus Constantinopolim, & a-
pud Regem Turcarum deploratis in
Dadianum frustra querelis, inde na-
uigauit Hierusalem, vbi religiosæ vi-
tæ instituto diem clausit extremum:
At verò Dadianus, Guriele subacta,
hosteque iam Sede depulso, Mala-
chia, noua prius tribuni, ab eo sibi
soluendi, pacta exactione, Prouinciæ
dominatum concessit. tum pede il-
linc relato, in Colchidem & sororem
suam Simonis vxorem, & opulenti-
simum thesaurum, è Regia eiusdem
Simonis abreptum, & exercitum the-
sauri parte larga manu remuneratum
traduxit.

Inter hæc autem Georgij Regis
Imereti, itidemque Abasgorum Du-
cis pectora, quibus miserandus ob-
secrati, electique Simonis euentus ti-

106 moris iam multum incusserat, varijs
curarum fluctibus agitabantur, & res
quidem inter spem, & metum eorum
suspenderat animos. hinc criminolæ
conscientiæ redargutio iam iam ira
ruentes in ipsos Colchorum phalan-
ges, ac seuerum vindicem Dadianum
ob oculos proponebat: hinc, quam
imaginabantur, suæ conspirationis
occultatio magnam sibi spem, & à
bellorum incommodis securitatem
facere videbatur, maxime cum Col-
chiacus Princeps inflicti quondam si-
bi vulneris reos, solos duntaxat Visi-
rum, Simonem, & Iosephum, in-
107 quos vltus iam erat vsque affatum, præ-
conio promulgasset. Altera subinde
non minùs perplexa dubietas ipso-
rum occupauerat mentes: num con-
gregatis copijs in procinctu stare de-
berent, exitum rei præstolantes ar-
mati, nequando improvidi appete-
rentur? an motu armorum, quo cri-
men forsan occultum, exploratum,
certè, ac publicum fieret, abstine-
rent? postremum hoc tandem, seor-
sim, & consilij alterius iulci, (quip-
pe inter Abasgos, & Imeretum Col-
chis erat media) e igere statuerunt.

Dux verò Colchidis, ac verlutus
satrapes ille Dadianus; qui, vt Cau-
casios cliuos ditioni iungeret suæ, Ibe-
rorum Magnatum beneuolentiam
largitionibus, alijsque blanditiarum
illecebris conlectari, nulla intermit-
tebat die; quamuis certum Abasghi,
Georgijque crimen, non ipsi vt cer-
tum, sed coniecturale proponeretur;
arripuit tamen lubens vel minimam,
quam diù quæsierat, oblatam occa-

sionem; quæ, si ad bellum iustè inferendum nequaquam sufficiebat, su-
perfuisset tamen imperitandi cupiditas,
quæ per bellum explenda erat. Dis-
missum igitur fatigatum exercitum,
& ferè per hebdomadam suis in do-
mibus è labore præterito recreatum,
exemplò iterum conuocat, lustrat,
ac recenti, fortissimoque milite ro-
borat. Tum mittit citò ad Regem
Georgium feciales legatos, qui ei
bellum indicerent tali, ne suspiciosus
ipse fieret Abalgo, prætextu: quòd
sædò iunctus sædere cum Simone,
percussorem ad ipsum insidijs oppri-
mendum misisset; vt Colchis, in sta-
tum pristinum redigenda, Imereto,
Iberoque Regi subigeretur. Nec dum
Cotatis regalem ad urbem legati per-
uenerant; cum ipse, quasi ad trium-
phum potiùs, quàm ad conflictum
iturus, vnà cum vxore se viæ com-
misit, exercitum conducturus in
Imeretum.

Porro Georgius, cui proprium
crimen timorem attulerat, magnam
quoque timor suspicionem, qua in-
exploràdo quemlibet aduersarij mo-
rum penè scatens oculis Argus eua-
serat; statim ac inimicum ad se iter
direxisse, per speculatores prælenfit;
manus vertit ad arma; Procereſque
omnes, & copias celeritate maxima
congregauit. Cumque armatam in-
struens aciem; turmalque, & cohortes
duces sub singulos in ordinem re-
ferens, exercitui obequitaret; milites
vniuersos pauore exanimatos animad-
uertit: Colchorum namque phalan-
ges, ex Gurielensi victoria impetu

magno, & audacia redeuntium, ter-
rore regionem impleuerant). Quare
licet metu fluctuans agmen, suo
ipse dissimulato timore, ad animos,
& fortitudinem reuocare pro viribus
conatetur; vix tamen valuit tantum
illis addere animorum, quantum ad
primam hostium aggressionem su-
stinendam sufficere videbatur.

Interea Dadiani copijs, Imereti
fines ingressis, atque in vniuersam
Prouinciam debaccatis, vix obuius
fuerat Pagus, aut Vicus, qui latroci-
nijs direptus, cladibusque luctuosus
repletus, postremò voracibus non
fuisseſt flammis absumptus. horribilis
visu pompa! vndique cernebatur in-
cendijs Regio conflagrare, cuius qui-
dem cinefactæ reliquæ, oculis dein-
de meis per iter exhibitæ, lacrymas
quoque mouerunt. Cæterum effera-
tus, præceptisque exercitus, non secus
ac flumen inundans, omnibus longè
latèque perturbatis, & ad perniciem
redactis; ad urbem expugnandam,
& stragibus obruendam rapidissimè
ferebatur. Ingens erat agrestium
Iberorum numerus, huc illucque
pericula fugitantium; alij montium
præruptorum petiuere secessus, alij
sub obscuras nemorum latebras abdi-
dere seſe; reliqua pars ad Urbem, &
Georgium effugium habens, maio-
ris fuit causa timoris eius agmini tre-
pidanti.

Occurrunt sibi tandem haud pro-
cul à Ciuitate, simul congressuræ,
manus vtriusque Ducis. Colchi tan-
to irruunt impetu in Iberos; vt prima
horum acie fula, cæteros facillè non

in fugam modò conijciunt; sed etiam viriliter persequuntur, assequuntur-
que pleròque; è quibus plures capti sunt, quàm occisi. Hos inter Rex quoque Georgius, dum è manibus hostium munimento euadere fuga celeri properabat, captiuus remansit.

Finito huiusmodi euentu praelio; Vrbs Cotaris, Dadiano victori se deditura; cum ad pacem petendam, tum ad veniam Regi suo impetrandam, caduceatores emittit; quibus ille benignè exceptis pollicetur vtrumque, si Rex, in posterum sibi morigerus, obsequium promississet. Hic, in arcto iam positus, vtrò ad consensum inducitur, pactionibusque confectis, spondet, auxilio, quotescunque opus esset, Dadiano cum copijs se venturum; ac præterea duce-
nas Armeniorum, nonnullasque ludæorum familias, quas ille ad Colchidem inhabitandam, & negotiationem in eam introducendam insuper quaesierat, traditurum. Vt verò sancta, atque iurata fœdera sanguine medio iuxta morem confirmarentur; Dadianus suæ vxoris vbera (demi-
randa sanè dissoluta Barbarorum consuetudo!) obrulit Georgio Regi sugenda.

Ita rebus in Imereto compositis, redit Colchus in Patriam; atque in accliuu cacumine iugi arcem extruit validissimam, urbemque circumstruit; in qua conductum victoriæ trophæum, Iudaicum, Armeniumque populum collocavit. His peractis, bellum aduersus Abasgos capeffit; qui, cum asperrimos montes, & inaccessas in-

colerent rupes, admodum longum; illud, eo difficile reddiderunt: tamen nihilominus, iteratis per singulos annos aggressionibus, coacta denique fuit aspera, & montana gens; vt posset imperturbata viuere; & ipsa collum subdere Colchiaco iugo. Studiøsius itaque, ac felicius nouit inuictissimus Dadianus, qui vitam hætenus sub prospera ducit fortuna; sui amplificationem Imperij vlciscendo contehnari; quàm nossent antea inimici demolitionem eius offendendo moliri.

De Colchidis Regione.

Colchis est Asiæ regio iuxta Pontum; ab Ortu, & Meridie Iberiâ; ab Occasu Euxino mari; à Septentrione Corace monte clausa. Huc Iasonem cum Argonautis nauigasse, aureumque vellus inde in Græciam retulisse, Poetæ fabulati sunt. Vniuersam certè Prouinciâ, cuius ambitus est plus minùs quatuor millium stadiorum; vnicum dixeris nemus; vsquequaque ligneis, rarisque domibus sparsum; vbi (Castro Kalachis excepto, ab hodierno constructo Principe) nec vrbs, nec oppidum, nec pagus incolitur vllus. Montosa licet, interstinctaque collibus, non silice quidem, sed molli terreno oblitis, & syluosis; ima tamen, deprelsaque regio est; montibus vndique altissimis, ab Aquilone Coraxicis, ab Oriente, Meridieque Caucasijs circumuallata.

Hinc magnis, pilculentisque sea-

ret fluminibus, in quibus vberissima, prædulcium maximè Silurorū, quos aliter Sturiones vocamus, piscatio fit: præ reliquis autem Phasis, ipsam ex Iberia determinans, apprimè celebratur, à quo Phasiani, quod maximus eorum feratur ibi prouentus, nomen traxere. Paludibus etiam, limosisque lacunis passim obruitur, quod sit, ut, aëre humidissimis exhalationibus corporecente, non ibi tonitruum, non turbinum eruptiones, neque grandines, aut ignitz faces, aliaque, quæ sicco excitantur, meteorologica vnquam mista generentur; sed tantummodò pluuiæ, quæ tum hyeme, tum æstate sunt fermè quotidianæ.

Infatuatur idcirco illic natura cunctis in effectis: hebetescit herbarum virtus, odor florum, frugum sapor; serpentes etiam, scorpionesque, quorum est terra ferax, veneno carent; sed & lectus ipse à luocimite, & puliceturus est, si non à situ, ranisque. Quapropter omnibus ex humido enascentibus morbis magnoperè fit Colchis obnoxia; hydropisi potissimum, febribusque frigidis, ac periodicis, cuiusmodi sunt tertianæ, & quartanæ. Vermiculari vitrò solent frequenter, non humana modò corpora in stomacho; verum etiam brutorum animalium; lues præsertim, quorum sæpenumerò carnes ipsæ, quod fortè etiam naturà humido abundent, etsi viuidae, aut tunc exetæ, verminosa tamen reperiuntur.

Esuriunt proinde cuncta viuencia esum lais, cuius tanta quidem in re-

gione caritas est, & appetentia, ut vel homines illud, perinde quasi saccharum Creticum, belluino more commanducant. Infima gens, quæ vel nuda prorsus, vel simplici induta tunica est, vitam à nimio madore tutatur aut labore, aut continua ignis præsentia: Nobiles verò cum igne, cum iugi motu. peregritant enim Prouinciam toto ferè anni tempore errabundi, huc illuc per sua prædia domicilia transferentes; cum roscedum clima vix diuturnam in loco stationem humanæ vitæ permittat. Ego quidem triennio, quandiu in Colchide degere iussus fui, quartanam mihi febrem, hydropico tumori annexam, assidua per nemus equitatione munia Missionis exercens, extenuaui, macerauique: ac sæpè contigit, ut rigidam eius accessionem, seu paroxysmum in itinere tremulus equissessor compescerem; aut interdum, cum solito asperior illa erat, deficiens, ligatoque ad arborem equo, super gramina iacens sustinerem, usque dum rigor in calorem migrasset. plurimum profectò ad salutem recuperandam, & motus ille frequentior, & fumus panacæ, vulgò dictæ tabacco, mihi contulit.

In agris igitur, humore perpetuo virefcentibus, innumera gregum, & armentorum, equitiorumque pascitur multitudo: & equorum sanè nusquam gentium illà vidi copiosiorē, Optimatum alij quingentos, alij mille, Princeps eos ad quinque millia possidet. Hinc mirabilis visu est assidua, inter se ibi pugnantium, equorum,

rum, luporumque, quibus & sylva
frequentatur, conflictio, isti ut inua-
dant, illi ut pullos, mannulosque suos
ex eorum faucibus tueantur. Nam ut
primum equaria rapacis insidiatoris
subsensit accessum: confestim ad pro-
pugnationem acri se excitans hinnit;
densum in orbem, in cuius medium
pulli metu trepidi se recipiunt, versis
foras clunibus constipatur. tum verò
extensis, conuersisque retrò ceruici-
bus, aduersarij elurientis insidias,
gressusque omnes sollicita speculatur.
Dum autem ille, clausæ inbians præ-
dæ, equinum orbem, ut ingressum
reperiat, circumeundo perlustrat;
singuli equi ex ordine, fremebundi,
oraque retrorsum minacia diducen-
tes: irato rictu, & calcibus illi, ne
prorsus accedat, interminantur. Sua
interim spe lurco frustratus, ad au-
xiliares lociorum vires conuocandas,
flebiles incipit ululatus emittere, qui-
bus excita plerunque aliorum lupo-
rum caerunt, ad exaturandam inglu-
uiem, & prædam vi maiore diripien-
dam è syluis accurrit. Vnde in para-
tum equorum orbem aliqui ex vno
latere irrumpunt lupi; dumque illi
ad propellendos calcibus hostes in-
tenti, coeunt simul, aditum incauti
hinc inde alijs præbent; qui statim
in pullos insiliente, partim, si possunt,
omnino raptos abducunt & parum
morsibus lælos; discerptosque relin-
quunt. Quam quidem ob causam
Princeps certis anni temporibus, ad
lupos venatu excindendos, dele-
ndosque, pleramque sui populi gen-
tem secum conducere assolet.

Cuiuscunque præterea syluestriū
bestiarum, ut volucrum, ita & qua-
drupedum speciei adeò fecunda est
nemorosa Colchis; ut habitatores
plūs venatione comparatis, quàm do-
mesticorum animalium carnibus ve-
scentur. quapropter nullus itineri se
committit viator; qui non sit arcu,
pharetraque instructus; apros, cer-
uosque obuios, quorum copia est
omni alia numerosior, necaturus.
Fouet insuper vrsos, tigres, & casto-
res, qui nunquam ibi, vti nonnulli
dicunt, ne à venatoribus capiantur,
sele castrare visi sunt. ac præter eas
omnes, quæ nostris solent in regio-
nibus inueniri: alias etiam, nobis
hactenus non inuisas modò, sed etiā
inauditas, habet brutorum species;
de quibus, ne præscripta mihi breui-
tas in nimiam migret prolixitatem,
non videtur sermo instituendus.

Verum, quamuis sit etiam vino
ex arbutinis vitibus affluens, horren-
sum feracissima; pomifera sic, ut
nihil magis: ijsque omnibus, quæ
palustribus nascuntur in locis, frugi-
bus abundans; videlicet, panico, mi-
lio, oryza, fabis, phascolis, pis, &
similibus; in tritico tamen feren-
do ab humiditate penitus sterilefcit.
quamobrem non pane quidem, sed
candida panici pulce incolæ victi-
tant.

Cæterum cum, ut supra diximus,
nullius ciuitatis frequentia inhabite-
tur Prouincia; gens eius non inurba-
nz tantum; malèque morata vitæ
assueta est; verum etiam sic moribus,
& ritibus magis quàm vlli barbari,

imò quàm belluæ, immanitate effe-
ratur; vt nec exhorrescant Proceres
(quod recolere vnquàm non valeo
sine lacrymis) subditos suos Christia-
nos pretio vendere, dareque Maho-
metanis mancipio: quorum quotan-
nis plùs tria millia Turcicis nauibus
è Colchide Constantinopolim per
mare nigrum, non secus ac fabulosà
Charontis cymbà per Cocytum ad
Inferos, tranuehuntur. Et ipse quidē
testis rei sum oculatus; qui eàdem se-
mel vià ferè trecētos ex eis mecum in
naui comites habens, ac in fidei con-
stantia pro mea virili parte confir-
mans; vni moribundo, priusquàm
vità decederet, sacramentalem abso-
lutionem præbiturus, vix potui per
nutus, ne suus aduerteret herus, ip-
sum ad pœnitentiam exhortari; per-
que nutus ab eo signa contritionis
accipere.

Prædictam itidem ob-causam nul-
la exercetur in Colchide negotiatio,
aut commercium; imò nec vlla est
officina; vel, in qua merces vendi-
tentur, tabernà; & sic neque etiam
vñus nummorum. quare Magnatum
domus, è quibus nec aurum, nec ar-
gentum vnquàm extrahitur, pretiosa
supellectili, præcipuè vestimentis, &
argenteis, aureisque vasis; suorum
subiectorum venditione coëmptis,
abundant. vnicuique verò, quæ ad
victum necessaria sunt, siue à prædijs,
vel armentis, gregibusque, siue à
subditis suis suppeditantur. de cætero
per mutuam rerum commutationem
viuitur: nimirum lana selibrali. v.g.
aut pugillari sale gallina rependitur;

121 duplici gallina gladiolus: quatuor
gladiolis capra; veruex geminà ca-
prà; bos tribus veruicibus; equus du-
plici, aut triplici boue; ac similiter
de reliquis. Res verò; quæ præterea
vice pretij passim in commutatione
mutuantur, præcipuæ sunt ferrum,
æ, arcus, sicæ incuruæ, vala, rape-
tes, fruges, tela lanæ, lineæ, leri-
cæ, gossipinæ, &c. Indicuntur au-
tem à Principe, ad merces huiusmo-
di commutandas, pluries in anno
statutis diebus, locisque emporia;
quò & Princeps ipse solenniter, & po-
pulus vniuersus convenire solet.

De Colchico Principe.

122 **C** Olchorum Regulus hæreditaria
semper successione, quemad-
modum & alij Iberorum Principes,
autum regnum assequitur; vocatur-
que perpetuò ex cognomine Dadian-
nus; quamvis proprium præsentis Re-
guli nomen sit Leuàn. Huius secun-
da coniux, ex qua liberi procreati
sunt quatuor, duo mares, Alexan-
123 der, & Manachiar, duæque femel-
læ, Ghul, & Zira; vt sua regnaret
proles, geminum prioris vxoris fi-
lium vnā intra diem veneno inter-
fecit. minorem natu filiam, nempe
Ziram, desponsam aiebant primo-
genito Alexandri Regis Imereti; qui
adhuc ipse, vti contigerat Dadiano,
repudiata adulterij causà prima con-
iuge, filiam Theimarati, Principis
Kacheti vxorem duxerat. Soror
verò Dadiani, virtutibus ornatissi-
ma; quæ Simoni, antequàm è Ghu-

riensi is throno deturbaretur, nupta fuerat; deinde Rostuano, Cardeliensis Prouinciæ Principi apostata, matrimonio copulata est; qui, ut illam, Mahometani viri nuptias respicientem; dolis ad sua vota pelleret; caput à quodam sibi Sacerdote ablui iussit, Christianæ se fidei sic fingens quasi per nouum baptismum reconciliatum. illa tamen, infideli licet viro coniuncta, à Christi fide, quam hætenus constantissimè proficetur, auerti ynquam non potuit.

Pendit Colchiacus Princeps Imperatori Turcarum quasdam pro tributo lineas telas; quibus cum mittit etiam dono pueros nonnullos, puellasque formosas. Hoc ei obsequium, haud meru quidem vilo impulsus; cum vtriusque ditionem Iberiæ pars interiaceat; sed veteres potius Maiorum suorum consuetudines seruaturus, præstat. Arctissimo præterea necessitudinis vinculo est Persiarum Regi adiunctus; ad quem vnum è Primatibus, centum affectatoribus, laurè sociatum, in triennia singula, oratorem legat. Amplissima per hunc illi mittere Colchica solet munera; sagaces præter alia, acerrimosque canes venaticos, ac multas etiam rapaces prægrandium laccipitrum species: plurima vicissim ab eo dona recipit Persica, præcipua Elephantos.

Subsunt ciuili eius dominio centum quinquaginta Demarchi cum subditis suis; tyrannico verò iure in decem & octo millia familiarum, quas etiam potest, vii mancipia, ven-

dere, dominatur. simili circa suos subiectos potiuntur iure Demarchi. Potens est in aciem educere equitum viginti milia, ac pedicum decem milia; com meatu tamen defectu prælium ultra mensem prorogare nequit.

Præter lapideum, ac sumptuosum ædificium, quod illi Regia est; alia possidet lignea, vbique sparsa per Regionem, viginti quinque palatia, quæ circum singula reperire est vineas, hortos, pomaria, prata, venatoria nemora, & pascua quoque, vbi copiola gregum, & armentorum pascitur multitudo. Omnia hæc circumcursans quotannis habitacula, vnà cum vxore, ancillis, matronisque pluribus comitata; necnon cum consueca suorum trecentorum familia, ac duobus è nostris Patribus, hodierno Principi admodum gratiosis, modò huc, modò illuc domicilia transfert: captans in transitu exhibita sibi cum muneribus, ac tributis obuiantium Magnatum obsequia; atque tandiù in vnoquoque habitaculo commorans; quandiù reperta in eo cibariorum annona permittit.

Pulchrum sanè spectaculum illo cerneret transmigrante: grandis pedisequorum, ac pedisequarum numerus, vniuersam domesticam suppellectilem, adhuc ipsa subleuia baiulans, equitantem Domini, ac Domine suæ familiam pedester subsequitur: cuncti onusti, ac seminudi, hoc est, pectore tenus vestiti semicinctio, nec proinde affecti pudore, nunc cœnoscas tranare lacunas, nunc

cliuosorum ardua montium ascende-
re; nunc brachijs inuicem illigati, 117
ne rapido aquarum decursu abdu-
cantur, flumina vado trajcere; si-
mul conspiciuntur. neque hoc ob
equorum inopiam; sed ad maiorem
gloriæ, ac potentia ostentationem
permittitur.

Quotidiana Principis occupatio
aut in venatione sylvestri, aut in po-
puli causis, disceptationibusque diju-
dicandis versatur. nec iudicij mos si-
lentio dissimulandus. Siquidem
aguntur hæ causæ, tanquam in Au- 118
ditorij foro, sub diò campo in aper-
to, qui ante atrium cuiuscunque pa-
latij latissimè patet. Hic dum Prin-
ceps graui, ac lento gradu, equestri
consequente familia, circumequit;
singuli litigantes; cum causidicis,
patronisque suis, & testibus circum-
circa ab inuicem distiti, ne equita-
tioni eius intercursa, sed intercisa so-
lùm sit prolequutio, ipsum præsto-
lantur. Illi ergo, prope seipsos tran-
seunt, occurrunt primi litigator, &
aduersarius; supplicesque coram e-
quum sistente Principe vnicum pro- 119
cumbunt in genu: mox alter post al-
terum, sic genuflexus, baculoque
innixus, exponit litigium; rationes
pro se quisque exaggerat, altantes ad-
hibet testes, & aduocatos. Denique
in peroratione, vt iudicis mens non
miseratione tantùm, sed adulatione
quoque permulceatur, & erumpunt
fletus, & illi diuino nomine oblatò
hant his verbis: *Cemi Patom, Cemi-
Gorunt.* hoc est: Dominus meus,
& Deus meus. Vltima porro pero-

rationis verba, vt in corde Principis
efficaciùs imprimantur, percussa,
baculo extenso tellure, tono profe-
runt altiori. Dirempta demùm ho-
ram controuersia, procedit equita-
tus ad reliquos. Hoc itidem modo
Demarchi in sua quilibet ditione
iudicia exercere solent. Nec modò
cum adit superiorem inferior, verùm
inter æquales etiam mos inualuit, vt
pro re, quæ sua vel parum quid re-
ferat, alter ab altero non aliter, nisi
in genu procumbens, & quærat au-
ditionem, & optatam rem fufis pre-
cibus impetret. Si verò lis, aut con-
tentio inter ipsos oriatur Primates;
dummodò alter eorum non prouo-
cet ad Principem, nequit is illi diri-
mendæ se immiscere: sed ipsimet,
armatis subditorum suorum agmini-
bus aduersus inuicem irruumpentes,
litem non iudicio quidem, sed ferro
decidunt. vastant libi agros, ac lege-
res; armenta diripiunt; excidunt vi-
neas; domos incendunt; plena vino
dolia perfringunt: vt semper non-
causà cadat, nisi imbecillior, nec
alter vincat, nisi causà deferta.

Sine venatione vt à Principe, sic
à Nobilioribus nulla fermè dies tran-
sigitur: vnde in mensa carniuoræ
familie syluaticum nunquàm cre-
mium deficit. Sunt propterea tum
ipse, tum reliqui in artu, cortaque
fica tractandis (quibus solis in vena-
tu armis vtuntur) peritissimi. tam-
rectè dirigunt ad signum tela, vt
quandoque Dadiam in phasianor-
um aucupio refugum quendam, ac
volitantem accipitrem, dum ad ma-

nus redire iterum nollet, in ipso volatu coram nobis teli iactu transfixerit. Et iaculationibus quidem à primis usque annis assuescunt. à mamma disuncto vix infanti, ut obludat, aptatur arcus in mantiolis. ipsos sæpè puellios demiratus sum, aues, & vulpeculas arcu insectantes. Principem, venatum euntem, sequi tenentur Proceres, ac reliquus populus alternarim: quemadmodum & alij subditi Dominos suos.

Dum autem venantur feras, ut illarum fragore magis horrifono è sylvis, ac saltuosis latebris exturbentur, & in apertum egrediantur, ænea solent tympana pulsare: ac tum foras exilientes exterritas, & huc illuc dis-fugientes, equis velocissimis persequuntur, spicula post illas bifurcas, ad crura, coxasque præcidendas, assidue iaculantes. & quamvis plurimos secum canes, & in venatu quidam præcellentes, ducant; cupidine tamen cursitandi ipsi post feras, utque de illarum occisione gloria sibi solis ascribatur, eos ut plurimum cohibent: nec planè dimittunt, nisi victoria sine illorum auxilio desperatur. Hinc multi, equis in cursu cæspitantibus, præcipientes ruere, ac miserabiliter interire solent: adeò ut regnantis adhuc Principis & pater, & auus, nonnullique alij Maiores eo mortis genere vitam finierint. Denique peracta venatione, coctisque ferinis carnibus, singula feræ membra unicuique, prout illi ex debito præscriptæ legis pars contingit, in mensa disperciuntur: ac sicuti dexter sem-

per humerus domino, dominæ verò sinister apponi debet; ita alijs alia: præcipua tamen eorum virorum, & canum habita ratione, qui feram illam venati sunt. Alios peculiare Colchorum mores, præsertim superstitiosos, & cum admiratione, risum etiam generantes; ne videamur in oblectanda Lectorum curiositate nimium immorari, omittimus.

De laboribus Clericorum Regularium, in Iberia, & Colchide pro Fidei prædicatione susceptis.

Quinam hi primùm in termino, deinde in itinere fuerint, saltem ex parte, atque summatim referam: maximè cum, eos omnes ex ordine à pererudito nostræ Congregationis viro literarum monumentis, ac posteritati feliciori calamo mandandos esse, acceperim. quare satis sit modò, hæc de illis pauca, quæ sint reliquorum omnium argumento, Lectoribus hic exponere, prælibanda.

Et quidem incommoda, à Clericis Regularibus in Iberorum, Colchorumque Prouincijs pro Catholice fidei propagatione strenuissimè tolerata, exantlatique felici progressu, vberimque fructus perceptione labores, tot, ac tanta hucusque fuerunt; ut planè indicibilia sint, eorumque toleratio non virtutis humanæ, sed diuinæ prorsus, suis à Christo militibus impertitæ, opus cen-

senda sit. Etenim vna duntaxat timorem incutit, & horrorem habitationis consideratio in Regionibus illis; adeò infœcundis, quæ adhuc frumentum, & panem, vnicum humanæ vitæ solamen, & fulcimentum, habitatoribus denegent: adeò desertis, & inuijs; vt domi inter lustrarum inhabitatio, extra domum cum feris ipsis profectio sit: adeò pluuiosis, opacisque saltibus obsitis; vt iugiter in tenebris viator ambulet, & per lacunas: quid plura? morbiferis supra modum; aliarum nationum commercio, & negotiatione priuatis; vbi gens effrenata, & barbara; ac solùm rapinis, intemperantijs, superstitionibusque addicta: & vt paucis concludam, omnis ferè boni expertibus, omni malo refertis, vt sanè aut incredibile, aut miraculum videatur; ex alijs Missionariorum familijs, quæ olim ibi fuerunt, solos Clericos Regulares tot ab hinc annis constantissimos hactenus ibidem perstitisse: quod ita quidem strenuè factum est; vt eis corporis, ac vitæ prius, quàm animi vnquam vires defecerint.

Breuì namque sub grauissimo eorum laborum pondere plurimi viriliter obiere Patres; non minùs, quàm prosapia generis, Apostolico spiritu, vitæque integritate præclari: inter quos singulare virtutis in prædicationis munere obundo, atque constantiæ in Infidelium, & Hæreticorum insultationibus, alijsque malis perferendis specimen edidere non pauci: ac imprimis Dominus Iaco-

bus de Stephano, Neapolitano olim in Regno Dominus Aquedix, cuius Ange.icam vitam, magnasque in Catholica Fide dilatanda progressiones; res denique, tam in Italia, quàm in Iberiæ Cardeliensi, & Kacherensi Prouincia egregiè, sanctissimèque gestas, iamdiu prælo subiecit Pater D. Franciscus Maggius; qui in eadem quoque Missionem non parua eximie indolis suæ dedit experimenta: D. Antonius Giardina Panormitanus, primus ille in Gurielensi Prouincia orthodoxæ fidei nunciator, & præco: D. Vincentius Carafa Neapolitanus, vir integerrimus, & proximorum salutis procurandæ desiderio flagrantissimus; qui dum Goride pestilentiali morbo infectis ex animo inserviret, Sacramentaque ministraret, eodem ipse malo correptus, cessit è vita: D. Ioseph Iudices Medioanensis, cuius quidem tanta fuit vitæ innocentia, exemplum virtutis, zelus animarum; adeoque profecit in hæreticorum conuersione; vt eius fama immortalis apud Colchos reddita sit; quemadmodum & mors apud Constantinopolitanos illustrissima fuit. dum enim, suscepta Colchiaci Regis legatione ad Romanum Pontificem, in Italiam concessurus, Constantinopoli obiter moraretur; ac tres ibi Colchos, Turcarum seruos, Christianis à se præceptis imbutos, atque in Catholica Fide confirmatos, baptizasset; iterato deinde ex Italia in Colchidem transitu per eandem Urbem, à calumniolo Iudæo ad Turcicum Magistratum nomen eius de-

larum fuit, quasi Mahometanos non-
 nullos Christiano baptismo initial- 136
 set. quare comprehensus, multisque
 vexationibus, & ærumnis exagita-
 tus; demum coniectus in carcerem,
 inter molestissima catenarum vincu-
 la sexagenarius in Domino obdor-
 miuit, relicta Christianis ijs fama,
 perfectissimi serui Dei, ac patientia,
 humilitate, innocentia, vitæque au-
 steritate insignis: D. Gaetanus de
 Alexandro Bergomensis, & ipse om-
 nibus suis partibus, & numeris ab-
 solutus; qui, dum in Colchide lu-
 premum ageret spiritum, in hæc vl-
 tima verba incendium suæ caritatis
 aperuit: *Alatri iam morior animo, sed*
cruciatum pro Domini mei Iesu Christi
fide, tuenda, in Theodosia prius obijf-
sem Civitate; tum captus ibi a Turcis,
& nisi Christo abrenunciasset, a Præ-
sidente mihi morte oblata, periucundum
mihi, gratumque foret, respondere, si pro-
ea, qua sua me morte redemit, hanc
cruciatum profunderem. Verum, ab
gloriosiori morte illa indignus plane fui.

Ex horum, inquam, atque (ne
 cunctos, qui in breui consummati, 138
 tempora multa illic explevere, re-
 centeam) ex aliorum Patrum extre-
 mo casu coniectandum nobis est,
 quibus laboribus, quantarumque
 ærumnarum perpeffione orthodoxæ
 fidei semen in Iberia, & Colchide
 disseminatum sit; quibusque sudori-
 bus, ut fructum afferret, irrigatum.
 Cuius quidem fructus ut, breuitati
 studentes, partem saltem potiore
 in medium proferamus; operæ pre-
 tium est, Goridem nunc in Iberia,

quò tunc primò pedem intulere Pa-
 tres, nos mente reperere.

Peruenerat enim uerò, recenti So-
 ciorum fultus auxilio, in primariam
 hanc Cardeliensis Prouinciæ Urbem,
 regressus ex Italia, ut suprà diceba-
 mus, Pater Auitabolis, Missionis
 Præfectus; iamque fratribus cunctis,
 octo videlicet Sacerdotibus, ac duo-
 bus Laicis, ibidem coadunatis; ex-
 tructa sibi domo, Templum quo-
 que Diuo Petro Apostolorum Prin-
 cipi sacrum aperuerat: cum interea
 temporis, quo D. Iacobus de Stepha-
 no, earum linguarum periciam ita-
 tum, atque omnium primus, oratio-
 ne magis, quàm studio ass- quutus;
 populum ad Catholicam Fidem,
 tum in eodem Sacello publicis con-
 cionibus, tum Regionem perlustrans
 priuatis colloquijs inflammabat, se-
 sequens, & locios accingebar messui
 copiosæ; ne alijs deesset ipse Prouin-
 cijs, quatuor Sacerdotes, viros pru-
 dentissimos, omnibusque religiosis
 virtutibus instructos, duos nimirum
 in Colchidem, D. Ioseph Iudices, &
 138 D. Archangelum Lambertum; duos
 in Gurielem, D. Antonium Giardi-
 nam, & D. Christophorum Castel-
 lium, destinauit. Quare in suam his
 foritione Prouinciæ paulò post
 profecturis; in Colchidem illi, nulla
 per Caucasiorum ardua montium,
 itinerum pericula formidantes; nul-
 lam truculentarum, ad quas mitte-
 bantur, ignotarumque gentium ex-
 horrescentes; barbariem, ferocita-
 tem; sed animo intrepidi; zelo, ac
 celesti armati fiducia, demigrarunt;
 ad.

admissique ad Regem Dadianum ,
his illum verbis compellauere :

Quos in presentia cernis , Glo-
riofissime Rex , amictu quidem contem-
ptibiles , exhaustos inopia , longissimis
viarum itineribus ferè ad consumptio-
nem redactos ; Religiosi Europæi sumus ,
Christi Evangelici sectatores ; vi equi-
dem nulla , nec agrè ; sed sponte nostra
pro ipso miseris hisce mundanis eman-
cipati . Italia alma Vrbs illa , ac toti
celeberrima mundo , Roma , regio nostra
est : unde , tanquàm ex Imperij Eccle-
siastici folio , Petri Principis Apostolo-
rum successor , ac in Terris Christi
Vicarius , Pontifex Romanus , certam
Christiana fidei normam præscribit na-
tionibus vniuersis ; Regumque , ac Prin-
cipum religiosis cultus obsequijs , diffu-
sam toto Orbe Ecclesiam moderatur .
Is igitur est , qui modò nos , Apostolicos
Sacerdotes , magni nominis tui , suauis-
simaque famà humanitatis illectos ,
per innumera maris , ac terra discrimi-
na ad te , vtrò volentes , alieganit ;
tibi que deinceps addixit famulatu-
ros : planè non ut hic felicitatem nobis ul-
lam ; aut auri , argenti que , vel si quam
promittit aliam huius fecunditas Regio-
nis , & comitas habitantium , diuitia-
rum opulentiam comparemus ; iamdiu
hec fuimus omnia nostris in Regionibus
aspernati : sed ut tibi solum , Magnani-
me Princeps , cunctoque populo tuo , ve-
ritatem Catholicæ fidei nunciantes , fe-
licitatem afferamus æternam .

His Dadianus auditis , similibus-
que in Urbani Summi Pontificis epi-
stola lectis ; admirans Virorum mo-
destiam , strenuitatem , religionem ;

benigno eos excipit vultu , iubetque
diuturno viarum labore fractos refi-
ci , & à lassitudine recreari . Deinde
virtutem illorum primo vult tentare
periculo . Erat ipsi filia , Adolescens
tula quædam , cuius linguæ , manus ,
ac pedis motum ita paralyfis ab in-
fantia eripuerat ; ut eius proinde va-
letudo desperaretur . hanc Patrum
curationi commissam , studio etiam
diligentissimo commendauit . Su-
sceptam illi prouinciam , magnam
licet , & arduam , haud quaquam
fore putarunt fidentibus Deo diffici-
lem ; quare medicaminibus quidem ,
magis tamen assidua apud Deum in-
stantia precum , tria illa Paralyticæ
membra post vigesimum diem mo-
tui pristino , ac sanitati restituerunt .
Vidisses profeçdò , vulgata præclari
fama facinoris , præfultare lætitiâ ,
demirari , stupescere Regem , Regi-
nam , Populum vniuersum ; qui alio-
rum subinde infirmorum sanationes
experti à curationibus Latinorum ,
eos deinceps , ceu sibi de aptos Em-
pyreo , maxima , qua par erat , obser-
uatione cæperunt , & obsequio pro-
sequi .

Hinc Serui Dei , promulgandi fi-
dem Catholicam facultate donati ,
Regisque adiuncti familiæ ; integrum
ferè annum sequi post illum , Regio-
nem more suo circuncursantem ,
iussi sunt . Intereà per omnia nemo-
rosi loci tuguria discurrentes , veram
annunciabant fidem ; Sacrumque
quotidiè facientes , haud cessarunt ,
pro reliquo suo munere , vel curare
infirmos ; vel afflictos , depressosque

ad patientiam exhortari; vel superstitioni, aut ebrietati deditos redarguere; vel homines illos efferatos, rerumque ad eternam salutem spectantium inscios, incuriososque ad Christianam caritatem luauiter allicere; ad religionem, & Dei cultum instruere; eorum denique puerulos baptizare. Et quamuis Sacramentum hoc Paruulis nimium cautè, ac non, nisi prætectu medicinæ, quæ illos liberaret à vermibus, ministrarent: (nihil enim ægrius in eius prædicationis primordiis audiebant adulti, quàm Baptismum suum irritum esse): haud tamen obistere valuit inimicus humanæ salutis; quo minùs Colchi vniuersi de artificioso Apostolicorum Virorum ministerio, suffragante illi Deo euentibus prosperis, maximam conciperent existimationem, ac desiderium. eiusmodi enim sacra ablutione pueruli à verminoso etiam morbo ita feliciter multoties curabantur, vt frequenter ad illam pro sanis adhuc filiis expectandam parentes confluerent: vnde factum est, vt non aliud illa nomen in Colchide sortiretur; quàm *Boscebs zamali*, hoc est, *Remedium puerorum*.

Dum hæc itaque à duobus, eo toto tempore gyrouagis, ac peregrinis Patribus agebantur; alijs ad eorum messem accurrentibus ex Italia socijs, Pater Lambertus, vir spectatæ virtutis, eoque graciosior cum Regi, tum Regina, quò ingeniosior, ac industrior alijs; stabilem ab his, ac fixam alicubi sedem lassis donari Sacerdotibus postulauit. Interuaca-

bat autem in ea nemoris parte, quæ Zipuriàs dicebatur, peruetus Templum, integrum tamen, augustumque: nec procul, vigesimo ferè ab eo passu erectum, alterum erat; cui Parochus quidam senex, nomine, Guarricellus, supersticiosissimè ministrabat. illud ergo, nostro colendum ritu, accolendumque circumcirca tugurijs, tradidit Nostratibus Dadianus: huius quoque Parochum cum decem, è vicinioribus, Colchorum familijs eorundem subdidit ditioni. Collocato igitur hic D. Ioseph, qui iam in Patris Autabo is, ad Indias aliegati, Præfecturam successerat, domicilio, nouos Sodales suos ad noua animarum lucra, & magno quidem cum scenore, excitauit: eorum quippe dum aliquot in aperto nuper Sacello & Catechismo, & Sacramentorum administrationi operam dabant; totum quacunque nemus alij peragrantes, innumeram, præterea lymphis sacris lustrabant puerorum, & infantium multitudinem: sed & populum, proceresque, maximè verò Ecclesiasticos, suorum commonefacientes errorum; eos potissimum super Colchiaci Baptismatis falsitate vrgebant.

Verlabatur tum hospes in Colchide Trapezuncius Metropolitæ, Cyrilus Græcus; quem Nostrates, submotum à schismate, Romam deinde, vt suprâ memoratum est, ad pedes Romani Pontificis deduxere. vicem quoque Patriarchæ gerebat ibidem hæreticus quidam Episcopus, dictus Allauerdeli; qui licet antepa-

Patrum doctrinis aduersatus acriter
esset: postea tamen, cum iisdem de
rebus fidei pluries colloquutus; Ca-
tholicæ se dediderat veritati. Præsu-
lis vtriusque sententia, & auctoritas
magnum apud Colchos pondus ad-
debat rationibus Latinorum: qui
tandem, diuersis oppositionibus,
difficultatibusque diuino superatis
auxilio, ad ritè denuò Baptisma sus-
cipiendum pleramque Optimatum,
Populique gentem (nonnullis exce-
ptis è Primoribus, qui à Græcis sa-
lutari lauacro rectè intincti fuerant)
induxerunt. Præ alijs renati sunt lu-
stralibus aquis Regina; & imperio,
secundus à Rege, Para Zulachias;
& Patriarcha ipse Sciamochmedeus,
cum duobus Episcopis, qui subinde
sacris iterùm initiati fuere. Ecclesia-
rum itidem Curiones de eodem Sa-
cramento ritè deinceps suscipiendo,
conferendoque edocti sunt; præfer-
rim Guarticelus, Parochus noster;
quem à Latinis etiam baptizatum,
orthodoxus Episcopus Metropolitanæ
Cyrillus ad reliquos ordines iteratò
promouit.

Cæterùm adeò creber adhuc est
ad verum Baptisma populi concur-
sus: ut (quemadmodum ex nouissi-
mis eorundem Missionariorum li-
teris erudimur) vnus tantummodò
D. Christophorus Castellius in solo
selquianni decursu octingentos tri-
ginta quatuor, ac insuper anno sub-
sequente bis centum supra mille Ba-
ptismo regenerauit. Nec verbis præ-
tereà recenseri facile possent, quot
quot ad Pœnitentiæ, & Eucharistiæ

Sacramenta, quæ ibi pariter desueta
omnino fuerant, frequentanda in-
cenderint: quot Satrapas à proposi-
to vendendi subditos suos Mahome-
tanis retraxerint: quot homines fla-
gitiosos, & sacrilegos à superstitionis
ritibus, veneficijs, rapinis, ebrieta-
tibus; ex aliorum denique scelerum
collusione, malæque consuetudinis
corruptela ad piam, Christianæque
vitæ institutum reuocauerint doctri-
na, exemplo, prædicatione. Sed,
quod mirabilius est: nouam in præ-
dicto loco Zipuriâs nonnullarum fa-
miliarum Ecclesiam, Latinum ritum
colentem, instituerunt; quæ sit licet
nunc grex quidem pusillus, in ma-
iorem tamen Capitem numerum,
singulis ferè annis excrescens, per
totam creditur Prouinciâ processu
temporis (si Missio illa tot inter cala-
mitates diù peristare poterit) dilatanda.

Res intereà Christiana feliciter o-
riam, ac nihilo seciùs, quàm ex sen-
tentia procedebat in Colchide, Mis-
sionarijs Gurielensibus succedebat.
Princeps enim eius Prouinciæ Mala-
chias; Dadianicæ amplitudinis, quæ
sibi magis adaucta videbatur obse-
quio Latinorum, æmulatione per-
motus; se quoque illorum socijs be-
neficientissimum exhibuerat. Quare
largitus eis in Vzurghèt iuxta sui æ-
des Palatij & Domum, & Templum;
magna sæpè cum obseruantia, ani-
mique oblectatione diuino illorum
intererat sacrificio; admiransque in
ornatu, & cultu Ecclesiæ summam
Patrum diligentiam, militamque
modestiz grauitatem; Quanta puta-

is, Aulicis dicebat. astaneibus magnificentiâ, & splendore Latini rem, 148
sacram suis in Regionibus trahent; dum adhuc peregrini, & in longinquis hisce Provincijs tam tam benè curant?
Et quidem incredibile est, quantâ Princeps hic affectus tencritudinæ, verè paterna, quibus elemosynarum largitionibus; quali denique tutela septem circiter annos, quoad superuixit, Patres nostros, qui deinde ad septenarium vsque numerum in ea increuerant Residentia, fouerit, sustentauerit, patrocinatus eis sit. Hinc, ne ijs similia penè repetâ, 149
quæ de Colchicis modò Missionarijs dicta sunt, Lectoris existimationi relinquo trustum, quo in Guriele sub tam benefico Principe Clericorum Regularium prædicatio redundarit: à quibus insuper instituto dormi Collegio, pueri, dono sibi oblâti partim ab eodem Principe, partim ab alijs eorum dominis, & partim à parentibus, qui eos præ nimia paupertate alere non valebant, & libenter, quominus Turcis venderentur, accepti; tum litteris, tum Doctrina Christiana instruebantur.

Inter præcipuas autem, quibus cooperati sunt ibi, hominum conuersiones ad veram fidem, & morum probitatem, duplex illa, eò sanè illustrior, quò magis populo salutaris; viri Apostatae vna, altera schismaticæ meretricis; cum vtriusque hætenus ibi memoria celebretur, non est hic supprimenda silentio. Mulier erat in Guriele, singulari pulchritudine, & venustate cun-

ctis conspicua; cuius vir, stirpe generis non obscurus, minax tamen, & arrogans admodum, ob insigne facinus orbarus à Malachia non tantum oculis fuerat; sed & vxore, & facultatibus. Cùmque Lèloca, hoc sceminæ nomen, ablato sibi viro, sui omnino iuris, ac sola superfuisset familiæ; studium haud aliud illi, quàm vt vestium pompa, mollibusque honestamenti condecoraret se; & largo splendida luxu, blandior Amasis appareret. quamobrèm omni vulgatissima loco, illecebris libidinum multis animos innumerorum Amantium ad dedecus, & peccatum trahens; ruinam plerisque, scandalum reliquis afferebat. Talem igitur Malachias quonam modo è Guriele pestem eliminaret, cogitabundus; tandem avarus, statuit mente nefas, pretio venum Turcis, dandam esse mulierem: nec planè rem nostri antè homines rescuere; quàm cum, propolis ad pecuniæ passionem vocatis, imminebat venditio. præcipitant ideò moras ad Principem ad- 150
eundum; cuius dum mentem ab impio reuocare consilio rationibus multis conantur, & precibus: refert is, (perinde ac liceret scelera profligare sceleribus) se scandalis, & dissolutæ morbo mulieris aliter non posse occurrere. iterùm nihilominus, ac lapsius insistentibus illis, ab iniqua desiscit sententia: vndè luxu infranem, disciplina, frænoque Patrum moderandam, in æde iuxta nostram Ecclesiam collocauit.

Lèloca interim argumento cer-

tissimo nitebatur; eos, quorum opera, è charitatis fonte, & animarum zelo manante, suæ beneficium libertatis acceperat; non, nisi veros Dei famulos esse, veræque fidei Christianæ præcones, quapropter illorum disciplinæ se totam credens, quotidie impensius ad extirpanda ex animo vitia, & noua virtutum lucra faciendâ progrediebatur. occæpit ergo primum componere mores suos, ac pristinos à se Amatorum consuetudines reijcere; mox generaliter apud Patres confessâ, corporis cultus, & ornamentis depositis, abstergere fletu maculas præteritorum errorum; nec deinceps vnquam visa est; nisi vel humiliora domus exercitia, vel Ecclesiam nostram, & Sacramenta, tanta cum religione, ac modestia defixis ad terram oculis, frequentare; vt omnium intuentium animos ad compunctionem, sui que imitationem alliceret: adeoque erat vultus eius præ pœnitentia immutatus; vt multi, vix illum internolcentes, dicerent cum stupore: *Heccine famosa illa Leloca est; illecebra cum* 152 *florum Amantium? quales verò ministræ nunc Ecclesiæ, famula Latinorum euasit? Quamobrè, quæ prius scandalum, & perniciēs totius Prouinciæ fuerat; postmodum virtutis, ac religionis incitamentum populo extitit vniuerso.*

Apostata verò, qui Feridon vocabatur, conuersio, mirabilior fuit; nec in Guriele solummodò, sed in finitimis etiam Regionibus magnas sibi populorum acclamaciones exci-

tauit, & plausus. Natus hic Senis in Tuleia ex parentibus Christianis, ac Nicolaus in Baptismo vocatus, militiam primò exereuit; mox adhuc adolecens captus à Turcis, & à Christo desilcens ad Mahometicam sectam, transmigravit Constantinopolim. ibi Pagana iugatus vxori, & annos quibque supra viginti vitam turpissimam, omnique vitiorum genere inquinatam; agens, medicæ artis peritiâ apprehendit. audiens demum, Gurielis Principem Malachiam, lenio, morbisque confectum, incolumitati suæ medicum exoptare; inde in Gurielem transfugit: vbi ab eodem Principe gratanter acceptus perinde atque vnus è Superis, suæque baculum senectutis; honoribus, facultatibus, prædijs, subditorum dominio, ac bina etiam nobili coniuge, iuxta Mahometicæ legis permissionem, adactus fuit. Erat autem Feridoni statura procera, vultus grauis, barba prolixa, ingenium peripicax; & lingua, idiomatibus multis, Latino, Italico, Turcico, Illyrico, Ibericoque locupletata. quare cum eius experiretur operam Regulus, non modò infirmitatibus suis, sed alijs etiam negotijs maximopere opportunam; præcipuo illum amore, & honore prosequabatur.

Hinc peruersus Apostata, videns se & fauore Principis, & opulentia diuitiarum præfultum; adeo superbè, insolenterque agebat cum omnibus, probrosis alijs verbis incessens, alios infestans rapinis, alios quoque mi-

nis, & verberibus oneratis; ut vix vultus ibi reperiretur, cui summam per iniuriam infensus ipse non esset, ac inimicus.

Interea Clerici Regulares paulò post eius aduentum in eandem superuenere Prouinciã: quos cum perspiceret Feridon acceptissimos populo, atque sibi, ut in Principis gratia participanda, & natione compares, ita moribus, & religione longè dispares esse; ad eos acriter insectandos magno inuidentiæ, & lioris æstu concitus fuit. crebrò Malachiã ad æmulos inde suos proscribendos instigauit: Patrem Giardinam, eius Residentiæ Superiorem, veneno tollere adorsus est: ut eius pariter incendij, quo nostra ibi domus conflagrauerat, ipsum multi autorem suspicari sint. Patientissimè tamen exagitationes impij Defectoris sufferebant nostri Religiosi: nec aliud in corde, & memoria volutantes, quàm salutem animæ eius; plures cum solo de fidei veritate disceptationes instituire, sed frustra: tanta enim Feridonis erat in Mahometismo tuendo pertinacia mentis, impetus animi, & affluentia verborum; ut plerumque in furorem etiam; ac rabiẽm raperetur; illud in ore sæpiùs habens: se eam sectæ suæ fidem præstare, cuius vi adhuc miracula consideret patraturum.

Transeunt igitur in tali eius impietate, exercitioque inimiciæ tres anni. Cum postremò, animaduertens perfidus, mansuetissimos Sacerdotes non alijs armis persecutionum

134 suarum impetus tandiù retudisse, quàm patientiã; depositis odijs, in familiaria cum ipsis alloquia, & mutuum amicitie fœdus coiuit. tum. Claustrum frequenter adiens; postquam egregias illorum virtutes, Institutiue sanctimoniam odoratus fuit, & vitæ permotus exemplo; salutaribus eorum verbis non aures modò præbuit mitiores, sed & mentem applicuit, & animum dedit contumacem. Excussa iam ex intellectu Feridonis perobscura illa virginis octo annorum infidelitatis caligine; varijs curarum fluctibus agitari pectus coëptum est. hinc salus ipsum vrgebat animæ suæ: hinc à proposito deterrebant, & humilis Christianorum vita; durissimis tam oppressa præceptis, quàm contemptum in Oriente obnoxia, & debita sibi facinoroso, poenitentiae rigor; & quod molestius videbatur, futurum Concubinarum diuortium, quibus ceu totidem, facebatur, catenis cor suum arctissimè illigari. tales itaque inter animi cruciatus quatuor iugiter menses attonitus, ac veluti mentecaptus, fluctuari, gemere, atque suspiria ab imo cordis extrahere visus est. Tandem die festiuitatis S. Nicolai; Myrensis Episcopi; qui pristinum illi nomen, fidemque creditur impetrasse; abiurata publicè Mahometica lege, & cum Christo reconciliatus, ad Ecclesiæ Sacramenta cum incredibili cordis compunctione, & profluvio lacrymarum accessit.

Singularia porrò, atque admira-

tionem digna fuerunt seuerissimæ po-
nitentiz, christianæque perfectionis 157
indicia, quæ subinde per vnus anni
curriculum, quandiu lux superuixit
conuersioni, edidit Nicolaus. Sta-
tim è Concubinis, vna duntaxat, ex
qua duas habebat filias, quæque se-
cum deinceps castè, sanctèque vive-
re proposuerat, domi retenta, dimi-
sit reliquas: aliena bona, quæ vi prius,
& iniquè occupauerat, prout cuique
debebantur, restituit: inimicorum
quoque pedes in publico foro deos-
culatus, veniam à singulis petijt illa-
tarum iniuriarum. mox cellulam in 158
exiguam, quam sibi seorsim in atrio
domus extruxerat, secedens, ibi, vt
exactam improbè vitam perpeti po-
nitentia compensaret, indutus cili-
cio, carnem crebris ieiunijs, & fla-
gellis affligens, ablato etiam sepil-
simè lectuli strato, tabulam super
nudam decumbens; diu noctuque
aut orationi, & sacrorum librorum,
lectioni vacabat, aut amarissimè
plangebatur peccata sua.

Cæterùm de aliena salute non se-
cus sollicitus, ac de propria, fuit: 159
Catholicam fidem, & Christianas
virtutes cum feruore spiritus admi-
rabili, nec sine vberi fructu, Iberis,
Armenis, & Turcis prædicare sole-
bat: suum Principem Malachiam, vt
vitam religiosius institueret; ijsque
Græcis, per quos ab Occidentali O-
rientalis Ecclesia scissa fuerat, diras
nō semel imprecaretur, induxit. Præ-
terea subeundi pro Christo martyrij
desiderio æstuabat; quam etiam ob
causam læpè nostræ Congregationis

habitum, Laicorum adhuc numero
adscribendus, humiliter postulauit:
cumque Patres remorarentur ipsum
in seculo studio vltioris probatio-
nis; Nicolaus, quò ad Religionis in-
gressum expeditior redderetur, om-
nibus facultatibus suis renunciatis,
eas Monasterio Monialium Venera-
bilis Matris nostræ Vtule Beniacæ,
sub regula, ac regimine Clericorū
Regularium domi suæ fundando,
attribuit; in quo ante alias & opti-
mam locum suam, & famulas, &
filias, quæ Christo per Baptismum
158 nuper regeneratæ fuerant, Deo voluit
consecrari. Quibus vix peractis, mo-
lestissimo morbo, cuius diuturnas
trium mensium vexationes mira
patientia tolerauit, correptus; eoque
ingrauescente, Ecclesiasticis Sacra-
mentis munitus, & fidei nostræ Sym-
bolo deuotissimè recitato, animam
Deo reddidit. de cuius obitu nun-
cius eò acerbiori dolore Gurielen-
sium pectora vulnerauit, quò antea
iucundiori affectu lætitiæ eius ad
fidem conuersio animos illorum pers-
fuderat.

Plura itidem superessent, de Car-
deliensis Residentiæ dicenda profe-
ctibus; quæ tamen, cum temel à
Maggio, superius memorato, in
Vita venerabilis Patris nostri Jacobi
de Stephano literis, memorizq. man-
data sint, noua hinc narratione non in-
digent. Ea porro, quæ post mortem
eiusdem Patris, in illa me pariter Re-
sidentia commorante, intra bien-
nium sunt gesta, paucis perstringam.
Ex Armenijs, Goride inter Iberos
degen-

degentibus; aliquot è Schismate, hærelumque tenebris ad veræ fidei lumen, & Ecclesiæ Catholicæ gremium reuocati fuere: præ quibus Domnus Minas, autoritate, captuque ingenij præcellentior alijs Parochus, Romanæque religionis studiosissimus, celebratur; qui, vbi per disciplinam Patrum plenam de singulis Armeniorum erroribus notitiam assequutus fuit, eos firmissimè detestatus est: cœpitque in posterum, vt populi beneuolentiam nobis conciliaret, illum ad Ecclesiæ nostræ Sacrum audiendum conducere, quotiescunque in sua illud Parochia intermitteri defectu eleemosinæ continebat. Multis præterea Iberorum pueris, ad nostrum sacrum Fontem delatis, Baptisma ritu solenni collatum est; alijsque adultis, Catholica prius fide imbutis, Pœnitentiæ, & Eucharistiæ Sacramenta sunt imperita. Quidam autem ex his, indolis egregiæ iuuenis, nomine Andreas, relicta vnà cum Seculo puella, cum qua sponsalia iam antè contraxerat; in nostrorum Sodalium cœtum voluit coopari. quamuis autem à consanguineis sponsæ vexatus fuisset atrociter, accusatusque ob id apud Cardelij Principem Rostuanum; nec blanditijs tamen, nec minis vnquam induci potuit; vt susceptam fidem, & habitum Religionis, in qua sanctissimè vixit, obijque, desereret. Quidam insuper Perla, Mahama nuncupatus, è Paganismo ad Christianam fidem perductus est: alijsque homines scelerosi è publico concubi-

natu, aliorumque vitiorum cœno ad bonam frugem redierunt. Quæ quidem omnia etsi post obitum serui Dei Iacobi à reliquis socijs eius intra prænotatum temporis spatium in ea Prouincia patrata sunt: nulli tamen, dubium est, quin ex magna tanti nominis viri fama, post mortem ibi relicta, processerint; ac reliquæ fuerint, ex eius præcedenti messe collectæ. ipsius proinde merito ascribenda sunt; alijsque præclaris faclnori- bus suis, descriptis à Maggio, inte-

De laboribus itinerum Clericorum Regularium, ad Iberos, & Colchos pro fidei prædicatione proficiscentium.
Vbi Autor iter suum enarrat.

Qvod autem ad labores spectat viarum, quæ à Missionarijs Iberiacis vix vnus anni spatio conficiuntur; ex eo duntaxat, quod vno meo accidit in itinere, conijcere quisque facile poterit. Cedens itaque ipse Patriâ tribus cum socijs è Nostratibus; mittente nos ad Iberos Urbano VIII. Pontifice Maximo, anno Christi 1636. mense Maio; prima dedi vela Neapoli Messanam, versus. Inde Syracusas, & Melitem; atque hinc tempestuosus ventorum, fluctuumque procellis ad oras Syriæ iactatus, urbem, è cuius sinibus egressa Mulier Chananæa obuiam processerat Redemptori, Sydonem appuli. Dum

autem, petiturus Hierapolim, vulgò Aleppum, Sydonio è portu Minorum Alexandriam Turcicis triremibus transfretarem: ne in piraticas Melitensium naues, quæ onerarias nostras obstinatè infestabantur, incidere; (magis enim externis infestabamur amicis, quòd obiter protectionem nostram interpellarent; quàm comitibus inimicis, qui crebris nos insultationibus diuexabant, & probris); Beryto derelicto, Tripolim descendere compulsus sum. Hac dein ex vrbe viâ multorum dierum, ac periculis obsita; in qua ut Arabum prædonum incursus vitaremus; necesse fuit deujs, & nocturnis sæpè itineribus properare, peruënimus terrâ Hierapolim: vbi etiam, comperto Missionis Præfecto, Patre Auitabole, occulationem nostram iamdiu ibidem expectante, hyemauimus. At missa quælo faciamus, quotquot huculque malis vita nostra terrâ, marique periclitata est.

E Syria deinceps Arzerum vsque (ciuitas est hæc in maiori Armenia) bimestri spatium sub ductu Armeniorum magis pedestres, quàm equestres exegimus. oportuit enim plerunque, in ascensu maximè, descensuque montium Armeniæ, & aliorum, quibus illa passim præsumpitur via, cliuorum; ne sub vtraque nostrum, rerumque nostrarum sarcina equi fatigati deficerent; iter pedibus facere. Ver quidem erat: veruntamen quascunque solet rigido hyems in climate vel niues iactare, vel imbres; eas propè omnes Cælum

illud rigidissimum, quod etiam sub initium Maij ningere vidimus, super humeros nostros diu, noctuque effudit. Quot vitas noctes immensas aut sub profluuio pluuiarum, aut studio speculandi, ne nostros fur equos abriperet, insomnes traduximus? quoties ad quietem sternerentes deficientia corpora super niuem; quæ nonnunquam eò altitudinis eleuabatur à terra, ut vix grandiorum summitates arborum apparerent, noua interim noctu supercadente, manè vltrocitroque obruti niuibus videbamur? tunc autem vehemens vis algoris ita nos astringebat; ut rigore contractos, motuque carentes, aliorum brachijs equis imponi, efferrique ut mortuos, opus esset: vnde & mortem ipsam, frequens nobis ex equis præcipitatio minabatur. Multos rigor ille niuis insolitus penè exanimis reddidit, multorum adussit pedes; nonnullorum etiam oculis perniciosus fuit.

Addebatur ad hæc debaccantis Boreæ flatus, ipsa quoque præcordia penetrans, & exiccans. Interdum, super Armeniæ montes, ne raptum per aërem, ex alto deorsum furialis me turbo deijceret, apprehensa equicauda, quasi ad anchoram steti. Interfluebat autem abrupta montium, cacumina magnus Euphrates: quindecim per hæc dies iter vsque adeò habuimus odiosum; ut equorum multi relictæ in via fuerint semimortui; multi ruerint in flumen suo cum onere præcipientes; sed & vix non eadem ipsi pericula, in montibus illis, & Euphrate, alijsque fluminibus iterum,

rùm, ac sæpiùs transmittendis, subiimus.

Lassis autem, ac præ siti, fameque, & algu exinanitis, cibis sæpe numero non fuit, nisi tostus, ac nau-ricus panis; potus, aqua luculenta, vel, hac non reperta, glacies ipsa; ignis, stercus bouillum, magna cum sedulitate viâ collectum, & labore, accensum; lectus, penula, qua ad arcendas è nobis pluuias utebatur, super cœnum, aut niuem strata. vnde, corporibus hæc per incommoda fatiscuntibus, multoties animi deliquia passi, cadebamus per iter ante pedes exanimati. Quapropter cum itineri vlteriùs prosequendo ineptissimi haberemur, & comitatu etiam importuni; ter à Barbaris derelicti in via soli fuimus fortunæ arbitrio; totidemque ab iisdem, præ pietate deinde resipiscuntibus, quominus fieremus elca ferarum, iterum reassumpti. Quocirca vel Turca quidam, miseratione nostri permotus; postquam Armenium, totius Cæteruz Ducem, nimis ferociter increpauit, quòd Christianos, suæque fidei professores, immaniter à lupis in via deuorandos deseruisset; ad nos in comitatum denuò reuehendos, octo ferè milliaria retrocessit. Plurima tandem hoc in itinere passi sumus discriminum genera; plurima fuere diuini erga nos patrocini, & prouidentia beneficia: quæ si omnia narrare velim, modum excedam voluminis.

Dies porrò memorabilis, (hoc equidem non tacebo) atque impen-

858

166 dentium periculorum acerbitate multò luctuosior illa fuit; cum campum in immensum, & altissimis, obduratisque niuibz obductum, pro-uecti; tepido perflante Austro, emol-licaque sensim niue, cuncti, qui centum circiter viatores eramus, vna cum equis naufragium fecimus. Ad siccum quisque profugium vel huc, vel illuc per niuale diluuium euadere pro viribus conabamur: verùm ad equos, & mercium onera è profundo niuium eruenda, integra non suffecit ea dies. Nocte igitur appetente, è nobis quinque misellis, 167 tanto in naufragio non modò à Barbaris, sed etiam ab inuicem, cum nullus suo par esset periculo, derelictis; duo in cuiusdam collis vertice pernoctarunt; duo longè vlteriùs progressi, ad periculosi vadi terminum peruenere; quintus autem, in medio niuium implicatus, pro lecto cacumen arboris, fessa membra quiete compositurus, elegit. ita noctem illam, seorsim ab inuicem separati, atque alij de aliorum interitu tantùm dubij, quantum incij de incolumitate, in mœrore, luctuque transegitimus. Sed iterum postea re-collecti, iterque prosequuti, tandem tenuimus Arzerum: vnde, ne pluribus immorer, post trigesimam lucem ingressi Cardelium, Iberiæ Prouinciæ; anno à prima discessione transacto, Ghoridem, non longè à Portis Caspijs urbem, ac terminum itineris nostri, sub Maij finem peruenimus, vbi à Sodalibus, ea in Residencia commorantibus, summa cum

cum gratulatione excepti, maximas benefico Deo gratias egimus, quod è tot, tantisque nos periculis eruis-

Postquam in hac ego Prouincia multum temporis officia Missionis exercui, iussus in Colehidem trans-migrare, solus cum solo Europeo puero tres ducens equos, libris, & Ecclesiastica suppellectili, de vna Residentia in alteram transuehendis, onustos; multis licet comitatus Armenis; per Caucasios montes plenam laboris, ac discriminis viam viginti dierum aggressus sum. Raptus in itinere à grassatoribus, abductusque è comitatu in Caucasi supercilium, sub custodia per diem detentus fui; non planè liberandus, nisi libertatem denariorum, quibus plena equorum esse onera credebantur, pretio redemissem. Quatuor tantum aurei meum fulciebant comitatum: his demum, & vestibus à barbara mihi rapacitate detractis, vnà cum puero, & equis sacra vestantibus ornamenta, quæ illi præ reuerentia (hanc solam in Impiis admiratus tamen fui religionem) ne attingere quidem ausi fuere, ad comites iterum assequendos crepusculo vespertino dimittor.

Erant isti longo à me distantia interiectu extra viam castrametati ad quos cum festinus, anhelusque per saltuosos locos, & horrores nocturnos auius, ad mediam vsque noctem properassem, eos incautè transgressus, successi in præcellam, & horrifera syluam. Hic metu trepidanti, atque de errore viæ ancipiti,

prægrandis vrsæ transilientis occur-
sus maiorem mihi dubietatem, & timorem iniecit. Animo consternatus, diuque in progressus, regressusue de-
liberatione hæsitans, denique micto retrò puerum ad rusticorum, si qui eam desertam incoluissent heremum, auxilia inclamanda; quæ dum solus in tenebroso loco cum defessis, ac ieiunjs equis expecto; genuflexus preces fundo cum lacrymis, opem celestem contra impetus imminentes ferarum imploraturus. Ille interim, in apertum reuersus, campe-
stre vbiq; solitudinem per silen-
tia noctis vociferando perlustrabat; cum ego esurientes equos, atque ad herbarum pabula conquirenda introrsum per syluestres latebras etiam sub pondere discurrentes, amisi.

Iam longa præterfluxerat mora, in qua & puerum, & equos lugentem, frustra me capti consilij præni-
ruerat: (omnimodam in periculo solitudinem tunc verè, fateor, amarissimam sensi; eique ex animo, & toto corde illacrymaui). in mentem quidem venit afflicto, vt tutus è ferarum faucibus fierem, conscendere arborem: sed hoc sæpius attentatum nequiui ad finem perducere: cum arbores vicinæ (ad remotiores enim accedere, timore magno perculsus nequaquam audebam) nullos haberent in parte inferiore stipitis ramos. Donec in tanta calamitatum pressura versabar; ecce canis, qui me primum, lupo prospectu dubio visus, exterruerat, propius deinde acce-

- dens,

dens, ac nuncius venturi subsidij cognitus, mirum in modum consolatus est. Præcesserat namque is meum, multis cum Armenis auxilio mihi venientem, puerum, qui cum deferendum usquequaque vocitando peragráuisset; postremo acceptis eminus clamoribus respondentium, iam cœtum lociorum compererat. Equidem, illos ut vidi, statim eleuatis ad cælum manibus, & summas Deo de accepto beneficio gratias referens, lætitia indicibili amplexatus sum; qui tandem post multum laboris & me, & equos, diligenti perquisitione repertos, è syluoso, imperuioque ferarum domicilio ad comitatum incolumes paulò ante diluculum reducere.

Contigit hoc in Prouinciæ Cardeliensis confinio: vnde, orto iam Sole, discessimus; relictâque ad laquam Residentia, quam Nostrates in Prouincia etiam Gurielis habebant, intrauimus Imeretum. Hinc, visa regia Cotatis vrbe, ac Phaside pontibus traiecto, per eiusdem fluminis ripam, & extremos Caucasiorum montium colles in Colchidem, Phaside iterum naui transmissis, descendimus. Denique, dimissis in Calachis Castrum Armenijs, nostra ipse tuguria ad litus Euxini maris ingressus sum; vbi Sodales, aduentu meo incolumi, gaudio cumulaui.

Iamque triennium in Colchide, barbaris quidem gentibus ijs haud quaquam inuisus, absolueram; cum iussu Superiorum meorum Constantinopolim petiturus, sub initium

mensis Nouembris Euxino me Pontocommisi vnico cum Sodali. Turcicum erat nauigium, quo Colchi ad trecentos Constantinopolim proscribendi transportabantur. In eo quicquid malorum tolerari potest, tot inter mancipia bimestri tempore constipati, pertulimus, famem, sitim, frigus, squalorem, foetorem, pediculorum multitudinem, conuicia quoque, & verbera. nam quotiescunque necessitatibus naturæ satisfacturos, nostro de loco etiam paucillum recedere oportebat, ab Infidelibus, vel nautis, vel mercatoribus, non probis solum, sed & pugnīs, & calcibus petebamur. ac semel quidem adeò immaniter cæsus in capite fui, ut sanguine illud respersum, diu mihi exulceratum perdoluerit.

Imminebat iam hyems, ibique sub Arcto læuissima, & Borei incipiebant turbines Cerceticis egredi de montibus procacissimi. Ne igitur prouheretur naus in altum, vnde eius ad oras Australes allisio timebatur; obnitentes conatu, quanto potuimus, in aduersum, ac fluctuum, ventorumque impetus, plenis, pronisque ad mare velis, è dextro latere retundentes; radere primùm cœpi-mus Abasgorum, deinde Cercetarum litora. vbi verò Geticos, Sarmaticosque synus ingredimur hyeme, en maiore in nos impetu ingruunt furie Aquilonares. Menstrua iactati tempestate; ac nullum portus, qui à ventorū nos iniuria vindicaret, nacti perfrugium; nauem nunc huc,

nunc

nunc illuc prominentes ad scopulos, quibus ab Aquilone protegeretur, ad-
mouimus; nixique quatuor anchoris, eodem vix in loco retinebamur; donec felicius nauigandi seles offerret occasio. interim cibariorum penuria, & siti omnes affecti; per Scythiae adusta frigore litora, cados super humeros baiulantes, aquam oberrando queritabamus, & panem.

At verò nonnullis è Borea, magis magisque ingrauescente; perruptis anchoris; cæterisque, nimium exaggitata ne naus penitus laxaretur, sublati; ac datis carbasis, opus planè fuit; ventorum, & æstus arbitrio credere extremo discrimine laborantes. Itaque fluctuum suffusi procellis, ac penè submersi, directo ad Thracium Bosphorum tramite, nauifragum Pontum percurreramus.

Inter hæc mihi, maximo hyemis rigore, aliisque, quæ ferri vix possent, confecto incommodis, frigidum intra caput enascitur apostema; quod acerbissimum secum dolorem, ac diuturnam afferens febrim; denique, ne me vitæ priuaret, sinistra egestum ex auricula, perpetuum illius mihi sensum ademit. nec mihi duntaxat, sed multis præterea bruma, adhuc intra nauem cruenta; manus iniecerat; è quibus triginta mortem oppetiuerunt. Tandem Cimmericum glaciata Mæotidis Bosphorum, Tanaisque ostia, prætergressi; portum, Baluchlaui nuncupatum, ad Tauricæ Chersonesi oras intrauimus; hyemationem

illam feros inter Scythas, & Sauros matas traducturi.

Cæterum egressi de nauigio, excipi neuter hospitio, neque in cauponam mercede potuimus: quippe maxima hospitem; ibidem hybernantium, multitudo iam cuncta domorum compleuerat habitacula. Latè igitur Saluatoris exemplo, cui nec recens natio locus in diuersorio fuerat, mediterraneam in villulam, duodecimo à mari stadio sitam, secessimus; ubi fidelis quidam pauperculus, Græcus genere, solam cum vxore ædiculam, antro subterraneo incumbentem, inhabitans, inter Paganos diuersabatur. Hanc ille specum, quæ vix quinque palmorum altitudinem excedebat, nobis obtrulic incolendam. Quare manibus, genibusque reptantes, belluino more habitaculum successimus belluarum; in quo, cum vnicum perangustum foramen, & portæ, & fenestræ, & eam unum munus expleret, lassus, & frigore rigidissimo exanimatus, omnia tolerabilia erant præter sumum. Et quidem oculi nostri, ne dum lacrymis, sed & sanguine turgidi, iam marcere post octauum diem contracto, incipiebant lipipire.

Cum his autem premeremur ærumnis, misericordiam Mahometani cuiusdam Scythæ captauimus; qui, ne fumo prorsus obæsceremur, in tuguriolum, cespice congestum, domusque sue vicinum, nos reduxit ex antro: ubi verò accepit auribus aduenarum stragem in portu pestiferis

ris ex morbis editam; ac paulò post
introspectit in gurgustio nos ambos 178
humì aegrotos iacere, me quidem
putrida, socium autem tertiana fe-
bre oppressum; putans, suos ad lares
vltro pestem admouisse; cœpit se
collocati iam beneficij pœnitere:
verùm prior ne pietas in impietatem
migraret, nequaquàm exturbauit ho-
spites; sed, tanquàm pestilentia la-
borantes, quominus ad nos vilus ac-
cederet, præmonuit vniuersos. Er-
go ab omnibus destitutos, siti po-
tius, & inedia, quàm morbi vio-
lentia mori, necessum erat: vnde Pœ-
nitentiæ sacramentum alter alteri 179
conferentes, ad mortem alacri ani-
mo subeundam inuicem hortaba-
mur.

Post hæc furor, in me vehemens,
febris, cum nequiuisset per glaciata,
& astricta rigore membra euapora-
ri, totus in caput delirij occupandum
coiuit. biduum sic phrenericus, nul-
loque cibi, aut potus subsidio recrea-
tus, iam ad mortis vlque limen per-
neneram; mihi quoque commoritu-
rus, iacens iuxta me socius, & quò
tanta sese verteret in angustia ne-
sciens, animæ consulebat suæ. Ielu
bone, quid tunc ea amicitis, & mi-
seriæ nobis? quid postea solarij, gau-
dijque fuit; cum miserrimè pereun-
tibus succurristi? Dum enim mentis
haud potens in extremis sic labora-
bam; ecce rediens à phreneride
(maxima quippe debilitatio iam
mentem ad resipiscentiam reuoca-
rat) stantem prope me vnà cum na-
to eius ulceroso, paganam cerno

mulierem, quæ, vt purulentis filioli
plagis mederetur, panis, ouorum,
pulmenti que munuscula offerens,
nos cupidè præcabatur. O magnam
Dei prouidentiam, qui nusquàm de-
serit sperantes in se! Itaque cibo sta-
tim refocillati; ostensisque beneficæ
mulieri nutu, ac voce flebili indicijs
grati animi; implorenti pro puero
remedia pollicemur, si quando, non-
nullius ope iuuati, pristinam adepti
valetudinem fuissetmus. Offert illa
libenter opem suam; sedula bis in-
die visit, & reuiscit aegrotos; nobis
denique, quoad valuimus, de pro-
prio lubuènt; ministrantque per
duos menses: cùmque à vicinis mu-
lieribus, quòd Christianis peste labo-
rantibus ministraret, exprobraretur,
vitareturque; à pietatis tamen officio
nunquàm distrahi potuit.

Nos interea conualescentes, cura-
tionem vtriusque suscepimus; ac plus
certè maris spiritua em, quàm cor-
poralem filij. Et huius quidè vl-
cera medicatione vnguenti, quòd ex
Colchide nobiscum deferebamus,
breuè sanata sunt: illa verò, quamuis
ex virulento infidelitatis ulcere no-
stris cohortationibus liberata fuerit;
ex eiusdem tamen sordibus haud qua-
quàm emundari tunc valuit. nam-
cum ipsius animus, ad fidem iam
Christianam inductus, induci non
potuisset ad Martyrium; quod illi
necessariò subeundum erat, si vn-
quàm à ritu supersticioso Mahometi-
cæ legis abstinere visa fuisset, præser-
tim à marito; nequiuimus eam, id
licet à nobis sollicitè deposcentem,
salu.

nunc illuc prominentes ad scopulos, quibus ab Aquilone protegeretur ad-
17 mouimus; nixique quatuor anchoris, eodem vix in loco retinebamur; donec felicius nauigandi seles offerret occasio. Interim cibariorum penuria, & siti omnes affecti; per Scythiaz adusta frigore litora, cados super humeros baiulantes, aquam oberrando quaeritabamus & panem.

At verò nonnullis è Borea, magis magisque ingrauescente; perruptis anchoris; ceterisque, nimium exaggitata ne naus penitus laxaretur, sublati; ac datis carbasis, opus planè fuit; ventorum, & æstus arbitrio
176 credere extremo discrimine laborantes. Itaque fluctuum suffusi procellis, ac penè submersi, directo ad Thracium Bosphorum tramite, nauisfragum Pontum percurrabamus.

Inter hæc mihi, maximo hyemis rigore, aliisque, quæ ferri vix possent, confecto incommodis, frigidum intra caput enascitur apostema; quod acerbissimum secum dolorem, ac diurnam afferens febrim; denique, ne me vitâ priuaret, sinistra egestum ex auriculâ, perpetuum illius mihi sensum admittit, nec mihi duntaxat; sed multis præterea bruma, adhuc intra nauem cruenta; manus iniecerat; è quibus triginta mortem oppetiuere. Tandem Cimmericum glaciata Mæotidis Bosphorum, Tanaisque ostia, prætergressi; portum, Baluchlaum nuncupatum, ad Tauricæ Chersonesi oras intrauimus; hyemationem

illam feros inter Scythas, & Sauros matas traducturi.

Cæterum egressi de nauigio, excipi neuter hospitio, neque in cauponam mercedo potuimus: quippe maxima hospitem, ibidem hybernantium, multitudo iam cuncta domorum compleuerat habitacula.

Lati igitur Saluatoris exemplo, cui nec recens natio locus in diuersorio fuerat, mediterraneam in villulam; duodecimo à mari stadio sitam, secessimus; ubi fidelis quidam pauperculus, Græcus genere, solam cum vxore ædiculam, antro subterraneo
176 incumbentem, inhabitans, inter Paganos diuerlabatur. Hanc ille specum, quæ vix quinque palmorum altitudinem excedebar, nobis obtulit incolendam. Quare manibus, genibusque reptantes, belluino more habitaculum successimus belluarum; in quo, cum vnicum perangustum foramen, & portæ, & fenestræ, & eam in munus expleret, lassus, & frigore rigidissimo exanimatus, omnia tolerabilia erant præter
177 fumum. Et quidem oculi nostri, ne dum lacrymis, sed & sanguine turgidi, iam marcere post octauum diem contracto, incipiebant lipipire.

Cum his autem premeremur ærumnis, misericordiam Mahometani cuiusdam Scythæ captauimus; qui, ne fumo prorsus obæcaremur, in tuguriolum, cespice congestum, domique sue vicinum, nos reduxit ex antro: ubi verò accepit auribus aduenarum stragem in portu pestiferis

ris ex morbis editam; ac paulò post
introspectit in gurgustio nos ambos 178
humì aegrotos iacere, me quidem
putrida, socium autem tertiana fe-
bre oppressum; putans, suos ad lare
vtrò pestem admouisse; cœpit se
collocati iam beneficij pœnitere:
verùm prior ne pietas in impietatem
migraret, nequaquàm exturbauit ho-
spites; sed, tanquàm pestilentia la-
borantes, quominùs ad nos vilius ac-
cederet, præmonuit vniuersos. Er-
go ab omnibus destitutos, siti po-
tius, & inedia; quàm morbi vio-
lentia mori, necessum erat: vndè Pœ-
nitentiæ sacramentum alter alteri 179
conferentes, ad mortem alacri ani-
mo subeundam inuicem hortaba-
mur.

Post hæc furor, in me vehemens,
febris, cum nequiuisset per glaciata,
& astricta rigore membra euapora-
ri, totus in caput delirijs occupandum
coiuit, biduum sic phreneticus, nul-
loque cibi, aut potus subsidio recrea-
tus, iam ad mortis vltique limen per-
tuleram; mihi quoque commoritu-
rus, iacens iuxta me socius, & quò 180
tanta sese verteret in angustia ne-
sciens, animæ consulebat suæ. Ielu-
bone, quid tunc calamitatis, & mi-
seriæ nobis? quid postea solacij, gau-
dijque fuit; cum miserrimè pereun-
tibus succurristi? Dum enim mentis
haud potens in extremis sic labora-
bam; ecce rediens à phrenetide
(maxima quippe debilitatio iam
mentem ad resipiscientiam reuoca-
rat) stantem prope me vnà cum na-
to eius vlceroso, paganam cerno

mulierem; quæ, vt purulentis filioli
plagis mederemur, panis, ouorum,
pimentique munuscula offerens,
nos cupidè precabatur. O magnam
Dei prouidentiam, qui nusquàm de-
serit sperantes in se! Itaque cibo sta-
tim refocillati; ostensitque beneficæ
mulieri nutu, ac voce flebili indicijs
grati animi; imploranti pro puero
remedia pollicemur, si quando, non-
nullius ope iuuati, pristinam adepti
valetudinem fuissetmus. Offert illa
libenter opem suam; sedula bis in
die visit, & reuiscit aegrotos; nobis
denique, quoad valuimus, de pro-
prio subuenit, ministrantque per
duos menses: cùmque à vicinis mu-
lieribus, quòd Christianis peste labo-
rantibus ministraret, exprobraretur,
vltareturque; à pietatis tamen officio
nunquàm diltrahi potuit.

Nos interea conualescentes, cura-
tionem vtriusque suscepimus, ac plùs
certè mentis spiritus em, quàm cor-
poralem filij. Et huius quidè vl-
cera medicatione vnguenti, quòd ex
Colchide nobiscum deferrebamus,
breuè sanata sunt: illa verò, quamuis
ex virulento infidelitatis vlcere no-
stris cohortationibus liberata fuerit;
ex eiusdem tamen sordibus haud qua-
quàm emundari tunc valuit. nam-
cum ipsius animus, ad fidem iam
Christianam inductus, induci non
potuisset ad Martyrium; quod illi
necessariò subeundum erat, si vn-
quàm à ritu supersticioso Mahometi-
cæ legis abstinere visa fuisset, præser-
tim à marito; nequiuimus eam, id
licet à nobis sollicitè deposcentem,

salu-

salutari Baptismatis vnda abluere. Quid pia Cathecumena precibus in-
tentatum reliquit; ut, salva ipsius
vita corporis, saluaremus & animam?
quid nos inexcogitatum, ut feminam,
adeò de nobis benemeritam, utrique
bono prospiceremus? Denique ca-
ptum, quod ei dedimus, hoc saluta-
re consilium, verbis huiusmodi re-
petebat: Aut hinc mihi vnquam pa-
tebit effugium; & aliò certè me reci-
piens, Christi fidem liberè profite-
bor; aut hic præmaturam obibo
mortem: & non sine Christiani Ba-
ptismatis desiderio, nec sine dolo-
re de præterito charitatis defectu
spero me morituram: miserere Iesu
Redemptor tuæ, miseræ Cathecu-
menæ.

In tali statu religionis Sarmatica
relieta mulier fuit; nec dubitauimus,
quin fructum piè in nos factorum
vberrimum à Deo remuneratore
bonorum operum suo tempore per-
ceptura esset. Interim, transacta
hyeme, vocamur à nautis in por-
tum; vnde nauigio Aprili mense
soluta, post breuem, & prosperam
nauigationē Bosporum Thracium,
quo Asia dirimitur ab Europa, in-
tramus. Admota nauis Byzantio,
statim à satellitibus Turcicis occupa-
tur, perturbaturque. educunt hi pri-
mum ab ea captiuos omnes venales;
ut, donec soluantur pro singulis ve-
ctigalia, in publico telonij loco deti-
neantur: mox redeunt reliqua scru-
taturi, nos ambos inspectant in an-
gusto quodam nauis penetrati metu
trepidatos sublatere: sinem enim præ-

stolabamur ibi tumultus. Existiman-
tes ergo, alia sub habitu religioso
deprehendisse, mancipia latitantia,
repente in hanc vocem erumpunt:
*Exite furciferi: exite morituri: quid
hic statis? quid adhuc moramini?
exite suspendendi patibulo.* Ad hu-
iusmodi concumeliosas, improvifas-
que minas stupefcimus. terret nos ni-
miùm furens Barbarorum ferocitas;
propria solatur aliquantulum inno-
centia: dumque inter spem, & me-
tum medijs fluctuamus, iterant illi
conuicia, iterant minas. Egre dimur
tandem; conterriti, & dolorosos ante
verberum ictus sentimus; quàm in-
nos conceptam calumniam. Ad sum-
mam, vbi furibundos leniter allo-
quor stipatores, turcica ipsa loquela
falsum ostendit crimen meum. si-
lentium verò socij, ignorantis idio-
ma Turcarum, ipsum ponit in cul-
pa, suadetque satellitio mancipium
meum Colchiacum. igitur me di-
misso, illè tenetur, & ad telonium
vnà cum alijs trahitur proscriben-
dus. Cæterum nil ad eum liberan-
dum mea contulisset testificatio, nil
nautarum; nisi Rais ipse, nauigij
Dux, qui mihi erat pro adhibita
cuidam suo vulnere medicina ob-
strictus, pariter etiam accurrisset.

Restitutus locius in libertatem,
infirmatur ad mortem; postea con-
ualefcens, terrâ prosequitur iter in
Italiam. iubeor ipse pro conuersio-
ne Armeniorum, Byzantium grandi
numero incolentium, sine socio la-
borare. Quæ hic mihi triennio ac-
cesserunt incommoda, multa qui-
dem,

dem, & varia sunt: ut studeam bre-
uiri, præcipua, iisque notiora. 184
Christianis, paucis perstringam.

Galatea, vrbs est à Constantino-
poli portu solùm discreta; vbi om-
nes Catholici, quotquot illa versan-
tur in Prouincia, vel ciues, vel ad-
uenæ, degunt. Excipior hic pri-
mùm, & perhumaniter, ab excel-
lentissimo, ac pijsimo Domino
Delahaie, Regis Gallici Oratore, in
domum suam, & in contubernium
Patrum Cappuccinorum; qui dum
ibidem sub Oratoris eiusdem patro-
cinio scholam, vel inuito Tutra,
Græcis adolescentibus explicant, 185
magna sanè cum dexteritate, & aug-
mento Catholicæ fidei, ego, vnus in
ea tunc Regione pro Armenica na-
tione Missionarius, do operam Ar-
menis, ad me quotidie confluentibus,
erudiendis discipulis. Erat eo tem-
poris Constantinopoli Armeniorum
Patriarchæ Magister Cyriacus, con-
cionator insignis, cuius fama ob
præclarum eius ingenium, facun-
diam, & vitæ integritatem in vni-
uersa quoque percrebuerat Arme-
nia. Hic non semel à scriptis meo-
rum discipulorum tentamenta pe-
tens meæ doctrinæ, perspexit illam,
quantulamcunque licet, sanam; &
quod ei apprimè placuerat, armenis
vocibus aptè, ac dilucidè explana-
tam.

Hinc visendi, alloquendique alte-
rum desiderio æstuebamus vterque:
continuumus tamen cupiditatem,
veriti, ne apud Turcas Armenus Pa-
triarcha Romanæ fidei accusaretur à

Suis. per epistolas saltem colloquu-
turi, cœpimus mutuum litterarum,
officium frequentare. Fides admo-
dum erat, & vtrique carus amicus,
ex discipulis meis vnus, nomine
Ioannes; qui, suis nunc Romæ ex-
plectis studijs, Missionarius ad Arme-
nios destinatus est: per hunc vltro ci-
troque secretæ mittebantur epistolæ;
ad me Theologica dubia, quibus
mens Patriarchæ implicita, per fidei
deuia ferebatur: ad illum resolutio-
nes eorum, quin integri tractatus,
eundem ad rectum fidei tramitem
reducentes. Hinc factum est, ut,
commendantæ illo sæpè doctrinam
meam, & amplectente, multò plu-
res adolescentes, eiusdem doctrinæ
desiderio tracti, sese mihi in disci-
plinam tradiderint. Cerubescerem
quidem referens, &, vti magna,
quæ tenebari inciticia in sapientiæ spe-
ciem illic migrauisset, mirarer; nisi
manifestum illud esse cognoscerem;
solitos frequenter à Cæcis duces suos,
vel monoculos, haberi oculatissi-
mos). En temporibus nostris, aie-
bat sæpè Cyriacus fidelioribus suis, 186
qui eadem mihi postea referebant,
nouus in Oriente prodijt Athanasius,
nouus Cyrillus; accedite ad eum filiolæ,
& illuminamini. faxit Deus, ut Pa-
trem hunc, quem ipse misit Armenijs,
eum patrem Armenia suscipiat, & agno-
scat. Quibus sanè verbis optimus
Vir, ut Suos ad meam disciplinam,
fidemque Catholicam toto animo,
ac mente amplexandam excitaret,
non modò indignissimum ponebat
in laude; verùm & hanc etiam de-
Z indu-

CYRILLO

Armeniorum Patriarcha,

CARDINALIS

ANTONIUS BARBERINUS,

Sacrae Congreg. de Prop. Fide
Praefectus.

Illustrissime, ac Reuerendissi-
me Domine, Paterno affectu,
quo Apostolica sancta Sedes semper
solita est eos amplecti, qui per Ca-
tholicę fidei professionem vniri cum
ipsa desiderant, plenę respondei gau-
dium, quod Sanctitas Domini No-
stri, hique mei Eminentissimi Do-
mini Sacrae Congregationis de Prop.
Fide, perceperunt ex litteris, ac fidei
professione Dominationis tuę. Vnde
sicut Illius Beatitudo, Horumque
Eminentię, tibi magnoperę gratu-
lantur; quod in sinum sanctę Ma-
tris Ecclesię uti verus te filius rece-
pisti; ita quoque confidunt, fore vt
prędicatione, & exemplo tuo digna-
tur sit Deus Nationem Armenam
illuminare; nobilissimumque vete-
rum suorum Progenitorum spiritum
in ea exuscitans, vires ad illos imi-
randos eidem concedere. Interim
Patri Clementi Galano, quemadmo-
dum exoptabas, commissum est; vt
sanctę menti Dominationis tuę to-
tis viribus suis cooperetur. &c. Da-
tum Romę pridie Kalendas Iunij
1642. J

His igitur ita peractis, Patriar-
cha, antequam suum Asiaticas per
Ecclesias iter inuaderet, precibus a

me contendit, vt, quā cōmissimē
possem, domicilium ex Vrbe Gala-
tea Constantinopolim ad Armenios
transferrem; quod in suo reditu ope-
ramini mei studiū valeret ad Ec-
clesiā illius correctionem. Quam
obrem post abscessum ipsius, recepi
meo magnum hanc omnia veri-
lare prouinciam; quę sanę cōmibi
diffidilior videbatur, quō minus ab
vltorūcā Missionariorum suscepta
fuerat. Quis enim ausu inquam
fuisse, & solus Constantinopoli inter
Turcas, & Hæreticos non modō
tranquillē commemorari Catholicus;
verū etiam munus Apostolicum
impunē Missionariis exercere. Ad-
debatur quoque & fator, & maxima
meę virtutis imbecillitas, ob quam
a vitę periculo, immō ab ipsa occa-
sione Martyrij retraher. Verū
nihilominus quī subterfugere pote-
ram susceptionem incepti. Solici-
tante me quodidē studiosę discipulo-
rum preces: hortatur piissimus ipse
Orator Galus, quin vltro, hūm mi-
hi patrociniū offert: inuitat ad so-
dalitium suum, qui vicem absentis
Patriarchę supplebat. Archiepiscopus
Diabetchirensis Ecclesię, Ma-
gister Ioannes Vrsensis, vir septua-
genarius, magnaque apud Arme-
nios pręditus grauitate, qui postea
Grammaticę, & Logicę Institutio-
nis Opusculum Armeno-latīnum,
a me pro ipse Armenijs ad ipsius
petitionem compositum, vt typis
Romę daretur, Eminentissimo Do-
mino Cardinali Antonio Barberino
indicauit, quid multa? excitat me de-
nique

* Extat in
Tabul. e-
iusdem S.
Congreg.
in Codice
ann. 1642.

nique ad pericula Christi, pro me-
iplo crucifixus, cui vix cessit hoc po-
teram. A h. miloquuntur. D. O. m.
-o. q. m. que agebatur annis, et quo
Galateam sub mea Religionis habitu
inculceram. et habituro: deinceps
occulte Constantinopoli, per Mile-
sionariorum mihi licuit facultates;
Armeniorum Magistrorum vestem
induere; que, excepto cucullo tho-
gros acuminato, haud erat multum
a priore dissimilis. Sic indutus, ma-
gno discipulorum comitatu ducor
ad Palatium suum Patriarchale, ubi
honorifice à Ioanne susceptus, cepti
dulci eius contubernio frui. Factus
habitu, lingua, gestu, & si fidem,
ritumque Romanum exipias, in
omnibus, ac per omnia Magister
Armenus; facile mihi populi studia,
atque gratiam comparavi: unde mea
quoque schola liberè à plerisque fre-
quentabatur.

Interea; laudantibus multis & dis-
cipulos, & Magistrum; deque nouo
in sua Natione erecto scientiarum
Collegio gratulantibus; ex Clero ni-
hilominus aliquot hoc modo in-
scholasticos obtrepebant: Quid vo-
bis Armenis cum Latino isto? quid exi-
teris, scientijs cum nostra simplicitate?
nescire utique potius; quam ad nostras
rum et aditionum pernitiem scire; præ-
stat. num ignoratis, quotquot voluerunt
à Nostratibus sapientes fieri, hereticos
factos esse? Cumque hi, ad obiurgati-
onis improbitatem retundendam,
sacrae Scripturae sententias illas, sa-
pientiam commendantes, adduce-
rent: Sapientiam, & disciplinam, qui

abijcit, infelix est? Et Quia tu scien-
tiam repulisti, repellam te, ne Sacerdo-
tio fungaris mihi: illi tamen alias ob-
ijcientes contra Scripturas; Rursus
scriptum est, inquit, Perdam sapien-
tiam sapientium, & prudentiam pru-
dentium reprobabo.] Quippe melior est
columbae simplicitas cum inscitia, quam
prudentia serpentis, heresum admista
cunctis. Respondentibus autem di-
scipulis: Preceptor vester, orthodoxus
est; hereses detestatur omnes: Ecclesia,
rum potius predicat unionem, ne Chri-
sti corpus dilaceretur: exurgens qui-
dam è Senioribus, ait: Siccine vos ip-
sos alieno creditis Magistro? an non
perspicitis, mollesque eius sermones in
nos esse iacula? Et cur nostram Latinus
induat vestem? non ne ut nos seducat,
& trabat ad sua? Cauete filii, cauete
lupum sub ovina pelle. Alij tandem
in Archiepiscopum Ioannem male-
dictis inuecti; Et hic quidem Senex,
aiebant, hereticus est; qui hereticum
suscipit, eique patrocinaetur.

Et murmur tanè magis inualefce-
bat, atque ita incipiebat in populum
dimanare; ut vel eius seditio, vel
apud Turcas de me querimonia ti-
meretur. Porro autem vulgi fremitu
placidè sedauerunt, cum Ar-
chiepiscopus ipse; qui etiam obtre-
ctatoribus, palàm de peruitacia
obiurgatis, ut linguam compelle-
rent in futurum, excommunicatio-
nem minitatus est; cum alij tres ex
condiscipulis orthodoxi viri, qui
reliquis ut ætate, ita ingenio, &
auctoritate præferebantur; Thomas
videlicet, & Kacciat, Monachi

Presbyteri; ac Paulus, Magister, & Episcopus Tiurichensis; qui, cum in publicis etiam concionibus populo testatus esset, me à Romano Pontifice, Patre omnium Christianorum, ideò missum ad Armenios; ut eosdem ijs scientijs, ac doctrinis, quæ ad errores Mahometicæ sectæ convincendos idoneæ sunt, quibusque ipsi de Turcis in disceptationibus fidei victoriam referre possent, præmuni-rem; magnam mihi eiusdem populi benevolentiam, & amorem conciliauit.

At verò solito iam feruidior, Iulius instabat mensis; stragemque horribilem Civibus pestilentia ostentabat. Postquam morbus exitialis nonnullos inuulerat è contubernali-
bus meis; quorum ne vllum quidem, ne dum vnum, in cubiculo meo iacentem, sine scandalo aliorum domesticorum vitare potueram; eodem ipse morbo infectus sum, adeoque perniciosi, ut vitam in discrimen adduceret. Erat Galateæ pro Latinis, eiusmodi malo laborantibus, nocomium. igitur ne decederem extra Meos sine Sacramentis Ecclesiæ catholicæ, illuc petui, quamvis tertio à domo milliario, transportari. effe-
runt me ad litus, tanquam cadauer exanime, piorum manus discipulo-
rum, inde Galateam in hospitium, illud ægrotantium naui transuēctus, quindecim intra dies planè conu-
lui, & Armenis iterum restitutus fui.

Inter hæc Patriarcha Cyriacus, annua per Asiam peragratione con-

sumpta, regressum moliebatur; at-
quæ accepto de mea cum ægrotatione, tum valetudine nuncio, rupit moras; volebatque per iter facinora, vnà mecum Constantinopoli faci-
cienda, quibus sua posset Ecclesiæ religione Romana initiari. Statim ac illum audio aduenisse, in ample-
xum latus accurro; sed, ut fert miserabilis humana conditio, quæ bre-
ui gaudio, & tristitiâ variatur, vix eius gratulor reditum, cum amarè lugeo mortem (proh immatura, & nimis quoque importuna mors).
Peste namque repentina oppressus, atque in extremo vitæ post triduum
constitutus; vbi ad fidem Catholi-
cam, & vnionem cum Romana Ec-
clesiâ Suos adhortatus fuit, spiritum
quadragenarius exhalauit.

Ecquo tum, crederes, dolore perculsum, animum meum, meo-
rumque discipulorum, ex alta spe, quam prius conceperat, cecidisse? demirari quidem satis non valui pro-
fundissima Dei consilia, eaque im-
pensiùs venerans exclamare; Iudicia
Dei abyssus multa. Itaque tristitiæ
vi subactus, metuensque à futuro Pa-
triarcha periculum, distrahor an-
cipiti cura: inceptum ne opus Con-
stantinopoli prolequar, expositus di-
scrimini dubio? an pedem cautiùs
referam Galateam? Hæc mihi cogi-
tanti renunciatur; carissimum filium
meum, quem genueram Euange-
lio, Kacciat, ad Patriarchicam
dignitatem populi conspiratione eue-
ctum; immò iam infulatum, è regia
Turcarum aula, magna eiusdem po-
puli

*Loc. sup.
cit.

puli frequentia prosequente, in Patriarchalem Ecclesiam equo de more aduectum esse. Allatus mihi cum gratulationibus penè innumeris amicorum opatissimus nuncius, afflic-
tum, iacentemque mœrore animum leuauit, & in spem meliorem erexit. sic etiam communis lætitiæ particeps Gallus Orator, qui statim suæ gratulationi ad Patriarcham publicè referendæ præcellentiorē aulicum delegauit. respondit hic non minori significatione beneuolentiæ: misso enim ad illum Vnigenito suo, (nam olim uxorem habuerat) dignas ei grates persoluit pro amoris indicio: mox promisit, ubi primùm res suas compoluisset, simul cum Clero, & obedienciæ litteris, ad Romanum Pontificem dandis, ipsum solenniter aditūrum: siquidem ea tunc inclinatione voluntatis Armenij in conciliationem cum Latinis propendebant, ut officia huiusmodi sine metu periculi possent hinc inde mutuò exerceri. Facti sunt ergo per litteras de re certiores & sacra Purpuratorum de Prop Fide Congregatio, & Christianissimus Rex ab eodem Oratore; cui commissum est in responsis, ab hoc quidem, ut deinceps Clericorum Regularium, ibidem residentium, accuratius susceperet patrocinium; ab illa verò, ut Kacciaturo, nouo Patriarchæ, sequentem epistolam præsentaret.

*KACCIATURO

Armeniorum Patriarchæ,

CARDINALIS

SANCTI ONVPHRII,

Sacræ Congregationis
de Propaganda Fide

Vicepresectus.

Illustrissime, ac Reuerendissime Domine: Firma opinio, quam hæc Sacra Congregatio de Prop. Fide concepit de tuo erga ipsam amore, optimoque proposito vniendi te cum sancta Sede Apostolica, quæ à Diuina sapientia instabilis magistra veræ fidei constituta est; Eminentissimis hisce Dominis meis occasionem præbet gratulandi nunc tibi de Patriarchica dignitate, quæ remuneratum iam fuisse meritum tuum, nobis significatum est. Eminentia ipsa confidunt, Dominationem tuam, sicut præclaris suis virtutibus ad eandem sibi dignitatem aditum patefecit; ita doctrina pariter, & exemplo, instar lucernæ, superpositæ candelabro istius Ecclesiæ, Catholice veræ fidei lumen animabus sibi commissis allaturam esse. de cuius quidem fidei forma certior plenè fuit à Patre Clemente Galano, eiusdem Sacræ Congregationis Missionario, cui gratum tibi sit aures porrigere; atque id efficere, quod

quod ille nomine Sanctitatis Domini Nostri, & DD. Cardinalium eiusdem Sacre Congregationis, tibi significabit. &c. Datum Romæ VIII. Idus Decembris 1642.]

Alterâ huic epistolæ iungebatur, ab eadem Sacra Congregatione rescripta ad prædictum Ioannem Archiepiscopum, qui obsequentes ad ipsam litteras eodem dederat anno. ea pariter huius erat argumenti:

I O A N N I

Armeniorum

Archiepiscopo Diarberchirensi,

CARDINALIS

SANCTI ONVPHRII,

Sacre Congregationis

de Propaganda Fide

Vicepraefectus.

Per illustres, ac Reuerendissime Domine: Relata sunt in hac Sacra Congregatione de Prop. Fide, coram Domino Nostro nouissimè habita, litteræ, à Dominatione tua, ad nos datæ præterito mense Augusto. Cumque in iisdem præcipuum vnionis cum hac sancta Sede desiderium, quod tibi Deus afflare dignatus est, perspiciatur; eiusdem Domini Nostri Sanctitas, ac DD. Cardinales præceperunt; vt te gratulationis officio prolequar; & de singulari gaudio, quo ipsi propter di-

positionem tuam ad sanctam Vnionem affecti sunt, faciam certiores. Vt autem scias, in quibus illa consistat articulis; à Patre Clemente Galano, huius Sacre Congregationis Missionario, de iisdem singulatim erudieris: quem & audire, & quicquid ex parte Suae Beatitudinis, Dominorumque Cardinalium ille tibi significauerit, efficere ne graueris. &c. Datum Romæ VIII. Idus Decembris 1642.]

Non dum Byzantium epistolæ istæ perueniant, cum nouam, aliarumque præteritarum longè amarissimam experti sumus ibi calamitatem. Pererrabat enim hoc ipso tempore, Syriam Armenus quidam Episcopus, in Constantinopolitana olim Sede Cyriaci prædecessor, nomine David, qui cum fuisset tam ignauus, ineptusque scientijs, quàm hæresi infectus, & ambitione, à Populo Constantinopolitano Patriarchali depositus dignitate, illuc expulsus fuerat; atque in eius locum ipse Cyriacus, egregia cuius virtus vniuersorum iam animos proleuauerat, substitutus. Audiens igitur is in Syria sui obitum Successoris; & in spem Sedis per summum adhuc scelus recuperandæ adductus; se, qua potuit festinatione, Constantinopolim transfudit: nec propterea, quod locum ibi à Kacciature præoccupatum comperisset, eam, quam prius conceperat, spem omisit; immò, oblata Turcarum Regi multorum millium aureorum summa, rem pro voluntate ad exitum perducens, catholi-

*Loc. sup. cit.

cum

cum Patriarcham Throno extorba-
uit; Constantinopoli quoque eiecit; 205
sibi tandem, renuente adhuc popu-
lo, eam arripuit dignitatem: nisi
præterea sperauisset, me, cæterosque
meos discipulos, quos Archiepisco-
pi Ioannis umbra protectos ægrè vi-
debat, à se aliquando ad perniciem
disperdendos, voti haud satis duxis-
set se compotem.

Sed neque hic finis malorum:
breue namque dierum interuallum
effluxerat; ex quo longzuus Ioan-
nes, ut locum sacrilego daret Pon-
tifici, in alterius ædes Ecclesiæ vnâ 206
mecum Episcopio demigrauerat:
cum ecce, hora post dimidia, quàm
surgentes à prandio, ego in vnum,
in aliud ille cubiculum se receperat,
audio, vultu turbato, & lacryman-
tibus oculis famulo referente, Ioan-
nem ipsum improvise apoplexi subi-
tò animam expirasse. Exhorui ad
nuntium acerbissimæ rei, ac penè
incredulus, animo, & toto pectore
tremens, festinaui, cucurri; ingres-
susque cellam Episcopi, heu cerno
attonitus exanimati cadaveris specta-
culum funestissimum. Constiti pa-
rumper stupore immobilis, inclusa
animo ægritudine consternatus; mox
indulgens lacrymis, dum lugere in-
cipiebam & casum miserandum a-
mici, & memet ab omni spe, ac pa-
trocinio derelictum; subsensi, Da-
uidem ad Demortui spolia cum gau-
dio properare. monuere discipuli
fugam: nec mora, quominus in eius
manus incidere, insimul arri-
puimus eam. 207

Diligebat maximopere Thomam,
Monachum anedictum; acque in
eius gratiam me quoque non semel
suis epulis familiariter adhibuerat
Régis quidam publicanus, Arme-
norum Satrapa nobilis, ac prima-
rius, cui nomen erat Scander Cele-
bi: Dauidem contra ita odio prose-
quebatur; ut ab eo Patriarchalem
administrationem, ad quam restitui
non poterat Kacciat, ad Thomam
ipsum transferri desideraret. Huius
ergo Viri domum confugientes, ro-
gauimus eum, ut nos ab iniquo per-
secutore sua defenseret tutelâ. An-
nuens ille precibus; *Hæc mea domus,*
ait, & monasterium, & schola ve-
stra sit: mensa mihi honoratior qui-
dem, ac sanctior erit recubitu, & be-
nédictione tua: vestram denique incol-
umitatem contra aduersarios, non Ar-
menos tantum, sed Turcas etiam, acer-
rimè propugnabo. Hæc vir bonus pol-
licitus est; nec à promissis annum
integrum, quoad morari apud eum
nos licuit, exitus rei dissensit.

At verò quis posset verbis edicere;
quanto David, nouum hoc audiens
patrocinium, furore, rabieque exar-
lerit? non explebatur eius odium in-
testinum, quòd nos inlectaretur con-
uicijs; quòd insimularet hæreseos;
quòd alios etiam Armenios in nos
assidue concitaret: sed maiori furo-
ris æstu efferuescens; quòd extermi-
nare, perimere, trucidare non pos-
set; indignabatur. Quid tandem
scelesterius ageret? palam discipulos
meos percutit anathemate: fautores
quoque & amicos pessimè crimina-
tur:

nur: quicunque demum nos adiret
in posterum, Ecclesiâ se illi commi- 208
natur interdicturum. Sed (mira lanè,
ac diuino fortè statuta consilio res!)
quò tunc in nos fremebat ardentius,
eò plures erant, qui domum nostram
frequentabant; præsertim energu-
meni, & veneficijs, quibus Armena
impensè dedita gens est, infecti, ac
fascinati. Quorum quidem multitu-
dini, ad nos toto eo anno fide ma-
gna confluenti, cum exorcismis,
alijsque sacris remedijs faceremus sa-
tis, res adeò diuulgata in Civitate
fuit, vt in odium Christianæ fidei 209
capitalem mihi sententiam ab aula,
Ottomanici Regis amici metuerent.
Quapropter recedens Byzantio,
quoad rumor huiusmodi desineret
circumferri; domum, Galatæ mer-
cede conductam, cum discipulis
commigravi.

Interea visum est Thomæ; qui
iam ob comparatas studio scientias
ad Magisterium prouectus, plus in-
populum authoritatis, & imperij,
nouæ prærogatiuæ dignitatis ade-
ptus fuerat; mentem, animumque 210
suum, orthodoxæ fidei lumine nu-
per illustratum, Apostolicæ sanctæ
Sedi aperire. ideò per epistolam, ad
Sacram Congregationem de Prop.
Fide directam, postquam Catholi-
cam fidem professus est, voto se-
quoque astrictum declarauit eiusdem
fidei pro viribus dilatandæ; ad quem
hæc illa rescripsit: a magistro, sup.

T H O M A E

Armeniorum

Monacho Presbytero,

CARDINALIS

SANCTI ONVPHRII,

*Sacra Congregationis
de Propaganda Fide
Vicepraefectus.*

R Euerende Pater: Ex litteris
Reuerentiæ tuæ, datis die,
12. Februarij, & in hac Sacra Con-
gregatione de Prop. Fide relatis, hi
Domini mei Eminentissimi cum af-
fectu singularis gaudij acceperunt,
qualiter Diuina Bonitas sanctam
mentem tuam per veræ fidei semi-
tam dirigere dignata sit. Profectò
sine tali fundamento, nec ædificium
laudabilem operationum tuarum
subsistere poterat, nec istæ ad iudi-
cium Diuinæ iustitiæ stabiles inue-
niri. Eadem nunc Eminentia Re-
uerentiam tuam ad iter inceptum
constanter prosequendum, vnà me-
cum adhortantur; illud tibi in me-
moriam reuocantes, frustrari velo-
cem eius cursum, qui ante lassescit,
quàm terminum assequatur. Incum-
bito igitur pro tua virili parte ad lu-
crum animarum tuorum Armenio-
rum; haud dubiè sic responsurus
gratiæ, quam à Diuina clementia
recepisti. &c. Datum Romæ Idibus
Iunij 1643.]

Loc. sup.
cit. in Co-
dice anni
1643.

Post.

Posthæc renunciatur Daudi, eie-
ctum Kacciatum denuò clancu-
lùm rediisse Byzantium, illum quo-
que, ac Paulum Episcopum multa
mecum pro Thomæ conferendo Pa-
triarchatu ipsius commoliri. Hoc
ille nunciò exacerbatus, incipit nos
vehementius insectari, datisque Præ-
sidi quingentis aureis, impetrat; ut
tribus prædictis Constantinopoli ab-
legatis, ego, tanquam Missionarius
Romani Pontificis, ac perinde quasi
Nationis Armenæ seductor, compre-
hendar. Procincti capturæ Satellites
domum iam nostram, Armeniis
quodam ductore, aduentabant. dum-
que nos, præmoniti de insidijs, ac
repentino malo perterriti, omnes
huc illuc diffugimus; casu ego in Li-
ctores incurrens, indice Delatore
teneor in via. Iamque trahebar ad
Præsidem; & morte proculdubio
puniendus; memet pro meis cul-
pis hostiam Domino præparabam;
quippe vel habitus ipso armenus me-
morati criminis reum veriùs me
promulgauisset, quàm testes. Cito
perferunt infortunium ad Oratorem
Gallum discipuli; à quo missus ad
suppetias mihi ferendas ex suis aulicis
vnus, gressu celeri nos subsequitur,
& assequitur ad viæ dimidium, dein-
de secreto cum Apparitoribus collo-
quutus; pecuniâ fugam meam paci-
scitur. Subornatis ergo ministris,
oculosque subinde ad aliud de indus-
tria distrahentibus; dum me fugam
committo, clamat spectator Arme-
nus: *Hæc turre; quid moramini? Et
iam aufugit. persequimini; capite vel*

fugam. Illis porrò cursum aliam per-
viam simulantibus; ego, liber effe-
ctus, meiplum, ad palatium Gallo-
rum aduolans, occultavi.

Hic autem perdidit, ne Gallus pa-
riter meum vocaretur in crimen, ita
in secreto delitescere compulsus sum;
ut ipsis adhuc discipulis, qualibet me
solicite perquirentibus, innotescere
prohiberer; perindeque iners perpe-
tuo torpesceremotio, ut quilibet al-
lius, qui arctissimo in carcere deti-
netur. Quapropter Missionis Præfe-
ctus, Pater D. Ioseph Iudices, qui
arumna meæ obiter à Colchide
peruenerat, de Oratoris verisquæ
Galli scilicet, Venerique consilio me
iussit Romam aduenire; hic fortasse
deinceps, quod fieri amplius Con-
stantinopoli minimè poterat, disci-
plinis sacris Armenios instructurum.
Euulgata iam præpopere famâ di-
scensionis, discipuli non leui animi
tristitiâ conturbantur; deliberant ta-
men ex carioribus aliquot à Magis-
tro nusquam gentium leparari. Quæ-
rè nonnulli terrâ statim iter aggressi;
meum in Urbem aduentum præue-
nere; quos inter & Garabiet, Cyria-
ci, de mortui Patriarchæ, germanus,
& supra memoratus Ioannes, scienc-
tiarum, ac virtutum vterque studio-
sissimus. Alij eundem postea suble-
quuti sum: horum præcipui Balassa-
nus, Maiori in Armenia patricius
Albanensis, & Thomas prædictus,
qui, postquam cum Davide Patriar-
cha diù apud Turcarum Præsidem al-
tercatus fuit; victoria potitus, illum
in Insulam Cyprum relegari fecit, ac
seip.

seipsum eligi Patriarcham: cum ta-
men defectu pecuniæ, quam popu- 124
lus in huiusmodi promotionibus Im-
peratori Turcarum elargiri solebat,
nequiuisset deinde ad Sedis perueni-
re possessionem, Romam se contu-
lit. Alij denique, videlicet Dominus
Ioannes, pater eiusdem Cyriaci Pa-
triarchæ, & Zacharias, Clericus in-
dolis præstantissimæ; vnà cum tri-
bus alijs, eandem mecum nauim in-
gressi sunt: quæ tandem soluta By-
zantio, atque diuersa Mediterraneum 215
per mare tempestatum, piratarum-
que experta pericula; nauigatione bi-
mestri primò in Ionia Smyrnam,
deinde Liburnum in Tuscia appulsa
est. Ad vltimum Romam incolumes
aduenimus omnes: vbi Sacra Con-
gregatio de Prop. Fide Armenos eos-
dem perbenignè, yti est solita sem-

per, complexa; non modò illos, quo-
ad Philosophiæ, ac Theologiæ luo-
met explicatæ idiomate, studia ab-
soluerunt, largo victu sustentauit;
verùm & ipsorum plerosque, qui
magis in ijsdem profecerunt scien-
tijs, etiam nunc in diuersis Arme-
niæ Prouincijs, ad quas eos iam Mis-
sionarios destinauit, annuo fulcit
prouentu. Præstet interim misericors
Deus; vt, sicut ad orthodoxæ fidei
veritatem addiscendam, prædican-
damque dignatus est efficaciter hos
ipse vocare; ita pariter ad eiusdem
fidei lumen, & Ouilæ Matris Eccle-
siæ vniuersam Armeniorum gentem
dignetur per eosdem adducere: vt
id sua ipsi virtute, ac merito asse-
quantur, ad quod operandum me-
penitus ineptum & naturæ ignauia,
& prauitas animi reddiderunt.

ՀԵՄԵՆԻ

Հայոց Պատմութիւնն :

Գլուխ ԺԳ.

EX ARMENA

Historia.

Caput XIII.

Տեր Տոհաննէս 'ի Լորդօւտէ, 'ի զեղջէ Բաղարանայ. ամս. Իդ. Չսն Լսաւրիկ կայսրն կացոց կաթողիկոս հայոց, և բաժին յունա կան կողմանն. և յաւուրս շէքու համու կաթողիկոսին զկարգ ետուն հայրապետութե Տոհաննու 'ի կրտայս 'ի զեղն շէքան :

Էդ Լորդ Լորդօւտայ յաւարածոսն, 'ի զեղջէ շէքան. ամս. Ե. Լսա շէքանայ շէքան 'ի զերայ զկայարանի սրբոց Հովհաննիսանցն :

Իե Լորդ քրիստափոր յազատ տալէ, յաւարածոսն շառաւիղէ ամս. Է.

Ին Լորդ սուրբ Էդր 'ի Եդայ, 'ի զեղջէ փառաշնակերտայ, մեկալ 'ի տան կաթողիկոսարանին. ամս. Ժ. շէքան սովաւ եղև ժողով 'ի Լորդայ բաղարան. զոր արար կայսրն Հերակլ. կոչեալ զկաթողիկոսն հայոց զԷդր. և զեպիսկոպոսունս, և զիշխանսն հայոց. և զբաղարան իմաստասէրս յունաց և ամսորեայ բնութեամբ արամաբանեալ ընդ միմեանս; ապա հաւանեալ նոցա Էդր բոլոր եպիսկոպոսք և իշխանօքն հայոց. միաբան եղին. և զժողովն Դմիտրիդիւք չափ 'ի բաց մերձեցին. և զժողովն և զմիտմութիւնն դարձեալ բաժանեցին. և զխաչեցան յեկեք սրբեմն 'ի բաց հանելով. 'ի զեմս սբ Երրորդութեանն եդին. ամսով. Լորդ սուրբ ամս. Է.

Domnus Ioannes Ghocouthanus ex Oppido Pacarana, annos 26. Is iussu Mauritij Imperatoris creatus fuit Patriarcha ne dum Armenia, verum etiam Regionis cuiusdam Gracis subiecta: & regula sui regiminis, adhuc vivente predecessore Abrahamo, in Pago Auân prescripta fuit.

XXV.

Domnus Chomitas Arachazuodanus ex Oppido Aghziz, annos 8. Hic extruxit Auân prope Ecclesiam sanctarum Ripsimis & Sociarum.

XXVI.

Domnus Christophorus, genere illustis, è progenie Abrahami, annos 3.

XXVII

Domnus sanctus Ieser Necainus ex Oppido Parrasnachiert, qui fuerat ab infantia in Patriarchali Palatio educatus, vixitque in Patriarchatu annos 10. Sub ipso celebratum fuit in Urbe Charnô Concilium* iussu Heraclij Imperatoris, qui ad illud conuocavit omnes Episcopos, & Principes Armeniae una cum Iesere eorum Patriarcha; nec non etiam plures Gracorum sapientes, quibus post mensuram Collationem, & diligentissimum examen omnes predicti Armenij consensere: atque cum Gracis iterum reconciliati, Theuinenſe* Concilium anathemate percusserunt, festiuitates Nativitatis, & Baptismi Domini rursus, ut antea, separatim celebrandas, de-

XXVIII

Ieser catholicus Patriarcha.

* Conciliū Charnêie orthodoxū; in quo Ecclesia Armenica cōciliatur.

* Theuinenſe Armeniorū Conciliū ab ipsis Armenis Patriarchis subijciatur anathemati.

Aa cre-

creuere; & additionem illam, Qui crucifixus es pro nobis, à Trisagio remouentes, illud erga sanctissimam Trinitatem ita deinceps statuerunt decantandum: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus & immortalis, misere nobis. Sacrum denique Chalcedonense Concilium, eiusque decreta, haud aliter, ac alias tres precedentes sanctas Synodos, honore prosequuti sunt, & receperunt. His autem omnibus, unus solummodo Ioannes Maracumensis, qui aduersaretur, repertus fuit: & hic damnatus, pulsusque in exilium, in hæreticorum numerum ascriptus est.

ANNO TATIO.

H Eraclium Cæsarem, bellum in Persarum Regem Chosroën illaturum, bis in Armeniam properasse, ex Annalibus Græcis memorat Baronius, & quidem hoc ipso Icleris eximij Patriarchæ tempore; semel nimirum anno Christi 621. atque iterum anno sequente 622. In ea verò Regione inclytus Imperator, quò plures, gloriososque de visibilibus Romani Imperij hostibus retulit triumphos; eò gloriosius de inuisibili Reipublicæ Christianæ, catholicæque fidei aduersario, Principe tenebrarum, satore zizaniorum, & schismatum, pijssimus triūphauit. Compererat enim ibi Armenam tunc Ecclesiam abscissam à Catholica, adeoque propter erronea præteriti Conciliabuli Theuinensis decreta in Acephalorū hæresi implicatam, obfirmatamque; vt vel Icler ipse, vigilantissimus licet, ac optimus Patriarcha, nequiusset

սուրբ և հզօր, սուրբ և անմահ, սղորմեա մեզ. և զսուրբ ժողովն բազկէ դնի. և զկանոնադրութիւն նորա, համապատիւ այլ երեց առաջնոց սուրբ ժողովոցն ընդունեցին. Էւ այսմ հակառակեցաւ Յովան մարագոմեցի. և սա արարեալ. ընդ հէր ձուածօզն կարգեցաւ նորդիւք:

ԱՆԵԿԸՆՈՒԹԻՒՆ ԷԼԱՐԴԱՎԵԹԻՆ

Գ Երապոյծ առ պատմիչն մեզ կարգեալ բարեմեանն ՚ի ժամա նակագրութե իւրե. Ե. երբդ հաւորին. առե. եթէ բարեպաշտ կայսրն Հերակլ երկու անգամ գնաց ՚ի յաշխարհն հայոց. առնել պատերազմ ընդ դէմ խոսրովու արքայն պարսից. մի անգամ ՚ի Թվին փրկչին. Կ. Ե. և Թ. ամին. իսկ միւսն ՚ի. Կ. Ե. և Բ. ամին յարում ժամանակի Էդր սրբաղան հայրապետն նշտեր ՚ի յաԹռ պատերազմութեն հայոց. և որպէս ՚ի նոյն աշխարհին անյաղժ Թագաւորն արարեալ էր զբազում յաղթութիւն ՚ի զքանհաւատ երեւելի Թշնամեացն այնոցիկ. նոյնպէս և յաղթեաց անդ բաջապէս ընդ դէմ աներեւոյթ Թշնամսն, իշխանի խաւարաց բաւառիւին. որ սերմանեալ էր անդ զբոնս բաժանմանց և հերձուածոց. Էւ Թեպէտ Էդր կԹան էր ուղղափառ, զգառա, և զբարեմուն հովիւ. և յոյժ սիրօղ միաբանութեն. սակայն զմ գալոյ այնք աշխարհին

Baron. c. 2.
an. 621. &
622.

կարն յոյժ աղապատել մարտութիւն .
 ոչ կարէր ինքն միայն զորութիւն իւ-
 րով անել զնա՛ ի յուզիւ շահիւ
 ճշմարտութիւն , և ի միաբանութիւն
 առաջագոյն ընդ կաթողիկէ և առ
 արեւական եկեղեցւոյն : Էջորոյ բա-
 զոմ աղապատել ինքեանց ի Լյայո
 բնաւ ինքեան զօրութիւն ինչ . և
 գործակից լինել այնպիսի մեծ և ան-
 յին գործաւնութիւն : Դոտակի բնաւ
 արքայն Հերակլ արտօմելի և յոժար
 կամօք ընկալեալ զաղապատն սրբոյ
 հայրապետին եղբի , պատշաճ համա-
 բնցաւ առնել ժողով ամ եպիսկոպոս ,
 վարդապետաց , և ևս իշխանաց
 հայոց . որպէս զի ի ձեռն բաղմօրեայ
 քննութիւն հասու լիցին հայր ողջամիտ
 վարդապետութիւն հաւատոյն :

Լուսկոս որոյ հրամանաւ երկոցորոցն .
 Եւզրի . և Հերակլայ վաղվաղակի
 ժողովեցան ի քաղաքն կարնոյ ամ
 եպիսկոպոս , վարդապետք , և իշխանք
 հայոց . ընդ որո և էին ևս յունաց և
 մասնաւորայն եպիսկոպոս . զի ցու-
 ցանելոյ հայոց ի ձեռն պատճառաց
 զորդապետ . հաւատն բաղկեղծն ժո-
 ղովոյն , և յայտ առնել զխաբէութիւն
 զրախօս և մատուցաբ հերձուածո-
 ղացն : Եւ ապա յետ ամսօրեայ քննու-
 րի և տրամաբանութիւն հայր հաւ-
 անեցան յունաց . և յայտնապէս երե-
 եցաւ նոցա ճշմարտութիւն աղապատ .
 հաւատոյն . և զգորչացան թե որքան
 իրաւաբար վարեցան . ու . Է . և . Դ . սք
 հարքն բաղկեղծն ժողովոյն ի կանո-
 նադրութիւն իւրեանց առ ի բացա-
 դրել զարար և զմաքուր ճշմարտու-
 րի նոյն հաւատոյն ըստ շողաց այլ
 առաջնոց երկոց սք ժողովոյն . և ընդ
 նմին ձանաչեցին , թե որչափ սուտ

uisset eam suis duntaxat viribus ad
 rectæ fidei tramitem , & pristinam
 vnionem adducere . Ab eodem
 ergo Pontifice enixè rogatus fuit
 Heraclius , vt ad facinus illud , non
 secus fructuosum , quàm operosum ,
 tantique certè ponderis , ac laboris ,
 vt multorum potiùs , quàm vnius
 videretur polcere manus , suam quo-
 que veller operam conferre , ipsique
 in eius susceptione opitulari . Annuit
 euestigiò Imperator ; indiètaque
 Synodo in Vrbe Charno maioris Ar-
 menix , omnes Armenos Episcopos ,
 & Principes illuc aduocauit ; quò
 etiam aduenire iussi sunt eruditi
 quidam Græcorum Episcopi , vt Ar-
 meniis fidei veritatem iuxta Chal-
 cedonensis Concilij sanctionem cõ-
 gruis rationibus patefacerent , eo-
 rumque purgarent errores .

Menstrua igitur in eadem Syno-
 do inter Armenos , & Græcos expli-
 ta collatione , perspicuè explorata
 fuit Armenis Patribus veritas ortho-
 doxa , & quàm rectè Patres Chalce-
 donensis Concilij ad illius purita-
 tem explicandam in sua Definitione
 oculos collimassent , & manus . hinc
 insuper omnes Hæreticorum falla-
 cias , atque calumnias , quæ ipsorum
 animos ad idem Concilium reijcien-
 dum impulerant , facile ipsi detexe-
 runt . Quapropter Conuenticulum
 Theuinenicè , quod Armeniam pri-
 mò sub schismate constituerat , exe-
 crantes , omnia illius decreta , ma-
 ximè quæ de vna natura , de rece-
 pta in Trilagio appendice , atque
 de dominicis festiuitatibus , vna die

Heraclius
 Imp. Con-
 cilium in-
 dictit in Ar-
 menia .

Armeni
Patres Co
cui Char
nenfis su
scriptum
Chalcedo
nense Co
cilium.

coniunctim celebrandis, edita fuerant; abrogarunt. mox præterea suscipientes sanctam Synodum Chalcedonensem, cæteraque Ecclesiæ vniuersalis traditiones; quæ præsertim in ea, de mystione aquæ in sacris mysterijs, ab initio fuerat, in pristinum restituerunt concordiam inter Armeniam, & catholicam Ecclesiam. Vnus porro tot inter Patres Ioannes Maracumensis in sua hæresi pertinaciter consistere voluit; qui damnatus à Synodo, exilio quoque multatus fuit ab Heraclio Imperatore.

Mansit autem Armenia in hac concordia, rectique status tranquillitate, annos 95. vsque ad Ioannem Ozniensem, Patriarcham hæreticum, qui eam denuò, in Manalchierensi Armenorum, atque Syrorum Conciliabulo, priorum errorum ad vomitum redire fecit; vt dicetur alibi. Meminit etiam prædicti Concilij Charnensis; in Armenia sub Heraclio Imperatore, & Iesère Patriarcha coacti, præter alios Armenos libros, & Auctores, Gregorius Sisensis Patriarcha in epistola ad Haytonem Regem Armeniæ, dicens: *Heraclius Imperator, cum ob sanctam Crucem profectus esset in Orientem, omnes Armenos Patres conuocauit; qui, post menstruum examen, concordiam, & unionem iterum componentes, susceperunt usum aquæ in Sacrificio, celebrationem dominicæ Natiuitatis die 25.*

De.

Ժ. Էն ամբաստանութիւն հարեալք ՚ի
10 Լարսիս բամբաստողաց ընդ գէմնոյն
աբ ժողովոյն բաղկեցանի. զի զայնո
րիկյառաջն հայր մերժէին զսու. Էւ
իբրեւ ծանեան զայս ամ. փութով ա
մենեքեանն միաշունչ նշովեցին զչա
բածողովն գիւայ, որ արարեալ էր
զբաժանութիւն. և խափանեցին զամ
միտրական կանոնադրութիւն նորա,
մանաւանդ որք էին յղբս միոյ բնու
թէն, և զերաբերութե խաչեցարին,
և ամենախմբութե տերունական տօ
նիցն ՚ի միասին ՚ի միում ամուր. եւ
ապա ընդունեցին զամենաաբ ժողովն
բաղկեցանի. և զայլ ամանդութիւն
ընթանալական սրբոյ եկեղեցւոյն. մա
նաւանդ որ էրն ՚ի սկզբանէ առաքե
11 լոց անախ յղբս խառնելոյ սակաւ իկ
մի ջրոյ ՚ի բաժակ սրբոյ պատարագին.
և այսպի հաստատեցին միւս անգամ
զմիտբանութիւն հայոց ընդ ուղղափառ
եկեղեցւոյն այլոց բրիտանոնէիցն. իսկ
մի միայն Տոմաս մարագոմեցին, որ
կամեցաւ հաստատ մնալ ՚ի հերձուա
ծողութիւն իւր, նշովեցաւ ՚ի բոլոր
սիրահոգութիւն. և աքսորեալ եղև ՚ի
բարեպաշտ կայսրէն Հերակլոյ.
12 Էւրդ՝ միայն հայոց եկեղեցին ՚ի միա
բանութեւն այսմիկ և յուղղափառ
կացութեւն, ամս. 7. և. Է. մինչ և
ցՏոմաս օձնեցին, հերձուած օղկութեւն
որ և քարձեալ մարտեցայ զնա ՚ի ժո
ժբ ղովն մանապկերտի. որպիսի և ասի
12 ցեմք ՚ի վայր. Էւ արդ՝ բազում գերբ
հայոց յիշատակեն զվերայրեալ ժո
ղովն կարնոյ, և զարարեալ ՚ի նմա
զմիտբանութիւն. և մանաւանդ հա
յոց կթան տէր Գրիգոր ՚ի սրբոյ ՚ի
Թուղթն առ Հեթում Թգրն գրէ այս
պէս. Երբ Հերակլ վսաբ խաչին յար
ճճը

Grego
rius Sisen.
Arm. Pa
triarcha
in epistol.
ad Hayto
nem.

և երս ցնաց . ժողովեաց զմահ զարդա-
պետան հայոց . և ամսօրեայ բնութք
միաբանութեան արարին . և առին
զղոսին ի պատարագս , և զծնունդս
ի գեղեկեմբեր . Եւ . և զայլ մահ . և
յետաւեր Էզրայ կթմին՝ ալ հինգ կա-
թմողիկօսուող յայն կեցան .] Եւ և
յիշատակն ի յիներորդ . զլիսպու-
թին տարանս ժողովոյն այսպիսի բա-
նին . Էզր կթմն ի ժամանակս Հե-
րակ արքայի արար միութի եկեղե-
ցոյ . առկայն ոչ մնաց հաստատութե .]
Էւ Եւերսէս լամբրոնացին ի յատե-
նական խօսքն իւր ասէ . Թէ ուր դեցուք
զբանս Էզրի հայրապետին , և զիւր
ժողովոյն զհամաձայնութի .]

Էլս որոյ յոյժ հիանալի բան է՝ ար-
դեօք , և մեծ զարմանաց արժանի .
Թէ գտանին աստանօր հայք ոմանք ,
այնչափ միեալք ի չար մտածութիւն
իւրեանց . զի և անփոյթ առնեն զհրա-
մանս իւրոց սք հարցն կարնոյ ժողո-
վոյն ուստի և այդպիսիք այսպէս առ-
նելով՝ ծանուցանեն մեզ . Թէ որքան
զօրութի ունի հերձիքն յորժամ միան
դամարմատի ի մէջ ողորաց և ամբը-
նից ժողովոյն . քանզի այնժամ ան-
փոյթ առնելով զայլ մահ . յանձն առ-
նուն միայն հաստատուն մնալ ի կար-
ծիս իւրեանց . ոչ ակն ունելով , Թէ
չար իցե իւրն , կամ Թէ բարի . Թէ
սուտ , կամ Թէ ճմարիտ . և արդէ
նիսկ առաջիկայ օրինակս ցուցանե-
լայս . Էլս զի ով որ կարեր հաւա-
տալ . Թէ հայք ոմանք՝ զս հաստատե-
լոյ զբաժանումն եկեղեցեացն քի , բա-
րի որ համարեն ուրանալ և մերժել
ալ Թէ միայն զբաղկեդոսի սք ժողովն ,
այլ մանաւանդ զսրբազան ժողովն
կարնոյ , որ արարեալ եղև ի սրբոց
ճԻԹ . նալ

Decembris , aliaque omnia : atque
post Dominum Ieserem , tunc tempo-
ris Patriarcham , quinque alij Pa-
triarchæ successores in eadem per-
manserunt fide ; &c. Memoratur
etiam in Actibus Concilij Tarfen-
sis , hisce verbis : Ieser Patriar-
cha noster , temporibus Heraclij Im-
peratoris unionem composuit , quæ
tamen non firma permansit . Et
Nierles Lampronensis ad Patres
eiusdem Concilij , Vbi relinquemus ,
ait, verba Ieseris Patriarchæ , sui que
Concilij assensum ?

Concil.
Tarf. in
respons.
ad 9. pro-
posit.

Nierles
Lamp. in
Orat. ad
Patres Co-
cil. Tarf.

Quocirca vix erodat aliquis ,
quantum Populorum studia pos-
sint , & factiones , in pertinaci-
ter prosequendo , quod semel siue
iuste , siue iniuste susceperint de-
fendendum , abique delectione
boni vel mali , veri vel falsi .
certè id maximè præiens decla-
rat exemplum . Quis enim cre-
dere posset , quòd adeò veneran-
dum Concilium , à tot , tantis-
que Ecclesiæ Armenæ priscis Pa-
tribus celebratum ; ipsorummet
Patriarchæ sanctissimi auctoritate
præfultum ; illius quoque præsen-
tia , & consensu Imperatoris ro-
boratum , cuius ipsi memoriam ,
ac pietatem ad summam hucus-
que laudem extollunt ; tam diu-
turno , & accurato examine ab-
solutum , eo præsertim tempore ,
quo haud difficile fuerat Arme-
nijs , causas sui schismatis , vi-
pote paulò antè incæpti , discu-
tere , rei que veritatem haurire ;
Charnense dico Concilium , quod
antea

anteà reliqui sapientiores Armeniæ Patres adeò magnificiebant, & scriptis suis concelebrabant; à neotericis nunc Armenis, ut sua quomocunque defendant, oblivioni traditum posthabeatur, sed & temerè (proh scelus) floccipendatur?

ժամանակն կամ միաբանութեն. զի մերձ էր այն ժամանակն առաջագոյն բաժանմանն հայոց. և զն էր մերժեն զնա. ոչ արդեօք զն այլոյ պատճառի. բան թե զի այն ժողովն 'ի բոց բարձեալ էր զբաժանող բարն գայթակղութե 'ի միջոյ անդամոցն զի ո՞ն տնօրէնութե, և ամբարշտութե մեծի:

EX AR MEN A

Historia.

Caput XIV.

XXIX

D Omnis Nierses Daianus ex Oppido Iskhanaz, annos 20. Hic divina charitatis fervore incensus erat, caterisque virtutibus exornatus: quapropter edificavit magnificentissimum * illud gregis rationalis Ovile in Vrbe Vagarsciabat; Ecclesiā quoque in loco * purgatorij sancti Martyris in Civitate Ardasciad: & Templum aliud in Vrbe Thein.

* Palatiū Patriar-
chale.

* Putus, in quo S. Gregorius, Primus Armeniæ Patriarcha. quatuordecim iugiter annos afflictionibus obsessus delituebat.

ANN OTATIO.

V Rbs Vagarsciabat, cuius modò in Maiori Armenia vix apparet vestigium, antiquitùs vique adeò celeberrima fuit, ut in ea Solium Tiridatis Regium, & Patriarchale Diui Gregorij Primi Patriarchæ fixum fuerit. hac igitur in Vrbe

ՀԵՆՈՒԻ

Հայոց Պատմութենն.

Գլուխ Դ.

Տ Երևեստե 'ի գեղջե իշխանաց. Եր ամս. Դ. Լևոն անային սիրովն վառեալ. երկասիրաբար յարդարեալ. շինեաց զբաղմապայծառ փութաին բանաւոր ոչխարաց 'ի Էլա զարշապատ բաղաբի. և զբաւարան սրբոյ վկային յարտաշատ բաղաբի. և զայլ վկայարան 'ի դէին բաղաբի:

ՄԵԿԵՆՈՒԹԻՈՆ

Էլարդապետին:

Ք աղաքն Էլարդապետան. որ է՝ այժմ աւերակ. 'ի նախկին ժամանակս եղև. յոյժ մեծ. և հռչակաւոր. այնչափ զի գոյր 'ի նմա Թագաւորական ամբոռն արքային ԼՍրդատայ, և պատրիարքարան սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին. և 'ի նմին

ՏՂ

բա

բաղաբի յետ չարչարանաց Հռիփսի մեանց սրբուհի կուսանացն, բարեպաշտ Թագաւորն ԱՄրգուս, և ամ ժողովուրդն հայոց ձեռք իւրեանց շինեցին զեօնս Աղայարանս ՚ի տէրիսն, զոր եցոյց նոցա սուրբն Երեմքոր: և ՚ի միջի նոցա յարմարեցին զպայծառազարդ շիրիմս սրբոց կուսանացն այնոցիկ. ըստ որում ճառէ շինեցաքառստէս պատմիչն ՚ի պատմութիւն վարաց սրբոց լուսաւորչին. առելով այսպէս: Էջրբոյն տրգատ փորէր զերկիրն. և ձգէր զհողն ՚ի վերիսկ՝ Թագաւորն Էջիսէն, և բոյրն խոսրովիմուխս զգետեւէր իւրեանց տանէին զհողն. Լուս և նոյն ԱՄրգուս բերէր՝ զբարինս առ ՚ի շինութեան այն չափ մեծամեծս. մինչդի ոչ որ կաբէր բառնալ զնոսա. և ինքն բառնացր ՚ի վերայ Թիկանցն իւրոց զբարինս գերեզմանացն. և զսեւոց դրանցն. ոչ անձնելով զնոսա ձեռնացն այլոց:] ԱՄրգուս եւ իւր զաւակ մեծ էր գթութի Թագաւորն այսորիկ:

Էջրդ՝ մի տաճարն, որ էր սրբուհոյն Երայիմանէ, և այժմ կայ կիսատէրեւալ, շինեալ եղև ՚ի տեղի չարչարանացնոյն սրբուհոյն. եւ երկրորդ տաճարն, որ էր սրբոյն Հռիփսիմէի, մինչ և ցայժմ մնայ առողջ ՚ի տեղին, յորում ինքն նահատակեցաւ. իսկ՝ երրորդն, որ է՝ մեծագոյն քան զամ զկայարանս հայաստանեաց, եղև շինեալ առ ՚ի պատիւ փրկչին մերոյ յիշի. և կոչի Էջմիածն. զի հիմնեալ է ՚ի վր այն տեղւոյն, յորում տէրն մեր յիշ քո որդին այ միածինն, իջեալ յերկնից՝ երևեցաւ սրբոյն Երեմքորի. և ՚ի մէջ այն գերահաւակ տաճարին, որպէս յառաջն կայսոցեալ եղև առ իշխան Թոռ:

be post passionem eiusdem Gregorij, & martyrium sanctarum Ripsimis, Caianæ, aliarumque 32. virginum, quarum meminit Martyrologium Romanum, Rex ipse Tiridates, qui tanti prius sceleris auctor fuerat, Christiana fide accepta, tres magnas Basilicas, & in eis ornatissima sanctarum Virginum & Martyrum sepulchra suis quidē manibus, vnā cum Armeno Populo, Diuo Gregorio ædificiorum loca describente, extruxit. quod præter Armenam traditionem, narrat etiā Metaphrastes: Rex Tiridates, ait, fodiens terram, sursum iaciebat; Regina autem Asichene, eius coniux, & soror Cusaroducta, suis tunicis efferebant puluerem: tum ipse lapides ea magnitudine, ut nullus alius eos tollere posset, deferebat ad ædificandum; deinde etiam sepulchrorum postes ostiorum, & superliminaria non aliorum credens manibus, sed ipse humeris imposita ferebat. Quanta in hoc Rege pietas.

Et vnum quidem Templū, quod nunc semidirutum cernitur, titulo sanctæ Caianæ, in eiusdem Martyrij loco positum est. Aliud sanctæ Ripsimis, vbi & ipsa passa fuerat, adhuc integrum extat. Tertium, autem, duorum, imò & omnium, quæ in Armenia sunt, maximum, & sumptuosissimum, in quo sicut olim sacrosancti Præsulis, & Martyris admirandi Gregorij, ita nunc supremi Armeniorum omnium Patriarchæ Cathedra sita est, in honorem Redemptoris nostri Iesu Christi

Martyrol. Rom. die 29. Sept.

Metaph. apud Sur. tom. 1. die 30. Sept.

Sacræ Basilicæ in Armenia extructæ à Rege Tiridate.

sti fabricatum; appellatur Armenicè Ecmiazin, hoc est, Descensus Vnigeniti; eo quòd eodem in loco, in quo Dominus noster Iesus Christus Diuo Gregorio è Cælo descendens apparuerat, conditum sit.

Huic Templo adiunctum est Patriarchale Palatium, & amplissimum quoque Aedificium, vbi frequens religiosorum Prædicatorum, ac Magistrorum numerus degunt, suoque obsequuntur Patriarchæ; quod Armenus iam Historicus Magnificentissimum gregis rationalis Ovis nominat, & à Nierfese vigesimonono Patriarcha primò constructum recenset. Apparitio autem filij Dei Vnigeniti, hic facta Magno Gregorio, iuncta fuit cum admirabili quadam Visione, per quam reuelatum ei fuisse futurum Armeniorum profectum, & postea defectum in Christiana fide, Armenos ipsos non latet: illamque copiosè memorat idè Metaphrastes, cuius aliqua saltem pars non est hìc silentio prætereunda. ait enim:

Hoc in loco visionem quoque, quam solus ille, nempe S. Gregorius, fuerat assecutus, publicè apud aures omnium depoluit; illa autem est eiusmodi, vt nihil possit esse admirabilius. Videbatur enim mihi, inquit, Cælum esse apertum, &c. Et post alia multa. Quin etiam mihi cernebatur, ait, grex caprarum resplendens in nigrore pilorum; postquam autem aquam transmiserant, species quidem eis muta-

taba-

Ըստ որբազան հայրապետի և քան չելագործ վկային չի սրբոյն Էջ-րե-գորի լուսաւորչին: Նմա և ՚ի հետեւեալ ժամկէ հաստատեցին անդ զաթուռն Էրաթուղիկոսի մօտ հայոց: Եւ մերձ այսմ տաճարին: որ է զմիաւրսն ասի. կայ պատրիարքարանս կաթուղիկոսին, և մեծագոյն շինած, ներսւմ բնակէ բազմութի ինչ հայոց վարդապետաց: Եւ այսպիսի շինածս է՝ այն, զոր հայ պատմիչն ՚ի վերոյ կոչեաց բազմապայծառ փառախ բանաւոր ոչխարաց. և ասաց: Թէ շինեալ եղև ՚ի Լեւրսեւէ ՚ի տայոց ՚ի գեղջէ իշխանաց: Իսկ ՚ի սմին տեղւոյն երևեցաւ մեծին Էջրեգորի միասայլ հրաշարի տեսիլ. որով նմայայտեալ եղև, Եթէ ՚ի հանդերձեալ ժամանակս լինելոց էր նախադարձ, և յետոյ պատկառման հայոց աղգին ՚ի ճշմարիտ հաւատոյ: Եւ պատմէ զնոյն տեսիլն բովանդակ՝ մէջագրաստեա պատմիչն. բայց մեք ՚ի բաց կալով յերկարութենէն ասացողք փոքր ինչ մասն, որ բաւ է՝ զի տաւորութեան մերոյ: Եւ բանքն նորաւ են այստեղի:

Ի սմին տեղւոյն սքն Էջրեգորիոս յայտնի արար առ ահանջաւանս շաւն զտեսիլ, զոր ինքն առանձնաբար տեսեալ էր. և այն էր այսպիսի, զի ոչինչ բան զնա կարէ գոյ հրաշագոյն: Էրև էր ինչ, ասէ. Թէ բացեալ էր երկինք. և այլ: Էր զկնի բազմաց՝ դարձեալ ասէ. Լուս և ինչ երևէր երամակ ինչ այծեաց, որ պայծառաւ նայր սևութի մազիցն: Եւ յետ որոյ տեսեալ էին ըսպ. Զոր տեսաին իրեանց փոփոխութի յոչխարս, և սևութի մազիցն ՚ի սպիտակութի ձեանս:

ՃԴԲ

ԻԲԲ

Metaph.
loc. cit.
cap. 27.

Reuelatio
Diui sa-
cta Grego-
rio, de
Armenio-
rum profe-
ctu, & po-
stea defe-
ctu in
Christia-
na fide.

Երբ Թէ՛ն մի կէտ ժամանակի ոչքն
 չարեալ էին սեբն, և ոչ մարտիկ
 ելեալ. Եւ Երեւոյ, Թէ՛ն չարաբն
 ծնանէին զայլն. և նորապէս ծնե-
 ալն սեւեկն և օ զմազն ապիտակ, և
 բազմութիւն եւրեանց գերազանցէր
 զԹէ՛ն և զտեղի զոր կարէր աչք տե-
 սանել. ասպարեւեր, Էթէ՛ն ի նո-
 ռապէս ծնելոցն՝ դարձեալ ծնանե-
 ին ալլը. և Թէ՛ն քառնքն փոփոխեալը
 ի դայլ՝ չարանէին ոչխարացն, և
 ձկնէին՝ գիշատել և ստեղ զնորա-
 խակ՝ ոմանք յայնոցիկ արտահանէին
 զԹէ՛ն, և Թռչէին ի դասն լուսնե-
 օրս. և ոմանք կալեալը էին ի դաշ-
 լոցն. Էթէ՛ն մինչ ասկաւն ալ լի
 նէր. զաղկազակի ելանէին գետը
 հոյս հեղեալ ընդ դէմ գայլոցն, ալ
 բերլ զնոսա. և ոչ կարէին փախչել
 ի նմանէ. Էթյապետեք, ասէ. Էս
 մնացի յոյժ զարմացեալ. և ժաման-
 անդ զի տեսին հրաշալի երեւեր նշա-
 նակել ծածկաբար զիրոյն ոմանս. Խակ՝
 այն որ ընդ իս էր, և ցուցանէր ինձ
 դուեսին, նա էր հրեշտակ ամենա-
 կալին այ. և դարձուցանէր զափշտ-
 Թիւն ի բազոր հիացումն. և պար
 զաբանէր ինձ զոր ինչ նշանակէր տե-
 սին. Էթէ՛ն յիս ալլոց բանից՝ դար
 ձեալ ասէ. Խակ՝ երանակն այժե-
 ւոյ. անցումն զիրոյ. փոփոխումն սե-
 ալ մաղիցն ի սպիտակո. և բազմութի-
 ւոյն այն՝ սաստապուշտիկն զբաւումն
 Թի մեղաց որ լինի ի ձեռն մկրտութե. և
 զԹողութի յանցանաց քործելոցն. և
 զդարձումն ի բարեգործութի. և
 առատութի առաքինութե. և զա-
 քրեմ բազմութե բրիտանի. Բա-
 յոյ ամ ինչ որ ի դայլն փոխեցանէ,
 նշանակէ զայն, որ յետոյ լինելոց է՝,
 Էթէ՛ն զամ

9 tabatur in oues, nigror autem pi-
 9 lorum mutabatur in alborem niuis :
 dixisses, momento temporis efflu-
 xisse nigras, & alias exortas esse,
 nempe albas atque oues quidem
 vilæ sunt parere, & cani pili erant
 etiam recens natis foetibus: multitu-
 do autem superabat & numerum, &
 locum, quantumcunque definiebat
 oculus. Ex his autem, quæ nuper na-
 tæ erant, videbantur rursus quoque
 nasci aliæ. Et quidem agni, mutati
 in lupos, malefaciebant ouibus, &
 eas aggrediebantur comedere, ac di-
 scerpere. Sed ex his quidem aliæ in-
 terim producebant alas, & volabant
 10 ad exercitus lucis: aliæ autem capie-
 10 bantur à lupis. Cum hoc fieret, re-
 pentè rivi ignis effusi contra lupos,
 in eos incidebant, & exurebant, &
 non licebat eis amplius effugere.
 His, inquit, & talibus erā ego animo
 obstupefactus; & maxime, quòd
 qualdam restacitè videbatur signi-
 ficare Visio admirabilis: Sed qui
 vnà mecum aderat, & quæ videban-
 tur, ostendebat: erat autem is An-
 gelus Domini Omnipotentis: ipse
 & stuporem conuertebat in dulcem
 admirationem, & explicabat, quid
 significabant singula eorum, quæ
 cernebantur. Et rursus post alia se-
 quitur: Grex autem caprarum, &
 11 aquæ transitus, & nigra lanæ in al-
 bam mutatio, & multiplicatio, eam,
 quæ fit per baptismum, expiationem
 peccatorum, & scelerum, quæ ad-
 missa fuerint, remissionem; transla-
 tionem ad pietatem, virtutumque
 fertilitatem, & fecunditatem; piorū-
 que

Pseudo-
christia-
nos Arme-
norum Se-
ductores
futuros,
S. Grego-
rius longè
ante præ-
dicat.

que multitudinis incrementum, & augmentum prænunciant. Quicquid autem in lupos quoque est mutatum, eam, quæ posterius fiet, Pseudochristianorum impietatem; & eos, qui illam amplectuntur insurrectionem, præsignificat. Eos autem, qui huic intuitui excelso & forti animo resistent, dicit, ad cælum ipsum euolasse pernici, & leui ala fidei. Ignis autem riuui significant Gehennam, excepturam eos, qui insurrexerint aduersus pietatem. Oues verò, captæ à teris, volunt eos significare, qui à maligni venatione miserè capti fuerint.] Hoc totum Metaphrastes.

Ե Գաճաբարչառութի սուտ քրիստոնէից,
և զնոս որք ընդունիցն զնոս
Իսկ զաշտոսիկ, որ բազումք յան
դիմանայցեն ամբարշառութեն այն
միկ, առէ. Թաչիլ յերկնս արա-
գագոյն Թեօքն հաւանց. ապա
դեաք հեղեալ հրոյն նշանակեն զպէ-
հենս որ կլանիցէ զնոս, որք յա-
րիցեն ընդ դէմ գԹուԹեն. և ոչ
խաբքն կալեալք ՚ի գաղանաց նշա-
նակեն զնոս, որք լինիցն կա-
լեալք յորոյն բանաստեղծն.] Լինչ
և ցայն բանք են անշեան որբոյն
Էրեգորի

EX ARMENA

Historia.

Caput XV.

ՀԵՄԵՒԻ

Հայոց Պատմութիւնն.

Էրեգորի.

XXX.

Domnus Anastasius Massiazuc-
tanus ex Oppido Aghorri, an-
nos 6.

XXXI.

Domnus Israel Vanantanus ex
Oppido Zormuds, annos 6.

XXXII

Domnus Isaac, qui fuit ex Patre
Zoropporanus, ex Oppida Arcascini;
ex Matre verò Masassinus, ex Op-
pido Perteghnuoz annos 29. Hic
mancipium effectus à nefario Preside,
missus fuit Damascum, ubi mor-
tuus est in Haran. In eius obitu mi-
raculum quoddam animaduertēs Dux
Generalis exercitus Sarracenorum,
qui erat Armeniorum Preses, pluri-
ma Armenis ipsis beneficia contulit.

AN.

Ե
Լ

Տ էր Էշտատան ՚ի մաստեղարան
նէ. ՚ի գեղըն անդուռ. ամս. 7.
Լուիք Իէլ ՚ի զանանգայ յօԹմանդ
գեղըն. ամս. 7.
Լուիք Լահակ հայրենեօք ՚ի ձա-
րոյփորոյ. ՚ի գեղըն արբաշինոյ. և
մայրենեօք ՚ի մաղազոյ ՚ի գեղըն
բրԹկոյ. ամս. ԻԹ. Լու գերեալ
՚ի Ժանդագործ. Լուսիկանէն ՚ի գա-
մասկոս առաքի. և անդի փոխեալ ՚ի
Լուսան, զձարի ՚ի կենաց. և հրա-
շարի նշան անեալ ՚ի մեռելութե սո-
բա՝ զորագլուխն առաջաց. որ աստի-
կան էր հայոց. զբազում խնամա-
ծութիւն անէր հայոց.

ՃԴԴ

ԼԵԼԻ

ՄԵԼԻՆՈՒԹԻՒՆ

Աւարդապետին .

F
2

ANNOTATIO.

Գրե գերապայծառ Բարսեղիան
'ի յաթերարդ հասարակութեան
եթէ 'ի ժամանակս այսոսիկ . յթ. 'ի
Թվին փրկչին . Խ. Ծ. Լ. Դ. 'ի յառա-
հայտերն Լրստանաւայ . որ հեաւ
եղաւ առ Հերակլ . կրկին անգամ
ստպատակեալ եղև աշխարհն հայոց
'ի Առաքիլաց՝ զի Ծառութեանս ար-
քային Լրստանաւայ . որ միայն հո-
գայր հալածել զաղապատ . Եւ այն
պիսի պատուհանս անկեալ էր 'ի զԾ
աշխարհին հայոց . զի զի յայնժամ
մտեալ էր 'ի նոյն աշխարհս մարտ-
Թի Ամանիկեցոցն . զոր անդ սերմա-
նեալ էր ոմն Լրստանաւաճառ անու-
մանաւորցի .

Իսկ իմաց հայտատանն 'ի ձեռն
Առաքիլաց ամս բազումս մինչ և 'ի
Դմէս փոքրին Յուստինիանոսի կայ
սեր . որ առաքեաց անդ զօրապետն
Էլենտիոս հանդերձ զօրօք բազմօք .
և մաշեաց սորորի զամ Առաքիկան .
և հաղանդեցոյց հոգմայեցւոց տե-
րութեն ոչ Թէ զհայտատանն միայն-
այլ և աշխարհն վրաց , աղուանից ,
և ամատացւոց . Եւ և նոյն կայսրն
յայտ հալածեաց զմանիկեցիսն , որք
կային 'ի մէջ հայոց . քանզի ժողովե-
լով զնոսս ամ 'ի մի տեղով . եւ
այրել զոր որ կամեր հաստատ մեալ
'ի չար աղանդն իւր .

Եւ Թեպետ ընդ դէմ ասացեալ
մանիկեցւոցն արարեալ էր յառաջ
զհալածումս մեծ Կայսրն Լրստան
տիանոս , Թոռն Հերակլին . և զնոյն
արարեալ էր յետոյ Կայսրն Լեոն 'ի
Թվին փրկչին . Շ. Ի. Բ . սակայն ոչ կա-

ճիշտ

բա

Nunc temporis , scilicet anno
Christi 653. & Constantis
Imperatoris, successoris Heraclij, 12.
Armenia , inquit Baronius , *isidem à*
Sarracenis longè latèque deuastata
est ; ita quidem dormiente , atque
stertente ignauo Imperatore , ad ma-
lum inferendum Catholicis tantum.
modò vigilante , totus funditus quasi
satus est Oriens . Hec planè adeò ingen-
ita mala pertigerunt Armeniam ea ex
causa , quòd Manicheorum heresis ibi
restitui cœpta est , tot antè Concilijs , ac
legibus Imperatorum sèpè sèpiùs iugu-
lata . Qui verò pestem illam iterum
renouare , ac latius ibi diffundere , in
animum induxerat , fuit non procul
à Samosatis Armeniæ indigena qui-
dam , Constantinus nomine , Vicum
incolens Mananalim .

Perseueravit autè Armenia in ma-
nu Sarracenorù plures annos vsque ad
Imperatoris Iustiniani tēpora , * qui
mittēs illuc Leontium Prætorē cum
Romano potētatu, Sarracenis ibi exi-
stentibus interemptis, nō solūm Ar-
meniā Romanis subiecit; sed & Ibe-
riam, Albaniam, Hircaniam , atque
Mediam . Idem quoq; Princeps ag-
gressus fuit pariter inuentos illic Ma-
nichæos exagitare; quos & in vnum
cogi, seorsumque interrogari iussit,
atque flammistradi, quotquot essent
in errore pertinaces. Vnde extru cto
ad aceruum ingenti rogo, omnes in-
censi , & cremati fuerunt .

Eosdem in Armenia Manichæos

Bb a inlc.

Baron. c. 8
an. 653.* Ex Theo-
phane a-
pud Bar.
an. 685.

infectatus etiam fuerat antea Imperator Constantinus, Heraclij nepos: idemque egit post Iustinianum Leo Isauricus anno Domini 711: nec penitus eos extirpare valuerunt, semper excisis capitibus in sobole pululantibus. è Iustiniani enim flammis vnus dumtaxat Paulus Armenus lapsus fuerat cum filijs duobus, Theodoro, & Genesio, cui & Timothei nomē imposuit. Hic autē, Timotheus inquam, vti narrat Lucas Sicular, Constantinopolim ab Imperatore Leone vocatus venit; interrogatusque de singulis fidei articulis à Constantinopolitano Patriarcha, voce quidem probè respondit, sed simulatè, animoque responsa peruertens: erat enim passim in Manichæorum ore, & opere lex illa, eo versu conscripta: *Iura, periura, secretum prodere noli*. Quare pro innocente habitus, acceptisque ab Imperatore formalibus litteris, Epilparim, Vicum in Armenia, vbi degere consueuerat, reuersus est: coactisque lubitò omnibus discipulis, cum eis aufugit, descenditque Mananalim, Manichæorum Metropolim apud Sarracenos, ex qua Constantinus, eorum auctor, prodierat. Ibi post aliquot annos ad summum iam insanix culmen euectus, è furore, rabie, angore, tanquam missione à prauis Angelis accepta, exagitatus, Deo pœnas exposcente, fœdo ex inguinis tumore vitā finiuit, cū annos fermè triginta impietatis familiā duxisset. Quæ verò in eadē impietate dissemināda egerint eius filius Zacharias, eiusque puer mercenarius Iosephus, lege in prædicto Authore.

Cum ergo exitiali Manichæorum hæresi nunc inficeretur Armenia;
ab

Է քային քաղաքին և յարմատէն
խել զնոսա . զի միշտ ի գլխոցն
հասելոց բռնանէին այլք . քանզի
ճառէ ի գիրսն իւր պատմիչն Ղա-
կաս սեկեղեցին . որ բնակեալ էր ի յաշ-
խարհոյս այնոսիկ . եթէ ի յայրմա-
նէն անտի Տօռատիսիանոսի Թագաւ-
որին փախեալ էր միոմս մանկեցի հա-
յոց ազգաւ , որոյ անուն էր Պօ-
ղոս . և ընդ նմա փախին ևս եր-
կու որդիք նորա Թեոդորոս , և
Ճենեսիոս . իսկ Ճենեսիոս , որ
յայլ անուն պապեալ էր Արիմո-
թէոս . կոչեցեալ ի Լեւոնէ արքա-
յէն՝ քնաց ի կատանանոս-պօլին . և
երբև հարցին քնա ի զի բանին
հաւատոյ . խաբէութիւն եցոյց զինքն
ուղղափառ . զի որոյ համարեալ ի
յամենեցուն անպարտ . և առեալ
ի Թագին զԹուղթ ընդունելութե-
դարձաւ ի գեղս իւր Էպիսկոպոս . և
ժողովեալ անդ զաշակերտս իւրեան ,
փախեալ հանդերձ զսորջ առ առ-
շիկս ի Ամանակալ . որ է քաղաք մա-
նիկեցոց , յորմէ ելեալ էր պիղծ-
կոստանտինոս , գլուխն նոցա .
և անդ յետ ամաց ինչ այսա՛հա-
բեալ , և առեալ զպատիժ անդ-
րէնութեն իւրոյ , մեռաւ սաստակեալ
ի բարկութենէ ամենակալին այ . այս
Արիմոթէոսս ուսոյց զաշակերտս յո-
լովս . ամս երեսուն . և յետ զաղ-
ճանելոյ իւրեանն՝ զսոյն արարին Օւ-
քարեալ որդի նորա , և Տօլսեփ
Ժառայ :

Է Եւ զիս . ամս երեսուն . և յետ զաղ-
ճանելոյ իւրեանն՝ զսոյն արարին Օւ-
քարեալ որդի նորա , և Տօլսեփ
Ժառայ :

Իսկ արդ՝ գոլով հայտատանն ի
յաւուրս այնոսիկ յաղապեալ մոր-
ճիլ
բութիւն

ԲՅՐ ԲՅՐ մանկկեցեացն սակայն զերոյ
 որեւել կ'Ես և սրբազան հայրապետն
 հայոց Լեւոնակ՝ միշտ անփոփոխ և
 հաստատուն մնաց ի վերայ սուրբա-
 փառ հաւատոյ և միաբանութեան
 ընդ կաթողիկէսք եկեղեցոյն քի և
 նմանապէս ի նոյն կեցան հետեւողն նո-
 րին, և այլ չորք պատրիարքք, որ նախ
 քան զնա, սկսանելով ի յէզրայր որպէս
 զկայ է՝ մեզ Թուղթն, զոր գրեալ էր ահա
 Դրեգոր ի սրտոյ կաթողիկոսն՝ առ
 Թագաւորն հայոց Հեթում : Բանդի
 նոյն տեր Դրեգոր՝ յետ յիշատակելոյ
 ի նմա զմիաբանութիւն, արարեալ ի
 հայրապետէն Էզրայ ընդ կաթողիկէ-
 և առաքելական եկեղեցոյն ի Ժողովն
 կարնոյ . այսպէս ասէ : Եւ յետ տեր
 Էզրայ կաթողիկոսին՝ այլ հինգ կա-
 թողիկոսանոց յայն կեցան : նա հարց.
 Թէ յայն կաթողիկոսացն մէկն՝ սուրբ
 Լեւոնակ չէր . այն որ վասն հայեցուն
 առ Լեւոնակ գնաց . և մեռաւ ի մի-
 ջագեան, և իջաւ լոյսն ի վերան, և
 արար զսքանչելիք : որ երբ երեկ Լեւոն
 մեռ . նա գրեալ էր, և կարգաց զիւր
 Թողթն, որ գրեալ էր . և ստատիւ
 հրամայեալ : նա երաց զհողին, և
 գտաւ անսպաւան, և համբուրեաց
 զաջն, և ասաց. Թէ զիս հրամայեալ ես
 ես առնեմ Եթող . և դարձաւ, և ա-
 զատեաց զաբեղայքն : եւ զայն աջն
 տեսեալ եւ եւ ի կրպն գեռ անսպաւ-
 կան : և յետ սոցին արծաթեցաւն :]
 զայս գրեաց Դրեգոր կաթողիկոս առ
 Հեթում Թագար :

incorruptam, quæ deinde argento exornata fuit . Hæc Gregorius Patriarcha
 Regi Haytoni .

ab eo tamen contagio non modò se-
 le immaculatum seruauit Isaac , tri-
 gesimus secundus Armeniorum Pa-
 triarcha , verùm etiam in catholica
 fide , ac vnione cum vniuersali Ec-
 clesia constantissimè perseuerauit :
 quod & præstiterunt etiam eius Suc-
 cessor, & quatuor alij ipsum imme-
 diatè præcedentes Patriarchæ : vt
 colligimus ex Epistola Gregorij Si-
 lensis Armeniorum Patriarchæ ad
 Regem Haytonem ; vbi postquam
 ille de concordia Armeniorum , cū
 catholica Ecclesia à Iesere Patriar-
 cha in Charnensi Concilio inica, mē-
 tionem habuit ; hæc alia de Isaac Pa-
 triarcha prolequitur : Et post Domnū
 Ieserem , qui tunc temporis erat Pa-
 triarcha, quinque alij Patriarchæ suc-
 cessores in eadem permanserunt fide ;
 ex quibus vnus fuit sanctus Isaac ;
 ille , qui , dum Mahometem * pro Ar-
 menis adiret, diem suum obiuit in Me-
 sopotamia, descendisque super eum lux
 de Cælo, in cuius morte multa miracu-
 la perpetrata sunt . Quare superueniēs
 Mahometes, epistolamque increpato-
 riam, ab eo sibi relictam, legens, aper-
 ruit illius sepulchrum : repertoque ca-
 dauere incorrupto , dexteram illius
 osculatus est , dicens , quicquid mihi
 iussisti , exequar : moxque inde disce-
 dens , Armenos Monachos è captiuita-
 te liberauit : eamque dexteram nos ipsi
 in Ghelatiensi vidimus Ciuitate adhuc

Gregor,
 Silen. in
 epist. ad
 Hay. Reg.
 Arm.

* Hic mi-
 litæ Sarra-
 cenorum
 Dux erat :

EX ARMENA

Historia.

Caput XVI.

XXXIII

Hoc est:
anno Do-
mini 663.

Domnus Elias Iliuodanus ex Oppido Dirargi. Hic sedit anno Armeniorum 112.^{*}, vixitque in sede Patriarchali annos 24. Sedes itaque Armeni Patriarchatus è sancto Gregorio usque ad Niersesē Asedarachensem, à quo Theuinēse Concilium ex mandato Regis Persarum actum fuit, extitit obediens sanctæ Romanæ Ecclesiæ annos 218. quo tempore sederunt in ipsa Patriarchæ viginti, omnes eidem sanctæ Romanæ Ecclesiæ obtemperantes. Ex Niersese autem Asedarachensi fuit sanctæ illi Ecclesiæ contraria usque ad Ieserem Parrafnachierensem annos 112. sederuntque in ea Patriarchæ septem, Ecclesiæ Romanæ aduersarij. è concordia verò Ieseris usque ad Ioannem Ozniensem fuit iterum obediens annos 95. Patriarchæ verò sex. Igitur ex tempore Diui Gregorij usque huc supputantur anni 425. Patriarchæ 33. ex quibus perstitērunt in eadem obedientia Patriarchæ 26. annos 313. in schismate verò Patriarchæ 7. annos 112.

Ad calculum reducuntur cū catholici, cum schismatici Patriarchæ, qui in Armena Cathedra hucuique sederunt.

ANNOTATIO.

Hic Armenus, & (vt manifestò conijcimus) etiam orthodoxus Historicus supputat tempus, & numerum tum catholicorum,

ՀԵՄԵՒԻ

Հայոց Պատմութիւնն.

Գլուխ. Ժ Է.

Տեր Եղիայ՝ յեղիովապ. ՚ի գեղջէ տիրառնոյ. Լւանստաւ. ՚ի Թվին հայոց. Ծ. Ժ. ք. կացեալ յաթոռ. հալ թապեառութեամբ. իդ. աւրդ. կացեալ աթոռ. հայրապետութեն հայոց հնազանդ. սք եկեղեցոյն հռովմայ, ՚ի սրբոյն Գրիգորէ մինչ և ՚ի Լեւրսէս աշտարակեցին. որ զգլխայ ժողովն արար հրամանաւ արքայն պարսից. ամբ. Ժ. Ժ. ք. հայրապետք. ի. որք ամենեքեան հնազանդք էին սք եկեղեցոյն հռովմայ. իսկ կացեալ ՚ի հակառակութիւնն եկեղեցւոյն ՚ի Լեւրսէս աշտարակեցւոյն մինչ և ցէզր փառազնա կերտացին. ամբ. Ծ. Ժ. ք. և հայրապետք. Է. որք եղին հակառակք սուրբ եկեղեցւոյ. և և ՚ի միաբանութենն Էզրայ մինչ և ցՅահան օձնեցին. ամբ. Է. և հայրապետք. Դ. աւրդ. ՚ի սուրբ Գրիգորոս մինչ և ցայս. ամբ. Կ. ի. Է. և հայրապետք. Լ. ՚իսկ ՚ի սք Գրիգորէ մինչ և յառաջ կացին ՚ի հնազանդութիւն հայրապետք. իդ. ամբ. Ե. Ժ. ք. և կացին հակառակ. հայրապետք. Է. ամբ. Ծ. Ժ. ք.

Դ
3

մեկնութիւն

վարդապետն:

Յայսմ տեղովն՝ հայ պատմիչն ժողովէ զԹիւ և զժամանակ ան հնազանդ. կաթողիկոսաց. և հնազանդեաց եկեղեցոյն հռովմայ. որք մինչ

ԾՂԸ

մինչ և ցայսմ առաջնորդէցին զհա-
յոց եկեղեցին : իսկ՝ զառնէր տանե-
ծաքն զմանկանս Կաթողիկոսի Կաթողի-
կոսի շարագրութեւն . և ոչ առնե՛ ի
զերջն զհամագոս-մար . Թիւն ամե-
նեցուն : պատճառն է՝ զի զի ցարս
զայրե ոչ գտանի համալայն հետե-
ութի ինչ բարում անհնազանդ կա-
թողիկոսաց, կամ Թե հնազանդե-
լոց : որպիսի եղև ի սկզբանն , այլ
շարագրութիւն որ հետեւի , է՝ ցար-
զիթեալ և խառնեալ ի յերկ-
ցունցն : և զոր՝ առաջագոյն Թիւն
ամաց : Թ. Բ. Ե. Ից. որ եղև ի սրբոյն
Էփրեզոյն մինչ և ցԼեւոնտ աշտա-
բակեցին : ընդունի զառաջագոյն
Թի ինչ . և Թեպէտ ըստ իրի ճշմա-
րեա իցե . սակայն երեւի Թեպաց ,
Թե պարսիկ էր գոյ բազմագոյն ամաց :
Թ. Թ. Բ. Ե. Ից . և . պատճառն այսպի-
սի առաջագոյն Թեւն , է՝ զի զի պարս
մինչն բացառայնեւ ի պատմել զժա-
մանակն սրբոյն Էփրեզոյն և Դ-ըս-
տակեալ : քանզի Լեւիկոս ասե , Թե
սքն Էփրեզոս քնաց ի նիկիոյ ժողովն .
Իսկ՝ և ի հաջորդութեւն և բարոնիս
ամեն եթե ոչ Էփրեզոս այլ Դ-ըստա-
կէս հմտաւ : յայն սրբապետ Թիւն
դոսն . նա և ս կարծէ բարոնիս , Թե
սք լուսաւ որ ինչ զաղաւանդաւ առաջ
քան զժողովն նիկիոյ : Բայց մեր յետ
ստուգագոյն ընտելեան պատմու-
թեցն գիտեմք իջրարեւ . ԼԹէ սք
Էփրեզոս լուսաւ որ ինչ Թեպէտ կեն
դանի մնաց յետնիկիոյ ժողովն , սա-
կայն ոչ ինչն , այլ Դ-ըստակէս քնաց
առ այն ժողովն : Դ-ըստի զի ստու-
գելոյ զայն որ կարծեմք գոյ ճշմարիտ .
Թ. Եթե նախ ճոտաւ յաթոսն հա-
յոց սքն Էփրեզոս յամի ամն . Դ. Բ. Ե.

Իսկ ընդ

Ե կե

rum , cum schismaticorum Patriar-
charum , qui hucusque Armeniam ,
rexerunt Ecclesiam . Cur autem ta-
lis calculus hic potius , quàm in fine
subducatur , ea tortasse ratio est ,
quia posthac nulla fuit in Armenia
continuata series obedientium , vel
inobedientium sanctæ Romanæ Ec-
clesiæ Patriarcharum , sed ex utris-
que valdè promiscua , & confusa
vicissitudo ; ut ex sequentibus per-
spicue constabit . Prima porro an-
norum subductio , à duo nempe
Gregorio ad usque Niersesē Afeda-
rachensem , non nihil pati difficul-
tatis , & minus temporis , quàm
opus esset , calculare videtur : nec
sanè mirum ; dum tempora duo-
rum priorum Armeniæ Patriarcha-
rum ab alijs etià historicis nimium
confusè tradita reperiuntur , Nice-
phorus enim ex Eusebio refert ,
S. Gregorium ad Nicænum Conciliū
accessisse : contra verò Baronius
ex Metaphralte , quoniam ex ipsis ac-
tibus Synodi Nicænæ , non Grego-
rium , sed Aristarcem sacro illi Cœ-
tui interfuisse , commemorat ; im-
mò erroris arguens Nicephorum ,
ipsum Gregorium longè ante Nicæ-
num mortuum fuisse , putat . Nos
interim ex Armeniis historijs satis
exploratum habemus , Gregorium
plures annos Nicæno superuixisse
Concilio , ad quod tamen non ipse ,
sed Aristarces accesserit ; ut suo iam
loco * ostensum est . Ut autem be-
nè saluentur , quæ ex supra dictis
vera existimamus : nimirum in Ar-
mena Cathedra primò sedisse D.

XI

Gre-

Niceph.
lib. 8. c. 14.

Baron an.
325.

Metaph.
apud Sur.
t. 4. die 30.
Sep. c. 39.
Concil.

Nicæn.
vbi tripli-
ci nomine
subscri-
ptus repe-
ritur, Ari-
stus, Ari-
starcus.

* Vide c. 3
num. 3. &
seq

Gregorium anno Domini 311. & in ea vixisse annos 30. secundo Aristarcem annos 7. qui Nicæno interfuit; tertio Vertanem annos 13. & à Diuo Gregorio usque ad Nierselem Alcdarachenlem subduci annos 218. quibus septem alij adhuc videntur desiderari: omnino prorsus asserendum est, in triginta illis annis Pontificalis administrationis S. Gregorij omnes etiam septem annos Aristarcis includi; hoc pacto videlicet; S. Gregorius, postquam Ecclesiam Armenam fundauerat, ac rexerat multos annos, secedens in solitudinem, filium suum Aristarcem in Patriarchalis munere rectionis Episcopum Coadiutorem adhibuit septem annos, quandiu hic vivus superstite; intra quos contigit Nicæna Synodus, ad quam misit eundem anno Domini 325. trigesimo verò anno sui Patriarchatus, quādo ipse Gregorius mortuus est, utriusque, Patri scilicet, & Fratri successit Vertanes; qui eodem munere functus est annos 13. Sic igitur procedendo, calculantur à primo anno Patriarchatus D. Gregorij usque ad Nierselem Alcdarachensem anni 218. ut Armenus iam refert Historicus, & optime, quæ hactenus tradidimus, verificantur.

Է Կենդանի ի նմա զամս Է. և ապա
տէր Բ-ըստակէս, ամս Է. որ եմուտ
7 ի Ժողովն նիկիոյ. և զկնի տղա տէր
Ալքիմանէս ամս Դ. և Ե. ի սրբոյն
Էդրիգորէ մինչ և ցՆերսէս աշտարակեցին անցին միայն ամբ. մ. Դ. Ե. և ոչ
որպէս երեւի Թժոզաց ամբ. մ. Ի. Ե. զս
այսորիկ ասելի է՝ ամենևին. եթէ. Է.
ամին առաջնորդութե Բ-ըստակէսի
մտանն ի միջ Է. ամացն առաջնոր
դութե սրբոյն Էդրիգորէ. և ոչ Թժին
արտաքոյնոցն. քանզի նայն սէն յետ
առաջնորդելոյ զԵկեղեցին հայոց ամս
յոթովս. քնուց ի յանապատ. և նոսոյց
յաթառն իւր զտէր Բ-ըստակէս որդի
Եւր ի անզի իւրեան. որնելով զնա որ
8 պէն զբորիպիակոպոս իւր ամս Է. զոր
և առաքեաց ի նիկիոյ Ժողովն յամս
մն. Ե. Ի. Է. ապա ի յերեսներորդ
ամս պատրիարքութե վաղմանեցաւ
Աթն Էդրիգոր. և տէր Էլիզաբէտ
Ժառանգեաց զաթոռն հօր և եղբօրն
իւր ամս Դ. Ե. և յայտէս արամա
բանելով. Զմարտի Թին ամաց
մ. Դ. Ե. Ի. ի սրբոյն Էդրիգորէ մինչ և
Ներսէս աշտարակեցին. որպէս ասե
հայ պատմիչն. և ստուգեալ լինին
ամենայն վերոյգրեալ ամանդու
Թին տնայնից Եւր իւր

ՀԵՄԵԻԻ

Հայոց Պատմութիւնն :

Գլուխ ԺԷ.

EX ARMENIA

Historia.

Caput XVII.

Տ Եր Յոհաննէ՝ ի տաշապ. ի Կեղ
 Ղէ օճոյ, ամս. Դա. Լաւ ա
 րար Ժողով ի գեղարադաքն մանազ
 կերտ. ի սահմանս գլխոյ զիմակին
 հարքոյ. հրամանաւ. Էջմիրայե
 անքաւակաց Օմարայ. և ձեռնառու
 ութ Եւթիքային, որ ի բաղատա
 ւ. Կային անդ զէջ եպիսկոպոսոսն
 ասորոյ. և եկին Կանոնս միաբա
 նութիւն, խոստովանել ի քմ մի կամբ,
 և միմեքորմութի, և մի բնութի.
 և հաճեալ ասորոցն չոգան յիւրա
 բանչիւր տեղիս. և եբարձ զմանն,
 և զԿաթն. և Կանոնի. հաստա
 տեաց, ոչ արկանել Լաւ ի սբ խոր
 հորդն. Լաւ սահմանեաց յաղու
 հացն զբաբա օրն, իբրեւ զկիրա
 կին բաժանել զպահն. Լաւ ասաց,
 յաւաք մեծ ի հինգ շաբաթն ոչ հաղոր
 դել Ժողովորդեանն. ասելով՝ Դուք
 բռնա եւ խորհրդոյն. զի տեղն ոչ է
 իրաւեալ, և ոչ Թաղեալ, և ոչ յա
 րմեցեալ. Լաւ զձուկն, զձեծն,
 զգիսին, զԹանն, զպանիրն, և զձու
 միաձաշակ կարգեաց. և Կանոնի
 հաստատեաց, ոչ բաժանել ի մի
 մեծոց.

tempore ieiunij cum lacte, caseo, & ovīs; ac denique Armenios, & Assyrios
 nunquam ab invicem separandos.

XXXIV
 D Omnis Ioānes Ozniensis è Pro-
 vincia Dascerana, annos 11.
 Hic iussu Homaris, Sarracenorum Ducis,
 & auxilio Caliphæ Babilonis,
 Synodum congregavit in Vrbe Mana-
 schierti in confinibus Harcane Pro-
 vincie, ubi, convenientibus cum Ar-
 menis sex Assyrijs Episcopis, definita
 fuit in Christo una natura, una vo-
 luntas, & una operatio; fuerunt-
 que à sacris ablata Mysterijs fer-
 mentum, & aqua; canoneque statu-
 tum est, non esse amplius in Sacrificijs
 aquam vino miscendam: & postquam
 Armenij Assyriorum voluntati obse-
 quuti fuere, in suum uniuscuiusque
 locum reuersi sunt. Patriarcha iste
 decrevit, in sabbatis Quadragesimę
 ieiunium esse frangendum, quemad-
 modum in Dominicis; & Feria quin-
 ta Maioris hebdomadis non distri-
 buendam esse populo sacram Commu-
 nionem; eo quod Dominus non fue-
 rat tunc crucifixus, neque sepultus,
 neque à mortuis exuscitatus. Prete-
 rea statuit, pisces, oleum, & vi-
 num esse in eodem ordine computanda

Concilia-
 bulum Ma-
 naschier-
 tentie, in
 quo Arme-
 nij. ab As-
 syrijs sedu-
 cti, redeunt
 ad priores
 errores.

A Ioanne
 Ozniensi
 Patriarcha
 interdicti-
 tur mistio
 aquę in
 sacris My-
 sterijs.

ANNOTATIO.

7
4ՄԵԼԻՆՈՒԹԻՒՆ
Վարդապետին.Oznienſis
hypocrita
in vltimū
dilectum
addidit Ar
meniam Ec
clesiam.

IOannes Ozniensis, Armeniæ Pseudopatriarcha, & Doctor insipientissimus, cuius hæreticæ propositiones in secunda Parte confutabuntur, decoloratione macieque vultus innata, & vasserrimæ hypocrisis artificio (vt Armenorum Catholicorum traditione accipitur) præferebat cunctis speciem aulteri viri, ieiunijs, carnique macerationi addicti; quapropter tantam adeptus fuerat apud omnes famam sanctitatis, adeoque populum illum dolosis verbis dementauerat; vt, quamuis Armenam Ecclesiam iniquissimis legibus, decretisque ad vltimam penè ruinam perduxerit, & è qua illa, erroneis etus, ipsiusque sectatorum scriptis obfirmata, nunquam deinceps emergere valuit, illud tamen vltique in hanc diem perleueret in vulgi scæce delirium, quo plerique eiusdem Ecclesiæ reparatorem, ac secundam illuminatorem eum nominare minime vereantur.

Sexta Synodus Gene-
ralis Con-
stantinopolitana
ad hæresim Mono-
thelytarū.

Circa tempora itaque Sextæ Synodi Generalis, quæ Constantinopoli ad hæresim Monothelytarum profligandam celebrata fuerat anno Redemptionis 680. dum sub durissimo adhuc Sarracenorum iugo gemebat Armenia, pœnas luens Manichææ, de qua supra loquuti sumus, impietatis; prodijt in ea pestilens Coluber iste, Ozniensis inquam, Serpentinus latinè interpretatus, vt Ecclesiam, ibi sub Infidelium do-

minio

Յոհան օձնեցի, սուտ և խաբեբայ վարդապետն՝ գորով ի ներքս գալ ափշտակող. ցուցանէր առ արարա զերևոս ոչխարի. և ի ձեռն մեծի կեզմանորում Ե հաւատալ ցուցանէր ամենեցուն զինքն պաշքնիւր վարդապետաց որ բանիւ և սուտ վարդապետութիւն գործեալ խաբեաց և մոլորեցոյց զպարզամիտ աղան հայոց. և Թեպետ մոլորական սահմանադրութիւն և օրհնօք արարեալ էր զանշափ իշառ եկեղեցւոյն նոցա պատուելով զսու կրիկն անգամ ի յընթիւնսն կաթողիկէ եկեղեցւոյն թիւ քաւայն և պատանօք գտանին սմանք այնքան անճիտք և մոլորութիւն որ արբա ցեալք. մինչդի և համարէն Թիւս սուրբ էր. և զմոլորեցուցին հոգն այսօր երկրորդ լուսաւորիչ. իսկ մեք ի յերկրորդ հաւատին ընդդիմաբանեցեմք ի դեմ մեծամեծ հայոցութեցն սորա պատճառօք, և վկայութիւն արբոյ հարցն, մատաւ անդ վարդապետութիւն այլոց սք վարդապետայն հայոց.

և ըզք՝ ել ի մեզ հայոց աշխարհին այս օձաբարու վերապք ի ժամանակս վեցերորդ տիեզերական Լիւսհոգոսին. որ գումարեալ և լուս ի կոստանտնուպօլիս ի Թովն փոկչին. ի. և. ճ. ամին վասն կորուսանելոյ զհերձուած սղութիւն ասողացն ի ըս մի կամս և միներգործութիւն Է. ինքն ծամանակի, յորում հայաստան կրէր զբաղում չարչարանս ընդ լուծով ծառայութե Լիւսակոյց. և փորձէր զպատուհանս այլ զս հերձուածողութիւն

ԹԷ՛ն Ամնիկեցոց, որպէս ասացաւ
 ի վերայ. յայնժամ յարեալ անդ կեղ
 Ծաւոր առաջնորդ Օճնեցին, Թափեր
 ի մէջ եկեղեցոյն զչար Թիւնն մոլը
 Խոթեց. բանդի տռեալ զհրաման ի
 յանձնառն ամիրայեանն առնիաց
 Օմարայ. և ի խալիֆայէն բաբե
 լնացաւ. արար զչարաժողովն ի
 քաղաքին Ամնազկերտայ. և միաբա
 նեցոյց անդ զազգն հայոց ընդ շշտ
 րոյ. և հաստատեաց հաւատալ ի
 քննել Թէ միայն զմի բնութի ընդ դէմ
 սրբազան ժողովոյն քաղկեդոնի. այլ
 ևս զմի կանն, և զմի ներքործութի,
 որ աղանդն դատաւարեալ էր ի
 նմին ժամանակին ի վեցերորդ տիե
 ղերական սուրբ ժողովոյն. Էւ Թե
 պետ կային յայնժամ ի մէջ հայոց
 հրեական սովորութիւն տմանք. զամս
 ցի զոչոր ձեռնադրեին բաժանայ, Էթե
 քն ծնեալ էր ի քահանայական ցեղէ.
 և խորովէին զմիս ի մէջ սրբոյ սեղա
 նոյն, և առային ստանել ժողովրդեանն.
 և յաւաքս կերակելի աղու հացիցն սո
 տէին զպանծի, և զձու սակայն Օճնե
 ցին առնեցոյց ի վերայ դացա զայլ չար
 սովորութիւն բանդի հաստատեաց այ
 նուհետեւն ոչ խառնել զընդին ի գինի
 սք բաժակին. և յաւաքս մեծի հինգ
 շաբաթն ոչ հաղորդել ժողովրդեանն.
 և ի յաղու հացան շաբաթս օրն լուծա
 նել զպահան իբրեւ զկերակին. և որ
 պէտ զի ի ձեռն կեղծաւորութե հաւ
 անեցուցէ ամենեցուն ընդունել զայս
 պիսի, և զայլ չար սահմանադրու
 թիւն իւր. ցուցանելով զինքն սիրող
 պահուց, ծանրացոյց զայլ պահան
 հայոց. և հրամայեաց նոցա ի յաւ
 աքս պահուց ոչ ստանել զձուկն, և
 զլէթ, և ոչ ըմպել գինի. որպէս և
 մի հայր

minio iamdiu syluescentem, pluri
 bus etiam oppleret erroribus, flatu
 que peltifero penitus arefaceret.
 Hoc ergo malum ut sacrilegus Pa
 triarcha Paganorum viribus, ac for
 tiori exequeretur iniuriâ, accepto
 è Ducibus Sarracenorum mandato,
 prædatorium coegit Conciliabu
 lum in Vrbe Manalchieriti: ubi cû
 Assyrijs Episcopis coniurare faciens
 in propriam perniciem Armenos,
 ne dum pristinam Acephalorum
 hæresim vnus in Christo naturæ de
 integro confirmauit; verum etiam
 tunc imminetent Monothelitarum
 vnus voluntatis, & operationis, in
 sacra illa, & œcumenica sexta Syno
 do damnatam; in suam recens Na
 tionem inuexit. Et quamuis eadem
 Armeniorum Ecclesia nonnullis
 etiam tum vitiaretur abusibus; ut
 pote quæ ad Sacerdotium non ad
 mitteret nisi eos solummodò, qui
 ex sacerdotali genere orti essent;
 Quadragesimæ tempore diebus Do
 minicis caleum, & oua comederet;
 atque more Iudaico carnes intra Al
 tare assaret, & populo comedendas
 distribueret: non cessans tamen
 Ozniensis alijs eam erroneis ritibus
 deprauare, decreuit insuper, ut vi
 no tantum in sacrolancto incruen
 to Sacrificio vteretur, nulla admi
 sta aqua; ut Populus feria quinta in
 cœna Domini non communicaret;
 & in Quadragesima non solum Do
 minicis, sed Sabbati quoque diebus
 ieiunium frangeret. Ut verò suam
 magis cohonestaret hypocrisim;
 atque dictas sanctiones, aliosque per
 nicia.

Errorem
 vnus vo
 luntatis in
 Christo
 nouiter
 amplecti
 tur Arme
 ni.

Abusus Ec
 clesie Ar
 menæ.

մանապէս ինն անգամ հերձուած սոք .
 հաշեցեալք հեթոքաբաւարաց . ինք
 ջուր միայն առնանց գինւոյ . ի կիս
 բաժնային ի պատարագս : Էւստի
 այն ան . Բնիկեբանն յանգիմա
 ներսէ այնպիսի մարտութեն . եւ զու
 ցանկով , Թէ նա հակառակ էր առ
 արեւական աւանդութեն , գրեաց
 դիմա զայնորեկ . բայց՝ նոյն սքն
 աւանդեալ էր եկեղեցւոյն , զորոյ
 առաջնորդութի ինքն ունէր . Թէ
 պարտ էր խառնել զջուրն ընդ զե
 յուր . ի սք խորհուրդն , առ ի նշան
 արեւածի . Եւստի , որք էլին ի պատար
 ագան հաշին փրկչին մերոյ յի քի ի
 հեկաբարութի ամ աշխարհի , եւ ի
 փրկութի մեզաց : Եւստի եւս ի յիւրա
 քանչիւր եկեղեցի , յորում փայլա
 ւանկեցան հոգեւոր ջուրք մերոյ , այն
 պիտի ամայն աւանդութիւն գտանի
 պարհալ : Բանդի եւ Տակոգի , ան
 մերոյ քի եղբայր ըստ մարմնոյ , որում
 անձնեալ էղև նախապէս աթոռն էլ
 յաւանդեալ եկեղեցւոյն . եւ բար
 սեղ արեւպիսկոսոսն կեաւոր , որոյ
 փառքն է՝ Ժողովեալ ընդ աշխարհս
 ամ . գրեցին ի խորհրդական պատա
 ղագս իւրեանց զոր աւանդեցին մեզ .
 Թէ նոյնպէս պարտ էր մատուցանել
 զարժանի խառնեալ ի գինւոյ . եւ ի
 ջրոյ : Էւստի եւս որք ժողովեցան ի
 Լիարպարիսէ սք հարքն՝ յայտնապէս
 եւ յառկաբար յիշատակեցին զորք . եւ
 հրամայեցին , ոչ որք ինչ մատուցու
 նել ի սք խորհուրդս , բայց Թէ միայն
 զմարմնն եւ զարիւն անորպէս եւ նոյն
 տէրն մեր աւանդեալ մեզ . ինչ զհաց ,
 եւ զգինին խառնեալ ջրով : Էւստի որոյ
 եթէ եպիսկոպոս ինչ . կամ Թէ քա
 հանայ՝ ոչ արաւցէ ըստ աւանդու
 մէ

Թէն

ba Hydroparastatarum , hoc est ,
 eorum , qui aquæ defensionem su
 scipiebant , antiqua esset hæresis ,
 qui pro vino sola aqua in proprio
 Sacrificio vsi sunt : refellens hic vir
 diuinus iniquam eiusdem hæresis
 successionem , & ostendens , quod
 directè Apostolicæ traditioni aduer
 satur , id , quod iam dictum est ,
 confirmauit . Quoniam autem &
 suæ Ecclesiæ , vbi est illi pastoralis
 administratio tradita , aquam vino
 miscendam tradidit , quando in
 cruentum peragi Sacrificium oport
 et , ex pretioso , ac honorabili no
 stri Redemptoris latere ex sangui
 ne , & aqua contemplationem osten
 dens , quæ in totius Mundi viuifica
 tionem effusa est , & peccatorum re
 demptionem ; & in omni etiam Ec
 clesia , vbi spiritalia lumina refulle
 runt , hic ordo diuinitus traditus ser
 uatur , nam & Iacobus , Christi Do
 mini nostri secundum carnem fra
 ter , cui Hierosolymitanæ Ecclesiæ
 Thronus primùm est creditus ; &
 Basilus Cæsariensium Ecclesiæ Ar
 chiepiscopus , cuius gloria omnem
 terrarum Orbem peruasit , mysti
 co nobis in scriptis tradito Sacrifi
 cio , ita tradendum in sacro mini
 sterio ex aqua , & vino sacrum cali
 cem , ediderunt ; & qui Carthagine
 conuenerunt sancti Patres ; adeò
 aperte , & præcisè mentionem fe
 cere , vt in sanctis nihil plus , quam
 corpus , & sanguis Domini offeratur ,
 vt ipse Dominus tradidit , hoc est ,
 panis , & vinum aqua mistum . Si
 quis ergo Episcopus , vel Presbiter ,

non

Iacobus
 Apost. &
 Basilus, in
 suis Litteris .

Synod.
 Cartag.
 3. can. 24.

non secundum traditum ab Apostolis ordinem facit, nec aquam vino miscens, sic immaculatum offert Sacrificium; deponatur, ut imperfectè, ac simpliciter mysterium annuncians; & quæ tradita sunt, innouans.

Canon 33.

Quoniam cognouimus, in Armeniorum Regione eos solum in Cleri ordinem referri, qui sunt ex genere Sacerdotali; ijs, qui hoc facere aggrediuntur, mores Iudaicos sequentibus; nonnullos autem eorum, etiam non tonsos, sacros cantores, & diuinæ legis lectores constitui: decernimus, ut deinceps non liceat ijs, qui volunt aliquos ad Clerum adducere, ad eius, cui manus imponitur, genus respicere: sed examinantes, an digni sint, iuxta exposita in sacris Canonibus decreta, in Cleri catalogum referri; ut eos Ecclesiasticè promoveant, siue sint ex Maioribus suis Sacerdotibus, siue non. Sed etiam, ut nulli ex omnibus permittant, iuxta ordinem eorum, qui sunt in Clericorum ordinem relati, populo in suggestu diuinas scripturas recitare, nisi is Sacerdotali tonsura usus fuerit, & benedictionem à suo Pastore canonicè susceperit. Si quis autem præter hæc facere deprehensus fuerit, segregetur.

ԺԷ Թէն առաքելոց: և ոչ մատուցել
16 զամենամաքուր բաժակն խառնել
ալ ի գինոյ և ի ջրոյ: անկցի
ի կարգն եւրեան, որպէս այն,
որ մատուցանել զսորհուրդն անկա
տար, և այլալէ զաւանդութիւն
ղայս:

Լրանն. Լ. և. Դ.

Եւ զի ծանեալ է Թէ ի յաշ
խարհն հայոց միայն բնութեն
ի կարգ կղերիկոսութե զայնսիկ
որք են ծնեալ ի բաժանայական ցե
ղէ. հետեւելով ըստ այսմ սովորու
թեանցն հրէից: Եւ և կայսուցանեն
ԺԷ զոմանս ի նոցանէ երգօղս և ընծեր
17 ցօղս անայն օրինացն առանց հա
տանելոյ զհետ նոցա: Էլ ուրոյ սա
մանեմք: զի այսուհետեւ որք կա
միցին ամել զոմանս ի կղերիկոսու
թի: մի ակն ունեցին առ ցեղ նոցա.
այլ միայն բնեւոր, Եթէ են արժա
նաւոր ըստ եկեղեցական կանոնաց.
ամցեն զնոսմ ի կղերիկոսութի, և
առաջարկիցեն ի յատարման եկեղե
ցւոյ, Թէ և ցեղեալ իցեն ի նախնե
աց բաժանայից; Թէ ոչ: Էլ լի ևս
հրամայեմք. զի մի ոք իշխեսցէ տալ
հրաման կղերիկոսացն ելանել ի յամ
բիան, և անդ ընծեանալ ժողովոյ
դեանն զգիրն անայն. Եթէ ոչ
ԺԷ իցեն բաժանայք. և ոչ կանոնապէս
18 ընկալեալ իցեն զօրհնութի ի հովու
էն իւրեանց: Էւ Եթէ ոմն արաս
ցէ ընդ դեմ հրամանացս այսոցիկ,
որոշեսցի յեկեղեցւոյ:

Լյանոն . Ծ . և . Դ .

Եր

Canon 96.

Սմանապէս լուար . Եթէ 'ի յաշ
խարէն հայոց և 'ի յայտեղիս ,
ամանք ուտեն զձու և զպանիր յաւ
աւրս շաբաթի և կիրակեի . ազուհայ
ցիցն : սակա որոշ հարկաւ որ համար
րեցար . զի բոլոր և տիեզերածուալ
կկեղեցին եւ զմի կարգ պահեսցէ 'ի
կայսարեկ պահան : և հրամարեցի .
որպէս 'ի մայր կենդանեացն խոյնակե
'ի ձորեւ և պանրէն , որք եւ պտուղք
ծնեալ 'ի սոցանե յորոց և հրամա
րեմք : Եւ որ ոչ պահեցին զայս . Եթէ
կղերիկոսք իղեն , անկցին 'ի կարգէն
իւրեանց . և Եթէ աշխարականք , որք
շուցին :

Լյանոն . Դ . և . Թ .

Եր . որ թմուղ պատու թիկեղև մեզ .
Եթէ 'ի յաշխարէն հայոց ամանք
կիկեն զմիսն 'ի մեզ եկեղեցւոյն . և
հրեաբար բաժանեն զնա բահանայ
իցի : Եւստի մեք , զամս անտրաւ պա
հիլոյ զկկեղեցին , հրամայեմք . զի մի
բահանայ որ կշխեսցէ ամսուլ զբա
ժմն ինչ այստիսի մայր 'ի մատուցոյ
նորայն : այլ այսին միայն զորինչ
ասոցէ ինքեանց մատուցանողն աշխա
րոյ կկեղեցւոյն : Եւ Եթէ ոմո այս
սկէս և չարանցէ . որոշեցին :

Եւ յայտիս կանոնքս զՍ . բառնալոյ
'ի միջոց հայոց զօտարեալ չար սովո
րա թիսն հաստատեցան 'ի վեցերորդ
քննահանուր Լիբնահայեան . որ 'ի
կաստանուալոյ ին 'ի գումբաւն աղոյ
լտանն եղև : Թեպէտ գորով յայտեալ
այն կկեղեցին առաջարկեալ 'ի մայր
րեցուցիչ Օճուկայն : ինչ թիկարաւ
մէ

19

Similiter accepimus, & in Arme
norum Regione, & in alijs lo
cis, in sabbatis, & Dominicis fan
cta Quadragesimæ quosdam ova,
& caleum comedere. Visum est er
go & hoc, ut omnis Dei Ecclesia,
quæ est in vniuerso terrarum Orbe,
vnum ordinem sequens, ieiunium
perficiat; & abstineat, sicut ab
omni macetabili, sic ab ouis, &
caleo, quæ quidem sunt fructus,
& tætus eorum, à quibus abstine
mus. Quæ autem hoc nõ seruauerint,
si sint quidem Clerici, deponantur;
si autem Laici, legregentur.

20

Canon 99.

Porrò hoc quoque in Arme
norum Regione fieri didici
mus, quòd quidam iucus in lacris
Altaribus carniū membra eoquē
tes, fructa offerunt, sacerdotibus
Iudaicè distribuentes. Quocirca
Ecclesiam immaculatam seruantes,
statuimus, nulli licere Sacerdoti,
separata carniū membra ab offe
rentibus accipere; sed ijs sint con
tenti, quæ offerenti visa fuerint,
eiusmodi oblatione facta extra Ec
clesiam. Si quis autem hoc non fe
cerit, legregetur.]

Եր

21

Hi Canones, ad tollendos Arme
nos abulus, à sexta Synodo Trullana,
seu, ut magis propriè loquar, à
Quinilexta lauciti sunt: qui tamen
apud illam Ecclesiam, à peruerso
tunc Patriarcha seductam, nihil pò
deris

Moyſes
Doct̃or Ar-
menus de-
plorat ſta-
tū ſux Re-
gionis.

deris eo tempore habuerunt. Vnde irreparabilis eiusdem Ecclesiæ ca-
lus deploratus fuit amarissimo ani-
mo à celebri Doctore illo Arme-
no, Moyſe nuncupato, cuius me-
minit ipſorum Mænologiū die 25.
Nouembris: ibique memorata eius
verba ſunt hæc.

Defleo te Armeniorum Regio; de-
fleo te uniuersa Septentrionis ora;
quia ablatuſ eſt à te Rex, & Sacer-
dos, Conſiliarius, & Magiſter:
receſſit pax, & acceſſit confuſio;
corruit orthodoxa fides, & graſſa-
ta eſt hæreſis cum inſcitia. Lugeo
vos Armeniarum Eccleſias, deſpo-
liatas ſpecie ornamentis Altaris, ſtre-
nuis priuatis Ducibus, ac Pa-
ſtoribus. Et poſt alia iterum:
Exurge Ieremia, exurge, & prophe-
tico ſpiritu deplora noſtras præſen-
tes miſerias, necnon etiam & fu-
turas. Vaticinare facinora Paſto-
rum inſipientium, ut quondam Za-
charias in Iſrael. Episcopi noſtri igna-
ui, ſeiſpoſi, & gloriam ſuam aman-
tes, nec à Deo vocati; argento ele-
cti, & non ſpiritu; inuidi, man-
ſuetudinem, in qua Deus inhabitat,
deponentes; quique in lupos conuerſi
dilaniant greges ſuos. Monachi hy-
pocriſe, ſemetipſos exaltantes, glo-
riæ cupidi, ſuperbi, calumniatores,
pigri, artium, ſcientiarumque oſo-
res. Hactenus ille. Et hæc ſatis de
ſtatu Eccleſiæ Armenæ tempore,
quo illius gubernacula à Ioanne
Oznienſi præpoſterè tractabantur.
Quomodo autem ſatannicum eius
Conuenticulum Manaſchierrenſe
fue-

Իբ Գնասան, այլ հաստատ մնաց ի յառա-
ջագոյն մոլորութիւն. որոյ վերայ ցաւ
22 ակից հոգւով, և արտառու-աթոր աշօք
դասանապէս ողբայր հայոց վարդա-
պետն Լևոնտէս: որոյ բանքն ի յայտ
մտնութիւն: ի. Ին. նոյնմբերի, նս-
տեալ:

Բղբամ զքեզ հայոց աշխարհ, ող-
բամ զքեզ հանուրց հիւսիսականաց
վէհագոյն: զի բարձաւ ի քէն Թա-
գաւոր, և բահանայ, խորհրդական,
և ուսուցանող: վարդապետն խաղա-
ղութիւն, և արմատացաւ անկար-
գութիւն: դժբաղդեցաւ ուղղափառու-
թիւն, և կայկայեցաւ տգիտութե-
ամբ շարափառութիւն: Բղբամ զձեզ
Եկեղեցիք հայաստանեաց, որքա-
23 ցեալ ի բարեզարդութեանց բեմին.
ի բաջաց զբեկոյց, ի հովուաց, և ի
հովուապետաց: Եւ յետ այլոց բա-
նից գործեալ տե՛ս: Չարժիք Երե-
միա. զարժիր, և ողբա մարդարեա-
կան հոգւով զորնչ Թշուառացաբա-
ն, և զորնչ Թշուառանալոց տմբ: գոր-
շակեալ զառնել հովուաց տգիտաց.
որպէս երբեմն Զաբարիա յիշիւ:
Եպիսկոպոսք տըխմարք, և ընդհնք
նահանք անձամբ: առեալ պատիւ,
և ոչ յաստուծոյ կոչեցեալք. արծա-
թով ընտրեալք, և ոչ հոգւով. ոսկերք
նախանձաբ. Թողեալ զհեղութիւն
ուսման բնակէ, և գայլք եղեալ զե-
րեանց հօտան գիշատեն: կրօնաւորք
Կեղծաւորք, անձացոյցք, անափառք,
24 պատուաւորք, վիճակաւ սրք, հպարտք,
դատապարք, զրաբանք, ծուլք, տե-
ցօղք, արուեստից, և վարդապետա-
կան բանից:] մինչ և յայտ են բանք
մոզսեա վարդապետին: Եւ այս բաւ
է ասացեալ յազապս կացութե եկե-
մբ զեցոյն

դիցոյն հայոց 'ի ժամանակս չարա-
փառ կաթողիկոսի օձնեցոյն: իսկ
յետոյ պսիցեմք. Թէ որպէս նորա սա-
տանայական չարածորնն մանազկեր
տայ նշովնալ եղև 'ի բազում ուղղա-
փառ հայոց և վարդապետացն հայոց
և ևս 'ի հետեւեալ բարի ժողովոցն.
Իսկունց և շրջ միջ զիս հայոց աշ-
խարհն մնայր հաստատապէս 'ի մէջ ա-
սացեալ մելորո-Թէցն. ոչ Թողոյր անա-
յին բարկութի նոր չարչարանօք և
աղէտիւք պատժել զսոսացեալ ան-
բնութի նորաբանդի զորքն Թուրքաց
էլեալ 'ի կաթողական դրացն 'ի Թփն
փրկչին. և Կ. ք. ամին տապաւնակե-
ցին զնոյն աշխարհն: և 'ի հետեւեալ
ամի միւս անգամ ելեալք. ամենայն
աւիրեցին զմնացեալն անաղորմութ
մեծաւ. զոր աւերոմն պատմէ աճախա-
պէս յունաց պատմիչն Թէոփանէս:

fuerit postea à pluribus orthodo-
xis Armeniæ Patribus, & Con-
cilijs execrationi subiectum, suis
dicetur in locis. Interim, dum
Armenia posterioribus annis ma-
gis, ac magis in suis obfirma-
retur erroribus, non intermitte-
bat, Deum iratum, suæque ob-
stinatæ perniciæ iustum vindi-
cem experiri. Turcæ enim è Por-
tis Calpijs egressi anno Christi
763. improvisò in illam irrupe-
runt Provinciam; quam & anno
sequente iterùm inuasērunt, ac
immaniter populati sunt; de qui-
bus irruptionibus agit Theophanes,
Græcorum Historicus.

Turcæ è
Portis Ca-
pijs irru-
punt in
Armeniam.

Theoph.
apud Ba-
ron. c. 9.
an. 763.

ՀԵՄԵՒԻ

EX ARMENA

Հայոց Պատմութիւնն:

Historia.

Գլուխ. ԺԸ.

Caput XVIII.

Տէր Դաւիթ 'ի կոտայոց. 'ի զնդ
ջէ տաւմայ. ամս. Ժգ.

ԱՌԷՐ ԱՌԴԱՄ 'ի դամնաւորից. ամս. իգ:

ԱՌԷՐ ԱՌԴԱՄ 'ի դամնաւորից. ամս. ք.

ԱՌԷՐ ԱՌԴԱՄ յարապաճոտնէ. 'ի
գեղջէ Բզնոյից. ամս. ւ.

ԱՌԷՐ ՏԵՍԱՅԻ 'ի գնայ. ամս. Ժգ.

ԱՌԷՐ ԱՌԴԱՄ 'ի գնայ. ամս.

ԱՌԷՐ ՏՈՎԱԲ 'ի յոստանէն 'ի կո-
րապալատէն. ամս.

ԺԹ.

ԱՌԷՐ

XXXV. **D**omnus David Guotainus ex
Oppido Atama, annos 13.

XXXVI. **D**omnus Tiridates Tasnauren-
sis, annos 23.

XXXVII. **A**lter Domnus Tiridates Tasna-
uorensis, annos 3.

XXXVIII. **D**omnus Syon Aracazuotanus ex
Oppido Pesnuoiz, annos 8.

XXXIX. **D**omnus Isaias Necainus, ann. 13.

XL. **D**omnus Stephanus Theninensis,
annos.

XLI. **D**omnus Ioab Vstanus ex Guro-
balato, annos.

Dd Dom.

- XLII. Dominus Salomon Charnensis, annos 1.
- XLIII. Dominus Georgius Aracazuotanus ex Oppido Ofciachani, annos 3.
- XLIV. Dominus Ioseph Aracazuotanus ex Urbe Metropolitana sancti Gregorii, annos 11.
- XLV. Dominus David Masaffinus ex Opido Acoghiz, annos 27.
- XLVI. Dominus Ioannes khadamus ex Opido Vcaiz, annos 22.
- XLVII. Dominus Zacharias Guotainus ex Oppido Zache, annos 22. Ad hunc egregiam, diuersisque testimonijs refertam, de festo Dominica Natiuitatis Epistolam misit Ioannes Nicea Episcopus.
- XLVIII. Dominus Georgius Charnensis, annos 22. Huius etate Asciut Pacratidem, Abasi Pacratidis, exercitus Armeni Ducis Generalis, filium, instituerunt Regem Armenia, qui Regnum iampridem collapsum in integrum restituit.
- XLVIII. Dominus Maschuo, vir Dei, annum 1.
- L. Dominus Theodorus, annos 11.
- LI. Dominus Ioannes, annos 7.
- LII. Dominus Elisens, quem recipere noluerunt; sedit tamen sic dubius annos 7.
- LIII. Dominus Ananias, annos 22.
- LIIII. Dominus Vahanus Vashurachensis, annos . . . Hoc tempore scissa fuit Sedes Armeni Patriarchatus: siquidem existerat nunc magnus, ac acerrimus ille Armeniorum Doctor Gregorius Narechensis, qui verbis, scriptisque Tbeninense, & Manaschierense Concilia execratus fuerat, atque

Schisma
ortum in
Armeno
Patriar-
chatu.

- 7
2
2
4
3
7
4
- ԱՐԵՐ Ասղունն 'ի գեղաբաղաբէն Դեբ
գառնայ . ամս . 11
- ԱՐԵՐ Էփէորդ յարագած-ասնէ . 'ի Դեբ
դեղըն օշահանայ . ամս . 7
- ԱՐԵՐ Տոհմեփ յարագած-ասնէ . Դեբ
'ի մայրաքաղաքէ սրբայն Էփրեզ
րփ . ամս . Դա .
- ԱՐԵՐ Դաւիթ 'ի մազադայ . 'ի Դեբ
դեղըն աւօղից . ամս . 11
- ԱՐԵՐ Տոհմնէն 'ի խառայոց . 'ի Դեբ
գեղըն վիտից . ամս . 11
- ԱՐԵՐ Չաբարիա 'ի կառայից . 'ի Դեբ
գեղըն ձաղայ . ամս . 11 Է . 12 Ը . Ը
գրեաց Թոզթ գեղեցիկ , և ազգի
ազգի վկայութի , զի ասնի ծննդն
անն քի , տէր Տոհմնէն եպիսկո-
պոսն Լեւիկոյ .
- ԱՐԵՐ Էփէորդ 'ի գեղաբաղաբէն Դեբ
գառնայ . ամս . 11 Է . 'ի սորա աւուրս կար
գեալ կացուցանեն Թադաւոր հայա-
տանեաց զաշխոյ բազրատունի , զոր
դի աշխարհայ բազրատունայ , հայոց
սպարապետի . որ 'ի վաղընընց զիս-
փանեալ Թորոթիւնն կրկնն յորո-
ղեաց .
- ԱՐԵՐ Ասադոց . այր Կ . ամս . Կ Դեբ
ԱՐԵՐ Թեօդորոս . ամս . Դա . Դ
ԱՐԵՐ Տոհմնէն . ամս . Է . Դ
ԱՐԵՐ Եղիսէ , զոր ոչ ընկալան . ընդ Դ
անկն , և ընդ տէրութիւն . ամս . Է .
- ԱՐԵՐ Չնանիա . ամս . 11 Է .
- ԱՐԵՐ Վահան 'ի վաղաւորակէ . Դ
ամս . 'ի սորա աւուրս բաժն Դ
նեղաւ աթոռ հայրապետութե հա-
յոց . քանզի յայտն ժամանակիս էր
մեծ վարդապետն հայոց , տեղադր
Էփրեզոյ նաբեկացին . որ գրով ,
և բանիւ նորովեաց զԺողո-
րդիս , և զմանազկերտայ . և
կամօք և գործով միաբան եկաց սբ
մծ կա

*ibj administrationem sui muneris ex-
vum Amiensm in Patriarchali Sede co-*

ԱԹԵՐ ԷՆԵՔԱՐԻՆՈՒ ԵՃԱՐՔԱՆԻՆ
ԱԹԷՐ ԽԵՆՉԻԿՈՐ ՄԻՊԱՐԵՄՈՒՆԵՅ ՊԵ
ԹԻՆ ԵՄՊԱՐԵՄՈՒՆ ԹԵՆ ՀԱՅՈՅ Ե.ՆՊ.
ԹՎԻՆ ԿՈՒՇԿԱՅ ԽԱՆԵ Խ :

156 ԿԼԻՄԻՔԻՆԸ

1. *Laurencia* 2. *Laurencia* 3. *Laurencia*

Ի սմին ժամանակին, յորում աշխարհն հայոց արքայանեան էր ի մոլորութիւն. և առաւել էին մեղք և շարութիւնք. յայնժամ անգ. ևս յաւելան խորհրդ. և ծաղկեցան ռմանք առաքելսի և գերապայծառ մարգիկք, և բարոզողք ուղղափառութե. յորոց մինն էր Էփրան կիւս. որ զն բարոզելոյ զհաւատն. իշմարեա, հայրերեաց զհալածութն մեծամեծ, ձեռալ փախստական. և միւսն՝ անյազն վարդապետ, և սրբազան և պիտակոյսն Էփրիգոր՝ նորեկացեալոց անուան յիշատակի համապապ ի մեջ սրբոց պատարագին հայոց. որք և պատառք մեծաւ պահեն զգեղեցիկ գիրս ազօրմեցնաւորս. և ընդ սորա էր Կրեանմ ի յառաջս Էփրաի. և կրա

quo animo, & opere cum sancta
universalis Ecclesia contors, unius
erat consilij cum Mabano Vassura-
chenfi, & uterque Ecclesie Romane
obediens. Itaque Vabanus, post
quam Patriarchatum obtinuerat, cum
quia in sacrum Ecclesie altare San-
ctorum imagines introduxerat, cum
quia de ipso suspicio professionis Cha-
cedonensis Consilij habebatur, fugi-
turus effectus est: & in suam Vassu-
rachensem Provinciam se recipiens,

Domnus Stephanus Aničfi, annō. 1.

Domnus Khassiah, qui rexit Ar-
meniam Ecclesiam annos 7 Armenio-
rum 420. Vixitque in eius regimi-
ne annos 20. 1624-4 6 1644-1645

ANNOTATIO:

QVando in Armenia hæreses
ut cum maximè grassaban-
tur, abundabatque summopere ma-
litiæ, ibidem, superabundante gra-
tiæ, clarissimi hoc eodem tempore
floruerunt viri, inter quos, orthodo-
xæ fidei præcones, virtutibus omni-
bus opulenti, præ alijs præfulserunt,
Basilio, & Constantino Imperanti-
bus, tum Vahanus Patriarcha, qui
pro eiusdem fidei defensione scru-
tissimas hæreticorum insectationes, &
odia subiit; tum Gregorius Nare-
chensis Episcopus, cuius Armeni
perpetuam celebrant memoriam.
in sua liturgia, eiusque pulcherri-
mum venerantur sacrarum precum
Opusculum. Hi igitur ambo, reli-
gione,

Vahanus
Patriar-
cha catho-
licus.

LV.

LVI.

* Hoc est,
anno salu-
tis 971.

Gregorius
Episc. Ar.
cathol.
cus. A

Concil.
Tarl. Arm.
in Resp.
ad 9. peti-
tionem
Græcorū.

gione, atque animo coniunctissi-
mi, peruersa Maiorum suorum
Conciliabula Theuinsenſe, & Ma-
naſchierrenſe deſtantes, in Arme-
næ fidei correctionem, & concor-
diam cum vniuerſali Eccleſia pro-
viribus incubuere: quocirca plu-
rimùm in alijs etiam Armeniorum
codicibus commendantur; & Prior
quidem à toto laudatus fuit Tarſen-
ſi Concilio; in cuius actibus hæc
ab Armenis Patribus memoriz
prodita inueniuntur: *Vahanus Pa-*
triarcha tempore Baſilij, & Con-
ſtantini Imperatorum Eccleſie vni-
onem componere ſatagebat, nec ta-
men pium illius deſiderium valuit
ulterius progredi. Poſterior verò
celebratur à Nierſeſe, Lampro-
nenſi Epilcopo, qui in Oratione
ad Patres eiuldem Concilij ſic fa-
tur: Vbi relinquemus Concordiam
Papehenis Patriarcha cum Eccleſia
magna Græcorum; necnon eiuldem
Successorum, & Regum, & Docto-
rum, ex quibus vniuerſa erat gra-
tia diuina opus, ac pluribus excel-
ſior, Angelus in corpore, Gregorius
Narechenſis?

Piſſimis horum Virorum labo-
ribus, in Armeniorum hæreſibus
exterminandis, & catholica fide in
eos introducenda perſunctis, ſuam
quoque & maximam certè operam
adiunxit ſanctiſſimus Monachus il-
le, Nikon Armenus, Prouinciæ illarum
Apoſtolus; cuius nomen
die 26. Nouembris à Græcis in
Mænologio, & à Latinis in Roma-
no Martyrologio inter Sanctos re-
latum

S. Nikon
Armenus.

7
8

ամսոյ եւս հայտնաց քննի միմեանց
սիտիւն եւ բարեկամք եւ ի դաւան-
աւորի մարգարիտա հաւատարմի միմե-
անց եւ միմեանց հարցոյն զորով
բանին հայտնակէին մարտիրոսացի
այնոցիկ: Եւ բազմապէս զնիւն ընդ-
դէմ չարածողոյն դիմաց, եւ մա-
նազկերուայ: Եւ հարկ յայտնապէս
հոգալ զմիմեանս Բեւեկեղեցոյն
իւրեանց ընդ համարակէն օր եկեղե-
ցոյն այլոց բնակողոց: Եւ այդ աղա-
քաւ գտանէմ զհասն յայտնապէս
հետաքննի զորոն հայոց բանի զի-
հանայ յիշատակ անունով հարքս տար
անի ժողովոյն ի պատասխանի առ-
հետքոյ ինքեան յայտնայ: անէն այս
պէս: Եւ հետեւ կ'ընեն ընդանայ անուն
զմիմեանս Բեւեկեղեցի Եւսայի
եւ Լյոստանդեայ Բարդուղիմէոս: Եւ ոչ հա-
րաց ցանկութիւն իւր ընթանալ ի յառ-
աջ: Եւ զԵրեմիայի մարեկացոյն
այսպէս անէ Լեւրտեալ լամբրոնացի
ի յատենական խօսքս: Եւ զիցիւք
զբարեկան հայրապետն զհամանայ
նորի առ մեծ եկեղեցին հոռոմոց
եւ զնոցիկ հեռեւողոյն Բաղամարաց
եւ զայդայնոց յայտն մի էր, եւ իմն
անմարտի, եւ յորանց զերազանց,
հեշտակն ի մարմնի, Եւրիգոր նա-
րեկացին:]

9
10

Եւ զոր ոչ Բեւեկեղեցի մարտիրոս
ցան սրբի զեկեղեցին հայոց ի մար-
տիրոսաց: Եւ հիմեւ ի նմա զուղղա-
փառութիւն այլ եւս ի նոյն առ ուր
եւեղաւ ի աշխարհս յայտնակի անմա-
րտի եւ մեծ այր. օրն Լեւիտոն, հայ աղ-
քաւ, որ ի ձեռն բարազութիւն իւրե-
ան, եւ լուսով ճշմարիտ հաւատարմ
լուսաւորեաց զհայաստանն, եւ զամ
արեւելս: զմ որոյ անուն զիշտակն
մի Եւսայ
նորո

Երան՝ Էջմիածնի քաղաքի յոսնաց եկեղ-
 անիսացոց 'ի նոյեմբերի. Խղ. Եւ. պատմ.
 մինչև մեր կարգինսոյ Բարսեղիոս 'ի
 աստնեղաբոյն Եւսեբիոս. Խ. Բ. առգրե-
 ղ պատմութի կարոցն նորս, Թաղ
 մեղնեալ 'ի յոսնաց բարբառոյ 'ի լա-
 տին. Է. 'ի ակիղքն պատմութենն ասե-
 րյալիսն մաս մաս. Եւսեբիոս Է.

Ծնեալ եղև սբն Լեփոնն ի բարե
պաշտ և պարկեշտ ծնարաց ի գաւ
առն Պրնստոսի և ի բրն Եհաա ի հա
սակ մանկութե. փախեալ ի նոցանէ,
գնաց բնակել ի վանս ինչ սրբակրօն.
Կոչեցեալ վանք տակեղէն բարին. որ
հայր ի սահմանս Պրնստոսի և Պաք
լաքոնիայ և եղեալ կրօնաւոր, բնա
կեաց անդ ի կառարեալ սրբութեան
կենաց ամա Ժբ. ըսդ աշակերտութե
առաքնաւոր առաջնորդի վանսոցն և
խոյ՛ յետ այսորեկ՝ առեալ նոյն առ
աջնորդն զաղբոսն ի հոգոյս սրբոյ.
և ծանեալ, Թէ Լեփոնն կոչեցեալ էր
յայ զս գերլման և փրկութե բազում
անձանց. առաքեաց զնա՝ վարել
անձայն կոչմանն և կառարել զործն
առաքելական բարոյութե. Մասնի
սա ըստ օրենակի սբոյ մկրտչին Յոն
վանսոս եղև այր մի առաքեալ յայ զս
դի ի բրն զմիւսն Յոն վանսէն, եկեալ
ձայն բարբառոյ յանապատի, յամե
նայն ուրեք և հանապազ զայն աղա
ղակէր. Թէ ապաշխարեցէր զս որոյ
յրմեկնէցան կոչեցեալ էր անունն որոն.
աշխարհեցէր աշտո՛սն գնացեալ ի
կողմանս արեւելից. մասոյց այ զառա
ին պատու ի բարոյութեան իւրեան ի
յաշխարհս հայաստանեաց և զերծե
աց զազոն հայոց ի բազում մոլորու
թեց զոր ունէին. Թեպէտ պատմիչն
վարոցն որոն ոչ պատմեաց մի քառ

latum habetur, annis singulis in Ec-
clesia publicè recolendum. Eius
verò res præclare gestas; Græcè
conscriptas, arque ex Sfordiana bi-
bliotheca acceptas, Jacobus Sirmū-
dus Aruernus Ricomagensis in la-
tinum conuertit; ex quo Baronius,
sancti huius agendi primordia, in
Armenis Regionibus cœpta, colli-
gens, ac summam perstringens,
in hæc retulit verba.

Baron.
tom. 10.
20. 863.

Ortus Nicon in Ponto Polemoniaco parentibus honestissimis, iisdem inleijis, ubi adoleuit, fugam arripens, ad Monasterium Aureæ petreæ dictum, situm in finibus Ponti, & Paphlagoniæ, religione sanctissimum, sese contulit: ibique sub eius Monasterij Abbate, viro religiosissimo, ad duodecimum annum monasticam vitam omnibus numeris perfectionis excoluit. Cum verò diuinius esset admonitus eius Abbas, ipsum ad plurimarum gentium conversionem vocatum, è monasterio abire cogit ad Apostolatus sui munus implendum: ut planè de eo illud Ioannis elogiū haud incongruè vlur pari possit: *Fuit homo missus à Deo*, quippe qui ut alter Ioannes, Vox clamantis in deserto, & illud vbique iugiter inclamantis: *Pœnitentiam agite*, ab iisdem vocibus cognomen tum acceperit, ut dictus sit *mita mnt*, id est, Pœnitentiam agite. Qui primum Orientis ubi peragrasset Regiones, Apostolatus sui primitias, in conuersione Armenorum ab innumeris quibus detinebantur erroribus, Deo dicitur consecrasse. ista

Loan. 1.

тамо

rationibus Auctore non recensentur;
eo quod ipse res ab eo gestas in Gra-
cia tantum, ubi & defunctus est, ut
sibi notiores, scribendas suscepit.
Vbi vero Dei Omnipotentis mis-
ericordiam Creta insula est recuperata
à Christianis, ad eius culturam idē
Nicon ab Oriente euocatus à Deo
missus, &c. Hic Baronius, qui
ulterius enarrare profectus quan-
ta idem S. Nicon miracula, & in
Creta insula, & per universam Gra-
ciam, penitentiam predicando,
operatus sit, atque vberes fructus ex
eius predicatione collectos. Cuius-
modi autem eo tempore fuerint
Armeniorum errores, quorum
magna saltem ex parte S. Nicon eas
Provincias, ad humam tunc im-
pietatis culmen euectas, expurgavit,
idem sanctus copiosa narratione ex-
ponit, cuius verba in Bibliotheca
veterum Patrum talia sunt.

Errores
Armenio-
rum prisci
temporis.

Vide in
Biblioth.
Margar.
tom. 3.

Quæ ab Armenis præter ratio-
nem sunt, & creduntur, hæc sunt:
Dicunt, divinam naturam esse pa-
ribilem, & in Arphardocitarum
hæresim inducti, Trinitatem passam
dicunt. Hoc autem etsi non audent
apertè dicere, ipsi tamen, quæ fa-
ciunt, hoc declarant. Tres enim
crucis coniungentes, & vni ligno
tanquam iugo affigentes, nominant
hoc, *Sancta Trinitas*. Adijciunt
autem sancto, atque adeo sanctissi-
mo hyrono illud: *Qui crucifixus*
est pro nobis; Petri Fullonis rabiem
sequentes, & nobis quidem asserunt,
se de Filio hoc adijcere: ipsi autem,
Deum esse paribilem, apertè sentiunt.

noctis

Exi

124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
8

Էւ գործեալ՝ կարծեն զհոգին
 սբ գոլ փառադոյն քան զհայր և զոր
 դի. զս այսորիկ յերեց յասացեալ խա
 ջիցն առնեն զսիջինն փառադոյն. ա
 սելով զնա գոլ նշան հոգոյն որոյ.
 Եւ արձեալ՝ դենն շփոթումն ի մեջ
 երկուց բնութեցն զի. Էւ ոչ խառնեն.
 Զոր ընդ գիտոյն սբ բաժակին. Էւ
 ի հինգերորդ աւուրն ունկարի ի յէ
 րեկուն տօնեն զտօնն աւետեաց. եր
 գելով զտաղն. և ընթեռնելով զաւել
 տարան պատշաճաւ որ ամին տօնի.
 Էւ յառաւօտս տօնախմբեն զծնունդն
 զի. և ի սբ պատարաքն զածայայտ
 նութիւն. բայց անայտ լինի. մի Թե
 զայս առնեն կարծելով, Թե ի նախ
 աւուրն աւետեաց էղև ծնունդ
 փրկչին մերոյ զի. Թե ոչ. այս մի
 այն յայտնի է. Թե ոչ համարեն զմար
 միսն զի այնպէ կերպացեալ ի յորովայ
 նի որոյ Էւ ծածնին. որպէս և մի հաւ
 տամբ. բանդի զիմարդ. հոսարեւոր է
 իմանալ. Թե ի միում աւուր կատա
 րեալ իցէ երեկայն, և միանգամայն
 ծնեալ. յորմէ և բազում այլ անտե
 ղիք հետեւին. Էւ պա՛ Թե կարծեն.
 եթէ զկնի. Եւ Էւ. ամայն էղև ծնունդն
 յորժամ շրջի ամն ի նոյն օրն. մոր ծա
 նեն արդեօք ոչ Թե զմարդկային ծնո
 ւոր. այլ զճիւղին և զէշային. զի այս
 պիտի անասունք ծնանին յետ միոյ
 կատարեալ ամի. իսկ յորժամ լինի
 տօնն անայայտնութե. ոչ պատշա
 ճաւ որ աղօթիւք, ոչ աւետարանաւ,
 և ոչ երգիւ, կամ այլով ընթերցմամբ
 զարեն. այլ միայն ընկղմեն զեազն ի
 Զոր. համարելով զայս բաժակն.
 Էւ ապա ի յոր Թերորդ աւուր զկնի
 անայայտնութեն տօնեն զԹրփառո
 ւին. ոչ գիտելով. Թե յառաջ Թրփա
 ւեցաւ

Ե
 17

Ե
 18

Ե
 19

Existimant quoque, Spiritu sanctu
 esse Patre, & Filio minorem, vnde
 & paulo, ante dictarum crucium
 mediam minorem statuunt, in
 Spiritus typum hanc esse reuelan
 tes. Iidem & duarum Christi na
 turarum vnione, confusionem de
 cernunt; & in sanctum Calicem
 aquam non immittunt: & quinto die
 mensis Ianuarij vespere festum
 Euangelismi celebrant, cum aliam
 quoque huius festi consequentiam
 facientes, cum etiam conueniens
 Euangelium legentes: mane autem
 Christi Natalem celebrant, & in di
 uino Sacrificio sancta Theophania.
 An autem eo Euangelismi die vene
 rabilissimum Saluatoris nostri Na
 talem fuisse existimantes hoc festum
 celebrent, incertum. Manifestum
 autem est, quod non sicut nos, car
 nem Domini in Dei Matris vtero
 formatam esse existimant. Quomo
 do enim fieri posset, vt infans vno
 die perfectus, completusque nasce
 retur? Ex innumerabiles absurdi
 tates ex eo deducuntur. Sin autem
 existimant, post duodecim menses,
 anno in eundem die reuerso, editu
 esse partum: non tam magis huma
 nam natiuitatem, quam ab Equis,
 & Asinis similem introducunt: hac
 enim animalia post annum pariunt.
 In festo autem sanctoru Theopha
 niorum non oratione, non Euange
 lio, non hymno, non aliarum scri
 pturarum lectione vtuntur; sed cru
 cem tantum in aquam immergētes,
 hoc sibi sufficere existimant. Cir
 cumcisionem autē octo diebus post
 Theo

Theophaniam celebrantes, falluntur; nescientes, quod prius circumcissus, deinde baptizatus est.

Deinde cum Magnus Gregorius, qui fuit magnę Armenię Episcopus, decreuisset, Armenię Episcopum à nullo esse alio ordinandum, quàm ab illius temporis Cæsareæ Cappadocię Archiepiscopo, vbi ipse quoque ordinatus est; & horrendę execrationes, & anathema in eos sit interdictum, qui aliter faciunt: hæc quidem illi transgrediuntur; à Syriæ autem Amerano vniuersalis eorum Episcopus ordinatur. Si autem negant, Magnum Gregorium hæc constituisse; ostendant nobis eius ad filios constitutiones, & os eis obturabitur. Quando enim vniuersalis eorum Episcopus, non ordinatur ex Canonibus; quomodò qui ab eo ordinantur, fide digni habentur?

Porro autem à sacris quoque Euangelij abstulerunt vocem, quæ dicit: *Et factus est sudor eius sicut gutta sanguinis in terram descendens*: hoc esse imbecillitatis existimantes, non diuinę Maiestatis. Sed etiam historiam, quæ nos docet, quod mulier ad Iesum tanquam adultera adducta est; cum is autem dixisset: *Qui non peccauit, lapidem in eam proijciat*, recesserunt omnes; nec à Christo condemnata est: reijciunt; hanc auditionem multis esse perniciosam dicentes.

Comedunt autem & in Sabbatis, & in Dominicis sanctę Quadragesimę oua, caseum, & butyrum; &

in

76 20 21
 աւելցաւ քն . և յետոյ մկրտեցաւ :
 Էւս գարձեալ թեպետ մեծն
 Էր իրոր լուսաւորիչ, առաջին և
 պիսկոպոսն հայաստանեայ, հրամա
 յեալ էր. զհայոց կաթողիկոսն ոչ ձեռ
 նադրել յայլմէ ումեքէ, բայց միայն
 յաւրհակոսկոսէն կեօարիայ կա
 պագովկեցւոց. յորմէ և ինքն ձեռնա
 դրեցաւ : և զարհուրելի նշովիւք ա
 նիծեալ էր զայնոսիկ . որ ոչ առնէին
 այսպէս : սակայն նորայ յանդիման
 զայս, և կաթողիկոսն իւրեանց
 յաւմերանոսէն ասորայ ձեռնադրել :
 աշխատեալ թէ ասեն . էթե սքն Էր ի
 րոր ոչ սահմանեալ էր զայս . ցուցեն
 մեզ զնորայ սահմանս աւանդեալս առ
 որդին իւր . և յայնժամ նոցա բերանն
 խցցի . բանզի էթե կաթողիկոսն իւ
 րեանց ոչ ձեռնադրել ըստ կանոնաց .
 զի արդար ժամանակն լինելոյն ձեռնա
 դրեալքն ի նմանէ :

Էւս գարձեալ ջնջելոյն ի սք աւե
 տարանէն զայն որ ասէր. Թէ հոսէին ի
 նմանէ բրտուներն իբրեւ զկայլակս արե
 ան որոնս որոնս հեղեալ ի յերկիր. հա
 մարելով զայս իբրեւ զտկարուծէ իր,
 ոչ զանձայն մեծ վայել չուծէն . աշլ
 ևս մերժեն զպատմութիւն զայն շնա
 ցեալ կնոջն . զոր մեզ ուսոյց տէրն
 մեր յս քն, հրամայելով. Թէ անմեղն
 ի ձեռն նախ նա ընկեցէ բար ի վր
 դորայ : և փարիսէցիքն լուեալ զայս .
 Էլանէին մի ըստ միով : ուստի և քն
 ոչ դատապարտեաց զկինն . և ասեն
 զայնպիսի դատաստանս գոլ բազմաց
 մասարար :

Էւս գարձեալ ի շաբաթս և կի
 բակի աղու հացիցն ուտեն զան, և
 զպանիր, և զիւղ . և զայս ասեն ևս
 կաթողիկոսն իւրեանց : և կայ առ
 մէջն նստան

Luc. 22.
 Ioan. 8.

Գրեմս հանձնեալ ինչ, որ ասէ : Եթէ որ
 քիւղն, և զորանիցն, և զնոսն ոչ հա-
 մարեացէ միաձաշակ ըստ գինոյ և
 ձէթի. նորովեալ լիցի : Եւ և զբար-
 շաբաթն բարեկէտականն զմիս ու-
 ռին : Եւ զշաբաթն, որ առաջագի-
 տա բարեկէտականն, պինդ պահօր պա-
 հին. զսկիւն ուսելով ասենեկն բազ-
 թի հացէ և ջրոյ : Եւ կոչեն զնաշա-
 բաթն առաջաւորաց. ոչ գիտելով
 զպատճառն այսպիսի անբարեկէտ : ու-
 տի ոմանք ասին գոյ զպահն Էմարգի
 ուրուք. ոմանք զպահն Լեիւկէաց-
 ոցն : ոմանք զպահն Էշգամայ, յոր
 ժամ մերժեալ եղև ի դրախտէն :
 Գրան որոյ յայտնի լինի նոցա, առնել
 զպահն զայս առանց պատճառի իսկ
 այլ ոմանք ասին : Եթէ երաւ նոսն
 ոմն. եպիսկոպոս, որ ունէր մի շուն
 կոչեցեալ Էշգամայ. զի զի առաջ
 քան զհասանելն եպիսկոպոսին ի բա-
 դաքս և ի գեղս. շունն այն առաջն
 լով զնա, լինէր առեւտարելու մերձա-
 կոյ գաղտնեան նորին : Իսկ յորժամ
 շունն մեռաւ, եպիսկոպոսն յայժ արա-
 մացեալ, հաստատեաց զարան զայն
 վասն յիշատակի արամուքէն այն-
 թիկ] Էշգա՝ զայս յեռին, որ լուեալ
 էր սին Լեիկան ի յայլ ոմանց. եւ հաս-
 տատապէս կարծեմ, Թէ եղև առա-
 պելուքն հնարեալ ի յուսանցն հայոց
 Թշնամեաց : Իսկ Լեիկան հետեւ
 ասել : Եւ քարձեալ յորժամ ասնին
 զպատարաքն, ոչ Թէ հանն զբռն
 ի գլխին : այլ և զգեղարն վերաբե-
 ղին դռան. Թեպետ և սքս Պօղոս
 յայտնաբերեալ. Թէ ոչ է՝ արարտ մար-
 քոյ ունիլ զգլուխն ծածկեալ ի յա-
 զօթս :

Եւ քարձեալ ոչ պաշտն զարարտ
 ԺԺ Է կերսն

23 in primis eorum vniuersalis Episco-
 pus; & est apud eos Canon, qui
 dicit: Si quis butyrum, caseum, &
 vinum, & oleo non aquinale-
 re existimet; sit anathema. Septi-
 mana quoque τῆς τρυφῆς carne ve-
 scuntur; ieiunantes septimana, quæ
 est ante ἀνάστασιν intensis ieiunijs',
 præter panem, & aquam nihil aliud
 gustantes. Vocant autem hanc se-
 ptimanam Artziburzia*: nesciunt
 tamen; quid sibi velit vis huius
 nominis. Sed nonnulli quidem
 dicunt, fuisse hoc cuiusdam Sergij
 ieiunium; nonnulli verò Niniui-
 tærum; aliqui verò Adami, quan-
 do ex Paradiso deliciarum eiectus est.
 Et hinc sine ratione ieiunare con-
 uincuntur. Quidam autem dicunt,
 & videtur verum esse, quod ab eis
 dicitur, fuisse quemdam apud eos
 Episcopum, qui vtebatur catulo;
 cui erat cognomen Artziburzes*,
 (id autem præcursor, seu præcessor,
 Latinè appellatur) præcedebat
 enim Episcopum in Urbem, vel
 Vicum ingressurum: quo mortuo
 septem dierum ieiunium ab Episco-
 po constitutum est in memoriam-
 lustus, qui fuit propter canem.]
 Hoc vltimum, puto accepisse Niconem
 à Grecis, insensissimis Armeniorum
 inimicis. Prosequitur Nicon: Sa-
 crum autem celebrantes, non solum
 capiti tegmen non detrahunt, sed
 etiam capiti cucullam adijciunt; li-
 cet diuinus Paulus apertè excla-
 met, detectos esse debere in ora-
 tione.

* Artzibur-
 zia, voca-
 bulum à
 Grecis
 corruptum:
 dicitur ab
 Armenis
 Arraceta -
 uuo: 22.

* Proprie
 dicitur Ar-
 racciau-
 uor.

1. Cor. 11.

Venerabiles autem Imagines
 Ec non

non adorant; sed, quod magis est, eorum vniuersalis Episcopus cum reliquis eos, qui adorant, anathemate percutit. Nec crucem adorant, nisi clauum in eam immiserint, & ipsam etiam baptizauerint; postquam autem clauo fixa, & baptizata crux fuerit, & alterum duorum lignorum diuisum, & relictum fuerit, rectum scilicet, vel transuersum; id solum, quod relictum est, adorant. Sed & omnia ferè, quæ sunt abolita, legalia adhuc peragunt. Agnum enim magno Dominico sacrificant, & limina inungunt, & eius ossa comburentes, seruant cinerem cum sanguine in signum expiationis: & velum ante altare stauunt, & tintinnabula ipsi, & altari appendunt. Quin etiam pro mortuis ouium, & bouum sacrificia peragunt, nec defunctum aliter seruandum existimant, nisi tertijs, & nonis, & quadragesimis eius diebus eiusmodi sacrificia peracta fuerint. Antequàm autem huiusmodi sacrificia peragantur, sal benedicentes, dant bestiis in nutrimentum, & super earum etiam capita, dicunt quasdam orationes, & eas mactant; nominant autem hæc sacrificia, Natalicia. Si qui autem aliquid horum negant, cum, qui hoc facit, anathematizant.] Hucusque S-Nicon de erroribus, quibus Armenij sui temporis detinebantur. Quotnam verò ex dictis erroribus, cæteris eius prædicatione reiectis, illi retinuerint, constabit inferiùs.

Præ.

Կերանն որքայ ասլ մանաւանդ ԿԵՐԱՆ ԽՐԵՆԵՅ, և Եպիսկոպոսոսնն ՆՊՐՈՂԷՆ զպիսկոսիկ. որք պաշտեն զսուս: և ոչ ևս. Երկիրպարտեն Խաչեն. Եթե նախ ոչ եղե նա բեւ Եռեայ և մկրտեալ. Եւ Եթե բեւ Եռեայ և մկրտեալ Խաչն լուծմամբ բաժանեալն. Երկիրպարտեն ևս միում փաշտեն, որ մնայ բաժանեալ ի միւսոյն. 127 ևս գրեթէ տակաւնն կատարեն զամ օրհնականն և խոստով: որք երայժմ Խաչանեալ. բնորդ ի մեծ կիրակին պատարազն զբառն. և արեգութե օժեն զանա գրանցն. և այ բնորդ զանկրան նորս, պաշեն զմեծիկ և զարեւն առ ի նշան քաւաթե. և զարագորդ ծածկեն զանշանն և զան կախաւս կախեն ի սեղանն և ի զարագութե. և զն ննջեցեալն մատուցանեն զպատարագսն ոչխարաց և և զանց. և ոչ կարծեն լինել օգտութե ինչ մեծեցն. Եթե ոչ կատարեն զայսպիսի պատարագս ի յերրորդ, և ի յուրեքորդ, և ի բաւանեւ ըստ անորն. և յողաղ բան զան նեն պայսիսի պատարագացս, օրհնեն զան. և առն ուսել զնո անանտոցն. և ասելով ի մը գլխաց Նոցա զարգթոս ամանա, զենուն զսուս. և զայս պիսիս պատարագս կոչեն մատաղ. և Եթե որ արհամարհեցե զսուսացեալ սովորութիւնն, Նորդեն զնո:] Օայս ամ գրեաց սբն Լեփան յաղագս մոլորութեանց, զոր ունէին Կայք ի ժամանակն այսոսիկ. Թեպէտ յեայ ի ձեռն քարադութեանն սբբոն Թողն զսուս. բաց ի ասկաւաւց անանց. զոր պիսիս պահեցին մինչ և յայս օր, որպէս և ասելոց եմք ի անդի իւր:

ԴԴԵ

ԴԴԵ 1274

dem conuertit. Cum autem Hierosolymæ famâ celebris euasisset, ignotus latere cupiens, migrat in Occidentem, borealesque illustrat Ecclesias. Denique redditus iam virtute miraculorum ubique conspicuus, dum in monasterio sancti Bauonis in Flandria subsisteret, ibidem pridus Aprilis, anno Salutis 1012 a sancto fine quieuit.

Idem anno Christi 1016, alius moritur vir Armenus, sanctitate insignis, nomine Simeon, de cuius vita sermo apud Baronium texitur ab auctore, quem etsi nomine incognitum, eodem tamen vixisse tempore, certum est. Quæ igitur tum ex dicto Auctore, tum ex Baronio de hoc referuntur sancto, sic breuiter accipe: Vitam anachoreticam exercuit Simeon in Palæstina: vnde diuino motu in Occidentem se transferens visitaturus Sanctorum memorias, peregrinus venit habitu Romam, Benedicto Octauo Summo Pontifice. Cum multa hic Sanctorum corpora circumueundo visitaret, tandem ad Oratorium sancti Ioannis Baptistæ Lateranensis Ecclesiæ applicuit, ubi Benedictum Pontificem cum multis religiosis Episcopis in congregata Synodo residentem inuenit. Dum hoc in loco deuotæ orationis moram, ut ei semper consuetudo fuerat, diu in longum protraheret, vnus ex Clero, Simeonem virum sanctum, & catholicum.

Baron.
tom. 11.
an. 1016.

յամբանն, և ևս զպատեհարգութեան
18 առաքինութեան մարգարէականն, որոց
32 սնունդն էր Եղիշէ զանկեանսն իւր յայտարեկ
փայտն ի յերուսաղեմ, և անդ
յոյժ չարչարեալ եղև յանձնաւորաց
և արկեալ ի բանդ. և անպիտան
անաղ յայտարեկեանսն քարանոց դր
մանս ի նոցանէ ի հայկական թիւիս
գորով և անդ յոյժ պատուեալ ի մարտ
կանէ, և յանկարգի մեծի սնունդով
գնաց ի յարեմոս, և շրջեցաւ ընդ
ամհիւստեանսն եկեղեցիսն զանկե
րանոցս և յամուրեք սնունդսն չափե
ալ եղև զքաղաքսն արանկեալ գործա
ծեցն իւրեան և փոխեցաւ յարտի
կենացն ի գործոց թաւ ի զանաւորսն
բանսն ի Բաղն փրկչն յ. Բ. Բ. Բ. Բ.
24 Եւ զպատեհարգութեան Բաղն ծնունդեան
33 թիւսն 1017 յոյժ սնունդսն արարեալ
յոյժ ի գործնականսն, որ էր ի հարց
ապիւ, և իւրեալ Լիւսկոնսն և բարդ
նիսն գրեալ զպատեհարգութեան զարդ
րսն ի մեծանանկարսն հաւատքսն ի ք. և
ամէն յոյժսն Լիւսկոնսն հայտարարեալ և
արգաստեալ իսկ հեռեկեցաւ Երուսա
ղեմ Եւ անապատսն ի զարդեանսն և
գնացաւ իսկ արարեալ յայտարարեալ
յոյժսն ի մեծն հաղթանակեանսն ար
անկեան և զպատեհարգութեան մանու
արարչն ի յայտարարեալ Գաղատի ք. և
մեծ եկեղեցիսն Զահարիան միտակե
24 եղև իսկ զարարչան հայտարարեալ ք. և
34 ներկայութեան արարեալ բարեկամ
կայսերականաց անկեալ զգործ ի մեծ
իսկ. և իսկ արարեալ և ամէն անկարգ
յոյժ ի յերկար ըստ սովորութեան իւր
անկարգիսն մեծն և կերպիւս և զար
շաղեալ Բէ ի հայոց ապիւս և ք. հայ
մարտից զարգացաւ և արարեալ յոյժ
մեծ

հերձուածող և կեղծաւոր մանկեցի. և չար սաբանանք գանդաւ առնել զմանկ պատկի ժողովոյն այլ և այլորսքեր զժողովոսն առ ի սպառնել զնա. և ասեց այսպէս. Եւ այսքն թանկեք զայս առաքելայաւ որ ի տեսակի երեսացի, և ի շնակն, և ի պատկերի մարմնոյն. և մե կեղծաւոր հերձուածող. ուրեմն յարեալք ի զժողովոյն, բարեմեւոյնք զնա. կամ հրով այրեալք կենդանի.

Չայս ասեց անհրաւ. կղերիկոնք. բանդի զասն երկար ժամանակի, յարաւ մանկեցեցիք. բնական էին ի յաշխարհն հայոց. և զասն այրոց հերձուածաւոր, որ ապականեալ էին զնոյն աշխարհն մարտութիւն երկանց. յաջաւամ հայոց անունն ասեց չար համբաւ. ի յարեւմտաւ, և ի արեւել. յաշխին զմարտիկն զայս. կործէին հերձուածող. Զայս և համարեալք էր. Թէ ի նմին ժամանակին գտեալ էին ի յարեւմտաւ զմանկեցեցիս ուսման և հրով այրեալ էին զոսն. Եւ բանդի ան մանկեցեցիք ասկար էին ցոյցանել ի տեսակի կեղծաւոր. որքան Թէ, զասն ծածկելոյ զանորէն Թէն իրեանց. զայսորիկ ասկար Թէն էր ի յարեւմտաւ ինքորէ, և անուշէլ զնոյն ի յայտպիսի նշանացաւ Եւստիւքս զհրովսն ի Թաղիկն առ Էւստիւքս, խառնելով յաղաքս ժամանակացն իւրոյ, ասեց. Թէ յաջաւամ անունն զնոյն անիկ զերեսն ապականեալ. և անորաւ կոչելն զնա մանկեցի. Եւ անուշ բարեւ. ասի մարտիկն չար համբաւ. հանկէն իրեանց ի ժամանակն այնոսիկ.

Երայ աղապաւնից է զանանկանի. Թէ չարաշար կղերիկոնք առաւանդաւորսն Թէն

tholicum, Armenum esse aduersens, percitus, ut prae se ferebat, catholicæ fidei zelo, omnibus in Synodo residentibus ore polluto hæreticum infamauit: & ut eum morti traderet, atque ad id etiã Populum concitaret, talibus aduersus virum Dei verbis oblectabat: Nonne, inquit, omnes videtis, in visu, & in incessu, & totius corporis gestu, hominem hunc prauum, & impostorẽ hæreticẽ agere? insurgamus ergo in eum, & ut ceteri contremiscant, aut lapidibus obruamus, aut vinum igne comburamus.

Ne mireris Lector, nam ob diuturnũ tempus, quo Manichæi, ut supra diximus, incoluerunt Armeniã, & alij Hæretici eadem Prouinciã pluribus erroribus infecerunt, factũ fuit, ut Armenum nomen ab Occidentalibus malè audiret, utpote hæresum plurimarum erroribus infamatum, & nouisse quempiam Armenũ dici, detexisse hæreticũ esset. accedebat præterea, quòd his quoque temporibus alij in Occidẽte deprehensi Manichæi fuissent, & igni traditi; quòd enim esse confueuerit in eis affectata sanctitas, ne impij detegerentur, planè euenit, ut ex iisdem notis magis solerent inquiri: nam accidit, quòd de suis temporibus cõquerens, ita narrat S. Hieronymus, ad Eustochium scribens: Quam, inquit, viderint pallentem, atque tristem, miseram ac Manicheam vocant: adeò ut ex ijs notis viri etiã sanctissimi infamarentur.

Mirum ergo non est, quòd Clericus

S. Hieron.
epist. 22.

Երբ զորոնք Երեւան, և Խանաչեաց,
Բէ ծառայել այ լի եր սրբութեամբ
և սոգորմանս համարաւ. յայտ աշ
րակս Էղե. և ծանկ անկալ առ
սարսրայն. առաջին նշանաւ. և ցառ
ցանէր ժողովրդեան. Բէ սրբաբ
անդս մեծ արարելայ էր, հարած էր
լոյ Երեւ. զհեծանածոյ զայն այ
սէ և արդարս.

Երբ յետ սրայ հասնալ էին ընդ
փրկանս զբանս յարգի. և ասալ
քեալ էր Երեւան. զքահարաւ Բեւան.
Վարդապետի քնաց. և յայտնեաց
մեծ Պապին. և աս ժողովրդեան
զաղղափառ. հաւատաւ ծառայել այ
և սրբէր հաստոգորդեր զամենայն
Երբորդութիւն. և էր այր լի արդար
սարսրէ, և սրբութիւն. բայց բան
զի ամենապաշտած. աս զի լի ինքե
անէր է. ոչ էրալ առանց պատժայ
դիզերելան, որ յարգեալ էր զի
զոգորդն առ ի սպանանել զիւն
Լիւսեան. զի զի ի նմին ժամա
նակս քահանայ էր. և Էրեւ. և այլ
աստուծոյ. և ասանքեալ ցառ
բարեւ. շրջէր զիւն ի զի հոգայ
Էր. Երեւ. Պապին և աս ժող
վորդն անսին զամայն սրանկ
զարդութեան զայն. ամենաբան
բազկատարած աղաղակելով փա
ռաւորէին զանէր. և գահութի մա
տոցանէին ամենապաշտած այ.

Երբ անեալ Լիւսեան զիւն
Կոնս այսահարեալ, և ասանքեալ ի
յայտնս պղծոյ, գԹացաւ ի զի նո
րա. և յիշեալ զասացելոյն քի. Բէ
սիրեցէր զԲնամիս լնր. որհնեցէր զա
նիծիչս լնր. բարե արարէր ատել
աց լնրոյ. և աղօթս արարէր ի զի
այնոցիկ, որ լրկեն զանկ և հաւա
նիս.

Այս Բ Է

Բ Է

sum Orbem Apostolorum Symbo
lum, in Nicæna Synodo peroratum,
clara voce personuit. Quod cum
peregrinus Episcopus audisset, Dei
scilicet famulum fide, & sanctitate
plenum veraciter esse, magno re
pletus gaudio, pro reuerentia sancti
tatis, eius pedibus se prostravit hu
militatis obsequio; his signis osten
dere Populo volens, quàm enormi
ter peccassent, cum crimine hære
sis infamando.

Postquam igitur plura inter se,
Armenico idiomate contulerunt ad
inuicem, ad extremum Episcopo
totum de seruo Dei, quod quære
bat, innotuit; quod protinus Papæ,
ac omnia, qui aderant, Simeo
nem scilicet veræ fidei esse professo
rem, sanctum, iustum, & æternæ
Trinitatis cultorem, palàm decla
rauit. Sed quia Deus Omnipotens
Deus ultionum Dominus est, Cleri
cum, qui ad necandum seruum Chri
sti Populum concitauerat, non reli
quit impunitum, eum quippe eadē
horā spiritus malignus arripuens, pro
illata Simeoni, iniuria diutissimè
volutando vexauit. Videntes autem
Romanus Pontifex, ac totus Cle
rus, vniuersusque Populus tanta Dei
magnalia, eleuatis in Cœlum mani
bus simul cum clamoribus, Omni
potenti Deo laudes, & gratias refe
rebant.

Tunc cernens Simeon peruasum
Clericum ab ultore spiritu crudeli
ter tormentari, memor Euangelici
dicti: Diligite inimicos vestros; be
nefacite his, qui oderunt vos; &

Math. 5.

orate

orare pro persequentibus, & calumniantibus vox; compatitur miserrimo: & eleuata super eum manu signum crucis, increpando dæmonem, edidit. moxque malignus spiritus, per os vexati turpiter exclamans, vlulando euauit. eadem verò hora liberatus Clericus, pedibus viri Dei Simeonis prouolutus corruit, ac ingenti gemitu plorans, se reum, culpabilemque multum accusans, de patrato scelere veniam postulauit.

Simeon interim cū ab ipso Summo Pontifice honorificè exciperetur, & sparsa de eius sanctitate fama; plurimi ad eum conuenirent; iidēque curarentur; cum nimio Populi totius plausu coleretur ab omnibus; ab Vrbe discessit; & peragrans Italia, Gallia, & Hispania regiones, visitans loca sancta, demum Mantua substitit; vbi à Bonifacio Duce, & Richelda eius coniuge dignè habitus, diem clausit extremam 7. Kalendas Augusti; prædicto Dominicae Incarnationis anno 1016. à Deo tum viuens, tum mortuus multis miraculis illustratus. Hoc totum de Simeone Armeno ex memorato Auctore refert Baronius.

Ժնն՝ զնորոյ մատենայ առ Կիւն
հարն՝ սաստեաց ի Կիւն . և խաչա
կրկեաց ի զնորոյ . և առժամայն
առողջացոյց զնա . և յետ այսորիկ
զերծեալ կղերիկան և անկեալ առ սոս
ժառարկն այ Եփեսոսն . լսուողք
մասք մեծաւ . և խոստովանէր
զինքն մեղապարտ . և խնդրէր զձե
ղութն մեղացն իւրոց .
Եւրդ Եփեսոսն մնայր ի հազմ
յոյժ պատուեալ ի Պապէն . և գորով
հեղեալ յամ տեղիք համբաւ մեծ ի
սրբութեն տարա : բազում հեւանդք
գային առ նա . և առողջ լինէին . և
խնդրեալսն իւր զպատու մեծ . զոր
տունէր նաւ ամ ժողովարդն . զնաց
յանտն . և շրջեաց ընդ աշխարհս
Իտալիայ, և Ֆրանսիայ, և Ասիա
նիայ . և տեսանէր զքաղաքս . և
ապա մնաց ի քաղաքն Եփեսոսն :
յորտմ յոյժ պատուեցաւ ի բնիկ
քաղաքն իշխանն նոյն քաղաքն . և
ի կնովէ նորա ԻԿիկէրայ . և անդ
կատարեալ հանգեաւ ի տեղ ի յորտ
տոսն . ի զաւարն . ի Բզին քաղաքն .
ա. Դ. զաւարն . և կենդանի, և մեռե
ալ պայծառացաւ բազում սրբանշէ
լեօք :

ՀԵՄԵՒՆ

EX AR MEN A

Հայոց Պատմութիւնն :

Historia.

7. June. F.D.

Caput XVIII.

Տ. Տ Եր Լապզիւ. ամս. Իդ. Լիւ
Ղազարանի Ի Թղին Էայցյ. Կ. Դ.
ամսին :

D *Omnis Sergius, annos 24. qui LVII.*
obiit anno Armeniorū 464.

ԾԸ ԼՍԻՐ Պետրոս, Եղբայր անշխուհայ՝, ամս. Խո՛ղոս աքաղաղեցն առաքապարա, և կաջմուցին զհայրն զԴ-է սկիորսո հռչակաւոր վանիցն ասանայ հնի. և ևսպոս գաորձեալ կաթողիկոսն աղոսանից ընկեց զտէր Իգնատիոս յաթողիցն յաւճոսը մկրտութենքի. և պատառեցին զքօղն հայրապետական. և գաորձուցին զտէր Պետրոս ՚ի տեղի իւր. ՚ի սորսն աւճոսըս առաւ Էջնի ՚ի Թոսքէն:

Domnus Petrus, prædicti Khacciebi
frater, annos 40. Hunc, tametsi inno-
centem, in exilium pepulere; & in Se-
de Patriarchali collocarūt Dioscorum,
Præfectum celebris monasterij Sa-
nahni: quo deinde ex Albanensium
Patriarcha die dominica Epiphania
de eadem Sede eiectō, Domnus Pe-
trus, suo iterū loco, orto schismate,
restitutus fuit. Huius tempore Ani-
ciuitas à Turcis capta est.

[illegible]

Domnus Kbaccieb, filius sororis
Domni Petri, annos 6. Post huius
obitum Armena Cathedra vacavit
annos quatuor, quippe, cum Sebastian
Cappadocia translata fuisset, Græci
creationem Armeni Patriarchæ impe-
dierunt : quousque Maria, Caghici
Regis filia, efficacissimis precibus exi-
tum huius rei ex Græcorum Impera-
tore obtinuit. Is ergo misit

Կ Չուեր Է-րեգարիւս, որդի Է-րե-
գորի անադիւտարսե, որ Թաղեայ զհայ
րենի պատիւն, հետեւեցաւ. կրօնաւ
արուժե, և բռնադատեալ նստա-
ցաւ յաԹոս հայրապետութեն: Ի.
Չ. Ժ. Դ. Թ զին հայոց, և ի կայսրս ան-
անեցաւ. զհայ ի հաստնմանտա-
ղիս, և բաղնալ նստաւ Է զկայսից Թառ
շինանեաց ի յորտայ, և յարտայ ի
մերս. կացեալ ամս. Խիբ. և ամս.

Domnum Gregoriū, Gregorij Ma-
chistrus filium; qui, honorifica pater-
ne domus amplitudine posthabita, se in
humili monasticę vitę statu colloca-
rat, et inuitus Patriarchatus admini-
strationē suscepit anno * Armeniorum
514 fuitque cognominatus Vecaiaser.
Abijt deinde Constantinopolim; ac plu-
res sanctorū Martyrū historias ex Gre-
co, & Syriaco in nostrū idioma conuer-
tit; vixitq; in Patriarchatu ann. 42.

* Hoc est,
anno Chri
sti 1065.

ANNOTATIO.

5

4

HAc tempestate, ob infestas
Sarracenorum excursions,
qui, Regno Persico iam occupato,
Armenia crebris irruptionibus de-
vastabat; nec nō ob novos Turcarū
progressus, magis eidē Prouinciæ
metū incutientes, Cathedra Armeni
Patriarchatus ex Vrbe Vagarsciabat
Maioris Armeniæ Sebastiam Cap-
padociæ sub Græcorum Ditionem
translata fuit; Indeque postea Sisi-
dem Ciliciæ, vbi ad hæc vsque tem-
pora perseuerat: tamen Armenus
in Cilicia nunc residens Patriarcha,
quamuis à Diuo vsque Gregorio,
imperturbata quidem Patriarcha-
rum Serie, verus ac legitimus eius
Successor descendat, non habeatur
supremus Armeniorum omnium
Patriarcha, qualis duntaxat esse vi-
detur Armenis ille, qui in præfata
Ciuitate Vagarsciabat in Ecclesia
Ecmiazin olim Cathedrali sancti
Gregorij iam sedem obtinet. Nam
postquam Armeni amisso penitus
Principatu sub Infidelium iugo
mancipati omnino fuere, in paci-
fica seruitute à bellorum vexatio-
nibus liberi, semidirutam Diui Gre-
gorij Sedem instaurarunt, atque
in ea alterum denuō Patriarcham,
legitimo adhuc superstite in Cili-
cia, collocarunt: eumque, quip-
pe in pristino Sacrosancti Gregorij
Throno constitutum, nunc uti su-
premi agnoscunt; sacri potius
eiusdē Gregorij loci, quàm legitimæ
suc-

ԱՆԵԿԴՈՒԹԻՒՆ

Էջարդապետն .

Յառաջապատելի յորում Ամա-
ռիկ տեղին 'ի վերայ պարսկեց
աշխարհին . և բազմապատիկ սասա-
տակօք աւերէին զբովանդակ աշ-
խարհն հայաստանեայ . արժան հայ
բապետութե հայոց 'ի Էջարդա-
պետ բազարէն վաարկցուն 'ի Ամ-
բաստիս հայապապիկեցոյ 'ի ներքոյ
ինամարկութե յոմեայ . և յետոյ
յառան գործեալ եղև սարսափեալ 'ի
Լիփիկեան 'ի մայրաքաղաքն Աղսոյ .
յորում բազարի մաս մինչ և յառաջ
որ . և Թեպետ հայոց հաճանք որ
նստի այժմ 'ի բազարն Աղսոյ . բայց
հարապատ հետևութե հաճութե
կոտորն հայոց ճշմարիտ ամուս-
ժառանգ եղև սրբոյն Էջրիգորի լու-
սաւորչին : սակայն հայր բազումք ոչ
ընդունին զնա՝ աշապէս . և ոչ հաւա-
նին ընթահանբական իշխեցաղութե
նորա : այլ պատուեն և հաշակին իբ-
րև զամուսակալ սրբոյն Էջրիգորի,
և իբրև զկենս ընթահանութ հայոց
զՊատրիարքն Էջարդապետաւ . որ
նստի յարժանն Էմբանին եկեղեցոյ
յայտում և նստէր յառաջ սրբն Էջրի-
գոր : բանդի նստիկն հայր յետ անկ
ման բարբոսիկն Թագաւորութեն իւ-
րեանց . քաղաքեալք ըսդ լուծով խա-
ղաղ վերութե . դարձեալ նորոգեցին
զաւերեալ ամուսն Էջարդապետ-
աւ : և մինչդեռ կենսանի էր 'ի Ամա-
ռիկ տեղն հաճութե հետևեց . հա-
րապատ հետևեալ լուսաւորչին . նորա
նստացին զայլ հաճութեկաւ 'ի Էջա-
րդապետաւ որում և հազանդե-
ցան որպէս զիսաւոր . հաճութեկաւ
1-3-ձ-ի-զ

Եւ հայոց առաւել արեւմտեան լայնութեան
 զանազան լայնութեան որոշեալ, բնական
 լայնութեան հետեւ Թեւոյն սրբազան
 Եւ արդեօրեւ մեծերոյն զազան
 հայրապետութեան հայոց քոլ ի Էւ-
 բանական ընդ նշխարութեան Թեւ
 իւրեանց ոչ Թոյլ ապա յիսն զարհմանայն
 իւրեանց ընդ զայլ ԿԹՈՒ ի զի հա-
 յոյ Եւ խառնեցին զնախա-Թեւոյն
 բնական շարժելի յոյս աւանդեալ
 զմեծել զնախա պատմութեան ա-
 Թեւոյն իւրեանց զնոց հայոց ար-
 քայն Էւ ապիւ, Եւ նորեւ գաւառեւ
 Էւ արեւմտեան մասուցանելով Թեւ
 յոհայն զարարեալ յողով Եւ զազան
 զանա ընկալան ի նմանե, նախ յաւան
 յապեալ աւանդ զԷրեգորեան զկայ
 ասերն, այրանապետութեան Եւ առա-
 քին, որ յոյս մեծեան էր գրայն յո-
 յայ Եւ ապա զնոց Էւ զնոց միացուցա-
 նելոյ զհոյս հայկազեան զնոց կա-
 Թեւոյն ընդ հանապետեան եկեղեցին ի
 գրայն ի կոստանտնուպոլիս առ բա-
 բեալաւ հայաքն Էւ լեւոնտե Էւ ի
 արեւմտեան ոչ կարայ լայնութեան զմեծ
 Թեւ իւր բարե զնոց յոյս մեծութե
 ամենայն զնոց հանապետեան զկայ
 Է ի յոյս ապաքինութեան որ ի պատմութեան
 նախա խնդիրն յոյս մեծ առաքել
 եկն Եւ Էրեգորեան զկայաքն Եւ
 Էւ լեւոնտե արքայն ի մեծ եկեղեցին
 Եւ ոչ եկեղեցին հայաքն Էւ զ

Իսկ շատ աւելիքն էր Բրնկոյ
 քնոս զկայանէն Ի զԵհարայն ցեղե-
 հայոց իշխանաց քանզի յորժամ Ի
 նախկին ժեկն աշխարհն հայոց աւ-
 րեալ էրէ Ի պարսեցեւ ամ իշխանսն
 նորա շարաքարձեալ էին Ի սիփոց
 Զապեալ էր միայն մեկ իշխան զոր
 հաւիկ անուն Լեւո փախեալ Ի քանդ
 Ժ Ի Է Կո

•successionis rationem habentes.

Inter ea Græci, cum Armenios, quorum Patriarchalem Cathedralam sub ipsorummet ditionem iam translata videbant, suis potius Patriarchalibus Sedibus fore subijciendos sperarent, eorum Patriarchæ electionem quatuor litigiter annos impedierunt, quoad ultique Caghenus Armeniorum Regulus una cum sua ipsius filia Maria, pretiosissimis ad hoc oblatis muneribus, ex Græcorum tandem Imperatore impetraret, ut in locum Domni Khaccich Patriarchæ, quadriennio iam ante demortui, sufficeretur Gregorius Vecaiafer, Armenus Eremita, vir eximie virtutis, & Græcæ ac Syriacæ linguæ peritus; qui postea, ut cum Catholica suam reconciliaret Ecclesiam, Byzantium usque, ad piissimum Imperatorem Alexium Comnenum 1. profectus est; cuius licet rei eventus impiorum hominum causâ optatum deinde finem haud quaquam fortius sit, ut colligatur ex Actibus Concilij Tartensis, ubi sic habetur: *Venit etiam Gregorius Vecaiafer ad vestram magnam Ecclesiam, & Imperatorem Alexium; neque potuit unio conciliari.*

9. Erat autem Gregorius ex illustri
 stitio veterum Armenorum Prin-
 cipum sanguine oriundus: etenim
 multis ab hinc retro seculis, quan-
 do Armenia primò à Persis cuncta
 fuit, cum omnes illius Procures fuis-
 sent penitus à medio sublatis, unus

Grati ele-
ctionem
Amici Pa-
trarchae
in pedic.

Concil.
Tarl. Arm.
in Resp.
ad 9. prop.
Græcorū

* Ex histo-
rico Car-
mine Ober-
stus Ghe-
do Regi-
bus Ann.
1680.

Եւ ան. ուն զկայ են նամակքս գրեալ ի
նայն Էփրեսորեանս պատկն առ Էպիս-
կոպոսն Բենեդիկտոս. եւ գրեալ է
Էս պատկն Էփրեսորեան պատմական
նի առ հայոց կիժն Էփրեսորեան. հաւ-
անեցողքս զանկող. հայոց. հրաժարել
ի մոլորութեց անմայ. Բեպեա ասեա
նմա հրեշտակն յո՛ւաննէս. Բէ ոչ ան-
կն հայր զայնպիսի մոլորութիւն իսկ
Բուզըն Պատկն. զոր մեք գտաք ի
գիրսն Իւրեան. եւ ըստ այսմ օրհնակն

Քրիստ Եպիսկոպոս Ժառանգ Ժա-
ռայիցն այս առ սրբելի եղբայրք
ի բն Էփրեսորեան հայոց Եպիսկոպոս
ողջոյն Է. առաքելական օրհնութիւն
Էփրատիկազ հովուապետութեան
Բարձրագահ սբ աթոռայ. յորում
մեք շնորհօքն այն անարժանապէս զե-
րակացո. եմք. եւ հայր զոր ունիմք
զան Էկեղեցեացն ինսականութեան
նորին. Բանադատին զմեզ արամիկ
ի վր կորչուման նայն. որք բաժա-
նեն զմեքեանս ի մարմնոյն բն. Է
ինորութե մեծաւ ուրախանալ զմ
փրկական հաւանութեան անդիկ.
որք սոգիզ դաւանութեան Բանան պա-
հել զմեքեանս օղջապետ. հաւատոյ
Էրեւան մեք լսելով եւ ի հայոց սուրբ
Էկեղեցիք. խառնեալ յաղղութեան
այնք հաւատոյ. զոր աւանդեալ ի
յառաքելոցն. Է. ի սրբոց հայոցն. ունի
տեղեւորան Էկեղեցին բն. ընկա-
լեալ եւ զդաւանաւան շարափառ բա-
նից ոմանց. Էւ Էս պատկն ի հայ-
րական գիտութեան շարժեալք. յոյժ
լցաք արամութե. բանդի ոմանք պատ-
մեցին մեղեք գուր ի սբ խորհուրդ
պատարագին ոչ խառնեք զմեքն ի
մեզ գիտոյ. եւք ան բրնայանայք
լաւ գիտեն. որ ի հաղիցն մեք ի
Է Է Է

Է
13

Է
14

Է
15

dam, ab ipso Papa Romae damna-
tum: extat de his litteræ ipsius Gre-
gorij Papæ ad Episcopum Beneuen-
tanum. Cuius occasione idem Gre-
gorius Papa, scribens ad eundem
Armeniorum Antistitem Vecaialer,
errores damnados enumerat, à qui-
bus eos præcipit abstinere; licet ne-
garet Legatus, eos illis esse implici-
tos. ea autem Epistola, quam Ro-
mæ ex manuscriptis Bibliothecæ
Vallicellanæ depromsimus, talis est.

Gregorius Episcopus, seruus
seruorum Dei, Gregorio;
dilecto in Christo fratri, Armenic-
um Episcopo sal. & Apost. bened.
Summæ Sedis specula; cui Deo au-
ctore licet indigni præsidemus; ac
vniuersalis Ecclesiæ sollicitudo, quæ
ipsius disponente prouidentia geri-
mus, compellit nos, sicut de illo-
rum, qui se à Christi corpore sepa-
rant, perditione vehementer dole-
re, ita quoque de eorum, qui rectè
sentiunt, & vnitatem fidei seruare
noscuntur, salutari consensu ineffa-
bili lætitia congratulari. Proinde
quoniam vestram sanctam Arme-
norum Ecclesiam à rectitudine fi-
dei, quam ab Apostolis & sanctis
Patribus traditam vniuersalis Eccle-
sia tenet, in quasdam prauas exor-
bitasse sententias, nobis relatum
est: propterea paterni affectus com-
passione dolemus. Quorundam si-
quidem relatione didicimus, in ce-
lebrandis sacrificiorum salutiferis
Sacramentis aquam vino penitus
apud vos non admisceri: cum ne-
mo Christianus, qui sacra nouit
Euan.

Greg. lib.
7. ep. 26.

Greg lib. 8
epist. 10

Responso
Romani
Pontificis
ad Grego-
riū. Arm.
Patriar-
cham.

Euangelia, dubitet, à latere Domini aquam cum sanguine emanasse. Audiuimus etiam, quod contra morem sanctæ Ecclesiæ Vestra non ex balsamo sanctum Chrisma, sed ex butyro conficiat, & quod Discorum Alexandrinum, hæresiam cham, ob perfidiam, duriciem, an Chalcedonensi depositum, atque priuatum, venerit & approbet. Hæc autem licet præsentium portitor, tuus Legatus, ita esse coram nobis negauerit, tamen ex Fraternitate tua, scire firmiter cupientes, volumus ut ipse hunc eandem Ioannem Presbiterum & de istis rebus quid sentias, & de cæteris sicut bi hæsis, ad nos procures cum sigillo tuo rescribere, ac deinceps Dilectionis tuæ litteras ad Apostolicam Sedem frequenter dirigere. Volumus etiam Charitatem tuam Fratribus suis significare, utrum Vestra recipiat, quod Ecclesia Universalis amplectitur, fidem scilicet quatuor Conciliorum, quæ à sanctis Patribus comprobata, à Romano Pontifice Siluestro, Leone, & alijs Apostolica sunt auctoritate firmata, inter quos nihilominus Beatus Gregorius Pater, Doctor egregius, maioribus Ecclesijs Alexandrinæ, Antiochenæ, alijsque in epistola sua sese tam tenere his verbis testatus est: Quia corde creditur ad iustitiam, more autem confessio, sic ad salutem, sicut sancti Euangelij quatuor libros, sic quatuor Concilia suscipere & venerari nos faciat; Nicænum scilicet, in quo

27
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Armeni S.
Greg. PP.
recipiunt.
et si 4. & 1.
Synodū re-
spiciant.

հաւատամբ յարդարութիւն. և բերա-
նով խոստովանեմք ի փրկութիւն. զի ա-
սորիկ եւ խոստովանեմք ընդդէմ իւր
պատուելի զչորեքեան նախնադոյս
ժողովն, որպէս զչորս փրկութեան
աւետարանչացն. ցր. զնիկիոյ սբ ժո-
ղովն. յորում եղծեալ եղև չարաշահոյս
աշխարհաւ. զի սինհոդոսն բուզանսն
ոյ. ներում մերժեցին զմակեդոնի մո-
լորութիւն. և զեփեսոսի սբ ժողովն.
յորում դատարարութեցին զամբարշ-
տութիւն Լեւոնորի. այլ և առ առաւել
ջերմեանս սիրով ընդդէմ, և դա-
ւանսն զբողիկեանսն սբ ժողովն. նե-
քում ջնջեցին զԵւտիքեան և զԴէո-
կորոսի հերձուածողութիւն. Լիւ զի ի
զիւ չորս ժողովոցս այսոցիկ, իբրժե ի
զիւ բաւանկիւնի զիմի, հիմեալ է' բո-
լոր շնորհաւորութեանս սբ հաւատոյս մերոյ. և
որ սբ ոչ յենու հատուաւորութեանս
Թեոփե և այլ առաքելսն զարուց իցէ,
և զէմհատուաւորսն. սակայն արտա-
քոյ շնորհաւորոյս հաւատոյ տեսանի
գործել դարձեալ ընդդէմ և դաւա-
նսն զհիմեալսն սբ սինհոդոսն, որ է'
բուզանսն երկրորդ ժողովն. յորում
մերժեցին զԹուղիս Զիբայի, ի մո-
լորութեք. և սուտ ցուցին զանհրաւ-
րարդարութեան Թեոփեոսի, որ զմի
անձն ըն, միջնորդին այլ և մարդկան,
բաւանկեր յերկու անձնաւորութիւն.
և առաքելսն զորինչ յիմարութե
և լրբութեք գրեալ եր Թեոփեոսի
դէմ ճշմարիտ հաւատոյ սբոյն Կիւր-
զի աղբասնորացոյն. Լիւ հերքեմք
նորմէն զորինչ այլ մարդ հերքեալ և
նորմէն եղև ի նախասացեալ սբ ժո-
ղովոցն. եւ ընդդէմ զընդունեալսն
ի նոցանէ. քանզի գորով նորմ հաստա-
տեալք հաւատութեք ամենեցուն. որք

ԴԼ ա

իշխե

quo peruersum Arij dogma de-
struitur; Constantinopolitanum
quoque, in quo Eunomij, & Ma-
cedonij error conuincitur; Ephe-
sinum etiam primum; in quo Ne-
storij impietas iudicatur; Chalce-
donense verò, in quo Eutychis,
Dioscorique prauitas reprobatur,
tota deuotione complector, in-
teggerrima approbatione custodio,
quia in his, veluti in quadrato
lapide, sanctæ fidei structura con-
surgit; & cuiuslibet vitæ atque
actionis existat, quisquis eorum
soliditatem non tenet, etiamsi la-
pis esset, cernitur tamen extra
ædificium iacere. Quintum quo-
que Concilium pariter veneror;
in quo epistola, quæ Iba dicitur,
erroris plena, reprobatur: Teodo-
rus, personam Mediatoris Dei &
hominum in duabus subsistentijs
separans, ad impietatis perfidiam
cecidisse, conuincitur: Scriptura
quoque Teodoriti, per quam Cyril-
li fides reprehenditur, ausu dementi-
æ prolata, refutatur. Cunctas verò,
quas præfata veneranda Concilia
personas respuunt, respuo; quas ve-
nerantur, amplector; quia dum vni-
uersali sunt consensu constituta, se
& non illa destruit, quisquis præ-
sumit aut soluere quos religant,
aut ligare quos soluunt. Quisquis
ergo aliud sapit, Anathema sit.]
His itaque sanctissimi Viri, præ-
cipuique Doctoris verbis diligen-
ter declaratis, prudentiam tuam
charitatis affectu commonendam
censuimus, vt clausulam, quam
in illa

Դա
21

in illa Laude subiungitis, *Sanctus Deus; sanctus fortis, sanctus immortalis*, istam videlicet, qui crucifixus es pro nobis; quoniam nulla Orientalium præter vestram, sed nec sancta Romana habet Ecclesia, vos rotius scandali occasionem, prauique intellectus suspicionem vitantes, superaddere de cætero omittatis. Si enim Vas electionis, Beatissimus Apostolus de sumendis cibis, melius sibi esse non manducare, neque bibere, quam ut frater scandalizetur, asseruit: considerare debetis, quam graue, & periculosum sit, ubi saniori intellectu vitari potest, Fratribus de fide scandalum generare. Quapropter Fraternitas tua, Ecclesiæ, cuius sibi cura commissa est, tenendum putet, & credat sufficere, quod catholica in Orbe terrarum diffusa Ecclesiæ, Spiritu sancto illustrante edocta, sentire cognoscitur, & tenere declaratur. De reliquo, quia cognouimus, Ecclesiam vestram azima sacrificare, & ob hoc à Græcis, dumtaxat imperitis, quasi de hæresi reprehendi, nolumus, vos de temeraria garrulitate illorum, multum mirari, sed nec ab institutione desistere, scientes eorum procacitatem non modò vobis hanc velut calumniam obijcere, verum etiam simili de causa, grauiori verò iniuria, hucusque contra sanctam Romanam Ecclesiam insurgere; quæ per Beatum Petrum, quasi quodam privilegio ab ipsis fidei

Իշխէ արձակել զկապեալսն ՚ի նոցանէ.
 և կամ կապել զարձակեալսն . ոչ բա-
 42 Կէ զնորս, այլ զանձն իւր. ուստի և
 նախ զովեալ լիցի . 3 Առբա՛ն են բանքն
 ամենասուրբ զարդապետին և հաղ-
 մայ հայրապետին Էջ-րեգորի . եւ
 արդ՝ էղբայրական սիրով զգոռացոր
 ցանեմք ևս զԽահեմո-Թիդ ձեր վն է-
 րեք սրբաւասցումքն . զի կամեսցիք
 ասել զայն սրբերգութիւն, բաց ՚ի խա-
 ջնցելոյն վն մեր. և բառնալ ընԹհանո-
 ւք Լկելեցո-ոյ զգայԹակղութե պատ-
 Խառն զայս, և զչար իմացողութեան
 կարծիս . զի ոչ որ եկեղեցի երգէ այդ
 պէս, բաց ՚ի ձերմէ. ոչ արեւմտեանն. և
 ոչ արեւելեանն . քանզի եթէ անօթ-
 74 րնարութե սբ առաքեալն Պօղոս ա-
 23 ղէր. եթէ շաւաղոյն է՝ ոչ ուսուր և ոչ
 քմովել . բա՛ն Թէ գայԹակղեցուցանել
 զէղբայր . որչափ ևս առաւել պարտ-
 է՝ ձեզ զմաւ ածել Թէ որքան վա-
 րարար իցէ առ զայԹակղութիւն եզ-
 բարցն ՚ի վր բանիդ հաւատոյ . Ասկա
 այսորիկ ղիտացե՛կ էղբայրութիդ ձեր .
 Եթէ բաւական է՝ եկեղեցո-ոյդ որ է՝
 ձեզ անձնացեալ, հաւապ և ընդու-
 նիլ զամինչ որ հաւապս և ընդունի
 տիեզերածաւալ եկեղեցին այւլ պա-
 վս զի մեր իմացաք. եթէ բաղարձհա-
 ցիւ՝ զպատարապն մատուցանէք. եւ
 Թէ վս այսորիկ յոյսք ոմանք ազեալք՝
 74 համարելով զայդ հերձուածողութի,
 24 հանապազ ՚ի ձեզ սատեկ . յաղագս
 որոյ համիւք, զի դուք ոչ զարմանայք
 զչարախօսութեանն իւրեանց. և այ-
 րո՛ւ ոչ ծառսցիք ՚ի սկսեալ արարողու-
 Թենէդ . գիտելով, եթէ չարաբանա-
 լորգութիւն իւրեանց ոչ Թէ հակառակ
 է՝ ձեզ միայն. այլ ևս մեծապոյն անի-
 րաւութեք յարեալ՝ ձկտի նոյն պատճա-
 րս ԼԷ

Graci Ar-
menios re-
prehendūt
quòd in
azimis sa-
crum faci-
ant.

աւել մինչ և 'ի դէմ կաթողիկէ և
առաքելական եկեղեցոյ համայ. որ
չն գլխաւոր աթոռոյս սրբոյն Պետրո
սի՝ համարեցաւ 'ի սկզբանէ մայր ամ
եկեղեցեացն աշխարհի, և համարե
ցի ևս այսպէս մինչ և 'ի այսպէս և 'ի
նմա ոչոր նստաւ հերետիկոս. առաջ
նորդ. նա և յառաջ 'ի տեր, եթէ ոչ
ևս նստելոցն իցէ երբեք ըստ տէրոյ
նական խոտմանն. Թէ ևս աղաչեցի զս
քն պետե, զի մի պահապանցին հաւ
ատք քոյ իսկ՝ Թեպեանորս գովելով
ղխմորն իւրեանց, ոչ Թողուն միտաի
բանիւք չարախօսել 'ի զի մեր տական
մէք անյաղժելի պատճառօք ըստ այ
լատապով եղեալք բաղարձին մերոյ, ոչ
արհամարհեմք զխմորն իւրեանց. զհետ
Երվալով զինի բանին առաքելոցն
Պողոսի. որ առէ Թէ ամ ինչքէ՝ սրբոյն
պրդ՝ բանքս այսորիկ բաւական իցեն
զս ծանուցանել և անփոք յոռնել
զլրբութիւն յոռնացիւ ապա վերստին
սնան առնեմք Եղբայրու Թէդ քուս և
պատուիրեմք. զի 'ի ձեռն վերոյգրեալ
բահանային և կամայոյ պատշաճաւ
որ հրեշտակի՝ առաքելոցն առ մեզ
նամակս. եւ յաղաքս աղոց բանիցն հաւ
ատոյ. և Թէ զիտոր լիցի հաւատով քոյ
ծանուցուին մեզ արարցես. Եւ այլ
գրեցաւ. 'ի իդ. առաքելոյ յառնաւ. ամայ
ւմինչ և ցայս գրէ Էդրիքս պատին
առ կաթողիկոսն հայոց :

fidei primordijs à sanctis Patri-
bus omnium mater Ecclesiarum
altruitur, & ita usque in finem
semper habebitur, in qua nullus
vnquam hæreticus præfuisse di-
gnosceretur, nec vnquam præficien-
dum Domino promittente con-
fidimus. Ait enim Dominus Ie-
sus : *Ego pro te rogaui Petre, ut
non deficiat fides tua.* Et illi qui-
dem suum fermentatum commen-
dantes, reprehensionis in nos
leuissima verba contumaciter iacu-
lari non desinunt. Nos verò azi-
mum nostrum inexpugnabili se-
cundum Deum ratione defenden-
tes, ipsorum fermentatum nec
vituperamus, nec reprobamus, se-
quentes Apostolum dicentem,
mundis esse omnia munda. Sed
ad detegendam, & contemnen-
dam Græcorum temeritatem, nunc
ista sufficiant. Dilectioni verò
tuæ iterum inculcando mandamus,
vt de superscriptis, & de alijs,
quæ ad fidem pertinere cernun-
tur, qualiter teneas, per memo-
ratum Presbiterum, aut per alium
idoneum Nuncium tuas ad nos
litteras mittere studeas. &c. Da-
tum 8. idus Iunij.] Hucusque Gre-
gorius Papa ad Armeniorum Patri-
archam.

ամա. Ծ. Գ. Լեւորում ժամանակի այս
 չափ պիտի՞ պատուեաց զառաքել
 բախան. որ ըստոյն հասնայ. մինչ զի
 բազում անգամ առաքելաց անգ. հրեշ
 տակն ար. ի ծանալցանել ծան զսէն
 իւր. և զհնազանդութիւն. յազապո
 տայ. և ինքն բազում Թուղթու պա
 տախանաւորութե. էառ ի սրբալ
 զան քանտեղապետացն. հոգովաց
 բանդի նախ առաքելաց. նմա պիտի
 իրականութիւն երկրորդ. պատկն և ալ
 պա՛ զայլ նստակի ծրեաց նմն պատկն
 Էւթեհիւս երրորդն. որպէս զկայ. Թ
 մեղ Աքայ ժողովն հացաց. որ ան
 աղաքէն. Էթե. գիւրին և ձեանալ
 պատրաստ խնդրես զայն զկայոր
 Թիւ սրբոց հարցն. գտցես ի Թուղթն
 Էւթեհիւս պատկն. հոգովաց. զոր
 պրեալ է՝ առ աւեր Էթեհարեւ կմրն.
 Եղբայր մեծին Լեւորեւի կրպեցոյն.]
 Էթե. Թովն նախակիւ նոյն պատկն
 Էւթեհիւս եւ պատաւախութի Թղթայն
 Էթեհարեւ. զոր առաքելալ էր նմա
 աւեր Էթեհարեւն ի ձեան հրեշտալ
 կաց տեմն. յաւի ամառ. Ծ. Գ. Լեւ. Գ
 զոր առաքելալն պատկն ի գիտն
 իւր. Էթե. պատկն զայն աղաքէն իւր
 նիւ բազում առաքելալ. Էթե. Գ. Լեւ. Գ
 Էթե. ի քանակութեան հրեշտակի
 եւ ի ստաւաց. հարց. և պատկն
 առաքել իւրեանց. ի հոգեւոր ի գիտ
 ցանէ. Էթե. Գ. Լեւ. Գ. Գ. Լեւ. Գ
 քանակն զնանկութե. բազում Էթե. Գ. Լեւ. Գ
 կապտաց. զոր. տեւ բալ. Էթե. Գ. Լեւ. Գ
 Թեանքն իւրեանց. Էթե. Գ. Լեւ. Գ
 նոցա պատկն իւրն զհարց. իւր
 ալմարեւի հրեշտակին. առաքելալ ի
 հեռաւորանէ. յարեւելաց անալ. և
 կապտեալ ի անապատի զմեւն. և
 զկն նախ բազում աղաքէն. Էթե. Գ. Լեւ. Գ

tit Apostolicæ sanctæ Sedi deuotus ;
 vt sæpè suæ erga illam subiectionis
 signa publicis etiam legationibus
 aperire non destiterit . Quapropter
 primò litteras communitorias ei
 rescripsit Innocentius Papa ; quem
 fuisse Innocentium II. annorum
 supputari manifestè deprehendimus .
 Alteram deinde similem epistolam
 ad eundem missam hic legi-
 mus ab alio Romano Pontifice ano-
 nymo ; qui , vt constat ex actibus
 Concilij Silensis Armeni , fuit Eu-
 genius III. Ibi enim sic habetur ;
*Si in promptu & ad manum ea sancto-
 rum testimonia relictis ; incunctanter
 reperiens in epistola ; quam Eugenius
 Roma. Papa misit ad Domnũ Gregoriũ
 Patriarcham ; fratrem magni Nirs-
 sessis Ghelaisensis .* Hac igitur episto-
 la Dominus Papa Eugenius respon-
 dit ipsi Gregorio Patriarchæ ; à quò
 legationem quandam acceperat an-
 no Domini 1149. relatam ab Or-
 thone ; qui præfens aderat ; Frisan-
 gensi Episcopo ; quæ quidem lega-
 tio ; ut potè notari dignissima ;
 iisdem verbis Orthonis hystoriam
 appendenda ; visa est .

Legati Armeniorum Episcoporum ;
 aut Octba ; eorumque Metro-
 politani ; quem ipsi Catholicon , id
 est ; Vniuersalem , propter infini-
 tum ; id est ; amplius quàm mille
 Episcoporum sub se habentem nu-
 merum ; vocant : legati ab ultimo
 penè Oriente ; Summum Pontifi-
 cem Eugenium III. Viterbij ; labo-
 riosum iter perantem & lex men-
 ses complentes ; adeunt : oique ex

G g 2

parce

Acta Sisen
sis Cōcilij
asseruntur
in calce
hujus pri-
mæ Partis.

Otto
 Frit. Epif.
 lib. 7. c. 31.
 apud Bar.
 ann. 1145.

նկեն : և Թեպետ Եպիսկոպոսն աչօր
 բարօր հայերն վեր շար զառաւարտս .
 ոչ գտանէր լուսամբսս , զորով անցն
 ալ էր այն լոյսն և Եմեսայ լինել զայն
 անօրէն և սրտելիաբար . առաւել
 լապտիս բորբոքեաց սիրան նորն հաս
 զանդել առաքելականսք աթոռոցս ,
 յայտ առնելով առնեցոյն զանկիս
 հրաշարի . Թեպետ առաքիս և խա
 նարս սք հայրն Էմեսայն որասն ոչ
 համարէր զգորցոյն տեսեանն արժա
 նաւոր արդեանցն իւրեան . այլ ասէր ,
 Թէ անօր ցոյցեալ էր զայն հայ եպիսկո
 պոսն զն մեծն հաւատոյ նորն . որ
 արէս զի հայոց եկեղեցին , յորմէ առա
 քեցաւն , ծանաչեացէ զգորուծի սք
 խորհրդոյն հաստատեալ լուսով իշխար
 անութե . և որ ցէ առաքաւ , Թէ որպիս
 ան պատուով և կերպիւն նորաւ Եր
 նան մատուցանել զառաւարտս . Էմ
 քարկեալ որասեաց . նոյն եպիսկո
 պոսն , Էմէ մերն աշխարհին հայոց
 բնակէին ապրբ ունեւ . նոյն ժամ
 նելոյ . զորիմն իւրեանց հասեաւ .
 բերէին ինան լուսմար . ի յաւա
 զանս հայոց . և երբև միտեալք էին
 ինացանէ . և զերծ եալք ի շար հա
 տոյն . երթալիս յաշխարհս իւրեանց ,
 և վերադառնալ ինանսն ի պիղծ ազգի
 րուծի . ինացանսն Էմէն ինանսն և
 նա և օրնորէր առանկի ի հասեալս
 հան եկեղեցոյնս , մի Թեպետէր հա
 յոյ միտեալ ինացանսն երէկայն .
 Օայտոսիկ Էմէն ան Թեպետ
 լուս աշխարհ , զոր ինքն սրտմար . Թէ
 հայր ի համանսկիս այսմիկ խորեալ
 հայրն վարէին ի սք խորհուրդն . և
 Թէ այսու համալայնէին ընդ յու
 տաց . ոչ ասէ իշխարս . զն զի առաւ
 քան զայս ժամանակս հայր Թեպետ
 Էմէն Էմէն

scens , ac ad obedientiam Romanæ
 Sedis amplius accensus , cunctis ,
 quæ viderat , aperuit . At vene
 rabilis Pater non suis hoc meri
 tis attribuens , ipsius potius fide
 calitus hoc sibi monstratum , af
 firmabat : ut videlicet Ecclesia ,
 à qua ipse missus fuerat , Sacra
 mentorum virtutem , veritatis lu
 ce perfusam cognosceret ; ac de
 inceptis quali ea reuerentiâ , ac
 formâ tractare deberet , addisce
 ret . Retulit etiam præfatus Epi
 scopus , quod in confinio Arme
 niæ quædam gentes essent , quæ
 fœtus suos fœcentes generarent ,
 eosque statim ad aquas Armenio
 rum lauandos transmittrent : quos
 cum illi Baptismatis vnda tingent
 es , innatum eis fœtorem pro
 pellerent , mox tamen remissi ,
 ad Paganismi ritum , & spurcitiam
 redibant : quod utrûm faciendum
 esset , item Romanam Ecclesiam
 consuluerunt .]

Baptismus
 propellit
 a pueris in
 fidelium in
 natum fœ
 torem .

Hæc Ottho , Ecclesiæ Frising
 gensis Episcopus : qui tamen in
 eo solum , quod refert , Armenios
 nimirum in sacris Mysterijs pane
 vti fermentato , hoc fuisse tempore
 solitos , atque ob id præterea conue
 nisse cum Græcis ; erroris quidem
 manifesti conuincitur . nam quod
 multis ab hinc annis idem Armenij
 fermentatum deposuerint , & azymo
 vti cœperint , iam liquidò constat ex
 supradictis cum in cap. 17. n. 4.
 cum quoque in mox præcedenti
 cap. 19. num. 24. vbi etiam à Gre
 gorio VII. Sum. Pont. nimirum de
 hoc

hoc instituto eos laudatos, atque à Græcis reprehensos ostendimus. quamobrem & verisimile reputamus, illam adhuc, inter Græcos, & Armenos ab Othone iam relatam, contentionem, hac præsertim ex causa fuisse exortam.

Գրեմն այն ի մէջ յունաց և հայոց պատմեալ ի վերոյ ի. Հոթանէն. կարծեմք թէ եղև զանն պատմեալի նոյն բաղարմն.

Դ Են զհանգի. և ընկալեալ Էն զբաղարմն որպէս ի վերոյ ցուցաք ի գրեմն. Դէ. և ի Թիւն. Բ. նա և ի գրեմն. ԴԲ. և ի Թիւն. Դգ. յայտնեցաք. Թէ. զն բաղարմն զոր հայր ընդունեալ Էն. յոյժ գովեցան ի պապէն Էդրիգորէ և Թեոփիլէ. և բաժանեցան ի յունաց. զանն որոց

EX ARMENA

Historia

Caput XXI.

LXIII.

D Omnus Nierses Ghelaiensis, frater Prædecessoris, doctor uniuersalis, qui carmina plurima composuit, annos 7. Hic concordia Ecclesiarum procurande, quod ab ipso Manuele Græcorum Imperator poposcerat, maximam dedit operam, quare nonnullæ de sacrosancto Trinitatis mysterio, & de Incarnati Verbi dispensatione egregias, orthodoxæque elaboratas epistolæ ad illum rescripsit; quas Græci demirantes, continuo vitrum eruditissimum quendam ad Niersesem verbis comprobandum miserunt. Is autem eiusdem Patriarchæ sententiam cum sua satis conuenientem habens, ad suos iterum reuersus est. Nierses interea, dum altera illam vice præstolaretur, cum deliberatione cogendi in eius reditu Concilium, in quo cum Græcis concordiam confirmaret, cessit è vita.

AN.

ՀԱՄԵԼԻ

Հայոց Պատմութիւն.

Էդրիգոր. Իա.

Տ Էր Լեւոնտն կղացեցի, տեկէ Էդրիգորն զարդարեալ. որ բաղարմէ երգոյ յօրհնեաց ի հայո. ամն. Է. Լեւոնտն ինդրէր կառարեղ զմիաբանութիւն սիրոյն. զոր ինդրէր Թագաւորն յունաց. Լեւոնտէ. և բաղարմ Թագաւորն զեղեցիկ խառնաճանութեամբ ի սուրբ երրորդութիւն. և ի. անձրեմութիւնն սիրոյն. ան. ըստ ազգական. դաւանութեանն գրեաց նման ընդ. որ յոյժ գովեցալ. նոքա, և արարեցին զմեծ խառնաճանութիւն. ընդ. նման. զոր. որ յոյժ հաւանութեամբ խառնաճանութիւն. և զարդարեալ յետ. ինդ. ի միա. անձրեմութեամբ. և կամէր Լեւոնտն ժողով անել. և միաբանել. ընդ. նոքա. և միա. յայտն միա. էր. փոխ. յայտն. այս.

ԴԷ

ԴԷԼ

ՄԵԼԿԻՍԻ-ԹԻՄԵ

ՀԱՐՈՒՄԵՆԻ

7
3

ANNOTATIO.

Յերսես Գլելայենսիս, մեծ զարդարեալ
 Ներսէս Գլելայենսիս, զոր հայրն
 առաջին, և քննութիւն երես զհազիւ
 տարբեր, և հաստատեց եկեղեցւոյն եւ
 բնակչ. եղև մեծ առաջնակ բանաստեղծ
 ներշնչութեան տաղիւ գեր ի
 գերոց. և արդարեւ համարեալ ի տա
 ղաշարութե տարեկան. զի արժանի
 է համարել համեմատեալ այլոց գլխաւ
 որ բանաստեղծաց յայտնաց և լատի
 նացոյց. Էրն շարադրեաց համեմա
 կան տաղաշարիւ զմի բնոր ի հազիւ
 որ երգիւք. որովք զարեւ յաղթուե
 կեղեցեքն հայոց և արար զայլ դիշ
 քնի շարադրութիւն յորոց մեք արտա
 հանեցաք զկիւրաթիւ տեսնա. և ե
 դաք ի յերկարդ հարստեան տա ի հա
 տատել դերկաւ բնութիւն ի մի անձն
 բն և զբնութեան հայրոցն արար ի հո
 բե և յորդոց և զայլ ազգաբնա տ
 ապարտածութեան Թեալեալ նոյն Ներ
 սէս հարժեալ էր յառաջ տարակա
 տակաւ մտաք. երես տաղեալն սրբոյն
 Լիւթի. որ ասէք. Թի մի է բնութի
 բնութիւն մարմնացելոյ. նշանակեալ զմի
 բնութիւն գոյ ի բնութեան համարելով ինքն
 պարզաւորութե, երես արեւ Լիւթիւն
 ներ և արդարեւ միտա. արեւ էր տա
 ղաշարութե Թեալ ի յառաջարկն գաւ
 տնութիւն. Թե մի բնութիւն էր ի բն
 տակալն յետոյ յարմարեալ տա նախ
 առ զարդարեալ Լիւթիւն. և յայտ ա
 րար նմալ զարդարեալ. ինկադրութի
 նոյն տաղեալն ի նկնալ տառապանք,
 և արեւոյ հարցն զկայութե, մանաւ
 անդ և արեւոյ Լիւթի. որ բարդութե
 տրեք մեկնեալ էր զառաջեալն եւր

ՀԱՐՈՒՄԵՆԻ

ՀԱՐՈՒՄԵՆԻ

Nierces Ghelaiensis, orthodo
 xus Patriarcha, quem Arme
 nia vniuersa, vt sanctū illius Ecclesie
 Patrem, ac Doctorem agnoscit, eius
 que commemorationem in Litu
 rgia, & Menologio celebrat, fuit
 poeta sacer, & hac quidem faculta
 tate adē insignis, vt celebrioribus,
 meo iudicio, vel Græcis, vel Lati
 nis Poëtis in suo cœquādus sit idio
 mate. Librum integrum sacrorum
 Canticorum, quibus Armena nunc
 vtitur Ecclesia, Venetijs ab ijsdem
 Armenijs typis datum, aliaque sacra
 Opuscula p̄teritū & earmine, &
 soluta oratione composuit; quæ
 nobis ad comprobandum duas in
 Christo naturas, processionem Spi
 ritus sancti ex Patre & Filio, ac cæ
 tera catholica dogmata, in secunda
 Parte citantur. Quamuis enim ue
 rò existimasset antea idem Patriar
 cha, dictum illud Diui Cyrilli Ale
 xandrini contra Nestorium, *Vna
 est natura Verbi diuini incarnati*,
 non posse consequenter saluari, nisi,
 declinando tamen ab Eutychis con
 fusione, poneretur in Christo vna
 natura, ex humana & diuina incon
 fuse composita; quemadmodum &
 in homine vna ponitur natura, com
 posita ex anima, & corpore; quod
 falsò ipse opinans fuisse mentē ei
 usdem S. Cyrilli, qui tali sæpè vltus fue
 rat exemplo, in priori fidei profes
 sione, quam ab ipso petierat Ma
 nucl Imperator, vnā naturā in
 Chri-

Nierces
 Ghelaien
 sis, Arme
 niorum Pa
 triarcha
 Catholi
 cus, & poë
 ta insignis.

Christo confessus fuerat. Postea
verò, vbi primùm Theorianus, Gra-
cus Theologus, rationibus, ac san-
ctorum Patrum testimonijs, præser-
tim ipsiusmet Cyrilli, qui non semel
semetipsum in ea re explicauerat,
orthodoxum illius dicti sensum ei
aperuit; statim duarum naturarum
veritatem, vniusque in Christo na-
turæ figmentum, vt infra dicemus,
aduertit, & confessus est; nec, le-
prius fuisse deceptum, fateri palàm
erubuit. Quapropter deinde ad suā
Ecclesiam cum Catholica, & Apo-
stolica conciliandam, studij, ac dili-
gentiæ tantum planè adhibuit, quan-
tum potuit.

Audiamus porrò, quid de hoc Pa-
triarcha Armenum referat Mæno-
logium, cuius verba sunt hæc. *Ma-
xima fama sapientiæ, ac doctrinæ
Nierseſis Gbelaiensis Patriarchæ ad
aures vsque Manuelis Græcorū Im-
peratoris peruenerat; qui propterea,
missis Nuncijs, petijt ab eo fidei Pro-
fessionem Ecclesiæ Armenicę: & sacro-
sanctus Nierſes scripsit illam veris,
patentibus, & elegantibus verbis:
quam ubi audierunt Rex, Patriar-
cha, & omnes Græcorum sapientes,
approbantes assenserunt orthodoxę fi-
dei Armeniorum, elegantiam præ-
sertim compositionis: admirantes:
miseruntque ad sacrum Antistitem
Nierſesem, Philosophum quendam no-
mine Theorianum, qui postquam il-
lum adijſſet, ac plures dies inter se
collocuti fuissent, ad Imperatorem re-
uersus, magnam Nierſesſis sapiētiam,
perfectamque morum probitatem ei*
renun-

Mænolog.
Arm. die
19. Nou.

7
6
լուս բարի մտայն ւայրոց ուղղափա-
պայ յայնժամ զգո-շանալով. իսկն Լեւո-
նէս զմարտութիւն միոյ բնութեւ, հա-
մարձակապէս խոստովանեաց ի մի-
անձն զի զերկու զանազանեալ եւ զմի-
այեալ բնութիւնս եւ իմացում, եթէ
այլ էր սակ զմի բնութի զի, որպէս
ասաց շիւթօսիւ Էւտիքէս. եւ այլ էր
սակ զբանին մի մարմնացեալ բնու-
թի. յի. զանօղին բնութի բանին որ
մարմնացաւ որպէս ասաց սբն Լիւ-
բեղ. սակս այսորիկ նոյն սբ հայրա-
պետն Լեւոնէս յայնուհետեւ յոյժ աշ-
խատեցաւ միաբանել զեկեղեցին հա-
յոց ընդ կաթուղիկէ եկեղեցոյն ւայրոց
բիւստութեց:

7
Իսկ արդ ի յայտնաւորքս հա-
յոց ի նոյնմբերի. ԴԹ. գրեալ է պատ-
մութի հայրապետին Լեւոնէոսի. եւ
ասի այսպէս. Էհաս. համբաւ գի-
տութեւ եւ յաւիտի իմաստութեւ որբոց
հայրապետին Լեւոնէոսի. առ Թղթոս
յունաց ի Էրեւմանուէրս. եւ նաւ առ-
աբեաց եւ խնդրեաց ի նման զգաւ-
անութի հայաստանեացս եկեղեցոյ-
ն. նա գրեաց Նշմարութեւ պարզ եւ
ըստակ բանի-բարբ Խբիւ լուսն Թղթոս
եւ պատրիարքն եւ նմ իմաստունքն
յունաց. համեալ հաւանեցան ընդ-
ուղղափառ դաւանութիւն հայաստա-
նեաց. Ի. հիացան ընդ գեղեցկագիւր
շարս բանիցին. առաքեցին զմեծ իմաս-
տասեր ԼՄրեանէ անուն առ սբ հայ-
րապետն Լեւոնէս որ եկեալ խօսեցան
ընդ միմեանս աւետարտ բարեւոյս. եւ
դարձաւ ԼՄրեանէ առ Թադմուզ. եւ
որոտեաց զանհաս գիտութի սրբոյն
Լեւոնէոսի, եւ զհասարեալ առաքի-
նութի նորա. եւ ասաց. Թէ սմն ան-
աբան եւ սոկիաբան յայտնեալ է ի
ԴԹ հայոց

Հայոց ազգէ : զնորոց բարեբաշխ
Թորն և պատրիարքն ի սէր սրբայն
Ներսէս Հայրապետն : Եւ առա
ջեցին առ նոս արա պատուաւորս զն
սիրոյ և սիրաբանութե Երկուց աչ
գացս բաժանելոց ի միմեանց ազգ
մամբ չարին : Եւ անկատար մնաց
այն գործն զանս փոխման սուրբ Հայ
րապետն ի Թորն և ի Թեմա
րն :] Էջմիածնի ևս բանք պատմու
նացն Հայոց : Բայց զն Էջմարիտ
ստորգութե զերոյդրեալ պատմու
թեւ, պարտ է մեզ գիտել, Եւ զեր
կուրաւանութե սուրբաց կնոս
Ներսէս առ Թորն յաւանց : զմինս
առաջ բն զգալուան ԼԵՐԻՈՒՆԷ,
որով ոչ հաւանեցան յոյս : Եւ զեր
կրորդն սուրբաց ի ձեռն ԼԵՐԻՈՒ
ՆԷՆ յորժամ գարնաւ առ Թորն, և
սինս յոյս յոյժ հաւանեցան : զի
նոյն Հայրապետն Ներսէս յետ բազ
մօրեայ տրամաբանութե ընդ ԼԵՐԻ
ՈՒՆԷՆ լաւագոյն բնեղով զբանս առ
աջապոյն դաւանութեւ, հաւանե
լով բանիցն և առաջընդի պատմա
նացն ԼԵՐԻՈՒՆԷՆ : սրբաբնեւ էր զա
յն ի յերկրորդ դաւանութեւ :

Էջմիածնի Էրեբե կարացաբ բոս
նել ի գիրնս Հայոց Թե զմն խոսեցան
ընդ միմեանս աւանորս բաղաւան Ներ
սէս և ԼԵՐԻՈՒՆԷ : Էջմիածնի Էրեբ
նաբ ի գրանկոստեւ, անկարծանկի
հանգիսեցաւ մեզ ընթերցանել ի նա
խախտն գրանկաց զայնոյն բաղաւ
նաց, տրամաբանութե : Կոր ինքն
ԼԵՐԻՈՒՆԷ գրեալ էր յաւանց բարբա
նայն : Եւ առնոս Թարգմանեալ եղև ի
լատինացոյն : բարբաւն : զոր և մեր
այժմ Թարգմանեցաւ ևս ի Հայաւա
ն ի միմեանս Թե Հայոց : որ է այս :

renunciavit, dicens : Deiloquus sanè
vir, & os habens aureum, ex Arme
na prodijt Nazione. Quamobrem Græ
corum Rex, & Patriarcha, multà in
sanctum Pontificem Niersesem bene
uolentia, & amore capti sunt : iterum
que ad illum miserunt viros quosdà
venerabiles ; ut concordiam, &
amorem inter duas has Nationes, ab
inuicem prauorum causa discissas, co
ciliarent ; Verumtamen negotium il
lud mansit imperfectum propter obi
tum eiusdem sacri Præsulis Niersefis:
qui accidit anno Armeniorum * 622.
Hæc in Mænologio, in quibus ad
uertendum est (quod ex infra dicen
dis clariùs innoteſcet) Græcos non
approbasse primam ; vt suprà narra
re videntur Armenij, sed secundam
fidei Professionem, quam Nierfes
Patriarcha ad Imperatorem remisit
per Theorianum legatum, à quo
ipse meliùs instructus, errores pri
mæ Confessionis correxerat in se
cunda :

Nusquam profectò valuimus ; &
si quàm maximè ob id niteremur,
ex Armenis explorare codicibus,
quænam fuerint illa inter Niersesem
& Theorianum colloquia. Porro casu
deinde Romæ, sic Deo ad nostrum
solatium disponente, ea ex Græco in
Latinum translata perlegimus in Bi
bliotheca Veterum Patrum : ex qua
eadem, multam licet in prolixitu
dinem extensa, ad verbum huc ex
traximus ; plurimum inde speran
tes remolumentum Armenis ipsis
futurum.

* Hoc est,
anno Re
demptio
nis 1173.

Biblot.
vet. Patr.
tom. 4. cir
ca mediũ.

Legatio Imperatoris Cesaris Ma-
nuehs Comneni ad Armenios, seu
Theoriani cum Catholico

Armeniorum, Domino

Niersefe Dispu-

tatio

* Vulgò
Catholicū
vocāt; hoc
est, Gene-
ralem Pa-
triarchā.

* Hic an-
nus est a
nato Chri-
sto 1170.

* Palatij
nomen, in
quo partici-
pat Augu-
stinus.

ANno ab Orbe condito *
VICIDICLXXVIII. Impe-
rii Pijssimi, & Christiani, & di-
uinitus coronari, Domini Manue-
lis, in Porphyra * nati, Comneni
decimo & octavo; indictione ter-
tia; die 19. mensis Maij; adiuuan-
te nos Deo; limites Romanorum
attigimus; eumque Generali Ar-
meniorum, Domino Niersefi, prae-
potentis & sancti Imperatoris nostri
nomine salutem dixissemus; datas
ad ipsum, imperatoris sacras litteras
ei reddidimus; exposita simul beni-
gna voluntate, quam erga ipsum,
præpotens & sanctus Imperator no-
ster gereret; & quod maximo desi-
derio tam ipsius, quam subditorum
eius unionem cum sancta vniuersa-
li & Apostolica Ecclesia expectens;
nos minimos seruos tam longo lo-
corum ex intervallo, & adeo duro
itinero, ad insignem ipsius Sanctita-
tem ablegasset.

Ea cum Generalis audisset, hæc
ad nos locutus est: Agimus Impe-
ratori sancto gratias; quod & nostri
curam gerat; minimorum ex ijs
qui pro sancto ipsius Imperio pre-
ces fundunt; & quod Orbis vniuersæ
curas sustinens, nostris quoque non
sit oblitus. Postridie nobis accersiti-
tis, dixit: Posteaquàm datas ad me

impe-

12 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

[illegible]

imperatorias & sacras Ordinati, Co-
ronatiſque diuinitus, & Piſſimi Im-
peratoris litteras perlegiſtam ipſius,
quàm ſancta Romanorum Eccle-
ſiæ voluntatem perſpexi: quòd vi-
delicet, ſi noſtros circa fidem ortho-
doxam errores corrigere velimus,
paratus ſit & ſanctus Imperator, &
ſancta Generalis ac Apoſtolica Ec-
cleſia noſtanquam fratres recipere.
volumus ergo doceri, quam
ſint illa, in quibus noſ aduerſus fi-
dem aberremus: ac ſi quidem ex
inſtituto Canonum, per ſacrarum
litterarum, & conſentaneas de-
monſtrationes conuicti fuerimus,
emendationem illam alacriter acce-
ptabimus.

Theorianus. Obsecro eximiam
illam Sanctitatem tuam, vt oratio-
nem nostram cum insita sibi man-
suetudine excipiat, nec graues, ac
molestas sibi nostras interrogatio-
nes ducat. Esto autem constitutum
inter nos, velut ex stipulatu, & pro-
missu partis vtriusque, vt si quid au-
dierimus, quod aduersari recte
sententiae videatur, non continuo
pronunciemus, id haeticum esse;
sed diligenter interrogemus, ac
erudiamur de vocis cuiusque signi-
ficato, & illius mente, qui ea sic
vult.

17. *Generalis*. Recte ais, ita fiat.
Theorianus. Misit epistolam ad
præpotentem & sanctum Impera-
torem eximia Sanctitas tua, qua de
quibusdam fidei capitibus, & cõsue-
tudinibus ecclesiasticis tractat. ita-
que Sanctitatem tuam eximiam in-

բարեկեցիկ և մարմնացեալս աստի ոչ
 գիտեմ. Թէ որպէս քոյ սրբաւ Թիգ. հայ
 մարմնակապէս և աստաց պատշաճաւ
 որ մատարաւ Թե գրեաց զսի բնութի
 ի քն. և քոյ զարմանամ. Թէ որպէս
 իշխեալեա փոփոխել զբանս սրբոյ հոգի
 Լիւրդի. Լիւրդն, եւ ոչ փոփոխելի.
 Իսկ զի նոյն է՝ ասել, բնութի քն. և ա-
 ռել, բնութի բանսն մարմնացելոյ.

ԼԵՂԵՒ. ոչ թէ նոյն. բայց լիցի զայս
 ասել. զի զի անունս. քրիստոս. նշա-
 նակն զեղեալ. իսկ միաւորեալ. զորն և
 զմարդ. ասիս որոյ բարեւոր ասելիք
 Թէ բանն մարմնս իշխէ. բայց ոչ մակ-
 աբ բարեւորէ, Թէ քն մարմնս իշխէ. զի
 այսոցիկ ոչոյ ի սրբոյ հոգիս կոմե-
 ցաւ. երբէք ասել, զի բնութի քն. Թէ
 պէտք զի բնութի բանսն ասացին ոչ
 Թէ մարմնս սրբս Լիւրդի. այլ եւ մեծ
 շնորհակալ ասալ զսի զման. ԼԵՂԵՒ զի
 ասելով զսի բնութի բանսն, նշանա-
 կելիք զորն այն բնութի սրբոյ. և
 զերաբերելով զմարմնացելոյ, պարտ
 նակելիք քրդոր անգրեւաւ Թի միաւ-
 որաւ Թէ բանսն քն. մարմնոյ.

ԼԵՂԵՒ. ԵՂԵՒ. ոչ հարանց սրբոյս զայս
 ասաց յիս միացմանս. ԼԵՂԵՒ. ԵՂԵՒ.
 ներեան. իսկոյ անունսն ասալ բե-
 յեալս և յասալ. ԼԵՂԵՒ. քոյ մեզ
 զման ի նոյնս. և բարեւոր լիցի
 իսկոյ որոյն ի միոյն ու մեզ սրբոյս
 ասի յամենեցուն ասի. զի ամենեքէն ի
 միոյ հոգիս սրբոյ անունսն պաշտ-
 ւան. ԼԵՂԵՒ. ԵՂԵՒ. Թէ մարմնս զման յա-
 ղել. այլ զմարմնաւ Թէն այ զամենե-
 ւնս զոր յանունս յիշեցիւ բայց դու ի
 յիշեալս մարմնաւ յիշեցիւ Թի զհոգիս Թէն
 նոյնս միեղեղեալ. ԼԵՂԵՒ. ԼԵՂԵՒ. այ
 սրբիկ մեզ ժողովեցաւ ի միասին. զի
 գտնել զի մարմնաւ Թէն և անգրեւ
 ԵՂԵՒ Ե

շահ

Թի 21

Թի 22

Թի 23

vnam Christi naturam; sed vnam
 naturam Verbi, ac deinde subiicit,
 incarnatam; tua verò Sanctitas ne-
 scio quo pacto incogitanter, & li-
 berè naturam vnam in Christo di-
 xit; ac miror equidem, cur vo-
 cem, à sancto Viro positam, mutare
 sit ausa. *Gener.* Non mutauì: nam
 idem significat natura Christi, &
 natura Verbi incarnati.

Theor. Non idem significat; ab-
 sit: nam Christi nomen vtrumque
 coniunctum significat, Deum simul
 & hominem; proptereà dicimus;
 Verbum caro factum est; at verò
 Christus caro factus, non dicimus.
 Idem & inde patet, quòd nemo San-
 ctorum vnā Christi naturam di-
 cat; vnā verò naturam Verbi;
 cum sanctus Cyrillus, cum sanctus
 Achanasius ante ipsum dixit; quippe
 cum dicimus, vnā naturā Verbi;
 diuinā hoc Filij naturā significat:
 cū verò adijcimus, incarnatā, sicuti
 sanctus Cyrillus in secunda ad Suc-
 celsū epistola fecit, tota ratio admi-
 nistrationis cum carne comprehen-
 ditur.

Gener. Et quis sanctorum homi-
 num post vnionem hoc expresse di-
 xit? *Theor.* Omnes, quorum nomina
 suprā recensuisti. *Gener.* Ostende
 nobis vnum ex his, & satis erit, nam
 quod ab vno Sanctorum dicitur, ab
 omnibus dicitur: quòd omnes ab
 vno diuino spiritu afflāti fuerint.

Theor. Non vnum duntaxat osten-
 dam, sed vniuersos, adiuuante Deo,
 quos nominatim suprā commemo-
 rati. talem autēculando ne defati-
 geris,

Cyrellus,
 aliique Pa-
 tres non
 vnā na-
 turā Chri-
 sti, sed vnā
 naturam
 Verbi in-
 carnatam
 dixerunt.

Cyrell. epi-
 stol. 2. ad
 Succelsū.

geris, & omnium tibi testimonia
proferam. *Gener.* Propterea conue-
nimus, ut veritatem inueniamus:
nec in huiusmodi negocijs defatiga-
ri debemus.

Theor. Antequàm ipsa dicta proferamus, necessarium arbitror, ut quid essentia, vel substantia sit; quid hypostasis, quid persona dicatur? Propterea te interrogo: quomodo hæc accipias? num ut exeri Scriptores, an uti Doctores Ecclesiæ definierunt? *Gener.* Nos amborū de vocibus hisce propositis finitiones novimus; & eas, in rectitudinem dogmarum pietatis scienter dirigimus.

Theor. Ego plurimum in his extraneos ab Ecclesie Doctoribus disfidere video. Nam illi eruditi homines exteri individuum, siue hypostasin, & vnum numero, substantiam definiunt; quod sanè diuini Patres non admittunt. quippè Patres illi, gubernati diuinis, substantiam & naturam esse vniuersalia dicunt, quæ scriptores exteri speciem vocarunt. quapropter in sacrosancta Trinitate naturam vnā, & vnā substantiam, hypostases verò tres tradiderūt: natura nimirum, & substantia plures hypostases continent: hominum quidem certè natura, cum vna sit, infinitas habet hypostases, puta Petrum, & Paulum, & homines singillatim vniuersos. Aristoteles autem individuum, & vnū numero, siue hypostasin, propriè substantiam definiit; his verbis vltus. Substantia, quæ propriissimè, primum.

74- շահ է՝ մեզ ներշնչալ՝ ի զի աստիճան
 24 արցո քի մեծացոցո արարչոյն ի մեծամարտ
 1571 թ. 12 ռաբբան Թե բերցուք ի
 մեզ զգկայութիւն, հարկաւոր հա
 մարեմ, զի յայտնի արասցուք, Թե զինչ
 իցե ետեմ, և գայացում, կամ
 բնութի. և զինչ անձնաւորութի,
 կամ հիքոստատի, որ Թարգմանի են
 Թարգմութիւնս արայ հարցանեմ զքեզ,
 Թե զհարգ. իմանա՞րո՞ւ զայդատիկ.
 մի Թե սոյ և գաւաք վերայոք, կամ
 Թե սոյ սք վերայոք և կեկեղեցւոյ սահ
 մանեցին զնոսմ, Էջմն. 1 մեք լաւ
 գիտեմք զառ ի յերկացումսն բացա
 րելալ սահմանա բարեփոխ պարտիկ. եւ
 ուղղաւոյ յարաբերեմք զսո ի ճշմար
 տութի ուղղափառութի:

Differen-
tia inter
naturam,
& perso-
nam.

26 Կամ յորով անձնաւ որու Թին ընդունի
 զիւ արկուհի, մտադիւարիս ընու Թին մի
 արդեօք քորով, ներընդ-ունի զան Թին
 անձնաւ որու Թին. քի զպիտոսս. զար-
 զոս. և զիւրաքանչիւս մարդն. Բայց
 և շիսապաւել ասե. Թե քորացու Թին
 յարաւանէ զին Թարքիախ և զանիւ
 արեւ անհարաւ մի Թուով. և որհմաւ
 մի Խոյն և Զ

նէ զսուսայան . Էջմյուզ-ԹԷ , որ իս
կապէս և մանաւանդ որսոյ առեւ , որ
նչ առի զնմանկայէ զմեմեւ . և ոչ է
ի զի նմանկայէ որսուք . որդին . այս
մարդ . կամ այս ձիւ Դրոյ աղագաւ . զի
առի նմանկ . որ իցէ . Թէ օտարք ի հո
տեւ մերմէ մարգանդն ընդ զնոյս
մեր ըստ այսմ մասն . երբ որդի առն
մանկն զսոյսու-ԹԷ և զԷմ-ԹԷ
ընդ նմանկան ինչ . իսկ նորմ մաս
նաւ . որ առնն .

Էջմյուզ . Էմք և սինմանկ . զսոյս
սու-ԹԷ և զԷմ-ԹԷ զհասարակաց ա
սիւ իսկ զմեմ և զնմանկայէ զմաս
նաւ . որսուք . Էմք . Բարեւոյ Էմք . որսու
հասար . զի և զսուսայան մասն
հասարակայն ինչն հարցն որսուք . Էմք
զնչ . որսուք . Բարեւոյ . որսուք . զսուս
մանկ զհասարակայն . Բարեւոյ . կամ Թէ
բարեւոյ ինչն մեր զմեմ Թէ որսուք .
Թէ և զԷմ-ԹԷ և զԷմ-ԹԷ . Էմք . իսկ
Էմք . որսուք . և առնն . մանաւանդ .
Էջմյուզ . Էմք . ինչ . ինչ . ինչ . ինչ .
Բարեւոյ . և առնն . որսուք . կամ
ըստ . Էմք . Էմք . որսուք . ինչ .
Էմք . որսուք . որսուք . որսուք .
մեզ . որսուք . Բարեւոյ . Էմք .
Էջմյուզ . Էմք . կամ . որսուք .
ըսկ . Թէ զնչ . մանաւանդ . զսոյս
մեմ . Էմք .

Էմք . Էմք . Էմք . Էմք .
որսուք . որսուք . Էմք . ինչ .
զնչ . Էմք . որսուք . Էմք .
զնչ . որսուք . Էմք . Էմք .
ըստ . Էմք . և զնմանկայէ . որսուք .
կամ . զնմանկայէ . որսուք . ինչ .
որսուք . զսոյսու . որսուք . և մեզ .
որսուք . զի մի եկարարարարարար
ընչ . և զի հասարակարարարար

Էմք

զսոյս

Էմք
27Էմք
28Էմք
29

mumque , ac maximè sic dici-
tur , est quæ neque de subiecto
quodam dicitur , nec in aliquo
subiecto est , velut hic homo ,
vel hic equus . Quo igitur pacto fie-
ri potest , vt alieni ab ouili nostro
cum Doctoribus nostris hac in par-
te conciliantur : cum hi substan-
tiam & naturam vniuersale quid-
dam , illi singulare definiant ?

Gener. Nos quoque substantiam,
& naturam de vniuersalibus accipi-
mus , personam verò , & hypo-
stasin de singularibus . Theor. Ma-
xime animo , beatissime Pater , ob
hanc satisfactionem : qui & hac in
parte cum sanctis Patribus consen-
tis . Quid igitur : horum ne fin-
tiones , ac declarationem expone-
mus , an solum hoc nobis sufficiet,
quod substantia , & natura quid-
dam vniuersale sint ; hypostasis ,
& persona , singulare ? Gener. Si
tibi molestum non erit exponere ,
lubens equidem audiam . Theor. Ni-
hilego meum proferam , sed quic-
quid ipsa nos Ecclesie lumina do-
cuerunt . Gener. Idem & ipse co-
gnoscere gestio , quid nimirum Ec-
clesie Doctores tradiderint .

Hic pluribus sanctorum Patrum
doctrinis profusissime ostendit . Thea-
rianus differentiam inter naturam
sive substantiam , & hypostasim sive
personam : quæ quidem omnia , cum
vel ipsi Armenij hanc differentiam
aperitè confiteantur , ne nimium Lecto-
rum mentes defatigemus , missa fa-
cimus , curiosi in Bibliotheca Patrum
legenda . Tandem concludit ille , na-
turam

naturam

turam & substantiam unum & idem esse; & de universalibus dici; hypostasin verò & personam aliud idem, ac dici de singularibus. præterea posse unam naturam in pluribus esse personis; uti constat de sancta Trinitate: & unam numero personam continere plures naturas. Nec discrepat Armenius Patriarcha; qui demum sic ei respondit.

Gener. Iam tempus fuerit, ut auctoritates in medium proferas, de quibus sanctorum hominum mentem perspiciamus; quippe de substantia & natura; de hypostasi & persona consentimus, nulla penitus in re dissidentes; nam illa prius etiam, quam abs te dicerentur, intelligebamus: sed ex ore tuo lubebat audire, quænam de his vestra esset sententia. Nunc ergo dicito: quoniam sanctorum Patrum naturas duas post unionem statuerit.

Theor. Primum; cum tempore primum, magnum illum Achanasium proferre, par est, cuius hæc ipsa verba sunt in epistola ad Epictetum Corinthi Episcopum: Ex hoc absurditatem perspicere potestis. Si verbum unius est substantia cum corpore; de terra naturam suam habente; sique consubstantialiale est Patri Verbum; iuxta confessionem Patrum; etiam ipse Pater vntas erit substantia cum corpore de terra factus. Et cur Arriani indignamini; filium dicentibus esse creaturam; cum ipsi dicatis, Patrem unius cum creaturis

30 զանազանի տարբերութիւնս լինաւ եւ ինքն Արիւստէն յետ բազում բանից եղբակացոցանէ. Թէ բնութիւն գոյացութիւն զմի եւ զնոյն նշանակեն, եւ ասին զհոյսարակաց. եւ Թէ ննթադրեալ ալ եւ անձն նն աղ մի եւ նոյն, եւ ասին զվանմանւորաց: նա եւ Թէ կարէ մի բնութիւն գոյ ի բազում անձինս, ոպ յալ է ի սէ երբորդութեն. եւ Թէ կարէ մի անձն ունիլ զբազում բնութիւնս լինոց բանիցս ոչ ընդդիմանաց, այլ հաւանի լեւաթս կթոն. եւ ասէ յԱրիւստէն.)

ԼԳԹՈՒ. շէրդ ժամանակ է՝ այժմ, առաջաբերել զառացեալսն ի սրբոց հոգին ի վր սուրբէնութեն ընդի կաբացոյք Քանաչել զմիտմն իւրեանց: բանդի յգոս գոյացութեւ եւ բնութեւ. եւ յղոս անձին եւ ննթադրելոյն մեք ոչ եմք հախառաւք, այլ միաբանդի առաջ բան զմեկնութիւն բոյ, եւ մեք լաւ իմա նայաք զայդ. Թեպէտ եւ կամեցաք ընդ զնա ի բերանէ գրասմէ զն Քանաչելոց զորպիսութիւնս հաճեաց: ձերոց ի վր այնք երկնս ի տէրապա անա ինձ աղծմի Թէ ոչ հոգե ի սրբոց հոգիցս, որ յետ մեաւ որմութեն ասաց երկորդութեւ:

ԱՄԻՐ. Լուսնո պարտէ մեզ ի մեջ առ բերել զմեծն շէրդ Թոմաս. երբեւ զայն որ առաջադրոյն եղև ժամանակաւ: Լուսն ի Թուղթն առ Լուիք Թեոփանս եպիսկոս հարկմոյ տրամաբանելն յայնք ի անանկ կարէք գոյք տեսանել զհետեւեալ տնանդիւս: բանդի եւ Թէ բանն ունէր զայնք գոյացութիւն հոգեղէն մարմնայն. եւ Թէ ինք լաւն ունի զայնք գոյացութեւ հոգե ըստ հոգիս խոստովման Թէ, առ ընկն ասպա եւ հայրաւորն եւ զայն գոյացութիւն հոգեղէն մարմնայն եւ զայն Լե գոյք բարկանալք ի վր շէրդ Թոմաս: հանաչի, որք սակզմոս անձ անկորդիկն

ԼԳ
32

Achanas.
epistol. ad
Epictetum

turis

միւր

երբ

Երբ որդիսի առեալին ասէր. զհայր
համագոյակեց ընել ընդ ասեղծա-
ստեղծս։

Երթան, Էւ զիմար ըստ գէմ մեր
լինի այդպիսի ասացեալդ. ոչ փիլիսո
փանէ՛րի, Էլ յս ասացեալս յոյժ բռն
դատե զայնոսիկ, որք անն զմի քոյ
քնութի բռնիսն և մարմնոյ. և անոն,
աղաջեն, Ըե որպէս սբ հայրն Էլ Թա
նաս անյաղձելի պատճառաւ շարա
մանէ զհաւարաբանութի ի յերբորդ
ձեռք. բռնզի մեր յառաջ միաբանե
ցաք ի յասելս, Ըե որկնչ պատկանե
քոյացիութե, Կարէ նորն և այլաբանել
ի վր բռնութե. Էլ յապէս իստատգա
նեցիք, Ըե՛ մէ, Երթան, Էլ յապէս այ
դ եօր աննեւին.

[illegible]

— turis esse substantie?

33 *Gener.* Quid ad nos dictum istud
Philosophic? *Theor.* Grauius eos
tangit, qui dicunt, vnā esse
naturā Verbi, & Carnis. Ac
vide, obsecro, quā admirabi-
li ratione sanctus vir Achanasius
in tertia figura syllogismum ne-
stat. Quippe iam antea pro con-
fesso habetur, quācunque de
substantia dicenda veniant, ea-
dem & naturā accomodanda.
Hocce in confesso est, an non?
Gener. Omnino id quidem.

Theor. Commutemus ergo substantiæ nomen, cum naturæ vocabulo, & dicamus: Si eiusdem est naturæ Verbum cum corpore, de terra naturam suam habente, sique Verbum vnus est cum Patre naturæ, iuxta confessionem Patrum; etiam ipse Pater erit eiusdem cum corpore terreno naturæ. Quo fit, vt si qui dicant, Verbum vnus esse cum corpore substantiæ, valet autem hoc tantumdem, ac si dicas, eiusdem naturæ, sequatur, & Patrem esse vnus cum corpore substantiæ, ac naturæ: quodquod absurdius? Quid ergo de hoc impossibili discimus? Verbum non est eiusdem cum corpore substantiæ, nec eiusdem naturæ. Quod si Verbum nec eiusdem est cum corpore substantiæ, nec eiusdem naturæ: planum est, esse illum substantiæ, naturæque diuersæ. Si naturæ diuersæ, omnino alia natura Verbi est, alia corporis: non

բանին : բանդի այլ է բնութիւն բան-
 ւին : և այլ բնութիւն մարմնոյ : առ-
 39 հայս ոչ խոստովանի ըստ մեզ զմի
 աւարտութիւն . իսկ մեր միաւորելով
 զսոսան, խոստովանիմք մի բնութիւն որդե-
 ւ. միակերպ, նա և բանին մի մարմնա-
 ցեալ բնութիւն :] Եւ գործեալ առ-
 կաւ ինչ յետոյ ասէ : Եւ արդ. Քան-
 ջել զառաքելութիւն երկուց բնու-
 Թէցն . ոչ է բաժանել զմի բնութիւն յե-
 րու .] Եւ զիսկ այլոց բանից զերս
 ասն ասէ : Եւ մի աղետացին զայն .
 Թէ առաքելք յերուսն լինի միաւոր
 բնութիւն . ոչ միայն իսկ բազադութի
 նշանակի . այլ կամ երկուց . կամ յո-
 լովից , և զանազանից բնութիւն
 միմեանց : զի որոյ ոչ ասն զմիաւ-
 40 րութի կենդանական և մարմնոյ
 մարմնոյն ըստ բանին : և ոչ ասն
 զերկու բնութիւն . նորա զայն միայն ա-
 նին . իսկ յետ որոյ խոստովանեցաք
 զմիաւորութիւն . ոչ իւրեք բաժանին
 ի միմեանց միացեալքն . այլ ասն
 հետեւ լինի մի որդեւ . և մի բնութիւն
 բանին մարմնացելոյ :] 12 հա ի ձեռն
 այտնցիկ յայտնապէս ասէ սբն Լիւ-
 բեր . Եթէ ձառաջել զառաքելութիւն
 երկուց բնութիւն . ոչ է բաժանել
 զմի բնութիւն յերկուս . բայց դուք ի սմա-
 յէ երկուցից . և երանելին Լիւբերկ ի
 բայ մերժէ զսոսան երկուզդ . ի մասոյ
 ձերոց :

Եւ գործեալ նոյն սբն ի յերկուս . Եւ
 Թուղթն աս . Լիկեւորաւ զայն առ-
 41 առցանէ . այսպիսի բանիւ . 12 բն-
 մասք . խորհելով զկերպն առքման
 զմարդկային բնութիւն . անասնեմք
 զերկու բնութիւն միացմամբ շաղկա-
 պեալս առանց բաժանման, յիսթման,
 և փոխութեւն : բանդի մարմնին է
 մարմն

carnis ; & Verbi significans, di-
 cat : (nam alia natura verbi est,
 39 alia carnis) unionem tamen nobiscum
 non confitetur . Nos enim, his uni-
 tis, unum Christum, unum Fi-
 lium, unum Dominum confitemur :
 unam denique naturam Verbi in-
 carnatam . Ac paulò post : Itaque
 nosse naturarum duarum discrimen,
 non est unum Christum in duo se-
 care . Rursum post alia : Nec illud
 ignorant : ubicunque fit unionis
 omnino mentio, non unius rei coi-
 tio significatur, sed vel duarum,
 40 vel plurium, & inter se natura
 discrepantium . qui ergo dicite unio-
 nem, videlicet carnis animatae, ac
 mente praeditae, cum Verbo : qui-
 que duas naturas dicunt ; eorum
 hac mens est, atque sententia :
 Verum posteaquam unionem con-
 fessi sumus, non amplius à se in-
 vicem unita diuiduntur ; sed unus
 deinceps filius est, una Verbi in-
 carnati natura . Ecce in his diuæ
 memoriae Cyrillus apertè dicit,
 duarum naturarum discrimen nos-
 se, non esse Christum unum in
 duo secare . Hoc enim vos vere-
 ri soletis ; ac beatus ille Cyrillus
 vanam hanc vestram formidinem
 reiicit .

Quin & idem in altera ad Succes-
 sum epistola eadem se sentire, his
 41 verbis ostendit : Itaque modum as-
 sumptionis humanae natura animo
 considerantes, naturas duas coin-
 se per unionem, videmus, citra
 diuisionem, confusionem, & muta-
 tionem . Caro enim caro est, non
 diui.

Eiusdem
 epistol. ad
 Succesum .

տեսնեմք զերկու բնութիւնս :

Եւ քարոզեալ ՚ի միւս Թագաւոր
առ Լեւոնիւնդոսն առ ևս առեալ այսպէս
աւելի որ զտէրն առեալ շարժարեալ ՚ի
լոկ ևս առեալ մարմնս : սուտք ՚ի միտայ
և ՚ի կամեայ առեալ զշարժարեալս :
Իսկ ԼԹԷ որ առեալ զնա շարժարեալ
ևս ըստ մտաւ որ հարցայ, զի կամեաւ
որ եղիցե շարժարեալսն : և զարդեալ
առեալ զնա շարժարեալ ըստ մարդկայ
յնս բնութեան : և ԼԹԷ այս՝ իշխան
ըսեալ : զանկէր ոչ առեցեմք զերկու
բնութիւն յետ միացմանս առանց բաժ
մանման : ԼԹԷ որոյ առեալով ոմն պրն
զն մեր մարմնով շարժարեալ : ոչ
զայլ ինչ առեալ, բայց ԼԹԷ զն զն մեր
ըստ բնութեան մերոյ շարժարեալ :]
ԼԵՆԵԱՆԵԱՆ, որպէս երանելին Լիւ
րեզ յայտնաբար խոստովանեմ զերկու
բնութիւն յետ միացմանս :

Աւրդ՝ ահագոյք ևս զմեծն Էփր
զոր անմարմնն : որ ՚ի ներբողեանս
յազարա որդւոյ առեալ այսպէս : Իմաս
տաբ, կոչել անձ՝ և թէ բանին, այլ
նորա որ տեսեալ էր աչք : բանդի
զհարգ կարեւր եղեալսն այն անձ լի
նեւ : զոր նման՝ և հարցաւ առ ոչ նորա
որ տեսանիւր աչք, այլ բանին, զն զի
երկեակ էր : Եւ առեալ այսոցիկ ըստ մա
սին ինչ առեալ յատկանք զերկոյսնսն,
և ըստ մտան ինչ անյատկաբար : և
երս այս ոչ նայեալս լինե, որպէս ՚ի
մերս, բանդի անձ յատկապէս ևս ստոր
է՝ մեր անձ, բայց ոչ յատկապէս է՝ հարց
մեր : և այս է՝ այն որ բարդէ զհերձա
ածալսն ՚ի մարմնութիւն, յի. միտա
բնութիւն և փոփոխութիւն բառեցս այսո
ցիկ զն միացմանս բնութեան : Իսկ
սորա այս է՝ նշան. զի երբ բնութիւն
ի միտա անձեալ զանազանսն, ևս

մեծ

նշան

41 **Դ** rursus unius instar intelliguntur .
Vides, ut ubique beatus ille Cyril-
lus naturas duas confiteatur ?

Quin & in altera ad Successum
ait epistola : Qui Dominum nuda
carne passum dicit, alienum à ratione,
voluntateque cruciatum facit . At si
quis dicat, eum particeps mentis ani-
ma passum, ut spontaneus sit cru-
ciatus ; nihil dicere prohibet, eum in
hominis natura passum : quod si ve-
rans est, cur non duas naturas exi-
tisse dabimus post unionem citra
ullam divisionem ? quare si quis ait,
Christo pro nobis carne passio : nihil
aliud dicit, quàm Christo pro nobis
natura nostra passio . Vides, uti cla-
rissimè naturas duas beatus Cyril-
lus post unionem confiteatur ?

47 **Դ** Etiam magnum illum in rebus
diuinis Gregorium videamus . Ait
enim in Oratione de Filio : Deum
appellari putemus, non Verbi, sed
eius, quod oculis cernebatur . Qui
enim propriè Dei Deus esse possit ?
Quemadmodum & pater dicitur,
non eius, quod cernebatur, sed
Verbi : erat enim duplex . Itaque
partim hac de utrisque propriè,
partim non propriè dicuntur ; diuer-
so scilicet modo, quàm in nobis res
habet : nam Deus propriè quidem
noster est Deus, non autem propriè
pater : & hoc illud est, quod here-
ticos in errorem trahit, vocum sci-
licet harum coniunctio, permutatis
inter se vocabulis, propter natu-
rarum coalitionem ; eius hoc argu-
mentum est : cum nature cogitando
distinguantur, etiam ipsa simul

voca-

Eiusdē ad
Successum
epist.

Nazianze-
nus in
Orat. de
Filio .

զի երեքանն մի են ըստ անուրբէ .
 իմանեն . Թէ որչափ զգուշութի
 խառն յազարս անայնն իրաց . այլ ինչ
 ան . և այլ ինչ են այնորիկ . յորոց
 փոկին բազկանայ . քառս և այլ բնու
 Թիզի այլ ինչն՝ չեղորական սեպի . է
 րկու շէնութի յուսանէ . իսկ այլ որն
 յուսանէ զանձն և զայս առաւել յայ
 յաւանէ . որն յանելով . Թէ անդ . ցո
 ՚ի երբորդութի՝ն՝ այլ որ . և այլ որ .
 զի մի շփութեցուի զանձնս . բայց ոչ
 այլ ինչ և այլ ինչ . զի երեքանն մի են
 ըստ անուրբէ . և իսկ ևս հետեւի և
 ասն . Էրբերեւ այն , Թէ քրիստոսին
 ան ինչ եղև . և այն , Թէ քրիստոսին
 սիրաս մեր . այնպիսիքս ոչ ասին ըստ
 այնմ մասին զի , որ անկանի ընդ աշտ
 այլ ըստ այնմ , որ իմանի մասք . Թէ
 ոչեւ և որպէս՝ միաւորեալ են բնու
 Թիքն , նոյնպիս և միաւորին անու
 յանին առացու անոցս . ընդգիշելով զի
 մեանս վասն միացման բնութեցն . ի
 ի շարքիկ՝ բաւական իցին յղբաւն
 Ինչ Էրբերեւ անաբանին .

Եւ զմեզ յայտ աբաղացուք այցմ. Բէ
 որպէս զայն միտս անկեր սքն էք ընդ
 քորնիւ ապցին. որ ի զերմն առ. Լիմայ
 լիկիտս այսպէս գրէ. Եւ քանզի ճա
 նաչեմք զերկաւ ինչ ի բն զմինն անա
 յին. և զմիւսն մարդկային. զմինն
 բնութիւն անաչին. և զմիւսն անօրէ
 նութիւն մարդկային. Գառնա այսորիկ
 քան իսկնասկանն զերաբերեմք անա
 ղն. Իսկ ըզտեղծեալն յարաբե
 րեմք մարդկային բնութեն. Եւ իմն
 ցեր. Բէ որպէս այսա այս անաչին ա
 ւի. Բէ զերկաւ ինչ ճանաչեմք ի բն.
 Զմինն անաչին. և զմիւսն մարդկա
 յին. և ապա զմինն. աւի. բնութիւն
 անաչին. և յառաջագոյն ընթանալով.

— 756 —

78. *quercus*

des, quàm accuratè de rebus diuini loquatur? Aliud, aut, et que aliud sunt ea, de quibus Sernator constat: hoc est, alia, atque alia natura; nam aliud, neutro genere positum, de natura dicitur: alius verò de hypostasi; atque hoc, progrediens ulterius, manifestò declarat. Illic, ait, nimirum in Trinitate, alius atque alius, ne personas confundamus: non autem aliud atque aliud, quòd etia sint vnus, & idem secundum diuinitatem, Quin & ulterius inquit: Sicut & illud, per Christum omnia facta esse; et Christum in cordibus nostris habitare; non secundum eam Christi partem dicitur, quæ in oculos cadit: sed eam, quæ intellectu percipitur, permixtis videlicet, vt naturis, sic etiam nominibus, si que ratione commutabilitatis inuicem complectentibus. Hæc de magno illo Gregorio Theologo protulisse, satis est.

¶ Eundem verò sententiæ sanctum quoque Gregorium Nyssensem Episcopum fuisse ; demonstrabo in lib. ad Simplicium his verbis utentem : *Quoniam duo de Christo agnoscimus, hoc divinum, illud humanum : unam naturam divinam, & unam dispensationem humanam : idcirco eternitatem divinitati equidem attribuo, creaturam verò humanam ad naturam referimus.* Audisti ne, quo pacto & hic divinus vir dicat, duo nos de Christo agnoscere, hoc divinum, illud humanum ? deinde unum naturam divinam, inquit, & progressus ulterius, Creaturam,

2541

215

Nyssenus
in lib. ad
Simpliciu.

ait, humanam ad naturam referimus. Ecce diuinam in Christo naturam, & naturam humanam manifestè confitetur.

Basilus in
lib. aduer-
sus Eunō.

Quia & Basilij liber, aduersus Eunomium scriptus, eadem docens, hæc verba continet: Mediatorem illi Dei, & hominum, sicut à magno illo Apostolo appellatur, nihil ita demonstrat, ut Filij nomen, utrique naturæ, diuinæ ac humanæ, ex æquo accommodatum. Idem enim & Dei filius est, & filius hominis per dispensationem factus est. Vides, uti duas naturas, diuinam & humanam, confitetur? Eadem facientem videre licet in quarto ejusdem argumenti libro, ubi hæc verba sunt: *Ubi*que temperamentum eius, quod humanum est, cum illo, quod diuinum, prædicans Apostolus, nihilominus utroque, quod cuique proprium est, perspicit. Hæc & de ijs, quæ utrique naturæ propria sunt, tradit, veluti quæ reaptæ sint, & animi confide ratione percipiantur. Hinc paulò post subiicit: *Ac* ne quis naturæ temperamentum experti passionem in cruce attribuat, per alia clarius errorem huiusmodi corrigit, mediatorem cum Dei, & hominum, & Deum appellans: ut, quoniam duo de vno dicuntur, de utroque, quod utrique competit, intelligatur. Hic apertissime duo de vno dici prædicat, nimirum naturas duas.

Idem in
Orat. 2. de
Filio.

Similiter & in Oratione de Filio secunda, clariùs idem duarum naturarum proprietates, etiam post ineffabilem illam coniunctionem, saluas

պատկանախ, անէ: յարմարեմեք
մարդկային բնութեն: և Հաւանակե
յարմարեմեք խոստովանե՛ք զի զերկու
բնութեն զանձնային և զմարդկային
Էւս քարձեալ բանկիրոյ, ի գերան
դրեալ ընդ դէմ Էւանգիստի, զայն ու
սուցանե՛ք, անկող Էրազմոս աղագի
յարմարեալ հաւասարակեմ երկու
բնութիւնոյ: Բնութեն, անձնայ և
մարդկայնոյ, ցուցանե՛ք մեզ զայն միջ
նորոն այն և մարդկայնոյ ապա իրեւ
ցեալ ի մեծ և Հաւանակեմ: զի այն
նքն ի որդի այն և ի ձեռն տնորեւ
նորմէ կըն որդի մարդոյ:] Էրեսու
նէն: Ըն որդեւ խոստովանե՛ք զերկու
բնութեն զանձնային և զմարդկային
Էւսմարդկայ և զայն ուսուցանե՛ք ի
չորմորդ գերան այնպիսի բանեւք: Տո
մկանս որքեք բարոյերով և Հաւան
ակեմ զարմանաղ բնութեն այնորդի որ
մարդկայնեւ, ընդ նմա որ անձնային
տնտանե՛ք ի յերկոսին զայն որ յաւանակ
ի ի որդեւան չի բուս: երկցանայն:]
Օայս անանկեւքն յաղաքս այնոցեք,
որք են յաւանակ երգարան չի բուս
Ընն: զի այն ընտ իրի գնեւ Էւանգիստ
Ըբնայնակ և մտօք իմանին որ: Էւ
զինի սակաւ ունց դարձեալ ասե՛ք: և Հոգ
զի մի որ Էւմարդեւք զչարչարման խո
ցին անձնային բնութեն որ արձակեալ
էր ի տրամադրութեյ: Կայն և Հաւան
ակեմ ի ձեռն այրոյ բանկիրոյ յարմարեմ
մերմէ զայնպիսի մարդութեն անձն աղ
նորմանեւք զայն միջնորդն այն և մարդ
կայն: զի երբ զմեզն երկուք ասին յա
ղաքս երկարան չի բուս: Բնայնի այն որ
յաւանակեւ պատշաճն ի որդեւան չի
բուս:] և Հոս յայնպեւ պարզեմ Ըն
զմեզն երկուք ասին:
Էւս քարձեալ այն սքն ի Էւանգի
ստայն Ըն զանն

զեանն յազգոս որդւոց բացառապէս
աւանդէ . եթէ յատկութիւնքն եր
կուց բնութեանցն առողջ և անա
բառ մնացին յետանձառելի միաւ
բնութեանն . առելով այսպէս . Հա
ւատամք ՚ի մի անձ , հայրն անձին . և
՚ի մի որդի ծնեալ , յետև ըրիտառս ,
համապայակից ընդ հօր ըստ ան
թեան , և համապայակից ընդ մեզ ըստ
մարմնոյ . ոչ երկուս . այլ մի որդի ,
առողջ մնալով յատկութիւնքն բնու
թեանց .]

Այլ ևս մեծն աշխարհոս եպիս
կոսոսն և մկրտիկոսն քրիստոս . առ
աշխարհս . առ և Պարմենուսի զառա
բերութիւն մարմնոյ և անմեծն .
բանդի ՚ի յերկաքանչիւրն խօսի մի որ
դի . գալով ՚ի նմա երկու բնութիւն . ե
րկակեան մի և նոյն է որ խօսի . ոչ առ
կայն միով կերպիւն խօսի : զի ՚ի նմա
այժմ տեսանեա զանձայն մեծ վայել
չութիւն . և այժմ զկիրան մարդկայ
ն .] Եւ զայն քրիստոս ՚ի յերկաքան
չիւրն առ Լքրոս խանութն կայսր . առ
չով և մարդն յն ըն , առ և մեծ վայելչու
թե , առ ի խաչեալ . զի ընդունող էր
երկաքանչիւրց բնութեան , անձայն
յն և մարդկայնոյն .] Եւ ՚ի գիրան առ
Ապրիլիոս եպիսկոպոսն նոյն ամենաաբ
այրն առ և : Թէ եղալով ՚ի յատկութի
անմեծն . զանձն առնայնացոյց . և
էառ զկատարեալ լիութի մարդկայն
բնութեան . բանդի որպէս ոչինչ պա
կան էր նմա ըստ որում անձ . նոյնպէս
և կատարեալ էր ըստ որում մարդ .
զի եղիցի կատարեալ ըստ երկաքան
չիւր բնութեան .

Լքրոս . Եւ հաւատարիւ կարծեմ .
թէ ՚ի վաղուց հոգացեալք ևս ժողո
ղել զգիրս , և ինքնիւ սբոց հարց

մեծ

այլկա

saluas & integras esse , tradic
Credimus , inquit . in unum
Deum Patrem ingenitum , & in
unum Filium genitum , Iesum
Christum , eiusdem substantie cum
Patre secundum diuinitatem , &
nobiscum secundum carnem : non
duos , sed unum filium , saluis na
turarum proprietatibus .

Quin & magnus Ambrosius ,
Mediolanensium Pontifex , ad
Apollinarim scribens , sic ait :
Discrimen carnis , & diuinitatis
seruamus : unus in utroque lo
quitur Filius : quoniam utraque
natura in ipso est . Verum licet
idem loquatur , non uno tamen
modo loquitur : nam vides in eo
nunc quidem Dei maiestatem , nunc
autem passiones hominis . Conlen
tanea iam dictis & in secundo
ad Gratianum Augustum libro tra
dit . Homo Iesus Christus , Domi
nus maiestatis , dicitur crucifixus ;
quia consors utriusque nature , id
est , humane , atque diuine . Sed
& in libro ad Sabinum Episco
pum idem vir sanctissimus ait :
Cum esset in proprietate diuinita
tis , exinaniuit se , & accepit ple
nitudinem nature , & perfectionis
humane : sicut Deo nihil deorat ,
ita nec hominis consummationi ,
ut esset perfectus in utraque na
tura .

Ambro
sius ad
Apollina
rim .

Idem in
lib. 2. ad
Gratianu .

Idem in
lib. ad Sab .

Generalis . Equidem arbitror ,
ante multos annos curæ tibi fuis
se , libros vti colligeres , san
ctorumque virorum auctoritates
de naturis duabus excerpere .

Kk Theo

Theorismus : Ea verò multæ cu-
ra , multique temporis egent ,
quæ rara sunt , & inventu diffi-
cilia : de duabus autem naturis
non penuria , sed supra modum
ingens abundantia , copiaque re-
peritur in omni à spiritu Dei pro-
fecta scriptura , quanta scilicet est
aëris latè diffusi amplitudo . Qua-
rè si etiam pluribus opus sit , pa-
ratus sum & alias proferre .

Et quidem mox liceat audire
magnum illum philosophum , at-
que martyrem Iustinum , de ijs-
dem loquentem in libro de Tri-
nitate , capite 17. Cum audieris ,
inquit , de uno Filio voces contra-
rias , convenienter partire naturis
eâ , quæ dicentur : si magnum , ac di-
vinam aliquid , divine natura attri-
buens , sin exiguum , & humanum ,
ad humanam naturam referens . Sic
enim et ipsarum vocum discrepantiam
vitabis , natura qualibet sibi co-
gnata recipiente ; & unum Filium
tam ante omnia secula , quàm re-
cens ortum iuxta litteras sacras
confiteberis . Hæc divinus ille Iu-
stinus .

Ioannes autem Chrysostomus
in epistolæ ad Timotheum scri-
ptæ interpretatione sic ait : Me-
diator amborum confors est , quorum
scilicet est mediator : quippe me-
diatoris est , ut coniunctus eorum
utrique , quorum mediator est ,
participet . Ac paulò post : Si ergo
non coniunctus est cum natura Pa-
tris , non est mediator , sed est
ab eo separatus . Quæmadmodum

60

զկայրութիւն զամս երկուց բնու-
թեցն : Այլն . բազում հոգք եւ բա-
զում ժամանակք պիտոյ են զամս այնք
իրաց որք եւս առկաւք եւ ի ժամարա-
դիւք խի զկայսութեց երկուց բնու-
թեցն ոչ գոյ պակասութի . այլ առա-
առութի մեծ : Եւ այնչափ է՝ բազմա-
թիւ այսոցիկ ի յերաբանցիւք . ոք
գիրսկ արչափ եւ մեծ է . իսկնութիւն
ծաւ ալեալ յորոյ աւտի եւ պատրաստ
եմ առ բերել զայլ յորոյն . Եթէ գոյ
պիտանացուք :

61

Եւ արդ՝ իսկապոք առկաւին
զմեծ փելիստիայն եւ զքի ոք զկայն
Յուստինոս . որ ի գիրսն իւր յղգս ա-
մենասէ երրորդութեւ . ի Թէ . երրդ-
դրութիւն խօսի այսպէս . Տորժամ լուի-
ցես զն միոյ որդւոյն զբառս հակառ-
ակս . զէրաբերեալ ըստ պատշաճի առ-
իւրաքանչիւր բնութի զասացեալսն .
Եթէ լսեցես զմեծ ինչ եւ զամային
ուղղեալ զայն առ ամային բնութիւն
ապա Թէ զփոք ինչ եւ զմարդկային
յարաբերեալ . զայն առ մարդկային
բնութիւն զի այսպէս առնելով միա-
բանցես զբացարձայնութի բառիցն . զի
իւրաքանչիւր բնութիւն զիւրն առնալ
զն ինքեանս եւ եւս խառնալ մտիցես զմի
որդի , ծնեալ առաջ բան զբան խեղ-
անալ , Զնոյն ծնեալ ի զերջին ժամա-
նակին ըստ ոք գրոցն :] Էւ յայն ա-
ռ ամային այրն Յուստինոս :

62

Իսկ՝ սքն Յահան ոսկէ բերանն ի
մեկնութի Թխացի Պողոսի առ ԱԴԵ
մեծեսս . առեւ ինքնորդն է՝ հազարիչ
երկոցուցն , որոցն է՝ միջնորդ . բանզի
պարտ է՝ միջնորդին . զի միաւորութի
հազարդեցի երկաքանչիւրութեւ ախա-
ցիկ , որոյ լինի միջնորդ :] Եւ յիս
առկաւ ուրդարձաւ առ Էւպա Թէ
մեծ

Iustinus
mart. in
lib. de Tri-
nit. c. 17.

Chrysost.
in epist. ad
Timotheum.

նչ էր միաւորեալ ըստ բնութե հորն.
նչ էր միջնորդ, այլ բաժանեալ ի նմա
նէ ՝ բաժնի որպէս է՝ միաւորեալ ըստ
բնութե մարդկան: զի եկեալ է՝ առ
մարդիկսն ՝ նոյնպէս և միաւորեալ է՝
ընդ այլ բնութիւն: զի եկեալ է՝ յայնչ

աշխարհ ապա՝ այն մեծ և անկեղծ
կանոն ժողովն, որ հրամանաւ այլ, և
անձաւոր կայսերացն եղև. գումարեալ
ի բաղաքն քաղկեդոնի. որով միախոր
հուրդ. ընդ նախառնացեալ սբ հարսն.
հաստատեաց, թէ մի էր քն. մի որդի.
մի տէր. և միածին. անսակեցեալ ի
յերկուս բնութիւն. անշփոթ, անփո
փոխ, և անբաժանելի. ոչ ի բաց բար
ձեալ զզանազանութի բնութեանցն
զման միաւորութեանն, այլ առանկ
առողջ մտայեալք յառնութիւն երկու
բանցիւրոյ բնութեան. և ի մի ենթա
դրեալն և ի մի անձն շաղկապեալք.
նչ բաժանեալ կամ անջատեալ ի յե
կուս անձնս, այլ մի և նոյն որդի մի
ածին, բանն անձն, և տէր, յն քն:

ԼԷԹՈՒՆ. աշխարհ բարոյսն զերկու
բնութիւն. է՝ մեծ անկեղծ առնակին բա
ժանման. և երկն ճարտար. զի զման
խոստովելոյ ի դժոխացն Էտիքեայ, որ
ասէր զմի բնութիւն. մի գուցէ անկողք
ի դժոխսն Լեւոստրի. մեծ անկեղծ
զերկուս անձնս ի ձեռն երկուց բնու
թեանցն:

ԼԴԴԻ. Լեւոստր ասէր զերկու բնու
թիւն բաժանեալս. ոչ միացեալս ի մի
անձն. որպէս և գրեաց սբն Լիւդեղ
ի Թուղթն առ Էտրոփեոս, ասելով.
Լոյնսպէս և Լեւոստր Թեպէտ ասե
ղերկուս բնութիւն. նշանակելով զտա
րբերութիւն մարմնոյ և բանին. քաղի այլ
է՝ բնութիւն բանին. և այլ՝ բնութիւն
մարմնոյ. ասկայն ոչ խոստովանի ընդ

ԴԵԹ

մեղ

enim cum hominum natura coniun
ctus est, quoniam ad homines ve
nit; ita & cum Dei natura, quo
niam à Deo venit.

Cum hisce sanctis Patribus con
sentiens sancta illa, magnaue, &
vniuersalis Synodus, Chalcedone
nutu Dei, pioque decreto Augu
storum congregata, statuit, vnum,
& eundem esse Christum, filium,
Dominum, vnigenam, in natu
ris duabus citra confusionem,
mutationem, diuisionem, separa
tionem adagnitum: nequaquam
naturarum discrimine sublato pro
pter vnitionem, sed salua potius
proprietas vtriusque naturæ, ac
in vnâ personam, & vnâ hy
postasim coeunte: non in duas per
sonas partitum, vel diuisum: sed
vnum, & eundem filium vnige
nam, Deum Verbum, Dominum
Iesum Christum.

Gener. Omnino duas dicere na
turas, speciem quandam diuisionis
introducitur: ac vereor equidem,
ne deuotato Eutychis barathro;
quod est, vnâ naturam dicere,
in Nestorij barathrum incidamus,
per duas naturas, duas personas in
troducetes.

Theor. Nestorius verò duas na
turas separatas aiebat, non vnitas
in vnâ personam; atque hoc
sanè denotans sanctus ille Cyril
lus in epistola, quam ad Eulo
gium scripsit, ait: Sic & in
causa Nestorij; quamuis duas na
turas, discrimen carnis, & Ver
bi significans, dicat: & alia nam

Kk 2 que

Synodus
Chalc.

Cyrillus ad
Eulogium.

que natura Verbi est, alia carnis) unionem tamen nobiscum non conficitur. Nos enim his unitis, vnam Christum, vnum Filium, vnum Dominum confitemur; etiam denique naturam Verbi incarnatam.

Tu igitur iuxta sapientis illius Salomonis admonitionem, nec ad dexteram, nec ad sinistram inaccesseris, sed media, regiaque via. Sunt enim quatuor hæreses, ex diametro inter se pugnautes: duæ de Diuinitate, ac duæ de natura humana. In Diuinitate Sabellius quidem aiebat, esse naturam vnam, & vnam hypostasim: Arius verò tres hypostasim, ac tres naturas diuerfas, & alienas à se inuicem. Nos verò nec in vnum tria commiscemus, ne Sabellij morbo laboremus; nec in tria peregrina & aliena inter se diuidimus, ne in Arii lutorem incidamus, sed naturam vnam in tribus hypostasis prædicamus. Rursum de Incarnatione Dei Verbi velut ex diametro inter se pugnant Nestorius, & Eutyches. Quippe Nestorius aiebat duas naturas separatas, & duas Personas, & duos Christos, & duos Filios. Eutyches verò naturam vnam, & vnam hypostasim, Nos autem dicimus vnam hypostasim, vnum Christum, vnum filium in duabus perfectis naturis, diuinitate, inquam, & humanitate, inseparabiliter, & citra confusionem unitis, itaque semitâ media, regiaque, sicuti diximus, incedito;

que.

72
66

մեզ զմիմեզ արտաբերութիւնս մեզ միմեզ
որելով զմեզ. զմի բն, զմի արդի, &
զմի տէր խոստովանեմք. նա և զմի
բնութիւն բանին զմարմնացեալ:

Ազգի՛ գաւ. ըստ խրատի իմաստան
յն Աստուծոյ մի խոստովանեմք. և յաւ, և
մի յարմարեալ. այլ ընկալեալ ընդ ուղիղ
և միջին խոստովանեմք: բանին զմեզ
նին չորս հերձուածաւորութիւնք, հա
կատարեալ միմեզ զմի յարմարեալ
երկուք. զմի անմահութիւն, և երկուք. զմի
անորոշութեան մարդեղութիւն. զմի
յղթ անմահութիւն տաւր Աստուծոյ,
գաւ մի բնութիւն և մի անձն. իսկ
աշխարհ տաւր զերես անձն և զե
րես բնութիւն տաւրերս ի միմեզ:

72

67

Բայ մի՛ք բայ կարող յարմարեալ
Աստուծոյ, ոչ շփոթեմք զերեսն
ի մի անձն, և հարմարելով ի տաւր
տաւրեանք աշխարհի՛ ոչ բանական
զմին ի յերես անմահութեան բնութիւն:
այլ բարոյեանք զմի բնութիւն գաւ ի յերես
անձն. նմանապէս և յղթ մարդե
ղութիւն բանին գիմաստարտեան ընդ մի
մեզն Աստուծոյ և Եւտիքեան: բան
զմի Աստուծոյ տաւր զերկուք բանական
բնութիւն, զերկուք անձն, զերկուք
բն, և զերկուք արդի. իսկ Եւտի
քեան ընդ գեմ նորին տաւր մի անձն և
մի բնութիւն: աշխարհ մեզ տաւր մի
անձն, մի բն, մի արդի. և երկու
կատարեալ բնութիւն, զանմահութիւն և
զմարդեղութիւն միացեալ տաւրեան
նշխարար և անշփոթապէս: Եւտ
աի և պարտ է նեղ. որպէս յա
ռաջն տաւրար. ընկալեալ ընդ ու
ղիղ և միջին խոստովանեմք: ըստ
բնութեան տաւր այն անմահութեան
գործուն. Թէ յարմարեալ զմիմեզ տ
աւր. զմիմեզն իմաստան. զմի
մի

Sabellij, &
Arij erro-
res,

Hæreses
Nestorij,
& Euty-
chis.

Եւ թէ առ այս միայն հայեցուք . բայց
 թի որ արասցուք .]

Եւ անպատշաճ է ընդ երկուսն
 ի Թուայ երկուսն : զի որպէս և մեր
 տանիք զերիս անձնաւ . ի մի անձնու
 Թէն . ոչ պատշաճ ասելուք զմի բնու
 Թիս . նմայ և ի անորեւնու Թէս այսմիկ
 տանիք զերիս . բնու Թի . այսու . ոչ
 հաստատելուք զմի անձն ըն . Եւ այս է
 այս զոր ասեմ անձնաբան Էրեբոսիան
 ի յերկրորդ . զերիս աս . Լրդէրանիս .
 Թէ Եւս ասեմ այլ ինչ և այլ ինչ . ոչ ոյ
 ի յերկրորդու Թի . յորում իրն հակա
 դարձաբար լինի . զի զմի անձ . այլ որ
 և այլ որ . զի մի չփոփոխուք զան
 ձինս . բայց ոչ այլ ինչ և այլ ինչ . զի
 երեքեանն մի են ըստ անձնու Թէ .] Եւ
 իս որոյ խորհիւր մտադրու Թէ զի քա
 ղանչիւր շարադրու Թի բանինն որքա
 նինն Է Ծաւանին . նախ ասեմ . Թէ Ես
 ասեմ ի բնայլ ինչ և այլ ինչ . բանզի
 այլ ինչն չեղորական բնուի . եղեալնչա
 նակէ զբնու Թին . որ ասեմ զայլ և զայլ
 բնու Թիս խոստովանի ի բնուիկ այլորն
 նշանակէ զանձն . զի այսորիկ հետեւի,
 և ասեմ . բայց ոչ այլ որ . և այլ որ : Եւ
 դարձեալ նայինս առ այս . Թէ ոչ որ
 պէս ի յերկրորդու Թի . յորում իրն
 հակադարձաբար լինի . զի ի յերկր
 րու Թին է մի բնու Թի . բայց ոչ մի
 անձն . եւ ի բն է մի անձն . բայց ոչ մի
 բնու Թի . և այս է զոր նշանակէ հա
 կադարձաբար : զի անդ է մի բնու
 Թի . և երեք անձնուք . իսկ աստ մի
 անձն . և երկու բնու Թի .]

Եւ յիս ասացելոցս այսոցնիկ որքա
 նինն եպիսկոպոսն Էրեբոս , աղա
 կան ամենաաբ հիմնին , աստուիկ ձա
 նիւ . աղաղակեաց և ասաց . Եւ ի հառ
 մայեցուց հոգիմանէ եմ , որ որ ոչ ասե
 մի Է ան

70 quemadmodum Gregorius ille
 Theologus ait : *Medium cum dico,*
veritatem intelligo ; ad quam solam
si respiciemus recte faciemus .

Nec est , quod numerum duorū
 reformides: quemadmodum enim,
 cum in Diuinitate tres hypostases di
 cimus , nullam naturæ diuisionem
 facimus; sic & in hac dispensatione ,
 cum duas naturas dicimus , nullam
 ipsius hypostasis diuisionē facimus :
 atque hoc illud est, quod Gregorius
 Theologus in 2. ad Cledonium libro
 dicit : *Dico autem aliud atque aliud*
versa vice, atque in Trinitate res
habet . illic enim alius atque alius, ne
hypostases confundamus; non autē aliud
atque aliud; quod tria sint unum, &
idem secundum diuinitatem . Recte
verò quamlibet seriem verborum
religiosi huius Theologi considera.
Dico, inquit, in Christo aliud atque
aliud; nā aliud, neutro genere positū,
naturam significat; adeoque aliam
atque aliam naturam in Christo di
cit . Alius verò significat hyposta
sin; ideo subiicit: Non alius atque
alius . Etiam illud inspicere : *Versa*
vice, atque in Trinitate res habet .
 Nam in Trinitate vna natura est, sed
 non itidem vna hypostasis: in Chri
 sto autem vna hypostasis est, & non
 itidem vna natura: hoc scilicet de
 notat illud : *Vice versa .* Nam ibi
 natura vna est , ac tres hypostases :
 hic autem vna hypostasis , & duæ
 naturæ .

His dictis, religiosissimus Epi
 scopus Gregorius, sanctissimi Gene
 ralis Consobrinus , voce magna
 exclam.

exclamabat : Ego Romanus sum .
Anathema non dicenti duas in Chri-
sto naturas .

Postridiè religiosissimus Sappi-
rij Episcopus aduenit ; itaque cum
illo Generalis seorsum ea communi-
cabat , quæ de proposita quæstione
dicta fuissent : etiam ostendit ei
quascunque sanctorum hominum
auctoritates habebat ; duas in Chri-
sto naturas dicentium . at is , quod
dilectus esset , ad lubrum suum eas
peruerterat . itaque cum Generalis
cum valdè resistantem , ac repu-
gnantem deprehenderet , nos accer-
tebat , & his verbis utebatur : Petrus
hic Episcopus , qui præsens est , col-
loqui tecum de argumento , quod
inter nos tractamus , cupit ; ait enim ,
sanctum virum Cyrillum vnam di-
cere naturam post vnionem .

Theorianus . Vbi nam hoc , Do-
mine Episcope , sanctus Cyrillus di-
cit ? *Episcopus* . In secunda ad Suc-
cessum epistola , aduersus eos , qui
dicunt : Si vna natura facta est post
vnitionem ; necesse est , eum in na-
tura sua passum ; sic ad verbum ait :
*Qualis verò passum ipsum in natu-
ra propria , necesse est , si post vnitionem
vna filij natura dicatur incarna-
ta ? Vides ne , quod post vnitionem
vnam naturam dicat ? Theor.* Et quæ-
nam est illa propria filij natura , in
qua necesse non est , eum esse pas-
sum ? *Episc.* Diuinitas filij . *Theor.*
Ergo filius in natura propria non
est passus ? *Episc.* Absit hoc ; quippe
natura diuina sic comparata non
est , vt pati possit . *Theor.* Tamen
reipsa

72 Ի բն զերկու բնութիւն , նշանակ
լիցի .

72 Ապա զի զայն ինքն առ մեզ
Պետրոս որբաւորն նշանակուածն առ
փերեայ զոր եւ առեալ կանոնի
կան ի դատի . Ժանայց նմա զորին
առացեալ էղէ յառաջ ի արարեալ
բանութեն . եւ եւ երոյց նմա զան
զկայութիւն որբայ հարցն յոքս եր
կոյց բնութեցս . Թեպեա եւ ինքն
Պետրոս ոչ հաւանելով , դարձու
ցանէր զզկայութիւն զայնառիկ առ ի
միտս իւր . ուստի կէան զորեալ
զան հակառակով . կոչեաց զմեզ , եւ
առայ . Պետրոս նշանակուածն ցան
կայ խօսել ընդ ընդ ի զն առաջի
կայ բանին . եւ առե , Թէ սքն էլիւ
ընդ առայ մի բնութիւն յետ միայ
մանն .

73 Լորի . Տորում տեղաւ զայն
առե սքն էլիւ ընդ ով առե նպեա
կողոս . Եպիսկոս . Ի յերկրորդ Թ
ւղթն առ Լեկուսդոս . ներում
զերկով ընդ զեմ նոցա ; որք առե
ն . զի եթէ յետ միացմանն մի
բնութի առե . ապա ի հարկէ բանն
չարչարեալ եր ի յեւրեան իւրեան
բնութեն . Էւ պատասխանաւորե
սքն էլիւ ընդ պոպէս . Էթ եր հար
կան եր նմա չարչարել ի յեւ
րեան բնութեն , Էթէ յետ միայ
մանն մի բնութիւն որբայ առացի
մարմնացեալ .] Բէ ապաքէն տեսա
նեա . որպէս յետ միացմանն զմի բնու
թի առե . Լորի . Ապա որքն որբ
այ այս իւրական բնութեն , որ ի
հարկէ ոչ պարտ եր չարչարել Եպիսկո
Էւ առե Թիւն որբայ Լորի . Բարեմ
որքի ոչ չարչարեցաւ ի յեւրականն
ձայնն բնութե . Էպիսկոս . Բաւ լիցի .
մէք զի

զի նմային բնութիւն ամենեւնի ոչ
կարէ չարչարել. և որովհետեւ բայց սակաւ
քն արդարեւ չարչարեցաւ. և այդպէս.
Չարչարեցաւ, արդար. բայց միայն ի
մեր մարդկային բնութեւն որ կարեր
չարչարել. և որովհետեւ չարչարեցաւ քն
զերկութեւն բնութիւն. որովհետեւ, որով
կարեր չարչարել. և զմեւս, որով ոչ
կարեր չարչարել.

Էւ յետոյ այսու բանիւն խցե
ալ եղև. բերանն կախկոպոսին դի
արդոսի. յարեալ սրբակրօն էպիսկո
պոսն Էրզնկոս, ասաց. Էս ի հոռոյ
մայեցեաց կողմանէ եմ. և միաբանիմ
նոցաւ. և զայն յետ երկուց աւուրց
միջդարձեալ կողմեայք, երաբ ի վեր
նստաւին առ սրբազան Լիթան. և
իբրև բազմեցաք ի միասին. նա խո
սեցաւ. ընդ ամենեւնի, և ասաց.

Լիթան. Բիշնչ ծայ առաւիտ
սութի ի յոսել զերկու բնութի ի
քն. և թէ խոստովանիմք զնոսաւսն
բաժանաբար միացեալս ի մի անձնա
ւորութիւն. որպէս և այն սբն Լիթ
րիկ խօսի ի յերկրորդ. Թուղթն առ
Անկենդոս, ասելով. Երբան մտօր
և միայն հոգեաց աւօք կարեմք տեսա
նել. Թէ զիարդ. և իմանան մարդ եղև.
Երկու ասեմք զոյ զմիացեալ բնութիւն.
և մի տեր, և որդի, բանն այ, որ մար
մնացաւ. և մարդացաւ.] Եւ մնաւ
անդ զի և զայն այս ամեն յայտնա
պէս ամ գերապայծառ. և զիմանա
րիչքն եկեղեցւոյ. զորոց վկայութիւն
առաջաբերեաց Իմաստասերն. և Էս
որոյ անպատշաճ է քնադատան մար
դոյ, հակառակել տակաւին այնչափ
յայտնի և բացարեւալ իմաստա
թիւն. և այսոսեման մեզ ոչ է պարտ
աշխատել ի վնայն բանի. Բայց
մէկ

75
75
re ipsa Christus passus est. Episc.
Sed in natura nostra, quæ sic com
parata est, ut patitur. Theor.
Ergo Christus naturas duas habet
bar, vnam sic comparatam, ut
pateretur, alteram non, ut pate
retur.

76
76
His cum obturatum esset os
religiosissimo Petro, supradictus
religiosissimus Episcopus Grego
rius, surgens: Ego Romanus sum,
inquit, & cum Romanis sentio.
Post biduum rursus accersiti,
ascendimus in cenaculum ad san
ctissimum Generalem: cumque
confedissemus, omnes sic allo
quutus est.

77
77
Gener. Nihil ambigui est, duas
in Christo naturas dicere, si con
fiteamur eas vnitas inseparabiliter
in vnam, hypostasim: quemadmo
dum sanctus ille Cyrillus in pri
ma ad Successum epistola loqui
tur: Quantum, inquit, mente,
atque oculis animi duntaxat vide
re possumus, quo pacto Vnigenitus
ille factus sit homo: duas esse na
turas dicimus: vnitatis, et vnique
Christum, & Filium, & Dominum,
Dei Verbum: quod homo factum
& incarnatum est. Quin etiam
omnia illa lumina Ecclesie, quo
rum auctoritates antea Philolophus
adduxit, hoc ipsum expressè cla
mant. Itaque manifestis, & aper
tis, & veris aduersari, non est ho
minis Christiani, si ac de his qui
dem posthac minimè laborandum.
Quid autem prohibet, quo minus
de duas naturas in vno Christo, &
vnam

Cyrril. ep.
1. ad Succ.

Idem in
epist. ad
eundem.

vnam naturam, propter expertem diuisionis & separationis naturarum vnionem, confiteamur? quippe sanctum illum Cyrillum in altera ad Successum epistola sic dicitur dicentem: *reperimus: Non de ijs duntaxat, quæ naturæ simplicia sunt, vnum verè dicitur; sed etiam de illis; quæ compositione copulata sunt: quale quiddam est homo; ex anima, & corpore constans; nam ea diuersæ sunt formæ, nec eiusdem inter se substantiæ: verum vnita naturam hominis vnã absoluunt.* Quoniam igitur ex anima & corpore, quæ diuersæ naturæ sunt, vna natura hominis absoluitur, atque dicitur; non absurdum arbitror, ex diuinitate, humanitateque Christi vnã absolui, dicique naturam. Hoc soluito; ac satisfactum nobis erit.

Theor. Satis erat magnæ Sanctitati tuæ ad hoc, vt perspiceres, non vnã esse dicendam naturam in Christo post vnionem, prolata sancti viri, Gregorij Theologi, à nobis auctoritas, quæ extat in altera de filio oratione, ac huiusmodi verba continet: *Licet vtraque natura copulata; sit quiddam vnum, non tamen hoc à natura est; sed propter rationem.* Cum ergo dicit: *Non hoc à natura est; dare scilicet prohibet; ne vtraque copulata vnum naturæ dicantur. Quid dilucidius hoc requiris?*

Gener. Sic textus in Armenica scriptura non habet. *Theor.* Mendosus est ergo liber tuus. Mox

Theo.

72 սահայն ինչ արգելէ մեզ, խոստովանել միանգամայն և զերկու բնութի ի մի բն, և ևս զմի բնութի զմանաբանելի միաւորութե բնութեցն առ նոցիկ զս զի սքն Լիւթել ի յերկրորդ Թորղոս առ Լիւթելագոս գրէ այսպէս. Ինչ Թե միայն նորա, որք ունենալի պարզ բնութի, մի ինչ ասին, այլ ևս նորա, որք բազադրութե ևս միաւորեալք. որպիսի է՝ մարդ, ի հոգեոց և ի մարմնոց բազադրեալ, զի Թեպէտ սորա ևս զանազան կերպարանք, և ոչ միմեանց համադրյալիցք. սահայն գորով միաւորեալք, հաստարեն զմի բնութի մարդոյ.] Եւս որոյ է Թե ի հոգեոց և մարմնոց, որք ևս երկու զանազան բնութիք, հաստարէ և ասի մի բնութի մարդոյ. ապա ոչ համարեմ անդէպ, ի յանձնութենէ և մարդկութենէ հաստարի և ասիլ մի բնութի բնութի լուծեալ զայսպիսի տարաբնութիւն. և բաւ ապէս լինիցի մեզ զճարեալ.

Եւրբ. Եւս ոչ ասելոյ զմի բնութի ի բն յետ միացմանն, պարտ էր գերաւ հաստար Լորբութեգ բաւական լինել ի վերոյ ասացեալ բանքն սրբոյ հորն Էրեզորի անաբանին. որ ի յերկրորդ ներբողեանն յաղագս որդեոց այսպէս ասէ. Թեպէտ և երկոքն միացեալ բնութիքն ևս մի ոմն. սահայն ոչ լինի այս ի բնութենէ, այլ զմի միաւորութե.] Եւս ասի ասելով. Թե ոչ լինի այս ի բնութենէ յայտնապէս արդէ լու ասել մի բնութի զերկուսն միացեալն. արդ զինչ խնդրես առաւել յայտնի բան զայս. իմաստովս ասէ.

Լորթոս. Եւսպէս ոչ է գրեալ ի գիտն Էմբաբանին Թարբանեալ ի հայտ. Եւրբ. Եւսպս սղալ է գրեալ Դ Գ Գ. գերբ.

Narian.
Orat. a. de
Filio.

գերբէ ձերեւ զայս ասելով Արեւ
նէ. ետայ Լիւսին զասորոց Թարբա
նու. Թին ասացելոյն այնորիկ : և աս
աց : Ընթերցիր տեր : Է. Լիւսին
կոչելով զմի ոմն ի նոցանէ, որք գի
տէին ընթեռնուել ասորերէն. հրամա
յեաց ընթեռնուել : և նոյնպէս գտաւ
գրեալ որպէս ասացեալ էր տրիանէ :

Արեւ. Բաւ է թէ զայս ով տեր :
Կամ Թէ խնդրես տակաւ ին զայլ վկա
յոս. Թին. բանդի Թեպէտ և էս ոչ գի
տեմ ասորերէն. ասկայն այսպէս գտի
գրեալ ի գիրսն ասորոց Լիւսանիայ
աշխարհին. և իբրեւ գտեալ էի զայս,
յոյժ ուրախ եղէ : Լիւսն. Տորժամ
՛ի գիրսն հայոց ոչ գրեալ էր այդպէս.
այլոստ պարտ էր ինձ գիտել ճշմար
տապէս. Թէ մեր պիտոյանամբ խոս
տովանել ՛ի քօ զերկուս բնութի և ինչ
զմի : Արեւ. Երեսել զայս. յոյժ է
դիւրին նմա, որ ոչ կամիցի չարութի
վարել : Լիւսն. Ինչ բաւ լիցի երբեք
վարել չարութի, մանաւանդ ՛ի
բանսն անայնից. և ևս բաւ լիցի այս
այլում ումեք որ կամիցի կենալ ըստ
հրամանացն քի : այլ ցանկանամ հաս
տատել ՛ի ճշմարտութիւն. զի մի առ
տաբերիցեմ զիր ինչ առանց պատշա
ժաւ որ բնութի և զգորշութի :

Արեւ. Խոստովանես դու զբնու
թիւն միացեալս առանց փոփոխման,
և առանց այլայլութեան : Լիւսն.
Խոստովանիմ ամենեւին : բանդի ոքն
Լիւսին ՛ի Թուղթն առ Աեկառնդոս
այսպէս ասէ : Տոյժ անպատշաժ է
ասել, Թէ մարմինն փոփոխեալ իցէ ՛ի
բնութի անթութիւն. և կամ հակա
դարձաբար. ցի. Թէ բանն փոփոխեալ
իցէ ՛ի բնութի մարմնոյն : զի որպէս
անհասարկ է այս. գորով նոյն բանն
մի է

Տա
81

Theorianus, qui eius dicti Syria-
cam interpretationem excerptam
habebat, eam Generali porrigens,
ait; Lege Domine. Generalis au-
tem, accersito quodam ex ijs, qui
Syriacè legere nossent, legi iussit,
& ita scriptum reperit, vti Theo-
rianus dixerat.

ՏԲ
82

Itaque Theorianus: Hocine suf-
ficat, inquit, Domine? an etiam &
aliam requiris auctoritatem? nam
equidem Syriacè non noui, sed
ita perscriptum in Syrorum libris
Ceslunij reperi; atque hoc reperto,
maximoperè gaudius sum. Gener.
Quando in Armeniorum scriptura
textus ita non habet, aliunde cer-
tior fieri volo, debere nos duas in
Christo naturas post vnionem fate-
ri, non vnā. Theor. Facillimum
id quidem ei perspectu, qui agere
malitiosè nolit. Gener. Mihi verò
ne contingat vnquam agere mali-
tiosè, præsertim diuinis in rebus;
nec vili alij, qui ex Christi præscri-
pto viuere velit: sed confirmari de-
sidero, ne inconsideratè, perque
subreptionem pronuntiem.

ՏԳ
83

Theor. Fateris, vnitas esse natu-
ras citra mutationem, & altera-
tionem? Gener. Omnino; quippe
sanctus ille Cyrillus in epistola
ad Successum sic ait; Par est, quod
absurditatem attinet, dicere; quod
corpus in Diuinitatis naturam mu-
tatum sit, & viciissim, quod Ver-
bum mutatum sit in naturam carnis;
nam sicut hoc fieri nequit; cum ipsum
Verbum sit incommutabile, & alte-
rationis expers; ita nec illud alte-
ratur:

Cyrill. ep.
ad Succ.

rum : non enim creatorum quidquam ad naturam diuinitatis transire potest ; & caro quoque creatura est .

Theor. Ipse nos subleuasti à negotijs, qui sanctum Cyrillum testem doctrinæ nostræ produxeris . Nam si fieri nequit , vt in substantiam , vel naturam diuinitatis creatum aliquod transeat ; & ipsa quoque caro creatum est ; quidnam de hoc colligatur , ipse dicito . *Gener.* Quid hoc sit , ignoro ; quidnam est , quod colligis ? *Theor.* Carnem , & Verbum non vnā esse naturam .

Gener. Equidem non obliuiscor eorum , quæ à sancto Cyrillo prolata sunt antea , cum diceret : *Quale quiddam est homo , ex anima & corpore constans ; nam ea diuersæ sunt formæ , nec eiusdem inter se substantiæ : verum vnica , naturam hominis vnā absoluunt .* En hinc quoque naturæ duæ , anima , & corpus ; neque tamen vel anima corporis in naturam conuersa est , nec corpus in animæ naturam transiit ; sed ambobus intra fines suos manentibus , vna de his absoluta natura est . Itaque non est ex eorum numero , quæ fieri nequeunt , ex duabus naturis vnā fieri naturam : nam ecce hoc in hominis est compositione .

Theor. Exemplum illud nostræ compositionis ad hoc duntaxat à sancto Cyrillo est vsurpatum ; vt ostenderet , posse de duabus , ac diuersis naturis vnā hypostasim fieri ; sicut ex anima , & corpore Petrus

84 անխփփփելի , և անայրայելի . նոյն պէս և անհասարկն է այն . զի ոչ կարե ստեղծեալ ինչ անցանելի ի բնութիւնն . զի և մարմինն արդեօք ստեղծեալ իմն է :

Այրի . Դու իսկ Թեթևացուցեր մեզ զաշխատութիւնս , որ ի մեզ ամեր զմեք Լիւրելզ վիայ վարդապետութեան մերայ . բանզի եթէ անհասարկն է , ստեղծեալ ինչ անցանելի ի բնութիւնն . և եթէ նոյն մարմինն է ստեղծեալ ինչ , ապա դու իսկ առ առջիւր . Թէ զինչ ի սմանէ եղբակացոցանի . Լիթան . Էս ոչ գիտեմք , Թէ զինչ ի սմանէ եղբակացոցանի . այլ գտեմք զինչ եղբակացոցանես . Այրի . եղբակացոցանես . Թէ մարմին և բանն ոչ են մի բնութի :

Լիթան . Էս արդեօք ոչ մոռացայ զանցանէ . որք յառաջ ասացան ի սրբոյն Լիւրելզ արքեպիսկոպոս . Թէ Դրպիտն է մարմն ի հոգեւոյ և ի մարմնոյ բաղկացեալ զի Թեպետ սորա են զանազան կերպարանք , և ոչ միմեանց հաւ մարդակիցք , սակայն գոլով միաւորեալք . կատարեն զմի բնութի մարդոյ : Աշխատեմք զի Թեպետ և առաւ բնութիւն են երկու , հոգի և մարմին . ապա կայն ոչ հոգին փոփփփեցաւ ի բնութի մարմնոյ , և ոչ մարմինն էանց ի բնութի հոգեւոյ : այլ մնալով երկուքնն ի սահմանս իւրեանց . կատարեցին զմի բնութի . ուրեմն ապա ոչ է անկարելի . ի յերկուց բնութեցն լինել մի բնութի . զի ահա նոյն իսկ հանդիպի ի բաղադրութի մարդոյն :

Այրի . Եւս այստեղի ի սրբոյն Լիւրելզ առբերեալ եղև այն օրինակն բաղադրութեան մերայ . զի միայն ցուցի մեզ . Թէ ի յերկուց և զանազան

Գրեալ է Կարէն Սր. անձն լինել. որ
 Կրն. Ի հոգւոյ եւ մարմնոյ մի պէ-
 րոս, Կամ պարզ: Բանդի զինելով
 Կոյն արեւ ընդ. դէմ Դեկտորի. որ ան
 Կարելի ասէր. Ի զանազան բնու-
 Թեցն լինել մի անձն: Եւ սակաւ այս-
 քիկ անմասբար բաժանելն զմի բն
 Եւ զանբաժանելն Ի յերկու բն, եւ
 յերկու որդիս: Բնութի նրա Լիւրեղ
 եբեր Ի մէջ զօրհնակն մարդոյ. առ Ի
 ցուցանել. Թէ որպէս Ի հոգւոյ եւ
 մարմնոյ մի մարդ բաղկանայ: Կոյնս
 Ի յանայն եւ մարդկայն բնու-
 Թեցն բաղկացաւ. մի բն. Եւ ընդ ասան
 ցաւ. այժմ զպատմաւն. Թէ զանկեր
 բաղկացուցին. հոգւոյ. եւ մարմնոյ
 ասի Ի մարդ մի բնութի. զի սոցոյ
 եմք ասել եղակի զմարդկայն բնու-
 Թին նորոգեալ. Ի բն. եւ ընդ ասանք
 բաղկաւ. որպէս զբնութի նորոգեալ
 նմայ եւ շանիցս անգործոք հարքն ասին
 զերկու բնութի Ի բն. զհոգի եւ զմար-
 մին Ի անդի միոյ բնութի. առնուն. բա-
 ց զմի բնութի ասել Ի բն. Եւ արպելեալ
 Լիւրեղ. Եւ ասի ցանկան Կանաչել. Թէ
 յուսմէ իցէ արպելեալ. ասել զմի բնութի
 Ի բն. եւ յետոյ զնորոգեալն ար-
 դէկաւ. Եւ ասի. Կոյնս ինձ ոչ Թուի,
 լինել զայն արպելեալ յուսմէ սրբոյ:
 Եւ Թի. Եւ Բնութի ասին զերկու բնու-
 Թի. սակաւ այսորիկ նման արպելեալ
 ասել զմի բնութի. բանդի Եւ Եւ եր-
 կու. Եւ Եւ մի. ասան Թէ մի. արեւմ-
 նէ երկու. Լիւրեղ. Եւ Եւ անդ միայն
 ասին արպելեալ. զի նորոգ զերկու ան-
 սանցն. Կամ Թէ զայլ զկայութի ար-
 նիս. որ յայնս ասին արպելեալ. զայլ:
 Եւ Թի. Պարտ էր բն. բաժանել
 լինել զայն պատմաւն զանայնս սրբան
 Եւ զայլ զկայութի արեւմ. հարցն. որ
 մի է

87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000

trus, verbi gratia; vel Paulus. Pa-
 gnans enim contra Nestorium,
 qui fieri posse negabat vnam ex
 diuersis naturis hypostasim; ideo-
 que in duos Christos, & duos fi-
 lios, vnum & imparabilem Chri-
 stum stultè diuidebat; hominis
 exemplum adduxit, vt ostenderet,
 quemadmodum ex anima & cor-
 pore constat vnus homo, sic ex di-
 uina, humanaque natura Christum
 vnum existere. Exponamus &
 causam, si placet; ob quam in
 homine compositio ex anima &
 corpore, natura dicatur vna;
 quippe dicimus, naturam huma-
 nam à Christo instauratam; non
 autem naturas instauratas. Ici-
 dem quoties diui Patres duas na-
 turas in Christo dicunt, animam
 & corpus vnam naturam accipi-
 unt: ac in Christo naturam vnam
 dicere prohibitum est.

Gener. Cognoscere primùm
 cupio, à quibus sic prohibitum;
 naturam vnam in Christo dicere;
 deinde causam, ob quam sic pro-
 hibitum; si placet, audiemus: nam
 mihi quidem ab aliquo sanctorum
 Patrum hoc esse prohibitum
 non videtur. Theor. Ex eo quòd
 duas illi naturas dicunt, vnam non
 esse dicendam, intelligitur; nam si
 duæ, non vna: sin vna, non duæ.
 Gener. Ex eo duntaxat prohibitum
 ais, quòd duas ipsi dicant; an & au-
 ctoritates habes, quæ hoc diserte
 prohibeant?
 Theor. Satis hoc esse tibi debebat
 verum, & sanctorum, magnorum.
 Li 2 que

que hominum auctoritates habeo, disertè hoc prohibentes. Et primò quidem à nobis prolata sancti viri Gregorij Theologi auctoritas, quæ extat in altera de Filio oratione, huiusmodi verba cōtinet: *Licet utraque natura copulata, sic quiddā unum, non tamen hoc à natura est, sed propter coitionem.* Cum ergo dicit, non hoc à natura est, dare scilicet prohibet, ne utraque copulata vnum naturà dicantur. Producam etiam sanctum illū Ambrosium Mediol. Episcopum, sic expresse loquentem in lib. aduersus Apollinarim: *Emergunt alij, qui carnem Domini dicunt, & Diuinitatem vnus esse nature. Qua tantum sacrilegium Infirma vocauerunt.* Eadem diuus ille Gregorius Nyssenus in libro & ipse, aduersus Apollinarim scripto, clamat: *Si ergo in aduersantibus sibi proprietas horum vtriusque natura cernitur, carnis inquam, & Diuinitatis; quomodò duc sunt vna?* Diuus quoque Chrysostomus in epistola ad Acacium monachum ait: *Vnum filium, vnam dico personam utraque copulata; que tamen citra confusionem ac diuisionem agnoscatur, non in vna sola natura, sed in perfectis naturis duabus.* Quid ad hæc ais?

Gener. Non iam hoc pronuncian-
dæ sententiæ, sed exercitationi mo-
dò destinatum tempus est; suo verò
tempore, quid mihi videatur, adhi-
bita cautione conuenienti, & accu-
rato iudicio pronuntiabo. Cate-
rùm, si placet, promisso fac satis.
Theor. Cui? *Gener.* Causam dicito,

արգելանք զայս յայտնապէս էր նման
բերեմ զառաջասացեալ բանն արդոյ
հօրն էր քրիստոսի անարանին ըստ ի
հրկորդ անբողանն յղոս արդոյ քրի-
ստոսէն: Եւ եպիսկոպոս և երկօրէն միա-
ցեալ բնութիւն ևն մի սին, ստիպն
նչ լինի այս ի բնութենէ, այլ զն մի
անորութենէ: Եւր առե. Թէ ոչ լինի
այս ի բնութենէ, ցուցանի արգելաւ-
ղի մի երկօրէն միացեալքն ասասցին
մի ինչ ըստ բնութե. Եւս ևս ոքն
աշխատեալ եպիսկոպոսն և հիշելանոյ
ի գիրան քրեալ ըստ դեմ աշխատեալ
բնութե: Տարեալ ունեւր՝ առեմ, Թէ
մարմին և անարութի ան աւանք զմի
բնութի. արդեոի դժոխք փաղեցին զս
յնչափ հայհոյութի:] Գոյն առե
ևս ոքն էր քրիստոսի անարանին ի գիրան.
զոր քրեալ ըստ դեմնայն աշխատեալ
բնութե, այսպէս. աշխատեմ մարմնայ և
բանին երկօրէնութիւն բնութիւն երե ի
ի յատկութեա հակառակա միմեանոյ,
զի առա. երկօրէնն ևն մի բնութի:]
Եւ գործեալ ոքն Յահան ոսկեբե-
րանն ի Թաղթն առ աշխատեալ արե
զայն առե. ջերկասին միաւորեալ իրա՝
մի արդի, և մի աննն առեմ, որ առ-
անց շինեման և արանց բաժանման
քանաչեցի ոչ ի մի բնութե, այլ ի
յերեւո. հասարեալ բնութիւն:] աշխ-
տա, այս զինչ առեմ և ինչպէս պիտի լինի
Լիթան, աշխատեմ ոչ է մասնանակ հա-
տանելոյ զգիտեալ զայս. այլ միայն արա
մարանելոյ. ապա յետ արաշխատեալ
բնութե, և ի գիտեալ մասնանակի
դատեցից զգաւութե և արանց,
Թէ զինչ ևս կարծեմ. Իսկ արդ. և Թէ
քեզ հաւոյ լինի. զճարեալ խոստմանոյ.
և Երբ. Բրդիտի խոստման. Լիթան,
աշխատեմ, զանն արդ. պատմաւի
մի և Եւս ար

Nazianz.
Orat. 2. de
Filio.

Ambros.
de Incarna-
tionis Sa-
cramento,
cap. 6.

Nyssen
in lib. ad-
uersus A-
pollina-
rum.

Chrysost.
in epist. ad
Acacium
monach.

արգելիալ եղև ասել 'ի բնութսս զմի
բնութիւնս :

ԼԴԵԻ՛. Երբ ունին զմի բնութիւն .
ունին եւ զմի բան գոյացութե , եւ
են համագոյակիցը : իսկ անու.Թի եւ
մարդկութիւնն չի ոչ են համագոյա-
կիցը , եւ ոչ ունին զհաւասար բան
գոյացութե : իսկ՝ որոյ ոչ է՝ մի բան
գոյացութե . յայտ է՝ զբնութիւն իւր
բնանց միշտ աստիճանի 'ի միմեանց .
բանդի որպէս ստորաւորն հակադրի
բացասողին , նոյնպէս եւ ասել զքն եր
կու. բնութիւն՝ հակադրի ասելոյն զսու
մի բնութիւն : զի 'ի զերայ միոյ իրի ոչ
երբեք կարեն ճշմարտիւ միանգամայն
երկու հակառակմանք : ապա ուրեմն
ոչ երբեք երկուք կարեն գոյ մի աւեր
եթե համայ լինի բեզ . քննեցուք եւս
զբանս առաջիկայն ըստ Լօճիկայի
խրատութիւն . ԼԵԹԻ՛ն . ԼԿարի յոյժ հա-
մայ լինի :

ԼԵԹԻ՛. Երբնչ գոյ : Եթէ մի է՝ եւ
բազումք : ոչ ըստ այնմ է՝ մի , ըստ
որում եւ բազումք : այլ է՝ մի ըստ մի-
ում բանի : եւ է՝ բազումք ըստ նա-
յում բանի : զոր օրինակն տեսանմանք
'ի յամենայն երրորդութեան : զի այն
է՝ մի , եւ բազումք : մի ըստ բնութե .
եւ բազումք ըստ անմանց : զի որոյ
ըստ այլում է՝ մի , եւ ըստ այլում բա-
զումք : ապա անմանքն է՝ գոյ մի
ըստ նոյն բանին , ըստ որում է՝ բա-
զումք : եւ անմանքն է՝ գոյ բազումք
ըստ նոյն բանին , ըստ որում է՝ մի :
նմոյ եւ 'ի բնութսս . երբ մեք խոսող
զանիմք որոյ հարցն զկայութեք .
Եթէ բնութսս է՝ երկեակ ըստ բնու-
թեց , որքեմն ապա ոչ կարեմք ասել .
Եթէ ըստ նոյն բնութեց է՝ մի : Երեւ
տի որ ինչ գոյ : Եթէ մի է՝ եւ բա-
զումք :

ԷԴ

93

propter quam prohibitum sit, vnam
in Christo naturam dicere .

Theor. Quorum vna natura est ,
eorum & communis est ratio: quorū
verò ratio est communis, eorum &
eiusdem substantiæ est existentia ;
nunquā verò Christi Diuinitas eius-
dem est substantiæ cum eius huma-
na natura; itaque non potest horum
vna esse ratio . Quorum verò nun-
quam vna ratio est , eorum naturas
semper à se inuicem differre, cuius
est perspicuum . Quippe sicuti Ne-
ganti opponitur Aiens ; sic dicere ,
Christū naturas esse duas, opponitur
illi, Christum esse naturam vnam ;
nunquam verò Negans, & Aiens de
eodem pariter vera sunt : ergo nun-
quam duæ sunt vna. Quòd si placer,
etiā modo logicæ disciplinæ magis
accomodato theorema propositum
examinemus. Gener. Placer omnino.

ԷԴ

94

Theor. Quicquid existit, si vnum
est, & plura, nō secundum id vnum
est, secundum quod plura: sed si est
vnum, & plura, secundum aliud est
vnum, & secundum aliud plura: si-
cuti, exempli gratia, videmus in sa-
crofancta Trinitate, quæ vnum est ,
& plura; vnum naturā, plura perso-
nis ; igitur alterius respectu est vnū,
& alterius plura : nequit ergo fieri ,
vt eatenus plura sit , quatenus est
vnum , vel eatenus vnum, quatenus
plura . Sic & de Christo , pro con-
fesso est , iuxta sanctorum Patrum
auctoritates, Christū esse duo respec-
tu naturarum ; nequit ergo fieri, vt
vnum sit quoad naturas . Quicquid
igitur existit , si vnum est, & plura,
respe-

Ratio, pro
pter quam
nō potest
in Christo
vna dici
natura.

respectu alterius vnum est, & alterius respectu, plura: quod demonstrandum erat, ut Geometrarum more loquamur. per illas enim necessitates, quas vocant theorema, demonstratum est.

Gener. Ego naturam vnam dico respectu indiremptæ vnionis; ne Christus in duos Christos diuidatur. *Theor.* Vtram ergo naturam dicis? diuinam; an humanam? an præter has aliam nec diuinam scilicet, nec humanam? *Gener.* Vnam naturam compositam dico ex diuinitate, & humanitate. *Theor.* Si vnam naturam compositam dicis, mutationem, & confusionem naturarum introducis, ex quibus vna fuerit composita natura. Iam, si placet, in vna quadam composita natura propositam questionem exploremus. Hoc lignum vnius est omnino compositæ naturæ: nam ex terra, & aqua, & igne, & aëre constat, & est iam vna natura de his composita. verum mutatio præcessit earum naturarum, ex quibus factum est: & iam nec est, nec dicitur aliquid earum naturarum, de quibus est compositum; quippe nec ignis est, nec esse dicitur, nec aliud quid eorum; quæ ad ipsius compositionem concurrerunt. At ea non est in Sernatore ratio, sed naturæ manserunt incommutabiles, vnione indissolubili ad perfectionem vnius hypostasis coeuntes: ac nunc quælibet in vnum coeuntium naturarum & est, & dicitur mutationis expertis; propterea idem perfectus Deus, & homo perfectus est, atque dicitur:

— 291 —

quip-

97 96 զորմբ. ըստ իրաց ինչ է մի և մի բնույթ իրաց է բազումբ. Եւ ինչպէս զորմբ. դարձն էաք յուսմանից և ինչմ զորմբ. զնա արարմանեղով ըստ ստորոտութեան փոխադրելից:

Լիթան. Եւ զմի բնութիւն առեմ ըստ անբաժնի միացման. զի մի բնութանեացի մի բնութան ի յերկու բնութիւնի. Բնութեան զորմիսի բնութիւն խոստովանիս. զիւմ անբաժնի միացի. Բնութեան իրարից կայիս միայն. կամ Բնութեան բաց ի ստացման զայլ միւս ոչ անմայնի. և ոչ մարդկային. Լիթան. Ում բնութիւն առեմ բազկացեալ յառաւանդութեան և մարդկութեան. Եւ Բնութիւն բազկադրեալ բնութեան առեմ. ապա մեծանեալ զբնութեան և զբնութիւնութեան բնութեան. յորոց մի եղև ալ իցե խառնեալ բնութիւն. Եւ արդիւմէ հաճայ լինի. բնութեանց ի մի բազկադրեալ ինչ բնութեան զառաջիկայ խնդիրն. զոր օրինակ. սպ փայտ է մի ինչ բազկադրեալ բնութիւն. զի բազկանայ ի հողոյ. ի ջրոյ. ի հրոյ. և ի յողոյ. և է մի բնութիւն ի ստացման բազկացեալ. իսկ փոփոխութեան եղև բնութեան անոցիկ, յորոց միայն որեցաւ. և փայտանէ. և ոչ ասի միւսք ի բնութեան. յորոց ինչ եղև. զի ոչ է. և ոչ ասի փոյ հոսք. կամ այլ որ յառաջեալ իրացն. բայց ոչ նմանալէս հանդիպի ի անբաժնութեան փոխիս միւսոյ. այլ բնութիւն անբաժնաբար միացեալք առ ի կատարութեան միոյ մեծման, միացիս առնա և ին անփոփոխ. և ի բարանցիւք ի ինչպէս է. և ասի փոփոխման անբաժնութեան. զի որոյ միայն ինչ է. և արդիւմէ հաճայ լինի. և մարդկային բնութեան ինչ խառնակութեան ինչ առաջիկայ մի և մի և մի

Զացաւ, ոչ փոփոխուան: և ոչ շին-
 Թուան այսոցիկ: որք բազկացուցին
 զԷմմանուէլն: Դերեմն ապա ոչ որ
 բաղադրեալ ընաթի կարէ գոյ ք: զի
 այս ունի միայն զտեղի ի փայտն: և
 կամ ի յայլս այսպիսեաց:

Լիթան. Ընդէր սք հարբն բերեն
 ի մէջ զօրինակն մարդոյ զն ջուշո-
 նելոյ. զանօրէնութիւն փրկչին. և Թէ
 օրինակն այն ոչ ունէր զմանաւթիւն
 ընդ անօրէնութիւն այսմիկ. ԼԴրի.
 և շաղաքերեն սք հարբն զօրինակն
 մարդոյ առ ի բաղադրել զԷմմանուէ-
 լի խորհուրդն. զի ջուշոն. Թէ մի է
 ք, և ոչ երկու, որպէս ասէր պեղծն
 Լեււոսոր: Է- և ոչ յարմարի նոյն օրի-
 նակն այլում իրի: Լիթան. և շաղ
 ըստ որում օրինակն այս օգուտ լինի
 դիտաւ որոմեանդ քան. ըստ այնմ
 ընդունի զնա: իսկ ըստ որում հա-
 կառակ լինի դիտաւ որոմեանդ. ըստ
 այնմ մեքեն:

ԼԴրի. Է- այս իրաւի արդեօք.
 զի և անաշուռն գործն նոյնպէս սո-
 զոր է՝ վարել ի յօրինակս: զն զի երբ
 ասէ փրկիչն մեր առ աշակերտս իւր:
 Է- կայք զիս իմ. և արարեց զձեզ որ
 սորդս մարդկան: և Թէ զօրինակն զայս
 ըստ ամենայնի պահեսցուք. պարտ
 էր ասել. Թէ և շաղաքալէն բարշէ-
 ցին զմարդիկսն ի կենաց առ ի մահ. Ժա
 զի որսորդն այսպէս ասէն. բարշէ
 զձեռնսն ի մահ: արդ. բաւ լիցի
 զմաւն անկ զայս զւշաքելոցն
 բի: Է- դարձեալ ասի ի դերն
 Ժանդոց յղգս բի այսպ. Բաղմալ
 նսջեաց իբրեւ զառիւծ. և որպէս կշ-
 րիւն առիւծու. ո՞վ զարթուցէ զնա
 Դ- ստի և Թէ ուղղափառութիւն ո՞չ
 իմացուք զայսպիսիս. և և Թէ մեկն

Դ Դ Դ

լով

quippe non antegressa est eorum ali-
 qua mistio, vel mutatio, vel confu-
 sio, quæ ad constituendum Emma-
 nuelem conuerunt. Nequit igitur
 vlla natura composita esse Christus
 nam hoc in ligno, alijsque talibus
 locum habet.

Gener. Cur sancti Patres exem-
 plum illud hominis vbique sursum
 (vt aiunt) ac deorsum ad dispen-
 sationem Seruatoris accomodant, si
 quidem eius similitudinem non re-
 tinet, cuius exemplum est. Theor.
 Proferunt illi sancti viri hoc de no-
 bis ipsis exemplum, ad declarandum
 istud circa Emmanuelem myste-
 rium, vt demonstrent, vnum esse
 Christum, non duos, vt Nestorius
 aiebat, ac superius est iudicatum: li-
 cet exemplum ipsum in altero non
 procedat. Gener. Quantum ergo pro-
 desse videtur ad institutum tuum,
 tantum de hoc exemplo admititis,
 quantum verò repugnat, reiecis.

Theor. Merito id quidem: hoc
 enim Scriptura sacra in exemplis fa-
 cere consuevit. Nimirum alicubi Ser-
 uator noster ad discipulos suos in-
 quit: Sequimini me; ac faciam vos
 piscatores hominum. Ergo si exem-
 plum per omnia seruabimus, dicen-
 dum erit, Apostolos è vita traxisse
 homines ad mortem; hoc enim pi-
 scator facit, trahit pisces ad eorū in-
 teritum: sed absit, vt ita de rebus
 Christianis lenciamus. Rursus alio
 loco Scriptura de Christo dicit:
 Procumbens sopitus est instar Leonis,
 et Catuli leonini: quis excitabit eū?
 Itaque nisi piè huiusmodi accipia-
 mus,

Explicatur
 exemplū,
 allatum a
 sanctis Pa-
 tribus.

Matth. 4.

Gen. 49.

mus, & ad sacræ Scripturæ scopum ea dirigamus, arque interpretando dūtaxat eò referamus, quò pertinet; non tantum in absurditates, sed etiā contumelias infinitas prolabemur.

Gener. Sapientissimè loqueris: verum vti tu dicis, exemplum hoc hominis eò tantum à sanctis Patribus usurparum, vt ostendatur, quemadmodum ex anima & corpore vnus homo constar, ita & Christum vnum ex diuinitate, humanitateque constare: sic & ipse dicere possum, eos ad hoc sumere illud hominis exemplum, vt ostendant, perinde atque anima & corpus vnam hominis naturam absoluunt, vti sanctus Cyrillus loquitur; ita etiam ex diuinitate, atque humanitate naturam vnam esse absolutam; nec in homine mutationē naturarum deinceps compositarum comitatam, nec in Christo.

Theor. Nisi prohibitum esset à sanctis Patribus, ne vnam in Christo naturam, post factam vnionem, dicamus: fortassis ausus fuisset aliquis itidem, vt tu dicis, hoc exemplum interpretari; licet ipsa rerum natura sic illud accipi, non permittat, vti demonstrabitur. nunc cum tales, ac tot sancti viri hoc prohibuerint, tanquam sacrilegum: (*quæ, inquit diuus ille Ambrosius, tantum sacrilegium inferna vomuerunt?*) ceu pium recipere, hominis nulla mente præditi fuerit.

Gener. Dixisti supra, ne ipsam quidem rerum naturam pati, vt sic accipiat: quidnam igitur est impedi-

mento?

102 ըով ոչ ուղղեացուք զստան առ ի պատշաճաւոր միտաւ իմ աշուհն: գրոցն անկանիցեմք ոչ Թէ միայն ի յանդէպս յոլովս: այլ ևս ի յանձին հայհոյութիւնս:

ԼԳԾԱՆ. Իմաստաւ Թէ խօսեալ բայց ուր դու առես: Թէ սք հարբն առբերեն մեզ զօրինակն մարդոյ զմ այնորիկ միայն. զի ցուցեն. Թէ ուր ի հոգւոյ և մարմնոյ մի մարդ լինի: այսպիսի յանձնէ և մարդկութիւն մի քան մեկ և ես կարեմ առել. Թէ սք հարբն բերեն զնոյն օրինակն առ ի ծանոցանել. Թէ ուր հոգի և մարմին կատարեն զմի բնութիւն մարդոյ, ըստ ասացելոյն սրբոյն Լիւդղի. նոյնպէս անուր Թէ և մարդկութիւն կատարեն զմի բնութիւն. Թէ ոչ ի մարդն փոփոխումն եղև միացեալ բնութեցն. և ոչ ի բրնատաւ:

103 ԼԴԵԻ. Եթէ սք հարբն ոչ արդէլեալ էին առել զմի բնութիւն ի բրնատաւ. Թերևս իշխեալ էր ոմն մեկնել զայն օրինակն այդպէս. ուր և դու այժմ առես. Թեպետ և նոյն բնութիւնն իրաց ոչ Թոյլ տայ այդպիսի մեկնութեանդ: Բայց երբ այնքան սք հարբն արդէլին զայդ եբրև զհայհոյութիւնս. որպէս ասէ մեծն աշմբրոսիոս. Թէ Երզնկիսի դժոխք փողեցին զայնչափ հայհոյութիւնս, սակաւ այսորիկ այդպէս մեկնել զայն, և՛ այժմ խելագարութիւն մեծ:

104 ԼԵԾԱՆ. աշտացեր. Թէ և նոյն բնութիւն իրաց ոչ Թոյլ տայ մեկնութեանս իմոյ: ապա ցոյց քնձ. Թէ զիմարդ բնութիւն իրաց ընդդիմանայ այսպիսի իրողութեանս. ԼԴԵԻ. Բնութիւնն ասի միայն զհասարակաց և զընթակաւորից. այլ ոչ զմասնաւորից. ԴԴԷ նաւ

Ipsa res
natura nō
patitur,
Christum
vnam dici
naturam.

Կա՛նք որայ և զանհատից արդարապէս
զա՛ն մարդ՝ ընհանոր ինչ է՝ զի
ստորոգի զպետրոսէ, և զպօղոսէ,
և զիւրաքանչիւր մարդոյ. և սակս
այսորիկ ասի մի բնութիւն. բանզի
մամ մարդիկէն բաղկանան ՚ի բանա-
կան հոգւոյ և ՚ի մարմնոյ. և զմար-
դոյ սահմանն ընդունին. որ է այս.
կենդանի բանական մահկանացու.
Իսկ՝ սահմանն ցուցանէ զբնութի-
նութեան իրեն. զի որոյ պատճառի
անհատն ո՛չ ունին պատուի սահ-
ման. բայց արդ՝ բոնտոս ո՛չ է՝ հո-
տորակ ինչ, և ո՛չ ընթանալու. այլ
է մի անձն, և մի կենթադրեալ. և
իբրև զանհատ. զի ո՛չ գոն այլ բի-
ստոսք, յանձնութենէ և մարդկու-
թենէ բաղկացեալք. զորոցն ստորո-
գեսցի մի բնութիւն. սակս այսորիկ
բոնտոս ո՛չ կարէ գոյ մի բնութի.
զի ո՛չ կարէ գտանիլ մի անհատ և
մասնաւոր բնութի. այլ մամ բնու-
թիւն է ընթանալու. և զյալովիցն ա-
սի. Օրբ օրինակ. անային բնու-
թիւն ստորոգի զհօրէ, զորդոյ, և
զհօգոյն սբբոյ. նոյնպէս և բնութիւն
հրէշտակաց ստորոգի զմիբայելէ, զգա-
բիելէ, և զայլոցն. Էւ մարդոյ
բնութիւն զոսկրատայ, զպղատոսէ,
և զայլոցն. նմանապէս և ինչ, ձի, և
այլնն այսպիսեացս, ստորոգին զյո-
լով անհատիցն իւրեանց. և զպի բան
զի բնութիւն ընթանալու ինչ է. և բն-
ո՛չ է իմն ընթանալու. բայց և ուրեմն,
և թէ ո՛չ է պարտ ուղղափառ մարդ-
կան ասել զբն մի բնութիւն. Իւս-
տի և զյոլով այս արգելեալ ՚ի նոյն
բնութիւնէն իրաց, և ևս յամ հարցն
որոց. ո՛չ թէ ունայնութի լինիցի.
այլ ևս յանդգնութի մեծ և լրբու-
մէք Թիւն,

85
109
86
106
87
107
mentio? quoue pacto natura rerum
in his aduersatur? Theor. Natura de
vniuersalibus, & cōmunibus dicitur,
non de particularibus, & indiuiduis.
Homo quiddam est vniuersale; nā
de Petro, & Paulo, & omnibus sin-
gillatim hominibus prædicatur:
quapropter & vna natura dicitur.
Omnes enim homines ex anima ra-
tione prædita, & corpore constant,
hominisque definitionem recipiunt,
nimirum hanc: Animal ratione præ-
ditum, mortale. definitio verò natu-
ram rei subiectæ demonstrat; quam
ob causam indiuidua propriam defi-
nitionem non habent. Christus autē
nec vniuersale, nec commune quid-
dam est: vna nimirum est hyposta-
sis, vna persona, quasque indiuiduū;
nō enim alij Christi sunt, ex diuini-
tate, atque humanitate constantes,
de ijs vt prædicetur: ea propter vna
nequit esse natura; nā particularis,
& indiuidua natura reperiri nequit;
sed omnis natura vniuersalis est, de-
que pluribus dicitur. Non longè
abeamus: natura diuina prædicatur
de Patre, de Filio, & Spiritu sancto;
itidemque Angelorum natura de
Michaële, Gabriele, cæteris: homi-
num denique, de Socrate, Platone,
de reliquis particulatim hominibus:
similiter & bos, & equus, aliaque ca-
lia, de omnibus sub se indiuiduis.
Quoniam ergo natura quiddam est
vniuersale; Christus autem quiddā
vniuersale non est: manifestò patet,
homines rectè sentientes nunquam
dicturos eū vnam naturam. Itaq; cū
& ab ipsa natura rerum, & à sanctis
M m viris

viris interdictum sit : non modò superuacaneum, sed nimis audax quæque mea fuerit opinione, vnam in Christo naturam dicere.

Gener. Meum verò animū semper Cyrilli verberat auctoritas, cum ait: *Vna natura Verbi incarnati.* Quapropter agitata mens mea, ceu dixi, sursumque pedibus luis, vt ita loquar, requietem quærens, tandem in eam sententiam venit, vt diceret: nisi voluisset indicare, naturam vnā Verbi, & carnis esse post vnionem, nunquam hoc protulisset: quippe nullus Hæreticorum naturas duas Verbi dixit, vt aduersus illius opinionem diuinus hic Vir diceret naturam Verbi vnam.

Theor. Fortassis illius magni Athanasij librum aduersus Arianos quartum non legisti, quippe si legisses, nullam mens tua luccussionem experiretur. Nam ex eo cognoscere licet, Arium tradidisse duas naturas Verbi, vnam creatam, & alteram increatam. Dicit enim in eo libro magnus illud lumē Orbis Athanasius: *Beatus ille Alexander Arium expulit ab Ecclesia, profcrentem hac sacrilega; Non semper Deus pater, non semper erat filius. Item; de nihilo filius est, & creatura est, & existendi principium habet. nam cum Deus nos creare vellet, tunc eum propter nos fecit; & ex quo factus fuit, appellauit eum Sermonem, & Sapientiam, & Filium; Sermonem, vel Rationem, propter creata sermone, rationeque pradica, que condidit: Sapientiam, propter eos, quos erudit; Filium, propter eos,*

Ratio, propter quam sancti Patres vnam Verbi naturam incarnatam dixerunt.

Թիւն, ասել զմի բնութիւն ի բրիւսս:

108

Լիթան. բայց սակայն միշտ սուրբաւսեալ է միտք իմ զո՞ր տաացելոյն սրբոյն Լիւրդի: որ ասէ: Թէ մի է բնութի բանին մարմնացելոյ: բան զի բազում անգամ խորհելով բնականին իմոյ, ոչ էղէ հաստ: Թէ վասն սրոյ պատճառի սքն Լիւրդ առայ զայդ: սակա այսորիկ միտք իմ անհանդիսաւ և առաւելաւ գոյով. ապա ի յայտ հարծ-իս եկի. և առայց, զի եթէ սքն Լիւրդ ոչ կամեր ցուցանել. զմի գոյ բնութի բանին և մարմնոյ յետ միացմանն. ոչ երբեք տաացեալ էր զայդ: զմի զի ոչոր հերեւեկոտ ասաց երբեմն. Թէ բանն ունէր յինքեանն զերկու բնութիւն, մինչ զի պիտոյ լինէր ընդ դէմարին ասել սքն Լիւրդ զմի բնութի բանին:

109

ԼՈՐԻ. Թէրեւս ոչ ևս ընթերցեալ զչորրորդ գիրսն մեծ-իւն աշխատի գրեալ ընդ դէմ աշրիտականացն: զի եթէ ընթերցեալդ էիր զսա, ոչ ունէիր զտաքակոտութիւնդ. զայդ: բան զի այն գիրքն ծանուցանէ մեզ. եթէ պիղծն աշրիտ աղանգէր, զբանն ունիլ զերկու բնութի, զմինն ստեղծեալ, և զմիւսն անստեղծ: ուստի և այն մեծ լոյսն աշխարհի սքն աշխատա գրէ անդ. այսպիւր Երանելին աշխատանքս մերժեալ: կէղեցոյ զաշրիտն. որ ասէր զհայհոյութիւն զայսոսիկ ԵՂՅ միշտ ան- եր հայր. ոչ միշտ էր որդի. Եւ գարձեալ. Երդ ինչոչնէ լինի, և արարած է, և ունի զսկիզբն գոյոյ զի յորժամ ան- կամեր ստեղծել զմեզ. յայնժամ արար զսա զմի մեր: և յորմէ էղ ևն, կոչեաց զսա բան, և իմաստութի, և որդի: կոչեաց բան, կամ բանաւոր մի ԴԴ բնութի

բնութիւն՝ զի ստեղծելոցն բանիւ, և բանաւորութիւն զարդարելոցն զոր աբար: Խնամառութիւն, զի նոցա զորս ստոյգ. և որդի, զի նոցա զորս որդէ գիրս արար: Էւս գարձեալ ասէր. Թէ ի հայրն գոյր այլ բան և խնամառութիւն յատուկ գոյացուցութեան իւրեան. և որով ինքն արարեալ էր զորդին: և Թէ աս էր բնութիւն փոփոխելի. և կոչուի անշատ հաղորդութիւն միայն, և ուր արդար մարդիկն. Թեպետ և օտար էր յանայն բնութեւն. և ուր մարտն և խառնիւն, այսպէս և նա՛ կոչուի զորութիւն ալ: Էւս գարձեալ ասէր. Թէ հայրն անձանսթ էր որդւոցն: զի որդին ունելով զսկիզբն, ոչ կարէր կատարելապէս զանայն զանազն զանազնիկն. և ոչ Թէ միայն ոչ անձանք կատարելապէս զբնութիւն հօր: այլ ոչ և արեւութիւն իւրեան ինքեան: Օայտակար և զայլս այսպիսեացս աղանդէր լըրիսն: Լինել և յատուկ բանք մեծին լըրիսն: Էւս ասացուց և մեք. Թէ զիւրդ նոյն լըրիսն հաստատէր զիւր աղանդն. ըստ որում արտահայտեցաք ի յայլոց հարց սրբոց: բանիւ զի հաստատելոյ. Թէ գոյր ի հայրն այլ ներառումագրեալ բան. յատուկ գոյացուցութեան իւրեան, ասէր հերձուածոյն. Թէ զի այսորիկ ըստ ասացեալ էր հրեիցն. Էւս գիտեմ զհայր. և պահեմ զբանս նորա: որոյ զի իմանայր լըրիսն զայն բան, զոր ինքն կոչէր ներառումագրեալ բան ալ: ոչ գիտելով, Թէ ըստ անուամբ բանին իմանայ աստ զկամս հօրն: Էւս գարձեալ ասէր. Թէ հայր անայնպիսի բանիւն խօսեցեալ էր առ որդին իւր, ասելով: Ի յարգանք յատուկ բան զարեւմեանի ծնայ զքեզ: և Թէ յայլ որքեք նորդին

quos adoptavit. Addebat etiam, alium esse in Patre à natura; & proprium substantia ipsius; Sermo- nem, ac Sapientiam, in quo illum fecerit, quoddamque natura sua mutationi sit obnoxius; & per communicationem; ut homines insti, Deus appelletur; alienus interim à Dei natura. Item, ut crucem, & bruchum, sic & ipsum Potestatem Dei dici: Patrem quoque filio inadspectabilem esse: nam filium, qui principium habeat, expertem principij non posse perfectè cognoscere: nec tantum illum accuratè Patris naturam non nosse, sed ne suam quidem. Huiusmodi alia quoque nugabatur. Et hæc quidem ex illo magno Athanasio. Dicamus & nos, quæ diuersis ex Patribus excerpsumus, unde suum illo delirium confirmauerit. Probat enim, alium esse insitum Patri Sermonem, & ipsius substantiæ proprium; dixisse Christum ad Iudæos; aiebat: *Novi Patrem, & sermonem eius seruo.* quibus in verbis eum sermonem intelligebat, quem insitum ipse dicebat; ignorans, Christum hic sermonem vocare voluntatem Patris. Præterea dicebat, Patrem ad filium hæc verba protulisse: *De utero ante luciferum genuite.* Et alibi ad Populum: *Hic est filius meus dilectus.* Et in Transformatione similiter. Hinc aiebat: Si Pater per Sermonem ad filium loquebatur; alius scilicet erit Sermo, quàm Filius. Igitur aduersus hanc opinionem magnus Athanasius ille dimicans, vnam

Ioan. 8.

Psal. 109.

Matt. 17.

naturam Sermonis, seu Verbi incarnatam dicebat : non vnam increatam, & Dei substantiæ propriam; aliam creatam, & ab eodem alienam. Atque hinc beatus ille Cyrillus id Verbum mutuatus, vnam dixit naturam Sermonis incarnatam. Et hoc est, quod ait: *Vti Patres loquenti sunt* : Patres appellans magnum Athanasium, & reliquos, qui se impio illi Ario opposuerunt.

Arm. Patriarcha
plene sibi
a Theoria
no satisfactum,
satisfa-
tur.

Gener. Plurimum mihi profecisti mi Frater. Ignorabam enim, ex Hæreticis aliquem hoc dixisse. Nunc mens mea, perceptis magni Athanasij verbis, quietem adepta est. *Theor.* Habes, sanctissime Domine, testimonia sanctorum hominum plura de eo, quod naturas duas in Christo & credere debeamus, & confiteri; minimèque naturam vnam in eo dicere: quin & causam audiui, propter quam Patres dixerint vnam naturam incarnatam. Itaque nihil posthac negotij nobis de hoc facelles, sed malam in rem eat vnus in Christo naturæ confessio: nam ex ea non exiguum nascitur offendiculum. Nec ignorat magna sanctitas tua, vocem aliquando non malam, quæ malè tamen ab aliquibus intelligeretur, & exponeretur, reiectione dignam à Patribus esse iudicatam; qualis & Christiparæ vox est, Deiparæ Virgini tributa. nam & Christiparam dicere poteramus.

Խօսէր առ Ժողովուրդն, և ասէր. Է՛ս է՛ որդի իմ սիրելի: Եւ ասի ասէր աշխարհն զի եթէ հայր ան՝ ի ձեռն բռնին խօսէր առ որդին իւրէն. ասպա ուրեմն այլ էր ներարածագրեալ բանն այ. և այլ որդին իւրէ. Է՛րդ զայսոր պատճառի զինչըմբ մեծն Էթանաս ի դէմայսպիսի չար կարծեացս, ասէր զմիբնութի բանին զմարմնացեալն. ոչ նս էրկու բնութի բանին. Էինն անաւելդ, և յատուկ գոյացութենայ. և միւսն անելդեալ, և օտար ի նմանէ. Է՛ս ասպ սբն Լիւբեղ աւելալ զնոյն ասացեալն. ինքն և ս ասաց զմի բնութի բանին զմարմնացեալ և զայսորիկ ասաց. Թէ ո՞ւր հարբն խօսեցան. կոչելով զհարս՝ զմեծն Էթանաս, և զայս որք ընդդիմացան ամբարշտին Էթրիոսի:

Լիթան. Բաղարմօղաութի արարեալ ինչ այժմ եղբայր իմ սիրելի բանդի ոչ զիտէի. Թէ մի ոմն հերձուածողաց ասացեալ էր զայդ իսկ այժմ որ իմացաց զբանս մեծին Էթանասի. միայք իմ հանգիստ եղև. Է՛րդ, Է՛ս հաւատելու ունին անտէր ամենայն զկայսութիւն յորովս սրբոց հարցն. Թէ պարտիմք հաւատալ և խոստովանել ի քօ զեք կու բնութի. և ոչ զմի. և և լուեալ և ս զպատճառն. զո՞րոյ սք հարբն ասացին զմի բնութի բանին զմարմնացեալ. Եւրեմն՝ այսուհետէ մի արաս ջիս մեզ զբան ինչ տարակուսութի զք այսորիկ. այլ ի չար կործացի խոստովանութիւն միայ բնութեն. յորմէ ծնանի մեծ գալթակղութիւն զմեզ լուգիտէ քոյ սրբութիւն. Եթէ սք հարբն էրբեմն մերժեցին զբարբառ իմն, զոմանց չար իմացողութեն զմանսէ. Թե պէտ և բարբառն այն ոչ էր չար և աս

ԺՅԶ
Խնք

bus, assentiris?

Gener. Ego Romanis non assentior; immo nec Patriarchæ Constantinopolitano, nec ipsi excelsissimo supra omnes Imperatori, vel propter dignitatem Patriarchalem, vel maiestatem Imperatoriam paruissem; nisi veritatem iple agnouissem. Eam verò negare nequeo; nec sanctis Patribus aduersari possum. Respondit Generali Syrus: Audiui te quoque naturas duas in Christo confessum esse. Nosti verò, Nestorij nos opinionem sequi, si duas naturas confiteamur, & pro Trinitate Quaternionem, propter naturæ alterius accessionem, habituros.

Gener. Heri, ac nudiustertius, propeque totam hanc hebdomadam plurimum laborauimus, quotidie colloquentes: hodie verò, & cras quiescere volumus, animumque remittere. post triduum verò, si placet, nobiscum aderis in colloquio; quodque tibi ad animum acciderit, dices: nos quidem id lubenter audiemus.

Cæterum ubi aduersperasset, accessit ad Theorianum Doctor Vartanes nesciente Generali, & ait: Episcopus ille Syrus, & noster Generalis totam hodie diem inter se collocuti sunt de vna; duabusque naturis. Tum Theorianus, vellem, ait ad Vartanem Magistrum, quænam ea sunt, quæ Syrus ille ad dogmatis sui probationem dicat, cognoscere. Vartanes verò, nihil, inquit, vltro citroque nostrum ad

Gene-

նորաց զմարտութիւն Լեւոնորին:

120 Լիթան. Էս ոչ հաւանեալ էի հռոմէ մայեցոցն. և ոչ ևս հնազանդեալ էի Պատրիարքին Կոստանանուպօլսի, և կամ իսթեան զերաբարձր Լիայսերն. ոչ զի պատրիարքական մեծութիւն. և ոչ զի կայսերական մեծօրէն յելչուութիւն. եթէ ես իսկ ոչ ճանաչեալ էի զճմարտութիւն: քանզի ոչ կարեմ աւրանալ զնա. և ոչ հակառակ լինել սրբոց հարցն: Էւ առեւ աշտրին յկիթան. լուեալ եմ. զի և դու խոստովանեղեր ի քն զերկու բնութիւն: ապաքէն գիտես. հետեւել զմեզ կարծեալն Լեւոնորի. եթէ խոստովանեմք զերկու բնութիւն, և ևս փոխանակ երրորդութիւն: ընդունել զչորրորդութիւն, զի զերաբարձրութիւն միութեան:

Լիթան. Էրեկ, և յեռանդ, և ի բովանդակ անցեալ շաբաթն յոյժ աշխատեցաք արամաբունելով: արդ՝ կու միմք այսօր և վաղն հանգստանալ և Թուրացուցանել զանձն: արդս յետ երեց աւուրց. եթէ քեզ հաճայ Թուեցի. եղիջիս ընդ մեզ ի արամաբունութեւն: և խօսեալիս զոր ինչ անցես զմտան: Կու և մեք լուծեալք զքեզ յօժար կամօք:

աշտրի երեւ. ընդ երեկոյս եղեմա: 122 Դիք տեաւ առ Լիթանս զդպանս Լիթանս. և առեւ աշտրի երեւ. և մեր կիթան բովանդակ այսօր խօսեցան ընդ միմեանս յղոս միոյ և երկուց բնութեցն: Էւ Լիթանս տեւ զԼիթանս. Լիթանս գիտել, Թէ զինչ ապեքէ այն աշտրին զի հաստատելոյ զանցեալս իւր: Լիթանս և առեւ. Դիք առաջաբերի զայլ ինչ բաց ի անտե. զի եթէ մեք առեցեմք զերկու բնութիւն:

Կու Դիք

ուչ

աչ Թէ միայն լինեցինք նեոտորականք.
այլ ևս փոխանակ երրորդութեանն
խոստովանեցինք յանութեն զչորրոր
դութի, զի վերաբերութե միւս բնու
թեն: ԼԵՂԵՒ, և զպահ որպիսի պատ
ճառօք նախօրոշանէր զայդ: Ելլովնս,
ԲԵՂ վկայութեք, և ինչ հաւաքաբա
նութեք հաւանեցողացնէր զբան
իւր. այլ միայն պատկազ վիճէր, և շփ
ութեամբ զայրախօսէր: որպէս զի բա
հանայիցն իւրեանց իրեւր ինքն զբան
ինչ ասել: ԼԵՂԵՒ, Էւ զինչ ասաց աս
այս՝ Ելլովնս Ելլովնս, և զայն, Թէ զբա
զանգակ այս շարաւթս յայտ աշխատե
ցաք ՚ի տրամաբանութիւն: Իսկ այժմ
կամիմք դադարել ՚ի յաշխատութեց:
յորժամ զէրստին սկսանցի տրամա
բանութիւն. դու ևս եղիջիր ընդ մեզ,
և ասաւիր զոր ինչ անցեալ զմտաւ,
զի և մեր լուսեցողք յոժար կամօք:

Եւ պահեստ աւանդ անցա
նէլոյ. կոչեցեալք մեր՝ ելաք ՚ի վերնա
տունն, յորում յառաջ տրամաբա
նեալ էաք: և դտաք զԵւսոքի եպիսկո
բազմեալ ընդ աջմէ կիճսին. և վեպիս
կոպտառնս հայոց զիւրաբանչիւր բազ
մեալ ՚ի տեղի իւր: և ի բրեւ հրամա
նեցին բազմիւ զմեզ ընդ ձախմէ նոյն
կիճսին ՚ի զի այլոց եպիսկոպոսոցս,
զի միշտ մատուցանէին մեզ զպատու
ականագոյն տեղի: ՚ի յերկար ժամա
նակ մնացին ՚ի լուսութե, և ոչոք խո
սէր զբան ինչ: Իսկ ապահեստ անցա
նէլոյ բազում ժամանակի. ասէ ԼԵՂԵՒ
անէ ցկեմն. Լուեալ եմ ասել զմանս,
զի Եթէ մեր խոստովանեալք ՚ի բն զիւր
կու բնութի. աչ Թէ միայն պարտ էր
մեզ լինել նեոտորականք. այլ ևս բա
րոյել զչորրորդութի փոխանակ եր
րորդութեն: և յայժ զտրամանամ, Թէ.

մէ ԵՂ

զի

Generalē protulit, nisi hoc: Si duas
in Christo naturas dixerimus, non
Nestoriani dumtaxat erimus, sed &
Quaternionem loco Trinitatis in
diuinitate confitebimur, propter
naturæ alterius accessionem. Tum
Vartani Theorianus: Et quibus, ait,
probationibus hoc demonstrabat?
Nec auctoritatibus, inquit Varta
nes, nec syllogismis orationem suā
probabat; sed tantum ita contentio
se, ac inconsideratē voces confusas
effundebat, ut Sacerdotibus suis ali
quid dicere videretur. Theorianus
verò Vartanem interrogans, Quid,
ait, Generalis ad ista dixit? Dixit, in
quit Vartanes, tota ista septimana
plurimum laboratum esse, quoti
dianis colloquutionibus habitis; nūc
aliquot diebus labores remittendos.
Vbi verò colloquiū denuò inchoa
bimus, inquit, ipse nobis adesto, si
placet, ac quicquid ad animum ti
bi acciderit, dicito: nos quidem id
libenter audiemus.

Post aliquot dies accersiti, ascen
dimus in Coenaculum, vbi nuper
quoque collocuti eramus: inuenimus
autem Syrum illum Episcopum ad
dextrum Generalis latus assidentem,
& Armenios Episcopos sedētes sin
gulos suo loco: cumque nos ad fini
stram Generalis pro more conside
re iussi fuisset, deinde cōsēdissent
& Episcopi; (quippe primas in con
fessu nobis offerebant) multo tempo
re nihil omnino quisquam ad alterū
vlla de re proferebat, sed commune
silentium erat. Igitur vbi iam pluri
mum temporis præterisset, his ver
bis

Qui duas
naturas in
Christo co-
siterur, nō
ponit in
Deo Qua-
ternionē.

Cyrril. ep.
ad Eulo-
gium.

bis Generalem Theorianus allocutus est: Audui, quosdam esse, qui dicant, si duas in Christo naturas confiteamur, non modò nos futuros Nestorianos, sed etiam Trinitatis loco Quaternionem prædicaturos; ac miror equidem, quonam pacto, qui hæc dicunt, perspicere non poterint, minimè Nestorium propterea depositum fuisse, quòd duas naturas diceret, (hoc enim illustri & clara voce diuini Patres vniuersi prædicant: Cyrillus quidem his verbis, duas naturas esse dicimus: Gregorius verò Theologus; naturæ duæ, nam Deus & homo: cæterique omnes, quos antea tibi produxi testes) sed quòd diceret naturas duas inuicem separatas, diuinā seorsum, itidēque seorsum humanam: ea propter duos filios, & duos Christos esse, Fanaticus ille statuebat; aliū filium esse delirans, qui ex Deo Patre sit, aliū qui ex Virgine; quam ob causam & sanctam illam Virginem vocare Deiparam nolebat. Quod autem minimè Nestorius vnionem confessus sit, sanctus ille Cyrillus in epistola ad Eulogium his ipsis verbis ostēdit: Sic & in causa Nestorij, quamuis duas naturas, discrimen carnis, & Verbi indicans, dicat; (alia namque natura Verbi est, alia carnis) vnionem tamen nobiscum non confiteatur. Nos enim his unitis, vnum Christum, vnum Filium, vnum Dominum confitemur. Ad id verò, quod subiicitur, Trinitatem fore Quaternionem, si duas naturas in Christo confiteamur: pro nobis sanctus ille

vir

դիւանոր լաւագորն այսպիսեացն ոչ կը
բացան ճշմարտել, եթէ Նեստոր ոչ
126 եղև նորովեալ վանն այսորիկ զի ա-
սեր զերկու բնութիւնսքանդի եւ ամ
ոք հարբն բարձր ճանիմք բարոյեցին
զսոյն այս. մանաւանդ որն Լիւ-
րեղ այսպիսի բանիւնք էրիպառնանք
գոյ զբնութիւնսքանդի եւ Էրիպառնանք
ամբանն. բնութիւնք երկուք. բանդի
ամբ եւ մարդ. եւ այլ ոք զոչոյսք,
որք յառաջն բերեալ էղեն ՚ի մէջ.
Էջլ նորովեալ եղև. վանն զի ասեր
զերկու բնութիւն բաժանեալս ՚ի մի
մեանց, զամայինն ուրոյն, եւ զմարդ
կայինն ուրոյն: ուստի եւ զերկու որ
դի, եւ զերկու բրնասան այն դիւան
127 հարն կացոյցանէր. ասելով, զայլ
գոյ որդի Եօրն այլ, եւ զայլ որդի
կուսին. Էմբրիամայ. վանն որոյ եւ
ոչ կամեր զամենաւոր կոյնն Էմբրիամ
կոչել ամածին. Էւ եթէ Նեստոր
ոչ խոստովանէր զսիացուսն բնութիւն
Բէջն, մեզ ցարցեալ էղև ՚ի նոյն
որոյն Լիւրեղէ որ ՚ի ԲուզլԲն առ
Էւլոգիոս գրէ զայս. Նոյնպէս եւ
Նեստոր Թեպէտ ասէ զերկու բնութիւն,
նշանակելով զտարբերութիւն մարմնոյ
եւ բանին. բանդի այլ է բնութիւն
բանին, եւ այլ բնութիւն մարմնոյն. սակայն
ոչ խոստովանի զանի ընդ մեզ զմեզ
128 խոստովանեմք զմեզ միաւորելով զմասն
զմի բնութիւնսք. Էւ զմի ասէ զմի
խոստովանեմք զերկու բնութիւն. Էւ
խոստովանեմք զմեզ մեզ ոքն լաւագորն
որ ՚ի ԲուզլԲն առ Էւպիփեանս գրէ
այսպէս. Էւ մայլեացին նորա, որ կարծեն
զերրոր մէջ

դու-Թի-նն լինել չորրորդու-Թի-ն ,
 եթէ մարմինն առի գոյ 'ի սրբոյ կու-
 րէն Մարիամայ : առելով . զի եթէ
 զմարմինն համադրակից բանին ա-
 սեմբ : երրորդու-Թի-նն մտայ երրոր
 դու-Թի-ն , զի այս ո՛չ մուծանէ զը-
 տար ինչ 'ի նա : ապա Թէ առեալ ,
 գոյ 'ի մարիամայ զմարդկային մար-
 մինն . 'ի հարկէ վերաբերի այլ իր
 ինչ երրորդու-Թեանն : զի այդպիսի
 մարմինն էր ըստ բնութեան օտար
 ինչ 'ի չորրորդու-Թեանն : Էջո՞ղ ա-
 քա՛ ո՛չ գիտեն , եթէ առելով զայս ,
 աւերեն զնոյն մասածու-Թին իւրե-
 անց : բանդի առելով , Թէ մարմինն
 ո՛չ է 'ի Մարիամայ , այլ Թէ համա-
 դրակից է՝ բանին : ըստ այդպիսի
 մտայն իւրեանց յայտնապէս առեն
 զնոյն , զոր և էրկնչին առել : Եւ գոյ
 չորրորդու-Թի-ն : զան զի որպէս որ
 Կի Թեպետ է՝ համադրակից հօր , ոչ
 այսու ինքն է՝ հայր , այլ զանազանի
 'ի հօրէ : նմանապէս և Թեպետ մար-
 մինն լինէր համադրակից բանին . ո՛չ
 այսու ինքն էր բանն , այլ զանազանեալ
 էր 'ի բանն : Եւ եթէ զանազանեալ
 ինչ էր 'ի բանն , ապա և ըստ ին-
 չեանցն իւրեանց՝ ամենատուրբ երրոր
 դու-Թի-նն լինէր չորրորդու-Թի-ն :
 բանդի ճշմարիտ , գերակատար , և
 անբաժանելի սբ երրորդու-Թի-նն ոչ
 է՝ ընդունակ վերաբերու-Թեան ինչ .
 131
 այլ միայն այս միւս երրորդու-Թի-նն
 մասցած-ինս իւրեանց՝ գոյր այդպի-
 սի : Եւ զհարց բնաբանմբ լինե-
 ջին սրբա՛ , որք ածեն զմասն զայլ
 ինչ ած-բաց 'ի ճշմարիտ աստուծոյն
 մերոյ և : դարձեալ 'ի ձեռն այլոյ պատ-
 ճառի կարեմբ տեսանել զխելագարու-
 Թի-ն դոցո՛ . բանդի եթէ կարծեն ,
 Բէ

vir Athanasius satisfaciet ; cuius in
 129
 epistola ad Epictetū Corinthi Epi-
 scopum hæc ipsa verba sunt : Insi-
 gui pudore afficientur , qui vel cogi-
 tatione putarunt , posse pro Trinita-
 te fieri Quaternionem , si corpus esse
 de Maria dicatur : si corpus , inqui-
 unt , unius esse substantie dicamus
 cum Verbo , Trinitas manet Trinitas ;
 quod hæc ratio nihil ei peregrinum in-
 ferat . Sin humanum dicamus illud
 ex Maria corpus ; necesse est , aliquid
 Trinitati accedere , quod corpus illud
 secundum substantiam ab ea sit alie-
 men . Hæc cum ita dicunt , non cogitant ,
 82
 quo pacto seipsos evertant . nam si ma-
 xime corpus ex Maria non esse d. cant ,
 130
 sed eiusdem cum Verbo substantie :
 nihilominus quod vereri se simulant ,
 ne sentire videantur , id ipsum eos
 iuxta sententiam suam dicere consta-
 bit ; nimirum esse Quaternionem :
 quippe sicuti Filius , secundum doctri-
 nam Patrum , eiusdem existens cum
 Patre substantie , non ipse Pater est ,
 sed filius cum Patre consubstantialis
 dicitur : ita & illud consubstantiale
 Verbo corpus non erit ipsum Verbum ,
 sed aliud quiddam cū Verbo : si aliud
 quiddam est , sanè secundum ipsos sa-
 83
 cro sancta Trinitas erit Quaternio :
 131
 nam vera , plenèque perfecta , & ex-
 pers illa diuisionis Trinitas nullam
 recipit accessionem , sed ista ab eis ex-
 cogitata Trinitas . Et quo pacto Chri-
 stiani erunt , qui alium præter verum
 Deum excogitant ? Rursus & in alte-
 ro sophismate stoliditatem ipsorum per-
 spicere licet . Si propterea , quod sit ,
 atque dicatur in sacris litteris huma-

Athanasius
 in epist. ad
 Epictetū .

num ex Maria corpus Servatoris, pro Trinitate Quaternionem dici putant, velut accessione facta propter corpus; multum sanè falluntur, creatum exquantantes Opifici, & existimantes aliquid accedere diuinitati posse. Ignorant denique, non ut aliquid accederet diuinitati, Verbum factum esse carnem; sed ut genus humanum redimeret, &c. Audis, quo pacto beatus Athanasius, diuinum quendam zelum spirans, eos tangat, qui corpus eiusdem esse substantiæ cum Verbo dicunt? Pudore afficientur, ait. item, Non cogitant, quo pacto seipsos eueriant. & rursus, Stoliditatem ipsorum perspicere licet. Insipientes, & stultos vocat. Et hæc quidem Athanasius. Nos autè alio quoque modo, si placeat, impietate eorum redarguemus.

Gener. Mihi sanè videtur, ad eiusmodi erroris agnitionem, non esse opus ampliori refutatione. nam qui assentiri sancto viro Athanasio non vult, tantoperè occlamanti eorum vesaniæ, qui corpus eiusdem esse cū Verbo substantiæ nugantur, & quaternionem in diuinitate, loco Trinitatis fieri somniant: cuinam mortaliū, nunc in terris existenti, sit assensurus, equidem non video. Quod tamen complures, aut omnino literas sacras non legunt; aut legunt illi quidem, sed aliud quasi agentes, non studiosè; qua de causā mentem earum incimam ignorant: rectè feceris, & acceptum Deo, nobisque gratum præstiteris, si errorem eorum confutaueris; modò id tibi placeat, & alia facere via possis.

Theor.

Թէ ասելով, որ ի սբ հոգւն Մարիամայ զմարդկային մարմին փոխէին, արարտ էր ևս ասել՝ որ չորրորդութիւն փոխանակ երրորդութեանն զասն զերաբերութեամբնսն. կարի յոյժ կաբին: զի շարքին հաւատար ասան զարարածն: և հաւմարին, Թէ ի զճ անութեան կարէ լինել զերաբերութիւն: և ոչ զի ասն, Թէ բանն եղև մարմին, ոչ զասն այսորիկ զի զերաբերեալ լիցի իր ինչ անութեանն. այլ զասն զի կատարեացէ զփրկութիւն մարդկային աղպի:] Լսեն, Թէ որպէս էրանելին շարքն անաս ընդդիմանայ նոցա, որ ասն զմարմինն համագոյակից բանին: Բայց՝ եթէ ասորմիս, ընդդիմաբանեցուք դարձեալ ամբարշտութեանդ անգլի: 133

Էջման. Իսկ Թուի, ոչ գոյ պիտա նացու: զանկազոյն հաւանաութի զն անուցման մարդութեանն այսորիկբանդի որ եչ կամի հաւանել որբոյ հորն շարքնասի. որ այնչափ սատակ ի նոսա: որ աստակելին զմարմինն որ համագոյակից ընդ բանին, զի մի լիցի չորրորդութի փոխանակ երրորդութեան. ապա և ան այլում մարդոց որ ի զճ երկրի, նա հաւանելոց է երբեք: Բայց՝ բանդի յոյժք գտանին, որ ոչ ընթեանուն զգիրս որբոյն. և կամ ընթեանելով ասանց մտաբարութեան և պատկանաւոր զգուշութեան. ոչ իմանան զնրբին միտան նոցա: զասն այսորիկ բարի որ արասցես, և ընդունելի ոյց, որ և մեզ շարք հաւանութեան: Եթէ ի նեան այլոց պատճառաց ընդդիմաբանեցես մարդութեանն ի բեանց: 134

ԹՄԲ

ԿՆԱԼԵԻՆ.

Արե՛. Բաղուսք էին. որք ՚ի կո
 րուստ ալոյն եղև աշակերտք առ
 ասնայի, և գործեք սկզբնաւոր բան
 ասրկուին և Թշաւոյն ազգի մարդ.
 Կան: և մի յայտպեանայս եղև այն
 պիղծն Աւեհոս. որ բանաւոր զը
 րուԹք ափշտակեալ էր զաԹառն շէն
 անորայ: Ան՝ ոչ պատուեալ զհրաւ
 մանն զայն, որ ասէր. Թէ անիծեալ է
 այն Կոր: ՚ի խաւարեալ ճանապարհի
 ասյ զպատմաւս մարտուԹէ. ՚ի յու
 ղիղ ճանապարհի մարտիցոյց զբա
 ղումս քորք և ձգեաց Թշաւապետ
 ՚ի խորս կորստեան, էրբ պարս էր նմա,
 ըստ պարտաւորութեան ասաջնորդու
 Թէն իւրոյ, ասնել ընդ գէւս սորին. ճիշ
 ք. ասնել զժողովուրդն ՚ի մարտուԹէ 136
 նէ առ Քրիստոսութի: Բայց ինքն մեր
 ժելով ՚ի յականջէ և ՚ի սրտէ իւրեան
 զանձայն հրամանն, որ ասէ. Թէ մոցէք
 ընդ դասնս իմ, և պատրաստ արա
 ղեք զճանապարհ ժողովրդեանն. և
 բարձր զբարինս ՚ի ճանապարհէ] առ
 աւել յանձն էառ. Գնել զբարինս ՚ի ճա
 նապարհին կենաց, ոչ Թէ առ ՚ի շինումն
 կենդանի այնր ասածարին. այլ մանաւ
 անդ առ ՚ի յաւեհրումն և գայթակղու
 Թի բաղուս: ուստի բանիւ, և գրով
 սոսոցանէր զմի բնութի ՚ի յեմմանու
 էին. երկնջելով մի գուցէ չորրորդու
 Թի փոխանակ երրորդութե լինիցի. ճիշ
 ոչ գիտելով Թշաւապետայն. եթէ ա 137
 նուն երրորդութեն ոչ զբնութի, այլ
 զԹիւն անձանցն նշանակէ: Եւ զիսկ
 նա էրաւկացոյց զչորրորդութի. երր
 մեք խոստովանիմք, Թէ բանն անձն
 էառ զանձն մարդկայն. այլ հաստա
 տեայ զմեր բնութին անձամբն իւ
 ըով: և ասնմք զեմմանութի գող մի
 անձն և մի որդի: շէն Թէ այն Կոր
 մ ճ ճ
 և սորա

Theor. Multi Satanæ; qui malis
 oblectatur, & genus humanū odit,
 extitere discipuli, vel instrumenta
 potius, ad multorum perniciem;
 qualis erat abominabilis ille Seuerus,
 qui Antiochiæ thronum per tyrāni
 dem obrinuit. Is minimè præce
 ptum illud reueritus, quo dicitur:
*Execrabilis, qui in itinere ceco cau
 sam erroris præbet;* plurimos in er
 rorem à recta deuocatos via, in per
 niciei barathrum miserabiliter præ
 cipitauit; cum tacere diuersum de
 beret; nimirum ab errore ad veri
 tatem diuertere, quod quidem &
 præsulatus ipsius ab eo requirebat.
 Verum & ab auribus, & multò ma
 gis à corde reiectis Dei mandatis,
 quæ ita præcipiunt: *Per portas meas
 ingredimini, & iter populo sternite,
 deque via lapides amonete;* Is operā
 dedit, ut non ad structuram illius
 viui templi, sed potius ad ruinam,
 & offensionem plurimam lapides in
 via vitæ per infamiam spargeret;
 adeoque verbis, & scriptis naturam
 Emmanuelis vnam tradidit, veritus,
 ne Trinitatis loco quaternio fieret;
 haud cogitans miser, vti quidem
 videtur, nomen Trinitatis non ha
 bere significationem naturæ, sed
 numeri personarum, vel hyposta
 sium. Quo igitur modo collegit
 ille quaternionem, cum nos mini
 mè cōfiteamur Dei Verbum assump
 sisse hypostasim, sed nostrum illud
 in seipso constituisse: adeoque sta
 tuamus, Emmanuelē esse vnam hy
 postasim, & vnum filium? Quod si
 nouus, ac vanus ille Theologus tres

Deutor. 17

naturas in sancta Trinitate confite-
tur; deinde naturà Emmanuelis hu-
mana, quā nos confitemur, ad suas
illas tres naturas adiunctā, pro Tri-
nitate quaternionem fieri, conclu-
dit; optimè id quidem facit; quip-
pe seipsum artificiosè, peritèque se-
parat ab vno solo Deo, & in opinio-
nem de pluribus Dijs deflectit. Sin
vnam diuinitatis naturā & ipse con-
fiteatur, dualque naturas in Christo:
vndenām ei naturarum quaternio
proficiatur, scire nequeo. Nec
item fieri potest, vt in Trinitate
quaternionem hypostasium, absque
alterius hypostasis accessione, co-
gitemus.

His dictis, oculos Generalis in-
Syrum illum Episcopum coniecit;
cumque videret eum, vultu in ter-
ram defixo, nequaquam suspicere,
conuersus ad Theorianum; innue-
bat ei, Syrum vti aspiceret: & is Sy-
rum intuitus, subrisit, & ad Gene-
ralem ait: *Theor.* Est, Domine,
quod insignem sanctitatem tuam
interrogem; teque obsecro, ne tibi
graue sit, eius indicare solutionem.
Gener. Si Deus intellectum eius mihi
dederit, non grauabor illam tibi
exponere.

Aptissimū
exēplum.

Theor. Sint hīc, vel vt in hypothesi,
tria igne potiora, quæ tamen vnius
naturæ sint, auri scilicet. Si horum
vnum in ignem coniecero, planè
ignitum illud duarum naturarum
erit, ignis inquam, & auri. Dein-
dè hoc ignito, reliquis duobus nec
dum ignitis, interrogo: quoniam
sint hæc igne potiora? triane, ceu
prius

138 և աստ անձաբանն խոստովանի զե-
րիս բնութիւնս ի յամենայն երրորդու-
թեան. և յետոյ զերաբերելով նոցա
զմարդկային բնութիւն զոր մեք խոս-
տովանիմք ի բռնապատ: ասէ լինել չոր
երրորդութի փոխանակ երրորդութեան.
բարի առնէր արդեօք: զի հմտութե
և հանձարեւ հրաժարեցուցանէր
զինքն ի միոյ այ. և խոստովէր ի կար-
ծիւն բազում անձոց: Էշակաւ Թէ և
ինքն խոստովանի զմի բնութիւնս յա-
ծութեան. և զերկուս բնութիւնս ի բռնա-
պատ. ոչ կարեմ տեսանել Թէ ունակ եղ-
ցէ չորրորդութի բնութեցն: Էւ ոչ
կարէ և ս լինել. Թէ մեք, առանց զե-
րրորդութե այլոյ անձին, խորհիմք
139 ի երրորդութեան զչորրորդութի ան-
ձանց:

Էւ յետ ասացելոցս այսոցն ի վրան
հարկ զայս եւր ի վր ասորի եպիսկոսն. և
տեսեալ վնա երեսնանկեալ հայիլ յեր-
կիր, և ոչ երբեք համբառնալ զայս
գարձեալ ի ԱՌիանէ կողմն, ակնար-
կէր նմա, որպէս զի և ինքն հայեր
աշտարոյն և տեսեալ վնա ԱՌիանէ,
ժպտեաց. և ասաց յիշման. Մեծիմ
զինչ հարցանել ով աւեր ի բոյ գերա-
կատար սրբութենէդ. և աղաջեմ
զբեղ. ոչ համարել ծանար, ասլ ինչ
պատասխանի և լուծութի ինդրոյս.
140 Էրթան. Էրթե ան ասցէ ինձ զիմա-
նազութի նորոյ. ոչ ծանարացայց ծա-
նուցանել բէղ զմեկնութիւնս:

ԱՌի. Չմտաւ անցուք, գոր
աստ առաջի մեր զերիս կատար սակոյ
ունոց զմի բնութիւն. իմ. սակոյ. Էրթե
սոցա զմինն արկանեմ ի մեջ հրոյ յա-
յտման հրացեալ մի կատարն առնէր զեր-
կուս բնութիւն. իմ. սակոյ, և հրոյ պարս
առեալ ի միտան զմի հրացեալ կատարն
մէջ և զեր

և զերկուսն ոչ հրացեալս հարցանեմ,
Թէ բանն են ասիւոյ կտորսս ոչստեիկ .
Երեք որպէս յառաջս . կամ Թէ եղեն
չորս զս զերաբերեալ բնութե հրոյն .
Լիթան . Օրոծումն այդպիսի հարց
մանդ տացէ Տեսանէս սրբակրօն
Եպիսկոս Լիւսանեայ .

ԱՌրի . Իսկ զայն սրբութեդ խո
հեմութի զինչ առե . բնութիւն զերա
բերեալ հրոյն անկողոյց զԹիւն երեցս
այնոցեիկ . Թէ ոչ . Լիթան . Իսկ Թուի,
Թէ ոչ անկողոյց . ԱՌրի . Բայց երեքե
անն ունէին յառաջ զսի բնութի . և
այժմ մինն ի նայանէ զերկու բնութի
որսն . Լիթան . Եւ զայս մեք լաւ գի
տեմք . ԱՌրի . Ոչ անպէն է հար
կաւոր , զերրորդութի կտորեցն լինել
չորրորդութի զս միւսոյ բնութե . Եւ
հրոյն . Լիթան . Ոչ բնաւ իւր է հար
կաւոր . ԱՌրի . Ուրեմն ապա յիմար
են այնոցեիկ , որք առեն . Թէ ի հարկե
պարտ եր մեզ խոստովանել զչորրոր
դութի փոխանակ երրորդութեն , եթէ
առեալ ի բն զերկու բնութի .

Եւ երեւ զայս ասաց ԱՌրիան .
Կանգնեալ ասորի Եպիսկոս առանց խո
սելոյ ինչել ի զերնառանեն հանդերձ
բահանայիւն իւրովք . և հարցա
նելով զնա բահանայն . Թէ զանէր ոչ
էր խօսեալ ինչ ընդ իմաստասիրին , ա
սաց նոցա . Թէ անպատշաճ է ինչ խօսել
զայսպիսեացս ի յօտար սինհոդոսի .

Այստ պակաս էր մի Թուխտի
յօրինակն յաւնաց և .
լատինացւոցն .

ոչ էր ըստ մարդկութեւն . զի ըստ ան
ութեւն է յամառ բեր . ապա կամեցաւ
մասնել ուր մարդ . այլ ոչ ուր ան . ու
րեմն . և ս ըստ որում մարդ էր , ունէր
մի և էր զկամս

prius? An propter ignis naturam
facta sunt quatuor? Gener. Huius
interrogationis solutionem expo
nat Ioannes religiosissimus Epi
scopus Cessunij .

Theor. Quid verò Sanctitatis tuæ
prudencia dicit? ignis ne natura
numerus, siue quantitatem trium
illorum auxit, an non? Gener. Mihi
quidem non auxisse videtur. Theor. Atqui
prius hæc tria vnus erant naturæ, nunc
in vno duæ naturæ conspiciuntur. Gener.
Hoc quoque in confesso est. Theor. Non
igitur necesse est, trinitatem illorum,
ignis vi potiorum, fieri quaternionem,
propter alteram illam naturam, videlicet
ignis? Gener. Non est necesse. Theor.
Ineptiunt ergo, qui dicunt, necessariò
nobis quaternionem pro Trinitate
confitendam, si naturas duas in Christo
demus.

His dictis, surgens ille Syrus
Episcopus, nullo verbo prolato,
è Cœnaculo cum Sacerdotibus suis
egressus est. Interrogatus autem
à Sacerdotibus suis, cur nihil cum
Philosopho loquutus esset: non
sibi licere, dixit, in aliena
Synodo de huiusmodi rebus lo
qui.

Hic deorat ut in textu Græco,
ita & in translatione Latina
solum unum.

humanitate non erat, nam diuinitate
nusquam abest: ergo quatenus
homo, non quatenus Deus, ingredi
voluit; adeoque voluntate præ-

Theo
nus demō
strat in
Christo
duas vo
luntates.

հոգեւոր և ըստ որում մարդ, տկար
էր. ունի ամեն շնորհաւոր. զի Թեպէտ
և խաչեցանք ի մերմէ տկարութենէ.
այլ կենդանի է զօրութիւնն այն աստ
ըստ որում մարդ էր. մտեալ ի տուն
նչ աւելի կամէր յայտնել և նչ կարաց
ծածկել արեւմտ և ըստ որում էր
մարդ և ունէր զկամս. Եւ գարնեալ
յայլ ուրիշ ասի. և մատենան աշա
կերտին ասյն. և ասին. որ և կամիս,
զի պատրաստեցոր զքեզ ուտել զգա
տիկն: Եւ որո՞ւ ուտելն զտակիկ պատշա
տէր այնոցիկ, որք օրինացն էին հաւ
դանդք. իսկ քն հաւաքանդ էր օրինացն
ըստ որում մարդ, այլ ոչ ըստ որում
անձ. ասպա ըստ որում էր մարդ, կա
մէր ուտել զգատիկն ուրեմն և ըստ
որում էր մարդ, ունէր զկամս. Եւ
գտցեա զանձիւն այլ զհայտնութեան
ի սբ գիրսն. որք ցուցանին զիմ
մանուկն և ըստ որում մարդ, ունի
զկամս:

Եւ զգիտն. Եւ որո՞ւ որպէս պարտ է
մեզ կոչել զկամսն. բնական. կամ Թե
անձնաւորական. Եւ որո՞ւ. բնական.
բանդի եւ Թե կոչեաք զնոսն, անձնաւ
որական. խոտորվածեաք զերիս կամս
ի յամենայն երրորդութեն. զի անդ
երեք են անձիւքն. Եւ որո՞ւ աղագում որ
պէս յամենայն երրորդութեն է մի
կամք. զի մի է բնութիւնն յայտն և ի
քն նո երկու կամք. զի երկու են բնու
թիւքն. ունի ի վերայ ցուցաք Եւ զգիտն.
Յայտն յայտնի արարելո ինչ զայդ ի
նչն օրինակի ամենայն երրորդութ
են. ուստի և զիս հաւանեցուցեր
հաւատալ. եւ Թե պարտ է մեզ ասել
զկամսն բնական, ոչ անձնաւորա
կան. ուրեմն ասպա երբ մեք դնեմք ի
քն զերկու բնութիւն. ի հարկէ և խոտ

մ'նէ

տո

Si Christus, quatenus erat Deus, po-
tencia per se subsistens erat; & infir-
mitas, quatenus homo: (scilicet
crucifixus est, inquit Apostolus, ex
infirmitate; vivit tamen potestate di-
vina) ergo quatenus homo erat,
domum ingressus, neminem id sci-
re volebat: neque tamen latere po-
terat; adeoque voluntate præditus
erat idem, etiam quatenus erat ho-
mo. Alibi quoque dicitur: Et ac-
cessere discipuli dicentes: quò nos abire
vis, & Pascha manducandum para-
re? Si manducatio Paschalis ad
subiectos legi pertinet; Dominus
autem, quatenus homo, non qua-
tenus Deus erat, legi subiectus
fuit: ergo quatenus erat homo,
Pascha manducare voluit: & erat
idem voluntate præditus, etiam qua-
tenus erat homo. Reperies & alia sa-
cris in Oraculis infinita, quæ Emma-
nuelem voluntate præditum fuisse
demonstrant, etiam quatenus erat
homo.

Doctor: Quinam voluntates ap-
pellare debemus? naturales, an hy-
postaticas? Theor. Naturales; quippe
si voluntates hypostaticas dicemus,
tres in sacrosancta Trinitate volun-
tates concedemus; quoniã tres sunt
hypostases. Igitur ut una voluntas
est in sacrosancta Trinitate, quoniã
una natura: sic duæ voluntates in
Christo sunt, quoniam duæ naturæ,
sicut est indicatum. Doctor: Valdè
me iuisti per exemplum illud sa-
crosanctæ Trinitatis: estque mihi
persuasum, debere nos voluntatem
naturalem dicere, non hypostaticam.

Ita-

2. Cor. 13.

Matth. 16.

Christi vo-
luntates nō
hypostati-
cæ, sed na-
turales di-
cendæ.

Itaque cum duas in Christo naturas concedamus, necessario duas quoque voluntates confitebimur, diuinam, & humanam.

Theor. Humana voluntas intelligenda est, non arbitraria, vel eligēs: sed tantum naturalis. *Doct̃or:* Et quid est naturalis voluntas? quid eligens? *Theor.* Voluntas naturalis est vis, & facultas, id appetens, quod secundum naturam est, omniumque proprietatum, quæ naturæ substantialiter adlunt, conseruatric: secundum quam semper ei, quod à natura voluntate præditum est, hoc ipsū inest, vt ad volendum sit comparatum. Non idem est autem, comparatum esse ad loquendum, & loqui: nam quidquid præditum est vi loquendi, comparatum quidem est ad loquendum, sed non semper loquitur: quoniam id quidem est substantiæ, rationeque naturæ continetur; hoc verò consilij, & loquentis arbitrio formatur: quò fit, vt naturæ quidem sit, semper comparatum esse ad loquendum; hypothesis autem, quodammodò loqui: sicut ad volendum esse comparatum, & quodammodò velle. Arbitrium verò, & electio, si quidem propriè loqui volumus, in Dominum non cadunt: nam arbitrium, post habitam de ignota re quæstionem, & deliberationem, siue consilium, & iudicium, affectio quædam est ad id, de quo iudicium factum est; postquam electio sequitur, alterum pro altero deligens. Dominus autem, qui nudus homo non est, sed etiam

Deus

առաջանալիք 'ի նմա զերկուս կամս: քր. զնմաւորն, և զմարդկային: 150 Արեհ. բայց՝ պարտ է մեզ իմա նալ զմարդկային կամանն ոչ ցոյ սահմանական; կամ ընտրողական; այլ միայն բնական: Էլ ըզմայն. Բերանի ինչ է կամքն բնական, և արարիտի ընտրողականն: Արեհ. բնական կամքն է՝ զօրութի ինչ, որ ցանկանայ աշխարհի, որ է պատշաճաւոր բնութեն իւրեան, և պահէ զնմա յատկութիւնս նոյն բնութեն, և նորաւ բնութիւն էնութեայ իրեն է՝ բնաւորեալ առկամիլ: Էլ քր. ոչ նոյն է՝ բնաւորիւն առ խօսիլ. և ներգործութիւն 151 սոսիլ: Դեպէս ունի զօրութիւնս խօսելոյ, ոչ սակայն ներգործութիւն միշտ խօսի. զի զայն ունի գոյալ լիութիւն և պատշաճաւոր բնութեան, իսկ զայն ունի ընտրութիւն, և ըստ կամաւորութեան իւրոյ: Էլ ըստ լիւնի. Թէ բնութեն իցէ, գոյ միշտ բնաւորեալ առ խօսիլ: և անկիւն իցէ; խօսիլ երբեմն: և զնոյն առեմ յաղագս բնաւորութեան առ կամիլ, և յաղագս կամիլոյ երբեմն: Էլ քր. սահմանական կամքն, և ընտրութիւն, իսկապէս և ընտանեալ ատելով, ոչ պատշաճին անմերոյ: քանզի սահմանական կամաւորութիւնն է՝ զե 152 բաբերութի ինչ կամացն առ այն, որ յառաջ բնեցաւ; Խանաչեցաւ, և դատեցաւ, և յետ նորա հետեւի ընտրութիւն որ ընտրէ զմինն փոխանակ միւսոյն: Իսկ տէրն մեր, որ ոչ Թէ մարդ է՝ միայն, այլ ևս ան. և լիա գիտէ զնմա ինչ. ոչ պիտոյն նայ բնութե, և ոչ զգորշութե, կամ դատմանն. և և բնականա

մ' Խ Ը

բար

Humana Christi voluntas, prout subiecta diuinae, & a malo auersa, non dicebatur eligens, vel arbitraria.

բարձր ունի զյօժարութիւն առ բարձր
 րի, և զգարչութիւն ի չարի: զիսկ
 այսորիկ ոչ գնեմք ի նմա զսահման
 նախան համեմ. և ոչ զընթացական:
 այլ միայն զբնականն: Եւ զայսոցիկ սրբաւորն եպիսկո
 ւոսիակ ասաց: Բաւական են սո
 քո յաղագս երկուց կամացն զի.
 մանաւանդ այսոցիկ, որք ասանց
 հակառակութեան լուան զասացե
 ւորն ի իւր: արդ՝ այսուհետեւ ձ
 եթէ հաւոյ լինիցի, խօսեալիք ևս
 յաղագս երկուց ներգործութեցն.
 153 ԼՏԻՐԻ. 1. լուան ցուցանելոյ զերկուս
 ներգործութիւն զի. համարեմ ոչ
 զոչ պիտանացու երկարելոյժ զբանն
 մանաւանդ առ ձեզ, որ էք տեղե
 ւորն. զի Թիւուլ, և սահման կաւն
 ի Թիւոյ. և ծեփելն նորա ի զի ա
 չաց կուրին: սորա էին մարդոց ներ
 գործութիւն. զիսկ զի եթէ ոչ եմք
 տնայաւ, գիտեմք զանութիւնն ոչ
 Թիւուլ. իսկ զարեւոյցանելն կաւ
 նն ի լոյս և ի տեսութիւն. զայս յա
 րաբերեմք անօրէնութեան: և զայլ ան
 Թիւ. օրինակս այսպիսեացս գտանել
 ցէ որք ընթեռնու զանաւորն գիտեմ
 ք արդ՝ այս ան յայտնի լինիցի օրինա
 նախա՛ հրացեալ սրոյն. զի սա հա
 մանգամայն հատանէ և այրէ. իսկ
 այրելն ոչ է երկաթին, այլ հրոյն. 155
 և հատանելն ոչ հրոյն, այլ երկա
 թին: ուստի և Թեպէտ հատանուին
 և այրուին են գործողութիւն զանա
 զան բնութեցն, առկայս զանս միայ
 մանն ասեմք: Թէ այրուին այն ոչ
 միայն ի հրոյն ելանէ, այլ ևս ի յեր
 կաթին. և սովոր եմք խօսիլ. Թէ եր
 կաթս այս այրէ: Լեզուս գաղափա
 րէմք

Deus, & qui nouit omnia, nec con
 siderationis vllius eget, nec inqui
 sitionis, nec consilij, nec iudicij;
 & tum coniunctionem cum bono
 naturaliter habet, tum auersionem
 à malo. quapropter arbitrariam, aut
 eligentem voluntatem Domino non
 tribuimus, sed naturalem.

Tum religiosissimus Episcopus
 Isaac dixit: Sufficiunt hæc de duabus
 voluntatibus Emmanuelis, ijs qui
 dem, qui non contentiosè, quæ di
 cta sunt, audiunt. Nunc, si placet,
 etiam de geminis actionibus dicito.
 Theor. Ad demonstrandum actio
 nes Christi duplices, apud vos ora
 tione proluxa non opus esse arbitror,
 qui lacris litteris estis innutriti. Nā
 expuere, lutumque de sputo confi
 cere, cæcique populas inungere,
 hominis omnino actio est; quippe
 diuinitatem expuere, non dicemus,
 si non insani simus. At lutum illud
 in oculum, & lucem conuerrere, id
 verò diuinitati omnino attribue
 mus. Eiusmodi quis infinita repe
 riet, si oracula diuina diligenter in
 spexerit. Erit autem res tota perspi
 cua de gladij quoque candentis exē
 plo; nam is pariter & secatur, & vrit:
 154 155 etque dubio procul vltio quidem
 non ferri, sed ignis: sectio verò non
 ignis, sed ferri: effecta denique di
 uersarum naturarum sunt, tã sectio,
 quàm adustio. verum propter vnio
 nem, non ignis tantum esse dici
 mus hanc vstionem, sed etiam ferri.
 Sic enim loqui solemus: Hoc fer
 rum vrit. Sic quoque rem confide
 rabimus: animæ est, corpus suum

Demon
 strantur
 in Christo
 duæ actio
 nes.

Exemplū
 notandū.

animare ; ac viuificare ; quod quidem ex amborum diremptu patet : nam anima tempore mortis à corpore suo dirempta, corpus mortuum manet. cum ergo diuinitas eius nunquam nec à corpore, nec ab anima dirempta fuerit : quo pacto vim istam animæ, viuificantem scilicet, non habuit eius diuinitas ? nimirum à corpore indirempta, eique copulata hypostaticè, mortuum manere corpus haud sinebat ? quippe dum inest anima corpori, nunquam illud mortuum est. Nam cum anima sit spiritus vitalis, corpus ipsum viuificat : sicut etiam alicubi sapiens ille Salomon, de impijs quibusdam, & de astrictorum cultoribus loquens, dixit. *Luxa uultior est uita ipsorum ; quoniam ignorarunt eum, qui finxit eos, & efficacem animam inspirauit eis, ac spiritum uitalis in eis afflavit.*

Sapient 19.

Gene. Quicumque conscientiam suam pedibus proculcat, præsertim in doctrina fidei, non dignus est appellari Christianus. Ego verò, Deum testem appellans, fateor, me & eiuſdem uobiscum fuisse fidei, & esse, ex quo libros sacros inspexi : cuius scilicet es ipse fidei, & in medium abs te producti diui Patres. *Theor.* Si sic credebas, & nunc credis : quare scribebas in epistola : Dicimus vnam in Christo naturam ?

Armenus
Patriarcha
se prius de
ceptum sa-
retur.

Gener. Equidem respiciens ad illud exemplum ab homine sumptum, quo sancti Patres vsi sunt homine, inquam, ex anima, corpore.

156 *Գրեալ խորհրդարար զիսն, քանզի հոգւոյ ներգործութիւնն է կենդանացոյցանել զմարմինն իւր. որպէս յայտ լի նի ի բաժանումն Երկրցանցն. զի յետ բաժանմանն հոգւոյ՝ մեռեալ մնայ մարմինն : ապա երբ ամբարձիւն քի ոչ էրբեք բաժանեցաւ ի հոգւոյն, և ոչ ի մարմնոյն իւրեան. ընդէր նոյն ամբարձիւն, որ միաւորեալ էր ընդ մարմնոյն, ոչ առանձն զներգործութիւն հոգւոյ. և ոչ կենդանացոյցանել զմեռեալ մարմինն : քանզի մինչ պէս հոգին մնայ ի մարմնի, սա ոչ մնայ մեռեալ : զի հոգի ոչ այլ ինչ է, քան Թէ շունչ կենդանացոյցիչ մարմնոյ. որպէս և իմաստունն. Էդուան խօսելով յաղագս աստիճանաշար անհաւատից անանց, ասէ. Թէ Լիւանքն նոցա անարգագոյն Էղև քան զկաւն. զի ոչ գիտացին զարարարիչն իւրեանց, և քննոյր զբաշ հոգի ետուր նոցա, և զշունչ կենդանական փշէաց ի նոսա :*

Լիւան. Երբք դնէ զխիղճ մտացն ի ներքոյ ստից իւր մանաւանդ ի բանն հաւատոյ, ոչ է՝ արժանի կրչիլ բռնասեւեայն. Իսկ՝ ետ կոչելով զամբ զկայ՝ խոստովանիմ. Եթէ յորմէ տեսի զգրեանս սքս. այնուհետև պահեցի և պահեմ զնոյն միտս և զնոյն հաւատս. զոր և գուր ունիք, և սք հարքն աստիճանաշար ի բէն ԼՈՐԻ. Եթէ սոյնպէս հաւատայիք և, հաւատաս ընդէր պրեալ ես ի Թուղթն, Թէ ասեմք զմի բնութիւն ի բռնասոս :

Լիւան. Էրեցի այդպէս զառն օրինակին մարդոց որ եղեալ էր ասողի մեր ի սրբոց հարցն : զի գիտելով, Թէ մարդն ի հոգւոյ և ի մարմնոյ

բաղկացեալ քանի մի բնութիւն յետ
միացմանն. առանց շինմանն և փոշ
փոխմանն բնութեանցն յարայ՝ բաղ
կանայ ։ զիսն այսորիկ համարէի ոչ
հարել. սակաւ զքն մի բնութիւն եւս
ևս զհետեւոյ զառաջեալն սրբոյն Լիւբ
դի. մի է բնութիւն բանին մարմնացե
ալ. կարծէի, Թէ սքն կամեր զսոյն
սոս առաջանել ։ մանաւանդ զի և
զսէն. եթէ հասկնայեցին ասին զե
կար բաժանեալ բնութիւն ըստ նմո
նութեն Լեկտորի. սակաւ այսորիկ
մեր զարհուրեալք ՚ի բարբառն բա
ժանեալ բնութեց. առկաք մի բնութի
ւն ։ Բայց սակայն մտօք միշտ այդ
պէս իմանայի և իմանաւ. որպէս և
զու մեզ բացադրեցեք իսկ ՚ի ձեռն ա
պացոյցութեց, և զկայութեց գրաց
աշտ. ապա եթէ այժմ որմէն զայդ
զիտագրութիւն. առաջեք ։ զի կարաք
ցուք արամաբանել ևս ՚ի զք նորա
ԱՄրի. Բուրեմ, ընթացուք յառաջ
բնութեանս զարձեալ զԹորթն քոյ ։
Լիթան. աշտպէս եղեցի ։

Եւ եբքն ընթեանաւար զԹորթն
հասար առ այս տեղին, յորտմ գրեալ
էր այսպէս ։ Բնակեաց ՚ի յարգանդ
Լիւսին ինն ամիս և հինգ ամուրս ։
Ալան որդ. առ և ԱՄրիակն զԼիթան ։
Բնութի գրեալն. եթէ քն ինն ամիս և
հինգ ամուրս բնակեաց յարգանդի ոչ
զախտն ոք կուսին մարմանաւ ։

Լիթան, Բնութեալ ամանդեալ ՚ի զար
գապեալացն միտոյ. եթէ անդրանիկն
մեան յարգանդի մարցն իրեանց հինգ
ամուրս յանկել բան զորդեա աչ ան
գրանիկս ։ Եւ հաւատարմացուցաւ
նեն նորա զայն կարծիս զկայութե
իմաստանոյն Առդմոնի. որ ասէ զհնչե
նէն. Թէ էքս տասն ամիս մեանցի կա

164 թ զա

256 լեալ

180
189
poreque composito, quique post
vnionem esse natura dicitur vna, &
naturas, ex quibus est compositus,
inconfusas, & mutationis expertes
retinet: minimè mihi, ceu multo-
ties tibi iam dixi, falli videbar. Præ-
tereà putabam, beatorum illum Cy-
rillum, cum dicit vnā naturā
Verbi incarnatā, hoc ipsum in-
dicare velle. à pluribus denique au-
diebam, Romanos exemplo Nesto-
rij duas naturas separatas statuere.
Quamobrem vnus naturæ vocem
vehementer propugnantes, pro Se-
paratis naturis, Vnam reponeba-
mus. Interim mente sic sentiebam,
& sentio, quemadmodum ipse no-
bis declarasti per eas demonstratio-
nes, quas ex diuinis litteris contexe-
bas. Itaque si nunc aliud caput ha-
bes, adijcito, vt etiam de illo, si vi-
debitur, colloquamur. Theor. Er-
go rursus ex epistola tua legere per-
gamus. Gener. Age verò ։

160
161
Cum igitur legeremus, ad eum
locum venimus, vbi scriptum erat:
Habitauit in vtero Virginis nouem
mensium, & quinque dierum spa-
tio. Dixit ergo Theorianus: Vnde
quæso id habes, quod nouem men-
sibus, & quinque diebus habitaue-
rit in castissimæ Virginis vtero?

Gener. Accepimus à Doctoribus
nostris, primigenia quinque die-
bus in matrum suarum aluo diutiùs
existere, quàm foetus non primige-
nios: atque huic opinioni fidem
conciliant ex illo sapiente Salomo-
ne, de seipso dicente: Decem men-
sium spatio defixus in corpore fuit:

Oo 2 Qui

Christus
non habi-
tauit in
vtero Vir-
ginis nouē
mensium,
& quin-
que dierū
spatio.

Sapient. 7.

Quibus verbis hoc iudicare vult, quòd non modò nouem mensibus in vtero matris suæ fuerit; sed etiam decimi partem aliquam cœperit. Nolter igitur Emmanuel, tanquam fœtus primigenius, par temporis spatium in vtero matris exegit.

Theor. Salomon Hebræorum more tempora metiens, decem mensium spatio se in corpore defixum fuisse dicit: quippe mentes Hebræorum minores sunt nostris mensibus. nam secundum Lunam menses suos dimetiuntur; adeoque Lunæ principium faciunt mensis principium; ac vicissim Lunæ finem, mensis sui finem. Nunquàm vero Luna dies xxx. vel xxxi. instar nostrorum mensium habet: itaque iuxta numerum Hebræorum mensium Salomon dixit: Decem mensium spatio defixus in corpore fui. Cæterùm lumen illud Orbis, Ioannes Chrysostomus in oratione de Natiuitate Domini nostri Iesu Christi; qua etià clarè demonstrat, quando Natalis Seruatoris celebrandus sit: cuius quidem orationis hoc est exordium: *Quæ olim Patriarchæ parturiebant, prædicebant Vates, iusti videre desiderabant; ea nunc euenerunt, hodieque consummata sunt.* Sub huius igitur orationis medium Chrysostomus ait: *Cum Ioannem Elisabetha sextum iam mensem in vtero gereret, Mariæ conceptio principium habuit: hinc iam cognito conceptionis Mariæ principio, nouemque mensibus à conceptione enumeratis: quando peperit, sciemus.* Non mentes nouem, & dies quinque dicit,

Chrysostomus in orat. de Natiuitate Domini.

162 լեալ 'ի մարմնի. Երոզ ցուցանե. Թէ ինքն ինչ միայն. ինչ ամիս մնաց. յորոշ վայրի մօրն իւրեան. այլ և. սկսեալ էր զմասն ինչ տասներորդ ամսոյն. զի այսորիկ և մեր Էմանուէլն. որպէս որդի անդրանիկ. կատարեաց զնոյն ժամանակս յարգանդի մօրն իւրոյ:

Արեւ. Ասորմոն առաջ զայդ. ստոյ թաշափելով զժամանակս ըստ սովորութեան հրեիցն. զի ամիսն հրեից են պահապանքս բան զմերս. զի ինքն չափեն զամիսս իւրեանց ըստ չափութեան լուսնին. և ամսն զսկիզբն և զվերջն ամսոյ ըստ սկզբան և վերջնոյ լուսնին. արդ. լուսնին իջ երբեք կատարէ զտօնութ. 7. կամ. 15. ըստ նախորդութեան ամսոյ մերոյ. զի որոյ Ասորմոն ըստ Թոսոյ ամսոյն հրեից չափելով. ասե. Թէ տասն ամիս և մնացի կալեալ 'ի մարմնի բայց' լոյսն աշխարհի սքն Տոհան ոսկեբերանն. 'ի ներքոյն յաղապս ծննդեան ան մերոյ յիբի. յայնմապէս ցուցանե, Թէ յոր ժամ պարտեմք կատարել զտօն ծննդեան փրջն. և սկիզբն այնք ճառին է այսպիսի. Էլ յոր հանդիպեցան և կատարեցան այսորիկ, զոր 'ի վաղուց նախագուշակէին մարգարէն. և ցանկանային տեսանել արդարքն. Էլ որդի 'ի մեջնոյն ճառին այսպէս ասէ Բուկեբերանն. Տորժամ Եզրիաբէդ զէջերբորդ. ամիս տանէր. զՏաղաննէս յորովայնի. 'ի նմին ժամանակի սկսաւ յղղանալն ամենապէ կոսին Ասորիական. աստուտ ճանաչելով զսկիզբն յղղանալոյն Ասորիական. և Թուելով զինն ամիսս 'ի վերոյ. պիտեմք Թէ յոր ժամ ծնաւ նոյն Ասորիական.] Էլ հա ինչ առաջ ինչ ամիս և հինգ ամիսս. որպէս գրեալ էր 'ի Թոսոյն բոյ սրբութեան

163 ճիշդ

164 միջին

միջին Թիգր

Թեո-Լյութն. և մեր ոչ ունեմք զայս
ճառն Մոկեբերանին, քաջց ասկայն
գիրնն է՝ ուղղել զայս ապա՝ տեսցուք
զհետևեալս:

Էւ դարձեալ ընթեռնող զԹ-
ւ լյութն. եկաք ՚ի զլիսապարտութիւն տո-
նից. և երում գրեալ էր այսպէս. և մեր
տոնախմբեմք զտօնս. ծննդեան և
զմկրտութեան ՚ի միում աւետար. և
ցուցանեմք, լինել զայս իրաւաբար,
՚ի ձեռն բազում վկայութեց. Նախ՝
զի մամ եկեղեցիք այսպէս սովոր էին
առնել մինչ և յառաքելոցն անտի. և
էրկրորդ՝ զի Ղուկաս աւետարա-
նիչ զսոյն ևս ցուցանէ, ասելով. Թէ
Սաբաթիւն բահանայապետն և ճիշդ
մուտ ՚ի տաճարն. և արար զինկար
կութիւն. և իսկ ևս զհրեշտակն ՚ի
տօնին բաւարարեան, որ լինի ՚ի տա-
ներորդ աւետար. Թշրին ամսոյ. ցր. ՚ի
տեսպանմբերի. ՚ի Է:

Այլ ՚ի. Մուսնի գիտես, եթէ աստ
ներորդ օրն Թշրին ամսոյ հանդիպի
՚ի տեսպանմբերի. ՚ի Է. Լյութն. գիտեմ ՚ի
հրեից. Այլ ՚ի. Չիւորդ ՚ի հրեից. էրբ
հրեից ամիսն ոչ համեմատին ամսոց
մերոց. և ոչ ևս մեր ամիսն ամսոցն
իւրեանց. եւ այս յայտնի լինի ՚ի զա-
տիկն. զի զ՝ օ այսորիկ մեր տօնեմք զա-
տիկն երբեմն ՚ի մարտի ամիսն. և
երբեմն ՚ի յապրիլն. ոչ հետևելով զկնի
զատկին եբրայեցւոց. իսկ՝ նորա
միշտ տօնն զիս ՚ի յառաջին ամիսն ՚ի
նիսանայ. Ժգ. որպէս պատահեալ
նոցա՝ օրէնքն և օգնեսի. Մուսնի լի-
նի, Թէ առաջին ամիսն իւրեանց էր
բեմն հանդիպի ՚ի մեր ամիսն մարտի,
և երբեմն յապրիլն. և բանզի մնա-
ցեալ ամիսն հարկաւորապէս հետ-
եին առ առաջինն. ասկա այսորիկ
մ զի
Եւթ

cit, vti tua Sanctitas scripsit. *Gener.*
Nos orationem illam Chrysostomi
non habemus: at enim hoc emen-
datu facillimum fuerit. itaq; missū
id faciamus, & sequentia videamus.

Uterius ergo legentes episto-
lam, ad caput de festis peruenimus,
in quo hæc erant verba: Quod Na-
tiuitatis, & Baptismi festum vno,
eodemque die celebramus; id rectè
fieri, multis testimonijs docemus.
Primum omnes Ecclesiæ sic facti-
tabant, inde vsque ab Apostolis.
Altera ratio; quod Euangelista Lu-
cas id testatur; quippe commemo-
rat, in festo Propitiationis, quod
est mensis Tisronis die x. hoc est,
xxvij. Septembris: quo Zacharias
Pontifex templum ingressus fuit,
& suffitum fecit, & Angelum aspe-
xit.

Natiuita-
tis, & Ba-
ptismi Do-
mini festa
non esse
vno die ce-
lebranda,
animad-
uertit Ar-
meni.

Ad hæc Theorianus, Vnde cõstat,
ait, diem x. mensis Tisronis esse
xxvij. Septembris? *Gener. ex He-*
braico: *Theor.* Quinam ex hebrai-
co? atqui menses Hebræorum no-
stris mensibus non respondent: nec
ipforum mensibus nostri; quod sa-
nè manifestum est Paschate; pro-
pter illam enim causam aliquando
Martio mense, aliquando Aprili
Pascha celebramus; cum illud He-
braicum Pascha non sequamur. at
illi nūquam à primi apud eos men-
sis, videlicet Nisanis, die xiv. re-
cedunt, quemadmodum lex Mosai-
ca præcipit; quo fit, vt qui primus
apud eos mensis est, nonnunquam
in eum, qui apud nos Martius dici-
tur, nonnunquam in Aprilem inci-
dat;

dat; ideoque mentes in ordine cæteri necessario sequuntur eum, qui apud ipsos primus est: ac septimus ipsorum mensis, quo festum Propitiationis apud eos celebratur, non semper in Septembrem nostrum incidit; sed est necesse, nonnunquam ut anticipet, nonnunquam accedat tardius. vndenam ergo certus es, diem xxvij. Septembris, esse Tisronis x.

Gener. Sic à Maioribus nostris accepimus. *Theor.* Quì accepistis? per scripturam? an citra scripturam? *Gener.* Contra scripturam. *Theor.* Ex ijs, quæ dicta sunt de inæqualitate nostrorum, & Hebræorum mensium, manifestum est, nō te scire certò, an dies x. Tisronis sit xxvij. Septembris; quod cum ignores, nec Ioannis conceptionem nosti: ut scilicet eius mense sexto, reperire Domini conceptionem possis.

Gener. Equidem aliam certitudinem non habeo: corrigeretur tamen hoc quoque, Deo propitio, si quæ maioris momenti sunt, remendata fuerint: nam ego diu Chrysostomi orationem, qua docet, quando Natalis Christi celebrandus sit, (cuius ipse supra mentionem fecisti) hactenus non vidi; immò ne quidem audiui, aliquam Chrysostomi orationem eius argumenti extare: potius intellexeram, esse quandam de hoc orationem sancti Epiphaniij, Cypri Episcopi; quam ipsam quoque non vidi. Auior enim diuum Epiphanium, qui esset Hebræus natione, de litteris Hebræorum, & Annalium scriptore Iosepho affirmas-

se,

168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

մ զի

հրէ

հրեից. որք 'ի հաւովն էին բերեալ 'ի
յերուսաղէմայ 'ի կայսրէն ԼԵՒԻԱՍՏԵ,
յորժամ էան զայն բաղարն. բայց եւ
ոչ հապաղեմ յայժ յղոս տօնից եւ այլոց
սովորութիցն եկեղեցւոյ. եթէ միա
բան լինիցիմք 'ի վրեանիցն հաւա
սաց. միշտ ապաշտօնի.

ԼԵՒԻ. Էջոյ զինչ ասասցուք յա
ղագօրեք սրբենիս որում գուր զէ
րաբերեք զխաչեցարն. մի՞թէ զայն
վերաբերութիւն առանց բնութեան
Թողցուք. բանցի եթէ դուք ոչ կա
միցիք ընդունիլ զկերսն որով երգե
ցին սբ հարբն չորրորդ սինհոդոսին
զայն երեք սրբառացութիւն պարտ
էր ինչ առաջաբերել զպատճառս, եւ ք
ցուցանել բեզ. եթէ վերաբերութիւն 172
խաչեցարն մերժելի է յամ սբ եկե
ղեցեացն բի. ԼԵՒԻ. բարեւոք արա
րէ՞ք. յիշեցա՛ցանելով մեզ զերեք
սրբերգութիւն. վասն զի քան զկարո
ւմիւր ոմանց վարդապետաց մեծաց,
որք 'ի դէմս որդւոյ Թուին միայն յա
րաբերել զսրբերգութիւն զայն. Էւ
ես բազում անգամ խորհելով զայն
սիկ ընդ անմիս իմ. յայժ եղէ աս
րակոյս. եւ կարծեմ, եթէ առաջին
հարողն այնք վերաբերութեան
հարեցին զոս. շարժեալք 'ի վկա
յութեցն այնոցիկ. եւ ուսուցին զմեզ.
Թէ յորժամ կամիմք երգել զերեք 173
սրբառացութիւն 'ի դէմս երրորդու
թէն. մի ասացուք զվերաբերութի
խաչեցարն. իշով յորժամ երգեմք
զնա 'ի դէմս որդւոյ միայն, վերաբեր
ցուք երբեմն, որ խաչեցար վասն մերեւ
երբեմն՝ որ յարեալք 'ի մեռելոց. եւ եր
բեմն՝ որ համբարձար յերկինս. որպէս
զի յիւրաբանչիւր ժամանակի խորհր
դայն ասացի միաշաճանք, որ վերա
միշտ

se, Natalem Seruatoris die xxv. De
cembris celebrandum. cum eo con
sentire dicunt & ea scripta, quæ Ti
tus Hierosolymis Romam deporta
uerit, cum eam Urbem caperet.
Verum non magnoperè sollicitus
equidem fuero de festis, aliisque
consuetudinibus Ecclesiæ, modò
sententijs de fide conveniamus.

Theor. Quid autem de illius
hymni, quem Trisagium dicimus,
eoquod ter in eo Sancti nomen repe
tatur, appendice? num illam inexa
minatam relinquemus? ut, quoniam
in actis sanctæ ac vniuersalis quartæ
Synodi traditur, qua formà tunc tem
poris eum isti diuini Patres pronun
ciauerint, nos eorum in illo hymno
pronunciando formà contēti simus,
an & argumenta promenda, probā
dumque, Fullonis istius appendicem
ab Ecclesia pro abominabili, &
reicula dici? Gener. Tu verò rectè,
qui de Trisagio nos admonueris;
quippe magnorū Ecclesiæ Docto
rum auctoritates inueniuntur, quæ
soli Filio hymnum illum Trisagij
attribuere videntur: ac sæpè me
cum illas equidem considerans, ad
modum anxius hæsi; adeoque arbi
tror, eius appendicis auctores, illis
permotos auctoritatibus, eam fecis
se; nosque docuisse, quoties de san
cta Trinitate diuinum illum hym
num canimus, nullam faciendam
appendicem: at quoties eum de Fi
lio dumtaxat pronunciamus, inter
dum quidem addendum, qui cru
cifixus es propter nos; interdum
verò, qui relucitatus es: vel illud,
qui

Sacrū Tri
sagium nō
erga soli
Filiū, sed
in tota Tri
nitatem si
ne Arme
norum ap
pendice de
cantandū,
probat
Theoria
nus.

qui assumptus es sursum: nimirum
ut pro tempore mysterij, apta quo-
que subiiciatur appendix; & illam
vocem, Deus: & alteram, Fortis:
& tertiam, Immortalis: de solo pro-
pter nos crucifixo, deque mortuis
sulcitato, & sursum assumpto, Chri-
sto Deo nostro intelligamus.

Theor. Sequitur ergo, ut, cum
pronunciatis hunc hymnum cum
appendice, filium ter sanctum ap-
pelleris. *Gener.* Nam rectè facimus,
cum non modò ter sanctum, sed
millies sanctum appellantes: quemad-
modum magnus ille Achanasius in
oratione de carnis assumptione,
Trinitateque loquitur: *Non ter modò
sanctus, inquit, sed infinitè sanctus,
& omnem supra sanctitatem positus.*
Theor. Patrem verò, sanctumue Spi-
ritum, ter sanctos non dicitis? *Gener.*
Non. *Theor.* Et unde profecta est
isthæc distributio, ut vel soli Filio
hymnus hic tribuatur, vel toti Tri-
nitati, non autem vel Patri soli, vel
soli Spiritui sancto?

Achana-
sius.

Gener. Sic à sanctis hominibus
edocti sumus. nec lógè abiuverimus:
magnus ille Achanasius in oratione
de carnis assumptione, ac Trinita-
te, cuius suprà mentio facta est,
huiusmodi profert: *Vidimus eum;*
nec speciem, nec pulchritudinem ha-
bebat; nam antea viderat eum in
diuina, gloriosaque forma sedentem
in alto, sublimique folio, cum Sera-
phi Maiestatem eius verbis hisce con-
celebrabant; Sanctus, Sanctus, Sau-
ctus Dominus sabaoth; postea verò
videt eum, assumpta serui forma;
simi.

174 բերնութիւն զայն երեսն բարբառան .
յո. անձն, հզօր, անմահի անսպառ մի-
այն ի դէմն խաչեցելոյ, յարելոյ,
և ի վեր համբարանելոյ բրնառնութեան
մերոյ .

ԱՅլի. աշարս յորժամ երգէք զե-
րեք սրբեանն վերաբերութիւն հասն
դերձ. հոգեք զորդի երկցաւնդամ. սբ.
Լիթան. բարեռք առնանք, հոգելով
զնաւ սուրբ ոչ միայն երկցաւնդամ,
այլ և սահարեցաւ. սպ և մեծն աշխա-
նաս ի ներբողեանն յղիւ մարդկեղա-
թե բանին, և յղիւ սրբոյ երրորդու-
թեան առ. Թե ոչ միայն սբ երկցաւն
դամ, այլ և սահարեալն է սբ, և ի

175 զի ան սրբութեան եղեալ. ԱՅլի.
Իսկ զհայր և զհոգին սբ ոչ ասէք
սուրբ երկցաւնդամ. Լիթան. Եւ զ
ԱՅլի. Եւ առնի ելաւ առնել զայդ
պիսի բաժնն: զանմէր մասաւ-
յանէք զերեք սրբեանն համ սրբո-
յ միայնոյ, համ բոլոր երրորդու-
թեանն. և ոչ և ս հօր միայնոյ, համ
հոգին սրբոյ միայնոյ:

Լիթան. աշարսն ուսար ի սրբոյ
հարցն: բանդի մեծն աշխատանք
Քառն յիշեալ ի վերոյ յաղաքս մար-
դկաւթեան բանին, և յղիւ երրորդ
դուրթեան այսպէս առ. ԱՅլի. աշար զնաւ.
և ոչ սրբեք զանաւ, և ոչ զդիւրեց

176 հորութիւն: բանդի յառաջ անսեալ էր
զնաւ անայն և փառաւոր անաւ
կաւնաւնալ ի բարձրագահ աթոռ.
յորժամ Աերբէրն փառաբանէին
զմեծ վայելչութեաննորն. առնել
սուրբ, սուրբ, սուրբ տէր սաբազօթ.
Եւ ապա էտեա զնաւ առնալ զկեր-
պարանն ծառայի, և նմանեալ
մարդկանն: ԱՅլի. Թե որպէս
այս անայն զդպրեաւ Թուի յո-
նա միշտ

բաբելոնի զայն երեք սրբերգութիւնս որ
դուք միայնս արարեալ էք :

Եւ և սքն Էպիփան' ի խառն
յղիս սրբոյ անձանքն զոյն ասէ այս
պէս : Էրանեալ ես դու ի հանայն ,
որ զբանն զառ ի բէն մարմնացեալ
ծնար : զբանն ասեմ , որ որդի է հորն
այ . որ է անձ առաջ բան զանձան
անձ . անբնիկ զբն և յաւիտեական .
համադրանից ընդ անբաժանելի եր
րորդութիւն : զբանն որ ընդ հոր և
հորոյն սրբոյ երկրորդի . որ է հա
ղորդակից հայրական աթոռոյն . և
նաեմ ի զերայ բերբէկին : զբանն
այն , զոր փառաբանեն բառակեր
պեան աթոռն՝ ասելով . սուրբ ,
սուրբ , սուրբ տէր սաբաօթ : Ինչ
երկնք , և երկիր մեծ-վայելչութիւն
նր .] Լուր յայ և սա և ս Թաթարա
բելի զերգս զայս որդւոյ միայնս :

Էւ զարձեալ սքն Բոկիբրան
զոյն ասէ ի խառն յղիս օրհնելոյ , այս
պիսի բանիւք : Էլ յօր տէրն մեծ-վա
յելչութիւնս ասպէս փառաւորեալս
և ստորագրեցաւ ի մարտէն . եւ
հաղորդս ասնէ զերկրաբանիս եր
կնայն սրբախութիւն . որպէս զի ցու
ցէ զինքն գոյ տէր երկնցունցն . զի յե
րկնս կողմանէ փառաւորեսցի հա
մանայն օրհնութիւն : Էւ ասկա այսորեկ
երկնայնքն ասնորեկ ծանուցանելով
յերկիր զայս փրկութիւնս , երգէին ,
սուրբ , սուրբ , սուրբ տէր սաբաօթ :
Իսկ՝ երկրայնքն սրբախութիւն մե
ծաւ փառաբանակիցք լինելով , զե
րանայնէն , ով Լուսնն որդւոյ դաւ
թի .] Բայ ասպէն տեսանէս , Թե
որպէս երեքն արքիաւորիչքն եկե
ղեցու Թաթարաբելի զերեք սրբեր
գութիւն ի դէմս որդւոյ միայնս :

մ զ է

Լ Մ Ր Ի .

177 similem hominibus factum . Videsne
diuinū hunc virum soli Filio videri
ter sanctum istū hymnū attribuere?

Quin & S. Epiphanius in oratio
ne de sancta Deipara similia dicens:
Beata , inquit , inter mulieres , qua
Sermonem ex te incarnatum peperisti:
Sermonem illum , qui Patris est fi
lius ; qui Deus seculis prior ; qui ex
pers est principij , & eternus ; qui
eiusdem est substantia cum insepara
bili Trinitate ; Sermonem , qui cum Pa
tre , ac Spiritu sancto adoratur ; qui
consors est paterni solij ; qui Cheru
bis insidet ; Sermonem quem illa qua
driformes bestiae verbis hisce concele
brant : sanctus , sanctus , sanctus Do
minus Sabaoth : plenum est calum , &
terra maiestate ipsius . Viden' vt & ille
soli Filio ter sanctum hymnum at
tribuere videatur ?

Quin & diuus ille Chrysostomus
in oratione de Benedicto , cuius ini
tiū , de miraculis in miracula : verbis
his eadē dicit : Hodie Rex maiestatis
in terra sic concelebratur , uti Vates
descripsit : & letitia celestis participes
terrigenas facit ; ut ostendat amborū
se dominum , qui vtrinq̃ue consona
voce concelebratur . Propterea superi
quidem illi salutem istam in terris in
dicantes , canebant : sanctus , sanctus ,
sanctus Dominus Sabaoth ; plena est
vniuersa terra maiestate ipsius : In
feri vero cum letitia celesti celebratio
nem suam coniungentes , clamabant :
Hosanna filio Davidis . Vides , hæc
tria magna Ecclesie lumina videri
Filio soli ter sanctum illum hym
num attribuere ?

Epipha
nius .

Chrysosto
mus .

Pp

Theor.

Theor. Benè dictum abs te, videri; non enim attribuunt, sed attribuerentur videntur; videntur autem, sed quibus, obsecro? qui penetrare ad profunditatem sententiæ magnorum istorum, diuinorumque hominum nequeunt. Cum Seraphi maiestatem eius concelebrabant, inquit eximius ille Athanasius; sed non ait, solum concelebrabant absque Patre, ac Spiritu sancto: quippe si totam Trinitatem concelebrabant, necessario scilicet concelebrabant & Filium: quapropter rectè dixit Athanasius, cum Seraphicum concelebrabant. Sic & sanctum Epiphanium, & diuum illum Chrysostomum, & cæteros sanctos homines, quoscunque talia scribentes repereris, intelliges.

Exempli
notandū.

Fuerit autem res tota perspicua, per exemplum, hoc modo: Mulier quædam, non regio prognata genere, imò nec illustri quidem admodum, filiam venustissimam habuit, forma, pudicitia, prudentia mulieres eius temporis vniuersas superantem. Eam videns Imperator omnibus præditam femineis virtutibus, ac sinceris quidem, minimèque fucatis, vxorem sibi accepit, & imperatoria pro more corona redimiuit. Adpetente verò tempore, quo vrbs vniuersa faustis vocibus Augustis acclamare consuevit: quidam matri Augustæ, veni, ait, vt filiam tuam ab vrbe tota faustis excipi vocibus, audias. Tum Generalis, interrupto Theoriani sermone, intelligo, inquit, quid dicere velis:

180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

ցայ զորինչ կամիստակել . ք . Թէ որ
պէս այս ձայն փառաբանութեան էր
հաւատար առ Թագոհին և Թագաւ
որն նոյնպէս և Լերութէն յորժամ
փառաբանէին զորդի . փառաբանե
ին ևս զհայր և զհորին ոք . վասն այ
սորիկ սէ հարբն տակելով , Թէ փառա
բանէին զորդի , ոչ տակն զորդի միայն
Լորի . Էզրատեցեր զիս յաշխա
տութեան , տեր ոք . զի մեկսութեդ
օրինակին ապա Լերութէն ոչ որդւոյ
միայնոյ երգէին զերեք սրբեանն . այլ
բազմադակ երրորդութեն . սակս այ
սորիկ անպատշաճ է՝ վերաբերել զիս
չէցարն . կամ զայլ ինչ վերաբերու
թիւն . Թէպէտ և ՚ի նախատաշնալ
բանիցն օրոյն Էպիփանու յայտ ևս
լինի . Թէ սքն ոչ իմացեալ էր զերեք
սրբեանն զորդւոյ միայնոյ . զի զի տակ
ջբանն որ է՝ հաղորդակից հայրական
աթոռոյն . և նստի ՚ի վր բերութից .]
Էջս արդեօք ոչ նշանակէ , զորդի մի
այն նստիլ ՚ի վերայ բերութից առանց
հօր և հոգւոյն սրբոյ . զի յառաջ կոչեաց
զնա հաղորդակից հայրական աթոռո
յն Է և զնոյն ևս իմանամք զփառաբա
նութեանն մեծ վայելչութե . զի երբ
նստիլն է՝ նոցա հաւատար . ևս հաւ
ատար է փառաբանութիւն . Էջոյ՝ առ
յիմանալ զայս . օգնէ մեզ ասացեալն
աւետարանչին Ղուկասու . որ ՚ի գործս
առաքելոցն գրէ ՚ի վերջս . Թէ սքն Պո
ղոս ասաց զբանս զայս . բարեւոք հո
գին սէ խօսեցաւ ՚ի ձեռն Յեսայիայ
մարգարէի առ հարսն մեր . տակելով .
զնա առ ժողովորդս այս . և ասա
նոցա , ականջօք լուիցէք , և ոչ իմաս
ջիք . տեսանելով տեսանիցէք , և ոչ
հայեալիք . և այլ .] Էջպա զինչ ասաս
ցաւք . մի Թէ հոգին սէ միայն , ՚ի բարձ
միջութե
բարձ

velis ; quando illæ acclamatio fau
sta communis est Augusto cum
Augusta , rectè quis dicere potest ,
quod qui Filium , Patrem quoque
concelebrent , & Spiritum san
ctum : hæc enim omnia , tam si
mul , quàm seorsum enunciata , ve
ra sunt : modò solius vox non adi
ciatur .

Theor. Liberaſti nos molestia ,
sanctissime Domine ; nimirum so
quitur , Seraphos non Filio duntaxat
hymnum illum ter sanctum ceci
nisse , sed vniuersæ Trinitati . Pro
pterea non addendum est illud ,
Qui crucifixus es , nec alia quæpiam
appendix . Quamquam & aliunde
probari potest , magnum illum Epi
phanium non de solo Filio ter san
ctum hymnum intellexisse , idque
de verbis dicti eius , antea positis ;
ait enim : *Sermonem , qui consors est
solij paterni ; sermonem , qui Cherubis
insidet* . Certè non hoc vult , solum
Filium Cherubis insidere sine Patre ,
ac Spiritu sancto ; nam antea solij
paterni consortem dixit . Idem de
concelebratione maiestatis intelli
gendum ; communis est lesſio ;
communis celebratio . Nec parùm
nobis ad hunc sensum & illud con
fert , quod in Actis Euangelista Lu
cas in extremo scribit ; ait enim ,
Paulum hoc verbum protulisse :
*Rectè Spiritus sanctus per Esaiam
vatem loquutus est ad patres nostros
hisce verbis : Vade ad populum hunc ,
& dicite ; auribus audietis , & non
intelligetis ; videntes videbitis , &
non perspicietis , &c.* Quid ergo ?

ԱԸ. 18.

solumne Spiritum sanctum dicemus, in alto, sublimique folio confidentem, Elaiæ vati præcipere: Vade ad populum hunc, &c. quoniam diuus Paulus sancti duntaxat Spiritus meminit? an Patrem quoque cum Filio? *Gener.* Hoc iam solutum est, nec quidquam dicendum ampliùs. *Theor.* Deinceps videamus, quid in epistola tua de vnguento perscripleris. *Gener.* Rectè dicis: ita fiat.

Sacra Vn.
ctio ex o-
leo oliuæ
solum cō-
ficienda.

Itaque caput de vnguento legentes, hæc scripta reperimus. Rursum præcepit ipsa scriptura, ut ijs oleis olerum, quæ sesaminum vocant, vnguentum nostrum conficiatur, non ex oliuarum arboribus; atque hoc reapse verum est. Causa rei est hæc; quòd in Armeniorum regione non sunt oliueta, ob aëris in ea regione frigus: itaque necessitas ipsa flagitat, ut oleum illud, quod in ipsa regione reperitur, ad vsum vnguenti adhibeatur; qua in re nulum ego spirituale delictum video. *Theor.* Miror Domine, cur ad Imperatorem hoc perscripleris; nam plurima hinc oliueta video, & quidem olei satis. *Gener.* Verùm ista vnguenti confectio principium habuit ad Orientis plagam intimam, vbi nulla sunt oliueta: indeque nos acceptam seruamus hætenus.

Deinde capitis eiusdem parte proxima perlecta, sic scriptum inuenimus: Sicut vinum sanguinis Christi materies est, & cuiuscunque sit coloris, recipi debet; siue nigrum, siue rubrum, siue album

vinum

186 քաղաքի ամենայն նախապետ, հրամայել
այ ժամանակին գնալ առ ժողովուրդն, և այլ. վասն յիշխոյն սրբոյն
Պողոսի միայն զհոգոյն սրբոյ: Կամ
Թէ զնայն ևս հրամայեաց հայրն ընդ
որդւոյ. Լիթան. և ըրդ լուծեալ եղև
տարակուսութիւն այս, և ոչ տակաւն
ին մայ ինչ ասելի ՚ի վր նորա: Եւրի.
և զորս այսուհետև տեսցուի, Թէ
զինչ գրեալդ ևս ՚ի Թագմշակ յզո մեռ
նի: Լիթան, բարեւք ասեա: այսպէս
եղիցի:

Էւ ընթեանլով մեք զգրեալս ըստ
Թին, որ վն մեռնին. գտաք զայս
գրեալ. Էւ գործեալ հրամայել գիրքն
մեր. զի արասցուի զմեռնին ՚ի ձեռնոյ
187 շուշմայի, և ոչ ձեռնեաց. և այս
իրաւի: որոյ պատճառն է. զն զի ՚ի
հայոց աշխարհն ոչ գտանին տունկը
ձեռնեաց զն մեծ ՚ի ցրտութե յօդոյն
որ ՚ի նմա: Եւստի և ինչ հարկաւ
որութիւն պահանջէ. զի յեւրոպայի
աշխարհի մեռնին արասցի այսու ձե
Թով, որ գտանի ՚ի նմա: որոյ վերայ
ևս ոչ տեսանեմ զսլ հոգևոր ինչ մեղք.
Եւրի. Տոյժ զարմանամ տեք. Թէ
զանեք գրեալդ ևս առ բարեպաշտ
Լիսյան զայդ: քանզի տեսանեմ յայտմ
աշխարհիս զբաղում ձեռնեիս. և գոչ
ևս զբաւալան ձեռն Լիթան, ճշմա

188 րիտ ասեա. բայց այսպիսի արարողու
թիւ մեռնին սկսաւ լինել ՚ի վերին
կողմն արեւելեաց. յորում ոչ գտանին
ձեռնեիք: և զմատուտ ասեալ մեռ
նին մեք պահեմք աստ մինչ և յայտոր

Էւ ապա յետ ընթեցմանն ասաւ
զին մասին նոյն զխաղրութեւն. այս
պէս գտաք գրեալ: Եւրպէս գինի. որ
է՛ նիւթ արեանն ըն. Թեպեա տեաւ
իցէ, կամ կարմիր, կամ սպիտակ, կամ
գինւրդ

զիւարդ և իցէ . առնումք 'ի կիր . և
պատարապեմք 'ի խորհուրդ . և լինի
արեւն շինւորի . և յարկիս օրինակդ
նչ է՝ յարմար զն իրին մերոյ . զի մէք ոչ
զիւարեանեմք այժմ յղիս քաւանոյնի .
Թոյ . այլ յղիս Ենթակայի , և ինքն
նիւթոյ . և քաւ լաւ գիտես . զի Թե
պետ գինի կարէ լինել 'ի զանազան
պտղոց , 'ի նաւանէ , 'ի կեռասնէ , և յայ
լոց պտղոց և խոտոց . սակայն ոչ պա
տարադի , եթէ ոչ միայն գինի յարժոյ
նմալ և ձէթն 'ի զանազան խոտոց և
պտղոց կարէ լինել . բայց 'ի սրբոց
հարցն ձէթն 'ի ձիթենեաց միայն առ
նանի 'ի կիր վանս մեռանին և ոչ այլ
որպէս և աւանդեալ ունիմք 'ի սրբոց
յն Դէմետրիոսէ արիստարքոսոյ . և յայ
լոց ոչ սակաւ հարց սրբոց : Եւ պատ
ճառն այսորիկ է ինքն անուին . զի յոր
ժամ անուանեմք պարզապէս , ձէթ . մի
այն իմանի ձէթն 'ի ձիթենեաց . և ոչ
այլ : Իսկ յորժամ կամիմք 'նշանակել
զձէթն շուշմային . կամ զկտազատին . և
կամ զայլ սբ . այնժամ վերաբերեմք
շուշմային . կամ կտազատին . և այլ և
զնր օրինակ . եթէ միայն նաւ , առնեմք .
իմանի նաւն փայտեղէն , և ոչ այլ :
Իսկ եթէ կամիմք 'նշանակել զնաւն
բարեղէն . վերաբերեմք զբարեղէն .
և առանց այսպիսի վերաբերութեւ
ոչ երբեք բարեղէն նաւն իմանի : Ըստ
սմին գաղափարի՝ առելի է՝ յողագոս ձի
Թոյ . և ձիթոյն շուշմային . զի առե
լով , ձէթ , առանց վերաբերութե .
իմանի ձէթն ձիթենեաց միայն : Եւ
Եւ այս և քաւարեալ ուղղեցի :

Եւ զինս ասացելոցս այսոցիկ՝
սկսան բռնանային երգել զաղօթս
Երեկոյին արտաքոյ Եկեղեցւոյ ըստ
սովորութե իւրեանց : զի սրոյ ասե

vinum fuerit; quoniam per ministe-
rium sacrificatur, & Christi sit san-
guis. Theor. Exemplum hoc tuum
parum ad ipsam rem quadrat: non
enim de coloribus nobis est qua-
estio: sed de subiecto, siue materie.
Nosti enim diuersis ex arboribus
vinum fieri; nam ex pomis, & ce-
rasis, & alijs fructibus, & herbis quo-
que conficitur: sed ad hoc Sacrifi-
cium non adhibetur, nisi duntaxat
ex vite factum. Sic & de oleo; sic
ex lauro, iunco odorato, & alijs mul-
tis oleum: sed à sanctis Patribus oleū
olivæ ceteris est prælatum, atque
hoc cuiuslibet cognoscere licet, tam
ex sancto Dionysio Areopagita,
quàm alijs sanctis hominibus non
paucis. Nec minoris est momenti
argumentum, quod ex ipso nomine
contexitur: quippe si simpliciter
oleum dicatur, ex oliua factum in-
telligitur; at cum oleum laurinum,
vel iunceum, vel sesaminum, & hu-
iusmodi alia significare volumus,
adijicimus, laurinum, iunceum, &c.
Quemadmodum enim si navim di-
cam, facta de lignis, clavis, & pice
navis intelligitur: sed si navem la-
pideam significare velimus, lapideā
adijicimus; absque qua appendice nū-
quam ex sola navis appellatione, la-
pidea navis intelligetur: eodem mo-
do statuendum de oleo, & oleo sesa-
mino. quapropter oleum absque ap-
pendice dicentes, ex oliua factum si-
gnificant. Gener. Hoc quoque corre-
ctu facillimum fuerit.

His ita dictis, Sacerdotes eius
psallere cœperunt hymni vespertini
lericem

Armenij
psallobat
extra Ec-
clesiam.

Psal. 103.

Psal. 134.

Psal. 67.

seriem extra Ecclesiam, de more
ipsorum. Et Theorianus, cur extra
Ecclesiam Sacerdotes tui stant, ait,
cum psallunt? Gener. Scriptum est:
In omni loco dominij eius. Theor. Simi-
liter scriptum est: Celebrate Domi-
num omnes serui Domini, stantes in
domo Domini. Et rursus: In Eccle-
sijis Dei celebrare. Et alia sunt in-
finita eiusmodi. Sed interrogo, unde
hoc accepistis? Gener. Doctores no-
stri, qui seriem, & ordinem rerum
Ecclesiasticarum nobis tradiderunt,
solam diuinam administrationem in-
tra sacrum templum perficiendam
statuerunt, ingrediente solo Ponti-
fice, reliquo populo foris stante: cæ-
tera fieri extra templum debere,
nec id citra rationem, ordinarunt:
nam valde veteribus noua præstant,
ut umbræ veritatis, quippe mac-
tatur inrūs Dei filius pro totius mundi
salute; maioremque reuerentiā exhi-
bere nos templo nostro, quàm illi
apud Hebræos, par est. Etenim illi
si puri essent, in id sanctum ingre-
diebantur, quod mundi vocabant;
non tamen in Tabernaculum, quod
Sanctum sanctorum dicebatur, &
umbra sacri apud nos templi erat:
nos verò, toti coinquinati sordibus,
quo pacto sanctissimum Dei tem-
plum ingrediamur? Quod cum Do-
ctores nostri non ignorarent, ita
fieri debere statuerunt.

Theor. Doctores vestri, qui hæc
ordinarunt, contraria statuissse vi-
dentur illis cccxviij. sanctis, ac diui-
nitus gubernatis Patribus, qui Ni-
cææ conuenerunt. Etenim illi sic
in x.

Nicæna
Synodus.
can. 11. a-
pud Lati-
nos.

27
192

Արեանէ. Ընդէր արարայ եկեղե-
ցւոյ աղօթեն բահանայք ձեր Լիթան.
Էրեալ է՝ օրհնեցէք զտէր ընդ ամ
տեղիս տէրութեան նորա. Արեմ.
Նոյնպէս և գրեալ է՝ օրհնեցէք ծառ-
այք ամ զտէր, որ կայք ՚ի տուն ամ և
դարձեալ. Յեկեղեցիս օրհնեցէք զամ-
եւ անթիւ ևն այլ վկայութիւն այսպիսի
սեպս. բայց աւանի Էրեալ է՝ ձեզ այս
պիսի սովորութիւն Լիթան. և եր վար
դասեալք. որք ամ անդեղին զարու-
դութիւն և զկարգ եկեղեցական իրաց.
Հաստատեցին կատարել միայն ՚ի մեջ
տաճարի զամային խորհուրդան մտա-
նելով ՚ի նա բահանայապետն միայն,
և մնալով յարտաքս ժողովուրդն. իսկ
զայլ արարողութիւն առնել արարայ.
տաճարին. և ոչ կարգեցին այսպիսի
առանց սրատառի. զի զի նոր արա-
րողութիւն պատուականագոյն ևն
բան զայլն հին օրինացն, որք էին
ստուեր շնորհաբութե. զի այժմ ՚ի
մեջ տաճարին պատարագի որդին այ
զի փրկութե ամ աշխարհի տակս որոյ
պարտիմք մեք ցոցանել մերոյ տա-
ճարին զառաւելագոյն պատիւ. բան
Թէ հրեայն տաճարին իրեանցարգ-
նորա. Եթէ սքէ էին, մտանէին միայն
յայն կողմ տաճարին, որ սք կոչիւր.
բայց ոչ ՚ի խորան, որ կոչիւր սք սքու-
թից, և էր ստուեր սքոյ տաճարին
մերոյ. ապա մեք, որք էմք ամենեւին
յախապեալ մեղօք, զիմար մտանել
ցեմք ՚ի սքաղան տաճարն. ուստի
գիտելով զայս վարդապետն մեր,
այսպիսի սահմանեցին.
Արեմ. ձեր վարդապետն այդպիսի
սահմանելով ընդդիմացան կանոնի.
Ե. Ժ. Ը. սքոյ հարցն նիկիոյ ժողո-
վոյն. զի նորա ՚ի տաճանբարգ կանոնի
սահ

ասհմանեցին այսպէս . և յաջեկորդ հրաժարեցան ի հաւատացն քի առանց բռնաւոր հարկաւորութե , և առանց կորստեան ընչիցն իւրեանց , և կամ առանց կարծեաց այլոց փաստոց , որք հանդիպեցան ի ժամանակս հալածմանն ի հիկանասի . Թեպէտ և ոչ էն արժանի գթութե . սակայն համարեաց այս սք սինհոդոսս վարել գթութե ընդնոսս վս որոյ՝ և Թէ ապաշխարեցին . մնացեն երես ամս ի մեջ հաւատացեալ լսողաց . և ապա ամս և Թն լիցին ի վայրագոյն կարգի . և յետոյ ամս երկուս աղօթեցեն ընդ ժողովրդեան , բաց հաղորդութենէ խորհրդոյն .]

Այլևս . Թէ ոպ սեկեոյ սք ժողովս հրամայե . զի անկեալքն յաւացողութի լսողք իցեն ամս երես միայն . քր . մնացեն արտաքոյ եկեղեցւոյ լսելով զընթերցումս սք գրոց . բայց բաժանոցք ձեր միշտ մնան ի մեջ լսողացն . և ապա կանոնն ասէ . եւ ամս և Թն լիցին ի վայրագոյն կարգի քր . մնցեն յեկեղեցի . և ի յետին կողմս ամբիս նին կացեն . եւ դարձեալ ասէ . և յետոյ ամս երկուս աղօթեցեն ընդ ժողովրդեան . բայց ոչ ընկալցեն զհաղորդութի ի սք խորհուրդն , և Թէ ոչ զկնի երկուց ամսոյն . և զորք Թէ նշովեւք կալեալքն և ս մտանէն ի տա

յի

հոգն

in x. Canone ad verbum aiunt : *De ijs , qui fidem Christianam citra coactionem , & facultatum ademptionem deseruerunt , aut absque periculo , vel eiusmodi quopiam , quod durante Licinij tyrannide contigit : visum est sanctæ Synodo , tametsi humanitatem nullam mercantur , benignè ut tamen cum eis agatur . Quotquot ergo verè pœnitentiam agunt , tres annos inter audientes exigent fideles ; & annos septem inferioris erunt ordinis ; & biennio citra * oblationem cum populo precabuntur .*

* Id est , perceptionem Sacramentorum .

Vides , tam scèdè lapsis à canone præscribi , tres tantum ut annos auditores sint , hoc est , extra Ecclesiam stent in * Ferula , sacrasque litteras audiant . Tui verò Sacerdotes semper inter auditores hærent . Quid deinde canon vterius ? Et septem , inquit , annos erunt ordinis inferioris : hoc est , Ecclesiam quidem ingredientur , sed in parte ambonis postica stabunt , & cum Cathecumenis exhibunt . Annos denique duos fidelibus astabunt , & cum eis precabuntur : non tamen Sacramentorum quoque perceptionem impetrabunt , donec biennium præterierit . Si ergo constricti excommunicationis pœna , templum tamè ingrediuntur ? Gener . Nunquam . animum isti canoni hætenus aduersti : tuz quidem orationi plurimum momenti affert . Sed de his esse solliciti non debemus , modò citra fidem , ut dixi , consenserimus . Theor . His igitur in præsentia dimissis , de
fini-

* Locus , ubi stabat qui erant veluti sub ferula .

finitionem quartæ Synodi, si placet, inspiciamus; quam hesternâ die tibi obtulimus. *Gener.* Ita fiat. lubet enim de vocibus quibuldâ, in ea positis, interrogare. Sed prius utrumque librum inter se conferamus, & videamus, an sibi respondeant: deinde quæramus de ijs, in quibus hæremus.

Sancti I V. Concilij, hoc est, Chalcedonensis, Definitio.

SVfficeret quidem ad perfectâ pietatis cognitionem, & confirmationem, hoc eruditum, ac salubre diuinæ gratiæ Symbolum, quod & perfectam de Patre, & Filio, & Spiritu sancto doctrinam tradit, & Incarnationem Domini fideliter excipientibus exhibet: sed quoniam illi, qui prædicationem veritatis abolere conantur, per suas hæreses novas quasdam doctrinas pepererunt; alijs susceptæ propter nos administrationis dominicæ mysterium corrumpere audentibus, & Deiparæ vocem Virgini tribuendâ negantibus; alijs confusionem, & commistionem introducentibus, & vnam esse carnis, diuinitatisque naturam, stultè comminiscuntibus, adeoque per hanc confusionem móstrosè statuentibus, diuinam Vnigeniti naturam esse passibilem: ea propter hæc sancta, magna, & vniuersalis Synodus, eos ab omni contra veritatem machinatione volens excludere, doctrinamque traditam antiquitus immotam asserens, ante

omnia

հոգաբանս, զոր և քեզ մատուցեալ էաք
երեկ. Եթան. և յգրեալեցիցի. քան
զի կառնմ զքեզ հարցանել զբառիցն
ոմանց Եղեկոյ ի նման իսկ յառաջ
ընթերցոյք զերկոսին. զիսն, և
տեսցուք, եթէ հանգիստեան միմե
անց. և ապա բնեւցուք զայնոսիկ,
զորոց ունիմք տարակուսութիւն.

Աստուծո չորրորդ Աթիեզերական
սուրբ ժողովոյն. ԾԻ.
Քաղկեդոնի.

Առ ի կատարելապէս անաշէլ
զուղղափառ հաւատաբան
տիան էրնախաւացէլ իմաստանական
և փրկական դաւանութիւն նիկիոյ և
կոստանտնուպոլսի սբ ժողովոյն. որ
ոսուցանէ զկատարել վրդապառութիւն
դէօրէ, և զորոքոյ, և զհոգոյն սբոյ.
և յայտ առնէ զմարդէղութիւն տն մե
րոյ հաւատարիմ ընդաւնդաց: Բայց՝
քանզի այնորիկ. որք ջանան խափանել
զբարդութիւն Աշմարտութե: ի նման
հերձուածոցն իսրեանց առաջաբերին
զսորաւ և զորդապառութիւն. զի ոմանք իշ
խեցին ապականել զխորհուրդն եղե
կոյ վասն մեր տնօրէնութեք. և ան
պատշաճ համարեցին կոչել անձանցն
զամենապէ կոյսն Աթրիան: Եւ այլ ո
մանք՝ մեծանելով զչփութեան և
զիսականութեան, անմտաբար առաջա
բերին զմի գոլ զբնութիւն մարմնոյ և անձա
ութե. և զն շփոթմանն այնորիկ՝ չարչա
րելի ասացին զանձային բնութիւն որո
ւոյ: Ասկս այսորիկ այս մեծ և տիե
զերական սբ Աթինոգոսոս՝ կամելով
մերժել զոցն ան չար հետքս որ ի
դէմ Աշմարտութե. և անշարժ պահել
զաւանդեալն ի սկզբանէ զվարդապե
տութիւն.

ատու-Թին նախապէս տաճմանեաց, զի
 հաստատու-ն է անարատ մնացե-
 հաւան. Ե. Ժ. և ք. սրբոց հարցն :
 և և և հաստատու զվարդապետու-
 Թին յղիս գոյացու-Թէ հոգոյն սրբոյ,
 աւանդեալ յետոյ Ի. Ժ. և ք. սրբոց հարցն
 կաթանանուպօլսի ժողովոյն, ըս-
 դէմ այնոցիկ որք հակառակք էին նմին
 հոգոյն սրբոյ : և սք հարքն այնոցիկ
 յայտնեցին ամենեցուն զվարդապետին
 զայն, ոչ ոս առ բերելով զսոր ինչ որ
 պակաս իցե առաջագոյն սք ժողովոյն
 նիկիոյ. այլ միայն յայտնելով վկա-
 յու-Թէք սք գրոցն զմիտս Իւրեանց
 յղիս հոգոյն սրբոյ. ըսդ գէմ այնոցիկ,
 որք ջանային խափանել զտէրու-Թին
 նորա : Եւ գարձեալ վն հակառա-
 կելոյ այնոցիկ, որք կամէին ապակա-
 նել զխորհուրդն աւետարեան-Թէ տն,
 և լրբու-Թէ աղանդէին, Թէ լոկ մարդ
 ծնաւ ի սրբոյ կուսէն մարիամայ. վն
 այսորիկ այն սրբազան Լիւնհոգոսոս
 ընդունի, Իբրեւ զհամաձայնս միմե-
 անց, զԹու-ղն սրբոյն Լիւնղի աղէք
 տանաբիայ հայրապետին. զոր գրեաց
 առ Լեւոստոր, և առ եպիսկոպոս արեւ-
 ելեաց, զամս ամառէցս-ցանելոյ զնեա
 տորական ինելապարու-Թին. և զն մե-
 նելոյ զհաւանան այնոցիկ, որք ցան
 կային աղիղ մտօք իմանալ զիրկական
 դաւանութիւն : և գարձեալ ընդու-
 նի նմանապէս զԹուղն երանելոյ և
 ամենապէ հայրապետի, և մեծին
 հաւովմայ արհեսպիսկապետին Լեւոսի.
 զոր գրեաց առ սք յիշատակն փրօքի
 անտա արհեսպիսկապետ, զն աւերելոյ
 զմոլորութիւն Եւրաիքեայ : գորով նոյն
 Թուղն համաձայն խոստովանու-
 Թէն առաքելոյն Պետրոսի. և հա-
 տարակապէս ճշմարիտ հաւատաց :
 Եւ

omnia statuit, vt sanctorum cccxviij.
 Patrum fides inconuulsa permane-
 at. Ac propter eos quidem, qui
 Spiritum sanctum oppugnant, do-
 ctrinam de substantia Spiritus à san-
 ctis illis c l. Patribus, aliquot post
 annis in augusta Vrbe congressis,
 traditam confirmat; quam illi uni-
 uersis notam fecerunt, non quasi
 quiddam afferentes, quod priori-
 bus deesset, sed suam de Spiritu
 sancto sententiam aduersus illos,
 qui potestatem eius abolere cona-
 bantur, sacrarum litterarum testi-
 monijs illustrantes. Propter eos ve-
 rò, qui Sacramentum dominicæ
 dispensationis fallaciorum more
 corrumpere tentant, & impudenter
 purum hominem esse nugantur
 eum, qui de sancta virgine Maria
 procreatus fuit; beati Cyrilli, qui
 Alexandrinæ pastor Ecclesiæ fuit,
 Synodales ad Nestorium, & Orien-
 tales Episcopos litteras sibi consen-
 tientes amplexata est, tum ad Ne-
 storianæ dementiæ confutationem,
 tum ad interpretationem pro ijs in-
 stitutam, qui pio zelo Symboli salu-
 bris intellectum desiderant; atque
 his epistolam quoque beatissimi,
 sanctissimique Archiepiscopi Leo-
 nis, illius maximæ Romæ Præsidis,
 ad sanctæ memoriæ Flavianum Ar-
 chiepiscopum, euertendæ depraua-
 tionis Eutychianæ causâ scriptam,
 veluti magni illius Petri confessio-
 ni conuenientem, & columnam quâ-
 dam rectæ sententiæ publicam ad-
 uersus malarum opinionum aucto-
 res, ad orthodoxa dogmata stabili-

da meritò coniunxit. Nam & ijs hæc opponit se, qui Sacramentum dispensationis in duos filios distrahere nituntur; & eos cœtu Sanctorum expellit, qui passibilem dicere diuinitatem Vnigeniti audent; & ijs resistit, qui in duabus Christi naturis commistionem, vel confusio- nem excogitant; & eos exterminat, qui sumptam de nobis seruilem formam, cœlestem esse, vel alterius cuiusdam substantiæ delirant; & eos, qui duas quidem Domini na- ruras ante vnionem fabulantur, vnã verò post vnionem fingunt, anathematizat.

Sequentes ergo sanctos illos Pa- tres, vniuersi consona voce vnum & eundem filium, Dominum no- strum Iesum Christum confitendū esse docemus: eundem in diuinita- te perfectum, & eundem perfectum in humanitate: verè Deum, & eun- dem verè hominem, ex participe- rationis anima, corporeque constan- tem: eiusdem cum Patre substantiæ secundum diuinitatem, & eundem nobiscum eiusdem substantiæ se- cundum humanitatem, similem no- bis per omnia, excepto peccato: ante secula quidem ex Patre geni- tum quoad diuinitatem; extremis

nequa-

174 աւերիչ չար կարծեացն աղանդողաց.
և հոստատիչ ուղղափառ վարդապետութեանցի հակառակ է' նոյն, որք ջանան բաժանել զանօրէնութիւն խորհուրդն 'ի յերկու որդիս. և մերժէ 'ի հօտե որքոցն զայնտիկ, որք իշխեն ասել չարչարելի զանօրութիւն միածին որդոյն նոյ: և ընդդէմանայ հնարողաց զխառնակումն և զշփոթումն երկուց բնութեցն ի. և արհամարհէ զնոսա, որք վայրակոսսին, զառեալն 'ի մէջ ծառայական կերպարանն քոլ երկնային, կամ այլոյ օտար գոյացութե. և նորովէ զայնտիկ, որք առասպելեն զերկու բնութի 'ի բնութե քան զմիաւորութի. իսկ յետ միաւորութեն զմի բնութի եղեալ:

175 Դռքեմն ապա և մեր զհետ երթալով զկնի որքոց վարդապետացն այնոցիկ. ամենեքեանս համաձայնութե սուտցանէմք, խոստովանել զանմերջն բն' զմի և զնոյն որդի, զնոյն ինքն կատարեալ 'ի յանօրութի. և զնոյն կատարեալ 'ի մարդկութե. անշխարհ, և զնոյն' մարդ. անշխարհ. բազկացեալ 'ի բանական հոգւոյ և 'ի մարմնոյ. համագոյակից հօր ըստ անօրութե, և զնոյն' համագոյակից մեզ ըստ մարդկութե. ան իրօք մեզ նմանակից բաց 'ի մեզաց. առաջ քան զյաւ խեանս 'ի հօրէ ծնեալ ըստ անօրութե, իսկ 'ի յետին անօրն զն մեր և մերոյ փրկութե նոյն ինքն ծնեալ 'ի սբ կոստէն Մարիամայ անածնէն ըստ մարդկութե. զմի և զնոյն բն, զմի որդի, զմի տէր և միածին: որ 'ի յերկուս բնութիւն ճանաչի անշփոթ և անփոփոխ, անանջատելի և անբաժանելի. ոչ գորով 'ի բաց բարձեալ զանազանութի բնութեցն զանս միաւորութեն.

ՍԶ

ՄԸ ալ.

այլ անունէլ առողջ մտաւ յառ
կութիւն երկաթանցիւրոյ բնութիւն ,
որք միացան . ի մի անձն եւ ի մի են
Թականութի . ոչ բաժանեալ , կամ
հասեալ ի յերկուս անձինս . այլ մի ,
եւ նոյն որդի , միածին , անբաժն , եւ
տէր մեր յս բնութեամբ . որպէս եւ յառաջ
մարգարէքն մեզ ուսուցին զմանկ .
այլ եւս օրպէս ինքն յս քն թաղց մեզ .
եւ սք հարբն աւանդեցին մեզ ի դաւ
անութիւնն :

Էւրդ՝ բանդի այս ամ հաստատեալ
եղև ի մենջ մեծամեծ զգուշութիւն
քննութիւն . սահմանեաց այս տիեզե
րական սք Լիւանոսոս , հրամայել ;
զի մի որ առաջաբերցէ , կամ գրեցէ ,
կամ շարադրեցէ , կամ դաւանեցէ ,
կամ ուսուցէ զայլ հաւատարմութիւն
որոյ եթէ իշխեացին ոմանք զայլ հաւ
ատարմութիւն , կամ առաջաբերել ,
կամ օրուցանել , եւ կամ աւանդել
զայլ դաւանութիւն այնոցիկ , որք կո
մին դառնալ ի Խմանալու մի իմարտու
թեան , Թէ ի հեթանոսաց , Թէ ի
հրէից , Թէ յոր ինչ հերձուածութե
նէ այլմէ . այսպիսիք՝ եթէ եպիսկո
սոսք իցն , կամ Թէ կղերիկոսք , զրկե
ալ լիցն ի կարգէ եպիսկոս եւ կղերի
կոսաց . իսկ եթէ կրօնաւորք , կամ աշ
խարհականք , նշովեալ լիցն :

Եւ զկնի ընթերցման սահման մի
նին քաղկեդոնի Ժողովոյն գիրքն
հացոց գտնալէղև հասանալոյն ընդգրոցն
հաղմայեցւոց . եւ յետ որոյ մեկնեալ
եղէն բառք ոմանք նոյն սահմանին ,
որք երևեալ էին կիմսին անյայտ . ա
սաց Լիւանոս ցկիմսն : Էւ հոս տեսա
նես . տէր սրբազան . Թէ օրպէս այս
սիւնհոգոսն . ո . լ . որոց հարցն , ի
քաղաքն քաղկեդոնի Ժողովելոց , ոչ

nequaquam naturarum discrimine
propter unionem sublato , sed utri
usque naturæ proprietate salva po
tius , & in vnam personam , vnam
que hypostasim coëunte ; non in
duas personas disceptum , vel diui
sum ; sed vnum , & eundem filium ,
Unigenam , Deum Verbum , Do
minum Iesum Christum ; sicut olim
Vates de ipso , & ipse nos Dominus
Iesus Christus erudit , & Symbolum
illud Patrum nostrorum tradidit .

His ergo cum omni vndique ac
curatione , diligentiaque à nobis san
citis , sacra , & vniuersalis Synodus
decreuit , nemini fas esse , fidem aliã
proferre , vel in litteras referre , vel
componere , vel amplecti , vel alios
docere . Si qui verò fuerint ausi ,
fidem aliam vel componere , siue
proferre , vel docere , vel aliud ijs
Symbolum tradere , qui de Paga
nismo , vel Iudaismo , siue Secta
quacunque , veritatis ad agnitionem
se conuертere volunt : eos , si fuerint
Episcopi , vel Clerici , tam ab Epi
scoporum , quàm Clericorum or
dine remouet ; sin monachi , vel
laici fuerint , anathemati statuit esse
subiectos .]

Posteaquàm Concilij decretum
recitatum fuisset , atque liber
Armeniorum Romano respondere
deprehensus ; satis essent denique
declaratæ Concilij voces , tanè to
lerabiles , quæ Generali vitæ fuerant
obscuræ : Theorianus hisce Genera
lem verbis compellabat : Vides ,
sanctissime Domine , sacrum illum
Coetum iocxxx-diuinorum Patrum ,

in Oppido Chalcedonensi congregatorum, non modò nihil extradogmatum rectitudinem vel loquutum esse, vel tenuisse; sed ne vnaquidem peregrina voce ad huius diuini decreti expositionem vltum. Nam fidem Patrum se maiorum ætate retinuit, & ipsa quoque verba. Ostendam verò tibi, si placet, ex quibus antiquioribus diuinis Patribus hi beati Patres vocè quamlibet huius decreti sumplerint: cōplures quidem certè de Cyrilli Commentarijs vlturpatæ sunt, quem vos magis, quàm alios, sequi decreuistis. Gener. Perlubenter id quidem audiemus, si dicere tibi libuerit. Th. or. 211 Si dicere non libuisset, non promississem. Verùm per incisa singula Concilij decretum recitetur, & ad quodlibet incisum decreti, dictum illius, à quo sumptum est, adijciatur.

EX DECRETO.

Sequentes ergo sanctos illos Patres, vniuersi consona voce vnum, & eundem filium, Dominum nostrum Iesum Christum confitemdum esse, docemus.

Cyrilli, ex 1. ad Successum
epistola.

Edocti sumus à Scriptura sacra, sanctisque Patribus, vt vnum filium, & Christum confiteamur. Eiusdem, ex epistola ad Eulogium: Nos vnitis hisce, Christum vnum, eundē vnum filium, vnum Dominū confitemur.

Դժ ահմանեաց, եւ ոչ արտաբերեաց ինչ արտաբերողութեամբ. Կլարտոս Թեան. այլ եւ ոչ եղ. ի շարադրութեան ահմանիս այսորիկ զբառ ինչ օտար: Բանզի ոչ Թեմիայն հաստատեաց զհաւանան առաջնոց սրբոց հարցն. այլ եւ ի կերէառ զհակական բանն նոցին: Եւ եթէ չեզ հաւոյ լինի. ցուցանեցեմ մի ըստ միովէ, Թէ յոյնոց նախնորդն սրբոց հարցն երաւնելի հարբս այսորիկ առին զիւրաբանչիւր բառն այսոր ահմանիս: զի զբաղումս ի նոցանէ առին ի գրոց սրբոյն Լիւրդի աղէքսանարացոյն. որում գուշ մանաւանդ յենեալ էք. Լիթան. Էթէ գու համիս առել. մեք արդեօք յօժարութե լուիցուք. ԼԻԴԻ. Էթէ ոչ համէի առել. ոչ խոստացեալ էի: Եւ պա՛ ընթերց ցուք զիւրաբանչիւր մասն նախապես եւալ ահմանին. եւ զերաբերցուք առայն զառացեալն սրբոյն այսորիկ, յոր մէ աչն մասն առեալ եղև:

Ի ԱԼԶԻՄԸՆԷՆ.

Ընթերցեմ ապա՛ եւ մեք զհետ երթալով զկնի սրբոց վրդապանն այսոցիկ. աւմենեքեանս համաձայնութե՛ք ուսուցանեմք խոստովանել զտէրն մեր յմ

ԴԺԲ քո՛ զմի եւ զնոյն սրդի:

212

Ի Լիւրդի Թղթոյն. Թ. առ
Լիւրդեղոս.

Ընթալք ի սք գրոց եւ ի սրբոց հարցն զմի սրդի եւ զմի քո խոստովանելի եւ ի նորին Թղթոյն առ Եւթրոկիոս խոյ՛ մեք միաւորեալով զսոսա՛, խոստովանեմք մի քո. մի սրդի. եւ մի տէր:

Ի

Verba de
finitionis
Chalc. Co
cilij, ex
Commen
tarijs D.
Cyrilli v
lturpatæ
ostendun
tur.

EX

ԵԸ

Ի ԱԼԷԿՍԱՆԷՆՈՒ

ՄԺԳ

Մոյն ինքն կատարեալ ի յանձնութիւն . և զնոյն կատարեալ ի մարդկութիւն .

213

Ի Լիւբրի Թղթոյն առ Տր

Համնէս .

Նոյն ինքն կատարեալ ի յանձնութիւն . և կատարեալ նոյն ի մարդկութիւն . Եւ ի նորին Թղթոյն առ Թագուհիս աշխատեալ զայս և ս զկայիցեմ . համարեմ զբարի ոչ առնել . զի որպէս կատարեալ է ի յանձնութիւն բանն այն ի հօրէ ծնեալ . նոյնպէս և ի մարդկութիւն կատարեալ է , ըստ բանի մարմնոյն իւրոյ . զի ոչ զանքն դուստկ հոգւոյ զմարմին էառ . այլ զկենդանացեալն հոգով բանակաւ նա .

ՄԺԴ

214

Ի ԱԼԷԿՍԱՆԷՆՈՒ

ԱՅն ճշմարիտ . և զնոյն մարդ ճշմարիտ , բազկացեալ ի բանական հոգւոյ և ի մարմնոյ . համագոյակից հօր ըստ անձնութեան , և զնոյն համագոյակից մեզ ըստ մարդկութեան , միմ իւրօր մեզ նմանակից , բաց ի մեզաց . առաջ քան զյաւիտեանս ի հօրէ ծնեալ ըստ անձնութեան . իսկ ի յետին աշխարհ զանն մեր և մերոյ փրկութեան նոյն ինքն ծնեալ ի սուրբ կուռնէն Մարիամայ անձնութեան ըստ մարդկութեան .

ՄԺԵ

215

Ի Լիւբրի Թղթոյն առ Տր

Համնէս .

ԱՅն կատարեալ , և մարդ կատարեալ .

ՄԺԶ

Եւստ

EX DECRETO.

Eundem in diuinitate perfectum, & eundem perfectum in humanitate.

Cyrilli, ex epistola ad Ioannem.

Idem perfectus in diuinitate, ac perfectus idem in humanitate. Eiusdem, ex epistola ad Augustas. Præterea si hoc quoque prius attester, rectè me facturum arbitror: quemadmodum enim perfectus est in diuinitate genitus ille de Patre Sermo, sic & in humanitate perfectus est, secundum ipsius humanitatis rationem; nec expers animæ corpus assumpsit, sed animatum potius per animam rationis participem.

EX DECRETO.

Verè Deum, & eundem verè hominem, ex partecipe rationis anima, corporeque constantem: eiusdem cum Patre substantiæ secundum diuinitatem; & eundem nobiscū eiusdem substantiæ secundum humanitatem: similem nobis per omnia, excepto peccato; ante secula quidem ex Patre genitum quoad diuinitatē; extremis verò diebus eundem propter nos, & salutem nostram, natum ex Maria Virgine Deipara secundum humanitatem.

Cyrilli, ex epistola ad Ioannem.

Deum perfectum, & perfectum homi-

hominem; ex anima particeps rationis, & corpore constantem: ante secula quidem ex Patre genitum, quoad diuinitatem; extremis verò diebus eundem propter nos, & salutem nostram, natum ex Maria Virgine secundum humanitatem: eiusdem cum Patre substantiæ secundum diuinitatem; & eundem nobiscum eiusdem substantiæ secundum humanitatem.

EX DECRETO.

Vnum, & eundem Christum, Filium, Dominum, Vnigenitum, qui duabus in naturis citra confusionem, mutationem, diuisionem, separationem agnoscitur.

Cyrilli, ex 1. ad Successum epistola.

Iraque modum assumptionis humanæ naturæ animo considerantes, naturas duas coiuisse per vnionem, videmus, citra diuisionem, confusionem, & mutationem. Caro enim caro est, non diuinitas; licet Dei caro facta sit: similiter & Verbum Deus est, non caro; licet dispensatione quadam carnem propriè suam fecerit. *Eiusdem, ex eadem epistola:* Duas naturas esse dicimus, vnū verò Christum Iesum, Dominum, Dei Verbum incarnatum. *Eiusdem, ex epistola ad Nestorium:* Nec carnem dicimus in diuinitatis naturam esse conuersam, nec ineffabilem Dei Sermonem in naturam carnis translatum: est enim incommutabilis, & in-

մթղ րեալ, ի բանական հոգոյս և ի մարմնոյ բաղկացեալ. առաջ քան զյաւիտեանս ի հորէ ծնեալ. իսկ ի յետին աւուրս նոյն թոյն զանս մեր և մերոյ փրկութե ծնեալ ի մարմնէս սէն Աստուանայ ըստ մարմնոյ. հաճաքոյակեց հօր ըստ նախնական, և նոյն մեղ համաքոյակեց ըստ մարդկութեան:

Ի Աւշարեանէն:

Չմի և զնոյն բոխաւս, զմի որդի, զմի տէր և միածին. որ ի յերկուս բնութիւնս ճանաչի անշփոթ մէ և անխառն, անանջառելի և անբաժանելի:

Ի Լիւբրի Թղթոյն. Թ, առ Ահկոնդոս:

Այդո՛ մտօք խորհելով զկերպն առքման զմարդկային բնութեանն. տեսանեմք զերկուս բնութիւնս միաց մասք շաղկապեալս առանց բաժանման, շփոթման, և փոփոխութեան. բանցի մարմինն է մարմինս, և ոչ նախնական. Թեպէտ և այժմ մարմին եղեալ է՝ նմանապէս և բանն՝ նախնական. Թեպէտ և անօրէնութիւն թոյն զիւր արար զմարմինն.] Եւ ի նոյն Թղթոյն առ Լեւսաոր: Եւ տեսեմք, Թէ մարմինն փոխեցաւ ի բնութիւնն առաջին. և ոչ, Թէ անձառելի բանն այժմ նոյն ի բնութիւն մարմնոյ. զի անփոփոխելի է, և անաշխարհ, և միշտ նոյն մնայ, բոլոր զայն:

Էւ ի նորին Բզմոյս առ Էփրեմ
Նոյնապէս և Նեստոր Բեպետ առ
երկու բնութիւն . նշանակելով զառա
բերութիւն մարմնոյ և բանին . բան
զի այլ է՝ բնութիւն բանին . և այլ՝
բնութիւն մարմնոյ . առկայս ոչ խոս
տողանի ըստ մեզ զմիաւորութիւն .
իսկ՝ մեք միաւորելով զնոսա՝ , խոս
տողանիմք մի բրնառս , մի որդի , և
մի տէր :

Ի ԱՎԱԶԱՆԷՆ .

Բլշ գրով ի բաց բարձեալ զանազան
նութի բնութեցն զմիաւորութիւն
Ի Լիւդի Բզմոյս առ Նեստոր .

Բլշ եբրե ի բաց բարձեալ զանա
զանութի բնութեցն զանս միաւոր
բութիւն :

Ի ԱՎԱԶԱՆԷՆ .

Այլ առաւել աւողջ Դաւորով յառ
կութիւն երկաբանչիւրոյ բնութեւն

Ի Լիւդի . Բ . Բզմոյս առ
Աեկաւորոս .

Բնական և մի գոյ առ ի մէջ
մարմնացեալ և մարդացեալ միածին
որդին այնչ զանս այսորիկ լինի խոս
նեալ ըստ կարծեացի իւրեանց . զի
բանին բնութիւն ոչ էանց ի բնու
թիւն մարմնոյ . և ոչ մարմնոյ բնու
թիւն ի բնութի բանին . այլ իմանի եր
կաբանչիւրն Դաւոր ի յատկութիւն իւր
ըստ կերպի , որ ի վերոյ ասացեալ
եղև ի մէջ .

Ե Դ Ե

Ի

inalterabilis , semper idem manens,
secundum Scripturas . Eiusdem , ex
219 epistola ad Eulogium : Sic & in causa
Nestorij , quamvis duas naturas , di
scrimen carnis , & Verbi significans ,
dicat : (nam alia natura Verbi est ,
alia carnis) vnionem tamen no
biscum non confitetur . Nos enim
his vnitis , vnum Christum , vnum
Filium , vnum Dominum confite
mur .

EX DECRETO .

Nequaquam naturarum discrimi
ne propter vnionem sublato .

Cyrilli , ex epistola ad Nestorium .

Non tanquam naturarum discrimi
nino sublato propter vnionem .

EX DECRETO .

Sed veriusque naturæ proprietate
potius salua .

Cyrilli , ex 11 . ad Successum
epistola .

Դ Ե

Licet enim vnus à nobis dicatur
vnigenitus Dei Filius incarnatus , &
homo factus : non tamen ideo
commistus est , de ipsorum opinio
ne ; nec vel natura Verbi in natu
ram carnis transijt ; nec carnis na
tura in naturam Verbi : sed utro
que in sua proprietate manente si
mul , ac intellecto , secundum ex
positam à nobis modò rationem .

EX

EX DECRETO.

Et in vnam personam, vnamque hypostasim coeunte.

Cyrilli, ex epistola ad
Ioannem.

Et tanquam in vna persona unitis: vnus enim Dominus Iesus Christus; tamen si naturarum discrimen non ignoratur. *Eiusdem ex 11. ad Nestorium epistola*: Vni ergo personae omnes in Euangelio voces attribuendae sunt, vniue hypostasi Verbi incarnatae: Christus enim Iesus vnus Dominus est, secundum Scripturas.

EX DECRETO.

Non in duas personas discerptū, vel diuisum; sed vnum, & eundem filium vnigenam, Deum Verbum, Dominum Iesum Christum.

Cyrilli, ex epistola ad
Successum.

Non in duas personas Filium discerpetur; sed mansit vnus, & idem Dominus Iesus Christus.

EX DECRETO.

Sicut olim Vates de ipso, & ipse nos Dominus Iesus Christus erudit, & Symbolum illud Patrum nostrorum tradidit.

Cyrille

Ի ԵԿԷՄԵՆԻԿԵՆԻ,

միք

222

Երբ միացան ի մի անձն, և ի մի ենթակայութի.

Ի Լիւբլի Թղթոյն առ
Յոհաննէս:

Եւ որպէս միացեալք ի մի անձն. զի մի տէր է յն բրիստոս. Թեպետ եւ ոչ ազիտասցի զանազանութիւն բնութեցոյն: Եւ ի նորին. ք. Թղթոյն առ Նէստոր. Էւ պա՛ւ ամբ բանքն աւետարանին պարտին յարմարիլ ի զբ միոյ անձին, և միոյ մարմնացեալ ենթակայութե բանին. զի յս քս մի տէր է բոս սբ գրոցն:

միք

223

Ի ԵԿԷՄԵՆԻԿԵՆԻ.

Եւ հասեալ, կամ բաժանեալ ի յերկուս անձինս. այլ մի և նոյն որդի, միածին, ամբ բան, և տէր մեր յն բրիստոս:

Ի Լիւբլի Թղթոյն առ Ալե
կունդոս:

Եւ ի յերկուս անձինս որդին բաժանեցաւ. այլ մի և նոյն մնաց տէրն մեր յն բրիստոս:

միք

224

Ի ԵԿԷՄԵՆԻԿԵՆԻ.

Երպէս և յառաջ մարգարէքն մեզ ուսուցին զմասնէ. այլ եւ որպէս ինքն յիսուս բրիստոս ուսուց մեզ. Ի սուրբ հարքն աւանդեցին մեզ ի գաւառնութիւնն:

յ քք

Ի Լիւբլի

ի Լիւթի Թղթոյն առ Լեւոնոս...
 Լեւոնոս զատենցիք. Թէ սոք
 հարցն հաւատացին.

Ի ԼԻՒԶԻՆԵՆ.

Առդ՝ բանդի այս առ հաստատե-
 ալ Լեւ. ի մէջ մեծամեծ զորոշութե,
 և բնութե. սահմանեաց այս տե-
 ղերական սք Լիւնոսոս, հրամա-
 յել. զի մի սք առաջաբերցէ, համ
 գրեցէ զայլ հաւատոյ. և այլ.

Ի Լիւթի սահմանէս եփեռաւ
 ժողովոյս.

Տես ընթերցմանն այսոցիկ՝ հրա-
 մայեաց սք Լիւնոսոս. զի մի սք
 առաջաբերցէ զայլ հաւատոյ. և այլ.

ԼԼԻԹԻ. ԱՀԿ՝ տեսանեք. հայր սք.
 Թէ ուր բաղկեղանի սք ժողովս ոչ միով
 իւր խոտորեաց ի յորդիլ հաւատոյ
 սրբոցարցն. այլ ևս պահեաց զնոյն
 բանս և զմիտսնոցին. ԼԼԻԹԻ. Եւսարդ.
 Եօք ի Լեւոնոսիս այսմիկ ոչ գտանեմ
 ինչ որ հակառակիցի ուղղափառ հաւ-
 աոտոյ. ևս յոյժ զարմանամ. Թէ վնս
 ներ. մեր առաջինքն վարեցին լրբու-
 Թէ առ ի յամբաստանել զնա.

ԼԼԻԹԻ. Առդ՝ Եթէ հաճոյ լինի. մի
 բերցուք ևս ի մէջ զվկայութիւն այ-
 լոց սրբոց հարցն. որք առաջ բան
 զԼիւթիդն. և զնոյն նորա պայծառա-
 ցան յեկեղեցի. Եւսարդ. Թէ ուր
 նորա ևս համաձայն եղին բանից և
 մտաց բաղկեղանի սք ժողովոյս.
 ԼԼԻԹԻ. Այս աւելորդ լինիցի. զի
 նախասացեալ վկայութիւնքն սրբոյն
 Լիւթիդն են բաւական. ԼԼԻԹԻ. Բայց

Cyrilli, ex epistola ad Ne-

storum.

Sic sanctos sensisse Patres, inue-
 niemus.

EX DECRETO.

His ergo cum omni vndique ac-
 curatione, diligentiaque à nobis fan-
 citis, decreuit sacra Synodus, ne-
 mini fas esse, fidem aliam proferre,
 vel in litteras referre, &c.

Cyrilli, ex Ephesina
 Synodo.

His ergo recitatis, decreuit sacra
 Synodus, nemini fas esse, fidem
 aliam proferre, &c.

Theor. Vides, sanctissime Domi-
 ne, lacram hanc Synodum, Chal-
 cedone habitam, à recta Patrum
 sententia ne paululum quidem re-
 cessisse; sed ipsa verba cum mente
 verborum retinuisse. Gener. Equi-
 dem in hoc decreto nihil inuenio,
 quod orthodoxæ fidei aduersetur:
 adeoque miror, qui factum sit, vt
 nostri Maiores impudenter ad id ca-
 lumniandum progredierentur?

Theor. Apponamus, si placer, eo-
 rum quoque Patrum auctoritates,
 qui partim ante Cyrillū, partim post
 cum illustres exciterunt, tam verbis,
 quàm sententijs sanctæ Chalcedo-
 nensi Synodo respondentes. Gener.
 Id verò superuacaneum fuerit; quip-
 pe Cyrilli supracitatae auctoritates
 sufficiunt. Theor. Videamus ergo, si

Rr pla

Armenio-
 rū Patriar-
 cha appro-
 bat Chal-
 cedonēse
 Conciliū.

Definitio
Synodi
Chalc.
multis hæ-
reticorū
Sectis ad-
vertatur.

placet, quot, & qualibus Sectis di-
uinum hoc decretum sese objiciat.
Gener. Id verò præclarum fuerit in-
tueri, ne quid eorum nobis desit,
quæ deinceps eius stabiliendi causa
proferri debent.

EX DECRETO.

*Vnum, & eundem filium, Dominum
nostrum Iesum Christum esse consi-
tendum, & universi consona voce do-
cemus. Theor.* In his obtrurat os Pau-
lo Somblateno, & Nestorio, qui
hominem adorabant, & in duos fi-
lios ausi sunt eum diuidere, alium-
que dicere filium naturæ Verbum,
& alium rursus filium per gratiam.
Christum Iesum, qui nomen filij
per vnionem, & coniunctionem
cum naturali filio sit adeptus: qui
denique non confitebantur vnum,
& eundem filium, carnis quidem
expertem ante descensum, & homi-
nis assumptionem; incarnatum ve-
rò eundem post descensum, & ho-
minis assumptionem, nostri causa
factam.

EX DECRETO.

*Eundem in diuinitate perfectum, &
eundem perfectum in humanitate.
Cum in diuinitate perfectum dicit,
Arianorum blasphemiam rejicit.
Nam illi Deum quidem esse Chri-
stum dicunt, sed imperfectum, &
Patre minorem Deum tradunt.
Cum autem inquit: Et eundem per-
fectum in humanitate; non Ariano-
rum*

228 սակայն անոցմբ. Թե քանի հերձե-
այ ընդդիմանայ այսպիսի ան-
ասանման. Լրժման. Չայդ իրաւի
և բարի որ լինիցի տեսանել. զի մի
պակաս իցե իր հնչ, որ այսուհե-
տև պիտոյ եղիցի մեզ առ ի հաստա-
տել զսա:

Ի ԱՎԱԶՆԱԼՆԵՆ.

229 Առդ՝ մեզ ամենեքեանս համաձայ-
նութբ ուսուցանեմք խոստովանել
զատեն մեր յն ըրեստոս՝ զմի և զսոյն
որդի:] Այրի. Այսպիսի բանիւս
բաղկեղծնի քբ ժողովս խցե զբերանս
Պօղոսի սամոսատեցւոյն, և Նէս-
տորի. որք երկերպագէին լոկ մարդոյ.
և բաժանէին զքն ի յերկուս որդիս.
և այլ որդի բնական ասէին զբանն
ան, և այլ որդի շնորհօք ասէին զսո-
քրեստոս. որ շահեալ իցե զանուան որ-
դոյ ի ձեռն վարդական միաւ որու-
թեան ընդ բնական որդւոյն. և ոչ
խոստովան էին զմի և զսոյն որդի.
անմարմին առանձ քան զիջանելն յեր-
կից. իսկ մարմնացեալ անյն՝ յետ
իջանելոյն վասն մերոյ փրկութե.

Ի ԱՎԱԶՆԱԼՆԵՆ.

230 Չոյն ինքն հասարեալ ի յանու-
թեան. և զսոյն հասարեալ ի մարդ-
կութեան.] Ավանդ՝ հասարեալ ի
յանութեան. մերեւ զհայհոյութիւն
աշխատեալայն. որք ասէին զքն
ան, այլ անկատար, և փոքրագոյն
քան զհայր. Էւ ասելով զսոյն հա-
սարեալ ի մարդկութեան. հերքե-
ղիւնդարութեան, ոչ Թե աշխո-
տեալայն միայն. այլ ևս աշխոյի-
յիդ նա

Նարահանացն : զի և շրիտ աղանդէր
զմարմինն բրիտառի անհոգի . և և շ
պօղինար . զմարմինն ընդ հոգւոյ ան
անց մտաց : ուստի երկարեանն իմա
րութեամբ աւանդէին զմարդկոյ
Թիւնն թի անկատար :

Ի ԼԼԸ ՀԱՆՆԷՆԷ .

և շատեալն իմարիտ . և զսոյն
մարդ իմարիտ :] Բանքս այսպիկ
եղեալ եղևն վասն մանեայ . որ
խառնակներ զքն՝ ան միայն . և զ
մարդ : Եւ ևս վասն Գօգոսի սա
մուստեցոյն . և վասն և շրդեմայի .
որք ասէին զնա՝ մարդ միայն : և զ
անձն : և զայն կատար իմարիտ :

Ի ԼԼԸ ՀԱՆՆԷՆԷ .

Բաղկացեալ ի բանական հոգւոյ .
և ի մարմնոյ :] և շատ դարձեալ
դատաւարաւ զև շպօղինար . որ զի
զին բրիտառի ոչ ասէր բանական ,
այլ միայն կենդանական : Եւ ևս
դատաւարաւ զմանե , և զլիարեւ
տիտ . որք ուրախային զմարմնաւ զ
բութիւննորս :

Ի ԼԼԸ ՀԱՆՆԷՆԷ .

Համապայակեց հօր ըստ անուան
ան :] և շատ առաջաւ վասն Եգիպ
տիոսի , և և շրիտի . որք ամբարշ
տութիւն բարդէին զբանն որդի միա
նիւն ունիլ զզանազան պայտարութի
ն հայրական պայտարութեան . և զսոյն
գոյ ստեղծութեան և գերի :

231 *rum modò, sed Apollinàristarum
quoque dementiam refutat. Arius
enim nugatur, Verbum assumpsisse
carnem omnino inanimam: Apol
linaris autem, animatam quidè car
nem, sed mentis expertem; quò fit,
ut imperitè ambo imperfectam,
Domini humanitatem tradant.*

EX DECRETO.

*Verè Deum, & eundem verè homi
nem. Hæc propter Manem posita
sunt; qui cum purum facetur Deum,
non etià hominem: & propter Pau
lum Samolatenum; & Artemam,
qui diuinitatem eius pernègant, pu
rum hominem confitentes.*

EX DECRETO.

*Ex partícipe rationis anima, corpore
que constantem. Hic rursus Apolli
narim oppugnat; qui Dominum,
nostrum Iesum Christum non dice
bat animam habuisse mente prædi
tam, sed duntaxat vitalem: item
que Manem, & Valentinum, incar
nationem eius negantes.*

EX DECRETO.

232

233 *Eiusdem cum Patre substantie secun
dam diuinitatem. Hoc propter Eu
nomium, & Arium; qui vnige
nam illud Verbum diuerz à pa
terna substantiæ, & creaturam,
& mancipium, impiè prædica
bant.*

EX DECRETO.

Et eundem nobiscum eiusdem substantia secundum humanitatem. Hoc propter Marcionem, & Manem, & Valentinum; qui eum per opinionem; ac phantasiam duntaxat aiebant hominem apparuisse; non re ipsa, & naturaliter hominem factum confitebantur.

EX DECRETO.

Ante secula quidem ex Patre genitum, quoad diuinitatem. Hoc propter Simonem, & Eunomium, & Arium; qui generationem ipsius ex Patre, factam ante secula, negabant.

EX DECRETO.

Extremis vero diebus eundem propter nos, & salutem nostram; natum ex Maria Virgine Deipara secundum humanitatem. Hoc propter Photinum, & Theodorum, & Diodorum, & Nestorium; qui existendi principium ei dant ex Virgine; ac tradunt, eum hominem esse, qui ob virtutem profectu quodam, & incremento sit deificatus; non Deum de Deo, qui amore generis humani citra mutationem homo factus sit.

EX DECRETO.

Qui duabus in naturis citra confusionem, mutationem, diuisionem, separationem

Ի ԱՎԶԱՆԵԼՆԵՐՈՒ

ՄԼԴ

234

Եւ զնոյն՝ համապոյակից մեզ ըստ մարդկութեան.] Եւ այս եղաւ զանաւարկեմք, եւ մեանեայ, եւ լի զէնտեսնութի. որք ասեին զնա երեւելաւ մարդ առաջօր. եւ ոչ եղեալ մարդ. ճմարտապէս եւ բնականաբար:

Ի ԱՎԶԱՆԵԼՆԵՐՈՒ

ՄԼԵ

133

աշաւ ըստ զյաւ հոռեման ի հօրեծնեայ ըստ անուանման.] Եւ այս՝ զանաւարկեմք, եւ Էփեսոսի, եւ Մարտիի. որք որանային զնա ծնելաւ ի հօրե առաջ ըստ զյաւ յաւեանման:

Ի ԱՎԶԱՆԵԼՆԵՐՈՒ

ՄԼԶ

236

Իսկ ի յետին աւարտ զանա մեր եւ մերոյ փրկութեան նոյն ինքն ծնեալ ի սբ կուսէն մարիամայ անածնէն ըստ մարդկութեան.] Եւ այս՝ զսփռանալի, եւ Թեոփիլի, եւ Էրփոփոլայ, եւ Էսեստորի. որք ասեին, թէ նա ունէր զսկիզբն զայն ի սբ կուսէն. Եւ թէ էր մարդ, որ ըստ աւանան առաքեալութեան իւրեան անգնայր առաւելաբար. Եւ ոչ թէ զոյր ան յայ, որ զանա սիրոյ ազգի մարդկան մարդ եղև անփոփոխապէս:

Ի ԱՎԶԱՆԵԼՆԵՐՈՒ

Եւ ի յերկուս բնութիս անաշի անշփոթ եւ անփոփոխ. անանջատելի եւ անբաժանելի. ոչ զորով ի բաց բարձր

ՅԺԶ

ձեալ

ձեալ զանազանութիւն բնութեանցն
 զանս միաւորութեանն . այլ առանձն
 էլ առաջ մտալով յառարկութիւն . եր
 կաբանցիւրոյ բնութեանն . որք միա
 ցան 'ի մի անձն , եւ 'ի մի ենթակա
 յութիւն :] Եւ արարիկ՝ զանս Նես
 տորի . եւ եւ զանս Էւագործարի , եւ
 Էւակիւայ . որք 'ի յերկուց զանա
 ղան բնութեանցն . յի . բանին եւ մար
 մոյ . մի բնութիւն եղևալ ասին շե
 կորութեալ յառարկութիւն երկաբան
 չիւրոյն . առաւ լինի . եւ եւ ըստ զար
 դապետութեանն իւրեանց՝ ոչ կա
 բեմբանել 'ի բրիտան զինս չարչա
 րելի , զանս անչարչարելի անոթութեւն
 իւրեան . եւ ոչ զինս անչարչարելի , մէջ
 զանս չարչարելի մարդկութեանն իւ
 րեան :

Եւ արդ՝ յետ անաբարբորութեան
 եւ մեկնութեան այսոցիկ . ասի
 Էրեման ցԼԴրիանէ . Եւ արդեօք՝
 զինս ընթերցման այսր ասանաւիս ,
 զոչինչ կարացի գտանել 'ի տմա . որ
 ընդգիծացի աղղափառ հաւատաց .
 ուր եւ յառաջ միւս անգամ խոստա
 ղան եղէ . եւ հիմաւմ դարձեալ , թէ
 զիարդ Էւագործին մեր յանդիմա
 բար զարկանէին առ 'ի յամբաստա
 ղել զանանկ . բայց եւ համարեմ .
 զի երբ այս մեծ եւ անեղբարական սբ
 Լիւնգորոսն հակառակ լինի բա
 ղում հերձեաց , ուր ասացեալ է 'ի
 զերոյ . ասիւ այսորիկ եւ բաղում ամ
 բաստանօր յարուցեալ եղէն ընդ
 դէմ 'նորա 'ի Բնութեան մարդկային
 միակութեանն , զանս պատճառի . մէ
 ծամեծ զիրացն , որոցք այն սեռն
 դանս խոցեաց զիրան 'նորա . աշար
 ուղիւ եւ 'նայց է' ամենեւին այս աս
 մանա . որ 'ի ձեռն այսբան , եւ այն
 յԺԷ

rationem agnoscitur ; nequaquam na
 turarum discrimine propter unionem
 sublato ; sed utriusque nature proprie
 tate potius salva , & in unam perso
 nam , unamque hypostasim coeunte .
 Ista propter Nestorium ; ac etiam
 propter Apollinariam , & Eutychem ,
 qui naturas diuersas , Verbi , in
 quam , & carnis eius , vnā natu
 ram absoluisse , dicunt ; amissa sci
 licet singularum proprietate : quò
 fit ; vt secundum ipsorum doctri
 nam non amplius in Christo vel
 esse passibile quidquā statuere pos
 simus , propter diuinitatem ipsius ,
 passionis expertem ; vel quidquam
 impassibile , propter ipsius huma
 nitatem , passioni obnoxiam .

His ita recitatis , & declaratis ,
 Generalis ad Theorianum
 inquit : Equidem , post recitatio
 nem huius decreti , nihil in eo de
 prehendi , quod orthodoxæ fidei
 repugnet , sicut & pridem fassus
 sum : miror etiam , quò factum
 sit , vt nostri Maiores impudenter
 ad id calumniandum progrederen
 tur . Sed arbitror , proptereaquòd
 hæc sancta vniuersalis , magnaue
 Synodus aduersus plures se Sectas
 obijciat , vt indicatum est ; multos
 aduersus eam ab hoste salutis huma
 næ calumniatores fuisse suscitatos ,
 pro multis illis vulneribus , quæ ad
 eor ipsū ei sunt à Synodo inflicta .
 Rectissimum sanè decretum est , vt
 quod à Spiritu sancto per tot , tales
 que sanctos Patres dictatum fuerit ;
 quippe nulla Synodus tam frequen
 tem sanctorum Patrum collectorū
 nume

numerum habuit. Cæterum modò tibi quiddam aperio, quod hæcenus vulgo prodictum non fuit. Ante cæ. annos quidam Generalis Armeniorum fuit, cui nomen Ioannes, vita, doctrinaque magnis, sanctisque Patribus par, & qui disciplinas exterarum vniuersitas, adeoque philosophiam ipsam non summam attrigisset; vitæ quidem diuina, haud scio, an omnibus, plurimis certè præiuit; dignus habitus, tam vitæ, quàm doctrinæ gratiâ, qui hoc sacro gradu, solioque Generalium potiretur. Hic diuino repletus zelo, contra * Monophysitas ruebat, & toto eis propemodùm Episcopatus sui tempore, tam scriptis, quàm lingua, infligere vulnera non desijt; cuius & sacram memoriam honorificè, pièque celebramus. Huius diuini, beatique viri Commentarius est apud me, quem contra Monophysitas scripsit, pluribus scripturarum testimonijs, & enthymematibus, & valentibus syllogismis, & notationibus communibus, & demonstrationibus referens. Eum beatæ memoriæ Generalis Gregorius, qui non multò ante me illustris in hoc solio fuit, ita confirmauit; vt eius in extremo hæc verba præscriberet: Sic & ego credo, quemadmodum sanctissimus Generalis Ioannes hic scripsit; & ita non credentes anathematizo. Ac legamus sanè paulum ex eo, si placet; vt hunc virum agnoscas, veluti leonem ex vnguibus. Theor. Equidem hoc scriptum lubentissimè audiam.

* Qui vnâ in Christo naturam credunt.

պիսի սրբոց հարցն հաստատեալ էղև
ի հարցն սրբոց, զն զի ոչոք այլ սնհո
դ. ու պարտաւանկեաց զայնչափ մեծ թի
ւն ժողովելոց սբ հարցու աշխ. կամիմ
աստանոր յայտ առնել բեղ զիք ինչ որ
մինչ եւ ցայժմ տեսայտ էղև ժողովր
դէն. աշխ. բուն զմանանախ երկու
հարիւր ամալ, գոյր մի մեծ կաթան
զիկաւ հայոց, որոց անուն էր Տոգան
նէս. ըստ զարուց ե. իմաստութե հա
մանանեալ մեծարայն. եւ սրբադոյն
զրդ-միտաց. եւ յոյժ հմտացեալ ի գիտու
թի իմաստասիրութե, եւ անարարքին
մահացութեցոր զմ մեծ ի տառքին
Թե անային վարուցն նորա, զյորովիւ ք
գերազանցէր. եւ իրաւ ի արմանի էր պա
տիարդութե սբ աստիճանիս եւ ա
Թողոյս. աշխ. սն անային նախանձով
բորբոքեալ բազայէս ի իմամարտեր
ընդ գէմ միաբնակաց. եւ ի բոլոր Ժմէս
պատրիարքութե իւրեան ոչ մայ
գրով եւ բանիւ հակառակել նոյնորոց
յիշատակն ի մէջ պատուեալ լինի մե
ծաւ պատուով. [Դսկ] ապա առ իսկ
գիրք մի այսր կրանելի հօրս մերոց. գրե
ալ ի նմանէ ըսդ. գէմ միաբնակաց. որ
լի է՝ զկայութե սբ գրոց. եւ զօրանոր
պատճառօր. եւ հաւաքաբանութեք.
Եւ երանելի յիշման էր ի գոր կթան.
որ նստաւ սակաւ ինչ առաջ բուն զիս.
հաստատեալ էր զնոյն գիրան. եւ ի
զերջն նորոյ գրեալ էր զայս. Եւ այս
պէս հաւատամ. որպէս ամենայն կայ
Թու. զիկոն Տոգաննէս գրեալ է աստ.
եւ նզովեմ զայնսոսիկ, որք նոյնպէս ոչ
հաւատան. [աշխ. ընթերցոյր ք փարս
ինչ զնմանէ. եւ Թե հաճոյ լինի. ուն զի
կարացեալ Խառաշել զայնպիսի այր
մեծ. ԼԴԴԻ. Լուայ յօժար կամօք
զգրածդ. զայդ.

Cum

Եւ

Եւ

Եւ իբրեւ ընթերցեալ եղև առաջ
 ջաբանս : առաջ ԼԵՐԻԱՆԷ ցկեմնս :
 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

Եւ զկնի ախոյեցիկ՝ սպասէս խօսեց
 ցաւ ընդ մեզ ԼԵՐԻԱՆԷ, 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000

յԺԷ

կաւ

Cum ergo recitatum fuisset proce-
 mium, Theorianus ad Generalem,
 obsecro, inquit, eximiam sanctita-
 tem tuam, vt hic liber describatur,
 ac mihi tradatur: quò Græcum fa-
 ctum habere in * Romania possi-
 mus, ad honorem Patris ipsius, vt-
 que per eum auctor à nobis ipse ce-
 lebretrur. Gener. Perplacet. Itaque
 descriptus, & nobis traditus est, qui
 eum ad Urbem * augustam depor-
 tauimus.

* Sic ap-
 pellabatur
 Imperium
 Orientale.

* Constat
 nopolin.

Rom. 10.

Secundum hæc Generalis ita nos
 compellabat: Beatus Paulus inquit:
 Optarem ipsemet esse à Christo anathe-
 ma, pro fratribus meis, cognatis mi-
 hi, quod carnem attinet: dumtaxat
 vt ipsi salutem adipiscerentur. Idem
 ego de mea gente dico: & quando-
 quidem bonus pastor etiam mori
 debet pro suis ouibus, omnem ma-
 chinationem, atque studium adhi-
 beo, vt omnibus omnia fiam, vt
 omnes, aut aliquos omnino seruem:
 quò & ipse dicere possim: En ego, &
 liberi, quos Deus mihi dedit. Quo
 autem modo sim id factururus, audi.
 Ab hodierno die scribere litteras ad
 Armeniorum Episcopos vbique ge-
 tium incipiam, quibus eos ad Syno-
 dum inuitabo. Ea cum habita fue-
 rit, in medium proponam auctori-
 rates omnes, quotquot Armenij ha-
 bent, & pro ipsis esse videntur: pro-
 ponam & illa sacrarum litterarum
 testimonia, quæcunque tu mihi pro-
 tulisti. ac primùm quidem ero ex
 parte Armeniorum, contra vos dis-
 lerendo contendens: deinde paula-
 tim, ac pedetentim, nec sine multo

* Nierfes
 Armenio-
 rum Patri-
 archa. Ge-
 niale Cõ-
 cilium in
 Armenia
 se collectu-
 rum, polli-
 cetur: quo
 ad vniõnem
 cum Eccle-
 sia Catho-
 lica Arme-
 nos per-
 ducar.

con-

consilio, conuenienti & tempore, & modo, detergere incipiam Armeniorum errorem, qui haëtenus obtinuit: redarguam eos & de libro sanctæ memoriæ Ioannis illius Generalis Episcopi, quem librum tibi descriptum obtuli, de omnibus illis denique demonstrationibus, quas eruditio tua mihi suppeditauit. Ad summam, Romanus ero, proque Romanis, immò pro veritate aduersus Armenios decertabo: ac spe infallibili fretus erga Deum, futurum mihi polliceor, ut oues meæ vocem meam audiant, ac me sequantur, & erimus, Deo adiuuante, vnum ouile, & vnus Pastor. Quòd si ad me vniuersi accesserint, benè erit, ac benigno Deo gratias agere non desinam: sin autem, (quod euenire nolim) cum ijs, qui me sequentur, & mecum consentient, vernatis doctrinam confirmabo; & ad præpotentem, sanctumque nostrum Imperatorem, & sanctissimum Patriarcham, meos auctoritatis præcipuæ Põnifices mittam, qui fidem orthodoxam scripto comprehensam adferent, manu mea subnotatam, & omnium mihi subiectorum rectè sentientium Episcoporum subscriptiones continentem; quique tam voce propria, quàm per scripturam, nostro nomine pariter, & amplexorum veram sententiã Armeniorum, eam confirmabunt. Atque huic comprehensæ scripto fidei hoc quoque præter alia intertū erit: Nos habitam Chalcedone magnã, vniuersalem, quartam illam sacram Synodum recipere cum ijs sanctis Patri-

246 հաւ. յայն ասէնք եւ ՚ի բաց բանեալ զմերոս Թիւնս իւրեանց եւ առցեն զգորշանալ նց զմերոս Թեջն ՚ի ձեռն գրոց լուսաւոր հոգի Տոգանէն կե սին. զոր մատուցի բեղ ընծեանալ, եւ մանաւանդ ՚ի ձեռն մեմ ապացուցութեանց, որք յայտնեալ եղին ինձ ՚ի վեհադոյն իմաստութեւնէ բուսմեռ ստաի ՚ի հողմանէ հաղմայեցոց լինիցեն. եւ զանն ճշմարտութե դիմաւարանցեն ընդ դիմ հայոց եւ ան ունիմ յոյն եւ ինքն ոչխարք իմ լուսեցեն ձայնի իմոյս. եւ եկեացեն զկնի իմ. եւ եղիցուք օգնականութիւն այ մի հօտ, եւ մի հողմ. եւ եւթ մերձիցին առ ին ամենեքեանն. բարեք լինիցի. եւ ոչ Թողից Կոնստանդ զբարեբարէն այ առաջ Թե եւ յայնժամ ընդ նոսն, որք հաւանեցեն ինձ, հաստատեցից զվարդապետութիւն ճշմարտութե. եւ առաքեցից զգլխաւոր հայրապետս իմ առ մեծաւորք եւ բարեպաշտ Լրայսն մեր, եւ առ սրբազան Պատրիարքն եւ նոքա բերեցեն գրով զհաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ ստորագրեալ ձեռնագրով իմով, եւ մեմ ուղղափառ եպիսկոպոսաց հասարակեց իմոց. եւ հաստատեց ընն զնա ձայնի. եւ գրով մատուցի իմով. եւ մեմ այլոց ճշմարտապաշտան հայոց. եւ ՚ի մեջ գրեալ դաւանութեանն եւ լինիցին բարեւ այսաքին շեք հայր սերով եւ պատուով ընդունիմք զչորորդ արեւելեալաւորք եւ մեծաբոյն սուրբ Թիւնհոգոսն որ ժողովեցան ՚ի բաղկերսն բաղարի. եւ եւ ընդունիմք զմեմ ուրք հարեւ ընդունեալս ի նմանէ. իսկ մերժեմք եւ նորովեք զառ ՚ի նմանէ նորովեալս. ի. զԷւաղիէն, եւ զԴեոկարոս, եւ

247 նչ Թողից Կոնստանդ զբարեբարէն այ առաջ Թե եւ յայնժամ ընդ նոսն, որք հաւանեցեն ինձ, հաստատեցից զվարդապետութիւն ճշմարտութե. եւ առաքեցից զգլխաւոր հայրապետս իմ առ մեծաւորք եւ բարեպաշտ Լրայսն մեր, եւ առ սրբազան Պատրիարքն եւ նոքա բերեցեն գրով զհաւանութիւն ուղղափառ հաւատոյ ստորագրեալ ձեռնագրով իմով, եւ մեմ ուղղափառ եպիսկոպոսաց հասարակեց իմոց. եւ հաստատեց ընն զնա ձայնի. եւ գրով մատուցի իմով. եւ մեմ այլոց ճշմարտապաշտան հայոց. եւ ՚ի մեջ գրեալ դաւանութեանն եւ լինիցին բարեւ այսաքին շեք հայր սերով եւ պատուով ընդունիմք զչորորդ արեւելեալաւորք եւ մեծաբոյն սուրբ Թիւնհոգոսն որ ժողովեցան ՚ի բաղկերսն բաղարի. եւ եւ ընդունիմք զմեմ ուրք հարեւ ընդունեալս ի նմանէ. իսկ մերժեմք եւ նորովեք զառ ՚ի նմանէ նորովեալս. ի. զԷւաղիէն, եւ զԴեոկարոս, եւ

248 թեանն եւս լինիցին բարեւ այսաքին շեք հայր սերով եւ պատուով ընդունիմք զչորորդ արեւելեալաւորք եւ մեծաբոյն սուրբ Թիւնհոգոսն որ ժողովեցան ՚ի բաղկերսն բաղարի. եւ եւ ընդունիմք զմեմ ուրք հարեւ ընդունեալս ի նմանէ. իսկ մերժեմք եւ նորովեք զառ ՚ի նմանէ նորովեալս. ի. զԷւաղիէն, եւ զԴեոկարոս, եւ

ևս զԼեւանքս, և Թիմոսեոս. և
զայլս ամ որք չարախօսեցան զնոս
դէմ նորա. և զԼեւ. հնազանդ և
նորմանք զնորա, որք այսուհետեւ
փակելով զաչս որով իւրեանց ընդ
դէմ լուսորդ ճշմարտութեան, հա
մարեցին զնոսեան իմաստաստաց
բան զարարան հարսնայնորիկ. և
ապա յորժամ ժողովով հաստատե
ալ լինեցին սորա ամ ի հայտերական
քաղաքին. և լինեցին դարձեալ յաստ
մեր հայրապետին. և Թէ նոյն սրբառ
նեալ Լյայսին հրամայեցէ. և իսկ
զայցէմ ի նոյն քաղաքն որանուել զար
ժանաւ որ մատուցան սրբոց, և զառ
աքելանման սբ Լյայսին, և զՊա
տրիարքն. և յետ ասացելոցս այսո
ցիկ նոյն Լքիւն Լեւրէս եւ երանել
զամենեան ի զերեւոտանէն, և ապա
տրամական. որով և արտաստա
ցից աչօք սկսաւ խօսիլ ընդ մեզ այս
պէս.

և զառնեմ զբարեգործս սուրբ
Լյայսին մեր. զի յետ հասանել
լոյ մերոց հայրապետայն ի Լյուսան
տառապօլիս. և յետ հաստատելոյ
զամ ասաջագոյն ասացեալ իրողու
Թիւսն. հրամայեցէ երանել ի յամ
բիոնն, և համ ի սուրբ արժան
նորա զամենատուրբ Պատրիարքն
զգեցեալ ամ հայրապետական զբե
տիւք սրբոց պատարագին, ունելով
ի ձեռս զպատուական փայտ խաչին
քրիստոսի և առաջի ամ ժողովորդե
անն օրհնեցէ նա զայդն հայոց, որ
այնքան ժամանակս եկաց մայր ի
նորմ. և ապա ասցէ ազգել զամ
ամ նմեցելոցն հայոց. որպէս զի ամ
որ համ զամենեան փրկութիւն,
Թոցն նոյն զմեզ զայս, և ի
յիւս

Patribus, quos ea recipit: quos autē
ex aduerso anathemati subijcit, eos
nos quoque anathematizare, nimi
rum Eutychem, & Dioscorū, & prae
ter hos Seuerum, & Timotheum
Aclurum, & omnes, qui aduersus eā
nugas meras effutuerunt. Quotquot
autem cordis oculos ad veritatis lu
cem clauderint, & se Viris illis sacris
doctiores existimabunt, aeterno ana
themati tradam. Deinde cum haec
omnia in Vrbe augusta, Synodo in
terueniente, corroborata fuerint, ac
reuerſi mei Pontifices: si quidē piis
simus Imperator iusserit, & ipse Vr
bem augustā ingrediar, adoraturus
& res quidem sanctas ac veneratio
ne dignas, & Apostolis parem ac sa
ctum Imperatorem, & sanctissimū
Patriarchā. Quibus dictis, e Coenacu
lo expulit vniuersos, & animo dolo
rem prae se ferente, plenisque lacry
marum oculis, ita nos affari coepit.

Obsecro benignū & sanctum Im
peratorem nostrum, ut posteaquam
mei Pontifices Constantinopolim in
gressi, & haec, quae diximus, omnia
confirmata fuerint: iubeat, sanctissi
mum Patriarcham, ornatum ponti
ficalibus suis, quae gestare consuevit
quoties sacrum Ministeriū peragit,
in Ambonem concedere, vel in sa
cro sanctum illud solium, post sacra
mentam collocatum, crucem sanctā
manibus suis tenentem, & venerabi
lia ligna, audienteque toto Ecclesiae
corpore, ac populo, genti Armenio
rum benè precari, quae totū propè
seculum, execrationi subiecta fuit,
deinde curat, serias concipi preces

Idem per
Theoria
num inter
pellat Im
peratorem,
ut pro Ar
mena Na
tione, eo
ulque ex
communi
cationib.
subiecta,
orare la
ciat.

etiam pro ijs Armenis, qui obdormierunt; ut Deus, qui omnium vult salutē, profectū hoc ex ignorance, non malitia, delictum eis remittat.

Armenio-
rum Patri-
archa, Ec-
clesiæ suæ
casu ama-
rissimis la-
crymis de-
plorās, ad
Imperato-
rem missū
facit Theo-
rianum.

Cum ergo videremus eum, hæc corde contrito, & cum gemitibus ad nos proferentem; nos quoque mori sumus ad commiserationem, totique meras in lacrymas & lamentationes soluti. Deinde cum paululum temporis intercessisset, & quasi ploratus conquievisset, Theorianus dixit: Has preces tuas, Domine, præpotenti, & sancto Imperatori nostro exponemus: Inde tradita nobis epistolā ad piissimum, & sanctum, & Christianum Imperatorē nostrum, qua & illud complexus erat, se magnā illam, & vniuersalem, sanctāque Synodum quartam, Chalcedoniē habitam, recipere pacificē nos dimisit; tactoque capite nostro, benē nobis est precatus. Nos autem, actus Deo pro his omnibus gratijs, Constantinopolim continuis itineribus proficiscebamur, Deum interim & collaudantes, & prædicantes: cui quidem omnis maiestas, honos, adoratio, & magnificentia seculis infinitis competat. Amen.

Talia itaque inter Theorianum, Manuelis Imperatoris Legatum, & Nierselem Ghelaiensem, eximium Ecclesiæ Armenæ Doctorem, & Patriarcham intercesserunt colloquia; quæ quidem optatam Ecclesiæ veritque concordia procul dubio produxissent, nisi ipsius Nierseles mori fuisset derepenitē sequuta. Ex hac se-
cunda modò superius memorata,

Nier-

սոյ արտէ, ալ ինչպէս արեւելեան
կրօնքը:

Եւ իբրեւ մեզ տեսնելու ժամ
գլխակաւ արտիւն է արարած ընդ
այս անկողնիս. շարժելուք ի
գիտութեան անոն, սխալ չալ եւ ինչ
բալ ընդ նմա: Եւ յետ գործարե-
այ ժամանակի՝ իբրեւ դադարեցաւ ող
բակցութիւն, արայ Արեւմտե, Ծա-
նաշանիցի մեք, ով տեր սուրբ,
մեծ-տէգոր է օգոստոսի տա: Երայերն
մերոյ զաղաջանս ձեր: Եւ միշտ դեռ
զայս անուք. նա եւ մեզ զԹաղթն
առ բարեպաշտ եւ բնաւորապէս
սուրբ Երայերն: յորում ցրեալ էր
եւ. Թէ իբրեւ ընդունել զմեծ-աղայն
եւ զանկողնիս սուրբ Ժողովն բաղ
կեցանք: Եւ ապա՝ երեւալ զաջն
եւ ի վերայ գլխոյ մերոյ, օրհնաց
զմեզ, եւ արձակեաց ի խաղաղութիւն
խոյ՝ մեք յետ գործարեցի զանաւն
զանս նախ բանիցս այսոցիկ, զարձաք
զարդազակի ի Երաստանստապոլիս,
զովերով եւ փառաւորելով զմեծ-
որում զայն է փառք: Իշխանու-
թիւն, եւ պատիւ յետնս յետնից,
ամեն:

Զորո՞ւ սորա ինչ բանին, զոր ինչ
անցան ընդ միմեանս աւանդաբա-
ղական Արեւմտե իմաստասերն յո-
ւոյն եւ տեր Երեմիայ Երայեցի Երթն
հայոց զոր եւ Երթն զայնս երթմանք
խառնակութիւն եւ Թաղթանիցի զն-
աւ ի յաւանց բարբառէ ի հայոս հաւա-
տարմաբար եւ առանց արտաւերան
իւն, եւ սորոք անկերիքայաբար ինչ
սարեալ լինել փառաւորութիւն երկուց
եկեղեցեաց, եւ Թաղթան զնչ հետ
եւեալ էր մանա Երեմիայ: Եւ ապա՝
յայտնի եղեւ արարած, եւ Թաղթն
իբրեւ

Երթ

նչ

EX AR MEN A

Historia.

Caput XXII.

LXIV

Armenio-
rum Con-
ciliū Tar-
senſe, à
Gregorio
Patriar-
cha cele-
bratum.

D Omnus Gregorius, duorum mox
precedentium nepos, cognomen-
to Deghà, annos 20. Is Tarsi in
Cilicia, duce magno illo Doctore, ac
eiusdem urbis Episcopo, Nierſeſe
Lampronensi, multorum Episcoporum
Synodum ad concordiam cum Manue-
le Græcorum Imperatore cœiundam
collegit: dumque hoc ſœliciter ageretur,
audita eſt mors piſſimi Regis Manue-
lis, qui eam concordiam ardentiffimè
concupierat. Unde graviffimo cuncto-
rum Patrum dolore diuinum hoc faci-
nus imperfèctum remanſit.

ANNOTATIO.

E Cclesiæ Armenæ correctio-
nem, quam Nierſes Ghela-
ienſis, huius Gregorij Prædeceſſor,
morte præoccupatus, ad exitum
perducere nequiuerat, præſens Pa-
triarcha, iuſſu Leonis Armeniorum
Regis, rurfus aggreditur Tarsenſi
Concilio, coacto anno Domini 1177
& Armeniorum 626. cohortatio-
ne, & induſtria nobiliſſimi Epilcopi,
ac præſtantiſſimi Doctoris, Nierſe-
ſis Lampronensis, filij Olcini Prin-
cipis Lamproni, aliarumque Prouin-
ciarum; cuius egregia virtus, digna
planè eſt, vt æterna laude illuſtretur,

XXI 12 no.

ՀԵՄԵՆԻ

Հայոց Պատմութիւնն

Գլուխ ԻԲ.

Տ եր Գրեգորիս՝ եղբոր որդի մը
Գրեգորիսի եւ Ներսէսի. մա
հանումն ԱՄԷայ, արմ. Ի. Լեւոյ որդւոյ
Ժողով բազում եպիսկոպոսաց ի սարս
ստնի կիկիկեցոց, առաջնորդութեամբ
Ներսէսի, նոյն բազաբն. եպիսկո-
պոսի, եւ մեծ վարդապետի. վասն
սիրոյ եւ միաբանութեամբ Բագրատ-
որն յունաց. Լեւոնի եւ մինչ յայտ
խորհուրդ Էմն. լուսն զմեզ բարե-
պաշտ Բագրատորն Լեւոնի եւ յոյժ
վշտեցան. զի նայ եր Դանիելոյ սիրոյ եւ
միաբանութեամբ եւ զբանկաւոր մասց
այսպիսի մեծ պինդ պնդութեամբ

ԱՆԿՆՈՒԹԻՒՆ

Էլարդապետին

Ե րանդի սրբազան Հայրապետն
Ներսէս կրայեցին՝ զո իւրեան
յաստի կենացս փոխանան ոչ կարաց ի
մեծ. Ժողովոյն հաստեցանել ի կա-
ռուսման. զի ներսէն փափականօր
Դանիելոյ, զուղղաւ որով Դի Հայոց
Էմն. լուսն, եւ զմիաբանութեամբ ընդ
կրտսէրակէսք եկեղեցւոյն. սակա աչ
սորիկ նորա հետեւողս մը Գրեգո-
րիս կաթողիկոսն. ընդ հաւանու-
թեան բնապատկարացին Հայոց Լեւո-
նի. զբաւան է հար Ժողով տանել ի
տարսանի բաղաքն, վասն հաստատե-
լոյ դասացեալ միաբանութեամբ եւ մա-
հանապ. յորդորեցաւ առ սոյնպիսի
ՅԻ ԵԻԿ ԵԻԿ

Թոմասին իրողութիւնս ի համահրէշ
 ասակ վարդապետէն Լեւոնէն լամբրո
 նացւոյն, որոյ գերակաւոր առաքի
 նութիւնն է առաքաբաւ իմաստա
 Թին՝ արժանի է արդեօք, զի մեծա
 հռչակեալի մշտնջենաւոր քովագա
 նութիւն միւսն է ի ծագաւ աշխարհի.
 արա յիշատակիս ի գիրս այսմաւ
 առաջն հայոց ի յաշխիս. Ժէ, և յան
 ան. Տիշատակ է՝ սրբոյն Լեւոնի
 լամբրոնացւոյն, որ էր որդի մեծի իշ
 խանի օշոյ, անաւն լամբրոնի, և այլ
 գաւառացի. Էւ յետ սակաւոց տեւ
 Լեւոն Թարգմանեաց ի յաւնաց ի հայ
 գիւր զարամութի սրբոյն Էրեգորի
 պապան հռոմայեցոց, և զհանձնա
 կան գիրս բնեկիւրտոսի, որով վա
 րին ամ ազգն հռոմայ. Էւ յետոյ դար
 ձեալ տեւ. Իսկ նա ասէր զառաքելոյ
 բանն, եթէ ապաւինին մարդկան հա
 յոյ լինելի, ապա՞ծ աւայ ըն ոչ էի՝ այլ
 զորոք հարցն էր աւանդութի, ինքն
 աւանդ աւանդաւոր, և զայլսն ի նոյն
 յորդորիս, և էր նա յոյժ խոնարհ, և
 հեղ, անպատոյժ, և սղորմած, գթած,
 աղքատասեր, աղօթական, և արուա
 րած էր. անապաւնասեր, և լռակաց.]
 Էւ ըրէ՝ անդպիսի մեծ այր և Էպիս
 կոպոսն Լեւոնէն՝ առաքելական հո
 րով, և բարձր մասնիւն, արուաքի
 ընաց՝ առաքի հայոց հարցն արարման
 Ժողովոյն զառարարեալ ասեկնական
 խօսքով յորո՞ժ բնջապիւն և Թոմա
 րասն՝ Թախան ձող ընդդիմանայ հեր
 ձուածող վարդապետացն ազգին ի
 ընտն. և բարձրացուցանէ քովագա
 նօք զնորին ազգին քաղաքաւոր հարց
 և զվարդապետն, և յորդորի գիտ
 մարտմարժանիս առարման ի միւս
 բանութի ընդ անկէրած աւանդելի
 Եւ ի Ե

7
 4
 nomenque ad vltimas Terrarum
 partes immortalī famā peruehatur.
 De tanto Doctore hæc in Armeno
 Mænologio leguntur: Commemora
 tio est sancti Nersesis Lampronensis,
 qui fuit filius magni Principis Oscini,
 Lamproni, aliarumque Prouinciæ
 Domini. Et paulò post: Transtulit
 de Græco in Armenum historiam san
 cti Gregorij Romanorum Pape, &
 Regulam Benedicti, apud eosdem Ro
 manos obseruatam. Tum interiùs:
 Dicere sæpè solebat illam Apostoli sen
 tentiam; Si adhuc hominibus place
 rem, Christi seruus non essem. Omnes
 sanctorum Patrum traditiones cum
 ipse exactissimè obseruabat; tum
 alios ad eandem obseruantiam bor
 tabatur. Eratque valde humilis,
 mansuetus, ab ornatus ostentatione
 alienus, misericors, pius, ama
 tor pauperum, assiduus in oratio
 ne, lacrymarum dono prædius, so
 litudinis & silentij amicus, &c.
 Talis igitur, ac tantus Episco
 pus coram Tarsensi Armenorum
 Patrum Synodo; cuius deinde
 os aureum ipse fuit, apostolico
 sanè spiritu eruditissimam habuit
 orationem; qua zelo admirabili
 in suæ Nationis hæreticos inuectus
 fuit, catholicos verò Patres sum
 mis laudibus extulit, & vniuersam
 Synodum ad vnionem cum Eccle
 sia Catholica, & orthodoxam fi
 dem amplexandam animauit. Hu
 ius autem orationis initium, &
 partes nonnullas, quas ipse furtim
 ex eorum libris excerpere potui,
 huc adducere libuit. incipit itaque
 tali

Arm. Mæ
 nologij
 Julij.

tali pacto.

* Extat in
Arm. co-
dice inter
acta Con-
cilij Tar-
sensis.

Oratio, ad Armenos Tarsensis Con-
cilij Patres habita à sancto
Patre Niersefe Lam-
pronensi.*

Quos omnes in vnum hic
hodie spiritum, in vnum
corpus collectos, vnum vniuersita-
tis totius caput repræsentantes cir-
cumspicio, Patres sacrosancti, &
summi Apices veritatis; ò Christia-
næ Duces, ac Pastores Reipublicæ;
vigiles Domus Dei Præsides, & Cu-
stodes: Ecquidnam vos, vnà simul
conspirantes, ad hunc tranquillita-
tis portum aduocauit pacificatores
Vniuersi: nisi qui de cælo nobis do-
natus est, spiritus Dei pacificus? Ve-
rùm & ad quid protectò, nisi ad in-
stitutionis sublapsi, perculsi que
Templi Dei fundamenta, ac prin-
cipia iacienda? Eius, inquam, Tem-
pli, quod pessimus Nabuchodonosor,
ille nimirum, qui causa malo-
rum omnium est, euerit. Et post
alia perplura, in sua orationis Pseudo-
doctores insultans, ait. Hinc profe-
runt aliqui verba, & miserabili
mente nos ad inimicitiam prouo-
cant: qui licet ex sapientibus, cari-
tatis tamen dulcedine insipidi sunt.
Fructus spiritus, ait Apostolus, est
caritas, gaudium, & pax; non au-
tem istorum, quorum est schisma,
inuidia, ira, & contradictio; quæ
nobis præscribunt, vt separemur à
multitudine aliarum Christianarum
Nationum, ab amore, concordia,

7 զեցոյն զտարսոսի Եւրոպայի միջոց
առաջին խմբակին խօսք սրբոյ Կորն Լեւոն
սեւի լամբրոնացոյն առաջ
զի տարսոսի ծառայողն
զաղոյն:

Ող հարց սբէ և պետք էշմարտա-
Թեանն. ող զի Ժողովոթեանն
գլուխք և հովիւք. ող տանն այ զե-
րակացուք և մատակարարք զսրս
տեսանեմ այսօր գոմարեալս ՚ի մի
շունչ, և ՚ի մի մարմին, և առ գլուխ
հանութեաց պատկանեալ: ող զէկզ էան-
ի մի. ՚ի խաղաղս նաւ ահա միմեզ, խա-
ղաղաբարք տեկեալաց. բայց Թէ որ
յերկնից առաւել մեզ խաղաղութե հո-
գին այ: Եւ ոյր աղագաւ. բայց Թէ
առ սկիզբն պոռնել շինու Թէ քակեալ
և հորժանեալ առաքելսն այ զոր
սկիզբնաչարսն Լաւրոս գոգմոսն առ
պաշեալս Եւ յեա բազմաց դարձե-
ալ առե ընդ գեմ ոմանց սուրմ զար
դապետաց հայապատանեաց այսպէս:
Տայսմանե առաջաբերեն ոմանք բռն
և Բշտապատկան մտօք առ Բշտա-
մութիւն զմեզ մարդէն. որք Թեպետ
ի գիտնաց, տակաւն ՚ի սկիզբն բայց
բութեանե ապէս եղելոց: Գրառել
հոգւոյն. առե աշտաբեալսն ՚ի սեր,
Խնդու Թեւն, և խաղաղութեան,
9 բայց ոչ նոցայն, որ է՝ (հեռ) նա-
խանն, բարկութեան, և հակառ-
ակութեան. որ գրե մեզ անտաւա-
րել ՚ի բազմութեանե ազգաց բռն
տանեց ՚ի սկիզբն. և առաջիկ յօրե-
նաց նոցա՝ եկեղեցւոյ, և ՚ի միա-
բանութեան, և ՚ի հաղորդութե-
ան: ող յանդիմութեան օրինաբան
Մղբացե զմեզ Էրեմիա, կամ այլ
Զ Ե Զ

In crimen
aduocun-
tur Arme-
norum
haeretici.

որ իսկ զսոց ցաւակնց մարգարէ :
 զմիջոցք խաղաղութեան զքս . հիմն
 առեւարձեան , և հակառակութեան
 առաք . զհարգ . ոչ եւք արտասու-
 ալ արձանի . զքրտին անդեան որ
 միջս միտմեան , բաժանման խորոց
 արկնի . ի մեջ մեր մարգարէք . յի
 մարեալք . և զհարգ ոչ լացելն
 զմեզ իմարտութեան արահեալք . զի
 ո ոք ի ծագս աշխարհի եկեղեցի
 քի . որ ոչ զքս ան և մարգ քաւ-
 անի . և Եթէ այսպէս Ե . ապա ըսոք
 էր այսքան հակառակութիւն ի մեջ
 մեր բանացեալ . բանդի մերս է հա-
 կառակութիւն ըսոք . դեմ այլ ալցաց ,
 ի կարծիս , Թէ զքս յերկու բնու-
 Թէն անձնաւորս միացեալ խոստը
 զանել . զյատկութիւն անուանց բնու-
 Թէն , և զգոյալիս որոշեն . և
 զեւթիս ոչ Թէ միացեալս . ալ
 բաժանեալս խոստովանեն . և բն-
 զանդակն , Թէ ի Դ-վնայ ժողովն ,
 Թէ ի Լիւսիւսակերտի . Թէ ի Լիւ-
 նեցոյս Թուղթն , Թէ ի Շիրակա-
 ցոյս , Լիւթրոնացոյս , կամ Թէ յայլ
 ումեք . առ այսոյսի գաւանդութիւն
 մարտնչին ըսոք բաժանմամբ ան և
 մարգ դաւանողն . Էւ այս Դեան
 տորի է կարծիք , և ոչ Թէ մեծի
 այլ եկեղեցոյս , և յեկեղեցոյ ար-
 բանական աւանդոյս . բանդի նորս
 անարգիչք բաժանման եղեն և ըն-
 յեն . և ասան զերկուց բնութեանց
 կոչումն քի , ոչ այլ ինչ խորհրդով
 բայց զի անդեան և մարգ խոստը
 վանեացեն . և ոչ Եթէ ի Խաւա-
 չէն զանձնա միաւորութիւն բա-
 ժանեն . և այս ինչ մեզ հիմն
 հակառակութեան , զի նոյն Ե . ան
 և մարգ առեւ զքս , և երկու բնու-
 յիէ Թէ .

communione, & legibus Ecclesiarū
 illarū : pro diuinæ legis neglectio!
 10 Desleat nos Ieremia, aut alius ei si-
 milis queribundus Propheta . Chri-
 stum pacis mediatorem, fomité odij,
 & cōtradictionis accepimus. Ecquo-
 modò non digni lacrymis sumus? ca-
 put anguli parietis vniōnis, fatui
 Prophetæ instrumentum diuisionis
 in medio nostrū fecere . Ecquomo-
 dò non desleat nos veritatis discipu-
 li? quæ enim in finibus Orbis Eccle-
 sia Christi est, quæ Christū Domi-
 num, Deum & hominem nō confi-
 teatur? quòd si res ita se habet, quare
 igitur tanta in medio nostri exorta
 11 est contradictio? qui bellum aduer-
 sus alias gerimus Nationes; opinātes,
 quod illæ, Christū ex duabus naturis
 ineffabiliter vnitum cōstitendo, sub-
 stantias, ac proprietates diuidant na-
 turarum, & essentias nō quasi vnitās,
 sed potius diuīas cōstiteātur: & hoc
 totum contendimus siue in Theu-
 nensi Concilio, siue in Manaschier-
 tensi, siue in Siuniēsis Doctoris epi-
 stola, siue in Scirachenlis, siue in Da-
 ronensis, siue tandē in qualibet alia;
 vbi circa talem materiam pugna cō-
 mittitur aduersus eos, qui Christū in
 12 personā diuinā diuidunt, & humanā.
 At verò Nestorij quidē opinio ista
 est, non autem Ecclesiæ Dei magnæ,
 & Throni Imperialis totius Orbis.
 illi namque contemptores diuisionis
 fuerunt, ac sunt: Christoque tribuunt
 duarum naturarū nomen, haud alia
 mence, quā ut eundem Christum,
 Deum & hominem cōstiteātur: non
 autē quòd eiusmodi intellectu com-
 posi-

Catholici
 à calūnia
 vindican-
 tur .

Nomina
 Concilia-
 bulorū, &
 heretico-
 rum Arme-
 niæ .

սա . ճանաչեմ եւ գրանցեմ զորո-
 թիւն . եւ չեմ անտեղեակ . ուստի
 եւ գտանեմ զխառն . թէ եւ սէս ,
 կամ - թէ իմաստուն , սակայն ոչ
 'ի սիրոյն օրէնս նշմարտութիւն
 յերդար որք ոչ վարկանէին իւրեանց
 յանցանս՝ զմտութիւն եկեղեցւոյ ի
 մտաւ խորհրդով բակտել . ուստի
 եւ յանդգնաբար 'ի նոյն միեղան .
 որոց ներկայեցեալ օրով թիւք ձեռ-
 ըռտ մեծի այս մտաւն յանցանաց
 սխալման . եւ մի յիշեցէ զանցա-
 ցանիւն զայս չար ախտի խորակու-
 մոյ որոյ պատու ոչ այլ թիւ տեսանեմք ,
 բայց միայն զանարգութիւն անո-
 անս ի . որովք տեսանեմք այժմ
 զբազմոս վարչեալ . եւ ողբաւ ար-
 տասնութ զի յառաւելի սովորո-
 թիւնս՝ բնութիւն եղեալ իւրեանց
 առաքան իրաւանեց եւ եկեղեցւոյ
 ոյն նոցա տակաւութիւն . եւ զախա չար
 թշնամութե հայհոյութեց չար յայտ
 զանօրն յաղեցողցանելով ի համարն
 լինել զթեմ ինքիւրով թշնամութե
 նա թէ եւ հաւատաց բնա լինն հաւ-
 անական խառնովանութիւն յայլ ազ-
 դաց . ոչ կամին 'ի սէրն իմաստնել
 այլ բռնն հարկանեն զայլ կարծե-
 աց . առկով թէ նորա զմեռ ա-
 տեն աղն . վասն այրորիկ եւ 'ի մեղ
 ատեցին . թերեւ 'ի նմանե զանց
 արար բանտարկուն , եւ առ ինչ մի
 այս ներգործէ . մանաւանդ զի գու-
 'ի նմանե , եւ ոչ նա 'ի բնն հա-
 տաւ . գու՝ զնա , եւ ոչ թէ նա
 զբեզ անկանեալ 'ի սկզբանէ . գու-
 ձիւնի վայրենի պատուաւանցար
 յանբուն բոյ 'ի բարի ձիւնաւն . զի
 զպօղոսին յիշատակեցից . ոչ թէ գա-
 զնա , այլ նա արմատ գորով եւ
 յիմ

Je 16 tens ad Hæreticos, ait : At quod alij
 rursus fuerint, qui aduersū hos con-
 tenderunt: & ipse quidē scio, & ver-
 borum eorum virtutē agnosco, nec
 sum ignarus: quapropter & illos de-
 prehendo, siuē sanctos dicant, siue
 doctos, in charitatis tamen lege veri-
 tate minimē decoratos; qui haud sibi
 ascribere pro culpa, Ecclesiæ Chri-
 sti vnitatem animo peruerso destrue-
 re; vnde & in hoc ipsum sese merle-
 runt impudētē: quibus parcat Deus
 vestris orationibus secundum hanc
 magnam peccatorum partem, & er-
 rorum; nec ampliū pessimū huius il-
 luviei malum augescere sinat, cuius
 non alium intpicimus fructum, nisi
 solum nominis Christi contemptū;
 & quo plures iam inquinatos incue-
 or, & lacrymis ingemisco; quia ex fre-
 quentiori vsu natura ipsorum odium
 facta est aduersus alias Christianorū
 gentes, & Ecclesias: quare prauum
 inimicitiae fomitem iniquis blasphe-
 miarum verbis exaturantes, Christo
 fieri videntur exigentia vindictæ. ò
 mileriz calamitatem! quin & si ac-
 ceptabilem articulorum fidei confes-
 sionem ab alijs audiant, nolunt tamē
 in charitate humiliari; sed potius ad
 alias versi opiniones, si illi, inquiunt,
 nostra odio habent, idcirco & à no-
 bis ipsi quoque odio habeantur. Et
 quidem ab illis fortasse sese abduxit
 Tentator, & apud vos solummodò
 struit dolos; maximē, quia vos ab il-
 lis, non illi à vobis scissi sunt; vos il-
 los, non illi vos ab initio dimisere:
 neque, vt Apostoli verbis vtar, vos
 oleaster syluestris contra naturā ex-
 cisi

Inuehitur
 in hereti-
 cos iux
 Nationis.

Laudat Ec-
 clesiā Ca-
 tholicam.

cisi estis à bona oliva. non enim vos illos, sed illi potius, radix cum sint, vos olim portabant sufferendo; at nunc, cum non simus tales, quales antea, infirmati sunt & illi ad legem amoris, hæc pro materia accipietes. *Et inferius ite:* Reijcite procul à cordibus prauum thesaurum; qui nobis diuersas peperit calamitates; sed quas? ecquisnam eas valeat recensere? Hinc cœpimus esse sine Rege, sine Principatu, miserè sub Gentilium redacti dominiû: constitutiones nostræ, sub schismate existentes, prauæ radicis germina peiora esse cœperunt: Populi nostri insipientes; Principes, socij furum, Ecclesiæ, speluncæ, atq; alienigenarum tabernæ; aliaque per multa, quæ quidem percurrere verbis, menteque recolere, difficile admodum est. *Et post alia demum:* Præterea & alijs causis: quandoquidem illi Christianæ fidei, & constitutionum Ecclesiasticarum, ipsorumque Apostolorum fundamentum, ad principium præferunt, idque throno impereurbabili; nos autem quodcunque habemus, ab illis mutuatum accepimus. ij sapientiæ culmen adepti sunt, atque à Paulo Apostolo irrigati floruerunt: sacri etiam libri, qui apud nos, ipsorum quoque sunt; & scripta, Patrum eorum, illis thronum Regni, fidei Christianæ robur, & columnam, Christus largitus est: Apostolo attestante, quod cum ipsorum principatus occiderit, Christi Regnum sempiternum dominabitur: Non dum, inquit, Romanorum auferetur dominium; non dum adue-

Եթ ինչ զից կոտր անկող ի վեր և զի այժմ ոչ էմք այսպես. անկող քաջաւ և նաւ առօրեան անոց, առեալ զայստօնի, նիւթ:] Եւս Կար ձեալ յեւ սակաւաց ասե. ի բաց փոխեցորք ի սրտից զչար գանձն, որ բոլեալց մեզ զանազան չարչարանս և ոչ մի նախաւ անկ կարե Թուիլ: աստե սկսաւ լինել առանց Թագաւորի, և իշխանութե: յոցոր հետե եզաւ Ժառանգ և Եւթանասաց տերութե: Կարգք մեր ի բաց հաւ տեալ աղբիւրք չարին արմատոյն սկսան սխառադարձիւքն լինել: Ժողովորդք անխմաստք, իշխանք գողակիցք գողոց. եկեղեցիք պանդակք և մարտաւորք օտարաց և անբաղուն, որոս Կոնստանտին Թուիլ, և ընդ անմիջ արքայի:] Եւս ի վերջն վերջսանն ասե. Դարձեալ և ոչ պատճառաւ զի հին և սկիզբն հաւատաց բրնտանեից, և կարգաց, և զոյն շնորհեցն նորն և զայն անմիջ անշարժ աթոռակք: և մեր զորս ունեմքք ի նոցանե ունեմք: մայր անդու նեցան իմաստութե, և յետ այսոց ինկ ի Պօղոսե առաջեալ ծաղկեցան: Գիրք որ անմիջ անաշարժք, նոցա եւ սեպհական և հարց նոցին քաջեալ և նեցան և սեպհական: Եւս ի վերջն մայրեցոց տերութե, ոչ եկեցցի մարդն անօրեանութե, որպէս կրտս տեան, որ ի տեաւանե Եւթ և ոչ

Enumerat
Armenio-
rum cala-
mitates,
ob eorum
schisma
exortus.

* Existi-
mo, S. Gre-
goriû, Ar-
menia E-
piscopû,
hic Apo-
stolum ap-
pellari.

տակեցի : և Տիմոն : Բէ սրբան
 վրայ է և Հապետա իսահակաբաշ
 Թեանն , զայս ասելով : Եւ Բէ
 զմարմնական իշխանութիւն յարգեմ
 ի մեզ հոգեւորաց , եւ ընտրու
 Բէն պարծելոցս , այլ ցուցանեմ
 խնամանոց . Բէ եւ զմարմնական
 աթոռ ունին ընդ հոգեւորին հա
 մբն այս ասակա պատրիկ եւ զկարգս
 եկեղեցւոյ վայելչութիւն անսխալու
 եւ զփոփոխմունսն ի փառս այս իսկ
 մեր Բէ սրբան յանձնաւ Թագաւ
 որաց վիճակեցաք : Կամ որպէս յան
 միտ իշխանաց աստպալեցան կարգք
 եկեղեցւոյ , անգուստ ի սկզբանե
 տեղեակ էք ի պատմութիւնս : եւ
 չէ ամօթ զգրեալն : առ ի պէտս ուղ
 զութեւ :] Սպարտիկ ասաց անուստս
 զարդապետն Լեւոնէս լամբրոնացին
 անուրի ասարմունի ժողովոյն : որ ժո
 ղովն է գրեալ ի փրանկացոց այս
 պէս :

ԴԵ
 22

ԴԳ
 23

և Հասուն անուանեալ սարգս անին
 զերական ժողովն ասարմունի : որ եղև ի
 շրջան ընթացից ժամանակեմ սեղ
 Թոսկանի հայոց : հրամանաւ հա
 մարեղծապէ կաթողիկոսին հայոց
 Եղիսիպոսի : եղբոր սրբոյն սրբոյն
 Լեւոնէսի եւ քառասուն արքայն հայոց
 շէնքի : ասիս միաբանութեան եւ
 կեղեցւոյ :

ԴԵ
 24

Եւ լիադրութիւն Հռոմոց : զորս
 պահանջէն առ ի մեզ ի պէտս
 խաղաղութեան : ընդ որս
 եւ լուծմունք անքն
 Թեք եղևալ :

ա. իստորին Հռոմեք : Լեզուիցէր
 Եւ

niet homo iniquitatis, filius perditio
 nis, qui à Domino Iesu Christo di
 sperdetur. Vides iam, quantum testi
 monium perhibeat Patriarcharum
 Apostolus, hæc dicens: Non quod
 ipse inter spiritualia, ac de Christi
 Imperio gloriantes, secularé magni
 faciam principatum; sed vt sapienti
 bus ostendam, quod illi & seculari
 potiuntur throno vnà cū spirituali;
 voluntate diuina. Quamobrè in Ec
 clesiæ ipsorum ordinibus decora est
 immutabilitas, ac mutationes quidē
 ad maiorem gloriā Dei. Nos autem
 quot Reges insipientes sortiti simus,
 aut quomodò tuerint Ecclesiæ no
 stræ leges à stultis Principibus confu
 sa, iā in historiarum libris eruditi e
 stis: nec erubescere scripta debemus;
 ad finē correctionis &c.] Hæc om
 nia pissimus, ac nobilissimus Lam
 pronensis, corā Tarsensi Armenorū
 Patrum Concilio; cuius quidē inscri
 ptio, & acta, quemadmodum in Ar
 menio codice exant post præfatam
 Orationem, ita prorsus hoc in loco
 exponentur.

Diuinum, sanctum, ac vniuersale
 Concilium Tarsense, propter Eccl siæ cō
 cordiam celebratum, anno Armeniorū
 626. iussu Angelici Armeniorum Pa
 triarchæ Gregorij, nepotis S. Nierse
 sis: atque in Christo coronati, Regis
 Armenia Leonis.

Propositiones, quas Græci postulāt à
 nobis ad pacem conciliandam:
 & iuxta illas, Synodi re
 sponsiones appositæ.
 Græcorum prop. 1. Querimus, vt
 Tc 2 ana-

Conciliū
 Tarsense
 Armenū .
 * Hoc est,
 anno Chri
 sti 1177.

Armenij
damnant
Eutyche,
euique
consenta-
neos.

anathematizetis assertores vnus in
Christo naturæ, Eutychem, Diosco-
rum, Timocheum Aclurum, aliosque
omnes eorum consentaneos.

Armeniorum resp. Anathematiza-
mus Eutychem, quem & sancti Pa-
tres nostri, antequam nos, detestati
fuere; nec nō & Severum. Circa Dio-
scorum autem, nō dum nobis inno-
tuit, illum fuisse Eutychem consenta-
neū; maximè quia habemus episto-
lā, ad nostras Ecclesias missam à san-
cto Germano Regiæ Ciuitatis Con-
stantinopolitanae Patriarcha, in qua
duntaxat Eutychem huiusmodi hæ-
resi laborantem memorat, & non
aliū; illumq; nobis anathematizan-
dum proponit. Quapropter fas esset
vobis, nostras prius mentes hac in re
dubia confirmare, producendo scili-
cet erroneum Eutychem scriptum,
scriptumq; Dioscori: quod si in illis
Eutychem à Dioscoro susceptus osten-
ditur, aut si huius scriptum eandem
illius hæresim sapere deprehenditur,
expediet tunc utique nobis, vnā
cum Eutyche omnes alios eius con-
sentaneos execrari.

Græcorum prop. 2. Querimus, vt
confiteamini Dominum nostrum
Iesum Christum, vnum filium, vnā
personam, vnum Christum, vnum
Dominum, vnā hypostasim, indivi-
sibiliter, immutabiliter, inalterabili-
ter, incōfusè: non alium filium Dei,
& alium filium Deiparæ Virginis;
sed eundē, filium Dei, & filium ho-
minis; & in duabus naturis, vnum,
confiteamini Deum & hominem:
atq; duas naturas, vnum & eundem

72 25
զատիկն մի բնութիւն զի 3 զԷ-
տիքն, և զԵւտիքոսոս, և զԴի-
մոսկէս զհոգին, և զամ համա-
խոհս նորին:

Պատասխանել ժողովն: Նորովեմք
և զԷտիքն, զոր և նորովեցին
նախ քան զմեզ սորբ հարկն մեր,
և զԴիմոսկէս: Իսկ զԵւտիքոսոս
մինչ և ցայժմ ոչ եր բռնալ Է-
տիքեան համախոհ գոյ: մանա-
մեկ զի ունիմք զԵւտիքոսոսի, որ
երբեմն եղեալ ՚ի Թագաւորական
բաղարք պատրիարք, առ եկեղե-
ցիս հայոց զԹագի: նա և ՚ի բռնա
իւր զԷտիքն միայն, և ոչ զայլ
որ յայս աղանդս բանբան: և մեզ
26 հրամայել նորովել և շնորհ հարկէ 3
առ այս հարձիս նախ զմիտս մեր
հաստատել ձեզ: ք, բերել զգիրս
հերձաւորոյն Էտիքեան, և զգիրս
Եւտիքոսոսի: Թէ ցոցանեն գրե-
ալին ընկալեալ ՚ի Եւտիքոսոսի զԷ-
տիքն, և կամ քաանի գրութիւն
նորս համախոհ նորին հերձաւորոյ:
յայնժամ արտաշա՛ն է՝ մեզ՝ առանց
հարձեանք նորովել զԷտիքն, և զամ
համախոհս նորին:

37 Իմաստովանեցէք զտերն մեր
յեսուս քրիստոս: մի անգի, մի գեմ.
մի քրիստոս, մի տէր, մի անձնաւ
որութիւն, անորոշ, անփոփոխ, ան-
այլալիկ, անշխոթ: ոչ այլ քրիստոս
այլ, և այլ զորոք սրբոյ անձնին:
այլ զնորս որոք այլ ք, որոք մարդոյ.
բնութիւնս երկուս, զմին խառն
գանել անձ և մարդ: և երկուս
բնութիւնս զմիտ և զմի քրիստոս:
ունելով երկուս ներգործութիւնս
բնական՝ անայն և մարդկային.
և ՚իբրիտս կանս բնական՝ անա-
յին

Postulant,
vt sibi o-
stendatur,
quoniam
modo Dio-
scorus hic
sic Euty-
chus con-
sentaneus.

յնն և մարդկային , ոչ հակառակ
միմեանց . այլ ընթանալ մարդոյն
կամբն զինն անմային կամայն :

Պիմնի : Էջյն խոստովանող Թեան
համախառն գաւառներ զանազան ,
և զանոն հայրապետսն 'ի բանսն
խրեանց : Ի . զերսանելն Էջթա
նասիոս , և Էջթորոտանսն , և
զորս հանգոյսս Կոնստն . Կոնստն և
զորս Լիւբրոս , որ ընդ դէմ Լեւո
տարի զինեցաւ յաղթող Կոնստանտին
և զանոն սատկելոյ զանազան և զան
շինթ միաւորութեան քրիստոսի ,
ներհակ չարաչար բաժանողն , ու
րէք ուրէք ստաց , Էթ Է' բնութիւն
նին մարմնացելոյ . զոր ընկալեալ
հարբս մեր խոստովանեցին 'ի նոյն
երանելոյ Լիւբրի միանս . և մեզ
անանդեցին . ըստ միաւորութեան
բանին ընդ մարմնոյս ասել բացաւ
ճաշար Թէ մի բնութիւն բանին
ընդ մարմնոյ . եւ ոչ ըստ արարչ Է
ուրեման աստեման . զի զայն զի
արդ էր կարելի ասել 'ան և
մարդ . զքրիստոս խոստովանողացս .
զի Թեպէտ և մեկնեմք զբանք բա
ցանայնութեան ըստ ուղիւ գաւա
նութեան , սակայն ոչ տիրապետ
չինս այսու կամք Եղբայրիւ Թեան
ձերոյ . այլ կարծեօք գայթակղու
թեան վարիք 'ի վերայ մեր 'ի յէ
ղոսիս և 'ի շինթութեան բնութեցս
քրիստոսի բաժանելով : զոր մի զի
յի զմտաւ անել : այլ հեռի էին
յայն կարծեաց հարբս մեր , և մեզ
ասալիս այ : 'ի վերայ որոյ և կար
է որ համարեմք զանոն խաղաղու
թեան եկեղեցոյ , և շինելոյ դուռն
ձեր , և բաժանելոյ 'ի մեզ զառ
բաղէր գայթակղութեան կարծեան .

Եւ Դ

անդի

Եւ
28

ԻԹ
29

Եւ
30

Christum; habentem duas operatio-
nes naturales, diuinā scilicet, & hu-
manam; atq; duas voluntates natu-
rales, diuinā & humanam, non ad in-
uicem contrarias, sed humanam di-
uinæ subiectam, & concordem.

Armeniorum resp. Huic confes-
sioni contentientes inuenimus om-
nes sanctos; & magnos Doctores in
verbis ipsorum; nimirum B. Athana-
siū, & * Gregorios, quiq; ante, & post
illos extiterunt: similiter & diuum
Cyrillum, qui aduersus Nestorium
strenuè decertās, victoriāq; potitus,
ad comprobandā ineffabilem, & in-
confusā Christi cōpositionem, pessimo
Diuitori contrariā, nonnullis in
locis ait: *Vna est natura Verbi incar-*
nati: quod recipientes Patres nostri,
iuxta eandem Beati Cyrilli mentem
id ipsum confessi sunt: nobisq; tradi-
derunt, quòd secundum coniunctio-
nem Verbi cum carne dicatur per
æquiocationem vna natura Verbi
incarnati, & non secundū definitio-
nem simplicis essetia: hoc enim quī
poterat à confitentibus Christum,
Deum & hominem, asseri? Et quidē
licet iuxta rectā adhuc cōtessionem
æquiuocum dictū illud explicemus,
neq; tamen idcirco expletur animus
Fraternitatis vestrae; quinimodò in
suspicionem obrectationem, & scā-
dalum etiam apud vos adducimur;
quasi Christi naturas confidentes,
atq; in vnā miscentes: quod absit vel
ad mentē venire; sed ab istiusmodi
opinionē. (testis est Deus) cum Pa-
tres nostri, cum nos ipsi auerſi omni-
no sumus. Verum enim verò ad Ec-
clesiā

Approbat
confessi-
nem dua-
rum natu-
rarum in
Christo

* S. Greg.
Nazianz.
& S. Greg.
Nyssen.

Confusio-
nem à dua-
bus Chri-
sti naturis
explodit.

clesiæ sanctæ pacem conciliandam, ad vestrâ ædificandâ Dilectionem, vtque à nobis quodlibet istius suspitionis offendiculum auferatur, operæ pretium ducimus, abstinere nos in posterum ab illo per æquiuocationē dicto vnius naturæ Verbi incarnati, sed asserere duas naturas, vnde existētia illius ineffabilis vnionis Verbi cum carne verè constituatur. Atq; sicuti eadem prius propositiōnem cōfirmauerat S. Cyrillus, & Patres nostri post ipsum, aduersus eos, qui Christum in duas naturas, duasque diuidebant personas: ita modò nos illam dissoluimus contra opinionem eorum, qui naturas ipsas cōfundunt, ac sanctorum Patrum confessioni concordēs, immobiles in veritate persistimus. Quocirca veracem adhuc, & parentibus Patrum testimonijs roboratâ, sancti Patris vestri Germani epistolâ habemus iuxta rectam, plausibilemque doctrinam. Hinc quoque potentes efficimur ad discendum vestram duplicis voluntatis, atq; operationis professionem, in vnum Christum Deum referendam: nec respuimus, sed approbamus vos, veritatis lectatores, vestræque confessioni consentimus.

Græcorum prop. 3. Quærimus, vt sacrum Trisagium sine additione illa, *Qui crucifixus es pro nobis*; & absque particula illa, *Et*, concinatis.

Armeniorum resp. Vix vilius momenti, & minor quidem, quàm vt perfectissimæ vestræ sapientiæ scandalum parere possit, suspicio ista est. quin si in Christum diceremus, *Să-*

ētus

տեղի տալ ասելոյն բացառական
Թէ . . . մի բնութիւն բանին մարմնա-
յնիւ . և ասել՝ երկու բնութիւն,
որով ճշմարտապէս գոյութիւն մը
մաս միութեան բանին և մարմնա-
յն ասանմանիւ . Եւ զոր օրինակ՝ հաս-
տատեաց զսուկ իրեանց երանելին,
և հարցն մեր հեռեւորք՝ ընդ դէմ
բաժանողացն զբնական ըստ բնու-
թեանցն, և անձնականութեցն .
այսով և մեր բաժանման զսուկ ընդ-
դէմ կարծեաց շփոթողացն, և մասմբ
անուայթարելի ի ճշմարտութեան .
համախոհ հարցն սրբոց դաւան-
ութեան . Դռնիմբ և առ այս
Դժմարեան և ընդ արեւակաբան զկա-
յն Եւ Եւրոպայի և Եւրասիայի աստեղ-
այ հորդ Եւրոպայի, հաւանա-
կան և ուղիղ վարդապետութիւն
աշտի կարողանամբ ուսանել և
գնեղորոշութեանց և զհամայն ձեռ-
դաւանութեան երկնակի Թէ միայն
ստանի այ զերայ հաստատի . և ոչ
խորշիմբ, այլ ընդունիմբ զճշմար-
տութեան հեռեւորք . և համա-
ձայն եմբ խոստովանութեան .
Դ. Երանիմբ զի ասեցեք զի
երբ արեւասացութեան բայ ի խա-
չեցելոյն վրան մեր, և բայ յե-
ն .

Պիմի . փոքր և ճշման այս կար-
ծիք գայթակղութեան՝ գերակա-
տար ձեռն իմաստութեան . զի ե-
թէ ասեաք . առ բնական . առ-բ-
ան . և սուրբ և հոգի . և սուրբ
և անմահ . որովման մեզ . արար-
եք գայթակղել . երբ Թէ զշարժ-
մարդեղութեան, և վրան մեր շար-
ժարանացն զրացելով ամօթ համա-
բեմբ . Իսկ՝ ասպար Թէ պարծանոր
զիս . ԴԷ

Duas vo-
luntates in
vno Chri-
sto conti-
nentur .

զոյս զանձնեք ըստ խնայման
Պողոսի . Բն. մի լիցի , ասե . յայլ
պարծել , բոց . միայն ի խնայման
մերայ . յեսուսի բրնամոտի . ընդէր
սոսա գոտնիմք յեղբարցո . Թեք
եւ . զի ան . ասեմք խաչեալ . եւ . ոչ
բրնամոտ . աղաչեմք եւ . մի . սոս . սոս
տկարանայք . զի զխաչն յաւելլալ
բաւական է՝ մարմնոյն յաւարացոյց
սոս . ի միտս զխաչ . Թեան . եւ . ի
զոյքիչ յանձնարչարութեան կար
ծեաց . Իսկ՝ զիս յաւելլալ զան
հորդման բանին . զի . հոգի . բոց
կարծ է՝ ի մերս բարբառ . ոչ . ոչ
կարե հորդել , եւ . ի միտս յարակ
ցել . որպէս եւ . ի մերս անան .
Իսկ զիսայ աշտրիկ գոտնիմք . եւ .
սոս . ի մեզ սրբաբանութեան բրն
ամոտի , զան զկայս . զի . կայ աղաչեալ
յարման . փորձարեալ գրով . ձեռն . ի
Դ . անհասկա . եւ . ի անհասկա .
սոս . ք . սոս . ք . եւ . հոգի . սոս . ք .
եւ . անհասկա . ոչ . խաչեալ զան . մեր .
պորման մեզ . որպէք . սոս . անհասկա . Թե
եւ . ի մեզ սոսայ . զայս . սրբաբան .
Թեան աշտրիկ . հոգի . եւ . ոչ . ան
հասկա անհասկա ի գոտնիմք . Իսկ եւ .
ոչ . աղաչեալ . անհասկա արարեք . զայս .
ի հարցն եղեալ . անհասկա . Թեան ,
աղաչեալ . եւ . զայս յանհայ . ան
պաշտան լուեալ բարբառին . զայ
Թակիմք , Թե մանուկ . ի յոգ . զի
բոցալ . եւ . զմերս . անհայ . աղ . անհայ .
Թեան աղաչեալ . զի . Թե մեր .
ոչ . Պողոս . կամ հրեղատի յերկից
անհասկա անհայ . անհայ . բան զի
անհասկա անհայ . սրբաբան . լիցի .
եւ . սոս . անհասկա անհայ . ի խաչն
բրնամոտի բրնամոտից պարծել . ոչ .
բան հաւանի աղաչեալ անհայ .

ՅԼ Դ

Ժիմք

34
35
36

Etus Deus, sanctus & fortis, sanctus
& immortalis, miserere nobis; Scan-
dalum forte sumere, potius conueni-
ret: quasi humanationis gratiam, &
quā pro nobis ille subiit, passionem
erubescerent abiuraremus. verū-
cum & hoc confiteamur gloriantes,
ut inquit Paulus, *mibi autem absit
gloriari, nisi in cruce D. N. Iesu Chri-
sti*: cur mendaces existimamur. à Fra-
tribus? anne quia Deum crucifixum
asserimus, & non Christum? led quæ-
sumus, ne in hoc offendat; nā cru-
cem adiecisse, sufficit ad illius huma-
nitatem, quā mente concipimus, ex-
plicandā, atq; ad seruandum nos ab
omni patioris Diuinitatis opinione
remotos. Tum particulā, *Et*, superad-
dimus ad compositionem orationis
perficiendam. etenim dictio illa, *an-
ctus*, in nostro idiomate breuissima
est, & monosyllaba; nec proinde cū
alia potest dictione se sola antecēdi,
quemadmodum vestrum *այս*. Cæ-
terum, quod erga Christum sit à
nobis Trisagium decantandū, testes
vos ipsos adducimus: extant enim in
vrbibus Damalcena, & Manuella-
na libri quidā, vestrīs literis exarati,
in quibus ter sanctus hic hymnus ita
scriptus reperitur: *Sanctus Deus, san-
ctus fortis, sanctus immortalis, qui cru-
cifixus es pro nobis, miserere nostri*,
quare hoc pacto cum esse canendū,
haud ipsimet excogitauimus, sed à
vobis ita nos didicisse, comperimus.
quam autem ob causā deindē hanc
Patrum* traditionem in minimis po-
tueritis, ignoramus: quippe ineptus
ille rumor de voce, quæ à puero, sur-
sum

Trisagium
cum apoc-
rice e-
solum fi-
lium se-
cutione
asserunt.

* Appēdix
ad Trisa-
giū, Hære-
ticorū, nō
Patrū tra-
ditio fuit.

ածնին , զկարողեանն , և զառաքելոցն :

Պիմնի . Ծանկցե եղբայրութեաներ . զի զոր քնն առ ի բրնտառողիկ քաւանութիւն , նախ քան զայս գլուխ , ընկալաք , և խոստովանեղաք . Թե լինի առ ի սերդ ձեր հոգեւոր և մարմնաւոր հաղորդութիւն : և Թե վասն ոչ հակառակելոյ գիտութեան ճշմարտութեանն : և այլ ոչ . Թե ի Թագաւորական պատիւ վերա նստի՝ յաւելեալ ի սոյն , և ոչ Թե ի վերջին աղբարտութիւն ժամանակէ՝ պակասեցուցեալ : քանզի ըստ աշտաբելոյն . ոչ որ կանս , և ոչ հանդերձեալն կարեն մեկնել զմեզ ի սիրոյն բրնտառի , և յառնա խոստովանութեանն : այլ կցորդեմք ձեզ , մի : և հաւատար ըստ առ ի բրնտառ հաւատոցդ . որպէս և գրեցաւ : Իսկ զանոս տէրութեանս , զորս պահանջեք կատարել , զանոս աւանդ անթերի կամօքն այ . և ամենմէ ի փառս բրնտառի ընդ ձեզ : բայց ի ծննդեանն օրէ , և սր ի նա յարին խորհրդածութիւնն աւետեացն , և պալըտեանն ի տաճարն : ի նախ նեացն ի մեզ այսպէս եկեալ . զի ընդ մկրտութեանն լինիցի . Լաւ կայն մեր սիրոյ աղապար ժողովեալ , և զկաղաղութիւն բրնտառի ցանկացեալ հաստատել . տխործեմք և յայտ մասին մեծի եկեղեցոյդ . հաւատարել : Թեպէտ և չիք ի բրնտառ այսու առաւելութիւն կամ նուաղութիւն . յաւորոյ յաւորոս ամենից փոփոխութիւն : այլ միայն հաւատով և սիրով զնոյնս կատարել :

Decembris: Circumcisionis 1. Ianuarij: Epiphaniae 6. eiusdem mensis: Purificationis 2. Februarij: & similiter absque vlla mutatione proprio quoq; die ceteras festiuitates Domini, Sanctae Deigenitricis, Ioannis Baptistae, & Apostolorum.

Armeniorum resp. Iam nouit vestra Fraternitas, quod quicquid ad orthodoxam Christianam fidei professionem spectabat, iam in praecedentibus articulis lubenter suscepimus, & confessi sumus: idq; profecto, tum ad spiritualem, corporalemq; communionem cum Charitate vestra seruandam; tum quoq; ne contra scientiam veritatis niteremur: & non, quod inde speremus, in pristina rursus regalem amplitudinē esse redintegrandos: neq; quod eo frustrati vereamur, ne in extremam perueniamus mendicitatem. haud enim, iuxta verbum Apostoli, institia, neq; futura poterunt nos separare a charitate Christi, aut ab ea, quae in ipsum est, recta fidei confessione: sed potius vobiscum in unitatem & communitatem secundum fidem eiusdem conlociamur. Porro quod attinet ad festiuitatum dominicarum celebrationem, qua a nobis postulatis: illas quidem omnes habemus, ac vna vobiscum ad gloriam Christi celebramus, excepto Natiuitatis die, & eorum, quae ad ipsam ordinantur, mysteriorum Annunciationis, & Purificationis: quae quidem Natiuitas, a Maioribus nostris traditum accipimus, vt ipso Baptismi die concelebretur. Veruntamen nos hic propter concordiam congregari, Christi-

Pollicentur, se in festis celebradis vniuersali Ecclesiae concordantes futuros.

Vu sique

stiq; pacem perficere cupientes, acquiescimus, etiam in hoc magnæ vestræ Ecclesiæ cōcordare; & quamvis nihil excessus, aut defectus Christi fides patiatur ex hac de vno die in aliū festorum trāslatione; id tamen complere, Fratribusq; concordēs inueniri, ex charitate saltem debemus, & volumus lubentissimè; tamedsi, cum iam olim ab antiquo inueterata sit in medio nostri illa consuetudo, difficilis aliquantulū nobis erit rei istius executio. At verò, cū inferius nostræ similiter postulationes exponendæ sint: si quidem vos Deus ad eas suscipiendas roborauerit, eiq; satisfacere vobis libuerit: nos etiā obstricti erimus, alter alterius onera inuicē portādo, legem Christi vel in hac parte adimplere. Porro si vos infirmi ad hoc fueritis, & nostræ quoque infirmitati quæsumus ignoscatis.

Græcorum prop. 5. Quærimus, ut sanctum oleum ex arboris fructu conficiatis.

Armeniorum resp. Ex paupertate quidem huic derogamus traditioni; cum in plaga septentrionali difficilimè ea reperiatur materia, quæ continet figuram gratiæ Spiritus sancti. Si tamē deinceps inuentu facilis fuerit, haud quaquam traditionem istam fraudabimus.

Græcor. prop. 6. Quærimus, ut in pane fermentato, & in vino, cui admista sit aqua, sacrificetis.

Armeniorum resp. Circa hunc Articulum, quod sanè iustum est, Reuerentiæ vestræ suademus: ut nimirum cum Apostolica Petri Sede, & cum

տարել . և արդարեւ այս 'ի սե-
րոյն մասանց, եղբարց համախոհ
լինել 'ի պատիւ նորուն . և հա-
մեմբ բաղանօր . բայց տկարա-
նամբ 'ի տիրապետ լինելն, յաղաքս
հոսանալոյ աւանդութեանն 'ի մեզ
մեր . և չորս բանդի հանդերձեալ
բոնոր ունի և զմեր գլխաւորապե-
տիւնս խնդրոց . եթէ զօրացուցե-
ղանց ան առ 'ի կատարել . և հա-
յայ Թուեացի ընդունել . պարտա-
պանեմք և զանս այսմ մասին,
զմիմեանց բեան բառնալով, կա-
տարել զօրէնս բոնաստի . խոյ
եթէ դուք տկարանայք . և առ-
մերս տկարութիւն զիջանել աղա-
չեմք .

*Ե. Լրամիմք, զի առնեցէք զմե-
սանն 'ի պաղոյ ծառայ .*

Պիմնի . և ըստ յաղբառութեան
խափանեալ . և աւանդութիւնս և
զանս դժուարագիտութեանն 'ի
հիւսիսային կողմանս զայս նիւթոյ,
որ ընդունի զտիպ շնորհացն առք
հոգոյն . և չորս եթէ դիւրագիտ-
լիցի . զանս օրինաց, և համ-
ըստ հեղգութեան, ոչ խափա-
նեմք .

*Զ. Լրամիմք, զի առնեցէք զմ-
ծային հաղորդութեանն խմորուն հա-
ցի . գիտով և ջրով .*

Պիմնի . ըստ յայսմ մասին և
բաւական զարեաք ձերում պատու-
ականութեանդ, ընդ առաքելոյն
Պետրոսի աթոռոյն հաւատարել,
և ընդ մեր նորաւորութեանս . և
այսպէս զիջանելով զօրէնս սիրոյն
նորոգել . բանդի նօքաւ ևն առաքելոյն
աւանդոյն աշտիկերոց հաւատար ձեզ
որոց հանգոյն և մեր բազարն հացս

նուիրենք 'ի քրիստոսի 'արարարս
դին . և զքո՛ւ եթէ տայե՛ ձեզ ան-
խմարհիլ , և այսու 'ի մեր՝ տա-
ման համարել . պարտական էմք ,
դի մի ինչ կ'ընեն լիցի միաւորու-
թեան եկեղեցւոյ , խառնել ընդ
անտառի գինին ջուր 'ի փառս
այ .

Ե. Լյամիմք , զի կայցեն ան
քրիստոսեայքն , բահանայքն , և
ժողովրդականքն 'ի ներքս եկեղե-
ցւոյ , յորժամ կատարի անայնս
պատարագն . բայց յայնցանէ զորս
արդելուն կանոնք յաղագս ապաշխա-
րութեան նոյնպէս և յայլ կարգաւ
որո՛ւթեան եկեղեցւոյն .

Պիմնի . Ըստ այնմ մասին յան-
ժանէն՝ ոչ 'ի կամաց եղև . ալ յայ-
ղագս տարագրելոյ աղգիս 'ի հայ-
րենի աշխարհէն և յեկեղեցեացն .
և պանդուխտ գորով 'ի մեզ ձեր-
ոչ հաղորդս ընկալայք զմեզ , ուր
ծրուացի էր . այլ փակեցիք ընդ
գէտ մեր զգրուսն եկեղեցեաց ձե-
րոց , և մեզ անկար եղև 'ի արմ
դիտութեանս բաւական ժողովր-
դոցն եկեղեցեա լինել . ուստի յայ-
տնալ աւանդութեան յաղբառու-
թենէն , որպէս զօրէնս եղև . զի
տեսնալ զհայրապետական աթոռս
որ 'ի ստորին հողմս վաւորեալ ,
վանս ոչ ունելոյ եկեղեցի , որտա-
լոյ նորին աղօթել : զէրին հողման
բնակիչն , ոչ բարե նախանձա-
նովորութեան հալան՝ արտաքոյ և
եկեղեցւոյ աղօթել : Եւ լինի այս
աղագաւ յառանել զգոչութեան
կարծեաց Թերութեան բարեկրօ-
նութեան 'ի մեզ ձեր . և զքո՛ւ եթէ
տայե՛ ան հայրապետական աթոռ

Խդ
46

Խդ
47

Խդ
48

nostra adhuc Humilitate concordēs
efficiamini , atq; ita submissi legem
charitatis instauretis. sunt nāque illi,
non secus ac vos ; Apostolicæ huius
traditionis discipuli: cū quibus & nos
azimum panem in Christi sacrificio
consecramus. Quòd si tantā vobis hu-
militatem Deus concesserit, vt hac in
re nobiscum conueniatis, debitum
nobis erit, ne quid obstaculi Eccle-
siæ vnitati opponatur, aquam puro
vino miscendi , ad gloriam Dei :

Græcorum prop. 7. Quærimus, vt
cum perficitur diuinum sacrificium,
omnes Christiani, tum Ecclesiastici,
tum seculares intra Ecclesiam com-
morentur: ijs exceptis, quib. hoc pœ-
nitentiæ gratiā à Canonibus prohi-
betur. Hoc idem similiter in alijs Ec-
clesiasticis functionibus obseruetur:

Armeniorum resp. Huiuscemodi de-
lictum nequaquam ex voluntate, sed
ex eo planè processit, quia Gens no-
stra extra Regionēs, & Ecclesias suas
aberrat, ac egena peregrinatur in me-
dio vestri: quare vobis non modò in
vestram nos cõmunionem benignè
non excipientibus, verùm & ianuas
Ecclesiarum quoq; vestrarum præ-
cludentibus in faciem nostrā, nobis
impossibile fuit, in hac peregrinatio-
ne Ecclesias Populis nostris sufficie-
tes ædificare. Hinc abusus ille, pro-
cessu temporis ex paupertate conti-
nuatus, veluti firmā in legem ver-
sus est: nā superioris nostræ Regionis in-
cola, perspicientes, habitantes infe-
rioris huius Regionis , in quā Sedes
Patriarchalis translata fuit, ob Eccle-
siarum penuriam extra illas orare, &

Reprobat
in sacris
Mysterijs
fermenta-
tum panē
Græcorū .
Aque mi-
stionem se
suscipien-
tes , pro-
mittunt .

Armenio-
rum con-
suetudo
extra Ec-
clesiæ lo-
res orandi .

ipſi quoq; ſimiliter, æmulatione mi-
nimè quidem laudabili, eũdem ex-
tra Eccleſias orandi uſũ receperunt:
quapropter magis creuit in vobis
iſta defectus noſtræ Religionis opi-
nio. Cæterum ſi Patriarchali huic
Sedi dederit Deus Eccleſias populo-
rum capaces, facile iterum poterit
in vniuerſam Armeniorum Natio-
nem, præſertim ex vi noſtri man-
dari, priſtina induci conſuetudo.

Græcorum prop. 8. Quærimus, vt
recipiatis quartum, quintum, ſextũ,
& ſeptimum Concilium Generale.

Armeniorum reſp. Definitio, & cau-
ſa quarti Cõcilij reperitur inter nos;
quod quidem concors eſt cum tribus
alijs præcedentibus: idcirco & à no-
bis iam receptum eſt. Cum verò
nos de aliarum etiã Synodorum de-
finitionibus, & cauſis certiores fecer-
itis: illaſque ſupraſcriptæ confefſio-
ni, & tribus prioribus Concilijs con-
cordes, atque conſonas inuenerimus,
excipiemus cum amore.

Græcorum prop. 9. Quærimus, vt
veſtri Patriarchæ promotionem, ex
Græcorum dumtaxat Imperatore
faciendam, ratam habeatis.

Armeniorum reſp. Præſens Artic-
lus, & ſi poſtremus in ordine, virtute
tamen continet omnes alios præce-
dentes: quoniã iſtud, ſi ita quidẽ eue-
nerit, hanc, quã modò pacem adſtrui-
mus, confirmabit, immò magis, ma-
giſque augebit: ſin verò minus: licet
nos iã conſeramus in præſentia, nul-
los tamen horum ſeminum fructus
dehinc collecturos, ſperamus. Cuius
rei exemplũ haud quidem in hiſce lo-

տիւն հիկդիցի բաճական ժողովո
դոցն և գիւրաւ գարձեալ աւան
դաւթեան յընդհանուր ազգոս
րաւմեացի, ապացուցիւ, և մեր հրա
մանաւ:

Ե. Լյամիմբ, զի ընդունցիք
զչորրորդ, և զհինգերորդ, և զվե
ցերորդ, և զերթնւրորդ տիկդե
րական ժողովո:

Պիմնի, Օսահման և զպատճառ
չորրորդ ժողովոյն գտանի ՚ի մեզ
մեր, որ է էրիցն, որ նախ քան
զնաւ, համաձայն սուխ որոս և
ընկալեալ եղև ՚ի մեզ: Իսկ յոր
ժամ, ապցեք զայլոցն պատճառ
համախոր վերադրեալ խոստովա
նութեանդ. և երգակից առաջնոց
ժողովոցն: Ընդունիմք սիրով:

Թ. Լյամիմբ, զի ընդունցիք
զառաջարկութեան կաթուղիկոսին
միայն ՚ի Թագաւորէն խոստովոց:

Պիմնի. և յո գրուեալ Թեպետ և
յետոյ դասեցաւ. բայց սակայն
պարտանալից է՝ մի նախակարգիւր
կարգացն գլխոց: զման զի Թէ այս
լինիցի, զոր այժմ հաստատմբ,
զխաղաղութեան ամէն, և ևս առ
աւել բարգաւաճեցցէ: ապա Թէ
ոչ. Թեպետ և մեր այժմ սերմո
նեմք, առ յուսամք առ յուսանալ
սերմանցն զպատուք: Իրոմ յարա
ցոյց, ոչ եւկ ՚ի մարմնականաց շարժ
զվերն խնայաութեան առնումք: և
կերպարհաբոյս զման զի կարմն
ցեալ ամ զմարդն, որ բաժանե
ցուեալ ՚ի նման անձնեթեան կամբք
վերադն ըստանալ, հնարեալ զայս
էամբ ՚ի մեզ զորէնան, և զմարդ
րեան. զպարգևս, և զուրաւար
լիւ մարդ ոչ կարացին տիրապե
տա յիւ

Sacra Syn-
odus
Chalcedo-
nenſis re-
cepta fuit
à toto Cõ-
cilio Tar-
ſenſi Ar-
meno.

զմարդկաւթիւնս հաւանելու յետ ԾԲ
որոյ աշխարհաւոր փրկութեան հար 52
կաւորեցաւ յայտնել իմ զբանս
համարոյ առաքեաց, և ընդ մեր
միաւորեաց բռնութիւն և զնոյն
անտութեան հաւատարեալ, ընդ նոյն
յարոյց և ընդ նոյն նոտոյց յերկ
նաւորս ի վերայ մահ իշխանութեց
երկնից. և զնոյն եղ. զբռնել և կե
ղեցուց, որ է մարմինս նորա, յեր
կնա մեզ բաժանայ, և յերկրիս
ըզնիցս լցուցանող. և յայտն և մեր
աղօրն ներգործութեւ չարին բաժա
նեցաւ ի նկն թէ ուղիղ կարծիւք,
կամ թէ Թիւռ. մեր զԹշուամա
թիւն եկեղեցւոյ, և զպատակտեմն ԾԳ
այսօր չար տեսանեմք: տեսին զայս 53
նախ քան զմեզ հարքս ձեռք և մեր
յիւրաքանչեւ ժամանակս. և հաւ
րեցան առնել զխաղաղութիւն, որ
պէտ էր երմանաւ, պատուական,
բարի, և երջանիկ պատգիարգն. որ
գրեաց ի հայս զԹուխան հոգեւոր
սիրով, և ուղղափառութեւ լցնար
Էւթիմա դարձեալ ի նոյն անտառ
հայրապետ՝ յաւել ի նոյն աշխարհ
առ մեզ զԹուխթ. և յայտն և մեր
հարքն ջանացին զի Էրզր. կաթող
ղիկոսն ի ժամանակս Հերակլի աք
բայի արար զմիութիւն եկեղեցւոյ.
ապա յայն ոչ մնաց հասարակութիւն ԾԳ
Էւ Էլիան կաթողիկոսն ի ժա 54
մանակս Էլիայի, և Էրտանդե
այ Թագաւորաց. և ոչ նարայն
յանկութիւն կարաց ընթանալ ի յա
աջ. եկն և Էրզր. քրիստոս զկայա
սեմն առ և ի յերիտիսն արքային ի
մեծ եկեղեցիդ. և չեղեւ հնար
միութեան. Էւ յետ նոյն այսօր
մեք արժանի գտար զանապործու
յիւն Թեան

lũm corporeis rebus, sed in illis etiã
supernæ sapientiæ consilijs experi
mur. Quandoquidem volens olim
Deus, hominẽ ab ipso leparatum lu
crifacere, hæc studiosà inuentione
molitus est: abstulit à nobis veterẽ le
gem, Prophetas, dona, ipsas quoque
cœlitũs intentatas minas deposuit;
quippe quæ omnia lapsũ iã homi
nem recuperare nequiueraũt. Sed alia
rursus noua salutis nostræ mysteria
voluit exhibere: nempe consubstan
tiale sibi Verbũ mittens in mundũ,
cum nostra illud natura copulauit:
idemq; iã hominem factum, sibi met
ipsi secundũ diuinitatem æquale, ad
Empyreum super omnes cœlorum
Principatus euexit, in dextera sua col
locauit, ac demũ Ecclesiæ sanctæ ca
put instituit, pro nobis, qui corpus
eius sumus, Sacerdotẽ in cœlis, & in
terris gratiarum largitorem. Simili
quoq; modo, & Gens nostra perpetra
tione mali à vobis siue recta, siue
obliqua mente diuisa fuit: vnde nos
hodiẽ, Ecclesiarum inimicitia, &
schismata quantũ perniciosã fue
rint, experimur. prospexerũt hoc etiã
ante nos Patres vestri, & nostri sin
gulis tẽporibus; quapropter ad pacẽ
conciliandã defatigati sunt: vt vene
rabilis, strenuus, ac probus vester Pa
triarcha Germanus, qui litteras ad Ar
menios misit, spiritali charitate, atq;
fide orthodoxa plenas. Similiter &
Patres nostri supra id ipsum conati
sunt: Ieser enim Patriarcha tempore
Heraclij Imperatoris Ecclesiæ vnio
nem cõposuit, quæ tamen non firma
permanuit: itẽq; Vahanus Patriarcha
tem.

S. Germa
nus Patr
Constan

temporibus Basilij, & Constantini Imperatorum; nec tamen pium illius desiderium valuit ulterius progredi. Venit etiā & Gregorius Vacaiaser ad vestram magnā Ecclesiam, & Imperatorem Alexium; neq; potuit vnio conciliari. Post illos autē & nos quoque hodie digni reperi sumus, qui ad hoc diuinum opus, & pacē animū adijciamus: veremur tamen, ne fortē, cum minimē vobiscum corpore cōiuncti simus, spiritualis hæc vnio, vti aliās sæpē contigit, iterū destruat; quemadmodū virtus antiquæ legis adeò infirma fuit, vt homines cum Deo reconciliare nequiuert. Quamobrem cum aliquādo, ad facinus hoc perficiendum, simplex consilij prioris inuentum euaserit imbecille, deberetis nunc vtiq; & in hoc seculi fine multiplicis sapientiæ Dei exemplum imitari: atq; non secus ac illa, mutuā naturarum nostrarū conjunctionem conferere, sicq; charitatem etiā nostram firmo, ac indissolubili vinculo deuincere. deberetis, inquā, Antiochenam Cathedrā Patriarchæ Armeniorū desponsare: vt nimirum illius castissimæ Virginis, & intemerati huius sponsi consortio, credere valeamus, vnionē, inter has duas Nationes nunc initā, stabili deinceps esse charitate perduraturā. Et quidē spe maxima niteremur, quod sicut Dñs N. Iesus Christus per corpus suū Genus humanū sub Dei Patris dominio mācipauit, ita pari quoque ratione & hic Patriarcha sanctā illam Sedē, & Ecclesiam veluti corpus suū habendo, omnes alias Arme-

Pecune, vt
Armeniar
Patriarcha
Cathedrā
Antioche-
nam pos-
sideas.

Եւան բոռն հարկոնել, որ է խա-
ղաղութիւն առաջին Երկնցիմբ,
55 մի գուցէ, զի ոչ եմք խառնեալ ընդ-
լեզ մարմնով, և հոգեւոր հոգեւոր
քաղութան քաղաքացի դարձեալ,
որոյ վերայ գրեցաք. Եղև. և որոյ
զօրնայն տկարացաւ զօրութիւն.
որ ոչ կարաց տիրապէս զմարդիկս
առ. ան մերձեցուցանել. և զոր
բանի տկարացաւ պարզ խորհրդոյ
հասարակ այս գործոյ կատարումն.
պարտ է ձեզ ի վախճան յաւիտե-
անցս զբաղմապատիկ իմաստութիւն
այ առնել յարացոյց. և հանդոյն
նման բնութեանց շաղկապումն ի
մեզ մեր առնել. Եւ այսպէս ան-
բախ պնդութիւն զտէրն նորաւել. քր-
56 հարմարացուցանել զաթոռն շնորհ-
քոյ հայրապետութեան հայոց.
զի ի ձեռն սղախոնէ կուտին այնու-
րիկ, և անբեժ փեսայիս այսորիկ
միմեքորութեան, հաշտութեամբ ինկել
ի մեզ երկուց աղբալս անբախ սն-
քոյ ինասմութիւն. և յորանմբ,
զի որպէս տէրն զմեր զմարդկային
բնութիւնս ի ձեռն մարմնոյն իւրոյ
նորաւեաց ընդ իշխանութիւն այ հօր,
այսպէս սո մարմնս ունեւոր զառ-բբ
աթոռն զայն. և Եկեղեցի, զայն
Եկեղեցիս հայաստանեաց ընդ իշխա-
նութիւն Թագաւորիդ հոռոմոց ա-
57 ծեալ կացուցել, և ի մեծ Եկե-
ղեցիդ խառնեացել. Չայս ոչ եթէ
իշխանասիրութեան ախտէ շարժե-
ալ այսպէս համարման փոփոխութե-
անք. ձեր մի լիցի զմասն. անմեղ
կամ անբախ առաջի սրտանալ
մասնեաց շարժեալ. ալ պարզ բն-
քոյիւր. և անկեղծաւոր սիրով,
և խաղաղութեան բարձրագոյն զայն
առնելով.

անձանեմք հիմն հաստատուն , և
անշարժ : միութեան եկեղեցեաց մե
քոց : Բաւականք բախեալոյ ի ներ
հաւասյո : Էշպան Թե ոչ . ոչ լի
նիցի երկնցիմք : զի հոգով խառնելն
մարմին : եղեկոցս : ոչ մասն հաս
տատուն առանց կորդուութեան
մարմնոյ . և Թուի Թե . որպէս զօրե
նայն լիցի . որ ոչ կարաց զբար
դարացոյցանել : և այն զի ան
խոնարհեցաւ , և եւս : իսկ այժմ
զի ունիմք բահանապետ զքնութե
նակիցն մեր զքն . զմանցեալ ընդ
երկինս , ի ներքոյ վարացունին ,
նսանալ ընդ աջակէ հոր . ամենեցուն
յոյն ի նա հաստատուն : Եւ և
լուծ պատուիրանին նա պատրաս
տելովն Թեթե . Էշպան յորժամ
լիցի կաթուղիկան հայոց մի ի չե
րից աթոռոց , ընդ աջակէ Թե
քաւորիդ հոռւանոյ , պատրիարք
աթոռոյն անտիրացոյ . ան հա
յաստանեացոյ յոյս . և հաւատ և
միաբանութեան նոզաւ առ նեղ
խարսխի : և ան լուծ զորդեք ի
զերայ պարանոցի մեր , այսու յաւով
Թեթե : ունելով միշտ զմիջնորդ
խաղաղութեան հաղորդ ձեր . և
ձեր կամօքն յաջորդն զառաջինն
փոխել : և Թագաւորական ընտ
րութեք կոչեցեալ : Էշպան Թե
ոչ . Ժառայ գորով այլ ազգաց
ըստ մեղաց մեր . և ընդ իշխանու
թե նոցին բաւեալ : զիմք հնար
է՛ ձկանել առ Թագաւորք հոռւ
անոյ , և առաջարկութեան կաթու
ղիկոսի պահանջել : Էրանի եթե
էր հնար : զի Թե յարտաբանոյ
Պողոս սահմանե բարի զկայութեան
ունել եպիսկոպոսին , որչափ և առ
յիւր

niorū Ecclesias sub Imperatoris ve
stri potestātē redigeret, vestraq̃ue
magnæ Ecclesiæ associaret. Nec ve
rò credatis, quòd principatus cupidi
tate flagrātes, hæc ita prælicenter ve
stræ cōmunicamus Fraternitati. ab
sit ista suspicio à mente vestra; & à
nostra tale corā adeò sapientibus, &
perspicacibus viris delirium. sed ani
mo certè simplici, ac nulla simula
tione tecto, id vobis crāquillitatis de
siderio tracti proponimus, tanquam
firmum, atque stabile Ecclesiarum
nostrarum concordix fundamentū.
quod si vobis nequaquam arriserit,
maximoperè dubitamus, quin fru
stretur incæptum. Profectò spiri
tualis coniunctio inter eos, qui corpore
præditi sunt, sine corporum cōmu
nicatione nihil firmitatis habebit:
haud aliter, ac lex antiquitūs à Deo
lata iustificare neminem potuit: sed
nunc habentes Pontificem nobis cō
substantialē, Christum, qui penetra
uit cœlos, sederque ad dexteram Pa
tris, omnes certā in eo spem collo
camus; atque iugum præceptorum
suorum, eo confortante, leuissimum
ducimus. Ad eundem icidem modū,
vbi Patriarcha noster in vna ex qua
tuor vestris Cathedris sedebit à dex
tris Græcorum Imperatoris Ponti
fex Antiochenus; omnium quidem
Armeniorum spes, fides, concordia
per eum ad vos ipsos conferetur: im
mò & quodlibet iugum à vobis col
lo nostro imponendum, eo spem af
ferente, leue computabimus, habentes
semper pacis mediatorem, com
municantem vobiscum, qui illum,
Regia

Regia electione creatum, pro libito in alium permutare possetis. Sin verò minus ita fiet: cum nos propter scelera nostra alienigenarum serui facti simus, atque sub duro ipsorum dominio, & ditione degamus; quid fieri unquam poterit, ut ad vestrum Imperatorem confugiamus, ab eoque Patriarchæ promotionem efflagitemus? ò utinam sic possibile foret. Quod si Paulus, Episcopum ab ijs, qui foris sunt, testimonium habere bonum, adiudicauit: quantò etiam magis ab ista magna & sacrosancta vestra Ecclesia? Vos itaque, an hoc simpliciter impossibile sit, ex vobis ipsis iustum date iudicium.

Sequuntur propositiones, quas Armenij postulant à Grecis.

1. Querimus, ut omnes, qui crimē aliquod admiserint, de singulis ipsorū delictis, iuxta Canonū decreta, iudicentur: nec ordines in Ecclesia Dei suscipiāt, nisi post accuratū examen.

2. Quotquot verò ex ijs, qui ad ordines promoti sunt, deliquerint, iudicio publico deponantur, & post condignam pœnitentiam, locum sui ordinis inter collegas obtineant.

3. Mēbris mutili, manciq; & lymphatici, ad ordines ne admittantur, quacunq; licet ex causa.

4. Ut sacrosanctū Sacrificium azimo pane perficiatur, iuxta veram magnæ Romanorum Ecclesiæ, atque nostræ traditionem.

5. Ut penitus abusus ille tollatur, reliquias eiusdem Sacrificij sub terra asseruādi; neq; post consecrationem (quod sit potius ad delectationē gustus, quàm ad mylteriū Sacramenti) misceatur Eucharistiæ aqua calida.

6. Ieiunia, à Canonibus iniuncta, nec à Regularibus, nec à Sacerdotibus esu pisciū, aut vini potu soluātur.

7. Vt

Կա թանգի քոյց անհարձ անարգաբար լինել: Եւ դուք ձեզնիս առաջ զիրարն:

Հետեւին խնդիրք հայոց ի հռոմեոց:

Կա. Խնդրեմք: ի զի ամենայն մեղքոցեալք՝ ըստ իւրաքանչիւր յանցանոց կանոնական հրամանաւ դատեալ լինելու, Խնդիմք ընկեալ՝ ապա յեկեղեցի աստուծոյ զատարձանս ընկալ լինելու ծախս ըսել: Խնդրեմք:

Բ. Խնդիմք յանցոցեալքն ի նոցանէ յոյսնի խորաւթեամբ որոշեցին. Եւ յետարձանի անաշխարութեան՝ ապա համակարգիցն դատակցեցան: Կ. Խնդրեմք: Եւ կրօնականք ըստ որում Եւ իցէ պատճառի մի կոչեցի ի ժառանգութեան պատիւ:

Դ. Եւ զհայ որքոյ պատարագին զի բաղարձ առնիցէք. ըստ Խնդրեալ անդորութեան հոռվմայեցեոց մեծ Էկեղեցւոյն, Եւ մեր:

Ե. Բարձցի ամենեւին կարծիք. զմնացում որքոյ պատարագին ըսգերկրեմ ծածկելոյն: Եւ նայն հեշտութեան աղագաւ, Եւ ոչ խորհրդոյ յետ կատարմանն ջերմ ջրով խառնեցի:

Զ. Լրանմական պահք մի ի կողմանորայ, Եւ ի քահանայից ձկամբ Եւ զնոսով լուծցի:

Եւ Եւ

Է. Եւ զայն զամեն շնորհ
քաջ Լյաթորդիկան հայոց . եւ զոր
նաչ եկեղեցիք եւ սահմանք են ընդ եւ
խանութեամբ նորա յարեւելս եւ յար
եւմուտս . եւ նոյն յաջորդեցէ հրա
մանաւ Թագաւորիդ զհայոց սեան
այլ միւս եւ ի սպաս .]

Եւ զայն զամեն շնորհ արքայն
ժողովոյն հայոց յար. վասն մահու
ան ի գրին յանայ ոչ էղև հասանել
ի հասարակս ջանկացեալ միաբա
նութեան . զանգի որպէս քէ պատ
մին քանակաց բարոնսն . ինքն
ախնաւէլ սահաւ իկ մի աստղ քան
զման իտա . ի համեր ասանել ժողով
ի Լյոստանգանաւորի վասն պատ
նառի ուղղափառ հաւատոյն . եւ
Թերեւ ի ժողովն յայնպիսի հարա
բեալ լինէր միաբանութեան հայոց .
եթէ ոչ քանակաւ եր յաստի կենաց
նոյն ախնաւէլ . զմտած միմեզ քաջ

Դ
64

7. Vt Patriarcha Armeniorum
Antiocheni Patriarchatus potiatur;
domineturque in omnibus illis Ec
clesijs, & Confinibus, quæ eiusdem
Patriarchatus ditioni in orientali &
occidentali Parte subduntur : ac
præterea ex Imperatoris vestri præ
scripto idem simul regat nunc & in
posterum Gentem Armenam .]

Haftenus acta Concilij Tarfensis
Armeni ; quod tamen propter in
tempestiuum Manuelis Imperatoris
obitum suo fuit sine frustratum : nã
affirmat Baronius ex Niceta , paulo
ante obitum ab ipso Manuele cura
tum , celebrari Concilium in causa
fidei ; in quo procul dubio de vnio
ne etiam cum Armenis agendum
fuisse , nisi illud mors Imperatoris
intercepisset , ex dictis manifestè
conijcimus .

Baron. an.
1160.

Կ
65

EX ARMENA

Historia :

Caput XXIII.

LXV:

Dominus Gregorius, nepos Prædecessoris : annos 2.

LXVI:

Dominus Gregorius, præcedentium Patriarcharum Gregorij, & Niersesis Ghelaiensis nepos : annos 7. obijtque in Urbe * Sift.

* Urbs in Cilicia, ab Armenis Sift nuncupata.

ANNOTATIO.

Gregorius hic, Patriarcha, Innocentio tertio Romano Pontifici, primo anno eius Pontificatus, per litteras gratias egit, quod eius prædecessor Cælestinus tertius Archiepiscopum Moguntinum ad Leonem Regem Armeniæ coronandum miserat, cui & ab Innocentio perhumaniter responsum fuit. eius autem epistolæ, de Armenico in Latinum interpetratæ, & in secundo libro eiusdem Innocentij positæ, sunt huiusmodi.

Apud Innoc. lib. 2. epist. 296.

Epistola, quam Gregorius Armeniorum Catholicus Domino Papæ Innocentio destinavit.

Vobis, qui estis caput post Christum, consecrati ab eo, & caput catholicæ Ecclesiæ Romanæ, matris omnium Ecclesiarum;

11

22

adeo

ՀԵՆՈՒԵԻ

Հայոց Պատմութիւնն .

Գլուխ ԻԳ.

Տեր Գրիգորին՝ եղբոր սրբին 45
անցելոյն . ամս . Բ .

Արեւ Գրիգոր՝ եղբոր սրբի առաջնաց կաթողիկոսացն Գրիգորի , 47
և Ներսէսի . ամս . Է . Ամ գախօղ
նի ի բաղաքն Ախա .

ՄԵԼԻՆՈՒԹԻՒՆ

Արարատայեանն .

Բ
2

Գրիգոր կթսս , եղբոր սրբի ան
Ներսէսի կայեցոյն՝ գրեաց զԹ
ուղթ գոհութեան առ իմնօղէն Թիսս եր
բորդ , պատն հռոմայ , ի յառաջն ամի
պատգութեան իւրւմ զի միւս պատն , որ
Նախ բան զնա , Լիկիւսախոսս երբորդ
առաքեալ էր ի հայաստանն զարհե
պիսկոպոս մօզուհմայն առ ի պատ
կել զԹգրն հայոց զԼէւն . Իսկ զԳ
հուր Թուրթն կթսն Գրիգորի
մեք ցառք Թառքմանեալ ի հայոց
բարբառէ , ի յերկրորդ գիրանոյն ի
նօղէն Թիսս . և Թառքմանեցաք զնա
զկրտմն ի հայ բարբառ . որ է՝ այս .

Գ

Թուրթն ան Գրիգորի Լիւսն
հայոց առ իմնօղէն Թիսս եր
բորդ , պատն հռոմայ :

Գրեալատար գլխափոխանդ քի ,
և հաստատեալ ի Նախէ ինքնա
ղուիս պետդ Եկեղեցւոյն հռոմայ , որ
է՝ մայր ամ Եկեղեցեաց աշխարհի .
Եւս

իմաստնացեալ և սրբաժնեալ աջորդ
ւշաօրելոցն գերամբարձ Պատրիարք
Էպիսկոպոսաց, բարդինալաց, բա
հանայից, կղերիկոսաց, և ամեն
ցուն առ հասարակ որք ի ձեր սբ
եկեղեցիդ, ողջոյն և եղբայրութիւն
Գրեգոր ծառայ յի բի, և շնորհօրն
այ կի՞ն առ հայոց, և որդիսք և
կեղեցոյդ ձերոյ, որ է հիմն օրինաց
առ բրնառնեկց, շնորհք ընդ ձեզ և
խաղաղութիւնս :

Էւ ընդ սիրոյ սղծութիւն ծա
նուցումն լիցի ձեզ, զի մեր ւշ
հեպիսկոպոսք, և Էպիսկոպոսք,
բարձրալը, և կղերիկոսք աղաջեմ
հանապազ զս բո զգլուխն մեր, զի
պահեսցե զձեզ, և զձերս անփորձ և
անսասան ի շարեւ բանզի երբ դուք,
որ էք զլուխ, առողջ լինիք, և մեր,
որ եմք մարմին, առողջացուք, որ
հասնիք ձերօք, ծանկեր տէր սբ, զի
էկեալ է յայդոսս առ մեզ ամեն
մասս, երջանիկ, և սրբալիծն եպիս
կոպոսն մօգանութացի, որ ի կողմա
նէ այ, և քերաբարձր սբ աթոռայդ,
և մանաւանդ մեծ ի Լրայսերն հառ
մայեցոյց, եբեր առ մեզ զիսառ
գարդ պատկն, և նոգաւ պատկեաց
զի՞նքն մեր զլեւոն, և մեզ դարձոց
զի՞նքն վարստին, զոր կորուսեալ
էաք ի վարդոց, յորժամ հեռացեալ
էաք ի ձեռն, Բաւաի այժմ ըսկա
լեալ եղև ի մեզ օխորժանք և մե
ծաւ ուրախութիւն : Էւ յոյժ գոհա
նամք զբարեբաւն այ, և զամենայն
եկեղեցւոյդ հասմայ, և զվեհափառ
կայսերէն հասմայեցոյց : Էւ դար
ձեալ ծանկեր տէր սբ, զի նոյն եպիս
կոպոսն յայանեաց մեզ զվեհագոյն
հրամանս ձեր, զոր և մեր լուար յո
յնէ :

adeo prudentes, & sancti, quod de
beris esse in loco Apostolorum subli
mis Papa : & vobis sanctis Archie
piscopis, Episcopis, Cardinalibus,
Presbyteris, clericis, & omnibus, qui
sunt de vestra sancta Ecclesia, salutē,
& fraternitatem. Pax Dei sit inter
vos. Gregorius homo Iesu Christi,
per gratiam Dei Catholicus totius
Ecclesie Armeniorum, filius vestre
sanctę Ecclesie, quę est fundamen
tum legis totius Christianitatis.

Sciatis, quod nos Archiepiscopi, E
piscopi, Presbyteri, & clerici oramus
Iesum Christum, qui est caput om
nium nostrum, ut seruet vos, & ve
stros ab omnibus malis: quia cū vos,
qui estis caput, estis incolumes; nos,
qui sumus corpus, benē valebimus
per vestrā benedictionem. Noueritis
Domine, quod ad nos venit nobilis,
sapiens, & sublimis Archiepiscopus *
Mogunrinus, qui nobis attulit ex par
te Dei, & ex parte sublimitatis Ec
clesie Romanę, & ex parte magni
Imperatoris Romanorum sublimē
coronam, & coronauit Regem no
strum Leonem; & nobis reddidit
coronam, quam perdidimus a lon
go tempore, vnde nos fuimus elon
gati a vobis. Et nos recepimus eam
libenter, & cum magno gaudio; &
inclinamus, & regratiamus Deo, &
S. R. E. & alto Imperatori Roma
norum. Sciatis, Domine, quod ipse
nobis monitrauit vestra pręcepta; &
nos ea multū libenter audiuius,
& libenter volumus legem, & fra
ternitatem sublimis Ecclesie Ro
manę, quę est mater omnium Ec
clesia.

* Idē erat
S. R. E. Car
dinalis E
piscopus
Sabinēsis.

Armenij
coronam
Regni ami
serant ex
quo tem
pore ab
Ecclesie
Romanę
obediē
tia se re
traxerant.

Armenij,
Ecclesiar
Romanæ
legem se
prius ha-
buisset, la-
tentur.

clesiarū: & nos solebamus eā habere,
& nunc eā habemus, & libēter volu-
mus esse ad vestrū mandatū. Et fir-
miter sunt ad mandatū vestrū om-
nes Archiepiscopi, Episcopi, & om-
nis Clerus nostræ Ecclesiæ, qui sunt
in nostris terris, & sūt multi per Dei
gratiā. Et nos rogamus vos, vt ore-
tis Deum pro nobis: quia nos sumus
in ore draconis, & in medio inimi-
corum Crucis, & inter eos, qui sunt
naturaliter inimici nostri. Et nos
vos rogamus per Deum, quatenus
nobis mittatis tale adiutorium, &
tale consilium, quod nos possimus
conseruare honorem Dei, & Chri-
stianitatis, & vestrum: quia postquā
nos sumus vestri, & vos estis memo-
res nostri, efficiatis tantum erga nos,
quod nos gratias referamus Deo, qui
nos redemit sanguine suo; & quod
gratias agamus sactæ Cruci Domini
nostri, qui fecit totum mundum.
Iesus Christus defendat vos, & om-
nes vestros ab omni malo, & nobis
det vestram benedictionem.

*Epistola, qua ad præcedentem
Gregorij Armeniorum Ca-
tholici ab Innocentio iij. re-
spondetur, deque primatu Se-
dis Apostolicæ differitur.*

Ibidē epi-
stol. 207.

EX eo te radicatum in fide ca-
tholica, & esse Catholicum
non tam nomine, quā merito, ex-
perimur: quod Apostolicæ Sedis
magisterium recognoscens, eam
Ecclesiarum omnium matrem, &
Nos caput vniuersorum fidelium
con-

ժար կամօր: և յանձն առաք զօրհնո
ւ և զեղբայրութիւն գերամբարձ սբ և
կեղեցոյդ, որ է մայր ամ և կեղեցեացն
քի: Եւ որպէս սովոր էաք յառաջնայն
պէս և այժմ ունիմք և ընդունիմք
զնաւ և կամիմք միշտ հնազանդ մնալ
հրամանաց ձերոց մեր և արհեստիկո-
պոսք և եպիսկոպոսք. բահանայք և
ամ կղերիկոսք եկեղեցոյ մերոց. որք
են բազումք ի յաշխան մեր շնորհօքն
այ: Եւ աղաջեմք զձեզ, միշտ աղօ-
թել առ ամ զս մեր. որ մեամք տաս
ի բերանն զիշապի և ի մեջ հակառ-
ակաց մերոց. և Թշնամեաց խաչին
քի: Եւ գարձեալ աղաջեմք զձեզ զս
այ, տալ մեզ օգնութի և խրատ. զի
կարասցորք յայսմ աշխարհիս պահել
զպատիւն այ և զբրիտանիական օրի-
նաց, և ևս զձեր բանքի երբ մեր է
զաք ձեր. պարտ է ձեզ յիշել զմեզ. և
տալ զայնչափ օգնութի. զի կարաս-
ցուք գահանալ զայ, որ փրկեաց զմեզ
արեամբն իւրով. և զի կարասցորք պա-
տուել զամենասուրբ խաչն ամ մերոց
յի քի. որ պահեսցէ զձեզ և զձերս յամ
չարէ. և մեզ շնորհեսցէ զձեր օրհնութի.

Թուղթն պատասխանատուութեան
Ինսօղէութիոսի պապին առ տէր
Էդրիգոր կթան հայոցյորութիւն
աէ յաղագս գլխաւոր հոգաւարե-
տութե և կեղեցւոյն հոռմոյ:

Ինսօղէութիոս եպիս, ծառայ
ծառայիցն այ. պատուական
կղբայրք. հայոց կթան տէր Էդրի-
գորի. և ամ հայրապետաց. և որք
ընդ հնազանդութե ձեր. ողջոյն և
առաքելական օրհնութի. ւշրդ ալ
նա գիտեմք. մնալ զբեզ անշարժ և
յիւր

հանգանալուն ի վրոջդ արհաւիրան հաւ
տառս, և գոյ կամօրդ իմացն Թե Եւ
նաւաւք միայն. այլ ևս իրար և արժա
նաւորութիւն. զի զի ընդառնելով զվար
դապետութիւնն առաքելականս սբ ա
թառայս. խոստովանիս գոյ զնա մայր
նաւ եկեղեցեաց, և զմեզ գլուխ նաւ
հաւաքացեալոց. որպէս ընթերցաք ի
Թորգման քոյ. քանզի ըստութիւն զի
տես զիշխանութիւն Պետրոսի. և որ
պէս տերն մեր անձնեաց նմա արա
ծել զնաւ ոչխարս իւր. ասելով երեցս
անգամ. Թե արածեաւ զսխարս իմ.
Եւ Ես նմա զիշխանութիւն կապելոյ
և արձակելոյ զամենայն. ասելով. Թե
զոր մի անգամ կապեսցես յերկրի,
Երկրի կապեալ յերկրս. և զոր միան
գամ արձակեսցես յերկրի. երկրի ար
ձակեալ յերկրս. աշխ ևս գիտես
զգլխաւոր հովաւապետութիւնն առա
քելականս սբ աթառայս. և զի զն արդե
անն որբոյն Պետրոսի որ էր գլուխ նաւ
աշխարհոյ, և աւագագոյն ոչ հա
սակաւ, այլ իշխանութիւնն. սա ժառան
գեաց զվրդապետութիւնն և զառաջնոր
դութիւնն ի վրոջ նաւ եկեղեցեացն աշխար
հի, առհմանադրութիւնն ոչ Թե մարդ
կան, այլ այլ. Եւ Ե՛ հիմնեալ ի վրո
անդրդութիւնն և հաստատուն հիմանն.
զորմէ ասէ Պօղոս. Թե հիմն եղեալ
է, զոր այլ որ ոչ կարէ գնել, քան
զայն որ կայն, որ է՛ ինքն քոյ յիւ. և
զորմէ ասաց տերն ցպեարոս. Եւ Ես
զիմ, և ի վրոյն այդ զիմի շինեցից զե
կեղեցի իմ. և դրոշմք դժոխաց զգա
մի յաղթահարեացէն. Եւ Ես նայն
պետրոս յես. քի իմանի գոյ այն մի
հովիւ. և ընթերցանութիւնն եկեղեցին մի
հոտ. ըստ ասացելոյն քի. Թե Ես և
այլ ոչխարք, որ ոչ են յայնմ գաւա
նիս. Թե,

confiteris, sicut ex tuarum nobis
innotuit serie litterarum. Nosti
etenim priuilegium Petri, quod si
bi Dominus vniuersas oues suas pa
scendas, vocabulo terriò repetito,
commisit, palce, inquit, oues
meas, & super vniuersos ei ligandi
& soluendi contulit potestatem, di
cens ad eum; quodcunque ligaue
ris super terram, erit ligatum & in
cælis; & quodcunque solueris su
per terram, erit solutum & in cæ
lis. Nosti etiam prerogatiuam Apo
stolicæ Sedis, quæ per merita Beati
Petri, & si non tempore, auctorida
te tamen inter Apostolos primi,
non constitutione synodica, sed
diuina, inter omnes Ecclesias magi
sterium obtinuit, & primatum: fun
data super immobili fundamento,
de quo Paulus inquit Apostolus: fun
damentum positum est præter quod
aliud poni nõ potest, quod est Chri
stus Iesus; & de quo Veritas in Euā
gelio inquit ad Petrum; super hanc
petram ædificabo Ecclesiam meam,
& portæ inferi non præualebunt ad
uersus eam. Petrus siquidem post
Christum potest intelligi pastor
vnus, & Ecclesia vniuersalis ouile
vnum; de quibus Dominus in
Euangelio protestatur, alias, di
cens, oues habeo, quæ non sunt
ex hoc ouili; & illas oportet me
adducere, & vocem meam au
dient, & fiet vnum ouile, &
vnus pastor. Sanè lapis ille angu
laris, quem reprobauerunt ædifi
cantes, factus postmodum in ca
put anguli, faciens ytraque vnum,
Iu-

Iudæorum populos, & Gentium nationes in vnitare Christianæ fidei cōiunxit, Ecclesiam ex vtrisque constituens, non habentem maculam, neque rugam: quæ ne post ascensionem eius secaretur in partes, & ne vnitum in eius fide, diuideretur ouile, vni eā commisit Apostolorum Principi gubernandam, quem solum sibi Dominus, & in officio vicarium, & in magisterio constituit successorum. Hoc autem tua Fraternitas diligenter attendens, ac sciens, quod secundum Apostolum omnes vnum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra, Nos, quos Dominus (licet immeritos) vicarios suos esse voluit, & Apostolorum Principis successores, caput Ecclesiæ confiteris, & te, ac fratres, & Coëpiscopos tuos partem nostri corporis recognoscis, sciens, quod sicut palmes non potest fructum facere à semetipso, nisi manlerit in vite, sic & membrum & sensu caret, & actu, si non in corporis permanlerit vnitare. Gaudemus ergo non modicum, quod in fide catholica perseuerans, circa Nos piæ geris deuotionis affectum, & filium te esse Apostolicæ Sedis innuis, dum eam esse matrem omnium protestaris, recognoscens à Nobis magisterium Ecclesiasticæ disciplinæ: quam & si recepram longo tempore prius, ex parte tamen per venerabilem Fratrem nostrum

Mo-

ԺԴ Թէ, և զայն ևս որարաւ է՝ ինձ ածել
այսր, և ձայնի իմոմ լուիցեն. և և
13 զիցի մի հօսա և մի հովիւ: և զի որոյ
զէմն այն անկեանի, զոր անարգեցին
շինօղբ, յետոյ եղև զլուխ անկեան
և առնելով զերկոսին մի, միաւորե-
այ զժողովո-րդսն հրէից և զաղգին
հեթանոսաց ի միութի բրնառնեալ
կան հաւատոյ. և բաղկացոյց յերկ-
ցունցն զեկեղեցին իւր ոչ ունող զա-
բան կամ զաղտեղութի: և զի մի լի-
նէր բաժանեալ ի մասունս յետ յա-
րութեն իւրեան. և մի կարեալ լի-
նէ: հօտն միաւորեալ ի հաւատն
իւր. անձնեաց առաջնորդել զնա մի-
նամուսնէր առաքելոցն զլիաւորի. զոր
ԺԴ թիւն տէրն մէր կացոյց ի յառաջնոր-
14 դութն զփոխանորդ իւր. և զհետեւ օղի
զոր պետութեն. և զոր զգաստութե-
խորհեալ բոյ եղբայրութե՞ր զայսպի-
սիս. և գիտելով ընդ առաքելոցն արդարի.
Եթէ մեր ամենեքեա մի մարմին եմք ի բն.
այլ իւրաքանչիւր միմեանց անդամք
եմք. զի այսորիկ որպէս և տէրն մեր
յն բն կամեցաւ զմեզ անարժանս կա-
ցուցանել զփոխանորդ իւր. և աթոռա-
ժառանգ զլիաւոր և առաքելոցն Պե-
տրոսի. այսպէս և դու խոստացանե-
ցեր զմեզ զլուխ տիեզերածաւալ և
կեղեցոյ. և ճանաչեցեր զեկ և զգա-
հակեցաւ բոյ զեղբայրս ի բրն. զմասն
ԺԵ մարմնոյս մերոյ գիտելով եթէ որպէս
15 ուն ոչ կարէ առնել զդատու ինչ ինչ
բնեւ. եթէ ոչ մնայցէ ի յարմն. նոյնպէ
և անգամ ոչ կարէ զգալ և ոչ գոր-
ծել. եթէ ոչ միաւորեալ լիցի ընդ մար-
մնոյ: Իսկ ապա ուրախութի ու-
նիմք ոչ սակաւ. զի հաստատու մնա-
լովք ի զի ուղղափառ հաւատոյ. զի
միմեանք սիրով հայիս ի մեզ. և բա-
ՅԵ ընդէս

բողես զբեզ սրբի առաքելականս սբ Եր
 աթուոյս . և զնոս ևս մայր ամենե
 ցուն . Քանաչէլով ի մենջ զգրդ պեպու
 Թի եկեղեցական օրհնայս . զոր Թե
 սկես ընկալեալ ի նենջ ի վաղորդ . այլ
 սակայն և այժմ առաքելութեւն ընկա
 լայր ի նենս պատուական եղբօրն մե
 րոյ մզուան Թայի աշխատեցանսն ,
 որ է Եպիսկոպոս ասորիական , և մի
 յետմէն բարդնալ Եպիսկոպոս , որ Էն Կող
 մակոյք մեր ի մեջ եկեղեցոյս հասնայ .
 աշխատեցանսն յաշխարհիս բարեպաշ
 տութեւն քոյ մեծի . այնչափ հարկել
 և պատուանքել զնոյն աշխատեցանսն
 պատն . ըստ որում ընթերցար ի Թու
 ղմն . և թէն ևս պատմեցանսն մեզ . Ե
 աշխատեցանսն զեղբայրութեւն քոյ ,
 և յարգութեւն ի տէրնս և պատու
 րեմբ ի նենս առաքելական Թուոյս .
 մտալ ընդ հաստատութիւն իսկական զառա
 քելական սբ աթուոս և խորհիլ զօրենս
 ան ի տառէ . և ի գիշերի . միշտ բարո
 ղելով զոր նոյն վայել և ողջամեծ վրդ պե
 րութեւն , և կատարելով իսկականսն
 զոր նոյն բարոյքեմեծ զի մի հակառակե
 իցեն ի բեզ բանք գործոց , և մի գործք
 հակառակ բանեց . եղիմիս ի վր հա
 զանդելոցդ վրդ պեմ ուսուցանելով .
 հայր կրտսմբելով . և մայր մսիթա
 րելով . զի ուսուցեն զազեմա . կրտսմ
 բեցեն իսկականսն , և մսիթարեցեն
 զիսկականսն և զպարկեշտ : բարոյք
 ցուցեն զարդարութեւն ողորմութեւն .
 ի դատաւարանի մի Թողցեն զիրանս :

Moguntinum Archiepiscopum ,
 Episcopum Sabinensem , vnum
 ex septem Episcopis , qui Nobis
 in Ecclesia Romana collaterales
 existunt , suscepisse te gaudes , &
 desideras observare . Fuit autem ,
 & est magnæ tuæ deuotionis in
 ducium , quòd eundem Archie
 piscopum magnificè recepisti , &
 curasti non modicùm honorare ;
 sicut & tuæ litteræ continebant
 & ipsius Nobis relatio patefecit .
 Monemus igitur Fraternitatem
 tuam , & exhortamur in Domi
 no , ac per Apostolica tibi scri
 pra mandamus , quatenus in de
 uotione Sedis Apostolicæ firmi
 ter perseueres , & in lege Do
 mini die mediteris , & nocte ;
 quæ sanæ doctrinæ congruunt ;
 prædicans ; & quæ prædicaueris ,
 quantum Dominus permittit , ad
 implens ; vt in te nec operibus
 verba , nec opera verbis contra
 dicant . Esto circa subiectos ma
 gister , vt doceas ; vt corrigas ,
 pater ; mater ; vt foueas ; do
 ceas minùs doctos , superbos cor
 rigas , humiles foueas , & deuo
 tos ; iusticiam misericordiâ tem
 perans , & æquitatem in iudicio non
 relinquens ; &c. Datum Later , ix,
 kal. Decembris .

In vita
Innocen-
tij III. lib.
5. cap. 45.

*Altera predicti Patriarchæ Gre-
gorij, & totius Ecclesiæ Ar-
menicæ ad eundem Innocen-
tium Papam: qua illi ob colla-
tum Leoni regium honorem
gratias agunt amplissimas, Se-
dis Apostolicæ dignitatem, ac
primatum commendant, eique
obedientiam exhibent.*

Post Deum, qui est caput omniū
bonorum; Apostolicam Sedem
tenenti, & summo capiti totius Ec-
clesiæ, & totius terrenæ sedis, ma-
gno Christi confessori, primæ do-
mni hospitalitatis totius populi, &
religionis, & successori beati Pe-
tri, maioris nati post Christū princi-
pis, & patris totius mundi, sedeti le-
cundum Deum, & portanti Christū
in corpore suo; Innocentio Dei gra-
tia summo Pontifici, & vniuersali
Papæ summæ sedis Romanæ Urbis,
quæ imperiali triumpho vniuersum
mundum suo subiugauit dominio,
& nostro in Christo patri spirituali;
tætæ Ciuitatis gloria sublimato, Gre-
gorius, minimus Episcopus, Catho-
licus omnium Armeniorum, pecca-
tor, & seruus fidelium Christi, bini-
nesq; Archiepiscopi, Episcopi, Ab-
bates, Sacerdotes, & Clerici sub no-
stro regimine viuentes, orationes in
Domino assiduas. Quia supra sedem
dilecti discipuli Christi sedetis, vni-
uersiq; dominamini Europæ, eò am-
plius vos de iure venerari debemus;
& quia

Էրկրորդ Թագաւորն ան Էրեղը
րի կենսին, և ան Էպիսկո-
պոսոսյն հայոց, և ան Ինոց-
ընթիսոս պապն ու Տրագ պա-
պն զմանսկ զման բարեբար-
ժեանց, զոր արարեալ էր
Պապն աշքային իւրեանց, և
յուշանեն անս զմաղանդու-
թիւն:

Լիւհադոյն պետի տիեզերաւորաւ-
Է կենդանոյն, և բարեից պա-
կալ յետ այ, որ է սկիզբն ան բարեանց.
քաջ խոստովանողն է. և հովու-
պետ բարձրագոյն առաքելական սբ
աթոռոյդ: Երկնանման կամար կրո-
նից, և առաւ հիւրասիրութե ան ժո-
ղովրդոց. աթոռակալդ աւագագոյն
իշխանսն յետ ըն և ամենից հօրն պաւ-
կասէլոյն Պետրոսն. Էրջանկափառ
մեծ ի բահանայապետի. Ինոցընթի
սոսն, հոգեւոր հօրդ իմոյ, և սրբազան
Պապիդ կայսերանսն աւարաբաղա-
լին համայնքն օգոստոսափառ յաղթու-
թէ տիրէ ի զո ան տիեզերաց. Էր-
դոր յետին եպիսկոս, և կենս ան հայոց,
յորդանեղ ծառայոյն հաւատացելոցն
քն: և ան արհեպնոյք, և եպիսկո-
սէիցանք, և կղերիկոսք. որք ընդ հա-
ղանդութե մերով. զողոյն և զպաղա-
նանս մաւուշանեմք սրբութեդ. Էւս
արդ բանդն ի զո աթոռոյնսստիք սի-
րեցեալ աշակերտն քն. և տիրէ ի
զո բովանդակ եւ բովակէ. սակս այս
որիկ եւս պարտ է մեզ առաւ Էրապետ
պատուի զձեզ Էւս և բանդն եր հայր
ան հաւատացել բոնամոտեից. զմ այ
յորիկ

սորիկ սիրով ընկալաք զհրամանն ձեր.
 և եղաք զնա՛ն զի աչաց և երեսաց
 մերոց, օհնելով և փառաւորելով զան-
 զհայր մեր և զարարիչն ամենայնի,
 որ արժանի համարեաց այնչափ սի-
 բել զմեզ . մինչ զի ինքն իսկ եղև
 սերն մեր . Եւ յետ այլոց բա-
 նից ասեւ . Էջրի՛ յոյժ ուրախացաք
 ՚ի տեր . զի մայրն ան եկեղեցի-
 աց, որ պայծառութիւն իւրով լու-
 րացաւ զան՝ տիեզերս, համեցաւ
 բարեւորութիւն հայել և միսթա-
 րել զուղղափառ եկեղեցին հայոց .
 Եւ զիսկ սակաւոց դարձաւ ա-
 սեւ . Իսկ ասով ընթացանք եկե-
 ղեցիս հայոց ՚ի ձեռն իմ և ՚ի ձեռն
 ան Ժողովրդեանս մեծաց և փո-
 քոնց ինդրեմք յայ զխաղաղութիւն
 բազկատարած աղաջանօր . Եւ զգո-
 հարմիւն մատուցանեմք սք հայ-
 րութեանս ձեր, զանս արատոյ մե-
 ծի, զոր հանապազ էաւ ՚ի ձեռն
 մշտայաղթ Էջրայս մեր . զանս ո-
 րոյ համբ նուաստութեանս մերոյ
 այսպէ՛ք եղև, և լինիցի մինչ և յետս.
 զի մինչ զիս համօքն այժմ հեամք ՚ի
 պատրիարքութեանս, միշտ հաս-
 տատեսցուք ընդ հնազանդութիւն և
 իշխանութիւն ձեր զսիրելի որդին
 մեր ՚ի բն զԹագին հայոց, և զան իշ-
 խանս իւր, և զհաւատարիմ Ժողո-
 վորդան . ուստի աղաջեմք զձեզ ջեր
 մեռանդ պաղատանօր . մի մառանալ
 զիսկ Թագին մեր, և զայս արեւ-
 էլեան աշխարհս, և զանուն այժմ
 այլ օհնեցէք տառապելոցս . ըստ
 որոմեւ ան էա ձեզ խորհել քրախ .
 Եւ ՚ի վերջն ասեւ . Ընկալաք յայ
 և յառաքելական սք տօնոյդ զԹա-
 զրութեան մերոց . Հարգեալ մեզ ՚ի
 Եւրոպայի և Եւրասիայի ձեռն .
 Եւ յայտնեմք ձեզ ձեռն .

22 & quia Pater estis totius fidei Chri-
 stianitatis, mandatum vestrum cum
 amore recepimus, & posuimus su-
 per oculos, & faciem nostram, &
 referimus laudes Creatori totius
 mundi, & benedicimus Deum Pa-
 trem nostrum, qui dignatus est in
 nos tantum amorem habere, ut ipse
 amor noster fieret. Et post alia rur-
 sus: In Christo igitur gauisi sumus,
 quia Mater Ecclesiarum, quæ totum
 Orbem sua claritate irradiat, voluit
 Catholicam Ecclesiam Armeniorum
 bono corde respicere, & consolari.
 cõ namque quod ita nos respexit,
 gaudemus in Christo, nam oculi
 nostri nobis non dederunt malum
 exemplum ad instruendum fratres,
 & subiectos nostros. Et infra: De
 cætero Ecclesia Armeniorum per me,
 & per populum, tam maiores, quàm
 minores, qui sunt in montibus, &
 Abbatijs, simul manibus eleuatis pa-
 cem à Deo exigimus, & gratiarum
 actiones vestræ exoluimus Paterni-
 tati, propter honorem, quem Rex
 noster triumphator à Vobis semper
 recepit. Nostræ itaque Paruitatis vo-
 luntas fuit, & est, & erit in perpetuum,
 quod quandiù, Deo volente, hac di-
 gnitate frecti fuerimus, dilectum in
 Christo filium nostrum Regem, om-
 nes Barones, & Fideles suos sub ve-
 stro dominio stare faciemus. Hinc
 est, quod precibus assiduis Vos pre-
 camur, ut non tradatis obliuioni ipsum
 Regem nostrum, vobis deuotum, ne-
 que orientalem plagam, neque domum
 Dei: immò succurrat oppressis, pro-
 ut Deus vobis inspirauit. Et inferius

tandem: Recepimus ex parte Dei, & vestra remissionem peccatorum; & idem mandatū augmentauimus auctoritate Dei, & vestra omnibus sub Sacerdotio nostro constitutis. &c.]

His acceptis litteris, Innocentius officiosissimis verbis rescripsit, se Armenos arctissimo semper amore complexurū, omnibusque prosequuturum studijs; ac postquam breui compendio recensuit, quæ ab eo acceperat, hæc adiicit.

Ibidem,
epist. 46.

Nos autem, qui diligere debemus proximos sicut nos ipsos, de tuæ fidei puritate gaudemus in Christo, & te velut venerabilem fratrem nostrum, & magnum Ecclesiæ Dei mēbrum gerimus in visceribus charitatis, ac charissimum in Christo filium nostrum Leonem Regem Armenorum illustrem honorare disponimus; & vniuersam Armenorum Ecclesiam, utpote filiam Sedis Apostolicæ specialem, consouere. &c.]

Hæc Innocentius; qui etiam Siseni Archiepiscopo Cancellario Armeniæ longè antea commendarat, ut in adducendos ad Romanæ Sedis obsequium Armenos sedulò incumbere: quòd ille, his redditis Summo Pontifici litteris, lubenti animo spondit, precibusque humillimis expetiit, ut sibi annulum, mittam, & pallium mittere dignaretur:

Apud Innocent. lib. 5.
epist. 47.

Quia in remotis partibus inter barbaricas nationes ad Dei seruitiū sumus constituti, & in propria persona vestram nequimus, quòd molestè ferimus, Visitare Paternitatem; flexis genibus cordis vestræ supplicamus

72
25
Հէ՛նր . և իշխանութեան Բէնիկի և ձեր՝
աւանդեցաք ևս զայն Թողութիւն
ամ Ժողովոցէս մերոյ . և այլ .]

Եւստի առեալ զայսպիսի Բուղթս
ԻննօղէնԹիոս պապն . գրեաց առ
հայոց կթան Էրիզոր պատասխա
նի լի հայրական սիրով և գթու
Բէ . և յետ այլոց բանից գրէ այս
պէս .

Իսկ մեք . որ պարտմբ սիրել
զնկէրս որպէս զանձն մեր . ուրախ
յոյժ էղաք ի բրնտա զան մարտ
Թեան բոյ հաւատարմութեանդ .
Էւ զքեզ իբրեւ զպատուական իշ
բայր մեր , և զմեծ անդամ եկե
ղեցոյն բրնտս , կրեմք սիրով ի
մեջ սրտից մերոց . Էւ կամմք գէ
26
րիկերոյ մեծ արել և պատուել զմե
ծապալած առ Թագաւորդ հայոց զԼե
ոն զօրդին մեր սիրելի . և մանաւ
անդ հովուել և սիրել զնԹահնուր
իկեցեք հայոց իբրեւ զսեպհական
դուստր առաքելական սբ աթոռայա
Էւ այլ .]

Էւ դարձեալ նոյն ԻննօղէնԹիոս
անձնեալ էր Թղթով զիսաւոր արհե
պիսկոպոսին հայոց մայրաքաղաքին
Ալշոյ . հոգալ զս հաստատելոյ զազն
հայոց ի սրտիւ և հնազանդութիւն
առաքելական սբ աթոռայն հոգմայր
72
27
Էւ արհեպիսկոպոսն խոստացեալ էր
անս առնել զայն յօժար կամօք և խո
նարհապէս խնդրեալ էր ի նմանէ զհայ
րապետական զերարկուն , և զմա
տանին , և զսԹր . և ծրեաց առ
Պապն զԲուղթս զայս .

Զանգի կենամք ի հեռաւոր և
տարակացեալ կողմանս ծառայել ա
նձն մեզ գալ , և տեղանել զպատուելի
հայրա

հայրաւոր ձեռնադրութիւն ծուծոյ
 իջեալք սրտեւ առաջի ձեր սրբութեդ
 աղաչեմք . զի մի մտաւորեք զմեզ .
 այլ արժանաւորեալեք զնել զհրամանս
 ձեր 'ի զՏեհեանց հապաւնութեան ձե-
 րայքեան լոյզ . զի մեր հոգեւոր և սրտեւ
 որաւորաւոր եմք կատարել և առաջար-
 կել զամ սրտաւորութեան ձեր . Եւ դար-
 ձեալ՝ բանդի մեր եղաք նոր տառնի
 սրբութե ձերոյ . աղաչեմք պաշտօնա-
 նօք . զի առ յիշատակ սիրոյն առա-
 ղելական սբ աթոռոյդ , արժանաւոր
 բնութիւն ուղարկել առ մեզ զմատանին ,
 և զվերարկութեան . այլ ևս զԹողութեան
 զայն , զոր սովոր էր շնորհել ուխտաւ
 որայն ծանապարհորդաց յանկոյն ծո-
 վածն , հաստատեալիւ ևս զայն 'ի զՏ
 զիմաւորացն , որք ընդ իշխանութե
 Թորոս հայոց մարտնչին զՏ անուանն
 զի 'ի գեւթ Թշնամեաց սբ խաչին որակ-
 զի նորա շնորհօք Թողութեդ այդոյ
 բնի՝ արեալոյն եղիցին և հզօրացոյն
 'ի պատերազմ .]

[Իսկ 'ի իմնալեւն Թորոս յայնք քովեալ
 զարհեպետիկայութեան սրբոյ զմերն . և
 զպատեմն առ առաքելական զՏ ա-
 Թոն . և խնայեալեալք զնա զվե-
 րակութե և զմայլ զարդա հարստութեան
 կանս . գրեաց առնաւ այսպէս . Օհնոր
 հաց գոհութե մատուցանեմք բարե-
 բարին այ , Թեպետ ոչ ըստ արժանի ,
 սակայն ըստ կարի ահարութեա մե-
 րոյ . զՏ զի շնորհեաց բեզ զայնչափ
 բարեպաշտ մտաւորութե և զհոգիդ
 խնարհ փշեաց 'ի բեզ . ուստի և մեր
 խորհեաց պատուասիրել զբեզ , և
 համարել ուն պատուական եղբայր , և
 արժանաւոր անդամ եկեղեցոյն զՏ .
 նա և լսել աղաչանաց բոց ըստ այսմ ,
 զոր պահանջեցես 'ի մենջ աստուծոյդ .

ՅԷ Է. 61

ՅԷ Է. 61

eamus sanctitati , vt nos non tra-
 datis obliuioni ; immò tanquam
 obediēti vestro mandatum ve-
 strum humeris nostris imponere
 non dedignemini ; scientes , nos ad
 omnia beneplacita vestra promo-
 uenda , & exequenda tam mente ,
 quàm animo promptos , & para-
 tos esse . Præterea noua vestra
 planta effecti , multa precum in-
 stantia exposcimus , vt in memo-
 ria dilectionis sanctæ Sedis Apo-
 stolicæ annulum , mitram , & pal-
 lium nobis mittere dignemini , &
 vt eandem remissionem , quam
 peregrinis transfretantibus pro Dei
 seruitio conceditis , ex parte ve-
 stra militibus pugnantibus sub illu-
 stri Rege nostro contra Crucis ho-
 stes pro honore , & defensione
 Christianitatis confirmare possi-
 mus , qui huius remissionis gra-
 tia sumptis animi viribus in bello
 fiant audaciores .]

ԵԹ
29

Laudans Innocentius egregium
 illius studium erga Sedem Aposto-
 licam , arque pallium &c. Soffredi
 & Petri Cardinaliū operā ad ipsum
 commissurum pollicitus ; his verbis
 respondit : Ei à quo bonum omne
 procedit , licet exiles , quas possu-
 mus ramen gratiarum exoluimus
 actiones , quòd tam pium tibi tri-
 buit intellectum , & animum tam
 humilem inspirauit . Tibi quoque
 sicut venerabili fratri nostro , ma-
 gno Ecclesiæ Dei membro deferre
 proponimus , & preces tuas in his ,
 quæ à nobis secundum Deum po-
 stulaueris , exaudire . Super eo au-

Ibidem
 epist. 42.

091

Yy 2

tem

• Al. Gof.
treul

tem, quòd à nobis per tuas litteras postulasti, vt Fraternitati tuæ pallium destinemus; annuere tuis desiderijs cupientes, per dilectos filios Soffredum* tituli sanctæ Praxedis, & Petrum tituli sancti Marcelli Presbyteros Cardinales, Apostolicæ Sedis legatos, quos in Terræ sanctæ subsidium destinamus, pallium, insigne videlicet plenitudinis pontificalis officij, de corpore beati Petri sumptum; transmittimus, tibi ab ipsis, vel eorum altero iuxta formam solitam; quam sub bulla nostra dirigimus, solenniter conferendum; &c. Dat. Lat. 3. Junij. 1209.

Extant alia plures epistolæ, à Leone Armeniorum Rege ad eundem Innocentium Papam missæ, & è conuerso: in quibus quanta olim obseruantia, atque obedientia; non modò in spiritualibus circa fidem, verùm etiam in ipsis secularibus rebus ex Armenia vniuersa Apostolicæ Romanæ sedi exhibita fuerit; manifestè inspicitur: vt ex aliquibus epistolis notatu dignioribus, mox infra exponendis, videri potest. 2.

Թոյն . զոր և մեք Թաղթմանեցաք : և յանտի փոխադրեցաք աստի աստի .

Եւ քանզի եղբայրաւ Թիդ խնդրեալս
'ի մենջ Թղթմով զվերարկաւն . կա
մեցաք ախորժանօք լցոյցանել զնիշ
սրտին ըոյ . զիսն որոյ 'ի ձեռն սիրելի
որդոցն մեր , Լգարդինալ՝ քահանայ
յիցն Լեօքրէդոսի և Պետրոսի , զորս
առաջեմք զնվերակս մեր առ 'ի յօդ
նուրի տառերազմի երկրին որոյ ,
ուղարկեմք զեզ զառեալ 'ի մար
մնոյ որոյն Պետրոսի զվերարկաւն .
յիս զնշան լրութեան հայրապետաւ
Թեո . Եւ զնոյն վերարկաւն գնեցին
'ի զոր ըոյ հանդիսապէս վերորդեալ
Լգարդինալն ըստ սովորեալ կերպին .
ոյ և մեք անձնեցաք ասցա 'ի մեր ար
ձանագործս :

Եւ զոր 'ի պատմագործս գրանկաց,
որ յղթօ քործոց նոյն Խննօղէն Թիդ
սի պապին , գրանին ևս բազում
նախաք , գրեցեալ 'ի Թգրէն հայոց
Լեոնե , և յիննօղէն Թիդս պապէն առ
միմեանս . Եւ յընթերցմանէ նամա
կայն յայտնի լինի մեզ հնազանդոյ
Թիդ և պապին մեծ զորութեք կան
խաւ հայոց եկեղեցին որոյ մէ աթոռն
համայն զնշ Թեքառ հոգեկան երազ
միայն ալ ևս ըստ մարմնականաց
որպէս Թեանանել չեկեանալս Թգ

Եւ զնոյն վերարկաւն գնեցին
'ի զոր ըոյ հանդիսապէս վերորդեալ
Լգարդինալն ըստ սովորեալ կերպին .
ոյ և մեք անձնեցաք ասցա 'ի մեր ար
ձանագործս :

Թ-տ-դԹ Լեւոնի Թագին հայոց առ-
մեծ-բահանայապետան հառ-
մայ ԽննօղէնԹիսու
Պապն :

Երբով ծանուցանէ Պապին զտէրն իւր
առ-մայ և առ առաքելական սբ-
աթոսնու խնդրէ ի նման
նէ զօգնութի ընդ
դէմ ԼԹաճ
հայ :

Լեւոն շնորհօքն այ և հայսերն
հասնայեցոց Թագաւոր առ
հայոց . պատուական հօրդ և առ
մերոյ , ԽննօղէնԹիսու , մեծ և ընթ
հանուր բահանայապետիդ , և առ
Ժանաւոր պապիդ , զանձն մեր և
զկարս մատուցանելք . քառք ի յայ
նորԹի , և պատիւ ամենապաշին այ .
որ զձեզ զայնչափ մեծ և սբ հովիւ
ընտրեաց , զերական լինել եկեղե-
ցոյ իւրուս ըստ պահանջման զե-
րականաւոր արժանեաց ձերոյ . Լեւոն
արժանի համարեաց , գնել ի զԹ
հիման աշտաքելոցն զայդպէս պաշտ
բեր և հաստատանհիմն շնուած , և
պայծառացոյցանելիս ի զկարաց զհա-
ւարիական , եղեալ ի զժողովնայ աշ-
տանակի առ ի փրկութիւն առ բո-
ւանէկոյ Եւստի շնորհօք մաքրափայլ
արտառութեան լիւարդ և մեծ ու-
սեալք և զպաշտեալք ի ձեռն փրկա-
կան խրատուց ի բրաւտաւի հօրն
մերոյ աշտեպիսկոսարան մօղանԹա-
ցոյս ի համար , և փափակասօք
ցանկանամք ածել օգնականութիւն
այ ի միաբանութիւն մեծի սբ եկե-
ղեցոյդ հասնայ զշնորհեալ մեզայ
զբազանդակ աշխարհատարած Թա-
գաւոր

Leo Armeniæ Rex , Reueren-
dissimo in Christo Patri &
Domino , Innocentio , Dei
gratia Summo Pont. & vni-
uersali Papæ , tanto , ac tali
honore Dignissimo ,

De suo erga veram Religionem , &
Sedem Apostolicam amore , &
quod petat auxilium con-
tra Saracenos .

Apud In-
noc. lib 2.
epist. 203.

Leo per eandem , & Romani
Imperij gratiam , Rex om-
nium Armeniorum , cum saluta-
tione seipsum , & quicquid po-
test . Gloria , laus , & honor om-
nipotenti Deo , qui Vos tantum ,
& talem pastorem Ecclesiæ suæ
præesse voluit , vestris bonis me-
ritis exigentibus : & tam fructuo-
sam , & firmam fabricam super
fundamentum Apostolorum com-
ponere , & tantum lumen , super
candelabrum positum , toti Orbi
terrarum ad salutem totius Chri-
stianitatis effundere dignatus est .
In vestri verò luminis gratia , salu-
taribus monitis Reuerendiss. Patri-
nostri Archiepiscopi Moguntini
instructi & informati , omne Re-
gnum nobis a Deo commissum ,
amplissimum , & spatiosum , &
omnes Armenios , huc illuc in
remotis partibus diffusos , ad vni-
tatem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ ,
diuina inspirante clementia re-
uocare cupimus , & exoptamus .
Ad hæc calamitates , miseras ,
paupertates , & imbecillitatem .
Re-

Բժ-ու-ղԹ պատասխանատարութեան
խննօճէնԹիսի պատկին , առ
Թք-րն հայոց [Լեւոն : Երոզ] գը
ղէ զսերն նորո՞ առ սք աթոսն
հրովմայ , և յորդորէ զնա՞ մալ
հաստատուն ՚ի նոյն սերն , և խոս
տանայ առաքելչնմա՞ զօգնութիւն
ընդ գեմ տանկայ :

Ի նսօղէն Թիոս Էպիս, ծառայ ծառայեցն այն և այլ յյետոյ ասէ. աշոգ նա կացոյց ՚ի զԹագաւորութեց և աղանց զԵկեղեցիս խոր ժողովեալ ՚ի հեթանոսաց անտի, ոչ ունօղինչ արատ համ աղտեղութի և նա ձգեաց զորԹն նորա մինչ և ՚ի ծով. և աւարածեաց մինչ և ՚ի ծագս աշխարհի զշառաւիղս նորա. որոյ է՝ երկիր լինէ իւրով, աշխարհ, և ամ բնակիչք նորա. եւ արդ՝ նոյն ինքն կացոյց զԵկեղեցիս հռոմայ ոչ Թէ ՚ի զԹ ամ հաւատացելոց միայն. այլ և սքարձրացոյց զնա ՚ի զԹ ամ Եկեղեցեաց. որպէս զի նորա ուսանէին ՚ի նմանէ զԵրատոս վարուց. և մանաւանդ զվարդապետութի ուղղափառ հաւատաց. և պահէին զառ ՚ի նմանէ հաստատեալ սահմանադրութիս. քան զի ՚ի ձեռն Երանելոյն Պետրոսի գրաւառաբերցն. որոսմ աւերն մեր գերազանց կերպիւն ետ զիշխանութի կապելոյ և արձակելոյ. ասելով նմա. Թէ զոր միանգամ կապեացես յերկրի, Էդիցի կապեալ յերկնս. և զոր միանգամ արձակեացես յերկրի, Էդիցի արձակեալ յերկնս. աշոգ ՚ի ձեռն նոյն Պետրոսի, ասեմ, աք Եկեղեցին հռոմայ, աթոռ, և հալ

32 *Innocentij iij. ad præcedentem
 Leonis epist. responsio ; qua
 laudat illius studium erga Se-
 dem Apost. cuius primatum
 demonstrat ; hortatur , ut in
 obedientia eiusdem S. Sedis fi-
 deliter perseveret ; & subsi-
 dium contra Sarracenos citò
 se missurum pollicetur .*

Ibidem
capit. 169.

IS Ecclesiam suam, congregatam
ex gentibus, non habentem
maculam, neque rugam super gen-
tes & Regna constituit; is extendit
palmites eius usque ad mare, & us-
que ad terminos terræ ipsius propa-
gines dilatauit; cuius est terra, &
plenitudo eius, Orbis terrarum, &
vniuersi qui habitant in eo. ipse
etiam Romanam Ecclesiam non so-
lùm vniuersis fidelibus prætulit, sed
supra cæteras Ecclesias exaltauit: vt
cæteræ ab ea non tam viuendi nor-
mam, & morum sumerent discipli-
nam, sed & fidei etiam catholicæ
documenta reciperent, & eius ser-
uarent humiliter instituta. In Pe-
tro enim Apostolorum Principe,
cui excellentiùs alijs Dominus li-
gandi & soluendi contulit potesta-
tem, dicens ad eum: quodcunque
ligaueris super terram, erit ligatum
& in cælis: & quodcunque solueris
super terram, erit solutum & in
cælis: Ecclesia Romana, sedes
eius, et Sessores ipsius Romani
Pontifices, successores Petri, et
vicarij I E S V Christi, sibi inui-
cem per successiuas varietates tem-
porum

Իրեցեր զմեզ նորմաւ և նամակաւ
 առ օգնութիւն արեւելեան աշխարհիդ : Էլ անորոց ըստ անկարի մե
 թոմ գոհանամք զմանէ , յորմէ լինի
 ան տուեալ բարի , և ան պարգև
 կատարեալ , և ունի զիրոտս իշխանաց
 'ի ձեռն իւրում , զի զարթոյց 'ի բեղ
 զհոգի լի այդչոյի խոնարհութե :
 Եւ աղաջեմք զարքայական վեհանա
 նութիդ , և յորդորեմք 'ի տէր . այլ
 ևս 'ի ձեռն առաքելական Թղթոյս
 հրամայեմք բեղ , որպէս զի Զանա
 ցիս յաղթահարել զգոռոզ հպարտու
 Թին անհաւատից , և առնել զվրէժ
 զանարգութեան խաչին քի : Իսկ
 զայս կարեն ասնել այնքան ստատ
 կագոյն զօրութե . որքան և մերձա
 46 գոյն մնալովդ Թշնամեաց , լաւագոյն
 Խանաչեգեր զհնարս և զխաբէութիս
 նոցին : Վասն որոյ համարձակեալ դի
 մամարտիլ բաժնութե , ակն ունելով
 ոչ Թէ 'ի բազմութիւն և կարողու
 Թին զօրաց , այլ մանաւանդ 'ի յո
 զորմութիւն նորա , որ ուսուցանե
 զլեռս 'ի պատերազմ և շարժէ զմա
 տունս 'ի ճակատամարտ . որ զհզօրաց
 հաստ աղեղունս Թուրացոցանէ , և
 զտկարս վառէ զօրութե : Էլ հաւարդե
 նիսկ բազմեք են 'ի մերայնոցս որ շնոր
 հօբն այլ և մերով յորդորութե անին
 'ի վր իւրեանց զնշանս Թ խաչին , և բազ
 47 մագոյնք օգնականութեք նորին ան
 նուցան զնա առ 'ի յօգնութիւն արե
 յեան աշխարհիդ . որք 'ի դիպուկ ժա
 մանակի զարդ են արդ . Եւ երկու
 յեղբարց մերոցս առեալ զպատերազ
 մական նշանն կենարար խաչին , առ
 աղեղենն նշանաբարձք զզօրսն քի :
 Էլ պա՛ռ ուրեմն բաժալերեաց , և զօրասլիւր . զի արեւելեան աշխարհդ ունիցի
 փոյթ ըսդ փոյթ զօգնութի ջանկացեալ , գրեցաւ 'ի հոռմ , 'ի նուեմբերի . Իդ :
 յԿ Թ ԷԼԼ

& nos per ipsum , & litteras tuas ad
 orientalis terræ subsidium inuita
 45 sti . Ei ergo , à quo est omne da
 tum optimum , & omne donum per
 fectum , qui habet corda Principum
 in manu sua , quas possumus , gra
 tias referentes , quòd tibi tantæ hu
 militatis animum inspirauit ; roga
 mus Serenitatem Regiam , & exhor
 tamur in Domino , ac per Aposto
 lica tibi scripta mandamus , quate
 nus in timore Domini , & Aposto
 licae Sedis deuotione persistens , ad
 expugnandam barbariem Pagano
 rum , & vindicandam iniuriam Cru
 cifixi , tantò potentiùs , & efficacius
 46 studeas imminere ; quaniò fraudes
 & verutias hostium viciniùs posi
 tus meliùs cognouisti : non in exer
 citus multitudine , aut virtute , sed
 de ipsius potiùs miseratione confi
 dens , qui docet manus ad prælium ;
 & digicos mouet ad bellum ; qui ar
 cus fortium superat , & robore ac
 cingit infirmos . Iam enim per Dei
 gratiam ad commonicionem no
 stram multi Crucis signaculum re
 ceperunt , & plures Domino dante
 recipient , in defensionem orienta
 lis Prouinciæ opportuno tempore
 47 transituri . Iam etiam duo ex fratri
 bus nostris de manibus nostris uiui
 ficae Crucis assumere vexillum ,
 exercitû Domini præcessuri . Confi
 de igitur , & esto robustus , quia citiùs
 forsitan , quàm credatur , orientalis
 Prouincia subsidium sentiet expecta
 tum . Dat. Lat. viij. kal. Decembris .

Innoc. lib.
2. ep. 247.

*Idem Innocentius Papa ad illu-
stris. Regem Armenie. Quod
ipsi transmittat vexillum
beati Petri, quo contra Cru-
cis inimicos utatur.*

Post alia tandem: Et tibi con-
gaudemus, & Nobis, immò
etiam vniuerso Populo Christiano;
quòd cum tibi Dominus inspira-
uit affectum, vt Apostolicæ Sedis
instituta deuotè reciperes, & præ-
cepta fideliter obseruares, & con-
tra inimicos Crucis propositum
illud assumeres, vt in eos vindi-
care cupias iniuriam Crucifixi, &
hæreditatem eius de ipsorum ma-
nibus liberare. Nos igitur de tuæ
deuotionis sinceritate confisi, ad
petitionem dilecti filij Roberti de
Margat militis, nuncij tui, in
nostre dilectionis indicium, ve-
xillum beati Petri tuæ Serenitati
dirigimus; quo in hostes Crucis
duntaxat utaris, & eorum studeas
contumaciam cum Dei auxilio,
suffragantibus Apostolorum Princi-
pis meritis, refrænare. Datum
Later. xvi. kal. Ianuarij.

Apud ge-
sta Innoc.
iij. inserta
in Notis
Francisci
Boisqueti
in episto-
las eiusd.

*Leonis Armenie Regis ad In-
nocentium iij. epistola; qua
ad præcedentem respon-
det, & priuilegium
ab eo petit.*

Post alia sequitur: Paternitatis ve-
stræ litteras, quas per dilectum
fidelem Nuncium nostrum nobis
dire.

ԷԼԼԼ ԹՈՒՂԹ ԻՏԻՆՈՂԵՆԹԻՈՒԻ ԱՊԱ-
ՊԻՆԱՆ ԼԼԵՆԻ ԹԻՂԻՆ ՀԱՅՈՅ: ՍՐՈՂ
ԱՊԱՐԵԼԱՅ ԱՊ. ՆԱ՝ զՆՂԱՆ ՍՐԲՈՅՆ
ՊԵՏՐՈՍԻ. ՂԻ ՆՈՂԱՆ ԸՆԹԱՍՏԵ
'Ի ԴԷՄ ԱՆՀԱՆԱՄԻԿՅ:

Եւ յետ այլոց բանից, որք ապա
ԷԼԼԼԼ ընդ բեզ և ընդ մեծ ժողովրդե-
անն ընդ սարսաղից լինիմք մեք. զի
տէրն մեր յս քն զարթոյց 'ի սրտի բուժ
զիզէ զայնպիսի. որով ընդունեցեր յօ
ժարութի զխրատս առաքելական սք
աթոսոյս, և հաճախութեամբ Կա-
տարեցեր զհրամանս 'նորա: և զա-
րեցեր բազումք ընդ գեմ Թշնամե-
այ սք խաչին. առ 'ի վրէժ առնել զա-
նարդութի խաչեցելոյն ընդ, և աղա-
տել զժառանգութի 'նորա 'ի ձեռացն
իւրեանց. Եւ առ մեք 'ի յանարա-
տութի սիրոյդ պանձացեալք. 'ի խնդ-
րոյ սիրեցեալ որդւոյս մերոյ Եւսեբ
տանի քոյ հրեշտակի՝ առաքեմք առ
գերապապմառ. զեհանձնութեանդ
զնշանն երանելոյն Պետրոսի: զի նո-
ղաւ յարեցեալ 'ի վր Թշնամեայ սք խա-
չին. և ջանացես օգնականութիւն
այ և բարեխոսութի զլուսւոյս ԷԼԼԼԼ
բեցելոյն կործանել զգործութիւնսն
զրեցաւ 'ի հաւմ, 'ի գեղեմեքերի. ինչ

ԹՈՒՂԹ պատասխանատուութեան
ԼԼԵՆԻ ԹԻՂԻՆ ԱՊ. ԻՏԻՆՈՂԵՆ
ԹԻՈՒ ԱՊԱՊԻՆԱՍՏՐՈՂ ԽՆԴՐԵ
'Ի ԱՊԱՊԵՆ ՂԻԶԽԱՆ
'ՆՈՒԹԻ ԻՄԵ:

Օհնի այլոց բանից առ: Իստապ
հուժք և պատուատուութի մեծաւ,
որպէս և զայել էք, մեք առաք զԹՈՒ-
ՅԿԷ զԹՈՒ

զԹն սք հայրաւթէդ ձեր . զոր առաւ Ծա
 բեցէր առ մեզ ի ձեռն հրեշտակին 51
 մերոյ . և ըստ գրեցոցն ի նմա լիով
 իմացաք . զի գթով ողորմութե և ոխ
 բոյդ գրկեալ էք զարքունական մեծ
 վայելչութիւն մերս անձնեալ էք մեզ
 հաստատոսն մնալ ի սէր և պատիւ
 առաքելական սք աթոռոյդ . զոր և
 մեք կամիմք և ցանկանամք անորժա
 նօքայլ ևս գործով զնոյն կատարեմք .
 զի զս ամպիտոյից մերոց միշտ աղա
 ղակեմք առ առաքելական սք աթոռոյդ
 նա և առաքեալ էք առ մեզ ի ձեռն 52
 նոյն հրեշտակին զշահն սրբոյն Պիե
 րոսի վսիշտակի սիրոյն առաքելա
 կան աթոռոյդ . զոր և մեք տացուք ԾԲ
 բերել առաջն մեր ընդ դէմ Թշնամե 52
 աց սք խաչն առ ի պատիւ հռոմէ
 ական եկեղեցւոյդ .] Էս յետոյ դար
 ձեալ ասէ . շէրդ՝ այսուհետեւ մի եր
 ֆնչիք զս մեր . զի մեք կապանօք հա
 ղանդութե պինդ եմք կապեալք ա
 ռաքելական աթոռոյդ . զս որոյ եթէ
 հաճոյ Թուի ձեր սրբութեդ, այլ լա
 տինական եկեղեցւոյն ոչ կամիմք և ոչ
 ևս պարտ է՝ մեզ կապել . սակս այսո
 ըրիկոյդ խոնարհաբար աղաջեմք զձեր
 սրբութիւն . առաքել մեզ զձեռագիրդ
 յայտնի . զի մի պարտական լիցուք մեք
 և լատինացիք որ ի մեր աշխարհո
 բնակն , մնալ ընդ իշխանութե այլ ԾԳ
 աւրուք լատինական եկեղեցւոյ , բաց 53
 յեկեղեցւոյդ հռոմայ և զի մի այլ ինչ
 եկեղեցի , բաց միայն յառաքելական
 սք աթոռոյդ , ունիցի զիշխանութիւն
 նշովելոյ , կամ դատելոյ զմեզ , կամ
 զլատինացիսն որք բնակն ի Թագաւ
 որութիւն մեր . շէրդ զԹագաբերո
 առաջնկայս զհաւատարիմ հրեշտակն
 մեր Էդարսեր կոչեցեալ առաքելք առ

direxistis, eà qua decuit reuerentia,
 & deuotione suscepimus; & per ea-
 rum significata pleno collegimus
 intellectu, Vos charitatis vilceribus
 Regiam Maiestatem nostram am-
 plexari. Continebant etiam, quòd
 in deuotione, & amore Apostolicæ
 Sedis persisteremus, & in hoc sem-
 per perseuerare cupimus, & opta-
 mus: & testis est rerum effectus,
 dum de omnibus negotijs nostris
 ad Sedem Apostolicam appellamus.
 misistis autem nobis per eundem
 Nuncium vexillum sancti Petri in-
 memoriale dilectionis Sedis Apo-
 stolicæ, quod semper ante nos por-
 tari contra inimicos Crucis ad ho-
 norem Sanctæ Romanæ Ecclesiæ
 faciemus: *Et infra*: Præterea nos
 obedientiæ vinculis de cætero Apo-
 stolicæ Sedi esse alligatos, non du-
 bitetis: ea propter, si placet Sancti-
 tati vestræ, cuilibet alteri Ecclesiæ
 Latinæ nec volumus, nec debemus
 alligari. Hinc est, quòd Sanctita-
 tem vestram humiliter flagitamus,
 quatenus nobis litteras apertas mit-
 tere dignemini, vt non teneamur
 videlicet cum Latinis de terra no-
 stra de qualibet conditione, excepta
 sancta Romana Ecclesia, cuilibet
 Ecclesiæ Latinæ: & quòd non ha-
 beat potestatem, nos, leu Latinos
 de terra nostra excommunicandi,
 vel sententiam in Regno nostro
 proferendi super Latinos quælibet
 Ecclesia, excepta, vt dictum est,
 Sede Apostolica. Præsentium quo-
 que latorem, dilectum, & fidelem
 nostrum militem, nomine Garne-

re Teuto ad pedes Sanctitatis vestrae dirigimus; cui super his, quae ex parte nostra vobis indixerit, tanquam Nobis ipsis credere, ne dubiteris. &c.

*Ex indulto Regis Armeniae,
à Domino Papa Innocentio iij sibi
facto.*

Volentes igitur, quantum cum Deo possumus, tuæ Serenitati deferre, & cum honestate nostra petitiones Regias exaudire; tuis precibus inclinati, auctoritate praesentium inhibemus, ne quis in te, vel Regnum tuum, aut homines Regni tui, cuiuscunque conditionis existant, qui mediantibus tamen eiusdem Regni Praelatis, Sedi Apostolicæ sunt subiecti, præter Romanum Pontificem, & eius Legatum, vel de ipsius speciali mandato, distractionem Ecclesiasticam audeat exercere. &c.]

Sunt * insuper in eodem libro Innocentij Papæ aliæ eiusdem Leonis Armeniæ Regis litteræ, quibus ad ipsum Innocentium, ut ad supremum Iudicem, pro Rupino nepote suo appellabat de sententia, tanquam iniquè lata à Concilio quodam Antiocheno, per quam Comes Tripolitanus declaratus fuerat legitimus hæres Principatus Antiocheni, & exclusus ipse Rupinus, Neptis Leonis filius, qui videbatur iure hæreditario debere illi succedere: ad quas litteras respondit Dominus Papa Innocentius, Legatos se missu-

rum,

Եր Եւ Գարշապարս Զեր Եւ զոր ինչ
ասիցե ձեզ ի կողմանէ մերմէ .
54 Կաւտարեք դմա որպէս Եւ մեզ
Իսկ Եւ այլ :

Չեռագիր ան իմնօղէն Թիոսի պա-
պին , առաքեալ առ Լեոն Թգին
հայոց որով շորհէ նմա պապին
զպահանջեալ իշխանութիւն

Օհնի այլոց բանից ասե : Էշրդ-
մեք կամելով, որքան Եւ կարող լինեմք
անդ , հաճեցուցանել զիդ զեհագոյն
բարձրութեդ . Եւ իջեալք առ աղա-
ջանս քոյ՝ լցուցանել զարքայական
Խնդրութեան : զի այսորիկ զորութեք
հրամանաց հզորիս մերոյ արգելեմք .
55 զի մի որ յեկեղեցական դատաւորաց ,
բաց ի հայրապետէն հռոմայ , Կ հրեշ
տակէն նորա , իշխեսցէ նզովել , Կ դա-
տաստան ինչ առնել ի զր քո , Կ Թագաւ
Ը որութե քոյոյ Եւ Կ ի զր մարդկան զի
արգ Եւ իցեն որք բնակէն ըսդ իշխանու-
թեքով Եւ որք միջնորդութե հայրա-
պետացն հայոց են հնազանդք առա-
քելական սք Եւ Թոռոյս : Եւ այլ :

Էշրդ՝ ի նոյն պատմագիրքն իմնօ-
ղէն Թիոսի պապին՝ գտանին Եւս այլ
նամակք . զոր գրեալ էր Լեոն Թգին
առ նոյն իմնօղէն Թիոս . աղաջելով
Զնա . զի ինքն որպէս զիսաւոր Եւ ընթ-
56 հանորդ դատաւոր ամաշխարհի՝ ար-
ասցե գատաստան ի զր զնա զի իշ-
խանութեւն Էշնաթիւքայ , զոր ունէին
առ միմեանս իշխանն ԼԵՐԻԿՈՐԱՅ Եւ
Թոսն Լեոնի ԲԻՍԱԿՆՈՐ քանզի ժո-
ղով իմն անսիրքաց Եւս հաստատեալ էր
սահմանաւ . զի իսանն ԼԵՐԻԿՈՐԱՅ գող
հարազատ ժառանգ իշխանութեանն
Էշնաթիւքայ . Եւ մերժեալ Լեոն զԲԻՆ-
յ Կ դ պինոս

Inn. lib. 2.
epist. 44.

* Apud In-
noc. iij.
lib. 2. ep.
240. &c.
241.

այնոս զազգակիցն լեւոնի Էւ Բնու
 ջէն Թիոս պապն էա պատասխանի
 Թղթոյն լեւոնի, տակով, Թէ ինքն առ
 աքելոց էր. զնուիրակն անդ զփոխա
 նորդ իւր. զի նա իրաւոր Թէ հատցէ
 զայնպիսի վնասն: Էւ բանդի նոյն ար
 քայն հայոց լեւոն արարեալ էր մեծ
 վնաս կրօնաւոր. զօրաւորացն քռան
 կաց Թէմպլարի, կոչեցելոց. և և ս առ
 նէր պատերազմ ի դէմ շրիստոնէա
 կան իշխանին. ԼԳրիսպօլայ, ուստի յոյժ
 տկարացուցեալ էր. անդ զքրիստոնէից
 զօրաւորն. ոսկո, պստրիկ. Բնու ջէն
 Թիոս պապ կշտամբեաց նմա սպառ
 նալեօք նշովից. և հրամայեաց հա
 առցանել Թէմպլարիոսացն. զվնա
 բուծի ըստ արժանի. և միաբանիլ ընդ
 զանդելով հրամանացն Պապին. լիապէս կատարեաց զկամս նորա:

52

37

52

58

rum, qui causam recognoscerent, & ex æquo deciderent. Cum prætereà * idem Leo multa damna Templarijs intulisset, atque cum Tripolitano Comite inimicitias ducens, vires Christianorum in Syria labefactasset; monuit eum per metum censurarum Innocentius Papa, ut omnia Templariorum integrum restitueret, & de damnis illatis satisfaceret, cæterum cum Tripolitano honestis conditionibus super Antiocheno Principatu conveniret: quæ quidem omnia Rex ille, mandatis Innocentij obsequutus, effecit.

* Lib. 7.
 epist. 189
 & lib. 8
 epist. 1. &
 37.

ՀԵՄԵՒԻ

EX ARMENA

Հայոց Պատմութիւնն

Historia.

ԿՂԼԵ. ԻԳ.

Caput XXIV.

ԿԷ Տ էր Տոհաննէս, ընդ տէրութիւն,
 և ընդ անգուծն ամս ոչ:

մեկնութիւն

Լարդապետին:

Յ Ետ որոյ տէր Տոհաննէս ձեռ
 նադրեցաւ կթօմմ հայոց. մե
 ծաւ հանդիսօք դաւանեաց զհնա
 ղանդաւթի և զպատիւ առ սբ եկե
 ղեցին հառմայ առաջի մմ Ժողովր
 դեանն հայոց. և մանաւանդ առա
 ջի դերամբարձ կարդինալ բաժանա
 յին տէր Պետրոսի. զոր առաքեալ էր
 յԿ Ե անդ.

w.

1

D Omnis Ioannes, qui ante an
 num, post electionem transa
 ctum, mortem oppetijt.

LXVII.

ANNOTATIO.

I Oannes, statim ac post obitum
 Gregorij sui prædecessoris crea
 tus fuit Armeniæ Patriarcha, per
 manus Domini Petri, tituli sancti
 Marcelli Presbyteri Cardinalis, quæ
 Dominus Papa Innocentius iij. pro
 reformatione pacis inter Comitem
 Tripolitanum, & Rupinum illuc le
 gaue.

gauerat, sanctæ Romanæ Ecclesiæ obedientiam, & reuerentiam, iuxta ipsius Innocentij formam præscriptam, solenniter coram omni Armeno Populo exhibuit: ut constat ex sequenti Leonis Regis epistola, & altera ipsius Patriarchæ ad Innocentium.

Leonis Regis Armeniæ ad Innocentium iij. epistola: qua ad obedientiam Apostolicæ Sedis Armenam Ecclesiam iam inducendam significat.

Apud gesta Innoc. iij. inserta in Notis Francisci Boiqueri in epistolâ eiusd.

Post alia sic habet. Dominus Ioannes Catholicus, venerabilis in Christo Pater noster, cum quibusdam Suffraganeis suis, & Clero: Nos cum Baronibus fidelibus nostris, & pluribus nobilibus peregrinis astantibus, quanta potuimus honorificentia, & veneratione ob vestri reuerentiam suscepimus Dominum Petrum, tituli sancti Marcelli Presbyterum Cardinalem, legatum vestrum. Sequentibus diebus de obedientia Armenicæ Ecclesiæ ad sanctam Romanam Ecclesiam, ad quam iamdiu laborauimus, diuina auxiliante gratia, deliberauimus: & ad hoc cum multo labore induximus Ecclesiam Armeniæ tempore Pontificatus vestri, meritorum vestrarum exigentiâ; ad quod Progenitores nostri multis transactis temporibus inducere nequiverunt: ut ipse Petrus Cardina-

lis

անդ. Իննոցենտիոս արաքս; առնել զխաղաղութի՛ն մէջ Բ-նայինոսի և իշխանին արիւոյւոյ ըստ ասացելոցն՝ ի զերոյ. Եւ այս լինի մեզ յայտնի ի յերկոյ Թղթոց. զոր գոնցին Լեոն Թգրն, և Յոհաննէս կթան առ Իննոցենտիոս: զոր գտեալ մեր ի Խաղաղութիւն քաւակաց լատին գրով, Թարբեմանէ ցաք ի հայս: և Են այսք:

Թոռղթ Լեոնի Թգրին հայոց առ Իննոցենտիոս երրորդ; պատն հռովմայ: որով ծանուցանէ Պապին, Թէ հայոց եկեղեցին Էկեալ էր ի միաբանութի և հաղանդութի առաքելական սբ աթոռոյն:

Եւ զինի այրոց բանից առե այսպէս. Երբ Յոհաննէս կթա, պառաւական հայրն մեր ի քն, հանդերձ եպիսկոպոսօք և բահանայիւք իւրովք նա և մեր հանդերձ հաւատարիմ իշխանօք մերովք և բազում ազատայորդւովք հայոց՝ ձեր պատուականութե աղագաւ ընկալաք զգերում բարձ կարգինալ բահանայն տէր Պեարոս զձեր նորհրաքն մեծաւ պատուով և հարկին ըստ կարի մերոս: Եւ ապա ի հեաւեւալ աւորոս շնորհօքն ալ հաստատեցաք զբանն հաղանդութե հայոց եկեղեցոյս առ սբ եկեղեցիդ հռովմայ: Եւ բազում ջանին և աշխատութե, նա և զօրութե արժանեաց ձերոց՝ ամենալ հաք զեկեղեցիս հայոց առ հաղանդութի սբ աթոռոյդ ի ժամանակս հովոսափառութե ձերոյ, առ որ ի յանցեալ ժամանակս ճշ կարացան ամել զնախախնիւն մեր. որպէս զհայ լինիցի ձեզ ինքն տէր Պեարոս կարգինալն: որսաք յիշ

կէսն մեր տէր Տոհմնէն առաջի
 նոյն առաքելին դաւանեաց հանդի-
 սապէս զհնազանդութիւն և զպատեւ-
 ձեղ և սքեկեղեցոյդ հառձմայ ըստ
 կերպի և հրամանի Թղթոյն սրբու-
 Թէդ. Եւ առաջի նախատեսել
 գնաին ջերմեանդ սիրով և խոնար
 հուժէ էառ զվերաբերուն առաքելաւ
 առ իսկն ի սրբութենէդ ձերմէ. Եւ
 խոստացաւ ի կարգի իւրեան առա-
 քել զհրեշտակն իւր այդ յիւրաքան
 չիւր հինգ ամի ըստ կանոնական սահ-
 մանաց. առ ի ամսաշէլ զսքեկեղե-
 ցիդ հառձմայ որպէս մայր և խրատել
 ամեկեղեցեաց. նոյն և գալ ի ժողովս,
 որ իննիցն յայդկոյս Ժողոտն կամ ան
 ձամբն իւրով և կամ ի ձեռն հրեշտա-
 կի իւրոյ. եւ հաստատեալ եղև յերկո-
 քին կողմանէ. զի մի արասցի եկեղե-
 ցական ինչ ժողով ի կողմանս, որք են
 յայդկոյս Ժողոտն առանց ներկայու-
 Թէ նորա կամ հրեշտակին իւրոյ. եւ
 զինն այսոցիկ զբոսն հարաք ի խա-
 ղաղութի առնել ի մէջ Երուսաղիմի
 Թոռն մերոյ, և իշխանն արեւոյ
 լոյս և այլ:

Թոռն Տոհմնէն կէսն հա-
 յոց առ Իսնուղէն Թոռ
 սրապն:

Պատեւական հորդ ի բն և ան մե-
 լոյ Իսնուղէն Թոռ, շնորհօքն այ մեծ
 բահանայապետիդ, և ընթահանա-
 պապիդ. Տոհմնէն կէսն ամ հայոց
 և հնազանդեալ սրբութեդ. սղոյն
 հանգերն հնազանդութե և պատե-
 ուղ. և զհաւատիկ զն անձնաւոր իննս
 մարկութե ամենականն այ. յորմէ
 ելանէ ամ բարի. եկեղեցին հայոց

ՅԿԷ

Քա

lis, & rerum est testis effectus. Dom-
 nus Catholicus cum solennitate ce-
 lebri obedientiam, & reuerentiam
 per manus ipsius Legati; secun-
 dum litterarum vestrarum formam
 & mandatum, sanctæ Romanæ Ec-
 clesiæ, & Vobis exhibens, pallium
 à Beatitudine vestra destinatum, co-
 ram prædictis personis astantibus,
 cum deuotione omni, & humilica-
 te suscepit: promittens in ordine
 suo singulis quinque annis per nun-
 cios suos secundum capitularia Apo-
 stolica sanctam Romanam Eccle-
 siam visitare, tanquam matrem, &
 magistram omnium Ecclesiarum;
 & in cismarinis Concilijs, seu in per-
 sona propria, seu per nuncios suos
 interesse; & quod non deberent ce-
 lebrari Concilia Ecclesiastica in cis-
 marinis partibus, absente eo, vel
 nuncio suo, ab utraque parte statu-
 rum est. Quibus peractis, de refor-
 matione pacis inter nepotem no-
 strum, & Comitem Tripolitanum,
 tractatum fuit, &c.

Ioannis Armeniae Patriarchæ ad
 Innocentium Papam, eius-
 dem argumenti epistola.

Ibidem.

7 R Euerendissimo in Christo Pa-
 tri, & Domino, Innocentio;
 Dei gratia Summo Pontifici, & vni-
 uersali Papæ, Ioannes per eandem
 humilitatem Armeniorum Catho-
 licus, Sanctitati vestræ denotus, &
 obediens, cum debita obedientia,
 & reuerentia, plena salutis gaudia.
 Ex ineffabili prouidentia Domini
 nostri

nostri, à quo bonum omne procedit, Armenica Ecclesia, primum, & magisterium sanctæ Romanæ Ecclesiæ, à Deo sibi concessum recognoscens, filia eius facta est deuotissima; & Nos, licet indigni ministri ipsius, accedente Domino Petro tituli sancti Marcelli Presbytero Cardinali, legato vestro, ex iniuncta sibi legatione, ad partes Catholicarum nostrorum, ubi illi reuerentiam cum Clero, & grege à Deo nobis commisso obuiantes, quanta potuimus honorificentia illum suscepimus; & mutuis communicantes amplexibus, & alloquijs, per ipsius manus sanctæ Romanæ Ecclesiæ, & Vobis, secundum litterarum vestrarum tenorem, obedientiam, & reuerentiam exhibuimus; atque pallium, à vestra Beatitudine delegatum, solennitate celebri, ac cum omni humilitate suscipientes, promissimus in ordine nostro singulis quinque annis per nuncios nostros sanctam Romanam Ecclesiam, tanquam matrem, & magistram omnium Ecclesiarum, visitare, & in Concilijs cismarinis adesse, & quod in eisdem partibus Concilia celebrari, nobis absentibus, vel nuncio nostro, non deberent, ab utraque parte statutum est. Institutiones sanctæ Romanæ Ecclesiæ in parte suscepimus, & in parte propter absentiam Suffraganeorum nostrorum, longè lateque diffusam, inducantes; & quia non sine magna personarum deliberatione hoc fieri poterit,

Armenia
Ecclesia
obedien-
tiam exhi-
bet Eccle-
sæ Ro-
mæ.

Մ
8
Ժանաչեղով զգլխաւոր հովառեառ-
Թիւն և զվարդապետութիւն շնորհեալ
ի տեսանէ ամենապէ եկեղեցոյն հռով-
մայ, եղև սերէի գուտար նորա քան
զի եկեալ ի կողմանս կաթողիկոսու-
թե մերոյ գերապետն կարդինալ քա-
հանայն տէր Պետրոս նուիրաքն ձեր,
մեր անարժան սպասաւոր նոյն էկե-
ղեցոյն մեծահանդէս հանդերձօք ե-
կեղեցականաց և ժողովոցոյ մերոյ
ելաք ընդ առաջ նորա, և ընկալաք
զնա մեծաւ պատուով: Էւ յետ որոյ
պատուեցաք և ողորունցաք զմիմե-
անս, ապա դաւանեցաք առաջի նո-
րա ձեզ և սք եկեղեցոյդ հռովմայ
Թ
9
զհնազանդութիւն և զպատիւ ըստ հիւ-
րի և հրամանի Թղթոյն սրբութեա-
Էւ յետոյ խոնարհութեաւ առեալ հան-
դիսապիս ի ձեռաց նորա զգեղեցկա-
ղարդ զերարկունն առաքեալ մեզ ի
սրբութենէդ ձերմէ, խոստացաք ի
կարգի մերում առաքել զհրեշտակս
մեր գա. սք եկեղեցիդ հռովմայ յի-րա-
բանցիւք հինգ ամի. յառ ի Ժանաչեղ-
զնա իբրև զմայր և խրատիչ ամ եկե-
ղեցեաց: Նա և գալ ի ժողովոս որք լի-
նիցին յայդկոյն ծովուն: Էւ հաստա-
տեալ եղև յերկրքն կողմանէ, զի մի-
տրացի ժողով ինչ յայդկոյն ծովուն,
Եթէ ոչ ներկայ լինիմք մեք, կամ հրեշ-
տակն մեր աշրդ՝ զսահմանադրու-
Ժ
10
թիւն հռովմեական սք եկեղեցոյդ մեք
ընդունեցաք ըստ մասնաժող. և ըստ
միւս մասնի մնացաք քաղաքելով զայդ
էպիսկոպոս մեր, որք Էւ օրոշեալք ընդ
աշխարհս հեռաւորս, և հաստատե-
ցաք ընդունիլ ևս զմնացեալսն հաւա-
նութեաւ նա հայրապետաց մերոյ, կամ
մեծադոյն մասնս նոցա, զի մի լինիցի
գայլաւիշտութիւն միջ եկեղեցոյս: ուս

տի միշտ պատանիքը զմեզ զհաւատաւ
քինս եւ զհաւատարմութիւնս զամ
հրամանս ձեր եւ այլ :

Եւ յայլս արեւոյ Տոմանէս կեան
առ իննօղէութիւնս պապն . ծանու
ցանելով նմա զհաւատարմութիւն եկե
ղեցոյս հայոց առաքել արքայն հայր
մայր . բայց յետոյ գորով հայր ծայր տու
լինգութեւն զամ սահմանադրութեան
հասկանալն եկեղեցոյս , եւ առ ի մեր
ձեռքն մուտնութիւն եւրեանց , ըստ
արքայն խոստացեալ կին Պապին . լուր
Թէ զինչ հանդիպեցաւ նորոյ յաճա
յին բարկութեւն . Էտական մի յե
տայ . ի յաւորս Հոնորիոսի երրորդ
պապին , որ հետեւեցաւ անմիջապէս
զինչ ասացեալ իննօղէութիւնս ,
զորքն Թաթարաց անարատակեցին զամ
աշխարհս մեծին հայոց . եւ եղին զամ
ընդ լուծող ծառայութեւն եւրեանց
զորոյ աւելումն յեղատակելով ի ին
նօղէութիւնս պատմին խամանակեց
նոյն Հոնորիոսին , անկողնակն ի յե
րեաներորդ քիթն եւր :

Տամի ծննդեանն զի Եւսէպի
ն . զորքն Թաթարացն մահն ի յայ
տարհան վրաց . եւ աւելեցին զնոսն
Էւս յետ անորոյն մահն . եւ ի մեծ
հայտնաւորն . եւ անարատակեցին , եւ
եղին զամ ընդ եղանակութեւն եւրե
անց . եւ զինչ : Եւ աւելեց արքայն
զհաւատարմութիւն , որ Է ի մեզ
հայտնաւորն , եւ ի կողմեցեալ . յո
րում հաս հազար եկեղեցիք , եւ հա
րեւր հազար տաւր . եւ մերձ նոյն
բաղաւթն Է լեռնն արարաւ ծորոյ
Վերայ հանգեալ անարատակն Էսայի .
եւ ի յոս լիթին Է անարտն բաղաւթ
շինեալ ի Էսայի . որ հաշիւ Է լուր
մահն . եւ ընդ զմեզն հասն գեան

ՅԿԹ

Եւսէպի

conuenientibus Prælatiſ nostris , vel
maiori parte Prælatorum in vno tẽ
pore conſtituto, ipſorum ab aſſenſu,
ne in Eccleſia ſcandalum oriretur,
inſtitutiones veſtras, in quibus con
cordaremus, ſuſcipere propoſuimus.
Ad omnia igitur mandata veſtra
promouenda Nos fideles, & deu
otos inuenietis executores, &c.]

Hæc Armenus Patriarcha Ioan
nes ad Innocentium Papam de obe
dientia, ab Eccleſia Armena Apo
ſtolice Romanæ Sedi exhibita. Ve
rùm cum deinde eadem noluiſſet
Eccleſia dare operam, vt re, exitu
que præſtaret quicquid de inſtitu
tionibus S. R. E. ſuſcipiendis, ſuiſ
que abiurandis erroribus ſoponde
rat, quid euenit iuſto Dei iudicio?
Tartari haud multò poſt, nempè
Honorio iij. prædicti Innocentij ſuc
ceſſore, Summo Pontifice, occupa
tis Georgianorum Prouincijs, in
Maiorem irrumpunt Armeniam,
eamque ſuæ ditioni ſubijciunt. Cu
ius excuſſionis mentionem faciens
Vincentius Bellouacenſis, qui eo
dem tempore vixit, hæc habet :

Anno ab incarnatione Domini
1221. Tartari Georgiam intraue
runt, eamque vaſtare cœperunt.
Poſt Georgiam autem intrauerunt
Maiorem Armeniam, & vaſtaue
runt, ſibi quoque ſubiecerunt. In Arme
nia eſt ciuitas nobilis, quæ Am vo
catur, vbi ſunt mille Eccleſiæ, ac
centum mille familiæ, quam Tar
tari ceperunt in 12. diebus; eſt
etiam ibi prope eam mons Ara
rath, vbi requieuit Arca Noe: &

Aaa in pe

Bellou.
Spec. hiſt.
lib. 30.
cap. 95.
& 97.

Tartari
occupant
Maiorem
Armeniam.

in pede montis illius est prima ciuitas, quam ædificauit Noe; & vocatur hæc ciuitas Laudumie: circa illam defluit fluuius Arathosi, qui fuit per medium Mongam, vbi sunt in hyeme Tartari, vsque in mare Seruanicum. Est autem mons iste, videlicet Ararath, excellentissimus; nec vnquam illuc ascendisse dicitur homo, nisi monachus vnus. ille siquidem quodam deuotionis, vt dicitur, ardore commotus propter Arcam Noe, quæ ibi requieuit, multotiens illuc ascendere, quibus potuit conatibus, attentauit. Cumque aliquam montis partem ascenderat, & membra corporis fatigata quieti dabat, semper post quietem euigilans in pede montis se inueniebat. Tandem verò Dominus eius affectui cōdescendens, eiulque votum, & orationes exaudiens, per Angelū suum eum monuit, vt semel ascenderet, ita tamen, vt de cætero ascendere nullatenus attentaret. Tunc ergo securus ascendit; & postea descendens, inde secum ex Arca vnum asserē detulit. Tunc in montis pede monasterium ædificauit, in quo eundem asserem, tanquam pro lacris reliquijs, deuotè collocauit.]

Hucusque Bellouacensis; qui deinde digreditur ad errores Armeniorum eiusdem temporis recensendos. Quamuis enim multos ex pristinis illis erroribus, quos suprà tum ex alijs Auctoribus, tum ex S. Nicone retulimus*, Armenij eiusdē Niconis prædicatione, & diuersis Romanorum Pontificum sualorij litteris, à suis

14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Monachus alce
die monte
Ararath
studio vi-
sendi Ar-
cam Noe

* Cap. 18.
num. 15.

զան չարչարանօր : իսկ բանքն նա
խառնացեալ : պատմագրոցն էն այս
պիսիք :

Հայր 'ի յաւուր մեծ 'ի շաբաթ
Թառ զառկին աւան 'ի յերկունն
զևու : եւ զպանկո : եւ աւան : Թե
քրիստոս 'ի յերկունն մեծ 'ի շաբաթ
Թառն յարեալ : 'ի մեռելոց : Էւ
յետ զառկին միա աւան յամ աւ
սորս ուրբաթի մինչ եւ 'ի պենտե
կոստոն , որք էն եւ Թառ : Էւ զար
նեալ 'նչ զիսկն զօրն ծննդեան
տիտան : եւ 'նչ կատարին զածոս
որոցն : եւ 'նչ պահին զգիւնիս ա
ռաքելոցն : եւ զպահն շաբեց եղա
ծակաց : եւ 'ի յաւուրս աղուհու
ցիցն 'նչ առնին պատարագ , Էթե
'նչ միայն 'ի շաբաթ եւ 'ի կիրակի .
աւանդ , Թե մարգ լուծանել զպահն
յործում պատարագ : եւ յաղափա
ծոյն պատարագ 'նչ պատարագին
յաւուրս ուրբաթի , զի մի լուծցին
զպահն : իսկ պատարագին 'ի յաւ
սորս , յորում միա աւան 'նչ յա
յնծում 'նչ պահին զպահն : Էթե

աւրդ զյորդ պահն առնին քան
զի 'ի շաբաթն : Էթե առաջ եւ բն
զեւթանանեակն : սկսանին պա
հել 'ի յերկու շաբեթի աւանդն մինչ
եւ 'ի շաբաթն : եւ այն առն պահք սք
արեան : եւ ապա 'ի շաբաթն եւ
'ի կիրակին միա աւան : եւ նոյնպէս
առնին 'ի հետեւեալ շաբաթն : Էթե
դարձեալ 'ի շաբեց շաբեթի եւ յա
բաթն 'նչ ձեթ : եւ 'նչ ձեթ աւան ,
եւ 'նչ ընկն զգիւնի : եւ նմանապէս
մեռաւանն 'ի յաւուրս աղուհու
ցիցն : եւ առնին , Թե յաջապիտ
աւսորս աւանդ զձեթ , կամ զևուկ ,
եւ կամ ընկել զգիւնի : Էթե զմիայն մե
ծարցն

ԴԷ
17

à suis eliminauerint regionibus; nū-
quam tamē à reliquis, quibus ad hæc
vsq; nostra tempora pertinaciter im-
plicantur, exsurgere valuerunt, & si
ad eos etiam exterminandos non se-
mel deinceps Concilia coegerint, vt
infra videbimus: vndē nec lanē mi-
randum, si crebrò, ac nullo ferē præ-
termisso temporis interuallo; ob suā
durissimam pertinaciā, Omnipotē-
tis senserint ultionem. Quinam verò
tales fuerint errores, vt singulos sin-
gulis temporibus referamus, ab eodē
Bellouacensi * sic accipe:

* Ibidem,
cap. 98.

ԴԷ
18

Armeni quidē in sabbato Paschæ
comedunt oua, & caseum in vespere:
dicunt enim, quod Christus resur-
rexit in vespere sabbati Paschæ. Itē
post Pascha comedunt carnes per
omnes sextas ferias; quæ sunt septē,
videlicet vsque ad Pentecostē. Diem
Natalis Domini nesciunt, nullaque
festa, vel vigilias custodiunt, nec qua-
tuor tempora nouerunt. Per totam
Quadragesimam nec celebrant, nisi
die sabbati, vel dominica; quia dicūt,
hominem ieiunium frangere quo-
tiens celebrat. Propter hanc etiam
causam in sextis feriis non celebrāt,
ne scilicet ieiunium frangant. Die-
bus autem, quibus carnes comedūt,
celebrant, quia tunc non ieiunant.

Errores
Armenio-
rum.

ԴԷ
19

Multa verò faciunt ieiunia: In se-
ptimana ante Septuagesimam, quia
dicitur ieiunium sancti sanguinis, à
secunda feria vsque ad sabbatum ie-
iunare incipiunt, & in sabbato, & in
dominica die carnes comedunt.
Idem & in hebdomada sequenti fa-
ciunt. In quartis, & sextis feriis
Aaa 2 oleum,

oleum, & pisces non comedunt, nec vinum bibunt, nec etiam per totam Quadragesimam, magis illum peccare, qui in Quadragesima comedit pisces, vel oleum, aut bibit vinum, asserunt, quàm illos, qui ad lupanar vadunt. Porro in septimana ante Quinquagesimam ita strictè ieiunant, quòd in secunda feria penitus abstinent: in die Marci tamen aliquid sine oleo, & vino manducant; & in die Mercurij iterùm ieiunant: in die Iouis comedunt semel; in die Veneris omnino nihil; & in sabbato comedunt carnes: & hoc quidem ieiunium faciunt maiores.

Infantes autem duorum mensium sacrificio communicant, & quolibet indifferenter. In sacrificio aqua non apponunt. In Lepore, & Vrio, & Corniculis, & huiusmodi iudicant; & in calicibus vitreis, & ligneis celebrant, quidam etiam celebrant sine paramentis, & sacerdotalibus vestimentis omnino, quidam cum infula; quidam cum diacono, & subdiacono. Sed si aliquod festum in sabbato, vel dominica eueniat, commemorationem eius faciunt tantum, sed nullum, vt dictum est, celebrant festum.

De Purgatorio nihil credunt: & si vxor alicuius adulterauerit, statim Episcopus dat ei licentiam accipendi aliam, & accipit, Monachi quoque, & Abbates, & Episcopi potationibus vacant etiam, plulquam laici. sunt etiam Monachi, ac Presbyteri publici vsurarij, & symoniaci; multiq; illorum Sacerdotes in diui-

Թ Ժառոյն քան Թէ չնայ: Իսկ՝ Ի շա-
 20 քաթն, որ առաջ քան զյիսնակն,
 այնքան ծանրագոյն պահեն զգահն,
 մինչ զի Ի յերկուշաբթի ելուան
 ինչ. և յերեք շաբթի զիմ ինչ ու-
 անն առանց ձիւնոյ և գինւոյ. և
 Ի չորեք շաբթի Գարձեալ մասն ան
 խաչակ, և Ի հինգ շաբթի ուտեն
 մի անգամ. և Ի յաւորաթն զոչ ինչ
 քաւ. ամենեւն. Իսկ Ի շաբաթն մի
 ուտեն, և զայսպիսի պահն առնեն
 աւագագոյնք:

Էւ Գարձեալ՝ ասն զհաղորդու-
 Թիւնն Երկամսօրեայ Էրեխային, և
 այլոց ամենեցուն անզոնազանապէս:
 Իսկ Իսկ խորհուրդ պատարագին ոչ
 21 զնեն ջուր. և հրեաքար անն պիղծ-
 քալ զսապաստակն. և զէղեւն, և
 զայլս յայսպիսեաց. և պատարագին
 Ի սկիւն ապիղեղէն և փայտէղէն:
 Էւ ոմանք ամենեւն առանց բահանա-
 յական պետեց ցրատարագեն, և այլ
 ոմանք աւարին միայն. և այլք ընդ
 դպիւն առկաւագին. և Եթէ Ի կի-
 րակի, կամ յաւորն շաբաթեան
 դիպիցէ ասն ինչ սրբոյ. զյիշուեալ
 քան միայն առնեն. զի ոչոք ասն առ-
 նեն. որպէս ասացար Ի վերոյ:

Էւ Գարձեալ՝ ոչ հաւատան գոլ
 զբաւարանն. և Եթէ աւուրք կին
 Իսկ շապիցէ ոչ Թէ միայն բաւանն զարակն
 22 այլ ևս բաւանեցոյն ասն հրեան զո-
 զիլ ընդ այլում. և Եւրոպ արեղաքն,
 և վարդապետքն, և եպիսկոպոս
 երթան արեւցողութեանց առաւել
 քան Թէ աշխարհականք. այլ ևս
 արեղաքն և բահանայն համարձակա-
 պէս ասն Գարձաթ Ի վարձու. և Եւ
 սիանականք. և ոմանք Ի բահանա-
 յին ևս Գարձեալք. և մարին Ի
 Եւրոպ

գորչակաւ Թիս զոր առնեն տեսու Թք
 Բաստիցն կամ այլոց այսպիսեանցս : Եւ
 ասէն , զի եթէ ամուսնացեալ բահա
 նացի մեռանիցի , կենն նորա ոչ կա
 րէ միւս անգամ ամուսնանալ : Էւ
 դարձեալ ոչ կամին հաւատալ , եթէ
 բրիստոս առնի զերկու բնութի . քր.
 զամային և զմարդկային :] Օայս
 ամ գրէ Լ/ինքն Թիսս պատմին յդգս
 մալորական սոգորութեցն , զոր ու
 նէին հայք ի ժամանակին այնմիկ : Եւ
 նմանապէս գրէ ևս զնոցանէ սքն ԼԶսպոն
 Թէրբորդ գլուխն :

divinationibus errant, & inspectio-
ne granorum, & huiusmodi; di-
cuntque, quod vxor Sacerdotis co-
morruo non potest de cetero ma-
ritari. Præterea nullo modo con-
cedere volunt, quòd Christus duas
naturas habuit.] Sic Bellouacen-
sis de erroribus, quibus tunc Ar-
menij tenebantur; ex quo etiam
Sanctus Antoninus eisdem ad ver-
bum refert.

S. Anton.
par. 3. tit.
19. cap. 8.
§. 19.

ՀԵՄԵՒՆ

Հայաց Դատմութիւնն :

Lycopodium obscurum

Գլուխ. Ին.

ԿԸ Տ Էր Դ-աւ հԸ, որ հակառակ էր ԿԸ
 մի-ս կԸ Երես, որ առաջ բերն զեւս.
 Լ. Նոստաւ ամս Է:

ԿԲ ԼՈՒԵՐ ՏԻՆԱՆՆԵԼԱՆՈՒՄ
 Դ ԼՈՒԵՐ ԼԻՍՏԱՆՈՒՄԻՆ Ի ԲԱՆԴՐԵԼԵՐ
 ԴՈՒՄՈՒՄՈՒՄ ԵՒՄՈՒՄՈՒՄ

ԱԵԿՆՈՒԹԻՈՆ

Հարգանքներն •

Ի Թ՛ՎԻՆ ՓՐԻԿԵՆ. Խ. Թ. Լ. Ե. յՈՐ
 Ժամանէր Լըստանտին Ի Բաձը
 Բերդուստեր կԷ՛ս յաԲառն հայոց Ի
 ՎԵ՛. Պատրիարքն անտիրոջոյ արեւոյ 2
 տե Ե՛ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝
 մեղադրանայ և գանկատից զԷ՛ս
 հայոց Ե ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝
 դերն Ժողովրդով ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝
 յաշխարհն անտիրոջոցոյ ԵԲ՝
 ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝ ԵԲ՝

EX AR MENA

Historia.

Сарис XXV.

D Omnis David, adversarius
Prædecessoris, qui sedet an-
nos 2.

Domnus Ioannes, annos . LXIX.

Domnus Constantinus Pazerper, LXX.
tensis, annos 47.

ANNOTATIO.

A Nno Domini 1238. quo tē-
pore in Cilicia Constantinum
Pazerpertensem Patriarchali Arme-
norum Cathedræ præsentem
calculo subducimus, Antiochenus
Patriarcha graues apud Sedē Apo-
stolicam derulit querelas, quòd Ar-
menorum Archipræsul, Catholicus
nuncupatus, qui in Antiochena,
Dix-

Dia-

Lib. 11.
cap. 198.

Dioecesi vnà cum suo Populo degebat, ab Antiocheni Patriarchatus obedientia præter morem se retraxisset. Quapropter Gregorius IX. Pontifex Romanus Apamiensi, & Mancestano Episcopis, vt illum ad officium debitum inducerent, per has litteras commisit.

Venerabilis Frater noster Patriarcha Antiochenus proposuit coram Nobis, quòd licet tota Armenia in Patriarchatu Antiocheno consistat, Armenorum tamen Prælatus, qui Catholicus vulgariter appellatur, subesse contemnens, debitam ei, & Ecclesiæ Antiochenæ obedientiam, & reuerentiā denegat exhibere. quare Nobis humiliter supplicauit, vt procedi contra eundem Armenum secundum notata generalis Concilij mandarem. Cum igitur in vno, eodemque Patriarchatu duo capita esse non debeant, quasi monstrum; mandamus, quatenus ad eundem Catholicum personaliter accedentes, ipsum moneatis attentius, & efficaciter inducat, vt eidem Patriarchæ, & Ecclesiæ, vt tenetur, obediat humiliter, & intendat. Quod si monitis vestris acquiescere fortè noluerit: quicquid duxerit proponendum, quare ad id se asserit non teneri: vestris Nobis litteris fideliter intimetis; vt super hoc, auctore Domino, congruum remedium apponamus. Datum Later. vj. kal. Iulij.]

Anno verò sequenti idem Summus Pontifex, Leonis Armeniorum Regis, ac Reginae petitionibus fa-

tisfa-

— 4 3
րէալ էր զիսին 'ի հնազանդութենէն,
զոր յառաջ սովոր էր ունել առ նոյն
Պատրիարքն անտիրաց: Էլ առն որոյ
Էդ թիգորիոս իննեւորդ պատիւ գրեաց
զԹուղթս առ Եպիսկոս ապամիայ, և
ևս առ Եպիսկոս մանջեստաց. և անձե-
աց նոցա, ածել խրատիւք զԹան հա-
յոց առ հնազանդութի Պատրիարքին
այնորիկ ըստ առաջագոյն սովորու-
թեն: Իսկ Թուղթն պատիւն առ նոյն
խառացեալ Եպիսկոսն էր այսպէս:

Ժանայց մեզ Պատրիարքն տն
տիրաց պատուական, Եղբայրն մեր.
զի Թեպէտ բովանդակ տղին հա-
յոց բնակէր 'ի մեջ պատրիարքութե
նորա. սակայն հայրապետն իւրե-
նաց, կաթուղիիոս կոչեցեալ, յանդիմն
մալ ընդ հնազանդութե նորա, և իւր
կէկեցոյն անտիրաց: Եւստի յոյժ
խոնարհաբար ազաջեաց զմեզ, հրաման
հանել և պատարարանել զնոյն կԹան
ընտ աահմանորդութեց ընթ հանդի-
կան անհնգատաց: Եւ Եպիսկոսն անմիտ
շան իննելով զոյ զԵրկոս գրուեալ 'ի մեջ
միոյ պատրիարքութե. մեք հրամայեմք
ձեզ գնալ և բերանով խրատել զգուշու-
թե զնոյն կԹան, զի ըստ պարտի իւրա-
խոնարհաբար հնազանդեալէ անտի-
բայ Պատրիարքին և զար Թէ ոչ կամի
ցի հաւանել խրատուց ձերոց. Կեցեք
առ մեզ ստուգապէս, Թէ զանն որոյ
արամատն 'ի ասէ ինքն ոչ գործանաւ պարտ
հնազանդութեւն զի կարասցուք պար-
մամբ: Եւ Եպիսկոսն արքայ զԵրեմ
այսր իսկ պատշաճաւոր բժշկութեւն
Էդ թեցաւ: Ի հետեւ զի 'ի յառաջիկայ
իզ:]

Իսկ արքայ 'ի հետեւ եալ ամիսն
Էդ թիգորիոս պատիւ իջեալ յառաջ
պէս ազաջեալ և խնդրուածոց Թիգորի-
ոս 5 7 7 և Թա-

և Թագուհոյն հայոց. հաստատեալ
նոցա ձեռագրով զսոգորութիւնս սմանս
գործելիս, զոր առնէին հայքն աւանդե
ալ ի նախնեացն իւրեանց. եւ պատի
ձեռագիրն էղէ այսպիսի. « Էւրդ մեր
յոժարեալք աղաջանաց ձերոց, առա
ջելական իշխանութիւնս հապատակմբ
ձեզ զայնպիսի հաւանական սոգորու
թիւս որք ոչ ընդդիմանան կանոնական
սահմանադրութեց, կամ որքոց հարցն
աւանդութեց. եւ զոր դուք պահեալ
անշարժապէս, աւանդեալ ունիք մինչ
և ի ժամանակէ սրբոց նախնոցն մերոց
Աւղբեսարոսի պապին, և սրբոյն
Էդրիգորի, ժամանակակիցնորս, և
հայաստանեաց հայրապետին:]

Էւ դարձեալ նոյն Էդրիգորիս
պապն առաքելոց առ Թագւին և Թա
գուհին հայոց զմիւս այլ ձեռագիր. զ
րով շնորհէր մեղաց Թագութիւն զնո
ցա, որ բազմութեւ զաղանէին ի պա
տերազմ զինելով ընդ դէմ տառնաց.
Նաեւ առաքելաց առ տէր Լրստան
դին կիմն զգեղեցիկ զերարկուն, և
զայլ հայրապետական դարդա. զոր
խնդրեալ էր կիմն ի նմանէ ի ձեռն
հրեշտակաց իւրոց, զնոմանոցանե
լոյ զընթակաւորութիւն իւր առ առա
ջելական սբ աթոռն. եւ պապն գրե
աց առ նա զԹագութեւ զայսպիսի.

Էւ զի դու պատուասիրութեւն
նաչեացես որպէս արդի զմայր՝ զհռով
մեական սբ եկեղեցիս, գրուի և խրա
տիչ ամ հաւատացելոցն քի. և եւս
հաւատարիմ և հնազանդ միշտ մասն
ցես երանելոյն Պետրոսի, և մեզ որ
կամօքն այլ Թեաքետ՝ անարժանապէս
նստիմք ի սբ աթոռն նորս. այլ եւս
հետեւողաց մերոց կանոնապէս ըստ
րելոց. և լի այսորիկ մեք լսելով յոժար
կամօք

visfaciens, veteres quasdam lauda
biles consuetudines hoc eis diplo
mate firmas, atque ratas fecit: Ve
stris supplicationibus inclinati, ra
tionabiles consuetudines vestras in
Regno Armeniæ à tempore felicitis
recordationis Beati Siluestri Papæ,
Prædecessoris nostri, & sancti Gre
gorij Catholici * eiusdem Regni,
qui contemporanei extitisse dicun
tur, obtentas, inuiolabiliter obser
uatas, quæ sanctorum Patrum re
gulis minimè contradicunt, & ca
nonicis non obuiant institutis, vo
bis, & per vos eidem Regno aucto
ritate Apostolica confirmamus.]

Alio quoque diplomate, ipsis Re
gi, ac Reginæ concessio, idem Do
minus Papa Gregorius amplissimâ
peccatorum veniam ijs, qui in bello
contra Sarracenos obirent, attribuit.
Ac demum prædicto Armeniorum
Patriarchæ pallium, aliaque pontifi
calia ornamenta, quæ ille per nun
cios in suâ erga Sedem Apostolicâ
deuotionis argumentum petierat,
per eosdem misit cum hac epi
stola:

Ut sacrosanctam Romanam Ec
clesiam; vtpote caput omnium
Christi fidelium; & magistram, tan
quam matrem filius reuerenter am
plectens; beato Petro, & Nobis,
qui eidem Ecclesiæ dispositione di
uina, licet insufficientibus meritis,
præsidemus, nostrisque successori
bus canonicè substituendis obe
diens, semper fidelis, & deuotus
existas; quibusdam petitionibus per
nuncios tuos ex parte tua Nobis ex
hibi.

Ibidem.
Reg. post
epist. 391.

* Hoc est,
Generalis
Patriar
chæ eius
dem Re
gni.

Lib. 12.
ep. 394.

Ibidem.
ep. 398.

hibitis, ad gratiam exauditionis admissis, petiitum à te pallium, & tūc, quoddam olim Antecessoribus tuis fuit ab Apostolica Sede concessum, iam quasi prænupta vetustate consumptum, sicut iidem nuncij exponere curauerunt, nec non mitram, stollam, & annulum, in signum Apostolicæ dilectionis & gratiæ, ac tuæ deuotionis indicium, Fraternitati tuæ per nuncios mittimus antedictos: aliàs tibi voluit honorabili membro Ecclesiæ prænotatæ, in quibus cum Domino poterimus, propitij & fauorabiles affuturi. Datum Lateri vi. Idus Martij. J.

Hæc itaque anno Domini 1239 facta sunt. Dein verò paulò post annum 1242. contrigit mors coronati Regis Armeniæ Leonis, cuius quidem reguandi finem, ac primordia in Minori Armenia, summamque perstringens eiusdem temporis scriptor Bellouacensis, in hæc retulit verba.

Minor Armenia alio nomine antiquo vocatur Cilicia, & inter Turciam, & Syriam est sita: ibi est Tarsis ciuitas Archiepiscopalis, de qua Paulus Apostolus fuisse se dicit: ibi quoque est Armeniorum Catholicon, id est; vniuersalis eorum Episcopus. Huius Armeniæ regnū acquisierant paucis ante temporibus duo fratres de Maiori Armenia, Leo scilicet, ac Robinus. Et Robinus quidem, in maiori natus, & prior in ea regnauit, vel potius præfuit, moriturus verò regnum, & filiam suam, eiusdem videlicet regni hæredem,

Կամօր խնդրուածոցն, զորն ի կողմս
նէ բռնմէ յայտ արարին մեզ հրեշ
տակէն քո. առաքեմք եղբայրու Թեո
զառ ի բէն պահանջեալ վերաբերուն:
զն զի, որպէս էմք լուեալ ի հրեշտակ
կացոյ, յոյժ հասցեալ է՝ միւս վերաբ
կուն, որ ի յառաքելական սբաթոռ
ոյս շնորհեալ էր ի վաղուց առաջնոց
կէսացն: Եւ յլ ևս առաքեմք զմիմք,
և զէմիփորն, և զմատանի առ ինչան
առաքելական սիրոյս մերոյ, և քոյոյ
ճերմեանդու Թե ազագան: Եւ պա
պստ, հետե որչափ ինչ կարող լինի
ցիմք ի տէր, հանապազ օգնական լի
ցուք պատուելի անդամոյդ Էկեղէցո
յս մերոյ: Գրեցաւ ի հռոմէ. ի մար
տի. Դ. Էրրդ. աւուր:]

Եւ յարեկ Էղէն յամի ան. Ե. Թ.
Էւ զինչ. Ե. Թ. Խ. Բ. ամին՝ արբայն
հայոց Լեւոն փոխեցաւ յարտի կե
ացս. որոյ Թորո Թեո սկիզբն և վերջն
պատմեցան համառօտապէս ի Լիւնջեն
Թեոսէ բէկաւեցեան, որ ի նմին ժա
մանակի կենդանի էր: Եւ ի շա. գիրսն
չորրորդ հատորին իւրոյ ամէ պապեա
ն Էլիսաբէթ փոքրին հայոց, որ ամէ
Լիւնջենի. կայ ի մէջ Թորոքստանին,
և աշխարհին ասորոց, և քոյ ի նմին
մայրաքաղաքն Եւսթանուն, որ Էղե բա
ղաքն առաքելոյն Պողոսի: Եւ մայ ի
նոյն աշխարհն կենն հայոց Գր. Թ.
հանուր. կային իւրեանց. Եւրդ. սա
կաւ. ինչ առաջագոյն բան զմեզն աշխ
տակ. մտեալ Լիւնջենի ստացուին Թորո
Թե փոքրին հայոց երկու եղբայր որք
ի մէջէն հայաւանեաց. Գր. Լ. Եւսթ
նոս. և Լեւոն իսկ նոցա. աւապաց
նն Լեւոնեանք յանտիկեաց ի զմեզ
բան, և յետոյ հասեալ ի վերջն կենաց
իւրեան, անձնեաց հաւատարմութեւն
շնորհ Եւ զ Լեւոնի

Spec. hist.
lib. 31.
cap. 29.

• Aliis
Rupinus.

Լեւոնի եղբորն իւրոյ զԹորոթին, և
 զմի գուսար իւր զԺառանգ նոյն Թոր
 ութին: Բայց Լեւոն գարձոյց առ
 ինքն իւր զԹորոթին զայն: և առ
 աւել ի փոքր իշխանութենէ, որպիսի
 էրն յառաջ, կամեցաւ առնել զնա ին
 քեանն Թագաւորութի: զի յառաջ
 իջ գոյր տնդ Թոր. այլ միայն իշխան,
 որ ընդ հարկին ծառայէր Լեւոնաւ
 նին Թուրքստանի: Էւ տարաւ այլ ոմն,
 որ էր պապ ԼՄԷառն արողտթայ, ի
 խնդրոյ նոյն Լեւոնի գնաց առ սբ ա
 Թոռն հռովմայ, և ս և առ Հոթոն
 կայսրն հռովմայեցոց. և խնդրեաց
 ի յերկոցոնցն. զի ընկալցեն զԼեւոն
 ի ներքոյ խնամարկութեն իւրեանց: Դ
 Մառն առաքելական սբ աթոռն, և
 կայսրն Հոթոն ընկալան զնա այսպէս.
 բայց ընդ Թեոթի, զի առողջ մտա
 ցին իրաւունքն հարազատ ժառան
 ցին ապա առաքեցին զԱրհեպհան
 մօզուրմացի պատկել զնոյն Լեւոն Թա
 գաւոր հայաստանեաց: որոյ աղա
 դաւ սա գալինս արար, և խոստացաւ
 տալ ուսուցանել լատինէրէն ամման
 կանցն հայոց. և բաշխեաց եկեղեց
 ոյն զգէղն Եստեղիկէ, և զամուր քա
 ղաքն զպապերոն և զայլ գեղս և պար
 գէս յողովս. և իշխանքն իւր երգու
 ան պահել հաստատապէս զայս ամ
 և այս եղև յամի տն. Ը. Մ. Խ. Բ. Է.
 յէտ սյսորիկ՝ գոլով նոյն Լեւոն հիւ
 անդ. և առ ամ իշխանացն իւրոց երեք
 տնգամ երդնուլ զհաւատարմութի
 Ըռաքինոսի Թոռն իւրոսմ որպէս
 ճշմարիտ ամ իւրեանց, և հարազատ
 ժառանգի Թորոթի հայոց: և ապա
 զդոստոսն իւր. որում խորհեալ էր
 առաջ Թորոթ զԹորոթին. ամուս
 նացոյց ընդ եղբորն իշխանին անտիո
 յիէ

ԴԲ 12 redem, fratri suo Leoni commisit,
 eiusque fidei credidit: at ipse Leo
 regnum in seipsum retorsit, quin
 potius de Baronia regnum sibi fa
 cere voluit: nam antea, ut dicitur,
 Rex ibi non erat, sed Baro, qui Sul
 tano Turciae sub tributo seruebat.
 Itaque ad petitionem ipsius Leonis,
 auus Domini de Trouset perrexerit
 ad Curiam Romanam, & ad Impe
 ratorem Othonem, petens ab am
 bobus, ut ipsum in legium homi
 nem reciperent. Ecclesia vero sub
 conditione, saluo scilicet hæredis iu
 re, recepit ipsum in legium homi
 nem, & Otho similiter. Porro Ar
 ԴԳ 13 chiepiscopus quidem Theutonicus,
 videlicet Moguntinus, attulit eidem
 Leoni coronam, sub tali conditio
 ne, ut omnes pueros, infra duode
 cim annos existentes, ipse Leo poni
 faceret ad literas latinas. Tunc ergo
 Rex Leo dedit Ecclesiae in dotem,
 casale Estelicæ, Castrum Paperon, &
 alia multa casalia, pluraque alia: hæc
 autem omnia iurauerunt Barones se
 firmiter seruatueros. factum est autē
 hoc*, anno Domini 1242. Porro
 idem Leo ter infirmus ter fecit om
 nes Barones suos Robino nepoti suo
 iurare, tanquam vero, & ultimo
 Domino suo, & iusto hæredi regni
 Armeniae; filiam tamen suam, cui
 regnum relinquere disposuerat, fra
 tri Antiocheni Principis in coniugiū
 dedit, & postea ipsum dolosè inter
 fecit. Ipso autem Leone mortuo,
 quidam Baro eiusdem Armeniae
 Constans nomine, filiam eius vio
 lenter rapuit, & postmodum ean
 dem

* Nempe
 donatio
 facta Ec
 clesiae, &
 iuramen
 tum Ba
 ronum.

Hay ton
succedit
Leoni in
Armeno
Regno.

dem inuitam filio suo Haytoni matrimonio copulauit, eique cum illa regnum tradidit. Porro filiam Robini, quæ regnum hæreditario iure possidere debuit, Philippus miles de Monteforti vxorem accepit: vnde & meritò ad illud aspirat, ipsumque, vt iustum est, acquisitum se sperat. Idem etiam Constans diuersis dolis, & machinamentis sexaginta duos Barones Armeniæ Maioris interfecit; Sultani quoque Turciæ matrem, atque sorores, quas idem Sultanus ipsi, tanquam suo homini legio, ac fideli, vtpote Christiano, causà refugij miserat à facie Tartarorum, ipse re vera infidelis, & iniquus misit eisdem Tartaris in fauorem ipsorum: & ille quidem in ipso itinere dicitur obiisse. Itaque Sultanus ipse terram eius intrauit, & Vrbem Tarsum obsedit; sed ibidem infirmatus, mortuus est, & in Vrbe regali Satellia sepultus.]

Haftenus Beluacensis de Rege
minoris Armenia: qui (vt idem te-
statur) Sultano Turciae tributum
adeò onerosum pendere olim sole-
bat, vt non modò singulis annis in
300. lanceis per quatuor menses ei
deseruaret, & pecuniae, quam in suo
cudebat statu, medietas ipsius esset
Sultani; verùm etiam (sed hoc im-
pijssimum) efficere teneretur, vt
Mahomericæ lex in sua maiori Ciui-
tate semel in anno proclamaretur.
Nec solus Armeniae Rex, sed vni-
uersi ferè Principes Orientis aut si-
mili, aut etiam grauiori tributo sol-
uendo

Ժ Բայ յետ որոյ Կենդութիւն Թապան զորոն
 եղբայրն ասացեալ իշխանին . **Ա**ռդ
 15 զկնի մահուանն լեռնի իշխանս մեծ հա
 յոց , Լրաստանս կոչեցեալ՝ բռնութիւն
 արկառակեաց զլեռնի գուտարն զայն .
 և զուգեաց զնա՝ ակամաւ ըսգ . **Հ**ե
 Թումայ որդւոյ իւրաւ . և ընդ նմին
 ետ սմա զԹորոթին . իսկ՝ զուտարն
 Ընդբինսսի եղբորն լեռնի ; որ եր
 իշմարիտ ժառանգ Թորոթին ; առ
 էալ եղև ՚ի կին ՚ի փիլիպպոսէ ման
 փորտացի զինաւորէն . որ և այժմ իր
 աւելաբար յոյս ունի հասանելի՝ սառ
 յութն ասացեալ Թորոթին ; որոյ
 պատճառի աղագաւ Լրաստանս հա
 16 յրն **Հ**եԹումայ ՚ի ձեռն զանազան խա
 բէութեց և հնարից Եսպան զվացու
 և երկու իշխանս մեծին հայոց . այլ
 ևս՝ գորով տաճկաց Առլտանն յոյժ
 հալածեալ ՚ի Թաթարաց , առա
 բեալ էր զմայրն և զբնան իւր վասն
 ասպաւնի առ նոյն Լրաստանս իբ
 րև առ մարդ իւր հաւատարիմ .
 զի պահեցէ զնոսա՝ ՚ի բռնաւոր
 հալածմանէն . իսկ նա մնիրաւու
 Թիւ մեծաւ տարեալ զնոսա՝ ՚ի ձեռն
 նոյն Թաթարաց վասն շահելոյ զբա
 րէկամաւ Թիւնն իւրեանց . սոսի ; Թե
 մեռաւ ՚ի նմին ճանապարհի . զմ որոյ
 Ինքն Առլտանն մտեալ ՚ի յերկիր նորա՝
 17 **Ժ** պատեաց զօրօք զբաղաբն տարանի .
 բայց և ինքն հիւանդացեալ յոյժ , մեռ
 մեռաւ , և Թաղեցաւ ՚ի Թորոթիան
 բաղաբն սասելիս .]

Ահնչ և ցաստ է պատմութի ընկղտ
 չեցւոյնսր և տակ դարձեալ ի ճիշդ-գրո
 յին. եթէ Թագաւորն հայոց սովոր էր
 յառաջ հարկ յոյժ ծանար տալ Լիւ-
 տանին տաճկացո զմ զի պարտ էր ինքե
 յիւրաքանչիւր ամի տաքել նմա՝ ի պա
 Ե Կ Ը տե

տերազմից զինաւորս տիրաբերս զս
պիտոյից չորից ամսոց . և տալ նմա
զկէսն ստակէ կազմելոյ ի մէջ աշխար
հին հայոց և այն որ է ամբարշտագոյն,
բռնադատիւր և և մի անգամ ի տար
ող տալ հրատարակել և հաշակել զօ
րէնս և հանձնաւ ի մեծագոյն բա
ղարն իւր . Էր մէջ Թէ հայոց արքայն
միայն . այլ և ս գրէթէ ամ իշխանքն ար
և և ի իւրն կողմանս զմանարագոյն հարկ
տային նմա . Բայց յոյժ զարմանալի բան
է . զի Թեպետ անհաւատ այն Լեւոն
տանն պիտէր զս այնքան փառաց իշխա
նութեն իւրոյ . սակայն մեծ ի բաժա
նայապետին հռովմայ , և զիսոյն ամ
բրիտանոնից զինքն հազանդ և սոռ
բադրեալ խոստովանէր . և պատիւ
ցուցանէր նմա ոչ սակաւ . որպէս և
զերոգրեալ պատմիչն գրէ ի Թէ և Գ .
գլոխն . այսպիսի բանիւ . Լեւոնիաց
Լեւոնտանն տայր աղաղակել և հաշա
կել զինքն իբրեւ զտէր ամ աշխարհի .
և յորժամ որպիս իւր ծնաւ . եւ հրա
տարակել էթէ ծնաւ . որպիս արեգա
կանն միշտ երթայր մեծահանդէս հան
դերձօք ծառայից և ոչ պակասագոյն,
բան Թէ տանն հազարացիւ մինչ ցոյր
ի մեծագոյն իշխանութին իւր . ասաց
սպարապետին իւրում անան լամբրի
այ . Եթէ ինքն անձամբ իւրով կամեր
գնալ առ Պապն հռովմայ . և դնել ընդ
իշխանութեանս զբողանդակ երկիրն
իւր . բայց ի միովէ ամաւր բաղաբէ . յո
րում հանգիցէ ինքն ի խաղաղութե .
և շուտով կամեր աննել զայս . եթէ ոչ
երկնչէր ոպանանիլ ըզսպարապետն
իւր ի զօրաւարացն .]

Էւ արդ՝ ցոյր ի յաւնութե այնտեկ
իշխանոն կուրպայ , Հեթոմ կոչեցե
ալ . և ցեղեալ ի Թագաւորական զար

յ Դ Թ

մէ

Ե
18

Ե
19

Ե
20

uendo erant obnoxij . Illud por
rò mirandum : cum tanti Impe
rij principatu Sarracenorum Sul
tanus ille se gloriabundus effere
ret ; Romano tamen Pontifici ,
quamuis infidelis , summum de
terebar honorem . *Sultanus iste*
(subdit prænотatus auctor) fa
ciebat se proclamari dominum to
tius mundi ; & quando filius eius
fuit natus , clamari fecit , quòd
natus esset filius solis : & nunquam
ibat cum minori societate , quàm
decens nullum hominum , cumque
adhuc esset in maiori posse suo ,
dixit Domino de Lambro , quòd
ipse in persona propria volebat
ire ad Papam , eique reddere to
tam terram suam , dum tamen
quiete possideret arcem unam : &
hoc quidem statim fieri voluisset ,
nisi Dominum de Lambro ab Ad
miraldis interfici timuisset . ita
que Dominus de Lambro consu
luit ei , ne iret , sed potius miteret , &c .

Verùm quo pacto iisdem po
steà Sarraceni , sub quorum ar
mis succubuerant toties Christia
ni , rapidissimis attriti fuerint
victorijs à Tartaris , consilio ,
auxilioque Haytonis Regis Arme
niæ , qui Leoni in regno succes
serat ; accuratissimè describit Ay
tonus , Curchi Princeps , regia
Armenorum stirpe oriundus , qui
ijsdem vixit temporibus , ut ipse
testatur , ac dein ætate proue
ctior , Præmostreatensium Religio
nem ingressus , rerum orienta
hum

Ibidem.

Ayto.hist.
oriental.
par. 2.
c.9. apud
Ramusiu,
tom.2.

lium historiam ad Clementis V. Rom. Pontificis gratiam composuit : cuius quidem verba hæc ipsa sunt :

Anno Domini 1253. Hayton Rex Armeniæ de suorum sapientum consilio ire statuit ad Tartarorum Imperatorem, ut facilius eius sibi beneuolentiam, & amorem conciliaret, pacemque cum eo sempiternam componeret. ut autem accedendi facultatem ab ipso prius obtineret Imperatore, quò illuc posset securus proficisci, allegare ad illum voluit antea fratrem suum Sinibaldum, Comitem Stabuli regni Armeniæ. Is ergo, affectatoribus comitatus egregijs, multaue secum deferens munera, ad Tartarorum Imperatorem se contulit : cumque apud eum iniunctæ sibi legationis munus absoluisset, quadriennij iam confecto itinere, reuersus est, & Regi quicquid ibi viderat, ac fecerat, singulatim renunciavit. Tunc Hayton Rex Armeniæ, nullum intermittens temporis intervallum, eandem arripuit viam, occultè tamen, veritus, ne in Regione Turciæ, quâ ipsum pertransire oportebat, cognitus haberetur. Sed cum, eo ipso tempore, Sultanus Turciæ diuino fuisset consilio superatus, profligatusque à quodam Tartarorum Duce, ad hunc statim Rex Armenus accessit, ac sese illi manifestavit, qui accepto, quòd ad suum proficisceretur Imperatorem, gratanter,

մէ հայոց . և սա՛ ի Լիւպրոս Լիւալ
հրծառ . որ ի կարգէ քանակաց պրէ
մօտարաւոց . ոց, քնաց ի քանակստանն .
և ի խնդրոյ Պապին հաղմայ Լիւլէ
մէնտոսի հինգերորդի՝ գրեաց . զպատ
մութիւն արեւելեան աշխարհին . ճառե
լով ի նմա . Թէ որպէս ազգն տառկաց
սրատող Լիւլէ թաթարաց . յորդարա
թք և օքնականութք Թաթաւորին հա
յոց Հեթմայ . որ հետեւեցաւ ի Թոր
աթէն յետ արքային Լեւոնի . և ի Թ .
զլուխ պատմութեն այնորիկ ասէ ասգ .

Տամի ծննդեանն ըի . ռ . մ . Ծ . Գ .
Հեթմայ Թոր հայոց խորհուրդ անուէր
գնալոյ առ Լյայսրն Թաթարաց վո
հաստատութե սիրոյ և խաղաղութե
ընդ նմա . բայց կամելով յառաջ առ
նուլ ի նոյն Լյայսրն զհրամանն գա
լոյ առ ինքն . զի այնու կարացցէ գնալ
աներկող և առանց կարծեաց մնասի .
հաստատեաց նախ առաքել առ նա՛
զեղբայրն իւր զԼիւնիբալդ սպարա
պեան հայոց . Դաստի նոյն Լիւնիբալդ
այլ ազնաւկան ընկերօք հանգերձ , և
բազում պարգեւօք , գնաց առ Լյայսրն
Թաթարաց . և յայտնեաց նմա զկամն
Թորին եղբորն իւր և առեալ ի Լյայս
րն զինգրեալ հրամանն . գարձաւ
զինի չորից ամաց ճանապարհի . և
պատմեաց Թորին զամինչ զոր ինքն ա
րարել էր անդ . և տեսել մի ըստ միովէ .

զմ որոյ հայոց Թորն Հեթմայ վաղվա
ղակի զ ուռն էհար առնուլ զնոյն առ
նապարհն , բայց անծանօթ և ի ծա
ծուկ . զի մի լիցի յայտնեալ ի մեջ աշ
խարհին Թաթարաց . ըսդ . որ պարտ էր
նմա անցանել . Իտե՛լ յորժամ էհաս ի
նոյն աշխարհն . լուաւ եթէ կայր անդ
ոմն զօրապետ Թաթարաց , որ ի նմին
ժամանակի զօրօք իւրովք յաղթահ
րեալ

Armenio-
rum Rex
proficisci-
tur ad Im-
peratorē
Tartaro-
rum .

բեալ էր զԷթալոսանն Թաւրքասանի :
 Գո՛րոյ մտտեալ առ նա, ծանօթեցոյց
 նմա զինքն, և զիւր գնալն առ Լրայսն
 իւրեանց : Եւ զօրապետն ընկալաւ
 զնա՝ աւրախութիւն և պատուով և
 եւա ճանապարհորդել զնա մինչ և
 յաշխարհն Լրոմանայ : որ էր այն
 հոյս գրանն երկաթի : Եւ այնու
 հետեւ նոյն Թագաւորն եգիտ ճանապարհորդաւ
 զայլ տեանս զօրապետս Թաւրքաց : որք ըմպ ետան ճանապարհորդել
 զնա ընդ ամբողջաբն և տեղին , մինչ և հասանէին ի բաղաբն
 Լրամբալու : յորում նստաւ Լրայսն
 Թաւրքաց , և մանգո խան կոչեցեալ :
 իսկ՝ սա իբրեւ լուաւ զպալատն
 Թգրին հայոց յոյժ ուրախ եղև : քանզի
 ի յերկար ժամանակէ , յորմէ Լրանա
 խանն անցեալ էր այնպոյ լեբնն բել
 ճանի , ոչոք այլ մեծ իշխան եկեալ էր
 առ տեսանել զինքն : Գո՛րոյ ընկալաւ
 զնա՝ մեծաւ պատուով և անձնեց ամ
 անց մեծադոյն պարտնաց իւրոց , հար
 կել զնա , և ընկերել յամուրեք ուր կա
 մեր ինքն գնալն : Եւ որոյ Թգրն հա
 յոց ուրախացաւ անդ ի հանգիստ ժա
 մանակս ինչ աղաչեաց զԼրայսն կա
 տարել զգիտաւորութիւն իւր , և Թոյլ
 տալ դառնալոյ յետս ի խաղաղութիւն
 Էւ Լրայսն պատասխանի եւ նմա
 բարեմբութիւն և խոստացաւ յօժար
 կամօք լրոցանել զամ ցանկութիւն
 որաի նորա : մանաւանդ զն հալատա
 կութե մեծի և պատուոյ , զոր արա
 բեալ էր ինքեանն գալտեամբն իւրով :
 Տայն ժամ հայոց արքայն Հեթումա
 բար նմա զեւթն ինդիրո :

Եւա իւ և առաջին խնդրեաց զի ինքն
 Լրայսն և ամ ազգն նորա , Թողեալ
 զազանդս այլոց ազգաց , ընկալցին
 յճաւ զնմա

ter , honorificèque ipsum excepit ,
 atque ad Cumania vique regnum ,
 quod erat trans Portam ferri , secu-
 rum ei iussit comitatum præstari .
 Alios quoque deinceps idem Rex
 offendit obiter Tartarorum Duces ,
 qui similes illi comites præbuerunt
 per omnes terras , ac loca, quousque
 tandem peruenit ad ciuitatem Cam-
 balu, vbi Mango Chan, Imperator
 Tartarorum, residebat. Is ergo cum
 intellexisset Armeni Regis aduentu,
 magnam percepit latitiam; ex quo
 enim tempore Cangio Chan traie-
 cerat montem Belgian , nullus ad
 ipsum visendum Princeps aduenerat
 eiusmodi. quamobrem honoribus
 illum excepit amplissimis, cui & nõ-
 nullos ex suis primoribus aulicis ad-
 dixit locios, vt eum, quòcunque ire
 veller, affectarentur obsequijs. Post-
 quam autem Rex Armeniæ fruitus
 ibi fuit quiete diebus aliquot, Impe-
 ratorem rogauit, vt è negotijs, quo-
 rum causà venerat, ipsum expedire,
 ac redeundi facultatem tribuere di-
 gnaretur: cumque Imperator per-
 humaniter respondisset, se nimirum
 eius voluntati animo libenti oble-
 quuturum, ea maximè de causa,
 quòd sua sponte ad ipsius veniens
 Imperium, honore ipsum affecisset
 singulari; septem tunc illi Rex pe-
 tiones exposuit.

Եւ
 26

Primò petijt, vt ipsemet Impe-
 rator, cunctis aliorum Sectis post-
 habitis, ad Christi fidem conuertere-
 retur, ac simul cum sua gente ba-
 ptizaretur. 2. vt firma, atque per-
 petua pax inter Tartaros consiste-

ret,

Tartarorū
 Impera-
 tor Arme-
 num Re-
 gem gra-
 tanter ex-
 cipit.

Rex Ar-
 meniz se-
 ptem pe-
 titiones
 exponit
 Imperato-
 ri Tartar.

ret, & Christianos. 3. vt in omnibus terris, à Tartaris occupatis, aut occupandis, tam Christianorum Eccleſiæ, quàm illarum Clerici, ſiue regulares, ſiue ſeculares, à quolibet ſeruitutis iugo, aut veſtigiali eſſent immunes. 4. vt è manibus Sarracenorum terram ſanctam, ſacrumque Chriſti Sepulchrum eriperet, & Chriſtianis reſtitueret. 5. vt in excidium Caliphæ de Baldach*, qui caput erat, & dux Sectæ perfidi Mahometis, ſedulo, nauiterque incumberet. 6. vt omnes Tartari, præſertim vicinioreſ Regno Armeniæ, tenerentur ipſi Armeno Regi ſuppeticas ferre, quotieſcunque hic eas depoſceret. 7. tandem, vt omnes ciuitates, Regis Armeniæ ditioni ſubiectæ, quæ priuſ occupatæ à Sarracenis, dein ad Tartarorum venerant manus, eidem denuò Regi reſtituerentur: illas etiam, quas deinceps idem Rex ſupra Sarracenos acquireret, pro ſe retinere, ac in pace poſſidere poſſet.

His itaque Regis Armeniæ poſtulationibus auditis, Mango Chan ſuos vndique Barones, & Conſiliarios conuocauit, iſque vnà cum eodem Rege præſentibus, ſermonem hunc habuit: Cum Rex Armeniæ è remotiſſimis Regionibus ad hoc noſtrum Imperium, non coactus, ſed ſponte venerit ſua; noſtram ſanè decet Imperatoriam Maieſtatem, eius petitionibus, præcipuè iſis, quæ iuſtæ, honeſtæque ſunt, obſecundari. Tibi ergo Regi Armeniæ reſpondemus, Nos, tua omnia poſtu-

27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

* Hoc eſt,
Babylonis.

Ab eodẽ
Imperato
re ſatiſſe
petitiõni
bus Regis
Armeniæ.

ծոցն նորին • զի որոյ բեղ Թագաւոր
 րիդ հայոց պատասխանեմք. Թէ մեք
 ընդունիմք սիրով զիս խնդիրն ըստ, և
 հոգաւորք զի օգնականութիւն Թէ մի կա
 տարեացին • Եւստի նախ ես իսկ, որ
 եմ տէր և կայսր Թաթարաց, կամեմ
 մկրտիլ և դաւանիլ զհաւատս բնա
 տանէից. և ևս յորդորեցի զամենեւե
 ան, որք ընդ իշխանութիւնս իմով, զի
 նոյնպէս արտացեն, բայց ոչ բանադա
 տիցեմ զբառանալ. դարձեալ հառայ լի
 նի մեզ. զի ի մէջ բնաստանէից և Թա
 Թարաց եղիցի հաստատ և մշտնջենաւ
 որ խաղաղութիւն. և Թէ դուք խոստա
 նայցէք, Թէ բնաստանեալն հաւա
 տարմութիւն պահելոց իցեն մեզ զնոյն
 խաղաղութիւն. ուր և արհիցեմք մեք
 ընդ նոսա • Եւս դարձեալ հառայմք. զի
 իմ եկեղեցիք բնաստանէից, և իմ կղէ
 րիկոսն նոցին՝ ազատք իցեն և ոչ նեն
 գեացին յաւմէրէ. իսկ առ ի փրկել զիւր
 երկիրն. և Թէ ոչ կաշեալք էաք առա ի
 յայտոց բանից, մեք իսկ զնայաք անձամբ
 մերովն զիս պատուոյ տեսն մերոյ յի
 բի • Բայց յանձնարարացուք զիրա զայս
 Հալաոփն եղբօրն մերոյ, զի ինքն հա
 տաւցէ զայդ ի կատարութիւն, և ապրի
 ցուցէ զերուսաղէմ, և զիսմ սէ եր
 կիրն ի ձեռացն աստկաց, և տաւցէ զիս
 բնաստանէից • Եւս դարձեալ զիս բանի
 խաղիքային որ ի բաղառատ, հրամա
 յեցուք բայդոսի զօրապետին Թա
 Թարաց որք են յաշխարհս Թաթարս
 տանի, և ևս այլոց զօրապետաց մեր
 ձաւոր աշխարհացն. զի ամենեւեան
 հնազանդեացին Հալաոփն եղբօրն
 մերոմ և կամիմք, զի դա ի կորուստ
 տնցէ զառաջեալ խաղիքայն զամբա
 րիշա Թէնասի և զչարագործ հաւատ
 ան մեր • Եւս ևս հրամայեմք, զի
 յձ Թա

postulata suscipientes, vt eadem
 Dei auxilio exequutioni manden
 tur, esse curaturos. quapropter ego
 primùm, Tartarorum Imperator,
 ac Dominus, volo baptizari, ean
 demque fidem, quam nunc Chri
 stiani obseruant, profiteri; cunctos
 etiam, qui meo subduntur Imperio,
 hoc ipsum vt faciant, adhortabor
 quidem, sed vim eis non inferam.
 Luber præterea, inter Christianos,
 & Tartaros pacem esse perpetuam,
 dummodò Nobis pro certo polli
 ceamini, ita esse Christianos erga
 nos, vti nos erga ipsos, eandem
 pacem, concordiamque inuiolabi
 liter seruaturos. Volumus insuper,
 omnes Christianorum Ecclesias, &
 Clericos earum, cuiusvis conditio
 nis existant, frui priuilegio liberta
 tis, nec vllam eis molestiam à quo
 cunque inferri. Quod verò ad rem
 attinet Terræ sanctæ, nisi alijs hic
 præpediremur negotijs, Nos qui
 dem ipsi, ob reuerentiam Domini
 nostri Iesu Christi, personaliter ve
 niremus: interim Haloono fratri
 nostro hac de re mandata dabimus,
 vt ipse illam aggrediens, ad exitum
 pro dignitate perducatur, & ciuitatem
 Hierusalem cum vniuersa Terra
 sancta è Sarracenorum manibus li
 beret, & reddat Christianis. Super
 negotio Caliphæ de Baldach, man
 dabimus Baydo, Tartarorum in
 Regno Turciæ commorantium
 Duci, necnon alijs circa Regiones
 illas existentibus, vt omnes fratri
 nostro Haloono obediant, à quo di
 ctum Calipham disperdi volumus,
 tan-

Eximia Im
 peratoris
 Tart. pie
 tas erga
 D.N. Iesum
 Christum.

tanquam infensissimum, ac pessimum inimicum nostrum. Subsidiū quoque, quod Rex Armeniæ exposcit à Tartaris, præcipimus, vt ei iuxta petitionem propriam præbeatur. Gratia denique speciali illi concedimus, vt pro maiori augmento, & securitate Regni ipsius, omnes illæ terræ suæ ditionis, quæ capte prius à Sarracenis, fuerunt deinde à Tartaris occupatæ, statim ei restituantur.

Postquàm igitur Mango Chan-
satisfecit postulationibus Regis Armeniæ, easque priuilegio confirma-
uit, voluit Sacramentum baptismi
suscipere, & baptizatus fuit ab Epil-
copo quodam, Cancellario Regis Armeniæ, qui totam etiam Impera-
toris familiam, tam viros, quàm
mulieres, & multos Nobiles, ac Prin-
cipes baptizauit. Posthæc idem Im-
perator designauit eos, qui pro sub-
sidio Terræ sanctæ fratrem suum
Haloonem sequi deberent. is itaque
copioso instructus exercitu se viæ
commisit vnà cum Rege Armeniæ,
traiectoque magno flumine Phison,
omnes vndique Regionēs, ac terras
inuasit; & antequàm lex mensium
spatium laberetur, vniuersum Re-
gnum Persarum, quòd tunc domi-
no, & rectore careret, faciliter sub-
iugauit: cepit etiā Haloonus absque
resistentia omnes terras vsque ad
Regionem Assasinorum. Tum infe-
rius: Tempore, quo Haloonus da-
bat operam cultodiæ Regni Persa-
rum, & obsidioni Castri Assasino-
rum, Rex Armeniæ facultatem ab
illo petijt redeūdi in Regnum suum,
à quo

Թաթարք ապեն զօգնութի զօրաց
Թորին հայոց ըստ պիտոյից և խնդրոց
նորին: և ևս զստանան Թագաւորու-
Թեանն իւրեան յատուկ շնորհօք բաշ
խեմք նմա զնա քաղաքս իւր. որք յառ-
աջ ըմբռնեալ էին ի տաճկաց, և յետոյ
անկին ի ձեռն Թաթարաց:

Այլ քիչ յետ որոյ մահադ խանն հա-
ձեցոյց խնդրուածոցն արքային Հեթ-
մոյ. համեցաւ առնուլ զիւր խորհուրդ
մկրտութեւն. և մկրտեցաւ ի յեպիսկո-
հայոց որ էր խորհրդակից նոյն արքա-
յին. որ և ս մկրտեաց յետոյ զբոլոր առնն
Լյայսերն զայրս և զկանայս, և զբա-
ղամ ալ իշխանս և զպարոնս Թա-
թարաց: և զկնի սորա նոյն Լյայսին
բացորոշեաց զայնսսի, որք գեալոց
էին ի պատերազմ ընդ Հալաոմէսի և զ
բորն իւրոմ ազատել զիւր երկիրն:
Դուռն և նոյն Հալաոմէս հանդերձ
արքայինն հայոց Հեթմոմ, և զօրօք
բաղմօք զսկիզբն էառ ճանապարհին
իւրոյ. և անցեալ այնկոյս փխսնի մե-
ծամեծ դեռն և մեծա բռնութիւն յամ
աշխարհս և յերկիրս. և առաջ բան
զանցանէն զից ամսոց՝ եղ դիւրա-
պէս ընդ իշխանութիւն իւրով զբողան
դակ Թագաւորութիւն պարսից. որ
յայնժամ էր առանց առաջնորդի. և

և ս հազանդեցոյց առանց հակառա-
կութե զնա երկիրս մինչ և յաշխարհն
աշխարհնեցւոց: Եւ զկնի այլոց բա-
նից՝ գարձեալ առէ: Այլ քիչ ի ժամա-
նակս. յորում Հալաոմէս հոգայր զիւ
պահպանութե աշխարհին պարսից.
և զօրօք պատեալ ունէր զամուր
քաղաքն աշխարհնեցւոց. արքայն հա-
յոց Հեթմոմ խնդրեաց ի նմանէ
զհրաման դատեալոյ ի Թագաւորու-
թիւն իւր. յորմէ տարագրեալ էր ի
յճգ
յէր

Mango
Chan im-
per. Tart.
baptiza-
tur ab Ar-
meno Epi-
scopo.

Ayto. hist.
Or. par. 2.
c. 10. apud
Ramusiu
Rom. 2.

Idē Imp.
subdit suo
Imperio
Regnum
Persarum,
aliaque
Prouin-
cias.

Rex Arme-
niæ reuer-
titur ad
suum Re-
gnum.

յերկար ժամանակէ : և Հալաոֆն
Թոյլ եա գաւաւալոյ , և բաշխեաց նաւ
զպարգեւ յորդա , և հրամայեաց
Բայիդոսի զօրապետին Թուրքստա
նի , նախապարհորդել զնա մինչ և
հասանել 'ի Թորոս-Թինի-Եր . և այս
պէս եղև : Էլ և որոյ արքայն հայոց ,
զկնի երկոյ ամաց և հիսոյ , դարձաւ
'ի տունն իւր անփորձ և անստան ,
չսորհօքն տեսան մերոյն ի ի :

Ոայս ամ գրե Հեթում հրծառ
որ պատմիչն , որ էր հայ ազգաւ . ե-
տարյ յետ նառելոյ . Թէ զիտոր նոյն
Հալաոֆն եղբայր Լյայսերն Թա-
Թարաց , եաա զբաղաւն բաղտաւ .
և գիրե արար զԼյայսիքայն բաբե
լոնացոց . դարձեալ ասե այսպէս :
Էւ իբրեւ զհանգիստ եաա Հալա-
ոֆն մի ամ . ապա առաքեաց զհրեշ
տակս առ արքայն հայոց Հեթում .
զի պայցե առ իւրն զօրոքն իւրով յաշ
խարհն Լիճապետաց 'ի բաղաւն Ըռս
կայս : զի զի կամեր գնալ 'ի ոք եր
կերն , առնուլ զնա , և առլ բրիստո
նէից : Էլ և որոյ Հեթում Թապաւոր
եմուտ 'ի Քանապարհս հանդերձ զօ-
րօք բազմօք ռաւանաւորաց և ձիաւ
որաց : զի 'ի Ժամանակն այսմիկ Թա-
պաւորոս-Թին հայոց էր այսքան զօ-
րացեալ . մինչ զի կարէր զնաւորել
'ի պատերազմ . Ժ . Բ . Ն . Նիստոս .
և . Խ . Ն . ռաւանաւորս : և ես իսկ , որ
տեսեալ էմ զայս , կարեմ առնել
զկկայս Թին Քաւարտո-Թէս այսորիկ .
աւրդ 'իբրեւ եհաս Թապաւորն հայոց
առ Հալաոֆն . խօսեցան ընդ միմե-
անս 'ի զերայ իրողութեանն երկրն
սրբոյ : և առաց արքայն Հեթում
ց-Հալաոֆն . Ծանկե ով տէր : զի
Լյաւլտանն Հալապայ բաղաւն ունի

յճԷ

զիշ

à quo iamdudum fuerat absens; &
Haloonus eam illi concessit, cui
etiam amplissima munera largitus
est; præcepitque Baydo, residenti
in regno Turciæ, ut securum ei
comitatum usque ad Armeniæ re-
gnum præberet; quod ille diligen-
ter exequutus fuit. vnde Rex Arme-
niæ, elapso trium annorum; & di-
midij spatio, incolumis domum
suam reuersus est per gratiam Do-
mini nostri Iesu Christi.]

Hæc omnia Aytonus Armenus;
qui etiam enarrato, quemadmodum
idem Tartarorum Rex Haloonus,
Mangonis Chan Imperatoris frater,
expugnata Baldacensi ciuitate, capti-
uum fecerat Caliphum Babylonium,
hæc alia subdit; Postquam Haloonus
requieuit per spatium vnus anni,
capta nimirum Baldacensi Vrbe, seu
Babylone, nuncios misit ad Regem
Armeniæ, ut veniret cum gente sua
ad ciuitatem Rochais in regno Me-
sopotamiæ; quoniam ire volebat ad
Terram sanctam, ut illam obtineret,
& redderet Christianis. quare Rex
Hayton in viam se dedit cum ma-
gno virorum armatorum, equitum,
atque peditum exercitu: quia tunc
temporis regnum Armeniæ in tam
prospero statu erat, ut facere posset
duodecim millia equitum, & quadra-
ginta millia peditum armatorum; &
ego, qui hoc totum meo tempore
vidi, possum de eodem testimonium
perhibere. Cum igitur Rex Arme-
niæ aduenisset, vti mandauerat Ha-
loonus, & super negotio Terræ san-
ctæ vnâ simul colloquium habuif-

Ibidem
cap. 22.Idem Rex
cum suis
& Tartarorum
exercitu per-
git ad pu-
gnandum
contra Sar-
racenos
in recupe-
rationem
Terræ san-
ctæ.

Ccc sent,

sent, ait Rex Haloono: Domine, Sultanus Aleppi obtinet principatū totius regni Syriæ, in quo est ciuitas Hierusalem: mihi ergo videtur, Aleppi ciuitas esse primū obsidenda; nam si illa vestro subdetur Imperio, omnes alias terras faciliter obtinebitis. Valdè placuit Haloono consilium Regis Armeniæ; vnde obsidere fecit ciuitatem Aleppi, quæ cum fuisset muris circummunita; gentibus innumeris plena, & diuitijs opulenta, esse validissima æstimabatur. *Viget hæc ciuitas hætenus florentissima Syria Metropolis, quæ totius Orientis forum negotiationis est, ac veluti ostium, quo merces cuiusvis generis ab Oriente in Occidentem importantur, & exportantur vltro citroque; in ea ipse annum circiter commoratus sum: fuit autem à Tartaris, & Armenis breui tunc expugnata; quæ quidē victoria alijs cumlata est, Damasco videlicet, & Syria in Tartarorum potestatem redactis anno Salutis 1260. Ut idem proseguitur auctor, qui tandem verbis hisce concludit. His itaque peractis, de spolijs acquisitis in captione ciuitatis Aleppi Haloonus magnam contulit partem Regi Armeniæ, cui etiam quamplures terras concessit ex ijs, quas occupauerant. Vnde Rex Armeniæ accepit plura Castra regno suo vicina, & illa fecit muniri ad suam liberam voluntatem.]*

Adoranda hîc planè diuina prouidentia est, quæ ad euertendam Mahometicam superstitionem Armeniorum operâ voluit, & industriâ

vti.

Syria à
Tartaris.
Armenio-
rum auxi-
lio, subiu-
gata.

Ibidem
cap. 13.

թ 40 զիշխանութիւն ընթանալոյ աշխարհին ասորոց, յորում է՛ սր բաղաւթն Էրուսաղէմ: զիսն որոյ պարտ է բեղ նախ տանուլ զբաղաւթն Հալապայ: զի եթէ գուր հնազանդեցուցանէր զայն բաղաւթն. դիւրապէս տանուցուր զմնացեալ երկիրն ասորոց: Էջոյ՝ այսպիսի խրատա թաղաւորին հայոց հաճոյ եղև Հալապնին. զիսն որոյ եւս զօրօք պատել զբաղաւթն հալապայ. որ թեպէտ էր յոյժ ամրացեալ հաստատահիմն շրջապատիւք. և լի անհամար ազգաւ. և փարտամայեալ անձաւով լի հարստութիւն: Եւս յայն տաւ և ասպատակեցաւ շուտով ի զօրացն թաւաւորաց և հայոց: Եւս պահ ունեցին ևս զայլ յազմութիւն. և եղին ընդ տերութիւն իւրեանց զԴամասկոս, և զասորոց աշխարհն ամբ: Եւ յետ այսոցիկ Հալապն եւս թագաւորին հայոց մեծ մասն տաւորինն արարեցոյ ի յապաատակումն բաղաւթին հալապայ. և ևս շնորհեաց նմա բազում բաղաւթն նոցանե զոր տանն. զիսն որոյ թագաւորին հայոց եւս յայնժամ զբաղաւթն ամաւր բաղաւթն մերձաւորս թագաւորութեան իւրում. և ամբ բացոյց զնոսա ըստ կամաց հաճոյնց իւրեանց:

Եւս 41

Էջոյ՝ փառաւորելի է յոյժ նախախնամութիւնն աս. որ ի ժամանակին այնմիկ կամեցաւ ի կեր առնուլ զքործողութիւն և զհանձարելութիւն հայկազեան ազգի, զի աւելի բերոյ զմահմետական պիղծ հաւատն ասանկաց. բանդի հայք ոչ կարելով ունիլ զօգնութիւն ի քրտնկաց արեւմտեց. որք էին կապեալք ի

ՅՈՒՆ

մար

մարտնչի ընդ միմեանս . կացոցն զինքեանս ընդ հարկին և հաղան դռնն Թաթարաց , և այսպէս ածին զստան 'ի մկրտութի և հաւատն ըն . և օգնականութի զօրացն նոցին զրէժ արարին զգոռզութեն տաճկաց : Էւ սչ Թէ միայն Թաթարաց կայսր Էմանգօ խանն մկրտեցաւ 'ի հայոց . այլ ևս նոցին արքայն Հալաոֆն յոյժ սիրէր զհաւատն ըն . և 'ի ձեռն հրեշտակի ծրեաց Թաղթառն Պապն հառմաց . խնդրելով 'ի նմանէ , որպէս ի փոխանորդն ըն , զմկրտութի ոք խորհուրդն . ըստ որում է' մեղ զկայ Թաղթան պապասխանոյ , զոր արեաց Պապն առ . նոյն Հալաոֆն . որ Թաղթան այժմ պահի 'ի հառմ 'ի գրատունն Էլալիքէլայ , և սկիզբն նորա է' այսպիսի . Էլեբրապոստառ արքային Թաթարաց Հալաոֆն շնորհ 'ի ներկայում . որ հասուցէ 'ի փոստ 'ի հանդերձելում : ցնծացաւ սիրան մեր 'ի տէր . և այլ :

Բայց սակայն մարդկան մեղացն համարելի է' . Եթէ ածային իրողութիւն այն յետոյ սչ աղողեցաւ . և սչ Եհոս 'ի կատարումն վանն զի իբրեւ Հալաոֆն լուաւ զմահն անկարծակի Էրայսեր եղբորն իւրոյ . զաղվազակի դարձաւ 'ի յարեւելս ուստի տեսնալ զայս Էմոլտանն եպիսկոպոսի , բեհողդար կոչեցեալ . ըստ առջ ժողովեաց բազում զօրս տաճկաց . և բարկութի մեծաւ Էլ 'ի պատեհազմ ընդ դէմ Էլայրեկայի սպարապետին Թաթարաց . որում հրամայեալ էր Հալաոֆն , առնուլ զաշխարհն Էրոստաղեմայ , և տալ բրիտանիկ : զանն որոյ յաղթեաց յճԷ

vi . Hi quippe dum ab Occidentibus , mutuis discordijs etiam tunc valdè implicitis , iusta non obtinebant auxilia , Tartarici Imperij vectigales se spontè constituentes , valuerunt & Tartarorum Principes ad baptismi sacra amplectenda inducere , & eorum armis à Sarracenorum tyrannide vindicari . Non modò enim , vt suprà vidimus , Mango Chan Tartarorum Imperator baptismi vnda ab Armenis intinctus , Christianæque militiæ ascitus fuit ; verùm , quòd etiam eorundem Rex Haloonus , siue Olaonus , vti à Sanuto vocatur , fùerit Christianis addictus , atque de nostra fide optimè senserit , quin à Romano Pontifice , vt supremo in terris Christi Vicario , sacra baptismalia misso Oratore efflagitarit , docet insignis quædam epistola , ad eundem Olaonem data , quæ Romæ in manuscripto codice bibliothecæ Vallicellanae extat , nullo licet Pontificis , à quo exarata , fuit , inscripta titulo : eiusque initiũ est : *Olaoni Regi Tartarorum illustri gratiam in presenti , quæ perducatur ad gloriam in futuro . Exultauit cor nostrum in Domino , &c.*

Hominum porrò est ascribendũ peccatis , si diuinis postea consilijs exitus non responderint . Etenim Haloono ob improuissam mortem fratris sui Mangonis in Orientem reuerso , Bendocdar Sultanus Aegypti , validissimo Sarracenorum agmine collecto , in Guibogam Haloonis Praefectum , qui Hierosolymitanum Regnum acquirere , &

Sanut. l. 3.
par. 83.
cap. 7.

Vallicell.
M. S. Sign.
lit. C. n. 49
pag. 14.

Ex Ayro.
loc. cit.
cap. 14.

Sarraceni
iterum Sy-
riam occu-
pant.

Tom. 2.
ep. 48. ex-
tat etiam
in formu-
lar. Marin.
Ebul. m. s.
Var. Arch.
pag. 50.

Christianis restituere iussus erat, irā suam effundens, magnam in Palæstina de Tartaris victoriam retulit: dumque aduersus illum iterum Hahoonus, pluribus Armenorū, Georgianorum, & Tartarorum militum copijs instructus, in aciem vocaretur, magno rei Christianæ exitio ē viuis ereptus est. Hinc Sarraceni resumptis animi viribus irrumpunt in Syriam, vbi luctuosis Christianorum stragibus editis, ac multis arcibus expugnatis, illam denuō in suam redigunt potestatem. Lugubris harum rerum euentus grauissimum attulit mœrorē Clementi IV. Summo Pontifici, qui anno Domini 1265. dum ad reprimendum infidelium impetus arma parabat Occidens, Haytonem Regem Armeniæ ad promptum ferendum auxilium impellere conatus est sequenti epistola:

*Haytoni, illustri Regi Armeniæ,
Clemens PP. IV.*

Quanti te Dominus in populo Christiano amplioris regni solio voluit honorari, tanto erectum altius obligauit ad sui cultum nominis dilatandum, & inimicos fidei Christianæ peruiigil curæ studio deprimendos. Nosti, fili charissime, quod cum multa cordis amaritudine nuper accepimus, quā insolenter irruens in Christicolas ille proditor, qui Sultanus Aegypti dicitur, Cæsaream violenter expugnauit, &

Azo.

45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

աշտ գերադայծառ արքայն հայոց
Հեթում, Լիզնմէստոս չոր
բարդ, պապ:

Բերան առաւել տէրն մեր յն ըն կա
մեցաւ ընտրել զքեզ 'ի ժողովոյնէ
քրիստոսեկց. և բարձրանալովս 'ի
վեհապոյն աթոռ. Թապաւորութեք.
այսքան ևս առաւել պարտապան ես
դու տարածել զպատիւնս անուանն
իւրոյ. և զգուշութիւնս խնարհեցուցա
նել զԹշնամիս քրիստոսեկեան հաւն
յճԵ տոյն:

տոյն . Ծանիր որդի սիրելի . զի մեզ
 ցաւալից դառնուծք որաւ լուաք .
 Թէ որպէս ամբարիշտ Լեւոյտանն է
 գիպտոսի՝ յարուցեալ հպարտուծք
 մեծաւ՝ ի վր ըրիտոսնէից, ետաբանու
 Թք զբաղաբա կետարեայ և ամսապ .
 և էհեղ զարիւն բազում զինաւ
 քայն չի . և զայլ ոմանս գերիվարեաց
 ի Ծառայութի, որ բան զմահն է՝ ող
 բալի . և լս որոյ համբաւեն . Եթէ ի
 մեջ ամ միտասուց երկրին սրբոյ, զինաւ
 որաց սք յահլաննու կարգն առաւել
 բան զայլն մատուցաւ . և կորոսեաց
 զմեծագոյն մասն միաբանից իւրաց .
 Թեպետ և ոչ է՝ պատշաճ կոչել կորու
 սեալ զոսոս, որ խաչակիցք եղեալ ընդ
 չի, ըմպէցին զբաժանի չարչարանաց
 նորա . Էւարդ՝ բանդի դու ջերմեա
 անդ սիրով միշտ սիրեցեր զկարգն զայն,
 որպէս և ցուցեր իսկ ի զանազան պա
 տարմունս . սակս այսորիկ արժանի
 համարեցաք յորդարել և աղաչել զվն
 հանձնութիդ ընդ որպէս զինոյն միա
 բան զինաւ որացն, եղելոյ ի մեջ ան
 համար նեղութեց, օգտակար եղիջիս
 խրատել և օգնութեամբ ի դիպուկ
 ժամանակի ըստ պահանջման իւրե
 անց և ոչ Թէ միայն զմոսցոս բարե
 խօս լինիմք առ չեղ . այլ ևս զմայլոց
 ամենեցուն, որք ի նախառացեալ եր
 կին պաշտեն զանուան չի . եւ առ ի
 Թողութի մեզաց հաւանեցուցանմք
 զչեղ զի պապէս օգնական լինիջիսնո
 ցո . որպէս զի մեզ ցուցեն Ճմարտա
 պէս տրամիլ վն անարդուութեց խաչէ
 ցելոյն չի . և կապիլ եղբայրական սե
 րով ընդ նոսոս, որոց և միաբան ևս պա
 ճանութք ուղղափառ հաւատոյ .
 Էրեցաւ ի բաղաբա Պերուսայ . ի
 յուլիսի . ի զ .]

Azotum, effuso sanguine Chri
 sti militum, & nonnullis ex
 eis, quod est multis morte lu
 gubrius, captiuatis: propter
 quod inter damna communia,
 Terræ sanctæ specialiter Hospita
 larium sancti Ioannis grauius
 cæteris, vt audiuius, Ordo
 percussus, magnam vel maxi
 mam Conuentus sui partem ami
 sit: licet amissi dici non de
 beant, qui pro suo fragilitatis
 modulo, Crucifixo debitum
 impendentes obsequium, suæ bi
 berunt calicem passionis. Ve
 rùm cum tu speciali, vt credi
 mus, affectione dilexeris Ordi
 nem memoratum, (quod in
 diuersis casibus re ipsa diceris
 comprobasse) Serenitatem tuam
 hortandam duximus, & rogan
 dam, quatenus Fratribus eius
 dem Ordinis, in tot & tantis
 angustiis constitutis, cum ab
 eis super hoc fueris requisitus,
 assistas efficacius consilio, & au
 xilio opportunis. Et licet pro ijs
 specialiter te rogemus, nihilomi
 nus & pro omnibus te rogamus,
 qui in terra prædicta inuocant no
 men Christi: in remissionem ti
 bi peccaminum suadentes, vt
 sic ad ipsos te habeas, vt do
 lere videaris iniurias Crucifixi,
 & fraternæ charitatis illorum iun
 gi confortio, à quibus in ca
 tholicæ professione fidei non di
 scordas. Datum Perusij vij. kal.
 August. ann. 1.]

Militum
 S. Ioannis
 ingens nu
 merus ab
 infideli
 bus cruci
 datus.

Rex Ar
 menie in
 professio
 ne fidei à
 Latinis nõ
 discordans

Paruisse Regem Armeniae mo-
nitis Romani Pontificis, colligi-
tur tum ex alijs ipsius Clementis
Papae litteris ad eundem Regem,
& ad Patriarcham Hierosolymita-
num, suo loco paulò inferiùs af-
ferendis; tum etiam ex eo, quòd
Rex ipse statim perrexerat ad Tar-
taros, ut aliquod sibi subsidium
contra Sarracenos adiungeretur.
Cuius porrò abscissum sciens Ae-
gypti Sultanus, in Armeniam,
quòd potuit citiùs, Sarracenorum
inimicit exercitum, qui eam lon-
gè latèque depopulatus est; atque
è duobus Regis filijs alter cum
plurima gente in acie cæsus, alter
vinculis mancipatus fuit: quæ om-
nia paucis complectens Sanutus,
ait: *Et 12. Augusti, anni videli-
cet 1266. similiter unus fortis
Admiraldus, percurrens terram
Armenia, cepit unum de filijs Re-
gis, alterumque occidit cum po-
pulo multo: Et huius novitatis cau-
sa fuit via Regis ad Tartaros.*
Hoc indeim ipsi luculentiùs ab
Avrono Armeno subiectis deteri-
bitur verbis: Bendocdar Sultanus
Aegypti, favente sibi fortuna, Ar-
menia Regnum magnoperè humilia-
vit: sciens enim, quòd Rex Ar-
menia cum multa gente ierat ad
Tartaros, cogitavit invadere Re-
gnum Armenia; unde illuc misit
Ducem quendam cum sua gente.
Filij autem Regis Armenia, au-
dientes Sarracenorum aduentum,
congregatis omnibus, qui poterant
arma ferre, obviam illis progressi
sunt,

San. lib. 2.
p. 12. c. 8.

Avro. hist.
orig. p. 7.
c. 1. caput
Ramusii.
tom. 2.

Դուռնի հայոց արքայն Հեթում
զս հնազանդելոյ վերոգրեալ հրամա-
նաց Թղթոյն Լիզումնառոսի պապին .
գնաց զաղվաղակի առ Թաթարս . որ
պէս զի առեալ ՚ի նոցանէ զօգնութի
զօրաց . կարասցէ Ելանել ՚ի պատե-
րազմնդ դէմ տառնկաց : Բայց ցիտե-
լով Լոււլուանն Եգիպտոսի զԷջրբայն
գնալն ՚ի հայոց աշխարհէն . շուտով
առաքեաց անդ զզօրս տառնկաց . որք
աւիրեցին և սրասող արարին զամ
փոքր հայաստանն . և ՚ի յերկուց որ
դուռն Թագաւորին Հեթում զմինն
սպանին , և զմիւսն առին կենմանի
և գերեզարեցին . որպէս ՚ի ձեռն սա-
կաւուց գրէ պատմիչն Լուսառառն ՚ի
ԺԲ . հասարն երրորդ գրոյն իւր . և ՚ի .
ը . երրդ գլուխ . ասելով այսպէս . ՚ի .
ԺԲ . աւուրն օգոստոսի , յամի ծննդե
անն ըի . ա . մ . Կ . զ . մի ոմն արիարդն
զօրապետն տառնկաց՝ տապառակելով
զերկիրն հայոց . ըմբռնեաց զմի յոր
դուց Թագաւորին . և զմիւսն ծապան
հանդերձ բազում ժողովբոյով . և
պատմաւն սրածուծէն այսորիկ Լիզ-
մանն արքային առ Թաթարս . [Է-
կրծնաւոր պատմիչն հայոց Հեթում
գրէ զոյն պատմախաղաղաբար ՚ի .
ԺԳ . գլուխ երկրորդ հասարն , այս
պիսի բանիւ . Եգիպտոսի Լոււլուանն
Բենդոհար , բարեբախտ լինելով
յինքեանն , յոյժ խնամարհեցոյց զԹա-
գաւորութն հայոց . բանզի ցիտե-
լով . ելմէ արքայն Հեթում գնացեալ
էր առ Թաթարս մեծամեծ հանդեր
ձօք . խորհեցաւ մտանել յաշխարհն
հայոց . զս որոյ յղեաց անդ զզօրս
սեւ ոմն զօրօք Խրոմք . իսկ Իբրե-
որդիքն արքային լուան զբաշտման
տառնկաց . Ժողովելով զամ զայստիկ .
1266

որք հարէին բերել զէնս . երեսնոք ա-
ռաջ նոցա . և բազմապէս զինամար-
տին : բայց ՚ի վերջս խորտակեցան
զօրքն հայոց ՚ի տաճկաց . և յերկուց
որդեանց արքային մինն սպանաւ . և
միւսն . հալեալ եղև գերի : ապա յազ
Թողք եղեալ տաճկերն՝ աւհրեցին զբո-
ղանդակ հայապառնն : աստեալ յան-
տի ընդ իւր զաւարս յաղովս : որոյ ա-
ղագաւ յոյժ տկարացաւ զօրութիւն
արքային հայոց . և մատնեցան բրտա-
նեայքն . և առաւելաբար զօրացան
Քոչնամիրն :]

Այլք՝ մինչ էին հայք վանեալ ան-
հարկն աղէտիւքս այսորիւք . սրբազան
հոգմայ հայրապետն Լիզնմեստոս
Թղթով միսիթարեաց զարմանեալ
Թագաւորն հայոց Հեթում . և խոս-
տացաւ առաքել նմա վաղվաղակի
զօգնութի , զոր խնդրեալ էր ինքն ՚ի
Հառնուսոցոց : և Թագաւորն նորո՛ք էր
այսպիսի :

Այլ գերադասեալ արքայն հայոց
Հեթում, Լիզնմեստոս չորս
բարձր պապ :

Եւրառե զմեզ առաքելական վար-
դապետութիւն . զի հայրական գթով
հիւանդասցուք ընդ հիւանդացեալս .
և տապապցուք ընդ գայթակղեալս :
տակս որոյ լսելով մեքցաւալից սրտիւ
զտառապանս և զնեղութիւն բոյ . որդի
սիրելի . և զչարս հանգիսեալ որդե-
ացդ բոյ , և զաւելորսն աղգիդ հա-
յոց : և զասպատակութիւն աշխար-
հիդ : Թեպետ և պարտ իցէ մեզ յամ
չոր պատահմունս միաբանել զհամս
մեր ընդ համայնց ամային կամացն ,
առկայն յոյժ այնու արտմակից և ցաւ

յիշ

ակից

54 sunt , & pugnam viriliter inierunt .
fuit tandem Armeniorum exercitus
debellatus ; & ex duobus filiis Re-
gis , alter occisus , alter vero in
bello captus fuit . Sarraceni itaque
ea victoria per uniuersum regnum
Armenie discurrentes , totam pla-
nitiam deuastarunt , & multa bona
secum inde asportarunt , maximo Chri-
stianorum detrimento : quo casu mul-
tum creuit inimicorum potentia , vi-
resque Regis Armeniae fuerunt nota-
biliter diminutae .

55 Cum ergo Armenia grauissimis
hisce cladibus in extremum discrimen
fuisset adducta , Haytonem
Regem , moerore depressum , &
Latinorum auxilia implorantem
solantur , ac citissimi subsidij polli-
citatione ad constantiam erigunt ha-
aliae Clementis Summi Pontificis
litterae , biennio post à superioribus
datis .

Haytoni, illustri Armeniae Regi,
Clemens PP. IV.

I Niuncta Nos excitat seruitutis of-
ficium , doctrina Nos admonet
Apostolica , vt ex paternae compas-
sionis affectu infirmemur cum infir-
mantibus , & cum scandalizatis vramur .
Quod in tuis calamitatibus ,
Fili charissime , nuper plusquam vel-
lemus experti , (saluo tamen in om-
nibus diuinæ beneplacito voluntatis,
cui nos decet nostram in omnibus
conformare) casu liberorum tuo-
rum , & excidio tuæ gentis , ac de-
populatione Regionis auditis in-
multa

Tom. 2.
epist. 328.
extat etiā
in formu-
lar. Marin.
Ebuli, M.
S. Archiv.
Vatican.
pag. 54. &
289.

multa cordis amaritudine, Regiæ ma-
iestati cōpati, damnaque tua, totiusq;
populi Christiani iacturā recto iudi-
cio deputantes, flendum credimus
esse cum flentibus, consolationis di-
vinæ expectantes beneuolum sola-
rium, qui post tempestatem trāquil-
lum facit, & post mœrorem, & la-
crymas exultationem infundit. Sci-
mus quidem, quod & tota profite-
tur Ecclesia, te transmarinum Lati-
num populum, ex varijs nationibus
inibi congregatum, diuersis pro tē-
pore tuis liberasse præsidijs, te ciui-
tatis Antiochenæ ciuibus in suis ne-
cessitatibus alituisse, te crucis hosti-
bus totis viribus restituisse, te cæteris
omnibus nationibus Francorū ami-
cicias prætulisse, te Sedis Apostolicæ
preces, & monita, seu mandata in-
omni reuerentia suscepisse. Quis igitur
præstolari non debeat, eius tibi
misericordiam affuturam, qui super
te tot, & tanta flagella multiplicans,
tuam voluit examinare constātiā,
ut eò purior ex eas de fornace, quò
flamma fueris acerbior purgatus?
&c. *Et inferius*: Leua ergo ad cœlū
oculos, & auxilium imminens pa-
tienter expecta, particulari subsidio
interim destinato, quo terra valeat te
sustētare. nec te, tuosue terreat malè
solida Babylonici * Sultani superbia,
quam ad tempus ascendere permisit
Dominus, ut elatum allidat grauius:
& populum fidelem humiliari vo-
luit, ut gloriosius exaltaret. Demū
Apocrifarios tuos benignè recepi-
mus, & tuæ deuotionis munera gra-
tiarum actione prosequimur, tuis pe-

nitio.

Rex Arme-
niæ saepe
Catholicis
in Orien-
te præsi-
dio fuit.

Idem Rex
mandatis
Apostoli-
cæ Sedis
obediens.

* Babylo-
nim, & Ac-
gypti Sul-
tanus.

54 ահից լինիմք արքունական մեծ-գայել
57 չուծեդ. եւ զմասն ամելով զգնասն
բոյ մեծ, եւ զկորուստ բրիտանեա-
կան ժողովրդեանն. արժանի համա-
րեմք լալ ընդ լացալս. սպասելով 'ի
տեառնէ զչնորհս ամային միսիւա-
րութեն. որ յեա ալիկոծութեան
խաղաղ առնէ, եւ զկնի արտմուծեան
եւ արտասուաց շնորհէ զցնծութիւն.
Էդիտեմք արդեօք. եւ գիտէ եւս ընթ-
հանուր էկեղեցի. Թէ որպէս դա-
ձեռն օգնականութեն բոյ բազուման
դամ փրկեցեր 'ի Թշնամեաց զլատի-
նական ժողովուրդն, որ 'ի զանազան
աղբաց գումարեալ կայ արդեօք ծո-
ղուն. եւ Թէ օգնական եղեր բաղա-
58 բացւոցն անտիրաց 'ի պէտս իւրե-
անց. եւ Թէ բոլոր զօրութեամբք ընդ
դիմացար Թշնամեաց ասորք խաչին.
եւ Թէ սիրեցեր զբարեկամութիւնս
քաանկաց առաւել բան զայն այլոց
աղբաց ամենեցուն. եւ Թէ ամպատու-
ով միշտ ընկալար զաղաչանս, եւ
զխրատս, եւ զհրամանս առաքելական
որ ամուսնոյս ւալրդ ապա օգոք եցէ որ
ոչ սպասեցէ միափականօք ի ջանել 'ի
զբոյ զամային ողորմութիւն. որ եթէ
բազմապատիկ զիշտօք չարչարէ զբեղ-
կամի արդարեւ փորձել զերկայամ
տուծիդ բոյ. զի այնչափ սրբազոյն ել
ցես 'ի հնոցեւորչափ մարբրչագոյն հրով
59 մորձանիցիս.] Էւ զկնի այլոց բանից
դարձեալ առեւմտեմն ապա համբար
ձիւր զաչս 'ի յերկինս. եւ սպասեալ եր
կայնամտութեք զօգնութիւն որ մերձ
ընդ մերձ գալոց է' առ. բեղ. եւ մի զար
հուրեացէ զձեզ աւանայն հալարտութիւն
բաբելոնացոց եւ մուլտանին, զոր ամ-
եթող էլանել 'ի զեր առ ժամանակ մի.
զի յետոյ զգերացելալն սասանապոյն հա-
յ զբ րեւցէ

քնացե՛ի զայս և զհաւատացեալ ժո-
ղովորդն կամեցաւ խնարհեցուցա-
նել, զի յիսկոյ մեծագոյն փառօք բարձ-
րացուցե զխնարհեալն : Էշպոս մեք
բաղարատես աչօր ընկալաք զհրեշտակա-
բոյ, և արբան պատշաճ եղև, զձարեցաք
խնդրութեանց ձերոց և զշնորհաց գո-
հուծի մատառքանեմք զի զս պարգե-
այ ուղարկելոց առ մեղեք-բեցաւ ՚ի
բաղարն Էջիստբի, ՚ի մայիսի . ԺԷ .]

Էւ եբբև ՚ի ժամանակիս այսմիկ
գլխակէ Կաթնէն պատարաստութի պա-
տերազմի զս աւարտ զօգնութի նաչ հա-
յոց . ցանկանալովսն պապն Էղզմեն
առն զի հոգք մերձաւորագոյն օժան
դակութի շուտով օգնեցին ՚ի յարեւ-
ելան կողմանէն գրեաց Թոգմ պատա-
խանաւորութեան առ կայսրն յունաց
Ամբայել Պալէոլոգոս . և յարորեաց
զնա երանել փոյթ ընդ փոյթ զօրօք ի-
բովք ընդ դէմ տառակաց գրելով նմա այս
պէս . Էթե դաւա՞յդ գրեցեք առ մեզ .
դժո՞ւք որորմիս նեղութեցն Էրեբն
արբոյ . և եթե որքան զվնասարարու-
թիւս սիրելի որդւոյն մերոյ, և գերապոյ
ծառ արքային հայոց Հէթումայ . ըստ
այսմ մասին յոյժ գովեմք զդժո՞ւք
բոյխն առաւելագոյն գովեաք զբեզ .
Էթե բարի կամացդ պատասխանէն
ևս որո՞ք Էշպոսս և հաւատիկ եհաս ժամա-
նակ յոյժ գիտութի դիտաւորութեանդ ըսմ . Թե կամիս ՚ի արտէ և բաջապէս հա-
լածել զԴշնանիս սէ խաչին : ոչ ասպաքէն տեսանես . Թե որպէս սիրելի որդին մեր ՚ի
տեր Լուդովիկոս, վնասիառ Թագաւորն ցառնաւ, հանդերձ երեքեմք որդւոյդ
նորովք և այլ բազմութի իշխանաց և ժողովորոց, առին ՚ի զն եւրեանց զնշան սէ
խաչին, առ ՚ի զնաւորել ընդ դէմ տառակաց . և այլ .]

Ըրտ ոսին օրինակիս գրեաց նայն
Պապն առ Պատրիարքն երոստաղէ
մայ, և առ իշխանս պաղեստինայ աշ-
խարհին, այսպի . Բանդի սիրելի որդիս
մեր, գերապոյժ առ արքայն հայոց՝ կո

ՅԷ Գ

արեալ

60 titutionibus, quantum licuit & de-
cui, exauditis. Dat Viterbij xvi
Kal. Iunij, anno iij.]

61 Ut verò ab Oriente promptius
laboranti succurreretur Armeniæ;
dum procincebatur interim Clas-
sis in Occidente, idem Clemens
Michaeli Paleologo Græcorum
Imperatori rescribens, illum exem-
plo Sancti Ludouici Francorum
Regis excitat ad arma contra Sar-
racenos quamcitissimè capessenda.
Si pressuris, ait, compateris Terra
sancta, si charissimi in Christo fi-
lij nostri illustris Regis Armeniæ,
ut scribis, damna deploras, tuum
in hac parte commendamus affe-
ctum; quem propensius utique lau-
daremus, si affectui responderet ef-
fectus. Ecce siquidem, si ex ani-
mo Crucis persequeris inimicos, tem-
pus imminet, satis proposito tuo
congruum. Iam quidem charissimus
in Christo filius noster Ludouicus,
illustris Rex Franciæ, se cum fi-
lio primogenito, & duobus alijs si-
quentibus, Crucis charactere in-
signiuit cum multis Comitibus, &
62 Baronibus, & militibus; & ple-
beis, &c.

ԿԷ signiuit cum multis Comitibus, &
62 Baronibus, & militibus; & ple-
beis, &c.

Similiter etiam & Patriarcham
Hierosolymitanum, & Palæstinæ
Proceres, ad Haytonem Armeniæ
Regem, quibus possent auxilijs iu-
uandum, his adhortatur verbis :

Ddd Gum

Clemens
PP. excitat
Græcorum
Imperato-
rem ad suc-
currendum
Armeniæ.
tom. 3. ep.
327.

Ad idē ho-
tatur Pa-
triarcham
Hierosol.
& Proce-
res Palæst.
Ibid. epist.
326.

Cum charissimus filius noster, Rex illustris Armenię, Domino permit-
tente, qui, quos recipit filios, cor-
rigit, & castigat, per Babylonici
furorem exercitus attritus grauius
fuerit, & oppressus, & sit eò dignius
in suis necessitatibus adiuuandus,
quò ad nostram deuotionem se red-
didit hactenus promptiorem & vestram
deuotionem hortandam duximus, at-
tentiùs obsecrantes, quatenus, salua
terrarum uestrarum custodia, omne
consilium & auxilium, quod poterit-
is, impendatis eidem, ad terram
suam, si opus fuerit, & tam ei,
quam dilecto filio Principi Antioche-
no ad ciuitatem Antiochenam contra
inimicos Christi defendendam. Dat.
Viterbij xvj. Kal. Iulij, anno iij.

Dum in hac, atque alia commen-
datixiarum litterarum officia, pro
summittēda Armenis ope, Clemens
Papa diligentissimè apud Principes
Orientales, & Occidentales incum-
bebat; Rex Hayton, cum nullum
habere prorsus ex Abaga, qui Tar-
taris in Perside imperabat, nec prae-
sentaneum ab alijs sperare potuisset
auxilium; spe deiectus, inducias
cum Bendocdare pro Leone filio ex
Aegyptiaco carcere redimendo ini-
quis legibus pactus est: de quo Ay-
tonus historicus sic enarrare prole-
quitur:

Rex autem Armenię, infelicissi-
mis regni sui rumoribus intellectis,
fuit animo summoperè perturbatus,
nec aliud diu noctuque cogitabat,
nisi quomodo Sarracenis posset dam-
num inferre: vnde sapius hortaba-

tur

արեալ եղև և խորտակեալ ի օտարոյն
'ի բարկութենէ բաբելոնական զը-
րացն. կամելոյ պայտէս ան, որ խա-
տէ և սաստէ ի յօրդան, զոր ինքն սիրէ.
Եւ գոյոյ նոյն արքայն արժանի օգնու-
թէ, զի մշտ հնազանդ. եղև հոգո-
ւայեառութեամբ մերոմ: սակա սցառիկ
պատշաճաւ որ համարեցաք յարգուել
զնեզ և աղաջել զգուշութիւն. որպէս
զի, առողջ մտալով պահպանութիւնն
բաղարաց ձերոց, ասցէք նմին Թագաւ
որին ըստ կարի ձերոմ զան խրատ և
զօգնութիւն, որ լինիցի հարկաւոր զ
աշխարհին իւրեան: Եւ ոչ Թէ նմա
միայն. այլ և ս զնոյն արարէք սիրելի
որդոյն մերոմ իշխանսն անառքոց,
զի պահելոյ զբաղաքս իւր ի Թշնամե
ացն չի: Էջրեցաւ ի Լիւտերբի: ի
Ժղ. յունիս ամսոյ:]

Աշխարհս զեռ Լիւտերբիստու պատիւ,
զի օգնելոյ աշխարհին հայոց, հոգա-
բարձութիւն մեծաւ գրէր զայսպիսի
Թուղթս անխաբարութեց ան ան
իշխանս արեւելոց և արեւմտեց. Հե-
թոմ Թագր ոչ կարելոյ փութանակի և
ներկայապէս ունել զմերձաւոր օգնու-
թի յարքայն Թագարոց Աշխարայ,
որ տիրէ ի զր պարտեց. և ոչ ևս յայլ
մէ ումեք. անոյոյ լեալ ապաւնի յա
մենեցուն. խորհեցաւ զսասակար և
անհրաւ գաշաւքք միաբանել ըստ աս
նիկ բէնդոհարի, զի փրկելոյ զքերէ
զարեալ որդին իւր: զորմէ պայտէս
ճառէ կրօնաւոր պատմիչն Հեթոմ
ի գլուխն: Ժղ. յունիս ամսոյ:]

Տործամ հայոց Թագաւորն լուաւ
զանախորժելի համբաւ և Թագաւոր
բաւթէն իւր. յոյժ խաղեցաւ սիրան
նորա. և ի տուէ և ի գիշերի հանա-
պազ խորհէր. Թէ զի անք կարէր զնա

յ զ Դ

իսչ

Hayton
Rex Arm.
inducias
pacifice
cum Aegy-
ptio Sulta-
no.

Ayto. loc.
cit. c. 16.

66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

tur Abagam, & Tartaros ad lectam
 Mahumericam destruendam, &
 Christianos iuuandos. Sed Abaga
 propter bella, quae cum suis vicinis
 gerebat, se iugiter excusabat. Quare
 considerans Rex Armeniae, se non
 posse tunc à Tartaris vllum habere
 subsidium, misit nuncios ad Sul-
 tanum Aegypti, & inducias cum ipso
 iniit, ut Natum suum de Sarrace-
 norum carceribus liberaret. Spopon-
 dit Sultanus Regi, se eius filium red-
 diturum, dummodò ille sibi resti-
 tueret locum quendam suum cha-
 rissimum, nomine Angolasciar, qui
 captiuus apud Tartaros tenebatur,
 nec non etiam aliquae Castrae ciuitatis
 Aleppi; quae occupata fuerant tem-
 pore Halooni. Quamobrem Rex
 multo labore induxit Tartaros ad
 concedendum Sultano Angolascia-
 rem; cuius vice recuperavit postea
 filium suum; deinde restituit eidem
 Sultano Castrum de Tempfach, &
 alia duo Castra dirui fecit ad petiti-
 onem illius; & hoc modo è carceribus
 liberatus fuit filius Regis Armeniae.
 Tum haec alia de Haytone, eiusque fi-
 lio Leone subiicit. Hayton autem
 postquàm annos quadraginta quinque
 Armeniae regnum tenuerat, illud re-
 liquit, ac tradidit Domino Leoni fi-
 lio suo, ex Aegypti carceribus libera-
 to: & ipse, renuncians pompis huius
 seculi, est Religionem ingressus, &
 vocatus fuit Macharius, mutato pro-
 prio nomine iuxta consuetudinem
 Armeniorum; & post modicum te-
 poris spatium requieuit in pace anno
 Domini 1270. Leo autè Rex Ar-

Leo filius
 Regis Ar-
 meniae ex
 aegyptiaco
 carcere re-
 dimitur.

Rex Hay-
 ton, abdi-
 cans se re-
 gno, fit mo-
 nachus.

Ibid. c. 17.
 & 18.

mentis; supra memoratus, fuit val-
dè sapiens, atque prudens; & suum
regnū prouidè gubernauit: dilectus
fuit nimis tam à sua gente, quàm à
Tartaris; & ex toto animo semper
studuit destruere Sarracenos.

Tum et verbiu aliquibus interiectis,
quibus refert; regnum Turcie, super
occupatum à Sarracenis, fuisse iterum
ex Abaga Tartarorum Rege recupera-
tum; hæc alia de eodem Armenia Rege
Leone tradit. Postquam igitur Aba-
ga de Regno Turcie sua vota com-
pleuit, atque Tartari repleti fuere
spolijs, & diuitijs, quas acquisierant
contra rebelles, & Sarracenos; vo-
cauit ad se Regem Armeniæ, & illi
obtulit regnum Turcie, eoquod pa-
ter eius, & ipse semper se fideliter
gesserant erga dominium Tartaro-
rum. Rex autem Armeniæ, tanquam
sapiens, atque prudens, pro tanto
dono multas Abagæ grates retulit;
sed de illius acceptione se prudenter
excusauit; asserens, duobus regnis
commodè gubernandis se non posse
sufficere, quia Sultanus Aegypti mul-
tā adhuc pollebat potentia, & ad
damna regni Armeniæ toto cona-
mine incumbebat; quare satis sibi
agerè videbatur, si poterat ab illo
regnum suum defendere: contuluit
tamen Abagæ, quid in regno Tur-
cie statuere deberet, antequàm re-
cederet, vt de rebellione nequaquā
postea dubitaret; nimirum, quod in
plures partes dictum regnum diui-
deret, & singulas traderet singulis
rectoribus gubernandas, nec vlli Sar-
racenorum dominium in Turcia

Leo Rex
Arm. obla-
tum sibi a
Tartaris.
Turcie Re-
gnum re-
tulit.

69
իմաստունն, և իմաստարկու թէ մեծ ան-
ասանջնորդաց զԹագաւորութեան
իւրեանս անկեղծ յոյժ եղև աղգին իւրեանս
և Թաթարաց, և անշահին միշտ հո-
գացան աւ իրել զամենին :

Էւ յետ բանից անսանջ, որովք ասէր.
Թէ աշխարհ արքայն Թաթարաց ա-
ծեալ էր միւս անգամ ընդ իշխանու-
թիւնս զաշխարհն Թաթարացեանի.
որ աստատմբնու ի Թաթարաց, և
դեալ էր զինքն ի ներքոյ տերութեան
տանկաց : շրջելով զբանն իւր ի զԹա-
թային հայոց լեանս : ասէ այսպէս .
աշխարհ աշխարհայն յորժամ լցոյց զցան-
կութիւն իւր ի զԹաթարութեան Թաթա-
րացեանի : և Թաթարքն փարձամա-
ցեալ էին ընչօր և անարօք տանկաց,
և ապրտամբիցն : Կոչեաց առ ինքն
զԹաթայն հայոց զլեւոն, և կամեր ասալ
նմա զաշխարհն Թաթարացեանի : զի զի
նմա, և հայրն իւր միշտ պահեալ էին
զհաւատարմութիւն իւրեանց առ Թա-
թարս : Իսկ արքայն հայոց, Կարով
խանեմ, և իմաստուն, յոյժ պահացան
զաշխարհայն զի մեծ ի պարգև իւր. բայց
նչ կամեցան աւանդ զնա . պատմաւե
լով զինքն, և ասելով. Թէ նչ էր բաւա-
կան զնա պահպանութեան երկուց Թաթարս :

70
Թէք զի Լրուլտանն եկեպոստոս ունէր
տանկաւն բազում զօրութիւն : և նա
զան ջանաւոր անիրել զԹաթարութեան հա-
յոց զի որոյ համարէր ինքեանն բաւա-
կանալ : Եւ Թէ պահէր միայն զԹաթարս
Թին իւր ի բանաւ որու Թինէ նորոյ .
Էւ ապա նոյն արքայն լեան եւ զխրաւ
իմն աշխարհայն զի պահպանութեան աշ-
խարհին Թաթարացեանի. զի մի այնու-
հետեւ լինիցի աստատմբ : ասելով .
Եւ Թէ պարտ էր բաւանել զնոյն աշ-
խարհն ի յղով մասունն : և գնել ի

գրեալ թագաւորացիւր մասն զյառաւել
առաջարկեալ զաւարտանիկ Թորոս
աներկ յայնմ աշխարհիս Եւ շաղախ
կառ զսրաւաւարքայն հայոց և հրա
մայնայ աննիւ ախպէս Եւ զիսի
այսոցիկ նոյն արքայն աղաչէր զաշ
խաղայն զի կամեսցէ կնալ զորոք բա
ղմօք և աղաւտել զսբ երկիրն ի ձե
ռաց անհաւատից Եւ նա խոստացաւ
աննիւ զայդ բարորդ զորոք Թէ իւրով
և իւր խաւաւ արքայն . առաքել զհրեշ
տակա իւր առ Պատն հռովմայ և
առ այլ իշխանաբնականեց զն օգնե
լ Թէ երկիրն արքայ] մինչ և ցառա
կատմինչ Զեթուս Եւ

աշխաղայն մինչ լինէին այսոցիկ արքա
զան հայրապետն հռովմայ Էր ընդ
րիս առանկերոք զն առաքելոյ զնի
ժամեմ օգնեալ Թէ զորոք առ ի փրկել
զսբ բաղաւն Եւրօսաղէմ . կամեր
աննիւ առեղբարական ժողով ի բաղա
քն Լուկոսն յամի տն . ա . մ . չ . ր .
զն որոյ հրաւիրեաց ի ժողովն զամ
իշխանա բնականեց և մանաւանդ
զարքայն հայոց . աղաչելով զնա . զի
առաքելոց առ իւրն զարաւմու Թէնի
կնայ սբ ժողովոյն և այլոց ժողովոց ,
զոր ունէր հայ գրով և ընդ նմին
առաքելոց և զմաստուն Թարգմա
նիչս և զայն ևս արեաց առ Լյա
Թուղիկոսն հայոց և Թղթով ան
ձեւաց Պատրիարքն Երուսաղէմայ ,
և Եպիսկոպոսն անաւարդայն , հո
րալ զն ի իւր այսոցիկ .

Եւ ապա եկին ևս ի նոյն ժողովն
հրեշտակն աշխաղայն Թորոս Թա
րգոս և աւրախու Թէ հարցն մի
ժամ ընթերցեալ եղև Թուղթն նորա
ի մեջ ժողովոյն . որով նա աղաչէր զի
միաւ որեցին զորոք Թէն բնականեց

Յ. Գ. Ե.

ընդ

concederet . Accepit Abaga consi
lium Regis Armeniae ; atque iussit ,
nullum Sarracenum in illis terris do
minium obtinere . His itaque per
actis , idem Rex Abagam rogauit ,
vt vellet ad liberationem Terrae san
ctae incumbere , & ipsam eruere de
manibus Paganorum ; quod Aba
ga promisit totis viribus se factu
rum ; Regique consilium dedit , vt
mitteret nuncios suos ad Papam , &
alios Principes , ac dominos Chri
stianorum pro subsidio Terrae san
ctae .] Hucusque Aytonus .

Interea Dominus Papa Grego
rius X. anno salutis 1273. ad œcu
menicam Synodum Lugduni ob
submittenda potissimè terrae sanctae
subsidia celebrandam animum adij
ciens , inter ceteros Orbis Christi
ani Principes , Armeniae quoque Re
gem ad Concilium inuicauit ; quem
rogauit praeterea , vt ad se integra
Nicenae Synodi acta , quae Armeno
idiomate scripta habebat , vnà cum
alijs Concilijs , ac peritisimis inter
pretibus mitteret . eodem quoque
argumento ad Armeniorum Catho
licum ^b , seu Patriarcham scripsit , ac
prouinciam Hierosolymorum Pa
triarchae , atque Episcopo Antera
densi eadem Concilia ad se transmi
tendi imposuit ^c .

Fuerunt autem in praedicto Con
cilio cum ingenti Patrum laetitia le
ctae Abaghae Tartarorum Regis li
terae de coniungendis cum Christia
nis Principibus aduersus Sarracenos
armis ob Christianam propagandam
religionem , & auditi eiusdem Tar
tarici

Abaga Rex
Tartar. Ari
menios
hortatur ,
vt pro sub
sidio Ter
rae sanctae
Legatos
mittant ad
Papam .

Oecum.
Concil.
Lugdun.
ense
11.

a Greg. lib.
2. epist. 1.

b Reg. post
eandem
epist.

c ibid. ep.
2.

Hist. Con
cilij Lugd.
1. tom. 3.
par. 2.

Oratores
Tartarici
Regis ve-
niunt ad
Concil.
Iug.

tarici Regis Oratores, qui etiam sa-
cris baptismalibus initiati fuerunt à
Petro Cardine Episcopo Othienfi,
qui postea ipse Gregorius in Pontifi-
catu succedens, dictus fuit Innocen-
tius V. et I. in pontificatu suo. Biennium verò à Concilij celebra-
tione elapso, videntes Sarraceni,
Leonem Regem Armeniam pristina,
quam eius Pater Haydon cum
ipsis olim dederat, pace posthabita,
se iterum Tartaris in suam ipsor-
um perniciem addixisse, in Arme-
niam deinde irruerunt à quibus in-
flictae clades Martinus Sanctus his
verbis describit: Eodem anno, vi-
delicet à Virginis partu 273. Ben-
dodarus, qui vocabatur Musca Ma-
danaris, percurrit plerumque Armenia,
& percussit in ore gladii ultra vi-
nginti millia hominum, captivos tra-
bens secum pueros, & puellas usque
ad decem millia, equos verò, &
animalia maiora, & minora usque ad
trecenta millia. Rex autem cum equi-
tibus ad montana perrexit: merca-
tores, & ceteri, qui potuerunt, cum
rebus suis cum navibus per mare peri-
culum evadentes, in piratarum ceci-
derunt manus; deinde Ptolemaidam
pervenierunt.

His ergo Armenia barbarorum
diuexata conflictibus, ac brevi tem-
poris spatio funditus bis eversa,
fueratissimo iacebat in lacu, cum
Abaga Tartarorum in Perside, re-
gnique finitimis Rex, fratrem suum
Mangodamor ad perdendos, ex-
cindendosque Sarracenos cum am-
plissimo immisit exercitu, cui etiam

75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Sar. lib. 3,
par. 12,
cap. 14.

Sultanus
Aegypti
popularis
Armenia.

հայոց Լեւոն միացոյց ընդ նմա զհօ-
րապետն Կասա զինուորաց իւրաց : Եւ
ճառէ զայս նմ. պատմիչն Հեթում Ի
ԺԹ. գրաւի պատմութեան իւրոց այս
պիսի բանիւ :

Աշխատեալ ժամանակ յորժամ
աշխարհ կտրեց անկեղ պատերազմ
ընդ դէմ Լեւոնտանն Եգիպտոսի :
առաքեաց զմանգոգամոր զեղբայրն
իւր յաշխարհն առաքց հանդերձ երե-
սուն հազար Թաթարօք : Եւ հրամա-
յեաց , զի եթէ Լեւոնտանն գայր ընդ
առաջ նոցա . բազապէս մտնուցելով
յաղթահարեցին . զիս . ապա Թէ
Լեւոնտանն խառտրեր ի նոցանէ . փա-
սցեն , Եւ եղեացն ընդ իշխանութե-
իւրեանց զամբերԹս Եւ զբազարս , Եւ
առացին պահել զնոսա քրիստոնէից :
Աշխ. իբրեւ մանգոգոմոր եհաս յա-
շխարհն հայոց . առաքեաց , Եւ կը-
չեաց առ ինքն զարքայն հայոց . Եւ սմ
էկեալ ընդ զինուորս իւրս . ելին ի
միասին . Եւ մահն ի Թաթարաւորս Եւ
առաքոց : Եւ առաքատակեցին զիս նմ
մինչ Եւ ի բազարս աշխարհայրս յամ
կոչի Լյամիլլա . Եւ կայ ի մէջ առա-
քըստանի : Եւ դէմ յանդիման նոյն
բազարին Լեւոնտանն ժողովեալ եր-
դօրս իւրեան , զի մարտիցէ ընդ Թա-
թարս : զիս որոյ կալով ի գիւմիս առ-
քիկ . Եւ ի գիւմայլ քրիստոնէայք ընդ
Թաթարս . սկսին մեծամեծ պատե-
րազմ ընդ միմեանս : Իսկ արքայն
հայոց Եւ քրիստոնէայքն , որք էին ի
յաջակողմն զորացն իւրեանց , բազա-
պէս զինելով , խորատակեցին զճակա-
կողմն առաքիկայն զորաց . Եւ փա-
խուցին մինչ Եւ ի բազարս աշխարհ :
նմանապէս Եւ աշխարհէ զորապետն
Թաթարաց կտրեաց զմիւս կողմն

Leo Armeniorum Rex se coniun-
xit, florenti Christianorum mili-
tum agmine succinctus . quales verò
successus tanti operis expeditio de-
derit, his memorat Aytonus :

Loc. supe-
rius cit.
cap. 19.

Termino veniente, in quo Aba-
ga bellum mouere potuit contra
Sultanum Aegypti, præcepit, ut
Mangodamor frater suus cum tri-
ginta millibus Tartarorum in re-
gnum Syriæ se transferret, ac si for-
tè obuiam illi veniret Sultanus pu-
gnandi causa, ipsum strenuè debel-
laret; sin verò Sultanus vitaret præ-
lium, ipse Terras, & Castra occu-
paret, & custodiendas traderet Chri-
stianis. Cum autem Mangodamor
ad Armeniæ regnum peruenisset,
ad se accersiri iussit Regem Ar-
meniorum, qui statim venit cum
pulchra equitum turma: atque vnà
simul Syriæ regnum ingressi, to-
tam Regionem deuastarunt vsque
ad Ciuitatem Amàn, quæ nunc ap-
pellatur Camella, & in medio re-
gni Syriæ sita est. in conspectu au-
tem huius ciuitatis est quædam val-
de speciosa planities, in qua Sul-
tanus suum collegit exercitum, ut
præliaretur cum Tartaris. Itaque
Sarraceni ex vna parte, & Christia-
ni cum Tartaris ex aduerso, ingens
prælium iniuere. Rex Armeniæ
cum Christianis ducens cornu dex-
trum exercitus, inuasit sinistrum
exercitus Sultani, & inimicos stre-
nuè fugauit vsque ad Ciuitatem
Amàn. Similiter Amalech Tarta-
rorum Dux alterum cornu exerci-
tus Sultani viriliter infregit, ac fu-
gauit

Tartari cū
Armenis
bellum in
Sarrace-
nos susci-
piunt in
Syria .

Victoria
partii fu-
gant ho-
stes .

gavit per tres diætas vsque ad ciuitatem Turaræ : cumque existimarent, Sultani potentiam profligatam, & dissipatam fuisse; ecce Mangodamor, qui nunquàm discrimina viderat præliorum, timens de quibusdam Sarracenis, qui Arabico idiomate Bedini vocabantur, absque rationabili causâ retrocessit, Campum victoriæ deserens, & Regem Armeniæ, atque alterum Ducem suum, qui inimicos persequuti fuerant, derelinquens. Quando Sultanus, qui omnia amisisse crediderat, vidit Campum belli vacuum, & omnino derelictum, constitit super collem quendam cum multis militibus suis armatis, ibique seipsum muniuit. Rex autem Armeniæ, rediens è conflictu, cum non inuenisset in campo Mangodamor, valde obstupuit; sed accepta viæ notitia, quâ ille regressus erat, statim post eum abiit. Amalech verò, qui fugientes Sarracenos insequutus fuerat vltimis, per biduum expectauit, existimans, dominum suum Mangodamor post ipsum, sicut debuit, equitasse, vt Prouinciâ; & inimicos, de quibus ipse victoriâ retulerat, subiugaret: sed postea cognita de recessu Mangodamor veritate, post ipsum ire festinauit, victoriâ derelinquens: deniquè illum inuenerunt ad ripam fluminis Euphratis expectantem. Posthæc Tartari ad suas Prouincias sunt reuersi: Rex autem Armeniæ cum gente sua multos in eo bello labores, & incommoda passus est; nam propter

iti-

ճառացի Առաքանին: և փակեց զնա՝
 զերես աւտար մինչ և ի բաղարն
 81 Առաքանի: Եւ յորժամ ոչ ընշա-
 ցաւ զեւր Համարէին զգործութիւն Առա-
 քանին. ահա Ամսգողմոր, որ
 ոչ երբեք տեսեալ էր զարեւմտեան աշ-
 տերազմի, ահա բերեալ ի տաճկաց
 սմանց, բերին հաշեցեաց արաբերէն,
 քարձաւ ի յետ տեսնոց Հարկաւոր
 պատճառի. և եթող զհետեւութի
 յաղծութեն այնորիկ թողեալ ևս ընդ
 նմին զարբայն հայոց, և զմիւս զօրա-
 ւան իւր, որ յաղծողք ընթանային
 զկնի թշնամեաց. և զայն երբեւ Առա-
 քանն ետես զտեղին պատերազմի թո-
 82 ղեալ դատարի. փութացաւ ամբա-
 ցաւ յանկ զկնին ի զի լերին ուրուք
 համդերձ բազում զինաւորօք իւրովք
 Մուսաի դարձեալ ի յետ արբայն
 հայոց. և ոչ գտեալ զմանգողմոր,
 յորժ զարմացաւ. և ծանեալ զանա-
 պարհ ընթացմանն իւրոյ. փութով
 գնաց զկնի հետիցնորս. իսկ և զմա-
 լեկ, որ հալածեալ էր զփախչաւորս
 կան տաճիկս ի հեռաւորագոյն տեղի.
 համբերելով անգ սպասեաց տեսնն
 իւրում Ամսգողմորի զաւտարս եր-
 83 կուս. զի կարծէր Թէ նա եկեալ էր
 զկնի իւր հասուցանել զյաղծութիւն
 ի զերջն, և գնել զաշխարհն ընդ
 հնազանդութիւն իւրով. բայց յորժամ
 և նոյն գիտաց զծնարարութի քարցից
 նորս. փութացաւ գնալ զկնի իւր.
 և եթող զյաղծութիւն. Եւ ապա եր-
 կորեանն գտին զԱմսգողմոր, որ
 սպասէր ի զի գետափին Էփրատեւի.
 Եւ յետ այտոցիկ դարձան Թաթարքն
 յաշխարհն իւրեանց. իսկ արբայն և
 զինաւորքն հայոց բազում աշխա-
 տութի և զնաւ բարչեցին ընդ խանա-
 պա

Ignauia
 Tartarici
 Ducis vi-
 ctoriae fru-
 ctu amittunt.

noravit; Ecclesias, quas Mahometes dirui fecerat, reparavit. unde ad eum accesserunt Rex Armenia, & Rex Georgie, multique alij Christiani Orientales, illum deprecantes, ut Terram sanctam e Sarracenorum manibus liberaret; quorum petitionibus benignè respondit Argon, se libenter, quicquid posset, facturum ad honorem Dei, & fidei Christiane. quapropter quarebat fœdus pacis componere cum vicinis, ut securius ire posset ad acquirendam Terram sanctam.

Idem Tartarus Rex Honorium IV. Rom. Pont. & Francorum, ac Siciliæ Reges litteris^a est hortatus, ut cum ipso ad Sarracenos debellandos vires coniungerent: Nicolao etiam IV. se egregiè erga Christianam religionem affectum exhibuit^b per Oratores, qui Papæ significarunt^c, Argonem in ciuitate Hierosolymitana, si eam e tyrannide Sarracenorum eripi contigisset, lauacro baptismali renasci meditatum. Interim, defuncto Armeniæ Rege Leone II., Armeno Regno præficiatur Hayton II. eius filius, de quo plura in capite mox sequente.

առաջին պատմեցին ոք Պապին. և Թէ շարքան համեր մկրտիլ 'ի ոք բաղաբն երոտաղէմայ. յորմամ աղաւեր զնա 'ի ձեռացն անհաւատից: և շարք 'ի յաւնութս այսոսինկ փոխեցաւ յաստի կենացս արքայն հայոց Լևոն երկրորդ. յէտ որոյ նստաւ 'ի յաթոռ Թգրութեն Զեթամ երկրորդ, որդի նորա. զորմէ ճառելոց եմք 'ի հետապայ զլուսն:

87 յորմ գեղեցիկ տեսեամք. և առաջարկեաց զԹագաւորութիւն իւր ի քաջապետ և խոնարհար. սիրեր և պատուէր զքրիստոնեայն. և նորոգեաց զնա՛ եկեղեցին նոցա՛, զոր առեմեալ էր յառաջ և հանկա. զնորոյ մատնս առ նա Թագաւորքն հայոց և վրաց, և բազում այլ քրիստոնեայք արեւելցիք. և աղաչեցին զնա, զի փրկեացէ զսբ երկիրն 'ի ձեռաց տառկաց: Եւ ւշագոն պատասխանի ետ նոցա բազցատես աջօք. և ասաց, Թէ ես կամիմ ըստ կարի իմա՛մ առնել զնա՛ ինչ զնա փառաց այ և քրիստոնեականսք հաւատաց: Եւ ասկա այսորիկ խորհէր միաբանիլ ընդ մերձաւոր այլ ազգաց. զի կարացէ առանց կարծեաց միասն զնալ 'ի փրկութի երկիրն որոյ:

88 [Իսկ՝ ապա՛ նոյն արքայն Թագաւորաց ւշագոն՝ գրեաց Թագմառ ասորբազան հայրապետն հռոմիայ Զոնորիոս չորրորդ. և ևս առ Թգրոս ցառանցաւ և սկիչիայ. զի համեցին միաւորել զգորութիւն իւրեանց ընդ ինքեանն զնա յաղթահարելոյ զհպարտութիւն տառկաց. Եւս ևս առաջեաց զհրէշտակս իւր առ Պապին Լեոն իոզայոս չորրորդ, հետեւողն Զոնորիոսի. զնա ցուցանելոյ նմա՛ զտէրն մեծ, զոր ունէր առ հաւատն ըն. Եւ հրեշտակէն պատմեցին ոք Պապին. և Թէ շարքան համեր մկրտիլ 'ի ոք բաղաբն երոտաղէմայ. յորմամ աղաւեր զնա 'ի ձեռացն անհաւատից: և շարք 'ի յաւնութս այսոսինկ փոխեցաւ յաստի կենացս արքայն հայոց Լևոն երկրորդ. յէտ որոյ նստաւ 'ի յաթոռ Թգրութեն Զեթամ երկրորդ, որդի նորա. զորմէ ճառելոց եմք 'ի հետապայ զլուսն:

^a Extâtin
regist. Ho
norij, lib.
1. pag. 128
nu. 22.

^b Nicol.
lib. 1. c.
pist. 12.

^c ibid. c.
pist. 17.

ՀԵՍԻԵԻ

Հայոց Պատմութիւն.

Կ. լու. Եղ.

Դա: Տ էր Տակաբ'ի Աղայ, ամս. Ի.
 ԴԲ. Ս ԼԱԵՐ Ատեփաննոս. մի ամս 'ի
 սորա աւուրսն եղև. անհնարին աղէտ.
 զի անորեն քոռող Ասուրական եգիպ
 տոսի՝ բանդեալ աւերեաց. զաթա
 լուսաւորչին հայոց սրբոյն Կ. րեգը
 րի զիկայն հասնայական. և 'ի սուր
 սուսերի մաշեաց զամենեւեան. և
 զմացեալսն զարեաց 'ի գերութի.
 ընդ. որս և զհայրապետն Ատեփան
 նոս. որ անդ զաղաւնեցաւ. և նոյնպէս
 և զաջս լուսաւորչին մերոյ սրբոյն
 Կ. րեգորի. և այլ բազում սրբոց զկա
 յից նշխարս. և տէրութեանս սբ նշանն
 անդ տարեալ էա. յորժամ էմուտ յա
 պարանսնայն. ամ պատմեաց զնո
 րա մահուամբ. որպէս 'ի ձեռն տա
 պանակին զայլ ազգիսն. մինչ զի ան
 հաւար և անձիւն էին մեռեալքն. մինչ
 և դարձուցին զսրանչեւագործ. անս սբ
 ան. բարեպաշտ Թադաւորն մեր Հե
 Թոմ. և ապա դադարեաց ցասութիւն 'ի
 նոցանէ.

ԱՏԵԼՆՈՒԹԻՒՆ

Հարգապետին.

Յ որժամ Հեթոմ Թադաւորն
 հայրապետեաց էա. 'ի ձեռն
 զհայրապետն դաւադանն. անարեաց
 զաղապետի առ Լիկոզայոս չորրորդ,
 պապն հռոմայ, զպապի Տոգհան
 նէս 'ի մծառեկորդիայ 'ի կարգե
 ցաւմսորաց. ցուցանել առաքելա
 րանս սբ աթոռոյն զսեր իւր և զհնա
 զանդութիւն. և խոսքեաց 'ի սմանե
 րն.

E X A R M E N A

Historia.

Caput XXVI.

D Omnus Iacobus Sisinis, an. 10. LXXI.
 Dominus Stephanus, annu vnu. LXXII.
 Tempore istius magnum accidit infortu
 nium: impius enim, ac infidelis Sulta
 nus Aegypti Sedem diui Gregorij Ar
 meniorum illuminatoris euerit, Arme
 nosq. propemodum omnes occisione tru
 cidauit, reliquos secum ducens captiuos
 vna cum Stephano eorum Patriarcha,
 qui ibi diem suum obiuit: similiter &
 sancti illuminatoris nostri Gregorij
 dexteram, & aliorum sanctoꝝ Mar
 tyrum reliquias; & partem sacrosanctę
 Crucis Domini nostri secum illuc aspor
 tauit. Sed ingrediente illo cum sacris
 hisce reliquijs in regnum suum, puniuit
 Dominus populu eius pestilentia, quem
 admodum accidit Philistheis per Ar
 cam Testamenti; adeo vt innumeri penę
 forent; qui moriebantur: nec plane vn
 quam ab eis indignatio Dei cessauit;
 quousque sanctam, admirandamq. diui
 Gregorij dexteram resistentis, ad pŷs
 simum Regę nostru Haytonę remisert.

A N N O T A T I O.

V Ixdum Hayton Rex Arme
 nię sceptrum paternum ca
 pessiuerat, cum Fratrem Ioannem
 de Montecoruino Ordinis Mino
 rum ad Nicolaum IV. Summ. Pont.
 destinans, se Apostolicę Sedis ob
 sequijs addictissimum demonstra
 uit, & in Ecclesię Romanę com
 munionem admitti petiuit; quem

Ecc 2 Ni

Armenia 2
 Sarracenis
 vallatur.

Legatio
 Armenię Re
 gis ad Ro
 man. Pon
 tificem.

Nicolaus sinu excipiens amantissimo, eandem fidei forinam, quæ olim à Clemente IV. * Michaëli Palæologo Græcorum Imperatori fuerat proposita, a dictum cum hac transimisit epistola;

* Clem IV
rom. 2. epi-
pist. 333.

Nicol. IV,
lib. 2. epi-
st. 50.

*Chariss. in Christo filio Haytoni,
Regi Armenia illustri,
Nicolaus PP. IV.*

Gerentes in terris, licet insufficientibus meritis, vices Christi, grandi, nec immerito, læticia & exultatione perfundimur, cum ad nostrum peruenire contingat auditum, quod corda Regum, & Principum terrenorum summi Regis, per quem potentatus altitudine præ eminent, beneplacitis se coaptant. Nuper etenim audiuiimus, & lætati sumus in Domino vehementer, dilecto filio Fratre Ioanne de Montecorvino de Ordine Minorum, latore præsentium, Nobis ex parte Regia referente, quod erga Romanam Ecclesiam, cunctorum matrem fidelium & magistram feruentis deuotionis geris affectum; quodque ad habendam cum eadem Ecclesia tanquam Princeps catholicus vnionem, in te voluntatis vigere dignoscitur promptitudo. Subiunxit quoque Fratris memorati relatio, quod claræ memoriæ * pater tuus, veluti obedientiæ filius, & catholicus Christianus, mortem subiit temporalem. Re vera, fili charissime, tam gratis, tamque acceptis rumoribus intellectis, cor nostrum in Domino vbe.

* Leo 11,
vitā ex-
cesserat.

ընդունիլ 'ի հաղորդութեն հաղմեա-
կան օր եկեղեցոյն . Էս Լեկեղայոս
ընկալաւ զնա հայրական սիրով . և
առաքեաց նմա զԹորղոս, և զԴաւեա-
նութի ուղղափառ հաւատոյ . զի ըս
կալեալ լիցի 'ի նմանե . որ է՝ այս .

և զս սիրելի որդիդ մեր 'ի քս, և գե-
րապայծառ արքայդ հայոց Հեծոմ .
Լեկեղայոս չորրորդ, պատմա

Էս բանի 'ի երկրի փոխանորդ եմք
քի Թեպետ անարժանապէս . իրաւի
որեմն լցաք ցնծութի և ուրախու-
թի մեծաւ 'ի լսել . եթէ սիրաք եր
կային Թագաւորաց և իշխանաց
յարմարեն զնքեանս հաճոյց երկու-
յին Թագաւորին, որով ամ պետութիւն
և իշխանութիւն բարձրանան : Էս
որոյ եկեալ է՝ առ մեզ 'ի կողմանէ ար-
քունական բարձրութեդ սեպի որդին
մեր պատրի Տովհաննէս 'ի մօտէ
կողմնաց 'ի կարգէ գաւաճօրաց տա-
նախ Թղթոյս այսորիկ : յորմէ լուաք .
և ուրախացաք յոյժ 'ի տէր . զի դու
ջերմեանդ սիրով պատուես զառա-
քելական սբ եկեղեցին հաղմեայ մայր,
և ուսուցիչ ամ հաւատացիւոց, և
զի կամիս բաղանօք որպէս ուղղա-
փառ իշխանդ գալ 'ի միութի սորին
եկեղեցոյս նա և պատմեաց մեզ զե-
րարեալ Պատրին . եթէ հայրն քոյ
լուսաւորեալ յիշատակի՝ փոխեցաւ
'ի ժամանակական կենացս որպէս որ
դի հաղանդութե, և ուղղափառ
քրիստոնէայ . Երոյ աղագաւ երբե-
լուաք մեք . որդի սիրելի, զայդպիսի
ախորժելի զբայցս . ցնծացաւ սիրտս
մեր 'ի տէր անձառելի ինկութի . զի
մեծաւ փափականօք եմք ցանկացօք
ն ք

հոգւոց փրկութիւն . և համեմբ ըստ
որտեմ հոգւաւորեալութեան մերոյ , զի
մահ մարդ փրկեացի :

Առկա այսորեկ յոյժ աղաչեմք զար
քայաւան բարձրութիւն , և յորդորեմք
ի միաժին որդին այ . որպէս զի աղղե
լով զաչս մտաց ի անբ . և հաստա
տելով զդիտաւորութիւն ի հաստա
րութեմ բարե գործոց . ջանալնս միշտ
պահել անշարժ և հաստատուն ի
մեջ առաքանտի սրտիդ . բայ զաստու
բարե կամս , և զքովելի ջերմեանս
դուրսիդ : բանքի մեր յօժար կամօք
և ուրախութիւն ոչ սակաւ , ընդա
նմբ զբեղ սրտէս զորդի սիրելի ի
միութիւն և հաղորդութիւն առաքելա
կան եկեղեցւոյս . աղաչելով բազկա
տարած պաշտամանօք , և զարմա
ցանելով հայրաւան յորդորեմարդե
բապատեւ . բարձրութիւն . զի ըստ
ամենայնի պատրաստ լինիս մեօք ըն
դունել և գործով կատարել զփրկչա
կան զարգապետութիւնս տաւցեալ Պա
տրիկ և այլոց ընկերաց իւրաց . և
ջանել . հոգաւթիս անել ի սոյն դամ
հայրապետ և ժողովուրդս հայա
ստանեաց : Եւ այսպէս զարմուն
կացեն ի կատարել զերողութիւն զայ
ստիկ . որպէս զի հարաւթիս զարմա
նի վարձս առնուլ ի տեսնել , որ փո
խանակ փոքոց զմեծամեծապարգեւէ .
և մանաւանդ զի առանել մեծա
հաշակեացի համբաւ անուանս քո .
և արժանի եղիլիս ունել զսարս
առաքելական սբ աթոռոյս , որ բաշ
խէ զսոյ յօժարապէս որդոց հա
ղանդեցոց :

Ազգայ բարոս շնորհաց գոհու
թիւն մատուցանելք Թորական մեծ
զայելչութեդ . զի զի յոյժ բարեկե
ն է

բա

7 vberibus gaudijs exultauit, cum ani
marum salutem, quam in cunctis
mortalibus ex debito pastoralis offi
cij exquirimus, votis feruentibus
cupiamus.

8 Rogamus itaque Celsitudinem
regiam, & hortamur in Filio Dei
Patris, quatenus mentis oculis ere
ctis ad Dominum, tuæque intentio
nis proposito directo salubriter ad
exercitium laudabilium actionum,
deuotionem, & voluntatem prædi
ctas, dignis præconijs attollendas,
stabili mente continues, ac intra tui
pectoris thalamum summoperè stu
deas conseruare. Nos enim te, tan
quàm filium prædilectum, ad vnio
nem lætanter recipimus Ecclesiæ
memorata; penes magnitudinem
regiam precibus insistentes vberi
bus, eamque paternis exhortationi
bus excitantes; vt eiusdem Romanæ
Ecclesiæ, dictique Fratris, & socio
rum suorum doctrinam, quæ salu
tis commoda subministrat, in om
nibus promptus, & efficax exequa
ris; ad receptionem celerem, & effi
cacem executionem illius, Prælatos,
9 & populum Armenorum, regię di
tioni subiectum, sollicitis studiis in
ducendo: sic te in præmissis cura vi
gili habiturus, vt à Domino proinde
præmium consequi valeas, pro mi
nimis grandia largiente; tui nomi
nis fama incrementa suscipiat; & Se
dis Apostolicæ gratiam, quam li
benter ad filios deuotos extendi
mus, vberius merearis.

Cæterum magnitudinem regiam
plenis prosequimur actionibus gra
tia

Nicolaus
IV ad v
nionem
Ecclesiæ
Rom. re
cipit Re
gem Arm.

tiarum, quòd, sicut eiusdem Fratris patefecit assertio, ipsum & socios supradictos benignè recipiens, eis multæ humanitatis affectum exhibuit, eosque gratiosi faucis impendio exitit prolequuta; petètes instantèr, vt eos clementer habeas commendatos; vt ad laudem diuini nominis, & animarum salutem vtilius, & efficacius opus prosequi valeant inchoatum. Vt autem in fide Christiana, quam tenet, & seruat Romana Ecclesia, plenius & efficacius valeas informari, dictam fidem, & eius formam præsentibus facimus annotari, quæ sunt hæc:

Romanæ
fidei for-
ma.

De Trini-
tate, ac di-
uina essen-
tia.

Credimus sanctam Trinitatem, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, vnum Deum omnipotentem; totamque Deitatem coessentialem, consubstantialem, coæternam, & coomnipotentem; vnius voluntatis, potestatis, & maiestatis; creatorem omnium creaturarum, à quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia, quæ sunt in cælo, & in terra, visibilia, & inuisibilia, corporalia, & spiritualia. Credimus singulam quamque in sancta Trinitate personam vnum verum Deum, plenum, & perfectum.

Credimus ipsum filium Dei, Verbum Dei æternaliter natum de Patre, consubstantialem, coomnipotentem, & æqualem per omnia Patri in diuinitate; temporaliter natum de Spiritu sancto ex Maria semper virgine cum anima rationali, duas habentem natiuitates, vnam ex Patre æternam, alteram ex Matre tem-
pora-

De Chri-
sto, & dua-
bus in illo
natis.

Ի րաբար տեսեր և ընկալար զգերոգրեալ
Պատրիկ և զընկերոս նորա: այլ ևս
10 ցուցեր նոցա սէր և հոգատակութի
մեծ. որպէս և նոյն ինքն պատմեաց
մեզ. Բնասոյ և օ հայցեմք և խնդրեմք.
զի այսուհետև յանձն առնուցուս
պահել և խնամել զնոսա. զի կարաս
ցին ի կատարումն հասուցանել զգոր
ծն սկսեալ ի փառս ւայ և ի փրկութի
հոգոց մարդկան: Էւրդ՝ զի դու լի
կատարելապէս գիտասցիս զուղղու
փառ հաւատանքի. զոր պահել և պաւ
անել հաղմեական սք եկեղեցիս, զո
այսորիկ Եդար ի մեջ այս Թղթոյս
11 զհաւանութի նորին հաւատոյս, որ
է՛ այս.

Հաւատամք զամասք երրորդա-
Թի, հայր, և որդի, և հոգին սք. մի
անմահաւորող; համագոյակից, և
մշտնջենաւորակից. որ զանի մի կամս,
մի կարողութի, և մեծ վայելչութի.
ստեղծ իչ ամարաբաժնոց, յորմե ամե-
նայն, և որով ամենայն, և յորում
ամենայն որ ինչ յերկինս ևն և յերկի,
երեւիք և տեսերեոյԹք, հոգևորք և
մարմնաւորք: և իւրաքանչիւր անձն

Դք ամենասք երրորդութենէ՛ մի ճշմա-
12 րիտ ան լի և կատարեալ:

Հաւատամք զորդին ւայ, զբանս
ւայ, ծնեալ ի հօրէ նախ բան զամ յա-
ւիտեանս; համագոյակից, համակա-
րող; և ամենայնիւ հաւատար հօր
ըստ անուԹք. իսկ ժամանակաւ
ծնեալ հոգևով արքով ի միշտ կուսն
մարիամայ մարմնով և բանական
հոգևով. ունելով զերկուս ծնունդս;
զմինն յաւիտեանական ի հօրէ, և
զմիւսն ժամանակական ի մօրէ.
Ճշմարիտ ան; և ճշմարիտ մարդ;
յատուկ Երկաքանչիւր բնութք կա-

առաքելաւ . ոչ ըստ շարժաց միայն , և
 ոչ առաջօր , այլ առաւելապէս միածին
 որդի այ , ի յերկուց կառարեալ բնու-
 թէց , և ի յերկուս կառարեալ բնու-
 թիս : Եւ անձային և մարդկային ,
 միաւորեալ ի մի անձն անբաժանելի .
 անմահ և անչարչարելի ըստ անու-
 թե . բայց ըստ մարդկութե զմ մեր և
 մերոյ փրկութե չարչարեալ ճշմարիտ
 չարչարելութի մարմնոյ , մեռեալ , և
 Թաղեալ , և իջեալ ի գոգիս , և յեր-
 րորդ աւուր յարեալ ի մեռելոց ճշմա-
 րիտ յարութի մարմնոյ , և զկսե . Եւ
 աւուրոց յարութեն իւրոյ ելեալ յեր-
 կինս նստի մարմնով և հոգւով . և
 նստեալ ընդ աջմէ հօր . և անդի գա-
 լոց է դատել զկենդանիս և զմե-
 ռեալս , և հասուցանել իւրաքան
 զիւրոմ ըստ դործոց իւրեան Թէ չար
 իցեն , Թէ բարի :

Հաւատամբ և զսբ հոգին , լի և
 կառարեալ և ճշմարիտ անձ : ի հօրե
 և ի յորդոյ բղխեալ . հօր և որդւոյ
 համագոյակից , մշտնջենաւորակից ,
 համակարող , և հաւասար ամբ , և
 յամի : Եւ զսմանս երրորդութին ոչ
 երիս անձս , այլ մի անձ ամենակարող ,
 յաւիտենական , աներեւոյթ , և ան-
 փոփոխելի : Հաւատամբ մի գալ զձ
 մաքիտ , սրբութի , կաթուղիկե , և
 առաքելական եկեղեցին , յորում մի
 տաւեալ լինի մկրտութի , և Թո-
 զութի ան մեղաց : Հաւատամբ և
 զճշմարիտ յարութին նոյն մարմնով ,
 զոր այժմ ունիմք . և զկեանս յաւի-
 տենականս : Եւ դարձեալ հաւա-
 տամբ , եթէ նոր և հին կառարա-
 նաց , օրինաց , մարգարէից , և առա-
 քելոցն մի է պատճառ , անձ , և տէր
 ամենակարող :

poralem: Deum verum , & homi-
 nem verum ; proprium in vtraque
 natura , atque perfectum ; non ado-
 ptivum , atque phantasmaticum ; sed
 vnum , & vnicum filium Dei in dua-
 bus , & ex duabus , diuina scilicet &
 humana , naturis ; sed in vnus per-
 sonæ singularitate ; impassibilem , &
 immortalem diuinitate ; sed in hu-
 manitate pro nobis , & pro salute no-
 stra passum vera carnis passione ,
 mortuum , & sepultum ; & descen-
 disse ad Inferos , ac tercia die resur-
 rexisse à mortuis vera carnis resur-
 rectione : die quadragesimo post re-
 surrectionem , cum carne , in qua re-
 surrexit , & anima ascendisse in cœ-
 lum , & sedere ad dexteram Patris ;
 inde venturum iudicare viuos , &
 mortuos ; & redditurum vnicuique
 secundum opera sua , siue bona fue-
 rint , siue mala .

De alijs il-
 lius myste-
 rijs .

Credimus etiam Spiritum san-
 ctum , plenum , & perfectum , ve-
 rumque Deum , ex Patre , & Filio
 procedentem , coæqualem , & coes-
 sentialem , & coomnipotentem , &
 coæternum per omnia Patri , & Fi-
 lio . Credimus hanc sanctam Trini-
 tatem non tres Deos ; sed vnum
 Deum omnipotentem , æternum ,
 inuisibilem , & incommutabilem .
 Credimus sanctam , Catholicam , &
 Apostolicam vnam esse veram Ec-
 clesiam , in qua vnum datur baptis-
 ma , & vera omnium remissio pec-
 catorum . Credimus etiam veram
 resurrectionem eiusdem carnis , quã
 nunc gestamus ; & vitam æternam .
 Credimus etiam noui , & veteris Te-
 sta-

De Spiritu
 sancto .

De vnitrate
 diuinitatis

De Eccle-
 sia catho-
 lica .

stamenti, legis, ac Prophetarum, & Apostolorum vnum esse auctorem, Deum, ac dominum omnipotentem

Hæc est vera Fides catholica, & hanc super dictis articulis tenet, & prædicat sacrosancta Romana Ecclesia. Sed & propter diuersos errores, à quibusdam ex ignorantia, & ab alijs ex malitia introductos, dicit, & prædicat, eos, qui post baptismum in peccata labuntur, non rebaptizandos; sed per veram pœnitentiam suorum posse consequi veniam peccatorum. Quòd si verè pœnitentes in charitate decesserint, antequàm dignæ pœnitentiæ fructibus de commissis satisfecerint, & omisissis, eorum animas pœnis purgatorii post mortem purgari; & ad pœnas huiusmodi releuandas, prodesse eis fidelium viuorum suffragia, Missarum scilicet sacrificia, orationes, & elemosynas, & alia pietatis officia, quæ à fidelibus pro alijs fidelibus fieri consueuerunt secundùm Ecclesiæ instituta. Illorum igitur animas, qui post sacrum baptismum susceptum nullam omnino peccati maculam incurrerunt; illas etiam, quæ post peccati contractam maculam, vel in suis manentes corporibus, vel eisdem exuta, prout superius dictum est, sunt purgata, in cœlum mox recipi. Illorum autem animas, qui in mortali peccato, vel cum solo originali decedunt, mox in Infernum descendere, pœnis tamen disparibus puniendas, eadem sancta Rom. Ecclesia credit, & firmiter asserue-

De baptis-
monon
repetèdo.

De Purga-
torio.

De beati-
tudine, at-
que pœnis
Inferorù,
statim post
mortem
conferen-
dis.

72
16

74
17

76
18

Հայրէ՛ն Զմարիտ և ուղղափառ հա-
ճառն մեր. և զայս հաճառս պահե-
լու բարոյէ հառժմական սԷ եկեղեցիս.
Բայց պէտպէս մոլորութեց աղաքաւ,
զորս ոմանք ՚ի աղետութենէ, և այլ
ոմանք ՚ի չարութենէ մոռնին ՚ի հասն-
քի. դաւանէ և բարոյէսն եկեղեցիս
հառժմայ. Եթէ ոչ է պարտ կոկինս
անգամ մկրտել զնոսն, որք յետ մկր-
տութեն անկանին ՚ի մեղս, այլ ՚ի ձեռն
ճմարիտ ապաշխարութե կարեն ու-
նիլ զմոլորութի մեղաց իւրաց. Եւ Թէ
հոգիքն ճմարիտ զղձացելոցն, և ու-
ղիղ խոստովանելոցն, և առանց ար-
ժանի ապաշխարութե, և վճարութե
մեղացն իւրեանց մեռելոցն ՚ի սէր աչ-
մաքին յետ մահոտանն տանջանօք
բաւարանին. և կարեն զերծանիլ ՚ի
տանջանացն այնոցիկ օգնականութե.
յիշատակացն ՚ի ձեռն ողորմութե, և
պատարագաց, և այլ բարի գործոց
և աղօթից. զոր առնեն կենդանի հա-
ճատացեալն զս հոգւոց նընջելոց
ըստ սովորութե եկեղեցւոյ. Իսկ
հոգիքն այնոցիկ, որ յետ մկրտութեն
ոչխնջ մեղանչեցին, և մեռանին. կամ
այնոցիկ, որ յետ մեղաց գործելոց
յիտպէս մաքրեցան կատարեալ ապա-
շխարութե ՚ի մարմնս իւրեանց, կամ
տանջանօք բաւարանին, որոնք ՚ի վերոյ
ասացաւ. Իսկոյն Թռչին յարբայու-
թին Լրկնից. Իսկ՝ զհոգիսն այնոցիկ,
որ ՚ի սկզբնական, և կամ ՚ի մահուչափ
մեղս մեռանին. հաճառայ նոյն եկե-
ղեցիս, Իսկոյն իջանել ՚ի դժոխս. Բայց
անհաճախարապէս տանջիլ. Եւ Թէ
և ո յետ այնոցիկ ՚ի յաւաքն հառա-
քական դատաստանին ամ մարդի-
կն գալոց Էն մարմնովք իւրեանց ա-
ռաջի տանանք զի. ապա պատաս-
նք

խանի վն արժացն իւրոց :

Էւ գարձեալ զաւանի , և ուսուցանել նոյն հռովմեական եկեղեցիս : զեւթն քաղխորհուրդս եկեղեցւոց , և ևհրատարի : ք. Երբոյմ . զոր միայն խախտուածն ապա , օծելով մեռածսն զմիջանայն ի Խախտն : ք. Էւ զայն խորհուրդ . ք. Խոստովանութի : ք. Հաղորդութի մարմնոյն և արեանքի : ք. Էւ Զօտիճան բաժանարարութի : ք. Պատկն : ք. Էւ Երթին օծումն , որով քահանայքն յեպիսկոպոսէն օրհնեալ եղովն օծանեն զհիւանդս ըստ վարդապետութե առաքելոյն Յակովբայ : Էւ Զք. հռովմեականս եկեղեցիս առնել զխորհուրդ ք. և սակալի պատարաքին ի բաղարձ հացէ : Էւ ուսուցանել , և Բե ի նոյն խորհուրդն հացն քմարտապետայնոսի ի մարմնի : և զե . նին ի յարեան տեառն մերոյ յի բի : Էւ և ուսուցանել , և Բե ի խորհուրդն պատկին ոչոք այր համանպատմոյն բաղարձ կանացս կարէ առնուլ . և ոչ կին համանպատմոյն բաղարձ այրս : բայց յորժամ լուծեալ լինի օրէնքն պատկին ի ձեռն մահուան միոյ ուրաք յամուսնացելոցն : յայնժամն իարէ միւսն զերստին առնել զհարսանիս երկրորդս , և երրորդս , և զայս հետեւարար և Բե ոչ յանգիմացէ արգելումն ինչ կանոնական վն պատճառի ուրաքն :

Էւ գարձեալ նոյն ինքն հռովմեականս եկեղեցիս առնել զքերական և լի պետութի և իշխանութի ի վրին Բահանուր կաթողիկէ եկեղեցւոյն : և խոնարհաբար և քմարտապետս քմացէ սօնիլ զայն լիութի իշխանութի : Էւ տեառն մերմէ յի բի : յորմէ և այն տեառն եղև երանելոյն Պետրոսի գլուխ առաքելոցն . որոյ հե

ն Բ

տեղ

seuerat : & quòd nihilominùs in die Iudicij omnes homines ante tribunal Christi cum suis corporibus comparerebunt , reddituri de factis proprijs rationem .

De Iudicio vniuersali.

Tenet etiam, & docet eadem Romana Ecclesia, septem esse Ecclesiastica Sacramenta, vnum scilicet Baptisma, de quo dictum est suprà; aliud est sacramentum Confirmationis, quod per manus impositionem Episcopi conferunt chrismando renatos: aliud est Pœnitentia: aliud est Eucharistia: aliud est sacramen-

De Septē Sacramētis Ecclesiæ.

tum Ordinis: aliud est Matrimonium: aliud est Extrema vnctio, quæ, secundùm doctrinam beati Iacobi, infirmantibus exhibetur. Sacramentum Eucharistiæ azimo conficitear dem Rom. Ecclesia; tenens, & docens, quòd in ipso sacramento, panis verè transubstantiatur in corpus, & vinum in sanguinem Domini nostri Iesu Christi. De Matrimonio tenet, quòd nec vnus vir simul plures vxores, nec vna mulier simul habere, permittitur plures viros. Soluta verò lege Matrimonij per mortem alterutrius coniugum, secundas, & tertias, & deinceps nuptias successiue licitas esse dicit, si impedimentum canonicum ex causâ alia non obstat.

Ipsa quoque sacrosancta Romana Ecclesia summum, & plenum principatum, & principatum super vniuersam Catholicam Ecclesiam obtinens, quem se ab ipso Domino in beato Petro Apostolorum principe, seu verico, cuius Romanus Ponti-

De Primatu Ecclesiæ Romanæ.

F f f

fec

fex est successor, cum potestatis plenitudine recepisse, veraciter, & humiliter recognoscit, sicut prae ceteris tenetur fidei veritatem defendere, sic & si quae de fide subortae fuerint quaestiones, suo debet iudicio definire: ad quam potest grauius quilibet in negotijs, ad forum Ecclesiasticum pertinentibus, appellare; sed & in omnibus causis, ad examen Ecclesiasticum spectantibus, ad ipsius potestatem recurri iudicium, & eidem omnes Ecclesiae sunt subiectae, ipsarumque Praelati, & obedientiam, & reuerentiam sibi debent: apud quam sic potestatis plenitudo consistit, quod Ecclesias ceteras ad sollicitudinis partem admittit, quarum multas, & Patriarchales praecipue, diuersis priuilegijs eadem Romana Ecclesia honorauit; sua tamen praerogatiua, tam in generalibus Concilijs, quam in quibuscunque alijs, semper salua.

Porro praescriptam purissimam, certissimam, & solidissimam orthodoxae fidei veritatem, Euangelicae doctrinae consonam, a sanctis Patribus traditam, & Romanorum Pontificum in suis Synodis definitione firmatam, sicut nec decet, sic nec volumus, nouae discussioni, ac definitioni subiacere, ipsam quasi per hoc quomodolibet contra fas, & licitum in dubium reuocando. Datum Reate Nonis Iulij. Pontificatus nostri anno 2.] Haec Nicolaus Haytoni.

Երբեք չի զիարդ և եղե տարակոյս: Երբեք չի բազան Բեհառե. ի յալիսի. Է. աւանդ. ի հայրապետութեան մերոյ. Է. աւանդ. ի հայրապետութեան

Երբ

22

տեսչ աթոռակալ է հայրապետն հռոմայ. Եւ որպէս նոյն հռոմայ կան եկեղեցին աւանդել բան զայն պարտաւորի պահել և խնամել զձ մարտութիւն սբ հաւատոյ. նոյնպէս և եթէ տարակոյս ինչ հաւատոյնն կան ի հօտս ըն. նորա միայն է պարզել և լուծանել զնա: Եւ եթէ դատաւար ոմն ծանարացուցեալ լինիցի ի վերա եկեղեցական: Կարն առ նոյն եկեղեցին աղաղակել և առեան և դատատունն նորա կարէ հաւանել զնա վերա, որք պատկանին առ եկեղեցական բնութիւն. զն որոյ առ եկեղեցիք, և առաջնորդը նոցա պարտին պատիւ և հնազանդութիւն ցուցանել նմա: Եւ թէպէտ նա ունի զայրան լիութիւն իշխանութե. սակայն կամի, թէ այլ եկեղեցիքն հոգացողակեցը լինին նորա ի յառաջնորդութիւն հօտիցն իրեանց. և սակա այսորիկ կամեցաւ շնորհել զանազան յատուկ իշխանութիւն բազումայլ եկեղեցեաց, մանաւանդ նոցա, որք են պատրիարքական: և զայս արար, միշտ առաջ պահելով զիւր վե հագոյս պետութիւն այսպէս ի տիեզերական ժողովն, ուղ և ի յայլնն առ

Երբ

23

Եւ թէպէտ նա ունի զայրան լիութիւն իշխանութե. սակայն կամի, թէ այլ եկեղեցիքն հոգացողակեցը լինին նորա ի յառաջնորդութիւն հօտիցն իրեանց. և սակա այսորիկ կամեցաւ շնորհել զանազան յատուկ իշխանութիւն բազումայլ եկեղեցեաց, մանաւանդ նոցա, որք են պատրիարքական: և զայս արար, միշտ առաջ պահելով զիւր վե հագոյս պետութիւն այսպէս ի տիեզերական ժողովն, ուղ և ի յայլնն առ

Երբ

24

Եւ թէպէտ նա ունի զայրան լիութիւն իշխանութե. սակայն կամի, թէ այլ եկեղեցիքն հոգացողակեցը լինին նորա ի յառաջնորդութիւն հօտիցն իրեանց. և սակա այսորիկ կամեցաւ շնորհել զանազան յատուկ իշխանութիւն բազումայլ եկեղեցեաց, մանաւանդ նոցա, որք են պատրիարքական: և զայս արար, միշտ առաջ պահելով զիւր վե հագոյս պետութիւն այսպէս ի տիեզերական ժողովն, ուղ և ի յայլնն առ

Հայկական եղև թուղթն. զոր քրեաց
 Հիկոզայոս պապն առ Հիթաթ Թագին
 էս յես այսորիկ՝ նոյն հայրապետան
 ծրեաց զայլ Թուղթ առ Լեւոնիս. որ
 էր բոլր հայաստանեաց Թագաւ հոյն
 և անձն արար նման մնալ անշարժ և
 հաստատուն ի պահել զհաւատս
 հաղմեական եկեղեցւոյն. որպէս և
 ըսեալ էր. Թէ նա յայնժամ առնէր
 և ի մէջ Թագին քրեաց այսպէս Տոբ
 քորեմ զՀայաթ Թագ բոլ ի տէր յմ
 քն. զի համբաւնարդ զայն մատուց
 առ ան, և աղիւրդ զդիմաւորս
 Թագ ի գործս փրկութե և ԿԹԱԹԵ,
 յանձն առցես պահել բաժնապէս զհա
 լաւս քի և հանապաղ մնալ հաստա
 տապէս ի վերադրեալ միաբանութիւն.
 և զի ջանաւորս գործել զայն, որ հա
 յոյ լիցի անային մեծ վայելչութեւն.
 և անցես զմնացեալս ի նոյն միաբան
 ութիւն ըստ շնորհաց պարգեւելոյ
 քեզ ի տեսանէ. և այլ. յայլ Թագ

Ըստ սոյն գաղափարի քրեաց Հի
 կոզայոս պապն զայլ Թուղթ առ Թո
 քոս եղբայր Թագաւորին հայոց. և
 զայլ առ Լեւոն սպարապետն հայոս
 տանեաց. և զայլ առ Լեւոն Բարաջան
 հայոց. և առ այլ իշխանս ի քրեանց.
 և ևս առ ամենազորութիւն. և ջանա
 ցաւ հրաւիրել և անել զնոսն ամ ի
 միաբանութի ըսդ եկեղեցւոյն հաղ
 մայրամի ծննդեանն քի. Խ. Դ. Զ. Թ.

Հետ ի յաւաւրս այսորիկ յես
 մահուանն տեսան Յակոբայ ԿԹԱԹԵ
 հայոց, քրտաւորցին ի նոյն ամսն
 զտէր Լեւոնիսն. որ առաջարկեր
 զայն եկեղեցին ազատութե և հազար
 տաւութե մեծաւ. զի զի իշխէր ինքն
 առ զհրաման ամուսնանալոյ ըսդ
 միմեանս զազգակիցս, որ իշխանութիւն

ն Դ Թ

պա

Idem quoque Summus Pontifex
 Mariam Reginae Armeniae sororem
 hortatus est, vt in eadem Fide Ca
 tholica; quam semper ipsam pro
 fessam audierat, constanter, ac im
 mobiliter permaneret: Hortamur,
 inquit, Nobilitatem tuam, & exci
 tiamus in Domino Iesu Christo, quat
 nas mentis oculis erectis ad Deum;
 & ad salutis, ac pietatis opera dire
 cto proposito, ad obseruationem Fidei
 Christianae; dictaeque prosecutionem
 continuam unionis efficaciter, & re
 uerenter intendas; aliaque studeas
 exercere sollicitudine, quae diuinae sunt pla
 cita Maiestati; ad obseruationem, &
 prosecutionem eiusdem, iuxta datam
 tibi a Domino gratiam, ceteros indu
 cendo: &c.

Aliam eiusdem argumenti episto
 lam ad Torosium Regis Armeniae
 fratrem dedit. Scripsit praeterea ad
 plures Armeniorum Procures, at
 que inter ceteros ad Leonem Com
 item stabuli regni Armeniae, &
 ad Magistrum castrorum, seu Ma
 rescalcum; ac denique ad vniuersum
 populum: quos omnes ad vnio
 nem cum Romana Ecclesia pelli
 cere nixus est Nicolaus anno salu
 tis 1289.

Sub eadem quoque tempora Ste
 phanus, electus Armeniae Patriar
 cha, Ecclesiae illius gubernacula,
 quae Iacobus posuerat in morte, su
 scipit, sed immoderate quidem,
 contumaciterque tractanda; quippe
 qui dispensandi super impedimento
 consanguinitatis in contractione
 matrimonij insolenter sibi arroga

F f f 1 uerat

Nicol. IV.
 lib. 2. epist.
 51.

b Reg.
 post can
 dem epist.

c Ibidem.
 52.

d Reg.
 post can
 dem epist.

e Ibid. ep.
 59.

Stephanus
Arm. Pa-
triarcha
ius dispē-
sādi super
impedimē-
to Marri-
monij sibi
arrogater
assumit.

uerat potestatem; quam alioquin ad
solum vniuersalis Ecclesiæ Caput
Romanum Pontificem spectare,
professus deinde fuit eiusdem Ar-
menia Patriarcha Gregorius, ipsius
Stephani successor, de quo plura di-
cenda interius. Quapropter Arme-
niorum Princeps Sembat, & Isabel-
la, Guidonis Ioppensis Comititis filia,
qui tertio licet consanguinitatis gra-
du coniuncti, matrimonium tamen,
irrita Stephani dispensatione, con-
traxerant, submonente postea præ-
dicto Gregorio Patriarcha, Bonifa-
cium VIII. Papam suppliciter roga-
uerunt, ut ipse, auctoritate sylvus
Apostolica, facultatem sibi conce-
deret in contracto perperam matri-
monio licite persistendi; quorum
quidem petitionibus perhumaniter
Bonifacius satisfecit subiecto diplo-
mate, vbi potissimum de præcipua
Sedis Apostolicæ potestate dissemi-
tur:

Bonif. lib.
4. cap. 268.

*Dilecto filio, nobili viro, Sembat de
Botba; & dilectæ in Christo filie, no-
bili mulieri, Isabelle, natæ quondam
Guidonis Comititis Ioppensis. Alami-
strange Diocesis, uxori eius.*

Sancta Romana Ecclesia non so-
lum venerandorum Conciliorum
definitionibus, & beati Petri æter-
næ vitæ clauigeri meritis, Ecclesijs
cæteris est prælata; sed Evangelicæ
voce Domini, & Saluatoris nostri,
eidem Petro dicentis: *Tu es Petrus,*
& *super hanc petram ædificabo Eccle-
siam meam, in Orbe terrarum obti-
nuit principatum. Qui siquidem Pe-
trus, quamuis, cum ei dixit Domi-*

nus;

28

պատշաճի միայն գլխաւոր հայրա-
պետին ընթահանառնելէ զեւր. որ է
մէծ հայրապետն հոգւմայ. Բնասի
իշխան մեծ հայոց Արմապատ կոչեցեալ
առեալ զհրամանն ի տէր Ասեփաննոս
սէն, ամուսնացեալ էր անօրինապէս
ընդ Բուաբելայ գըտտէն Լյայդոն
իշխանին Տօփենայ բաղաբէն, որ եր
ազգակեց եւր. և ի նոցանէ ծնեալ
էին որդիք. Բայց յետոյ՝ սրբազան
կթան հայոց տէր Գրիգոր ի սրտոյ
հետեւողն Ասեփաննոսի, զգորշա-
ցոյց զնոսն զս անօրինական ամուս-
նութեն իւրեանց. և հրամայեաց
նոցա գրել և աղաչել Թղթով զպատն
Բանիքաշիոս ուրեւորող. զի ինքն
առաքելական իշխանութիւն տացէ ին
քեանց զօրհնութիւն և զհրաման մնալոյ
ինչոյն ամուսնութիւն. զի հարազատեց
իցեն որդիքն իւրեանց. Եւ որոյ Բա-
նիքաշիոս պատն լսելով խնդրոտ
ծոցն իւրոց, ևս նոցա զայն պատաս-
խանի:

29

30

Բանիքաշիոս ուրեւորող պատն առ-
աջնական այր, և սիրելի որդին մեր
ի տէր Արմապատ ի բրկայ. Եւ առ-
աջնական կենն նորա, և սիրելի
գորտոր մեր ի բն Բուաբելայ, ծնեալ
ի Լյայդոնէ իշխանէ յօփենայ բաղաբէն
ի գաւառն Ամաստրեայ. և այլ:

Հռովմէական սբ Լիկեղեցին՝ ոչ Թե
միայն սահմանադրութեք տիեզերա-
կան սբ ժողովոցն, և արժանաւոր ար-
դեամբք Երանելոյն Պետրոսի գըտնա-
սրանիսյաւ իտէնական կենացն. Է՛ պոյ
հազրուխ ամ այլոց Լիկեղեցեացն. այլ
ևս աւետարանական ճայնիւն փրկչին
մերոյ յի ըն, որով ապացայեարոս. դա-
ւա զէմ, և ի վերայ այդք վիսի շնե-
ցեց զԼիկեղեցի իմ. առն զիշխանութի
նս Ի Բ ընթ

ընթանաւոր տիեզերաց . Եւ Թեպետ
 նոյն Պետրոս՝ զն բանիցն ըի . Թէ ա
 բաժնա՝ զաշխարս իմ . աւեր զհասա
 ջական հոգւո-ապետութի մամ բիւ
 տորէից, զն որոյ և հոգեցաւ Լեւիտա .
 քր . գլուխ : սակայն յատկապէս , և
 մանաւանդ զերակացու եղև այսր
 եկեղեցոյս հռովմայ զի ի վերջին մա
 մանակն առաքեալ եղև ի հոգոյն
 սրբոյ հռովմայեցոցոս . և սոցա բա
 րդեաց զաւետարանն . և ի յայսմ
 բաղաբիս ինքն և ընկերակիցն իւր
 տնօմ ընտրութե . սքն Պօղոս , ի
 միտմ աւուր նահատակութի պատ
 իցեան ի ներքոյ կայսերն Լեւրոմի .
 և արեամբն իւրով սրբով զայս եկեղե
 ցին սրբացոցին . ուրեմն ապա սրբ
 աշուհեաւ լինի զերակացու հռով
 մեական եկեղեցոյս յորում և մեք կա
 մօքն աշայմ եմք անարժան առաջ
 նորդ . նա արդեօք հեպեաղ է՝ սրբոյն
 Պետրոսի և ունի զամ իշխանութիւն
 նորա . և զպա Թէ ոչ էր այսպէս . ու
 ըմն ամ և մարդն յն իստեալ ընդ
 աքմէ հօրն , Թողեալ էր անդրախ
 զմիական ընթանաւոր եկեղեցին իւր .
 քր . առանց միոյ առաջնորդի , որ իցէ
 ի վր էրկրի փոխանորդ իւր . և կամ
 Թողեալ էր զնա աւետղ զբազում գլու
 խս իբրև զարհուրելի գազան . որ բաւ
 լիցի աւել . զի այս էր ընդ դէմ բանա
 կանութե , և մեծ հերձուածողութի :

Ընտանի և սք աթոռս հռովմայ
 միայն , որպէս մայր սք հաւատոյ , է՝
 այն , որ ապ զհաստատութի տիեզե
 րական սք ժողովոցն . և որ կայսցա
 նէ զաշխարհաւ ութիւն , և ապ զօ
 բէնս ամենեցուն . զն որոյ և սա հաս
 տատեաց զաթոռս այլոց պատրիար
 գաց , և մետրոպօլիտաց , և եպիսկո
 փոս .

11
 31
 12
 32
 17
 33
 nus : *Pasce oves meas* , cura , & Pon
 tificium Christianorum omnium .
 ipsi generaliter collata fuissent , pro
 pter quod est Cephass etiam appella
 tus ; tamen huic Ecclesiæ peculiari
 ter præfuit , dum postremo Roma
 nis per Spiritum sanctum specialiter
 datus Apostolus , eis Euangelium
 prædicavit ; ipseque , ac sibi associa
 tus beatissimus Paulus , vas electio
 nis , vno die sub Nerone Cæsare ,
 in Vrbe Romana martyrio corona
 ti , eandem Ecclesiam , suo pretioso
 sanguine , Christo Domino consecra
 runt . Qui igitur Romanæ , cui ex
 dispositione diuina , licet immeriti ,
 præsidemus , Ecclesiæ præest , suc
 cessor est Petri , & ipsius præterea
 fungitur potestate : alias Deus & ho
 mo , Iesus Christus , ad dexteram Pa
 tris sedens , suam vniuersalem , vnam ,
 & militantem Ecclesiam , Acepha
 lam , idest , sine aliquo , qui super
 omnes vices eius in terris gereret ,
 vel habentem , quasi Monstrum , plu
 ra capita , reliquisset ; quod non
 tam rationi contrarium etiam in
 natura , quam hæreticum censere
 tur .

Et hæc Romana Sedes , quæ ma
 ter est Fidei , sola auctoritatem , ab
 ipsis exceptam , præstat Concilijs ,
 iura statuit , & omnibus legem po
 nit . Hinc siue Patriarchatus cuius
 libet apicem , siue Metropoleon pri
 matus , aut Episcopatum cathedras ,
 vel Ecclesiarum cuiuscunque ordi
 nis dignitatem instituit : vnde di
 spensandi supra ius absolutam obti
 nuit potestatem ; ac verbo , quo cœ
 lum ,

Auctori
 tas solue
 re legis de
 grad. con
 sang. ad
 Rom Pon
 tif. ipeclat.

lum, & terra constructa sunt; terreni, & cœlestis Imperij iura quasiuit. Quò fit, vt qui Romanæ Ecclesiæ priuilegium huiusmodi, ab ipso summo omnium Ecclesiarum capite traditum, auferre conatur, proculdubio labatur in hæresim, & illi contumax reputetur. Hæc nouissimè diebus istis Gregorius in Armenia, quæ olim est dicta Cilicia, vnde originem ducitis, Catholicon gerens officium, est professus; hoc etiam sanctorum Patrum, & orthodoxorum Doctorum habet incommutabilis, & vera sententia.

Sanè pro parte vestra Nobis oblata petitio continebat; quòd vos, tertio ad inuicem consanguinitatis gradu coniuncti, matrimonium contraxistis, vobiscum in huiusmodi copula quondam S ephano, didum in eadem Armenia gerente officium, dispensante; quodque credentes huiusmodi dispensationem legitimam, diu insimul in tali permansistis matrimonio, filiosque procreastis ex ipso, quorum aliquos iam dicitis militare. Verùm quia veridica assertione memorati Gregorij, in huiusmodi gestione officij successoris dispensantis prædicti, peruenit ad vestram notitiam; quòd dicta dispensatio nulla fuit, vtpote facta ab eo, qui potestatem hanc non habuit dispensandi; Nobis humiliter supplicastis, vt, quòd in dicto matrimonio valeatis licitè remanere, prolem susceptam, & suscipiendam ex eo legitimam nuntian-

do,

պստոյ, և զայլ առաջնորդութիւն
կարգս եկեղեցոյ. առաջ և սա և ս
կարէ լուծանել զմարդկային օրէսս.
և բանիւն, որով երկինք և երկիր
էղեն, առաջ սա և իշխանութիւն կա
պելոյ և արձակելոյ ի յերկինս և յեր
կրի. և զատուտ լինի. Թէ որոր ջանայ
բառնալ ի հռովմեական սբ Էկեղեցոյս
գիշխանութիւն զայս, առեալ նմա ի
ճոյն զհազարս երկնային իշխանէն ամ
Էկեղեցեացն. նա անյերկբայաբար ան
կաւի ի հերձուածութիւն. և զայս մա
նաւ անդամ անեաց ի յետին աւորո
շեր կիսն Էրբոգոր. որ նստի այժմ ի
Էջիիկիւն և նոյնպէս դաւ անհանիւթ
խաղարական և իշխան խոստովա
նութիւն սրբոց հարցն և ուղղափառ
վարդապետացն.

և զայլ ինդրութեան ձեր առ մեզ, էր
այսպէս. Եթէ դոք՝ գորով միմեանց
ազգական ի յերորդ. առաջնանի, ու
մուսնացեալ էիք հրամանաւ տէր
Ատեփաննոսի կթսին հայոց. և հա
մարելով ստայք և օրինաւոր զայնպի
սի հրամանն մեացեալք էիք երկար ժա
մանակ ի յամուսնութիւն ձեր, և ծնեալ
էիք զորդն. զորոցն ոմանս աւեր զի
նաւորիլ. Բայց յորժամ ի ձեռն վկա
յութ Է վերոգրեալ տէր Էրբոգորի
հետեւողին տեառն Ատեփաննոսի ծա
նեալ էք, Եթէ այն հրամանն ունայն
եղև. զի առեալ էր ի նմանէ, որ ոչ
ոչնէր զիշխանութիւն պատշաճաւոր
վասն այն հրամանին. խոնարհաբար
աղաչէիք զմեզ որպէս զի ԳԹԵԹԵԹԵԹ
համեցուք տալ ձեզ զկանոնական հրա
մանն ճաւոյ օրինապէս ի նոյն ամուս
նութիւն. և զի սահմանեցուք զծնեալ
որդին և զառապա ծնանելին քոյ
խաղաղապէս.

Տ Դ Դ

Դե ստի

Եւստի գիտելով մեր, եթէ միայն
 Պապն հռովմայ կոչեցեալ եղև ի իշ-
 ութի իշխանութեց. Թեպետ և կցորդա-
 րանի ի հոգս հռովմայեանութե զայլ
 հայրապետս և. Թէ նա միայն որնի
 ըստ կանոնաց զիշխանութի տալոյ
 հրաման զն իրացս այսոցիկ, կամ զն
 այլոց որք նն նմանք սոցին, և իրանի
 տրդեօք. բանդի գրով պատկն հաս-
 տատեալ յնքենէ այ. զի պնդագոյն
 իցէ կապտմանորս և արժանաւորու-
 Թին մեծագոյն. անպատշաճ էր Թէ
 այլ հայրապետք, բաց ի Պապէն հռով-
 մայ, որնէին զիշխանութի ի զն այն-
 քիկ. ւայլ ևս խորհելով մեր, եթէ խոր
 հուրդ. պատկն յայժմեծ է. սակս որոյ,
 և պատճառն հրամանի զն նորա՝ գը-
 լով ծանար իմն, պարտ էր յարաբերիչ
 միայն առ սբ տԹոսն Պետրոսի. Եւն
 առաւել զգուշանալով մեր, եթէ ար-
 դէլեալ եղև ի կանոնացն ամուսնա-
 ցուցանել ընդ միմեանս զաղգակիցս ի
 զերդարեալ դասիճանին, և Թէ պարտ
 է՝ ամենեցուն հնազանդել նոյն կանո-
 նացն, զն այսորիկ այն միայն. ք. բա-
 հանապատեան հռովմայ, որնի իշխա-
 նութի ի զն նորա, որ և կարէ զնոյն
 կանոնս սահմանել, և որ արձակեալ
 է՝ ի մարդկային օրինացն, և կամ այլ
 որք, որուն յատկապէս և անորոշաբար
 տուեալ իցէ ի նոյն կանոնացն իշխա-
 նութին այնպիսի. զի Թայլ տացէ եր-
 բեմս պնդութեան այնոցիկ զն հարկա-
 շոր պատճառի որոշուք. Եւստի մեր
 ասկի ամ այդպիսի պատճառաց՝ հաս-
 տատապէս և ճշգրտիւ ասեմք. եթէ
 նախաստեղծ տէր Լևոնդանոս ոչ
 կարող էր տալ զհրամանն զայն, զն որոյ
 ոչ Թէ օրինաւոր հրամայող եղև, այլ
 առաւել խաբող, և ըստ այսմ մասին
 Եւստի

Ե
37

Ե
38

Ե
39

do, dispensare vobiscum misericor-
 diter dignaremur.

Nos igitur attendentes, quòd so-
 lus Papa Romanus, qui vocatus est
 in plenitudine potestatis, ceteris
 Prælati in sollicitudinis partes assump-
 tis, secundum sacros canones in ijs,
 & similibus casibus obtrinet potesta-
 tem, nec immeritò; nam cum ma-
 trimonium ad ipsius efficacius vin-
 culum, ampliorem eius dignitatem,
 & in priuilegium speciale instituerit
 ipse Deus; indignum fuisset, ut alij,
 quàm Romano Præfui, Dei Vicario,
 prærogatiua dispensationis huiusmo-
 di deberetur: intuentes etiam, quòd
 magnum existat matrimonij sacra-
 mentum, & idcirco eius in dispen-
 sando caula, tanquam annumerata,
 maioribus, sit ad Petri Sedem so-
 lummodò referenda, ac consideran-
 tes, quòd per instituta canonica in
 matrimonijs contrahendis est me-
 moratus gradus prohibitus; & ideo
 cum canones ad sui obleruantiam,
 omnes astringant, ille solus, Sum-
 mus videlicet Pontifex, qui eos con-
 dere potest, quique legibus est solu-
 tus, cuiusque auctoritas in ipsis sæ-
 pius intelligatur excepta, vel etiam
 alius, cui per eosdem canones no-
 minatim concessa sit dispensandi fa-
 cultas super illos, ut per dispensatio-
 nis lenitatem, rigorem eorum ex cau-
 la temperet, potestatem habebit: ir-
 refragabili veritate suffulti dicimus,
 quòd dictus quondam Stephanus in
 hoc dispensare non potuit; propter
 quod non dispensator extitit, sed de-
 ceptor, & quantum in ipso fuit, vis,
 & po-

Armeni
 pro dispē-
 satione,
 super im-
 pedimēto
 matrimo-
 nij aducunt
 Rom. Pon-
 tificem.

Stephani
 dispensa-
 tio, irrita
 declaratur

սք հայրապետն Նիկողայոս սիրով ըն
կալաւ զհրեշտական զայնոսիկ • և ուղ
ղելով զնոսն առ փիլիպպոս Թագաւ
ւորն քաւանցու . գրեալսման այսպէս .
Լուսաբ զԹշուառական կայսու Թի Թգ
րու Թէն հայոց . և տեսաբ զհրեշտակս
սիրելի որդւոյն մերոյ 'ի քն Գեղարայ
ծառ արքային հայոց • զս արոյ կամե
ցաբ առաքել և անձն առնել զնոյն հրեշ
տակս առ մեծութիւն քոյ . աղաչելով,
զի զս մերոյն մայ և առաքելական սք
աթուղոս ընկալցես զնոսն բարեւոյ
քու Թգ • և ականջօք գթածութեդ
յօժարամիտ լուեցես աղաչանաց նո
ցին . և օքնական լիթնոյն Թագաւ Թ
րին հայոց • գրեցաւ 'ի հռովմ 'ի Եգ.
աւ Թրն յաւնվարի . և 'ի չարբորդ ամի
հոգևապետութեան մերոյ .]

Բայց ոչ կարելով Թագաւ Թրն քաւան
ցու տալ օքնութի հայոց • զս այլոյ
պատերազմի զոր առնէր 'ի յարեմուսս
ընդ Թշուառին իւր տակս այսորիկնոյն
Նիկողայոս պատն հրամայեաց երկուց
առաջնորդաց . ք. տաճարական և
հեւրական զինաւորացն , Թէմպլարի
և հօսպիտալարի կոչեցելոյ . և ևս
ԴԴ-ովքիոսի զօրապետին հռովմեա
կան զօրացն , զինաւորք քնացեն առ օքնութի ւշրբային հայոց նա և առաքել
լաշնորհ Թղթով յորդորեաց զամ բրիստանեայս առ առնուլ զնշան սք խաչին 'ի
զգեստս իւրեանց . և օժընգակութի լինել հայոց ընդ գէմ տաճկաց : և Թուղթն
էր այսպիսի .

Խբ
43

Խբ
44

Regis Armenie illustris , nuncios tue
magnificentie in Domino commenda
mus , rogantes , quatenus eosdem , ad
Celsitudinis tue presentiam accedentes ,
pro divina , & Apostolicę Sedis reue
rentia benignè suscipias : & in negotijs
prafati Regis , quę tibi exposuerint ,
prout regiam decet mansuetudinem ,
aurem pietatis adhibeas , & animum
regie propitiationis impendas . Dat. Ro
mę apud S. Mariam Maiorem x. Kal.
Febr. anno iiij.

Sed parum valentibus apud Phi
lippum , cum alijs bellis implicitum ,
precibus hisce , Templariorum , &
Hospitalariorum Equitum Magi
stris , ac Rogerio è Thodinis , clas
sis Romanę Ecclesię pro Syria
tuenda Præfecto , idem præcepit ^b
Pontifex , vt triremes egregie in
structas submitterent in auxilium
Regis Armeniæ : ac denique fideles
omnes , vt Armeniam contra im
petus Sarracenorum defenderent ,
ad Crucis signa suscipienda litteris
Apostolicis excitauit ^c :

b Ibid.ep.
86. & 87.

c Ibid.ep.
84.

Խե

ւշն ամ հաւատացեալս քի . առ որս
հասանի Թուղթն այս .
Նիկողայոս պատմ :

45

Vniuersis Christi fidelibus , ad
quos litterę istę peruenerint .

Էթ-Թած և սք մայր եկեղեցին դառ
նապէս լայով և ողբալով 'ի զն որդւոցն
իւր , մատնելոյ 'ի ձեռս ամբարշտաց .
եթէ զմանն ինչ մտացելոցն գտանէ ոչ
Ե Դ Ե կո

P la mater Ecclesia super filios , in
manus impiorum datos , tenera
dilectione deplorans , si quas inuenit
illorum reliquias non consumptas ,
G g g illas

Gratie à
Sede Apo-
st. conce-
tz fide-
bus, Aime-
nam à Sar-
acenide-
fendebus

illas conseruare conatur, & materna pietatis auxilijs conseruare. Cum igitur regnum Armeniæ in medio peruersarum nationum positum, & sicut oues inter lupos inimicos Crucis noscatur inclusum, & ad sui tuitionem fidelium egeat subsidijs adiuuari: Nos, qui ipsius matris Ecclesiæ gubernacula, Domino disponente, suscepimus, præfati regni notificatum nobis statum miserabilem attendentes, & paterno illi compatiens affectu, vniuersis Christi fidelibus, qui, signo viuificæ Crucis assumpto, de cisimarinis partibus ad defensionem præfati regni contra hostes Crucis accesserint, indulgentias, priuilegia, & gratias concedimus, quæ transfretantibus in Terræ sanctæ subsidium sunt concessæ. Regi verò, & incolis dicti regni, ac alijs, de vltimarinis partibus ad ipsius regni defensionem conuenientibus, qui in defensionem huiusmodi sub confessione catholicæ fidei, quam Romana tenet, & docet Ecclesia, vitam finierint, indulgentias & gratias concedimus memoratas, & concessionibus huiusmodi vltque ad futurum proximum in prædictum subsidium generale passagium valituris. Dat. Romæ apud S. Mariam Maiorem. x. Kal. Februarij, anno iv.]

Quamobrem multi fideles, ut refert Sanutus, accepto Crucis signo sacram in Sarracenos militiam sunt professi, atque in Orientem transtretarunt anno salutis 1292. ubi primum in Syria inimicorum artem Quandelior, ac postea in Aegy-

ԽԴ
 46
 հորոսեայ . Զանայ պահել զնա, և մայ
 բական գեռ-ԹԷ և օգնութ օժ ընդ-
 կել . և ըրդ՝ բանդի հայոց ԹգբուԹին
 է՝ եղեալ ՚ի մէջ չարաչար աղբաց ան
 հաւատից և Թշտամեաց խաչին բի,
 իբրև զոչխար ՚ի մէջ պայրց. և զանհ
 պանուԹէն ի-րեան կարօտի օգնու
 կանուԹէց հաւատացեալոցն . ասկա
 այտորիկ՝ մեք, որ կամօքն այ կառա
 շարեմք զնոյն մայր եկեղեցին . լսելով
 զԹշուառական կայուԹի վերոգրեալ
 Թագաւորութեն. և հայրական գեռով
 ողորմելով նմա . յարգաւեմք զնա հա
 լաւատացեալսն բի, որք կան յայսկոյս
 ԴՈՎՐԷՆ, առ ի անուել զնանս օք խո
 չին, և քնալ ՚ի յօգնութի Թգբին հա
 յոց պատեբաղմի ընդ գեռ Թշտամեացն
 բի և ամ նոցա . որք արացեն այսպէս,
 շնորհեմք զօրհնութիս մեր, և զԹո
 զաւԹի մեղացն ի-րեանց, և զամ շնորհս
 զայսս . զոր սովոր եմք շնորհել քնա
 ցօղացն առ օգնութի երկրին սրբոյ .
 Էա զնոյն օրհնութի և Թագութի և ան
 շնորհեմք Թգբին հայոց, և ամ հա
 ղանդեղոցն նորա, և այլոց ամենեկոյն,
 որք ՚ի յաշխարհաց այնկոյս ԴՈՎՐԷՆ
 ԴՈՎՐԷՆ առ օգնութի ասացեալ Թգ
 48
 բին . և մեռանիցին ՚ի պատեբաղմ ընդ
 խոստովանութի և զղափառ հաւա
 ապ օք եկեղեցոյս հառվմայ . Էա այդ
 պիսի պարգևութիս շնորհոց մասացե
 մինչև ՚ի Ժամանակս ընԹհանրական
 անցմանն առաջագոյն զօրաց, որք յաս
 տի գնացեն յաշխարհն հայոց Էդրե
 ցաւ ՚ի հառվմ, յոնովարի . ՚իդ . ՚ի չոր
 բորդ ասի հովուապետութեն մերոյ]
 և ըրդ՝ գրե . Եանոս-ասոս պատմիչն
 ՚ի . Կ . գիրսն . և ՚ի գլուխն . ասաներ
 բորդ հասարին . և Թե զմ ասացեալ
 հրամանսն Լեկեղայոսի պատին՝ բա
 Ն Ժ Ը

Sanct. lib.
3. par. 13.
cap. 1.

4541

2275

pro

զուգ ըրիտոնեայք առին զնշան սբ
խաչին և քնացին յարեւելս պատերազ
միլ ընդ գեղ տաճկաց յամին տեառն .

Խ. Թ. Դ. Թ. և հասեալ յաշխարհն ա
սորոյ՝ ազատեցին ՚ի ձեռաց անհաւատիցն զամբօք բաղաքն Երասնդէր . և
ապա իջեալ ՚ի յեգիպտոս՝ զբռնն հարին առնալ զաղէքսանարեան՝ ուստի բռնա
դատեցան զօրքն տաճկաց Թողուլ զաշխարհն հայոց . և քնալ անդ .

pto Alexandriam oppugnantes , ar
ma Sarracenica ex Armenia aliò de
flectere potuerunt .

ՀԵՄԵՒՆ

Հայոց Պատմութիւնն .

Երասնդէր . Ի Ե .

Տ եր Երեմիայի ՚ի սրտայ . ամն . ԺԳ .
Ամ եր ամառն վարդապետ .
բաղաւ իրա յօրինեաց ՚ի հայոց . և
բաղաւ պատմութիւն սբ զկայից Թորք
մանեաց ՚ի հռոմէականաց , ՚ի յունաց ,
և յասորոց , ՚ի մերս . և ապա՝ առաջ
ցոյց կարգօք զեկեղեցիցն հայոց . և բա
ղաւ անգամ ջանաց միաբանել զնո
շնդ . մեծ էկեղեցւոյն հռոմէաց . զոր
իմպրէր Պապս . և կամէր Ժողովոյ
հաստատել . զի կատարեալ լցցին
զնոյս .

ԱՆԵԿԸՐՈՒԹԻՒՆ

Վարդապետին .

Ի ժամանակս Թոռականութեն
ք. Խ. Թ. Դ. Թ. յարժամ տալի
նստեր այր և գերիմաստ վարդապետն
ուղղափառ հաւատայ տէր Երեմիայի
նստաւ ՚ի յաԹոռ հայրապետութեն
հայոց . գորով հայապատին զերծեալ յար
տաքին պատերազմի տաճկացն , յոյս
ունէր քաղաքսն ինչ առ ժամանակ
մի բայց ոչ կարաց հանգչել ՚ի խաղա
ն ԺԹ

E X A R M E N A

Historia :

Caput XXVII.

D Omnus Gregorius Sisensis, an
nos 14. hic fuit Deslogus Do
ctor , qui multa in Armeno sacra can
tica concinnauit , plures sanctorum Mar
tyrum historias ex Romana , Græca ,
& Syriaca in nostram linguam translu
lit , & Armeniorum Ecclesiam suis in
stitutionibus illustrauit . illam denique
ut cum magna Romanorum Ecclesia
componeret , quod ab ipso petierat Ro
manus Pontifex , multum sæpè studij ,
operæq. nauauit : quapropter & Conci
lium , ad id perficiendum , colligere satagebat .

Gregorius
Arm. Pa
triarcha
catholicus

A N N O T A T I O .

E Vecto nunc temporis had so
lium Armeni Patriarchatus
Gregorio , sapientia , probitate , ca
tholicæque fidei zelo spectabili viro ;
cum Armeniæ , externis Sarraceno
rum armis in Latinos conuersis , fruē
de paulisper tranquillitatis spes aliqua
affulgebat : domestico en bello im
plicata , funestioram tunc maxime

* Annum
Domini
ciriter
1293 .

G g g 2 ob.

Bella ciuili-
lia Arme-
niam per-
turbant.

Ibidem
cap. 1.

Hayton
Rex Arm.
Fraterum
Minorum
Institutum
seclatur.

obruta est perturbationum procellis. Siquidem, dum Hayton Rex, Sancti Francisci institutum, Ioannis nomine accepto, seclatus, Mariam sororem, Michaeli Andronici Imperatoris filio, desponsandam Constanti-
nopolim maximo duceret appa-
tu; Sembat frater ipsius Armeniæ sceptrum illi scelere surripuit. De-
scribit autem hæc mala Sanutus: Christiani, inquit, transmarini, licet impiorum cladibus lacerati, in Armeniâ maxima scandala concitant inter se. cum enim Hayton, Rex Armeniæ, Constantinopolim pergeret; quia filius Andronici, eius sororem desponsauerat, ducens secum fratrem Thoros; Sembat alter frater, regni diadema sibi imposuit anno Domini 1294. ex eo motus, quod Hayton nunquam coronari uoluerit, sed magis Fratrum Minorum sumpsisset habitum, & Frater Ioannes ex tunc communiter vocaretur. Cum igitur rediisset Hayton, ab Armeniis repellitus; cognita causa, in Cyprum primò, dein in Constanti-
nopolim nauigat, & inde pergit ad Tartaros, ut de fratre ponat querelam; sed hunc ille prauēnit, & ad gra-
ciam captandam, Tartaram duxit uxorem.

Postquàm igitur Sembat, Armenorum, & Tartarorum fauori-
bus, suffragiisque præfultus, ad Armeni regni dominium peruenisset, regnauissetque per aliquot annos; ut illud è nouis Sarracenorum insulti-
bus defendere, ac tueri valeret, mis-
sis ad Bonifacium VIII. Papam Ora-
toribus, quàm pium erga Sedem

Apo-

4
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

ցեալ եղև ի յաճառ Թագաւորէն հայոց . և Թագաւորեալ էր ամս ոմանս . բռնեալ , եթէ տառնիկն կամէին նորապէս դառնալ և աւերել զաշխարհն փոքրն հայոց , առաքեաց զհրեշտակաւոր բռնիքաշնոս ութերորդ , պատն հռովմայ . և ծանայց նման զսէրն և զհնազանդութիւն իւր առ առաքելական սբ. տէրուն . և յոյժ աղաչեաց , զի փութով առաքեացէ զօգնութիւնս հայոց , եղելոց ի մեջ բռնաւոր հալածմանն անհաւատից : ուստի պատն էտնման պատան խանի . և խորատացաւ ուղարկել զինգրեալ օգնութիւն : և Թագաւորն նորա է այս :

Աշտ. Արմատ , գերապայծառ արքայ հայոց , և սիրելի սրգիտ մեր ի քն .
Բռնիքաշնոս ութերորդ , պատն .

Հայրական բարեօրոյթութեամբ զԹագաւորս , և լուսաբ զհրեշտակաւոր բռնիական բարձրութեամբ ամ զգոշութեմ իմացաբ զսիրելի գրեալս ես ի նման , և զսիրելի պատմեալ եղև մեզ և եղբարցս մեր ի հրեշտակացն ի կողմանէ բռնման . և տեսաք . իմեք օրն , որպէս հնազանդութեմ սրգի , սիրեն և պատանեն զմայրս բոյ քաթէ կենդեցիս հռովմայ . և Թէ ցանկալով շահել զսէր և զպատմեմ բրիտանեական ժողովրդաց , հաւատարմաբար յարմարես և համեմատես զքեզ առ տէր և առ այս եկեղեցիս . Եւ դարձեալ իմացաբ զսիրութիւն և զիշտոս բոյ և Թագաւորութեմ բոյոյ . ուստի մեր սղարմելով նոցայն . ջանամք պատրաստել զօգնութիւն զստաւապեալ Թագաւորութեմ , և զսաւերեալ երկրն սրբոյ և զիւրեկն ժառանգութեմ տէրուն . Եւ աղաչեմք զարքունական բարձրութեմ . զի ժեր երկայնամատութեմ կալովդ , և յաղ

ն ի ն

Թող

7
6
Apostolicam gereret deuotionis affectum, ipsi significauit; suppliciter rogans, vt Armeniæ, infidelium armis, ac periculis vndique circumseptæ, quantocyûs ille posset, auxilio succurreret opportuno. quare magnam de ope obtinenda spem eidem Regi fecerunt sequentes Bonifacij litteræ :

7
Charissimo in Christo filio Sembat, Regi Armeniæ illustri, Bonifacius PP. VIII.

Lib. 4. ep. 161.

Regiæ serenitatis nuntijs, & litteris, paterna benignitate, nuper receptis, tam ea, quæ ipsæ continebant litteræ, quàm, quæ dicti nuntij coram Nobis, & fratribus nostris ex parte tua voluerunt proponere, vidimus, & audiuius diligenter. Ex quibus comperimus, quod tu, tanquam deuotionis filius, matrem tuam Romanam Ecclesiam reuereris, & ad Christiani populi dilectionem, & honorem aspirans, ad Deum, & ipsam Ecclesiam fideliter te dirigis, & conformas. Intellectis, itaque, per nuntios ipsos, tuis, ac regni tui vexationibus, & angustijs, intimo compatiens affectu, nostra studia præparamus, vt ipsius vexati regni tui, & desolatæ Terræ sanctæ, funico quidem hæreditatis dominicæ, adiutorium impendere valeamus; rogantes Celstudinem re-

Rex Sembat Apost. S. Sedi deuotus.

Idem eiusdem Sedis opem implorat.

giam,

աւա տեր Է-րեգոր պատրիարք հայոց .
բանկալիս ութերորդ , պատու .

ԴԲ
1.2

Gregorio Patriarche Armenior.
Bonifacius PP. VIII.

Bonif. lib.
4. ep. 271.

Ի գրեցոյն 'ի Թագածո քոյ , և 'ի բա-
նիցն հրեշտակին որ եբեր առ մեզ զնոյն
Թագածո , ծանեալ զպատիւ և զհնա-
զանդութի զոր դնիս առ մեզ և . առ-
սբ եկեղեցին հոռոմայ մայր և . առ-
ցիչ ամայլոց եկեղեցեացն և . և ս ծա-
նեալ զձմարիս և զմարտի Գա-
նու Թիգ . որով խոնարհաբար ծանաչե-
ղմեզ զդուս ընծահանրական ուղղափա-
տեկեցոյն . և . ամառակալ առաքելոյն
Պետրոսի , և . փախանորդ տեառն մերոյ
յի բի . և . հովո-ապետ տիեզերածա-
ւալ հօտին բրնտանէից . և . գարձեալ
իմացալ զհանապարհորդ նեղութիս աշ-
խարհից . և . Թե ձեռ . Թշնամեաց խա-
ղին բի աւելի բան զսոգոյն յանդիմա-
նէ և . զշտացո-ցանէ զԹագածո-որութիւն
հայոց . զի արայ և . Գա-լ յուսալով 'ի յօգ-
նականութիս մեր և . լատինացո-ցոյն ,
անձն արարեր մեզ զմիաբանութիսն
լատինացո-ցոյն Թագաւորութիսն 'ի ձեռն
Թագոյն պատասխանեմք . և . Թե մեք
յոյժ ուրախ եղաք զի ջերմեանդ . և .
Թե սիրոյդ առ մեզ և . հարաւան գծով
և . սիրով յոյժ սղարմիմք տառապանաց ,
զշտաց , և . նեղութեցն ասացեալ աշխար-
հից . և . փախանորդ ցանկանալք բռ-
նութի թալ լինել 'ի զի . նոցա . մանա-
ւանդ զի աջողութի Թագութեք . և .
գործի 'ի հարկաւոր և . յոյժ օգուտ զի
փրկութե երկրին սրբոյ .] Եւ զհիս ար-
լոց բանից . որով ծանաչանէ . և . Թե
Տակոգեթոյն աշխարհիայ գարձեալ
եր 'ի նախկին հնազանդութի առա-
քելական սբ Թոռոյն . և . Թե Թագոյն
գաւառից և . անկիւնայ միաբանեալ էին
ընդ . միմեանս 'ի ձեռն իւրեան , ասե-

ն Ի Գ

այս

EX litterarum tuarum tenore ,
& relatu tui nuntij , qui Nobis
præsentavit eadem , Apostolatu no-
stro innotuit reuerentia , & deuotio ,
quam geris ad nos , & ad Sanctam
Romanam Ecclesiam , matrem Ec-
clesiarum omnium , & magistram .
innotuit enim vera & pura profes-
sio , qua Nos caput vniuersalis Ec-
clesiæ orthodoxæ , successorem Pe-
tri , Vicarium Iesu Christi , & vni-
uersalis dominici gregis pastorem
humiliter recognoscis . Percepimus
etiam de vexatione quasi continua ,
qua manus hostium Crucis Christi
Armenię regnum impugnat , & so-
lito plus affligit : circa quod tu ad
nostra , & Latinorum subsidia me-
rito gerens fiduciam , pacificatio-
nē Latinorum ipsorum Nobis pro-
uide suassisti . Super quibus præsen-
tibus respondemus , quod Nos de
tua deuotione gaudentes , prædicti
regni vexationes , angustias , & a-
rumnas paternæ compassionis cha-
ritate patimur , & releuationem ip-
sarum eò amplius cupimus , quò ma-
gis necessariam , & promotioni ne-
gocij Terræ sanctæ plùs vulem ex-
stimamus . Et post alia , quibus in-
nuit , Iacobum Regem Aragonię , ad
Apostolicę Sedis obsequium iam reuo-
catum , atque asperè inuicem disiden-
tes Francorum , & Anglię Reges à se
conciliatos fuisse , hæc alia subiicit :
Rogamus itaque tuæ deuotionis cõ-
stanciam , & hortamur attentè , qua-
tenus

Commen-
dat illius
obseruan-
tiam erga
Sedem A-
postol.

De vexa-
tionibus
Armenię
dolet .

Illum ad
constantiam,
& patientiam eri-
git.

tenuis inter tribulationum angustias viriliter agas, & cor tuum in Domino confortetur. Expecta eum, & custodias vias eius; saltem donec tibi, Ecclesijs, & Regno Armeniae tempus subuentionis adueniat, quod dante Domino erit promptius, quam credatur. ipse namque Dominus prope est ijs, qui tribulato sunt corde, & oculi eius super timentes eum, & in eis, qui in misericordia eius sperant. Nos quidem in fauorem negotij, & succursum pridem praefatis Francorum, & Anglorum Regibus apostolica scripta direximus; & illud, quod Domino praestante, poterimus, consilium. & auxilium intendimus exhibere. Hortamur insuper, & rogamus attentè, vt studeas Armenorum Clerum, & populum in fide, quam praedicta sancta Romana praedicat, docet, & tenet Ecclesia; per te, & alios informare; vt purgato omni vetustatis errore, in fide ipsa sint stabiles, & in opere efficaces, ad animarum suarum salutem, gloriam, & honorem Domini nostri Iesu Christi; qui cum Patre, & Spiritu sancto viuit, & regnat in secula seculorum. Dat. Reate, v. i. Kal. Nouembris, anno .i. v.] Hucusque Bonifacius; qui etiam Gallorum, & Anglorum Regibus nuncios, quos ad illos Armenus miserat, litteris suis * dirigens, & commendans, eisdem Reges ad ferendam laboranti Armeniae opem excitauit.

Porro Rex Hayton, & Thoros fratres, qui pulsi ex Armenia, post diu.

ԴԷ այսպէս . աւրդ՝ աղաչեմք և յորդա-
րեմք զերկայնամասնութի բոյն առա-
ջինութեք. որպէս զի ի մեզ ներդա-
րեց աստապանացք բազ և հաստա-
ստուն եղեջին . և զօրացի սիրան բոյ
ի տէր . համբեր և պահեալ զխնայ
պարհս տեառն մինչ և բեղ էկեղեցոյդ,
և Թորոս Թե հայոց հասանիցէ ժա-
մանակ օգնութեք մեր ձեռնադրոյն լինիցի
օգնականութեքն ալ, բան Թե համա-
րէք դուք զի մերձ է տէր առ այնսոսիկ
որ մաշեալ են սրտիւք . և աչք նորս ի
զի երկիւղածաց իւրոց, և ոյր յոստան
յոյսարմութի նորս . աւրդ մեր զի աղա-
չելոյ զերն օգնութեք ձերոյ, գրեցաք
Թորոս առաքելականս առ զերն
գրեալ Թորոս քանակեաց և տակնեաց
և զոր ինչ կարեմք տալ ձեզ խրատ և
օգնութի . կամեմք բաղանօք . Եւ
գարնեալ կարի յոյժ աղաչեմք և խրատ
տեմք զբեղ. զի ջանասցին ուսուցանել
էկեղեցոյդ և ժողովրդեանդ հայոց
զորդապետ հաւատաւ, զոր բարեղէ,
աւուրցանէ, և դաւանէ ամենապէ
էկեղեցին հաւովմայ. որպէս զի ի բաց
բառնալով զիմ մարտութի հոռութեք,
հաստատուն եղեցին ի սբ հաւատաւ
և ի գործս բարեւ. առ ի փրկութի հո-
գոցն իւրեանց, և ի փառս և պատիւ
տեառն մերոյ յի բն Մարգարէ ի բա-
ղաբն Մեհապէ ի ի. ի. հոգեմեքեր ամ
ոյ. և ի չորրորդ ամի հովաւապէ
աստութեք մերոյ.] Եւ զինի այսորիկ
նոյն բանեցաչեալ պատիւ յղեաց առ
Թորոս քանակեաց և ընկէզաց զհրեշ
տակս արքային հայոց. աղաչելով զիւր
առ տալ զօգնութի հայաստանեաց
աշխարհին.

Իսկ՝ Հեթում Թոր և Թորոս
եղբայր իւր՝ տարադրեալք ի հայրե-
ն ի հ.

Hortatur
Patriarcha
vt Arme-
nos fide
orthodo-
xaerudiat.

* Ibid. ep.
262 & reg
post ean-
dem epist.

նեաց աշխարհէն շրջէն ընդ աշխարհս
այլոց ազգաց. եւ յետ երկար պանաղի
առաքել Զանային աւել զգնութի ի
Թաթարաց զսպանալոյ ի ստացուին
Թգրութեւ քայք Թաթարքն փոխա
նակ օքսէլոյ, մանեցին զերկասինն ի
ձեռս Աղմբատայ երբորդ եղբորնուս
աի սանապոն զԹարս: Եւ կուրացոյց
յուշաց զՀեթում: Եւ յորժամ կարժէր,
եթէ այսպէս հաստատեալ էր զինքն ի
յաթու Թգրութեւ այնորիկ. հասրիւ
ըմբռնեալ ի չորրորդ եղբորն որ Լյոս
տանտ կոչիւր. հարկեալ եղև ի բանդ.
զնորոց Հեթումաւեալ զերստին յայ
զաչաց տեսութի սքանչելաբար նըս
տաւ միւս անգամ ի յաթու Թգրու
թեւ իւրոյ. աչքոյ՝ պատմէ զայս ամ
Ամանտանտ այսպիսի բանիւ. Աեմ
բատ ի դառնալ ի Թաթարաց. ըմ
բռնեաց զՀեթում և զԹորոս զեղբարս
իւր. Եւ մերկացոյց զնոսս յամ ընչին
իւրեանց. Եւ տարեալ ընդ իւր ի հայս,
իւնդել ետուր զԹորոս Լարիւ աղե
ղան. Եւ կուրացոցանել զՀեթում, որ
Եւ յետոյ զերստին ետա զանուրի
շնորհօքն այլ զոր տեսեալ Լյոստանտ
չորրորդ եղբայր. կարի արամեցաւ
ուստի յարեալ ի զն Աղմբատայ. ըմ
բռնեաց զնա, Եւ իդ ի բանդի. Եւ ա
զատեաց զՀեթում. իսկ սոս աղատեալ
առաքելաց զերկոսին եղբարսն ընդ հա
ւաարիմ պահպանութի առ Լյոստան
յուշաց ի կոստանտնուպոլիս. աղաչե
լով զնա, զի մի տայե շրջել զնոսս.]

Եւ որչա՛հ հետեւի ասել զերպրեալ
պատմիչն. եթէ յորժամ կրժնաւ որ ար
քայս հայոց Հեթում, որ պլանտն կը
չիւր յովհաննէս, մտեալ էր կրկին ան
գամ ի յառաջնորդութի Թգրութե
հայոց. առաջինն պապատակեցին զաչ

ն ի Ե

Ի Խարհս

ԻԶ
18ԻԶ
19ԻԶ
20

diuturnam peregrinationem à Tar
taris pro regno recuperando eblan
diri auxilia pitebantur, eorundem
Tartarorum dolo, ac prodicione à
Sembat tertio fratre comprehensi
fuere; qui dum, praefocato Thoro
so, & Haytone oculis orbato, ty
rannidem suam stabilivisse putabat,
à Constante quarto fratre insidijs
oppressus est: vnde iterum Hay
ton, vilu diuinitus recepto, resti
tuitur regno: quod Sanurus his ver
bis enarrat: Sembat in reditu è Tar
taria fratres Haytonem, & Thoros
capiens, & cunctis bonis expolians,
in Armeniam duxit; Thoros cum chorda
arcus stricto gutture suffocari fecit, &
visum perstringi Haytoni, què ille nutu
Dei recuperavit. Quod accendens Con
stans quartus frater, indoluit vehe
menter, & aggressus Regem Sembat
personaliter cepit, & carceri manci
pavit, & Haytonem libertati resti
tuit. ille, liber effectus, ambos fratres
sub intacta custodia misit ad Constanti
nopolitanum Imperatorem, rogans, ne
eos sineres evigari.

Subdit præterea * præfatus au
ctor, ab eodem religioso Rege Hay
tone, aliàs Fratre Ioanne, post lici
pti recuperationem, Cassanum
Tartarorum in Perfide Regem ad
Sarracenos, qui Armeniam infesta
bant, exsecindendos sollicitatum: An
no Domini 1199. Sarraceni Arme
niam discurrebant, castra, & loca
fortissima occupantes. Rex autem
Frater Ioannes, se, suosque in monti
bus saluans, in arcto positus, Tarta
rorum implorat auxilium, eosque con

Sanus. lib.
3. par. 13.
cap. 2.

Hayton.
Rex Arm.
regnum a
missum. e
cuperat.

* Ibidem.

Sarraceni
infestant
Armenia,
cuius Rex
auxilia
Tartarorū
implorat.

H h h

tra

tra Sarracenos instigat; ostendens plurimam habituros pradam; nec verendas eorum acies, auroque argentoque fulgentes, in quibus plura latere, quam periculi inuenirent.

Sulceptum accuratissimè hoc eodem anno à Cassano Tartarorum Rege bellum in Mahometanae sectae cultores, acque coniunctis sibi Armenis, Georgianisque copiis, magnam de Sultano victoriam retulisse, diffusè refert Aytonus, Armenus Historicus, qui eidem bello interfuit: Diuus autem Antoninus eadem breuiter in hæc verba perstrinxit: Cassanus, Imperator Tartarorum, venit in Syriam contra Sultannum Babyloniae, secum copias ducentorum milium Tartarorum, inter equites, & pedices, ex conductu Regis Armeniae, & Regis Georgiae, qui erant inimici Sarracenorum; & ipsi Reges erant Christiani; ad recuperandam Terram sanctam, & auferendam à Sarracenis: Hoc autem cum cognouisset Sultannus, ex Aegypto descendit in Syriam cum centum milibus equitum Sarracenorum, absque alia multitudine innumerabili de Syria, eum adiuantem; & sibi inuicem occurrentes, pugnam horribilem inierunt inter se: demum cessit victoria Cassano Imperatori Tartarorum, ex industria, & sagacitate pugnandi: Nam ipse cum non modica parte, & fortiori suorum equitum, descendentes de equis, in pedibus steterunt, quousque Sarraceni, emittendo continuo sagittas, euacuauerunt pharetras suas, &c.

Ayto, hist. Orië. par. 2. cap. 25. apud Ramusium, tom. 1.

S. Anton. par. 3. tit. 20. cap. 8. §. 8.

Tartari cō Armenis, & Georgianis in Sarracenos bellū suscipiūt.

Idem victoria potitur.

Nota

21 շխարհն հայաստանեաց . զմարտն շխարհն շխարհն անկ զԹաթարս ի պատերազմ ընդ դէմ նոցա . Եւ քան յոր ին այսոքիկ Տաթար անան . Եւ մի թաթարիկն որպատակեցին զհայաստան . Եւ առին իբրեւ Եւ զայլ ամուր անդիս . Իսկ կրօնաւոր արքայն Տովհաննէս փախեալ էր ընդ Եւրո ի լեթիս . Եւ խնդրէր զօրնու թի ի Թաթարաց, իսկ նախ զարշել զնոսն ի յաւեւրուսն աստեկաց, Եւ անէր ի միտս իւրեանց զաւարս յորմս զոր շահելոց էին . Եւ զնոց արար էր երկն ի ստեղծական զօրացն, որք փայլաւոր էին սկեւոյ Եւ արմաթոյն Եւ ի նոստմ զարմ դաւանիւր անէր բան զմասն .] զայս գրեաց Լիւսնուստն .

22 Եւ շխարհն պատմիչն ի ին . գրուին երկրորդ հատորին ճառեւ անախար . Թէ սոյ Լիւսնուստն Թարս Թաթարաց հաւանեցաւ աղաչանաց արքայն շխարհն . Եւ ի նոյն նախապես անին խորովեալ մեծագոյն պատրաստութի զօրաց ի հայոց վրաց, Եւ Թաթարաց, եւ ի պատերազմ ընդ դէմ աստեկաց, Եւ մեծ յաղթութի արար ի վրնոցա իսկ նոյն Լիւսնուստն պատմե համառօտապ զսոյն այս այսպիսի բանիւ . Թաթարն որն Թաթարաց Լիւսնուստն եկն ի յասորդատան ընդ դէմ Լիւսնուստն բարեկրնացոց . բերելով ընդ Եւր երկու հարիւր հազար ձիւ Լորաց Եւ աստեղեկաց հանդերձ Թաթարաց հայոց Եւ վրաց . որք էին քրիստոնէս Եւ Թշնամիք աստեկաց . Եւ կամեին աղաւել զոք երկիրն ի ձեռացն անհաւատից . Եւ իբրեւ Լիւսնուստն լուսն զայս, էջ ի յեղիպատե ի տարրատան հանդերձ հարիւր հազար ձիւ ծելով աստեկաց, Եւ այլ անհամար բազմութիւն ասորական զինուորացի . Եւ

Տիգ

սկեւոյ

պետաբ միմանց, սկսին մի քարհուրելի
պատերազմիսկ' Լյաւանոս յաղթեալ
պատիկսն զն մեծ ի հմառութեւ հան
ճարեղութեն իւր ի մարտն չիշխանդի
նա իջանել զղինաւորսն իւր ի յերիզա
րացն, և կալ յետնացս մինչ երբ տաճի
կէն ձգելով հանապաղ զնետս իւրեանց,
դատարկ արարին զկապարնս իւր :

Դիտեալ զհանձարեղութեն թա
ժարաց, որք մալով զկնի երիզարացն
իւրաց, արարին զնոսս ինքեանց պա
րիսպ ընդ գէմ քրտաւոր բարկութե
թշնամեացն : և յորժամ սոքս ունացն
նեառաջմասք ամենեւին դատարկա
ցուցին զամ կապարնս իւր. նոքա էլեալ
զերտին ի զն երիզարացն իւրեանց :
և բաժապէս նետամարտեալք ընդ գէմ
թշնամեացն շուտով խորտակեցին զնո
սս ամ, և եգին ի փախուստ : և ձագ
որակս եղև զերջն պատերազմիս ան
որիկ ծանուցանէ մեզ պատմիչն Հե
թուս. ասելով այսպէս Լյաւանոս հան
գերն զորք իւրովը հալածեաց զթշնա
միսն մինչ և ի խաւարս գիշերի արա
կոտոր անելով զնոսս զանազանապէս
և այնքան եղև սրածուծ ի տաճիաց,
մինչ զի ամ երկիրն երեւել ի մեռեալ
մարմնովք մարդկան և երիզարաց և
խոցելոց : և ասով ի գիշերն այնմիկ
հանգեալ Լյաւանոս ի միտմտեղոր
որ կոչի Լյանեա ; ուրախութեւ և բեր
կրութեւ մեծաւ զն յաղթութեն զոր
բերեալ էր ի թշնամեացն օգնականու
թշնայ : և եղև այս ամյամի տեառն
ա. մ. զ. Թ. ի չրեք շաբթի յառաջ բան
դառն ծննդեանս ըն : և յետ այսոցիկ
Լյաւանոս հրամայեաց արքային հայոց
և ումեմ զորաւարի Թաթարաց և ո
րոյ կոչեցելոյ . զի ընդ բառասուն հա
զար ձիաւորս գնացին և հալածե

Տ Ի Է ցին

Nota Tartarorum astutias, qui
stantes post equos suos, de eis sibi
murum fecere contra impetum ini
micorum, donec hi pharetras suas
omnes, incassum tela iactando, ex
haurirent: post quæ illi rursus equos
insilientes, atque hostes viriliter in
uadentes, in fugam eos conuerterunt.
Cuiusmodi autem huius fuerit vi
ctoriæ finis, explicat Ayconus: *Cas
sanus*, inquit ille, cum gente sua per
sequutus fuit usque ad noctis caligi
nem inimicos, diuersimodè occidendo:
unde tanta fuit ibi Sarracenorum
strages, ut tota terra corporibus equo
rum, & hominum mortuorum, ac
sanciatorum, plena videretur. Post
conflictum, nocte illa requieuit Cassa
nus in quodam loco, qui vocatur Ca
netum, gaudens, & exultans inffa
biliter de triumpho, quem contra ini
micos obtinuerat nutu Dei. Actum
hoc anno Domini 1199. die Mercu
rij ante festum natiuitatis Domini.
His itaque sic peractis, Cassanus pre
cepit Regi Armenia, & cuidam Duci
Tartarorum, qui vocabatur Molay,
ut cum quadraginta millibus equi
tum Tartarorum persequerentur Sul
tanum usque ad desertum Egypti,
quod distabat à campo belli per duo
decim dietas; & ultra; & apud ci
uitatem Gazara ipsam, aut eius man
datum expectarent. Rex igitur Ar
menie, & Molay predictus cum qua
draginta millibus Tartarorum ante so
lis ortum discedentes, Sultanum fue
runt celeriter persecuti. Post triduum
verò, Cassanus nuncios misit ad Re
gem Armenie, ut rediret; quia vo
lebat

Ayto. loci
cit. cap. 19
& 26.

Armeni, &
Tartari Sar
racenos perlequi
tur.

lebas obsidere ciuitatem Damasci; & precepit, ut Molay ulterius procederet, sicut habuerat in mandatis, Saracenos omnes, quos poterat, perimendo. &c.

* Cap. 27.
28. 29.

Cassanus ad summam (quod latè prosequitur auctor *) dum iunctus cum Rege Armeniæ, Aman, & Damasco, cæterisque Syriæ Urbibus subiugatis, victoriæ triumphum ulterius felicissimè protraheret, certior factus de Perside, à Baido consanguineo suo excursionibus inuasa, illuc celeriter accurrere cum exercitu, victoriæque progressus prosperè succedentes omittere compulsus est: quam ob rem & Hayton Rex Armeniæ, descisciente iterum Syria è Tartaris ad Sarracenos, in regnum suum pariter se recepit: qui licet subindè cum nouo rursus procinctu ex Armenia bis egresus esset anno salutis 1301. & 1303. ut ad Mahomeranos debellandos, suas cum eodem Cassano vires coniungeret; semper tamen, aut Cassano grauissimis morbis oppresso, aut tumultibus in Perside denuò suscitatis, ab incæpto desilisti, atque importunè retrocedi oportuit.

Forundè
in Sarracenos bel-
lum impetit
intermis-
sum.

յաղԹուԹԷն. և փոյԹ ընդ փոյԹ դառնալ ՚ի յետս զօրօք իւրովքս ԼԼԻ սրոյ պատճառի աշխարհն ասորոց միւս անգամ դարցաւ առ հնազանդութիւն տաճկաց. և արքայն հայոց Հեթում քնաց ՚ի ԹգրուԹիւն իւր. Էս Թեղեալետոյնոյն Հեթումայլ երկու անգամ ելեալ իցէ միացորցանելով զզօրութիւն իւր ընդ Լյասանոսի վն աւելբելոյ զտաճկական տէրութիւն. յը. մի անգամ յամի տեառն. ա. յ. ա. և միւսն. յամի. ա. յ. ք: Բայց սակայն միշտ հարկաւորեցան դառնալ ՚ի յետս վն հեւանդութիւն Լյասանոսի, կամ վն սոր խռովութեւ պարսկական աշխարհին:

Plurima porro eiusdem Regis exercitus in ultimo regressu passus est damna; quæ vti fuerint à Cassa-

27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Իսկ զօրքն արքային հացոց ՚ի յետին դարձմանն յոյժ մնասեցան. և մնացն անոցիկ վճարեաց Լյասանոս.

ըստ որում առէ նոյն Հէթում արաւ
մին , այսպէս գրելով ի . Թ. գրութիւն :
Տեսա որոյ արքայն հայոց անցեալ էր
այնկոյս գետին եփրատեան մեծ աւ զաւ
տաւ Թէ իւրոցն . առաջ քին դրառնալն
իւր ի յաշխարհն հայոց , խորհեցաւ
գնալ առ Լյաւանոս : զի որոյ գնաց ի
քաղաքն Լինսկէ , յորուս նա յայնժամ
նստէր : Իւր Լյաւանոս ընկալաւ զար
քայն սիրով և պատուով . և յոյժ ողոր
մեցաւ նմա զի կորստեան և փառս
զորայն իւրեան : և փոխանակ փառսուցն
շնորհեաց նմա . զի հազար ձիաւ որ
Թաթարաց հանապազ ծրի կացցեն ի
պահպանութի հայաստանեայտեւ և
հրամայեաց . զի յաշխարհն Թաթա
րանի առեալ լիցն նմա այնքան ըստակ .
որքան պիտոյանայր զի ունելոյ ի պահ
պանութի անձինն իւրեան զայլ հա
զար ձիաւ որս հայոց ազգաւ : ուստի
աշխարհն առեալ զնորս զայսոսիկ ,
գարձաւ ի Թ. գրութիւն իւր . և Լյա
ւանոս անձեաց նմա զարժուին մնալ
և հոգալ զթաւաւ Թէ զպահպանու
թէ աշխարհին հայոց մինչ և հասա
նէր ժամանակ գնալոյ վերստին ի փո
կութի երկրնս որոյ :

Աշոգ պատմէ նքն Լյաւանոսին ի
յերթորդ հատորն պատմագրութեւն
իւրոյ . եթէ նոյն Լյաւանոս կամեցաւ
առնուլ զիւր խորհուրդ . մկրտութեւն
զիւ սքանչելագործութեւն որուք , որ
էղև ի ձեռն աղօթից գրաստեան արքայ
նին հայոց , որ էր ամուսինն նոյն Լյա
ւանոսի . և բանքն արքայն Լյաւանոսի
նստի են այսպիսիք :

Թագաւորն Թաթարաց Լյաւա
նոս եղև որդի աշխարհ խանի . և էր
մարմնով փառք . իսկ հոգևով մեծ . տես
լեամբ անարգելի , բայց մտք որտա
ն ի Թ . և էր .

no reparata, his verbis memorat
idem Aytonus * : Postquam Rex Ar
menia flumen Euphratem pertransiuit
cum tanta suorum iactura; antequam
ad regnum suum reuenteretur, decreuit
ire ad Cassanum: unde perrexit ad
Civitatem Niniue, in qua ille tunc
residebat: & Cassanus Regem exce
pit benignè, & honorificè; ac pluri
mum condoluit propter amissiones, &
damna, quæ ille passus fuerat; pro
quorum compensatione, gratia speciali
illi concessit, ut mille equites Tarta
rorum suis expensis assidue manerent
in custodia Regni Armeniæ: & præ
terea iussit, e regno Turciæ tantam pe
cuniam illi subministrari, quantà po
tuisse alios mille equites Armenos in
sui custodia retinere. Rex itaque, his
acceptis gratijs, in regnum suum re
uersus est, & Cassanus ei iniunxit,
ut accuratè circa custodiam regni Ar
menie vigilaret, quousque ad Terram
sanctam recuperandam iterum posset
iri.

Quod autem ad Cassanum spe
ctat; suscepisse illum Christiana ba
ptismalia ex prodigio quodam, di
uinitus patrato precibus filia Regis
Armenie, vxoris eiusdem Cassa
ni, refert S. Antoninus: cuius ver
bis, quonam modo totum hoc se
habuerit, ostendere, operæ pretium
visum est.

Cassanus Imperator Tartarorum,
inquit, ut dictum est, fuit filius
Argonis Chami; paruus quidem
corpore, sed animo magnus; de
spicabilis vultu, sed mente vene
randus; quia virtutibus exornatus, sa

* Cap. 19.

Armenia
praefidijs
Tartarorū
munitur.S. Anton.
par. 3. tit.
20. cap. 8.
§. 9.Virtutes
Cassani.

Miraculo,
quo Cassi-
nus ad fi-
dem con-
vertitur.

Filia Regis
Armeniae,
Imperato-
ri Tartarorum de-
sponsatur.

lapiens in bellis, & sagax in rebus, munificentissimus, & amicissimus Christianorum. Hic demum, Christianus effectus, baptisma suscepit, & ad hoc induxit multos ex suis. Caula autem suae conversionis ad fidem, miraculum fuit, quod hic sequitur, ad consolationem fidelium enarrandum. Quando iste Cassianus fuit creatus Imperator Tartarorum, fecit inquirere inter omnes mulieres, quae esset omnium speciosior, ut illam sibi acciperet in uxorem, non attendens nec ad thesauros, nec ad alia huiusmodi: & cum destinasset plurimos per partes Orientis ad hoc perquirendum, tandem compertum est, & indicatum, quod filia Regis Armeniae esset pulchrior omnibus. Hac igitur postulata à Cassiano, pater assensum prae-buit, si puella hoc gratum foret. illa, ut prudens, pudica, & Iesu Christo deuota, respondit, se paratam patri obedire in hoc, ita tamen, si sibi libertas daretur colendi Iesum Christum suo modo, quamuis Cassianus tunc esset paganus: & acceptavit conditionem Cassianus per oratores suos. Quamobrem Rex Armeniae misit filiam suam ad Cassianum, associatam cum germano suo religioso viro, & cum alijs religiosis, & nobilibus viris, ac mulieribus, ut eam in uxorem haberet: quae cum applicuisset, mutuum complacuit sibi in ea, ex qua citò filium suscepit, sed ita deformem, & turpem, ut vix in eo humanitas appareret.

Cas-

ւելի. զի եր առաքինութիւն զարդա-
րեալ. ի պատեարզմ հմտացեալ. ի
գործողութիւն խոհեմ. և յոյժ պար-
գեւատու. և քարեկամ բրնձանեկց,
արդ սո եղեալ բրնձանեայ. եւա զմկր-
տութի. և էտ մկրտել զայլ բազումս
յիւրականացն. և պատճառն դարձ
մանն իւրոյ ի սբ հաւատն ըն եղև որ-
չելագործութի ինչ. զոր այժմ կամիմ
պատմել. վն միսիթարութե հաւա-
տացեղոցն. Տորժամ Լյասանոսն ստա-
նիյաթա. Թգրութեն Թաթարաց. ետ
խնդրել յամ ուրեք, Թէ որ եր գեղեց
կագոյն ի մկր ամ կանանց, զի առցե
ղնա ինքեանն ի կին. ոչ հայելով ի հա-
րըսութիւն և ոչ ի յայլս այսպիսեացո-
ւա առաքեալ զբազումս ընդ ամ արե-
կա վս ինդրելոյ զայս. ապա գտեալ
եղև, և Թէ գուտարն արբային հայոց
եր գեղեցկագոյն բան զամենեւեան վս
որոյ սա պահանջեալ եղև ի Լյասա-
նոսէ. և հայրն նորա հաւանեցաւ,
և Թէ հաճոյ լինէր քրտարն. իսկ սա
գոյով խոհեմ, համեստ, և յոյժ վա-
ռեալ սիրով ըն. պատասխանի ետ. և
ստաց. Թէ ինքն պատրաստ էր հա-
ղանդել հօրն իւրում և Թէ Լյասանոս,
որ յայնժամ էր անհաւատ, Թոյլ տայր
ինքեանն պաշտել զյն քն ըստ կրօնիցն
իւրեան. և Լյասանոս յուեալ զայս ի
հրեշտակացն նորա, հաւանեցաւ, և
խոստացաւ առնել այսպէս. Եւ որոյ
արբայն հայոց առաքեաց նմա ի կին
զգուտարն իւր հանդերձ յմամբ կրօնա-
ւոր եղբարք իւրով և այլովք կրօնաւոր
և աղիւն արամբք և կանամբք. և ի
բն Լյասանոս Ետև զնա յոյժ համեցաւ
ինմա. և շուտով ծնաւ ի նմանէ զորոյն
որ էր այնքան գեղ և մեղմար. մինչ զի
միայն Լրեւիւր ի նմա մարդկային կերպ

Եւ

Դրոյ

ԲՐԵՅ անգագաւ Լրատանոս ժողո-
վեաց զառաւարտութիւնս և զինաստուծնս,
և խրատ խնդրէր ՚ի նոցանէ ՚ի զի այսր
իրիւ եւ պատասխանի ետուննմաւ, Թէ
զի այսորիկ այն չարս գիպեցաւ, զի
կինն յըզացեալ էր ՚ի պառնակութենէ,
զի որոյ պարս ևր այրել զնա ընդ զա-
ւակի իւրոսմաւ և Թեպետ այս էր յայտ-
մանար Լրատանոսի վասն մեծի սիրոյ
զոր ունէր առնաւ, և ժողովորդն ևս
արտում էր վասն այսորիկ, սակայն
հաստատեցաւ այսպէս, և պատրաստ
տեալ եղև հորինու իսկ՝ իբրև կինն ծա-
նուցեալ եղև զմահուանէն իւրմէ, խն-
դրեաց աղաչանօր, զի նախ թող տա-
ցեն ինքեանս առնել խոստովանութի
և առնուէ զիւ հաղորդութի ըստ սո-
վորութե բրնտանէից, և ևս մկրտել
զաւակն իւր, եւ իբրև եղեն այսորիկ,
և մկրտեցաւ զաւակն, առ ժամայն
մոտոտեցաւ կերպ մանկանն, և երևե-
ցաւ այնպէս զեղեցիկ և շարհաւոր,
զի ոչ կարէր գտանիլ նման ՚ի բոլոր աշ-
խարհս Եւստի Լրատանոս ուրախ է-
ղեալ զայսանի սքանչելագործութեւս
այսորիկ, ոչ Թէ միայն կամեցաւ ա-
ռողջ պահել ՚ի մահուանէն զկինն իւր
ընդ զաւակի նորաւ, այլ ևս ետ հուշա-
կել զնա Թագուհի, և ինքն հանդերձ
անհամար բազմութիւն Թաթարաց ըս-
կալեալ զհաւատն ի, մկրտեցան մե-
ծամեծ հանդիսիւ, Էւ ՚ի վկայութի
ճմարտութի իրացս այսորիկ՝ առա-
քեաց հրեշտակ զայր ոմն ֆաանկ ֆլո-
րենկացի բազում Թաթարօք հանդերձ
առ տեր Բոնիֆաչիոս պապն հռովմայ,
զի պատմեցէ նմաւ և այլոց իշխանաց
բրնտանէից զիրողութիւն զայսպիսիս,
և ինչ և ցաստ են բանք սրբոյն ւշն
առնինոսի:

17
36
37
18
38
Cassanus super hoc consilium su-
mens cum Satrapis , & sapientibus
suis ; collatione simul facta , ab
eis responsum accepit , hoc ideo
accidisse , quia ex adulterio con-
ceperat ; & ideo ipsam creman-
dam esse cum prole sua . Deter-
minatione ea facta , quamuis hoc
grauē esset Cassano propter amo-
rem ad illam conceptum , populus
quoque ciuitatis condoleret , cum
rogus ad hoc pararetur , sibi que
significata fuisset mors sua , po-
stulauit illa , hanc sibi gratiam fieri ;
vt more Christianorum sibi li-
ceret confessionem facere , & com-
munionem sacram suscipere , & fi-
lium illum suum baptizari . Qui-
bus peractis , & paruulo illo bap-
tizato in debita forma , subito puer
mutatus est in alterum , & apparuit
ita pulcher , & graciosus , sicut qui-
cunque alius in Orbe reperiri pos-
set . Ex tam euidenti prodigio ni-
mis lætificatus Cassanus , non so-
lūm immunem esse voluit uxorem
suam cum prole à morte ; sed eam
quoque Imperatricem decreuit , &
cum magna solennitate ipse cum
innumerabili populo Tartarorum
credentes in Christum , baptismum
susceperunt : & in testimonium
veritatis prædictorum , quidam
Florentinus origine , nutritus in
partibus illis à pueritia , destinatus
fuit orator cum pluribus Tarta-
ris ad referendum ista Domino
Papæ Bonifacio , & Principibus
fidelium .] Hactenus S. Anto-
ninus .

Tarantini
plexantur
fidē Chri-
sti, operā
filiae Regis
Athenae.

Ayto. hist.
Oriē, cap.
30. & 31.

Cassano denique, anno à Virgini partu 1304. ab humanis crepto; post illius excessum quid acciderit Armeniæ; quid Haytoni Regi, eiusque filio Leoni; quid tandem Aytono historico, Regis Armeniæ consanguineo; ab iplomēt Aytono accipiamus, cuius verba sunt hæc:

Propter Cassani obitum Rex Armeniæ fuit plurimum concurbarus; ex eo enim ipsius inimici magnam in superbiam eleuati fuerant. Cumque Sultanus eundem Regem, ac eius gentem odio nimis haberet, singulis annis, & ferè vnoquoque mense multos mittebat de Cinitate Baldach * ad totam Armeniæ Regionem depopulandum, & præcipuè omnes agrorum fructus; ut nunquam aliàs regnum Armeniæ adeò ingentia damna subierit. Sed omnipotens, & misericors Deus, qui non deferit sperantes in se, Christianorū calamitatum misertus fuit. vnde accidit, quòd mente Iulij septem millia Sarracenorum ex melioribus, quos haberet Sultanus, inualerunt regnum Armeniæ, ipsum totum vastando, ac destruendo vique ad ciuitatem Tarsī, in qua natus erat Paulus Apostolus. Cum autem illius Prouinciæ prædis onulti reuerterentur, occurrit illis Rex cum suo exercitu prope ciuitatem Giazæ, & prælium cum eis in iuit. Tandem voluntate, ac misericordia Dei, non industrià, aut viribus hominum, ita Sarraceni superati fuerunt, ut ex tanto numero vix fugere potuerint trecenti, reliquis omni-

* Aliàs Bz.
bylonis.

Sarraceni
irrupunt
in Armeniam.

Այտոն ի յամի ծնընդեանն ըն.
Այտոնն ընդ իմաստիկեանն մեծ
Լյասանոս Բայց զինի մահուանն առ
յոս զինչ հանդիպեցաւ հայաստանեաց
աշխարհն. և զինչ արքայն Հեթում
և Լեւոնի որդւոյնն որս. և զինչ առ
յոս Հեթում, որ էր ազգակից արքայն
հայոց, և գրեաց զպատմութիւն Թաթա
բայ. յուսացուք այժմ ի նոյն պատմչէն
Հեթում. որոց բանքն են այսորիկ.

Իբրեւ արքայն հայոց յոսաւ զմահն
Լյասանոսի. յոյժ տրամեցաւ. զի զն
այնորիկ Թշնամիքն իւր յարուցեալ էին
զգլոխս իւրեանց մեծաւ հպարտու
թք. և Լեւոնանն առեւելք զնոյն որ
քայն և զԹաթաբայն որդւոյնն. որ զարկէր
յիւրաքանչիւր տարւոյ զգորս իւր ի
բազաբէն բաղդասայ ապառաակել զնմ
աշխարհն հայոց և մահուանդ զնմ
պատուք վայրից. մինչ զի Թաթաբայն
հայոց ի նախնադոյն ժամանակս ոչ
տակաւին կրեալ էին զայնչափ զնաս.
Բայց ամենակալ և մարդասէրն ան,
որ ոչ Թաթաբայն սացեալս ի նոս, որոց
մեցաւ ի զն տառապանացն բրիտան
նեկց. ուստի եղև. ԼԵՒՆ ի յոյժսի ա
միսն և ԼԵՒՆ հազար տանիկէն, ի զորա

Կուսնիցն Լեւոնանն, ապառաակեցին
զնմ Թաթաբայն հայաստանեաց մինչ
և ի բազաբէն տարանն, յարուս ծնաւ
որ տառաբայն Պօղոս. և իբրեւ գաւ
նայն ի յետ ի սաւարօք աշխարհին
այնորիկ. ել ընդ առաջ նոցա արքայն
հայոց զորօք իւրովք մերձ ի բազաբէն
նաճայ. և պատերազմեցաւ ընդ նոսա
նիկ ապա համօք և տղարուծքն ան, և
ոչ հաարիւ և զորուծք մարդկան, այն
պէս յաղծեալ էղին տանիկէն. մինչ զի
ի մեծ բազմութենէն այնմանէ միայն
երէք հարիւր կարացան փախչիլ քաղ
ն ԼԵՒՆ և ԼԵՒՆ լով

յով ի մայրեղոցն այլ սպանեալ և այլ
գերեզմարիալ. Թեպետ յառաջ զն մեծ ի
հպարտութեն իւրեանց համարէին
միով խած-իւն. կենել զբազանդակ աշ
խարհն հայոց. Էս եղև այս յաղթու
թիս ի յաւառքն կերակրի ի. ԺԵ. յոր լիս
ամսոյ զկնի որոյ սրածութեն ոչ առա
նել իշխեցին տառնիկն մտանել ի
Թագաւորութիւն հայոց. այլ Լուս
տանն եգիպտոսի առաքեաց զհրեշ
տակս առ արքայն. և դաշինս խաղա
ղութե արար ընդ նմա:

Էրդ՝ ևս Հեթումն ներկայ եղէ նմ
զերոգրեալ իրացն. և Թեպետ յառաջ
կամեցեալ էի տանու զկրօնաւորական
հանդերձ. սակայն զն բազմազիշա
ալիկոծութեց Թագութեն հայոց ոչ
կարացայ Թողուլ զազգակիցս և զբա
րեկամս իմ ի մեջ այդան պիտայիցս իւ
րեանց. իսկ յետ որոյ ամ ողորմութեն
Երդ շնորհեաց ինձ առեանել զնոյն
Թագութիւն և զժողովուրդն հայոց
հանգչել ի խաղաղութիւն և բարի կա
ցութիւն զկնի բազում աշխատութեց ի
մոց. շուտով կամեցայ կատարել զուխառ
իմ զն որոյ առեալ զհրաման ի Թագն
և յայլոց ազգակցաց և բարեկամաց
իմոց ի նոյն տեղով յորում ամ շնոր
հեալ էր բրնտանէից զնախասացեալ
յաղթութիւն ի զն Թշնամեացն իւրոց.
Գնացի ի Լիպրոս ի վանս նպեկո
պոսարանին. և անդ առի զհանդերձ
կրօնաւորացն ի կարգէ պրէմոստրա
տեցւոց յամի տեառն. և Ե. Ե. եւ որ
պէս յառաջ զինաւորեալ էի աշխար
հիս. այսպէս այսուհետեւ Թողեալ
զպատուս նոյն աշխարհին կամեցայ լի
նել զինաւոր բն:

Բնտոսի գահութիւն մատուցանեմ այ
զի հայոց Թագութիւն ի ժամանակս այ

Ե Լ Գ

սոսիկ

nibus aut micipatis, aut neci traditis:
44 quamvis ob magnā ipsorum audaciā
arbitrati prius fuissent, se vnico hau-
stu totum regnum Armeniæ, cum
Christianis in eo existentibus, fuisse
deglutituros. AQũ est hoc dominica
die 18. Iulij: post quam cladem non
amplius ausi sunt Sarraceni in Re-
gnum Armeniæ ingredi; immò Sul-
tanus Aegypti nūcios misit ad Regē,
& cum eo fœdera pacis composuit.

Idem ab
Armenis
trucidan-
tur.

Fœdus pa-
cis inter
Armenos,
& Sarrace-
nos.

Ego autem Aytonus fui præfens
omnibus rebus prædictis: & quam-
vis multò antea animum induxif-
sem, vt habitum regularem sulcipe-
rem; non potui tamen propter ne-
gotia, & vexationes regni Arme-
niæ, salua ratione mei decoris, con-
sanguineos, & amicos meos in tot
necessitatibus delerere. Postquam
verò Deus, per suam misericordiam,
gratiam mihi concessit, vt regnum
illud, eiusque populum Christianum
post multos meos labores in tran-
quillo, ac pacifico statu relinque-
rem; statim persolvere volui votum,
quod iampridem nuncupaueram.
Quare veniā mihi à Rege, alijsque
meis consanguineis, & amicis præ-
stita in eodem Campo, in quo Deus
triumphum, & victoriam Christia-
nis de suis inimicis concesserat, inde
discessi, veniq. in Cyprū in monaste-
rium Episcopi, vbi lumpsī habitum
regularem Ordinis Præmōstratensis
an. Domini 1305. vt qui in mea iu-
uentute militaueram seculo, abiectis
deinde eiusdem seculi pōpis, reliquū
vitæ meæ in Dei seruitio insumerem.

Aytonus.
Armenus
historicu,
hic mona-
chus Præ-
mōstraten-
sis.

Deo itaque gratias refero, quod

Iii Ar-

* Leo II.
Rex Arme-
niae.

Armeniae regnum temporibus his in tranquillo, bono, & pacifico statu consistat, praefertim sub noui Regis Domini Leonis*, filij Haytonis, regimine; qui illustratus virtute, & indole gloriosa, speculum praefert gratiolum gentibus vniuersis. quare in spem certam adducimur, fore vt, ope diuina, Regis huius adolescentis aetate, qui Maiores suos probitate antecellit, regnum Armeniae restituatur in pristinum.] Hoc totum Aytonus Armenus.

Vt autem ad Gregorium, Armeniae Patriarcham, & orthodoxae fidei propugnatorem acerrimum, à quo fueramus antè digressi, historiam iterum conuertamus. Iniunxerat huic per litteras, iam superiùs à nobis allatas, quàm accuratissimè poterat, Bonifacius Papa VIII.; vt Armenum Clerum, ac Populum ad catholicam fidem, & Ecclesiae Romanae gremium adducere, ex animo, totisque viribus conaretur: nec illi quidem tanti Pontificis cohortatio inanis; quoniam vbi hoc tempore Gregorius, è bellorum curis, & vexationibus, liberos vidit Armenos Reges, Haytonem, inquam, & Leonem eius filium, cui pater, vt regulare sanctioris vitae institutum, à se olim susceptum, ex omni parte prosequeretur, regni gubernacula moderanda commiserat; occasionem illam tunc sibi prorsus vrgendam ad iudicauit, ne ea temporis opportunitas è manibus suis elaberetur. Cumque sibi persuaderet, faciliùs Haytonem,

տոսիկ Տոնայ 'ի բարի և խաղաղարար
կացուածի. մանաւանդ 'ի ներքոյ առաջ
41 նորդուածէ նոր Թագին Լեւոնի, որդոյ
արքային Հեթումի. որ զարդարեալ
բաշուծք և փառաւոր խելամասութե
մաստոցանէ զինքն շնորհաւոր օրինակ
ամ ազանց. զի որոյ յուսմէ անյերկ
բայապէս. զի օգնականութեն այ 'ի
յաւուրս մանաւ Թագին այսորիկ, որ
բարութեք բազանցէ զամ նախկինն
իւր, Թագութեն հայոց կրկին նորո
գիցի.] Չայս ամ գրէ որստմին Հե
թում:

Եւ 'իսկ' դարձուցորք այժմ զբանն
46 առ սրբազան կթան հայոց և ողջա
փառ. զարդապեան տէր Էդրիգոր 'ի
սրտոյ. զորմէ յառաջ սկսաք ճառել.
Ամն անձնեալ էր Թղթով Բնիգա
չնոսութեքորդ պապն. զի ամ զգու
շութեք և քանի՛ հագասցէ ամել զէ
կեղեցի և զժողովորդն հայոց 'ի միա
բանութի կաթողիկէ և առաքելա
կան օք եկեղեցոյն հռովմայ. եւ կթան
Էդրիգոր ոչ անփոյթ արար զհրա
մանն զայն բանդի մարով 'ի ժամանա
կին այսմիկ արձակեալք 'ի խռովութեց
47 պատերազմի երկորին արքայն հայոց.
Յի. Հեթում. և Լեւոն որդին իւր.
որում հայրն անձնեալ էր զառաջնոր
դութի Թագութեն. որպէս զի ինքն
կարացցէ անհոգս աղօթել և անխռով
հետեւիլ կրօնաւորութեն իւրում.
ուստի զայս տեսանելով կթան Էդրի
գոր. համարեաց քոյ դիպուկ ժամա
նակ զի կատարելոյ զցանկացեալ միա
բանութին, զոր խնդրեալ էր պատմն.
Էւ զմտաւ ամելով և Թէ Թագաւոր
բահայն Հեթում, որպէս այր կրօնա
ւոր և անմաք, յօժարամիտ լինէր
առ 'ի սիրումս 'սոյն միաբանութեն,
ն Լ Դ Բն

բան զԼեւոնն: զմ այսորիկ գրեաց առ
 ինքն Հեթում մի Թուղթ ղեղեցիկ և
 լի իմաստութե: զոր մէջ ի գրոցն հայ
 ոց փոխեցաք աստ. յորում նախ յայտ
 առնէ զամ մայրաւթիս, զոր ունէին
 հայր ոմանք. և բազում զկայսութե
 անձաշունչ գրոց և սրբոց զգալաւոց
 յանգիմանէ նոցա: և ապա ի ձեռն
 տղաշանաց և հարկաւոր պատմաւոց
 խնդրէ ի նմանէ, զի արտացէ ընթաց
 նոր ժողով ամենակոյն և զգալեալոց
 հայոց. զմ առնելոյ զմիաբանութի
 ընդ հոռմակեան եկեղեցոյն. եւ:
 Թուղթն երայսպիսի:

Թուղթ տեառն Էդրիգորի հայոց
 կթսի. զոր գրեաց առ կրօնաւոր
 Թագաւորն Հեթում, հայրաբաշ
 յին հայոց Լեւոնի:

Էդրիգոր ծառայ բիշօպ մերոյ. և
 ողորմութեամբն կաթուղիկոս ամ հա
 յոյ. մերոյ և սրբոյ եկեղեցոյս յոյժ
 սրբածանաց. հոգեւոր և անդրանիկ
 որդւոյդ. ճշմարիտ բնասիրիդ. տեառն
 մերոյ Թագաւորաւորդ Հեթում, ա
 ճառք արարնիդ ամ հայոց: Տոռաւիք
 և մաղթեմք ամ լինել և մնալ ձեզ միշտ
 ամբողջ և անզրպով և անփորձ: Տի
 ջրւմն ձեզ. որ երեկ ձեր էրեցդ. Լուի
 փաննոս. և եբեր զձեր պատաւելի Թուղ
 Թ. յորս յիշեք. երբ եկեք առ մեզ
 հերձի տարին ի Լիսւս. նա մեք խօսե
 ցաք Թե ջանաց և օգնէ մեզ. որ միշտ
 կենդանի կամք. զերծանիմք ի բա
 նադրանաց. և ընդունիմք յեկեղեցին
 ոյ. զի ի ժամանակն ձերն. ի մօտս
 Է Լ Է զԷթում

nem; utpote religiosum, & diuinis
 rebus addictum; quàm Leonem fi
 lium, suis, & Romani Pontificis vo
 tis fuisse obsequiurum; ad ipsum
 Haytonem, quo cum antea hac de
 re multa verba fecerat, pereruditam
 destinavit epistolam, in qua primùm
 Armenos errores lucul. nōtissimè de
 tegit, ac refellit, tum vt Concilium
 in Armenia generale ad eos dete
 standos, & cum Romana Ecclesia
 vnionem coeundam indicat, effi
 cacissimis precibus, & rationibus
 instat. Extat autem hæc epistola pe
 nes me in eodem Armeno Codice,
 in quo præiens Patriarcharum series
 recensetur; eaque talis est:

*Epistola Gregorij Sifensis, Ar
 menior. Patriarchæ, ad Hay
 tonem, patrem Leonis Regis
 Armenæ, coenobitam.*

Gregorius, seruus Iesu Christi
 Domini nostri, & gratiâ Dei
 omnium Armeniorum Patriarcha,
 pijsissimo, ac principali nostro, &
 sanctæ huius Ecclesiæ filio spiritua
 li, maximo totius Armeniæ Domi
 no; nostrique Regis patri, Hayto
 ni, quem Deus semper saluum, im
 perturbatum, & incolumem seruet,
 salutem, & benedictionem. Notum
 tibi sit, religiosissime Princeps, ad
 Nos iam venerabiles litteras tuas, à
 Stephano Reuerendissimo tuo Ca
 pellano delatas, peruenuisse: in qui
 bus ea Nobis memoras, quæ circa
 præterito anno, in hac Sifensi ciuita
 te, quò veniens Nos dignatus eras

adire, te fuimus alloquuti; nostra scilicet permagni quidem interesse, ut, donec inter viuos adhuc superstitres sumus, ab excommunicationibus liberemur, atque in sanctam Dei Ecclesiam admittamur. Est enim in hac Ecclesia penes nos, qui in alijs quoque Orientis Ecclesijs, & Monasterijs nostris reperitur, Athanasij liber, in armenum idioma translatus; ubi agens de Missæ sacrificio ille ait, quod Christus calicem vini mistum accepit. Extantque, quas præsens tibi defert litterarum fasciulus, Alexandri, & Iulij^a, Romanorum Pontificum litteræ; in quibus Missæ sacrificium sine aqua conficientes anathematizantur: & hoc ipsum referunt etiam Ambrosius^b, & Cyprianus.

Est insuper apud nos, qui prius erat nostri Auunculi, radix fidei, liber Irenei Apostolorum successoris, ubi^c aquæ vino miscendæ fit mentio; in cuius margine, propria Auunculi nostri manu annotatum legitur, *Vide, quod etiam aqua in Missa requiritur*. Extabat præterea quidam Canon, à Nobis nuper transcriptus, in quo Cypriani, & Carthaginensis^d Concilij eadem de aquæ necessitudine verba legebantur: illudque Concilium non nouum, sed vetus est, & prope Nicænum. Nec non in lexto Concilio^e idem reperitur Canon, excommunicatio, & anathematismus: adducuntque illud Salomonis^f, *miscuit in cratera vinum suum*; & Ioannis Evangelistæ^g, *tres sunt qui testimonium dant*

51 զաւԹանասի գիրքն . որ կտաւէ վանքիստոսի ի պատարագին ճառն հայնքն . այն որ կայ ի յարեւելք եւ յարեւմտեան հայ գրող Թէ առեալ բաժանի խառնեալ ի գինւոյն . Էւ կային զպոռն Թղթերն զոր կուբերն առ ձեզ գիրք . որ աշխատեալ ատ, եւ Յուդիս պատգն բանագրեալ են զայնոսիկ . որք առջորդ պատարագ կուտանն . Էւ Լիպրիանոս , եւ աւագրոսիոս զայն յիշեալ են :

Էւ կայր ի մօտս իմ շեռոյն գիրքն . որ է՝ հաւատոյ արմատն . յորում էն տեղ առաքելոցն Երեսնայի զԹուրն եւ իմ շեռն գրեալ է՝ իւր ձեռքն ի յուսանցն վանն ջրն . Թէ տես , որ ջուր է՝ պիտոյ ի պատարագն . Էւ կայր եւս այն կանոնն , զոր նոր եմք փոխել . յոր կային Լիպրիանոսի , եւ կարդալիս ժողովոյն բանքն ի ներքս . Թէ ջուր պիտի . եւ այն ժողովնոր չէ . հին է՝ հետ Էդիկիայի . Էւ կայ ի զէցերորդ ժողովն նոյն կանոնն , նոր վանք , եւ բանագրանք . եւ յիշեալ են զԼիպրիանոսի բանքն . Թէ խառնեալ ի խառնարանս զգինի իւր . եւ զյոհաննոս առեալարանցին . Թէ երեք են , որ վկայ են յերկնս . հայր , եւ որդի , եւ հոգին սբ . եւ երեք են , որ վկայ են յերկն . հոգին , ջուրն , եւ արեւն . եւ երեքեան սոքա մի են . նաեւ յիշեալ են , եւ մեկեալ զյոհաննոս ոսկեբերանն զայն . որ ի զբայն բանի , Թէ ոչ արեւի ի բերոյ որմոյ . կուտան . Թէ զայդ սոյն , զի զմեւս ջուր հերձուածն արմատաւ խիւսցէ , որ ի սբ խորհարարն ջուր ի կիտ արեւանի . ԼԵԻԽ . չի տեսել , Թէ ընդ գինին ջուր խառնեն . ապա ի սբ խորհարարն ոչ միայն գինի է՝ Թէպէտ գինին եւ հացն

^a Athanasius .

^a Alexan. 1. epist. 1. & Iulius 1. apud Gratianum de consecr. dist. 2.

^b Ambros. lib. 4. de sacram. c. 4. & lib. 5. cap. 1. Cyprian. lib. 3. epist. 3. c. S. Ireneo lib. 4. c. 57. & lib. 5. c. 1. Qui appellatur etiam à S. Euphramio hær. 24. Apostolorum successor, eo quod Apostolorum discipulus dilectus fuit.

^d Concil. Carthag. 3. can. 24. & Cyprian. lib. 2. ep. 3. c. Concil. Trullan. can. 32. f. Septuag. prouer. 9.

^g epist. 1. cap. 3.

նիւթք են խորհրդոյն, որ զքի մարդէ
զուծին և մահն ուշանաիւ: Եւ տես,
չի տակ, Թէ խառնեն. զի Թէ խառ-
նեն, աւեր Բնիկեանն, նա զստանի
զմերս քրիստոսէ: Բայց առայ, որ ի
աբ խորհուրդն ջուր ի կիւ արեանն:
Իսկ՝ նորա ջուր ի գործ արեանն, որ
զքի մահուն խորհուրդն ջրով միայն
գործեն առանց քիւայ:

Բնեւար և զաբ Բրիգոր նիւա-
յին ի յերգ երգոյն, որ կուտակ. Բայ
զերանդ, և արբ ջուրն ի կողն, զոր
տէքն ազգիւ-բացոյց բեղ. և մանա-
ւանդ. ունեւար զկայ, ոչ միայն զամ
քրիստոսնէն կեկեղեցիք. և զմեր գո-
ղանի աշտոբէն որ ոչ երբեք առանց
ջրոյ կուտարարային, ալ ևս զհայ
քիւրքն. և զգանեն որ ամեն օր փայլ
մի ջրոյ ի նշխարն խառնեն, և զայն
նշխարն ողջ ի գինին դնեն. որ ի սկին
դինի չկայ, որ առանց ջրոյ է. Թալ,
որ գրեալ է՝ նիւսացին. Թէ գինին՝ ջուր
է՝ որակացեալ. յը. գոյն առեալ ի փայ
տէ. դարձեալ մեր պատարարայիս կոչ
աւարտն՝ ունի զքի մարմին, և արեւն
լինելն. նա ի յայնմ քի մարմինն ջուր
կայր հետ արեանն, որպէս ասէ առեւ
աւարտն. Թէ ի մի խոցո-ածէ ջուր
էլ, և արեւն:

Ecclesias; verum ipsos etiam Armenos libros; nostros insuper laudabiles Al-
syrios, quorum nullus sine aqua sacrificium peragit; & nostrorum Cœnobio-
rum Monachos, qui hostias aqua semper intingunt, ac deinde vino calicis im-
mergunt; vnde nunquam vinum remanet sine aqua. Mitto quod scribit idem
Nyssenus, vinum scilicet aliud non esse, nisi aquam, qualitatibus quibudâ affe-
ctam, quæ colorem à planta desumpsit. Nostri præterea sacrificij oblatio, quid
aliud est, nisi Christi Corpus, & sanguis: in Corpore autem illo non ne erat
aqua cū sanguine, vt habetur in Euangelio ^c, & continuo exiuit sanguis & aqua?

Ջայն Թղթիս զվերոյ ասացեալ
կանոնքն, և զարքոյն զկայտ-Թիս, զկայ
է՝ ան. որ յառաջին անցեալ ասարին
ն լ է

in celo, Pater, Verbum, & Spiritus
sanctus, & in tres unum sunt; &
tres sunt qui testimonium dant in ter-
ra, spiritus, aqua, & sanguis, &
hi tres unum sunt. Tum Chryso-
stomus ^a super illud Matthæi, non bi-
bam de hoc genere vitis, &c. in-
quit, hoc dictum esse, vt pernicio-
sissima aliquorum aliorum hæresis, qui
aqua in mysterijs vtuntur, radicibus
euellatur: nota, quod non dixit, qui
in mysterijs aquam vino miscent;
vnde colligitur, neque esse in illis
adhibendum solum vinum: licet
vinum, & panis materia sint huius sa-
cramenti, quod Christi incarnationem,
& mortem designat. Aduerte,
inquam, non dixisse Chrysostomum,
qui miscent; hoc enim si dixisset, no-
strum vtique palam probaret: sed
ait, qui aqua vtuntur; ij ^b autem vtun-
tur aqua, qui mysteriū mortis Chri-
sti sola aqua conficiunt absque vino.

Item Gregorius Nyssenus super
Cantica Canticorum, Pande, in-
quit, os, & bibe aquam ex latere, de
quo lancea tibi scaturiginem aperuit.

Cuius tandem rei testes habemus
non modò omnium Christianorum

Testis est Deus, quod præfatos
Canones, Sanctorumque testimo-
nia, quæ in hac conscripsimus epi-
stola,

^a Chrysol.
in cap. 16.
Matthæi;
cuius ver-
ba Armeni
ad suum
probandū
subuertūt:
vt conitat
ex Conci-
lio Trulla-
no, can. 32

^b Isti sunt
Ebionitæ,
& Iacobi,
apud Epi-
phan. hæ-
res. 46. qui
hydropa-
raizæ, &
Aquarij di-
cebantur.

^c Ioan. 19

a Alexan.
& Iul. in
locis supra
cit. & Cle-
mens lib. 8
Constit.
Apostolic.
cap. 13.

stola, Nos ipsi præteritis annis proprijs perlegimus oculis. Vos quoque testes estis, quòd, cum Latini à nobis hoc antea requirebant, nos in proposito nihil fore detrimenti, pro certo existimantes, illis semper aduersati fuimus: nec sciebamur, rem tantam fuisse à Concilijs, summisque Pontificibus² sub grauissimis excommunicationum pœnis definitam, atque præceptam: neque innumeris, magnisque Sanctorum testimonijs, quæ in Armenis etiam voluminibus leguntur, confirmatam; immò & traditam, ut postea reperi, ab ipso Episcopo nostro Niersese Lampronensi, ab ipso quoque Ghelariensi Patriarcha. Quapropter ex præterito ià anno deliberauimus, nunquam deinceps nos sacrum tacturos, quin in calicem aquam infunderemus, saltem occultè, quousque id foret apud nostros, peculiari Concilio, stabilitum.

Porro autem cum huc aduenisset Capellanus tuus, nos ex Arinenis codicibus, testimonia tibi scribenda colligere cœpimus, quæ id confirmarent, quibusque parati essemus; ne, conuenientibus propter hoc viris ebriosis, tuoque iusto iudicio à nobis omnino absente, vlla fortasse oriretur altercatio. Et quidem cum quibuldā nostris probatæ cōscientiæ socijs præstolamur, donec simul cum omnibus alijs in vnum locum congregari, quod fas est, librorum examinatione decernamus. iamque in præsentia rem significamus omnibus Ecclesiasticis nostris, nec non & vestrīs; ne penitus vltro in excommunicationibus persistamus; sed quamprimùm in missæ sacrificio aqua vino semper miscenda determinetur, eaque multo paucior vino, frigida, non calida, & vna solummodò vice infundenda.

Te igitur, Pijssime Princeps, quā studiosè possumus, per Deum ipsum roga-

54 ես իսկ տեսայ: Եւ զկայ դուք էք, որ
57 երբ ցումարեն խնդրեցին զայս յիմեն.
Եւ հակառակ կեցայ. զի գիտեի ստոր-
գաւեա, որ չէր վնաս. և ոչ գիտէի
Թէ ժողովօք, և հայրապետօք մեծ-
բանադրած էր. և կամ այնպէս ան
Թիւ և մեծ վկայութիւն գտնուէր հայ
գրով որոցն գրած է. եւ գտայ ի տեր
Ներսէս լամբրոնացին այլ օգնութի, և
ի Լչլայեցին այլ վասն այսորիկ եւ ի
հերաւեց ի վեր ահմանեալ եմ, որ
երբ պատարագ կուտանեմ, նա ջուր
դնեմ ի ծածուկ մինչ և լինէր զի ժո-
ղովով հաստատուէր:

58 Եւ զայն յորժամ երեկ ձեր էրեցո. եւ
սկիզբն արարի, որ ժողովէի ի հայ
գրոցն զվկայութիւն, որովք զիրն հաս-
տատուի, և գրէի ձեզ. և պատարագ
տեցայ, որ չդային խումար մարդիկ,
և լինէր աղմուկ, երբ ձեր իրաւունքն
չկեսար հեռ մեր և ձերոցն ամենեւին.
և մեր ամէն նախքով ըսկիւրօքն մաս-
ցաք՝ մինչ և ամենքն ի մի տեղի գա-
լով, գրոց ընտելութիւն զիրաւն հաստա-
տեսցուք: Եւ զայն առ ժամս կույրչեց
նեմք մեր ըսկերացն, և եկեղիցակա-
նացն; և ձերոցն. վասն որ չմամբ ի
ԹԹ բանադրանքն. այլ ամէն օր ի պատու
59 բախն ջուր դնելք, շատ քիչ բան զգե-
նին. և այն լինի ոչ շող, այլ պաղ. և
մի անգամ:

Եւ որ կուտալուք զձեզ վասն սո,
որ ձեզ հոգք տանէք, և ժողովէր պա-
մեն

տեւոր ժողով և այժմ ազգէմք ձեզ,
 որ տանձանէք զիւրդ-որ լինի : և յոր
 ժամ առնեմք . նա՛ ազատեմք ՚ի ժողո-
 վոյն բանադրանայ . և ընդ-աւանիմք
 յեկեղեցին ւն : և այս յայնժամ կա-
 տարի երբ զէ. ժողովն ընդունիմք . և
 զերկու բնութիւն և զնորոգութեան,
 և զկամքն , և հաւանիմք , որպէս է՝
 հայոց Լրամուղիկոսին ձեռնագիրն ,
 և ազուանից Լրամուղիկոսին , և ա-
 մին արեւելից և արեւմտից . որ երբ
 ժողով առնեն , նա՛ եւս չորսցանեմ . և
 զձեռնոյն յիւր յառուկ աւետ-ր տօ-
 նեմք . և զզատկին շաբաթօրն պա-
 հեմք . և զյիսուսն ուրբաթան ՚ի մեծ Կա-
 անեմք . զպաշտօն , և զամենին , որ
 պէս նորա , և մեր առնեմք . և զսբ-
 անն կամ ՚ի սբ երրորդութիւն առանց
 խաչեցարին տանեմք , կամ ՚ի բն ըստ
 մարդկութեան . և զսգեւանիս , և զե-
 կեղեցւոյն ժամատեւն , և զառաիմա-
 ներն , և զպատկերսն ընդունիմք .
 նա՛ երբ զընդունալ գնեմք : զամն ւն
 արա՛ որ միաբանիմք : Ուղբամար օրն
 նել ետուր . նա՛ տուր օրհնել զմեզ այլ :
 զամն որոյ և մեր այժմ մեր եպիսկոպո-
 սօք , մինչ և մեծ ժողով լինի , հրաման
 կուտամք . և զերջանեմք զայն նշովն և
 զանեմքն , որ անդիտութեմ և անի-
 բանութեմ ի յանդիմա՛ ժողովն և ծոր-
 հանսնի՛ է՝ գրած ընդ գէմ անային
 գրոյն , և կաթուղիկէ եկեղեցոյն ՚ի
 զերայ այնոցիկ , որ ջուր կուխառնեն
 ՚ի պատարագն և հրաման կուտամք ,
 և կուօրհնեմք , որ ձեր երկցունքն ջուր
 խառնեն ՚ի նոյն սբ խորհուրդն . որ
 պէս և հռովմայ եկեղեցին . նոյնպէս
 արաւայն և Թագաւորին երկցունքն ,
 և ձեր եղբարցն , և իշխանացն ասպա՛
 խոսա պարկեշտ տալք առնել զայդ . և
 ն լ Թ առաջն

rogamus, vt & tu quoque ad rem
 hanc decernendam, diligentiam, cu-
 ramque adhibeas, Conciliumque
 plenum indicas; vtq. huiusmodi ope-
 re, ac labore à Conciliorum excom-
 municationibus liberemur, atque
 in sanctam Dei Ecclesiam admitta-
 mur. quod profectò tunc perficie-
 tur omnino, cum septem Generalia
 Concilia susceperimus, & duas in
 Christo naturas, voluntates, & ope-
 rationes; cum præstitus fuerit assen-
 sus subscriptioni Patriarchæ Arme-
 niorum, & Patriarchæ Albanensium,
 omniumque Orientalium, & Occi-
 dentalium, vti nos in futura synodo
 declarabimus; cum festiuitatem Na-
 tiuitatis Dominicæ suo celebraueri-
 mus tempore; cum vigiliam Pascha-
 tis obseruauerimus, & singulis qui-
 busque sextis ferijs, quæ inter Pascha,
 & Ascensionem incidunt, ab elu car-
 nium abstinuerimus; cum, sicut illi,
 ita, & nos ieiunauerimus, festosque
 dies egerimus; Cum Trisagium, vel
 sine additione illa, qui crucifixus es
 pro nobis, in sanctam direxerimus
 Trinitatem; vel, si cum illa adiectio-
 ne, in Christum secundum huma-
 nitatem, Cum denique fuerimus il-
 lis * conformes in vestibus sacris, in
 orationibus, in Ordinum collatione,
 in sacrarum imaginum veneratione,
 & in vsu aquæ prædictæ. fac igitur,
 per Deum quæsumus, vt cū illis om-
 nino concordēs efficiamur. Curasti
 iampridem, vt benediceretur Ciui-
 tas Aghtamarésis, cur non similiter,
 vt, & nos omnes benedicamur, curæ
 tibi erit? Iam nos vsque adeò, donec
 nume-

Armeni
 carnes eo-
 medunt in
 sextis fe-
 rijs à Pas-
 chate vs-
 que ad As-
 censionē
 Domini.

* Hoc est
 Latinus.

• Conci-
liabulū Ma-
naschiertē
se Arme-
num.

numerofius cogatur Concilium, cum aliquibus nostris Episcopis vtrunque providentes, nostro mandato irritā declaramus excommunicationē, quā contra librorū diuinorū, Ecclesiæq. Catholicæ doctrinam, per incitiā, & iniquitatem erroneis canonibus pronunciauerat Conciliabulū illud iniquum, aduersus eos, qui in Missæ sacrificio aquam vino miscerent: ac insuper cū benedictione mandamus, tam tuis, quā Regis filij tui, tuorūq. Fratrum, ac Procerum sacerdotibus, vt iuxta Ecclesiæ Romanæ cōsuetudinem, aquā dictā vino in Missa permisceant, atque id, quoadusq. Generale cōgregetur Concilium; quando liberius quidem poterit exerceri; nimis cautē fieri, iubeas; omnes prius instruendo, nostræque huius epistolæ testificationes illis ostendendo, ne scandalizentur.

Tu iam antea diuina adiutus gratia, magnam illam concordiam, & amorem conciliasti: quod si hanc aliam perficere valueris, qua nos benedici, & cum sancta Dei Ecclesia vniri facias; existimare certē poteris, quod ferē alter Christus, tuo nos sanguine ab Inferis iterum erueris; tibi que tot anima, & corpore seruos, intercessores, ac laudatores perpetuos redemeris: esses etenim nobis Apostolus, & illuminator; beataque planē foret tota progenies tua; immo, & pœnitentia tuis peccatis confessis debita, à nobis supra nolmet ipsos esset libenter accepta. quantum denique super huiusmodi negociū poteris laborare, tantundem Dei Ecclesiæ laborabis: & hæc nō alterius, sed propriæ nostræ manus scriptura est.

Interea noli, amabo te, nos criminari, si tibi fandi prolixitate fastidium afferemus; dedecet enim, immo crimen esset, ac stulticia, rem tanti ponderis, paucis, veluti paruam, pertransire; non secus, ac virum longum, breue dedecet vestimentum. Et quidem res, de qua nunc agitur, ma-

gna

47 63 առաջն զամենն որոսցէր, որ չգար
Թակղեն. և զմեր Թղթին վկայութիւն,
ցուցէր. մինչ հասարակաց ժողով լինի,
որ ընդհանն, և Գրեգորիոսի և Կարսի

47 64 Դու զայդ մեծ սերդարաբեր այդ
Հնորհօքն. և Թէ զայդ այլ կարես առ-
նել, որ զմեզ օրհնել առաւ, և այլ եկե-
ղեցոյն միաբանես. նա՛ համարէ, Թէ
քնն. զմեզ արեամբ ի գոթոսոցն կու-
րես. բեղ հոգով և մարմնով ծառայե-
լ և միշտ աղօթօղբ և օրհնօղբ. զի եղբ-
մեզ առաքեալ, և լուսաւորիչ. և
երանելի եղև քոյ ամեն ազգն. և քոյ
ամեն սղալանացն ապաշխարութիւն ի
մեր վերայ՝ երբ խոստովանես. Թէ զայ-
ն եկեղեցոյն առնես. բանի կարես ջա-
նալ. և այս՝ մեր ձեռաց գիր է:

47 65 Դարձեալ յիշեցուցանեմ ձեզ Պա-
րոն. մի մեղադրէր, Թէ կուլեղեցո-
ցեմ զձեզ յերկարելովս. զի զմեծ երբն
որպէս փոքր՝ չէ պարտ առնել, զի այն՝
մեծ մեղք է և յիմարութի և անվա-
յելութիւն. որպէս երկայն մարդոյ կարճ
հանդերձ. զայս, զոր հոռաւանմբ հի-
մա՛, մեծ երբ է՛, և հաւատաց, և հա-
սարակաց, որ պիտի յամ մարդ հասնի,
յայր և ի կին. և խոսով զամ մարդ.
և գայթակղեցուցանէ զայնուհի, որ
չդիտեսան Թէ ուղիղ է՛, Թէ ծռռ.
զս որոյ յառաջ որ ժողով լինի. և հա-
սարակաց բնութիւն, և վկայութիւն
մարդոյ, և այլ հին և նոր գրոցն՝ հառ-

նա Դու

ամ

47
66

45
67

42
68

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

नरु 'गुरु',

on
L

far
cù

far
cù

• 137 K k k

quan.

* Nierles
Ghelaretis
Armenio-
rum Pa-
triarcha.

quando magnus Princeps Sgeman, & Hayton, maiores tui, Antiochenum Patriarcham, qui Latinus erat, in Silensem duxerunt Civitatem, tunc iste, & Dominus Constantinus, Patriarcha noster, in Ecclesia Sanctæ Sophiæ Missam celebrarunt; videtur ne tibi, quod si Antiochiæ Patriarcha sine aqua id præstitisset, non abiecisset illum iuxta Canonum decreta sanctus Papa? immò nec ille solus, sed & noster etiam Dominus Constantinus vino aqua diluto palam vnà cum ipso concelebrauit, & communionem ab eo sumpsit: idque in libro nostri Auunculi, qui apud Stephanum Diaconum reperitur, per temetipsum videre poteris.

Deniq. interroga Cœnobitas istos, quidnam referant libri; quos, & ipsi in futuro Concilio ostendemus: aut quid narret Albanensis * Historicus: id planè, quod vniuerso notum est Orientali, decem nimirum Episcopos in Teuinenſi Cœniliabulo permutasse totam penè legem, quæ à Diuo vsque Gregorio in nobis inuiolata perstiterat; vnā quippè naturam in Christo constituerunt; & Trisagium illud, *sanctus Deus, &c.* quod sacrum Concilium * erga sanctissimam Trinitatem decantandum decreuerat, superaddentes, *qui crucifixus es pro nobis*, erga Filium direxerunt. Postea verò Herachus Imperator, cum ob sanctam Crucem profectus esset in Orientem, omnes Armenos Partes conuocauit; qui post menstruum examen, concordiam; & vnionem denuò compo-

69 րոն, կամ Հիւսիս բերին զանգեարաց պատրիարքն զՅուսիսն ի Անիոս քաղաքն, և տէր Լյուստանիոս Գալատիոս զԿիլիկիոս պատարագեցին ի նմա Առգիւսնս կաթողիկոսի բեր: որ պատրիարքն անդ-իւրայ անձուք առնէր և մեծակն ուր պատմն չէրէր զան ըստ կանոնացն և ի նմա միայն զստանի Զրով արար ի նմա Առգիւսնս և տէր Լյուստանիոս կաթողիկոսն զայն Զրովն պատարագեաց հետ իւր, և հարաբերեցան ի նմանս և զայստար և տէր յիսիսն յայն գիրքն, զոր ունի Առեփանսոս սարկաւ ապն:

70 Եւ կամ հարց ի վաներդ: Թե որ պէտք հոռանն գիրքդ: զոր ցուցանեմք ի ժողովն: և կոչանք աղանձից Գրատ միջն ի հոս, և յամեն արեւելք: Թե և պարսից Թագաւորին հրահանաւն տան Եպիսկոպոսք ի գւին փոխեցին, զոր ինչ օրէնք եկեալ էր ի նմա Էրեբունի ի վեր: և գրին զմեկ քան Թիւս: և զոր մեծն զոր Ժողովն ի նմա Երբոր դուրս էր սահմանեալ նա գրին զան չեցարն ի գէմն արդար և ցեալ էր Հերակլ վանն ուր խաչին յարեւելս գնաց. Ժողովեաց զամենայն վարդապետսն հայոց, և արմատեաց քննութիւն միաբանութիւն արարին: և առին զգրն ի պատարագա: և զմեծակնն ի գեկանեմքեր: Ի Ե. և զայլ ամենայն, և յետ տէր Եղրայ կաթողիկոսին: այլ հինգ կաթողիկոսուհար յայն կեցան: նա հարց ի Թե յայն կաթողիկոսացն մեկն ուր Առհակ չէր. այն որ վանն հայրն էր առ Ահահակ գնաց, և մեծ առ ի միջագետ: և ի վան յայն ի վերան: և արար զարանչեկեր: որ հրե երեկ Ահահակ, նա գրքստեց, և կայ գաց զիւր Թուղթն, որ գրեալ էր, և նիւր

* Albanenses, Armeni Populi iuxta Iberiam, sub peculiari Patriarcha

* Decantatum reperiunt Trisagion in fine primæ actionis Concilij Chalcedonensis.

սաստիճակ հրամայեալ . նա երայ զհող
քո . և ցտաւ անապահան . և համբա-
րեաց զաջն , և ասաց . Թէ զինչ հրա-
մայեալ ես , ես առնեմ . եթող . և դար-
նաւ . և աղաւթեաց զաբեղաքն . և
զայն աջն տեսեալ եմ ես 'ի կայն գեո-
ւանապահան , և յետ ասցին արծաթե-
ցաւն .

dum Mahometem * pro Armenis adiret , diem suum obiit in Melopotamia , descenditque super eum lux de cælo; in cuius morte multa miracula perpetrata sunt . Quare superueniens Mahometes , epistolamque increpatoriam , ab eo sibi relictam , legens , aperuit illius sepulchrum ; reperitque cadauere incorrupto , dexteram illius osculatus est , dicens ; *quicquid mihi iussisti , exequar* : moxq̃ inde discedens , Armenos Monachos è captiuitate liberauit ; eamq̃ dexteram nos ipsi in Ghelaiensi vidimus Ciuitate adhuc incorruptam , quæ deinde argëto exornata fuit .

Չայն ամենայն պարտ է՝ զմատու-
ածել . և զիմ Թղթոցն գրեանքն . և
զԴրամասկացոյն երկուքն ԹԵՂԵՂ
ցն . և զԺողովոցն կանոնքն , որք յիշե-
լն անստաւի զհայերուն վասն ջրին .
և հրամայեն , Թէ չառնէք ասանց ջրի
խառնելոյ , զոր հաստատէ ևս Բակե-
բերանն , դատապարտելով զայնոսիկ ,
որք ջրով միայն կուպատարարեն . ո-
րուս համաձայնեալ է՝ յայդ գիրքի
Պատմ . տակով , Թէ երբ 'ի բն կողէն
ջուր և արեւն ելաւ . չէ պարտ որ ջրով
միայն առնեն , և կամ գինով միայն .
և նոյն Բակեբերանն գրեալ է՝ յիւր
պատարարքն . Թէ մատուցեալ մի անս 'ի
զինւորացն , խոցեալ տեղաւ զկող նշ-
քաւ , և ել վաղվաղակի արեւն . զայն
տակով՝ արեւնէ զգնեին . և ասաւ . և
ջուր . և արեւնէ զջուրն . իսկ՝ զայ
սորիկ . և զԴրամասկացոյն զբայցն զս
խաչեցարեն . և զտէր Լեւրսեանն , և
զտէր Դրեգորոյն վասն երկու անգո-
ժանելի , և անշխաթելի միով անձամբ
միաւորեալ բառ ԹԵՂԵՂ , և կամայն .
և ԿերպարձաթԵՂԵՂ : և զպէ Տոհմն

Ի Թ Դ

Ի Թ Դ

nentes , susceperunt vsum aquæ in sacrificio , celebrationem Dominicæ Natiuitatis die 29. Decembris , atque omnia : atque post Dominum Iclerem , tunc temporis Patriarcham , quinque alij Patriarchæ successores in eadem permanferunt fide , ex quibus vnus fuit sanctus Isaac ; ille , qui ,

Hæc quidem omnia consideranda sunt : nec non ea , quæ in alijs etiam nostris epistolis memorauimus , tum de Damasceni^a verbis circa duas Christi naturas ; tum de Conciliorum Canonibus , qui aquam vino miscendam iniungunt , & Armenis nominatum præcipiunt , ne sine aqua dicta sacrificent ; quod innuit etiam Chrysostomus^b , damnando eos , qui sola aqua vruntur : quibus adhuc concordant , quæ scripsit Papa^c , in-

quiens , quod cum de latere Christi egressa sint sanguis & aqua , non decet , aqua sola , aut solo vino Sacrum conficere : & idem Chrysostomus^d in sua liturgia , vnus militum , ait , lancea latus eius aperuit , & continuo exiuit sanguis : hæc dicens , infundat vinum ; & subdens , & aqua ; infundat aquam . Tum quæ narrat^e Damascenus de Trifagio ; & quæ Dominus Nierles , & Dominus Gregorius , de duabus indiuisis , & inconfusis , in vna Christi Persona vnitis , naturis ,

* Sarracenorum militum ducem.

^a Damasc. in tract. de Natura composita contra Acephalos . & in lib. de diuin. incarnatione.

^b Chrysost. in c. 26. Matthæi.

^c Alexander . ep. 1 . & Iulius . apud Cratian. de consecr. diuina . 1 . & Clemens lib. 8. consult. Apostol. c. 13. d Chrysost. in liturgia.

^e Damascenus lib. 3. cap. 10. de Trifancto hymno . & in epist. de Trifagio.

voluntatibus, & operationibus. rum
quæ Chrylostomus de festo Natiui-
tatis Domini, sicut ipse nosti; & quæ
noster Abraham de festo Annun-
ciationis, suo tempore celebrando.
tum denique, quæ refert Albanensis
Historicus^a; fuisse nimirum in Te-
uinenſi Conciliabulo, iussu Regis
Persarum coacto, Constitutiones no-
stri sancti Patris Gregorij à decem
Episcopis immutatas; & vnam na-
turam in Christo, & additionem,
qui crucifixus es, in Trisagio, noui-
ter definitas. Id quod aduertit etiam
Ilaſias, totius Orientis Doctor, ac
Magister; qui in duobus Orientis
locis Albanensis Historici volumen,
& intra illud nostra supra relata ver-
ba inuenit; Cinam res de Natiuitate,
& aqua expressius in ipsorum met
b codicibus memoratur; quibus iam
aliarum noſtrarum epistolarum ra-
tiones, & Canones; qui in eorum
non reperiiebantur libris, transcri-
bens apponit; nobisque hoc anno
reſcripſit, dicens: noli quæſo me
inculcare, si rem dilationibus proro-
go; non dum enim expleta est. Hæc igitur omnia idcirco referuntur, ut notum
fiat, nihil nos falsi, aut occulti fuisse loquutos; sed illud sanè, quod omnibus
Armenis manifestum est, aliorum etiam testimonijs patefacimus sapientibus
tantum. vris; ab incipientibus autem occultamus; quousque Concilium cele-
brandum sit. Quin hoc item anno in expositoribus Diui Marci complura
de aquæ mitione verba deprehendimus, videlicet in sancto^c Hieronymo,
& Beda^d Presbytero, atque in alijs etiam Latinis Sanctis Patribus, quos in
futuram synodum afferemus.

Te autem enixè obsecramus, ne
nos, tuimet causa, hunc protendere
sermonem, existimes; sed propter
ceteros iuniores, & imbecilles. E-
nimuerò, ut inquit Paulus, debe-
mus

a Celebris
Armeno-
rum Histo-
ricus.

b Hoc est,
Armeno-
rum Alba-
nensium

c Hieron.
in Marci
cap. 4. su-
per illa
verba; ac-
cepit leſus
panē, &c.
d Beda in
Marci cap.
14. super
illa verba;
hic est sa-
cramentus,
&c.

հո- զս ծննդէան Քառն, որ գիտե-
Եւ զաշխարհման զս աւետարանս; Եւ
75 զայն որ առե աղանձից. Պատմիչն. Եւ
փոխած է՝ Ի Եղևն որոյ Երեմիայ
սահմանն, Եւ գրած է՝ պարսից Թա-
գաւորովն; Եւ տասն եպիսկոպոսովն
մի բնութիւն, Եւ խաչեցարն. Եւ առե է՝
Էսայիին, որ ամենայն արեւելից զար
դարեան է՝ Եւ դաստասայն, Եւ զա-
ղանձից պատմիչն գտել է՝ յերկաւ տեղ
յարեւելք. այլ զմերոյն զոյցն ի ներս.
Եւ առե ի յերեւանցն յիշած է՝ զծնա-
նդն, Եւ զԹուրն. Եւ զիսայի Թղթերն;
76 Եւ զկանոնն կորփոխէ, զոր չունին.
Եւ այս տարի գրել է՝ առ յիս. Թէ մի
մեղադրէր, Թէ յեմեցի. գեաւ չէ զիս-
րել: Եւ ամս այսորիկ յիշեցի զայս. զի
ծնաւ իրք չեմք առել, Կամ գաղանի,
այլ զայն; որ ամենայն հայոց յայտնի
է, զկայս Թէ կաւառեմք գիտածն մարգ-
կայն, իսկ յանգիտացն կուծած կեմք;
մինչ Եւ Ժողով լինի. Եւ այսպիսի ի
մարկոսի մեկնիչն գրաւ բազում բանք
զտան ջրին. Ի տարր լինանիմութ; Եւ
Պետայ բահանային, Եւ յամ գրանդ
77 սէ հայրն, զոր բերեմք Եւ ցորցանեմք
Ի Ժողովն.

Այսպէս զիստեման զիս յիշ
աշխարհման զաշխարհման. որ սէ իսկ
հայր, Թէ դատաւ զամս ձեռն կաւերկո-
րեմ. այլ զամս այլոց որ անդն են Եւ
տկար զի արաւս առե Պողոս. Թէ պարտ
է մեզ, որ կարողքս եմք, զտկարութի
ն իսկ

անարացն բառնալ . զմայսորիկ աստ
քննեսցուք . Թող թէ ասեն , որ սուր
բքն , և կամ ամբիստանեայքն , և թէ
ինքն իսկ աւետարանն զանապակի
նոյ կարծիք կուտան . և կամ ջրին
արգելումն . ոչ պարտէ մեզ այսպի
սեացն զանանկս դնել . զի թէ ցուցա
նէր աւետարանն . թէ էառ դպրոսմ,
կամ քլասիկն , կամ տիկնոր . ի կարա
սէ , կամ ի մասանէ , և կամ սղ այս
պիսի իրք , յորս սովորէ անապակի
դնի կենալ . և թէ ասէր . որ կոչէց և
էառ զգինոյ ամանն . Թերևս ճշմարիտ
էր բանն իւրեանց . ապա թէ ցուցա
նէ աւետարանն , որ մինչ դեռ աւանդին
ի սեղանն , էառ բաժակ . յայտէ ;
թէ ի սեղանէն , որ կայր գրած սովո
րաբար , էառ բաժակ . էա եթէ այն
երկրին սովորութի էր , որ զգինին ա
նապակի դնէին ի սեղանն , արդեա յար
և էլք . և եթէ ասէր . թէ էառ շինոյ ,
կամ սղ գինոյ աման . նա՞ անապակի էր .
և կամ եթէ ասացեալ էր . թէ սղ
անապակի գինի է :

Նա և Երցոյ թէ չէր այն խմելիքն
լոկ ջուր . որպէս ասեն Լուսբքն . որ
պէս . և այն , որ ի կողէն Ելաւ , ոչ էր
լոկ ջուր . զի ասաց , թէ ոչ արքից ի
բերոյ որժայ . զմ որոյ երևեցաւ , որ
գինի կայր ի սեղան . ապա ոչ թէ ան
խառն , զոր Լուսնան ասէ . խառնեաց
ի խառնարանս զգինի խոր . և սքե
աշխատաւ . աւետար բաժակ խառնեալ
ի գինոյ և սքե Լիւսնի . թէ արհեստաց,
խառնեաց . և սքե Դրբիգոր . թէ արբ
ղուրն , որ աղբիւրացաւ ի վիսին կո
ղէն . էա Լուսնի ասաց . այս բաժակ
նոր աւետ է . բաժակն գինոյն խմե
լեացն ամանին անապակի է , կամ հանա
պի , կամ կթխայի . որպէս ցուցանէ

Ն Ե

Դ ա

78 mus nos firmiores, imbecillitates in
firmorum sustinere . Sine, obloqua
tur nonnulli, quod Christiani om
nes, aut Sancti, aut etiam Euange
lium ipsum, vltum vini puri com
mendent, & aqua mistionem pro
hibeant. Haud enim debemus nos
huiuscemodi nugis aurem præbere .
Si nanque dixisset Euangelium: ac
cepto guttulo, aut œnophoro, aut
vtre; vel accepto vino ex cupa, aut
è cella vinaria, aut ex alio vase, in
quo merum seruari solet; vel si di
xisset: petijt, & accepit vas vinarium,
& similia; pro ipsis fortè res esset .
79 Porro cum dicat, quod recumben
tibus illis in mensa, accepit Iesus ca
licem; profectò perspicuum est, quod
de mensa, in qua erat iuxta consue
tudinem appositus, ipsum calicem
sumpsit . Præterea si mos illius fuis
set Regionis, quemadmodum nos
in Oriente solemus, vinum in men
sa purum apponere; & dictum esset:
accepta phiala, aut alio vinario va
se; vtrique merum intelligeretur; &
similiter etiam, si aperte dixisset, il
lud fuisse vinum purum .

80 Deinde, neque portionem illam,
fuisse puram aquam, ostendit, vt
inquiunt Sancti: sicut id, quod de
latere fluxit, non fuit aqua sola . ait
enim 3, non bibam de hac genimine vi
tis; unde constat; vinum intus fuis
se: sed non purum, vt inquit Salor
mon, miscuit in cratèra vinum suum;
& Diuus Athanasius^b, accepit cali
cem vini mistum: & S. Basilus^c, si
militer 4) calicem de genimine vitis
accipiens, miscens, gratias agens, be
nedi.

a Matth.
26.

b Athana
sius.

c Basilus
in sua li
curgia.

nedicens, dedit, &c. & S. Gregorius^a, *bibe aquam, qua de latere petra scaturiuit*: & ipse Dominus^b, *hic est calix, novum testamentum*.

Calix autem vini poculum significat, aut scyphum, aut cyathum; quem etiam David pro poculo vinario usurpat; licet, quando purum vinum indicare vult, manifestò id explicet,

dicens^c: *Calix in manu Domini vini meri*. Calix itaque, quomodocunque

in scripturis nominatur, non pro ipso vino, sed semper pro poculo sumitur; sic etiam in Hieremia^d, *Calix aureus Babylon in manu Domini*;

vide, quòd iam non vinum, sed poculum designat; quomodò nanque,

posset vinum, aureum appellari? sic & vasa Templi, in quibus immolatorum sanguis recipiebatur, *aurei calices* vocabantur. in eodem simili-

ter sensu ait David^e, *Calicem salutaris accipiam*, hoc est, poculum salutis. Et Dominus item^f, *transit à me Calix iste*, transeat nimirum istud poculum. Manifestum est igitur, quòd

Christus non aliud, nisi poculum è mensa defumpsit, in quo vinum erat aqua dilutum: maximè cum addide-

rit^g, *hoc facite in meam commemorationem*; sed in quarumquam rerum tuarum memoriam faciendum est? num

resurrectionis Lazari, aliorumque, quæ operatus fuisti, miraculorum? verum implemet cū antea tibi sanguinis mentionem

fecerit, signa respōsionis insinuauit, quā discipulus eius Paulus optimè sciēs, nobis exposuit dicēs^h; *Mortē Domini annuntiabitis, donec veniat*: itaq, sacrificiū per-

agere, est dominicæ mortis cōmemorationē facere: in morte verò eius nōne cā-

guis & aqua de latere profluxerunt? planè ad innuendū, quòd aqua exiit tanquā

ex mortuo: quatenus enim homo erat, mortuus est: sanguis autē tanquā ex vi-

uente; quia quatenus erat verus Deus, viuus permāsit adhuc post mortē corporis.

81

Դաւիթ. և երբ ուզէ որ անսպասկ

տակ, նա կուտարձի տակ. Թէ բա-

ժակ ի ձեռն տն գինի լի անսպասկ տը

կեալ. բաժակ ոչ գինի է, այլ աման.

որպէս տակ յերեմեա. Թէ բաժակ ոսկի

բաբելոն ի ձեռն տեառն. տեառնա

որ չէ գինի. աման է. հանապ, կամ

կիւսայ. զի գինին ոսկի որպէս լինի.

այսպէս և տաճարին ամանքն, որք

զգոհից արեւն ներշնչուելն, ոսկի

բաժակը կուկոչեկն Էւ դաւիթ տակ.

բաժակ փրկութե ընկալայ. Եր. հա-

նապ փրկութե և ԼԵՂԵՐ՝ անցցէ բա-

ժակս այսինն. երբ Թէ, անցցէ կի-

ճէ խայտայտ. ապա յայտ է, Թէ էառ կի-

ճայ ի սեղանն. յորում չէր այլ նորիւր,

Թէ ոչ սովորաբար ջրած. գինի. մանա-

ւանդ երբ ասաց Թէ զայս արարեք առ-

ինս յիշատակի. և Թէ քոյին իրաց

յիշատակ լինի. Թէր և այսպէս Թէն զա-

գարու, կամ այլ սքանչելեացն, զոր ա-

րարէր: Բայց երբ ինքն զարեւն կույն-

չէ, զպատասխանոյ նշան կուտայ. զոր

իւր աշակերտն յորդոս լաւ գիտէ, և

մեղ մեկնէ տակոյ. Թէ զմահ տն սրտ

մեղեք մինչ և եկեաց նա. ապա պա-

տարադ առնելն, զմահ տն յիշելն է. և

ի մահն. ջուր և արեւն ելաւ. որ կու-

ցուցանէ. Թէ ի ի կողն ջուրն ելաւ. որ

պէս ի մեռելոյ. զի ըստ որում էր մարդ,

նա մեռաւ. և արեւն որպէս ի կենդան

այ զի ըստ որում էր անձնաբեր, մնաց

կենդանի և և յետ մահուն մարմնոյ.

a Nyssen
in cant. ho
mil. 12.
b Luc. 22.

c Psal. 74.

d Hier.
cap. 51.

e Psal. 115

f Matth. 16

g Luc. 22.

h 1 ad Co-
r. 11.

84

86

a S. Grego-
rius, pri-
mus Ar-
menie Pa-
triarcha.
b Isaac, Ar-
menie de-
cimus Pa-
triarcha.

c Nierse
Chelaten-
sis, Arme-
nia Pa-
trarcha.

rcm

զբնջան . զսան որոյ ասացեալ է' , Թէ
 մի կոչէք ձեզ հայր 'ի յերկրի . զի մի է' 2
 ձեր հայր որ յերկինս է : Եւ ապա և մեր 90
 հայրն' մայրապետն , և սուրբն են .
 և ցանգ , և սահմանք' սոցա օրէնքն
 են , և կանոնքն : որ զայս գիտս կու-
 պահէ , և խաղաղացոյցանէ . չէ' զե-
 կեղեցիս աւերել , և 'ի խաղաղութի
 ձգել , և 'ի բանադրանք : և մեր զայս
 որ գրեմք . չեմք զհայրենի ցանգս բա-
 կել . այլ զայ գրոցն սահմանն , և զսբ
 հայրցն ցանգն կուպահեմք , և հաս
 տատեմք : զի այսորիկ' որ հին , և սո-
 զորական իրքն , որպէս արդելք և բղ 91
 գուշութի կուլինի . զի ոչ լիցի որ մերս ,
 որպէս այն որ մարդն յիւր այգին . յո-
 բում երբ տեղի մի կալած լինի , և
 պատահի որ բանայ և 'ի բաց Թողո-
 նա սովորին , և 'ի շատ տեղի բանան :
 յաղագս որոյ մեր զըրին անէծքն , որ
 ծուռ է' դրած գրովք , կուզեցեսեմք .
 և կուհրամայեմք , որ հայ մարդ , որ
 մեր ժողովուրդ է' , ոչ զիմանն , և կամ
 զԹերմանն 'ի յայնչափն որ հայ ազգն
 զիւր սովորական բաղարձն առնէ : և
 Թեպէս խմբն ոչ է' հաստատեալ 'ի
 կանոնացն . ապա զոյսոցիկ որ խմ- 92
 բով կուտանեն յորի մի 'Էհրօէս կու-
 հրամայէ , մարդ չբանբասէ : զի և
 աշաքեալքն երբեմն այնպ' որարին :
 աշգ' մեր 'ի հատմայ սբ եկեղեցոյն
 այժմ կուտանումք զընդուն , որպէս և
 ունիմք զբաղարձն 'ի նմանէ , և զմիւրն ,
 և զիսաշխանն . և ոչ զաղուհացից
 զձուկն , և զձիւթ ուտելն , բացյաւել
 տեաց օտնէն : և ոչ որ մեր աշխարհի
 բանանայ անկին լինի . կամ Թէ 'ի սղա-
 լանս անգանի , դարձեալ պատարագէ .
 այլ մնայ կարգանցած . և մերն առ
 մեզ մասացէ որ մինչ և ցայժմ եղեալ է .
 Ինչ Ինչ

patres censendi sunt : quoniam il-
 lorum filij, qui corpus erant Adam ,
 veterem hominē in baptismo mor-
 tuum exuerunt , & Christum induti
 sunt ; quibus postea dictum est * ,
*Patrem nolite vocare vobis super ter-
 ram ; unus est enim Pater vester, qui
 in Caelis est.* Nostri itaque patres non
 alij certò , nisi Sancti, Dei simula-
 cra : & sepes, ac termini, eorum lex,
 & Canones sunt. Quare quilibet epi-
 stolæ huius documenta seruat, pa-
 cemque conciliat, non dissipat Ec-
 clesiam, nec perturbationibus, aut
 excommunicationibus implicat; ne-
 que nos, hæc scribendo, paternam
 sepem demolimur; sed potius diui-
 norum librorum traditiones, san-
 ctorumque Patrum statuta perfici-
 mus, & confirmamus . Quapropter
 quicquid apud nos antiquū, & à prin-
 cipio traditū, conseruare accuratè de-
 bemus; ne quādo rei nostræ contingat
 id, quod sæpenumerò vineæ euenire
 solet, in qua aditus antea angustus, ex
 incuria tamē omissus, paulatim dein-
 de à trāseuntibus aperitur, ac vndiq.
 dilatacur. Propterea nos excommuni-
 cationem, quæ in milcentes aquā lata
 iniquè fuerat, penitus abrogamus,
 abolemusq; ne fortè quispiā è Populo
 nostro Armeno, qui suum azimū in-
 ueterata consuetudine seruat, incidat
 vltro in fermentatum, aut etiā in lo-
 ram* : quamuis, & si fermentatū non
 sit à Canonibus stabilitum, eo tamen
 vtentes improbandi non sint, iuxta
 præceptum Domni Niersesis ; dum
 etiam Apostoli illo interdū vti sunt.

* Matth.
 23.

* Hic Græ
 cos caput.

Quocirca nos à Sancta Romana
 LII Eccle.

• Armeni
se cruce
signant à
laux ad
dexteram,
ad exem-
plum La-
tinorum :
non a dex-
tera ad la-
uam , vt
reliqui O-
rientales.

• Erubef-
cat Doctor
Armenus
Darienien-
sis, qui hor-
rendam
Latinos
suo effuti-
uit iniurio
fo libello.

Armenij in
cibus im-
mundis iu-
daizant.

Ecclesia aque commixtionē modò recipimus, sicut ab eadem acceptū habemus azimum, mitrā Episcopālē, & modum signādi crucē; tamen si non itē pisces, & oleum in Quadragesima comedimus, excepto Annunciationis festo; neque Sacerdos in Ecclesia nostra, sicut in illa, cælibē agit vitā; neque, si in errorem grauē incidat, ad Sacrum denuò faciēdum admittitur; sed remanet irregularis, sicut apud illam irregularis remanet homicida. Veruntamen * omnes eiusdē Romanæ Ecclesiæ Christianos recipimus, & approbamus; sunt namque, sicut & primæ Sedi, ita & Deo propinqui, à quo immediatē, non secus ac nostri sancti Patres, cunctam hauriunt sapientiā, & patrociniū. Quatuor etiā Patriarchas veneramus, cæterosque Fideles, qui sacro Christi nomine insigniti, nuncupantur Catholici. Verum, heu heu, nequaquā in obrectationibus inficere volumus, sed neque laudamus eos, qui Iacobitæ nominantur, vno digito lese cruce signāt, & vespere sextæ feriæ carnem comedunt. Nec nō rejicimus illos, qui circumciduntur, incestum per illicitam coniugij copulam admittunt, Diaconosq. matrimonio iugant. Cibos autē immundos, præcipuē qui ad pauperū manus obiter veniunt, omnes, vt inquit Paulus, in nomine Dei purificatos haberi iubemus; quos & orationibus benedici, docet Dominus Noster. Anathematizamus deniq. Nestorianos, qui benedictissimā Virginem Mariā, Deigenitricē non appellant; vnāq. cum illis oēs detestamur Hæreticos, quos Catholica, & Apostolica anathematizat Ecclesia: ac populū nostrū, vt ab istis omnibus, & ab hæresi se cautē custodiat, præmonemus in Christo Iesu Domino nostro; qui cum Patre, & Spiritu sancto est benedictus in secula, tecumq. sic semper. Amen.]

Ha.

որպէս և սպանողն առ նոսսն է կար
զանցած : Էա ընդունիմք զիմ քրիս
տոնեայք հռոմայ եկեղեցոյն . զի անք
մերն են առ ան, որպէս և առաջին
աթոռոյն . և անընդմիջաբար առ
նոսսն յայ զիմ իմաստութի և զինամբ,
որպէ մեր սք հարբն ան Լուս և ընդու-
նիմք զչորս Պատրիարքն . և զքի սք
անտամբն քրիստոնեայք , որ կոչին
ուղղափառ : Բայց վայ ինձ՝ չեմ 'ի
բարբառել . այլ ոչ գողեմ զայնտիկ ,
որ յակոբ կուրդն զրկու կուկոչին . և
միկ մատամբն խաչ հանին . և ուր
բաթ աղել տանին : Էջլ և խոտեմ
զայնտիկ , որ Բլիսառն . և աղքատաղ
ծուծի տանին . և զաւագ սարկա
ւագն կարգէն . Հրամայեմք զիմ խո-
տեկի իրս , յոր Բե ակամայ զաղրա-
կան իրք 'ի յարգիւնս աղքատաց ան
գանին , որպէ տակ Պողոս , զիմ ինչ
որքել անտամբն այ . և գրել է ար
Լեւոնէս , օրհնել աղօթիւք : Բայց
նզողեմք զԼեւոնսրսն , որ ոչ տանն
անձանն զամենօրհնէալ կոյնս զԼու-
րիամ : և ընդ նոսն անիծեմք զիմ
հերձուածօղն , զորս միշտ նզողե-
կաթուղիկէ և առաքելական եկեղե-
ցի . Էա զգորչացորցանեմք 'ի հերի
տեկսութենէ . և յամենեցորց 'ի
սոցանէ զժողովորդս մեր 'ի քս յս 'ի
տեք մեր . որ է օրհնեալ ընդ հօր և
սք հոգոյն ընդ անյաւ իտեանս յա-
ւիտենեց ամեն : Էա Էրեցի առ ձեզ
միշտ և հաւատարմ . ամեն :

Եւ Է

nè primùm epistolam exquisita diligentiâ perpendentes, illam deprehenderunt traditionibus sanctorum Patrum concordem, sacrarumque Scripturarum refertam oraculis. quapropter decretum, divinæ placitum Trinitati, scripserunt, subscripseruntque nemine discrepante; quatenus Armenij, recta cæterorum Christianorum sequentes vestigia, res à beato Patriarcha Gregorio in sua epistola traditas perfectissimè exequantur. Deinde communi omnium consensu, duceque Spiritu sancto, anno Armeniorum 756*, feria quinta maioris hebdomade, constitutus fuit in sede Patriarchali

* Est annus
Redemptio-
nis 1307.

LXXIV.

Domnus Constantinus, Episcopus Casariensis, qui sedit annos 16., vir admirabili quidem mansuetudine, & humilitate decorus. Quibus peractis, Leo Rex, eiusque Pater Hayton, cum reliquo Armenorum Principum cætu, commiserunt Patriarchæ, ut per eandem semitas, ipsius Sisenfis Concilij sanctione præscriptas, populum Armenum deduceret.

ANNOTATIO.

ARmeniorum Sisenfis Conciliū, in Cilicia solenniter celebratum, certè os obstruit omnino ijs Armeniæ Præsulibus, qui passim à Latinis, ac præsertim à meipso sæpe numero interrogati, cur ad Ecclesiæ suæ cum Romana Ecclesia unio- nem, & concordiam procurandam nequaquam incumbere illud vnum nobis obiectare soliti sunt: se, huic si rei animum adijcere voluis-

Maxima
nonnullorum
Armeniorum
desidia.

4 3
գրեցին և նորա հանձնա, և ձեռնա-
գրեցին ի համա սբ երրորդութեն .
զի անխափան կատարեցին զաւան-
դեալն ի սբ Լյաթս-դիկոսէն Կ-րի-
ստոս . զնալ և մեզ ըստ ան բխաւոյ
նէկցուղիղ ընթացից . Էւ ապա ա-
մենեցուն ընտրութեամբ, և առաջ
նորդս-Թեամբ հարցն որոյ, ի
Թգին հայոց . Է. Ծ. Գ. յաւաք մեծ-ի
Էջն, Էդաւ յաԹաւ կաթուղիկը
նաւթեան . . . . .

ԼԵՒԵՐ Լյուսանդին, որ էր եպիս-
կոպոս մայրաքաղաքին կեսարոյ . և
4 էր այր հեղ և խմարէ . որ նստաւ
անա . Եղ . Էւ յորժամ այս էղև, ապա
Թագաւորն Լեւն, և Թագաւորա-
հայրն Հեթում . այլ և իշխանօրն հա-
յոց, խնդրեցին ի սմանէ . զի նովմբ
կանոնիւն առաջնորդեցէ նոցա ան
խափան .

ԷՏԵԿԼԵՐԻ-Թ-ԻՒՆԸ ԼԼարդ-ապետին .

Բ ազում անգամ հարցի ես ի հա-
յոց հայրապետաց սմանց . Թէ
Է ընդէր դուք ոչ հազաք զն միաբանու-
ԹԷ հայոց եկեղեցւոյ ընդ առեղերա-
5 ծաւալ եկեղեցւոյն հաղմայ . Էւ նո-
քաւ Էտուն ինչ պատասխանի, ասելով .
զի եթէ մեք կամեաք աշխատիլ զամն
երողութեա այսորիկ . աւանդ և ընդ-
զայր լինէր մեր աշխատութի . զն զի
մեր առաջնիքն և նախնի հայրապետն
բազում անգամ զբռնեա հարցն ի միա-
բանութե գործաւնութիւն այն . և ոչ
երբեք կարացին հաւաքանիլ զնա ի
կատարութե . Էճրք . ԼԵՐոյ մեծ մո-
ղովն հայոց, գործարեալ երբեմն հա-
ղեսապէս ի Լիւիկիւն, խցե ամենէ ին
Է Ծ Է զբե

դէրանն այսպիսեացք. և որոշու
ցանէ զիւրեանց որառասխանին . բան
զի նա՛ն ոչ Թէ միայն զբռնէն Կար՛ի
միաբանութի հայոց ընդ եկեղեցոյն
հռովմայ . այլ և ամենեցուն հաւաք .
նորմք աջողակեա և լիով հասուցին
զայն ի կատարման . որպէս յայտ լինի
այնոցիկ . որք ընԹեանուն զգործս և
շահմանադրութիւնսն ժողովոյն և
մանաւանդ . զի նոյն միաբանութիւն
միւս անգամ հաստատեցաւ . յետոյ ի
հայոց ատանայ ժողովոյն , որպէս նա
ռելոց եմք ի տեղեւ իւր .

Էս ոչոր այսուհետեւ կարող լինցի
անտի բանիւք կամ խաբէական պատ
ճառք տկարացուցանել զանյերկբա
յական զօրութիւն Լիւրոյ ժողովոյն այ
սորիկ զի նա՛ն եղև հայոց ընԹհանուք
սինհոդոս . և մեծադին բան զայլս
ամ . որք ժողովեցան ի հայաստանս եւ
գոմարեցան ի նմա՛ն միայն հայոց եպիս
կոպոսք , և վարդապետք , և հարբ վանս
քեից . որք եղին բազումք . և ոչոր ի լա
տինացւոց , կամ ի յունաց , կամ զիւրք
և իցե այլոցք հայր եմուա ի նա՛ն . որ
տոճեալ իցե զհայս ի միաբանութիւն .
Էս դարձեալ եղև հրամանաւ կեօսին
իւրեանց , և երկոցունց արքայիցն հա
յոց . Հիթմայ և Լեօնի . որք և ներկայ
եղին ի սինհոդոսն հանդերձ ամ իշ
խանօք և նախարարօքն իւրեանց . և
ոչ ինչ պակաս եղև ի նմա՛ն . որ կարող
լիցի առ տեղի չարախօսութե ուրոք .

աշտ . բանզի յիշեցաք ի վերոյ զվր
պետացն հայոց որք մահն ի ժողովն .
սինտոյանամբ այժմ՝ Ժանուցանել Լա
տինացոցն Թէ որքան են մեծարեալք
առ հայս վրդպետքն իւրեանց . ուստի
գիտելի է՛ . զի հայք որառասխան զվրդ
պետն աւելի բան զեպիս . և ոչ ասն
ն Ծ Գ զիշ

7
lent , temerè quidem , ac frustra ite
rùm aggressuros fuisse inceptum ,
quod à suis Maioribus pluries licet
incoatum , ad exitum tamen perdu
ei nunquam potuit . quoniam ex
Actibus eiusdem Sifensis Concilij
nimis perspicuè constat , ac Sole
iplo sit notius , non modò ibi vnio
nem illam incoatam , verùm etiam
perfectum ad finem prosperè , &
communi omnium Patrum suffra
gio fuisse perductam , quin intuper
in subsequente Synodo Adanensi ,
à nobis inferiùs referenda , confir
matam .

7
Nec planè valebunt , certissimam
eiusdem Concilij vim cavillatione
vlla eludere . fuit enim illud apud ip
sos Synodus generalis , immò & alia
rum omnium , quæ aliàs in Armè
nia coactæ sunt , longè plenissima ;
quò Armeni Patres numero circiter
56 . , hoc est , Episcopi , Magistri ,
& Abbates , vndique simul conuene
re ; nec ibi vllus aut Latinus , aut Græ
cus , aut alius alienigena , qui Arme
nios ad vnionem illam inducere po
tuisset , interfuit . indictum fuit præ
terea ab ipso Patriarcha , atque
ab utroque Armeno Rege , Hayto
ne patre , ac Leone filio , qui vnà cum
omnibus suis Principibus , ac Ma
gnatibus Synodo præsentés fuerunt .
Quid ergo ibi defuit , cuius in desi
derio esse vnquam huius temporis
Armenij possint ?

Obiter autem aduertat hîc , velim ,
Latine lector , Magisterium adeò su
premæ apud Armenios esse dignita
tis , ac reuerentiæ , vt ipsi quoque
præ

Armeni Pa
tres , ac
Principes,
qui Con
cilio Sise
si interfue
runt .

De Arme
niorum
Magistris .

կայ յամի . իգնեաց . զգործս աւելտա
բանսի գործեալ . զպաշտօնդ բոյ կա
տարեալ .] ԷԶԴԳ՝ զայս գրեցի . ոչ Թե
բամբասելով զսիրելի եղբարցն իմոց
հայոց վրդապետաց . և ոչ Թե մեղա
դրելով զսոսա . բաւ լիցի այս . բանդի
նորս այնպէս աւանելով լցուցանեն
զպակասութիւն տգէտ եպիսկոպոս . և
որահէն զբրիստանէութի ժողովոցեանն
իւրեանց ի մեջ բանաւոր անհաւա
տից տերութեն . բայց միայն կամիմ
զգորչացուցանել զհայո . Թե վն բառ
նալոյ զանգեպ գայթակղութեանս այսո
րիկ՝ որքաւ էր նացաւ առաջարկել առ
եպիսկոպոս կարգն միայն զվարդա
պետս . և ոչ զայլ որ . ըստ սովորութե
կաթողիկէ եկեղեցւոյս :

ԷԶԴԳ՝ Լաւմանադրութիւն հայոց
Աւրոյ ժողովոյն կայ մօտս իմ ի մեջ
հին հայ գրոցն . յորում եղև փոխեալ
յամի տեառն . Բ. Ե. Գ. ի յօրինակէն,
որ կայր ի Աիս և և է՝ այսպիսի :

Լաւմանադրութիւն հայոց ընթեա
նուր Աւրոյ ժողովոյն . որ եղև հրա
մանաւ տեառն ԷԴ՝ բիգորի կթմիս . ԵԴ
և հայոց արքային Լեւոնի . ի Թվին 14
Յնընդեանն ըի . Բ. Ե. Գ. և հայոց .
Շ . Գ. սակս միաբանութե հա
յոց ընդ եկեղեցւոյն հռովմայ :

Չհայցուած և զինդիր լի իմաստա
ԹԷ , մանաւանդ . Թե զհոգեւորական
և զամային իր , զոր բնադօր և բարե
յաղթ Թագաւորն հայոց Լեւոն Չերմ
և եռափափագ սիրով խնդրեաց ի
որբազան կաթողիկոսէն հայոց տէր
ԷԴ՝ բիգորի . հոգալ վասն միաբանու
մ . ԹԷ Թե Թեան

lam dilectis fratribus meis , Arme
nis Magistris , improperare : absit .
12
supplent enim ipsi Episcoporum de
fectus , Christianitatem , quæcunque
illa sit , in populo suo , sub durissi
mo Paganorum iugo fatilcente , con
fouentes . Illud autem innuere con
tendo , facile Armenios huic posse
abului prospicere , si , vti Catholica
solet Ecclesia , solos Magistros , seu
Doctores , ad Episcopalem dignita
tem proueherent .

At verò integra Sifensis huius
Concilij acta , ex Armeno exempla
13
ri , quod olim in Cilicia in Patriar
chali Armeniorum Ecclesia serua
batur , extracta anno Domini 1366 .
extant penes me in eodem vetustis
simo codice , vbi & proposita Pa
triarcharum historia descripta repe
ritur . Ea denique accuratissime ad
verbum hic exarata , & fidelissimè
quoque in latinum interpretata , sunt
huiusmodi :

Acta Concilij Sifensis Armeni ius
su Gregorij * Patriarchæ , &
Leonis Armeniæ Regis , ad
vniendam Armenam Eccle
siam cum Romana , generaliter
coacti , anno Domini 1307 . &
Armeniorum 756 .

* Hic obijt
antequam
Conciliū
cogeretur .

STudiosissime quàm ex animo po
terat , Leo , pientissimus , & in
uictissimus Armeniorum Rex , ex sa
cro sancto Armeniæ Patriarcha Gre
gorio iam contenderat rem quidem
cœlestem , ac diuinam ; vt totus nimi
rùm in Christianæ Reipublicæ vnio
nem ,

nem, & concordiam procurandam
eòulque incumbere, nihil prætereà,
deberet; quò Armenam Ecclesiam
cum magna Romanorum, aliorum-
que Catholicorum Ecclesijs, in festis
celebrandis, alijsq. constitutionibus,
& traditionibus suscipiendis, ad vnio-
nem & communionem perduceret:
ne quid fortasse Ecclesiæ sanctæ defi-
ceret, quominus vnum esset corpus
indivisum, sub vno vero capite, Chri-
sto Domino, & Deo nostro constitu-
tum. Quod sanè vbi accepit Beatissi-
mus Pater noster Gregorius, cognito,
quòd eiusmodi postulatio fuerat in
animo, & corde pijssimi Regis à san-
cto Spiritu insita, nimium inde vo-
luptatis, ac lætitiæ hausit. quapropter
summa ipsius voluntate, & libentil-
simè facinus hoc diuinum aggrediens,
rem totam diligentissimè ratione,
atque animo lustrare cœpit. At quia
præcipuè compererat, aquæ cômix-
tionem fore sacrificio apprimè neces-
sariam, in Ecclesiam quoque nostrâ
nobis introducendam esse, adiudica-
uit; quemadmodum eà nunc pariter
vitur sancta, ac magna Romanorû
Ecclesia, aliæque cæterorum Catho-
licorum: idque testimonijs sacrorum
librorum, sanctorumque Patrum
doctrinis nobis probatum reliquit;
immò & firmè statuerat, opportu-
no tempore in Armenis Ecclesijs
pleno etiam Concilio stabilire.

Prætereà quoque tradidit, esse
nobis recipiendas omnes septem Sy-
nodos Generales, & quicquid in illis
à sanctis Patribus decretum fuit, præ-
sertim circa duas naturas, volunta-
tes,

Եւ թեան կարգաց և աւանդութեան որ
բայ եկեղեցւոյն բրնտառսի. որպէս զի
15 ընդ մեծի եկեղեցւոյն հառվմայ, և
այլ ուղղափառ եկեղեցեացն բրնտառ
սի. և հայտատանեացս եկեղեցի կալ
ցե հաղորդութի աւանդութի և սո-
նիւք: որպէս զի էղեցի մի մարմնս ա-
նարամ սք եկեղեցին, յօղեալ ի մի
ճմարիա գլուխն ի տէր մեր և ան-
բրնտառ: Չոր եբբե տեսեալ երիցս
երանեալ սք հայրն մեր տէրն Գրի-
գոր. ծանեալ՝ զայսպիսի խնդիր ի
հոգւոյն որբայ աղղեալ ի սիրտ և յը-
Եւ զի բարեպաշտ արքային Լևոնի. և
16 յայժ քչեալ եղև խնդութի: Էլ ան-
որայ ի յօժար կամաց և ի սրտէ սկիզ-
բն արարայտն անային իրողութեան,
մեծաւ բնութեամբ և խուզմամբ
փորձեալ: Էա տեսեալ ի հարկաւոյ
բայն քոլ ի սուրբ խորհուրդն ի կեր-
արկանել զթուրն. և մերայ եկեղեցւոյն
աւանդեաց սանել. որպէս և այժմ
ունի մեծ և սուրբ եկեղեցին հառվ
մայ. և այլ և ուղղափառ եկեղեցիքն
բրնտանեց: Էա զայն՝ վկայութի
անաշուել քոյց, և հարցն վարդա-
պետութեամբ բնեալ աւանդեաց
Եւ մեզ. և խոստացաւ ի գիտութի ժա-
17 մու մեծաւ ժողովով հաստատել յե-
կեղեցին հայոց:

Եւ և իրաւունս վարկաւ ընդա-
նել զեւթն ժողովն, և զառ ի նոսա
հաստատեալն ի սրբոց հարցն. մա-
նաւանդ որ վասն բնութեանցն եր-
կուց, և կամացն, և ներգործու-
թեանցն. քոր ի տէրն մեր բրնտառ
քոս կատարեալ անութեան և մարդ-
կութեան քոյք. որպէս այժմ ունին
տիեզերական և մեծ եկեղեցիքն՝ սուրբ
և մեծ եկեղեցին հառվմայ, և կոս
Տ Ծ Է տանտ

[illegible]

Եւ զորն կրեալ անանսօք գործք,
 և անանթաւք սք հարցս անգա
 քեաց առ սք է իտրեպաշտութեան
 զորն լիոն որոյ զի ի գեպաւնի ժա
 մանսկի ՚ի ձեռն ժողովոյ մեծի հաս
 տաւեացին անգորտի աւանդութեան
 ՚ի հայաստանեաց Վեկիկիցն առ ՚ի
 ժուլն ԾԷ ԶԾԶ բար

Je
18

19

tes, & operationes, quæ in vno Domi-
no nostro Iesu Christo, secundum diui-
nitatem, & humanitatem perfectam, ve-
rificantur: eisq. veluti sanctis, ac diui-
nis Concilijs, ita nos Armenos cuncta
exhibere reuerentiam, & honorem,
sicuti omnes alie solent Ecclesie, vi-
delicet sancta, ac magna Ecclesia Ro-
mana, Constantinopolitana, Alexan-
drina, Antiochena, & Hierosolymi-
tana Tum etiam demandavit, ut festi-
uitates dominicas vniuersimode cum
præfatis Ecclesijs Catholicis solemniter
celebraremus; nempe festum An-
nunciationis, 25. Martij, quacunque die
contingerit, similiter festum Natiuitatis
Domini, 25. Decembris; ac festum Pu-
rificationis, 2. Februarij; ceteras autem
Sanctorum festiuitates eo pacto, quo
& alij Christiani, suis certis diebus, in
quibus incidunt, ageremus: potest illæ,
quas peculiari nostra traditione, Ar-
mena celebrare solet Ecclesia, eodem
prorsus modo in posterum, sicuti nunc,
obseruentur: licet Trisagium *sanctus
Deus, sanctus fortis, sanctus & immor-
talis* (cui additum hoc loco fuerat:
*qui crucifixus es pro nobis, miserere
nostri*) operæ pretium duxit, directum
sic in Filium esse deinceps decantandum:
*Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus
& immortalis, Christe, qui crucifixus
es pro nobis, miserere nostri*. Deniq. in
vigilijs dominicæ Natiuitatis, Baptis-
mi, seu Epiphaniæ, & Resurrectionis,
præcepit nobis, ut à cibis paschali-
bus abstinere, piscibus tantum, & oleo, sicut
Romana solet Ecclesia, inter alia qua-
dragesimalia oblonga, uti possemus.

Hæc itaque omnia in tua epistola

M m m

ГС.

• Seu po-
tius ad Hay-
tonē, Leo-
nis patrē,
ut unā cū
Rege filio
eam cape-
ret provin-
ciam.

recollecta, & sacrarum Scripturarum
oraculis, sanctorumque Patrum tra-
ditionibus confirmata, misit ad Pij-
simum Regem Leonem, ut illa tem-
pore congruenti, ad tollendos Eccle-
siae Armenae defectus, atque ad om-
nem æmulationis, & odij fomitem,
qui in eam occasione mali obrepse-
rat, relinguendum, pleno indicto
Concilio, stabiliret. At verò cum ip-
semet egregius Pater noster Grego-
rius nequiuisset, ad hoc præclarū fa-
cinus, uti animo deliberauerat, con-
cilij ope complendum, tantumque
Ecclesiae suae beneficium conferen-
dum, peruenire: quippe interitu præ-
occupatus, ex hac mortali vita ad Do-
minum, cui deuotus maximopere vi-
xerat, demigravit; propterea Leo,
magnus, ac pius Rex, sanctissimi Pa-
triarchae mandatis obtemperare de-
siderans, Concilium quamcito con-
uocandum, existimauit, in quo ad
præfatas traditiones decernendas in-
terfuissent omnes Episcopi, Magistri,
& Patres Armeni: idque mox præ-
stitit accuratissimè. Generalem hanc
Synodum congregans in Metropolitana Ciuitate Silensi, in magna Ecclesia
Sanctæ Sophiæ, ubi plenissimo cœtu adfuerunt infra scripti Episcopi, Magistri,
& Patres Cœnobiorum, astantibus plurimis ex Armeno Populo Optimatibus,
inter quos erat & ipse Leo, pientissimus Armenorum Rex; Hayton Pater
Regis, ceterique Principes, & Magnates Armeniae.

Episcopi autem fuerunt;
Constantinus, magnus Archiepisco-
pus Cæsareæ.
Ioannes, Archiepiscopus Tarsi
Stephanus, Archiepiscopus Seba-
stæ
Constantinus, Archiepiscopus Sisis,
Ciuitatis Metropolitanæ.

Ste-

Կարճու-մի թերութե սորա. մանա-
հանք թե յեղծու-մի նախանձու-մի
21 առեր-թե երես, որ էր մնացեալ ծ
ունի ի չարէն. եւ բանդիւն ձաւան
նեաց սբ երջանիկ հայրն մեր տր էր
գոր, որպէս խառնացաւ, ժողովով
հաստատել զայսպիսի մեծ և ան-ա-
յին եր. և առաւ իւրում եկեղեցոյ-
դի վերափոխեալ լըն. առ. տէրն մեր
քն, առ որ անկացեալն էր. Տաղաթ
որոյ մեծ և բխտառաւեր Թագա-
ւորն լին, որպէս և ուրիշ հրաման
ի սբ հաճութեանն ժողով առնել.
Եւ որպիսիս համարեցաւ ժողով առնել
22 եպիսկոպոսաց, վարդապետաց, և
հարց. առ ի հաստատել զանձնա-
թիւն վերայ գրեալ գոր իսկ և իսկ
ժողովեալ համագոր-մար միաբանո-
ւթի ի մեծ հոգով որդոսան, ի սբ
Առգիայ, ի մեծ եկեղեցին մայրա-
քաղաքին Աղսայ, բաղմութի եպիս-
կոպոսաց, վարդապետաց, և հարց
վանորէից, և որպիսիս ժողովրդա-
կանաց յորում էր բարեպաշտ Թա-
գաւորն հայոց լին. և մեծ Թա-
գաւորայրն Հելմոս, հանդերձ
23 բաղմութե եղևանաց և զորաց.

Իսկ եպիսկոպոսք էին
Կոստանդին. մեծ. արքեպիսկոպոսն
Կոստանդին. մեծ. արքեպիսկոպոսն
Տոմարեւոտարքեպիսկոպոսն արքանի
Առաքանդայ, արքեպիսկոպոսն և
բաղմութե յորում էր ձաւան
Կոստանդին. արքեպիսկոպոսն մայ-
րաքաղաքին Աղսայ.
Եւ ընդ զիստէ

Առնիւննայ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Եւրոսե . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Տոհաննէս . եպիսկոպոս անարզաբոյ .

Տոհաննէս . եպիսկոպոս ալաուս .

Առնիւննայ . եպիսկոպոս Բարսիլի .

Բարսիլի . եպիսկոպոս Գաւառի .

Կառնի . եպիսկոպոս Կառնի .

Գրեգորիոս . եպիսկոպոս մարաշայ .

Թորոս . եպիսկոպոս մաշիկ .

Տակոբ . եպիսկոպոս Բաղրաբ .

Գրեգորիոս . եպիսկոպոս Կառնի .

Տոհաննէս . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Կարապետ . եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսոյ .

Stephanus, Episcopus à Deo conseruata Ciuitatis Tarioni.

Nierles, Episcopus Tyani.

Ioannes, Episcopus Anazarbi.

Ioannes, Episcopus Aiasi.

Stephanus, Episcopus Parzerpetri.

Basilus, Episcopus Prouinciæ Ghab-

nensis.

Gregorius, Episcopus Marciæ.

Tharafius, Episcopus Malchieuori.

Iacobus, nepos Domni Gregorij Pa-

triarchæ, Episcopus N.

Hefychius, Episcopus Stimbolæ.

Vareanus, Episcopus Dochi.

Andreas, Episcopus Hareani.

Simeon, Episcopus Ghubcarri.

Leo, Episcopus Zamentau.

Ioannes, Episcopus Marantuniz.

Stephanus, Episcopus Palatij Pa-

triarchalis.

Georgius, Episcopus N.

Hairabiet, Episcopus Rorani.

Nicolaus, Episcopus Cypri.

Præcurtor, Episcopus Miezghierti.

Vartanus, Episcopus Ani.

Philippus, Episcopus Khuorzeni.

Magistri, & Patres Cenobiorum

Ioannes, Scriba Miezchieri.

Marcus, Magister Schieuerri.

Cyriacus, Magister eremita.

Gregorius, Magister N.

Vartanus, Magister Anarzabi.

Martyr, Magist. Palatij Patriarchalis.

Gregorius, Magister Chiermasperi.

Gregorius, Magister Miezchierësis.

Tharafius, Magister Gherachensis.

Vartanus, Magister Aghnieri.

Sergius, Pater Monalterij Aghnie-

rensis.

Gregorius, Pater Monasterij Thier-
chrensis.

Basilus, Pater Monasterij Khorien-
sis.

Tharastus, Pater Monasterij Miez-
cherensis.

Præcurfor, Pater Monasterij Mou-
silenensis.

Ioseph, Pater Monasterij Chielega-
chensis.

Tharastus Philosophus, & Pater Mo-
nasterij Zorensis.

Principes, qui una cum ipso Rege Leo-
ne, & Haytone Patre Regis
synodo adfuerunt

Fratres * Regis Armeniæ, Oseinus,
Dominus Ghabni; & Alinakh
Dominus Lamproni, & Tarfi.

Oseinus, Armeniorum Dux Gene-
ralis, & Dominus Ghancia.

Sembar Maracciacht, Dominus Af-
ghurri.

Raymundus Senescial, Dominus
Micchalchui.

Vasah, Dominus Piertghani.

Sembar, Dominus Sembataghelæ.

Oseinus, Dominus Ghubitarri.

Lichus, Dominus Ghisterrami.

Tharastus, regis domus Præfectus.

Tharastus Prachsimus, Dominus
Gioselchæ.

Lichus Chierrasçenens; alijque
Principes, Proceresque Armeniæ.

Adfuit etiam Constantinus, Capel-
lanus Regius, cum magno Sacer-
dorum, tum secularium, tum
regularium numero.

Գրեգոր . . . հայրն Թիւրքիւն զա-
նից .

27 Բարսեղ . հայրն խորենի զանիցն :
Թորոս . . . հայրն մեծքոյն զա-
նից :

Լյարապետ . հայրն մովսինոսն զա-
նից :

Տոփսէփ . հայրն բելլիսկան զա-
նից :

Թորոս . փիլիսոփայն . և հայրն ձո-
րոյ զանիցն :

Իսկ իշխանքն որ հայն ընդ արքայն
Լեւոնի , և Թագաւորահորն

Իւրեմայ . էին այսորիկ .

28 Էմբրայորդիք Թագաւորի հայոց . Պա-
րսն Օշին , տէրն Լյապնոյ . և Պր
Էլինասն , տէրն Լամբրոնին , և
Աւարսոնի :

Պր Օշին , սպարապետն հայոց , տէր
կանչոյն .

Պր Արմալատ , մարաջախան , տէրն
ասկառայ :

Պր Բէմուշոն , սէնէսլալն , տէրն
միբայլկուին :

Պր Լլասաւ , տէրն բերձկանն .

Պր Ամբաս , տէրն Ամբաստակոյին .

Պր Օշին , տէրն կոպիտառայ :

Իւր Պր Լիկոս , տէրն Լիստաւանոն .

29 Պր Թորոս , զտիկ Թոփն գորապա-
ստն զըլխաւորն :

Պր Թորոս , պապսիմոս , և տէր
ճօգէլկային .

Պր Լիկոս , կեռաշնենցն . Էս այլ
ևս իշխանք և ազատ որդիք հայոց .

Լյար և աւագ երէց Թագաւորին Լյոս
տանդին . Էս այլ ևս բազմաւթի
բահանայից , և կրօնաւորաց :

* Oseinus,
& Alin-
nahh Hay-
tonis Fra-
tres .

Corá omnibus igitur nobis Rex
Epistolá Patriarchalem exami-
nan.

Էս ապա մեզ ամենեցուն առաջի
եղևալ է՝ Էմբրայոս զսամակ կա-
թոլիկ .

is panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis; sicut & ipse Dominus, accepto calice dixit^a, hoc facite in meam commemorationem. Præterea calix non significat vinum purum, sed potius poculum, in quo aqua vino miscetur: ut divinus etiam Salomon^b testatur, dicens: *Miscuit in cratera vinum suum; & iterum, bibite vinum, quod miscui vobis: his parefaciens, calicem, seu cratera esse poculum, in quo vinum, & aqua miscetur. Tum quoque illud^c, Calix aureus Babylon in manu Domini, non denotat merum, sed poculum aureum.*

Ceterum, quod talis in Calice mixtio necessaria sit, ostendit itidem ex Sanctorum Patrum traditionibus, hoc pacto: Magnus Chrysostomus in sua liturgia ait^d: *Accedens unus militum, lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis; hæc dicens, infundat vinum: & subdens, & aqua; infundat aquam: sic manifestò declarans, aquæ mixtionem in sacris esse Mysterijs necessariam. Idem indicat Divus Basilii in sua quoque liturgia^e: Accipiens, inquit, calicem, miscens, benedicens, &c. Similiter & Sanctus Athanasius, in tractatu de Baptismo, circa finem ait: *Vides hanc mensam, in medio Altaris appositam, & ad Ecclesiæ decorem affigendum institutam? & post alia subdit: Hæc est Cænacium, in quo cum Redemptore recumbis; ubi comedentibus illis, accipiens Iesus panem, fregit, deditque discipulis, dicens: accipite, & comedite, hoc est corpus meum; & accipiens calicem vini mixtum, gratias egit, & dedit eis, dicens: acci-**

ն յիշատակ մահուն ըստ որոսմէ ինքն տեղիքս անկող թաժակի՝ ի սեղանն գոհացան ի ասեւ. զայս արարեց աս յինոյ յիշատակի. Եւ զի բաժակն՝ ոչ անասական զինոյ է անորոն. այլ ամառնոյն յորում խառնե ջուրն եւ գինին. ըստ որոսմէ անայինն Լեզբանն վիարէ. Թէ խառնեաց՝ ի խառնարանս զգինի եւ թ. եւ գարնեալ ասեւ. արբեց զգինին զոր խառնեցի ձեզ. զամանս յորում խառնե ջուրն եւ գինին, յայտառնելով. եւ այլ ոմն. Թէ բաժակն ասկի բաբելոն ի ձեռնամուկն աման ասկի. Եւ զի հարկաւոր է՝ խառնութիւն բաժակին՝ եցոյց ի վարդապետութեմ, եւ ի հրամանէ որ հարցն այսպէս. Լեւծն յոհան ասկեբերանն ի պատարագամատուցին գրեւ Թէ մատուցեալ մի ոմն ի գինորոցն, խոցեաց տեղաւ զկոզս նորմ. եւ ել վաղվա զակի արեւն. զայս ասելով զգինին արկանն. եւ ասեւ. եւ ջուր. եւ զջուրն արկանէ. յայտառնելով. Թէ հարկաւոր է խառնութիւն ջրին ի որ խորհուրդն. Լեւծնպէս եւ քնն բարեկիսս ի պատարագամատուցին նշանակէ յանն. Թէ ասեալ բաժակի՝ օրհնեաց, խառնեաց. Լեւծնապէս եւ քնն ԷԶԹ. ասս ասեւ ի մկրտութեմ խառն վէրջն. ԼԵԼԵԱՆԵԱ զայս սեղան, որ կայ ի միջ բեմիս, որ ի վաղելութի Եկեղեցոյ կազմեալ յօրինեցաւ. եւ յուսով ասս անելով փոքր ինչ զբանն. ասեւ. այս է՝ վերնատունն, յորում բազմիս ընդ փրկչին. եւ Թէ մինչ գէտ դռանն արբաւ, ասեալ եաց՝ Էբեկ եւ ասար աշակ Էրտացն ասելով. ասեւ. կերայք. այս է՝ մարմն իմ. եւ ասեալ բաժակի խառնեալ ի գինոյ, գոհացան եւ եանց յան, եւ արբին. եւ յետ ստեղծութեմ ասեւ. Ե Դ Բ ասաւ

a Luc. 22.

b Prov. 9. ex Septua.

c Hier. 51.

d Chrysost. in liturgia.

e Basil. in liturgia.

S. Athanasius.

անալիս դուստր աստանոր 'ի վո այս
 անալիս սկզբնայն հաց և գինի . յոր
 անասունքին եղև զգինիս իւր . և
 խառնեաց 'ի խառնելիս զգինի իւր :
 Իսկ 'սքն էլ քիզորսիւսացին . յերգ
 երգացին մկնութիւն այսպէս . Բաց
 զբերանդ , և արք զնաւն 'ի հողէն ,
 զոր տէգն աղբիւրացոյց բեզ . Իսկ
 այն , զոր գրեալ է մեծն յահան ոսկէ
 բերանն 'ի յաւեառարանին մկնութիւն .
 'ի բանն այն որ ասէ . Թէ ոչ արբից 'ի
 բերոյ որմոյ մինչ և արբից զգացաւ
 ընդ ձեզ յարբայութիւն հոր իմոյ . այսպէ
 քրէ . ԲՆԵՍ 'ի բերոյ որմոյ . ասէ . զի
 զիւս չար հերձուածն արմատաբի
 խլեցէ . որ 'ի ոք խորհուրդն ջուր 'ի
 կեր արկանէն : հերձուած անուա
 նելով : այնպէս 'ի ոք խորհուրդն ջուր
 'ի կեր արկանէն . որ զբի մահուան խոր
 հորդն ջրով միայն տանէն առանց
 գինոյ : Ոայս անասունք , և 'ի քոյն
 բան խօսեցան : ոք հարբն , որ 'ի վե
 ցերորդ . սինհոյապին էղին յաւեառ
 արմատանս մեծին . յորում և բա
 զուս ինչ անանգեցին զն ջրին հար
 կանոր գոլոյն 'ի ոք խորհուրդն : Եւ
 'ի սոյն անասունքին խօսեցան ոք հարբն
 'ի մեծ քիւնհոյապին , որ եղև յա
 ւորս բարեպաշտ արքային Իսա
 քիոսի 'ի կարգագինէ : զոր եթէ ին
 դրես , գոցես 'ի սոյն ժողովն վեցե
 րորդ . 'ի յերեաներորդ երկրորդ կանոն
 նոյն ժողովոյն և 'ի կարգագինոյ ժողո
 վն . 'ի յերեաներորդ եւ թանկորդ կանոն
 Եւ դարձեալ ոք հայրապետն շշտէ
 անգրաս . որ երգին անարեւոյն . Պի
 արոսի եւ թանկորդ յաւորան հոռմայ ,
 զպան այս խորհրդոյ այսպէս գրեաց .
 Պարտ է , ասէ , իսկ բահանապետն ,
 զխորհրդական գործ եկեղեցւոյն որ

accipite, & bibite ex eo, hic est sanguis
 meus; & biberunt. Et iterum post
 alia sequitur; proponimus enim panem,
 & vinum super hanc diuinam mensam,
 in qua Sapientia mactauit victimas
 suas, & miscuit in cratera vinum suum.
 Et Gregorius^a Nyssenus in Cantica
 Canticorum, Pande os, ait, & bibe
 aquam ex latere, de quo lancea tibi sca
 turiginem aperuit. Tum Chrysosto
 mus^b in explanatione Euangelij ex
 pendens verba illa, Non bibam amodò
 de hoc genimine vitis, usque in diem
 illum, cum illud bibam vobiscum nouum
 in Regno Patris mei, inquit, hoc di
 ctum esse, ut perniciosissima eorum he
 resis, qui aqua in mysterijs vtuntur, ra
 dicibus extirpetur. Verum illi in my
 sterijs aqua dicuntur vti, qui myste
 rium mortis Christi aqua sola confi
 ciunt absque vino. Hoc idem præte
 reà iniunxere sancti Patres, qui in
 sexta synodo^c conuenerunt tempore
 Iustiani^d Imperatoris, vbi multa no
 bis de aquæ huius necessitudine trà
 diderunt. Et hoc itidem ipsum de
 cretum fuit à sanctis Patribus in ma
 gna Synodo^e Carthagenensi, tempo
 re Pijssimi Imperatoris Honorij ce
 lebrata: quæ si quis videre desiderat,
 legat sextum Conciliũ, can. 32, & Co
 ncilium Carthagenense, canone^f 37.
 Præterea quoque Sanctus Alexan
 der, septimus post Petrum Aposto
 lum in Cathedra Romana Pontifex,
 de hoc sacro mysterio scribens, ad
 monuit, id nobis à quocunque Pon
 tifice postulandum, vt nimirum sa
 cramentalia Ecclesiæ ministeria alios
 rectè edoceat, præsertim Baptismi,
 Ma

^a Nyssen.
 in Cant &
 clarius in
 Cateche
 tico, c. 37.

^b Chrysol.
 in Matthæi
 cap. 26.

^c Synodus
 Trullana,
 can. 32.
^d Iulianus
 11. sub 410
 Canones
 leatæ Sy
 nodi editi
 fuere, nam
 ipsa sexta
 Synodus
 celebrata
 fuit sub Cō
 stantino.
^e Synod.
 Carthag.
 3. can. 24.
^f Canone
 37. apud
 Armenos;
 sed re vera,
 Cano
 ne 24.

Matrimonij, & Sacrificij, quod in-
 memoriam dominicæ passionis per-
 agitur. nam sicut ipse Dominus fuit
 in cruce immolatus secundum car-
 nem; & sanguis, & aqua ex eius la-
 tere profluxerunt; ita nos pariter de-
 bemus in eiusdem mysterij cōme-
 morationem corpus eius, & langui-
 nem vnā cum aqua offerre super al-
 tare. Hæc quidem tradidit magnus
 & gloriosus martyr Alexander, qui
 omnes Ecclesiæ Constitutiones, &
 Canones plenè ab ipso haulerat Pe-
 tro; præcepitque^a, vt nec vinum so-
 lum, nec aqua sola, sed vtrumque per-
 mixtum offeratur; quod etiam didi-
 cimus ex Euangelio: cum enim Do-
 mini latus aperuerunt, non aqua so-
 la effluxit, nec solus sanguis, sed v-
 trumque simul. Et Iulius Papa b hæc
 similiter de tali mysterio faillus est,
 dicens: Non potest calix Domini esse
 aqua sola, aut vinum solum, nisi mi-
 sceatur vtrumque, hoc est, vinum
 & aqua. ac demum conclusit; quod
 si quis sacri ficium altero solo sine
 altero pertecerit, tandem cessare de-
 beat à sacrificando, quamdiu legitima
 penitentiæ satisfactio iuxta sacros
 Ecclesiæ Canones correctus sit. Cy-
 prianus item, martyr ex mius, &
 Episcopus Carthaginensis in Occi-
 dente; de calice Domini nostri Iesu
 Christi sic habet: Per Salomonem
 Spiritus sanctus typum domineci sacri-
 ficij ante pramonstrat, immolatus hostia,
 & panis, & vini, sed & altaris, &
 Apostolorum faciens mentionem: d Sa-
 pientia, inquit, edificauit sibi do-
 mum, & subdidit columnas septem;
 ma-

a Alexan-
 der in
 epist. 1.

b Iulius 1.
 apud Gra-
 tianum de
 consecr.
 dist. 2.

c apud Iu-
 lium 1.

d Pro-
 u. 9.
 ex Septua.

e Cypr-
 ianus lib. 2.
 epist. 3.

f Pro-
 u. 9.
 ex Septua.

սուշանէլ. Կ. զմերտութիւն. զպատ-
 39 և զպատարապէս, որ է խորհրդական
 յիշատակ չորհարանայն ընդ զի որպէս
 պատարապէս ի խաչին մարմնով.
 և արիւն և ջուր էլ ի կողէն. ի նոյն
 խորհրդոյ յիշատակ պարտեմք հասա-
 ընդ մարմն, և արիւն և ջուր. զայս
 հրամայեաց Եֆս շէրմարտոյ, մեծ
 և փառաւորեալ զկայն. որ զամ կա-
 նոնս և զհաստատութիւն ինպէս
 ունէր ի սրբոյն Պիարոսէ. և եղոյր,
 Թէ արժան է, ոչ գինեաւ միայն պա-
 տարապէլ. և ոչ ջրով միայն. այլ և
 Կաջիւ, և գինեաւ, և ջրով. բանզի
 40 զոյն լուր և ուսուր ի Եֆս և Լուս-
 րանէն. զի յորժամ խոցեցին զկողն ան-
 ոչ ջուր միայն էլ և կամ արիւն միայն,
 այլ արիւն և ջուր. Էւ Տուրիոս
 Պապն յայսմ խորհուրդ այսպէս ասէ.
 ոչ է պարտ բաժակին ինչել ջուր միայն,
 և կամ գինի միայն. այլ երկոյնս. Կ.
 գինի և ջուր. եւ դարձեալ գրէ Լուս-
 բո. Եւ թէ որ զխորհրդանւերսն միովս
 կատարէ առանց միւսոյն. դադարել
 պարտի միւսը և ի զղոմոսն եկեայէ. և
 ապաշխարեայէ ըստ Եկեղեցոյ հա-
 նոնադրութեց. Իսկ Լիպրեանոս
 Կ. մեծ զկայն և եպիսկոպոս կարդա-
 41 զինոյ, որ յարեմոս. զն բաժակին
 ան մերոյն ընդ այսպէս ասէ. Խոտցում
 հոգն սբ բերանովս Լուրմոնի, և
 անացիմաստութի շինեաց զիւրաւն.
 և կանգնեաց սինս Եւթ. զէն զղէն
 լիս Եւթ. և խառնեաց ի խառնելիս
 զգինի Եւթ. և սրտաւանդեաց զնեղան
 Եւթ. և առաքեաց զԵւթայս Եւթ կո-
 չել բարձր բարադութի խառնելիս
 Եւթ. և ասէ. որ որ եղի անզգամ,
 եկեայէ առ յիս, և արքէ. և ցայն
 կատարեանս ասէ. Եկայր, կեայր. ի
 Եւթ

հացէ խմէ . և արքէ զգնի իմ , զոր
խառնեցի ձեզ . և յլ մարգարեութի
Լեոդամոնի յայտ առնէ զփրկական խոր
հորդ ան մերոյ յի բի , որ խառնեաց
ի խաչին , և ևս հաւատացելոց ի-
րոց . Էս այսու ցուցնէ երանելի
Լիպարիանոս . Թէ ոչ պարտ է , ջրով
միայն աւանդել զխորհուրդն , և
նչ զինով լսելով . այլ զինեաւ և
ջրով .

Էս մեծ եպիսկոպոսն մելանոյ արք
աւմարտիոս գրէ . Թէ հազարեւել
պարտ է սբ և առաքելական եկեղե-
ցոյն հաւմայ . զի զի հաստատեալ է
ուղղափառ հաւատով յառաքելոյն
Պետրոսէ . բանզի որպէս մարմին
հազարդի զլեռնոյ . նոյնպէ ընդհա-
նուր եկեղեցի , որ է մարմին բի . հա-
զարդի պարտի նմա . որ պարտ է բի
հաստատեցաւ եկեղեցոյ . Էս Թէ
հարկաւոր է ի սբ խորհուրդն ջրն
արկումն . ցուցնէ դարձեալ նոյն
նոյն աւմարտիոս , այսպէ ասելով .
աւմարտի զխառնումն բանինայ , որ
ընդ մեզ , նշանակեմք . բանզի իսկա-
պէս և ճմարտութի եղև խառնումն
անձութեան ընդ մարդկութիս . որով
կոչեցաք ճմարտի անդամք ճմարտի
զլեռնոյ մերոյ բի . և զի այսորիկ ի
զերոյ խաչին լինելով , զարիւնն և
զընդուն արտաբերեաց . որ լիապէս ի
պատարագն կատարի . զի կատա-
րեալ երևեսցի հազարդութի մեր
ընդ աշ .

quam vera membra veri Capitis nostri Christi vocati sumus . idcirco enim ,
dum esset ille in Cruce , sanguinem emisit , & aquam ; quod perfectè in sacri-
ficio Missæ completur , ut nostra cum Deo ostendatur communicatio .

Ի նոյն միտս յիշէ և արք Էրեմիոս
անաբանն ի պատգմին Խառնին , զի
արեանն և ջրն , որ ել ի կողեցն ան
ն է Է մերոյ

Էրե 42
maest aut suas hostias , miscuit in cratè-
ra vinum suum , & paravit mensam
suam ; & misit seruos suos , conuocans
cum excelsa predicatione ad cratèram ,
dicens : qui est insipiens , declinet ad me ;
& egentibus sensu dixit : venite , edite de
meis panibus , & bibite vinum , quod
miscui vobis . vinum mistum declarat ,
id est , calicem Domini , aqua , & vino
mistum , prophetica voce prænunciat ; vt
appareat in passione dominica id esse ge-
stū , quod fuerat ante prædictum .^a His
igitur docet Beatissimus Cyprianus ,
haudquaquā licere , aqua sola , aut puro
vino in mysterijs vti , sed vtroq. simul .

Էր 44
Præterea magnus Episcopus Me-
diolanensis , Sanctus Ambrosius , in
suis scriptis commendatum reliquit ,
debere quemlibet Sanctæ & Apo-
stolicæ Ecclesiæ Romanæ præstare
obedientiam ; quippe quæ ab Apосто-
lo Petro in orthodoxa fide firmata
fuit . nam sicuti corporis est obedire
capiti ; ita debet similiter vniuersalis
Ecclesia , quæ corpus est Christi , ei
obtemperare , qui totius Ecclesiæ ca-
put à Christo Domino fuit constitu-
tus . Tum etiā idē Ambrosius^a , aquæ
commistionem Sacrificio necessariā
esse , ostendit : eo quod actione illa mi-
stionē Verbi Dei , quæ nobiscum fa-
cta est , significamus , cum verè , &
propriè illa diuinitatis , & humanita-
tis effecta sit compositio , secundum

^a Hoc idē paulò su-
perius tra-
diderat ite-
rum sple-
met Cy-
prianus , di-
cens : Ad-
monitos
nos scias ,
vt in cali-
ce offerē-
do domi-
nica tradi-
tio seruetur ;
neque aliud fiat
nobis , quā
quod pro
nobis pri-
or fecit : vt
calix , qui
in cōme-
moratio-
nem eius
offertur ,
mixtus vi-
no offeratur .
^a Ambros.
lib. 4. de
Sacram. c.
4 & lib. 5.
cap. 1.

Eodem quoque intellectu San-
ctus Gregorius Nazianzenus in Ora-
tione de Paschate , mentionem fa-

Nazianze-
nus .

ciens sanguinis, & aquæ, quæ de Domini nostri Iesu Christi latere profluxerunt, cum supra crucem pro redemptione mundi immolabatur, affirmat, egressum esse sanguinem, ut indicaretur, quod Dominus noster viuus secundum diuinitatem remanserat, & pariter aquâ, quia secundum humanitatem, quam de nostro assumpserat, verè pro nobis mortuus erat. quibus perfectò videtur innuere, in sancto reconciliationis Sacrificio, quod est exemplum dominicæ Passionis, aquæ, vinique missionem necessariam esse: quandoquidem si, quod immolatum fuit, & in altari immolatur, est Christus, idemque perfectus Deus, & perfectus homo, opus est consequenter, in hoc semper sacrificio, in signum diuinitatis, & humanitatis eius, aquâ vino miscere. Quamobrem quicunque huius rei significationem in altari plenè consummant, Iesum Christum Dominum nostrum, perfectè Deum, & hominem confitentur: quicunque verò aut solum vinum, aut solam aquam apponunt, ij procul dubiò in confessione humanitatis, aut diuinitatis eius deficientes inueniuntur; immò ipsorum quoque sacrificium nullum fortassis erit, propter imperfectionem: quare taliter offerentes, pœnis, à sanctis, ac magis Concilijs præscriptis, meritiò subiacebunt. Præfata autem sanctorum Patrum, & Martyrum Iesu Christi, in idem coincidentia testimonia, videlicet sanctorum Alexandri, & Iulij, Romanorum Pontificum; atque san-

Դե
43

Դե
46
47

Դե
47

մերոյ յի քի: յորժամ պատարագէր ի
խաչին զի բաւո-Թէ և փրկութե աշ
խարհիս: և այսպէս առե. Ել արիւն
նշանակելով. Թէ՛ կենդանի էր. զսու
ածային բնութեն արն մեր. և ջուր
Թէ մարդկային բնութեն զոր ի մենջ
էառ, մեռաւ ստաւապապէս զի մեր
Օայս առելով ցուցանէ, հարկաւոր
դոլ յորինակս ան մերոյ յի քի. Կի
յլնմայս հաշտութե ի սբ պատա
րագն զջրոյ և զգինոյ խառնուածն: զի
Թէ որ մատակարար և մատչի ի պա
տարագն քն է. և նոյն խնն՝ կատա
րելալ ան, և կատարելալ մարդ է.
այսպէս ուրեմն կարեւոր է ի նշանակն
անութեն և մարդկութեն քի, զի
նին և ջուրն միշտ լինել ի պատա
րագն: յայտ է՝ ապա, եթէ որ լիով
և կատարելապէս առնէ զնշանակն ի
պատարագն. զքն խոտառմանէ ան
և մարդ կատարելալ. և ոչ Թերի զի
նի միայն. կամ ջուր միայն մատա
ցանեն. պակաս գտանին ի խոտառ
մանութի անութե, և մարդկու
թե ան մերոյ յի քի. և գրեթէ այն
ոչ է պատարագ՝ զի անկատար և
Թերի ցորին. յաղագս որոյ և մա
տաւցողքն քնդ բանիւ Էն, և ընդ
մեղադրութե ի սբ և ի մեծ Արեւ
հորոսացն: Օտեսութի սբոց հար
ցս, և վկայեցս քի, որ ի սոյն խօսե
ցան, զմեծին անզերանգրու. և
Տօլիոսի. սբ պապին հռոմայ. և
զԷփիպիանոսի և զԷմբրոսիոսի, սբ
Եպիսկոպոսացն՝ գտցես յառեանց շա
րադրութիսն, զոր արարելալ են. և
Էթէ դիւրին և ձեռնապատրաստ
խնդրես, գտցես ի Թուղթսն Եւկէ
նիոսի պապին հռոմայ, զոր գրեալ է
առ ար Էրեպորես կեան, Էզրայր մե
ն Կ Գ Դ Ե Զ Ը Թ

ծին Լեւոնէսի Լըւայեցոյն , լուսա
փայլ և փառաւոր զարդապետի .

Օջրոյս բանն , Թէ հարկաւոր է
'ի սբ խորհուրդն . յիշէ ևս սբն Էրե
նոս հետեւօղն առաքելոցն քն . զոր
Թէ խնդրես , գտանես յիւրում շա
րադուծինն , 'ի չորրորդ հասա
ծին , որ առ ամ աղանդսն . զի անդ
առե խառնուին գահաւոր բաժակին ,
զոր տէր յարքայութեն ընդ աշա
կերտան ըմպել խոտաւացաւ . Լուս և
Պետոս սբ բարանայն , և այլ ևս յո
լովք 'ի սբբոցն խոսեալ են 'ի սոյն խոր
հուրդս . զորոց տեսութիւն գտաք բո
ղանդակել լիով 'ի նամակ քանչելի
հօրս մերոյ Էփէֆորոսի . որ լի էր
զկայութե անաշտունչ քրոց , որ 'ի
սոյն խորհուրդ . և 'ի բանից և յո
ւանդութեց սբ զարդապետաց և
հարցս յոյժ ամբացեալ գործ մանա
ւանդ . Թէ ըստ կանոնաց , և հրամա
նաց սբբոց Լիւնհուդոսաց . զեցի
բորդ ժողովոյն . որ եղև 'ի մեծն կոս
տանդանաւաւորիս և այսր ժողովոյն ,
որ եղև 'ի կարգապետի : Եւ էր ևս
ըստ հետեւողաց սբ և աղլափառ
եկեղեցեացն բոնատոսի . հռոմայ , և
կոստանդնուպոլսի , և այլ սուրբ և
կեղեցեացն սովորութեցն և կարգու
ցն . որք սկսեալ յառաքելոց սբբոց հե
տե զնոյն սովորութիւն և զկարգ մե
նին , և տոնեն մինչ և յայժմ .

Էլ ամս որոյ և աստ ժողովեալ բազ
մութիւն եպիսկոպոսաց , և զարդա
պետաց , և հարց , հանդերձ բոնատո
սաւեր Թագաւորաւս մերով Լեւ
ոն . և բարեպաշտ սրբոնաց պա
րտեւս , մեծ Թագաւորահայր Հիւս
մաւ . և եղբարք իւրովք . և այլ
ևս իշխանսք և աղայսք , և սրբա
նք Ե Կ Է զան

sanctorum Cypriani , & Ambrosij,
Episcoporum, in suis ipsorum Operi
bus indubitanter inuenientes; quod si in
promptu , & ad manum ea velis, re
peries in epistola , quam Eugenius
Romæ Papa misit ad Dominum Gre
gorium Patriarcham^b, magni Nier
sesis Ghelaiensis , penillustri , ac ce
lebernimi Doctoris, fratrem .

Hanc etiam aquæ in sacris myste
rijs permiscendæ necessitatem com
mendat vltro Apostolorum successor
Irenæus^c in lib. 4. suarum lucubra
tionum aduersus hæreses; vbi Calicis
memorat mixtionem, quem Domi
nus , cum suis discipulis in Regno se
bibiturum, promissit. Hoc ipsum de
nique Beda^d, venerabilis Presbyter,
aliique Patres^e tradiderunt; quorum
multi referuntur in memorata admi
rabilis Patris nostri Gregorij episto
la; quæ quidem cumulatâ admodum
erat sacræ Scripturæ testimonijs, san
ctorumque Patrum , ac Doctorum
sententijs mirificè exornata; nec non
consentanea Canonibus , & decretis
sanctorum Conciliorum , nimirum
sextæ in magna Vrbe Constantino
poli coactæ Synodi, & Concilij Car
thaginensis ; atque conformis con
suetudini ; rituique sanctarum , & or
thodoxarum Christi Ecclesiarum, Ro
manæ, Constantinopolitanæ, & alia
rum ; quæ hæctenus à sanctis vique
Apostolis eandem iugiter seruaue
runt ; atque seruant consuetudinem,
& traditionem .

Quapropter nos omnes, hic pleno
Concilio congregati , Episcopi, Ma
gistri , & Patres Cœnobiotorum , ad
N n n 2 stan

a Euge
nius 111.
b Grego
rius. Arme
norum Pa
triarcha
sexagesi
mus secu
dus .
c Irenæus,
lib. 4. c. 37
& li. 3. c. 1.
d Beda in
Marci ca.
14.
e Alij Pa
tres , qui
hoc ipsum
docet, sicut
S. Iacobus
Apost. in
iua litur
gia , cuius
meminit
Concil.
Trullan.
can. 32.
S. Clemens,
lib. 8. Co
llat. Apost.
c. 17.
Theodore
tus 3. dia
log. 1.
Eusebius
Enust. ser.
5. de Pal
chate .
Iulianus
Magist. in
1 Apolog.
prope fi
nem.
Hieron. in
Marci c. 14
Augustin.
in tract.
120. in lo.
Procius E
pisc. Con
stant in
tract. de
traditione
diuinæ li
turgiæ .
Theophi
lactus, inc.
19. Ioan.
vbi repre
hendit Ar
menos .
Damasce
nus, lib. 4.
de fide
cap. 14.

stantibus pijsſimo Rege noſtro Leone, ac religioſiſſimo Dominorum Domino, magno Haytone, patre Regis, cum fratribus ſuis, cæteriſq. Armeniæ Principibus, atque Primatibus, & ſacroſancto Populo, vna ſimul conſentientes, reuerenter ſuſcipimus eiuldem noſtri ſancti Patris mandata: epiſtolamque illius, tanquam veracem, & Apoſtolicum Canonem, atque legitimam Conſtitutionem, ab omnibus Armeniorum Eccleſijs recipi, & obſervari, iubeamus. ² Et quamvis hæ ſacræ traditiones, & diſpoſitiones dominicarum feſtiuitatum, quæ priſcis antea temporibus, à ſancto viſque illuminatore noſtro Gregorio, in Eccleſijs Armeniſ extiterant, earumque obſervatio cõplures perdurauerat annos, in nobis poſtea exoleuerint ex culpa; eas nihilominus in præſentia miſericordiæ, & gratiæ Dei, atque operæ Patriarchæ Gregorij, pijsſimiſq. Domini noſtri Leonis, denuò recipimus, & in priſtinum reſtituimus: ſumulusque modo, cùm in feſtorum celebratione, cùm in omnibus alijs rectis cõſtitutionibus, omnino cum Sancta, & Catholica Eccleſia magna Romana, alijsq. verum profitentibus, & orthodoxis Eccleſijs Ieſu Chriſti concordēs.

Præſenti autem huius ſanctæ Synodi decreto, atque mandato nemo audeat in poſterum aduerſari, aut cõtrarius apparere; ne diuinâ indignationem incurrat, partemq. cum Hæreticis ſortiat, ijs maxime, qui pro frumentaceo pane, quo ad Chriſti corpus conficiendum ſancta vitur

Eccle-

զան ժողովոց . յոյժ հաւանութեամբ, և պատուով ընկալաւ զհրովման սրբոյ հօտ . և քոյն նամակս երբև իշխարիս և զառաքելական կանոն, և զօրհնադրութի հաստատեցաւ յամենայն եկեղեցիս հայոց . զի Թեպէտ այսպիսի աւանդութեւնք, և սբ կարգադրութեւնք տէրունական տօնից՝ ի կանոն ժամանակաց սկսեալ ի սրբոյ Լուսաւորչէն, գոյս յեկեղեցիս հայոց . և պահելք սոյն սովորութեւն բազում և երկարամօր . և յետոյ ի պատճառէ ի մենջ բարձեալ եղև . Էտևայն արդ ողորմութեամբ և շնորհօքն աստուծոյ . ի ձեռն եպիսկոպոսապետին Էդրեզորի . և բարեպաշտ տեառն մերոյ Լեւոնի, ընկալաւ զերտմնս . և եւջ այժմ համաձայն յամենայն բարեկարգութեւնս, և ի տօնս, ասորք և ողորմաւ մեծի եկեղեցոյն հառվմայ, և այլ ևս իշխարապաւն և ողորմաւ եկեղեցեացն բն .

աւրդ՝ մի և մի որ եղևնայէ յայսմ հետէ, և առ յապաւ այսմ կանոնադրութե, և հրամանն, որ ի սրբոյ ժողովոյն եղև, ընդգիմանալ, և հաւառակօղ երևիլ . զի մի ընդ պատահաւորք զեցի . և մասն և բաժնն ընդ հեթեթեկոսացն կայցէ . մանաւանդ աչոյ, որ փոխանակ ցորենէ հացի, զոր եկեղեցեաց ի կառարումս տանաւ մարմնոյն բն . նորա ի գարեղէն փոխարկէն . և փոխանակ գիւնոյ ի կառարումս արեանն բն, ըստ միայն ի կիր արկանէն ի սբ խորհուրդն . Էտ արդ զի հաստատութե և սն շարժ գոյոյ այսո մեծի իրողութե սրբոյ կանոնիս . յամենեցեաց, որք աստ ժողովեալք, եպիսկոպոսաց, վարդապետսն և պատուով պե

a Decree of
Cocilij Si-
lenſis Ar-
meni, quo
approba-
tur epiſto-
la Grego-
rij Patriar-
chæ ad
Haytonē
Regem, &
Eccleſia
Armenia
cõciliatur
cum Ro-
mana.

պերայ, և հարց, ձեռնադրեցաւ. 54
մանաւանդ ի մեծե Խաչատուրէն մեր
մէ Լեւոն. և ի պարոնայ Պարոնէն
Հեթում. և յեղբարցն նորա. և ալ
ևս շատայց հայոց, և ևզն. կանոն
նադրուծի և սահման սբ Ժողովոյ
ի մեծ Թաւկադէս հայոց. Տ. Ժ. 7.
յամսեան մարտի. ԺԹ. ի մեծ իող
գոմեան տօնին. ի սբն Առգիայ. ի
մեծ եկեղեցին մայրաքաղաքին Աւ
սոյ:

no Dominorum Haytone, & Fratribus suis, cæterisque Armeniæ Magnati-
bus. Editum verò fuit anno Armeniorum 756. a die 19. mensis Martij, in
Ciuitate Sffis^b Metropolitana, in magna Ecclesia sanctæ Sophiæ.

Կոստանդին. եպիսկոպոս Էջնաբոյ 56
կամեցայ, և գրեցի:

Կոստանդին. եպիսկոպոս մայրաքա
ղաքին Աւսոյ:

Տոհաննէս. եպիսկոպոս տարսնի:

Ատեփաննոս. եպիսկոպոս սեբաստիոյ.

Ատեփաննոս. եպիսկոպոս Էջնիկին:

Աարգիս. եպիսկոպոս Էջնիկին:

Տոհաննէս. եպիսկոպոս անարզաբոյ.

Ատեփաննոս. եպիսկոպոս տաւանոյ:

Ներսէս. եպիսկոպոս տիւնոյ:

Բարսեղ. եպիսկոպոս կապնոյն:

Ներսէս. եպիսկոպոս Նեոկեսարոյ:

Վարդան. եպիսկոպոս ամասիոյ, և
տօկիոյ:

Գրիգոր. եպիսկոպոս մարշայ:

Գեորգ. եպիսկոպոս

Ատեփաննոս. եպիսկոպոս կաթողի
կոստանդին:

Տոհաննէս. եպիսկոպոս պերսոյ:

Էջնիկեաց. եպիսկոպոս հարբանոյ:

Թորոս. եպիսկոպոս մաշկեօրին:

Տադէ. եպիսկոպոս, բաւր որդի սբ
Գրիգոր կթին:

Էմահակ. եպիսկոպոս բաբերդոյ:

Արիստուէր. եպիսկոպոս բաւնոյ:

Տ. Ժ. Է. Ներ.

Ecclesia, panem hordeaceum: aut
pro vino ad conficiendum sanguinē
Christi, aquam solam in mysterijs
sacris vsurpant. Utque magnum sa-
cræ huius sanctiōnis Decretum, fir-
mum semper, atque immutabile per-
seueret, fuit à cunctis, qui in hac san-
cta Synodo conuēnimus, Episcopis,
Magistris, & Patribus propria ma-
nu subscriptum, præsertim à magno
Rege nostro Leone, atque à Domi-

Constantinus, Episcopus Cæsareæ,
contentiens subscripti.

Constantinus, Episcopus Sifis, Vr-
bis Metropolitanæ.

Ioannes, Episcopus Tarsi.

Stephanus, Episcopus Sebastes.

Stephanus, Episcopus Parzerpetti.

Sergius, Episcopus Ieslenchi.

Ioannes, Episcopus Anarzabi.

Stephanus, Episcopus Adani.

Nierles, Episcopus Tyani.

Basilus, Episcopus Ghabni.

Nierles, Episcopus Neocæsariæ.

Vartanus, Episcopus Amasiæ, &

Dochij.

Gregorius, Episcopus Marficiæ.

Georgius, Episcopus N.

Stephanus, Episcopus Palatij Patriar-
chalis.

Ioannes, Episcopus Beri.

Andreas, Episcopus Harecani.

Tharassius, Episcopus Malchieuori.

Iacobus, Episcopus N. nepos Dom-
ni Gregorij Patriarchæ.

Isaac, Episcopus Paperti.

Deodatus, Episcopus Pafeni.

Nier-

1 Anno Do-
mini 1307
b Vrbshæc
in Cilicia
vocalur a
Lat. nis, ip-
somet eius-
dem Pro-
uinciæ no-
mine, Cili-
cia: sicut
ab Arme-
nis Sis, ca-
dē Vrbis,
& Prouin-
cia nūcu-
pantur.
c Hic Epif-
copus ab
hac eadē
Synodo
creatus
fuit Arme-
nioriū Pa-
triarcha.

Nierfes, Episc. Prouinciæ Ghamkhi.
Nuncius, Episcopus Nepergherti.
Vartanus, Episcopus Salni.
Serspe, Episcopus Giabeghceri.
Philippus, Episcopus Ghieghi.
Præcurfor, Episcopus Miezghierti.
Gregorius, Episcopus Vahanascini.
Helychius, Episcopus Scimbolæ Ar-
menia.

Isaias, Episcopus Theffalonicæ.
Hairabiet, Episcopus Cemescazacuz.
Cyriacus, Episcopus Miezchier-
Talsensis.

Vartanus, Episcopus Malciarti.
Simeon, Episcopus Ghubitarri.
Martyr, Episcopus Vrteli.
Simeon, Episcopus Ozubi Prouin-
ciæ Sciahabunensis.

Ioannes, Scriba Miezchieri.
Marcus, Magister Schieuerrensis.
Cyriacus, Magister eremita.
Gregorius, Magister N.
Vartanus, Magister Ecclesiæ Anar-
zabensis.

Martyr, Magister Domus Patriar-
chalis.

Gregorius, Magister Chiermasperi.

Gregorius, Magister Miezchierensis.

Tharafius, Magister Ghierachensis.

Vartanus, Magister Aghnieri.

Sergius, Pater monasterij Aghnie-
rensis.

Gregorius, Pater monasterij Thiur-
chensis.

Basilius, Pater monasterij Khor-
nensis.

Tharafius, Pater monasterij Miez-
chierensis.

Præcurfor, Pater monasterij Mou-
sinsensis.

Ներսէս, եպիս Գաւառի կամայ :
Էլ Շէտիք, եպիսկոպոս Նախիկերայ :

57 Էլ արդան, եպիսկոպոս Նախիկերայ :
Լեւոն, եպիսկոպոս Ճապղըրայ :

Փիլիպպոս, եպիսկոպոս Կեղայ :

Լյարապետ, եպիսկոպոս մեծ կերայ :

Դրեգոր, եպիսկոպոս Էլահանաշի-
նայ :

Տոսիկ, եպիսկոպոս սաինաթլայ հա-
յերուն :

Էսայի, եպիսկոպոս Թեսալոնիկեայ :

Հայրապետ, եպիսկոպոս ջրէշկամա-
կարցի :

58 Կերակոս, եպիսկոպոս մեծ կերայ
գաշան :

Էլ արդան, եպիսկոպոս մաշարպին :

Լիւնն, եպիսկոպոս կոստիտապոս :

Մարտիրոս, եպիսկոպոս ռաւթէին :

Շմաւոն, եպիսկոպոս օմուրայ շա-
հապոնեայ գաւառին :

Տոհան, դարապետ մեծ բրոյն :

Մարկոս, վարդապետ սիւսապին :

Կերակոս, վարդապետ անապատա-
շէն :

Դրեգորեա, վարդապետ :

Էլ արդան, վարդապետ անարդաբո-
նէկեղեցին :

59 Մարտիրոս, վարդապետ դրան կիւ-
րանին :

Դրեգոր, վարդապետ Կերմաղբերայ :

Դրեգոր, վարդապետ մեծ բրոյն :

Թորոն, վարդապետ կրակցին :

Էլ արդան, վարդապետ Կախիկային :

Սարգիս, հայրն անկերայ վանիցն :

Դրեգոր, հայրն Թեւրթին վա-
նիցն :

Բարսեղ, հայրն Խորենի վանիցն :

Թորոն, հայրն մեծ բրոյն վանիցն :

Լյարապետ, հայրն մովսէսնային վա-
նիցն :

Տօփակի . հայրն քելեղական վա-
նից .

Թորոս . քելեղական . և հայր ձորի
վանիցն .]

Ամեն և յառա է պատմութիւն Արար
ժողովոյն . իսկ՝ ի յետակայ գրութա
ճառի ամ ինչ որ հետեւեցաւ ի հայո
յեաւայտցիկ :

Ioseph , Pater monasterij Chielega-
chensis .

Tharastius Philosophus , & Pater mo-
nasterij Zorensis .]

Hucusque Synodi Sifensis acta . Quid
autem post illa subsequutum sit in
Armenia , mox infra exploratum
habebitur .

ՏԻՂԷԴԱ

Աշտանոյ ժողովոյն հայոց ,

Գրութիւն . ԻԲ .

Յետ որոյ կատարեալ եղև Արար
Ժողովն հայոց . յարում հաստա-
տեցաւ միաբանութիւնսն ըստ սբ
եկեղեցւոյն հռոմայ . որպէս ի վերոյ
պատմեցաք չարագործ Թաթարոն
Պոլարղու անուն . որ հնարեւ իսկ
զաղութե կենայր ի մէջ հայոց . շատ
մեալ ի սատանայն ի գիշերի միում
և յարեալ ի վր լիւնի արքային , և
Թագաւորաւորն Հեթում . ետպան
ղերկոսինն . և ըսոյց զամ ազգն հայոց
մեծաւ շփոթմամբ խռովութե և
արամութե . մանաւանդ զի լիւնն
մեռեալ էր առանց զաւակի ուրաք ի
ստացումն Թորոսութե . Երոյ աղա-
քաւ Օշին , եղբայր Թորոսորն Հեթ-
մոյ , և կերտեալոյն ի մէջ այլոց եղ
բարցնորն , ժառանկեաց զԹորոսի
Թոռին իւրոյ . և հրամայեաց կիւսին
տէր Լոստանդին , և այլոց հայրա-
պետացն հայոց . զի հաստատուն կայ
ցին ի նոյն միաբանութիւն և հնազան
դութիւն առ սբ հայրապետն հռոմայ
ըստ կանոնադրութե առաջագոյն ժո-
ղովոյն

Ի Դ Թ

ժողովոյն

DE CONCILIO ADANENSI

Armeno .

Caput XXIX.

Statim ac Armeniorum Sifen-
se Concilium , quod ; vt in
præcedenti Capite vidimus , Ar-
menam iam Ecclesiam cum Ro-
mana conciliauerat , absolutum
fuit : Leo Rex Armeniæ : eius-
que religiosus , ac longæuus pa-
ter , Hayton , à nefario quodam
Tartaro , dolo pacis (nescio qua
sanè de causa) improuisò noctu
inuasi sunt , & occisi . Conturbatis
tanta clade Armenijs , quòd præ-
sertim Rex ipsorum è viuis , nulla
relièta prole , sublarus esset ; Osci-
nus , Haytonis germanus , ac reli-
quos inter fratres natu minimus ,
sceptrum , regnumque nepotis mo-
derandum suscepit ; cuius quidem
mandato Ecclesia , populusque Ar-
menicus ab Episcopis suis in pro-
fessione fidei orthodoxæ , & sub o-
bedientia Romani Pontificis , iuxta
prædicti Concilij decretum rege-
batur .

Cum

Թար, Պոռթարզու անուն նորա. որ
սակն որոհարանութեան երկրի մե
րոյ բերեալ եղև. Լաւ յարուցեալ 'ի
գիշերի միում. և անկարծակի ե
կեալ 'ի վերայ Թագաւորին Լեւոնի.
եռպան զնա. ընդ նմին և զԹագա
ւորահայրն Հեթում. և զայլ ևս իշ
խանս.

Աշխարին աղէտիւքս այս վա
նեալ էաք 'ի խոր խաւարի. և 'ի գի
շեր տըրտմութեան պաշարեալ, ոչ
մայաք խաղաղութեան լուսոյ. Լա
մինչ 'ի յայս էաք. անյոյս լեալ 'ի
մարդկանէ. և առ Աստուած միայն
ապաւինեալք, և յօգնականութիւն
որբոհոյ Աստուածածնին. որ ոչ
'ի սպառ բարկացաւ. այլ ետ մեզ ճիւ
թհոսութեան, զղաւակն բարի, զեղ
բայրն Թագաւորահօրն Հեթումի,
զարբայն Օշին. զի մի եբրև զԼեւ
ոսմ լիցուք. և Էդմոնոսոյ նմանե
ցուք: Ալանս որոյ և կրօնէր գոլով
նա 'ի յեղբարս իւր, խորհրդեամբ
էառ զօրհնութիւն հայրենի ըստ Տա
կովբայ, և Տոմսէփայ, և Եփրե
մի. և ծագեաց իբրարն արեգա
կան 'ի տըրտմութեան գիշերի. և
գարուն զարթարար կապանաց ձախ
ան: Եւ որչափ առաւել արտա
ցաք ընդ վշտին. նա ևս կրկնապա
տիկ ուրախացաք ընդ լուծումն նո
րին: Բոստի օծմամբ սք հոգոյն օծաք
զնա Թագաւոր 'ի Թզին հայոց. Զ. Թ. Է.
Եւ սոյն կանոնիւ, որ 'ի վերոյ յիշեալ
եղև, դարձեալ վարեալ առաջնոր
դէաք զժողովուրդն մեր:

Աշխ. վասն այսր սկսան սմանք յե
տոյ հակառակել ընդ գէմ աստուա
ծային կանոնին. և ժողովեալ բա
ղումք 'ի միմեանց աստիւղոյ բազում
ն Դ. Գ. ամ

quendam nationis iniquæ Tartaro
rum, Bularsu nūcupatum, qui ad nos
propter nostræ tutelam Regionis ad
uenerat. Hic exurgens extemplo no
cte quadam, & in Regem Leonē ir
ruens inopinatò, interfecit eum, vnà
que cum illo patrem Regis Hayton
nem, Procereſque nonnullos. Inex
cogitatis ruinis his, animo repentè
prostrati fuimus omnes; & profundis
tristitiæ tenebris oppressi, nulla pro
pemodùm alebamur ampliùs spe ad
optatæ tràquillitatis lucē perueniēdi.

Porro dum tristissimis hisce curis
deiecti, iaceremus in mærore; om
nemque ab humanis viribus opē de
ſperantes, ſolius duntaxat Dei, Bea
tæq. Deigenitricis auxilio niteremur:
non vlque in finem Dominum iratū
agnouimus; qui tandem, ne Sodomæ
& Ghomorræ ſimiles efficeremur,
dedit nobis in Regem, fructum be
nedictionis, & progeniem electam,
Oſcinum, fratrem Haytonis. Is quip
pe, licèt fratribus ſuis natu minor, be
nedictionem tamen hæreditatis cum
Iacob, Ioseph, & Ephraim myſterio
ſè obtinens, in nocte mæroris noſtri
nobis velut radius Solis illuxit, & tã
quàm ver decorum in rigoribus hye
mis. vnde quò antea illætabiliùs con
ſciebamur in calamitatis acerbitate;
eò lætiorē deinde voluptatē perce
pimus in abſceſſu ipſius. Quapropter
vnximus ipſū in Regē vnctione Spi
ritus ſancti, anno Armeniorū*, 757.
atq. iuxta ſuperiùs memoratū Cócilij
Decretum procedentes, Armenum
Populum noſtrum regebamus.

Hac verò de cauſa inſurgentes

O o o dein.

Hayton,
& Leo, Re
ges Arme
niæ, inter
ficiuntur.

Oſcinus
Armeno
Regno
præfici
tur.

*Anno Do
mini 1303

Armentorum heretici in unam unionem oppugnant.

Rex Oscinus, zelator catholicæ fidei.

Concilium indicit, ut eandem fidem tueatur.

deinde nonnulli, diuino illi Decreto aduersari cœperunt, & simul cū alijs coniurati, multas turbas concitauerunt: adeo vt tumultuosa contra id altercatio exorta fuerit. Verūm quibus hīc verbis enunciare valebimus vnquam præclara Regis nostri facinora, in Deum ardentissimam charitatem? egregiè namq. se præbuit, vt magnus Iosias, zelotem; vt Ezechias, pijsimum; vt Salomon, amplificatorem Domus Domini; vt Dauid, māsuerum; omnino denique consimilem religiosi Imperatoribus, & Regibus, Constantino, Tiridati, & Theodosio: quoniam sicut illi per sanctos Patres fidem orthodoxam firmauerūt; sic pariter iste, eiusdem fidei aduersarijs ab inuicem vb. q. dispersis, Domnum Constantinum Patriarchā, aliosque complures Episcopos, Magistros, & Patres ad idem decretum diligentissimè perpendendum, Concilio iterum indicto, conuocauit: in quo illi manifestis sacrarum Scripturarum, sanctorumque Patrum suffragijs illud comprobantes, communi omnium consensu, & subscriptione ad Dei gloriam confirmarunt: vt constabit ex infra sequentibus.

Acta Concilij Adanensis Armeni, iussu Constantini Patriarchæ, & Oscini Regis Armeniæ celebrati, propter unionem Ecclesiæ Armenæ cum Romana.

Ecclésiæ sanctæ Caput simul, & Pax, Dominus noster Iesus Chri-

ստեօն յարուցին. և ազմուհ շինեման արկին. Էս առա զինչ ասեմ զգոց՝ աշխարհս մերոյ, և զընթանութիւնս արա առ աստուածայինսն. զի ըստ մեծին Տոգիայ նախան ձուս. ըստ Եզեկիայ անւանի բարեպաշտ. ըստ Ասորմոսի յարդարիչ ասան տէառն. ըստ Դաւիթի հեղ. նա և Ամարիտ աստուածապաշտից աշխարհից համանմանի. առեմ. զկայսերաց և Թադաւորաց զԼոստանդիանոսի, զԼորդատայ, և զԹեոդոսի. զի որպէս նորա ի ձեռնս սբ հարց հաստատօղբ եղև ուղղափառութիւն. այսպէս և սուս ցուեաց զհակառակօղնս ի միմեանց. և վերջսան ժողովեալ զաթ Լոստանդին կաթողիկոսն բազմութե Եպիսկոպոսաց երոց, և վարդապետաց, և հարց. ամբացուցեալ ընդարձակ վկայութեամբ անաշուքս գոց, և հարցն սրբոց զվերոյ եղեալ կանոնն. և ամենեցուն հաւանութե ձեռնադրեալ ամբացուցին ի փառսն աս. որ է այդ, զոր ունի կարգ առաջիկայ ի տեսանել.

Առհմանադրութի հայոց աշտանայ Ժողովոյն. որ եղև հրամանաւ տէր Լոստանդին կթոսին. և հայոց աշխարհն Օշնի. տակս միաբանութե հայոց ընդ հռոմէական եկեղեցոյ.

Ամարիտ զուսն, և Խաղաղութիւն էկեղեցոյ սրբայ տէրն մեր յս քն. որ
ն Դ Դ արար

արքայ խաղաղութիւն արեւմտե խաղաղ
 իւրոյ : հաշտեցուցանել զհայր ընդ
 արարածս իւր : որ և անայ ընդ ան
 շահերուն իւր : զխաղաղութիւն իմ
 Բողոքականք . զխաղաղութիւն իմ ամս
 ձեռք : նա ինքն որպէս պատուարան :
 որ սիրոյ եւ մեղ սիրել զմիմեանս :
 զնոյն ինքն գարձեալ ծանօթեալ աշա
 հէրանութեն իւրոյ ուսոյց մեղ . այս
 պէս ասելով . յայտն ծանօցեն ամե
 նեքեան եթէ իմ աշակերտք էք . եթէ
 սիրեցէք զմիմեանս : և ընդ նոյն ինքն
 կամելով և այժմ զմիջնորմն ցանկոյ
 հակառակութեն , որ էր ի չարեն ,
 բաւական յեկեղեցոյ իւրսկ որոյ : և
 զվարատուն և զցրտմն անդա
 մոց իւրոյ միացուցանել գարձեալ ի
 մի մարմին իւր : և շնորհալ յորմամբ
 սիրոյ զամենեւեան կառնալ ի մի գրուեա
 ի յինքն ընդ մեզ : Տաղաքս որոյ
 ասան խաղաղ ի սիրտ և յոգն որքա
 զան իմն ան զքրիստոսի . և բրնձա
 սորոյ , և բարեպաշտ Բագաւորին
 Լեւոն : զարժուցեալ և զհոգի ըն
 ազգաց կրօնականք : Տողհաննիս , որ
 էր ըստ իշխեցաղութե պատուոյ տէր
 հայոց , և Բագաւորահայր . հոգալ
 զանս սիրոյ , և միաբանութե օք ճիւղ
 զեցւոյ . և փութալ ի բարձունս իւր
 զութե չարին :

Որոյ երբև ասեալք զաղաղութն
 յոգի . անդէն խոցեալք միաբանութե
 սիրտ ի սիրտ . և զաղաղակի երբև
 ան ի գործ պատարաստահան , և երբև
 ժեր մշակք ի վանական և ի սպասու
 և որոնք արտաւարանսն այ . այսպէս
 անին և մեծին զանձնսն իւրեանց ի
 գործ պաշտման և հրամանն ան յո
 մարտութե արտի եւ համայն : և զգրու
 շահալով զպառնակաւունս մեր , որ ի
 Ե Ե

Ե
 12

Ե
 13

Ե
 14

Christus ; qui , ut Patrem cum suis
 creaturis conciliaret , pacem attulit
 per Crucem in sanguine suo : quare
 Discipulis ait ; *Pacem relinquo vobis ;*
pacem meam do vobis : quique , sicut
 charitatis mandatum dedit nobis , ut
 diligamus inuicem , sic & signum
 quo sui agnosceremur discipuli , indi
 cavit , dicens : *In hoc cognoscant omnes ,*
quia discipuli mei estis : si dilectionem
habueritis ad inuicem . Idem igitur
 ipse , iam auferre volens ab Ecclesia
 sua sancta , quem Diabolus interpo
 fuerat , lapidem contradictionis , at
 que in vnum Corpus sua ubique di
 sperfa , ac separata membra iterum
 reunire , ut omnes , charitatis vinculo
 colligati , sub ipsomet vno , eodemq
 Capite , Christo Domino , & Deo
 nostro consociaremur ; in corda sa
 erolanti Patriarchę Domini Grego
 rij , atque pijsissimi , & potentissimi
 Regis nostri Leonis : hac itidem om
 nia immisit : animamque , quę iam
 Christum induta fuerat , religiosissi
 mi Ioannis , patris nostri Regis
 & Armeniorum (quantum ad ho
 norem attinet Principatus) Domini ,
 ad vnionem , & concordia Ecclesiar
 suar sanctar procurandam , dissentio
 nesque ab ea auferendas , excauit :
 Quamobrem , vbi primum res in
 istorum mentem peruenit , eludem
 vnionis amore , & desiderio intus
 fauciari , illico , tanquam strenuopos
 itarij , ad laborem , & diuini prece
 pri obtemperacionem parati , se ipsos
 in huiusce opus ministerij , & velle
 minus executionem animo lubentissi
 mo commiserunt , prospicere lapa

Ioan 14.

Ioan 13

* Hapton
 Rex , di
 etus Ioan
 nes , po
 quam S
 Francisc
 intimum
 prolelus
 est .

gentes nostræ, quæ à magna Romanorum, alijsque Christi Ecclesijs erat, differentiæ, tum in dominici Calicis gratiarum actione, in quo nos aquæ mixtionem contra illos respuebamus; tum in celebratione festorum, præsertim Natiuitatis, & Epiphaniæ Domini, in qua ab alijs Christianis dissentiebamus, tū denique in confessione duarum naturarum, voluntatum, & operationum, quas in vna Domini nostri Iesu Christi persona indiuisè, & inconfusè vnitas Ecclesia sancta rectè, & catholicè recognoscit; & nos aliter sentiendo, duas denegantes, vnā asseriebamus Christi naturam, ex ineffabili vnione illa resultantem. Huic igitur nostræ ab Vniuersali Ecclesia discrepantiæ, illi consulere festinarunt, in vnum Christi corpus, & vnā sanctā Ecclesiā Catholicā nos iterum inferendo. Verū enim iocundo, perditissimi quidam, in malum à Diabolo conuerti, veperturbationes, contentionesque; maximè verò schismata, in sancta Christi Ecclesia molirentur, alios in iniquis Conciliabulis suis Canones sanciuerunt; docentes, non esse nobis in tribus hisce cum reliquis Christianis communicandum: hoc est, in mixtione Calicis gratiarum actionis; in celebratione dominicæ Natiuitatis, & Epiphaniæ; atque in duabus naturis, quas in vna Christi persona propter inconfusam, ac indiuisam vnionem Ecclesia sancta confiteatur. Dicebant enim, nefas esse, in Calicem aquam iniicere, quod aqua corruptibilis sit, in Christo autem nulla

այս

○ ○ ○ fuerit

15 **ԴԵ** Երեւելոցն համայն, և յայլ ևս Եկեղեցեացն ընդ եր, յաղագս գործու
ԲԵ բաժակին տն. բանդի ոչ առ
 նեմք խառնումն ըստ նոցա բաժա
 կին. և զոր զն տերունական ստեղծ
 ծննդեանն, և մկրտութեն տն. զի
 ոչ հաւատարապէս առնելք ըստ այլ
 ևս քրիստոսեանց. և զորս յաղագս եր
 կուց բնութեցն, կամացն, և ներ
 դրժութեցն. զոր ի մի անձնաւ
 որութի տն մերոյ ընդ, սակա ան
 բաժանելի և անշփոթ միութեն,
ԴԶ ճշմարիտ և ուղիղ դաւանութիւն
 16 տալանի Եկեղեցի սք. իսկ մեր ոչ
 յանձն առնումք այսպէս ասել. այլ մի
 բնութի զն անձառ. միաւորութեն
 արեմք՝ որ բանալով զերկուսն, որ ի
 բնութի անբաժանելի և անշփոթ միութեն
 ասի. և զոր զայսպիսի բաժա
 նումն մեր, որ ի կաթողիկէ Եկեղեց
 ւոյ, փութացան նորա բժշկելու միա
 ցուցանելով դարձեալ զմեզ ի մի կա
 թողիկէ Եկեղեցի սք, և ի մի մաք
 միս ընդ.

Իսկ չարք ոմանք՝ շարժեալք ի
 չար սրբոյն անդի բանասիրէն. յայ
 զագս խռովութեան և հակառակոր
ԴԷ Բեան արտաձառի. մանաւանդ ԲԵ
 17 բաժանման ի որոց Եկեղեցոյն քրիս
 տոսի. կանոնեցին կանոնս, և քրե
 ցին սակմանս յանդիման ժողովս ի
 բնութե անանդելով մեզ. յերեսս յայ
 ստեղծ ոչ առնել հաղորդութեան ընդ
 այլ ևս քրիստոսեանցն. ի խառնումն
 գործութե բաժակին. և ի տծնաբա
 բութեան տերունական ստեղծ ծննդ
 դեպն, և յայտնութեն տեսան. և
 յերկու բնութեանն, զոր ի մի անձ
 նաւորութեան խորանդանի Եկեղեցի
 սք, յաղագս անշփոթ և անբաժանելի
 միութեն

միւլութանն . պատճառելով զայս .
 Էթէ՛ի բաժակն ջուր զան ախորիկ
 չէ պարտաբանել . զի ջուրն ապա-
 հանացաւ է՛ , եւ ի բրնձաւսն ոչ պար-
 տապանութի . յայտ առնելով թէ
 գինին անապահան է՛ : Էս . դարձեալ
 Թէ՛ի գործութե բաժակն տեսան ,
 զոր էարբ ի խորհրդական սեղանն ի
 վերնառանն տէրն . անդ գինի միայն
 գար , եւ ոչ ջուր : զայնն եւ յետ յա-
 բութանն ասին . Թէ յորժամ եկեր
 եւ էարբ տէրն առ ի հաւատարի առ-
 նել զարտութիւնս իւր մարդեղոյ .
 Թեամբն իւր հանդերձ . անդ ի սե-
 ղան լսի գինի միայն էարբ առանց
 ջրոյ . որպէս եւ ասացն . Թէ յայտ
 հետե ոչ արեգ ի բերդ որմոյ մինչ
 եւ արեգ զաւ նոր յարբայութեանն
 հօր իմոյ . եւ առաջն անկն զկայ
 իւրեանց զուրբ Տոհան զԴուկերե-
 բանն . որ ի տեսութիւն նոյն բանի
 առեալանման ասէ . ԼԵՆԵ , ի բերդ
 որմոյ . ասէ . եւ որմն գինի , եւ ոչ
 ջուր ծնանի . զի զմեւ չար հերձն
 տան , որ յեկեղեցի , արմատաբե-
 խեցեցէ . զի եւս ամանք , որ ի սուրբ
 խորհուրդն ջուր ի կեր արկանեն .
 Հարձելով հերձնած անանկ երգ
 նէլին զայնսիկ , որ առնէն զխառն
 ամ բաժակին :

Էս դարձեալ Թէ արիւնն եւ ջուրն ,
 որք ելին ի կողիցն բրնձաւսի . արիւնն
 յըմբումն միայն է . եւ ջուրն ի մոյզ
 բրնձաւսի միայն : ասին իրի ոչ է՛ ար-
 ժան ապա խառնումն ասնել ջրոյ ընդ
 գինոյ ի խորհուրդն : Չայս ասելով
 պատճառօք պատմութեան տեսան ,
 եւ հակառակին ճշմարտ կարգաց , եւ
 առանդութեանց Էկեղեցոյն բրնձաւ-
 սի ոչ գիտելով , Թէ ապականացաւ

ՍԵԵ

18 fuerit corruptio . quibus planè vi-
 dentur innuere , vinum incorrupti-
 bile esse . Præterea in illo gratiarum
 Calice , quem Dominus in mystica
 mensa Cœnaculi biberat, vinum so-
 lummodò fuisse , & non aquam . Si-
 militer etiam , quando Dominus ad
 veram sui corporis resurrectionem
 suadendam , cum suis iterum disci-
 pulis comèdit , ac bibit : in ea quo-
 que mensa purum fuisse vinum ap-
 positum , nugabantur , eo quòd ab
 ipso Domino antea dictum fuerat :
 19 Non bibam amodò de hoc genimine vi-
 tis usque in diem illum , cum illud bi-
 bam vobiscum novum in Regno Patri-
 mei : pro se diuum attestantes Chry-
 sostomum, qui verba illa expendens,
 ait^b : Cur autem non aquam bibit, sed
 vinum? quòd profectò vellet, perni-
 ciosissimam quandam heresim radici-
 tus euellere, quia sunt quidam, qui aqua
 in mysterijs utuntur: propterea quan-
 do mysteria tradidit, & quando resur-
 rexit, nudam absque mysterijs mensam
 apponens , usus est vino : idque decla-
 rauit dicens , ex hoc fructu vitis; vi-
 tis enim vinum , non aquam profert .
 20 Quibus sanè verbis, Chrysostomum
 eos, qui mistum offerebant calicem ,
 hæreticos appellasse , opinantur .

Cum insuper de latere Christi
 sanguis, & aqua profluxerunt solum,
 aiunt, sanguinè in potum, aqua verò
 in purgationem duntaxat effluxisse :
 quamobrem minimè licere , infe-
 runt, vino aquam misceri in sacris
 mysterijs . Hæc itaque veltis domi-
 nicæ Partitores , & sacrarum Eccle-
 siæ Christi constitutionum , ac tra-
 ditio.

a Matth.
26.

b Chryso-
stomi ver-
ba , in
Matth. c.
26. ab Ar-
menis qui-
buldam
perperam
interpre-
tata .

ditionum Aduersarij, impudenter iactabant: ignorantes quidem, non modò aquam, verùm & vinum quoque, quod ipsi incorruptibile autumant, esse vtrò corruptioni obnoxium; neque hæc duo solummodò, sed omnia ferè sensibilia, quæ sub visus, tactusque sensibus cadunt, esse corruptibilia, & caduca: cum sola, incorporea naturam corruptibilitatis experientiam habere, noscantur. Et si, verum illud esse, fateri debemus, quòd, licet duo ista in se corruptibilia sint, in dominicæ tamen dispensationis sacramento mysticè sumpta, purissima, & ab omni sunt corruptionis contagio remotissima, eandemque cum Spiritu sancto purificantem vim, & operationem sibi vendicant. quocirca magnus Apostolus ille Ioannes in quadam ex Catholicis suis^a epistolis ait: *Tres sunt, qui testimonium dant in Cælo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt: & tres sunt, qui testimonium dant in terra, Spiritus, aqua, & sanguis, & hi tres vnum sunt.* Vide, ut tria hæc vnam, eandemque vim retinent: nam licet diuersa secundum se; virtute tamen, & operatione, vnum quid sunt diuinum, & purificans: baptismum enim præferunt, aqua quidem, iuxta illud^b, *Ego baptizo vos aqua: sanguis verò, secundum id^c, Calicem, quem ego bibo, bibetis; & baptismo, quo ego baptizo, baptizabimini; sanguinem hinc intelligens: Spiritus denique, iuxta illud^d, Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni. Ac, ad invicem simul sumpta,*

omnib

perfi-

իս միայն ըստն է՝, այլ և զինն. որ անսպաւանն հարձեն: և ոչ միայն երկուքն սորա, այլ գրեթէ ամենայն զգալիքս որ ընդ տեսութեամբ և ընդ շօշափմամբ անգանին, ապականացուի, և եղծականք են. բայց յանմարմանն. զի նորա միայնք են անեղծք և անսպաւանք. շնոր թեպէտ և երկուքն սորա ապականացուի են. սակայն ի խորհուրդ մարդկոց թեպէտ, և մահուն քրիստոսի առեալք մաքարք են, և անսպաւանք. նա մի և զնոյն զօրութիւն մաքրաբար, և դարձ ընդ մաքար հոգոյն արքայ ունին: ըստ որում և զկայեմեան Յահաննէս, ի կաթուղիկէից թուղթս ասելով. եթէ երեք են, որ զկայ են յերկնս. հայր, և բանն, և հոգն. և երեքեան սորա մի են: և դարձեալ երեք են, որ զկայ են յերկրի. արեւն, և ջուրն, և հոգն. և երեքեան սորա մի են: տես, թի և զմի, և զնոյն զօրութիւն ունին. որ թեպէտ և անկամբ զանազանեալք են, սակայն զօրութեամբ և ներգործութեամբ մի են, մաքրարարք և անձայն: և երեքեան սորա դարձեալ միարեւութիւն անւանին, և միմեամբք կատարեն, և մաքրեն: ջուրն ըստ այսմ. ես մկրտեմ զձեզ ջրով. շնորհն. դարձեալ. եմ ըմպիցեք. և զմկրտութիւն զոր ես մկրտելոց եմ, մկրտիցեք. զորեւն յայտ առնելով. իսկ հոգին. նա մկրտեացէ զձեզ հոգոյն արքով և հրով. եւ զի միմեամբք կատարեն, և մաքրեն, յայտ է. զի ջուրն արեւմբ և հոգով կատարե, և արեւ զոր սք է. զնոյն և արեւն. ընդ հոգոյն արքայ և ջրոյ մաքրարարեւ և փրկե. նմանապէս և հոգն սք ի ձեռն յոր

^a Ioan. ep.
^b cap. 3.

^b Matth. 3.

^c Marc. 10.

^d Matth. 3.

ըսոյ և արեան մարդէ և ծնանի, և որդէդրէ զամենեսնան յորդեգրութի հօրն երկնաւորի : Եւ զոր անն վանն բաժակի տեանն անխառն դրոյն ի խորհրդական և փրկարար ըսոյ : Եւ անն նորա զմեծին Աստուծոյն նախապաշակ բան մար դարեւութն, որ անն այդպէս վանն գոհութե բաժակին : Իմանաութի շինեաց զիւր ամոն և Կանգնեաց սինս եւութն : Ղէն զղէնիս Իւր, և խառնեաց ի խառնարանս զգինի Իւր : Եւ յառաջ ամենելոյ զբանն ան : Եւ Կայր, Կերայր ի հացի իմնէ : Եւ ար բէր զգինի իմ զոր խառնեցի ձեզ : Իսկ մեծն Էրնստ հետեւ զառաքելոցն ըն, ի շարադրութիս Իւր, որ ընդ գեմ Ամարկիոնեանցն գրէ : Եւ զեւրդ իրաւի տերն, Թէ այլոս հօր էր, զայն որ ըստ մեզ յաշխարհէս է, զհացն, Իւր մարմին խոստովանէր, և զխառնութե բաժակին Իւր աքիւն վեճակեալ հաստատէր : Եւ որդի մարդոյ զինքն խոստովանէր, և այլ : Եւ դարձեալ ի վարդապետութեն Իւրում, որ առ ամ այլ աղանդան առն : Ընդունախբ և մտաւիք են ա մեծն Իւր, որ զամ անօրէնութիս այն անարգեն, և զմարմնոյն փրկութի ուրանան : Եւ զվերջսանն ծնունդն նորա անպատուէն : զինքն որոյ անն : Եւ զի յաշխարհէս զբաժակն Իւր արեւն խոստովանեաց, յորմէ անէ մեր աքիւն : Եւ զի յաշխարհէս զհացն Իւր մարմին հաստատեաց, յորմէ մերս անէ մարմին : Եւ զոր յաշխարհէս անն խառնեալ բաժակն, և բեկեալ հացն ընդունի զբանն այլ, և լինի գոյութիւն արեանն, և մարմնոյն քրիստոսի : յայնցանէ անէ և բաղկանայ մեր մար

Ի Կ Թ

Ի Կ Թ

Ի Կ Թ 24

Ի Կ Թ 25

Ի Կ Թ 26

perficiunt, & sanctificant; nam aqua cum sanguine, & spiritu, quod sanctū est, perficit, & sanctificat: similiter & sanguis cum Spiritu sancto, & aqua purificat, & saluat: ac demum Spiritus sanctus per aquam, & sanguinem sanctos facit, regenerat, & omnes in filiationem Patris cœlestis adoptat.

In eo autem, quod subdunt, nempe Calicem Domini non fuisse salutifera mistum aqua, immensum sanè decipiuntur; cum mendacij arguant prophetica illa Magni Salomonis verba^a: Sapiencia edificauit sibi domum, & subdidit columnas septem, mactauit hostias suas, miscuit in cratera vinum suum. Et paulò post iterum ait: Venite, edite de meis panibus, & bibite vinum, quod miscui vobis. Magnus item Irenæus, Apostolorum successor, in scriptis aduersus Marcionitas^b hæc profert: Quomodo autem iustè Dominus, si alterius Patris existit, huius conditionis, quæ est secundum nos, accipiens panem, suum corpus esse confitebatur; & temperamentum Calicis, suum sanguinem confirmauit? & quare se filium hominis confitebatur, si &c. Et rursus in sua aduersus alias hæreses doctrina^c inquit: Vani autem omnino, qui vniuersam dispositionem Dei contemnunt, & Carnis salutem negant, & regenerationem eius spernunt. Et post pauca subdit: Eum calicem, qui est creatura, suum sanguinem, qui effusus est, ex quo auget nostrum sanguinem; & eum panem, qui est creatura, suum corpus confirmauit, ex quo nostra auget corpora: quando ergo & mistus calix, & fractus panis

^a Prouer. 9. ex Septua.

^b Iren. li. 4. cap. 57.

^c Idem li. 5. cap. 3.

panis percipit verbum Dei, sit Eucharistia sanguinis, & corporis Christi, ex quibus augetur, & consistit carnis nostre substantia.

Huius quoque testimonium perhibet Sanctus Athanasius, qui in exhortatione de Baptismo ad Illuminatos sic habet: *Vides hanc mensam, in medio altaris appositam? & inferius: Hec est Cœnaculum, in quo cum Redemptore recumbis; ubi, cœnantibus illis, accipiens Iesus panem, fregit, deditque discipulis, dicens; accipite, & comedite, hoc est corpus meum: & accipiens calicem vini mistum, gratias egit, deditque eis, dicens; accipite, & bibite ex eo, hic est sanguis meus, & biberunt.* Ex S. Basilii^a in sua liturgia; accipiens, inquit, calicem, miscēs, benedicens, &c. Similiter & lumen illud Orbis, Ioannes Chrysostomus^b in sua quoque liturgia, unus militum, ait, lancea latus eius aperuit, & continuo exiit sanguis; hac dicens, infundat vinum: & subdens, & aqua, infundat aquam. Magnus etiam Gregorius Nazianzenus^c, in secunda, contra Iulianum inuectiva, oratione, flagitiosa illius sacrilegia, in Ecclesias olim perpetrata, deplorans, sic fatetur: *Quis pro dignitate narrare, atque exaggerare possit, quæcunque, vel ob flagitia circa sacras ades admissa, vel ob sacras mensas contumelijs affectus, vel ob mysticos mistarios^d furiosè contaminatos, ipsis acciderint?* Hic mistarium appellat Sanctus dominicum Calicem, in quo vinum aqua miscetur.

Quòd etiam nostræ cum Deo Ver-

մնոյս գոյացութիւնս .
 27 Էկայէ զայս և մեծն շաքարաւոր , բանդի 'ի մկրտութեան Խառն , 'ի յորդորակին որ առ լուսաւորեալն՝ գրէ այսպէս . Երեսանեա զայս սեղան , որ կայ 'ի միջի բեմիս . Էւ ապա ասէ . Էշտ է՝ զերեսաւորն , յորում բազմիս ընդ փրկչին . և մինչ դեռ որ տէին նորա , առեալ զհաց , եբեկ , և եւս նոցա ասելով . առէր և կերայր 'ի սմանէ . այս է՝ մարմին իմ . և առեալ բաժակ խառնեալ 'ի գինոյ՝ գոհացաւ , և եւս նոցա ասելով . առէր և արբէր 'ի սմանէ . այս է՝ արիւն իմ . և արբին . Էւ ապա բառելիս ասէ 'ի պատարագամատուցին իւրում , զոր արարեալ է շաքարաւոր բաժակ՝ օրհնեաց , խառնեաց . Եւսմտապէս և տիեզերալոյս վարդապետն Եղիշեբեքան՝ յիւրում պատարագամատուցին ասէ . Թէ մատուցեալ մի ոմն 'ի զինւորացն՝ խոցեաց տիգաւ զկողս նորա . և ել զազգադակի արիւնն . զայս ասելով՝ զգինին արկանէ . և ասէ . և ջուր . և զջուրն արկանէ . Էւ և մեծն Էղիշեքոր անապան՝ 'ի յարձանտեան բանդ որ ընդ դէմ Յուլիանոսի , յերկրորդ Խառն 'ի բանս ողբական , որ զս ընդ եաց և առեման զոր տայր գործել յանցանորն 'ի յեկեղեցիս , ասէ այսպէս . Երբ որ արժանաւ որպպէս ողբեր փնցէ . Թէ որքան ինչ յատուածային տունն անօրինեցան . կամ զբաժանալական սեղանն Թշամանեցին . կամ 'ի խորհրդական խառնարանս յանդգնեցան . յարցանէ երանելին . խորհրդական խառնարան ասելով . խորհուրդ՝ զշատակին . և խառնարան՝ զսկիւնս առաք . յորում գինի և ջուր խառնեցաւ Էւ զի խորհուրդ միաւորութեան մեր

S Athanasius.

a S. Basilii, in liturgia.

b Chrysostomus in liturgia.

c Nazianzenus. Orat. 2. in Iulian. inuectiva.

d Mistarios, hic legunt Armeni sed, pocula habetur in latino.

մեր ընդ բանին արժեքն է՝ ի մարտիրոսն և
 ի փրկութիւնն է՝ խառնութիւն . ցուցա
 նէ սուրբն Մկրտիմոս ի անտառիս
 շեռարանին մարկոսի ի բանն որ ա
 սէ . առեալ զհոգն՝ գործացաւ : Էջեր
 պարանկաց , առե , աւերն մեր զարեւն
 իւր ի բաժակն ի գինի խառնեալ ընդ
 ջրոյ : զի ի ձեռն ջրոյ լիցուք սրբեալք
 ի մեղաց . և ի ձեռն գինոյ գնեալ լի
 ցուք ի դատաւարառութենէ աստուա
 նաց : Բանդի ի ձեռն արեան քառնն
 աստուծոյ ի լի պահեցան ի սատակմանե
 հրեշտակին . և ի ձեռն ջրոյ կարմիր
 ծովուն Թշնամիքն խեղդամահեղեալ
 ապականեցան : որ այս ամ խորհուրդ
 եկեղեցոյն ընէր : Եւսմանայ և սբան
 չնի բաժանայն Պիեռոս ի սոյն խոր
 հուրդ առե : Հայն , որ հաստատե
 զսիրտ մարդոյ , դառնայ մարմին ըն .
 և գինին , որ լինի արեւն , դառնայ
 արեւն ըն : զի զի պարտ է մեզ կեալ ի
 բն , և բն առ մեզ , զի այսորիկ գինի
 և ջուր խառնեմք ի սկիհն ըստ ասա
 ցելոյն յահանուն : Ընդ ժողովուրդն է՝
 և ջուր միայն , կամ գինի միայն ոչ կա
 բեմք մատուցանել . որով ոչ է պատ
 շա՞նք բաժանայից հաստ ցորենոյ առանց
 շաղելոյ ընդ ջուրն մատուցանել ար .
 զի Թէ զհաստ մատուցանէր առանց
 ջրոյ . Թեւայր Թէ բաժանեալ էր գլու
 խն յանգաման : և զի մի Թեւոցի , Թէ
 յն բն կրեաց մահ առանց մերոյ փրկու
 թէ . և զի մի կարծիցի , Թէ մեք կա
 բեմք փրկիլ առանց չարչարանացն ըն .
 Դարձեալ գրեալ է Երանելին
 շէղեքունդոս պապն հոռմայ , որ
 Էւթեբորդ էր ի Պիեռոսէ : պարտ է
 մեզ , առե , ի խորհուրդ պատարագին ,
 զոր սուրբեմք աստուծոյ , զչարչա
 բանացն բրիտանոսի յիշատակ կատա
 յն և ան
 բեր :

Verbo vnionis mysterium in purga
 tionem, & redemptionem permissio
 denotet illa, ostendit Beat. Hiero
 nymus^a; qui in Euangelium Mar
 ci super illa verba, accepit Iesus pa
 nem &c. Formauit, inquit, Dominus
 noster sanguinem suum in calicem, vi
 no & aqua mistum; ut alio purgemur
 à culpis, alio redimamur à pœnis. san
 guine namque agni seruantur domus
 à percussione Angeli, & aqua maris
 mysteria Ecclesię Christi. Idem confi
 militer asserit Venerabilis Beda Pres
 byter^b his verbis: Quia panis corpus
 confirmat, vinum verò sanguinem ope
 ratum in carne: hic ad corpus Christi
 mysticè, illud refertur ad sanguinem.
 Verum, quia & nos in Christo, & in
 nobis Christum manere oportet, vino
 dominici calicis aqua miscetur; atte
 stante enim Ioanne, aqua populi sunt.
 & neque aquam solam, neque solum
 vinum, sicut nec granum frumentis so
 lum sine aqua admistione, & onse
 ctione in panem, cuiusdam licet offerre;
 ne talis videlicet oblatio quasi caput
 à membris secernendum esse significet;
 & vel Christum sine nostre redemptio
 nis amore pati potuisse, vel nos sine il
 lius passione saluari, ac Patri offerri
 posse, confingat.

Præterea Sanctus Alexander Pa
 pa^c, septimus à Diuo Petro Ponti
 fex Romanus, hæc in sua epistola
 scripta reliquit: In sacramentorum ob
 lationibus, quæ inter Missarum solen
 nia Domino offeruntur, passio Domi
 ni miscenda est; ut eius, cuius cor
 pus, & sanguis conficitur, passio cele
 bre.

^a Hieron.
in Marci
caput 14.

^b Beda, in
Marci ca
put 14.

^c Alexan.
1. in ep. 1

bretur : ita ut repulsis opinionibus super-
stitionum, panis tantum, & vi-
num aqua permixtum in sacrificio offe-
rantur, non debet enim (ut à Patri-
bus accepimus, & ipsa ratio docet) in
Calice Domini aut vinum solum, aut
aqua sola offerri; sed utrumque per-
mixtum; quia utrumque ex lacere eius
in passione sua profluxisse legitur. Hæc
quidem magnus, ac gloriosus Chri-
sti Martyr, Sanctus Alexander præ-
cepit; qui omnes Ecclesiæ constitu-
tiones, & canones perfectè ab ipso
Beato Petro acceperat. Et hoc ip-
sum affirmat S. Iulius Papa²: Non
potest, inquit, Calix Domini esse a-
qua sola, aut vinum solum, nisi mi-
sceatur utrumque. Tum quoque in-
iunxit, ut, si quis altero solo sine al-
tero sacrificium perfecerit, taudiu
cessare debeat à sacrificando, quandiu
legitima pœnitentiæ satisfactione iuxta
sacros Ecclesiæ canones correctus sit.

Magnus itidem Christi Martyr
Cyprianus^b, Episcopus Carthagi-
nensis in Occidente, hæc de domi-
nico Calice tradidit: Per Salomonem
Spiritus sanctus typum dominici sacri-
ficii ante præmonstrat, immolata hos-
tiæ, & panis, & vini, sed & alta-
ris, & Apostolorum faciens mentio-
nem: sapientia, inquit, edificavit sibi
domum, & subdidit columnas septem,
mactavit suas hostias, miscuit in cra-
tèra vinum suum, & paravit men-
sam suam, & misit servos suos, con-
vocans eum excelsa predicatione ad cra-
tèram, dicens; qui est insipiens, decli-
net ad me; & egenis sensu dixit;
venite, edite de meis panibus, & bi-
bite

a Iulius 1.
apud Gra-
tianum de
consecr.
distin. 3.

b S. Cy-
prianus li.
2. epist. 3.

բել: զի նորա, որոյ մարմին և արևու-
լինի, չարչարանքս յիշատակեցի: որ
պէս զի մերժելով զաղապան մարտա-
Թէցն՝ նորեկեցի ՚ի խորհուրդն հացն
միայն, և զինի խառնեալ ՚ի ջրոյ: քան
զի ոչ արժան է, ՚ի բաժակն տեսան
զգինի միայն, կամ ջուր միայն մա-
տուցանել. այլ արպէս հարցն աւան
դուԹեամբ ասաք, զերկոքնն խառ-
նեալ. զի երկոքնն էին ՚ի շրիստոսի
կողմն ՚ի վերայ խաչին Օայս հրամա-
նաց սուրբն աշխատեցան, մեծ և
գիտաւորեալ վկայն բերատոսի. որ
զամենայն կանոնս, և զհաստատա-
Թիւնն յիսպէս ունէր ՚ի արքայն Պի-
արոսէ: Եւ և միւս հայրապետն սբ
Տուրխոս այսպէս ասէ. Բլէ է պարտ
բաժակին միայն լինել զինեալ. և ոչ
ջրով միայն, այլ երկօրումբն. քի գե-
նեալ և ջրով Էա դարձեալ գրե, եԹէ
որ զխորհրդական նորեկ միովն կա-
տարեցէ առանց միւսոյն. դադարել
պարտի, միւս և ՚ի զշառմանեկեցէ, և
ապաշխարեցէ ըստ եկեղեցոյ կա-
նոնադրութեանն:

Է Լիպրիանոս մեծ վկայն, և Է
պիսկոպոսն կարգագիտոյ որ յարեմո-
տո. զան բաժակի տեսան այսպէս
յիշատակէ: խառնեալ հոգին սուրբ բե-
րանով Լուղոմնի, և առաց իմաստա-
Թիւն շինեաց իւր տուն, և կանգնեաց
օրհնս եւԹն. զէն զգէսիս իւր, և խառ-
նեաց ՚ի խառնարանս զգինի իւր. և
պատրաստեաց զսեղան իւր. և առա-
ջեաց զծառայոս իւր կոչել բարձր բա-
րդուԹեամբ ՚ի խառնելիս իւր. և ա-
սէ, որ որ իցէ անզգամ, եկեցէ առ իս
և արբէ: և ցարկասամիտան ասէ.
եկայք, կերայք ՚ի հացէ իմմէ, և արբէք
զգինի իմ զոր խառնեցի ձեզ. և ասէ:

ն Է բ

այս

այս մարգարէութիւնս Լուղմանի նշանակեաց զխորհուրդ բաժակին տեառն մերոյ յիստոսի քրիստոսի, զոր խառնեաց զինսով և ջրով: զի երեւացի Թէ կատարեալ է՝ ի չարչարանսն այն որ յառաջ մարգարէացաւն: Էւ զայն ասացեալ էր երանելիս սահաւ ինչ յառաջագոյն այսպէս: ի մատուցումս բաժակին պահեսցի աւանդութիւնս տեառն: և զայն մեք արաջուք, զոր ինքն տէրն նախ արար Վասն մեր: Յ. բաժակն, զորն զիբեմք ի նորոյ յիշատակն: խառնեալ զինսով լիցի: Իսկ երանելի եպիսկոպոսն մելիստոյ և զմերոսիոս, որ յարեմոստ, ասէ: Խառնումս բաժակին՝ զխառնումս բանին: Եւ ընդ մեզ յայտ առնէ՝ զի զայդ արար, և խառնումս եղև ամուսնական ընդ մեզ, որ եղաք անդամք: և կոչեցաւ նա մեզ զբաւալ Էւ դարձեալ խառնամքս որ ի վերայս բոլոր սեղանոյն՝ զխորհուրդ խաչին կատարեալ առնումք: Իսկ ասացեալքս, և խառնեմք ի քրիստոս: Եւ և մերն Եւսթեոս բարազան կաթոզին՝ յերգսն Դք. առականն ասէ: ասացեաց զժամայս իւր զսբ զառաքելան, կոչել յարբումս արախութեան խառնեցերոյ բաժակին: և ի ջրոյ և յաղեան տեսութիւն, որ ել ի կողմս քրիստոսի: Եւ նաեւ երկուց յաւիտութեանց որ ի տէր մեր յիստոս քրիստոս որոց և խառնումս՝ զանձառ միութիւն բանին ընդ մարմնոյս յայտ առնէ: Եւ և զխառնումս գործութեան բաժակին. ցուցանէ շարադրութիւնս տեառարանական հրամանին: զի ոչ ասէ: Թէ ի մատուցել, կամ ի կարստոյ, և առ դրոսմ, կամ այլ ինչ աւանդ յոր անապակ արկանի: այլ Թէ մինչ դեռ որ տէրն Էւսթեոս բաժակի տառի

bite vinum, quod miscui vobis. vinum mistum declarat, id est, calicem Domini, aqua & vino mistum, prophetica voce pronunciat, ut appareat in passione dominica id esse gestum, quod fuerat ante predictum. Hoc idem paulo superius etiam memorauerat, his verbis: Admonitos nos scias, ut in Calice offerendo dominica traditio seruetur; neque aliud fiat a nobis, quam quod pro nobis prior fecit; ut Calix, qui in commemorationem eius offertur, mistus vino offeratur. Et Sanctus Ambrosius^b, Episcopus Mediolanensis similiter in Occidente, Calicis permissio, ait, unionem Dei Verbi, quae nobiscum est; significat. hoc enim fecit; & coniunctio facta est Diuinitatis nobiscum, qui Christi sumus membra; ipse vero nobis est caput. Et iterum; per missionem, quae fit in sacro altari, mysterium crucis perfectum accipimus nos Fideles, & cum Christo coniungimur. Quin & noster sacrosanctus Patriarcha Nierles^c, in Cantico 72. super Prouerb. sic fatur: Misit seruos suos, sanctos nimirum Apostolos, ut vocarent ad potum letitiae misti calicis, & ad aquam, & sanguinem, quae de latere Christi, in signum duarum eius naturarum, egressa sunt: quorum mistura ineffabilem Verbi cum carne unionem designat. Hanc denique Calicis gratiarum commissionem ipsa quoque sancti Euangelij verba significant. Non enim dictum fuit: Accepit de cupa, vel de cellaria, guttulum, aut eiusmodi aliud vas, in quo merum asseruari solet: sed^d, comedentibus il-

^a Ibidem, paulo superius.

^b S. Ambrosius, li. 4. in sacram. c. 4. Et lib. 5. cap. 7. vincti, & aquam in calice miscenda esse affirmat alijs verbis.

^c Nierles Ghelais, Armenus Patriarcha, in cant. 72 super Prouerb.

^d Marc. 14

lis, accepit Iesus calicem. vnde manifestum est, quod de mensa, in qua erat iuxta morem appositus, calicem ipsum desumpsit, hoc est, craterem, aut quod simile vas, in quo poculenta miscentur. Neque dictum est: hoc purum vinum, aut hæc phiala, in qua illud, purum de more servatur; sed ^a, hic est calix. Calicem ergo nominans, in quo potus misceri solet, ipsius utique potus admissionem patefecit. Tum additur: hoc facite in meam commemorationem; in passionis videlicet, & mortis meæ memoriam, ut Apostolus exposuit, dicens ^b; quotiescunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis. Cum igitur aqua mortem Domini nostri secundum carnem significet; quemadmodum & vinum vitam eiusdem denotat secundum Diuinitatem; cumque in morte eius exierit sanguis, & aqua: optimo quidem iure calix, & aqua, & vino mistus, in sacris mysterijs offerri debet.

In eo deinde, quod ulterius prædicant, Christum scilicet in nuda mensa post resurrectionem puro vino vsurasse: hoc colligentes ex illis verbis ^c: Non bibam amodò de hoc genimine vitis, usque in diem illum &c. atque ex testimonio Chrysostomi ^d, dicentis: de fructu vitis, ait; vitis autem vinum, non aquam profert: ut profectò perniciosissimam quandam hæresim radicibus extirparet, quia sunt quidam, qui aqua in mysterijs videntur: sciant, sacrum illum Doctorem propter eos ^e, qui solam offerunt

լԹ 39 յայտ է՝, Թէ ըստ սովորութեան ի սեղան գործէ հաւ բաժակ. ք. եւս հաւաւ, և կամ աղ ինչ, յոր ըմբելին խառնին Էա. ոչ անէ, Թէ այս անասակ գինի. կամ շին, յոր անասակն արկանի. այլ Թէ այս բաժակ: զամանն, յոր ըմբելին խառնին, ասելով, յայտ արար զխառնումն: Էա. դարձեալ ասէ. զայս արարէր տա իմոյ յիշատակի. ք. մահու, և չարչարանաց ի մոյ յիշատակ. որպէս և աշտաբանն ցորցանէ յասնին. բանիցս անգամ ասիցէր զհացս, և ըմպիցէր զբաժակս, զմահ տեսան սրտամեծից: Էա. արդ՝ եթէ պատարագն զյիշատակ մահու. և չարչարանացն բնութիւնն նշանակէ. և ջուրն է՝ նշանակ մեռելութեան տեսան մերոյ ըստ մարմնոյ. որպէս և արեւն՝ կենդանի գործն նորս ըստ աստուածութեան. և զի ի մահն բնութեան ել արեւն. և ջուր. հարկաւոր և իրաւացի է՝ ասակ արեւն ի պատարագն խառնումն բաժակին: Եւս. Եւս. Իսկ այն զի ասին. Թէ յետ յարութեանն ի լոկ սեղանն զգինի միայն եարբ. որպէս և ասացն, Թէ յայտմ հետեւնց արբից ի բերոյ որմոյ: զկայ 41 ածելով ինքեանց զՅորան Բակէ բերանն, որ ասէ. ի բերոյ որմոյ ասէ. և որմն գինի և ոչ ջուր ծնանի: զի զմեւ չար հերձուածն արմատաբն ինքեցէ. զի են ոմանք որ ի տէր խորհուրդն ջուր ի կեր արկանեն. Էրեւանցին և ուսցին. զի վասն ջրամատնոցապէս ասէ վարդապետս զայս. զի ոչ ասէ խառնումն ի գինին. այլ արկանն ջրոյ ի խորհուրդն. և խորհուրդն ոչ զհացս, կամ զգինին ասէ. զի արքն ոչ են խորհուրդ, Եւս. Եւս. Եւս.

a Luc. 22.

b 1. ad Cor. 11.

c Math. 26.
d Chryl. in Math. ca. 26.
e Aqua sola in mysterijs vtebatur Eubionitæ, & Tatiani, apud Epiph. hæc. 46. qui Hydroparastæ, & Aquarij diēi sunt: lege August. lib. de hæc. cl. cap. 94.

այլ նշանակի խորհրդոյն . ԿՐ . մարդէ
դու. Թեանն և մահուն ընդ ի Թէ խառ.
նուան ասացեալ էր . յիսաւ ի էր կար
ծել զայս . այլ ի կիր արկանեն՝ ասէ .
ԿՐ . ջրով միայն գործեն զմարդեղու-
Թեանն քրիստոսի և զմահու և ի մահն
քրիստոսի ոչ ջուր միայն էլ , այլ և աս
արեւն ոյսպէս և մարդեղութիւն քրիս-
տոսի ոչ միայն լոկ մարդ էր , զոր ջուրն
նշանակէր . այլ և աստուած , ըստ
նշանակի արեւանն . Էս ոչ որպէս կար
ծեն Էպիսկոպոսիւն՝ մարդ լոկ զքոյս
զապա որոյ և ի նշանակման զջուր միայն
արկանեն ի խորհուրդն . զորս ևս քրի-
ստոսիւն Էր ընդ ասելովն . Էթէ
զարախաւանուան գինայն երկնաւ
քին ոչ կամին , այլ ջուր միայն ասեն
զնաւ . ԿՐ . շարախաւանութիւն ասեալ
Թեան և մարդկութեան ոչ խոստոյ
զանին ի քրիստոս . այլ և լոկ մարդ-
ասեն զնաւ , և ոչ աստուած . զան
որոյ գինին , որ է երկնաւորին նշա-
նակ . ԿՐ . ասեալ Թեանն՝ և զկամին խառ-
նել ըստ ջրոյն , ի խորհուրդ միութեան
աստուծոյ ընդ մարդոյն ի մի քրիս-
տոսն . այլ լոկ զջուրն ասանելով , զեր
կրաւորին նշան . միայն մարդ ասեն
զնաւ : Զայս զկայն հարքն մեծ ժո-
ղովոյն , որ և զե . ի կարգադրեալ յա-
ւաքն Ի Կոստանի , և Էթիպիոսի ,
որոց մեծին Թեոփոսի : նա և զէ-
ցերորդ Էթիոպոսին հարքն , որ ի
Էթիոպոսիւն ասելովն ի գործադր աւա-
լատին և զե . յորում , որպէս ասացար ,
Թէ զան ջրամատուցողայն է ասա-
ցեալն իսրայիլ զարդապետէն , նոքին իսկ
ի անու. Թեա իսրայիլ զկայն մեզ .
dositij senioris filiorum , coacta : nec non sexta Synodus^b , Constantinopoli in
Trullo Imperialis Palatij celebrata , in qua , praefata Chrysostomi verba pro-
pter eos , qui solam aquam offerebant , dicta fuisse , declaratum est .

ԿՐ
42

ԿՐ
43

ԿՐ
44

ferunt aquam , id fuisse loquutum .
non enim ait : sunt quidam , qui vi-
no aquam miscent ; sed , qui aqua in
mysterijs utuntur : in mylterijs , di-
cens , non panem , neque vinum in-
digitavit ; haec namque non myste-
ria , sed mysterij signa vocantur , hoc
est , incarnationis , & mortis Chri-
sti . Quod si , sunt quidam , dixisset ,
qui miscent aquam : iustum forsitan
esset , quod opinantur . sed ait : qui
aqua utuntur ; id est , qui incarna-
tionis , & mortis Christi mysterium
aqua sola conficiunt . in morte au-
tem Christi non modò aqua , sed san-
guis etiam ex latere emanavit ; sic &
incarnatio non solùm hominẽ , quem
significat aqua ; verùm & Deũ quoq.
continebat , quem sanguis figurat .
Quamobrem , quia Ebionitæ Chri-
stum , hominem solum existimabāt ,
sola idcirco aqua in sacris utebantur
mysterijs : quos Beatus Irenaeus irri-
dens , ait : *volunt caelestis vini permi-
sionem , sed sola illum recolunt aqua ;*
hoc est , vnionem Diuinitatis cum
humanitate non fatentur in Christo ,
sed purum hominem , illum asserunt ;
ea propter vinum , quod rei caelestis ,
nempè Diuinitatis , indicium est , no-
lunt aqua miscere , ne illam videan-
tur vnionem admittere ; sed solam
offerentes aquam , terrestrem tantùm
hominem , ipsum conficiuntur . Hanc
praeterea veritatem confirmavit ma-
gna Synodus^a Carthaginensis , tem-
pore Honorij , & Archadij , Theo-
dosiij senioris filiorum , coacta : nec non sexta Synodus^b , Constantinopoli in
Trullo Imperialis Palatij celebrata , in qua , praefata Chrysostomi verba pro-
pter eos , qui solam aquam offerebant , dicta fuisse , declaratum est .

Irenaeus,

a Concil.
Carthag.
3. can 24.
b Concil.
Trullanũ ,
can. 32.

Կ Տ Ե

Էս

Quod

Quod insuper de sanguine lo-
quuntur, & aqua, quæ de Christi
latere sunt egressa: sanguinem scili-
cet in potum solummodò profluxis-
se, aquam verò duntaxat in purga-
tionem; saltem adhuc esse, liquet.
nam sanguinem nedum potum si-
gnificare, verum etiam purgationem;
clarè ostendit Evangelista Ioannes^a
in epistolis suis catholicis, dicens:
Sanguis Iesu Christi filij eius emundat
nos ab omni peccato. Et David pro-
pheta, aquam in potum, & educatio-
nem quoque fuisse, commemorat,
dum ait^b: *In loco pascue ibi me collo-*
cavit, super aquam refectiois educa-
vit me. Deinde utrumque hoc, in po-
tum simul, & purgationem esse, san-
cti Ecclesiæ Doctores affirmant, E-
phrem, Gregorius Nyssenus, & alij.
Diuus enim Ephrem in expositione
epistolæ ad Corinth. super illa ver-
ba^c: *Patres nostri omnes sub nube fue-*
runt, & omnes mare transierunt, &
omnes in Moyse baptizati sunt in nube,
& in mari; & omnes eandem escam
spiritalem manducaverunt, & omnes
eundem potum spiritalem biberunt; bi-
bebant autem de spiritali, consequente
eos petra; petra autem erat Christus:
mare in exemplum affert baptismi,
& nubem, quæ, super capita Hebræo-
rum extensa, illos protegebat, in
exemplum manus sacerdotalis: Et
quemadmodum, ait, homo per bap-
tismum ad Christi corpus, & sanguinem
ducitur; ita & populus ille, in mari
prius baptizatus est, manna deinde spi-
ritale comedit, & potum spiritalem bi-
buit, aquam, quæ de petra recens sca-
tu-

Եւ զոր վան արեանն եւ ջրոյն, որ
եւ ի կողիցն տեառն, ասէս. եւ թէ ա-
րեանն յըմպումն միայն եւ. եւ ջուրն ի
մաքրութիւն միայն: աստ ասենալ բան
զի զարեանն իջ միայն յընպումն, այլ
եւ ի մաքրութիւն յուրանէ աշխարհ
բանիցն Տոհմն ի Լյաթուղիկէից
Թուղթն իւր այսպէս ասելով. աշխարհն
յիսուսի բրիստոսի որդոյն աստուծոյ
որքէ զմեզ յամենայն մեղաց: Եւ Էփ-
եմ⁴⁵ զՋուրն, զոր ի մաքրութիւն
միայն սահմանեն, նա եւ ի սրբաւոր-
եւ ի յարբումն ուսուցանէ յասելն. ի
վայրի դաշարոյնք բնակեցոյց զիս.
Եւ ի ջուրն հանգստեալն սնոյց զիս:
Եւ զի երկորին սորա ի մաքրութիւն
եւ յարբումն են. վկայեն մեծ վաղ
դապեալն Լկեղեցոյ, Էփրեմ. եւ
Էփրեմոր նիւսեաց. եւ այլք բանզի
սուրբն Էփրեմ ի Թաքրմանութիւն
Լյորնթապոյց Թղթն, ի բանն որ
ասէ. Թէ հարբն մեր արմենեցեան ընդ-
ամպովն են: եւ ի մեղստե մկրտեցան
յամպն եւ ի ծովն. եւ ամենեքին զսոյն
զհոգեւոր զկերակուրն կերան. եւ զսոյն
զհոգեւոր ըմպելին արբին. զի ըմպելին
ի հոգեւոր վիմեն, որ երթայր զհետ
նոցա. եւ վէմն էր ինքն բրիստոս:
Եւ զԷփ⁴⁷ եղան զծովն օրինակ մկրտու-
թեանն: եւ զամպն, որ արեւալ հո-
գանի ոտէր ի վերայ պլսոյ նոցա,
օրինակ ձեռնն բաժանացի եւ զոր օրե-
նակ մարդ ի մկրտութիւն գայ, հո-
տանէ աս մարմնն եւ արեանն բն: այս
պէս եւ Ժողովուրդն մկրտեցաւ ի
ծովն. եւ ասպս էկեր զանաւանայն հո-
գեւոր: եւ հարբ զՋուրն հոգեւոր, որ
նսրապէս ի վիմէ անտի վիմէր: Իսկ
կոչեաց նա վէմ զքն. զի աստ օրինակի
վիմնն արատաւեցաւ կողն տեառն
մերոյ.

a Ioan. ep.
1. cap. 8.

b Psalm.
22.

c Ephrem

c 1. ad Co-
rinth. 10.

մերոյ, և բղխեաց ի նման արեւն և
 ջուր, որ եղեն ի բաւութի և յամպե
 լի ամ հեթանոսաց: Իսկ՝ Մարգե
 նէս ի տեսութի երպերգոցն ի բանն
 որ ասէ. Մղկոյզ նոճոյ եղբօր օրդին
 իմին, ի մէջ արքեպիսկոպոսեանցն Եպա
 քայ, ասէ այսպէս. բարձրացաւ ի
 խաչն ի տեղ-ոջն գողգոթայ. և ի
 ձեռն զիբաւորման օրոյ, և փայտի,
 և այլոց չարչարանաց, զոր կրեաց
 տէրն մեր, իմելալ ասաւ. հարսինս
 զի որպէս պատառեալ զէմն տայր ջուր
 արաւնջօղ աղբին հրէից. նոյնպէս և
 ի կողից անդի արեւն և ջուր բղխեալ
 յարբուսն գահացօղ աղբին հեթանո
 սաց: Եւ քն Էրփորս նիւայ և
 արիսկապան ի նոյն դրոց տեսութի
 ասէ. բաց զբերանդ, և արբ զաղ
 բեր ջրոյ կողին, զոր երկածոյն տէրն
 բերանաբայեաց բեղ. Եւ արդ՝ եթէ
 զգալիս այս ջուր մաքրէ, սնուցանէ,
 և արբուցանէ. ո՞րքան և քաւաւել
 ջուրն կենարար կողին տեառն մերոյ
 ներգործէ զայս հանապազ յեկեղեցին
 լի և առանց Թերութե:

Իսկ զն ծննդեան, և մկրտու
 Թէ ան, զոր ոչ ասենն հաւատար
 ընդ այլ շրիտանեից. այլ զերկոսեանն
 ի մի, ի յունգարի. 7. Եւ ասեն, Թէ
 Տախթ՝ տեառն եղբայրն, որ արար
 զշարադրութի ընթերցածին. ի
 նմին սահմանեաց, ի. 7. ն յունգա
 րի տօնել զերկոսին և բանդի բանն
 ամաց՝ ծննդեան, և մկրտութե ան
 ի մի հանդիպեցան ի. 7. ն յունգա
 րի լինել, նմին իրի զերկոսին տօնան
 զծնունդն և զմկրտութի ի մի և ի
 նոյն օր տօնելի: Էշն. որ ասելի է,
 Թէ ըստ Քիմարտութե յայտնի է,
 զի եկեղեցին հռոմայ կանոնս ուսեալ

ն 8 5

աւան

Եւ
 48

Եւ
 49

Ե
 50

turiiuit. Petra autem Christus appella
 tus est; quia Domini nostri latus, ad
 petre similitudinem apertum: in omniū
 gentium expiationem, & potum, aquā
 protulit, & sanguinem. Et Origenes
 in Cantica Canticorum, expendens
 illa verba^a, Botrus Cypri, fratruielis
 meus mihi in vineis Engaddi, sic ha
 bet: Eleuatus est Dominus noster su
 pra crucem in loco, qui dicitur Golgo
 tha, & acuta cuspidē vulneratus, mul
 tisque pressus tormentis, sue donatus
 est Sponsę: sicut enim percussit petra a
 quam Hebreis effudit murmuranti
 bus; sic & de latere Christi sanguis, &
 aqua in potum gentibus effluxit gratan
 tibus. Idem similiter confirmat S.
 Gregorius Nyssenus in expositione
 eiusdem libri: Pande os, inquit, &
 bibe aquam ex latere, de quo lancea ti
 bi scaturiginem aperuit. Si quælibet
 ergo communis aqua emundat, edu
 cat, ac omnibus potum ministrat;
 quantò etiam magis aqua viuifica, de
 nostri latere Redemptoris egressa,
 hoc in Ecclesia plenè, perfectèque
 operabitur?

Circa verò Dominicæ Natiuitatis,
 & Baptismi festiuitates, quas vno si
 mul die, nempe 6. Ianuarij, præter
 aliorum Christianorum conluerudi
 nem, celebrandas, contendebant:
 asserentes, Iacobum Fratrem Do
 mini, qui vnam ex septem catholi
 cis epistolis scripsit, constituisse^b, vt
 vtraque festiuitas hæc 6. Ianuarij per
 ageretur: quod cum olim aliquot
 iugiter annos ita obseruatum sit, ea
 propter & nunc eodem modo se ob
 seruare profitebantur: ad hoc quo
 que

Origenes.

a) Cant. c.
 1. Septua.

Nyssenus.

b) Nullus
 Apostolo
 rum id in
 struit. im
 mò Apo
 stolica cõ
 stitutio op
 positū præ
 cipit, his
 verbis: Na
 talis Domi
 ni celebra
 tur 25. die
 noni mēsis:
 post quem
 celebratur
 Epiphania
 dies 8 die
 decimi mē
 sis: hoc est.
 25. Decē
 bris, & 6.
 Ianuarij.
 Vide S.
 Clementē
 Papam. lib
 5. con
 sit. Apost.

que respondendum est, satis cōper-
tum haberi, Sanctam Romanam Ec-
clesiam ab antiquis temporibus, per
traditionem, à Diuo vsque Petro A-
postolorum Principe exortam, fe-
stum Natiuitatis 25. Decembris, &
Epiphaniæ, seu Baptismi 6. Ianuarij
semper fuisse solitam celebrare. Et
quamuis nonnullæ Asiaticæ Regio-
nis Ecclesiæ, præsertim Hierololy-
mitana, vtramque festiuitatem vno,
eodemque 6. Ianuarij die antea per-
egissent: postea tamen, re melius à
sanctis Patribus considerata, ab illo
se errore retrahentes, eas diuissim iux-
ta morem Ecclesiæ Romanæ cele-
brare cœperunt, videlicet Natiuita-
tis festum 25. Decembris, & Baptis-
mi, seu Epiphaniæ 6. Ianuarij. Quô-
admodum & Paschatis festum, quâ-
uis antea in Asiatica parte feria quin-
ta veteris Hebræorum Pascharis age-
retur, & hoc vsque ad Constantini
magni, Sanctorumque Patrum Ni-
cænæ Synodi tempora: ex ijsdem ta-
men Sanctis Patribus postea permu-
tatum, in primum Sabbati diē tran-
slatum fuit, in quo dominicam Re-
surrectionem, vt Romana semper
Ecclesia solita fuerat, cunctis Chri-
stianis celebrandam, decreuerunt.
Sicut igitur in Paschatis festo conti-
git; ita similiter & in festo Natiuita-
tis, quod diuissim ante Baptismum;
seu Epiphaniam 25. Decembris per-
agere statuerunt: ipsam verò Epipha-
niam, seu Baptismum die 6. Ianua-
rij, iuxta Sacrosanctæ Ecclesiæ Ro-
manæ consuetudinem.

Ratio autem, cur in huiuscemodi
festi-

Եւրոպայի Բժէ ի սրբոյն Պետրոսէ գլխա
հարկէ առաքելոցն ըն. զամեն ծնուն
զեանն այսպէ ի գեղեցեմբերի. Ին. կա
տարեր. և զամեն մկրտութեն ի. զ. ն
յոռնվարի. բայց և շահացոց կողմանքն,
և Եմ. և այլ ևս եկեղեցիք զերկանին
ամենն զծննդէան և զմկրտութեն ի
մի և ի նոյն օր ի. զ. ն յորեւարի առ
հին. սակայն յետոյ ի սրբոց հարցն
փոխադրեալ Էղնս երկուքնս ամսն.
զոր ի մի ամսնէն և շահացոց կողման
քն. և այլ ևս եկեղեցիք. և միշտ բաշ
ժանաբար ամսեաց եկեղեցի զծնուն
դն ի. Ին. գեղեցեմբերի. և զմկրտու
թեն ի յորեւարի. զ. բառ սովորու
թէ եկեղեցոյն հռոմայ. և յայտն և
զամեն զատկին. բանզի զսա յառաջա
գոյն և շահացոց կողմանքն ամսնէն ի
հինգ շաբաթով հին զատկին ըստ սո
վորութե հրեկոյ. և զայս մինչ և ի
ժամանակս մեծին Լոստանդեանո
սի, և սբ հարցն Լեկեոյ. յորոց փո
խադրեալ կանոնեցաւ ամսն ի միա
շաբաթով աւուր յարութե. տեսան
զամեն զատկին. որպէս և որեւէ եկե
ղեցին հռոմայ, և ամսեր մշտնայե
նաւորան. և շաբ. ուս սահմանե
ցաւ զատկին ի միաշաբ. աւուրն.
սոսպէս և ծնունդն փոխեալ տա
մանեցաւ բաժանաբար ամսն ի նախ
ծննդէանն ի. Ին. ն գեղեցեմբերի.
և այս մկրտութեն ի վեցն յորեւար
ի. բառ սովորութեան սուրբ եկե
ղեցոյն հռոմայ:

53

Եւ Թէ ընդէր յառաջագոյն ամսքս
նչ մի. այլ զանազանապէս ամսեր.
յոմանց յայս ինչ օր. և յոմանց յայս
այսոքիկն պատճառք. բանզի և շա
բաշին պաշտաման բանին. և բա
բաշութեան աւետարանին միացն հո
մանն Եւրոպայի.

գային : և զի զհարգելի ի հեթանոս
 քական բազում աստուածոց մոլա
 քութեանն ի մի ճմարիտ աստուածոց
 զհետաժելն անիցն . յայտ միայն
 հայելով . զկարգ ածելն և զաւան
 դուհանց մանրամասնաբար բնու
 թիւնքս անփոյթ արարին և քան
 զի աղանդ չար հերձանոցն որք ի
 հրէիցն անդի բուսան , դարացն և
 փարեղեցւոցն , և այլոցն ընդ գեւ
 ճր քաղաքութեան աշուարելոցն , ալ
 և ի Լիմնիեանցն , և ի ամարկիո
 նեանցն չար ուսմանքն յոյժ խռ
 զէին զհեղեղեցի . և սմբկածին քոր
 ձութիւնքն որ ի հեթանոսացն բա
 նութեան , զի հարկաներ զմաստու
 թեան առնն : Լուկս որոյ եկեղեցւոյ
 հարգ ոչ կարէր կալ ի հաստատու
 թիւն : Իս և զի աշուարելոցն զիջեալ
 ըստ տկարութեան Թերահաւատ
 մարդկան որ ի սկիզբն եկեղեցւոյ Թալ
 տային ածել որպէս և ախորժէին Ի
 սկէս և երբեմն Թուրացոցանէին զաւ
 տարանսկան հրամանն և զգարգապե
 անութեանն զի հեթանոսքն զերծեալ
 լիցին ի կռօյն զասնդի ոչ կարէին զա
 մենեւեանն կատարել մի ըստ միջէ :
 Իսին իրի և Թալ տուեալ միայն հրա
 մայեցին ի չորիցս յայտցանէ զգորշանալ
 ի զոհելոյ կռնցն և ի պոռ ընկու թեւէ ,
 ի յարեւն , և ի հեղձուցելոյ . և զայս
 մինչ և եկեղեցի ընկալեալ զաստա
 տութիւն ճմարիտ հաւատոյ :

cepta , atque doctrinas permissione interdum , & licentiâ , prout opus erat , at
 temperabant . non enim omnibus , & singulis simul rebus poterant perfectè
 prospicere . quare ex quatuor illis duntaxat tunc abstinendum , præceperunt ,
 ab immolatis Simulacrorum , à fornicatione , sanguine , & suffocato : & hoc
 quidem , vsquequò Ecclesia firmioremsumeret in vera fide stabilitatem .

Եւ ասպա յաւուրս հետեւողաց ա
 ւարելոցն ամենայն ինչ բարեզարդա
 յ ի թ պէս

festiuitatibus celebrandis tanta prius
 diuersitas præterfluxisset, ea est: quia
 nimirum Apostoli , ministerio ver
 bi , ac prædicationis euangelicæ pro
 viribus instantes, intenti erant potis
 simum, vt homines ab erroribus Si
 mulacrorum ad vnius veri Dei cul
 tum conuerterentur; cumque in hanc
 rem omnem curam, ac laborem ad
 hiberent , festorum ordinem, amuf
 firatumque vniuscuiusque traditionis
 examen haud sanè multum curaue
 re: eo præsertim tempore, quo Apo
 stolicæ prædicationi, perniciosæ Scri
 barum, ac Phariseorum , aliorumq.
 Iudæorum hæreses vt cum maximè
 aduersabantur; cum insurgebant fal
 sæ Simonitarum, & Marcionitarum
 doctrinæ, acriter vexantes Ecclesiâ;
 exundabantque tempestuosæ ex Gē
 tilium vi, ac furore persecutionum
 procellæ, quæ sapientiæ Domū arie
 tabant . quamobrem Ecclesiæ tunc
 ordines firmam vbique methodum
 retinere nequibant . Adde, quòd A
 postoli in primæuo illo surgentis Ec
 clesiæ statu ad infirmam hominum
 fidem descendentes, facile permite
 runt, vt eas festiuitates quæuis Eccle
 sia iuxta placitum sibi ordinem cele
 brasset: sicuti eandem ob rē, vt Gen
 tes ab Idolorum cultu facilius retra
 herentur, ipsa adhuc euangelica præ

cepta , atque doctrinas permissione interdum , & licentiâ , prout opus erat , at
 temperabant . non enim omnibus , & singulis simul rebus poterant perfectè
 prospicere . quare ex quatuor illis duntaxat tunc abstinendum , præceperunt ,
 ab immolatis Simulacrorum , à fornicatione , sanguine , & suffocato : & hoc
 quidem , vsquequò Ecclesia firmioremsumeret in vera fide stabilitatem .

Posteris verò temporibus ab Apo
 stolorum successoribus omnia sigil

latim

latim accomodatiùs, perfectiorique ordine disposita, atque praecepta sunt: quemadmodum & contigit, ut dictum est, in illa festiuitatum Natiuitatis, & Baptismi disiuñctione, quæ ab iisdem sanctis Patribus postea in Ecclesia instituta fuit. Cuius rei necessitatem, & causam ostendit Beatus Cyrillus Hierosolymorum Patriarcha in Epistola ad magnum Iulium Romæ Papam: (hic autem Cyrillus non est ille, qui epistolam ad Constantium Imperatorem, magni Constantini filium, destinauit; sed quidam alius*, illius Cyrilli in eadem Hierosolymitana Sede successor.) Is igitur hæc ad Iulium scripsit: *Multus quidem labor à ministris insumitur, & adhuc defectus occurrit in celebratione gloriosorum festiuitatum Natiuitatis, & Baptismatis Domini nostri, dum utraque uno simul die peragitur. omnes enim preces, lectiones, & cantica, quæ in honorem tantarum solennitatum debentur, defectu temporis absolui minimè possunt. quomodo namque valeat quis festiuitates illas cum suis mysterijs una die perficere; in urbe Bethlehem Natiuitatem, ac deinde in Iordanem perueniens, ibi Baptismum, ut fas est, celebrare? nam cum Bethlehem in australi plaga Hierosolymæ constituta sit, & ab illa tribus distant milliarijs; quinam fieri potest, ut celebrans eodem die, tantam, & longinquinem pertransire, earumque festiuitatum mysteria valeat, explere? Ipse porro ex Hebræorum libris, de festo Nunciationis proles Zachariæ, ab illis die Expiationum celebrato, accepi; quod inde*

Iulius 1.

* Vide Baron. ann. 351. de pluribus Cyrillis Episcopis Hierosolymorum.

դէս կարգեցան. և սահմանեցան մի ըստ միոյն զամենայն հրամանս կատարել. և շապէս և ի փոխադրութեան տօնի ծննդեան և մկրտութեան, որպէս առաջադր, որ ի նոցոնց սրբոց հարցն եղաւ յեկեղեցի. Է. Թէ վասն որոյ հարկի և կամ պատճառի. ցուցանէ երանելին Լիւբեղ պատրիարքն երեսաղէմի ի Թղթն իւրում, զոր գրեաց առ մեծն Տուլիոս պապն հռոմէայ: և Լիւբեղս այս ոչ է՝ այն որ գրեաց Թուղթ առ Լոստանդիոս Թագաւորն յորդին մեծին Լոստանդիանոսի. այլ այն է, որ եկաց յաջորդ յետ նորա յաթոռն երեսաղէմի. և ընդ տաճարէն գրեաց առ Տուլիոս պապէս. Է. Թէ մեծ աշխատութիւն հասանի պաշտօնեից. և նուազութիւն լինի փառաւոր տօնին ծննդեանն, և մկրտութեանն տեառն մերոյ. երկոցոնցն ի միում աւուր կատարելով. զի ընթերցմունքն և երգքն ամենայն ըստ խորհրդեանն՝ յազապս բազմութեան պատուոյ աւարցս, և նուազութեան ժամոտակատար մասն. բանդի որպէս կարէ որ ի միում աւուր կատարել իւրովը խորհրդաւորութիւնն ի բեզղաճէմ զծննդն, և գնալ ժամանել ի յորդանան. և անդ զմիտ առութիւն կատարել ըստ իւրում պատշաճից. և զի բեզղաճէմ ի հարաւայ կողմն գոյով երեսաղէմի. և է՝ հեռի ի նմանէ. 7. միլ. և զայսքանս երկարութիւն ճանապարհի զհարց հնար է՝ հասանել անցանել տօնասիրին, և զխորհրդաւորութիւն տօնիս կատարել. Է. որդ իմ լուեալ է՝ ի հրեիցն մատենագրաց վասն տօնի աւետեաց որդեմնութեանն Օսրոյն քան,

բիայ, որո՞՞ի բաւուածի նոցա ասանն.
 Էթէ անտի Բէկրով ամիսս, 7. միս
 3. յաւէտիս Լյուսին. և անտի միսն և
 ՚ի ծնունդն բրիտանսի՝ ամիսս. Թ. և
 շատ այսմ՝ այլափոխեալ լինի յայսմս
 տեղեղէ ծննդեանն ասն, յորում աս
 նեմք զերկոսեանն ՚ի միասին վասն որոց
 աղաչեմ զձեր Լորուծիւնդ, զի ան
 դանդաղապէս խնդիր արարեալ յայգր՝
 յուղեցես զմատենս եբրայեցւոցն.
 և ՚ի նոցանէ ստուգեցես զսա վերոյ
 գրելոցդ. Թերևս լիցի հար՝ որոց վկա
 յաւածեմք փոփոխուած ասանէ ասնիցս
 ՚ի միմեանց. զի հաւասարեացուք բարէ
 զարդասպէս զիւրաքանչիւրն յիւրում
 տեղեղ կանոնեալ.

7
 60
 7
 61

Իսկ՝ Իբրև զայս լուաւ Տուրխոս
պապս, մեծ-այոյղ ջննու-Թեամբ խնդիր
արարեալ . և ժողովեալ զամենայն
գրեմանս հրէիցն, որ անգ- եկն բերեալ
’ի յերուսաղէմայ ’ի ԼԴԽառսէ, և ’ի
Է/Լեպիանոսէ Թադաւարացս հառվ
մայ Էա. եգիտ զժամանակարդութիւն
Տոլսէփու, յորում գրեալ էր. եթե
յամսեանս ե-Թներորդի ’ի ամսին բա-
ւուրԷ ’ի ժամս- պաշտաման երևե-
ցաւ հրեշտակ տեսանս ’ի տաճարին
Չաբարիայ բաճանային. և ետանա՛
տեախս որդէծնուրԷ. և նա՛անհա-
ւան լինելով բանից հրեշտակապե-
տին՝ պատմեցաւ անբանու-Թեամբ,
մինչ և ծնաւ Էղիսաբէդ ամուլ ’ի
Ծերութե իւրում. Էա իբրև զայս
եգիտ. այսու զամենայն միջոսմիտն
Թեալ՝ ստուգեաց իրանելին Տու-
րխոս ըստ այսմն ճմարառութե. զն զի
ստալին ամիս եբրայեցոցն նիսան է՝,
որ է՝ ըստ հռոմայեցոց ապրիլ. և ’ի
նիսանայ սկսեալ՝ է՝ եւԹներորդ ամիս
Թշրին ըստ եբրայեցոյն, յորում ’ի
ն 7 ու ամսի

inde sex mensibus enumeratis usque ad
Annunciationem Beate Virginis, usque
hinc rursus novem alijs usque ad Chri-
sti Natiuitatem, eiusdem Natiuita-
tis festum non incidit ipsa aie, qua
nos illud una cum Baptismate concele-
bramus. Quapropter vestram deprecor
Sanctitatem, quatenus diligenter illum
Hebraeorum codicem istuc inquerat, at-
que in eo rei superscriptę veritatem ex-
ploret; si qua forsę festiuitatum harum
ab inuicem separatio librorum quoque
testimonijs officii possit: ut videlicet
unamquamque seorsim proprio suo die
honore debito peragamus.

61 Hæc itaque cum audisset Beatus Iulius, accuratissimam rei istius inquisitionem faciens, omnes Hebræorum libros, qui iussu Tiri, & Vespasiani Romanorum Imperatorum, Hierosolymis Romam delati fuerant, congregavit: atque in Annalibus Iosephi offendit, quòd mente septimo in festo Expiationum horà ministerij apparuerat Angelus Domini Zachariæ in Templo, eique nuncium prolis retulerat; qui tamen cum Arcangeli verbis fuisset incredulus, murus in pœnam euaserat vsque ad partû Elisabeth in sua sterili senectute. Hoc autem adiuvento, reliqua omnia ex eodem ordinatè deducens Beatus Iulius, veritatem antedictam comprobauit. nam primus Hebræorum mensis est Nisan, dictus à Romanis Aprilis^a, septimus verò, è Nisan enumeratus, est Thulrin, quo mense in festo Expiationum, quod eo anno contigerat secundùm Romanos 24. Septembris,

¶ Nisan
 interdū in
 Aprilem ,
 interdū in
 Martium
 incidit .

Qqq   2   facta

facta est Angeli annunciatio Zachariae. Hinc sex alijs mensibus enumeratis, deuenitur ad Annunciationem Deiparae Virginis, iuxta illud Archangeli ad eandem², *Et hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis: quod planè accidit die 4. Nisan, & 25. Martij. Ex hoc rursus die nouem elapsis mensibus, occurrebat Christi Natiuitas 9. Tebet, & 25. Decembris.*

Sic igitur Iulius Papa, comparatis Hebræorum mensibus cum mensibus Romanorum, manifestè ostendit, Christi Natiuitatem verè ipso die 25. Decembris contigisse; tum 6. Ianuarij Baptismum. Et quamuis sacrosancta Romanorum Ecclesia ita similiter antea, à Diuo vsque Petro veteri traditione edocta, celebrasset; dein tamen sacrorum librorum testimonijs magis confirmata, cœpit in posterum vtramque festiuitatē illam prædictis diebus vnà cum alijs, ipsam imitantibus; Ecclesijs solennius celebrare. Hinc Sanctus Basilus, Archiepiscopus Cæsariensis, in suis quoque scriptis posuit Christi Natiuitatem die 25. Decembris; monuitque Gregorium Nazianzenum, vt illam Byzantijs eodem die perageret. Quin Nazianzenus ipse in orat. de Christi Natiuit. prius illam, ac postea Baptismum se celebrasse, significat his verbis^b: *Ac quidem paulò post & Iesum purgatione mea in Iordane purgari videbis, vel potius aquas purgatione sua purificare.* Posthæc verò ait: *Nunc autem partum accipe, ac presulta. & iterum: Nunc autem*

Theo.

Կր 63 ամօնի բաժնու-Թէն Եղև. աւետարանի ըստ Թի. առ. Չարարիւն, որ համարէ պեալ էր. այնմ տարուի ըստ հռոմայ յիցւոց. ի տեղեմեմբերի. Թի. 2. աստի Թէն ալ ամիսս. 4. մինչ և յաւետարանութի ամենաորբուհոյ շառաւաճման: ըստ բանի հրեշտակայ պատի որ առ. Լոյսն. Եւ այս զիցի յորք ամիս է՝ նորա որ ամիսն հոգեցեալ է՝ ար. Եւ իտանայ. 4. և մարտոյ. Թե: Իսկ յայնմ օրէ Թէն ալ ամիսս ինն. է՝ ծնունդ. բրիտանոսի ի տեղի յինն, որ է գեղեմեմբերի. Թե. 4. ամիսս Եւ ապա Եւ Տաւրոսէ պապէ Եւ Տաւրոսէ պապէ Եւ հռոմայ յիցւոց. յորոց կարգաւ արու-Թեմն յայնմ Եղև օր ծննդեանն բրիտանոսի, լինեալ տիրապէս ի. Թե. 5. գեղեմեմբերի. և մկրտութեանն ի. 4. յաւետարի: Եւ հռոմայ տորք եկեղեցին Թեպէս և կանուխ աւետարանութեամբ սուեր ի օրբոյն Պետրոսէ. և տօնէր այսպէս. սակայն ի ձեռն սուրբ քրոց զկայութեամբ հաստատեալ. և յայնմ հետէ ևս պայծառապէս սկսան տօնել զերկուսն տօնան, զծննդեանն բրիտանոսի ի. Թե. 5. գեղեմեմբերի. և զմկրտութեանն ի զէջն. յաւետարի նա ինն, և օր. նոցա հետեւեցան եկեղեցիք սուրբք. շապէս և սուրբն Էլասիւսն տրեմարիսիսկոպոսն Լեւաւորդեաց ի սեփական գիտն իւր ի. Թե. 5. գեղեմեմբերի զծնունդն բրիտանոսի: և հրամայեաց մեծին Էք-րիզորի աստուածաբանի, որ ի կոստանդնուպօլիս կատարէին զծնունդն բրիտանոսի ի գեղեմեմբերի. Թե. Եւ. զի տօնեաց մեծն Էք-րիզոր աստուածաբանն իսկ զծնունդն, և ապա զմկրտութեանն. ինքն ցուցանէ ի ձեռն ծննդեանն յայնմ 4. և 5. տօնի.

Luc. 7.

S. Basilus.

b Nazianzenus, in orat. de Christi Natiuitate.

սկիւ. Բայց ինչ յետոյ տեսչեա զյետման
որքեալ յորդանանու զին զանմարտ
Թիւն. զիսի որոյ մտէ. Բայց այժմ
չնկալ զծնունդս, և խայտառ և
քարնեալ տակ. Թեւ այժմ արտաւա
ծայայտու թեանս մտնէ. Եւ ի սառն
միտու թեանս տակ. Երևանեալ իմ
յետոյ, և քարնեալ խորհարդ. Եւ
յետոյ տակ. Եթէ մուրք օրս յորտա
Երու թեանց, որոմ հասար, և զոր
ածնեաց աշտօր, զմիտու թեանս աշ
տօր. յայտ առնելով, ի միտմանս
հասարել զանս ծննդեանս. և յայ
լում զմիտու թեանս. և արտա թե
Եւ ւշոր. Թեպէտ այս մտնի. քայս
պէս, սկսեալ ի Յուլիոս պապէն հե
տէ. և սակաւս յոմանց եկեղեցեանց ըն
կալեալ լինէր. և յոմանց ոչ. մինչ և
ի ժամանակս մեծին Յահաննու. և
բարեպաշտ Թադաւորացի Բարսիւ,
և ւշրկադիու, որոց մեծին Թեո
դոսի. և յայնման հանձնուք ընթաց
նոր եկեղեցիս սփռեալ տարածե
ցաւ. այսպիսի պատմաւոր. բանդի
իբրեւ. եկն Բարսիւս ի հառվայ ի
բեւառնական. և զեղեալ անդ գործո
ր ի հառվայ պատմեաց մօրն և եղբօրն.
Թէ որպէս զծնունդս հառնայեցիք
ածնեն յերուսալմաւորն ընթերցուա
ծօրն հասարեալ, և երգօր, և որոշ
տամամբք. այնպէս և զմիտու
Թիւն յերուսալմաւորն, ամենայնիւ
զլիտաւորեալ անթերի լիմամբ. յոյժ
հանոյ Թեւացաւ նոցա. և առաքեալ
կոչն զմեծն Յահան սկիւբերան, որ
էր յայն ժամ հայրապետ կոստանդ
նուպօլսի. և պատմեցին նմա, և նա
յոյժ ուրախացաւ. բանդի ի վարդ
հետէ ցանկաւք երանելին. այնպէս
պայծառաբար մտնել զծնունդն լիս
ն զի

47
66

47
67

47
68

Theophania, siue natalitia; present
celebritas. Tum quoque in Oratione
sequenti de Baptismo; ait. Rursus
Iesus meus, & rursum mysterium
ac tandem inferius. Etenim sanctus
luminum dies, ad quem peruenimus,
quemque hodie diuino beneficio cele
brauimus. Baptismum habet. His
quidem patefaciens; vno die Nati
uitatis; alio vero Baptismi festum
esse peragendum.
Porro autem quamuis ritus hic,
ex Iulij Papae temporibus exortus,
ab aliquibus obseruaretur Ecclesijs,
ab aliquibus vero reijceretur, & hoc
usque ad magni Chrysostomi, pio
rumq. Imperatorum Honorij, & Ar
chadij, Theodosij senioris filiorum,
tempora; tunc tamen in vniuersam Ec
clesiam magis dilatatus, & canone
firmatus fuit, hoc modo? Veniens
enim Honorius Imperator Romae
Byzantium, matri, ac fratri retu
lit, quanta canticorum, precum,
& lectionum solennitate a Roma
nis Domini nostri Natiuitas suo pro
prio die celebraretur; similiter &
eiusdem Baptismus alio statuto die
aquali celebritate, ac splendore.
quod cum istis magnoperè arrisif
set, accercentes magnum Ioannem
Chrysostomum, Constantinopolis
tunc Patriarcham; rem ei totam
communicauerunt, de qua & ipse
plurimum hausit iueunditatis, ac læ
titiæ. Iampridem enim exoptabat
Beatus, (quemadmodum ipsemet
in homilia de Christi Natiuitate non
obscurè insinuat) idem Natiuitatis
festum ita solenniter lectionum,
hym.

a Idem, in
Orat. de
Baptismo
Christi.

hymnorumque cantionibus iuxta mysterij congruentiam celebrare, uti iam illi ex instituto solebant. Hac itaque de causa indixit multorum Episcoporum Concilium, ad quod præsertim magnus Epiphanius Cyprius, utpote qui Hebræus genere, maximèque in Iudæorum libris versatus, accessit: ubi Patres post exquisitum explorandæ studio veritatis examen, incipientes ex nuncio prolis Zachariæ, ad exitum tandem dominicæ Natiuitatis negotium perduxere.

Primum quippe ex Diuo nouerunt Paulo, quod semel tantum in anno Pontifex in Sancta Sanctorum ingrediebatur: quandoquidem idem Apostolus ad Hebræos scribens, ait: *In priori quidem tabernaculo semper introbant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua, & populi ignorantia.* Porro mensis, ac dies, quando Pontifex ingrederetur, ab ipso Moyse præscripti fuerant, his verbis^b: *Mense septimo, decima die mēsis affligetis animas vestras, &c. usque ad id, quod subditur: Eritque vobis hoc legitimum sempiternum, ut oretis pro filiis Israel, & pro cunctis peccatis eorum semel in anno.* Hinc cognitum habuerunt, quod mense Thusrin, qui erat Hebræorum septimus, à Nisan primo enumeratus, die decimo eiusdem mensis, in ieiunio Scenopegiæ^c, quando Pontifex propitiationem pro populo celebrabat, ingressus fuerat Zacharias in

San-

48 պէս ըստ խորհրդոյն երբօք, և ընթերց
մամբ, որպէս և սահմանեալն էր ըստ
69 որում և ցորցանէ յիւրում իստին որ
զամն ծնընդեանն ասացեալ է՝. Էն
յայնժամ հրանանել ժողով լինելոյ. և
կոչեաց Եսիսկայառունս բազումս ընդ
որս և զմեծն. Եսիսկան կիսրացի, որ
բազ գիտէր զմատիանս եբրայեցացն,
չի աղբաւ հրեայ էր. Էն. քննութիւն
արարեալ ճշգրտել. հաստատեցին
զբանն ծնընդեանն, սկսեալ ի յաւել
տեաց ծնընդեանն Օաբարեայ:

Էն. նախ ասեալ էին ի Պօղոսն,
չի մի անգամ էր մտնող բաժանայալ
70 պետին ի սրբութիւն սրբութեանցն.
որպէս և գրէ յեբրայեցաց Թղթին,
այսպէս ասելով. Եթէ յառաջին խո
րանն յամենայն ժամ բաժանայալս մտա
նէին, հասարել զպաշտամունսն իւր
եանց. բայց յերկրորդն մի անգամ ի
տարւոյն բաժանայալեան. և զայն
նշառանց արեան, զոր մատուցանէր
զամն իւր, և զամն ժողովրդեանն ան
գիտութեան. իսկ զամին և զա
ւուրսն, յորում մտանէր բաժանա
յալեան, ի մոզման իսկ տեւալ են.
որ գրէ այսպէս. Էթէ յամենան Ե-

71 Թներորդի ի տամներորդ. աւուր ամ
սոյն խնարհեցողեք զանձնս ձեր.
մինչ և ցայն որ ասէ. Եղիցի սա ձեզ
օրէն յաւիտեանս. և բաւեացէ
բաժանայն յաղագս որոցն ի ի յամն
նայն մեղաց իւրեանց մի անգամ ի
տարւոյն. Էն. աստի իմացեալ ծա
նեցն. Եթէ ի Թղթին որ է Եթնէ
բորդ ամիս եբրայեցացն Թեւալ ի
նիսանայ, ի տամներորդ. աւուր ամ
սոյն ի տմի տաղաժարաւարացն յո
րում բաւէր բաժանայալեան զամն
ժողովրդեանն. եղև մտանել Օաբա
ն զիայի

Ad Hebr.

Leuit. 16

Leuit. 23

բիայի 'ի սրբա-Թեան սրբոցն . 37
 քաւմերեւեցաւ հրեշտակն . և ետնմա
 ւաւետիս սրբէծնութեան . որ է 'ի 72
 սկստեմբերոյ . 77 . Էս . անդի Թւեալ
 ամիսս . 7 . գտին զաւետիս հրեշտա
 կապետն եղեալ առ կոյն 'ի սիսա
 նայ . 7 . և մարտոյ . 78 . զկնի այս
 զեց ամսոյ 'ի նոյն աւետիս սկիզբս էաւ
 շարիտմ սուրբ կոյն յըղանալոյ . Էս
 անդի Թւեալ . այս է . 'ի . 7 . Էս
 սիսանայ , և 'ի մարտոյ . 78 . Էս գտին
 զծնունդն փրկչին մերոյ առաք-ծոյ 'ի
 սուրբ կուսէն եղեալ 'ի աբէրի . Թ . և
 'ի դէկտեմբերի . 78 .

Իրոց երբևայսպիսի ջննութեամբ
 աւետալ ծանեան զժամանակ ծնն
 դեանն տեպան . յայնժամ հրաման
 արձակեալ 'ի մեծէն հռովմայ 'ի կոս
 տանդնս-դօղիս . և առ Տոհմն պա
 տրիարքն Եմի . և առ փլաբիանոս
 պատրիարքն շաղիոքու . և ամենե
 քեան հաւանեցան եկեղեցոյն հռով
 մայ . և բոլորիցն համաձայնութեամբ
 հաստատեցին յընթահառու եկեղեցի
 այսպէս . 'ի դէկտեմբերի . 78 . հա
 տարիլ զամս ծննդեանն . և զմիս
 տութեանն յունւարի . 79 . Էս էր 'ի
 ժամանակին յայնմի պատրիարք և
 եկեղեցոյն հռովմայեցոցն շաղապա
 տիս . Էրեցին և 9 առ մեծն Լիս
 հակ Թուղթ . սրպէս և առ յայլ եկե
 ղեցիս . գալ 'ի համաձայնութեան ընդ
 հանրական եկեղեցոյն ; Իսկ 'ի
 ստորեւոյ նախարարացն . որ ոչ միա
 բանեաց . և չարսխտեաց յանդաժն
 Թարգմարիս շաղապալիս . առ Թա
 գմարիս պարսից . մանաւանդ 'ի չա
 բարատե տաւմեմէ փառամար . և սուտ
 անուն քահանայէ Լիորմակ կոչեցե
 լոյ . սխտապոյնս ամբաստանել . առ
 79 75

Sancta Sanctorum , eique Angelu
 apparuerat , & futuram prolis natiui
 ratem nunciauerat : hoc autem accidit
 die 24. Septembris . Inde sex insuper
 enumeratis mensibus , deprehende
 runt , annunciationem , ab Archan
 gelo factam Beatæ Virgini , die 4.
 Nisan , & 25. Martij contigisse ; quò
 quidem die , exactis à conceptione
 Elisabeth sex mensibus illis , sanctissi
 ma Virgo Maria concepit . Hinc tan
 dem ulterius subducentibus , hoc est ,
 ex 4. Nisan , & 25. Martij , Natiuitas
 77 Domini nostri Iesu Christi 9. Tebet ,
 73 & 25. Decembris illis comperta fuit .

Postquam autem dominicæ tem
 pus Natiuitatis cunctis isto examine
 innotuerat , directū fuit hac de re vni
 uersale mandatum ex alma Vrbe
 Roma in Ecclesiam Constantinopo
 litanam , & ad Ioannem Patriarchā
 Hierosolymorum , & ad Flavianum
 Antiochiæ Patriarcham : omnesque ,
 Sanctæ Romanæ Ecclesiæ adhæren
 tes , vnanimiter decreuerunt , vt eiuf
 dem Natiuitatis festiuitas 25. Decē
 bris sollemniter in vniuersa celebra
 retur Ecclesia , festumque Baptisma
 74 tis 6. Ianuarij ; eratque tunc tempo
 ris Ecclesiæ Romanorum Patriarcha ,
 Anastasius . Scripserunt autem ex
 Vrbe Byzantia , sicut ad alias Eccle
 sias , sic & ad magnum Isaac * episto
 lam ; vt vel ipse cum tota Ecclesia
 conueniret . Hic interim , cum noluis
 set in perniciem Armeni Regis Ar
 dasciræ vnā cum Armeniorum Pri
 matibus conspirare , eumque apud
 Regem Persarum falsis impetere ca
 lumnijs , fuerat ab iisdem Magnati
 bus ,

* Isaac de
 cimus Ar
 menie Pa
 triarcha .

bus, ac præsertim ab ambitioso quodam calumniatore, falsoq. sacerdote, Suormach nuncupato, apud ipsum Perlaram Regē de falso hoc crimine accusatus: Res noster Ardasciras, inquit, & Isaac Patriarcha, cum Græcorum Imperatore fœderati, rebellionem à tuo cœptare dominio machinantur. Quibus fidem adhibens Persa, & Regem, & Patriarcham ex eorum Throno deiecerat: ipsumque Suormach, tanquam in mercedem proditiōis, patriarchali remunerauerat dignitate. ea propter, dum in aduentu generalis illius mandati Rex Ardasciras, & Isaac Patriarcha in Ardaufensi Prouincia exularēt, nulum ex eodem Beato Isaac responsū ad Archadium Imperatorē, ac Diuū Ioannem Chrylostomum Constantinopolis Patriarcham redire potuit: vnde & illa consequenter Ecclesiæ Armenicæ cum magna Romanorū, aliorumque Christianorum Ecclesijs conformatio in festis dominicis celebrādis ad exitum tunc perducī nequiuit. Quocirca sciendū insuper est, non modò omnes Orthodoxorum Ecclesias, verū etiam & Hæreticorum, quæ à recta fide, alijsque lacris ordinibus Ecclesiæ postea declinauerunt, in horum tamen celebratione festorum cum eadem Romanorum Ecclesia cōcordasse; cuiusmodi sunt Nestoriani, Eurychiani, alijque complures, qui licet in fidei professione, alijsque traditionibus ab Ecclesia sancta dissentiant, in hac tamen omnes ei concordēs inueniuntur. Præterea, quod dies Natiuitatis præ-

75 պարսկականն . եթէ Թագաւորն աշտաշիր ; և Կաթողիկոսն Լաւանկ դաշինս ուխտեց ունելոյ առ Լյայսրն յունաց՝ ապրտամբութիւն խորհին ի տերութենէդ բռնմէ : որոյ հաւատացեալ ընդենայր յաթոռոյն զԹագաւորն , և զաւրբ Կաթողիկոսն : և զկոչեցեալն Լորմակ Կացուցանէ յաթոռն , որպէս պարգև մատնութեանն : Լիան որոյ ի հասանել հրովարտակին՝ նորա աշտորեալ գլոյ յարտաւոյ գաւառին . ոչ գար ձաւ պատասխանի Լիբոյն առ Թագաւորն աշտաշիր : և առ որա տրեարքն Տահանէս : և այսպիսի պատճառաւ մնաց համաձայնութիւն հայաստանեացս եկեղեցոյ ընդ մեծ եկեղեցոյն հռովմայ , և այլ ևս բրնտտեկոյն , ի տծախմբութիւն տէրունական տծնիցս այսպիսի կարգաւորութեամբ : Էս գիտելի է . զի ի սոյն տծախմբութիւն համաձայնեալ են հաւանութեամբ մեծին եկեղեցւոյն հռովմայ՝ ոչ միայն ուղղափառացս գաւորն և եկեղեցիք . այլ և հերետիկոսացս ժողովք , որ յետ այսոյ ընկ խառորեալ ի բաց անգան ի ոչ մարիտ հաւատոյն և կարգաց որոյն եկեղեցոյն . որպէս նեառորակներն , և եւտիքեանքն , և այլք բազումք ի չարափառացն : որ Թեպէտ և այլովք իւր կարգաւորութեամբ և ոչ մարիտ հաւատոյն հաւանութեամբ որոշեալք են յեկեղեցւոյ . բայց առ այս ամենեքեանն համաձայնեալք են :

Էս զի իշմարիտ է՝ տեսցեալ օր ծնընդեանս . զկայ է ևս գարձարեականն : բանդի յամենան յորում է օր ծնընդեան բանին : շրջան անտարեգամի քն յոյն ժամ տիւն սկսուսն

ն շ շ

իս անել և գիշերն պակասել . իսկ
 ի ծննդեան Տոգհանուն , որ զեց
 ամսով յառաջ է քան զբնառումն ,
 սկիզբն առնալ տիեզ ի պակասել ,
 և գիշերն յառաջ . որպէս և իսկ Տոգ
 հանուն բարոզելով ժողովրդեանն ա-
 նէր . թէ նմա պարտ է անել , և ինչ
 մեղմանալ : Եւ քոյն քրեաց երա-
 նելն Տոգհան սկիզբն ի առաջ
 յարուս մեկն զյրդեթն էղիաբէ
 դի մօրն Տոգհանուն ասելով . Էղիազ
 քոյն յառաջ սեպակեմբերն ամսոյ .
 իդ . յարուս հաւատարմի տիեզ և քի-
 ջերն : և տիեզ սկսանի պակասել ,
 և գիշերն անել . զի նմա պարտ է ա-
 ճել . ասէ . և ինչ մեղմանալ : Էւրդ
 յայտնի բազում զկայութեանց ոչ
 մարտ քոյ հաւատացաք ի . ին . և
 գեկտեմբերն զամս ծննդեանն . Եւ
 առհասանցաք զայս . զի ի բանն ի
 վեր ի սմն ամսոյ պահեսցեն ամսի
 ծննդեանն բնառումն առաք . Է . և
 ապա ամսեսցեն .

Եւ արդ՝ զայսպիսի իշմարտ կար
 դաւորութիւնս ամսից , և աւան
 դութեանց կաթուղիկէ եկեղեցոյ .
 Էնդրեալն ի իշմարտութեան իս
 տեն բանաստեղծ զմեզ . Եթէ զամս
 այսորիկ զմի ամսն յերկուս բաժա-
 նեցին , զի մի բնութիւն յերկուս դէմն ,
 և յերկուս որպիս բաժանեցի : զոր
 քաւ լիցի ասէր աղ նորա զերկու բնու-
 թիւնս , զոր ի մի անձնաւորու-
 թիւն բնառումն զամս անշիթ միա-
 լորութեանն խառնմանի Էկեղեցի
 առաք . առանսն . մի բնութիւն ասե-
 լովքի . և Թէ յետ անձառ միացման
 բարձաւ Էրկույութի բնութեցն . և
 զկայ ամեն իսկեանց զերանելն
 Էկեղեց . որ զամս անձառ միաւոր
 անձն ծնէ

76
78

79

80

præscriptus, verus sit, ipsa quoque sol-
 lertia nobis indicant, nam tempore,
 quo Christi natiuitas incidit, Sol
 incipit retrocedere dies crescere, nox
 verò decrescere. in natiuitate autem
 Ioannis, quæ Christi natiuitatem lex
 mensium spatio præcedit, dies decre-
 scere, nox verò incipit crescere; quæ-
 admodum Ioannes ipse populo præ-
 dicabat, dicens: illum oportet crescere,
 me autem minui. quod & Chrylосто-
 mus, verba faciens de conceptione
 Elizabeth, matris Ioannis, his innuit
 verbis*: inueniunt est, ait, ipso die, octa-
 uo kalendarum Octobris esse equino-
 ctium, in quo est inchoatio noctis maior,
 quam lucis; illum enim oportet crescere,
 inquit, me autem minui. Tot igitur, ac
 talibus rationibus nos inducti, firmè
 credidimus, diem 25. Decembris ve-
 rè illum esse, cui dominicæ festû Na-
 tiuitatis occurrit: quod & definiui-
 mus; ut ex vigesimo die eiusdè mēsis
 Armeni ieiuniû dictæ Natiuitatis ob-
 seruēt quinque diebus, post quos fe-
 stiuitate illam solenniter celebrabūt.
 Hanc autem de festis celebradis,
 alijque suscipiendis traditionibus ve-
 ram Ecclesiæ Catholicæ definitionē
 nonnulli, aberrantes à veritate, rei-
 ciebant; deque nobis obloquebantur
 dicentes, idcirco vnam festiuitatem
 in duas separam, ut vnum quoque
 Christum in duas personas, & duos
 filios diuisum confiteantur: quod ab-
 sit omnino; sed ipsi potius, negantes
 duas illas naturas, quas in vna Christi
 persona inconfusè vnitas Ecclesia
 sancta confitetur, atque credentes,
 quod post ineffabilem vnionē ablata

* Chr. scit
 in serm. de
 natiuitate
 Bapt.

Cyrillus A.
lexandri-
nus .

Nazianze-
nus in ep.
s. ad Cle-
donium .
& in Orat.
de Theo-
log.

fit differentia naturarum, vnā in eo-
dem Christo naturam statuebant. te-
stem verò lui sceleris Beatum facie-
bant Cyrillum; eo quòd ad ineffabi-
lem vnionem illam confirmandam,
quandoque dixerat: *vna est natura*
Verbi diuini incarnati: profectò igno-
rantes, quòd sicut ibi ad vnitatē Ver-
bi declarandam dixerat Beatus vnā
Verbi diuini incarnatam naturam;
ita & alibi sapius, ad comprobandū
duas naturas, in vna Christi persona
inconfusē vnitas, cū ipse Cyrillus,
tum Athanasius, Chrysostomus, alij-
que sancti Patres disertè, & clarè lo-
cuti fuerant: quos inter & magnus
Nazianzenus in epistola ad Cledo-
nium, dicens: *Natura due, nam Deus*
& homo. Et iterum in Orationibus
de Theologia ait: *Contraquā in Tri-*
nitate res se habet, illic enim in tribus
personis vna natura; hic autem in dua-
bus naturis vna cernitur persona. Reij-
ciebant illi præterea, vt supra dice-
bamus, Calicis admistionem; neque
duas operationes in Christo, diuinā
scilicet, & humanā, vt Ecclesia Ca-
tholica credit, confitebantur: sed & in
suo errore pertinaciter obfirmati, à
magnæ Ecclesiæ Romanæ traditio-
nibus, & decretis, quibus reliquæ
omnes obtemperabant, nostram Ar-
menam Ecclesiam iam auerterant.

Quamobrem egregius Patriarcha
noster Gregorius, vt nos in vnum
Ecclesiæ sanctæ corpus, sub vno ca-
pite Christo constitutum, iterum re-
uocaret, vtque hanc *radicem ama-*
ritudinis, sursum germinantem, per quā
multi inquinabantur, penitus extirpa-
ret;

Σω
81

Σρ
82

Σρ
83

բուժէն՝ մի է՝ ասաց բնութի բանին
մարմնացելոյ: ոչ գիտելովք, թէ որ
պէս անդ վասն բանին միութեն՝ մի
ասաց բանին մարմնացել բնութի .
այսպէս և այլ ուր. բազում անգամ
վասն երկուց բնութեցն նա՛ ինքն ա-
սէ՝ ի՛, գիրան իւր, և հա՛ւառաւա՛
ռաւէ. զյաւակութեցն: զոր և վա-
նաչփօթ մտալոյ յաւակութեցն՝ յայտ
նապէս ի մի խօսին որ հարբն շնա-
նաս, և Տոհան, և այլն, որք զեր
կուս բնութիս ասացին ի մի անձն չի .
ընդ որս և մեծն Էդրիգոր. անա-
բանն՝ զնոյն ջաշտնէ ի թղթին իւ-
րում որ առ Լիզնէ-ն. ասելով: Էր
կուս բնութի. վա՛ զի ան է՛ և մարդ .
Էա. դարձեալ գրէ յանձաբանութե-
նաւան իւր այսպի, թէ ընդ գեմ եր
բորդութեն, բանդի անդ յերես անձ
նաւորութիս մի բնութի տեսանի .
և ասա՛ ի մի անձնաւորութի բանին
երկուս բնութի: Էդարձեալ նորին
խառնումս բաժակին, որպէս ասա-
ցաք, ոչ ընդունին: և զերկուս ներ
գործութիս անձային և մարդկային
ոչ ասեն ի բրնտառս. զոր ընդունի և
պաշտէ կաթուղիկէ եկեղեցի սուրբ .
և այսպէս հրապարակով մտադրելն՝
պատասխանաւ արարին հայտառա-
նեացս եկեղեցւոյ ի կարգէ և յա-
ւանդութեց մեծի եկեղեցոյն հու-
մայ, որոմ ամենայն եկեղեցի հաւա-
նեալ.

Տաղարդ որոյ գերեթանիկ Կա-
թուղիկոսն մեր Էդրիգոր, որպէս զի
միացուցէ զմեզ դարձեալ ի մի մար-
մին եկեղեցւոյ որոյ, յօդեալ ի մի
ճշմարիտ գլուխն մեր բրնտառս: և
զի այսպիսի արմատ դառնութեան ի
զեր երեւեալ որով բազումք ասա-
կա

84

85

86

1864 Rrr 2

absti-

a Armenij
piscis &
oleum, ci-
bos pas-
chales exi-
stunt.

b Conci-
liabulum
diuina-
chientie
Armenij.

c Hæc epi-
stola dire-
cta repe-
ritur ad
Haytonē
Cœnobitā,
Patrē Leo-
nis Regis.

d Superio-
res Cœno-
biorum.

abstinentes, piscibus tantum, & oleo, secundum magnæ Ecclesiæ Romanæ ritum, contenti essemus; ac denique, ut Trisagij adiectionem illā, qui crucifixus es pro nobis, in humanitatem Christi referremus. Abstulit etiam a nobis excommunicationem, quam Conciliabulum illud iniquum inmiscuit aquam, & festa modo superius tradito celebrantes, iniuste pronunciauerat. Tum deinde pontificium epistolæ illius diploma, in quo relati Canones scripti fuerāt, proprio sigillo consignans, misit ad piissimū Regem nostrum Leonem, ut eos magna Episcoporum, Magistrorum, & Patrum cœnobiorū Synodo in Armena Ecclesia confirmādos, curaret.

Porro, cum interim remunerator animarum, vitæque largitor, Pastor noster, & Dominus, Iesus Christus eundem seruum suum, & Antistitem nostrum Gregorium è molestis laboribus, in suo Grege regendo strenuè exanclatis, ad æternam requiem trātulisset; quare ad opus istud perficiendum peruenire nequiuit: piissimus Rex noster Leo, & Dominus noster religiosissimus Hayton, ne hoc charitatis, concordiaque inceptum, oprato sine frustraretur, per vniuersā suæ ditionis Regionem edictū promulgarunt, ut nimirum omnes Episcopi, Magistri, & Patres cœnobiorum in vnum vndique locum, pro concordia, & vnione cum sancta Romana Ecclesia ineunda, cōgregarentur. Quamobrem illi statim in regiam Ciuitatem Sisim, in Templum Sanctorum Apostolorum Petri, &

Pauli

87 Թեան մեծի եկեղեցոյն հառվմայն և զերեք սրբեանն սահմանեաց ի մար զեղութիւնն բրնառոսի առել: Էա երարն զանեման որ յանիրաւ ժողովոյն եր վասն ջրին և ածնիցն: Էա ապա հրքեալ ձեռամբ իւրով զկոն դակ նամակին յորում գրեալ եր զկանոնս: առաքեաց զսոյն առ բարեպաշտ Թադաւորն Լեւոն: որպէս զի ի դիպաւոր ժամանակի մեծաւ ժողովով կոյնկոպոսաց, և վարդապետաց, և հարց վանօրէից զսոյն կանոնագրութիւն հաստատեցեն յեկեղեցի հայոց:

88 Նշլ բանդի որ շտեմարանապետն է՝ հորւոց, և իշխան կենաց, հովապետն մեր բաջ, աէրն մեր բրնառո, առ ի հանգոցանել զսոյն բազմազատակ աշխատութեանց և բրտանց զոր ունէր ի պահպանութի հօտին տեաան, վերափոխեաց զերջանիկ և զիմաստան հովիւն առնիւն: ապա որոյ ոչ ժամանեաց ի կատարումն առաջի եղեալ իրն: Բարեպաշտ Թադաւորն Լեւոն, և բոստեր պարոն Հիթում, որպէս զի մի ունաշխացի սիրոյ և միաբանութեամբն: հրովարտակ արձակեցին ըստ ամենայն տեղիս տէրութե և բրեանց: որպէս զի կոյնկոպոսաց, և վարդապետաց, և հայրք, ուր և իցին, ժողովեցին ի մի: հոգալ վասն տէրութեանն ածնից, և միաբանութեանն սուրբ եկեղեցոյն հառվմայն:

89 Մտոց իբրեւ Լեւալ անդէն, միազումար բազմութեամբ ժողովեալ ի Թադաւորանեալ բազաբն ի Լիւն: ի տաճար սորբ առաքելոյն Պետրոսի և Պօղոսի: ի սուրբն Լիոնիւն: ի մեծի ողորմմանն ածնին: Եր անդ Թա

Թագաւորն Լեւոն, և Թագաւորա-
հայրն պարսն Հեթում, և տերն
մեր պարսն Օշին որ այժմ չնորհօքն
ստատուծոյ Թագաւոր Էփեփայոց և
մորթայեղբայրն հայոց պարսն Աշի-
նասին, և սպարապետն հայոց Օշին,
և մարաշախան Ամգաւոր, և տէնեա
Ջախ Իւ-էմուհդ, և այլ ևս իշխանք
և ազատորդիք հայոցն զմեզ լցան:

Էւ ապա ՚ի մէջ բերեալ զմտածանս
և զկանոնեալ սահմանս որ ՚ի Էջ-
թուղիկաւն վասն տօնիցն և աւան
գործեանցն արարեալ էր. եպին ա-
ռաք ժողովոյն: Էւ բարեպաշտ Թա-
գաւորն Լեւոն հրամայեաց. զամե-
նայն միջատմողէ հաւաւաթի և ման
բամանաբարժ քննել և եթէ իցին
ճշմարիտ, ընկալին և հաստատեա-
ցին յեկեղեցիս հայոց. ապա Թէ ոչ.
Թողցին, և մնացին անուաւեր: Էւ
քննեալ յոյժ ճշգրտութեամբ ժողո-
վոյն որովհետ և հրամայեցաւ. նա
ևս գտին. զի ըստ շողաց և կանոնաց
սուրբ առաքելոցն էր. և յոյժ տմ-
բացուցեալ էր անձաւոնց գրոց վկա-
յութեամբ. վասն որոց յոյժ համոյ
Թեալ ամենեցուն որ անդ ժողովեալ
էին ժողով եպիսկոպոսաց, վարդա-
պետաց, և հարց, ընկալան սրպեա
ղճմարիտ և զառաքելական՝ զկա-
նոնս հրամանի ոգոր և փոխեալ ՚ի մա-
դաղաթի եպին ՚ի գանձատուն եկե-
ղեցոյն յաւելլաւ՝ գանձոց տեառն:
Էւ խոստացան ամենեքեանն. զի ըստ
հրամանի կանոնիս՝ զծնունդն քրիս-
տոսի կատարեցցին ՚ի ին. պեկտեմ
բերի. և արարցին խառնոյմն բա-
ժակին. և ՚ի մի անձնաւորիսն
քրիստոսի տան զերկու բնութիւնն
վասն անշփոթ միաւորութեանն. և

7.
90 Pauli, aliàs sanctæ Sophiæ nuncupa-
tum, plenissima cætu simul omnes
conuenerunt: vbi quoq. præerat Rex
iple Leo, Regisque pater Dominus
Hayton, nec non Dominus noster
Oscinus, nunc Dei gratia Rex Arme-
niorum, & Dominus Alinahh frater
Regis; astantibus Oscino Armenio-
rum Duce Generali, Domino Sem-
bat, Domino Raymundo, alijsq Ar-
menis Principibus, & Optimatibus.

91 Quod vbi factum est, euertigiò
memoratâ Gregorij Patriarchæ no-
stri epistolâ; atque ab eodem de
festis celebrandis, alijsque traditioni-
bus suscipiendis definitos Canones
coram vniuerso Concilio produxe-
runt. Tunc pientissimus Leo Rex Pa-
tribus cunctis iniunxit, vt Canones
illos singulatim diligentissimo exa-
mine perpenderent; ac, si quidem
veraces fuissent, reciperent, & in Ar-
meniorum Ecclesia confirmarent;
sin aliter, rejicerent vti fuitiles, &
commentitios. Et quidem post lon-
gam, accuratamque scrutationem,
compertum illis fuit, decreta Patris
nostri Gregorij, sanctorum Aposto-
lorum Canonibus, sacrisque Scriptu-
ris consentanea omninò esse: quare
visum est omnibus, ibi congregatis,
Episcopis, Magistris, & Patribus, illa,
tanquâ veraces, & Apostolicas con-
stitutiones, reuerenter amplecti; quin
& in membranis trascripta, in Aera-
rio Ecclesiæ inter pretiosos Domini
thesauros asseruare. Deinde iuxta
decretorum illorum statuta cõmuni
omnium consensu sancitum fuit, vt
dominicæ festum Natiuitatis die 25.
Dez

Decembris in posterum ageretur, ut Calix Domini vino, & aqua mistus offerretur; ut duas naturas in vna Christi persona, propter inconfusam unionem, confiterentur; utque deinceps septem Generalia Concilia, & quicquid in eis à Patribus definitum fuerat, susceperent. Hanc autem Constitutionem, ut perpetuò firma perseveret, singuli proprijs nominibus subscripserunt, suoque munierunt sigillo, ad gloriam Christi Domini, & spei nostræ.

Verum enimvero Diabolus, qui veritatis, & pacis aduersarius est, ac perpetuus inimicus, unionemq. corporis Ecclesiæ Christi odio habet, sicuti olim tempestuosis Gentiliū agitationibus, & incursibus Sapientię Domum euertere satagebat, crebrisque hæresum procellis Ecclesiā perturbare, ita nunc similiter viros quosdam insipientes, ac veritatis oppugnatores, iterum pullulare fecit: quibus profectò maximæ curæ fuit, Constitutionis huius veritatem subuertere, atque nostram, quæ cum alijs Orthodoxorum Ecclesijs erat, concordiam dissolvere, & demoliri; immò quicquid à sanctis Patribus de dominicis festiuitatibus, alijsque traditionibus decretum fuerat, vanum reddere, reijculumque. Quapropter huc illuc discurrentes, veros illos Canones; qui in Metropolitana Ciuitate Siseni, in Templo sanctæ Sophiæ, Ecclesiæ nostræ traditi, & cõfirmati fuerant, abolere conati sunt, asserentes, eos Constitutionibus Apostolicis, & sancti Illuminatoris nostri Gregorij

Ընդունել զԵւթն տեղեկական ժողովոն, և զամենայն սահմանադրութիւնսնայն: Չկնի որոյ զամենայն տառաւ Թեան կանոնիս: որ անդ ժողովալ էին եպիսկոպոսք, քարդուսք, և հարբ, ստորագրեալ իւրաքանչիւր որ ձեռամբ իւրով զանունս իւրեանց եղին ի նոյն կանոնի, և կրէցին ի փառս բարստոսի աչ, և յաւայն մերայ:

Եւ որք բանքի որ հաճաւաւարդն է և Թշուառի ճշմարտութեան և որոյ բանաւորիւն, որ ինչ կամի զմեզ Թիւն մարմնոյ եկեղեցոյն բնականսն: Եւ սոյնոր Թեամբ չար հերձաւորսն խռովէր զեկեղեցի: և այն և այժմ յարոյց այս սմանաւ աղետ և ընդդիմառացս ճշմարտութեանս: որոյ փոյթն է եղծանել զճշմարտութիւն կանոնիս. և զմիաբանութիւն մեր, որ ընդ ուղղափառ եկեղեցիսն, լուծանել և բախել: Եւ զառ ի սրբոց հարցն կանոնեալ սահմանադրութիւնս, որ զամենաւանդութեանց և ամսից տեւորականաց էր. անուանէր և անընդունելի անել: որք և այսր և անդր ընթանցեալ աղաթ տելով զճշմարտութիւն կանոնիս, որ հաստատեալ եղաւ մերոյ եկեղեցոյս ի մայրաքաղաքն ի Էփեսոս: ի սուրբն Լեոգիոս տելով: Եւ Երեմիայ զեմ աւանդութեանց որոյնք էր բնորոշ լուսաւորչին մերոյ է, և տառալեկական կանոնացն: և այնպիսի մտածել և աղաթել բանիքն իւրեանց զբաղաւմս ի պարզամտացն խաբեալ դարձուցանէին ի ճշմարտութեան կանոնիս:

և ժողովս և կոյստ անենք . կոչե
լով ըստ դէմ աշխարհականաց կա
թողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ
սրբաւոյ :

Չոր լեւալ բրիտանացոր և բա
րեպալա Թագաւորն մեր Օշին . ա
ռաքեալ՝ Ժանուցանէ սրբազան կա
թողիկոսն տեառն Լոստանդնայ .
և նոյն ժամայն հրաման ժողովոյ հա
նեալ ըստ ամենայն տեղիս տէրո
ւեան իւրոյ . զի աւր իցեն նախկո
ւորս , և վարդապետս , և հայրք .
'ի մի վայր եկեալ՝ հապասցեն յաղաքս
ճշմարտութեանն . և բարձցին 'ի մի
ջոյզչարն . ըստ աշխարհայն . Թէ
բարձցէր զչարն 'ի միջոյ ձերմէ : Էա
թէ՝ ոչ գիտեք Թէ փոքր մի խմոր զպ
մենայն զանգուածն խմորէ : Էա . դար
ձեալ սղոթեք տակ . Թէ մի սքար
մասն գտանաւ Թեան 'ի վեր երեւեալ
նշիցե . և նովաւ բազումք պղծե
ցին : Էա . ապա 'ի մի վայր մեր ամե
նեցուն ժողովեալ 'ի հոյակապ և 'ի
Թագաւորական բաղաքն աշտանայ .
յանուանեալ տաճար սրբոյն Ամնա
սոյ , որ է 'ի Թագաւորական պա
լատին . 'ի մեծի լուսաւորութեան զի
տոնին բրիտանի առաւօտայ մերոյ .

77
96

gorij traditionibus esse contrarios .
His autem nugatorijs, & aduersanti
bus verbis complures ex incauto po
pulo decipientes, à veritate huius Cõ
stitutionis auerterant; quibus etiam,
in Conciliabula conuocatis, aliam
contra traditiones Ecclesiæ Catholi
cæ, & Apostolicæ lectam tuendam
proposuerant .

Quæ quidem omnia cum ad Osci
ni pientissimi Regis nostri aures per
uenissent : Rex incunctanter, missis
ad sacrosanctum Patriarcham Con
stantinum nuncijs, per quos hæc ea
dem illi significauit, iterum Generale
Concilium per omnem suæ Ditionis
locum indixit; mandans cunctis Epif
copis, Magistris, & Patribus cœno
biorum, vt in vnum simul conue
nientes, rem totam accuratiùs per
tractarent, veritatem patefacerent, at
que malum de medio tollerent, sicut
inquit Apostolus : *Auferte malum ex*
vobis ipsis; nescitis, quia modicum fer
mentum totam massam corrumpit ? Et
alibi : *Ne qua radix amaritudinis sur*
sum germinans impediat, & per illam
inquinentur multi . Quamobrem in

a 1. ad Co
rinth. 5.

b Ad He
bræos 12.

78
97

98

Լոստանդին կաթողիկոս ամ հա
յոյ .
Տոհաննէս աշխեպիսկոպոս Ամար
տանի .
Լոստանդին աշխեպիսկոպոս Ախոյ :
Տոհաննէս աշխեպիսկոպոս Ամար
տայ :
Ատեփանոս նախկոպոս աշտանայ .
Տոհաննէս նախկոպոս աշխարհոյ :

24

35 36

Constantinus, Armeniorum om
nium Patriarcha .
Ioannes, Archiepiscopus Tarfi .
Constantinus, Archiepiscopus Si
fis .
Ioannes, Archiepiscopus Daro
ni .
Stephanus, Episcopus Adani .
Ioannes, Episcopus Anarzabi .

Ioan

Ioannes, Episcopus Mamuiesti.
Nierles, Episcopus Molieuoni.
Stephanus, Episcopus Parzerper-

ti.

Iacobus, Episcopus Ghabni.

Gregorius, Episcopus Marscia.

Nuntius, Episcopus Nepergher-

ti.

Constantinus, Episcopus Anghu-

ria.

Marcus, Episcopus Gharuz.

Stephanus, Episcopus Ghoghuo-

nij.

Iacobus, Episcopus Salamasta.

Constantinus, Episcopus Maran-

tunia.

Stephanus, Episcopus Palatij Pa-

triarchalis.

Ioannes, Magister N.

Cyriacus, Magister Eremita.

Gregorius, Magister Chiermagh-

peri.

Gregorius, Magister N.

Martyr, Magister N.

Anstites, Pater Monasterij Thiur-

chensis.

Basilus, Pater Monasterij Khor-

nensis.

Oscinus, Pijssimus Rex Armenio-

rum.

Alinahh, Frater Regis, ac Domi-

nus Tarfi, & Lamproni.

Sembar, Dominus Alghurri.

Hayton, Armeniorum Dux Gene-

ralis.

Raymundus, Dominus Micchale-

chui.

Oscinus, Dominus Ghorricusi.

Sembar, Dominus Sembataghela.

Osci-

99

99

8

100

101

101

Յոհաննէս Եպիսկոպոս Մամուէստի

Նիւրլէս Եպիսկոպոս Մոլիւոնի

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Փարզերքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Տեփան Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Տեփան Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Ստեփանոս Եպիսկոպոս Գոգիւոյ

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Գրեգոր Եպիսկոպոս Նեքեր

Կոնստանտին Եպիսկոպոս Անգիւրի

Մարկոս Եպիսկոպոս Գարուզ

Գր Զրն տէրն Լրայիսապոստոլս :
 Գր Լիկոս տէրն Խենզորութայ :
 Գր Բարսու պապիսիս տէրն Ստ
 ֆրեկային .
 Էս ալ ևս իշխանք և աղաքապետ
 Կայոյ :
 Էր և ալ ազգերէց Բարս Բարսու . և
 ալ ևս բազմութիւն բաժանապէս
 և կրօնաւորաց :
 Էս ապա մեր ի ձեռն անաշտուէրաց ,
 և սբ Կարցն վարդապետութեց , և
 կանոնեալ սահմանաց ուղղափառ ժո
 ղովոյ ղբաղուս ժամս արամաբանեալ
 ընդ նոսս , ունայն , և մոտի , և
 առաւելաբանութի ցուցաբ զո
 սուսն նոցա . և գտաբ արար , և
 ճշմարեալ , և ուղիղ զաւանդութիւն
 ժողովոյ սբ Կարցն , և կթղիս մե
 թոյ Էրեբունի . Էս տեսաբ զի ըստ
 հետի և շողաց սրբոյն Էրեբունի
 մերոյ լուսաւորչին , և առաքելու
 կան կանոնացն էր . և ոչ որպէս նո
 ջա ընդունայնաբանէին . Էլ առն ո
 թոյ ի հաստատութի առաջին ա
 շտարութեց և կարգաց մեծի ժո
 ղովոյն որ ի Լիւս , և մեր առա ժող
 վեալ կայսկարաբ , վարդապետաբ ,
 և Կայրէ կանոնեալ հրամայելով Գր
 զայն . զի հրամանն առաջին ժող
 վոյն պատուեցին իբրեւ զաւանա
 քանական և զառաքելական հրաման .
 և ամենայն աւանդութիւն որ ի նմա .
 և կարգ աւերանական տօնից անձե
 ղի լրմամբ կատարեցին յեկեղեցիս
 Կայոյ : Էս զայնոսիկ որ ընդ դեմ և
 հակառակ գտանին մեր և առաջին
 ժողովոյն աւանդութեցն . և կար
 ցան . եթէ ի կարգաւորաց իցին ,
 և եթէ յաշխարհականաց . ի ձեռն
 հոգոյն սրբոյ հրամանին որպէս ,
 2 Է և ի

Գր Զրն տէրն Լրայիսապոստոլս :
 Գր Լիկոս տէրն Խենզորութայ :
 Գր Բարսու պապիսիս տէրն Ստ
 ֆրեկային .
 Էս ալ ևս իշխանք և աղաքապետ
 Կայոյ :
 Էր և ալ ազգերէց Բարս Բարսու . և
 ալ ևս բազմութիւն բաժանապէս
 և կրօնաւորաց :
 Էս ապա մեր ի ձեռն անաշտուէրաց ,
 և սբ Կարցն վարդապետութեց , և
 կանոնեալ սահմանաց ուղղափառ ժո
 ղովոյ ղբաղուս ժամս արամաբանեալ
 ընդ նոսս , ունայն , և մոտի , և
 առաւելաբանութի ցուցաբ զո
 սուսն նոցա . և գտաբ արար , և
 ճշմարեալ , և ուղիղ զաւանդութիւն
 ժողովոյ սբ Կարցն , և կթղիս մե
 թոյ Էրեբունի . Էս տեսաբ զի ըստ
 հետի և շողաց սրբոյն Էրեբունի
 մերոյ լուսաւորչին , և առաքելու
 կան կանոնացն էր . և ոչ որպէս նո
 ջա ընդունայնաբանէին . Էլ առն ո
 թոյ ի հաստատութի առաջին ա
 շտարութեց և կարգաց մեծի ժո
 ղովոյն որ ի Լիւս , և մեր առա ժող
 վեալ կայսկարաբ , վարդապետաբ ,
 և Կայրէ կանոնեալ հրամայելով Գր
 զայն . զի հրամանն առաջին ժող
 վոյն պատուեցին իբրեւ զաւանա
 քանական և զառաքելական հրաման .
 և ամենայն աւանդութիւն որ ի նմա .
 և կարգ աւերանական տօնից անձե
 ղի լրմամբ կատարեցին յեկեղեցիս
 Կայոյ : Էս զայնոսիկ որ ընդ դեմ և
 հակառակ գտանին մեր և առաջին
 ժողովոյն աւանդութեցն . և կար
 ցան . եթէ ի կարգաւորաց իցին ,
 և եթէ յաշխարհականաց . ի ձեռն
 հոգոյն սրբոյ հրամանին որպէս ,
 2 Է և ի

Excommu-
nicatio, ab
Adanenli
Armenio-
rum Con-
cilio lata,
cui tota
fuit so-
met na-
tio haec.
DUS . . . . .

ritus sancti mandatum à Catholica
& Apostolica Romana Ecclesia se-
paramus, atque reijcimus; quin & à
nostro sancto Grege repellimus, quo-
u'que ad poenitentiam reuertantur.
Quare nemo in posterum audeat, hu-
iulce nostrae definitionis veritati cō-
trarius apparere; ne Domini, & Dei
nostri Iesu Christi damnationem, ac
punitiōem in hoc, & futuro seculo
incurrat. Porro autem, vt hoc no-
strum Decretum, firmum semper,
ac stabile permaneat, Nos omnes hic
congregati Patres, tradito supra si-
gnum sanctae Crucis, & sacra Euan-
gelia iuramento, nomina nostra in fi-
ne illius propria manu subscripsimus;
idemque proprio vniulcuiusque si-
gillo consignauimus.

Constantinus, Armeniorum om-
nium Patriarcha, consentiens sub-
scripsi.

Ioannes, Archiepiscopus Tarfi.
Et Reliqui omnes, vti supra.

Similiter quoque fecere piissimus,
& in Christo fortissimus Armenio-
rum Rex, Dominus noster Olsinus;
& sapientissimus, ac religiosissimus.
Dominus Alinahh, frater Regis:
& magnus Dux Generalis, Domi-
nus Hayton; alijque Principes, &
Optimates Armeniae ad gloriam
Christi Dei, & spei nostrae; qui cum
Patre, & Spiritu sancto est benedi-
ctus in secula seculorum. Amen.]

Hic finis imponitur Actis Con-
cilij Adanensis Armeni, ac etiam
Seriei Armenorum Patriarcharum,
quam Orientalis Historicus vsque
ad praedictum Constantinum Ca-

sarien-

և ի բաց հերքեմք զսուս ի կաթողիկէ և առաքելական սուրբ եկեղեցոյն հանդմայ: ի բաց արտաքսելով զսուս ի մերոյ հօտէ և ի գաւթէ. մինչ և ի զղումն եկեղեցւոյն: Յաղագս որոյ մի ոչ ընդդիմացի և հակառակ դացի շշմարտութե կանոնիս մերոյ. զի մի ընդ պատուհասիւք և դատապարտութի լիցի աստ և ի հանդերձեալն ի զէ այ մերմէ: Եւ արդ՝ առ ի հաստատութի կանոնիս մեր ամենեւեկեան որ աստ ժողովեալ, ասորս գրեալ ձեռամբ մերով՝ իւրաքանչիւր ոչ զանուանս մեր կրաք ի տեսրակ կանոնիս և կրեալ զսոյն ամբացուցաք երգմամբ ծշանի խաչին զի և որ բոյ աւետարանիս:

Լյոսթանդին կաթողիկոս ամենայն հայոց՝ կամեցայ և գրեցի:

Տահաննէս աշխեպիսկոպոս ԼԴար տնայ և այլն եղն որպէս ի զի բոյ: Եւ անապրեցին ամա բարեպաշտ և բնազոր Թոն հայոց, տերն մեր Օշին: Եւ իմաստութի առ զեալ, ամասէր պարն, որ և այս բայեղբարս հայոց պարն աշխեպիս:

Եւ մեծապարապեան պր չեթում. այլ և պատուարոր և իշխանօք հայոց. ի փառս զի այլ և յառոյն մերոյ. որ և արհեսեալ ընդ հօր, և որ հոգոյն յամ յանս յաւիտենից. ամեն:

Աստ եղբի կանոնք աշտանայ ժողովոյն հայոց և շարադարանութի պատրիարքաց սոցն: զոր հայ պատմիչն յարեւելից ձուռն մինչ անգերանացեալ տեր Լյոսթանդին պատրիարքն. որ էր իւրում ժամանակի:

Ը Դ

Իսկ

Finis Ada-
nenlis Co-
cilij.

Իսկ զժողովոյն և շահնայ. յորում
եղև միաբանութի հայոց ընդ սբ Էկեղե-
ցոսն Հռովմայ յիշումն առնէ Յոհան
Վարդապետն բանեցի յիւրում Թուղ-
Թո, որեւորաւ միաբանեալ էղբարսն.
որ քոյ գեռ և ո'ի մեջ հարցն 'ի կար-
գէն որքոյն Եւսմինիկոսի նախնի լա-
նոյ դաւաւանն. և 'ի մէջ սակաւ ինչ
յետոյ նոյն Թուղթն առ բերցի. Էն-
բանցի պատմի 'ի նմա բեղնաւորեալ
պատգն, զոր սերմամբ կաթաղի-
կէ հաւատոյն եղբարքն կարգին բա-
րորդաց ժողովեցին առատապէս 'ի
հայս 'ի նմին ժամանակին. սակաւ ալ
սորիկ և համեստութեայ ժամ 'ի հե-
տեւեալ գլուխի համառոտապէս բա-
ցաւորել զարամսութի նոցին. ըստ
որում ստորագրի 'ի գիրս հայոց նոյն
եղբարցն. Էն կարգաւն յայտ բերե-
լով տեսցուք. Թէ սրպէս ամենապայ-
ծառ զամբարս բնափառ պղանցս սբ
կարգ բարորդաց. որ 'ի խաւարածին
հեթանոսական և հերձուած ողական
մթութեաց լուսաւորեաց զտիեզերս.
նչ միայն եմուծ 'ի հայս զլաւաւիզս
ողջամիտ վարդապետութեն իւրոյ.
այլ և ունգ յարկաբնակ գողով. մինչ
և ջայժմ 'ի գիւղաբաղաբ շինուածս
հայոց զլոյսն ճշմարիտ հաւատոյ սնու-
ցանէ և պահպանէ:

108
sariensem, Patriarcham, contempo-
raneum suum, protenderat.
Huius autem Adanensis Concilij,
initaque in eo Armeniorum cum
sancta Romana Ecclesia concordiae,
mentionem facit Magister Ioannes
Chernacensis Armenus in epistola
ad Fratres Vnitos, quae apud Patres
Dominicanos Armenos Nasciuanen-
sis Prouinciæ inter alia eiusdem Ioã-
nis opuscula adhuc extat, & nobis
paulò inferiùs adducetur. Cum au-
tem in eadem epistola referantur
fructus vberissimi, quos ex Catholicae
seminatione fidei sub hac ipsa tem-
pora in Armenia perceperant Fratres
Ordinis Prædicatorum; lubet in se-
quenti capite prolixam eorum nar-
rationem, prout in libris Armenis
eorundem Patrum accuratè descri-
bitur, summam saltem exponere,
ac modum aperire, quo fulgentissi-
mus hic Orbis Christiani lychnus, sa-
cra, inquam, Dominicanorum Reli-
gio, quæ reliquas mundi plagas à
Paganismi, hæresumque tenebris mi-
rifice illustrauit, non modò rutilan-
tes sanæ doctrinæ radios in Arme-
niam quoque inuexerit, sed & sedem
ibi fixerit, & hætenus in ijs Oppida-
nis Romanæ fidei lumen alat, ac fo-
ueat.

DE PROGRESSIBVS

Fratrū Prædicatorū in reducen-
dis ad Catholicā fidem
Armenis.

Caput XXX. Et ultimum.

VT principium ab origine re-
peramus: Florebat tempore
Ioannis Papæ XXII. in Religione,
Fratrum Prædicatorum cùm vitæ
sanctimoniâ, tum diuinarum, huma-
narumque scientiarum peritiâ, ob
quam ad magisterij gradum iam
euehi promeruerat, Beatus Bartho-
lomæus Bononiensis, cuius virtutum
famâ permotus idem Summus Pon-
tifex, consecrauit eum Episcopum,
non Armeniæ quidem, vt communi-
ter dicitur, sed Prouinciæ Maraga-
censis, sic à primaria eius Vrbe Ma-
raga nuncupatæ, quæ inter Armeno-
rum, Parthorumque confinia sita est.
Incolebat autem tunc temporis non
solùm Armeniam, sed multas etiam
Persidis vrbes ingens Christianorum
schismaticorum multitudo, quos bo-
nus Pastor, vt aberrantes in viâ ve-
ritatis adduceret, vel cum vitæ dispē-
dio, si necessarium foret, diu noctu-
que animo reuoluebat. Cum tandem
linguam Persicam didicisset, ac pluri-
mos, Deo dante, ad catholicam per-
duxisset fidem, videns inter zizania
segetem iam albam ad messē, ex-
truxit vnâ cum aliquibus socijs in
monte quodam monasterium eremi-
ticum; vbi cellulas nonnullas supra
montem æstiuas ædificauit, alias
verò

Քարոզութեւն եղբարիս քարոզողաց .
որով ամեն զհայոս ի կամար
դիկե հաւատաւ :

Գլուխ . Լ. որ ելանին է՝

Ի ժամանակս տեառն Յահաննու.
Իբ. ԲՐԻԴ. պատկին հառվմայ.
ԳՆՐ 'ի մէջ կարբին եղբարցն բարազը
շաց երանելին Բարձուղիմէս 'ի բը
նոնիոյ գաւառէն . և բողբոջէր սր
բաւԹքն կենաց և անձաբանական գի
տութե խելամառութիւն . որով արժա
նի գտեալ էր Էլմանի 'ի յաստիճան վար
դապետութեւն քի սորա զօրութեց
համբաւօրն եռաշարժեալ վերոգրեալ
գերագոյն բաշանայապեան հառվմայ.
ձեռնադրեաց զնա՝ Եղիս մարազոյ գա
ւառին . որ է՝ սահմանակից 'ի մէջ
հայոց և պարսկաց . Էս յայնմ ժա
մանակի . բնակէին անհամար բազ
մաւորք քրիստոնէից հերձուածողաց
նչ միայն 'ի հայո , այլ ևս 'ի բաղաբա
պարսից . զորս իբր ցրուեալս հովիւն
բարե առնչմարտութե Խանտպարհ
անէր հոգացողութե մեծաւ . Իսկ
յետ ուսանելոյն զպարսիկ լեզուն . և
զբազումս գարձաւցանելոն 'ի յողջա
փառ հաւատա ձեռնադրութե ան .
տեսեալ 'ի մէջ որուման զսպիտակա
ցեալ ցորեանն առ 'ի հոյնս , շինեաց
զանապատաւորաց վանս հանդերձ
ունամբ ընկերօք մերձ բաղաբին Լա
րազոյ . ուր նորոգեալ զխրհիԹս ո
մանս 'ի վերայ լերինն յաղագս ամարայ
նոյ . իսկ զայլս յարմարեալ առ փա
պարս նորին վայրկոյս վս ձմերայնոյ ,
որք մինչ և ցայժմ երեւին . յետ որոյ

Beatus Bar-
tholomae-
us Ordinis
Praedica-
torū, mit-
tatur Epif-
copus ad
Armenios

Multos ad
Catholicā
fidem per-
ducit.

այնպէս ընկայեաց զհիւրն առ ի տա-
նիւ և հոգեւէլ զհօտն քրիստոսի . մինչ
զի սրբութե և վարդապետութե
լուրն տարածեալ էր ընդ ամ գա-
ւառս :

Էս. ըստ այսմ վայրի յետ ծննդ
դեանքի ամի ամ. Բ. Ե. Ը. ամ գոյր
ի մէջ աբեղայոցն հայոց պայծառ և
մեծահաշակ վարդապետ ի բար
հայս որջորջեալ Էտայի . որ էր զե-
րանայու վանից որ էր մերձ քաղա-
քին Էրեւանոյ . Էս. սո զերիս հա-
րիւր և վաթսուս աշակերտս օր
առաջդեալ էր վարդապետական ար-
ժանաւորութե . զոր հայր աւան-
դութե գրոյն և գաւաղանին սո-
վոր են առնել . Էս. մի յաշակերտացս
այսոցիկ էր Յոհան վարդապետն
բանեցի . որ էր առաջնորդ վանից
գաւառին Էրեւանի . որ աշխարհո-
քն ամի աւելին . և վանքն էր մերձ
գեղարաղաքին բանայոյ . որոյ իշխան
էր պարսն Էրեւոյք բն Յոհաննու
վարդապետին . աւրդ լուեալ վար-
դապետն Էտայի զհամբաւ բար-
դութե և կենաց երանելոյն բար-
ժաղիմեսի . յորդորեաց զաշակեր-
տն Յոհան ի նկեն հրեշտակի . զի
երթիցէ առ նա . և տեսցէ . Թե որ
պիսի իցէ վարդապետութի նորին .
զի էին ամենեքեանն արդեօք մօլ-
րեալ ոչ իբր Թշնամանդէ , այլ պար
դամեաք :

Իսկ վարդապետն Յոհան վարդա-
պետ իսկ և իսկ ուշիմ և կորսվամիտ
սբանչելի պարգևօք . և բորբեքեալն
ցանկութե առ ի ստանալ զձեռնարկ
փրկութե ոչ միայն անձին , այլ աբե-
ղայոցն հօտին , և բարբ աղքին իւրոյ .
իւր որոյ գնացեալ առ վանս երանե-
լիս

verò hyernas, ad radices eiusdem
montis viuo saxo excisas, aptauit,
quæ usque adhuc videntur. talem de-
nique in reducendis, pascendisque
Christi ouibus se exhibuit; ut virtutis,
doctrinæque eius auditio iam in multas
dimanare cœperat Regiones .

Interim anno post Christum na-
tum 1328. clarus inter Armenos
monachos, ac totam per Armeniam
celeberrimus erat magister quidam
insignis, nomine Isaias; qui in suo,
vbi præerat, Cœnobio, non longè à
Ciuitate Erauân, trecetos septuagin-
ta ex discipulis suis Magisterij digni-
tate (quod Armeni per libri, bacu-
lique traditionem facere solent) con-
decorauerat; atque vnus fuerat ex
istis prænotatus magister Ioannes
Chernacensis, qui & ipse in Prouin-
cia Erinciach, nunc vulgò dicta
Alinciâ, præerat monasterio prope
Oppidum Chernâ, cuius Princeps
erat Dominus Georgius, ipsius Ioan-
nis auunculus. Audiens igitur magi-
ster Isaias prædicationis, ac vitæ fa-
mam Beati Bartholomæi, hortatus
est per nuncios discipulum Ioan-
nem, ut iret ad illum, ac videret,
quænam eius esset doctrina: erant
quippe omnes, non tam per con-
tumaciam, quàm per ignorantiam
schismatici.

Excellebat quidem magister Ioã-
nes ingenij, indolisque præstantia,
planè admirabili; ardentique desi-
derio veræ salutis, ut sibi, ita mo-
nastico cœtui, totique populo suo
acquirendæ tenebatur. Itaque è ve-
stigio ad Conuentum B. Bartholo-
mæi

Magister
Ioannes
Chernacē
sis Arm.
amplecti-
tur fidem
orthodo-
xam.

mæi profectus, quò peruenit post quatuor dies itineris, talia vidit, audiuitque; ut statim ad Ecclesiæ Romanæ obedientiam se reducere, in animo proposuerit. Mansit autem apud illum per selquiannum; quo tempore didicit inter alia etiam Latinam linguam, docuitque B. Bartholomæum, ac socios eius Armenicam: ex ijs insuper, quæ ibi toto illo temporis decursu audiuerat, ac didicerat, multa in vnum congeffit sermonum, & casuum conscientię librum, Armeno compositum idiomate; in cuius præfatione præsentem narrat historiam, quæ in alijs etiam Armenis codicibus, ex quibus traducta est, latius continetur.

Adueniente autem anno 1330. idem magister Ioannes eruditissimas misit epistolas, à Beato quidem Bartholomæo armenicè compositas, sed ab ipso elegantiori stylo concinnatas, ad multos Magistros, condiscipulos suos, in varijs tunc degentes Prouincijs: quibus inter alia eos hortabatur, ut ad aliquod conuenientes Concilium, de vniõne cum Catholica Ecclesia, atque obedientia, Romano Pontifici exhibenda, deliberarent, firmiorique, quàm antea, stabilitate cæptum illud, in præteritis olim Concilijs Armeniæ tories absolutum, ac iterum postea dissolutum, ad finem perducerent. Harum ergo epistolarum cohortationibus annuētes præ alijs duodecim Magistri, congregati sunt in Oppido Cherna memoratæ Prouinciæ Erinciach; quò etiam conuenire ipse magister Ioan-

Idem Ioannes & B. Bartholomæus conueniunt magistros Armenos ad Conciliū.

nes,

4 լոյն Բարթուղիմէոսի և հասնալ անդ
յետ չորից անոց: զայնպիսի ինչ
7 ետեսաւ ըստ: մինչ զի նոյն ժամայն
առ. հասնալով Թի. հռովմայ եկեղեց
ոյն հոգւով եւ զինքն: և կալով առ
նա մի և կէս ամաւ, ուստի զայ
տին ժամ. հաւ առնոց զերանե
լին Բարթուղիմէոս և զնկերս նո
րին զհայ բարբառ. յասացելաց: ևս
զորանոց լուծալ և ուսնալ եր
նմին վաճառակին. զբազում ի մի
ժողովեալ զբանս հոգեշահս և զգիրս
գաղափարանոց հայ բարբառով շա
րակարգեաց. յորոյ առաջաբանու
8 Թէ ծուռէ զառաջիկայ պատմու
Թիս. որ ևս յայլ գիրս հայոց գրանի
գրեալ:

աշոր ի հասանին. ա. յ. լ. ամին.
նոյն վարդապետն Տոհմն առաքեաց
զհմտամար Թուղթս, յարմարեալ յե
րանելոյն Բարթուղիմէոսի հայոց բար
բառով: յայլ յինքնէ բան զնա գեղեց
կայարմար տառիւք պատմաւորագ
րեալ, ապ բազում զրգարան աշա
կերտակեց ինքեան. որ կային ի զա
նազան գաւառս. որովք յետ բա
9 ղում բանից յորդորէր զնոսին զայլ ի
մի, և առնել ժողով յաղագս միաբա
նութե ընդ կաթուղիկէ եկեղեցւոյն.
և առաջ հասնալով Թի. բաժնաւորե
տին հռովմայ. և հաստատապէս և տն
բակելի հաստացանել ի վերջն զայնսինկ.
որք կանխաւ յանցեալ ժողովս հայոց
բազում անգամ սահմանեալ էին. և
վերստին լուծեալ: Երոյ աղագաւ
հաճոյ Թուեցեալ երկուստան վառ
դապետաց. Թող զայս. յորդորակն
Թուծա ոյց. ժողովեցան ի գեղա
բաղաքն բանայ ի գաւառն երեսնակ.
էկն անդ ևս ինչն Տոհմն վարդապետն,
27 և եր

և Երզնայի Բարձուղիմեոսն հանդերձ
ընկերաւն քո Պետրոս Արագոնաց
այս: և նոցին զամ քրպետութիւն և
պակասութի հոգայր և տածէր պա
րոն Էջնորքն իշխան, ամաւ մի. յո
րում զարամաբանութիւն յղն ամ մո
լորութեց լաւ ծեպ յաւարտ հասուցին:

Բնասի ի բաց մերժելով զամ հեր
ձուածողական աղանդութիւն, և չա
րախոս մոլորութիւն, ամենեւեան միա
շունչ հաւանութե դաւանեցին զուղ
ղափառ հաւատ, և խոստացան լինել
հաղանդ հոգմայ բահանայապե
տիւն, որպէս ճշմարիտ և օրինաւոր
դուրս ընթահանրական եկեղեցոյն քի
ւեռ յետոյ բազում և այլ հայր հետե
կողմ նոցին, առ գրապան կաթողիկէ
եկեղեցոյն զինքեանս ամեալ ետուն:
Իսկ յետ որոյ հաստատեալ էղև միա
բանութիւն, և տահման ճշմարիտ հա
ւատոյ. այնպիսի մեծագոյն ուրա
խութեց լցեալ էղև պարոն Էջնորքն.
մինչ զի ի մեջ վաթսուս ամուրջայր
մտրեաց ի վանս բռնայի զպատուա
կան եկեղեցի ի հիմանէ ի պատեւ
փոխման օրբուհի ամածնիս իսկ Թոռ
նորին վարդապետան յոհան մաադեա
եղեալ. և Թեկարքն աբեղայից սրբոյն
Քարսիղի. որ յառաջ կացուցեալ էր ի
հայս ի նախնադոյն պահպանութի
ի տր Եւերսէս կղայեցոյն. յայնժամ էր
յոյժ խանգարեալ և տարալուծեալ. զի
որոյ խորհեցաւ ամեկ զնս ի նորոգո
մն սակայն զքուշացեալ յետոյ, եթէ լա
ւագոյն էր կացուցանել զնորոգոյն
կարք ինչ. որով պահպանեալ լիցի
սկսեալ միաբանութիւն, և ուղղափառ
հաւատն. այլ ևս բան զեւ անցեալ:
Էլ որոյ ապաստանեալ ի յօգնակա
նութիւն. զբուռն և հար ի յայնպի

nes, ac B. Bartholomæus cum socio
quodam Fratre Petro Tarraconensi
laico; eorumque omnium sumptus
necessarios, per mensem integrum, quo
disputationes de cunctis Armeniorum
erroribus inter ipsos habitæ sunt, su
stinuit antedictus Princeps Georgius.

Itaque diremptis intra id tempo
ris de fide controuersijs, atque im
probatis, reiectisque erroribus vni
uersis, omnes vnanimi consensu or
thodoxam fidem professi sunt; Ro
manoque Pontifici, tanquam vero, ac
legitimo totius Ecclesiæ capiti, obe
dientiam promissere: quorum quidẽ
exemplo alij quamplures Armeni in
Ecclesiæ catholicæ gremium sese po
stea receperunt. Stabilita iam fidei
veritate, tantum inde gaudij perce
pit Dominus Georgius, vt intra se
xaginta dies magnificam in ipso Con
uentu de Cherna Ecclesiam à funda
mentis crexerit. Nepos verò eius,
magister Ioannes, animaduertens,
institutum monachorum S. Basilij,
per Patriarcham Niersensem Ghela
ienssem in Armeniam olim introdu
ctum, tunc penitus ad relaxatio
nem, ac penè demolitionem perue
nisse, conceperat animo, ad pristi
nam illud obseruantiam restituere:
sed re postea diligentius considera
ta, illi melius videbatur, si nouum
institueret Ordinem, quo catholica,
iam ab Armenis recepta, fides con
seruaretur, ac magis, magisque di
lataretur. Quamobrem, diuino in
nixus auxilio, hoc aggressus fuit in
ceptum; fundauitque Ordinem quẽ
dam, dictum Vnitorum S. Grego
rij

Eisdem ad
catholicam
fidem ani
plexadum
inducunt.

Magister
Ioannes
instituit in
Armenia
Ordinem
Vnitorum
sub Con-
stitutioni-
bus Fratri-
bus Prædi-
catorum.

rij Illuminatoris ad Ecclesiam Catholicam, sub Regula S. Augustini, & Constitutionibus Fratrum Prædicatorum, mutato Armenorum monachorum habitu in habitum S. Dominici, cum scapulari tamen, & capucio nigro: qui quidem Ordo, confirmatus deinde à Ioanne XXII., per Orientem, ac Septentrionem longè latèque propagatus fuerat.

Interfuit B. Bartholomæus, & Frater Ioannes Anglus, vnà cum Armenis magistris, Ioanne, & Iacobo, ad translationem sacrorum librorum ex Latino in Armenum idioma sese totos dedere; quibus etiam Frater Petrus laicus in iisdem exscribendis libris maximo adiumento fuit. Et quidem tantum in hoc laboris, ac studij contulerunt; ut mirabile dictu sit, quot, quantaque traduxerint volumina spatio trium annorum, quibus post dictam vnionem vixit B. Bartholomæus: qui tandem, virtutibus, ac meritis opimus, migravit ad Dominum anno salutis 1333. Eius sepulchrum, innumeris hætenus clarum miraculis, in Armenia ab ipsis etiam Infidelibus magna colitur veneratione.

In simili quoque librorum translatione multum operæ, diligentiaque consumpsit quidam Frater Pontius Ordinis Minorum, qui in Parchorum confinibus apud Zachariam Armenum, Ecclesiæ sepulchri S. Thaddæi Apostoli Episcopum, in Apostolica prædicatione

ma-

Եւ անձայն իրողութիւնս . և հիմնեաց զկարգ իմն կոչեցեալ : միաբանողաց ընդ կաթողիկէ եկեղեցւոյն սրբոյն Էդրեգորի լուսաւորչին . ի ներքոյ կոստանաց սրբոյն Օգոստինոսի . և կացուց մանց եղբարցն քարոզողաց . փոխելով զնա հանդերձի արեղայիցն հայոց ի նա հանդերձի սրբոյն Էդմսիկոսի . սակայն ջարձոն և գլխարկն սեռաւ Էն . յետ այսորիկ կարգս այս հաստալ տեալ եղև ի տէր Յովհաննու . Երբորդ պապէն հռովմայ . և անցեալ ի կողմանս յարեւելից և հիւստանայ :

Եւ իսկ անոն երջանիկ Բարթուղի մեռս և տէր Յովհաննէս անկեցի ի միասին հանդերձ Յովտ և Տակով բայ զարդապետացն պարապեցին զան ձիւս իւրեանց առ ի Թարգմանութիւնս սք գրոց ի լատին բարբառէ ի հայս . որոց ևս եղև նեանալ քո Պիարոս արագոնացին ի նոյն ջանս գրոց : Էն այնչափ աշխատեցան ի սոյն . մինչ զի անհամար եղին գիրք , զորս Թարգմանեցին ի մէջ երկց ամաց . յորում եկեաց կենդանի երանելին Բարթուղիմէոս յետ արարեալ միաբանութեան : որ յետոյ լի շնորհօք և առաքինութե փռ խեցաւ ի տէր յամս կենարարին ամ . Խ. Ե. Լ. Գ . և գերեզմանս որին մինչ և ցայժմ պոյժ առանայ զարմանալի սրբան չելեօք ի հայս . և ոչ միայն ի հունաւ տայելոց , այլ ևս ի յանհաւատեց պաշտի մեծաւ պատուով :

Էւրդ ի սոյնպիսի Թարգմանութի գրոց կարի յոյժ աշխատեցաւ սնն պատրի փօնմիտ անուոն ի հարգէ սրբոյն Տրանցիտիկոսի . որ էր ի սահմանս պապ Թեոփիլոսի . ջարարեալ եպիսկոս եկեղեցւոյ գերեզման սրբոյն Թաթևոսի առաքելոյն . և անդ առաքելական բա-

Շ Ժ Բ

Obitus S.
Bartholo-
mai in Ar-
menia .

հոգւոք մեծաւ ջանքէ աշխատեց
մակս փրկութեան հոգւոյ խնայելի քրոջս
ի հայո Թաւրթմանեաց ի նմանե, և ևս
յայլոց եղբարց բարեպաշտաց: Իսկ ևս
կան տմանք առ եղբարսն ի կարգէն
սրբոյն Դավթիկոսի գաւառին նա
յոթնականոյ Էս ի մի գրուած Թաւրթմա
նեալ գաւառի կանոն սրբոյ Օգոստինոս
սի և կացաւցմանս եղբարցն բարեպա
շտաց, հասկերէլ առաջաբանական Թղ
Թաւրթմանեացեալ Տոմար զոր պատկա
ռա միաբանողաց եղբարս գրեալ Էս
բանքի ի նոյն Թաւրթման յիշուած բերի
յղոս և ժամանոյ ժողովոյն: Երեւել ի
ներքոյ Լյուսանդիս կիսմիս և Օգոս
թոբէն հայոց: Գրոյ բոլոր կանոնս
մեր բաւականաբար առեւերաք ի յան
ցեալ զլուին: և ևս ընդ նմին ճառին
ամ մոլորութեք հայոց ի ժամանակին
այսորիկ, և բարդամիտք ի նախապա
ցելոցս մեծաւ զկայութեք հասաւ
աին: սակս այսորիկ մեր շարադրեցաք
դասն ի յայն անկողնա:

Թաւրթման Տոմար զոր պատկա
ռա միաբանեալ եղբարսն
հայոց:

Էս Տոմարս բանեցի անարժան բա
հանայ, և յի բի փրկչին մերոյ ծառայ
ամենեցուն սրբոյն փառքն զի նա
կակեց եղեք հաւատաց և կրօնից, յար
դարութե փրկչին մերոյ յի բի այ, ևս ի
միաբանութե սր եկեղեցոյն հաւով
մայ: շարեւր ընդ նկ և խաղաղութե
և մշակութեամբ անուան կրօնից բաղ
մասցի: Տեղեւոյն եղբայրութեան ձեռ
ղբան ան սր առե: Էլայ աշխարհի գայ
Թաւրթման: Իսկ հարկէ Է Թե գայցի
գայ Թաւրթման: մակայն զայ մարդոյն

234

Դ
16

Դ
17

magno cum Animarum lucro de
ludabat. Ex codicibus autem, cum
ab hoc, tum ab illis Fratribus in Ar
menum conuersis, multi adhuc ex
tant apud Patres Dominicanos Ar
menos Nasciuanensis Prouinciæ: at
que in vno translata etiam reperitur
Regula S. Augustini, & Constitutio
nes Fratrum Prædicatorum, cum
procemiali quadam epistola prædicti
Magistri Ioannis ad Fratres Vnitos,
in qua cum menrio habeatur Arme
niorum Adanensis Concilij, sub
Constantino Patriarcha, & Oscino
Rege Armeniæ celebrati, cuius in
tegra nos acta in capite præcedente
reculimus, ac insuper omnes Arme
niorum eius temporis recenscantur
errores, atque multa ex supradictis
maiori testimonio confirmantur;
operæ prætium duximus, huic eam
loco inserere.

*Epistola Magistri Ioannis Cher
nacenſis Armeni ad Fratres
Armenos unitos.*

Դ
18

F Rater Ioannes à Cherna, indi
gnus Sacerdos, ac seruus Iesu
Christi Saluatoris nostri, omnibus,
qui consimili gloria sortiti estis fi
dem, & religionem in iusticia Salua
toris nostri Iesu Christi Dei, atque
in vnione sanctæ Romanæ Ecclesiæ.
Gratia vobis, & pax, & continuum
religionis augmentum multiplice
tur. Memor sic Fraternitas vestræ
verbi Domini, dicentis: *ne Mundo*
à scandalis, necesse est eum, ut vo
nant

Math. 18.

niant scandala ; veruntamen *via* homini illi, per quem scandalum venit. Quare autem necesse sit, ut veniant scandala, ostendit Apostolus, dicens : *ut Electi probentur*. quoniam sicut ignis necessarius est ad probandum aurum ; ita similiter tribulationes, & persecutiones, ad electos Dei probandos. Verum enimvero quicquid ipsis electis ad probationem confert, & electionem : id ipsum reprobis, qui hunc diligunt mundum, ad scandalum, ac perditionem facit, iuxta idem verbum : *via Mundo*, nempe mundanis, propter scandala. hæc siquidem semitæ veritatis, ingressuique ad gloriam cœlestem impedimento sunt.

Quocirca tres Ecclesia passa est terribiles persecutionum procellas : primam à Iudæis, secundam à Gentilibus, tertiam ab Hæreticis : iam quartam, ab Antichristo futuram, expectat ultro, ac timet. Quamvis porro quælibet earum scandalum multis, & ruinam attulerit ; præ cæteris tamē tertia multò pluribus causa fuit perditionis. Quapropter, multiplicatis hæreticis, videlicet Ario, Sabellio, Apollinari, Macedonio, ac Nestorio, Dioscorus, & Euryches, qui eorum, non secus ac belluæ beluarum, alumni extitere, Armeniorum nationem veneno suo coinquinaverunt, ac veluti feræ pessimæ devoraverunt : Licet enim iidem Armeni, tempore S. Silvestri Papæ, magno imperante Constantino, strenuoque in Armenia Tiridate regnante, illuminati fuerint opera S. Gregorij Illumi-

nato.

ԵԹ 19 ախմիկ յորոյ ձեռն գայցէ գայԹաւորութիւն. Իսկ՝ զիմաք հարկէ զի գայցե գայԹաւորութիւն. և զաւրաւն ջուցանէ աւելով. զի ընտրեալն փորձեցինք քանզի ուր պարտ է՝ հուրն առ ՚ի փոր ձերոյ զսկին. առաւելն ներդաւիւր և հալածմանը՝ առ ՚ի փորձերոյ զընտրեալն առ բայց արդ՝ որ ինչ օգուտ է՝ ընտրելոց. առ ՚ի փորձութիւն և ընտրելութիւն. նոյն ինչն զմասս բերէ աւարդելոցն որք սիրեն զաշխարհս, և լինի նոցա՝ ի գայԹաւորութիւն և ՚ի կրքութեամբ. ըստ նոյն բանի : զայ աշխարհի. Եթ. աշխարհասիրաց. զի գայԹաւորութիւն : զի զի գայԹաւորութիւն յարգելան զգոսա՝ ի Խանապարհէ շքմարտութե և ՚ի մտից առ երկնային փառս :

Երայ աղաքաւ Էկեղեցին այ երեք տարիոս ժամդիւր հալածմանաց չար չարեցաւ. նախ ՚ի հրէից. երկրորդ ՚ի հեթանոսաց. երրորդ ՚ի հերձուածողաց. զի չորրորդ հալածողն ՚ի հայո գերեալ Լեւանդիւս և սպառն և երկնցի և իսկ Թեալեա իւրաքանչիւր ՚ի նոցն զգայԹաւորութիւն զկորսութե բազմաց, սակայն երրորդն եղև աւերումն առաւելագոյն քան զայլս, և յայդագոյնից որոտման կորցուման քանզի ՚ի բազմանալ հերձուածողաց. Եթ. և շրիստի, Լաբելի. և զպողոսարի. և Լաւիելոսի. և Լեւանորի. Երեւելագոս և Էւփաթէս իբրև քաղաք մեծալ ՚ի քաղաքաց. զաղքն հայոց մահադեղեւան իւրով պղծելն և ուր քաղան չար հեղցուցին զնա : Օր Թեալեա նոյն հայք ՚ի ժամանակա որբոյս Լեղբեաւորոսի պապին, և մեծն կայսերն Լյուստանաբանոսի, և ջաջն Լճեղաւորաց արքայն, լուսաւ շէր :

Էրեցան բանին որոն Էրեգորի
յոսաւորքն գաւառով 'ի հաւատոս :
Լաւայն յետոյ 'ի ժամանակս որոն
լիւնի պապն . յորմէ արարեալ եղև
ժողովոյ բողոքոսի . հերձեցան 'ի միա-
բանութենէ սք եկեղեցւոյն . և հե-
տեկցան նախաստեղծ հերետիկո-
սացն . որք մի միայն բնութի գոյ 'ի
քն խառնեալ և շփոթեալ ասն ան
զգամաբար : Թեպետ նշովն այժմ
ղեւտիքեն , զի զքն անասրբութի մօր
նորն համադրակից ոչ ասեր . Էւ որ
պէս , ըստ բանին օրոյն Էրեգորի ,
մեղքն որ շոտով արարեալութի ոչ
ժողի , բարէ ատ ինքն զայլ մեղս : ըստ
սմին օրինակի 'ի մի մոլորութենէ հեշ
տաբար որ ատ այլ բազումս ընկզմի .
որպէս պատահեցաւ աղքին հայոց . որ
անդուստ իբր 'ի յանձնս մոլորութեոյ
ընկզմեալ է : արդ՝ մանաւանդագոյնը
են այսորիկ :

Ծ. Հաւատան , միայն մի գոյ բնու-
թի 'ի քն , ըստ աղանդոյն Էրեգո-
րորի :

Թ. Հոգին օք ոչ բղիւլ 'ի յորդոց .
ըստ մոլորութեոյն :

Ք. Հոգիք օք ոչ մտանել յարբա-
յութի երկնից . և ոչ մեղաւորացն
'ի դժոխս , առաջ բան զվերջն գա-
տաստանն : այլ 'ի մեջ յօդոյն սար-
սել զգտաստանն :

Դ. Ոչ գոյ տեղի բաւարանին . և ոչ
դժոխոց այժմ :

Ե. Հոգմայ եկեղեցին ոչ գոյ գլուխ
ամ այլոց եկեղեցեացն աշխար-
հի :

Զ. Նշովն զքն լիւն պապն . և զժո-
ղովն բողոքոսի :

Է. Ոչ տօնեն զաւրանական տօնս
ըստ կացուցմանց հոգմայ եկե-

22 Դ Ե

ղեց

natoris , & ad fidem cōuersi : po-
stea tamen tempore S. Leonis Papæ,
à quo Chalcedonenſe Concilium cō-
uocatum fuit , & confirmatum , ab
vnione Romanæ Ecclesiæ segregari
sunt , ac prædictorum hæreticorum ,
qui vnā tantum in Christo natu-
ram miſtam , & confusam asserere
auſi fuerāt , vestigia sectari sunt , quā-
uis nunc Eutychem , quod Christum ,
sanctissimæ matri eius consubstantia-
lem negauerit , detestentur . Et quem-
admodum , vt Diuus ait Gregorius ,
peccatum , quod statim per pœnitenti-
am non deletur , alia trahit secū pec-
cata : ad eundem prorsus modum ex
vno errore facilè quis in alios per-
multos dilabitur , vt Armeniorum
contigit nationi , quæ deinde in erro-
res propemodū infinitos dilapſa est .
præcipui autem sunt hi sequentes .

1. Aſſerunt , vnā eſſe tantum na-
turam in Christo , iuxta hæresim
Dioſcorianam .

2. Spiritum sanctum à Filio non
procedere , secundum errorem
Græcorum .

3. Sanctorum animas ante finale
iudicium in Regnum Cœlorum
non ingredi , neque peccatorum
in Infernum ; sed omnes in medio
aëris iudicium illud expectare .

4. Non eſſe Purgatorij locum , ne-
que Inferni .

5. Ecclesiā Romanā super reliquas
Ecclesias primatum non obtinere .

6. Detestantur sanctum Leonē Pa-
pā , & Concilium Chalcedonenſe .

7. Non celebrant Dominicas festi-
uitates iuxta ordinem , ab Eccle-

T t t 2 fia

Errores ,
quibus Ar-
menij tē-
pore B.
Bartholo-
mæi tene-
bantur .

lia Romana seruatum; præsertim
Natiuitatem Domini.

8. Non seruant ieiunia secundum
Ecclesiasticos Canones.

9. Non habent omnia septem Ec-
clesiæ Sacramenta; Confirmationem,
& Extremam unctionem
omittentes: aliorumq. sacramen-
torum essentiam ignorantes.

10. Non infundunt aquam in Cali-
cem; dum diuinum illud Missæ
sacrificium peragunt.

11. Afferunt, Eucharistiam populo
impertiendam non esse, nisi sub
vtraque specie: vnde Christi cor-
pus, sacro ipsius sanguine prius
intinctum in Calice, distri-
buunt.

12. Celebrant in Calicibus; ex li-
gno, aut luto confectis.

13. Quilibet Sacerdos pœnitentes
absoluit à quolibet peccato sine
vlla reservatione, etiam extra ca-
sum necessitatis.

14. Subduntur duobus Patriarchis,
quorum quilibet totius Armeniæ
sibi Patriarchatum ascribit.

15. Parochi, & Episcopi sunt hæ-
reditario iure per consanguineo-
rum violentiam.

16. Pretio emunt, ac vendunt Ec-
clesiæ sacramenta.

17. Faciunt inter virum, & uxorem
diuortium sine causa propter pe-
cuniam, contra Euangelij præ-
ceptum, & sacros Canones.

18. Non conficiunt oleum Chris-
matis, neque Infirmorum.

19. Tribuunt sacram Communio-
nem paruulis ante rationis vltim.

74

23

72

26

74

27

դեցուցին մանաւանդ զմանաւանդ
անասունս.

Եւ իշխանեն զպատմութիւն հայտնաց
էկեղեցւոց:

Թ. իշխանեն զիմե հոգեւորդոցս
էկեղեցւոց. Թաղալ զբողոքս. և
զերթնած ունենալ զհաւեն զեռ-

ճ. Թիւս զպաշտօնէս իւրեանց. Եւ
Թ. իշխանեն զընտրութիւն սկիզբս. յորման
մանաւանդակն զանձնսն. սբ պա-

շտարապետսն. և իշխանեն
Թաւ. Հասանալսն. զհարաւորութիւն ոչ
բաշխել ժողովոյեանս. և Թ. ոչ ի

Թեւորոյ երկուց անասակացն հացին և
զինացն. ուստի զմարմին ընչադա-

խեալ իսկին ընդ սբարեան բաշխելն.

Թ. Պատարապէս ի փայտեղէն, և
համ խեցեղէն սկիզբս:

Թ. Իւրաքանչիւր բահանայ արձակե-
ղապաշխարզան յամ մեղաց, Թարց

ուրուբ յարգելմանց, և սարտաբոյ
հարկաւոր պատճառի:

Թ. Հնազանդին երկուց Պատրիարք
աց. որոց իւրաքանչիւր ստորագրե-

ղենքն զոչ Պատրիարք ամ հայոց:

Թ. Բահանայք և եպիսկոսք ինին
ժառանգաւոր օրինոք բանութիւն

արեւակցաց:

Թ. Էջրմարտի գինն և վանաւեն
զխորհուրդսն էկեղեցւոյ:

Թ. Բաժանեն զայր ի փողե իւրմե
անանց. հարկաւոր պատճառի վն

արծաթոյ ընդ գէմ հրամանացս
էւտարանին և սբ հայտնաց:

Թ. իշխանեն զպատուի ձեռքս զորոշ
մանն աղայոց. և ոչ զսօմմանն

հեռաւորաց:

Թ. Բաշխեն զսբ հարաւորութիւն ման
կանց. որքան և սոսն ձեռնակն զին

բեանսն. և զայնոցն ընդ
էկեղեցւոցսն.

ւալստե ամենայնիւ և ալ յորիմ մե
 լորութեք ազգն հայոց Թեմայի եղև
 'ի ճշմարտութե Խանապարհէն բաշ
 զուսմանսն և Խանապարհէն 'ի Խա
 լարի առանց հայերն 'ի արքայութե
 Խորհան : Իսկ յետոյ հանցաւ ան
 մերոյ յիշի : Ըստ այնմ զոր ինչն ասաց
 ցֆեարսա և Է. գործերնն գարձիս,
 և հաստատեցէս զեղբարս քո : ար
 կանել 'ի սիրտս սրբազոյն քահանայ
 յայտնին հառժմայ : և 'ի առաքել
 առ ամ ազգս հերձուածորաց զբար
 ղօրս : զի զնսսն գարձաւցեն ամ յը
 մարիս հաւատն քի : զոր անձնեալ էր
 Էրանելոյն ֆեարսի : և փոխանոր
 դաց նորին : Է. 'ի բարազդացս այսո
 ցիկ առաքեցան ունեք 'ի գերագոյն
 պապէն Յահանն : Ի. բորդէ, հան
 դերձ : հայրապետեան Թղթով առ
 տէր Կոստանդին կեսարացի կթն :
 և առ Օշին արքայն հայոց : և Է. որոյ
 նոյն կթն գործարելով զամեպետեան
 և զեկեղեցականս : որք էին բաւաբ
 իւրով : 'ի միասին ընդ նսն Օշին ար
 քայն հայոց և իշխանաց Բագաւ
 ղութե Խորհ : արար ժողով : յորում
 հայք 'ի յաւարտելն միաբանութե
 ընդ սբ եկեղեցոյն հառժմայ, խառա
 ցան զհնազանդութե հառժմայ քա
 հանապապեան : Է. 'ի մէջ եպիսկո
 պոսաց : որք եկեալ էին առ այն ժո
 ղով : և և եղև ւալստեպետոսն Չա
 բարիս : որ էր իշխող եկեղեցոյն որ
 բոյն Թաթևոսի առաքելոյն : և քիոյ
 գերեզման նորին 'ի կողմանս յարեւ
 լեան, այնկոյն Էրանի գետոյն 'ի գաւ
 մանս երկրն պարթևաց : և զհետեւ 'ի
 մեծահաշակ ւալարատ լեռան : յո
 բում ըստ նախկին աւանդութե հա
 յոց հանդեալ : տապանն Լայի : Է.
 Տ. Է. 'ի մէջ

Է.
 28

Է.
 29

Է.
 30

His itaque, aliisque multis erro
 ribus, Natio Armeniorum à via
 veritatis longo iam aberrauerat tem
 pore, sine vlla resipitencia in te
 nebris residens ignorantia, cum
 nouissimè placuit Domino nostro
 Iesu Christo, iuxta id, quod & ipse
 dixerat Petro : & tu aliquando con
 uersus, confirma fratres tuos, im
 mittere in cor sanctissimi Pontifi
 cis Romani, vt destinaret ad om
 nes Schismaticorum nationes præ
 dicationis ministros, qui eas ad ve
 ram Christi fidem, Beato Petro,
 ac Successoribus eius commenda
 tam, adducerent. Ex istis autem
 Prædicatoribus, missi fuere aliquot
 à sacrosancto Põtifice Ioanne XXII.
 cum litteris pontificijs ad Dominum
 Constantinum Cæsariensem, Ar
 menia Patriarcham, nec non ad
 Regem Oscinum; qui quidem Pa
 triarcha, conuocans quotquot po
 tuerat, suæ Diocesis Episcopos, ac
 Præfules, vnà cum ipso Rege Osci
 no, ac Principibus Regni, Conci
 lium celebrauit; in quo Armeni,
 peracta iam cum sancta Romana
 Ecclesia vnione, obedientiam Ro
 mano Pontifici promittere : Inter
 Episcopos autem, qui ad Concilium
 conuenere, adfuit etiam Archiepis
 copus Zacharias, qui præerat Ecclē
 siæ S. Thaddæi Apostoli, vbi est eius
 sepulchrum, versus Orientem, trans
 fluuium Araxem, in confinibus Re
 gionis Parthorum; haud procul à
 celebri monte Ararat, in quo, se
 cundùm constantem Armeniorum
 traditionem, requieuit Arca Noë
 mi :

Luc. 11.

Sepulchri
 S. Thaddæ
 Apostoli

mi: interfuit etiam magnus magister Ioannes Zorzorensis, alijque plures cum eo.

Ego igitur Ioannes Chernacensis, cum diu litteris operam dedissem in Academia magni magistri Isaia, qui ab Armenijs velut oraculum habebatur; atque ex eius manibus baculum cum libro, nempe Magisterij dignitatem, accepissem: audiens omnia hæc; eaque assiduè recolens consideratione, ardenti desiderio cupiebam, testem me fieri oculatum reductionis meæ nationis ad veram salutem. Exquirens autem ad hæc operam Latinorum; suspirijs ex intimo cordis auulsis, atque gemitibus ex animi profundo extractis, testimonium multoties perhibentibus oculis, veram cum sancta Romana Ecclesia vnicionem summoperè expetebam. Cum ergo in dies magis, ac magis hoc in me desiderium augetur, adeò me spes afflixit; vt tandem egressus sum inquirendo, si fortè aliquem offendere potuissem ex Apostolicis Missionarijs.

Accidit porro, vt, veniens de industria in Ciuitatem Maragà, quæ distat à magna Vrbe Tauris milliaria lex supra triginta, inuenissem ibi Dominum Fratrem Bartholomæum, Ordinis Prædicatorum S. Dominici, virum planè sanctitate vitæ conspicuum; apud quem manens per annum, ac dimidium, ex eius sapientiæ fonte ita affluenter, tanquam cernuus sitibundus, expletus fui; vt per idem temporis

31 Ի մէջ նոյն էր ևս մեծ վրդապան Տէր Կան ծործորէի. և այլք բազումք ընդ նմա:

32 Էւրդ՝ եւ Տէրանս բռնեցի, յետ որոյ պարտաւելալ էի ի համարարանս մեծ վրդապանի Տիւայա. որ էր ի մէջ հայոց յոյժ հռչակելի. նա ևս ի Հեռանէ նորին առեալ էի զգաւալ զանս. ըսեալ զայն իմ. և անդադար զմտանալ ածեալ զնոյս. տալարեալ փոփոխմանք ցանկանայի, յայտնի վկայ լինել ինձ դարձման ազգին իմոյ առ իշխարիս փրկութի: ուստի ինդրելով զօրհուրթի Լատինացւոյն վսկայաւորելոյ զգործս զայն. մեծ աւել հաւաւաւորք բեկեալ անձամբ ի խորոյ սրտէ, բաղձայի միաբանիլ ընդ սբէկեղեցւոյս հոռովմայ: Իսկ ի յաւելն յիս ցանկութեան այսորիկ օր ըստ օրէ: այնպէս կշտամբեաց զիս յոյմն. մինչ զի նոյն ժամայն ելայ ի խնդիրս. գործէ գտեալ կարացից զանս ի յաւաւրելական բարոզողաց:

33 Էւրդ՝ պատահեցան ինձ երթալ ի բաղարն Ախաթալայ. որ հեռի է ի մեծ բաղարէն Դայդրեմ. Լ. և. զ. տապարհաւ: և երթեալ իմ անդ. գտի զտէր բարձուղիմեան ի կարգէն բարոզողաց սրբոյն Դօմինիկոսի. այս խոհեմ, և լցեալ սրբութեմ: Էւ կարով առնանս մի և կէս ամառ. ի նորին իմաստասէտ աղբիւրէ որպէս ծարաւի էղջիւր այնպէս լցեալ եղէ: մինչ զի ի նոյն ընթացս ժամանակին միջնորդութեմ պարտիկ Թարբմանցի դարձուցաք ի լատին բարբառայ ի հայոց զգիրս. Է. սբ խորհրդոյն, և զայլ բաղարմ գրեանս: ուստի եւ այսու ամենայնիւ առաւել ըստար հաստատեալ. խորհեցայ կալ

ապրիլ զմիաբանութիւն ընդ սբ եկեղեցւոյն հռովմայ։

Բայց՝ ի միտ անկող. Թէ պարտական էն մէջ միայն անձին իմոյ փոքրութեան; այլ ևս ամենեցուն մեջ ըստ յոյս արդեօք որի իմ վասն որոյ առեալ ընդ իս զնախաւացեալ տէր Բարձուղիմեանն . ածի զնա՝ ի գիւղաբաղաքս քանայ . ուր ևս ժողովեալք էին բազում վարդապետք աշակերտակիցք իմ ի միտմ համալսարանի . որոց անուանք էն հետեւեալքս .

Մարգարոս վարդապետն ի գեղընն Եթովպայ։

Տակոբ վարդապետն ի գեղընն քանայ։

Հայրապետ վարդապետն յեօթնաղբիւր գեղընն։

Տովհաննէս վարդապետն ի Ժուան գեղընն։

Լիմեն վարդապետն ի բառին գեղընն։

Ներսէս վարդապետն ի Թարսնոս գաւառէ։

Աշտաբեալ և Լալ վարդապետք յարտադրան գաւառէ։

Էդրիգոր վարդապետն յապրակունի գեղընն։

Լյուստանդին և Տովհաննէս վարդապետք ի կղզիանոյ գաւառէն։

Լիմեն վարդապետն ի խաչին գաւառէ։

Էն . այլք բազումք . որոց անուանք գրեալ են ի գիրսն կենաց։

Աշտ . որոն ամենեւեան . յորոց յետոյ բազումք զնկայան զեպիսկոպոսութիւն աստիճան . զհաղանդութիւն խոստացեալ նորուն հռովմայ քահանայապետին, ոչ միայն զն իւրեանց,

2 J 15

այլ

spatium, interprete linguæ Persicæ mediante, librum septem Sacramentorum, aliaq. Opuscula, ex Latino in Armenum conuertissemus. quibus sanè omnibus magis ipse confirmatus, deliberaui meam cum S. Romana Ecclesia vnionem perficere.

Cum autem considerarem, me non meæ tantum, verum etiam omnium meorum salutis studium, ac laborem debere, adhuc intra me dolabat cor meum. Quare assumens prædictum Dom. Fratrem Bartholomæum, adduxi illum in Oppidum Cherna, in quo multi etiam ex Armenis Magistris, mei quondam in studijs condiscipuli, congregati fuerant: quorum nomina sunt sequentia:

Magister Marcarè ex Oppido Ozuzuopa.

Magister Iacobus ex Oppido Cherna
Magister Hairabiet ex Oppido septem fontium.

Magister Ioannes ex Oppido Zuani.
Magister Simeon ex Oppido Paséfi.
Magister Nierses ex Prouincia Tar. sensi.

Magistri Arracchial, & Eal ex Prouincia Arrazunensi.

Magister Gregorius ex Oppido Ab- ragoni.

Magistri Constantinus, & Ioannes ex Prouincia Clesuanensi.

Magister Simeon ex Prouincia sanctæ Crucis.

Et plures alij, quorum nomina scripta sunt in libro vitæ.

Igitur omnes isti, è quibus postea plerique fuerunt ad Episcopatû promoti, tum pro se, tum pro suis Mo-
na.

nasterijs, ac Prouincijs obedientiam Romano Pontifici spoponderunt. Quo peracto, cœpimus omnes per vniuersam Armeniam prædicare, vñionem cum S. Romana Ecclesia, ad salutem necessariam esse: quapropter nostra Vnitorum Congregatio magis per Dei gratiam augebatur, ac fidelium numerus crescebat in dies; immo quomagus in fide confirmabamur, & quò plura ex Latino traducebantur volumina; eò magis illuminabantur mentes nostræ, nostræque nationis defectus clariùs apparebant. Vndè perspicientes, nos antea nil aliud Christianæ fidei, nisi nomen tantummodò habuisse, stupefacti, ac pudore lussu, non secus ac muti, silentio tenebamur.

Triennio autem post editā vñionem, vir Dei Bartholomæus, magister, ac pastor bonus, nec sanctitate minùs, quàm sapientiā singularis, tot, tantisq. exantlatis laboribus, ad Christum ex hac vita migravit: post cuius obitum, vt multiplicabatur Vnitorum credentium numerus, ita pariter persecutionum, ac tribulationum crescebant procellæ. Tunc ego, ad Latinos in Occidentem profectus, petij almam Urbem Romam; vbi postquam plurima præiens vidi, & audiui, quibus plenè de totius nostræ fidei veritate, quàm S. Romana proficebatur Ecclesia, certior factus fui; animaduerti, non modò populū nostrū à rectis Christianæ fidei semitis deuiare; verūm nostros etiam Monachos, à Canonibus sanctorum Patrum aberrantes, non habere ordinem, ne-

37 այլ ևս զն իւրացոյն վանորէնց; և դաւառաց. Բաւտի ի յունարտեհն ամին սկտաք ամենեքեանս բարաքիլ ի բողոք հայո. զմիաբանութի ընդ եկեղեցւոյն հռովմայ հարկաւոր իսկ ցոյ առ ի փրկութի հոգւոց զմարոյ միաբանողաց կարքս օրրատօրէ յունելոյց ան ձեռնադուծք. և Թիւ հաւատացելոց ամեր: Էա որքան առաւել հաստատեալ ի հաւատս. և որչափ զբազում գրեանս ի լատինացոց Թարգմանեալ. անչափ առաւել լուսաւորէին միաք մեր. և պակասութիւն ազգին մերոյ յայտնագոյն երեւին. ուստի ի միտս անելով Թէյառաւ ի մեզ ոչ այլ ինչ գար բի հաւատոյն, և Թէ ոչ միայն զանոան ոտնել. զհինհարեալք և ամօթալիցք՝ աք ի բերան լռեալ:

38 Իսկ ի յերարդուս ամին յետաանելոյ միաբանութեն. պատուական այն անց: Բարձուղիւնէս վրդպան, և բարի հոգիւն, իմաստութիւն և արբութիւն լցեալն; զկնի այնքան և այնչափ վաստակին փոխեցաւ առ բն. Էա յետ վաղձանեւորին, որքան բազմանայր միաբանեալ հաւատացելոց Թիւն. այնքան առաւելանայր զիստս հալածանաց և նեղութեց. Յայն ժամ դիմեալ իմ չուհցի առ յարեւմտական լատինսն ի մայրաքաղաքն հռովմ. որք զայնպիսիս և զայնքանս տեսի և լուսոյ. մինչ զի հարեւրապատիկ կաստուրեալ եղէ յարարսն մարտութեն հաւատոյն մերոյ. զոր դաւաննի սք եկեղեցին հռովմայ. Էա զգուշացայ. և Թէ ոչ միայն ժողովորդն մեր ի յողիղ շողվացս բի հաւատոյն Թիւրեալէք այլ ևս վանական աբեղայք ի վանեաց արքայ 2 Ի հարց

Էւոս Լզերի Թուղթն Տոհա Դոյ պատն. և անմիջապէս սկսի առաջ Բարանութի կացուցմանց եղբարցն քարոզիչաց. զիսի որոյ հետեւի պատմութի. նոյն կացուցմանցն. Բայց միայն յաւելու զայս, զոր այժմիկ անաղարկաբ. և ևս Եթէ յաւելանա. նու Եթէ պարտ էր միաբանողաց եղբարցն խոստանալ զհնազանդութեանց, և որ էկեղեցւոյն հասկմանց. Էւ յետ որոյ ապա հաստատեալ է զև. հայոց միաբանողաց կարգն. եղբարք նորին ոչ միայն ի հայս և ի վերս շինեցին զվանորոցս: այլ ևս սփռեալք մինչ և յասիկոյս տեաւ. Ծովուն հասին ի մայրաքաղաքն Էրազն. որ յայնժամ կայր ընդ տէրութե քաանկաց ջէսուադոցն. և անդ հիմնեցին զհասարական համարարան տունաց. յորմէ Էլին ոչ սակաւ. այրք խոստանադոյնք. Իսկ յետոյ ընդ բազմասալոյն աղբայն նեաողոյց և պարսից. ի յանհաւատից և հերետիկոսաց հալածմանց եղևն անսպէս նուաճեալք. զի Թողլով զԷրազն և վերս. այժմ ունին զանոյն միայն ի գաւառն Նախիջևանոյ. ուր և ի յերկրաւս սան դիւղս բնակելով. ի մեջ անօրինաց և պլոյց անհնազանդ քրիստոնէից. որ պէս զարդ ի մեջ փռոց. զկաթուղիկէ հաւան և զգովելի սովորութիս հռովմեական եկեղեցոյն անժառանգաւ պահեն. Էրոյ դեռ ևս յետ լինա. ի բաղաքն ջէսուայ զանք մի էղբարցն անդի միաբանողաց յիշատակ նոցին. որք ի Էրազայոյ առ ջէսուա փոխաբերեալք էին կանխաւ. և միւշ և յայժմ զլև նոցին պահ պահեալ ունին. և կոչին կարդ միաբանողաց հայոց.

Դոյ
46

Դոյ
47

Դոյ
48

Hic finitur Magistri Ioannis epistola; & immediatè post prologus Constitutionum Fratrum Prædicatorum, ipsæque Constitutiones sequuntur; additis duntaxat, quæ modo retulimus; ac etiam, quod in Professione facienda deberent Fratres Vniti, Deo, & Sanctæ Romanæ Ecclesiæ obedientiam polliceri.

Sic itaque Vnitorum Congregatione inter Armenos fundata, multa Fratres Vniti non solum in Armenia, ac Georgiæ monasteria extruxerunt; sed trans Pontum Euxinum ad Scythiæ quoque Chersonesum prouecti, in eius primaria Vrbe Theodosia, vulgò dicta Caffa, quæ tunc dirioni Genuensium subdebatur, vniuersale studiorum Collegium erexerunt; ex quo deinde haud pauci egressi sunt viri doctissimi. Dilatato postea magis Turcarum, atque Persarum Imperio, tot fuerunt in eos ex Infidelibus, Hæreticisque persecutionum tempestates exortæ, adeoque ad paruum numerum redacti sunt; vt Scythia, ac Georgiæ relictis, in Prouinciâ solum Nasciuanensem Maioris Armeniæ seles omnes receperint; vbi ad hæc vsque tempora in duodecim Armenorum Catholicorum Oppidis inter Paganorum, & Schismaticorum spineta rosam orthodoxæ fidei illibatâ cum Romano etiâ ritu conseruant. Extat in Italia apud Genuenses in Monasterio quodam, Armenorum dicto, recens adhuc horum Fratrum Vnitorum memoria; qui Genuam è Scythia olim transuecti, hætenus ibi in posteris perdurant.

Ordo Fratrum Vnitorum Arm. longe lateque propagatur.

բանկայ կոչապտութի, և մարտից . Եբ
առաքեալ էղև անդ 'ի հռովմայ բա
զաբէն գաւառական առաջնորդ . պա
տրի Պողոս Բանակեցին, այր առա
ջինս և իմաստուն . որ բերելով ընդ
խորեան զաբ Օգոստինոս Բազեցի . որ
այժմ է՝ արհեսպէս գաւառին այնո
րին . իմաստարկեաց զայն եկեղեցին և
հոգևորս և 'ի մարմնաւորոց զի ոչ
միայն ուսանելով զհայկազան լեզուն .
զգարանացս հաստատելով . և բարոյն
լով ժողովրդեան շահաւորեաց . այլ
ևս գիմեալ բազմիցս 'ի յարեւելեան
հնդիկս . և ժողովեալ անտի ծախս
բազումս . առաքեաց 'ի յապատառ
նութիւնոցն . և յետոյ անդադարեալ
լով 'ի հռովմ . և 'ի կարգէն բարոյզ
ղաց անցանելով 'ի կարգս Լյարձո
ղիանոսաց . ձեռնադրեցաւ եպիսկո
պոսնախ Ամրայ բաղաբէն , և յետոյ
Նախիջևանայ գաւառին . իսկ առաջ
բան զմիայն յիւր եկեղեցին , գիմեաց
ի յարեւմտեան հնդիկս առ 'ի ժողո
վել զողորմութիւն վանս պիտայիցս և
կեղեցոյնս իւրոյ . բայց՝ զբազում ար
ծաթս և ոսկիս անդ ժողովեալ . մինչ
դեռ յետս գառնայր յետադիմ . մե
ծաւ ընդ իմաստաբեր 'ի ապանայ
աշխարհին . և եւթոյ զամենայն ար
ծաթան վանս հիմնելոյ Գրաբանոցին
հայոց 'ի մայրաքաղաքին հռովմայ .
զորոյ շնորհմն այժմ առքս ժողովն ,
որ է՝ սակա հաւատաց , խորհի 'ի կեդ
արկանել :

Իսկ՝ ապա այնուհետև 'ի բարո
ղողացն կարգէ այլ բազումք հայր
լաւնոցիք և առաքեալութիւն զարդա
րեալք առաքեցան յիւրաքանչիւր ժա
մանակի առ 'ի յապատառնութի եկե
ղեցեաց և վանորէից հայոց . զորոց

ptiones, & locustas penè ad eversio
nem perducta esset; destinatus tuit
illuc Superior Prouincialis, Frater
Paulus Maria Bononiensis, vir qui
dem sapientia, & exemplo vitæ insi
gnis; qui deferens secum Fratrem
Augustinum Pacensem Armenum,
iam in præsentia eiusdem Prouinciæ
Archiepiscopum, Ecclesiam illam
cum in spiritualibus, tum in tempo
ralibus instaurauit; quippe qui non
modò, Armenicum assequutus idio
ma, erectoque litterarum Collegio,
Fratres priuatis instructionibus, ac
populum publicis concionibus do
cuit; verùm etiam profectus deinde
in Indias Orientales, multas inde pe
cuniarum eleemosynas, à Lusitanis
collectas, misit in prædictorum sub
sidium. Tandem Romam regressus,
atque ex Carthusianorum Ordine, ad
quem postea ex Dominicano transie
rat, assumptus, & creatus Episcopus
primò Myrensis, ac deinde Nasciua
nensis Ecclesiæ; antequàm in huius
residentiam se reciperet, contendit
in Indias Occidentales, eleemosynas,
quibus suam iuuare potuisset Eccle
siam, congregaturus. Dum autem,
multorum millium aureorum sum
ma coadunata, in Italiam retrocede
ret; mortuus est in Hispania, vniuer
sa relicta pecunia pro Armeniorum
fundando Romæ Collegio, cuius
nunc extructionem Sacra Congre
gatio de Fide propaganda molitur.

Multi denique ex Dominicana fa
milia Patres Europei, virtutibus or
natissimi, singulis quibusque tempo
ribus in subsidium Ecclesiarum, &

Cœnobiorum Armeniæ missi fuere
vel Missionarij, vel Superiores Pro-
uinciales; quorum exantlatos strenuè
labores, nec ludoribus tantùm, sed
etiam effuso multoties pro confessio-
ne fidei sanguine irrigatos, volumen
vix integrum caperet.

Ex his autem duos, non minùs
scientijs, quàm zelo fidei dilatanda,
alijsque virtutibus præ cæteris opu-
lentos, ipse in Armena excolenda vi-
nea socios habui amicissimos. Alter
fuit Magister Paulus Piromalius, Ica-
lus à Sydernò; qui, post diuersas hæ-
reticorum insectationes constancif-
simè toleratas, in deujs Christi Oui-
bus reducendis adeò profecit doctri-
na, prædicatione, & exemplo, & ad-
huc in Perside proficit; vt eius laus,
quam posteritati, cum consummata
post mortem fuerit, plenius celebrā-
dam relinquo, noua hìc historia in-
digeret. Alter, Magister Antonius
de Incarnatione Lusitanus; qui post-
quàm Armenicæ linguæ peritiā
perfectissimè assequutus fuit, incre-
dibile est, quantam in Armenis cru-
diendis Fratribus, arque in incom-
modis perferendis, longanimitatem,
ac patientiam exhibuerit: cumque
ob id maximam eorundem Fratrum
sibi beneuolentiam conciliasset, pre-
cibus ipsorum instantibus, constitu-
tus ibi fuit Superior Prouincialis; nec
minoris deinde, in ea tranquillè re-
genda Prouincia, charitatis, & prudentiæ specimen edidit. Iam verò, qui-
nam Armeniorum Episcopi ex dictis Fratribus assumpti fuerint, videamus.

Եւ Բաղմաջան աշխատութիւն, սուրբաշխ
նչ միայն բրտամբբ; այլ ևս հնգիւմբբ
արեան յղիւ խառնութիւնութե հաւա-
տայ, հազիւ կարեմբ և մատենի աշ-
խատեցուցանելու. Եւ յայտոցիկ Երեմ. վարդապետ
գիտութե և սրբութե ցեալբ. և
ղեն Իսկ Ժ. Բնութե և զնաւ և հայկա-
յան յայտոցիկ ան բրտմաջան մշակու և
կարաւ ընկերակիցս իմ և կարի սերե-
լիս և յորոց մի եղև պատրի Գրողոս
վարդապետն իտալեացի. որ յետ ան-
հնչ արեաբար զազգի ազգի հայա-
ծանս հերետիկոսաց անանց. յա-
ղապս մոլորեալ հօտիցս դարձանսն
յայժ օգտակար եղև. և դեռ ևս մինչ
զայժմ կալով ի մեջ պարսից զայն կա-
տարէ. զորոց գովութի, որ յետ մա-
հուան կարօտանայ երկարագոյն պատ-
մութե, ըստ պոմ ժամայ Թողում:
Էմբան և պատրի Էմբան վարդապետն
Լուսինանացի. որ յետ ուսանելոյ
կատարելապէս զհայոց բարբառ. յայժ
աշխատեալ երկայնամտութե և համ-
բերութե կրելով զանհաճոյս բազումս
զն հմտացուցանելոյ զեղբարսն և
զբնոյս. սակս որոց սերելի բարեկամ
լեալ նոցա. մաղթանօք և ի խնդրոց
նոցին եղև անգ. գաւառական առա-
ջնորդ. և մեծաւ խաղաղութե, սե-
րով, և խոհեմութե կառավարեաց
զգաւառն զայն. Իսկ այժմ տես-
ցուք. Թե որքան ի յայտացեալ եղբարցն
կացուցեալ եղև Եպիսկոպոսոսն և զնոյն
գաւառիս:

Տաշուգս Էպիսկոպոսաց հայոց որք
ի հարգէն էղբարց քա

Եւստ քաղաքաց Եւստաց քա
սրաւ անդառնալով անդառնալով քա

Իժ-Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց
յոց անդառնալով Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի
ի Եպիսկոպոսաց Էպիսկոպոսաց Էպի

Ե
58

De Armeniorum Episcopis, ex
Ordine Fratrum Prædicatorum assumptis

Q Vamuis constans traditio sita
pud Armenos Catholicos, se-
ptem ipsorum Ecclesias in Oriente ab
Episcopis, ex Dominicano Fratrum
Unitorum Ordine assumptis, fuisse
solitas gubernari; vix tamen quinque
earundem Ecclesiarum nomina ex
nonnullis verustis codicibus, hacten-
us apud illos extantibus, (cum ple-
rique propter pestilentias, crebrasque
Regionis vastationes amissi penitus
fuerint) hauriri potuerunt. Prima est
Ecclesia Maragacensis; cuius fuit Epi-
scopus, ut supra dictum est, Beatus
Bartholomæus. Secunda Teflisensis
apud Georgianos; cui præfuit Dom.
Fr. Ioannes Episcopus, qui vnus fue-
rat ex socijs eiusdem B. Bartholomæi:
ut constat ex libro quodam, ab eodẽ
Fr. Ioanne traducto, in cuius fine hoc
iplum legitur adnotatum. Tertia est
Ecclesia de Caffa apud Scythas trans
Pontum Euxinum: quippè in calce
Armeni Martyrologij scriptum re-
peritur, per Dom. Fr. Thaddæum
Episcopum de Caffa idem fuisse Mar-
tyrologium ex Græco translaturum.
Quarta est Ecclesia magnæ Ciuitatis
de Sultanæa in Perside; vbi erant o-
lim Christianorum Tempia viginti
quinque; nunc verò vix extant in ea
domus aliquot Infidelium cum Ec-
clesia Maiori, in spurcitiâ Maho-
meticæ superstitionis conuersa: ha-
betur huius rei mentio in fine cuius-
dam

dam libri contra Mahometanos, à Dom. Fr. Antonio Episcopo de Sulranza compositi. Quinta demum est Ecclesia Nasciuanensis in Maiori Armenia; cuius quidem Episcopi, longa sibi inuicem serie succedentes, (cum reliqui ceterarum Ecclesiarum per earum deletionem defecerint) ad hæc usque tempora perseuerant. solent autem, idque de more veteri, ad Episcopatum ex Dominicana Familia promoueri per electionem populi, atque Fratrum; deinde accedentes ad Urbem, confirmantur à Summo Pontifice, & consecrantur. Horum igitur Episcoporum series (paucis intermissis, quorum nulla reperitur traditio, neque scriptura) ex prædictis libris extracta, sic se habet:

*Series Archiepiscoporum Ecclesie
Nasciuanensis in Maiori
Armenia.*

DOm. Fr. Thomas Ciahuchensis Armenus consecratus fuit Archiepiscopus Nasciuanensis anno à Virginis partu 1356.

Dom. Fr. Ioannes Arm. eidem præfuit Ecclesie ab anno 1462. usque ad annum 1477.

Dom. Fr. Benedictus Arm. ab anno 1478. usque ad annum 1492.

Dom. Fr. Baptista Arm. ab anno 1494. usque ad annum 1501.

Dom. Fr. Gregorius Arm. ab anno 1511. usque ad annum 1537.

Dom. Fr. Benedictus Arm. consecratus fuit anno 1541.; verum dum

ex

4^m հինգերորդ է՝ Եկեղեցին Հախիճեան
61 նոյ ի մեծ հայտ. որպէս շարագրութի
Եպիսոպոս հեռեկեցաւ մինչ և ի ժամանակս
նախ արտոսիկ. Թեպետ այլոց եկեղեցիաց
Եպիսոպոսն արհաւիրեցան սակա
խանկարման նոցին. Բայց Եպիսոպոս
Խիճեանոյ ի հարգէս որքոյն Դոսի
նիկոսի սոգոր Եւ ըստ հնոց աւանդ
դոութեց ընդրի ի ժողովոյ եսէ և յեկեղեցականաց
յետոյ գիմեալք ի մեծն հոռոյմ,
հաստատին ի գերագոյն բա
հանայապետէն և ձեռնադրին Էջդ
շարագրութի Եպիսոպոս արտոսիկ. ի
նախատացեալ քոց արտահանեալ.
4^Է Թողլով զամեն իբր սակաւ. զորոց
62 ոչ գտանք աւանդութի և ոչ Խառք,
այս է՝ զամեն իբր

Շարագրութի Էջդեպիսոպոսաց
Հախիճեանոյ ի յաշխարհն մի
Ի ինչ Ժն հայոց

Արեւ Թոմնա խահկեցի. ձեռնա
գրեալ արհաւիրեցան նախիճեանոց
յամի ձեռնգրեանքն Բ. Ա. Դ. Ե. Զ.

4^Գ Արեւ Տոգհաննէս առաջնորդեաց
63 զնոյն եկեղեցին ի յամե ամ. Ա. Ե. Զ. Է. Ը.
մինչ և ի. Ա. Ե. Զ. Է. Ը. ամն:

Արեւ Բենեդիկտոս ի յամե
Ա. Ե. Զ. մինչ և յամն. Ա. Ե. Զ. Է.

Արեւ Ակրտիչն. ի Ա. Ե. Զ. Է. Ը.
մէ. մինչ և յամն. Ա. Ե. Զ. Է. Ը.

Արեւ Դրեգոր. ի. Ա. Ե. Զ. Է. Ը.
յամն. մինչ և ի. Ա. Ե. Զ. Է. Ը.

Արեւ Բենեդիկտոս, ձեռնադրեալ
յամի. Ա. Ե. Զ. Է. Ը. 1 Իսկ մինչ գեռ
դառնայր ի հոռոյմայ ի հայտ. մեռաւ
2 Ի Ե Ի Լ

ի Էփեսոս Կղզին ի . ա . չ . Դ . Բ .
յամի .

ԱՄԷՐ Աժառիկանոս ի խնդաշինոյ
ի յամի . ա . չ . Դ . Բ . Ե . մինչև յամի .

ԱՄԷՐ Էփեսոսացի յամի . ա . չ . Կ . Բ .
մինչև ի . ա . չ . Դ . Բ .

ԱՄԷՐ Աշտարիկ Զեռնադրեալ յա
մի . ա . Բ . Դ . Ե . մինչև ի Կապ
ի Կապ . ի Խառնապարհի վաղջա
նեալ .

ԱՄԷՐ Աժառիկանոս միջնաշինոյ մինչ
դեռ Կապ ի մի վանաշխարհաց . ըստ
յանի վաղջանին Աշտարիկի ձևաւա
դրի . արհեստիս նախնիքն . ի նմին
Ժամանակի . յորում Կապ իմացեալ
էին զմանիս Աշտարիկ . և ըստ սո
վորումի իւրեանց ըստեալ էին և
պիսի նորին եկեղեցւոյ զայլ Էջ . տե՛ր
Աժառիկանոս . որ իբրեւ լուսն
զձեռնադրումի միւս եպիսկոս , վաղ
ջանեալ . ի Խառնապարհի յետ ամսոց
մնչ . իսկ Աժառիկանոս միջնաշինոյ Կապ
ուսանեալ զեկեղեցին մինչև . ա . չ .
ա . Բ . ի ամիս .

ԱՄԷՐ Պրոքոս Խառնաշինի ի բնոյ
նոյ , առեալ ի Լյութերանցիանոսաց
Կարգի . առ որ անցեալ էր ի Կարգին
բարոգորաց . եղև եպիսկոս Աթրայ քա
ղաքին ըստ Կապի երանելի Ժառանգա
րի եկեղեցւոյն նախնիքն . զորիւ
նոյ Ժառանգեալ յետ մահուան նա
խաւացեալ Աժառիկանոս .

ԱՄԷՐ Օգոստինոս Բաղնիկի ըստեալ
եղև արհեստիս ի Կապոյ յետ մահուան
նոյն Աժառիկանոս . բայց ըստ Ժամանակի
նորին ի միջնաշինոյ յառաջ Զեռնա
դրումի , և Կառնապարհի , և ըստ
իմանալն , զի եպիսկոս Աթրայ , տե՛ր Պր
ոքոս , տեղեկացեալ էր զաղջանելոյ
Կապիկոսոսին . և իսկ Զեռնադրե
լ ի Բ .

2 ի Բ .

3 3 քալ

ex Vrbe reuenteretur in Armeniam,
mortuus est in Insula Cypro anno
1542.

Dom. Fr. Stephanus Arm. ab anno
1545. vsque ad annum .

Dom. Fr. Nicolaus Arm. ab anno
1561. vsque ad annum 1598.

Dom. Fr. Azarias Arm. consecra
tus fuit anno 1604. & cumque rediret
in Armeniam, obiit in via.

Dom. Fr. Matthæus Arm., dum in
quodam Italiae monasterio degeret,
audio Azariæ obitu, consecratus
fuit Nalcivanensis Episcopus eodem
tempore, quo Armeni, accepto nun
tio de obitu eiusdem Azariæ, elege
rant iuxta suam consuetudinem Epis
copum eius Ecclesiæ alium Fratrem
Matthæum; qui, vbi cognouit, fuisse
Romæ alium eiusdem Ecclesiæ
ordinatum Episcopum, post menses
aliquot mortuus est. ille verò, suam
rexie Ecclesiam vsque ad annum
1620.

Dom. Fr. Paulus Maria Italus Bo
nomiensis, assumptus ex Carthusia
na Religione; ad quam transierat
ex Dominicana, creatus fuit Archie
piscopus Myrensis cum futura suc
cessionem in Nalcivanensem Eccle
siam, cui deinde præfuit post mor
tem antedicti Matthæi.

Dom. Fr. Augustinus Pacensis
Arm. electus fuit Episcopus in Arme
nia post eiusdem Fratris Matthæi
obitum, sed cum Romam propter
suam confirmationem, & consecra
tionem peruenisset, comperissetque,
Myrensem Episcopum Paulum Ma
rianum in locum demortui successis
se,

se, creatus & ipse fuit Episcopus Myrensis, ac successor futurus Nafciuanensis Ecclesie; in quam paulo post, mortuo predecessore, successit; eamque adhuc in praesentia providentissimè regit.

Iam satis haecenus mihi dixisse videor circa Seriem Patriarcharum Armenie usque ad Olcini Regis, & Constantini Patriarchae tempora; quousque & illam Armenus Auctor in supraposita historiola sua protraxerat. Ex dictis autem manifestò inspicitur, & Solis luce clarius ante oculos Armeniorum positum est; ipsorum Patriarchas, & Episcopos, quin etiam uniuersam plerumque nationem, singulis quibusque temporibus cum Catholica Ecclesia aut conciliatos fuisse, aut debuisse, ac voluisse conciliari. Quae verò dicenda deinceps, hoc ipsum per historias subiequentium temporum perhibitura, superlunt; cum nonnulla eorum eruenda sint ex aliquibus manuscriptis Armenis, quae à nostris discipulis ex Armenia hucusque transmittenda esse, speramus; apponentur, si, Deo dante, ad manus nostras peruenierint, in fine secundae Partis, videlicet Controuersialis: in qua insuper Patrum doctrinis, & oraculis Scripturarum, quae potissimum ex Armenis libris, Authoribusque decerpimus, neotericorum Armeniorum errores luculentissimè refellentur. Faxit Deus, ut mens horum Fratrum nostrorum, ex omni parte illustrata, ad orthodoxae Fidei veritatem agnoscendam,

67 ցաւ Եպիսկոպոս Լիւրայ բաղարին . և հանգերէնալ աթոռակալ Նախիջևանայ . և փոքր ինչ յետայ զինի մահուան տէր Գրգորն , Էկայ Էմբիսկոպոս Եկեղեցոյն աշտորիկ : զոր մինչ և ցայժմ նախաւանդաբար հովսեփ : Էմբի մինչ և յայտ բաւականաբար յառեցաւ ի զ՝ շարագրութե Լյաթուղիկոսացն հայոց մինչ և ի ժամանակս արքային Օշնոյ , և տէր Լյոստանդին Կիւսին . Էա յայտեղեցն յայտնապէս երեւի . և առաջ աչացն հայոց Էղեալ եղև . Թէ ո՞ր հայրապետնսն , և ևս ընթահանաբազ քն իւրեանց , հանապազ և յիւրաբանչիւր ժամանակի , համամիաբանեալ եղև , համ համեցաւ միաբանիլ ընդ հաթուղիկե և առաքելական Եկեղեցոյն . Իսկ զոր ինչ քայ յառեւի ի ժամանակնսն նոյն արքային Օշնոյ մինչ և ի սպառ . յորմէ ևս ցուցանի , Թէ Էմբիսկոպոս Լյաթուղիկոսանքն հայոց զնոյն միաբանութիւն սիրելցին . յառեցաւ ի վերջն երկորոյ հաւորին , որ է՝ վիճաբանական . յորում Էմբաբանական պատճառօք , և վիշալութիւն սք քրոց , մանաւանդ զորս արտահանեցաւ ի քրոցն իրեանց հայոց . յանդիմանիցեմք մոլորութեց հին վրդպետաց ոմանց հայոց ազգաւ . որք հանխաւ քանացան քրոզ և անդիւր չաբախաւ վրդպետութիւն և յիմար ազանդիւր հեռացուցանել զմիամիտ և բնասէր ազգն իւրեանց ի սիրոյ և միաբանութենէ ընթահանաբ Եկեղեցոյնսն . Էմբացն ամենական Էմբի զի հայր Էղբարքն մեր սիրելիք , ի ձեռն քրոցս աշտորիկ զգուշացեալք , Եկեղեցն միասնաբան ի միաբանութիւն մեր , և ի պատշաճաւսր հպատակութիւն ամենասք

բաղնալայանքն հոգևոր և եղի
յի մի հոգ, և մի հոգի, և փառս թի.
որ ընդ հոր և հորդն միմեքմեք և
փառաւորեալ եղիցի յաւ հաւանս:

Արքիմ. առաջին պատմական

համար 3. 300

մատեն

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

պատմական

dam, ac debitam Romano Summo
Pontifici obedientiam exhibendam
iterum reuocetur.

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

malislobl

Finis Primæ Partis
Historialis.

AVTORIS PROTESTATIO.

Aduerte, Lector, in elogijs Virorum illustrium, quos hoc libro comple-
xus sum, nonnulla me obiter attingere, quæ sanctitatem ipsis videan-
tur adscribere; perstringo nonnunquam aliqua, ab ijs gesta; quæ, cum vires
humanas superent, miracula videri possunt; præfagia futurorum, arcanorum
manifestationes, revelationes, illustrationes, & si quæ sunt alia huiusmodi;
beneficia item, in miseros mortales eorum intercessione diuinitus collata:
denum nonnullis sanctimoniz videor appellationem tribuere. Verum hæc
omnia ita meis Lectores propono, ut nolim, ab illis accipi tanquam ab Apo-
stolica Sede examinata, atque approbata; sed tanquam quæ à soia suorum Au-
torum fide pondus obtineant; atque adeò non aliter, quam humanam histo-
riam. Proinde Apostolicum Sacræ Congregationis S. R. & Vniuersalis Inqui-
sitionis decretum, anno 1625. editum, & anno 1634. confirmatum, integrè,
atque inuiolatè, iuxta declarationem eiusdem decreti, à Sanctissimo D. N.
D. Urbano Papa VIII. anno 1631. factam, seruari à me omnes intelligant; nec
velle me vel cultum, aut venerationem aliquam per has meas narrationes vlli
arrogare; vel famam, & opinionem sanctitatis, aut martyrij inducere, seu
augere; nec quidquam eius existimationi adiungere; nullumque gradum fa-
cere ad futuram aliquando vllius Beatificationem, vel Canonizationem, aut
miraculi comprobationem; exceptis tantummodò ijs, quos iam eadem S. Se-
des Beatorum, aut Sanctorum catalogo adscripsit: sed omnia in eo statu à me
relinqui, quem seclusa hac mea lucubratione obtinerent, non obstante quo-
cunque longissimi temporis cursu. Hoc tamen sanctè profiteor, quam decet
eum, qui sanctæ Sedis Apostolicæ obedientissimus haberi filius cupit, & ab
ea in omni sua inscriptione, & actione dirigi.

L A V S D E O.

21

Pag.	Lin.	Err.	Correct.
4	9	Apostli	Apostoli
4	37	Idolatriis	Idololatriis
6	19	multatum	multatum
8	40	ipſius	ipſius
21	33	alijs	alijs
25	3	Idolatriam	Idololatriam
26	40	feſtuo	feſtuo
30	20	Chriſtiani	Chriſtiani
36	3	Giorgianorum	Georgianorum
42	4	plantaia	plantatam
45	9	ſpici-men	ſpecimen
56	15	epiſt. 77.	epiſt. 73.
59	3	illa	illa
61	31	anno Domini 1309.	poſt annum Domini 1314.
65	24	Sacardotium	Sacerdotium
98	11	focij, ſurum	focij ſurum
116	24	Presbiteri	Presbyteri
127	6	ſtati	ſtare
129	2	conferrent	conferant
130	2	conciliandam	conciliandum
170	1	priniſos	priniſas
179	1	cau	cauſa
229	12	depromſimus	deprompſimus
434	4	Leo II.	Leo III.

ପିତା ମୋହନ
ଏ. ଏମ୍. ଶିଳ୍ପୀ
କଲକତ୍ତା-
1976

